ساۋ شۆچىن، گاۋئې

国家出版基金项目
NATIONAL PUBLICATION FOUNDATION

قىزىل راۋاقتىكى چۈش

2

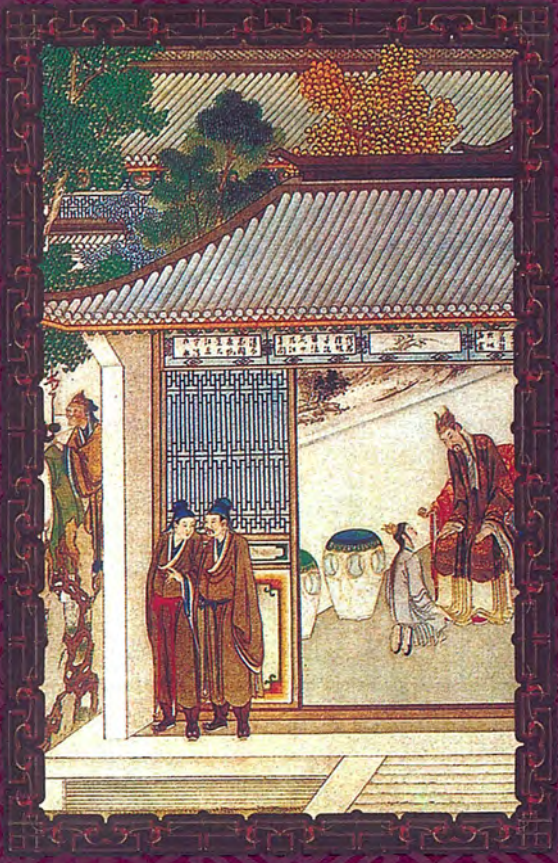

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

جۇڭگو كلاسسك ئەدەبياتىدىكى مەشھۇر ئەسەر

قزىل ئۇۋاقتىكى چۈش

2

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

جۇڭخۇا نادىر ئەسەرلەر تەرجىمە قۇرۇلۇشى

中华经典翻译工程

ISBN 978-7-228-16053-2

9 787228 160532

定价：60.00元

国家出版基金项目
NATIONAL PUBLICATION FOUNDATION

ساۋ شۆچىن، گاۋئې

قىزىل راۋاقتىكى چولش

2

تەرجىمە قىلغۇچىلار:
ئابدۇكېرىم خوجا
ئىمىن تۇرسۇن
رەھمىتۇللا جارى
راخمان مامۇت

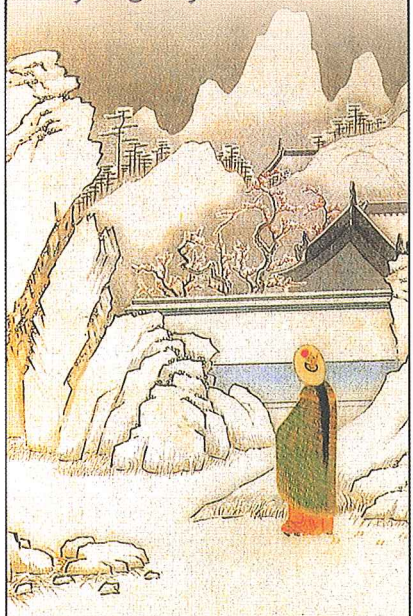

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

红楼梦. 2 ：维吾尔文 / 曹雪芹，高鹗著；热合曼·马木提等译. — 2版. — 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2012.11
ISBN 978-7-228-16053-2

Ⅰ.①红... Ⅱ.①曹... ②高... ③热... Ⅲ.①章回小说 — 中国 — 清代 — 维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.①I242.4

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2012)第251799号

责任编辑	穆纳尔江·托合塔洪
编　　辑	热合曼·马木提
责任校对	阿达来提，阿依古丽，阿孜古丽，热娜古丽
封面设计	买买提·诺比提
出版发行	新疆人民出版社
电　　话	0991-2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
邮　　编	830001
印　　刷	北京盛通印刷股份有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 32开本
印　　张	23.75
插　　页	8
版　　次	2012年11月第2版
印　　次	2012年11月第1次印刷
印　　数	1—5000
定　　价	60.00 元

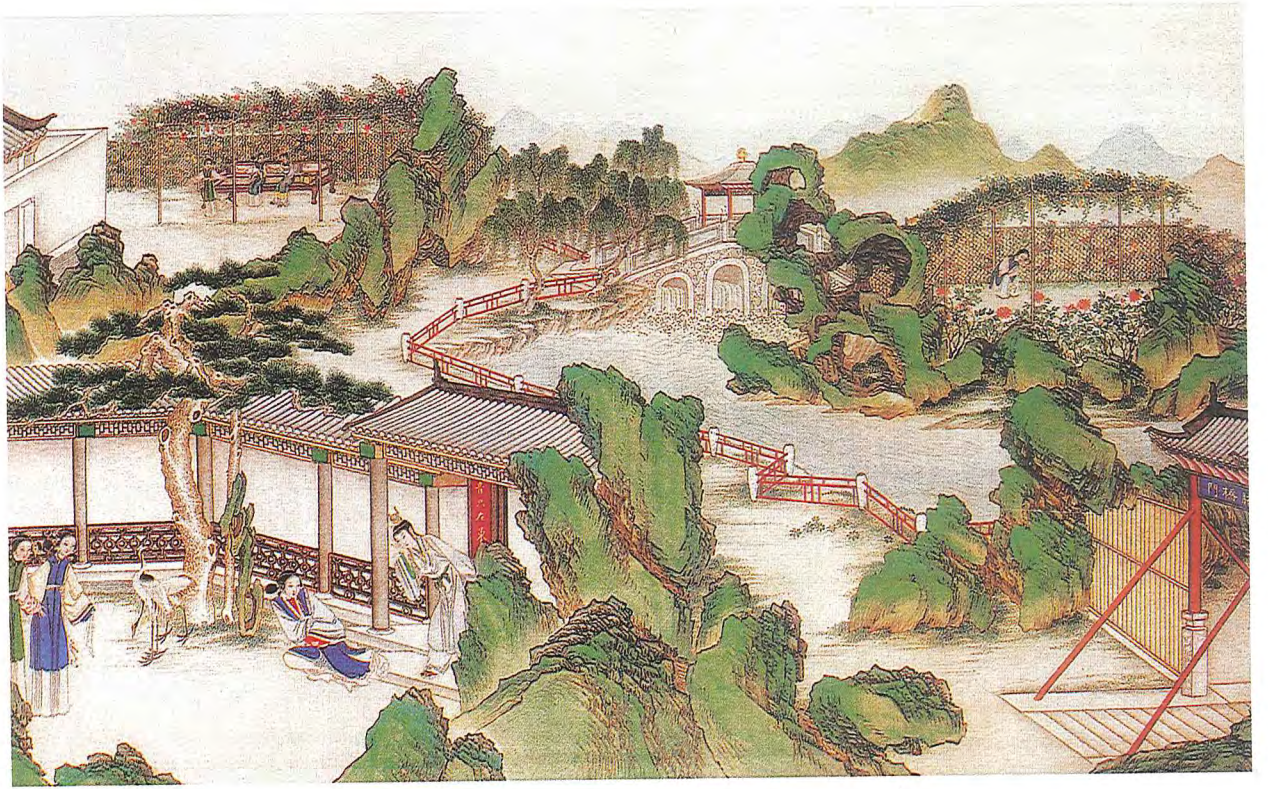

يەلپۈگۈچ يىرتىش بەدىلىگە مىڭ تىللالىق بىر كۈلكە كەلگەنلىكى

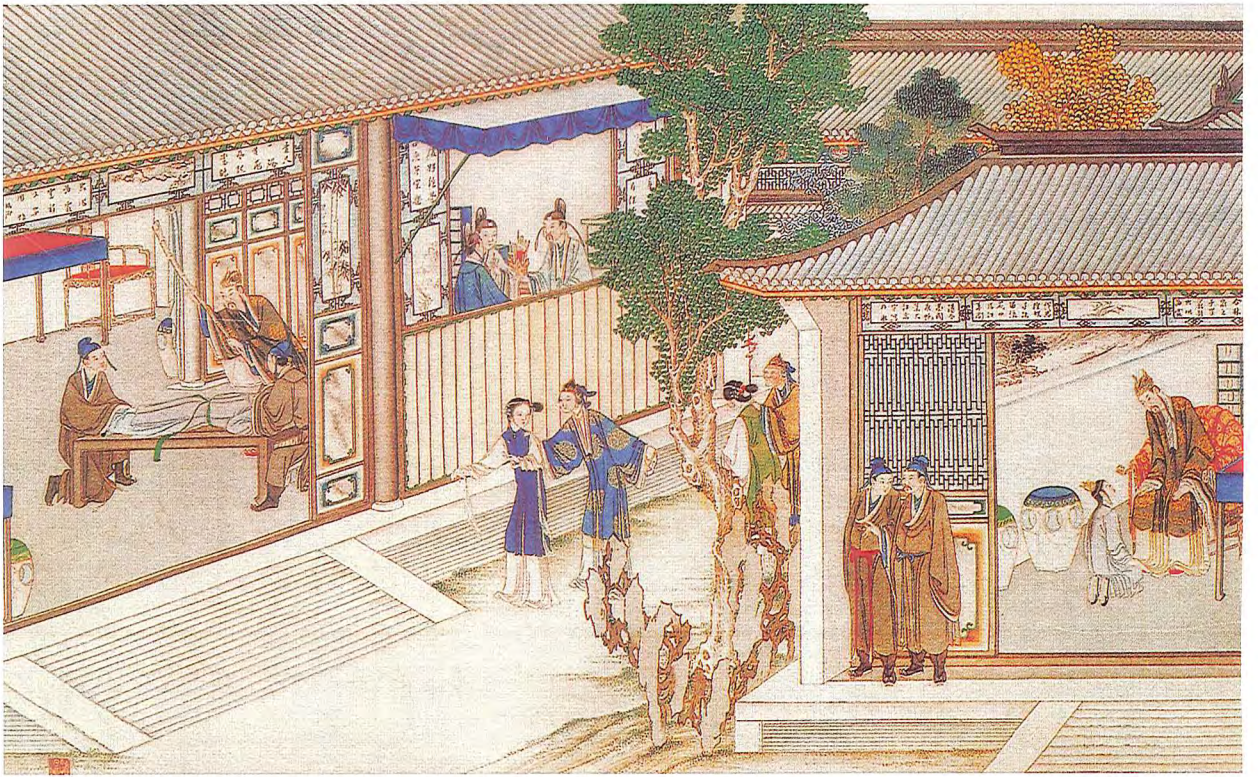

نائەھلى ئوغۇلنىڭ بەتقىلىقلىقىدىن پالاقا تارتىلغانلىقى

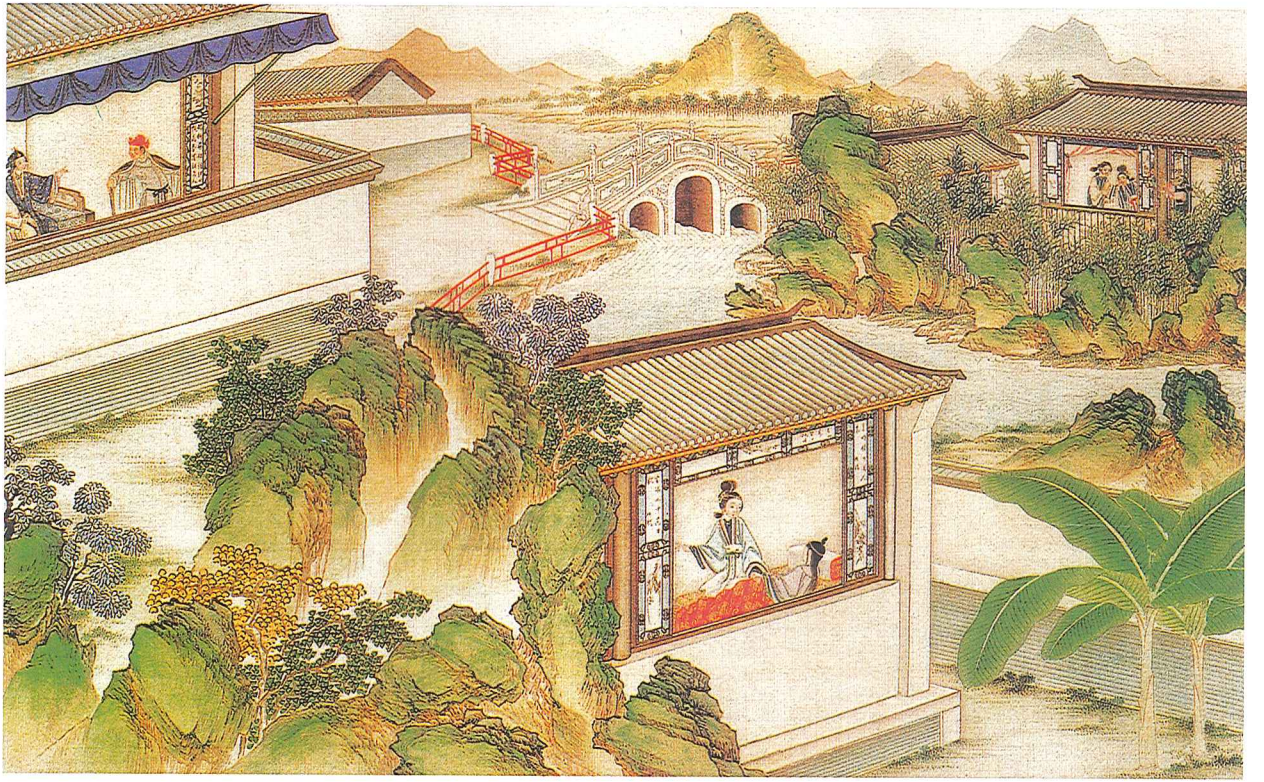

مېھرىبانلىقتىن مېھرى ئېرىپ سۆيۈنۈش تەسىرلەنگەنلىكى

ئاسارۇن بانۇنىڭ قىسقۇچپاقا توغرىسىدىكى مەدھىيەگە ھەجۋي قىلغانلىقى

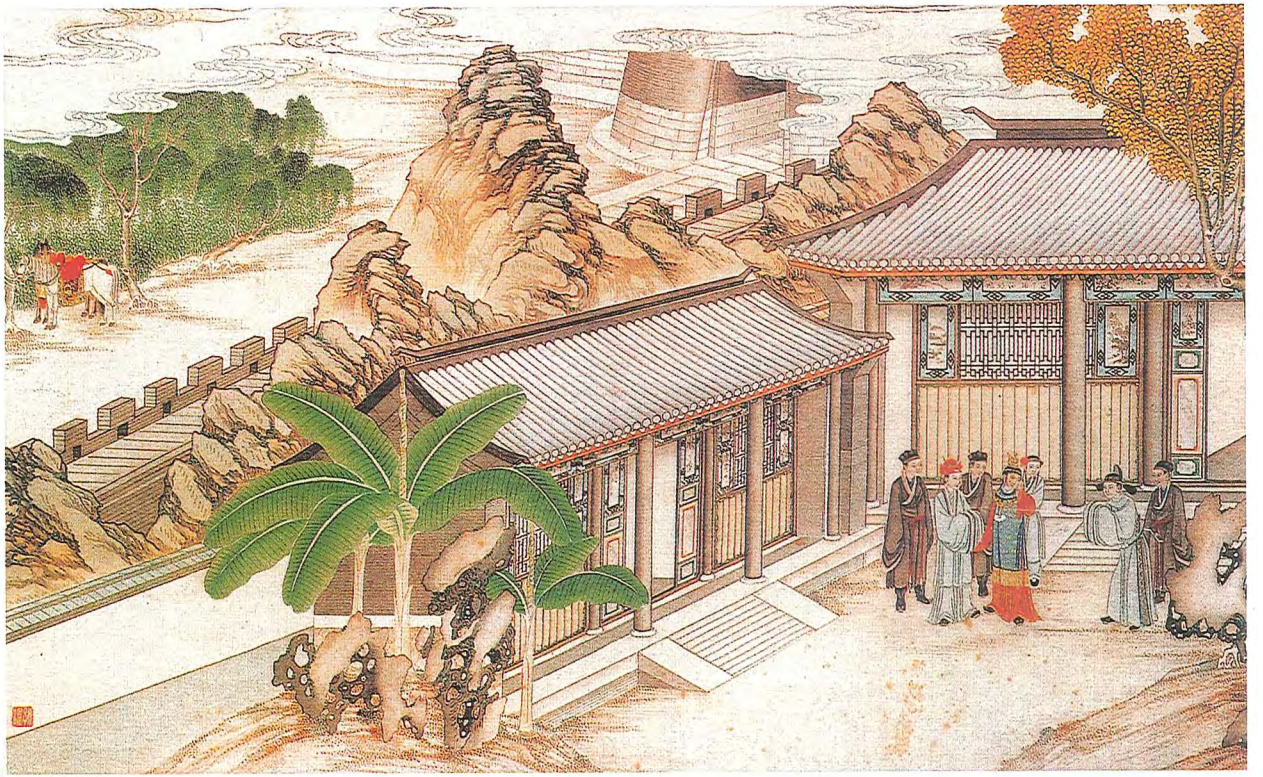

بىپەرۋا يىگىتنىڭ بالادىن قېچىپ ياقا يۇرتقا كەتكەنلىكى

قومۇشلۇق قورۇدا مەنزىرە توغرۇلۇق ھازىر جاۋاب بېيىت ئېيتىلغانلىقى

مۇندەرىجە

ئوتتۇز بىرىنچى باب 1
يەلپۇگۈچ يىرتىش بەدىلىگە مىڭ تىللالىق بىر كۈلكە كەلگەنلىكى
بوبرا كېيىك تۈپەيلىدىن ئاشقىلارنىڭ تەڭ قېرىيدىغانلىقى
بىلىنگەنلىكى
ئوتتۇز ئىككىنچى باب 23
مەستانە باۋيۇينىڭ خۇدىنى يوقىتىپ كۆڭۈل سىرىنى ئېيتىپ
قويغانلىقى
قەيسەر جىنچۈەننىڭ نومۇسقا چىدىماي ئۆزىنى ھالاك قىلغانلىقى
ئوتتۇز ئۈچىنچى باب 41
قىزغانچۇق ئىنىنىڭ ھەسەتخورلۇقىدىن چېقىمچىلىق قىلغانلىقى
نائەھلىي ئوغۇلنىڭ بەتقىلىقلىقىدىن پالاقتا تارتىلغانلىقى
ئوتتۇز تۆتىنچى باب 57
مېھرىبانلىقتىن مېھرى ئېرىپ سىڭلىنىڭ تەسىرلەنگەنلىكى
خاتائۇستىگە خاتا قىلىنىپ ئاكىنىڭ خاتا جىملەنگەنلىكى
ئوتتۇز بەشىنچى باب 80
يۈيچۈەننىڭ نېلۈپەر يوپۇرمىقى سالغان شورپىنى تېتىپ
باققانلىقى
خۇاڭ جىنيىڭنىڭ چېۋەرلىك بىلەن ھەپىرەڭگۈللۈك تور
توقۇغانلىقى
ئوتتۇز ئالتىنچى باب 106
قىزىل قۇۋا ھۇجرىسىدا قوشاق ئۆردەك كەشتىسىنى تىكىۋېتىپ
چۈشەكىگەن سۆزنى ئاڭلاپ قالغانلىقى
مۇھەببەت قىسمىتىدە ھەركىمنىڭ ئۆز نېسىۋىسى بولىدىغانلىقىنى
نەشىپۈتلۈك ھويلىدا ئۇققانلىقى
ئوتتۇز يەتتىنچى باب 129
كۆز نەسىمى قىرائەتخانىسىدا «يەسمەن» مۇشائىرە جەمئىيىتىنىڭ
قۇرۇلغانلىقى
ئاسارۇنزار ھويلىدا جۇخار گۈل توغرۇلۇق شېئىر ماۋزۇلىرىنىڭ
تەييارلانغانلىقى

ئوتتۇز سەككىزىنچى باب 165
بامبۇكزار مەلىكىسىنىڭ جۇخار توغرىسىدا شېئىر يېزىشتا بىرىنچىلىكنى ئالغانلىقى
ئاسارۇن بانۇنىڭ قىسقۇچپاقا توغرىسىدىكى مەدھىيەگە ھەجۋ قىلغانلىقى
ئوتتۇز توققۇزىنچى باب 188
سەھرالىق مومايىنىڭ ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەۋەرگەنلىكى
خۇشتار يىگىتنىڭ ئىشىنىڭ تېگى ـ تەكتىنى سۈرۈشتۇرگەنلىكى
قىرىقىنچى باب 210
شى تەيجۇننىڭ نەزەرباغدا ئىككىنچى قېتىم زىياپەت ئۆتكۈزگەنلىكى
جىن يۈەنياڭنىڭ ئۈچ قېتىمدىن ئۈستىخان كوزىر تېپىشمىقى ئېيتقانلىقى
قىرىق بىرىنچى باب 243
جيا باۋيۈينىڭ يېشىل پەنجىرىلىك ئىبادەتخانىدا چاي تەمىنى تېتىپ باققانلىقى
لىيۇ مومايىنىڭ مەست بولۇپ قېلىپ ئارامبەخش هويلىدا ئۇخلاپ قالغانلىقى
قىرىق ئىككىنچى باب 266
ئاسارۇن بانۇنىڭ دىلكەش سۆزلەر بىلەن شۇبھىلىك تۇگۈننى يەشكەنلىكى
بامبۇكزار مەلىكىسىنىڭ خۇشخۇي چاقچاق بىلەن گەپنىڭ ئايىغىنى چۈشۈرگەنلىكى
قىرىق ئۈچىنچى باب 292
بىكارچىلىقتا كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن تاسادىپىي پۇل يىغىش قىلىپ تۇغۇلغان كۈننى قۇتلىغانلىقى
تۇگىمەس ئىشتىياقىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن ژاقتىنچە ئاددىيغىنا كۇجە كۆيدۇرۇپ يادلىغانلىقى
قىرىق تۆتىنچى باب 316
تۇيۇقسىز ۋەقە بىلەن فېڭجيېدە كۈنداشلىق پەيدا بولغانلىقى
كۈتۈلمىگەن خۇشاللىق بىلەن پېڭئېرنىڭ ئۆزىگە پەرداز قىلغانلىقى
قىرىق بەشىنچى باب 338
چىقىشقاقلىق بىلەن ئۆزئارا يۈرەك سۆزلىرىنى ئىزھار قىلغانلىقى
يامغۇرلۇق ئاخشىمى دىمىقىپ يامغۇر ھەققىدە نەزم يازغانلىقى

قىرىق ئالتىنچى باب 364
لاۋزا ئادەمنىڭ لاۋزا ئىش قىلىشتىن خالىي بولمىغانلىقى
يۈەنياڭ قىزنىڭ قوشماق ئۆردەكتەك جۈپ بولۇشنى رەت قىلغانلىقى
قىرىق يەتتىنچى باب 390
ئۆكتەمنىڭ پوخۇرلۇق قىلىپ قاتتىق تاياق يېگەنلىكى
بىپەرۋا يىگىتنىڭ بالادىن قېچىپ ياقا يۇرتقا كەتكەنلىكى
قىرىق سەككىزىنچى باب 414
ھەۋەسكە بېرىلگەن يىگىتنىڭ ھەۋەس كاساپىتىدىن سەيلە ـ سەپەرنى ئىختىيار قىلغانلىقى
نازاكەتكە مەپتۇن ئايالنىڭ نازاكەت توپلاپ شېئىر كۈيلەشكە ئىجتىھات قىلغانلىقى
قىرىق توققۇزىنچى باب 438
بىللۇر دۇنياسىدا قىزىل مېيخۇانىڭ ئاق قاردا جىلۋىلەنگەنلىكى
ئۇپا ـ ئەڭلىك سۇرتكەن خۇشبۇي قىزلارنىڭ بەتبۇي گۆش يېگەنلىكى
ئەللىكىنچى باب 463
قومۇشلۇق قورۇدا مەنزىرە توغرۇلۇق ھازىر جاۋاب بېيىت ئېيتىلغانلىقى
ئىللىق خۇشبۇي تۇسۇقتا چاغانلىق پانۇس تېپىشمىقى توقۇلغانلىقى
ئەللىك بىرىنچى باب 494
باۋچىن قىزچاقنىڭ قەدىمكىنى ئەسلەپ يېڭى شېئىر تۇزگەنلىكى
ھاماقەت تېۋىپنىڭ كۆچلۈك دورىنى كەلسە ـ كەلمەس ئىشلەتكەنلىكى
ئەللىك ئىككىنچى باب 519
چىرايلىق پېڭئېرنىڭ بىلەزۈك ۋەقەسىنى كۆڭۈلچەكلىك بىلەن ياپقانلىقى
جۇرئەتلىك چېڭۈبننىڭ كېسەل تۇرۇقلۇق توز يېپىنچىنى يامىغانلىقى
ئەللىك ئۈچىنچى باب 545
نېڭگو قەسىردە چاغان ھارپىسىدا ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ ئەرۋاھىغا ئاتاپ نەزىر ئۆتكۈزۈلگەنلىكى
رۇڭگو قەسىردە پانۇس بايرىمى كېچىسى تۇن بويى زىياپەت بېرىلگەنلىكى

ئەللىك تۆتىنچى باب 572
شى تەيجۇنىڭ ئەبجىقى چىققان قېلىپبازلىقىنى بۇزۇپ تاشلىغانلىقى
ۋاڭ شىفېڭنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى خۇش قىلغان لاۋلەيزىنى دورىغانلىقى
ئەللىك بەشىنچى باب 600
ئۆز قىزىغا خورلۇق كەلتۈرگەن ئەخمەق توقالنىڭ يوقىلاڭ ئىشنى تالاشقانلىقى
ياش غوجىسىنى ئالدىغان ھىيلىگەر قۇلنىڭ يامان نىيەتتە بولغانلىقى
ئەللىك ئالتىنچى باب 628
پاراسەتلىك تەنچۇننىڭ زىيانىنى توگىتىپ ھايانىنى ئاشۇرغانلىقى
دانىشمەن باۋچەينىڭ ئازغىنا مەنپەئەت ئارقىلىق چوڭلۇق سالاپەتنى نەزەردە تۇتقانلىقى
ئەللىك يەتتىنچى باب 656
ئەقىللىك زىجۇەننىڭ ئىشق سۆزلەر بىلەن تەنتەك قاشتاشنى سىنىغانلىقى
مېھرىبان ھاممىنىڭ كۆيۈنۈپ گەپ قىلىپ مەستانە قەلەم قاشنى بەزلىگەنلىكى
ئەللىك سەككىزىنچى باب 692
ئۆرۈك سايىسىدا يالغان ئاشقىنىڭ ساختا مەشۇققا ماتەم تۇتۇپ يىغلىغانلىقى
رۇيان شايە يەملەنگەن دېرىزە يېنىدا باۋيۈنىڭ ئەخمىقانە ئىشنى سۇرۇشتە قىلغانلىقى
ئەللىك توققۇزىنچى باب 715
سۆگەتلىك جەزىرە يېنىدا يىگىتېرنىڭ ئازار يەپ چۈنىەننىڭ ئاھانەت ئىشتىكەنلىكى
قىزىل قۇۋا ھۇجرىسىدا سەردارنى چاقىرىش ئۈچۈن كىشى ئەۋەتىلگەنلىكى
ئاتمىشىنچى باب 731
قىزىلگۈل پاراشوكى ئورنىغا ئاق چايگۈل ئۈپىسى بېرىلگەنلىكى
ئەتىرگۈل شەربىتى تۈپەيلىدىن زەمبۇرۇغ تالقىنى سۇۋغا قىلىنغانلىقى

ئوتتۇز بىرىنچى باب

يەلپۇگۈچ يىرتىش بەدىلىگە مىڭ تىللالىق بىر كۈلكە كەلگەنلىكى
بوبرا كىيىك تۈپەيلىدىن ئاشقىلارنىڭ تەڭ قېرىيدىغانلىقى بىلىنگەنلىكى

شىرىن يەردىكى ئۆزى تۇغۇرگەن قانىنى كۆرۈپ شۇركۇنۇپ كەتتى. ئادەتتە كىشىلەردىن ئاڭلاپ يۈرگەن «ياش ۋاقتىدا قان تۇكۇرگەن كىشى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلمەيدۇ، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن تەقدىردىمۇ ناكار بولۇپ قالىدۇ» دېگەن گەپ بىردىنلا ئېسىگە كەلدى ـ دە، كەلگۈسىدە ئىززەت ـ ئابرۇي قازىنىش توغرۇلۇق كۆڭلىگە پۈككەن ئارزۇ ـ خىياللىرى شامالغا ئۇچۇپ، ئىختىيارسىز كۆزىدىن ياش قۇيۇلدى. ئۇنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ باۋيۇينىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپ:

ـــ كۆڭلۈڭ بىر قىسما بولۇۋاتامدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ شىرىندىن.

ـــ بىر ئوبدان تۇرۇپتىمەنغۇ، نېمە بولماقچىدى؟ ـــ دېدى شىرىن زورمۇزور كۈلۈمسىرەپ.

باۋيۇي دەرھال ئادەم چاقىرىپ، سېرىق هاراق ئىللىتقۇزۇپ، ئۆچكە قېنىدىن ياسالغان ئۇد كۇمىلىچى ئالدۇرماقچى بولۇۋىدى، شىرىن باۋيۇينىڭ قولىدىن تارتىپ كۈلۈمسىرىدى:

ـــ قويۇڭ، ۋاڭ ـ چۇڭ كۆتۈرمەڭ، بۇنداق قىلسىڭىز كىشىلەر بىسەرەمجان بولۇپ كېتىپ، مېنى يەڭگىلتەك دەپ كايىشىدۇ. هازىر كىشىلەر هېچنېمىنى ئۇقمايدۇ، بۇنداق ۋاڭ ـ

چۈك كۆتۈرسىڭىز، كىشىلەر بىلىپ قالسا سىزگىمۇ ياخشى ئەمەس، ماڭمۇ ياخشى بولمايدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە، ئەتە تېۋىپ ۋاڭ جىرېنغا بالا ئەۋەتىپ، دورا ئالدۇرۇپ بەرسىڭىز، شۇنى يېسەملا ساقىيىپ كېتىمەن، ئۇ چاغدا ئىنس ـ جىنمۇ ئۇقماي قالىدۇ. مۇشۇنداق قىلساق، ئوبدان ئەمەسمۇ؟

باۋيۇي ئۇنىڭ سۆزىنى توغرا تېپىپ ماقۇل بولدى، شىرەنىڭ ئالدىغا كېلىپ بىر چىنە چاي قۇيۇپ شىرېنگە ئېغىز چايقاشقا بەردى. شىرېن باۋيۇينىڭمۇ كۆڭلى بىئارام بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ، ئۇنى ئۆز ئىشىغا سالماي دېسە، ئۇ بەربىر ئۇنمايدۇ، باشقىلارمۇ ئوپۇر ـ توپۇر بولۇشۇپ كېتىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە ئۆزى بىلگىنىنى قىلسۇنلا، دېگەن يەرگە كەلدى. شۇڭا، باۋيۇينى ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىپ ئۆزى كارىۋاتقا يۆلەنگىنىچە ئولتۇرۇۋەردى.

ئەتىسى تاڭ يورۇشى بىلەنلا، باۋيۇي يۈز ـ كۆزىنىمۇ يۇماستىن، ئالدىراش ئېگىنىنى كىيىپ تالاغا چىقىپ كەتتى، تېۋىپ ۋاڭ جىرېننى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا نېمە بولغانلىقىنى ئۆزى ئېنىقلىماقچى بولدى. ۋاڭ جىرېن قانداق بولغانلىقىنى بىرقۇر سوراپ، زەخىملەنگەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، بىر كۈملاچ دورىنىڭ نامىنى ئاتاپ، قانداق يېيىش، قانداق سۈرتۈش كېرەكلىكىنى ئېيتىپ بەردى. باۋيۇي بۇلارنى يېزىۋېلىپ، باغقا قايتىپ كىردى ۋە قەغەزدە يېزىلغىنى بويىچە دورا تەييارلاتقۇزدى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالسۇن.

شۇ كۈنى تاڭزۇڭزا چاغىنى ئىدى. ئىشىك باشلىرىغا كامپا ـ ئەمەن شاخلىرى قادالغان. ھەممە كىشىلەر يەڭلىرىگە دۇردۇندىن قىيىلغان يولۇاسلارنى تاقۇۋېلىشقانىدى. چۈش ۋاقتىدا ۋاڭ ئاغىچا خېنىم داستىخان ھازىرلاپ، شۇ ھامما بىلەن باۋچەيلەرنى ھېيت چېيىغا ئېيتتى. باۋيۇي بۇ زىياپەتتە باۋچەينىڭ كۆڭۈلسىز ئولتۇرغانلىقىنى، ھەتتا ئۆزى بىلەن سۆزلەشكۈسىمۇ

كەلمىگەنلىكىنى كۆرۈپ، تۇنۇگۈنكى گەپ ـ سۆزنىڭ سەۋەبىدىن بولسا كېرەك، دەپ بىلدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باۋيۈينىڭ كەيپى جايىدا ئەمەسلىكىنى كۆرۈپ، تايىن تۇنۇگۈنكى جىنچۇەرنىڭ ئىشىدىن ئوڭايسىزلىنىۋاتقاندۇ دەپ، ئۇنىڭ بىلەن ئانچە كارى بولمىدى. دەيىۋيمۇ باۋيۈينىڭ سۇلىشىپ ئولتۇرغانلىقىنى بايقاپ، تۇنۇگۈن باۋچەينى خاپا قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئوڭايسىزلىنىۋاتقاندۇ، دېگەن يەرگە كېلىپ، ئۇنىڭمۇ كۆڭلى بىئارام بولدى ۋە بوشىشىپلا كەتتى. باۋيۈي بىلەن جىنچۇەر ئوتتۇرىسىدا بولغان ۋەقەنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئاخشام فېڭجيېگە دەپ بەرگەنىدى، فېڭجيېمۇ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆڭلىگە ھېچنېمە خۇشياقمايۋاتقانلىقىنى بىلىپ، كۈلگە ـ چاقچاق قىلىشقا پېتىنالماي، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ رايىغا بېقىپ خامۇش ئولتۇردى. يېڭچۈن ۋە ئۇنىڭ ھەمشىرىلىرى داستىخاندىكىلەرنىڭ كەيپى يوقلۇقىنى بايقاپ، بۇلارمۇ ئېچىلالمىدى. شۇڭا، بىرئاز ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن ھەممەيلەن تارقىلىشتى.

دەيىۋي ئادەتتە جەم بولۇشتىن كۆرە تارقىلىشنى ياقتۇراتتى، ئۇنىڭ مۇنداق ئۆي ـ پىكىرە بولۇشىنىڭمۇ ئاساسى بار ئىدى. ئۇ ئادەتتە مۇنداق دەيتتى: «كىشىلەر جەم بولغان يەردە ئەلۋەتتە تارقىلىشمۇ بولىدۇ. جەم بولغاندا خۇشال بولسا، تارقىلىدىغان چاغ كەلگەندە كىشىنى غۇربەت باسىدۇ ! غۇربەت باسقاندىن كېيىن كىشى ھەسرەت چېكىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن جەم بولمىغىنى ياخشى. گۇللەرمۇ خۇددى شۇنداق: پورەكلەپ ئېچىلغاندا، كىشىنىڭ زوقى كېلىدۇ، خازان بولغاندا، بىرمۇنچە قايغۇ ـ ھەسرەتنى پەيدا قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە گۇلنىڭ ئېچىلمايلا قويغىنى ياخشى.» شۇ سەۋەبتىن، باشقىلار ئۈچۈن خۇشاللىق دەپ ھېسابلانغان ئىش دەيىۋي ئۈچۈن قايغۇلۇق بولۇپ تۇيۇلاتتى. باۋيۈينىڭ مىجەزى بولسا باشقىچىرەك ئىدى. ئۇ كىشىلەرنىڭ تارقالمايلا ھەمىشە جەم بولۇپ تۇرۇشىنى خالايتتى. زىياپەتتىن

تارقايدىغان ياكى گۈللەر توزۇيدىغان ۋاقىت يېتىپ كەلسە، ئۇ چاغدا كۈرمەك ھەسرەت چەككەن بىلەنمۇ كۆنمەي ئىلاج يوق دەپ ئويلايتتى. مانا بۇگۈنكى زىياپەتتىن ھەممەيلەن كۆڭۈلسىز تارقىلىشتى، بۇ دەييۇيگە ھېچقانچە تۇيۇلمىدى، لېكىن باۋيۇي مەيۈس ھەم خاپا ئىدى، ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىشقا باشلىدى.

شۇ پەيتتە، قېرىشقاندەك چىكۈېن ئېگىنىنى يەڭگۈشلىتىپ بېرىمەن دەپ باۋيۇينىڭ قېشىغا كېلىۋېتىپ، ئېھتىياتسىزلىقتىن باۋيۇينىڭ قولىدىكى يەلپۈگۈچنى چۈشۈرۈۋەتتى، يەلپۈگۈچنىڭ گۈگۈسى يەرگە چۈشۈپلا سۇنۇپ كەتتى. باۋيۇي يەلپۈگۈچكە قاراپ بىر ئۇھ تارتتى:

— كالۋا ! دۆت ! كەلگۈسىدە نېمە بولارسەنكىن ! ئەتە - ئۆگۈن سەنمۇ ئۆي - ئوچاقلىق، بىساتلىق بولسەن، شۇ چاغدىمۇ مۇشۇنداق ھاڭۋاقتى بولارسەنمۇ؟

— غوجام، — دېدى چىكۈېن سوغۇقىنا كۈلۈپ، — يېقىندىن بۇيان ئاچچىقلىرى بەك يامان بولۇپ كېتىۋاتىدۇ، قىمىرلا قىلىپ كەتسەك، چىرايلىرى ئۆڭىدىغان بولۇپ قالدى. قايسى كۈنى شىرىنىمۇ ئۇرغاندىلە، ئەمدى مەندىن ئېۋەن تېپىۋاتىدىلا. ئۇرامىلا، تېپەملا، نېمىلا قىلسىلا ئۆزلىرىنىڭ ئىختىيارلىرى. يەلپۈگۈچنىڭ سۇنۇپ كېتىشى ھېچقانچە ئىش ئەمەس ئىدى. ئىلگىرىكى چاغلاردا ئەينەك لوڭقا، ھېقىق پىيالىلەرمۇ تالاي قېتىم سۇنۇپ كەتكەن، ئۇ چاغدا سىلىنىڭ مۇنچىلىك ئاچچىقلىرى كەلمىگەن. ئەمدى بىر يەلپۈگۈچ ئۈچۈن مۇشۇنچە قىلىپ كېتىۋاتىدىلا. نېمانچە قىلىدىغانلا ! بىزدىن بىزار بولغان بولسىلا، بىزنى ھەيدىۋېتىپ ياخشىراقنى تېپىۋالسىلا، چىرايلىقچە ئارىنى ئوچۇق قىلىۋەتسەك بولمامدۇ؟

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، باۋيۇينىڭ جۇدۇنى تۇتۇپ، پۈتۈن بەدىنى تىترەپ كەتتى - دە:

— ئالدىرىما، ئاخىر ئايرىلىدىغان كۈنمۇ كېلەر ! — دېدى.

بىر چەتتە تۇرغان شىرىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ بۇياقتا ئۆتۈپ، باۋيۇيگە:

ــ بىر ئوبدان تۇرۇپ يەنە نېمە بولدى؟ مەن دېگەندەك، «بىردەم بولماي قالساملا چاتاق چىقىدۇ» ــ دېدى.

ــ ئاچا، سەن سۆزمەن بولغاندىن كېيىن بالدۇرراق كەلسەڭچۇ، ئۇ چاغدا بىزمۇ بۇنداق ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويمىغان بولاتتۇق، ــ دېدى چىكۈرەن سوغۇققىنا كۈلۈپ، ــ ئەزەلدىن تارتىپ غوجامنىڭ خىزمىتىگە سەنلا يارايسەن، بىز ئۇنچىلىك كۈتۈشنى بىلمەيدىكەنمىز. خىزمىتىنى شۇنچە ياخشى قىلىپ تۇرۇۋقلۇق، ئەجەب تۇنۇگۈن بىقىنىڭغا پەشۋا يەڭدىڭ ــ ھە. بىزغۇ خىزمەت قىلىشنى بىلمىگەندىن كېيىن، ئەتە ــ ئۆگۈن نېمە گۇناھ قىلارمىزكىنتاڭ؟

شىرىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەم ئاچچىقلاندى، ھەم ئىزا تارتتى، چىكۈرەنگە بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلماقچى بولۇۋىدى، باۋيۇيىنىڭ ئاچچىقىدا تاتىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، نائىلاج ئۆزىنى بېسىپ:

ــ ئوبدان سىڭلىم، ماڭ، تالاغا چىقىپ بىردەم ئويناپ كىرگىنە ! ھەممە ئەيىب بىزدە ! ــ دېدى.

چىكۈرەن ئۇنىڭ «بىز» دېگەن سۆزىدە جەزمەن ئۆزى بىلەن باۋيۇينى كۆزدە تۇتقانلىقىنى چۈشىنىپ، ئىختىيارسىز كۆڭلىدە رەشك پەيدا بولدى ــ دە، زەھەرخەندە بىلەن:

ــ ئۇقالمىدىم، «بىز» دېگىنىڭ كىم؟ مەن سېنىڭ «بىز» دېگىنىڭدىن ئۈيلىۋاتىمەن ! يەڭ ئىچىدە قىلىپ يۈرگەن ئىشىڭلارنى مەندىن يوشۇرالمايسەن. مەن دېمىسەممۇ، ئوچۇق ــ ئاشكارا گۇۋاھ ــ شاھىتلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ خېنىم بولالىغىنىڭ يوق تېخى. ماڭا ئوخشاشلا دېدەك تۇرۇقلۇق نېمەڭگە «بىز» دەيدىغان بولۇپ قالدىڭكىنە !

شىرىن خىجالەتچىلىكتە ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى ۋە خاتا سۆزلەپ قويغانلىقىنى دەرھال پەملىدى. باۋيۇي چىكۈرەنگە قاراپ:

ـــ سىلەرنىڭ چىدىمىغىنىڭلارغا قارىماي، ئەتىلا ئۇنىڭ ئىززىتىنى قىلىمەن، ـــ دېدى.

شىرىن شۇ ئاندىلا باۋيۇينىڭ يېڭىدىن تارتىپ:

ـــ ئۇ دۆت بىرنېمە، ئۇنىڭ بىلەن سۆز تالىشىپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ ئادەتتە كەڭ قورساق بولۇپ، نى ـ نى ئىشلارنىمۇ ئۆتكۈزۈۋەتكەنىدىڭىزغۇ، بۈگۈن نېمە بولدىڭىز؟ ـــ دېدى.

ـــ مەن دۆت، ـــ دېدى چىڭۈېن سوغۇققىنا كۈلۈپ، ـــ مەن سۆزلىشىشكە لايىق ئەمەس ! مەن بىر چۆرە قىز تۇرسام !

شىرىن:

ـــ ھاي، خېنىم، كىم بىلەن تاكاللىشىۋاتسەن؟ مەن بىلەنمۇ ياكى غوجام بىلەنمۇ؟ ماڭا ئاچچىقىڭ كەلگەن بولسا، مەن بىلەن سۆزلەش، غوجامنىڭ ئالدىدا چالۋاقاشنىڭ ھاجىتى يوق. غوجامغا ئاچچىقىڭ كەلگەن بولسا، مۇنداق چالۋاقاپ ھەممە ئادەمگە شالاڭنى چاچما. مەن بۇ ئىشنى بولدى قىلىۋېتىپ، ھەممىمىز ئۆزىمىزنى ئايايلى دەپ ئارىچىلىغانىدىم، مېنى بالاغا قويماقچى بولۇۋاتسەن ! يا مەندىن خاپا بولغىنىڭنى، ياكى غوجامدىن خاپا بولغىنىڭنى ئۇقالمىدىم، ھەممىنى تەڭلا گەپتە چىقىۋاتسەن. زادى سېنىڭ غەرىزىڭ نېمە؟ بولدى. مەن سۆزلىمەي، سەنلا سۆزلە ! ـــ دېدى ـ دە، تالاغا قاراپ ماڭدى.

ـــ سەنمۇ ئاچچىقلانمايلا قوي، ـــ دېدى باۋيۇي چىڭۈېنگە قاراپ، ـــ سېنىڭ كۆڭلۈڭدىكى ئىشمۇ ماڭا ئايان بولدى، مەن خان ئانامغا مەلۇم قىلاي، سەنمۇ چوڭ بولۇپ قالدىڭ، سېنى ئۇزىتىپ قويايلى، بولامدۇ؟

چىڭۈېن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۆڭلى تېخىمۇ يېرىم بولدى ـ دە، كۆزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ:

ـــ مەن نېمىشقا كېتىدىكەنمەن؟ مەندىن بىزار بولغان تەقدىردىمۇ، باھانە تېپىپ مېنى ھەيدىۋەتكۈچىلىك يەرگە يەتمىدىم، ـــ دېدى.

ـــ مۇنداق غەلۋىنى قاچان كۆرگەن بولغىيدىمكىنتاڭ ! زادى

سېنىڭ بۇ يەردىن كەتكۈڭ كېلىپ قاپتۇ، خان ئانامغا مەلۇم قىلىپ سېنى يولغا سېلىپ قويساقلا بولىدىغۇ، — دەپلا باۋيۇي ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ماڭغانىدى، شىرىن كەينىگە يېنىپ ئۇنى توسۇۋالدى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ:

— نەگە بارىسىز؟ — دەپ سورىدى.

— خان ئانامغا مەلۇم قىلغىلى ! — دېدى باۋيۇي.

— نېمە قاملاشمىغان ئىش بۇ، — دېدى شىرىن كۈلۈپ، — راستلا ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلسىڭىز، ئۇنى ئۇياتقا قالدۇرۇپ قويغان بولمامسىز؟ ئۇ راستلا كەتمەكچى بولسا، ئاۋۋال ئاچچىقى بېسىلسۇن، كېيىنرەك گەپ ئارىلىقىدا ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ قويسىڭىزمۇ كېچىكمەيسىز. شۇ تۇرقىدا پالاقلاپ بېرىپ، بۇنى رەسمىي بىر ئىش تەرىقىسىدە مەلۇم قىلسىڭىز، ئاغىچا خېنىمدا گۇمان تۇغدۇرۇپ قويمامسىز؟

— خان ئانام ھەرگىز گۇمانلانمايدۇ، — دېدى باۋيۇي، — چىڭۇېن كېتىمەن دەپ جېدەل قىلىۋاتىدۇ دەيمەن.

— مەن قاچان كېتىمەن دەپ جېدەل قىپتىمەن؟ — دەپ چىڭۇېن يىغلاشقا باشلىدى، — ئۆزلىرى ئاچچىقلاپ قېلىپ، تېخى مۇشۇنداق گەپ بىلەن ئاغزىمنى تۇۋاقلىماقچى بولۇۋاتىدىلا. بۇ يەردىن كەتمەيمەن.

— قىزىق گەپ ! كەتمەيمەن دەيسەنۇ، يەنە جېدەل قىلىۋېرىسەن. مۇنداق جېدەلگە تاقىتىم يوق. ئۇنىڭدىن كۆرە كەتسەڭلا قۇلىقىم تىنچلىنىدۇ، — باۋيۇي شۇنداق دەپلا مەلۇم قىلىش ئۈچۈن يەنە ماڭدى.

شىرىن توسۇۋالالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، ئائىلاج باۋيۇينىڭ ئالدىدا تىزلاندى. بىخىن، چىيۇۋېن، شېيۆ ۋە باشقا دېدەكلەر تاشقىرىدا بۇ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭغا قۇلاق سېلىپ جىمجىت تۇرۇشقانىدى. جېدەل چوڭىيىپ شىرىنىنىڭ تىزلىنىپ يالۋۇرۇشقا باشلىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، ھەممىسى تەڭلا كىرىپ تىزلاندى.

باۋيۇي شىرىنىى ئىلدام ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ، بىر ئۇھ تارتتى ـ ده، كاتقا ئولتۇردى، قالغان دېدەكلەرنى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ چىقىپ كېتىشكە بۇيرۇدى. ئاندىن شىرىنگە قاراپ:

ـــ مەن قانداق قىلسام بولار؟ يۇرىكىم پارە ـ پارە بولۇپ كەتسىمۇ، كۆڭلۈمنى ھېچكىم چۈشەنمەيدىكەن ! ـــ دەپلا كۆزىگە ياش ئالدى. بۇنى كۆرۈپ شىرىنمۇ يىغلىۋەتتى. بىر چەتتە كۆز يېشى قىلىپ تۇرغان چىڭۇېن بىرنېمە دېمەكچى بولۇۋىدى، لېكىن دەييۇينىڭ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ چىقىپ كەتتى.

ـــ شۇنداق ئۇلۇغ ئايىم كۈنلىرىدە بىر ئوبدان تۇرۇپ نېمىگە يىغلايسىلەر؟ ـــ دەپ كۈلدى دەييۇي، ـــ تاڭزۇڭزا تالىشىپ ئۇرۇشۇپ قالدىڭلارمۇ يا؟

باۋيۇي بىلەن شىرىن پىخىلداپ كۈلۈپ تاشلىدى.

ـــ باۋيۇي ئاكا، سىز دەپ بەرمىسىڭىزمۇ ھەممىسىنى چۈشەندىم، ـــ دېدى دەييۇي. ئاندىن شىرىنىڭ مۇرىسىنى قېقىپ تۇرۇپ، ـــ جېنىم يەڭگە، سەن ئېيتقىنا، ئەر ـ خوتۇن ئىككىڭلار سۆز تالىشىپ قالدىڭلارمۇ يا؟ ماڭا ئېيتساڭچۇ، ئىككىڭلارنى ئەپلەشتۇرۇپ قويايي.

ـــ خېنىم، قانداق چاقچاقلىرى بۇ ! ـــ دېدى شىرىن ئۇنى ئېتتىرىپ قويۇپ، ـــ مەنىدەك بىر دېدەككىمۇ مۇشۇنداق كەلسە ـ كەلمەس گەپنى قىلمىدىكەنلا.

ـــ سەن ئۆزۈڭنى دېدەك دېسەڭمۇ، مەن سېنى يەڭگەم ئورنىدا كۆرىمەن، ـــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

ـــ ئۇنىڭغا ئاھانەت تېپىپ بېرىپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ شۇ تاپتىمۇ خەقلەر سۆز ـ چۆچەك قىلىپ يۇرۇشىدۇ. ئەمدى كېلىپ سىزمۇ مۇنداق دېسىڭىز، ئۇ چىداپ تۇرالامدۇ؟

ـــ خېنىم، سىلى يۇرىكىمدىكىنى بىلمەيلا، ـــ دېدى كۈلۈمسىرەپ شىرىن، ـــ تىنىقىم ئۇزۇلۇپ ئۆلۈپ كەتسەملا ئىش تۈگەيتتى.

— سەن ئۆلۈپ كەتسەڭ باشقىلار قانداق قىلىدۇ؟ ئۇ چاغدا مەن ھەممىدىن بۇرۇن ساڭا يىغلاپ ئۆلۈپ كېتىمەن ! — دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

— سەن ئۆلسەڭ، مەن راھىب بولۇپ كېتىمەن ! — دېدى باۋيۇي.

— ئۆزىڭنى سەل تۇتۇۋېلىڭ ! — دېدى شىرىن، — كەلسە - كەلمەس سۆزلەۋېرىدىكەنسىز !

دەييۇي ئىككى بارمىقىنى چىقىرىپ، مىيىقىدا كۈلۈپ:

— راھىب بولۇپ كېتىمەن دېگەن سۆزنى مۇشۇنىڭ بىلەن ئىككى قېتىم دېدىڭىز ! ھازىردىن باشلاپ خاتىرىلەپ تۇرىمەن. قېنى، يەنە قانچە قېتىم دەيسىزكىن ! — دېدى.

باۋيۇي ئۇنىڭ بۇ گەپىنى قايسى كۈنى ئۆزى قىلغان سۆزگە دارىتىپ ئېيتىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ، كۈلۈپلا قويدى.

بىردەمدىن كېيىن دەييۇي چىقىپ كەتتى. ئارقىدىنلا خىزمەتكارلاردىن بىرسى كىرىپ:

— شۆ پەن بېگىم غوجامنى ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ، — دەپ خەۋەر قىلدى.

باۋيۇي بېرىشقا مەجبۇر بولدى. شۆ پەن شاراب ئىچىشكە چاقىرتقانىكەن. ئۆزرە ئېيتىشقا بولماي، داستىخان ئاخىرلاشقۇچە ئولتۇرۇپ ئاخشىمى قايتتى. ئۇ شارابنىڭ كەيپى بىلەن دەلدەڭشىپ هويلىسىغا كىرىپ كەلدى. قارىسا، هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا سالقىنلاش ئۈچۈن كات قويۇپ بىركىم ئۇخلاۋېتىپتۇ. باۋيۇي ئۇنى شىرىنمىكىن دەپ، كاتنىڭ لېۋىدە ئولتۇردى - دە، ياتقان كىشىنى مىدىرلاتتى:

— ئاغرىقىڭ بىرئاز قويۇپ بەردىمۇ؟

ياتقان كىشى ئۆرۈلۈپ:

— خەپ ئىگەكىم، مەن بىلەنلا قاپتۇغۇ ! — دەپ غودۇڭشىدى.

باۋيۇي قارىغۇدەك بولسا، ئۇ شىرىن ئەمەس چىڭۇېن ئىكەن.

باۋيۇي ئۇنى تارتىپلا يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ كۈلدى:

ــ سەن بارغانسېرى ئەركە ـ نايناق بولۇپ كېتىۋاتىسەن جۇمۇ ! ئەتىگەن يەلپۈگۈچ سۇنۇپ كەتكەندە، بىر ـ ئىككى ئېغىز سۆز قىلىپ قويسام، بىرمۇنچە سۆزلەپ كەتتىڭ. ماڭا نېمە دېسەڭ مەيلى ئىدى، شېرىن ساڭا ياخشى نىيەت بىلەن نەسىھەت قىلىۋاتسا، ئۇنىمۇ چىشلەپ تارتىۋاتىسەن ! ئۆزۈڭ ئويلاپ كۆر، شۇنداق قىلىش توغرىمىدى؟

ــ تۇۋا، شۇنداق ئىسسىق تۇرسا، ئادەمگە نېمانچە سۇۋۇشىدىغاندۇ ! ــ دېدى چىڭۈېن سۆزنى باشقا ياققا بۇراپ، ــ باشقىلار كۆرۈپ قالسا سەت ئەمەسمۇ؟ مۇشۇ ئەپتىم بىلەن بۇ يەردە ئولتۇرۇشقا لايىق ئەمەس ئىدىم !

ــ لايىق ئەمەسلىكىڭنى بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا ياتتىڭ؟

چىڭۈېن گەپ تاپالماي، كۈلۈپ قويدى:

ــ سىلى كەلمىگەن بولسىلا يېتىۋېرەتتىم، سىلى كېلىپ قالغاندىن كېيىن، ئەمدى ياتسام لايىق كەلمەيدۇ. قوپسىلا، مەن يۇيۇنغىلى بارىمەن. شېرىن بىلەن شېيۇ يۇيۇنۇپ بولۇشتى، ئۇلارنى چاقىرىپ قويای.

ــ مەن بايا شارابنى كۆپرەك ئىچىپ قويدۇم، مەنمۇ يۇيۇناي، ــ دېدى باۋيۇي، ــ يۇيۇنمىغان بولسىڭ، سۇ تەييارلا، بىللە يۇيۇنايلى.

ــ ياق، ياق ! دېدى چىڭۈېن قولىنى چايقاپ، ــ غوجامغا يېقىن يولاشقا هەددىم ئەمەس. بىر كۈنى سىلى يۇيۇنغاندا بىخىنىڭ قارىشىپ بەرگەنلىكى تېخىچە ئېسىمدە ! ــ ئىككى ـ ئۈچ سائەتكىچە نېمە قىلىشتىڭلارکىنتاڭ، بىز كىرىپ بېقىشقا ئۇڭايسىزلاندۇق. كېيىن يۇيۇنۇپ بولغاندا كىرىپ قارىسام، يەرگە تۆكۈلگەن سۇغا كاتىنىڭ پۇتلىرى چىلىشىپ تۇرۇپتۇ، هەتتا بورنىڭ ئۇستىدىمۇ سۇ چەلگىپ يۇرىدۇ. قانداق يۇيۇنغاندىڭلارکىنتاڭ، نەچچە كۈنگىچە كۈلۈشتۇق ! مېنىڭمۇ سۇ تەييارلاپ بېرىشكە ۋاقتىم يوق، سىلىمۇ مەن بىلەن

يۇيۇنىمەن دېمىسلە. بۇگۈن ھاۋامۇ سالقىن، يۇيۇنمىسامۇ بولىدۇ. بىر داس سۇ ئەكېلىپ بېرەي، يۇز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ، باشلىرىنى تارىۋالسىلا. بايا، يۈەنياك بىرمۇنچە مېۋە ئەكەلگەنىدى، بىللۇر قاچىغا سېلىپ قويدۇم، شۇ مېۋىلەرنى ئالدۇرۇپ يېسىلە بولمامدۇ؟

ـــ بوپتۇ، يۇيۇنمىساڭمۇ مەيلى، قولۇڭنى يۇيۇپ، ئاشۇ مېۋىنى ماڭا ئەكېلىپ بەر، ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ نېمە دېگەنلىرى بۇ، مەن بىر كالۋا تۇرسام ! ـــ دېدى چىڭۇېن كۈلۈپ، ـــ يەلپۈگۈچلىرىنىمۇ سۇندۇرۇۋەتكەن تۇرسام، نەدە مېنىڭ مېۋە ئەكېلىپ بەرگۈچىلىكىم بولسۇن ! يەنە بىرەر تەخسىنى چېقىۋېتىدىغان بولسام تېخىمۇ كۆرگۈلۈكۈمنى كۆرەرمەن !

ـــ مەيلى، چېقىۋەتكۈڭ كەلسە چېقىۋەر ! ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ـــ بۇلار، ناھايىتى شۇ، ئادەم ئىشلىتىدىغان نەرسىلەرغۇ، ھەركىمنىڭ مىجەزى ئوخشاش بولمايدۇ، ساڭا ئۇندىقى يارىسا، ماڭا بۇندىقى يارايدۇ. مەسىلەن، يەلپۈگۈچنى ئالايلى، ئۇ يەلپۇش ئۈچۈن ياسالغان نەرسە، ئۇنى يىرتىپ ئويىنغۇڭ كەلسە، مەيلى يىرتىۋەرگىن، لېكىن ئاچچىقىڭ تۇتۇپ قالغاندا ئاچچىقىڭنى ئۇنىڭدىن ئالما. قەدەھ بىلەن تەخسىنى ئالايلى، بىرسى ئىچىملىك قۇيۇلىدىغان، يەنە بىرسى غىزا ئۇسۇلىدىغان نەرسە. ئۇنىڭ جاراڭلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاشقا خۇشتار بولساڭ، بوپتۇ، قەستەن چېقىۋەتسەڭمۇ مەيلى، لېكىن بۇنىمۇ ئاچچىقىڭنى ئېلىش ئۈچۈن قىلما ! نەرسە ـ كېرەكنى ئاسراش ئەنە شۇنداق بولىدۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا، يەلپۈگۈچلىرىنى مەن يىرتىپ باقايچۇ، ـــ دېدى چىڭۇېن كۈلۈپ، ـــ مەن «جىرت» قىلغان ئاۋازنى بەك ياخشى كۆرىمەن.

باۋيۇي كۈلۈپ كەتتى ـ دە، يەلپۈگۈچنى ئۇنىڭغا ئۇزارتتى. چىڭۇېن يەلپۈگۈچنى ئېلىپلا «جىرت» قىلىپ يىرتىۋەردى.

— ۋاھ، قالتىس يىرتتىڭ، تېخىمۇ جارتىلدىتىپ يىرت ! — دېدى باۋيۇي.

— ھاي، يامانلىقنى ئازراق قىل ! — دەپ كايىدى يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان شېيۋ ھومىيىپ.

باۋيۇي يۈگۈرۈپ بېرىپ، شېيۋنىڭ قولىدىكى يەلپۈگۈچنى تارتىۋېلىپ چىڭۈبنگە بەردى. چىڭۈبن ئۇ يەلپۈگۈچنىمۇ ئېلىپ پارچە ـ پارچە قىلىۋەتتى، ئىككىسى قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى.

— نېمە قىلغىنىڭلار بۇ ! — دېدى شېيۋ، — مېنىڭ نەرسەمنى يىرتىپ كۆڭۈل ئاچامدىكىنە !

— يەلپۈگۈچ ساندۇقىنى ئېچىپ ياخشىسىنى تاللىۋال، ھېچنېمىگە ئەرزىمەس نەرسىغۇ ئۇ ! — دېدى باۋيۇي.

— ئۇنداق بولسا ھەممە يەلپۈگۈچنى ئەكېلىپ بېرەيلى، ئۇ چامىسى يەتكۈچە يىرتىۋەرسۇن، بولامدۇ؟ — دېدى شېيۋ.

— بولىدۇ، ئەكېلىپ بەر ! — دېدى باۋيۇي.

— مۇنداق ياماق ئىشقا مېنىڭ قولۇم بارمايدۇ ! — دېدى شېيۋ، — ئۇ قولىغا خېنە يېقىۋاپتۇمۇ، ئۆزى ئەكەلسۇن.

چىڭۈبن كاتقا يۆلەنگىنىچە:

— مەنمۇ ھېرىپ قالدىم، ئەتە يىرتايلى، — دېدى.

— قەدىمكىلەر «بىر كۈلكىنى مىڭ تىللاغىمۇ سېتىۋېلىش تەس» دەپتىكەن. بىرنەچچە تال يەلپۈگۈچ نېمىگە ئەرزىيتىتى؟ — دېدى كۈلۈپ باۋيۇي. ئاندىن شىرىننى چاقىردى. شىرىن كىيىمىنى ئەمدىلا يەڭگۈشلەپ چىقىپ كېلىۋاتاتتى، چۆرە قىز جياخۇي كېلىپ يىرتىلغان يەلپۈگۈچلەرنى يىغىشتۇرۇۋەتتى، ھەممەيلەن سالقىنلاشتى. ئەمدى بۇ توغرۇلۇق سۆزنى ئۇزارتمايمىز.

ئەتىسى چۈشتە، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، باۋيۇي، دەييۇي ۋە باشقا ھەمشىرىلەر جيا ئانىنىڭ ئۆيىگە يىغىلىشىپ ئولتۇرغاندا، بىرسى كىرىپ خەۋەر قىلدى:

ـــ شى شياڭيۇن خېنىم كەلدى.

دەرۋەقە، بىردەمدىن كېيىنلا شياڭيۇن بىر توپ دېدەكلەر بىلەن خىزمەتكار ئاياللارنى ئەگەشتۇرۇپ ھويلىغا كىرىپ كەلدى. باۋيۇي، دەييۇي ۋە باشقا ھەمشىرىلەر دەرھال پەلەمپەي تۆۋىگىچە ئالدىغا چىقىشتى. ياش ھەمشىرىلەر ئايلاپ كۆرۈشمىگەنلىكى ئۈچۈن، دىدار كۆرۈشكەن چېغىدا بىر ـ بىرىگە بەك يېقىنچىلىق قىلىشتى. ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن، شياڭيۇن ھەممىسى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئېسەن ـ ئامانلىق سوراشتى.

ـــ ھاۋا ئىسسىق، چاپانلىرىڭنى سېلىۋەتكىن ! ـــ دېدى جيا ئانا شياڭيۇنگە.

شياڭيۇن دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ يېشىنىشكە باشلىدى.

ـــ نېمانچە قەۋەت ـ قەۋەت كىيىنىۋالغاندۇ، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۈلۈپ.

ـــ خان ئاچام شۇنداق كىيىنىۋال دېگەن، بۇنچە كىيىنىشنى كىم خالايدۇ؟ ـــ دېدى كۈلۈپ شياڭيۇن.

ـــ ھامما ئاچا، سىلى بىلمەيلا، ـــ دېدى يېنىدا تۇرغان باۋچەي كۈلۈپ، ـــ ئۇ تېخى بىركىمنىڭ چاپىنىنى كىيۋېلىشقا ئامراق. ئەسلىدىمكىن، بۇلتۇر ئۇچىنچى ئايلاردا مۇشۇ يەردە تۇرغانىدىغۇ، شۇ چاغدا باۋيۇي ئۇكامنىڭ چاپىنىنى كىيۋاپتۇ، تېخى ئۆتۈكىنىمۇ كىيىپ، كەمىرىنىمۇ باغلىۋاپتۇ. بىر قارىغاندا، خۇددى قۇيۇپ قويغاندەك باۋيۇينىڭ ئۆزى. پەقەت ئىككى قۇلىقىدىكى سىرغىسىلا ئارتۇق. ئۇ ئورۇندۇقنىڭ كەينىدە تۇراتتى، چوڭ ئانام ئالدىنىپ قېلىپ: «باۋيۇي، بېرى كەل، كۆزۈڭگە قارا، قەندىلىنىڭ پۆپۈكلىرى تېگىپ كۆزۈڭگە چاڭ كىرىپ كەتمىسۇن» دېۋىدى، شياڭيۇن كۈلۈپ قويۇپ، مىدىرلىماي تۇرۇۋەردى. ھەممەيلەن ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي كۈلۈپ تاشلىدى، چوڭ ئانامۇ كۈلۈۋېتىپ «ئوغۇل بالىدەك ياسىنىۋالسا، تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتىدىكەنا بۇ»

دېگەندى.

ــ ئۇ تېخى نېمە ! ــ دېدى دەييۇي سۆزگە ئارىلىشىپ، ئۇلۇش يىلى بىرىنچى ئايدا بۇ يەرگە كېلىپ ئىككى كۈن تۇرغاندا تېخىمۇ قىزىق ئىش قىلغان. راسا قار يېغىۋاتاتتى. چوڭ ئانام بىلەن ھاممام شۇ كۈنى يېڭىلا چوقۇنۇپ كەلگەن بولسا كېرەك، چوڭ ئانامنىڭ يېڭىدىن تىكتۇرگەن توق قىزىل چەكمەن يېپىنچىسى ئاۋۇ يەردە تۇراتتى، ئۇ ھېچكىمگە بىلىندۇرمەي شۇنى يېپىنىۋاپتۇ. ئۇ يېپىنچا شۇنچە كەڭ ھەم ئۇزۇن، تېخى بېلىگە ئىشتانبېغىنى باغلىۋاپتۇ، ئاندىن دېدەكلەر بىلەن ئارقا ھويلىغا ئۆتۈپ، قاردىن ئادەم ياساپ ئويناۋاتقاندا، تېيىلىپ يىقىلىپ چۈشۈپ ئۇستىبېشى لايغا مىلىنىپ كەتكەن !

بۇ ۋەقە ھەممەيلەننىڭ ئېسىگە كېلىپ كۈلۈشۈپ كەتتى. باۋچەي جۇ ئېمىكئانىدىن سورىدى:

ــ جۇ ئانىكا، بۇ قىزىڭىز ھېلىمۇ شۇنداق شوخلۇق قىلامدۇ ! جۇ ئېمىكئانا كۈلۈپلا قويدى.

ــ شوخلۇق قىلسىغۇ مەيلى، ــ دېدى كۈلۈپ يىڭچۈن، ــ مەن ئۇنىڭ ۋالاقتەگكۈرلۈكىدىن تويدۇم. ئۇخلىغىلى ياتقاندىمۇ كاسىلداپلا ياتىدۇ، بىردەم كۈلۈپ، بىردەم سۆزلەپ ئاغزى بېسىلمايدۇ. بۇنداق قۇرۇق سۆزلەر ئۇنىڭ كاللىسىغا نەدىن كېلىدىكىنىتاڭ !

ــ ئەمدى تۇزلىپ قالغاندۇ، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ يېقىندا ئۇلارنىڭكىگە قىز كۆرگىلى كىشى كەلدى، پات ئارىدا قېيىنئانىلىق بولىدۇ، شۇ چاغدىمۇ يەنە شۇنداق بولۇۋەرمەيدىغاندۇ؟

ــ بۇگۈن قونۇپ قالامسەن يا ئۆيۈڭگە كېتەمسەن؟ ــ دەپ سورىدى جيا ئانا شياڭيۈندىن.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۇنىڭ ھەممە كىيىم ــ كېچەكلىرىنى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى كۆرمىدىلىمۇ؟ ــ دېدى جۇ ئېمىكئانا كۈلۈپ تۇرۇپ، ــ بۇ يەردە بىر ــ ئىككى كۈن

تۇرمىسا ئەكىلەمتى؟

— باۋ ئاكام ئۆيدە يوققۇ؟ — دەپ سوردى شياڭيۇن.

— بۇ باۋ ئۆكامدىن باشقا ھېچكىمنى ئەسلىمەيدۇ ! — دېدى باۋچەي كۇلۇمسىرەپ، — ئىككىسى بەك ئويناشىدۇ، شوخلۇقنىمۇ تەڭ قىلىشىدۇ. شۇ قىلىقىنى تاشلىمىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرمامدۇ.

— ئەمدى سىلەر چوڭ بولۇپ قالدىڭلار، بىر - بىرىڭلارنى بالا چاغدىكى ئىسمىڭلار بىلەن ئاتىماڭلار، — دېدى جيا ئانا.

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا باۋيۇي كىرىپ كەلدى - دە:

— يۇن سىڭلىم كېلىپ قاپتۇغۇ ! قايسى كۇنى ئادەم ئەۋەتكەندە نېمىشقا كەلمىدىڭ ! — دېدى كۇلۇمسىرەپ.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم تېخى يېڭىلا بىر - بىرىڭلارنى ئۇنداق دەپ ئاتىماڭلار دەپ تۇراتتى، بۇمۇ كىرىپلا شۇ ئىسىم بىلەن ئاتاۋاتقىنىنى قارا، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

— ئاكىڭىز سىز كەلگەندە بىرىمەن دەپ ئوبدان نەرسە تېپىپ قويدى، — دېدى دەييۇي شياڭيۇنگە.

— قانداق نەرسە؟ — دەپ قىزىقىپ سوردى شياڭيۇن.

— شۇنىڭغا ئىشەندىڭمۇ؟ — دېدى باۋيۇي كۇلۇمسىرەپ، — بىرنەچچە كۇن كۆرۈشمىگەندۇق، شۇنچە بوي تارتىپتۇ !

— شىرېن ئاچام ئوبدان تۇرامدۇ؟ — دەپ سوردى شياڭيۇن كۇلۇپ.

— ياخشى، ياد ئەتكىنىڭگە رەھمەت، — دېدى باۋيۇي.

— ئۇنىڭغا ئوبدان نەرسە ئالغاچ كەلدىم، — دېدى شياڭيۇن تۇگۇلگەن شايى ياغلىقنى يېنىدىن چىقىرىپ.

— يەنە قانداق ئوبدان نەرسە ئەكەلدىڭ؟ — دېدى باۋيۇي، — قايسى كۇنى ئەۋەتكەن قىزىل چىپار تاش ئۇزۇكتىن ئۇنىڭغا بىر جۇپ ئالغاچ كەلگەن بولساڭغۇ تازا ياخشى بولاتتى.

— بۇ نېمە؟ — دەپ كۇلدى شياڭيۇن. ئۇ تۇگۇنچەكنى يەشكەندى، قايسى كۇنى ئەۋەتكەندەك تۆت دانە ئۇزۇك چىقتى.

— قاراڭلار بۇنى، — دېدى دەييۇي، — سىز تېخى ئۈلۈشكۈنلا بىزگە بىركىمدىن ئەۋەتكەنىدىڭىزغۇ ! بۇ ئۈزۈكلەرنىمۇ شۇ ئادەمدىن ئەۋەتكەن بولسىڭىز ئىش ئازايمامتى؟ بۈگۈن ئالاھىدە ئۆزىڭىز ئېلىپ كەپسىز. سىزنى قانداق كارامەت نەرسە ئېلىپ كەلگەندۇ دېسەم، يەنىلا شۇ نەرسە ئىكەنغۇ ! سىزچۇ، تازا ئەخمەق !

— ئۆزىڭىز ئەخمەق ! — دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ، — مەن بۇنىڭ سەۋەبىنى ئېيتاي، كۆپچىلىك دەپ باقسۇن، قېنى قايسىمىز ئەخمەق ئىكەنمىز ! سىلەرگە نەرسە ئېلىپ كەلگەن ئادەم دەپ بەرمىسىمۇ، مەن ئەۋەتكەن سوۋغاتنى كۆرۈپلا خان قىزلارغا ئەۋەتىلگەنلىكىنى چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ. بۇ ئۈزۈكلەرنىمۇ شۇ ئادەمدىن ئەۋەتكەن بولسام، ئۇنىڭغا مۇنۇ پالانى قىز ئۈچۈن، ماۋۇ پۇستانى ئۈچۈن دەپ چۈشەندۈرۈشكە توغرا كېلەتتى. ئەۋەتىلگەن ئادەم زېرەك بولسىغۇ مەيلى، دۆت بولسا، بۇنچە كۆپ ئىسىملارنى ئەستە تۇتالماي، ئاغزىغا كەلگىنىنى جۆيلۈۋېرىپ، سىلەرگە ئەۋەتىلگەن نەرسىلەر بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋېتىدۇ. خىزمەتكار ئايالدىن ئەۋەتكەن بولسامغۇ ياخشى بولاتتى، ئەمما ئۇ كۈنى چاكار بالىنى ئەۋەتىشكە توغرا كەلدى، ئۇنىڭغا قىزلارنىڭ ئىسمىنى قانداقمۇ ئېيتقىلى بولسۇن؟ ئۇنىڭدىن كۆرە، بۇ قىزلارنىڭكىنى ئۆزۈملا ئالغاچ كەلگىنىم تۈزۈك دەپ ئويلىدىم، — ئۇ ئۈزۈكلەرنى قويۇپ سۆزىنى يەنە داۋام قىلدى، — شىرېن ئاچامغا بىر، يۈەنياڭ ئاچامغا بىر، جىنچۇەر ئاچامغا بىر، پىڭئېر ئاچامغا بىر، مانا بۇ تۆت كىشىنىڭ ئۈزۈكى، چاكار بالىلار مۇشۇلارنى ئەستە تۇتالامدۇ؟

— راست شۇنداق، — دېيىشتى كۆپچىلىك كۈلۈشۈپ.

— بۇچۇ، يەنىلا شۇنداق گەپدان، كىشىگە گەپ بەرمەيدۇ ! — دېدى باۋيۈي كۈلۈپ.

— ئۇ مۇنداق گەپدان بولمىسا، «ئالتۇن بوبرا كېيىك» نى

ئېسىۋېلىشقا مۇناسىپ بولامتى؟ — دېدى دەيىۋي سوغۇققىنا كۈلۈپ ۋە ئورنىدىن لىككىدە تۇرۇپ چىقىپ كەتتى. خەيرىيەت، ئۇنىڭ سۆزىگە ھېچكىم قۇلاق سالمىدى، پەقەت باۋچەي مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى. باۋيۈي بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، دېمەيدىغان سۆزنى يەنە دەپ قويغانلىقىغا پۇشايمان قىلغان بولسىمۇ، باۋچەينىڭ كۈلۈپ قويغانلىقىنى كۆرۈپ ئۆزىمۇ كۈلۈۋەتتى. باۋچەي باۋيۈينىڭ كۈلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئورنىدىن لىككىدە تۇرۇپ، دەيىۋي بىلەن پاراڭلاشقىلى چىقىپ كەتتى.

شۇ ئارىدا، جيا ئانا شياڭيۈنگە:

— چاي ئىچ، ھاردۇقۇڭنى ئال، ئاندىن يەڭگىلىرىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ قوي. ھازىر باغنىڭ ئىچى سالقىن، چىقىپ ئاچىلىرىڭ بىلەن سەيلە قىلغىن، — دېدى.

شياڭيۈن خوش دەپ، ئۇچ دانە ئۇزۇكنى ياغلىققا چىگىپ قويدى، بىرئاز ئارام ئالغاندىن كېيىن، فېڭجيې بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ماڭدى، ئېمىكئانا ۋە دېدەك قىزلارمۇ سوڭدىشىپ ماڭدى. فېڭجيېنىڭكىگە كىرىپ ئۇنىڭ بىلەن بىردەم پاراڭلاشتى. ئۇ يەردىن چىقىپ نەزەرباغقا كەلدى، ئۇ يەردە لى ۋەننىڭ يېنىغا كىرىپ بىردەم ئولتۇردى، ئاندىن كېيىن ئارامبەخش ھويلىغا شىرىنىنى ئىزدەپ ماڭدى. ئۇ ئارقىسىغا قايرىلىپ خىزمەتكارلىرىغا:

— سىلەر سوڭداشمىساڭلارمۇ بولىدۇ، ئۆز تۇغقانلىرىڭلار بىلەن كۆرۈشۈۋېلىڭلار، سۈيلۈي مەن بىلەن قالسۇن، — دېدى.

خىزمەتكارلار خوش دېيىشىپ، ھەرقايسىسى ئۆزلىرىنىڭ ھامما ـ يەڭگىلىرى بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن تارقىلىپ كېتىشتى. پەقەت شياڭيۈن بىلەن سۈيلۈي ئىككىسى قېلىپ قالدى.

— ئاۋۇ نېلۇپەر نېمىشقا ئېچىلمىدىكىنە؟ — دەپ سوراپ قالدى سۈيلۈي.

— ۋاقتى كەلمىگەندۇ، — دېدى شياڭيۈن.

— بۇمۇ خۇددى بىزنىڭ كۆلدىكىگە ئوخشاش قات ـ قات

ئېچىلىدىغان گۈلدىن ئىكەن.

ــ بۇلارنىڭ بۇ گۈلى بىزنىڭكىگە يەتمەيدۇ.

ــ ئاۋۇ تەرەپتە ئۇلارنىڭ ئانا دەرىخى بار ئىكەن. خۇددى قاتمۇقات بىنادەك تۆت ــ بەش قۇر بولۇپ شاخلاپ كېتىپتۇ، قانداق ئۆسكىنىكىنتاڭ.

ــ گۈل ــ گىياھلارمۇ ئادەمگە ئوخشايدۇ، ــ دېدى شياڭيۈن، ــ قۇۋۋەتتى يېتەرلىك بولسا ئوبدان ئۆسىدۇ.

ــ مەن بۇ گەپكە ئىشەنمەيمەن! ــ دېدى سۈيلۈي بېشىنى چايقاپ، ــ ئادەمگە ئوخشاش دېيىلىدىغان بولسا، نېمىشقا بېشىنىڭ ئۈستىگە يەنە بىر باش ئۆسۈپ چىقىقان ئادەمنى كۆرمەيمەن!

شياڭيۈن ئىختىيارسىز كۈلۈپ قويدى:

ــ مەن سېنى گەپ قىلمىغىن دېسەم، گەپ قىلغۇڭ كېلىپلا تۇرىدۇ! بۇنىڭغا نېمە دەپ جاۋاب بەرسەم بولار! ئاسمان ــ زېمىن ئارىسىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى مەنپىي بىلەن مۇسبەت دېگەن ئىككى قۇتۇبتىن پەيدا بولىدۇ. خاھى تۇز، خاھى ئەگرى بولسۇن، ياكى ئاجايىپ ــ غارايىپ بولسۇن، تۇرلۈك ــ تۇمەن ئۆزگىرىشلەرنىڭ ھەممىسى ئەنە شۇ مەنپىي بىلەن مۇسبەتنىڭ تۇپەيلىدىن بولىدۇ. ئادەمزات كەم ئۇچرىتىدىغان بىرنەرسە پەيدا بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ داۋلىسى يەنىلا شۇنداق بولىدۇ.

ــ بۇ گەپچە، دۇنيا يارىلىشتىن تارتىپ تا ھازىرغىچە بولغان ھەممە نەرسە مەنپىي بىلەن مۇسبەتتىن ئىبارەت ئىكەن ــ دە؟

ــ ۋاي ئەخمەق! تېخىمۇ لاۋزىلاشقىلى تۇرىدۇڭ، «ھەممىسى مەنپىي بىلەن مۇسبەتتىن ئىبارەت ئىكەن» دېگىنىڭ نېمىسى؟ «مەنپىي» بىلەن «مۇسبەت» دېگەن ئىككى سۆز ئەسلىدە بىر سۆز: مەنپىي تۇگىشى بىلەن مۇسبەت بولىدۇ، مۇسبەت تۇگىشى بىلەن مەنپىي بولىدۇ، ھەرگىز مەنپىي تۇگىگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىر مەنپىي پەيدا بولۇپ قالمايدۇ.

ــ بۇ گەپ كاللامنى تېخىمۇ ئىلەشتۇرۇۋەتتى! مەنپىي بىلەن

مۇسبەت دېگەن شەكلى ـ پەكلى يوق زادى قانداق نېمە؟ خېنىم، مەن سىلىدىن سورايچۇ، بۇ مەنپىي بىلەن مۇسبەت دېگەن زادى نېمىگە ئوخشايدۇ؟

ـــ مەنپىي ـ مۇسبەت دېگەن بىر خىل مەنىۋى قۇۋۋەت، بىرەر نەرسە ئەنە شۇلارغا ئىگە بولغاندىلا شەكىلگە كىرەلەيدۇ. مەسىلەن، ئاسمان مۇسبەت بولسا، يەر مەنپىي بولىدۇ، سۇ مەنپىي بولسا، ئوت مۇسبەت بولىدۇ، كۈن مۇسبەت بولسا، ئاي مەنپىي بولىدۇ.

ـــ ھە، مۇنداق دېسىلە ! ئەمدى چۈشەندىم. شۇڭا، كىشىلەرنىڭ كۈننى «قۇياش»، پالچىلارنىڭ ئاينى «قەمەر يۇلتۇزى» دېيىشنىڭ سەۋەبى شۇ ئىكەن ـ دە !

ـــ خۇداغا شۈكۈر، ئەمدى چۈشەندىڭ، ـــ دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ.

ـــ بۇ نەرسىلەرنىڭغۇ مەنپىي ـ مۇسبەتلىرى بولىدىكەن، ئەمدى پاشا، بۇرگە، كۈمۈتا، گۈل ـ چېچەك، ئوت ـ چۆپ، ساپال، خىشلاردىمۇ مەنپىي ـ مۇسبەت بولامدۇ؟

ـــ بولمايچۇ ! مەسىلەن، دەرەخنىڭ يوپۇرمىقىنى ئالساق، ئۇمۇ مەنپىي ـ مۇسبەتكە ئايرىلىدۇ. ئاپتاپقا قاراپ تۇرغان تەرىپى مۇسبەت بولىدۇ، كەينىگە قارىغان تەرىپى مەنپىي بولىدۇ.

ـــ مۇنداق ئىكەن ـ دە ! ـــ دېدى سۈيلۈي بېشىنى لىڭشىتىپ، ـــ بۇنىڭغۇ چۈشەندىم. ئەمدى قولىمىزدىكى يەلپۈگۈچىنىڭ مەنپىيسى قانداق بولىدۇ، مۇسبىتى قانداق بولىدۇ؟

ـــ ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپى مۇسبەت، تەتۈر تەرىپى مەنپىي بولىدۇ.

سۈيلۈي بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈپ قويدى. يەنە بىرقانچە نەرسىنى سورىماقچىدى، ئېسىگە ھېچنېمىنى ئالالماي، شياڭيۈننىڭ بېلىگە ئېسىلىق تۇرغان ئالتۇن بوبرا كېيىككە بىردىن كۆزى چۈشتى ـ دە، كۈلۈپ سورىدى.

ـــ خېنىم، بۇنىڭدىمۇ مەنپىي ـ مۇسبەت بولامدۇ؟
ـــ نېمىشقا بولمايدىكەن، پۈتۈن ھايۋانات، ئۇچار قاناتلارنىڭ ئەركىكى مۇسبەت، چىشسى مەنپىي بولىدۇ.
ـــ مانا بۇ بۇغرىمۇ، مادىمۇ؟ ـــ دەپ شياڭيۈننىڭ بوبرا كېيىكنى كۆرسەتتى سۆيلۈي.
ـــ نېمە ئۈ «بۇغرا»، «مادا» دېگەن ! يەنە تېتىقسىز گەپ قىلغىلى تۇرىدۇڭ ! ـــ دەپ كايىدى شياڭيۈن.
ـــ بوپتۇ بۇنى قويايلى. نەرسىلەردىغۇ مەنپىي ـ مۇسبەت بولىدىكەن، بىز ئادەملەردە مەنپىي ـ مۇسبەت يوقمىدۇ؟
ـــ شەرمەندە، يولۇڭغا ماڭغىنا ! بارغانسېرى ئاغزىڭدىن سەت گەپ چىقىۋاتىدۇ ! ـــ دېدى شياڭيۈن تەرىنى تۇرۇپ.
ـــ بۇنىڭ ماڭا دېگىلى بولمايدىغان نېمىسى بار ئىكەن ـ ھە؟ مەنمۇ بىلىپ قالدىم، بولدى، مېنى كاڭگىراتمىسىلا.
ـــ نېمىنى بىلىپ قالدىڭ؟ ـــ دەپ شياڭيۈن پاراققىدە كۈلۈۋەتتى.
ـــ سىلى مۇسبەت ئىكەنلا، مەن مەنپىي ئىكەنمەن.
شياڭيۈن ياغلىقىنى ئاغزىغا تۇتۇپ يەنە كۈلۈپ كەتتى.
ـــ گېپىم توغرا بولغاچقا مۇشۇنداق كۈلۈپ كەتتىلە ـ ھە؟
ـــ توغرا، ئىنتايىن توغرا !
ـــ كىشىلەر غوجايىنلارنى مۇسبەت، قۇل ـ چۆرىلەرنى مەنپىي دەيدىكەن. مەنزە، مۇشۇنچىلىك ئاددىي داۋلىنىمۇ چۈشىنەلمەمدىمەن؟
ـــ سەن ناھايىتى ياخشى چۈشىنىپسەن، ـــ دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ.
شۇنداق پاراڭلاشقاچ كېتىۋېتىپ، قىزىلگۈل بېدىشىنىڭ تېگىدە ئالتۇندەك پارقىراپ تۇرغان بىرنەرسىگە شياڭيۈننىڭ كۆزى چۈشۈپ قالدى ـ دە، قولى بىلەن كۆرسىتىپ سورىدى:
ـــ قارىغىنا، ئاۋۇ نېمە؟
سۆيلۈي دەرھال يۈگۈرۈپ بېرىپ ئۇنى قولىغا ئالدى ـ دە،

خۇشاللىقىدىن:

ــ مەنپىي بىلەن مۇسبەت مانا ئەمدى ئايرىلدى ! ــ دېدى ـ ده، شياڭيۈننىڭ بېلىدىكى بوبرا كېيىكنى قولىغا ئېلىپ قاراپ باقتى. شياڭيۈن ئۇنىڭ تېپىۋالغىنىنى كۆرۈپ باقماقچى بولۇۋىدى، سۈيلۈي بەرگىلى ئۇنماي كۈلدى:

ــ بۇ بىر گۆھەر، سىلى كۆرسىلە بولمايدۇ ! توۋا، بۇ نەرسە بۇ يەرگە نەدىن كېلىپ قالغاندۇ؟ بۇ تەرەپتە ھېچكىمنىڭ قولىدا مۇنداق نەرسىنى كۆرمىگەنىدىم !

ــ ئەكېلە، كۆرۈپ باقاي.

ــ بوپتۇ، كۆرسىلە، ــ دەپ سۈيلۈي ئالىقىنىنى ئاچتى.

شياڭيۈن شۇنداقلا بىر كۆز يۇگۈرتكەنىدى، ئۇ بىر يالت ـ يۈلت قىلىپ تۇرغان ئالتۇن بوبرا كېيىك بولۇپ، ئۆزىنىڭ بېلىگە ئېسىۋالغىنىدىن چوڭراق ھەم كۆركەمرەك ئىكەن. ئۇ ئىختىيارسىز قولىنى ئۇزارتىپ ئۇنى ئالىقىنىغا ئالغانىدى، نېمىشقىدۇر، يۈرىكى جىغىدە قىلىپ، كۆڭلىگە سۇ يۇگۈرگەندەك بولدى. شۇ پەيتتە باۋيۈي كېلىپ قېلىپ:

ــ بۇ ئاپتاپتا نېمە قىلىپ يۈرسەن؟ نېمىشقا شىرىنىڭ قېشىغا بارمايسەن؟ ــ دەپ سورىدى.

شياڭيۈن ھېلىقى بوبرا كېيىكنى ئالمان ـ تالمان يوشۇرۇۋېلىپ:

ــ شۇ يەرگە كېتىۋاتاتتۇق، يۈر، بىللە بارايلى، ــ دېدى.

ئۇلار ئارامبەخش ھويلىغا كىرىپ كېلىشتى.

شىرىن پەلەمپەي تۆۋىدىكى سالاسۇنغا يۆلىنىپ شامالداپ تۇراتتى، شياڭيۈننىڭ كىرگەنلىكىنى كۆرۈشى بىلەنلا، دەرھال ئالدىغا بېرىپ، قولىدىن تۇتۇپ كۈلۈپ ئەھۋاللاشتى ۋە ئۆيگە باشلاپ تۆرگە ئولتۇرغۇزدى. باۋيۈي شياڭيۈنگە قاراپ:

ــ بالدۇرراق كەلسەڭ بولمامدۇ، ساڭا ئوبدان بىرنەرسە تېپىپ قويغانىدىم، ــ دەپلا يېنىنى خېلىغىچە ئاختۇرۇپ، «ۋۇي !» دېدى ـ ده، شىرىندىن سورىدى:

— هېلىقى نەرسىنى سەن ئېلىپ قويدۇڭمۇ؟
— نېمىنى؟ — دېدى شىرىن.
— قايسى كۇنى مەن ئەكەلگەن بوبرا كېيىكنى دەيمەن.
— ھەر كۇنى يېنىڭىزدا ساقلاپ يۈرەتتىڭىزغۇ؟ ئەمدى مەندىن سورايسىزغۇ؟ — دېدى شىرىن.
— چۈشۈرۈپ قويغان ئوخشايمەن ! — دېدى باۋيۇي ئالىقىنىنى ئالىقىنىغا ئۇرۇپ، — ئەمدى نەدىن تاپارمەن؟
ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئىزدەشكە ماڭغانىدى، شياڭيۈن بايىقى ئالتۇن بوبرا كېيىك باۋيۇينىڭ يوقاتقان نەرسىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، سورىدى:
— بۇنداق بوبرا كېيىك سەندە قاچاندىن بېرى بار ئىدى؟
— قايسى كۇنى مېڭ تەسلىكتە تاپقانىدىم ! — دېدى باۋيۇي، — قاچان يوقىتىپ قويدۇمكىنتاڭ ! توۋا، دۆتلۈكۈمنى قارا مېنىڭ !
— مۇشۇنداق ئويۇنچۇققىمۇ شۇنچىۋالا ھودۇقۇپ كەتتىڭمۇ، — دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ ۋە ئالىقىنىنى ئېچىپ كۆرسەتتى، — قارىغىنا، مۇشۇمۇ ئەمەسمۇ؟
باۋيۇي ئۇنى كۆرۈشى بىلەن ئىچ - ئىچىگە پاتماي خۇشال بولدى. ئەمدى نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئوتتۇز ئىككىنچى باب

مەستانە باۋيۇينىڭ خۇددىنى يوقتىپ كۆڭۈل سرىنى ئېيتىپ قويغانلىقى
قەيسەر جىنچۇەننىڭ نومۇسقا چىدىماي ئۆزىنى ھالاك قىلغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، باۋيۇي بوبرا كېيىكىنى كۆرۈشى بىلەن ئىچ - ئىچىدىن سۆيۈنۈپ كەتتى - دە، ئۇنى ئېلىشقا قول ئۇزارتىۋېتىپ:

— ھېلىمۇ ياخشى ساڭا ئۇچراپتۇ ! بۇنى قانداق تېپىۋالدىڭ؟ — دېدى كۈلۈمسىرەپ.

— ھېلىمۇ ياخشى، مۇشۇ بىر نېمە ئىكەن ! — دېدى شياڭيۇن كۈلۈپ، — ئەتە - ئۆگۈن ئەمەلدار بولغاندا تامغاڭنى يوقىتىپ قويساڭمۇ، بوپتىلا دەيدىغان ئوخشىمامسەن؟

— تامغا يوقىتىپ قويسامغۇ چاغلىق ئىش بولاتتى، — دېدى باۋيۇي، — بۇنى يوقىتىپ قويغان بولسام تۇڭشىپ كېتەتتىم - دە !

شىرىن چاي قۇيۇپ شياڭيۇنگە سۇندى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ:

— خېنىم، ئۇلۇشكۇنلا سىز توغرۇلۇق زور بىر خۇش خەۋەر ئاڭلىدىم، — دېدى.

شياڭيۇن قىزىرىپ كەتتى - دە، تەتۈر قارىۋېلىپ ئۇنچىقمىدى.

— ئەمدى ئىزا تارتىۋاتىسىزغۇ؟ — دەپ كۈلدى شىرىن، — ئېسىڭىزدە باردۇ، بىرنەچچە يىل ئىلگىرى، بىز غەرب تەرەپتىكى

قىشلىق ھۇجرىدا تۇرغاندا ئاخشىمى قىلىشقان گەپىمىز؟ ئۇ چاغدا ئىزا تارتمىغاندىڭىز، ئەمدى نېمىشقا ئىزا تارتىسىز؟

شىياڭيۈن تېخىمۇ قىزىرىپ كېتىپ، زورمۇزور كۈلۈمسىرىدى:

— يەنە شۇ گەپنى دەيدىكەن! ئۇ چاغدا بىز شۇنچە ئوبدان ئۆتۈشەتتۇق، كېيىن ئانام قازا تېپىپ كەتكەچكە، ئۆيۈمگە كېتىپ بىر مەزگىل تۇرۇپ قالغانىدىم. ۋايتاڭەي، سېنى باۋيۈيگە قوشۇپ بېرىشىپتىكەن، ئەمدى مەن كەلسەم، ماڭا بالدۇرقىدەك قارىمايدىغان بولۇپ قالدىڭ.

— بولدىلا! — دەپ شىرىنمۇ قىزىرىپ كەتتى، — ئىلگىرى مېنى ئۇنداق «ئاچا»، مۇنداق «ئاچا» دەپ ئالداپ، باش تاراش، يۇز يۈيۈشلارغا سالاتتىڭىز، ئۇنى ـ بۇنى قىلدۇراتتىڭىز، ئەمدى خېنىملىق سالاپىتىڭىزنى كۆرسىتىدىغان بولۇپ قاپسىز. مۇنداق گىدىيىۋالسىڭىز سىزگە يېقىنلىشىشقا پېتىنالامتىم؟

— ئەستاغپۇرۇللا! — دېدى شياڭيۈن، — ئۇنداق دېسەڭ ماڭا ئۇۋال بولىدۇ! مەن شۇنداق قىلغان بولسام ھازىرلا ئۆلەي. مانا قارا، بۇگۈن ھاۋا شۇنداق ئىسسىق بولسىمۇ، بۇ يەرگە كېلىپلا ئاۋۇال سېنى يوقلىدىم، ئىشەنمىسەڭ، سۈيلۈيدىن سوراپ باق. مەن ئۆز ئۆيۈمدە قاچان سېنى ئەسلەپ گېپىڭنى قىلمايدىغان ۋاقتىم بوپتىكەن؟

— چاقچاق قىلىۋاتساق راستىغا ئېلىپ كېتىۋاتىدىغۇ بۇ، تېخىچىلا مۇشۇنداق مىجەزى ئىتتىك ئىكەنا بۇنىڭ، — دېيىشتى شىرىن بىلەن باۋيۈي تەڭلا كۈلۈشۈپ.

— ئۆزۈڭنىڭ كىشىنىڭ چىشىغا تېگىدىغان گەپنى قىلغانلىقىڭنى دېمەي، تېخى مېنى مىجەزى ئىتتىك دەۋاتامسەن، — دېدى شياڭيۈن ۋە ياغلىقنى يېشىپ شىرىنگە ئۇزۇكنى بەردى. شىرىن يېنىشلاپ رەھمەت ئېيتتى:

— قايسى كۈنى ئاچىلىرىڭىزغا ئەۋەتكىنىڭىزدىنمۇ ماڭا تەگكەنىدى. بۇگۈن ئالايىتەن ئۆزىڭىز يەنە ئېلىپ كەپسىز.

دېمەك، مېنى ئۇنتۇماپسىز. مانا مۇشۇنىڭدىمۇ سىزنى سىنىدىم. ئۇزۇكقۇ ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدۇ، لېكىن بۇنىڭدىن كۆڭلىڭىزنىڭ توغرىلىقى بىلىندى.

— ئۇزۇكنى ساڭا كىم بەردى؟ — دەپ سورىدى شياڭيۈن.

— باۋچەي خېنىم بەردى، — دېدى شىرېن.

— مۇنداق دېگىن، — دەپ بىر ئۇھ تارتتى شياڭيۈن، — مەن تېخى دەييۇي ئاچام بەردىمكىن دەپتىمەن، باۋچەي ئاچام بېرىپتىكەن - دە ! ھەر كۈنى ئۆيۈمدىمۇ شۇنى ئويلايتتىم، بۇ ئاچىلىرىمنىڭ ھېچقايسىسى باۋچەي ئاچامغا يېتەلمەيدىكەن. ئىسىت، بىر ئاندىن تۇغۇلماپتىكەنمىز، مېنىڭ مۇشۇنداق بىر تۇغقان ئاچام بولغان بولسا، ئاتا - ئانام بولمىسىمۇ ھېچقىسى يوق ئىدى ! — ئۇ شۇنداق دەپلا كۆزلىرىگە ياش ئالدى.

— بولدى، بولدى ! بۇ گەپنى دېمەيلا قويغىنا، — دېدى باۋيۈي.

— دېسەم نېمە بوپتۇ؟ — دېدى شياڭيۈن، — مەنچۇ، يۇرىكىڭدىكى دەردنى ئوبدان بىلىمەن، مېنىڭ باۋچەي ئاچامنى ماختىغانلىقىمنى سىڭلىڭ دەييۇي ئاڭلاپ قالسا رەنجىيدۇ دەپ قورقۇۋاتسەن، شۇنداقمۇ؟

— شياڭيۈن خېنىم، سىز چوڭ بولغانسېرى كۆڭلىڭىز تۇز، ئاغزىڭىز ئىتتىك بولۇپ كېتىۋاتىدۇ ! — دېدى شىرېن پاراققىدە كۈلۈۋېتىپ.

— سىلەر بىرقانچەيلەن بىلەن گەپلىشىش ماڭا تەس كېلىۋاتىدۇ دېگەنىدىم، دېگىنىمدەك بولۇۋاتىدۇ، — دېدى باۋيۈي.

— جېنىم ئاكا، كۆڭلۈمنى ئىلەشتۇرۇپ گەپ قىلمايلا قويغىنا، — دېدى شياڭيۈن، — مېنىڭ ئالدىمدىلا گەپ سېتىشنى بىلسەن، سىڭلىڭ دەييۇينى كۆرگەندە، نېمە دېسەم بولار، دەپ تەمتىرەپ قالىسەن.

— ئەمدى چاقچاقنى بولدى قىلايلى، — دېدى شىرېن، —

سىزدىن ئۆتۈنىدىغان بىر ئىشىم بار ئىدى.

— نېمە ئىش؟ — دەپ سورىدى شياڭيۈن.

— بىر جۈپ خەينىك، يۈزلۈك ئويمىسىنى چىقىرىپ قويغانىدىم. بىر - ئىككى كۈن بولدى، مىجەزىم يوق تىكەلمەيۋاتىمەن، تىكىپ بېرىشكە چولىڭىز تېگەرمىكىن؟

— قىزىق گەپ بولدى ! — دېدى شياڭيۈن، — سىلەرنىڭكىدە يىڭنە ئىش قىلىدىغان، كىيىم پېچەلەيدىغان شۇنچە چېۋەرلەر تۇرۇقلۇق، نېمىشقا ماڭا تىكتۇرمەكچى بولىسىلەر؟ ئەمدى كېلىپ، ئىشىمنى قىلىپ بەر دېسەك، ياق دېيىشكە يۈزۈم چىدامتى؟

— سىز يەنە گەپ ئۇقمايدىكەنسىز ! — دېدى شىرىن كۈلۈپ، — بۇ ئۆيدىكى يىڭنە ئىشلىرىنى ئاشۇ يىڭنە ئىشى قىلىدىغانلارغا قىلدۇرمايدىغانلىقىمىزنى بىلمەمتىڭىز؟

شياڭيۈن بۇ گەپتىن باۋيۇي ئۇچۇن تىكىلىۋاتقان خەي ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ، كۈلۈمسىرىدى:

— ئۇنداق بولسا تىكسەمۇ تىكىپ بېرەي، لېكىن بىر شەرتىم بار: ئۆزۈڭنىك بولسا تىكىپ بېرىمەن، باشقىلارنىڭ بولسا تىكمەيمەن.

— ماۋۇ گەپنى كۆرۈڭ ! — دېدى شىرىن كۈلۈمسىرەپ، — مەن قانچىلىك نېمە ئىدىم، سىزنى ئاۋارە قىلىپ خەي تىكتۇرىدىغانغا؟ راستىنى ئېيتسام، خەي مېنىڭ ئەمەس، كىمنىڭ ئىكەنلىكىنىمۇ سۈرۈشتە قىلماڭ، سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي.

— گەپ قىلىپ كەلسەم، سېنىڭمۇ بىرمۇنچە نەرسەڭنى تىكىپ بەردىمغۇ دەيمەن. ئەمدى تىكەلمەيدىغانلىقىمنىڭ سەۋەبىنى ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن، — دېدى شياڭيۈن.

— ئۇنى مەن بىلمەيمەن، — دېدى شىرىن.

— قايسى كۈنى مەن تىكىپ بەرگەن يەلپۈگۈچ قېپىنى بىر كىمنىڭكىگە سېلىشتۇرۇپتىكەن، ئۇ كىشى ئاچچىقلاپ قىيىۋېتىپتىغۇ؟ بۇنى ئاللىقاچان ئاڭلىغانىدىم، تېخى مەندىن

يوشۇرماقچىمۇسەن؟ ــ دېدى شياڭيۈن سوغۇققىنا كۈلۈپ، ــ ئەمدى يەنە مېنى تىكىپ بەر دەيسەن، بۇ تۇرقى مەن سىلەرنىڭ چۆرەڭلەر بولۇپ قالغان ئوخشايمەن.

ــ راست، ئۇنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى، ــ دېدى شىرېنمۇ دەرھال سۆزگە ئارىلىشىپ.

ــ راست، ئۇنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى، ــ دېدى شىرېنمۇ كۈلۈمسىرەپ، ــ مەن: «يېقىندا سىرتتىن يېڭىنە ئىشى قىلىدىغان بىركىمنى تاپقانىدىم، گۈلنى كارامەت ياخشى تىكىدىكەن، شۇ تىككەن يەلپۇگۈچ قېپىدىن كۆرۈپ باقايلى دەپ بىرنى ئالدۇردۇق» دەپ گەپ ياساپ ئۇنى ئالدىسام، شۇنىڭغا ئىشىنىپ قېلىپ، قاپچۇقنى ئېلىپ ئۇنىڭ ـ بۇنىڭغا كۆرسىتىپتىكەن. ژايتاڭەي، ھېلىقى كىشىنىڭ قانداق ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويغاندىكىن، قولىغا ئېلىپلا قايچا بىلەن ئىككى پارە قىلىۋېتىپتۇ. بۇ كىشى كېيىن ئۆيگە كېلىپ چاپسانراق يەنە بىرنى تىكىپ بەر، دېۋىدى، ئاندىن ئۇنىڭغا سىزنىڭ تىككەنلىكىڭىزنى ئېيتسام، بۇ ياق ئاڭلاپ شۇنداق قاتتىق پۇشايمان قىلدى!

ــ بۇ تېخىمۇ قىزىق گەپ بولدى! ــ دېدى شياڭيۈن، ــ دەييۇي قىزنىڭ ئاچچىقى كەلگۈدەك ئىش ئەمەس ئىدى، قىيىپ تاشلاشنى بىلگەندىن كېيىن، ئۆزى تىكىپ بەرسۇن.

ــ ئۇ تىكمەيدۇ، ــ دېدى شىرېن، ــ شۇنداقتىمۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۇنى ھېرىقىپ قالمىسۇن دەپ ئەنسىرەيدۇ. تېۋىپمۇ تىنچ ئارام ئالغىنى ياخشى دەپ تۇرىدۇ. بۇنداق تۇرسا، كىمنىڭ ئۇنى يېڭىنە ئىشى قىلىپ بەر دېگۈسى كېلىدۇ؟ بۇلتۇر پۈتۈن بىر يىل ئىچىدە ئاران بىر ئىپار خالىتىسى تىكتى. بۇ يىلنىڭ تېڭى ئۆتتى، تېخىچە يېڭىنە ئىشىغا قول تەگكۈزۈپ باققىنى يوق.

شۇ ئەسنادا، بىركىم كىرىپ خەۋەر قىلدى:

ــ شىڭلۇڭ كوچىسىدىكى بېگىم كەلگەنكەن، ئۇلۇغ بېگىم

غوجامنى كېلىپ كۆرۈشسۇن، دەيدۇ.

باۋيۇي بۇ گەپتىن جىيا يۇيسۇننىڭ كەلگەنلىكىنى بىلىپ كۆڭلى غەش بولدى. شىرىن ئالمان ـ تالمان ئۇنىڭ ئېگىنىنى ئەكېلىپ بەردى. باۋيۇي ئۆتۈكىنى كىيىۋېتىپ غودۇڭشىدى:

ـــ ئاتام بىلەنلا پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇۋېرسە بولمامدىكىنە، ھەر قېتىم كەلسىلا مەن بىلەن كۆرۈشمەن دەيدىكەن!

ـــ سەن مېھمان قوبۇل قىلىشنى قامىلاشتۇرىسەن، شۇڭا ئۇلۇغ بېگىم سېنى چاقىرتقاندۇ! ـــ دەپ كۈلدى بىر چەتتە يەلپۈگۈچ يەلپۈپ ئولتۇرغان شياڭيۈن.

ـــ نەدە ئاتام چاقىرتسۇن؟ ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ ئاشۇ ئادەمنىڭ ئۆزى كۆرۈشسەم دەپ تەلەپ قىلغان نېمە.

ـــ «ساھىبخانا مېھماندوست بولسا مېھمان ئۆكسۈمەيدۇ»، ـــ دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ، ـــ سەندە ئۇنى جەلەپ قىلارلىق ئارتۇقچىلىق بولغاچقا، ئۇنىڭ سەن بىلەن كۆرۈشكۈسى كەلگەندۇ.

ـــ بولدى، بولدى! ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ مەنمۇ چاكىنىلاردىنمۇ چاكىنا بولغان بىر چاكىنا ئادەم، مۇنداق ئادەملەر بىلەن باردى ـ كەلدى قىلىشنى خالىمايمەن.

ـــ مىجەزىڭ يەنىلا شۇنداق، ھېچ ئۆزگەرمەپتۇ، ـــ دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ، ـــ ئەمدى چوڭ بولدۇڭ، جۈيرېن، جىنشى بولۇش ئۈچۈن ئىمتىھان بېرىشنى خالىمىساڭمۇ، ھەرھالدا ئەنە شۇنداق مەنسەپدارلار بىلەن پات ـ پات كۆرۈشۈپ، ئەمەلدارلىقنىڭ ئېچى ـ جېچى توغرىسىدا سۆھبەتلىشىپ تۇرساڭ، كەلگۈسىدە دادى ـ مۇئامىلە قىلىشىڭغىمۇ ئەپلىك بولىدۇ، كېيىنكى كۈنلەردە ئۆزۈڭگىمۇ راۋرۇس دوست تېپىۋالسەن. ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن بىزنىڭ قاتارىمىزدا ئېلىشىپ يۈرۈۋەرسەڭ، بۇنىڭدىن ساڭا نېمە چىقاتتى؟

بۇ گەپ باۋيۇينىڭ قولىقىغا ياقماي:

ـــ خان قىز، باشقا ئۆيگە چىقىپ ئۆلتۇرسىلىمكىن، پەخەس

بولسىلا، بۇ ئۆيۈم سىلىدەك ئەمەلدارلىقىنىڭ ئېچى - جېچىنى بىلمىدىغان كىشىنى بۇلغاپ قويمىسۇن ! ـــ دېدى.

ـــ خېنىم، قويۇڭ، ئۇنىڭغا گەپ قىلماڭ، ـــ دەپ شىرىن دەرھال ئارىچىلىدى، ـــ ئۆتكەن قېتىممۇ باۋچەي خېنىم بىر نۆۋەت شۇ گەپنى قىلىۋىدى، ئۇياقنىڭ يۈزىگە سەت بولار دېمەستىن، «ئوھۇي» دەپلا تاراقلاپ چىقىپ كەتتى. باۋچەي خېنىمنىڭ گېپىي تېخى تۈگىمىگەنىدى، بۇنىڭ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئىزا تارتقىنىدىن ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى. گەپ قىلاي دېسە تېخى، گەپ قىلماي دېسە تېخى. ھېلىمۇ ياخشى باۋچەي خېنىمغا شۇنداق قىلدى، ئەگەر دەيۈي خېنىمغا شۇنداق قىلغان بولسا، ئۇ يىغلاپ - قاقشاپ نېمىلەرنى قىلىۋېتەتتىكىنتاڭ ! بۇ ئىشنى دەپ كەلسەك، باۋچەي خېنىمنىڭ قەدىرلىگۈچىلىكى بار ئىكەن. ئۇ بىردەمدىن كېيىن ئۆزىگە كېلىپ چىقىپ كەتتى، ئاردىدا مەن بەك ئوڭايسىزلاندىم. ئۇنى قېيىداپ قالدىغۇ دەپتىكەنمەن، نەدىكىنى، كېيىن يەنىلا بۇرۇنقىدەك يۇرۇۋەردى. ئۇنىڭ راستىلا تەمكىن، كۆڭلى كەڭ ئىكەن. ۋايتاڭ، بۇ غوجام ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتىپ قاپتۇغۇ. دەيۈي خېنىمنىڭ بۇنىڭدىن ئاچچىقى كېلىپ قالىدىغان بولسىغۇ، بۇ غوجام نەچچە قېتىم ئالدىغا كىرىپ ئەپۇ سورىغان بولاتتى.

ـــ دەيۈي قىز ئاشۇنداق بولمىغۇر گەپلەرنى قىلىپ باققانمۇ زادى؟ ـــ دېدى باۋيۈي، ـــ ئۇمۇ ئاشۇنداق بولمىغۇر گەپلەرنى قىلغان بولسا، ئاللىقاچان ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى تارتقان بولاتتىم.

ـــ باۋچەينىڭ گېپىي بولمىغۇر گەپ ئىكەن - دە ! ـــ دەپ تەڭلا باشلىرىنى لىڭشىتىپ كۈلۈشتى شىرىن بىلەن شياڭيۈن.

دەيۈي شياڭيۈننىڭ بۇ يەردە ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. شۇڭا، ھەرقاچان باۋيۈي قايتىپ كېلىپ بوبرا كېيىك توغرىسىدا سۆز ئاچىدىغۇ، دېگەن پەرەز بىلەن كۆڭلىگە شۇنداق ئىشلار كېچىپ،

يېقىنىدىن بۇيان باۋيۇي تېپىپ كەلگەن غەيرىي رەسمىي تەرجىمەھال ۋە ئەپقاچتى تارىخلاردا بەرنا يىگىت ۋە نازىنىن قىزلارنىڭ تولىسى ئۇششاق - چۈششەك ئويۇنچاقلار تۈپەيلىدىن ۋىسالىغا يەتكەنلىكى، مەسىلەن، قوشماق ئۆردەك ياكى ئەنقا، قاشتاش جىغا ياكى ئالتۇن سۆكە، لەھەڭ سۈرەتلىك ياغلىق ياكى ھۇما قۇش سۈرەتلىك چىلتەك دېگەندەك ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەر تۈپەيلىدىن ئۆمۈرۋايەت ئارزۇ - ئارمانغا يەتكەنلىكى تەسۋىرلەنگەنكەن. ھازىر باۋيۇيدىمۇ بوبرا كېيىك بار، ئەنە شۇنى ۋاسىتە قىلىپ تۇرۇپ شياڭيۇن بىلەن ئاشۇنداق قىسسىلەردىكىدەك ئىشقىۋازلىق ئىشلىرىنى قىلىشىپ يۈرەرمىكىن، دېگەن ئەندىشىگە كېلىپ، بۇ ئىككىسىنىڭ نىيىتىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن ئاستا باۋيۇينىڭكىگە كېلىپ پەيت پايلىغانىدى. كۈتۈلمىگەندە، شياڭيۇننىڭ «ئەمەلدارلىقنىڭ ئېچى - جېچى» توغرىسىدىكى گېپىنى، باۋيۇينىڭ «دەييۇي قىز مۇنداق بولمىغۇر گەپلەرنى قىلمايدۇ، مۇنداق گەپلەرنى قىلغان بولسا، ئۇنىڭدىنمۇ ئۆزۈمنى تارتقان بولاتتىم» دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى.

دەييۇي بۇ گەپلەردىن خۇشالمۇ بولدى ھەم چۆچۈدى، مەيۈسلەندى، ھەم ئاھ ئۇردى: دەرۋەقە كۆزۈم ئۆتكۈر ئىكەن، ئادەتتە ئۇنى قەدىرداىنم دەپ بىلگەنىدىم، دېگەندەك ئۇ قەدىردانىم ئىكەن، دەپ خۇشال بولدى. كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئۆز كۆڭلىنى دەپ مېنى ماختاپ، گۈمان تۇغۇلۇشتىن ھەزەر قىلماي، ماڭا چىن كۆڭلىدىن بولغان كۆيۈمچانلىقىنى ئىزھار قىلىپ قويدى، دەپ چۆچۈدى. سەن مېنىڭ قەدىردانىم بولغانىكەنسەن، مەنمۇ ساڭا قەدىردان بولالايمەن، ئىككىيلەن بىر - بىرىمىزگە قەدىردان تۇرۇقلۇق، «زەر ئۈزۈككە ياقۇت كۆز» توغرىسىدا گەپ بولۇشنىڭ يەنە نېمە ھاجىتى؟ «زەر ئۈزۈككە ياقۇت كۆز» دېگەن گەپ بولۇشقا توغرا كەلسە، سەن بىلەن مەن ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا بولۇشى كېرەك ئىدىغۇ، بۇنىڭغا نېمە ئۈچۈن باۋچەي

ئارىلىشىۋالمىدىكەن؟ دەپ ئاھ ئۇردى. ئاتا ـ ئانام ئاللىقاچان ۋاپات بولغان، كۆڭلۈمگە پۈكۈپ قويغان ئارزۇلىرىم بولسىمۇ، لېكىن ماڭا ئىگىدارچىلىق قىلمىدىغان ئادەم يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېقىندىن بۇيان كۆڭلۈم پاراكەندە بولۇۋېرىپ، بارا ـ بارا كېسەل چېقىپ قويۇاتىدۇ، تېۋىپمۇ «قان ئازلاپ ماغدۇرسىزلىنىپ كېتىپتۇ، سىل بولۇپ قېلىش ئېھتىمالى بار» دېدى. مەن ساڭا قەدىردان بولسامۇ، لېكىن ئۆمرۈم ئۇزاقمىچە يار بېرەلمەسمىكىن، سەن ماڭا قەدىردان بولغىنىڭ بىلەن، مەن شور پېشانە تۇرسام، ئۇنىڭغا نېمە ئىلاج ! دەپ مەيۈسلەندى. خىيالى شۇ يەرگە يەتكەندە، كۆزىدىن ئىختىيارسىز ياش قۇيۇلدى. ئۆيگە كىرىپ ئۇلار بىلەن كۆرۈشمەكچىمۇ بولغانىدى، لېكىن كىرىشكە قىزىقماي، كۆز يېشىنى ئېرىتۈەتكەچ، بۇرىلىپلا كەينىگە ياندى.

شۇ ئەسنادا، باۋيۇي ھاپىلا ـ شاپىلا ئېگىنىنى كىيىپ تالاغا چىققانىدى، ئالدىدا دەييۈينىڭ ئاستا كېتىۋاتقانلىقىنى، ئەپتىدىن يېشىنى ئېرىتۈاتقاندەك قىلغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، ئالمان ـ تالمان سوئالىشىپ كېلىپ كۈلۈمسىرىدى:

ـــ سىڭلىم، نەگە كېتىۋاتىسىز؟ يەنە يىغلاپسىزغۇ؟ سىزنى كىم خاپا قىلدى؟

دەييۈي قايرىلىپ باۋيۈينى كۆرۈپ زورمۇزور كۈلۈمسىرىدى:

ـــ بىر ئوبدان تۇرۇپتىمەنغۇ، نەدە يىغلاپتىمەن؟

ـــ قارىغا، كۆزلىرىڭىز ياش يۇقى تۇرۇپمۇ يالغان ئېيتىۋاتىسىز، ـــ دەپلا باۋيۈي ئۇنىڭ كۆز يېشىنى سۈرتمەكچى بولۇپ، ئىختىيارسىز قولىنى ئۇزارتقانىدى، دەييۈي شاققىدە كەينىگە بىرنەچچە قەدەم داجىدى ـ دە:

ـــ يەنە ئۆلگۈڭىز كەلگەن ئوخشايدۇ سىزنىڭ ! يەنىلا مۇشۇنداق كېلىش ـ پەخەشلىك قىلمىدىكەنسىز.

ـــ گەپ بىلەن بولۇپ، ئۆزۈمنى تۇتالمايۇ قول ئۇزارتىپ تاشلاپتىمەن، ئۆلۈم ـ كۆرۈمۇ كۆزۈمگە كۆرۈنمەپتۇ.

ـــ ئۆلسىڭىز سىزگىغۇ ھېچنېمە بولمايدۇ، لېكىن «ئالتۇن»

دەمدۇ، «بوبرا كېيىك» دەمدۇ، شۇلار سىزدىن ئايرىلىپ قالسا قانداق بولۇپ كېتىشەركىن!

بۇ گەپ باۋيۇينى جىلە قىلىۋەتتى. ئۇ يېقىنراق كېلىپ سورىدى:

— يەنىلا شۇ گەپنى قىلىدىكەنسىز. سىز زادى مېنى قارغىماقچىمۇ ياكى مېنىڭ چىشىمغا تەگمەكچىمۇ؟

بۇ سوئالدىن دەييۇي قايسى كۈنى بولغان ئىشنى ئەسلەپ، بۇ گەپنى ئويلىماستىن دەپ قويغانلىقىغا پۇشايمان قىلدى ۋە شۇ ئانلا كۈلۈمسىرەپ:

— جىلە بولماڭ، خاتا سۆزلەپ قويۇپتىمەن، بۇنىڭ ھېچقىسى يوققۇ، ئاچچىقىڭىزدا گۇرەن تومۇرلىرىڭىز كۆپچۇپ، يۈزىڭىزنى تەر بېسىپ كەتتى! — دېدى ـ دە، يېقىن كېلىپ ئۇنىڭ يۈزىدىكى تەرنى قولى بىلەن ئېرىتىشكە باشلىدى.

باۋيۇي ئۇنىڭغا خىلىغچە تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپ كېتىپ:

— خاتىرجەم بولۇڭ، — دېدى.

دەييۇي بۇ گەپكە ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قېلىپ:

— مەن نېمىدىن خاتىرجەم ئەمەس ئىكەنمەن؟ بۇ گېپىڭىزنى چۈشىنەلمىدىم. ئېيتىڭا، خاتىرجەم بولۇش ـ بولماسلىق دېگىنىڭىز نېمىسى؟ — دېدى.

— بۇ گەپنى راستلا چۈشەنمىدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ، — ئادەتتە سىزگە كۆڭۈل بەرگىنىم خاتا بولغانىكەن ـ دە! كۆڭلىڭىزنى ئالالماي كەلگەن بولسام، دەرۋەقە ھەر كۈنى ماڭا ئاچچىقلاپ يۈرگىنىڭىزدىن ئەجەبلەنمىسەمۇ بولغۇدەك!

— خاتىرجەم بولۇش ـ بولماسلىق دېگەن گېپىڭىزنى راستلا چۈشەنمىدىم، — دېدى دەييۇي.

— جېنىم سىڭلىم، مېنى ئالدىمىسىڭىزچۇ! — دېدى باۋيۇي بېشىنى لىڭشىتىپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ، — راستلا بۇ گەپنى چۈشەنمىگەن بولسىڭىز، مېنىڭ كۆڭۈل بەرگىنىم

بىكارغا كېتىپتۇ، ھەتتا سىزنىڭمۇ ماڭا بەرگەن كۆڭلىڭىز يەردە قاپتۇ. سىزنىڭچۇ، خاتىرجەم بولالمىغانلىق دەستىدىن ۋۇجۇدىڭىز كېسەللىككە گىرىپتار بولغان. كۆڭلىڭىز ئارام تاپقان بولسىغۇ، كېسىلىڭىز كۈندىن ـ كۈنگە ئېغىرلاشمىغان بولاتتى !

بۇ گەپ بىلەن، دەييۇي گويا بېشىدا ھاۋا گۈلدۈرلەپ چاقماق چېقىلغاندەك بولۇپ كەتتى. لېكىن، يەنە ئوبدانراق ئويلىنىپ بېقىۋىدى، بۇ گەپلەر ئۆز قەلبىدىن چىققاندىنمۇ سەممىي بولۇپ تۇيۇلدى. قىلاي دېسە قەلبىدە نۇرغۇن گەپلىرى بار ئىدى، لېكىن بىرەر ئېغىزىنىمۇ ئاغزىدىن چىقىرالماي، تېڭىرقىغىنىچە ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپلا قالدى. شۇ تاپتا باۋيۇينىڭ كۆڭلىدىمۇ ئۇنىڭغا دەيدىغان نۇرغۇن گەپلىرى بار ئىدى، شۇ تۇرقىدا گەپنى نېمىدىن باشلاشنى بىلەلمەي، ئۇمۇ تېڭىرقىغىنىچە دەييۇيگە تىكىلىپلا قالدى. ئىككىسى خېلى ۋاقىتقىچە ئاشۇنداق تۇرۇشتى، ئاخىر دەييۇي «ھەي» دېدى ـ دە، كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش قۇيۇلۇشقا باشلاپ، كەينىگە بۇرىلىپلا ماڭدى. باۋيۇي دەرھال ئالدىغا ئۆتۈپ، قولىدىن تارتىپ:

ـــ جېنىم سىڭلىم، بىرئاز تۇرۇپ تۇرۇڭ، بىر ئېغىز گەپنىمنى دەۋالاي، ئاندىن كېتىڭ، ـــ دېدى.

دەييۇي كۆز يېشىنى ئېرتىۋېتىپ، ئۇنى ئىتتىرىۋەتتى ـ دە:

ـــ دەيدىغان نېمە گەپىڭىز بولاتتى ! دەيدىغان گەپلىرىنى مەن بىلىمەن، ـــ دەپ قويۇپلا، كەينىگىمۇ قارىماستىن كېتىۋەردى.

باۋيۇي ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قاراپلا قالدى. بايا باۋيۇي ئالدىراشچىلىقتا يەلپۇگۇچىنى ئالماي چىقىپ كەتكەچكە، شىرىن ئۇنى ئىسسىقلاپ قالمىسۇن دەپ، ھاپىلا ـ شاپىلا يەلپۇگۇچىنى ئېلىپ ئۇنىڭغا بېرىش ئۈچۈن مېڭىپ، ئۇنىڭ دەييۇي بىلەن تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. بىردەمدىن كېيىن دەييۇي كەتكەن بولسىمۇ، باۋيۇي مىدىرلىماي تۇرىۋەردى. شۇڭا، شىرىن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ـــ يەلپۇگۇچنىمۇ ئالماي چىقىپ كېتىپتىكەنسىز، بۇنىڭغا كۆزۈم چۈشۈپ، كەينىڭىزدىن ئېلىپ كەلدىم، ـــ دېدى.

باۋيۇي خۇدىنى يوقىتىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىگە شېرىنناڭ گەپ قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرسىمۇ، لېكىن كىم ئىكەنلىكىنى بايقىماي، چىرايى تاتارغان هالدا:

ـــ جېنىم سىڭلىم، سىزگە بولغان كۆڭلۈمنى ئېيتىشقا جۈرئەت قىلالماي يۈرەتتىم، ئەمدى يۈرەكلىك ئېيتىۋېرەي، ئېيتىۋېلىپ ئۆلۈپ كەتسەممۇ ئارمىنىم يوق! سىزنى دەپ مەنمۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولدۇم، بۇنىمۇ بىركىمگە دېيىشكە پېتىنالماي ئىچىمگە سىڭدۈرۈپ كەلدىم. سىز ساقايغاندىن كېيىنلا، مېنىڭ كېسىلىم تۇزىلىدىغان ئوخشايدۇ، ئۇخلىسام چۈشۈمدىمۇ سىزنى ئۇنتۇمايمەن! ـــ دېدى.

بۇ گەپكە شېرىن بەك هەيران بولدى هەم قورقتى، هەم بىئارام بولدى، هەم ئىزا تارتىپ قالدى، دەرهال ئۇنى بوش ئىتتىرىپ:

ـــ نېمە دېگىنىڭىز بۇ؟ نېمە بولدى سىزگە؟ چاپسانراق بارمامسىز؟ ـــ دېدى.

باۋيۇي شۇ چاغدىلا ئۆزىگە كېلىپ، يېنىدا شېرىن تۇرغانلىقىنى بايقىدى. ئۇيالغىنىدىن هۇپپىدە قىزىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، يەنىلا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قېلىپ، يەلپۇگۇچنى ئالدى ـ ده، لام ـ جىم دېمەي مېڭىپ كەتتى.

ئۇ كەتكەندىن كېيىن، شېرىن ئۇنىڭ بايقى گەپلىرىنى ئويلاپ: بۇنداق دېيىشكە چوقۇم دەيىۋي سەۋەبچى بوپتۇ. بۇنىڭدىن قارىغاندا، كەلگۈسىدە كىشىنى هەيران قالدۇرىدىغان بىرەر نامۇناسىپ ئىش يۈز بېرىپ قالغۇدەك، دەپ تەشۋىش يېدى ۋە بۇ پالاكەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن نېمە قىلسام بولار؟ دېگەن ئوي بىلەن ئۆزىنى يوقىتىپ گاڭگىراپ تۇرۇپلا قالدى.

شۇ ئەسنادا، نەدىندۇر باۋچەي يېنىغا كېلىپ قالدى ۋە

كۈلۈپ:

ـــ مۇنداق پىژغىرىم ئاپتاپتا نېمە خىيال سۈرۈپ تۇرىسەن؟ ـــ دەپ سورىدى.

شىرېن بۇ سوئالنى ئاڭلىشى بىلەن ئۆزىگە كەلدى ـ دە، دەرھال كۈلۈمسىرەپ جاۋاب بەردى:

ـــ ئىككى قۇشقاچ سوقۇشۇۋاتقانىكەن، بۇلار بەك قىزىق سوقۇشىدىكەن، شۇلارغا قاراپ تۇرۇپ قاپتىمەن.

ـــ باۋيۈي ئۇكام ئېگىنىنى يەڭگۈشلەپ، شۇنچە ئالدىراش نەگە بارىدىغاندۇ؟ ـــ دېدى باۋچەي، ـــ مەن چاقىرىۋېلىپ گەپ سوراي دېۋىدىم، قارىسام، مېنى كۆرمىگەنگە سالغاندەك ئالدىراش ـ تېنەش كېتىۋاتىدۇ، شۇڭا گەپ سورىمىدىم.

ـــ ئۇنى ئۇلۇغ بېگىم چاقىرتقانىكەن، ـــ دېدى شىرېن.

ـــ ۋىيەي ! شۇنداق ئىسسىقتا ئۇنى چاقىرىپ نېمە قىلىدىغاندۇ؟ ـــ دېدى باۋچەي ھەيران بولۇپ، ـــ ھەرقاچان ئېسىگە بىرنەرسە كېلىپ ئاچچىقى كەلگەن بولسا، چاقىرتىپ تەزىرىنى بەرمەكچى بولغاندۇ؟

ـــ ئۇنداقمۇ ئەمەستۇ، كەلگەن مېھمان ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشىمەن دېگەن بولسا كېرەك، ـــ دېدى شىرېن كۈلۈپ.

ـــ راسا تېتىقسىز مېھمان ئىكەن ئۇ. شۇنداق ئىسسىق كۈندە، ئۆيىدە سەگىدەپ ئولتۇرماي نېمىگە قاتراپ يۈرەتتىكىنە ! ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈمسىرەپ.

ـــ شۇنى دېسىلە ! ـــ دېدى شىرېنمۇ كۈلۈپ.

ـــ شياڭيۈن قىز سىلەرنىڭكىدە نېمە قىلىۋاتىدۇ، ـــ دەپ سورىدى باۋچەي.

ـــ بىردەم پاراڭلاشتى، ئاندىن قايسى كۈنى مەن يەملەپ قويغان خەيلىكنى كۆرۈپ باقتى، ئەتە شۇنى تىكىپ بەرسىڭىز دەپ سوراندىم.

باۋچەي بۇ گەپتىن كېيىن، ئۇيان ـ بۇيانغا قاراپ قويۇپ، ئۆتە ـ كېچە ئادەم يوقلۇقىنى كۆردى ـ دە، كۈلۈپ تۇرۇپ

شۇنداق دېدى:

ــ سەن شۇنچە زېرەك تۇرۇپ، نېمە ئۈنداق بىردەمدىلا كىشىنىڭ ھالىغا يېتەلمەيدىغان بولۇپ قالدىڭ؟ يېقىندىن بۇيان شياڭيۈن قىزنىڭ كەيپىياتىغا قاراپ، گەپ ـ سۆزلىرىنىڭ ئۇرانغا قۇلاق سالغۇدەك بولسام، ئائىلىسىدە ئۆزىنى ئىلگىدالمايۋاتقان ئوخشايدۇ. ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدە خىراجەت كۆپىيىپ كەتتى دەپ، يېڭىنە ئىشى قىلمىغانلارنى ئىشقا سالماي، يېڭىنە ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئۆيىدىكى ئاغىنىلار، خېنىملارنىڭ ئۆزلىرى ئىشلەيدىكەن. ئۇنداق بولمىسا، ئۇ بۇ يەرگە بىرنەچچە قېتىم كەلگىنىدە، مەن بىلەن پاراڭلىشىپ قالسا، كىشى يوق يەردە نېمىشقا ماڭا ئۆيدە ھېرىپ ھالىم قالمىدى دەيدۇ؟ ئائىلە تىرىكچىلىكىدىن بىرەر ـ ئىككى ئېغىز دەپ سوراپ قويسامغۇ، كۆزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ، خالار ـ خالىماي مۇجمەل جاۋاب بېرىدۇ. تۇرقىدىن قارىغاندا، كىچىكىدىنلا ئاتا ـ ئانىسى قازا قىلىپ كېتىپ جاپا تارتىپ قاپتۇ. ئۇنى كۆرسەملا مېنىڭمۇ ئىختىيارسىز ئىچىم ئاغرىيدۇ.

ــ شۇنى دېسىلە، ــ دېدى شېرىن ئالىقانلىرىنى بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ تۇرۇپ، ــ ئۆتكەن ئايدا ئۇنىڭدىن ئون تال كېپىنەك نۇسخا توپچا تۇگۇپ بېرىشنى سورىغانىدىم، خېلى كۈنلەردىن كېيىن، ئاندىن بىر خىزمەتكاردىن ئەۋەتىپ بەردى. تېخى: «بۇ قوپالراق تۇگۇلۇپ قالدى، باشقا نەرسىگە ئىشلىتىۋەتسۇن، بۇنىڭدىن تۇزۇكرەكى كېرەك بولسا ئەتە ـ ئۆگۈن بارغىنىمدا شۇ يەردە تۇگۇپ بېرەي» دەپتۇ. سىلىنىڭ بۇ گەپلىرىگە قارىغاندا، ئۇ بىزنىڭ تەلىپىمىزنى رەت قىلىشقا ئۇڭايسىزلىنىپ، ئۆيىدە يېرىم كېچىگىچە ئولتۇرۇپ تۇگۇپ بەرگەنىكەن ـ دە؟ مەنمۇزە، ئەخمەق، بۇنداقلىقىنى بالدۇرراق بىلگەن بولسام، ئۇنىڭدىن سورانمىغان بولاتتىم.

ــ ئۆتكەندە ماڭا دەپ بېرىشچە، ئۇ ئۆيىدە يېرىم كېچىگىچە ئىشلەيدىكەن، باشقىلارنىڭ ئانچە ـ مۇنچە ئىشىنى قىلىپ

بەرمەكچى بولسا، ئائىلىسىدىكى ئاغىچىلار بىلەن خېنىملارنىڭ قورسىقى كۆپىدىكەن.

— بىزنىڭ بۇ تەرسا غوجام چوڭ ـ كىچىك يېڭنە ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى قېرىشقاندەك ئائىلىمىزدىكى ئاشۇنداق ئىش قىلغۇچىلارغا قىلدۇرمايدۇ، يا بۇنىڭغا مېنىڭ قولۇم بوشمايدۇ، — دېدى شىرىن.

— ئۇنىڭ بىلەن كارىڭ بولمىسۇن! — دېدى باۋچەي كۈلۈپ، — باشقىلارغا قىلدۇرساڭ بولىۋېرىدۇ.

— ئۇنى ئالدىغىلى بولامدۇ؟ — دېدى شىرىن، — ئۇ بىلىۋالىدۇ! ئۇنىڭدىن كۆرە ئاستا ـ ئاستا ئۆزۈم زورۇقۇپ بولسىمۇ قىلايلا.

— ئۆزۈڭنى ئالدىراتما، مەن ساڭا قارىشىپ بېرەي.

— راستىمۇ؟ — دېدى شىرىن خۇش بولۇپ، — شۇنداق قىلسىلىغۇ ماڭا بەك ئوبدان بولاتتى! ئاخشاملىرى يانلىرىغا ئۆزۈم باراي ...

ئۇنىڭ گېپىنى تېخى تۈگىمەيلا، بىر موماي ئالدىراش ـ تېنەش كىرىپ كەلدى ـ دە:

— نېمە دېگۈلۈك بۇنى ئەمدى! جىنچۈەر قىز ھېچنېمىدىن ـ ھېچنېمە يوقلا ئۆزىنى قۇدۇققا تاشلاپ ئۆلۈۋاپتۇ!

— قايسى جىنچۈەر! — دەپ ئالمان ـ تالمان سوردى شىرىن قورقۇپ كېتىپ.

— بىزدە نەدە ئىككى جىنچۈەر بار ئىدى؟ — دېدى موماي، — ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىكىسىچۇ. ئۇلۇشكۇن ئۇنى نېمىشقا قوغلىۋەتكەنكىن، ئۆيىدە ئەتىدىن ـ كەچكىچە يىغلاپ كۆزىدىن ياش قۇرۇماپتۇ، ئۇنىڭ بىلەن ھېچكىمنىڭ كارىمۇ بولماپتۇ. كېيىن يوقاپ كېتىپتىكەن، ئۇنى تاپالماي تۇرغاندا، بايا سۇ تارتقىلى بارغان بىركىم: «شەرقىي جەنۇبى دوقمۇشتىكى قۇدۇقتىن سۇ تارتاي دېسەم، بىر ئۆلۈك تۇرىدۇ» دەپ، ئادەم چاقىرىپ، قۇدۇقتىن سۇزۇۋاپتۇ، قارىسا، شۇ ئىكەن! ئۇنى

قۇتۇلدۇرىمىز دەپ ھەرقانچە تېپىرلاشقان بولسىمۇ ھېچبىر ئامال قىلالمىدى !

ـــ توۋا، بۇ ئاجايىپ ئىش ـ ھە ! ـــ دېدى باۋچەي.

شىرېن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بېشىنى لىكشىتىپ ئاھ ئۇرۇپ، جىنچۇەرنىڭ ئادەتتە ئۆزى بىلەن بولغان ھەمنەپەسلىكىنى ئەسلەپ، كۆزىدىن ئىختىيارسىز ياش قۇيۇلدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، باۋچەي دەرھال ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭكىگە كەتتى، شىرېن ئۆز ئۆيىگە ياندى.

باۋچەي ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىگە كەلسە، ئۆيئىچى جىمجىتچىلىق، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئىچكىرىكى ئۆيدە ئۆزى يالغۇز يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ، باۋچەي بۇ ئىش توغرىسىدا گەپ ئېچىشنى ئەپ كۆرمەي، چەتتىرەك ئولتۇردى.

ـــ نەدىن كېلىشىڭ؟ ـــ دەپ سورىدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

ـــ باغدىن كېلىشىم، ـــ دېدى باۋچەي.

ـــ باغدىن كەلگەن بولساڭ، باۋيۇي ئۇكاڭنى كۆرگەن بولغىيدىڭ؟

ـــ بايىراقتا كۆرگەنىدىم، ئېگىنىنى يەڭگۈشلەپ چىقىپ كېتىۋاتقانىكەن، نەگە بارىدىكەنتاڭ.

ـــ بۇ غەلىتە ھادىسىدىن بەلكىم خەۋەر تاپقانسەن؟ ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بېشىنى لىكشىتىپ ئۇھ تارتىپ، ـــ جىنچۇەر ئۇشتۇمتۇت ئۆزىنى قۇدۇققا تاشلاپ ئۆلۈۋاپتۇ !

بۇ توغرىدا گەپ ئېچىلغاچقا، باۋچەي:

ـــ نېمىشقا بىكاردىن ـ بىكار ئۆزىنى قۇدۇققا تاشلىۋالغاندۇ؟ بۇ غەلىتە ئىشقۇ ! ـــ دېدى.

ـــ قايسى كۈنى ئۇ مېنىڭ بىر نەرسەمنى بۇزۇپ قويغانىدى، بىردەملىك ئاچچىقىم كېلىپ ئىككى كاچات سېلىپ قوغلىۋەتكەنىدىم، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ـــ مەن ئۇنى بىرنەچچە كۈن ئاچچىقلاپ يۈرسۇن، كېيىن يەنە چاقىرتىۋالارمەن دەپ ئويلىغان. بىلمىدىم، ئۇنىڭ ئاچچىقى بەكمۇ يامان ئىكەن،

ئۆزىنى قۇدۇققا تاشلاپ ئۆلۈۋاپتۇ. بۇنىڭغا مەن ئەيىبكار بولۇپ قالدىم!

ــ ھاماما، سىلى شەپقەتلىك بولغاچقا، شۇنداق ئويلايدىلا، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈمسىرەپ، ــ مېنىڭچە، ئۇ ئاچچىقىدا ئۆزىنى قۇدۇققا تاشلىغان ئىش ئەمەستۇ. بەلكىم ئۆيىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، قۇدۇق بېشىدا ئويىنغان بولسا، تېيىلىپ چۈشۈپ كەتكەندۇ. ئۇ ئۆزلىرىنىڭ يانلىرىدىكى چاغدا ھېيىقىپ ـ قورۇنۇپ يۈرەتتى، بۇ يەردىن چىقىشى بىلەنلا، ئەلۋەتتە ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە بېرىپ تاماشا قىلغۇسى كەلگەن بولغىيدى. مۇنداق بەك ئاچچىقى كەلگۈدەك نېمە ئىش بولسۇن؟ شۇنچىلىك ئاچچىقى كەلگەن بولسا، ئۇمۇ تازا ئەخمەق ئىكەن، ئىچ ئاغرىتمىساقمۇ بولغۇدەك.

ــ شۇنداق بولسىمۇ كۆڭلۈم بىئارام بولۇۋاتىدۇ! ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بېشىنى لىڭشىتىپ ئۇھ تارتىپ.

ــ ھاماما، بۇنىڭغا كۆڭۈللىرىنى بۇزمىسىلا، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ــ كۆڭۈللىرى بەك يېرىم بولغان بولسا، ئۇنىڭ ئۇچۇن بىرنەچچە سەر كۆمۈشنى كۆيرەك ئىنئام قىلىپ ئەۋەتىپ بەرسىلە، شۇنىڭ بىلەن دېدەكلىرىگە بولغان مېھرىبانلىقلىرىنى ئۆتىگەن بولىدىلا.

ــ بايا ئۇنىڭ ئانىسىغا ئەللىك سەر كۈمۈش ئىنئام قىلدىم، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ ئۇنىڭغا يەنە، ئاخىرەتلىك كىيىم ئۇچۇن ھەمشىرىلىرىڭىڭ يېڭى كىيىم ـ كېچەكلىرىدىن بىر ـ ئىككى قۇر بېرەي دېۋىدىم، قېرىشقاندەك ھېچقايسىسىنىڭ يېڭى تىكتۇرگەن كىيىمى يوق ئىكەن، دەييۇي سىڭلىڭنىڭلا تۇغۇلغان كۇنىگە ئاتاپ تىكتۇرۇلگەن ئىككى قۇر كىيىمى بار ئىكەن. دەييۇي سىڭلىڭ بەك گۈمانخور بالا، يەنە كېلىپ بالا ـ قازا بىر قىز، تۇغۇلغان كۇنىگە ئاتاپ تىكتۇرگەن دەپ قويۇپ، ئارقىدىن بىركىمگە ئاخىرەتلىك كىيىم ئۇچۇن بېرىۋەتسەك، ئۇ يامان ئالمامدۇ؟ شۇنىڭ ئۇچۇن، جىنچۇەرگە بىر قۇر كىيىم تىكىشكە

سەيپۇڭنى جورۇدۇم. باشقا دېدەك بولسىغۇ، بىرنەچچە سەر كۆموش بەرسەكلا تۇگەيتتى. جىنچۇەر دېدەك بولسىمۇ، دائىم يېنىمدا تۇرۇپ كەلگەچكە، ئۆز قىزىمدەكلا بولۇپ قالغاندى ! — سۆزلەۋېتىپ ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز يەنە ياش قۇيۇلدى.

— ھامما، سەيپۇڭغا كىيىم بۇيرۇپ نېمە قىلىلا، — دېدى باۋچەي ئالمان ـ تالمان، — قايسى كۈنلا تېخى ئۆزۈمگە ئىككى قۇر كىيىم تىكتۇرگەنىدىم، شۇنى بەرسەك ئاۋارىچىلىك تۇگىمەمدۇ؟ ئۇ ھايات چېغىدىمۇ مېنىڭ كونا كىيىملىرىمنى كىيگەن، بوي ـ تۇرقىمزىمۇ ئوخشاش ئىدى.

— شۇنداق دېگەندىمۇ، سەن يامان ئالمامسەن؟

— خاتىرجەم بولسىلا، ھامما، مەن ئەزەلدىن ئۇنداق ئىشلارنى زىغىرلاپ كەتمەيمەن ! — دېدى كۈلۈمسىرەپ باۋچەي ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ چىقىپ كەتتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم دەرھال ئىككى خىزمەتكارنى چاقىرىپ باۋچەينىڭ كەينىدىن ئەۋەتتى.

بىردەمدىن كېيىن باۋچەي كىيىملىرىنى ئېلىپ كېلىۋىدى، قارىسا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىدا باۋيۇي يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭغا كايىۋاتاتتى، باۋچەينى كۆرۈپلا سۆزىنى توختىتىۋالدى. باۋچەي بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ ئەپتىدىن ئىشىنىڭ تەكتىنى خېلى ئوبدانلا پەملىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن كىيىمنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا تاپشۇردى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كىيىمنى ئېلىپ كەتسۇن دەپ جىنچۇەرنىڭ ئانىسىنى چاقىرتتى. ئاندىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئوتتۇز ئۈچىنچى باب

قىزغانچۇق ئىنىنىڭ ھەسەتخورلۇقىدىن چېقىمچىلىق قىلغانلىقى نائەھلىي ئوغۇلنىڭ بەتقىلىقلىقىدىن پالاققا تارتىلغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جىنچۇەرنىڭ ئانىسىنى چاقىرتىپ، كىيىمنى، بىرنەچچە تال تۈرگۈچ، سىرغا ئىنئام قىلدى، ئاندىن:

ــ بىرنەچچە راھىب تەكلىپ قىلىڭلار، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ، ئۇنىڭ روھىنى ئازابتىن خالاس قىلسۇن، ــ دەپ تاپىلىدى.

جىنچۇەرنىڭ ئانىسى باش قويۇپ مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ قايتىپ چىقتى.

باۋيۈي جيا يۈيسۇن بىلەن كۆرۈشۈپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، جىنچۇەرنىڭ نومۇسقا چىدىماي ئۆلۈۋالغانلىقىنى ئاڭلاپ يۈرەك ـ باغرى پۇچىلىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆيگە كىرگەندە ۋاڭ ئاغىچا خېنىمدىن بىر قۇر تەنبىھ ئاڭلاپ بىر ئېغىزمۇ جاۋاب ياندۇرالمىدى. ئۇ باۋچەينىڭ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ غىپلا چىقىپ كەتتى. نەگە بېرىشنى بىلمەي، گاڭگىرىغان پېتى قولىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئۇھ تارتقىنىچە بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ مېھمانخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدى. دالدا ئىشىكتىن ئەمدىلا بۇرىلىپ ئۆتۈشىگە، ئالدىدىن بىر كىشى ئۇدۇل كېلىپ قالدى، ئۇ قارىماي مېڭىۋەرگەچكە، ھېلىقى ئادەمنىڭ مەيدىسىگە ئۈسۈۋالدى. ئۇ ئادەم ۋارقىراپ كەتتى:

ـــ توختا !

باۋيۇي چۆچۈپ كېتىپ، بېشىنى كۆتۈرۈۋېدى، ئۇ باشقا بىرسى ئەمەس، دەل ئۆزىنىڭ ئاتىسى ئىكەن. ئۇ بېشىدىن تۆتۈن چىققاندەك بولۇپ، قوللىرىنى سېلىپ بىر چەتتە تۇردى.

ـــ ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوق نېمىدەپ بېشىڭنى ساڭگىلىتىپ ئاھ ـ ۋاھ قىلىپ يۈرىسەن؟ ـــ دېدى جيا جېڭ، ـــ بايا جيا يۈيسۈن كەلگەندە سەن بىلەن كۆرۈشۈپ كېتەي دېسە، يېرىم كۈنچە ساقلىتىپ ئاندىن كەلدىڭ ! كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ سۆزلەشمەي، سۈلىشىپ ـ سالپىيىپ ئولتۇردۇڭ. قارىسام، ئەپتىڭدىن شەخسىي ھەۋەس قايغۇسى چىقىپ تۇرىدۇ ! ئەمدى يەنە ئاھ ـ ئۇھ قىلىپ قاپسەن. نېمەڭگە نېمەڭ يەتمەي قالدى. نېمىدىن قىسىلىپ يۈرىسەن؟ نېمە سەۋەبتىن بىكاردىن ـ بىكار مۇشۇنداق قىلىسەن؟

باۋيۇي ئادەتتە سۆزگە چېچەن، ھازىر جاۋاب بولسىمۇ، شۇ تاپتا جىنچۆرگە ئىچ ئاغرىتىپ ئادا ـ جۇدا بولاي دېگەندى. شۇڭا، ئاتىسىنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ تۇرسىمۇ، ھېچنېمىنى چۈشەنمەي، تېڭىرقاپ تۇرۇپلا قالدى.

جيا جېڭنىڭ ئەسلىدە ئاچچىقى كەلمىگەندى، لېكىن ئوغلىنىڭ ئالاقزەدە بولۇپ، ئادەتتىكىدەك گەپكىمۇ جاۋاب بېرەلمەيۋاتقانلىقىدىن بىرئاز ئاچچىقى كەلدى. ئۇ ئەمدىلا گەپ قىلاي دەپ تۇرۇشىغا، دەرۋازىۋەن كېلىپ خەۋەر قىلدى:

ـــ ساداقەتلىك چىنۋاڭ غوجامنىڭ قەسىرىدىن بىر كىشى كەپتۇ، بېگىم بىلەن كۆرۈشمەكچى ئىكەن.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، جيا جېڭنىڭ كۆڭلىگە شەك چۈشۈپ، ئويلىنىپ قالدى: «ئادەتتە ساداقەتلىك چىنۋاڭ غوجامنىڭ قەسرى بىلەن ھېچقانداق بېرىش ـ كېلىشىمىز يوق ئىدى، بۇگۈن نېمىشقا كىشى ئەۋەتكەندۇ؟ ...»

ـــ مېھمانخانىغا تەكلىپ قىلىنسۇن، ـــ جيا جېڭ شۇ گەپتىن كېيىن دەرھال ئېگىن يەڭگۈشلەش ئۈچۈن ئىچكىرىگە

كىرىپ كەتتى. قايتىپ چىقىپ كۆرۈشكۈدەك بولسا، بۇ ئادەم ساداقەتلىك چىنۋاقى غوجام قەسىرىنىڭ باش دورغا بېگى ئىكەن. سالاملاشقاندىن كېيىن ئولتۇرۇشتى، چاي كەلتۈرۈلدى. باش دورغا بەگ تۇزۇك ھال ـ ئەھۋاللاشمايلا ئالدى بىلەن سۆز ئاچتى:

ـــ كەمىنىلىرى، قەسىرى ئالىيلىرىغا ئۆز خاھىشىم بىلەن ئەمەس، بەلكى ۋاقتى غوجامنىڭ ئەمرىگە بىنائەن بىر ئىش توغرۇلۇق مۇراجىئەت قىلىپ كەلگەنىدىم. ۋاقتى غوجامنىڭ يۈز ـ خاتىرىنى قىلىپ بۇ ئىشقا ئىگىدارچىلىق قىلىپ قويسا دەپ جانابلىرىغا مالالىق كەلتۈرۈشكە توغرا كەلدى. شۇنداق بولغاندا، ۋاقتى غوجام مىننەتدار بولۇپلا قالماستىن، بەلكى كەمىنىلىرىمۇ چەكسىز تەشەككۈر بىلدۈرگەن بولاتتىم.

جيا جېڭ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى پەملىيەلمەي، دەرھال تەبەسسۇم بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ سورىدى:

ـــ جانابلىرى بۈيرۇقتا بىنائەن كەلگەن بولسىلا، ۋاقتى غوجامنىڭ بىزگە قانداق بۈيرۇقى بارکىن؟ جانابلىرى يەتكۈزگەن بولسىلا، كەمىنىلىرى بۈيرۇقنى بەجا كەلتۈرۈشكە ھازىرمەن.

باش دورغا بەگ سوغۇققىنا كۈلۈپ قويدى:

ـــ بەجا كەلتۈرگۈدەكمۇ ئىش يوق، پەقەت جانابلىرىنىڭ بىر ئېغىزلا سۆزى كۈپايە قىلىدۇ. قەسىرىمىزدە قىز رولىنى ئويناۋاتقان چىگۈەن ئىسىملىك بىر ئويۇنچىمىز بار ئىدى. ھازىرغىچىلىك قەسىردە بىر ئوبدان يۈرەتتى، تۆت ـ بەش كۈن بولدى، يوقاپ كېتىپ قايتىپ كەلمىدى. ھەممە يەردىن ئىزدىگەن بولساقمۇ ھېچقانداق ئىز ـ دېرىكىنى ئالالمىدۇق. شۇڭا، ھەر يەرگە بېرىپ سۈرۈشتە قىلىپ يۈرىمىز. شەھەردىكى ئەھلىمەھەللىنىڭ تەڭدىن تولىسى چىگۈەننىڭ يېقىندىن بۇيان جانابلىرىنىڭ قاشتاش چىشلەپ تۇغۇلغان بەگزادىلىرى بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولۇپ يۈرگەنلىكىنى ئېيتىشتى. كەمىنىلىرى بۇنى ئاڭلاپ، قەسىرى شەرىپلىرى باشقا ئائىلىلەردەك ھەركىم ئۆسۈپ كىرىۋېرىدىغان جاي بولمىغىنى

ئۇچۇن، بۇ ئىشنى ۋاڭ غوجامغا مەلۇم قىلغانىدىم، ۋاڭ غوجام: «باشقا ئويۇنچىلاردىن يۈزى يوقاپ كەتسىمۇ مەيلى ئىدى، چىگۇەن ئۇلارغا ئوخشىمايتتى، زېرەك ـ چېچەن، ئېھتىياتچان، تەمكىن بولۇپ، كۆڭلۈمگە بەكمۇ ياقاتتى، بۇ ئادەم بولمىسا زادى بولمايدۇ» دېدى. شۇ سەۋەبتىن، جانابلىرىدىن ئۆتۈنىمىزكى، بەگزادىلىرىگە تاپىلاپ قويغان بولسىلا، چىگۇەننى قايتۇرۇۋەتكەن بولسا. بۇنداق بولغاندا، بىرىنچىدىن، ۋاڭ غوجامنىڭ سەممىي ئۆتۈنۈش قىلغان كۆڭلى تەسكىن تاپسا، ئىككىنچىدىن، كەمىنىلىرىمۇ ئوشۇقچە ئىزدەش ئاۋارىگەرچىلىكىدىن قۇتۇلغان بولاتتىم، ـــ ئۇ سۆزىنى تۈگىتىپ ئېگىلىپ تەزىم قىلدى.

جيا جېڭ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەيران بولدى ھەم ئاچچىقىمۇ كەلدى ۋە دەرھال باۋيۈينى چاقىرغۇزدى. باۋيۈيمۇ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەي ئالدىراش يېتىپ كەلدى، جيا جېڭ ئۇنىڭغا:

ـــ ھوي ئۆلگۈر غالچا ! سەن ئۆيدە ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇمىساڭمۇ بىر نەرسە ئىدى، نېمىشقا ھېيىقماي مۇنداق يولسىز ئىشلارنى تۈغدۇرۇپ يۈرسەن؟ چىگۇەن ساداقەتلىك ۋاڭ غوجامنىڭ ھۇزۇرىدا خىزمىتىنى قىلىۋاتقان كىشى ئىكەن، ئۇنى ئازدۇرۇپ ئاچچىقىپ كېتىدىغان قانچىلىك بىرنېمە ئىدىك؟ مانا ئەمدى بۇ ئىش بېشىمغا بالا بولۇۋاتىدۇ ! ـــ دېدى.

بۇنى ئاڭلاپ باۋيۈي چۆچۈپ كەتتى ـ دە، دەرھال جاۋاب قايتۇردى:

ـــ مەن بۇ ئىشنى راستلا بىلمەيمەن. «چىگۇەن» نىڭ زادى قانداق نەرسە ئىكەنلىكىنىمۇ ئۇقمىسام، ئۇنى قانداق «ئازدۇرۇپ ئاچچىقىپ كەتكىلى» بولغاي؟ ـــ دېدى ـ دە، يىغلىۋەتتى.

جيا جېڭ ئېغىز ئاچاي دېگۈچە، ھېلىقى باش دورغا بەگ سوغۇققىنا كۈلدى:

ـــ بەگزادەم، ئۆزلىرىمۇ يوپۇتمىسىلا، بەلكىم ئۇنى يا ئۆيگە يوشۇرۇپ قويغانلا ياكى ئۇنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى بىلىدىغانلا،

بالدۇرراق ئېيتىپ بەرسىلە بىزمۇ ئانچە ئاۋارە بولمىساق. بىز بەگزادىنىڭ بۇ ھىممىتىنى ھەرگىز يەردە قويمايتتۇق !

ــ راستلا بىلمەيمەن، ــ دېدى باۋيۇي يەنە، ــ بەلكىم خاتا ئاڭلىغان بولسىلا كېرەك.

ــ دەلىل ـ ئىسپاتىم بار، ــ دېدى باش دورغا بەگ سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ، ــ بېگىم ھەزرەتلىرىنىڭ ھۇزۇرىدا ئېيتىپ بەرسەم، بەگزادەم زىيان تارتىپ قالارلىمىكىن؟ بىلمەيمەن دېسىلە، ھېلىقىنىڭ قىزىل ئىشتانبېغى قانداق قىلىپ ئۆزلىرىنىڭ بېلىگە باغلىنىپ قالدى؟

باۋيۇي بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ئەرۋاھى ئۇچۇپ، ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قالدى، ئىچىدە: «بۇنى ئۇ قانداق بىلىۋالغاندۇ؟ ئۇ شۇنچىلىك مەخپىي سىرنى بىلىۋالغان يەردە، باشقا ئىشنى بۇنىڭدىن يوشۇرغىلى بولمىسا كېرەك، شۇڭا ئۇنى تېزرەك يولغا سېلىۋېتەي، بولمىسا باشقا ئىشلىرىنىمۇ ئېيتىپ قويىدىغان ئوخشايدۇ» دېگەن ئويغا كەلدى ـ دە، جاۋاب بەردى:

ــ جانابلىرى ئۇنىڭ ئۇنچىلىك ئۇجۇر ـ بۇجۇرنى بىلىدىغان بولسىلا، ئۆزىگە جاي ـ زېمىن سېتىۋالغاندەك مۇشۇنداق چوڭ ئىشنى نېمىشقا بىلمەي قالغانلا؟ ئاڭلىشىمىزچە، شەھەرنىڭ شەرق تەرىپىدە يېگىرمە يول نېرىسىدا قىزىل سەندەل قورغىنى دېگەن يەر بار ئىمىش، شۇ يەردىن ئۇ بىرنەچچە مو يەر ۋە بىرنەچچە ئېغىز ئۆي سېتىۋاپتۇدەك. ئۇ ھازىر شۇ يەردە تۇرامدىكىن، بۇنى بىلمىدىم.

ــ ئۇنداق بولسا چوقۇم شۇ يەردە ئىكەن ! مەن شۇ يەرگە بېرىپ ئىزدەپ باقاي، چىقىپ قالسا، بولدى قىلمەن. يوق بولۇپ قالسا، يەنە سىلىنى ئاۋارە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، ــ باش دورغا بەگ كۈلۈپ قويۇپ، ئالدىراش خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

جيا جېڭنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئاغزى قىيسىيىپ كەتتى. ھېلىقى ئەمەلدارنى ئۇزاتقىلى چىقىۋېتىپ، باۋيۇيگە قايرىلىپ ۋارقىرىدى:

ـــ مىدىرلىماي تۇر ! قايتىپ كىرىپ سەندىن سورايدىغان گەپ بار !

جيا جېڭ ئەمەلدارنى ئۇزىتىپ قويۇپ قايتىپ كىرىۋېتىپ، بىردىن جيا خۇەننىڭ كەينىگە بىرنەچچە مۇلازىم بالىنى ئەگەشتۈرۈپ، ئوپۇر - توپۇر يۈگۈرۈشۈپ يۈرگەنلىكىگە كۆزى چۈشتى - دە، مۇلازىملارغا ۋارقىرىدى:

ـــ بۇنىڭ ئەدىپىنى بېرىڭلار !

جيا خۇەن ئاتىسىنى كۆرۈپ، قورققانلىقىدىن لاسسىدە بوشىشىپ كەتتى - دە، دەرھال بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇردى.

ـــ نېمىگە يۈگۈرىسەن؟ ـــ دەپ ۋارقىرىدى جيا جېڭ، ـــ يېنىڭدىكى كىشىلىرىڭ سەن بىلەن كارى بولماي نەگە كېتىشتى؟ سەن توسۇن تايدەك چېپىپ يۈرگىنىڭ يۈرگەن ! مەكتەپكە بىللە بارىدىغان مۇلازىملار قېنى؟

جيا خۇەن ئاتىسىنىڭ دەرغەزەپ بولغىنىنى كۆرۈپ، پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي سۆز ئاچتى:

ـــ ئەسلىدە يۈگۈرمەي كېلىۋاتاتتۇق، قۇدۇق بېشىدىن ئۆتۈپ كېلىۋاتساق، قۇدۇقتا بىر دېدەك ئۆلۈپ قالغانىكەن، قارىسام، بېشى مۇشۇنداق يوغىناپ، پۈتۈن ئەزايى مۇشۇنچە كۆپۈپ كېتىپتۇ. كىشىنىڭ قورققۇسى كېلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن يۈگۈرۈپ قېچىپ كېلىشىم ئىدى.

جيا جېڭ بۇ گەپكە ھەيران بولۇپ سورىدى:

ـــ بىكاردىن - بىكار كىم ئۆزىنى قۇدۇققا تاشلاپتۇ؟ بىزنىڭ ئائىلىدە ئەزەلدىن بۇنداق ئىش بولۇپ باقمىغان، ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن تارتىپ خىزمەتكارلارغا كەڭچىلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىپ كەلگەنىدۇق. بەلكىم مەن يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئائىلە ئىشلىرىدىن ئۆزۈمنى يىراق تۇتقانلىقىم ئۈچۈن، غوجىدارلار قولغا كەلتۈرۈۋالغان ھوقۇقىغا يۆلىنىپ، قاتتىق قوللۇق قىلىپ، مۇشۇنداق ھارام ئۆلۈشتەك ئىشلارنى پەيدا قىلىشقان ئوخشايدۇ ! بۇ ئىشنى سىرتتىكى كىشىلەر بىلىپ

قالسا ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ ئابرۇيى تۆكۈلمەمدۇ؟ ـــ جيا جېنىڭ ۋارقىراپ جورۇدى، ـــ جيا ليەننى چاقىر ! لەي دامۇ كەلسۇن !

مۇلازىملار بىر ئېغىزدىن «خوش» دېيىشىپ ماڭماقچى بولۇشقانىدى، ئاڭغىچە جيا خۇەن دەررۇ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلاندى ـ دە، پېشىدىن تارتىپ، سۆز باشلىدى:

ـــ بەگ ئاتا، ئاچچىقلىرى كەلمىسۇن، بۇ ئىشنى ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىكىلەردىن باشقا ھېچكىم ئۇقمايدۇ. مەن ئانامدىن ئاڭلىسام ... ـــ سۆزى شۇ يەرگە كەلگەندە، جيا خۇەن بۇرنىلىپ ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتكەندى، جيا جېنىڭ بۇنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ، مۇلازىملارغا كۆز ئىشارىتى قىلدى، مۇلازىملار بۇنى ئۇقۇپ ئىككى يانغا داجىپ كېتىشتى.

ـــ ئانامنىڭ دەپ بېرىشىچە، ـــ دېدى جيا خۇەن ئاستا سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـــ باۋيۇي ئاكام ئۇلۇشكۇن ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىمده دېدەك جىنچۈەرنى بىر چەتكە تارتىپ نومۇسىغا تەگمەكچى بولغانىكەن، جىنچۈەر قارشىلىق كۆرسەتسە ئۇنى ئۇرۇپتۇ، شۇنىڭ بىلەن جىنچۈەر ئاچچىقىغا چىدىماي ئۆزىنى قۇدۇققا تاشلاپ ئۆلۈۋاپتۇ ...

گەپ تېخى تۈگىمەستىنلا، جيا جېڭنىڭ جەھلى چىقىپ تاتىرىپ كەتتى، قەھر بىلەن ۋارقىرىدى:

ـــ باۋيۇينى ئەكېلىڭلار !

ئۇ كۆتۈپخانىغا كېتىۋېتىپ ۋارقىراپ سۆزلەپ ماڭدى:

ـــ ئەمدى كىم ماڭا نەسىھەت قىلىدىغان بولسا، ئەمەلدارلىق تاج ـ كەمىرىمنى، پۈتۈن ئۆيۈۋاقمىنى شۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىمەن، ئۇ باۋيۇي بىلەن بىللە ئۆتىۋەرسۇن. ئۇ مۇشۇنداق كېتىۋەرسە مەن گۇناھكار بولۇپ قېلىشتىن قۇتۇلالمىغۇدەكمەن. مۇشۇنداق كۈلپەتلەرنى كەلتۈرگۈچى مۇشۇ بىر تۇتام چېچىمنى چۈشۈرۈۋېتىپ، تەركىدۇنيا بولۇپ كېتەي. شۇنىڭ بىلەن ئاتا ـ بوۋىلىرىمنىڭ شەنىگە داغ چۈشۈرگەن ۋە ناكەس بالا تاپقان گۇناھىمدىن خالاس بولاي !

سۇخەنچىلەر بىلەن مۇلازىملار جىا جېڭنىڭ پەيلىنى كۆرۈپ يەنە باۋيۇينىڭ تۈپەيلىدىن بولۇۋاتقانلىقىنى بىلدى ـ دە، تىللىرىنى چىقىرىشىپ، بارماقلىرىنى چىشلىشىپ چىقىپ كېتىشتى. جىا جېڭ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ كېلىپ ئورۇندۇقتا غادىيىپ ئولتۇردى، يۈز ـ كۆزى ياش يۇقى پېتى ھەدەپ ۋارقىرىدى:

ـــ باۋيۇينى ئەكېلىڭلار ! كالتەك بىلەن ئارغامچا كەلتۇرۇڭلار ! ئىشكىنى تاقۇۋېتىڭلار ! كىمكى ئىچكىرىگە خەۋەر قىلىپ قويىدىغان بولسا، شۇ زامان تاياق ئاستىدا ئۆلىدۇ !

مۇلازىملار بىر ئېغىزدىن خوش دەپ پەرمانبەردار بولۇشتى، بىرنەچچىسى باۋيۇينى ئالغىلى كەتتى.

باۋيۇي بايا جىا جېڭنىڭ «مىدىرلىمايلا تۇر» دەپ جېكىلەپ قويغىنىدىن ياخشىلىق يوق ئىكەنلىكىنى ئاللىقاچان پەملىگەنىدى. جىا خۇەننىڭ چېقىمچىلىق قىلغانلىقىنى نەدىن بىلسۇن؟ ئۇ ئىچكىرىگە خەۋەر قىلىپ قويىدىغانغا بىرەركىم چىقىپ قالارمىكىن دەپ، مېھمانخانا ئالدىدا تېپىرلاپ تۇراتتى، قېرىشقاندەك ھېچكىم چىقمىدى، ھەتتا بېيمىگۈ كۆرۈنمەي كەتتى. ئۇ تازا تەلمۈرۈپ تۇرغاندا، بىر مومايىنىڭ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، خۇددى گۆھەر تېپىۋالغاندەك بولدى ـ دە، ئالدىغا چېپىپ بېرىپ، ئېسىلىپ تاپلاشقا باشلىدى:

ـــ چاپسان بول، ئىچكىرىگە كىرىپ ئېيتىپ قوي، بەگ ئاتام مېنى ئۇرماقچى بولۇۋاتىدۇ ! تېز بول، تېزرەك، مېنى قۇتقۇزۇۋالسۇن، قۇتقۇزۇۋالسۇن !

بىرنىچىدىن، باۋيۇي ھودۇقۇپ كېتىپ سۆزىنى ئېنىق ئۇقتۇرالمىغان بولسا، ئىككىنچىدىن، قېرىشقاندەك مومايىنىڭ قۇلىقى ئېغىر بولۇپ، نېمە دېگەنلىكىنى تۇزۇك ئاڭلىيالمايلا، «قۇتقۇزۇۋالسۇن» دېگىنىنى «قۇدۇققا تاشلاپتۇ» دەپ چۈشىنىپ كۇلدى:

ـــ قۇدۇققا تاشلىسا تاشلىمامدۇ، سىلى نېمىدىن قورقاتتىلە،

غوجام؟

باۋيۇي مومايناڭ پاك ئىكەنلىكىنى بىلىپ، تېخىمۇ تىتىلداپ ۋارقىراشقا باشلىدى:

ـــ ماڭ، يۈگۈر، مۇلازىمىمنى چاقىرىپ قوي!

ـــ يەنە نېمە «بالايىئەزىم» بولاتتى؟ ئاللىقاچان تۈگىگەن ئىشقۇ، ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ ئانىسىغا كۈمۈشمۇ بەردىغۇ، يەنە قانداق «بالايىئەزىم» ئىكەن ئۇ؟ ـــ دېدى مومای. باۋيۇي تىت ـ تىت بولۇپ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي تۇرغىنىدا، جيا جېڭناڭ مۇلازىملىرى كېلىپ ئۇنى سۆرەپ ئېلىپ مېڭىشتى. جيا جېڭ ئوغلىنى كۆرۈشى بىلەنلا كۆزلىرى قانغا تولدى ـ دە، باۋيۇيىنىڭ تالادا چاڭچىلىكەش بىلەن ئۇلپەت بولۇپ، ئۆزئارا سوۋغا تەقدىم قىلىشقان ـ قىلىشمىغانلىقىنى، ئائىلىدە ئوقۇشنى تاشلاپ قويغان ـ قويمىغانلىقىنى، ئانىسىنىڭ دېدىكىگە زورلۇق قىلماقچى بولغان ـ بولمىغانلىقىنى سوراپ تۇرماستىنلا، قەھرى بىلەن ۋارقىرىدى:

ـــ ئاغزىغا بىرنەرسە تىقىڭلار، ئۇروپ ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار!

مۇلازىملار بۈيرۇقتىن باش تارتىشقا پېتىنالماي، باۋيۇينى بەندىكىگە يانتۇزۇپ يوغان پالاق بىلەن ئونىنى ئۇردى. باۋيۇي كەچۈرۈم سوراشنىڭ پايدىسىز ئىكەنلىكىنى بىلىپ چىرقىراپ يىغلاشقا باشلىدى. جيا جېڭ پالاق تۇتقانىنى بوش ئۇروپ قويدى دەپ، بىرنى تەپتى ـ دە، پالاقنى تارتىۋېلىپ، قەھرى بىلەن ئۆزى ئون نەچچىنى سالدى. باۋيۇي ئۆز ئۆمرىدە ھەرگىز مۇنداق ئازاب تارتمىغانىدى. دەسلەپتە تاياقنىڭ زەربىسىگە چىدىماي، داد ـ پەريات كۆتۈرۈپ يىغلىدى، كېيىن بارغانسېرى ھالىدىن كېتىپ، ئاۋازى بوغۇلۇپ، خىرىلداپ، ئاخىرىدا ئۇنى چىقماي قالدى. سۈخەنچىلەر بۇنداق ئۇرۇشنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، جيا جېڭنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىشىپ، يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ تىلەشكە باشلىدى. جيا جېڭ نەدە گەپكە قۇلاق سالسۇن؟

ـــ سىلەر ئۇنىڭ نېمە قىلىقلارنى قىلىپ يۈرگەنلىكىنى ئۆزىدىن سوراپ بېقىڭلار، ئەپۇ قىلىشقا بولىدىغان ـ بولمايدىغانلىقىنى ئاندىن بىلىسىلەر ! سىلەر ھەمىشە يان بېسىپ بۇنى بۇزۇۋەتتىڭلار، ئەھۋال شۇ يەرگە يەتكەندە، يەنە ماڭا تەسەللى ئېيتماقچىمۇسىلەر؟ ئەتە ـ ئۆگۈن ئىش يوغىناپ، ئاتىسىنى ياكى خانىنى ئۆلتۈرىدىغان دەرىجىگە يەتكەندە، ئاندىن ھاي بەرمەكچىمۇ سىلەر؟

كۆپچىلىك بۇ گەپنىڭ ياخشىلىقتىن دېرەك بەرمەيدىغانلىقىنى پەملەپ، ئۇنىڭ ناھايىتى ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى بىلدى ـ دە، دەرھال ئىچكىرىگە ئادەم كىرگۈزۈپ خەۋەر قىلىپ قويۇش ئۈچۈن پىتىرلىشىپ كەتتى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، جيا ئانىغا مەلۇم قىلىشقىمۇ ئۇلگۈرەلمەي، ئالمان ـ تالمان چاپىنىنى كىيىپ، نامەھرەم بولۇشقىمۇ قارىماستىن، دېدەككە يۆلەنگىنىچە كۇتۇپخانىغا ھاپىلا ـ شاپىلا يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ تۇيۇقسىز كىرىشىدىن ئالاقزەدە بولۇشقان سۇخەنچىلەر ۋە مۇلازىملار ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشقىمۇ ئولگۈرەلمىدى. جيا جېڭ يەنە ئۇرۇشقا تەمشەلگىنىدە، بىردىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ كىرگىنىنى كۆرۈپ، ئوتقا ياغ چاچقاندەك بولدى ـ دە، قولىدىكى پالاق بارغانسېرى قاتتىق ۋە تېز چۇشۇشكە باشلىدى. باۋيۇينى بېسىپ تۇرغان ئىككى مۇلازىم ئۇنى قويۇپ بېرىپ، دەرھال ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشتى. باۋيۇينىڭ مىدىر ـ سىدىر قىلغۇچىلىكى قالمىغانىدى.

جيا جېڭ يەنە ئۇرماقچى بولۇۋىدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم پالاقتا ئېسىلىۋالدى.

ـــ قوي، قويۇۋەت ! ـــ دېدى جيا جېڭ ۋارقىراپ، ـــ بۇگۈن ھەممىڭ مېنى جىلە قىلىپ ئۆلتۈرىدىغان بولۇشتۇڭ !

ـــ باۋيۇينىغۇ ئۇرۇشقا تېگىشلىكتۇ، ئۆزلىرىنىمۇ ئايىسىلا بېگىم ! ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم يىغلاپ تۇرۇپ، ـــ يەنە

كېلىپ مۇشۇنداق تومۇز ئىسسىقتا. ئۇلۇغ ئانىمىزنىڭ تەن سالامەتلىكىمۇ ئانچە ياخشى ئەمەس، باۋيۇينى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسىلە بۇنىڭ كارى چاغلىق، مۇبادا ئۇلۇغ ئانىمىزغا بىرەر ئىش بولۇپ قالسا ئىش چوڭىيىپ كەتمەمدۇ؟

— بۇنداق گېپىڭنى قوي؟ — دېدى جيا جېڭ زەھەرخەندە بىلەن، — بۇ قارغىش تەگكۈرنى تاپقىنىمىڭ ئۆزى ئاتا — ئانامغا ۋاپاسىزلىق قىلغانلىقىم. ئادەتتە ئۇنىڭغا بىرەر قېتىم تەنبىھ — تەزىر بەرسەملا بۇنى ھەممىڭلار قانات ئاستىغا ئېلىۋالىسىلەر. بۇ ھارامزادىنى بۇگۈنلا جېنىدىن جۇدا قىلىۋەتسەمغۇ، ئۇنىڭدىن كېلىدىغان بالا — قازادىن قۇتۇلارمەن! — دېدى — دە، ئارغامچا كەلتۈرۈپ ئۇنى بوغۇپ ئۆلتۈرمەكچى بولدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئالمان — تالمان جيا جېڭغا ئېسىلىپ يىغلاشقا باشلىدى:

— بېگىم، ئوغۇللىرىغا تەربىيە بېرىشكىغۇ ئەلۋەتتە ھەققىلىرى بار، ئەر — خوتۇنچىلىق يۈز — خاتىرىنى قىلىشلىرى كېرەك! مەن ئەمدى ئەللىك ياشقا كىرىپ قالدىم، مېنىڭ مۇشۇ بىرلا شور پېشانەم بار. ئۇنىڭ زادى قاتتىق جاجىسىنى بېرىمەن دېسىلە، مېنىڭمۇ يالۇۋرۇپ تۇرۇۋېلىشىمغا ھەددىم ئەمەس. بۇگۈن بۇنى چوقۇم ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىش نىيىتىگە كەلگەن بولسىلا، مېنىمۇ كۆزدىن يوقاتماقچى بولغان ئوخشىمامىلا؟ ئۇنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋەتمەكچى بولسىلا، ئالدى بىلەن مېنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن ئۇنى ئۆلتۈرسىلە! بىز ئانا — بالا بىللىلا ئۆلسەك، مېنىڭمۇ ئاخىرەتتە تايانچىم بولسۇن! — ئۇ باۋيۇينى قۇچاقلاپ قاتتىق ھۆڭگىرەك ئېتىپ يىغلاپ كەتتى.

جيا جېڭ بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز بىر ئۇھ تارتتى — ده، ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپ، يامغۇردەك ياش تۆكۈشكە باشلىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باۋيۇينى قۇچاقلاپ تۇرۇپ نەزەر سالغانىدى، ئۇ يۈزى ئاپپاق ئاقىرىپ ھالىدىن كېتىپتۇ، ئىچىگە كىيگەن يېشىل شايى تامبىلى قانغا بويىلىپ كېتىپتۇ. ۋاڭ ئاغىچا

خېنىم چىداپ تۇرالماي، ئۇنىڭ ئىشتانىبېغىنى يېشىپ قارىغاندى، پاقالچىقىدىن تارتىپ كاسىسىغچە ھەممە يېرى كۆكىرىپ، تىتىلىپ، قان ئۇيۇپ، ساق يېرى قالماپتۇ. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئىختىيارسىز: «شۇم پېشانە بالام!» دەپ نالە قىلىشقا باشلىدى. يىغلاۋېتىپ «شۇم پېشانە بالام!» دېيىشى بىلەنلا، چوڭ ئوغلى جيا جۇ ئىسىگە چۈشتى ـ دە، بىردىن جيا جۇنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ:

ـــ كاشكى سەن ھايات بولغان بولساڭ، باۋېيۈيدەك يۈزىنى ئۆلتۈرۈۋەتسەمۇ مەيلى ئىدى! ـــ دەپ پەريات كۆتۈردى.

شۇ ئەسنادا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ چىقىپ كەتكەنلىكى ئىچكىرىدىكىلەرنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ، لى ۋەن، فېڭجيې ۋە ئاچا ـ سىڭىل يىگچۈن، تەنچۈنلەرمۇ يۈگۈرۈپ چىقىشتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ جيا جۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ يىغلىغىنىنى ئاڭلاپ، باشقىلارغۇ بىر نۆرى، لى ۋەن ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ئۆكسۈپ يىغلىۋەتتى، جيا جېڭنىڭ كۆزلىرىدىنمۇ خۇددى يىپىدىن ئۈزۈلگەن ئۇنچىدەك تارام ـ تارام ياش تۆكۈلدى. داد ـ پەريات بېسىلماي تۇرۇشىغا، تۇيۇقسىزدىن بىر دېدەك:

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم كېلىۋاتىدۇ! ـــ دەپ خەۋەر قىلدى، شۇ ئاۋاز بىلەن تەڭ، دېرىزىنىڭ سىرتىدا تىترىگەن بىر ئاۋاز ئاڭلاندى:

ـــ ئاۋۋال مېنى ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن ئۇنى ئۆلتۈر! شۇ چاغدا قۇلاق تىنچىيدۇ!

جيا جېڭ ئانىسىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپلا تەمتىرەپ كەتتى ھەم ئوڭايسىز ئەھۋالدا قالدى. ئالدىراپ ـ تېنەپ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقتى. جيا ئانا دېدەكنىڭ مۇرىسىگە تايانغان ھالدا ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ ئاران مېڭىپ كېلىۋاتاتتى. جيا جېڭ ئالدىغا بېرىپ ئېگىلىپ تۇرۇپ ھەجايدى:

ـــ بۇنداق پىژغىرىم ئىسسىقتا، بۇزرۇكۋار ئانىمىزنىڭ جېكىلەيدىغان ھەرقانداق گەپ ـ سۆزلىرى بولسا، ئۆزلىرى

چىقماستىن مېنى چاقىرتقان بولسىلا، قاشلىرىغا ئۆزۈم كىرسەم بولماسمىدى؟

بۇ گەپ بىلەن، جيا ئانا قەدىمىنى توختىتىپ بىر ئۇھ تارتتى ـ دە:

ـــ سەن تېخى ماڭا گەپ قىلىۋاتامسەن ! مېنىڭمۇ دەيدىغان گەپ ـ سۆزۈم بار ئىدى، لېكىن ئۆمرۈمدە ياراملىق بىر ئوغۇل كۆرمىگەن تۇرسام، گېپىمنى كىمگىمۇ دەيمەن !

جيا جېڭ بۇ گەپنىڭ غەيرىيرەك بولۇۋاتقانلىقىنى پەملەپ، دەرھال تىزلاندى ـ دە، كۆزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ:

ـــ پېقىر ئوغۇللىرى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ شان ـ شۆھرىتى ئۈچۈن ئۇنى جىملەپ قويغانىدىم، بۈزرۈكۇار ئانىمىزنىڭ بۇ سۆزىنى ئوغۇللىرى قانداقمۇ كۆتۈرەلىسۇن؟ ـــ دېدى.

جيا ئانا بىرنى تۈكۈردى ـ دە:

ـــ مەن بىر ئېغىز سۆز قىلىپ قويسام ئەجەب چىدىمايكەتتىڭا ! سېنىڭ ئۇ شۇملۇق ياغدىغان پالىقىڭغا باۋيۇي بالام چىدالامتى؟ سەن تېخى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ شان ـ شۆھرىتى ئۈچۈن ئوغلۇمغا تەنبىھ بېرىۋاتىمەن دەيسەن، ئۆز ۋاقتىدا ئاتاڭ ساڭا مۇشۇنداق تەنبىھ بەرگەنمىدى ! ـــ دەپلا يىغلاپ تاشلىدى.

ـــ بۈزرۈكۇار ئانىمىز كۆڭۈللىرىنى بۈزمىسىلا، ـــ دېدى جيا جېڭ ھىجىيىپ تۇرۇپ، ـــ ئوغۇللىرى بىر دەملىك ئاچچىقىمغا پايلىماي قاپتىمەن، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى ئىككىنچى ئۇرمايمەن.

ـــ سەنمۇ ماڭا قورساق كۆپۈكى قىلمايلا قوي، بۇ سېنىڭ ئوغلۇڭ، ئۇنى ئۇرغۇڭ كەلسە ئۇرىۋەر. سەن بىزدىنمۇ بىزار بولغان ئوخشايسەن، سەندىن بالدۇرراق ئايرىلىپ كەتسەك، ئۇ چاغدا ھەممىمىزنىڭ قۇلىقى تىنچىيدۇ ! ـــ دېدى سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ ۋە خىزمەتكارلارغا بۇيرۇدى، ـــ تەختىراۋان تەييارلانسۇن. مەن ئاغىچاڭ بىلەن باۋيۇينى ئېلىپ ھازىرلا نەنجىڭغا كېتىمەن !

خىزمەتكارلار نائىلاج خوش دېيىشىپ چىقىپ كېتىشتى.

ـــ سىزمۇ يىغلىماڭ، ـــ دېدى جيا ئانا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا، ـــ باۋيۈي تېخى كىچىك، شۇڭا ئۇنىڭغا ئىچىڭىز كۆيىدۇ، چوڭ بولۇپ ئەمەلدار بولغاندا، بۇنىڭمۇ سىزنى ئانام ئىكەن دەپ ئويلاپ قويۇشى ناتايىن، شۇڭا ھازىردىن باشلاپ ئۇنىڭغا بەكمۇ كۆيۈنۈپ كەتمەڭ، كەلگۈسىدە خاپىلىقنى ئازراق تارتىسىز !

جيا جېڭ بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەرھال باش ئۇرۇپ يالۋۇردى:

ـــ ئانا، سىلىنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن پېقىر ئوغۇللىرىنىڭ تۇرغۇدەك يېرىم قالمىدى !

ـــ سەن مېنىڭ بۇ يەردە تۇرغۇچىلىكىمنى قويماي تۇرۇقلۇق، تېخى ئۆزۈڭنى دەيسىنا ! ـــ دېدى جيا ئانا سوغۇققىنا كۈلۈپ، ـــ بىز كەتسەك سېنىڭ كۆڭلۈڭمۇ تىنچىيدۇ، ئۇ چاغدا ھېچكىم سېنىڭ ئۇرۇشۇڭغا توسقۇنلۇق قىلمايدۇ ! ـــ دېدى ـ دە، بۇيرۇق قىلىۋەردى، ـــ يۈك ـ تاق، مەپە ـ ھارۋا، ئات ـ ئۇلاغلارنى تېز تەييارلاڭلار، بىز كېتىمىز !

جيا جېڭ قەددىنى رۇسلاپ تىزلاندى ۋە باش قويۇپ گۇناھىنى تىلەشكە باشلىدى.

جيا ئانا شۇ گەپنى قىلغاچ باۋيۈينىڭ قېشىغا كەلدى، ئۇنىڭ ھېچقاچان بۈگۈنكىدەك تاياق يېمىگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئىچى ئاغرىپ كەتتى ھەم ئاچچىقىمۇ كەلدى، ئۇنى قۇچاقلاپ يەنە يىغلىۋەتتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن فېڭجيې ۋە باشقىلار بىر پەس تەسەللى بەرگەندىن كېيىن، ئاندىن ئاستا ـ ئاستا يىغىدىن توختىدى.

خېلىدىن بېرى شۇ يەردە كۈتۈپ تۇرۇشقان دېدەكلەر ۋە خىزمەتكار ئاياللار كېلىشىپ باۋيۈينى يۆلەپ تۇرغۇزماقچى بولۇۋىدى، فېڭجيې ئۇلارغا كايىدى:

ـــ دۆت ـ كالۋالار ! كۆزۈڭنى ئېچىپ قاراشمامسەن، بۇ ئەھۋالدا تۇرسا قانداق ماڭالايدۇ؟ چاپسان ئىچكىرىدىن ئۆرۈمە كۇرسىنى ئاچىقىپ كۆتۈرۈپ مېڭىش !

خىزمەتكارلار ئۇچقاندەك يۇگۇرۇشۇپ كىرىپ بىر ئۆرۈمە كۆرسىنى ئېلىپ چىقىشتى. ئاندىن باۋيۇينى شۇنىڭغا يانقۇزۇپ، كۆرسىنى جىيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارنىڭ كەينىدىن جىيا ئانىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كېلىشتى.

شۇ تاپتا جيا جېڭ جيا ئانىنىڭ غەزىپى بېسىلمىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆز مەيلىگە بېرىلىشكە پېتىنالماي، ئۇمۇ سوڭدىشىپلا ماڭدى. ئۇ باۋيۇيگە قاراپ، دەرۋەقە قاتتىق ئۇرۇۋېتىپتىمەن، دېگەن يەرگە كەلدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم يەنە «جىگىرىم بالام»، «جېنىم بالام» دەپ نالە قىلىشقا باشلىدى:

ــ جيا جۇ بالام ئۆلگۈچە سەن ئۆلۈپ، جيا جۇ بالام ئامان قالغان بولسا، ئاتاڭنىڭمۇ ئاچچىقى كەلمىگەن بولاتتى. مەنمۇ بۇ ئۆمرۈمگە كېلىپ بىمۇدە غەم يېمىگەن بولاتتىم ! ئەمدى ساڭا بىرەر ھادىسە بولۇپ قېلىپ مېنى تاشلاپ كەتسەڭ، مەن كىمگىمۇ تايىنارمەن؟ ــ دەپ زارلىنىپ يەنە يىغلىۋەتتى، ــ ھەي، تەتۇر پېشانە بالام.

بۇنى ئاڭلاپ، جيا جېڭ ئوغلىنى باغرى تاشلىق بىلەن شۇنچە قاتتىق ئۇرۇۋەتكەنلىكىگە كۆڭلى يېرىم بولدى. ئۇ يەنە جيا ئانىغا تەسەللى بەردى. جيا ئانا كۆزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ:

ــ بالاڭ ئەسكى بولسا، ئەلۋەتتە جىمىلەش كېرەك، مۇشۇ ھالەتكىچە ئۇرۇش توغرا ئەمەس ! چىقىپ كەتمەي، يەنە نېمە قىلىپ تۇرىسەن؟ بۇنىڭغا تېخى كۆڭلۈڭ قانماي، ئۇنىڭ ئۆلۈشىنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرمەكچىمۇ يا؟ ــ دېدى.

جيا جېڭ خوش، خوش، دەپ كەينىگە شوخشۇغىنىچە چىقىپ كەتتى.

بۇ چاغدا شۆ ھامما، باۋچەي، شياڭلىڭ، شىرېن، شياڭيۈنلەرمۇ شۇ يەردە ئىدى. شىرېن ئىچ ـ ئىچىدىن ئەلەم چەككەن بولسىمۇ، ئۇنى ئانچە بىلىندۈرمىدى، ھەممەيلەن باۋيۇينىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇشۇپ، بىرسى چاي ئىچۈرسە، بىرسى يەلپۈگۈچ بىلەن يەلپۈۋاتاتتى. شىرېن ئۆزى قىلغۇدەك ئىش قالمىغانلىقىنى كۆرۈپ تالاغا چىقتى، ئارا دەرۋازىنىڭ

ئالدىغا كەلگەندە بىر مۇلازىمنى جورۇپ، بېيىمىكنى تاپتۇرۇپ كەلدى ـ دە، ئۇنىڭدىن بىر ـ بىرلەپ گەپ سورىدى:

ـــ بايىلا ھېچ ئىش يوق ئىدىغۇ، ئۇنى نېمىشقا ئۇردى؟ سەنمۇ بىزگە بۇرۇنراق خەۋەر قىلىپ قويماپسەن!

ـــ قېرىشقاندەك، قېشىدا مەن بولماي قاپتىمەن، ـــ دېدى بېيىمىك تەمتىرەپ، ـــ ئۇرۇۋاتقانلىقىدا، قۇلىقىمغا يەتتى، دەرھال سەۋەبىنى ئۇقۇپ باقسام، چىگۈەن بىلەن جىنچۇەر ئاچامنىڭ كاساپىتىدىن بولغان ئىش ئىكەن!

ـــ ئۇلۇغ بېگىم قانداق بىلىپ قاپتۇ؟ ـــ دەپ سورىدى شىرىن.

ـــ چىگۈەننىڭ ئىشىغا كەلسەك، ـــ دېدى بېيىمىك، ـــ شۇ پەن غوجام ئۇنى باۋيۇي غوجامدىن قىزغىنىپ، ئۆچىنى ئالالماي، سىرتتىن بىركىمنى ئۇلۇغ بېگىم ئالدىدا غوجامغا بوھتان چاپلاشقا كۈشكۈرتكەن بولسا كېرەك. جىنچۇەر ئاچامنىڭ ئىشىنى جىيا خۇەن غوجام ئېيتىپ قويغانمىكىن دەيمەن. مەنمۇ بۇ گەپلەرنى ئۇلۇغ بېگىمنىڭ يېنىدا يۈرىدىغان مۇلازىملاردىن ئاڭلىدىم.

شىرىن بېيىمىكنىڭ دېگەن بۇ گەپلىرى ئۆزىنىڭ پەرىزىگە توغرا كېلىۋاتقانلىقىنى پەملەپ، بۇنىڭغا تولۇق دېگۈدەك ئىشىنىپ قالدى. ئاندىن جىيا ئانىنىڭ ئۆيىگە قايتىپ كىردى. كىشىلەر باۋيۇينى ئەملەپ ـ ئوڭلاپ بولغانىدى.

ـــ ئۇنى ئاۋايلاپ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇڭلار، ـــ دەپ بۇيرۇدى جىيا ئانا.

مۇلازىملار خوش دېيىشىپ، باۋيۇينى ئارامبەخش ھويلىدىكى ئۆز ئۆيىگە ئولاش ـ چولاش ئاپىرىپ كارىۋىتىغا ياتقۇزۇشتى. بۇ يەردە يەنە بىردەم ئۆرىتۆپە بولۇشقاندىن كېيىن، كىشىلەر ئاستا ـ ئاستا تارقىلىشتى. شىرىن ئاندىن باۋيۇينىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنى ئىخلاس بىلەن كۈتۈۋېتىپ، بولغان ئىشنى بىر ـ بىرلەپ سوراشقا باشلىدى. ئىشىنىڭ تېگى ـ تەكتىنىڭ قانچىلىكلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئوتتۇز تۆتىنچى باب

مېھرىبانلىقتىن مېھرى ئېرىپ سىڭلىنىڭ تەسىرلەنگەنلىكى خاتا ئۇستىگە خاتا قىلىنىپ ئاكىنىڭ خاتا جىملەنگەنلىكى

شۇنداق قىلىپ، شىرىن جىيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كەتكەندىن كېيىن، باۋيۈينىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى ـ دە، كۆزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ سورىدى:

ـــ سىزنى نېمىشقا مۇشۇ ھالەتكە كەلگۈچە ئۇردى؟

ـــ ئاشۇ ئىشلار ئۈچۈن ـ دە، ئۇنى سوراپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ـــ دېدى باۋيۈي بىر ئۇھ تارتىپ، ـــ بېلىمىڭ تۆۋىنى قاتتىق ئاغرىۋاتىدۇ، قاراپ باققىنا، قەيىرىم زەخمىلەندىكىن؟

شىرىن ئاستا قولىنى تىقىپ ئىشتىنىنى سالدۇرۇشقا كىرىشتى. سەللا قىمىرلىۋەتسە، باۋيۈي چىشىنى چىشلەپ «ۋايجان» دەپ ۋارقىرىۋەتتى، شىرىن دەرھال قولىنى توختىتىۋالاتتى. ئۇچ ـ تۆت قېتىم شۇنداق بولۇپ، ئاندىن سالدۇرالىدى. شىرىن قارىسا، يوتىسى پۈتۈنلەي كۆكىرىپ، تۆت ئىلىك يوغانلىقتا ھۇررەك يارىلار قاپلىپ چىقىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ شىرىن ۋارقىرىۋەتتى:

ـــ ۋاي ئانام ! نېمانچە رەھىمسىزلىك قىلىپ بۇنچىلىك قاتتىق ئۇرغاندۇ ! مېنىڭ سۆزۈمگە كىرگەن بولسىڭىز، بۇ ھالەتكە چۈشۈپ قالمايتتىڭىز. خەيرىيەت، سۆڭىكى زەخمىلەنمەپتۇ. ئەگەر ئۇرۇپ ناكار قىلىپ قويغان بولسا قانداق قىلاتتۇق؟

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا دېدەكلەر خەۋەر قىلىپ كىردى:

— باۋچەي خېنىم كەلدى !

شىرېن بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، باۋيۈينىڭ ئىشتىنىنى كىيدۈرۈشكە ئۈلگۈرەلمەسلىكىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا شايى يوتقاننى يېپىپ قويدى. شۇ ئاندا باۋچەي كۈمىلاچ دورا كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى ـ دە، شىرېنگە قاراپ دېدى:

— ئاخشاملىققا بۇ دورىنى ھاراق بىلەن ئېزىپ يارىلىرىغا چېپىپ قويغىن، ئۇيۇپ قالغان قان ـ زەردابلارنى شىمىقتۇرۇۋەتسە ساقىيىپ كېتىدۇ.

ئۇ دورىنى شىرېنگە بەردى، ئاندىن باۋيۈيدىن سورىدى:

— ئەمدى خېلى ياخشى بولۇپ قالغانسىز؟

باۋيۈي رەھمەت ئېيتىپ:

— خېلى ياخشى، — دەپ جاۋاب بەردى ۋە باۋچەينى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

ئۇنىڭ ئەھۋالى بايىقىدىن تۈزىلىپ، كۆزلىرىنى ئېچىپ سۆزلەۋاتقىنىنى كۆرۈپ، باۋچەينىڭ كۆڭلى خېلى تەسكىن تاپتى ۋە بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ ئۇھ تارتىپ قويدى:

— بۇرۇنراق سۆزىمىزگە قۇلاق سالغان بولسىڭىز بۈگۈنكى ئەھۋالغا قالماس ئىدىڭىز ! ئۇلۇغ ئانىمىز بىلەن ھامامنىڭ قانچىلىك ئىچ ئاغرىتقانلىقىنى سۆزلىمەيلا قوياي، ھەتتا بىزمۇ سىزگە قاراپ كۆڭلىمىزدە ...

سۆزى شۇ يەرگە كەلگەندە باۋچەي گېپىنىڭ يېرىمىنى ئىچىگە يۇتۇۋالدى، ئىختىيارسىز كۆزلىرىدىن ياش ئەگىپ، ئىككى مەڭزى قىزىرىپ كەتتى. ئۇ گەپ قىلماستىن يەرگە قارىۋالدى. باۋيۈي بۇ سۆزلەرنىڭ شۇنچىلىك سەمىمىي ۋە چوڭقۇر مەنىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىۋاتاتتى. لېكىن، بىردىنلا باۋچەينىڭ سۆزىنى ئىچىگە يۇتۇۋېتىپ، شۈك بولۇۋالغانلىقىنى، يۈزى قىزىرىپ بېشىنى تۆۋەن سالغانلىقىنى، كۆزىگە ياش ئېلىپ بەلدەمچىسىنى ئويناپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ يۈزىدە ئەكس ئەتكەن تارتىنىش،

ئېچىنىش، ئىچ ئاغرىتىش تۇيغۇلىرىنى سۆز بىلەن ئىپادە قىلىش تەس ئىدى. باۋيۇي ئۇنى كۆرۈپ تېخىمۇ تەسىرلەندى ـ دە، ئاغرىقى يەتتە قات ئاسمانىنىڭ قەرىگە ئۇچۇپ كەتكەندەك بولۇپ قالدى. ئۇ ئويلايتتى: «مېنىڭ شۇنچىلىكلا تايىق يېگىنىمگە، ئۇلار ماڭا شۇنچىۋالا ئىچ ئاغرىتىشىۋاتىدۇ، بۇ كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى ۋە ھۆرمىتىنى قوزغايدۇ، مۇبادا ماڭا چوڭ بىر ۋەقە بولۇپ قالسا، ئۇلار قانچىلىك ھەسرەت چېكىشىپ كېتەركىنتاڭ ! ئۇلار ماڭا مۇشۇنداق قىلىپ تۇرغان يەردە ئۆلۈپ كەتسەممۇ مەيلى، ئۆمۈرلۈك ئىشىم سۇغا ئېقىپ كەتسىمۇ ئارمىنىم يوق.» باۋيۇي ئەنە شۇنداق خىياللارنى سۈرۈۋاتقاندا باۋچەي شىرىندىن سوراپ قالدى:

ـــ ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوق نېمىگە ئاچچىقى كېلىپ شۇنچىلىك ئۇرغاندۇ؟

شىرىن بېيمىكدىن ئاڭلىغانلىرىنى ئاستا سۆزلەپ بەردى. باۋيۇي جىيا خۇەننىڭ ئاتىسىغا دېگەن سۆزلىرىنى تېخى بىلمەيتتى، شىرىن دەپ بەرگەندىن كېيىنلا بىلدى. گەپ شۆ پەنگە تاقالغىنى ئۇچۇن، باۋچەينىڭ كۆڭلىگە كېلىپ قالارمىكىن دەپ، دەرھال شىرىننىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى:

ـــ شۆ پەن ئاكام ئەزەلدىن ئۇنداق ئەمەس، ئۇنىڭدىن كەلسە ـ كەلمەس گۇمانلانماڭلار.

باۋچەي بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، باۋيۇي ئۇنى خۇدۇكسىنىپ قالمىسۇن دەپ شىرىننىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتكەنلىكىنى بىلىپ، كۆڭلىدە ئويلاشقا باشلىدى: «شۇنچىلىك تايىق يەپ تۇرۇقلۇق، ئاغرىقتا چىدىمايۋېتىپمۇ تېخى خەقنى خاپا قىلىپ قويماي، دەپ مۇشۇنداق كۆڭۈل ئاياۋاتىسەن. سەن شۇنچىلىك كۆڭۈلچەك بولغاندىن كېيىن، نېمىشقا سىرتتىكى ئۇنداق ئىشلارغا دىققەت قىلمايسەن؟ ئۇ چاغدا ئۇلۇغ بېگىمۇ خۇشال بولاتتى، ئۆزۈڭمۇ مۇنداق ئازاب چەكمەس ئىدىڭ. سەنغۇ مېنى كۆڭلىگە كېلىپ قالمىسۇن دەپ شىرىننىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتىڭ. مەن ئاكامنىڭ

ھەر دائىم كۆڭۈلىنىڭ كەينىگە كىرىپ يۈرىدىغان، ھېچنېمىدىن تەپ تارتمايدىغان قارام مىجەزىنى بىلمەمدىمەن؟ ئۆز ۋاقتىدا بىر چىن جۇڭ ئۇچۇنلا غوۋغا كۆتۈرۈپ ئالەمنى مالەم قىلىۋەتكەنىدى، ھازىر ئىلگىرىكىدىنمۇ بەتتەرلىشىپ كەتتى.»

ئۇ ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە:

— سىلەرمۇ ئۇنىڭ ـ بۇنىڭدىن ئاغرىنماڭلار، — دېدى كۈلۈپ، — مېنىڭ پىكرىمچە، ئۇكام باۋيۇي ھەمىشە ھېلىقىدەك ئادەملەر بىلەن بېرىش ـ كېلىش قىلغانلىقى ئۈچۈن، بەگ تاغامنىڭ ئاچچىقى كەلگەن گەپ. ئاكام ئېھتىياتسىزلىق قىلىپ باۋيۇي ئۇكام توغرىسىدا گەپ قىلىپ تاشلىغان تەقدىردىمۇ، قەستەن قۇتراتقۇلۇق قىلىش غەرىزى بىلەن قىلمىغاندۇ. چۈنكى، بىرىنچىدىن، ئەسلىدە بۇ راست گەپ. ئىككىنچىدىن، ئۇ شەك ـ شۇبھىدىن ئۆزىنى چەتكە تارتىشتەك ئۇنداق ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنى سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇرمايدۇ. شىرىن قىز، سەن بالا ۋاقتىڭدىن تارتىپ ھازىرغىچە پەقەت ئۇكام باۋيۇيدەك دەققەتچان ئادەمنىلا كۆرگەنسەن، ئەمما ئاكامدەك ئالەمدە ھېچنېمىدىن ھېيىقمايدىغان، كۆڭلىدە نېمە بولسا شۇنى ئېيتىۋېرىدىغان ئادەمنى كۆرگىنىڭ يوققۇ؟

شىرىن شۆ پەننى تىلغا ئالغانلىقى ئۈچۈن، باۋيۇي سۆزىنى بۆلۈۋەتكەن ھامان قارامىلىق قىلىپ دەپ تاشلىغانلىقىنى چۈشىنىپ، باۋچەينىڭ يۈزىگە سەت بولارمىكىن دەپ تەشۋىشلىنىپ تۇراتتى. باۋچەينىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، تېخىمۇ ئىزا تارتىپ ئۇنچىقماي قويدى. باۋچەينىڭ بۇ سۆزىدىن ھەم ئالىيجانابلىق، خالىسانىلىك، ھەم ئۆز شەخسىيىتىگە كۆيۈنگەنلىكىنى سېزىپ، باۋيۇينىڭ كۆڭلى تېخىمۇ دەككە ـ دۈككە ئىچىدە قالدى. ئۇ ئەمدىلا بىرنەرسە دېمەكچى بولۇۋىدى، ئاڭغىچە باۋچەي ئورنىدىن تۇرۇپ خوشلاشتى:

— ئەتىلىككە يەنە كېلىمەن، ياخشىراق داۋالىنىڭ، دورا

ئالغاچ كەلگەنىدىم، شىرىنگە بەردىم. كەچتە يارىلانغان يەرگە چاپسا ئۇزاققا قالماي ساقىيىپ كېتىدۇ، ــ دەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. شىرىن ئۇنى دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىقىپ، دېدى:

ــ خېنىم، سىلىنى جۇڭتىپ قويدۇق، غوجام ساقايغاندا ئۆزى ئالدىلىرىغا بېرىپ رەھمەت ئېيتىدۇ.

ــ بۇ قانچىلىك ئىش ئىدى؟ ــ دېدى كۇلۇمسىرەپ باۋچەي ئارقىسىغا قايرىلىپ، ــ ئۇنىڭغا ئېيتىپ قوي، ئوبدانراق داۋالانسۇن، ھەرقىسما خىياللاردا بولمىسىلا تېز ساقىيىپ كېتىدۇ. نېمە يېگۈسى كەلسە ياكى نېمىنى ئويىنىغۇسى كەلسە، ئۇلۇغ ئانىمىزنى، ھامامنى ۋە باشقىلارنى بىسەرەمجان قىلىپ يۈرمەي، ئاستا مېنىڭ قېشىمغىلا كېلىپ دېگىنىنى ئېلىپ كەتسەك بولىۋېرىدۇ. ئەگەر بەگ تاغامنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ قالسا، ھازىرچە ھېچ گەپ بولمىغىنى بىلەن، كەلگۈسىدە سۈرۈشتۈرۈپ قالسا ئەدەپ يەيدىغان ئىش.

باۋچەي كەتتى. شىرىن قايتىپ كىرىۋېتىپ باۋچەيگە ئىچ ـ ئىچىدىن مىننەتدار بولدى. ئۆيگە كىرگەندە باۋيۈيىنىڭ جىمجىتقىنا چوڭقۇر خىيالغا چۆمۈپ ياتقىنىنى كۆرۈپ، يۈيۈنۇش ـ تارىنىش ئۇچۇن دالاغا چىقتى. باۋيۈي كارىۋاتتا جىمجىت ياتسىمۇ، ساغرىسى خۇددى يېڭىنە سانجىغاندەك ياكى پىچاق تىققاندەك، ياكى ئوتتا داغلىغاندەك چىداپ تۇرغۇسىز ئاغرىيتتى. سەللا مىدىرلىسا، چىدىمايلا «ۋايجان» دەپ توۋلىۋېتەتتى. كەچ كىرەي دەپ قالدى. شىرىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، باۋيۈيگە قاراش ئۇچۇن ئىككى ـ ئۈچ دېدەك قالغانىدى. ئۇلار قىلغۇدەك ئىش بولمىغانلىقتىن:

ــ سىلەرمۇ چىقىپ يۈيۈنۇپ ـ تارىنىۋېلىڭلار، چاقىرغاندا كىرەرسىلەر، ــ دېدى باۋيۈي.

شۇنىڭ بىلەن دېدەكلەرمۇ چىقىپ كېتىشتى. باۋيۈينىڭ كۆزى ئەمدىلا ئىلىنىغانىدى، ئالدىغا جىيالڭ يۈيخەن كېلىپ ئۆزىنىڭ ساداقەتلىك چىنۋاڭنىڭ قەسىرىگە ئېلىپ كېتىلگەنلىكىنى

سۆزلىگەندەك قىلدى. بىردەمدىن كېيىن ئالدىغا جىنچۈەر كېلىپ، ئۆزىنى قۇدۇققا تاشلىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئېيتقاندەك بولدى. باۋيۇي يېرىم ئۇيقۇلۇقتا ئەمدىلا ئۇنىڭغا ئىشىنىڭ تېگى ـ تەكتىنى سۆزلىمەكچى بولۇۋىدى، تۇيۇقسىز ئۇنى بىرسى ئىتتىرىۋەتكەندەك بولۇپ، ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس يىغا ئاۋازى قۇلىقىغا كىردى. باۋيۇي چۆچۈپ ئويغىنىپ، ئالدىدا باشقا بىرسى ئەمەس، دەييۇينىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى ۋە ئوڭۇمۇ، چۈشۈمۇ دەپ ئالدىراپ بىرئاز كۆتۈرۈلۈپ، چىرايىغا تازا سەپسېلىپ، شاپتۇلدەك ئىششىپ كەتكەن بىر جۈپ كۆزىنى، ئۇنچىدەك ياش تامچىلىرى پارقىراۋاتقان ئىككى مەڭزىنى كۆردى. بۇ دەييۇي بولماي كىم؟ باۋيۇي تېخىمۇ قارىغۇسى كېلىپ، ئورنىدىن كۆتۈرۈلەي دېگەندى، شۇ زامان بېلىنىڭ تۆۋەن تەرىپىگە قاتتىق ئاغرىق سانجىلىپ، چىدىماي «ۋاي» دەپ ئۆزىنى ياستۇقىغا تاشلىدى. ئۇ بىر ئۇھ تارتىپ سۆزلەشكە باشلىدى.

ــ نېمىشقىمۇ كەلگەنسىز؟ كۇن تېخى ئەمدىلا پاتتى، يەر يەنىلا قىزىپ تۇرۇپتۇ، ئىسسىق ئۆتۈپ كەتسە قانداق بولىدۇ؟ مەن تاياق يېگەن بولسامۇ ئۇنچىلىك ئاغرىپ كەتكىنى يوق. ئۇلار ئالدىنىپ بۇ ئەھۋالىمنى تالا ـ تۇزدە دەپ يۇرسە، ئاتامنىڭ قۇلىقىغا يېتەرمىكىن دەپ، ئۆزۈمنى ئەتەي مۇشۇ ئەھۋالغا سېلىۋالدىم. بولمىسا، بۇ يالغان ئىش، بۇنى راست دەپ چۈشىنىپ قالماڭ، ــ دېدى.

دەييۇي گەرچە ھۆكۈرەپ يىغلىمسىمۇ، ئۇن چىقارماستىن يۇم ـ يۇم يىغلاۋېرىپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپ، چىدىغۇچىلىك ماجالى قالمىغاندى. باۋيۇينىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىشى بىلەن قەلبىدە ئۇنىڭغا ئېيتىدىغان كۆرمىڭ سۆز پەيدا بولدى. لېكىن، مۆرىتى كەلگەندە، يېرىم ئېغىزمۇ گەپ قىلالمىدى. بىرھازادىن كېيىن يۇم ـ يۇم يىغلىغان پېتى:

ــ قىلىقلىرىڭىزنى ئۆزگەرتىڭىز بولاتتى ! ــ دېدى.

باۋيۇي بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇلۇغ بىر تىنىپ

قويۇپ:

ــ خاتىرجەم بولۇڭ، بۇنداق سۆزنى قىلماڭ، مەن سىلەر ئۈچۈن ئۆلۈشكىمۇ رازى ! ــ دېدى.

گەپ تېخى تۈگىمەستىنلا تاشقىرىدىن بىرسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

ــ كېلىن ئاغىچام كەلدى.

دەييۇي فېڭجيېنىڭ كەلگىنىنى بىلىپ، ئالدىراش ئورنىدىن تۇردى ـ دە:

ــ مەن ئارقا ھويلا بىلەن چىقىپ كېتەي، كېيىن يەنە كېلىمەن، ــ دېدى.

ــ قىزىق گەپ بولدى، ھېچ ئىش يوق تۇرۇپ ئۇنىڭدىن نېمە قورقىسىز؟ ــ دېدى باۋيۇي ئۇنى تۇتۇۋېلىپ.

دەييۇي جىلە بولۇپ تېپىرلاپ كەتتى ـ دە، ئاستا دېدى:

ــ كۆزلىرىمگە قارىڭا ! بۇ ھالدا يەنە ئۇلارغا كۈلكە بولۇپ بېرىمىز !

شۇ گەپ بىلەن باۋيۇي ئۇنىڭ قولىنى دەرھال قويۇۋەتتى. دەييۇي چاقچاقلىق بىلەن كارىۋاتنى ئايلىنىپ ئارقا ھويلىغا چىقىشىغلا، ئالدى ئىشىكتىن فېڭجيې كىرىپ كەلدى.

ــ خېلى ياخشى بولۇپ قالدىڭمۇ؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ، ــ نېمە يېگۈڭ كەلسە، ماڭا ئادەم ئەۋەت.

ئارقىدىن شۆ ھامما كەلدى، ئاندىن جيا ئانىمۇ خىزمەتكارىنى ئەۋەتىپتۇ. چىراغ ياقىدىغان ۋاقىت بولغاندا ئۇلار تارقىلىشتى، شۇنىڭدىن كېيىن باۋيۇي ئىككى يۈتۈم شورپا ئىچىپلا ئەلەڭ ـ سەلەڭ بولۇپ ئۇيقۇغا كەتتى. شۇ ئارىدا جۇ رۇينىڭ ئايالى، ۋۇ شىندېڭنىڭ ئايالى، جىن خاۋشىنىڭ ئايالى قاتارلىق ياشانغان ئاياللار كېلىشتى. بۇلارمۇ باۋيۇينىڭ تاياق يېگەنلىكىنى ئاڭلاپ يوقلاپ كېلىشكەنىدى. شىرېن ئالدىراش ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈلۈمسىرەپ ئۆزرە ئېيتتى:

ــ ئانىكىلار، ھەرقايسىلىرى ئازراق كېچىكىپ كېلىشتىلە،

غوجام ئۇخلاپ قالدى.

ئۇ بۇ ئاياللارنى يان ئۆيگە باشلاپ ئالدىغا چاي قويدى. ئۇلار بىردەم جىمجىت ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، شىرىنگە:

— غوجام ئويغانغاندا، سالىمىمىزنى ئېيتىپ قويۇڭ، — دېدى.

شىرىن خوپ دەپ، ئۇلارنى تاشقىرىغىچە ئۇزىتىپ قويدى. قايتىپ كىرىپ تۇرۇشىغا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئەۋەتكەن خىزمەتكار موماي كېلىپ:

— ئاغىچا خېنىم غوجامنىڭ يېنىدىكىلەردىن بىرسىنى چاقىرىدۇ، — دېدى.

شىرىن بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، چىڭۇېن، شېيۇ، چيۇۋېنلەرگە بۇرىلىپ ئاستا دېدى:

— ئاغىچا خېنىم بىرسىمىزنى چاقىرتىپتۇ، سىلەر ئۆيگە ئوبدانراق قاراپ تۇرۇڭلار، مەن بېرىپلا قايتىپ كېلىمەن!

شىرىن موماي بىلەن بىللە باغدىن چىقىپ تۆر ئۆيگە كەلدى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم سەگۈنچەكتە كاتتا بانان يەلپۈگۈچ بىلەن يەلپۈنۈپ ئولتۇراتتى. شىرىنىنى كۆرۈپ:

— كىمىنىلا ئەۋەتسەڭ بولىۋېرەتتى، يەنە ئۆنى تاشلاپ كەپسەن، ئۆنىڭغا كىم قاراپ قالدى؟ — دېدى.

— غوجام يېڭىلا ئۇخلاپ قالدى، — دېدى ئالمان ـ تالمان شىرىن كۈلۈمسىرەپ، — ھېلىقى تۆت ـ بەش چۆرە قىزمۇ ھازىر كارغا كېلىپ ئۆنى كۈتەلەيدىغان بولۇپ قالدى. ئاغىچا خېنىم، خاتىرجەم بولسىلا، ئاغىچا خېنىمنىڭ تاپىلايدىغان بىرەر گەپ ـ سۆزى بارمىكىن، ئۇلارنى ئەۋەتسەم دەررۇ چۈشىنەلمەي قېلىپ ئىشقا دەخلى يېتىپ قالمىسۇن دەپ ئۆزۈم كەلدىم.

— باشقا سۆزۈممۇ يوق، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — ئۇنىڭ ھازىر ئاغرىقى قانداقراق، شۇنىلا سورىماقچىدىم.

— باۋچەي خېنىم ئەكەلگەن دورىنى غوجامنىڭ يارىسىغا چېپىۋېدىم، خېلىلا ياخشى بولۇپ قالدى، ئاۋۋال ئاغرىق ئازابىدا

ياتالمىغانىدى، ھازىر ئوبدانلا ئۇخلاپ قالدى، خېلى تۇزەلگەن ئوخشايدۇ.

— بىرنەرسە يېدىمۇ؟ — دەپ سورىدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىر چىنە شورپا ئەۋەتكەنكەن، — دېدى شىرېن، — ئىككى يۈتۈم ئىچىپلا ئۇسساپ كەتتىم، ئەينۇلا شەربىتى ئىچىمەن دېدى. ئويلىسام، ئەينۇلا قورۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بىرنەرسە، يېگىلا تاياقنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغان تۇرسا، يەنە كېلىپ ئۇرغان چاغدا ۋارقىراشقىمۇ يول قويۇلماي ئاغزىغا بىرنەرسە تىقىپ قويۇلغان تۇرسا، ئاچچىقىدا يۇرىكىگە زەرداب چۈشكەن بولۇشىمۇ مۇمكىن، شۇڭا ئەينۇلا شەربىتى ئىچىدىغان بولسا، قان ـ زەرداب ئۈيۈپ قېتىپ قېلىپ، بىرەر كېسەللىك كەلتۈرۈپ چىقارسا قانداق بولىدۇ؟ دەپ ئويلاپ غوجامغا نەسىھەت قىلىپ يۈرۈپ ئىچۈرمىدىم. گۈلقەنتنى چاپغا ئارىلاشتۇرۇپ بەرسەم، يېرىم چىنە ئىچىپلا تاتلىق ئەمەس ئىكەن دەپ ئىچكۈسى كەلمىدى.

— نېمىشقا ماڭا بالدۇرراق ئېيتمىدىڭ؟ قايسى كۈنى ماڭا بىرنەچچە شىشە شەربەت ئەۋەتىلگەنكەن، شۇنىڭدىن بىرئاز ئەۋەتمەكچىمۇ بولغانىدىم، لېكىن كەلسە ـ كەلمەس ئىشلىتىپ زايە قىلىۋەتمەسۇن دەپ ئەۋەتمىگەن. ئەگەر ئۇ گۈلقەنتنى يېيىشتىن زېرىككەن بولسا، ئاشۇ شەربەتتىن ئىككى شىشە ئالغاچ كەت. بىر چىنە سۇغا بىر قوشۇقلا قوشسا قالتىس خۇشبۇي بولىدۇ، — دەپ قويۇپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم سەيىۋۈننى چاقىردى، — قايسى كۈنكى ھېلىقى شەربەتنى ئاچىق!

— ئىككى شىشە ئاچىقساڭلا بولىدۇ، — دېدى شىرېن، — كۆپ بولسا بىكار ئىسراپ بولۇپ كېتىدۇ. يەتمىسە يەنە كېلىپ ئالسامۇ بولىدىغۇ.

سەيىۋۈن چىقىپ كېتىپ، خېلى ۋاقىتتىن كېيىن ئىككى شىشىلا كۆتۈرۈپ كىرىپ شىرېنگە بەردى. شىرېن قارىسا، ئىككىلىسى كىچىككىنە شىشە قۇتا بولۇپ، ئېگىزلىكى ئۇچ

سۇڭ، بۇرما كۆمۈش ئېغىز بېكىتىلگەن، ئۇستىگە سېرىق قەغەز چاپلانغان، بىرسىگە «دالچىن شەربىتى»، يەنە بىرسىگە «ئەتىرگۈل شەربىتى» دەپ يېزىلغانكەن.

— بۇ بەك ئېسىل نېمە ئوخشايدۇ ! — دېدى شېرىن كۈلۈپ، — بۇ كىچىككىنە شېشىگە قانچىلىك بىرنېمە سىغاتتىكىنە؟

— ئەسلىي خانىغا تارتۇق قىلىنغان نەرسە، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — ئۇستىدىكى سېرىق قەغەزنى كۆرمىدىڭمۇ① ئۇنىڭغا ئاۋايلاپ ساقلاپ بەرگىن، زايە قىلىۋەتمىسۇن.

شېرىن خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى. ئۇ چىقاي دېيىشىگە، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم يەنە چاقىرىپ قالدى:

— توختا، سەندىن سورايدىغان بىر گەپ ئېسىمگە كېلىپ قالدى.

شېرىن دەرھال كەينىگە ياندى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆيدە ئادەم يوقلۇقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن سورىدى:

— باۋيۈينىڭ بۈگۈن تاياق يېگەنلىكى توغرىسىدا قۇلىقىمغا بىر گەپ كىرگەندەك بولدى، جىيا خۇەن ئۇلۇغ بېگىمگە بىرنېمە دەپ چېقىشتۇرۇپتىمىشقۇ، مۇشۇنداق گەپنى ئاڭلىدىڭمۇ؟

— ياق، مۇنداق گەپنى ئاڭلىماپتىمەن، — دېدى شېرىن، — مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، غوجام قايسىبىر ۋاڭ قەسىرىنىڭ ئويۇنچىسى بىلەن تونۇشۇپ قالغانكەن، كىشىلەر بۇنى ئۇلۇغ بېگىمگە چېقىمچىلىق قىلىپ ئېيتىپ قويۇپتۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇرغانكەن.

— بۇمۇ بىر سەۋەب، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بېشىنى چايقاپ، — يەنە باشقا سەۋەبلىرىمۇ بار ئىكەن.

— باشقا سەۋەبلىرىنى زادى ئۇقمىدىم، — دېدى شېرىن. ئاندىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ بىردەم ئارىسالدى بولدى ـ دە، قوشۇپ قويدى، — ئەمدى ئۆزلىرىنىڭ ئالدىدا دادىللىق بىلەن

---

① فېئودالىق جەمئىيەتتە سېرىق رەڭ خانىغا خاس رەڭ بولۇپ، باشقىلارنىڭ ئىشلىتىشى مەنئى قىلىنغان.

بىرنەچچە ئېغىز قارىسىغا گەپ قىلايمىكىن دەيمەن، توغرىسىنى ئېيتقاندا ...

ئۇ گېپىنىڭ يېرىمىنى ئېيتىپلا شۇك بولۇپ قالدى.

— دەۋەرگىن، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

— ئاغىچا خېنىم، ئاچچىقلىرى كەلمىسىلا، ئېيتىشقا جۇرئەت قىلىمەن.

— ھېچقىسى يوق، ئېيتىۋەر، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

— توغرىسىنى ئېيتقاندا، باۋيۇي غوجامنىڭ ئۇلۇغ بېگىمدىن تەنبىھ ـ تەزىر يەپ تۇرغىنىمۇ ئوبدان. ئەگەر ئۇلۇغ بېگىم يەنىلا جىملىمەيدىغان بولسا، كەلگۈسىدە يەنە نېمە ئىشلارنى تۇغدۇرارکىنتاڭ، ئۇ غوجام.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ بېشىنى لىڭشىتىپ، بىر ئۇھ تارتتى ـ دە، ئىختىيارسىز شىرىنگە خىتاب قىلدى:

— قىزىم ! ئىنتايىن ماقۇل گەپ قىلدىڭ. خۇددى مەن ئويلىغاندەكلا ئويلاپسەن. راستىنى ئېيتقاندا، مېنىڭمۇ باۋيۇينى جىملەش كېرەكلىكىنى بىلمەي قالغان يېرىم يوققۇ؟ ئىلگىرى جىيا جۇ غوجىكاڭ ھايات ۋاقتىدا ئۇنى شۇنچىلىك تەربىيەلىگەنىدىم. ئەمدىلىكتە ئوغۇل تەربىيەلەشنى بىلمەيدىغان بولۇپ قاپتىمەنمۇ؟ بۇنىڭمۇ بىر سەۋەبى بار ئىدى. ئويۇمچە، مەن ھازىر ئەللىك ياشقا كىرىپ قالدىم، بار ـ يوقى مۇشۇ بىرلا ئوغلۇم قالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ سالامەتلىكى ئاجىز، يەنە كېلىپ ئۇلۇغ ئانىمىز ئۇنى گۆھەردەكلا بىلىدۇ. ئۇنى قاتتىقراق تۇتايلى دېسەك، يەنە بىرەر كۆڭۈلسىزلىك تۇغۇلۇپ قالسا، ياكى ئۇلۇغ ئانىمىزنىڭ ئاچچىقى كېلىپ قالسا، يۇقىرى ـ تۆۋەندىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىئارام بولىدۇ ـ دە، ھەممىزگە ياخشى بولمايدۇ، دەپ مەيلىگە قويۇۋېتىپ بۇزۇپ قويغانمىز. ئىلگىرى مەن ئاغزىمنى ئۈپرىتىپ ئۇنى شۇنچىلىك جىملىگەن، ھەتتا ئۇنىڭغا شۇنچىلىك يىغلىغان ۋاقتىلىرىمۇ بولغان. ئۇ چاغدا ئۇ خېلى ياخشى ئىدى، كېيىن كار قىلماي، يەنىلا شۇ

پېتىچە يۇرىۋەردى. مانا ئاخىر زىيان تارتتى. ئەگەر ئۇ مېيىپ بولۇپ قالسا، مەن كەلگۈسىدە كىمگىمۇ تايىنارمەن، ــ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىختىيارسىز كۆزىدىن ياش تامچىلىدى.

شېرىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ مۇڭداق ھەسرەت چېكىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلدى ـ دە، ئۇمۇ قوشۇلۇپ ياش تۆكۈشكە باشلىدى:

ــ غوجامنى ئۆزلىرى باققان تۇرسىلا ئىچىلىرى كۆيمەي تۇرالامىلا. بىز خىزمەتكارلارمۇ ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ، ھەممىمىز خاتىرجەم ئۆتىۋەرسەكقۇ بىز ئۇچۇن بەخت بولاتتى. ئەگەر ھازىرقىدەكلا بولىدىغان بولسا، ھەتتا خاتىرجەمىمۇ بولالمايمىز. ھەر كۈنى غوجامغا نەسىھەت قىلمىغان ۋاقتىم يوق، ھەرقانچە نەسىھەت قىلغان بىلەنمۇ غەپلەتتىن ئويغانمايۋاتىدۇ. قېرىشقاندەك، ھېلىقى ئادەملەرنىڭ ئۇنىڭغا يېقىنلاشقۇسى كېلىپلا تۇرسا، بۇنىڭدىنمۇ ئاغرىنغىلى بولمايدۇ. ئەمدى كېلىپ بىز نەسىھەت قىلغانلار يامان بولۇپ قالدۇق. ئاغىچا خېنىم، بۇ گەپنى دېيىشلىرى بىلەن ئېسىمگە بىر ئىش كېلىپ قالدى، مەلۇم قىلىپ يولىورۇق سوراي دېۋىدىم، لېكىن ئۆزلىرىدە گۇمان پەيدا بولۇپ قالسا، سۆزۈم بىكار كەتكەنلىكى ئۈستىگە، ئۆزۈمنىمۇ قويىدىغان يەر تاپالمايى قالارمەنمىكىن دەپمۇ ئەنسىرەيمەن!

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ گېپىنى ئىچىدە گەپ بارلىقىنى بايقاپ، دەرھال سورىدى:

ــ قىزىم، ئېيتىۋەر، يېقىندىن بۇيان كىشىلەر سېنى ئالدى ـ ئارقاڭدا ماختىغىنىنى ئاڭلاپ، بۇ پەقەت باۋيۇيگە كۆڭۈل بۆلگەنلىكىدىن ياكى كىشىلەرنىڭ ئالدىدا مۇلايىم بولغانلىقىدىن بولسا كېرەك، بۇمۇ چاغلىق ئىشقۇ، دەپ ئويلاپتىكەنمەن. بايا ماڭا دېگەن گەپلىرىڭنىڭ ھەممىسى ناھايىتى ئورۇنلۇق گەپلەر، كۆڭلۈمدىكىنى دېدىڭ، نېمە گېپىڭ بولسا دەۋەرگىن، بۇنى باشقىلار بىلمىسىلا بولدى.

ـــ باشقا گەپنىمۇغۇ يوق، ـــ دېدى شىرىن، ـــ ئۆزلىرىدىن پەقەت بىرلا نەرسىنى سورىماقچىدىم، غوجامنى بىر ئامال قىلىپ باغدىن كۆچۈرۈپ چىقىپ باشقا ئۆيلەرگە ئورۇنلاشتۇرساقمىكىن دەيمەن.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ سۆزنى ئاڭلاش بىلەن قاتتىق چۆچۈپ كېتىپ، دەرھال شىرىننىڭ قولىدىن تارتتى ـ دە، سورىدى:

ـــ باۋيۈي بىرەرسى بىلەن چاتاق چىقىرىپ قويدىمۇ نېمە؟

ـــ يوقسۇ، خېنىم، كۆڭۈللىرىگە گۇمان كەلمىسۇن، ھەرگىز بۇنداق گەپ يوق، ـــ دېدى شىرىن ئالمان ـ تالمان، ـــ بۇ پەقەت ئۆزۈمنىڭلا ئەرزىمەس خىيالىم. ھازىر غوجام چوڭ بولۇپ قالدى. خان قىزلارمۇ ھەم شۇنداق، يەنە كېلىپ لىن دەييۈي خېنىم بىلەن باۋچەي خېنىم بىر نەۋرە تۇغقان قىزلار، بۇلار ئاچا ـ سىڭىل بولغىنى بىلەن ھەرھالدا ئوغۇل ـ قىزنىڭ پەرقى بولىدۇ ـ دە. ئۇلار كېچە ـ كۈندۈز بىللە تۇرسا، ئولتۇرۇش ـ قوپۇشتا ئەپلىشىپ بەرمەيدىكەن، بۇمۇ كىشىنى دەككە ـ دۈككىگە سېلىپ قويىدىكەن. مەن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن غوجامنىڭ ئۆيىدە خىزمەت قىلىشقا تەينىلەنگەنلىكىم ئۈچۈن، ھازىر ئۇنىڭ بىلەن باغدا تۇرۇۋاتىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، پۈتۈن جاۋابكارلىق مېنىڭ ئۈستۈمگە چۈشكەن. ئويلانماي قىلىنغان يوقىلاڭ ئىشلارنى غەرەزلىك كىشىلەر قەستەن يامان تەرەپكە بۇراپ ھەرقىسما سۆزلەرنى قىلىشى مۇمكىن، شۇنىڭ ئۈچۈن بالدۇرراق بۇنداق ئىشنىڭ ئالدىنى ئالساق بولارمىكىن دەيمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە غوجامنىڭ مىجەزىنى ئۆزلىرى ئوبدان بىلىلا، ئۇمۇ بىز قىزلارنىڭ توپى ئىچىدە يۇرۇشنى ياخشى كۆرىدۇ. مۇبادا بۇنىڭ ئالدىنى ئالمايدىغان بولساق، كېيىنكى كۈنلەردە بىرەر ـ يېرىم خاتالىق ئۆتۈپ قالسا، يامان ئادەملەر ئۇنىڭ راست ـ يالغىنىنى سۇرۇشتۇرمەي سۆز ـ چۆچەك قىلىشى مۇمكىن. ئادەم كۆپ بولسا، گەپمۇ كۆپ بولىدىكەن. يامان ئادەملەرنىڭ تىلىنى سىلى تېخى بىلمەيلا، ئۇلارنىڭ

كۆڭلىگە ياققاندا، تىلىدىن شېكەر تېمىپ تۇرىدۇ، كۆڭلىگە ياقماي قالغاندا، تىلىنى تارتمايلا ھەر نېمە دەۋېرىدۇ. مۇبادا غوجامنى كەلگۈسىدە بەزىلەر ياخشى دەپ ماختىسىغۇ، ناھايەت بىز ئۆز بۇرچىمىزنىلا ئادا قىلغان بولىمىز. ئەگەر بىركىم ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلمىغان بولسا، بىزنىڭ كۆكۈم ـ تالقان بولۇپ كېتىشىمىزغۇ ئادەتتىكى بىر ئىش، ئەمما بېگىم بىلەن ئۆزلىرىنىڭ كۆيۈنۈپ كۆڭۈل بۆلگەنلىكلىرى بىكار كەتكەن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھازىردىن باشلاپ ئالدىنى ئېلىش مۇڭاپىقىتىك تۇرىدۇ. خېنىم، ئۆزلىرىنىڭ ئىشلىرى كۆپ بولغاچقا، ھەممىنى بىرلا ۋاقىتتا ئويلاپ كېتەلمەسلىكلىرى تۇرغان گەپ. بىز ئويلاپ يېتەلمەسەكمۇ مەيلى، ئەگەر ئويلىغانكەنمىز، بۇنى ئۆزلىرىگە مەلۇم قىلىپ قويمىساق، گۇناھىمىزنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرغان بولىمىز. يېقىندىن بۇيان مەن مۇشۇ ئىش ئۈچۈن كېچە ـ كۈندۈز دەككە ـ دۈككىدە بولۇپ قالدىم، ئۆزلىرىنى ئاڭلىسا خاپا بولامدىكىن دەپ، لام ـ جىم دېيىشكە پېتىنالمىغانىدىم.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، جىنچۇەر ۋەقەسى ئېسىگە كېلىپ، خېلىغىچە كۆڭلى غەش بولدى ۋە ئويلا ـ ئويلا، شىرىنگە بولغان مۇھەببىتى تېخىمۇ ئۇلغايدى.

ـــ قىزىم ! ـــ دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ، ـــ سەن بۇ ئىش ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ يۈرمىگىن، ئويلاپسەن، نېمىشقا مەنمۇ بۇ يەرلىرىنى ئويلىماي قالاي؟ يېقىندىن بۇيان ئىش بىلەن بولۇپ كېتىپ ئۇنتۇپ قاپتىمەن. بۈگۈن ئېسىمگە سېلىپ قويدۇڭ. ئۆزۈڭنى ئۇپراتىپ بۇ ئىشقا شۇنچە كۆڭۈل بۆلۈپسەن. ھەقىقەتەن ياخشى قىز ئىكەنسەن ! بولدى، ئەمىسە، سەن كېتىپ تۇرغىن، مەن ئۆزۈم بىر ئىلاجىنى قىلارمەن. ساڭا دەيدىغان يەنە بىر گەپ بار، ھازىرقى دېگەن گەپلىرىڭنى ئاڭلاپ، باۋيۇينى پۈتۈنلەي ساڭا تاپشۇرۇش نىيىتىگە كەلدىم. ھەرقاچان پەخەس بولۇپ تۇرغىن، ئۇ ئۆزىنى نابۇت قىلىپ قويمىسۇن. سېنىڭ

ياخشىلىقىڭنى ئەلۋەتتە يەردە قويماسمەن.

ــ خېنىم، ماڭا تاپىلاۋاتسىلا غوجامنىڭ غېمىنى يېمەسلىككە هەددىمۇ، ــ دېدى شىرېن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ.

شۇ سۆز بىلەن شىرېن ئۆيدىن چىقىپ باغقا قايتتى، باۋيۇي ئەمدىلا ئويغانغانىكەن. شىرېن شەربەت تۇغرۇلۇق سۆزلەپ بېرىۋىدى، باۋيۇي ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، شۇ زامانلا تەڭشەتكۈزۈپ ئىچىپ باقتى، دېگەندەك ناهايىتى خۇشبۇي ئىكەن. ئۇ دەييۇينى ئېسىدىن چىقارمىغاچقا، ئۇنىڭغا ئادەم ئەۋەتمەكچىمۇ بولدى، لېكىن شىرېن توسقۇنلۇق قىلارمىكىن دەپ، بىر ئامال ئويلاپ، ئۇنى باۋچەينىڭ قېشىغا كىتاب ئەكېلىشكە بۇيرۇۋەتتى.

شىرېن كەتكەندىن كېيىن، باۋيۇي چىڭۋېننى چاقىرىپ ئۇنى جورۇدى:

ــ دەييۇي خان قىزنىڭ قېشىغا بېرىپ قاراپ باق، نېمە ئىش قىلىۋېتىپتۇ، مېنى سورىسا، ياخشى بولۇپ قالدى، دېگىن.

ــ كۆزۈمنى پارقىرىتىپ بىكار نېمىدەپ بارىمەن؟ ــ دېدى چىڭۋېن، ــ بىرەر گەپ ـ سۆزنى دەپ بارسامۇ تۇزۇكرەك بولاتتى!

ــ دەيدىغان هېچقانداق گېپىم بولمىسا، ــ دېدى باۋيۇي.

ــ يا بىرەر نەرسىنى ئاپىرىپ بېرەي، ياكى بىرەر نەرسىنى ئالغىلى بارغان بولاي، ــ دېدى چىڭۋېن، ــ بولمىسا مەن بارغاندا گەپنى نەدىن باشلايمەن؟

باۋيۇي بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن، ئىككى دانە كونا ياغلىقنى ئېلىپ چىڭۋېنگە تاشلاپ بېرىپ كۈلدى:

ــ مانا بۇنى ئەۋەتتى دەپ، ئاپارساڭ بولىۋېرىدۇ.

ــ بۇ تېخىمۇ قىزىق ئىش بولدى! ــ دېدى چىڭۋېن، ــ بۇنداق نىمكەش ياغلىقلارنى ئالامتى؟ مېنى زاڭلىق قىپتۇ دەپ ئۇنىڭ تېخىمۇ ئاچچىقى كەلمەمدۇ؟

ـــ خاتىرجەم بول، ئۇ ئۆزى بىلىدۇ، ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

چىڭۋېن نائىلاج ياغلىقنى ئالدى ـ دە، بامبۇكزار سارايغا كەلدى. چۈنشيەن ۋادەككە لۆڭگە يېيىۋاتقانىكەن، ئۇنىڭ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ، دەرھال قول ئىشارىتى قىلدى:

ـــ خېنىم ئۇخلاپ قالدى.

چىڭۋېن كىرىۋەردى، ئۆينىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ، چىراغمۇ ياقمىغانىكەن.

ـــ كىم ئۇ كىرگەن؟ ـــ دەپ سورىدى كارىۋاتتا ياتقان دەييۇي.

ـــ مەن، چىڭۋېن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى چىڭۋېن دەرھاللا.

ـــ نېمىشقا كەلدىڭ؟

ـــ غوجام مۇنۇ ياغلىقنى ئۆزلىرىگە ئەۋەتكەنىدى.

دەييۇي ھەيران بولۇپ ئويلىنىپ قالدى: «بۇ ياغلىقنى ماڭا نېمىشقا ئەۋەتكەندۇ؟ »

ـــ بۇ ياغلىقنى ئۇنىڭغا كىم ئەۋەتىپتىكەن؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ، ـــ ياخشى ياغلىق ئوخشايدۇ، باشقا بىرسىگە سوۋغات قىلىۋەتسۇن، ماڭا ھازىر بۇنىڭ لازىمى يوق.

ـــ شۇ گەپ ئەمەسمۇ، ـــ دېدى چىڭۋېن كۈلۈپ، ـــ يەنە كېلىپ يېڭى ياغلىق ئەمەس، تۇتۇلغان كونا ياغلىق.

دەييۇي بۇ سۆزنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ھەيران بولدى، لېكىن بىردەم پەملەپ كۆرۈپ، ئاندىن چۈشەندى ـ دە، شۇ ئانلا:

ـــ قويۇپ قوي. ئەمدى كېتىۋەرسەڭ بولىدۇ، ـــ دېدى.

چىڭۋېن ياغلىقنى قويۇپ قايتىپ كەتتى. ئۇ يول بويى پىكىر يۈرگۈزگەن بولسىمۇ، بۇ ياغلىقلارنىڭ نېمە مەقسەت بىلەن ئەۋەتىلگەنلىكىنى چۈشىنەلمىدى.

دەييۇي بولسا ياغلىقنى ئەۋەتىشنىڭ مەنىسىنى ئوبدان چۈشىنىپ، شېرىن خىياللارغا غەرق بولدى: مېنىڭ بۇ يۈرەك ئارزۇيۇمنى باۋيۇي چۈشىنىپ كېتەلەيدۇ، مېنى خۇشالمۇ قىلالايدۇ. لېكىن، بۇ ئارزۇيۇم كەلگۈسىدە كۆڭۈلدىكىدەك

بولالامدۇ، بۇنى بىلمەيدۇ ـ دە. بۇ ئەھۋال مېنى يەنە غەمگە سالىدۇ. ئەگەر بۇنى چۈشەنمەستىن، بىكاردىن ـ بىكارلا بۇ ئىككى ياغلىقنى ئەۋەتكەن بولسا، بۇ مەن ئۈچۈن بىر كۈلكىلىك ئىش بولىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، بۇ سوۋغاتنى يوشۇرۇن ئەۋەتكەنلىكىنى ئويلىسام قورقۇم كېلىدۇ. ئەمدى ئۇ شۇنداق قىلغانىكەن، مەن يەنە ھەمىشە تىت ـ تىت بولۇپ، ھەسرەت چېكىپ يۈرىدىغان بولدۇم، بۇنىڭدىن ئۇيالغۇم كېلىدۇ ...

ئۇ ئاشۇنداق ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، بىردىنلا ئىچىنى بىرنەرسە تاتىلىغاندەك بولدى ـ دە، چىگىچ خىياللار بىلەن بەند بولۇپ، ئاخىرىدا چىراغ ياقتۇردى، گۈمان تۇغۇلۇپ قېلىشتىن ھەزەر ئەيلەشنىمۇ ئۇنتۇپ، سىياھنى ئېزىپ قەلەمنى مىلىدى. ئاندىن ھېلىقى ئىككى كونا ياغلىققا مۇنۇلارنى يازدى:

بىرىنچى شېئىر

ياشلىرىم ئاقتى بىكارغا ئۆرتىنىپ ھەسرەتتە مەن،
كىم ئۈچۈن تۆكتۈم بۇ ياشنى تۇن ـ كېچە خىلۋەتتە مەن؟
مەرھەمەت قىپسىز ئاجايىپ مەنلىك ياغلىقنى سىز،
سىزنى دەپ چەكتىم پىراق، ھېچ يوق ئىلاجىم دەردتە مەن.

ئىككىنچى شېئىر

ياشلىرىم ئاقماقتا پىنھان ئۇنچىدەك ـ مۆلدۈرسىمان،
كېچە ـ كۈندۈز يوق ئارامىلىق، بىقارارمەن ھەر زامان.
يەك بىلەن ياستۇقتىكى ھۆل تۇگىمەس ھېچ سۈرتسىمۇ،
تامچە ـ تامچە ياشلىرىم دەريا بولۇپ ئاقسۇن راۋان.

ئۈچىنچى شېئىر

ئىككى مەڭزىم ئۇنچىسىنى يىپقا بولماس تىزغىلى،

كونا ئىزلارنى يوقاتقان ئەمدى شياڭجياڭ ساھىلى①؛
بار مېنىڭمۇ پەنجىرەم ئالدىدا بامبۇك مىڭلىغان،
بىلمىدىم، سىڭگەنمۇ ياشىم شۇ قومۇشلارغا ھېلى؟

دەييۇي يەنە يازماقچى ئىدى، لېكىن پۈتۈن بەدىنى ئوتتەك قىزىپ، يۈزى لاۋۇلداپ كۆيگەندەك بولۇپ كەتتى. پەرداز ئۇستىلى قېشىغا كېلىپ، كىمخاب پەردىنى ئېچىپ ئەينەككە قارىغانىدى، ئىككى مەڭزى شاپتۇل چېچىكىدىنمۇ ئۆتە قىزىرىپ كېتىپتۇ. بەلكىم كېسەل ئەنە شۇنىڭدىن تەگكەنىدۇ. ئۇ بىردەمدىن كېيىن كارىۋاتقا كېلىپ ياتتى. ياغلىقنى ئېلىپ يەنە ئويغا پاتتى. ئەمدى بۇ سۆز شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

شىرىنگە كېلەيلى. شىرىن باۋچەينىڭ قېشىغا كەلسە، باۋچەي باغدا يوق، ئانسىنىڭ ئۆيىگە كېتىپتىكەن. شىرىن قۇرۇق قول قايتىپ كەتكۈسى كەلمەي، باۋچەينىڭ قايتىپ كېلىشىنى كەچكىچە كۈتۈپ تۇردى.

ئەسلىدە باۋچەي ئاكىسى شۆ پەننىڭ مىجەزىنى ياخشى بىلگەچكە، ئۇنى باۋيۈي ئۇستىدە چېقىمچىلىق قىلىش ئۈچۈن بىرەرسىنى كۈشكۈرتتىمكىن دەپ گۇمان قىلغانىدى. بۇگۈن شىرىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ گۇمانى تېخىمۇ كۈچەيدى. شىرىن بۇنى بېيىمڭدىن ئاڭلىغان، بېيىمڭمۇ ئۆزىچە تەڭتۈڭلاپ تاپقان، ھېچبىر پاكىتى يوق ئىدى، ھەممەيلەن ئەنە شۇنداق گۇمانغا بېرىلىپ، بۇنى راست دەپ چاغلاشقانىدى.

لېكىن، شۇنىسى قىزىقكى، شۆ پەننىڭ ئادەتتە ئەنە شۇنداق نامى بولغان بىلەن، ئەملىيەتتە بۇ قېتىمقى ئىشنى ئۇ قىلمىغان، كىشىلەر گەپ توقۇپ ئۇنىڭغا بەتنام چاپلىغانىدى.

① كونا ئىزلارنى يوقاتقان ئەمدى شياڭجياڭ ساھىلى ـــ مەلىكە شياڭفېي قومۇشىدا قالغان ياش ئىزلىرى زامانلار ئۆتكەنسېرى ئۆچۈپ تونۇغۇسىز بولۇپ كەتتى دېمەكچى. بۇ شېئىردا دەييۇي ئۆزىنىڭ مەلىكە شياڭفېيدەك ھەسرەت چەككەنلىكىنى ئىزھار قىلماقچى بولغان.

بۇگۈن ئۇ تالادا هاراق ئىچىپ قايتىپ كېلىپ ئانىسى بىلەن كۆرۈشكىلى كىرسە، باۋچەيمۇ شۇ يەردە ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ بىردەم پاراڭلىشىپ، تۈيۇقسىز باۋيۇي ئېسىگە كەلدى ـ دە، باۋچەيدىن سورىدى:

ـــ باۋيۇي تاياق يەپتۇ ـ ھە. نېمىشقا ئۇرۇپتۇ؟

شۇ ھامماننىڭ نەق مۇشۇ ئىش تۈپەيلىدىن كۆڭلى غەش بولۇپ تۇراتتى، ئوغلىنىڭ سوئالىنى ئاڭلاش بىلەن چىشىنى غۇچۇرلىتىپ:

ـــ ياخشى ـ يامانىنى ئىلغىمايدىغان بەتبەخت، ھەممە ئىشنى ئۆزۈڭ قىلغان تۇرۇقلۇق، قايسى يۈزۈڭ بىلەن سورايسەن؟

ـــ مەن نېمە قىپتىمەن؟ ـــ دەپ سورىدى شۇ پەن ھاڭ ـ تاڭ قىلىپ.

ـــ يەنە ئۆزۈڭنى بىلمەسلىككە سېلىۋاتىسەنغۇ ! سېنىڭ چېقىشتۇرغانلىقىڭنى ھەممە كىشى بىلىدىكەن، ـــ دېدى شۇ ھامما.

ـــ كىشىلەر مېنى ئادەم ئۆلتۈردى دېسە، بۇنىڭغىمۇ ئىشىنەمسىز؟ ـــ دېدى شۇ پەن.

ـــ سېنىڭ دېگەنلىكىڭنى ھەتتا سىڭلىڭمۇ ئۇقۇپتۇ، ئۇمۇ تۆھمەت قىلامتى؟ ـــ دېدى شۇ ھامما.

ـــ ئانا، ئاكا، ۋارقىراشماي بولدى قىلساڭلارچۇ، ـــ دېدى باۋچەي دەرھال تەسەللى بېرىپ، ـــ راست ـ يالغانلىقى كېيىن ئاستا ـ ئاستا ئېنىقلىنىدۇ، ـــ ئۇ ئاندىن شۇ پەنگە قاراپ، ـــ مەيلى سەن چېقىشتۇرغان بول ياكى چېقىشتۇرمىغان بول، ئۆتكەن ئىش ئۆتتى. تەگەۋېرىشىڭ ھاجىتى يوق، بولمىسا ئىش چوڭىيىپ كېتىدۇ. ساڭا پەقەت بىرلا مەسلىھەتىم بار، بۇنىڭدىن كېيىن تالادا ئالتوپىلاڭنى ئازراق قىل، باشقىلارنىڭ ئىشىغا ئازراق ئارىلاش. ھەر كۈنى كەلسە ـ كەلمەس كىشىلەر بىلەن لاغايلاپ يۈرىسەن. سەن ئۆزۈڭنى بەزى ياراماس ئىشلاردىن تارتىشنى بىلمەيدىغان قارام ئادەم، بىرەر ئىش تۇغۇلۇپ

قالمىسىغۇ مەيلى، مۇبادا بىرەر ئىش يۈز بېرىپ قالسا، سەن قىلمىغان بولساڭمۇ، ھەممە ئادەم سەندىن گۇمانلىنىپ، سېنى قىلدى دەيدۇ. باشقا كىشىلەرنى قويۇپ تۇرايلى، ئالدى بىلەن سەندىن مەنمۇ گۇمانلىنىمەن.

شۇ پەن كۆڭلى تۇز، مىجەزى ئىتتىك بولۇپ، ياپتا سۆزلەر بىلەن خۇشى يوق ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە باۋچەي ئۇنىڭغا كەلسە ـ كەلمەس كىشىلەر بىلەن لاغايلاپ يۈرمە دەپ نەسىھەت قىلسا، ئانىسىمۇ باۋيۇينىڭ تاياق يېيىشىگە سەن ئېغىز يۇگۇرۇكلۇك قىلىپ زامىن بولدۇڭ دېگەنىدى. شۇڭا، ئۇ چىچاڭشىپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى ـ دە، قەسەم ئىچىپ ئۆزىنى ئاقلاشقا كىرىشتى ۋە ھەممە ئادەمنى كايىدى:

ـــ ماڭا تۆھمەت چاپلىغان كىم ئىكەن ئۇ؟ مەن ئۇ مۇتتەھەمنىڭ چىشلىرىنى تۆكۈۋېتىمەن ! دېسەم ـ دېمىسەم، باۋيۇينىڭ تاياق يېگەنلىكى ئۈچۈن يالاقچىلىق قىلىدىغانغا ئىش تاپالماي، بۇنى ماڭا دۆڭگەپ قويغان نېمە. باۋيۇي خۇدامىكەن؟ ئاتىسى ئۇنى بىر قېتىم ئۇرۇپ قويسا، پۈتۈن ئائىلە نەچچە كۈنگىچە چۇقان كۆتۈرۈشۈپ كېتىدىكەن ـ ھە ! ئۆتكەن قېتىمدىمۇ ئۇ ئەسكىلىك قىلغانلىقى ئۈچۈن يەزنە ئانام ئۇنىڭغا بىر ـ ئىككى تاياق تەگكۈزۈپ قويۇپتىكەن، بۇنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم قانداق ئۇقۇپ قالغانىكىن، بۇنىڭغا جيا جېن ئاكامنى زامىن بوپتۇ دەپ، بىكاردىن ـ بىكار ئالدىغا چاقىرتىپ تىللىغانىدى. ئەمدى ئۇلار مېنى چىشلەپ تارتىپتۇ ! مېنى چىشلەپ تارتقىنى بىلەنمۇ مەن قورقۇپ قالمايمەن، باۋيۇينى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسەمغۇ تۆگىشەرمەن، بولدى ئۇنىڭغا جېنىمنى تىكىپ قويدۇم.

ئۇ ۋارقىرىغان پېتى ئىشىكنىڭ دېمىنى ئېلىپلا يۇگۇرگەنىدى، بۇنىڭدىن ھودۇققان شۆ ھامما ئۇنى تۇسۇۋېلىپ تىللىدى:

ـــ جۇۋاينىمەك شۇم ! سەن كىمنى ئۇرماقچىسەن؟ ئاۋۋال

مېنى ئۇرغىن !

شۆ پەن جىلە بولۇپ، كۆزلىرى چانقىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالدى.

ـــ زادى نېمە قىل دەيسىلەر ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ، ـــ يا مېنى چىققىلى قويمايسىلەر، بولمىسا نېمىشقا يوق ئىشنى ماڭا ئارتىسىلەر؟ باۋيۇي بىر كۈن تىرىك بولىدىكەن، مەنمۇ بىر كۈن بەتنامدىن قۇتۇلالمايدىغان ئوخشايمەن، ئۇنىڭدىن كۆرە ئىككىمىز تەڭلا ئۆلسەك قۇلاق تىنچيدۇ !

ـــ سەل سەۋر قىلغىنا، ـــ دېدى باۋچەيمۇ دەرھال ئالدىغا ئۆتۈپ، ـــ ئانام شۇنچە جىلە بولۇۋاتسا، تەسەللى بېرىشنىڭ ئورنىغا بۇنداق غوۋغا كۆتۈرۈۋاتسەن. ئانامنىڭ ئورنىدا باشقا كىشى بولسىمۇ ساڭا ياخشى ئادەم بولسۇن دەپ نەسىھەت قىلىدۇ، نەسىھەت قىلسىلا، مىجەزىڭ قوداڭشىپ قالىدىكەنە !

ـــ ئەمدى يەنە مۇنداق دەۋاتسەن، ـــ دېدى شۆ پەن، ـــ زادى ھەممە گەپ سەندىن چىقىدۇ !

ـــ بۇ گەپنى مەندىنلا كۆرمەي، ئۆزۈڭنىڭ ئالدى ـ كەينىڭگە باقمايدىغان قىلىقىڭدىنمۇ كۆرسەڭ بولاتتى، ـــ دېدى باۋچەي.

ـــ سەنمۇ پەقەت مېنىڭ ئالدى ـ كەينىمگە باقمايدىغىنىمدىنلا كۆرۈشنى بىلىپ، نېمىشقا باۋيۇينىڭ سىرتتا چاتاق چىقىرىپ يۈرۈشىدىن كۆرمەيسەن؟ ـــ دېدى شۆ پەن، ـــ مەن باشقىنى قويۇپ تۇرۇپ، چىگۈەننىڭ قايسى كۈنكى ئىشىنى سىلەرگە سۆزلەپ بېرەي: ئاشۇ چىگۈەن بىلەن ئون قېتىملاپ كۆرۈشكەن بولساقمۇ، ئۇ ماڭا بىر ئېغىزمۇ خۇشتارلىق گەپنى قىلىپ باقمىدى، ئەمما ئۇ قايسى كۈنى باۋيۇينى بىرىنچى قېتىم كۆرۈشى بىلەنلا، تېخى ئىسىم ـ فامىلىسىنىمۇ بىلمەي تۇرۇپ، نېمىشقا ئۇنىڭغا ئىشتانىبېغىنى تەقدىم قىلىدۇ؟ بۇمۇ مەن ئويدۇرۇپ چىقارغان سۆزمۇ؟

شۆ ھامما ئاچا بىلەن باۋچەي جىلە بولۇپ تەڭلا دېيىشتى:

ـــ يەنە شۇنى تەگەيسەنغۇ ! ئۇنى مۇشۇ ئىش ئۈچۈنلا ئۇرغان

ئەمەسمۇ ! دېمەك، سەن دەپ قويۇپتىكەنسەن ـ دە:

ـــ ئادەمنى ھارام ئۆلتۈرىدىغان بولدۇڭلار ! ـــ دېدى شۆپەن، ـــ ماڭا تۆھمەت چاپلىغانغا ئاچچىقىم كەلمەيدۇ، ئەمما بىر باۋيۇي ئۇچۇنلا غوۋغا كۆتۈرۈپ ئالەمنى مالەم قىلىۋەتكىنىگە ئاچچىقىم كېلىدۇ !

ـــ كىم غوۋغا كۆتۈرۈپتۇ؟ ـــ دېدى باۋچەي، ـــ ئاۋۋال ئۆزۈڭ قىلىچ ـ توقماق ئېلىپ غوۋغا كۆتۈرۈپ، يەنە تېخى باشقىلارنى غوۋغا كۆتۈردى دەيسىنا.

شۆپەن باۋچەينىڭ ھەربىر ئېغىز گېپىگە رەت قىلغۇسىز ئورۇنلۇق ۋە ئانىسىنىڭ گەپلىرىگە جاۋاب بېرىشتىنمۇ تەس ئىكەنلىكىگە كۆزى يېتىپ، ئۆزىنىڭ تىلىنى باغلاتماسلىق ئۈچۈن، بىر ئىلاج قىلىپ باۋچەينىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلىماقچى بولدى ـ دە، راسا جۇدۇنى ئۆرلەپ تۇرغانلىقتىن، گەپنىڭ نېرى ـ بېرىسىنى ئويلانماستىنلا تىلىنى قويۇۋەتتى:

ـــ جېنىم سىڭلىم، مەن بىلەن ئېيتىشما، سېنىڭ كۆڭلۈڭدىكىنى مەن ئاللىقاچان بىلىپ بولغان، ئانام ماڭا خىلى بۇرۇنلا دەپ بەرگەن: «سەندەك ئالتۇن قۇلۇپى بار كىشىگە پەقەت قاشتېشى بار كىشىلا جۈپ بولالايدىكەن.» كۆڭلۈڭدە شۇ بولغاچقا، باۋيۇيدە ئاشۇ نەرسە بارلىقىنى كۆرۈپ، ئەمدىلىكتە مىتلا قىلسا ئۇنى ياقلايدىغان بولۇپ قالدىڭ.

بۇ گەپ بىلەن ئۇ باۋچەيگە قاتتىق تەگكەندە، باۋچەي كۆتۈرەلمەي ئانىسىنىڭ قولىدىن تارتىپ يىغلاشقا باشلىدى:

ـــ ئانا، قارىڭا، ئاكام نېمىلەرنى دەۋاتىدۇ !

شۆپەن سىڭلىسىنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ قارامىلىق قىلىپ قويغانلىقىنى سەزدى ـ دە، باتىنغان پېتى ئۆيگە كىرىپ يېتىۋالدى.

باۋچەي بۇ دىلئازارغا چىدىماي، بىر قانداق بولۇپ كېتەي دېۋىدى، لېكىن ئانام بىئارام بولمىسۇن دەپ، نائىلاج كۆزىگە لىققىدە ياش ئالغان پېتى ئانىسى بىلەن خەيرلەشتى ـ دە، ئۆز

ئۆيگه قايتىپ كەلدى. باۋچەي ئۆز ئۆيده تۇن بويى يىغلاپ چىقتى. ئەتىسى ئەتىگەنلا ئورنىدىن تۇرۇپ يۇيۇنۇش - تارىنىۋېلىشقىمۇ كۆڭلى تارتماي، بولۇشىغلا كىيىندى - ده، ئانىسىنى كۆرگىلى ئۆيدىن چىقتى، هويلىدا دەييۇي ئۇچراپ قالدى، دەييۇي ئۆزى يالغۇز گۇلنىڭ سايىسىدا تۇراتتى.

— نەگه بارىسىز ! — دەپ سورىدى ئۇ.

— ئۆيگه، — دەپ جاۋاب بەردى باۋچەي ۋە توختىماستىنلا كېتىۋەردى.

ئۇنىڭ كەيپى جايىدا ئەمەس ئىدى، كۆزلىرىدىن يىغلىغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى، دەييۇي ئۇنىڭ ئادەتتىكىدىن باشقىچه بولغان بۇ ئەپتىنى كۆرۈپ، ئارقىسىدىن كۇلدى:

— ئاچا، سىزمۇ ئۆزىڭىزنى ئايىڭ، ئىككى كوزا ياش تۆككىنىڭىز بىلەنمۇ كالتەكنىڭ زەربىسىنى ساقايتالمايسىز !

باۋچەي بۇنىڭغا قانداق جاۋاب بەرگەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئوتتۇز بەشىنچى باب

يۇيۇچۇەننىڭ نېلۇپەر يوپۇرمىقى سالغان شورپىنى تېتىپ باققانلىقى
خۇاڭ جىنيەڭنىڭ چېۋەرلىك بىلەن ھەپىرەڭگۇللۇك تور توقۇغانلىقى

باۋچەي دەييۇينىڭ گەپتە چېقىۋالغانلىقىنى ئېنىق ئاڭلىغان بولسىمۇ، پىكىر ـ خىيالى ئانىسى بىلەن ئاكىسىدا بولغاچقا، ئارقىسىغا قايرىلىپمۇ قويماي، ئۆز يولىغا كېتىۋەردى.

دەييۇي يەنىلا شۇ گۇل سايىسىدا تۇرغان پېتىچە ئارامبەخش ھويلا تەرەپكە يىراقتىن كۆز تىكەتتى. ئۇ لى ۋەن، يېڭچۇن، تەنچۇن، شىچۈنلەرنىڭ ئۆز دېدەكلىرى بىلەن ئارامبەخش ھويلىغا كىرىپ كەتكەنلىكىنى ۋە يەنە توپ ـ توپ بولۇپ قايتىپ چىقىشقانلىقىنى كۆردى. بۇلارنىڭ ئارىسىدا پەقەت فېڭجيېلا كۆرۈنمەيتتى. دەييۇي ئۆز كۆڭلىدە: «ئۇ باۋيۇينى نېمىشقا كۆرگىلى كەلمىگەندۇ؟ ئىش بىلەن بەند بولۇپ قالغان تەقدىردىمۇ، جەزمەن كېلىپ، كۆزگە كۆرۈنۈپ قويۇپ، چوڭ ئانام بىلەن ھاماما ئاچامنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشى كېرەك ئىدى. ئۇنىڭ ھازىر كەلمىگەنلىكىدە چوقۇم بىر سەۋەب بار» دەپ پەرەز قىلدى. شۇ پەرەز بىلەن بېشىنى كۆتۈرۈپ يەنە قارىغانىدى، رەڭمۇرەڭ كىيىنگەن بىر توپ ئايالالارغا كۆزى چۈشتى. بۇلارمۇ ئارامبەخش ھويلىغا كېتىشۋاتاتتى. سىنچىلاپ قارىسا، جيا ئانا فېڭجيېنىڭ مۇرىسىگە تايىنىۋاپتۇ، ئۇنىڭ كەينىدىن شىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ۋە بۇلارغا سوڭدىشىپ

جۇ كىچىك ئانا، چۆرە قىزلار، خىزمەتكار ئاياللار مېڭىشقان. ھەممەيلەن ئاشۇ ھويلىغا كىرىپ كېتىشتى.

دەييۇي بۇلارنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ۋە ئاتا ـ ئانىسى بار كىشىلەر نېمىدېگەن ياخشى دەپ ئويلاپ، كۆزلىرىدىن يەنە ئۇنچىدەك ياشلار تۆكۈلۈشكە باشلىدى. بىردەمدىن كېيىن شۆ ھاممام، باۋچەي ۋە باشقىلارمۇ كىرىپ كېتىشتى. شۇ چاغدا تۇيۇقسىز ئارقا تەرەپتىن زىجۇەن كېلىپ:

ـــ خېنىم، دورىلىرىنى ئىچىۋالسىلا بولاتتى، قاينىاق سۇ يەنە سوۋۇپ قالىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ مېنى زادى نېمە قىل دېمەكچىسەن؟ ـــ دېدى دەييۇي ئاچچىقلىنىپ، ـــ ھە دېسىلا ئالدىرىتىۋېرىدىكەنسەن! ئىچمەمدىمەن، ئىچەمدىمەن، سېنىڭ نېمە كارىڭ؟

ـــ يۆتەللىرى ئەمدىلا ئوڭشىلاي دېسە، يەنە دورا ئىچمەس بولۇۋالدىلىغۇ؟ ـــ دېدى زىجۇەن كۈلۈپ، ـــ ھازىرغۇ بەشىنچى ئاي، ھاۋا ئىسسىق، شۇنداقتىمۇ ئېھتىيات قىلمىسىلا بولمايدۇ. سىلى تاڭ سەھەردىن باشلاپ، تا ھازىرغىچە زەي يەردە تۇرۇۋاتىدىلا، قايتىپ كىرىپ ئارام ئالسىلا بولاتتى!

بۇ گەپ بىلەن دەييۇي ئېسىنى يىغىۋالدى ۋە پۇتىنىڭ سىرقىراۋاتقانلىقىنى سېزىپ يەنە بىرھازاغىچە تۇرۇپ قالدى، ئاندىن زىجۇەنگە يۆلەنگىنىچە بامبۇكزار سارايغا ئاستا قايتىپ كىردى.

ئۇ دەرۋازىدىن كىرىش بىلەنلا، يەرگە ئالا ـ بۇلا چۈشكەن بامبۇك سايىلىرىغا، مۇخ ئىزلىرىنىڭ سۆرۈن كۆرۈنۈشلىرىگە كۆزى چۈشتى ـ دە، ئىختىيارسىز «غەربىي ھۇجرا» دىكى مۇنۇ ئىككى مىسرا ئېسىگە كېلىپ قالدى:

قەدەم باسقانمۇ بۇ خىلۋەتكە ئادەم؟
يېشىل موخ بەرگىدە پارلايدۇ شەبنەم.

ئۇ ئىچىدە خورسىندى: «شۇاڭۋېن[1] شور پېشانە بولسىمۇ، ھەرھالدا ئۇنىڭ تۇل ئانىسى بىلەن ناتىۋان ئىنىسى بار ئىدى، مەن دەييۇي بۇگۈن شۇنداق شور پېشانىمەنكى، ھەتتا تۇل ئانام، ناتىۋان ئىنىممۇ يوق.» بۇنى ئويلاپ يەنە يىغلىغۇسى كەلگەنىدى، ئەمما پېشايۋاندىكى شاتۇتى دەييۇينى كۆرۈشى بىلەنلا «گا... گا...» دەپ قونداقتىن پەسكە ئېتىلدى.

— بېشىڭنى يەيدىغان! — دېدى دەييۇي چۆچۈپ كېتىپ، — ئۈستۈمگە يەنە چاڭ توزۇتۇۋەتتى!

تۇتى يەنە قونداققا ئۇچۇپ چىقىپ قىچقاردى:

— شۆ يەن، پەردىنى تېزرەك ئاچ، خېنىم كەلدى!

دەييۇي قەدىمىنى توختىتىپ، قونداقنى قول بىلەن تاكىلدىتىپ:

— يەم بىلەن سۇ بەردىمۇ؟ — دېدى.

تۇتى بىر ئۇھ تارتتى، ئاندىن دەييۇينىڭ ئادەتتىكى نالە ـ پەريادىنى دوراپ، مۇڭلۇق ئاۋاز بىلەن مۇنۇ ئىككى مىسرانى ئوقۇدى:

گۈلنى كۆرسەم خەق بۇگۈن مېنى ئەخمەق دەپ كۈلۈر،
بىلمىدىم، تاڭ، ئەتە ئۆلسەم كىم كېلىپ مېنى كۆمۈر؟

دەييۇي بىلەن زىجۈەن بۇنى ئاڭلاپ ئىككىلىسى كۈلۈپ كەتتى.

— بۇ مىسرالارنى سىلى ھەمىشە ئوقۇپ تۇرىدىلا ئەمەسمۇ، شۇڭا ئۇ يادلىۋالغان ـ دە! — دېدى زىجۈەن كۈلۈمسىرەپ.

دەييۇي قونداقنى پېشايۋاندىن ئېلىپ، كېمىرلىك دېرىزىنىڭ تېشىدىكى ئىلمەككە ئېسىپ قويۇشقا بۇيرۇدى. ئۆزى ئۆيگە كىرىپ دېرىزىنىڭ ئالدىدا ئولتۇردى. دورىسىنى ئىچىپ

---

[1] شۇاڭۋېن — «غەربىي ھۇجرا» دىكى شۇي يىڭيىڭ. بۇنىڭ ئىسمىدا «يىڭ» (قوش) كەلگەنلىكى ئۈچۈن «شۇاڭۋېن» (قوش خەت) دەپ ئاتالغان.

بولغاندا، هويلىدىكى بامبۇكلارنىڭ سايىلىرى شايى يەملەنگەن دېرىزىگە چۈشۈپ، ئۆيىنىڭ ئىچى قاراڭغۇلىشىپ نەملىشىۋاتقاندەك، توقۇلما ئورۇندۇقىدىن سوغۇق ئۆتۈۋاتقاندەك تۇيۇلدى. دەيىۋي ئىچ پۈشۈقىدىن ھېچ خالاس بولالماي، شايى كۆزنەكتىن تۇتى بىلەن ئوينىشىپ قويدى ھەم ئۇنىڭغا ئادەتتە ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان شېئىرنى ئوقۇتتى. بۇ گەپ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

ئەمدى باۋچەيگە كېلەيلى، باۋچەي ئۆيىگە كەلگەندە ئانىسى بېشىنى تاراۋاتاتتى، ئۇ قىزىنىڭ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرەپ:

ــ ئەتىگەندىلا بېشىڭنى تارىۋاپسەن ــ دە ! ــ دېدى.

ــ سىزنى كۆرگىلى كەلدىم، تېنىڭىز سالامەتمۇ؟ تۇنۇگۈن مەن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئاكام كىرىپ يەنە جېدەل قىلمىغاندۇ !

باۋچەي شۇ گەپنى قىلغاچ ئانىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، ئىختىيارسىز يىغلاپ تاشلىدى. شۇ ھامما ئاچا ئۇنىڭ يىغلىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى تۇتالماي بىردەم كۆز يېشى قىلدى، ئاندىن قىزىغا نەسىھەت قىلىشقا كىرىشتى:

ــ قىزىم، خورسىنمىغىن، مەن ئۇ بەتبەختىنىڭ جاجىسىنى بېرىمەن ! ئەگەر ساڭا بىرەر كېلىشمەسلىك بولۇپ قالسا، مەن كىمگە ئۇمىد باغلايمەن؟

شۇ پەن تاشقىرىدا تۇرۇپ بۇ گەپنى ئاڭلاپ، يۈگۈرۈپ كىردى ــ دە، باۋچەيگە ئارقا ــ ئارقىدىن قول باغلاپ تەزىم قىلىپ ناماقۇل بولدى:

ــ ئوبدان سىڭلىم، بۇ قېتىم مېنى كەچۈرگىن ! تۇنۇگۈن شاراب ئىچىپ قويۇپ كەچ قايتقانىدىم، يولدا لاغايلاپ قاپتىمەن، ئۆيگە كەلگەندىمۇ مەستىلىكىم يېشىلمەي، نېمىلەرنى دەپ ۋالاقشىغانلىقىمنى ئۆزۈمۇ بىلمەيمەن. سېنى رەنجىتىپ

قويۇپتىمەن.

باۋچەي قولى بىلەن يۇزىنى ئېتىۋېلىپ يىغلاۋاتاتتى، بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۈلۈپ تاشلىدى ـ ده، بېشىنى كۆتۈرۈپ «تۈفى» دەپ يەرگە بىرنى تۈكۈردى، ئاندىن:

ـــ سەن مۇنداق ھارامزادىلىك قىلما ! مەن سېنىڭ كۆڭلۈڭدىكىنى بىلىمەن، سەن بىز ئانا ـ بالا ئىككىيلەندىن بىزار بولۇپ يۈرسەن، بىر ئامال قىلىپ بىزنى ئۆزۈڭدىن نېرى قىلساڭ كۆڭلۈڭ تىنچىيدۇ.

شۆ پەن كۈلدى:

ـــ سىڭلىم، بۇ گېپىڭگە نېمە دېسەم بولار؟ ئەزەلدىن سەن مۇنداق گۇمانخورلۇق قىلىپ قاملاشمىغان سۆزلەرنى قىلمايتتىڭغۇ؟

ـــ سەن سىڭلىڭنىڭ «قاملاشمىغان سۆزلىرى» نى خويمۇ پەملەيدىكەنسەن، ـــ دېدى شۆ ھاما ئۇنىڭ گېپىنى ئېلىپلا، ـــ ئۆزۈڭنىڭ ئاخشام قىلغان سۆزلىرىڭچۇ، توغرىمۇ؟ راستلا خۇدۇڭنى يوقتىپ قويغانمىدىڭ؟

ـــ ئانا، سىزمۇ خاپا بولماڭ، سىڭلىمۇ بىئارام بولمىسۇن، بۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇلار بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ ھاراق ئىچمەيمەن، بولامدۇ؟ ـــ دېدى شۆ پەن.

ـــ ئەمدى ئەقلىڭگە كەپسەن ! ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

ـــ سەن ئىنسابقا كەلسەڭ، كۈن غەربتىن چىقىدۇ ! ـــ دېدى شۆ ھاما.

ـــ يەنە شۇلار بىلەن ئۇلپەتچىلىك قىلغىنىمنى سىڭلىم ئاڭلاپ قالسا يۈزۈمگە تۈكۈرسۇن، مېنى ھايۋان دېسۇن، ئادەم دەپ قارىمىسۇن، قانداق؟ ـــ دېدى شۆ پەن، ـــ ئىككىڭلار ھەر كۈنى مېنىڭلا غېمىمنى يەپ سىلەرگە ئارامچىلىق بولمايدىكەن. ئانام مەندىن خاپا بولسا، بۇنىڭ كارى چاغلىق. ئەما، سىڭلىم مەندىن غەم قىلىپلا تۇرىدىغان بولسا، مەن راستلا ئادەم ئەمەس ئىكەنمەن. ھازىر ئاتام يوق. مەن ئانامغا كۆيەرەك ۋاپادارلىق

كۆرسىتىش، سىڭلىمغا كۆپرەك كۆيۈنۈشنىڭ ئورنىغا ئانامنى خاپا قىلىپ قويدۇم، سىڭلىمنى دىققەتچىلىككە سالدىم، مەن ھايۋاندىنمۇ بەتتەر ئىكەنمەن!

ئۇ شۇ سۆزنى دەپ تۇرۇپ، ئۆزىنى تۇتالماي يىغلىۋەتتى.

شۆ ھامما يىغلىمىغاندى، ئەمما ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭمۇ كۆڭلى يېرىم بولدى.

— بولدى قىل، ئانامنى يەنە يىغلىتىدىغان بولدۇڭ، — دېدى باۋچەي زورغا كۈلۈمسىرەپ.

— مەن قانداقچە ئانامنى يىغلىتىدىكەنمەن، — دېدى شۆ پەن دەرھال يېشىنى ئېرتىپ، — بولدى، بولدى! ئەمدى بۇنى تەگمەيلا قويايلى. سىڭلىمغا شياڭلىڭ چاي قۇيۇپ بەرسۇن.

— مەن چاي ئىچمەيمەن، ئانام قولىنى يۇيۇپ بولغاندا بىز باغقا كىرىمىز.

— سىڭلىم، بوينۇڭدىكى سىلكىنچەكنى كۆرەيچۇ، پەرداز قىلدۇرساق بولارمىكىن؟ — دېدى شۆ پەن.

— ساپسېرىق تۇرۇپتۇغۇ، پەردازلىتىپ نېمە قىلىمەن؟ — دېدى باۋچەي.

— سىڭلىم، ساڭا يەنە كىيىم تىكتۇرسەك بولاتتى، قانداق رەڭ، قانداق گۈللۈك رەختنى ياخشى كۆرىسەن، ئېيتقىنا؟ — دېدى شۆ پەن يەنە.

— ئۇچامغا سېپىمۇ باقمىغان شۇنچە كىيىملىرىم تۇرسا، يەنە تىكتۇرۇپ نېمە قىلاتتىم؟ — دېدى باۋچەي.

كۆپ ئۆتمەي شۆ ھامما كىيىمنى يەڭگۈشلەپ چىقتى ـ دە، باۋچەينىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئىچكىرىگە ماڭغاندىن كېيىن، شۆ پەن چىقىپ كەتتى.

باۋيۈنى يوقلاش ئۇچۇن، شۆ ھامما باۋچەي بىلەن باغقا كەلدى. ئارامبەخش ھويلىغا يېتىپ كەلگەندە، پېشايۋانغا تۇتاشقان ئەگىم ئايۋانلاردا خىزمەتكار ئاياللارنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، جيا ئانا باشلىق ھەممەيلەننىڭ مۇشۇ يەردە ئىكەنلىكىنى بىلدى

ۋە ئانا ـ بالا ئىككىسى ئۆيگە كىرىپ ھەممەيلەن بىللەن كۆرۈشتى، شۆ ھامما كارىۋاتتا ياتقان باۋيۇينى كۆرۈپ ئۇنىڭدىن ھال سورىدى:

— خېلى ياخشى بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟

— خېلى ياخشى، — دېدى باۋيۇي ئورنىدىن قوزغىلىشقا تەمشىلىپ، — ھاممام بىلەن ئاچامنىڭ بۇنچىلىك ئاۋارە بولۇشىغا مەن ئەرزىمەيتتىم.

شۆ ھامما دەرھال ئۇنى يۆلەپ ياتقۇزۇپ:

— بىرەر نېمە كېرەك بولسا ماڭا ئېيتىڭ، — دېدى.

— ئېسىمگە كەلگەندە، ئەلۋەتتە، ئۆزلىرىدىن ئالدۇرىمەن، ھاممام، — دېدى باۋيۇي.

— نېمە يېگۈڭ كەلدى، — دەپ سورىدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىمۇ ئۇنىڭدىن، — قايتىپ بارغاندا ئەۋەتىپ بېرەي.

— بىرنەرسە يېگۈمنىمۇ يوق، — دېدى باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ، — قايسى كۈندىكى نېلۇپەر يوپۇرمىقى سالغان شورپا خېلى ئوبدان بوپتىكەن.

— كۆرسىلە ئۇنىڭ گېپىنى ! — دېدى بىر چەتتە تۇرغان فېڭجيې كۈلۈپ، — يەيمەن دېگىنىڭىز چاغلىق نەرسە، پەقەت ئاغزى قىچىشىپ، ئەتەي ئاشۇ شورپىنى ئىچىمەن داۋاتىدۇ !

— ئەتكۈزۈپ بېرىڭلار ! — دېدى جيا ئانا ئارقا ـ ئارقىدىن تەكرارلاپ.

— كىچىككىنە تەخىر قىلسىلا، چوڭ ئانا، ئۇنىڭ قېلىپىنى كىم ئالدىكىن، مەن ئويلاپ باقاي ... — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ.

فېڭجيې ئارقىسىغا قايرىلىپ، بىر خىزمەتكار ئايالنى ئاشخانا لاۋازىماتچىسىدىن سوراپ بېقىشقا بۇيرۇدى.

ئايال كېتىپ خېلى ۋاقىت ئۆتكەندە قايتىپ كېلىپ، دېدى:

— ئاشخانا لاۋازىماتچىسى تۆت دانە قېلىپىنىڭ ھەممىسىنى تاپشۇرۇپ بەردۇق، دەيدۇ.

— تاپشۇرۇپ بەرگەنلىكى مېنىڭ ئېسىمدىمۇ بار، — دېدى

فېڭجيې بىردەم ئويلانغاندىن كېيىن، ــ ئەمما كىمگە بەرگەنلىكىنى ئەسلىيەلمەيۋاتىمەن. بەلكىم چايخانىدا بولسا كېرەك.

ئاندىن چايخانا لاۋازىماتچىسىغا ئادەم ئەۋەتكەندى، ئۇمۇ ئالماپتۇ. كېيىن مەلۇم بولدىكى، بۇ قېلىپلار ئالتۇن ـ كۈمۈش جابدۇقلار لاۋازىماتچىخانىسىدا بولۇپ، شۇ يەردىن ئەكېلىشتى.

شۇ ھامما ئالدى بىلەن بۇ قېلىپلارنى قولىغا ئېلىپ كۆرۈپ باقتى، ئەسلىدە بۇ بىر كىچىك قۇتا بولۇپ، ئىچىگە ئۇزۇنلۇقى بىر چى، كەڭلىكى بىر سۇڭ كېلىدىغان تۆت دانە كۈمۈش قېلىپ قاچىلانغانىكەن. بۇ قېلىپتا چوڭلۇقى پۈرچاقتەك كېلىدىغان ھەر خىل تۆشۈكچىلەر ئويۇپ چىقىرىلغان بولۇپ، بۇ تۆشۈكچىلەرنىڭ بەزىسى جۈخار گۈل، بەزىسى مېيخۇا گۈل، بەزىسى نېلۇپەر، بەزىسى سۇ ياڭقى شەكلىدە، ھەممىسى ناھايىتى نەپىس ئىشلەنگەن ئوتتۇز ـ قىرىقچە تۆشۈك ئىكەن. شۇ ھامما كۆرۈپ بولۇپ، جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:

ــ سىلىنىڭ بۇ قەسىردە ئويلاپ تاپايدىغىنى يوق ئىكەن! بىر چىنە شورپا ئىچىش ئۈچۈنمۇ مەخسۇس قېلىپ ياسىتىلىپتۇ. بىركىم ماڭا سۆزلەپ بەرمىگەن بولسا، بۇنى كۆرگىنىم بىلەنمۇ نېمىگە ئىشلىتىدىغان نەرسىدۇ، دەپ تاپالمىغان بولاتتىم.

فېڭجيې باشقىلارنىڭ سۆزلىشىنى كۈتۈپ تۇرماستىنلا سۆز قوشتى:

ــ ھامما، سىلى تېخى بىلمەيلا، بۈلتۇر ئالاھىدىرەك بىر تاماق ئەتكۈزىدىغان ئىش بولۇپ قېلىپ، خىزمەتكارلار مۇشۇ ئامالنى تېپىپتۇ، خېمىرنى قانداق بېسىپ چىقىرىدىكەنتاڭ. ناھايىتى شۇ، ياش نېلۇپەر يوپۇرمىقىنىڭ خۇشبۇيىلا بولغان ئادەتتىكى شورپا ئىكەن، مەن ئىچسەم ھېچقانچە تەمى يوق، ئۇنى كىممۇ داۋاملىق ئىچىدىكىنتاڭ؟ ئۆتكەن دورەم كۆرۈپ بېقىش

ئۇچۇن پەقەت بىر قېتىملا ئەتكۇزگەنىدۇق، بۇگۇن قانداق قىلىپ باۋۇيۇنىڭ ئېسىگە كېلىپ قالدىكىن، بىلمىدىم!

فېڭجيې قېلىپلارنى شۆ ھاممىنىڭ قولىدىن ئېلىپ بىر ئايال خىزمەتكارغا بېرىۋېتىپ:

— ئاشخانىغا بېرىپ ئېيت، دەرھال توخۇ ۋە باشقا كېرەكلىك خۇرۇچلارنى ئېلىپ ئون چىنە شورپا تەييارلىسۇن، — دېدى.

— ئۇنچىۋالا كۆپ ئەتكۇزۇشنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ — دەپ سورىدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

— بۇنىڭ سەۋەبى بار، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، — بۇ تاماق بىزنىڭ ئائىلىدە ئادەتتە كۆپ ئېتىلمەيدۇ، بۇگۇن بۇ تاماقنى ئۇكام باۋيۇي تىلغا ئېلىپ قالدى. يالغۇز باۋيۇيگىلا ئەتكۇزۇپ، چوڭ ئانام، ھاممام ۋە باشقىلار ئىچمىسە ياخشى بولماس. شۇڭا، مۇشۇ باھانە بىلەن ھەممەيلەن تەمىنى تېتىپ باقسا ياخشى ئەمەسمۇ؟ شۇ باھانىدە مەنمۇ بۇ يېڭىلىقنى تېتىپ باقاي ـ دە!

— ۋاي مايمۇنەي، ئۇستاتلىقىڭنى قارا سېنىڭ، — دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، — پادىشاھلىق پۇل بىلەن خەقنى خۇش قىلماقچى ئىكەنسەن ـ دە!

بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۈلۈشتى.

— بۇنىڭ كارى چاغلىق، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، — ھەربىرلىرىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بۇنچىلىك ئەرزىمەس ساھىبخانىلىقنى ئۇستۇمگە ئالغۇچىلىكىم بار.

ئۇ ئارقىسىغا قايرىلىپ خىزمەتكار ئايالغا تاپىلىدى:

— سەن بېرىپ ئاشخانىغا ئېيت، دورا ـ خېرىتىنى ئايىماي ئىشلەتسۇن، كېتىدىغان خىراجەت مېنىڭ ھېسابىمغا بولىدۇ.

خىزمەتكار ئايال خوش دەپ چىقىپ كەتتى.

شۇ چاغدا بىر چەتتە تۇرغان باۋچېي كۈلۈپ تۇرۇپ:

— مەن كەلگىلى بىرنەچچە يىل بولۇپ قالدى، تازا زېن سالدىم، فېڭجيې يەڭگەم سۆزگە ھەرقانچە چېچەن بولسىمۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا يېتەلمەيدىكەن، — دېدى.

ـــ بالام ! ـــ دېدى جيا ئانا ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ، ـــ مەن هازىر قېرىپ قالدىم، مەندە چېچەنلىك نېمە قىلسۇن؟ مەن فېڭجيې قىزچىلىك ۋاقتىمدا ئۇنىڭدىن چېچەنرەك ئىدىم ! ئۇنى هازىر ماڭا يەتمەيدۇ دېگەن بىلەن، هەرهالدا يەنە ياخشى. ئاپاڭغا سېلىشتۇرغاندا خېلىلا ئۇستۇن ! ئاپاڭ بىچارە كەم سۆز، ياغاچتەك تۇزلا كەتكەن ئايال بولغاچقا، قېيىنئاتا ـ قېيىنئانىسىنىڭ ئالدىدا ياخشى بولالماي كەلدى. فېڭجيېنىڭ ئاغزى چاققان بولغاچقا، ئۇنىڭغا كىشىنىڭ ئىچى كۆيمەي قالمايدىكەن.

ـــ بۇ گەپچە، كەم سۆزلۈك كىشىگە باشقىلارنىڭ ئىچى كۆيمەيدىكەن ـ دە؟ ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

ـــ كەم سۆزلۈكلەرنىڭمۇ كىشىنىڭ شۇنىڭغا تۇشلۇق ئىچى كۆيىدىغان جايلىرى بولىدۇ، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ ئاغزى چاققان كىشىنىڭمۇ كىشىگە يامان كۆرۈنۈپ قالىدىغان چاغلىرى بولىدۇ، هەرهالدا سۆزلىمەي تۇرۇۋالىدىغانلاردىن ياخشىراق.

ـــ راست شۇنداق، ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ـــ لى ۋەن خان ئاچام كەم سۆز بولسىمۇ، ئۇنىڭغا چوڭ ئانام خۇددى فېڭجيې ئاچامغا كۆيۈنگەندەكلا كۆيۈنىدۇ. ئەگەر گەپدانغا كۆيۈنۈش توغرا كەلسە، هەمشىرىلەرنىڭ ئىچىدە فېڭجيې ئاچام بىلەن سىڭلىم دەييۈيگىلا ئىچى كۆيسە بولغۇدەك.

ـــ هەمشىرىلەرنى ئالىدىغان بولساق، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ مەن هامما خېنىمنىڭ ئالدىدا خۇشامەت قىلماقچى ئەمەسمەن، راستىنى ئېيتقاندا، بىزنىڭ ئائىلىدىكى تۆت قىز ئىچىدە هېچقايسىسى باۋچەي قىزغا يەتمەيدۇ.

ـــ بۇ سۆزنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئەتەي ئېيتتىلا، ـــ دېدى شۆ هامما كۈلۈپ.

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم باۋچەي قىزنى كەينىدىن دائىم ماڭا ماختاپ بېرىدۇ، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم دەرهال سۆزگە ئارىلىشىپ، ـــ شۇڭا بۇ دېگىنى يالغان ئەمەس.

باۋيۇي ئەسلىدە جيا ئانىنى دەييۇينى ماختاشقا ئۇندىگەنىدى، لېكىن باۋچەينى ماختاپ قويدى، كۆتكەن يېرىدىن چىقمىغان بولسىمۇ، ئۇ باۋچەيگە قاراپ كۇلۇپ قويدى. باۋچەي قايرىلىپلا شىرىن بىلەن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى.

شۇ پەيتتە بىر خىزمەتكار كىرىپ تاماقنا تەكلىپ قىلدى. جيا ئانا ئورنىدىن تۇرۇپ باۋيۇيگە جېكىلىدى:

ــ ئۆزۈڭنى ياخشىراق كۆتۈپ، ئوبدان داۋالانغىن.

ئاندىن چۆرە قىزلارغا بىر قۇر تاپىلاپ قويۇپ، فېڭجيېگە يۆلەندى، ئاندىن شۆ ھاممىغا تۇزۇت قىلىپ قويۇپ، كۆپچىلىك بىلەن بىللە ئۆيدىن چىقتى.

ــ شورپا تەييار بولدىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى جيا ئانا ئىشكىتىن چىقىۋېتىپ، ئاندىن شۆ ھاممىدىن سورىدى، ــ سىلىنىڭ نېمە يېگۈلىرى بولسا ماڭا ئېيتىۋەرسىلە، فېڭجيې قىزغا نېمىنى يېمەكچى بولساق شۇنى ئەتكۈزۈش قولۇمدىن كېلىدۇ.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۇنىڭ بىلەن چېقىشىپلا تۇرىدىكەنلا، ــ دېدى شۆ ھاممىا كۇلۇپ، ــ ئۇ سىلىگە ۋاپادارلىقىنى بىلدۈرۈپ پات ـ پات تەملىك تاماقلارنى ئەتكۈزۈپ بەرسە، تۇزۇك يېمەيدىكەنلا يا.

ــ نېمە دېگەنلىرى بۇ ھاممىا ! ــ دېدى فېڭجيې كۇلۇپ، ــ چوڭ ئانام پەقەت ئادەم گۆشىنىلا بەتتەم دەپ يېمەيدۇ، ئەگەر ئادەم گۆشىدىن يىرگەنمىسە، بۇ چاغقىچە مېنىمۇ يەۋەتكەن بولاتتى.

ئۇنىڭ سۆزى تۇگە ـ تۇگىمەستىنلا جيا ئانا باشلىق ھەممەيلەن قاقاھلاپ كۇلۇشۇپ كەتتى. باۋيۇيمۇ ئۆينىڭ ئىچىدە ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي كۇلۇپ تاشلىدى. شىرىنمۇ كۇلۇپ:

ــ ھەقىقەتەن فېڭجيې خېنىمنىڭ تىلىدىن ئادەم ئۆلگۈدەك قورقىدۇ، ــ دېدى.

ــ سەن ئۇزاق ئۆرە تۇرۇپ قالدىڭ، پۇتۇڭ تالغاندۇ، ــ دېدى

باۋيۇي شىربىننىڭ قولىدىن تارتىپ، ئاندىن ئۇنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالدى.

ــ هه راست بىر ئىشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، ــ دېدى شىربن كۇلۇپ، ــ باۋچەي خېنىمنىڭ مۇشۇ هويلىدا بار چېغىدىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭغا ئېيتىپ باقسىڭىز، ئۇلارنىڭ ئۆيىدىكى يىگىرمە بىرنەچچە تال چىلتەك توقۇپ بەرگەن بولسا.

ــ هەي، هەي، خويمۇ ئېسىمگە سېلىپ قويدۇڭ، ــ دېدى باۋيۇي خۇشال بولۇپ، ئاندىن دېرىزە تەرەپكە قاراپ ۋارقىرىدى، ــ باۋچەي ئاچا، تاماقتىن كېيىن يىگىرمى بىزگە ئەۋەتسىڭىز ئىكەن، بىرنەچچە تال چىلتەك توقۇپ بەرگەن بولسا، قولى بىكارمۇ؟

ــ ماقۇل، بىردەمدىن كېيىن ئەۋەتەي، ــ دېدى باۋچەي كەينىگە قاراپ.

جيا ئانا گەپنى ياخشى ئاڭلىيالماي قېلىپ، نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى باۋچەيدىن سورىغاندى، باۋچەي چۈشەندۈرۈپ بەردى.

ــ ئوبدان قىزىم، يىگىرمە ئۆكاڭغا بىرنەچچە تال توقۇتۇپ بەرگىن، ــ دېدى جيا ئانا، ــ ساڭا ئادەم لازىم بولسا، بىزدە بىكارچى چۆرىلەر كۆپ، قايسىسىنى ياقتۇرساڭ شۇنى چاقىرىپ ئىشىڭغا سېلىۋەرگىن.

ــ يىگىرمى ئەۋەتسەك، توقۇپ بەرسىلا بولىدىغان ئىشقۇ، ــ دېدى شۆ هامما بىلەن باۋچەي كۈلۈمسىرەپ، ــ بىزنىڭ ئۇنىڭغا قىلدۇرىدىغان ئىشىمىزمۇ يوق، ئۇ هەر كۈنى بىكارچىلىقتىن شوخلۇق قىلىپ يۈرىدۇ.

بۇلار ئۆزئارا پاراڭلىشىپ كېتىشىۋاتاتتى، بىردىن شياڭيۈن، يىگىرمە، شياڭلىڭلارنىڭ سۈنئىي تاغ يېنىدا خېنىگۈل ئۇزۇۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى، بۇلارنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارمۇ ئالدىغا كېلىشتى.

كۆپ ئۆتمەي ئۇلار باغدىن چىقىشتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جيا

ئاننى ھېرىپ قالدىمكىن دەپ، تۆر ئۆيده بىردەم ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى، جيا ئانىمۇ پۈتىنىڭ تالغانلىقىنى سېزىپ، بېشىنى لىكشىتىپ ماقۇل بولدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم چۆرە قىزلارنى دەرھال جاي راسلاشقا بۇيرۇدى. جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ مىجەزى يوق بولغاچقا، پەقەت جۇ كىچىك ئاپا، خىزمەتكار مومايلار ۋە چۆرە قىزلار ئالدىرىشىپ پەردە قايرىشتى ۋە يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇق قويۇپ، كۆرپە سېلىپ تەييار قىلىپ قويۇشتى. جيا ئانا فېكجيېگە تايىنىپ ئۆيگە كىردى ـ دە، ئۆزى ساھىبخانا سۈپىتىده تۆۋەنرەك ئولتۇرۇپ، شۆ ھاممىنى تۆرگە ئولتۇرغۇزدى؛ باۋچەي بىلەن شياڭيۈن بۇلارنىڭ تۆۋەنىده ئولتۇردى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆز قولى بىلەن چاي كۆتۈرۈپ كېلىپ جيا ئانىغا تۇتتى؛ كەشته ماھىرى لى ۋەن شۆ ھاممىغا چاي ئەكېلىپ تۇتتى. جيا ئانا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا قاراپ:

ـــ كۈتۈشنى ئېپى يەڭگىلەرگە قويۇپ بېرىپ، ئاۋۇ يەردە ئولتۇرسىڭىز، بىردەم پاراڭلاشساق بولاتتى، ـــ دېدى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بەندىگە ئولتۇرۇۋېتىپ فېكجيېگە تاپىلىدى:

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ تامىقىنى مۇشۇ يەرگە ئەكەلسۇن، باشقا لازىملىق نەرسىلەرنىمۇ تەييارلاڭلار.

فېكجيې ئوبدان دەپ ئۆيدىن چىقتى ـ دە، جيا ئانىنىڭ ئاشخانىسىغا بېرىپ ئېيتىپ قويۇشقا كىشى بۇيرۇدى، ئۇياقتىكى خىزمەتكار ئاياللار ئالمان ـ تالمان بۇيرۇقنى تالاغا يەتكۈزۈشتى. چۆرە قىزلارمۇ ئالدىراش يېتىپ كېلىشتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم:

ـــ خان قىزلارنى تەكلىپ قىلىڭلار، ـــ دەپ بۇيرۇدى.

ئۇلارنى چاقىرىشقا ئادەم كېتىپ، بىرھازادىن كېيىن پەقەت تەنچۈن بىلەن شىچۈن كەلدى. يىڭچۈن ساقسىز بولغانلىقتىن تاماق يېمەيدىكەن. دەييۈي توغرىسىدا سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇ ئون ۋاخلىق تاماقتىن بەش ۋاخلىقىنى يېسە چوڭ ئىش، شۇڭا ئۇنىڭ بىلەن كارى بولۇشمىدى.

كۆپ ئۆتمەي تاماق كەلتۈرۈلۈپ شىرەگە قويۇلدى، فېڭجيې بىر باغلام پىل چىشى چوكىلارنى لۆڭگىگە ئوراپ، پەگاھتا ئولتۇرۇپ مۇراجىئەت قىلدى:

ــ چوڭ ئانا، هاممۇ ئاچا، تۈزۈت قىلىشماستىن، مېنىڭ سۆزۈمگە قۇلاق سېلىشسىلا، هەرقايسىلىرىنى مەن كۆتەي.

جيا ئانا كۈلۈپ كەتتى ـ دە، شۆ هاممىغا قاراپ:

ــ بوپتۇ، شۇنداق قىلايلى، ــ دېدى.

شۆ هاممۇ كۈلۈپ ماقۇل بولدى. فېڭجيې تۆت جۈپ چوكىنى ئايرىپ، ئىككى جۈپنى جيا ئانا بىلەن شۆ هاممىغا، ئىككى جۈپنى ئىككى ياندا ئولتۇرغان باۋچەي بىلەن شياڭيۈنگە قويدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن لى ۋەن تۆۋەنرەكتە تۇرۇپ تاماقلارنىڭ قويۇلۇشىنى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتاتتى. فېڭجيې ئالدى بىلەن پاكىز قاچا تەييارلاپ باۋيۈينىڭ نېسۈسىنى ئېلىپ قويۇشقا ئالدىرىدى.

بىردەمدىن كېيىن نېلۈپەر يوپۇرمىقى سېلىنغان شورپا كەلتۈرۈلدى، جيا ئانا ئۇنى كۆرۈپ باقتى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم نېرىراق يەردە تۇرغان يۈچۈەرگە قايرىلىپ قاراپ، بۇ شورپىدىن باۋيۈيگە ئاپىرىپ بېرىشنى بۇيرۇدى.

ــ ئۇ ئۆزى يالغۇز ئاپىرالماسمىكىن، ــ دېدى فېڭجيې.

خەيرىيەت، شۆ چاغدا يېڭىپر بىلەن تۇڭشى كىرىپ كەلدى. باۋچەي بۇلارنىڭ تاماق يەپ بولغانلىقىنى بىلىپ، يېڭىپرگە:

ــ باۋيۈي غوجام سېنى چىلىتەك توقۇپ بەرسۇن دەپ چاقىرتقان، ئىككىڭلار شۆ يەرگە بېرىڭلار، ــ دېدى.

يېڭىپر خۇش دەپ، يۈيچۈەر بىلەن بىللە ئۆيدىن چىقىشتى.

ــ شۇنچىۋالا يىراق يەرگە مۇنداق ئىسسىقتا بۇنى قانداق ئېلىپ بارارمىز؟ ــ دېدى يېڭىپر.

ــ خاتىرجەم بول، ــ دېدى يۈيچۈەر كۈلۈپ، ــ بۇنىڭ ئامالىنى ئۆزۈم قىلىمەن.

ئۇ بىر خىزمەتكار ئايالنى ئالدىغا چاقىرىپ، شورپا بىلەن

تاماقنى بىر قۇتىغا سالدۇردى، ئاندىن ئۆزىنىڭ كەينىدىن كۆتۈرۈپ مېڭىشقا بۇيرۇدى، ئۆزلىرى قۇرۇق قول مېڭىشتى. ئۇلار ئارامبەخش هويلىنىڭ دەرۋازىسىغا يېتىپ كېلىش بىلەنلا، يۈيچۈەر قۇتىنى ئالدى ـ دە، يىڭئېر بىلەن بىللە ئۆيگە كىردى. بۇ يەردە شىرېن، شېيۆ، چيۇۋېن ئۈچى باۋيۈي بىلەن چاقچاق قىلىشىپ ئولتۇرغانىكەن، ئۇلار ئۇ ئىككىسىنىڭ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ، دەرهال ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ئىككىڭلار كېلىشىپ قويغاندەك ئەجەب بىللىلا كەپسىلەرغۇ؟ ــ دېدى ـ دە، تاماقنى يۈيچۈەردىن ئېلىشتى. يۈيچۈەر كىچىك بەندىڭگە كېلىپ ئولتۇردى، يىڭئېر ئولتۇرۇشقا پېتىنالمىغاچقا، شىرېن دەرهال دەسسىگۈچ ئەكېلىپ بەرگەنىدى، يىڭئېر يەنىلا ئولتۇرۇشقا ئۇنىمىدى.

باۋيۈي يىڭئېرنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇشال بولغان بولسىمۇ، يۈيچۈەرنى كۆرۈشى بىلەنلا ئۇنىڭ ئاچىسى جىنچۈەر ئېسىگە چۈشۈپ، كۆڭلى يەنە غەش بولدى ۋە خىجالەتچىلىكتە قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يىڭئېرنى تاشلاپ قويۇپ يۈيچۈەر بىلەن پاراڭلىشىپ كەتتى. شىرېن يىڭئېرنىڭ قايرىلىپ قالغىنىنى كۆرۈپ ۋە ئولتۇرۇشقا تارتىنىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە كېلىپ قالمىسۇن دەپ ئويلىدى ـ دە، قولىدىن تارتىپ يان ئۆيگە ئەكىردى ۋە چاي قۇيۇپ پاراڭغا كىرىشىپ كەتتى.

شېيۆ باۋيۈيگە چىنە بىلەن چوكا تەييارلاپ ئۇنى كۈتمەكچى بولغانىدى، ئەمما باۋيۈي تاماق يېمەستىن، يۈيچۈەردىن گەپ سوراشقا باشلىدى:

ــ ئاناڭنىڭ سالامەتلىكى ياخشىمۇ؟

يۈيچۈەر چىرايىدىن خاپا كۆرۈنەتتى، باۋيۈيگە نەزەر كۆزىنىمۇ سالماي، بىرهازادىن كېيىن پەقەت «ياخشى» دەپلا قويدى. باۋيۈي ئوڭايسىزلىنىپ قېلىپ، خېلى ۋاقىتتىن كېيىن كۈلۈپ تۇرۇپ يەنە سورىدى:

— سېنى ماڭا تاماق ئەكېلىشكە كىم ئەۋەتتى؟
— كېلىن خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىم بولماي كىم بولاتتى ! — دېدى يۈيچۈەر.

باۋيۈي ئۇنىڭ چىرايىدىن يېغا يېغىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئاچىسى جىنچۈەر ئۇچۇن قايغۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلدى ـ دە، سالاپىتىدىن چۈشۈپ كەمتەرلىك بىلەن ئۇنى بەزلىمەكچى بولدى. لېكىن، بۇ يەردە باشقا كىشىلەر بولغاچقا، سالاپىتىدىن چۈشۈشكە ئۇڭايسىزلاندى. شۇنىڭ ئۇچۇن، بىر ئامال قىلىپ ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى چىقىرىۋەتتى، ئاندىن كۇلۇپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن ـ بۇنىڭدىن گەپ سوردى. يۈيچۈەر باشتا ئۇنىڭغا پەرۋا قىلغۇسى كەلمىگەندى، لېكىن باۋيۈينىڭ قىلچە خۇيلانمىغانلىقىنى، شۇنچە بەز قۇلاق بولغىنىغا قارىماي، مۇلايىم ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۆزى ئۇڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى ـ دە، چىرايىدا ئانچە ـ مۇنچە خۇشاللىق ئەكس ئەتتى.

— ئوبدان ئاچا، — دېدى باۋيۈي تەبەسسۇم بىلەن يالۇۋرۇپ، — شورپىنى ئەكېلىپ بەرگىنە، تېتىپ باقاي.

— مەن كىشىگە تاماق يېگۈزۈشنى ئەزەلدىن بىلمەيمەن، بىردەم كۈتۈپ تۇرۇڭ، ئۇلار كىرگەندە ئىچەرسىز، — دېدى يۈيچۈەر.

— مەن سېنى ئىچۈرۈپ قوي دېمەكچى ئەمەسمەن، — دېدى باۋيۈي كۇلۇپ، — مەن ماڭالمىغانلىقىم ئۇچۇن سەن ئەكېلىپ بەرسەڭ ئۆزۈم ئىچىمەن، ئۇ چاغدا سەنمۇ بالدۇرراق قايتىپ، ئۇچۇرىنى بېرىپ قويۇپ تامىقىڭنى يەيسەن. سېنى بۇ يەردە كاشىلا قىلىپ تۇرۇۋالسام، ئۇ چاغدا قورسىقىڭ بەك ئېچىپ كەتمەمدۇ؟ ئەگەر مىدىرلاشقا ئېرىنسەڭ، ئاغرىقىمغا چىداپ، كارىۋاتتىن چۈشۈپ ئۆزۈم ئەكېلەي ئەمسە.

شۇ سۆز بىلەن باۋيۈي كارىۋاتتىن چۈشمەكچى بولۇپ تىرمىشىپ باققاندى، لېكىن چىداشلىق بېرەلمەي «ۋايجان» دەپ ۋارقىرىۋەتتى. يۈيچۈەر ئۇنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، ئۆزىمۇ

چىداپ تۇرالماي ئورنىدىن تۇردى ـ دە:

ـــ سىز يېتىۋېرىڭ، بۇ دۇنيادا قىلغان گۇناھلىرىڭىزنىڭ ئازابىنى مۇشۇ دۇنيادىلا تارتىۋاتىسىز. قايسى كۆزۈم بىلەن قارىسام بولاركىنتاڭ سىزگە؟ ـــ دېدى ـ دە، پىسكۈكىدە كۆلۈپ قويۇپ، شورپىنى ئەكىلىپ بەردى.

ـــ خېنىم ئاچا، ـــ دېدى باۋيۇي كۆلۈپ تۇرۇپ، ـــ سەن ئاچچىقىڭنى چىقارماقچى بولساڭ، مۇشۇ يەردىلا چىقىرىۋال، ئەمما چوڭ ئانام بىلەن ئانامنىڭ ئالدىدا مۇلايىمراق بولغىن. ئۇنداق قىلمىساڭ تىل ئىشىتىۋالسەن.

ـــ شورپىڭىزنى ئىچىڭە ! ـــ دېدى يۇيچۇەر، ـــ بولدى، ئۇنداق شېرىن گەپلىرىڭىزنى قىلمايلا قويۇڭ، مەن ھەممىنى بىلىمەن !

ئۇ شورپىنى ئىچىشكە ئالدىراتقانلىقتىن، باۋيۇي بىر ـ ئىككى ئوتلاپ قويۇپ:

ـــ تەمى يوق ئىكەن، ـــ دېدى قەستەن.

ـــ توۋا ! بۇنىڭ تەمى بولمىسا، نېمىنىڭ تەمى بولار ! ـــ دېدى يۇيچۇەر ئاغزىنى پۇرۇشتۇرۇپ.

ـــ پەقەتلا تەمى يوق، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ ئىشەنمىسەڭ تېتىپ باق، شۇ چاغدا بىلىسەن.

يۇيچۇەرنىڭ راستلا جۇدۇنى تۇتۇپ، شورپىنى ئىچىپ باققاندى، باۋيۇي كۆلۈپ:

ـــ ئەمدى تەم كىردى ! ـــ دېدى.

يۇيچۇەر ئاشۇ سۆز بىلەن باۋيۇينىڭ شورپىنى ئۆزىنى ئالداپ ئىچۇرگەنلىكىنى چۈشەندى.

ـــ بايا ئىچمەيمەن دەيسىز، ئەمدى تەم كىردى دەۋاتىسىز، بۇنى سىزگە ئىچۇرمەيمەن ! ـــ دېدى يۇيچۇەر كۆلۈپ.

باۋيۇي كۆلۈمسىرەپ ئەمدى ئىچەي دەپ يالۋۇرۇپ باقتى، يۇيچۇەر بەرمەي، تاماق تارتىش ئۇچۇن كىشى چاقىردى، چۆرە قىز كىرىپ تۇرۇشىغا، خىزمەتكارلاردىن بىرسى خەۋەر ئېلىپ

كىردى:

ــ فۇشى غوجامنىڭكىدىن ئىككى موماي ئېسەنلىك سورىغىلى كەپتىكەن، ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشسەك، دەيدۇ.

باۋيۇي بۇ موماياڭلارنىڭ دادخا بەگ فۇشىنىڭ ئائىلىسىدىن كەلگەنلىكىنى بىلدى. فۇ شى ئۆز ۋاقتىدا جيا جېڭنىڭ ھەمتاۋاقلىرىدىن بولۇپ، جيا خانىدانىنىڭ شۆھرىتىگە تايىنىپ نەپ ئېلىپ كەلگەنىدى، جيا جېڭمۇ ئۆزىنىڭ باشقا ھەمتاۋاقلىرىغا قارىغاندا، ئۇنىڭغا ئوبدان مۇئامىلە قىلاتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئادەم پات ـ پات كىشى ئەۋەتىپ تۇراتتى. باۋيۇي ئادەتتە ھېيىقمايدىغان ئەرلەر، ئەخمەق ئاياللار بىلەن خۇشى يوق بولۇپ تۇرۇقلۇق، بۇگۈن نېمىشقا بۇ ئىككى ئايالنىڭ كىرىشىگە رۇخسەت قىلىدۇ؟ بۇنىڭ سەۋەبى بار ئىدى. باۋيۇي فۇ شىنىڭ فۇ چيۇفاڭ ئىسىملىك ساھىبجامال بىر سىڭلىسىنىڭ بارلىقىنى ئاڭلىغانىدى، كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ قىز گۈزەللىك ۋە ئىستېدات جەھەتتە كامالەتكە يەتكەنىكەن، باۋيۇي ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەن بولسىمۇ، ئۇ قىزغا غايىبانە ئاشىق بولۇپ، چىن كۆڭلىدىن ھۆرمەت بىلدۈرۈپ كەلگەنىدى، شۇڭا باۋيۇي ئۇلارنىڭ كىرىشىگە رۇخسەت قىلمىسام، فۇ چيۇفاڭ خاپا بولۇپ قالارمىكىن دەپ، كىرىشكە دەرھال بۇيرۇق بەرگەنىدى.

فۇ شى ئەسلىدە بىردىنلا بېيىغان ئادەم ئىدى، سىڭلىسى فۇ چيۇفاڭ خېلىلا چىرايلىق ۋە ئىنتايىن ئەقىللىك بولغانلىقى ئۈچۈن، بىرەر زەردار ئېسىلزادە ئائىلە بىلەن قۇدا بولۇشنى كۆزلەپ، ئاسانلىقچە بىركىمگە ماقۇل بولغۇسى كەلمەي، ئۇنىڭ تۇيۇقسىز مۇشۇ كەمگىچە كېچىكتۈرۈپ كەلگەنىدى. فۇ چيۇفاڭ ھازىر يىگىرمە ئۈچ ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، تېخى چاي ئىچۈرۈلگىنى يوق، فۇ شى تېگىدىن تېجىمەل، قول ـ ئىلكىدە يوق بولغانلىقى ئۈچۈن، زەردار ئېسىلزادىلەرنىڭ ئۇنىڭ بىلەن قۇدا چۈشكۈسى كەلمەيتتى. فۇ شىنىڭ جيا ئائىلىسى بىلەن يېقىنچىلىق قىلىشىدىمۇ مەلۇم غەرىزى بار ئىدى.

بۇگۈن مانا بۇ يەرگە ئىككى خوتۇننى، يەنە كېلىپ ئۆتۈپ كەتكەن نادان خوتۇنلارنى ئەۋەتىپتۇ. بۇلار باۋيۇينىڭ رۇخسەت قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ ئۆيگە كىرىشتى ـ دە، ئەھۋال سورىغاندىن باشقا، تۈزۈكرەك بىر ـ ئىككى ئېغىز سۆز ئېيتىشمىدى. يۈيچۈەر بولسا بۇ بىگانە خوتۇنلارنى كۆرۈپ، باۋيۇي بىلەنمۇ غەلۋە قىلىشماي، شورپىنى تۇتقان پېتى گەپكە قۇلاق سېلىپ تۇرۇپ قالدى. باۋيۇيمۇ ئۇ خوتۇنلارغا گەپ قىلىش بىلەن بولۇپ، شورپىنى ئىچىش ئۈچۈن قولىنى ئۇزارتقانىدى، ھەر ئىككىيلەننىڭ كۆزى ھېلىقى خوتۇنلاردا بولغاچقا، كۈتۈلمىگەندە چىنىگە قولى ئۇرۇلۇپ كېتىپ، باۋيۇينىڭ قولىغا شورپا تۆكۈلۈپ كەتتى. يۈيچۈەرنىڭ قولىغا تۆكۈلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئەندىكىپ:

ـــ بۇ نېمە بولغىنى؟ ـــ دەپ كۈلۈپ قويدى.

چۆرە قىزلار ئالدىراپ ـ تېنەپ كېلىپ چىنىنى قولىغا ئېلىشتى. باۋيۇي ئۆزىنىڭ قولى كۆيۈپ قالغان بولسىمۇ، بۇنى سەزمەي، يۈيچۈەردىن:

ـــ نەرىڭ كۆيۈپ قالدى؟ ئاغرىۋاتامدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

يۈيچۈەر بىلەن بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

ـــ ئۆزىڭىزنىڭ قولى كۆيۈپ قالسا مەندىن سورايسىزغۇ؟ ـــ دېدى يۈيچۈەر.

باۋيۇي بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا، ئۆزىنىڭ قولى كۆيۈپ قالغانلىقىنى سەزدى. خىزمەتكارلار دەرھال شورپا تۆكۈلگەن يەرنى سۈرتۈۋەتتى. باۋيۇي تاماقمۇ يېمەستىن، قولىنى يۇيۇپ چاي ئىچتى. ئاندىن ھېلىقى ئىككى ئايال بىلەن ئازراقلا پاراڭلىشىپ قويدى. بۇ ئىككى ئايال كۆپ ئولتۇرماي خوشلىشىپ يانىدى. چىڭۈەن بۇلارنى كۆڭۈلككىچە ئۇزىتىپ قويدى.

بۇ ئايالالار ئەتراپتا كىشى يوقلۇقىنى كۆرۈپ، يول ئۈستىدە پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى:

ـــ بەزىلەرنىڭ باۋيۇينىڭ قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن، ئەمما

ئۆزى ھاماقەت دېگەنلىكى بىكار ئەمەس ئىكەن، ــ دېدى ئۇلاردىن بىرسى، ــ خۇددى كۆرۈشكىلا بولىدىغان، يېيىشكە بولمايدىغان مېۋىگىلا ئوخشايدىكەن، راستلا ھاڭۋاقتى ئىكەن. ئۆزىنىڭ قولى كۆيۈپ قالسا، باشقىلاردىن قولۇڭ ئاغرىۋاتامدۇ، دەپ سوراۋاتىدۇ. بۇ ھاڭۋاقتىلىق بولماي نېمە؟

ــ مەن ئالدىنقى قېتىم بۇ يەرگە كەلگەندە، بۇ ئائىلىدىكىلەرنىڭ تولىسى باۋيۇينى ئۇچىغا چىققان ھاڭۋاقتى دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم، ــ دېدى يەنە بىر ئايال، ــ ئۇ ئۆزى قاتتىق يامغۇردا قېلىپ، سۇغا چۈشكەن توخۇدەك بولۇپ كەتسىمۇ، ئۆزى بىلەن كارى بولماي، باشقىلارغا: «يامغۇر يېغىۋاتىدۇ، ئۆزۈڭنى تېزرەك دالدىغا ئال!» دەپتۇ. ئېيتقىنا، بۇمۇ كۆلكىلىك ئىش ئەمەسمۇ؟ ئادەتتە يېنىدا ھېچكىم يوق چاغلاردا ئۆزىچە بىردەم يىغلايدىكەن، بىردەم كۈلدىكەن، قارىغاچنى كۆرسە قارىغاچ بىلەن سۆزلىشىدىكەن، دەريادىكى بېلىقنى كۆرۈپ قالسا بېلىق بىلەن مۇڭدىشىپ كېتىدىكەن، يۇلتۇزلار بىلەن ئايغا قاراپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىدىكەن ياكى غودۇڭشىپ بىرنېمىلەرنى دەيدىكەن، يەنە كېلىپ ئۇنىڭدا كىچىككىنىمۇ ئەر كىشىنىڭ مىجەزى يوق، ھەتتا ئاشۇ تەنتەك قىزلارنىڭ خۇلقى سىڭىپ قالغانىكەن. بىرنەرسىنى ئاياشقا كەلگەندە، ھەتتا بىر تال يىپ ئۇچىنمۇ ئىنتايىن قەدىرلەپ كېتىدىكەن. زايە قىلىشقا كەلگەندە، ھەتتا ئون مىڭ سەرلىك نەرسە بولسىمۇ كارى بولمايدىكەن.

بۇ ئىككى ئايال ئاشۇنداق گەپلەشكەچ باغدىن چىقىپ يېنىپ كېلىشتى. بۇ سۆز شۇ يەردە قالسۇن.

ئەمدى شېرىنگە كەلسەك، ئۇ ھېلىقى ئاياللار كەتكەندىن كېيىن، يىڭئېرنى باۋيۇينىڭ قېشىغا باشلاپ كىرىپ، ئۇنىڭدىن سورىدى:

ــ قانداق چىلتەك توقۇتىمىز؟

— مەن گەپ بىلەن بولۇپ كېتىپ سېنى ئېسىمدىن چىقىرىپ قويۇپتىمەن، — دەپ كۇلدى باۋيۇي يىگىتىگە قاراپ، — سېنى ئاۋارە قىلىپ چاقىرتىشىم باشقا نەرسە ئۈچۈن ئەمەس، ئۆزۈمگە بىرنەچچە تال تور توقۇتماقچىدىم.

— نېمە سالىدىغان تور؟ — دەپ سورىدى يىگىتىر.

— نېمە سالسام مەيلى، ئىشقىلىپ، ھەر خىل توردىن بىر نەچچىنى توقۇپ بەرسەك بولدى، — دېدى باۋيۇي كۇلۇپ.

— بەللى ! — دېدى يىگىتىر قولىنى ئۇرۇپ، — ئۇنداق بولسا، مەن ئون يىلدىمۇ توقۇپ بولالمىغۇدەكمەن.

— ئوبدان قىز، — دېدى باۋيۇي كۇلۇمسىرەپ، — ھازىر قىلىدىغان ئىشىڭمۇ يوق، قولۇڭ بوش ئىكەن، ماڭىلا تور توقۇساڭ بولىۋېرىدۇ.

— ئۇنى بىر قېتىمدىلا توقۇپ تۈگەتكىلى بولامدۇ؟ — دېدى شىرىن سۆزگە ئارىلىشىپ، — ئاۋۇال ئەڭ زۆرۈرلىرىدىن تاللاپ توقۇسۇنلا.

— توغرا، ئاۋۇال قايسىسى زۆرۈر؟ — دېدى يىگىتىر، — يەلپۈگۈچ قېپىمۇ ياكى سىرغا سالىدىغان تورمۇ ياكى ياغلىق سالىدىغان تورمۇ؟

— بوپتۇ، ياغلىق سالىدىغانىنى توقۇ، — دېدى باۋيۇي.

— ياغلىقلىرىنىڭ رەڭگى قانداق؟ — دەپ سورىدى يىگىتىر.

— توق قىزىل.

— توق قىزىل بولسا، قارا تور تازا ئاچىدۇ ياكى قارامتۇل كۆك بولسىمۇ ياغلىقىنىڭ رەڭگى توردىن ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

— ئارچا چېچىكى قانداق رەڭگە ماس كېلىدۇ، — دەپ سورىدى باۋيۇي.

— ئارچا چېچىكى شاپتۇل رەڭگە ماس كېلىدۇ؟ — دېدى يىگىتىر.

— مانا شۇ چىرايلىق ئىكەن. ئۇنىڭدىنمۇ ئاچراق بولسا

تېخىمۇ چىرايلىق كۆرۈنىدۇ، ــ دېدى باۋيۇي.

ــ پىياز كۆكى ياكى سېرىق سۆگەت رەڭگىدە بولسا تېخىمۇ ئاچاتتى، ــ دېدى يېڭئېر.

ــ بۇمۇ بولىدۇ، ــ دېدى باۋيۇي، ــ ئۇنداق بولسا، شاپتۇل چېچىكى رەڭدىن بىرنى، پىياز كۆكى رەڭدىن بىرنى تۇقۇپ بەرگىن.

ــ گۈلى قانداق بولسۇن؟ ــ دېدى يېڭئېر.

ــ بىرقانچە خىل گۈل نۇسخىلىرىمۇ بارمۇ تېخى؟ ــ دېدى باۋيۇي.

ــ «بىر تال كۇجە»، «ئۆرە بەندىك»، «پىل كۆزى»، «چاتما كاتەكچە»، «چېتىق ھالقا»، «ھەپىرەڭگۈل»، «سۆگەت ياپىرىقى» دېگەن نۇسخىلار بار، ــ دېدى يېڭئېر.

ــ ئۆتكەن قېتىم تەنچۇن قىزغا قايسى گۈل نۇسخىدا توقۇپ بەرگەنىدىك؟ ــ دەپ سورىدى باۋيۇي.

ــ «قاتمۇقات ھەپىرەك».

ــ شۇ نۇسخا ياخشى ئىكەن، ــ دېدى باۋيۇي.

شۇ سۆزدىن كېيىنلا شىرېن يىپ ئەكەلدى. دېرىزىدىن بىر ئايالنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ قىزلارنىڭ تامىقى تەييار بولدى.

ــ سىلەر تاماققا بېرىپ تېزرەك يەپ كېلىڭلار، ــ دېدى باۋيۇي.

ــ بۇ يەردە مېھمان تۇرسا، تاشلاپ كەتسەك سەت بولمامدۇ؟ ــ دېدى شىرېن كۈلۈپ.

ــ بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ بېرىپ تامىقىڭنى يەۋەرگىن، ــ دېدى يېڭئېر يىپنى تۇزەشتۇرۇۋېتىپ.

شىرېن چىقىپ كەتتى. باۋيۇينىڭ قېشىدا ئىككى چۆرە قىز قالدۇرۇلدى.

باۋيۇي يېڭئېرنىڭ تور توقۇشىغا كۆز سالغاچ، ئۇنىڭ بىلەن پاراڭغا چۈشتى:

— نەچچە ياشقا كىردىڭ؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي.

— ئون بەشكە، — دەپ جاۋاب بەردى يىگىت تور توقۇۋاتىپ.

— فامىلەڭ نېمە؟

— فامىلەم خۇاڭ①.

— ئىسمىڭ جىسمىڭغا لايىق ئىكەن، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، — دەرۋەقە، سەن سېرىق سوپىسوپىياڭنىڭ ئۆزى ئىكەنسەن.

— بۇرۇن ئىسمىم ئىككى خەتلىك بولۇپ، جىنيىڭ② ئىدى، — دېدى يىگىت كۈلۈپ، — باۋچەي خېنىم ئېغىزغا ئەپلىشىپ بەرمەيدىكەن دەپ، يىگىت دەپلا ئاتايدىغان بولدى. ھازىر مېنى ھەممەيلەن مۇشۇ ئىسىم بىلەن چاقىرىشىدۇ.

— باۋچەي ئاچام سېنى ياخشى كۆرىدىغان ئوخشىمايدۇ؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي، — ئۇ ئەتە ـ ئۆگۈن ياتلىق بولغاندا، چوقۇم سېنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كېتىدۇ.

يىگىت مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى.

— مەن پات ـ پات شىرىن ئاچاڭغا: ئەتە ـ ئۆگۈن قانداق تەلەيلىك كىشى يىگىت بىلەن غوجايىنى ئىككىسىنى قولغا چۈشۈرەركىن دەيمەن، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

— سىلى تېخى بىزنىڭ خان قىزنىڭ دۇنيادىكى كىشىلەردە كۆرۈلمىگەن بىرقانچە ئارتۇقچىلىقلىرىنىڭ بار ئىكەنلىكىنى بىلمەيلا، — دېدى يىگىت، — چىراي ـ تۇرقى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

باۋيۇي يىگىت گەپتە چېچەنلىكىگە، مەپتۇن قىلارلىق كۈلكىسىگە بېرىلىپ خۇددىنى يوقىتىپ قويىاي دېگەن يەردە، باۋچەينى تىلغا ئېلىۋاتسا ئۆزىنى تۇتالامتى؟ ئېپى كەلگەچكە:

— قانداق ئارتۇقچىلىقلىرى بار؟ بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ

---

① خۇاڭ — سېرىق مەنىسىدە.

② جىنيىڭ — ئالتۇن سوپىسوپىياڭ.

باققىنا، ئاڭلاپ باقاي، ــ دەپ سورىدى.

ــ ماقۇل، سۆزلەپ بېرەي. ئەمما، ئۆزىگە ئېيتىپ قويمىسىلا، ــ دېدى يىگىت.

ــ ئەلۋەتتە ئېيتمايمەن ـ دە، ــ دەپ كۈلدى باۋيۇي.

ــ نېمانداق جىم بولۇپ كەتتىڭلار؟ ــ شۇ پەيتتە تاشقىرىدىن بىرسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، ئىككىسى دەرھال ئىشىك تەرەپكە قارىغانىدى، بوسۇغىدا بۆلەك كىشى ئەمەس، باۋچەيىنىڭ ئۆزى تۇراتتى. باۋيۇي دەرھال ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

باۋچەي ئولتۇرغاندىن كېيىن:

ــ نېمە توقۇۋاتىسەن؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ يىگىتنىڭ قولىغا قاراپ. تورنىڭ ئاران يېرىمى توقۇپ بولۇنغانىدى.

ــ بۇنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ــ ئۇنىڭدىن كۆرە قاشتاشنى سالىدىغان تور توقۇساڭ بوپتىكەن.

بۇ سۆز بىلەن باۋيۇينىڭ ئېسىگە ئاشۇنداق تور كېلىپ، ئالىقىنىغا ئۇرۇپ كۈلدى:

ــ ئاچامنىڭ ئېيتقىنى توغرا، مەن ئۇنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. بۇنىڭغا قايسى رەڭ باب كېلەر؟

ــ تۇم قارا زادىلا توغرا كەلمەيدۇ، ــ دېدى باۋچەي، ــ توق قىزىلمۇ رەڭ تالىشىپ قالىدۇ، سېرىق رەڭمۇ كۆرۈمسىز، قارا رەڭ بەك تۇتۇق. مېنىڭچە، ئۆزۈڭدىكى كالاۋۇتۇننى ئەكېلىپ، قارا يىپ بىلەن قوشۇپ بىر تال ـ بىر تالدىن يىمىرىپ توقۇساڭ چىرايلىق چىقىدۇ.

باۋيۇي بۇنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خۇشال بولدى ـ دە، شىرىننى كالاۋۇتۇن ئەكېلىپ بەر دەپ قايتا ـ قايتا توۋلىدى. دەل شۇ چاغدا شىرىن ئىككى قاچا سەي كۆتۈرۈپ كىرىۋاتاتتى. ئۇ باۋيۇيگە دېدى:

ــ بۇگۈن تازا قىزىق ئىش بولدى، بايا ئاغىچا خېنىم ماڭا ئىككى قاچا سەي ئەۋەتىپتۇ.

— بەلكىم بۇگۈن تاماق كۆپرەك بولۇپ قېلىپ، سىلەرنى يەۋەتسۇن دەپ ئەۋەتىپ بەرگەندۇ، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

— ئۇنداق ئەمەس، — دېدى شىرىن، — ئىسمىمنى ئاتاپ ئەۋەتىپتۇ، ھەتتا ئۇيانغا ئۆتۈپ باش ئۇرۇپ تەزىم قىلمىسىمۇ بولىدۇ، دەپتۇ. بۇ ئاجايىپ ئىش ـ دە!

— ساڭا ئەۋەتكەن بولسا ئۆزۈڭ يەۋەرگىن، — دېدى باۋچەي كۈلۈپ، — بۇنىڭ گۇمانلىنىدىغان نېمىسى بار.

— ئەزەلدىن بۇنداق ئىش بولۇپ باقمىغان! — دېدى شىرىن، — ئادەم خجىل بولىدىكەن.

باۋچەي مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ:

— مۇشۇنىڭغىمۇ خجىل بولدۇڭمۇ؟ ئەتە ـ ئۆگۈن تېخى بۇنىڭدىنمۇ بەكرەك خجىل بولىدىغان ئىش بار، — دېدى.

شىرىن گەپنىڭ ئىچىدە گەپ بارلىقىنى پەملىدى. ئادەتتە باۋچەينىڭ ئاغزى ئىتتىكلىك قىلىپ كىشىنى ھەزىل قىلمايدىغانلىقىنى ئۇ بىلەتتى. قايسى كۈنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ دېگەن سۆزلىرىنى ئېسىگە كەلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇندىمەيلا قويدى ۋە سەينى باۋيۇيگە كۆرسەتىپ:

— مەن قولۇمنى يۇيۇپ ئاندىن يېپ ئەكېلىپ بېرەي، — دېدى ـ دە، ئۇدۇللا چىقىپ كەتتى.

شىرىن تامىقىنى يەپ بولۇپ قولىنى يۇيۇپ كىردى، ئاندىن كالاۋۇتۇن يېپىنى يېڭىبىرگە ئەكېلىپ بەردى. بۇ چاغدا شۆ پەن ئەۋەتكەن ئادەم باۋچەينى چاقىرىپ چىقىپ كەتتى.

باۋيۇي يېڭىبىرنىڭ تور توقۇشىغا قاراپ ياتاتتى، تۇيۇقسىز، شىڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىككى دېدەكى كىرىپ كەلدى. ئۇلار ئۇنىڭغا ئىككى خىل مېۋە ئەكەپتۇ.

— ھازىر ماڭالايدىغان بولدىلىمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇلار باۋيۇيدىن، — ماڭالايدىغان بولسىلا، ئۆزلىرىنى ئەتە بىز تەرەپكە كېلىپ كۆڭۈل ئېچىپ كەتسە دەپ تەكلىپ قىلغانىدى. ئاغىچا خېنىم ئۆزلىرىنى دائىم ياد ئېتىپ تۇرىدۇ.

— مەن ماڭالايدىغان بولغاندا، چوقۇم بىرىپ ئاغىچا خېنىمدىن تىنچلىق سوراپ كېلىمەن، — دېدى باۋيۇي، — ئاغرىقىم بۇرۇنقىدىن خېلى ياخشى بولۇپ قالدى. ئاغىچا خېنىم خاتىرجەم بولسۇن.

باۋيۇي ئىككى دېدەكنى ئولتۇرۇشقا بۇيرۇپ، ئاندىن چىۋۇنىنى چاقىرىپ دېدى:

— چىۋۇن، بۇ مېۋىلەرنىڭ يېرىمىنى لىن دەيىۋي خېنىمغا ئاپىرىپ بەرگىن.

چىۋۇن خوش دەپ ئەمدىلا ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا، هويلىدا دەيىۋىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. باۋيۇي ئالدىراپ دەيىۋىنى تەكلىپ قىلىشقا كىشى بۇيرۇدى. ئەمدى نېمە ئەھۋال بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتا ئوقۇغايسىز.

ئوتتۇز ئالتىنچى باب

قىزىل قۇۋا ھۇجرىسىدا قوشماق ئۆرۈكنى كەشتىسىنى تىكىۋېتىپ چۈشەكىگەن سۆزنى ئاڭلاپ قالغانلىقى مۇھەببەت قىسمىتىدە ھەركىمنىڭ ئۆز نېسىۋىسى بولىدىغانلىقىنى نەشىۋىتلۇك ھويلىدا ئۇققانلىقى

جيا ئانا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭكىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، باۋيۈينىڭ كۈندىن ـ كۈنگە ياخشى بولۇۋاتقانلىقىغا ئىچ ـ ئىچىدىن سۆيۈندى. لېكىن، جيا جېڭ باۋيۈينى يەنە چاقىرتىپ قالارمۇ دېگەن ئەندىشىده، جيا جېڭنىڭ يېقىن مۇلازىمىنى قىچقارتىپ ئۇنىڭغا تاپىلاپ قويدى:

ـــ بۇنىڭدىن كېيىن بىرەر كىشى بىلەن كۆرۈشتۇرىدىغان ياكى مېھمان كۈتىدىغان ئىش ـ كۈش چىقىپ قېلىپ، بېگىڭ باۋيۈينى چاقىرتىپ كېلىشىنى بۇيرۇسا، سەن كېلىپ خەۋەر قىلىپ يۈرمەي، بېگىڭگە مېنى دېدى دەپ مۇنداق مەلۇم قىلىپ قوي: بىرىنچى، تاياقنىڭ زەربى ئېغىر بولغاچقا، بىرنەچچە ئاي ئوبدان داۋالانسا ئاندىن ماڭالايدىكەن؛ ئىككىنچى، بەگزادەمنىڭ يۈلتۇزى ئوڭۇشسىز بولۇپ، نەزىر ئۆتكۈزۈش لازىم ئىكەن، شۇڭا سىرتتىن كەلگەن كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈشكە بولمايدىكەن، سەككىزىنچى ئاي ئۆتسە، ئاندىن يان ئىشىك بىلەن تالاغا چىقالايدىكەن، دېگىن.

مۇلازىم خوش دەپ بۇ بۇيرۇقنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى. جيا ئانا يەنە لى ئېمىكئانا بىلەن شىرىننى چاقىرتىپ، بۇ سۆزلەرنى باۋيۈيگىمۇ ئېيتىپ ئۇنى خاتىرجەم قىلىشنى بۇيرۇدى.

باۋيۇي ئادەتتە تۆرە ـ ئەمەلدارلار ۋە ئېرەكتىلەر بىلەن سۆزلىشىشكە خۇشى يوق ئىدى. ئېگىز قالپاق، رەسمىيانە تونلاردىن، تەبرىكلەش ـ پاتىھەلەش قاتارلىق باردى ـ كەلدى ئىشلىرىدىن ناھايىتى بىزار بولغانىدى. بۇگۈن ھېلىقى سۆزلەرنى ئاڭلاپ تېخىمۇ كېرىلىپ كەتتى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەرلەر بىلەن بېرىش ـ كېلىشنى پۈتۈنلەي توختىتىپلا قالماستىن، ھەتتا ئائىلىدە بەلگىلەنگەن ئەتىگەن ـ ئاخشامدا ئاتا ـ ئانىسىنى يوقلاش ئىشىنىمۇ خالىسا قىلىدىغان، خالىمىسا قىلمايدىغان بولدى. ئۇ كۈنبويى پەقەت باغدىلا تاماشا قىلاتتى، ئولتۇراتتى ياكى ياتاتتى. ھەر كۈنى ئەتىگەندە جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا بىر قېتىم كىرىپ قويياتتى. كۈنبويى جان ـ دىلى بىلەن دېدەك قىزلارغىلا پايپېتەك بولۇپ، ۋاقتىنى پۈتۈنلەي بەخىرامان ئۆتكۈزەتتى. ئەگەر باۋچەي قۇرامىلىقلار گاھىدا پەيت تېپىپ نەسىھەت قىلماقچى بولسا، ئاچچىقى كېلىپ مۇنداق دەيتتى:

ـــ شۇ قەدەر پاك، مەسۇم قىز تۇرۇقلۇق شۆھرەتپەرەسلىكنى ئۆگىنىپ، مۇناپىق ـ ھارامتاماقلارنىڭ يولىغا كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ بۇنداق بولۇشىغا ئۆتمۈشتىكىلەرنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلاردىن چىققان ساقال ـ سۇمباتلىق مەخلۇقلارنى يولدىن ئازدۇرۇش ئۈچۈن يوق يەردىن ئىش تۇغدۇرۇپ، غەرەزلىك توقۇپ چىقارغان ئويدۇرمىلىرى زامىن بولغان. مەن ھاياتىمنىڭ بۇنداق بەختسىز بولىدىغانلىقىنى ئويلىمىغانكەنمەن. يەنە كېلىپ ئېسىل ھەرەم قىزلىرىغىمۇ ئاشۇنداق ئادەتنىڭ يۇقۇپ قالغانلىقى شۇلار ئۈچۈن جاھاندىكى بارلىق نازاكەتلىك ۋە دانالىقنى يارىتقان تەڭرىنىڭ ئىنايىتىگە خىلاپ كېلىدۇ.

كىشىلەرمۇ ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ، ئاسانلىقچە ئۇنىڭغا كۆڭۈلدىكى گەپلىرىنى قىلمايدىغان بولۇپ قالدى. يالغۇز دەييۇيلا كىچىكىدىن تارتىپ ئۇنى مەنسەپ ـ مەرتىۋىگە يامىشىش، نام ـ ئابرۇي قازىنىشقا دەۋەت قىلمايتتى، شۇنىڭ

ئۈچۈن باۋيۈيمۇ دەييۈينى ئىنتايىن ھۆرمەت قىلاتتى.

بىز ئەمدى قۇرۇق گەپنى ئاز قىلىپ ئۆز ھېكايىمىزگە كېلەيلى. جىنچۇەر ئۆلگەندىن كېيىن، بىردىنلا بىرقانچە چاكار ۋە خىزمەتكار ئاياللار فېڭجيېگە پات ـ پات سوۋغات ئەكېلىدىغان، سالامغا كېلىپ خۇشامەتچىلىك قىلىدىغان بولۇپ قالدى. فېڭجيې بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ نېمىشقا مۇنداق قىلىشىدىغانلىقىنى ئۇقالماي گۇمانلىنىپ قالدى. بۈگۈن يەنە ئۇنىڭغا بەزىلەر سوۋغات ئەكېلىشكەنىدى، كەچقۇرۇن كىشى يوق چاغدا ئۇ پىڭئېردىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سوراپ باقتى. پىڭئېر سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ :

ــ خېنىم، شۇنچىلىك ئىشقىمۇ ئەقىللىرى ئىشلىمىدىمۇ؟ مېنىڭ پەرىزىمچە، ئۇلارنىڭ قىزلىرى ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە خىزمەت قىلىدىغان دېدەكلەر، ھازىر ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە تۆت چوڭ دېدەك بار، ئۇلار ئېيىغا بىر سەر كۈمۈش ئالىدۇ، قالغانلىرى بولسا ئېيىغا بىرنەچچە يۈز داچەندىن ئېلىشىدۇ. ھازىر جىنچۇەر ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلار ئېيىغا بىر سەر كۈمۈش ئالىدىغان ئاشۇ بوش ئورۇننى قولغا كەلتۈرمەكچى بولۇشۇۋاتىدۇ، ــ دېدى.

ــ راست، راست، سەن توغرا ئويلاپسەن ! ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ بۇ كىشىلەرمۇ ئىنساب دېگەننى زادى بىلمەيدىكەن، بولمىسا پۇلنى يېتەرلىك تېپىشىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارغا ئېغىر ئىشلارنىمۇ قىلدۇرمايمىز، بۇلارنىڭ قىزلىرى دېدەك بولۇپ، ئۆزىنى سىغدۇرالىغىنىغا شۈكۈر قىلسا بولاتتى. تېخى ئۇ ئەپلىك ئىشنىمۇ كۆزلىشىۋېتىپتۇ ـ دە ! بۇ ئائىلىلەرنىڭمۇ ماڭا پۇل خەجلىشى ئاسانغا چۈشمەيدۇ. بوپتۇ، بۇ ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئىشى، نېمە ئېلىپ كەلسە شۇنى ئېلىۋېرىمەن، بەرىبىر ئۆزۈمنىڭ كۆڭلۈمگە پۈككىنىم بار.

فېڭجيې شۇ پىكىرنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، بۇ كىشىلەرنىڭ تېخىمۇ كۆپرەك سوۋغات ئەكېلىشىنى كۈتۈپ ۋاقىتنى كەينىگە

سۇرۇۋەردى ۋە كېيىنرەك ۋاقىت تاپقاندا بۇ ئىشنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ قويماقچى بولدى.

بۇگۈن چۈشتە شۆ ھامما، باۋچەي، دەييۈيلەر ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە تاۋۇز يېيىشىۋاتاتتى. فېڭجيې پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلدى:

ــ يۈيچۈەرنىڭ ئاچىسى ئۆلگەندىن بۇيان ئۆزلىرىنىڭ يانلىرىدا دېدەكلەردىن بىرسى كېمىيىپ قالدى، ئۆزلىرى قايسى دېدەكنى يارىتسىلا ماڭا ئېيتىپ قويغان بولسىلا، كېيىن ئايدا ئايلىق تارقىتىشقا ئوڭاي بولاتتى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بىرئاز ئويلىنىپ، ئاندىن:

ــ مېنىڭچە، چوقۇم تۆت ـ بەشتىن دېدەك بولسۇن دەيدىغان قائىدىنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ ئىشقا يېتەرلىك بولسىلا بولدى. بۇنداق قائىدىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش كېرەك، ــ دېدى.

ــ راستىنى ئېيتقاندا، سىلىنىڭ دېگەنلىرىمۇ توغرا، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ لېكىن بۇ ئاۋۇالدىن تارتىپ كېلىۋاتقان كونا قائىدە، باشقىلارنىڭ تېخى ئىككىدىن خىزمەتكارى بار. خېنىم، ئۆزلىرىزە، بۇ قائىدىنى سۇرۇشتۇرمەيدىكەنلا ـ دە ! بىرەر سەر كۈمۈشنى تېجەپ قېلىشىنىڭمۇ چېكى بولىدۇ.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم يەنە بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ، دېدى:

ــ بوپتۇ، مۇشۇ قائىدە بويىچە ئايلىق بېرىۋېرىڭلار، ئادەم تولۇقلاشنىڭ ھاجىتى يوق، بىر سەر كۈمۈشنى جىچۈەرنىڭ سىڭلىسى يۈيچۈەرگە بېرەيلى، ئۇنىڭ ئاچىسى ماڭا بىر مەزگىل خىزمەت قىلغان بولسىمۇ، ئاقىۋىتى ياخشى بولمىدى. ئەمدى ئۇنىڭ سىڭلىسى خىزمىتىمنى قىلىۋاتىدۇ، ئۇ ئىككى كىشىلىك مائاش ئالسىمۇ ئوشۇقلىق بولمايدۇ.

فېڭجيې خوش دېدى ـ دە، يۈيچۈەر تەرەپكە قايرىلىپ كۈلۈپ قويۇپ:

ــ مۇبارەك بولسۇن، قۇتلۇق بولسۇن ! ــ دەپ قويدى.

يۈيچۈەر يېقىن كېلىپ باش ئۇرۇپ تەزىم قىلدى.

ــ سەندىن بىر ئىشنى سورىماقچىدىم، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ جاۋ كىچىك ئاپا بىلەن جۇ كىچىك ئاپىنىڭ ئايلىقى قانچە؟

ــ ھەربىر كىشىگە ئىككى سەر قىلىپ بەلگىلەنگەن، ــ دېدى فېڭجيې، ــ جاۋ كىچىك ئاپا ئۇكام جيا خۇەن ئۇچۇنمۇ ئىككى سەر، جەمئىي تۆت سەر ئالىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىدە يەنە تۆت تىزىق داچىنىمۇ بار.

ــ شۇ پۇلنى ئايمۇئاي ساق بېرىۋاتامسىلەر؟ ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

فېڭجيې بۇ سوئالدىن ھەيران بولۇپ:

ــ نېمىشقا ساق بەرمەيدىكەنمىز؟ ــ دېدى.

ــ قايسى كۈنى بىركىمنىڭ، ماڭا بىر تىزىق داچەن كەم بەردى، دەپ ئاغرىنغانلىقى قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى، بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

ــ كىچىك ئاپىلارنىڭ قېشىدىكى دېدەك قىزلار ئەسلىدە ئېيىغا بىر تىزىق داچەندىن مائاش ئالاتتى، ــ دەپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى فېڭجيې، ــ لېكىن بۇلتۇردىن باشلاپ خەزىنىدىكىلەرنىڭ مەسلىھەتى بويىچە، كىچىك ئاپىلارنىڭ قېشىدىكى ھەربىر دېدەكنىڭ ئالىدىغان مائاشىدىن يېرىمى قىسقارتىلىپ، بەش يۈز داچەندىن بېرىش بەلگىلەنگەنكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ يېنىدىكى ھەر ئىككى دېدەككە بىر تىزىق داچەن كەم بېرىلگەن. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدىغان ئىش ئەمەس، مېنىڭچە بولغاندا، ساق بەرگۈم بار ئىدى، خەزىنىدىكىلەر تۈتۈپ قاپتۇ، بۇ يەردە مەن قولدىن ئۆتكۈزگۈچى، قانچىلىك بېرىش، قانداق بەرمەسلىك مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ. مەن ئاشۇ ئىككى ئۇلۇشنىڭ ئاۋۋالقىدەك بېرىلگىنى تۈزۈك دەپ ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئېيتىپ باقتىم. لېكىن، ئۇلار: «ياق، شۇنچىلىكلا بېرىلىدۇ» دەپ

تۇرۇۋېلىشتى. بۇ توغرىدا يەنە گەپ قىلىش ماڭىمۇ تەس بولۇپ قالدى. ھازىر مەن ئۇلارغا ئۆز قولۇم بىلەن ھەر ئايدا، ھەتتا بىر كۈنمۇ ئۇيان ـ بۇيان قىلماي ماڭاشىنى بېرىپ كېلىۋاتىمەن. بالدۇر خەزىنىدىن ئۆزلىرى ئېلىشقاندا، ئۇلار قايسى ئايدا قىسىلماي قاپتىكەن؟ قاچان بىر كۈنمىزنى ئوڭۇشلۇق ئۆتكۈزدۇق دېگىنى بارمىتاڭ؟

ۋاڭ ئاغىچا خېلىغىچە ئۇنچىقماي تۇرۇپ، ئاندىن يەنە سورىدى:

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە بىر سەردىن ئالىدىغانلىرىدىن نەچچىسى بار؟

ــ سەككىز كىشى، ــ دېدى فېڭجيې، ــ ھازىر بارلىرى يەتتە، يەنە بىرسى شىرېن.

ــ شۇنى دېمەكچىدىم، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ ئۇكاڭ باۋيۇينىڭ ئۆيىدىنمۇ بىر سەر ئايلىق ئالىدىغان دېدەك يوق. شىرېن يەنىلا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىكى خىزمەتكار ھېسابلىنىدۇ.

ــ شۇنداق، شىرېن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ خىزمەتكارى ئىدى، ئۇكام باۋيۇينىڭ خىزمىتىگە بېرىلگەن، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ ئۇ بىر سەر كۈمۈشنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ دېدىكى ھېسابىدا ئالىدۇ، ھازىر شىرېننى باۋيۇينىڭ خىزمەتكارى دەپ، بۇ بىر سەر كۈمۈشنى قىسقارتىۋەتسەك زادى توغرا كەلمەيدۇ. ئەگەر ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا يەنە بىر كىشى قوشۇپ بېرىلسە، شىرېننىڭ ماڭاشىنى قىسقارتىۋەتسىمۇ بولىدۇ، ئۇنىڭ ماڭاشى قىسقارتىلمىغاندا، ئۇكام جيا خۇەننىڭ ئۆيىگە يەنە بىر خىزمەتكار قوشۇپ بېرىلسە، ئاندىن ئادىللىق بولىدۇ ! چىڭۇېن، شېيۋ قاتارلىق يەتتە دېدەكنى ئالساق، ئۇلارنىڭ ھەربىرى ئېيىغا بىر تىزىق داچەن ئايلىق ئالىدۇ، ئەمدى جيا خۇەي قاتارلىق سەككىز چۆرە قىزغا كەلسەك، ئۇلار ئېيىغا ھەربىرى بەش يۈز داچەندىن پۇل ئالىدۇ. بۇنداق قىلىش ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ

سۆزى بىلەن بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇنىڭغا ھېچكىم غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلالمايدۇ.

ـــ قاراڭلار، فېڭجيې خاننىڭ ئاغزىنىڭ چاققانلىقىنى ! ـــ دېدى شۆ ھامما كۈلۈپ، ـــ خۇددى ھارۋىدىن ياڭاق تۆكۈلگەنگە ئوخشايدۇ، ھېسابى شۇنچىلىك ئېنىق، كۆرسەتكەن سەۋەبلىرىمۇ ئورۇنلۇق.

ـــ ھامما، يا مەن خاتا سۆزلەپ قويدۇممۇ؟ ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ.

ـــ قاچان بىر خاتا سۆزلىگەن يېرىڭىز بار، ـــ دېدى شۆ ھامما، ـــ ئالدىرىمايراق سۆزلەپ، كۈچىڭىزنى ئايىسىڭىز بولمامدۇ، دېمەكچىمەن.

فېڭجيې كۈلەي ـ كۈلەي دەپ، يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋالدى ـ دە، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم خېلى ۋاقىت ئويلانغاندىن كېيىن، فېڭجيېگە قاراپ:

ـــ ئەتە دېدەكتىن بىرنى تاللاپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ خىزمىتىگە ئەۋەتىپ بەرگىن. شىرېننىڭ ئورنىدا ئىشلىسۇن. شىرېننىڭ تېگىشلىك ئۈلۈشىنى قىسقارتىۋەتكىن. ئۆزۈمنىڭ ھەر ئايدا ئېلىۋاتقان يىگىرمە سەر ئايلىقىمدىن ئىككى سەر كۈمۈش ۋە بىر تىزىق داچەن ئاجرىتىپ شىرېنگە بەرگىن. بۇنىڭدىن كېيىن جاۋ كىچىك ئاپا بىلەن جۇ كىچىك ئاپىغا نېمە بېرىلسە شىرېنگىمۇ شۇلارغا ئوخشاش بېرىلسۇن، شىرېننىڭ ئالىدىغان بۇ ھەسسىسى خەزىنە ھېسابىدىن ئەمەس، مېنىڭ ھېسابىمدىن بولسۇن.

فېڭجيې خوش، خوش دەپ بىر ـ بىرلەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى، ئاندىن شۆ ھاممىغا قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:

ـــ ھامما، ئاڭلىغانلا؟ ئادەتتە مەن نېمىدەپ كەلگەن؟ مانا ھازىر خۇددى مەن دېگەندەك بولدى !

ـــ بۇرۇنراق شۇنداق بولۇشى كېرەك ئىدى، ـــ دېدى شۆ ھامما، ـــ ئۇ بالىنىڭ تەق ـ تۇرقى توغرۇلۇق سۆزلەپ

ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ئىشقا ئەپچىل، كىشىلەر بىلەن سۆزلەشكەندە سىلىق ـ خۇشخۇي، ئىچى كۆچلۈك ھەم زەردىسىمۇ بار، ھەقىقەتەن كەم ئۇچرايدىغان ئارتۇقچىلىقلىرى بار قىز ئىكەن.

ـــ سىلەر بۇ بالىنىڭ ياخشى تەرىپىنى تېخى بىلمەيسىلەر، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۆزىگە لىق ياش ئېلىپ، ـــ مېنىڭ باۋيۇي بالامدىن ئون ھەسسە ئارتۇق! باۋيۇينىڭ ھەقىقەتەن تەلىيى بار ئىكەن، ئۇ ئىمكانقەدەر باۋيۇيگە ئۇزاققىچە، ئۆمۈر بويى خىزمەت قىلسا ئوبدان بولاتتى!

ـــ ئۇنداق بولسا، ئۇنىڭ يۈزىنى ئېچىپ، ئوچۇق ـ ئاشكارىلا باۋيۇينىڭ ئۆيىدىكى كىشى[1] قىلىپ قويساق بولمامدۇ؟ ـــ دېدى فېڭجيې.

ـــ ئۇنداق قىلساق بولماس، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ـــ بىرىنچىدىن، باۋيۇينىڭ يېشى كىچىك؛ ئىككىنچىدىن، ئۇنىڭ ئاتىسىمۇ رۇخسەت قىلمايدۇ؛ ئۇچىنچىدىن، باۋيۇينىڭ نەزىرىدە شىرىن ئۆزىنىڭ دېدىكى بولغاچقا، باۋيۇي كېلىش ـ پەخەش ئىشلارنى قىلىپ قويغاندا شىرىنىڭ نەسىھەتىنى ئاڭلايدۇ. ھازىر ئۇنىڭ ئۆيىدىكى كىشى قىلىپ قويۇلسا، باۋيۇيگە نەسىھەت قىلىش توغرا كەلگەندىمۇ، شىرىن تازا پېتىنالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. ھازىر شۇنداق ئۆتۈپ تۇرسۇن، ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن كېيىن بىر گەپ بولار.

بۇ گەپ شۇنىڭ بىلەن توگىدى. فېڭجيې ئەمدى باشقا گەپ بولمىغاچقا، خوشلىشىپ ئۆيدىن چىقتى. پېشايۋاندا بىرنەچچە ئىش باشقۇرغۇچى ئاياللار ئۆز ئىشىدىن مەلۇمات بېرىش ئۈچۈن ئۇنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى. فېڭجيې چىقىشى بىلەنلا ھەممىسى كۈلۈمسىرىشىپ:

ـــ خېنىم، بۇگۈن قانداق ئىشلارنى مەلۇم قىلغان

① ئۆيىدىكى كىشى ـــ بۇ يەردە «توقال» بولغان «دېدەك» دېگەن مەنىدە.

بولغيدىلە، بەك ئۇزاق سۆزلىشىپ كەتتىلىغۇ؟ ئۆزلىرىگە ئىسسىق ئۆتكۈزۈۋالمىسلا يەنە، ــ دېيىشتى.

فېڭجيې يېڭنى تارتىپ تۇزەشتۇرۇپ قويۇپ، بوسۇغىنى پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسىگىنىچە كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ مۇشۇ يەر شامال ئۆتىدىغان سالقىن جاي ئىكەن، بىردەم شامالدۇبلىپ، ئاندىن ماڭاي، ــ دېدى. ئاندىن ئاياللارغا قاراپ قوشۇپ قويدى، ــ سىلەر مېنى ئۇزاق سۆزلىشىپ كەتتى، دەۋاتسىلەر ــ هە ! ئاغىچا خېنىم ئىككى يۇز يىللىق ئىشنى بىرلا ئېسىگە كەلتۈرۈپ مەندىن سوراۋاتسا، دەپ بەرمەسەم بولامدۇ؟ ــ ئۇ يەنە سوغۇققىنا كۈلۈپ، سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ مەن ھازىردىن باشلاپ بىرقانچە ئىشقا قاتتىق قوللۇق قىلمىسام بولمىدى. ئاغىچا خېنىمغا شىكايەت قىلسىمۇ قورقۇپ قالمايمەن ! بۇ مېڭىسى ئېلىشىپ قالغان، تىللىرىغا مەرەز چىققۇر، جۇۋاينىمەك كېتىدىغان پەس جالاپلار تېخى چۈشەكەۋېتىپتۇ ! ئەتە ــ ئۆگۈن بىر يولىلا تۈتۈپ قېلىنىدىغان كۈنلەرمۇ كېلىدۇ. بۈگۈن دېدەكلەرنىڭ ئايلىقى قىسقارتىلسا مەندىن ئاغرىنىشىپتۇ ! ئۇ ئۇچ دېدەك، بىز ئىشلىتىشكە لايىق كېلەرمىزمۇ دەپ ئۆزلىرىنى دەڭسەپمۇ باقمايدىكەن !

ئۇ ئۇلارنى تىللىغان پېتى ئۆز يولىغا ماڭدى، دېدەك تالاپ جيا ئانىغا مەلۇم قىلىش ئۈچۈن ماڭغانىدى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالسۇن.

شۆ ھاما قاتارلىقلار تاۋۇزنى يەپ بولۇشقاندىن كېيىن، يەنە بىردەم پاراڭلىشىپ، ئاندىن تارقىلىپ كېتىشتى. باۋچەي بىلەن دەيىۋي باغقا بىللە كېتىشتى. باۋچەي دەيىۋىنى ئېلۇپەر سەيناسىغا بارايلى دەپ تەكلىپ قىلغانىدى، دەيىۋي «يۈيۈنىدىغان ئىشىم بار» دېگەنلىكتىن، ھەرقايسىسى ئۆز يولىغا كېتىشتى. باۋچەي ئۆزى يالغۇز كېلىۋېتىپ، يول ئۆتە ئارامبەخش ھويلىغا كىردى ــ دە، باۋيۈي بىلەن بىردەم پاراڭلىشىپ چۈشلۈك

هاردۇقىنى چىقارماقچى بولدى. ئۇ هويلىغا كىرىۋىدى، ھەممە يەر جىمجىتلىق، ھەتتا ئىككى دانە ئاق تۇرنىمۇ بانانىڭ سايىسىدا ئۇخلاۋېتىپتۇ. باۋچەي سەيلە ئايۇنىى بىلەن ئۆيگە كىردى. دالاندىكى كاتتا دېدەكلەر ھەر قايان سۇنايلىنىپ ئۇخلىشۋېتىپتۇ. ئۇ نەقىشلىك شىرمەلدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ باۋيۇينىڭ ھۇجرىسىغا كىرىۋىدى، باۋيۇي كارىۋاتتا ئۇخلاپ يېتىپتۇ، شىرىن يېنىدا ئولتۇرۇپ يىگىنە ئىشى قىلىۋېتىپتۇ، قېشىدا سېپى كەركىدان مۆڭگۈزىدىن قىلىنغان چىۋىن قورۇغۇچ تۇرۇپتۇ.

باۋچەي يېقىنراق كېلىپ، ئاستاغىنا كۈلۈپ:

ــ سەنىزە، تولىمۇ ئېھتىياتچان ئىكەنسەن، بۇ ئۆيدە چۈشۈن ـ پاشا نېمە قىلىدۇ؟ چۈشۈن قورۇغۇچ بىلەن نېمىنى قورۇماقچىدىڭ؟ ــ دېدى.

شىرىن چۆچۈپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ باۋچەينى كۆردى. تىكىۋاتقان ئىشىنى دەرھال قويۇپ، ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئاستا كۈلۈپ جاۋاب بەردى:

ــ كەلسىلە، خېنىم! مەن بىخەستە ئولتۇرغاچقا چۆچۈپ كېتىپتىمەن. خېنىم، بىلمەيلا، بۇ ئۆيدە چۈشۈن ـ پاشا بولمىغىنى بىلەن، شۇنداق ئۇششاق ھاشاراتلار بارىكى، ئۇلار مۇنۇ داكا شايى پەردىنىڭ تۆشۈكىدىن كىرىۋالىدۇ، ئۇنى كۆز كۆرمىگەندىن كېيىن، كۆز ئۇيقۇغا كەتكەندە شۇنداق چاقىدۇكى، خۇددى چۈمۈلە چاققاندەك ئاغرىيدۇ.

ــ ھە، مۇنداق دېگىن، ــ دېدى باۋچەي، ــ بۇ ئۆينىڭ كەينى سۇغا يېقىن، ھەممە يېرىدە خۇش پۇراق گۈللەر بار. ئۆينىڭ ئىچىمۇ خۇشبۇي، بۇنداق ھاشاراتلار گۈل ـ چېچەكلىرىدە ياشىغاچقا، ئۆزىنى خۇش پۇراققا ئاتىدۇ.

باۋچەي سۆزلەۋېتىپ شىرىنىڭ قولىدىكى يىگىنە ئىشىغا سەپسالدى. بۇ قىزىل ئەستەرلىك ئاق تاۋار قورساق تاڭغۇچ بولۇپ، يۈزىگە نېلۇپەر ئارىسىدا ئويناپ يۈرگەن قوشماق ئۆردەك

كەشتىسى چۈشۈرۈلگەن، نېلۇپەرنىڭ رەڭگى قىزىل، يوپۇرمىقى يېشىل، ئۆزدەكلەر بولسا خىلمۇخىل رەڭ بىلەن تىكىلگەنىدى.

— ۋاي - ۋۇي، نېمىدېگەن چىرايلىق قول ئىشى بۇ ! — دېدى باۋچەي، — كىمگە تىكتىڭ؟ شۇنىڭغىمۇ بىرمۇنچە ئەجىر قىلامسەن؟

شىرىن تۇمشۇقى بىلەن كارىۋاتنى ئىما قىلىپ كۆرسەتتى.

— ئۇ چوپچوڭ بولۇپ قالغان تۇرۇقلۇقمۇ بۇنى باغلامدىكەن؟ — دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

— ئەسلىدىغۇ باغلىمايتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئالايىتەن ياخشىراق تىكەي دەۋاتىمەن، — دېدى شىرىن، — ئۇ كۆرسە بەلكىم باغلىغۇسى كېلىپ قالار. ھازىر كۇن ئىسسىق بولسىمۇ، ئۇخلىغاندا ئېھتىيات قىلمايدۇ. بۇنى باغلىۋالسا كېچىسى ئېچىلىپ قالسىمۇ مەيلى. سىلى بۇنىڭغىمۇ ئەجىر تارتىپ يۈردۈڭمۇ دەيلا، ئۇنىڭ بېلىگە باغلىۋالغىنىنى كۆرمىدىلە تېخى !

— سەن نېمىدېگەن بەرداشلىق - ھە ! — دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

— بۇگۈن شۇنچىلىك كۆپ ئىشلىدىمكى، ئېچىشىپ ئولتۇرۇپ گەپجىگەم تېلىپ كەتتى، — دېدى شىرىن. ئاندىن كۈلۈمسىرەپ، — ئوبدان خېنىم، سىلى بىردەم ئولتۇرۇپ تۇرغان بولسىلا، مەن تاشقىرىغا چىقىپلا كىرسەم، — دېدى - دە، چىقىپ كەتتى.

باۋچەي كەشتىگە قاراپلا قالدى، ئېھتىيات قىلىشنىمۇ ئېسىدىن چىقىرىپ، بايا شىرىن ئولتۇرغان يەرگە كېلىپ ئولتۇردى. بۇ كەشتە ھەقىقەتەن كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرەرلىك بولغاچقا، ئىختىيارسىز ھالدا يېڭىنى قولىغا ئېلىپ كەشتىنى تىكىشكە كىرىشىپ كەتتى.

شۇ پەيتتە دەييۇي شياڭيۈن بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ، ئۇنىڭغا شىرىنىنى مۇبارەكلەپ چىقايلى، دېدى. بۇ ئىككىسى باغقا كىرىپ كېتىشتى، قارىسا، ھەممە يەر جىمجىتچىلىق. شياڭيۈن

شىرىنىنى تاپماقچى بولۇپ يان ھۇجرا تەرەپكە بۇرالدى، دەييۇي بولسا دېرىزىنىڭ قېشىغا كېلىپ شايى كۆزنەكتىن ئۆينىڭ ئىچىگە قارىدى. باۋيۇي ئاچ قىزىل شايى كۆڭلەك بىلەن كارىۋاتتا بىمالال ئۇخلاۋېتىپتۇ، باۋچەي يېنىدا ئولتۇرۇپ كەشتە تىكىۋېتىپتۇ، قېشىدا بىر چۈن قورۇغۇچ تۇرۇپتۇ.

دەييۇي بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ ھاڭ ـ تاڭ قالدى ۋە دەرھال ئۆزىنى چەتكە ئالدى ۋە كۇلۇپ تاشلىماسلىق ئۈچۈن خېلى ۋاقىتقىچە قولى بىلەن ئاغزىنى تۇتۇۋالدى، ئاندىن شياڭيۈننى ئىما بىلەن قېشىغا چاقىردى. شياڭيۈن ئۇنى نېمە يېڭىلىقنى كۆرگەندۇ، دەپ ئىلدام قېشىغا كېلىپ ئىچكىرىگە قاراپ، ئۇنىڭمۇ كۇلگۈسى كەلدى. لېكىن، باۋچەينىڭ ئۆزىگە ھەمىشە ئوبدان مۇئامىلە قىلىدىغانلىقى بىردىنلا ئېسىگە كېلىپ، قولى بىلەن ئاغزىنى ئېتىۋالدى. شياڭيۈن دەييۇينىڭ گەپتە چېقىۋالىدىغانلىقىنى بىلەتتى، شۇڭا دەييۇينى كۇلۇپ تاشلىمىسۇن دەپ، يېڭىدىن تارتىپ دېدى:

ــ كېتەيلى، ئەمدى ئېسىمگە كەلدى، شىرىن چۈشتە كۆلگە كىر يۇغىلى بارىمەن، دېگەندى، ئۇ چوقۇم شۇ يەرگە كەتتى، بىز ئۇنى شۇ يەردىن تاپايلى.

دەييۇي شياڭيۈننىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ، مىيىقىدا كۇلۇپ قويدى ـ دە، نائىلاج شياڭيۈنگە ئەگىشىپ ماڭدى.

باۋچەي بۇ يەردە كەشتىنىڭ ئەمدىلا ئىككى ـ ئۈچ بەرگىنى پۈتكۈزگەندى، تۈيۈقسىز باۋيۇي چۈشەكەپ، كىملەرنىدۇر ۋارقىراپ تىللاپ كەتتى:

ــ راھىب ـ دەرۋىشلەرنىڭ سۆزىگە ئىشەنگىلى بولامدۇ؟ ئۇلارنىڭ «ئالتۇن بىلەن قاشتاش تەقدىرده نىكاھ بىلەن باغلانغان» دېگىنى نېمىسى؟ مەن بولسام «ياغاچ بىلەن تاش تەقدىرده نىكاھ بىلەن باغلانغان» دەيمەن!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ باۋچەينىڭ ئىختىيارسىز يۈرىكى سىقىلىشقا باشلىدى. شۇ ئارىلىقتا تۈيۈقسىز شىرىن كىرىپ:

ـــ تېخىچە ئويغانمىدىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

باۋچەي ياق دەپ بېشىنى چايقاپ قويدى:

ـــ مەن ھازىرلا دەيبۇي خېنىم بىلەن شياڭيۈن خېنىمنى ئۇچراتتىم، ـــ دېدى شېرىن كۈلۈپ، ـــ ئۇلار بۇ يەرگە كىردىمۇ؟

ـــ ياق، ئۇلارنىڭ كىرگىنىنى كۆرمىدىم، ـــ دېدى باۋچەي. ئاندىن شېرىندىن كۈلۈپ تۇرۇپ سورىدى، ـــ ساڭا ئۇلار بىر نەرسە دېمىدىمۇ؟

شېرىن قىزىرىپ كېتىپ:

ـــ ماڭا مۇنداقلا چاقچاق سۆزلەرنى قىلىپ قويدى. ئۇلارنىڭ ماڭا دەيدىغان نېمە مۇھىم گېپى بولاتتى! ـــ دېدى.

ـــ ياق، ئۇلارنىڭ ساڭا ئېيتقىنى چاقچاق گەپ ئەمەس، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ـــ مەنمۇ ساڭا شۇنى ئېيتماقچىدىم، لېكىن سەن ئالدىراپ چىقىپ كەتتىڭ.

بۇ گەپ تېخى تۈگىمىگەنىدى، فېڭجيېنىڭ ئۆيىدىن بىر خىزمەتكار شېرىننى چاقىرغىلى كېلىپ قالدى.

ـــ سېنى دەل شۇ گەپ توغرۇلۇق چاقىرتتى، ـــ دېدى باۋچەي شېرىنگە.

شېرىن ئىككى دېدەك قىزنى باۋيۈيگە قارىتىپ قويۇپ، ئۆزى باۋچەي بىلەن ئارامبەخش ھويلىدىن بىللە چىقىپ فېڭجيېنىڭ قېشىغا كەلدى. دېگەندەك، فېڭجيې ئۇنىڭغا بايىقى گەپنى دەپ بەردى ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا باش ئۇرۇپ رەھمەت ئېيتىش كېرەكلىكىنى، جيا ئانىنىڭ قېشىغا بېرىشنىڭ ھاجىتى يوقلۇقىنى تاپشۇردى. لېكىن، شېرىننى گەپ بىلەن بەك ئىزا تارتقۇزۇۋەتتى.

شېرىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن كۆرۈشۈپ قايتىپ كەلگۈچە باۋيۈيمۇ ئويغانغانىدى. باۋيۈي ئۇنىڭدىن نەگە بارغانلىقىنى سورىغانىدى، شېرىن تۇتۇقلا جاۋاب بەردى. كېچىسى ئەل ئايىغى جىمىغاندا، ئاندىن سۆزلەپ بەردى.

باۋيۇي ئۆزىنىڭ خۇشاللىقىنى يوشۇرالماي، كۈلۈپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا دېدى:

ــ ئەمدى ئۆيۈڭگە قايتىپ كەتكىنىڭنى كۆرەي ! ئۆتكەن قېتىم ئۆيۈڭگە بېرىپ قايتىپ كەلگەندە، ئاكام پۇل تۆلەپ بۇ يەردىن مېنى ئېلىپ كەتمەكچى، بۇ يەردە تۇرغۇچىلىكىم قالمىدى، ئاقىۋىتىم نېمەر بولار، دەپ تاينى يوق سوغۇق گەپلەر بىلەن مېنى قورقۇتماقچى بولغانىدىڭ، ئەمدى كۆرەيچۇ، سېنى ئېلىپ كېتىشكە كىم پېتىنالايدىكىن؟

ــ بولدى، قويۇڭ ئۇنداق گەپنى، ــ دېدى شېرىن كۈلۈپ، ــ بۇنىڭدىن كېيىن مەن ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىلكىدىكى كىشى بولۇپ قالدىم. ئەگەر كېتىش توغرا كەلسە، سىزگىمۇ ئېيتىپ يۇرمەستىن تۇيتۇغرا ئاغىچا خېنىمدىن رۇخسەت سوراپ كېتىۋېرىمەن.

ــ بوپتۇ، مەنغۇ يامان بولاي، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ سەن ئانامدىن رۇخسەتمۇ ئالارسەن، باشقىلار ئاڭلىسا، مېنى ئەسكىمۇ دەر. ئەمما، سەن بۇ يەردىن كېتىپ نېمە پايدا تاپارسەن؟

ــ نېمە پايدا تاپارسەن دېگىنىنى؟ ــ دېدى شېرىنمۇ كۈلۈپ، ــ بۇ گەپچە مەن پەس ئادەملەرنىڭ كەينىگە كىرىپ كېتىۋېرىدىكەنمەن ــ دە؟ ئۇنداق قىلغۇچە ئۆلگىنىم ياخشى ! ئادەم يۈز ياشقا كىرسىمۇ بەربىر ئۆلىدۇ، نەپەستىن توختاپ بىر يولىلا ھېچنېمىنى ئاڭلىمايدىغان، كۆرمەيدىغان بولۇپ كەتكىنىم ياخشى.

ــ بولدى، بولدى ! ــ دېدى باۋيۇي قولى بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىنى توسۇۋېلىپ، ــ بۇنداق گەپلەرنى قىلمىساڭچۇ !

شېرىن باۋيۇينىڭ مىجەزىنىڭ غەلىتە ئىكەنلىكىنى، خۇشامەتچىلىك بىلەن ئېيتىلىغان سۆزلەرنى ئاڭلىغاندا، ئۇنى ساختىپەزلىك دەپ يامان كۆرىدىغانلىقىنى، چىن يۈرەكتىن ئېيتىلغان سەمىمىي سۆزلەرنى ئاڭلىغاندا كۆڭلى

بۇزۇلىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ئېھتىياتسىزلىق بىلەن سۆزلەپ قويغانلىقىغا پۇشايمان قىلىپ، دەرھال سۆزىنى تۈزىتىۋالدى، باۋيۇي ئادەتتە ياقتۇرىدىغان گەپلەرنى تاللاپ، باھار شامىلى، كۈزدىكى تولۇن ئاي، ئۇپا ـ ئەڭلىك توغرىسىدا، ئاندىن قىزلارنىڭ قانداق ياخشى ئىكەنلىكى توغرىسىدا گەپ قىلىپ بەردى. لېكىن، يەنە بىخەستەلىك قىلىپ قىز بالىنىڭ ئۆلۈمى توغرۇلۇق سۆزلەپ قويۇپ، يەنە دەرھالا ئاغزىنى تۇتۇۋالدى.

باۋيۇي سۆزنىڭ تازا قىزىق يېرىگە كەلگەندە ئۇنىڭ شۇك بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ كۈلدى:

ــ ئۆلمەيدىغان كىم بار؟ لېكىن، لايىقىدا ئۆلگەن ياخشى. ھېلىقىدەك ساقال ـ سۇمباتلىق مەخلۇقلار «قەلەم مەنسەپدارى ئىلتىماستا ئۆلىدۇ، ئەلەم مەنسەپدارى جەڭدە ئۆلىدۇ» دېيىلگەن مۇشۇنداق ئىككى خىل ئۆلۈمنى مەرد ـ ئەزىمەتلەر ئۈچۈن ئابرۇيلۇق ئۆلۈم دەپ بىلىدۇ. لېكىن، ئۇلار بىلمەيدۇكى، پەقەت ئەخمەق پادىشاھ بولغاندىلا، ئۇنى ئۆلۈمگە دەۋەت قىلغانلىق تۈپەيلىدىن ئۆلىدىغان مەنسەپدار بولىدۇ. بۇنداق مەنسەپدار ئاتاق چىقىرىش كويىدىلا بولۇپ، ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىدۇ ـ دە، كەلگۈسىدە پادىشاھ ۋە ئاتىنىڭ نەدە قېلىشى بىلەن كارى بولمايدۇ. جەڭ بولغاندىلا جەڭدە ئۆلۈش بولىدۇ. مۇنداق ئەلەم مەنسەپدارلىرى زور خىزمەت كۆرسىتىش كويىدىلا بولۇپ، ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىدۇ ـ دە، كەلگۈسىدە دۆلەتنىڭ نېمە بولۇشى بىلەن كارى بولمايدۇ.

ــ قەدىمكى زاماندا ئۇنداق كىشىلەر پەقەت چارىسىز قالغاندىلا ئۆلگەن بولغىيدى! ــ دېدى شېرىن سۆز قىستۇرۇپ.

ــ ئەگەر سەركەردە بىپەرۋا، تەدبىرسىز بولسا، ئۆزىنىڭ قابىلىيەتسىزلىكى تۈپەيلىدىن بىكارغىلا جېنىنى نابۇت قىلىدۇ. بۇمۇ چارىسىزلىقتىنمۇ؟ ــ دېدى باۋيۇي ئېتىراز بىلدۈرۈپ، ــ قەلەم مەنسەپدارىنى ئەلەم مەنسەپدارى بىلەن سېلىشتۇرۇشقا

تېخىمۇ بولمايدۇ. قەلەم مەنسەپدارى كىتابتىن بىر - ئىككى ئىبارىنى يادلىۋالىدۇ - دە، ئوردىدا كىچىككىنە نۇقسان كۆرۈلگەن هامان، پادىشاهقا كاپشىپ نەسىهەت قىلىپ، سادىق - پىداكار ئەمەلدار دېگەن نامنى قازىنىشقا تىرىشىدۇ. ئەگەر ئۇ پادىشاهنىڭ دىتىغا ياقماي قالسا، بىرلا ئاچچىقى كېلىدۇ - دە، ئۇ مەنسەپدار شۇ زامان ئۆلۈمگە دۇچار بولىدۇ. بۇمۇ چارىسىزلىقتىن بولامدىكەن؟ بۇ ئادەملەر شۇنى بىلىپ قويسۇنكى، پادىشاه تەڭرىنىڭ ئەمرى بىلەن پادىشاهلىق قىلىدۇ، ئەگەر ئۇ پازىل - دانىشمەن بولمىسا، ئۇنىڭغا تەڭرى هېچقاچان ئىقلىمنىڭ بۇنداق تۇرلۇك - تۈمەن مۇهىم ۋەزىپىلىرىنى تاپشۇرمايدۇ. دېمەك، هېلىقىدەك ئۆلگەنلەرنىڭ هەممىسى پادىشاه بىلەن مەنسەپدارلارنىڭ مۇناسىۋىتىدىكى ئاساسىي مىزاننى بىلمەي، شان - شۆهرەت قازىنىشقىلا ئۇرۇنغۇچىلار. مىسال ئۈچۈن شۇ تاپتا بەخت - تەلىيىم كېلىپ، مەن سىلەرنىڭ كۆز ئالدىڭلاردا جان بەرسەم، ماڭا يىغلىغان كۆز يېشىڭلار چوڭ دەريا هاسىل قىلىپ، مېنىڭ جەسىتىمنى لەيلىتىپ، ئۇچار قۇشمۇ قونمايدىغان چەت - ياقىغا ئاپىرىپ تاشلىسا، ئۇ يەردە جەسىتىم توپىغا ئايلىنىپ شامال ئۇچۇرۇپ كەتسە، ئۇنىڭدىن كېيىن روهىم ئىنسان بولۇپ قايتا تۆرەلمىسە، مانا شۇ چاغدا مەن راسا مۇناسىپ رەۋىشته ئۆلگەن بولىمەن.

شىرىن باۋيۇىنىڭ ئالجىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ «هېرىپ كەتتىم» دېگەننى باهانه قىلىپ بۇ گەپلىرىگە جاۋابمۇ قايتۇرمىدى، باۋيۇيمۇ كۆزىنى يۇمۇپ ئۇيقۇغا كەتتى. ئەتىسى باۋيۇي قىلغان سۆزىنىڭ هەممىسىنى ئۇنتۇپ قالدى.

بىر كۈنى باۋيۇي ئۇياق - بۇياقنى كېزىپ يۈرۈپ، زېرىكىپ تۇرغىنىدا، بىردىنلا «مودەن شىپاڭى» سەهنە ئەسىرىدىكى بىر غەزەل ئېسىگە كېلىپ قالدى - دە، ئۇنى ئىككى قېتىم ئوقۇدى. ئەمما، بۇنىڭ بىلەنمۇ كۆڭلى قانمىدى. ئۇ نەشپۈتلۈك هويلىدىكى

ئون ئىككى ئويۇنچى قىز ئىچىدە قىز رولىغا چىقىدىغان لىڭگۇەن ئىسىملىك قىزنىڭ ناخشىنى كارامەت ئېيتىدىغانلىقىنى كۆپ ئاڭلىغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ ئاشۇ قىزنى تاپماقچى بولۇپ باغدىن چىقىپ، يان ئىشىك بىلەن ئاشۇ هويلىغا كىردى. بۇ يەردە كۆيگۈەن بىلەن ياۋگۈەن بار ئىكەن. ئۇلار باۋيۇينى كۆرۈشى بىلەنلا ئوچۇق چىراي بىلەن قارشى ئالدى ۋە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

— لىڭگۇەن قەيەردە؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي.

— ئۆزىنىڭ ئۆيىدە ! — دەپ جاۋاب بېرىشتى ئۇلار.

باۋيۇي ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرگەنىدى، قارىسا، لىڭگۇەن ئۆزى يالغۇز، ياستۇقىغا بېشىنى قويۇپ يېتىپتۇ. ئۇ باۋيۇينىڭ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ قىمىرلاپمۇ قويمىدى، باۋيۇي ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. باۋيۇي ئادەتتە باشقا قىزلار بىلەن ئويناپ ئۆگىنىپ قالغاچقا، لىڭگۇەننىمۇ باشقىلارغا ئوخشاش كۆرۈپ، ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىنراق سۈرۈلدى ۋە كۈلۈمسىرەپ، بىر يۇرۇش «ئىرغاڭشىيدۇ تال چۇنق»[1] ناخشىسىنى ئېيتىپ بەر، دەپ ئۇنىڭغا يالۋۇردى. لىڭگۇەن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپلا، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆزىنى نېرىغا ئالدى. ئاندىن چىرايىنى ئاچماي:

— ئۇنۇم پۈتۈپ قالدى، قايسى كۈنى خېنىملار بىزنى چاقىرتقاندىمۇ، مەن ناخشا ئېيتىپ بەرمىدىم، — دېدى.

باۋيۇي ئۇنىڭ سىپايىلىك بىلەن تۇز ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، يەنە بىر سىنچىلاپ قارىۋىدى، ئۇ قايسى كۈنى قىزىلگۈل تۇغدە يەرگە «چياڭ» دېگەن خەتنى سىزىپ ئولتۇرغان قىز ئىكەن. باۋيۇي ئۇنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرگەندىن كېيىن،

① يۇەن، مىڭ دەۋرلىرىدىكى «مودەن شىپاڭى» دېگەن سەھنە ئەسەرلىرىدىن «چۆچۈپ چۈشەكىمەك» دېگەن ئەسەردىكى «قەدەمدە بىر ناز» ناخشىسىنىڭ بىر مىسراسى. بۇ مەشھۇر ناخشا بولغاچقا، مۇشۇ مىسرا بىلەن «چۆچۈپ چۈشەكىمەك» نى ئىخچاملاپ كۆرسەتكەن.

كىشىلەرنىڭ ئۆزىدىن بۇنچىلىك بىزار بولغانلىقىنى زادىلا كۆرۈپ باقمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇيانقا قالغاندەك بولۇپ قىزىرىپ كېتىپ، نائىلاج ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ياۋۇزلار نېمە ئىش بولغانلىقىنى چۈشەنمەي، سەۋەبىنى سوراشقاندى، باۋيۇي ھەممىنى سۆزلەپ بەردى.

— بىردەم تۇرۇپ تۇرسىلا، جىيا چياڭ بېگىم كېلىدۇ، ئۇ كىشى ئېيىت دېسە، ئەلۋەتتە ئېيتىپ بېرىدۇ، — دېدى ياۋۇزلار كۈلۈپ.

— جىيا چياڭ ئاكام نەگە كەتكەندى؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي دەققەت بولۇپ.

— بايىلا چىقىپ كەتكەن، — دېدى ياۋۇزلار، — بەلكىم لىڭگۇەننگە بىرنەرسە لازىم بولۇپ قالغان بولسا شۇنى ئالغىلى كەتتىمىكىن.

بۇ سۆز باۋيۇيگە غەلىتە تۇيۇلدى. بىردەم تۇرۇۋىدى، دېگەندەك جىيا چياڭ تاشقىرىدىن كىرىپ كەلدى، قولىدا قەپەس بار ئىدى، قەپەسنىڭ ئىچىدە خۇددى تىياتىر سەھنىسىدەك كىچىككىنە سەھنە بولۇپ، ئۇستىدە بىر قۇشقاچ تۇراتتى. جىيا چياڭ خۇشال ھالدا لىڭگۇەننىڭ ئۆيگە قاراپ كېتىۋاتاتتى، ئۇ باۋيۇينى كۆرۈپ توختاشقا مەجبۇر بولدى.

— بۇ قانداق قۇشقاچ؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي ئۇنىڭدىن.

— يۇرۇن پۇپۇچەك، — دەپ جاۋاب بەردى جىيا چياڭ كۈلۈپ، — بۇ قۇشقاچ تېخى ئاغزىدا بايراقچىنى چىشلەپ تۇرۇپ نەچچە تۇرلۈك قىلىق چىقىرىشنى بىلىدۇ.

— قانچە پۇلغا سېتىۋالدىڭ؟ — دېدى باۋيۇي قىزىقىپ.

— بىر سەر سەككىز مىسقال كۈمۈشكە.

جىيا چياڭ باۋيۇينى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ قويۇپ، ئۆزى لىڭگۇەننىڭ ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

باۋيۇينىڭ شۇ تاپتا ناخشا ئاڭلاش ھەۋىسى بىردەمدىلا يوقىلىپ، جىيا چياڭ بىلەن لىڭگۇەننىڭ ئالاقىسىنى كۆزەتمەكچى

بولدى. جيا چياڭ ئۆيگه كىرگەندىن كېيىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ مۇنۇ جانىۋارغا بىر قاراپ باققىنا ! ــ دېدى.

لىڭگۈەن ئورنىدىن تۇرۇپ سورىدى:

ــ نېمە ئۈ؟

ــ سېنى ئويىنسۇن دەپ قۇشقاچ سېتىۋالدىم، ــ دېدى جيا چياڭ، ــ ئىچ پۇشۇقۇڭنى مۇشۇنىڭ بىلەن چىقارغىن، ئاۋۋال ساڭا بىر ئويىنىتىپ كۆرسىتەي.

ئۇ بىر چىمدىم داننى سېلىپ بېرىپ قۇشقاچنى ئويۇنغا سالدى. قۇشقاچ راستلا ھېلىقى سەھەنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ھەش قاپاق بىلەن بايراقچىنى چىشلەپ ھەرقىسما ئويناشقا باشلىدى. ئۆيگە قىزلارنىڭ ھەممىسى يۈگۈرۈشۈپ كىرىپ كۈلۈشۈپ كەتتى. يالغۇز لىڭگۈەنلا بىر ـ ئىككى قېتىم مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى ـ دە، يەنىلا قېيىدىغان پېتى ئۇخلىماقچى بولۇپ يېتىۋالدى.

جيا چياڭ نېمە قىلىشنى بىلەلمەي، ھەجىيىپ:

ــ ياخشىمىكەن؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ سىلەر بىر ئوبدان كىشىلەرنى ئەكېلىپ بۇ زىندانغا سولاپ، ھەر خىل قىلىقنى ئۆگىنىشكە مەجبۇر قىلغانلىقىڭلارنى ئاز دەپ، يەنە بۇ قۇشقاچنىمۇ مۇشۇنداق ئەسكى ئىشنى قىلدۇرۇۋاتىسىلەر ! ــ دېدى لىڭگۈەن، ــ بىزگە سىلەرنىڭ ئەپتىڭلارمۇ مۇشۇنداق دەپ ئۆزىنىڭ كۆڭلىنى ئاچماقچى بولۇپ تۇرۇقلۇق، يەنە تېخى «ياخشىمىكەن» دەپ سورايدۇ !

جيا چياڭ ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ـ دە، دەرھال قەسەم ئىچىپ:

ــ بۇگۈن نەدىكى ئەخمەقلەرچە خىيال بىلەن كاللام ئېلىشىپ، بىكاردىن ـ بىكار ئىككى سەر كۈمۈشنى زايە قىلىپ، ئۇنى سېتىۋالغاندىمەن. ئەسلىدە سېنى ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرار دېگەنىدىم، مۇنداق بولۇشنى ھەرگىز ئويلىماپتىكەنمەن. بوپتۇ، خاپا بولمىغىن ! بۇنى ئازاد قىلىۋېتەي، بەلكىم بالا ـ قازادىن

ئامان بولارسەن.

شۇ سۆز بىلەن ئۇ راستلا قۇشقاچنى قويۇپ بېرىپ، قەپەسنى بۇزۇۋەتتى.

ــ قۇشقاچ دېگەن ئادەمگە ئوخشاش بولمىسمۇ، لېكىن ئۇنىڭمۇ ئۆز چاڭگىسىدا ئاتا ـ ئانىسى بولىدۇ، ــ دېدى لىڭگۇەن، ــ ئۇنى ئەكېلىپ مۇنداق جەبىر سالسىڭىز، بۇنىڭغا تاقەت قىلغىلى بولامدۇ؟ بۇگۈن مەن يۆتىلىپ قان تۆكۈردۈم. ئاغىچا خېنىم سىزنى تېۋىپ چاقىرتىپ تەپسىلىي سوراپ باقسۇن دەپ كىشى ئەۋەتكەنىكەن، سىز بۇ بىر نېمىنى ئەكېلىپ مېنى زاڭلىق قىلىۋاتىسىز. مەن بىر ئىگە ـ چاقىسى يوق ئادەم، قېرىشقاندەك بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولۇپ قالدىم!

ــ ئاخشام مەن تېۋىپتىن سورىغانىدىم، ــ دېدى جيا چياڭ ئۆزىنى ئاقلاپ، ــ تېۋىپ: «ھېچ ۋەقەسى يوق، بىر ـ ئىككى قېتىم دورا ئىچسۇن، كېيىن يەنە قاراپ باقارمىز» دېدى. بۇگۈن يەنە قان تۆكۈرىدىغانلىقىڭنى كىم بىلسۇن؟ مەن ھازىرلا بېرىپ تېۋىپنى چاقىرىپ كېلەي.

جيا چياڭ ئىشىككە قاراپ ماڭغانىدى، لىڭگۇەن توۋلىدى:

ــ توختاڭ! مۇنداق پىژغىرىم ئاپتاپتا ماڭا قېيىداپ تېۋىپ چاقىرىپ كەلسىڭىز مەنمۇ كۆرۈنمەيمەن.

جيا چياڭ بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن نائىلاج توختىدى.

باۋيۇي بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ لىڭگۇەننىڭ قايسى كۈنى يەرگە «چياڭ» خېتىنى سىزغانلىقىنىڭ مەنىسىنى ئەمدى چۈشەندى ـ دە، بۇ يەردە ئەمدى تۇرۇشقا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ ئاستا كېتىپ قالدى. جيا چياڭ پۈتۈنلەي لىڭگۇەن بىلەن بولۇپ كەتكەنلىكتىن، باۋيۇينىڭ كەتكەنلىكىنى كۆرمىدى، ئۇنى باشقا قىزلار ئۆزىتىپ قويدى. باۋيۇي ھەر خىل پەرەز ۋە گۇمانلاردا بولۇپ، ئارامبەخش ھويلىغا قايتىپ كەلدى. بۇ يەردە دەييۇي بىلەن شېرىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانىدى. باۋيۇي ئۆيگە كىرىپلا، شېرىنگە

قاراپ ئۇھ تارتىپ قويدى.

ــ ئاخشامقى سۆزۈمنىڭ ھەممىسى خاتا ئىكەن، ــ دېدى ئۇ شىرىنگە، ــ ئاتام مېنى «كالتە پەم» دەپ، بىلىپ دېگەنىكەن! ئاخشامقى، سىلەرنىڭ كۆز يېشىڭلارغا غەرق بولسام، دېگەن سۆزۈمۇ خاتا ئىكەن. بۇنىڭدىن قارىغاندا، مەن ھەممىنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ ئولگۈرەلمەيدىغان ئوخشايمەن. بۇنىڭدىن كېيىن ھەركىم ئۆزىگە ئۆزى يىغلىسۇن.

شىرىن تۇنۇگۈنكى سۆزلەرنى چاقچاق دەپ چۈشەنگەنلىكتىن، ئاللىقاچان ئۇنتۇپ قالغانىدى. كۈتۈلمىگەندە باۋيۇي يەنە ئېسىگە سالغاچقا، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ سىز راستلا ئەقلىڭىزدىن ئېزىپ قالاي دەپسىز! ــ دېدى.

باۋيۇي بۇنىڭغا ئۇنچىقماي قويدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ كىشىلىك تۇرمۇشتىكى مۇھەببەت قىسمىتىدە ھەركىمنىڭ ئۆز نېسىۋىسى بولىدىغانلىقىنى چوڭقۇر چۈشىنىشكە باشلىدى ۋە دائىم ئىچىدە قايغۇرۇپ: «كەلگۈسىدە مېنى قەبرىگە ئۇزاتقانىدا، كىممۇ ياش تۆكەر» دەپ ئويلايدىغان بولۇپ قالدى.

دەييۇيگە كەلسەك، ئۇ باۋيۇينى بۇ ھالەتتە كۆرۈپ، ئۇنىڭغا يەنە جىن چېپىلىپ قالغان ئوخشايدۇ دەپ بىلدى ــ دە، ئوشۇق گەپ سورىماي شۇنىلا سورىدى:

ــ بايا مەن تاغانامنىڭ يېنىدا ئىدىم، شۇ يەردە ئەتە شۆھامامنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئىكەن، دېگەن گەپ بولدى. ماڭا سىزنى ئۇ يەرگە بارامدىكىن، سوراپ باققىن، دېگەنىدى. ئالدىنقى قورۇغا كىشى ئەۋەتىپ ئۇچۇرىنى بېرىپ قويۇڭ.

ــ ئۆتكەن قېتىم ئۇلۇغ بېگىمنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگىمۇ بارمىغانىدىم، ئەمدى ئۇ يەرگە بارسام، بىركىم مېنى كۆرۈپ قالسا قانداق بولىدۇ؟ ــ دېدى باۋيۇي، ــ مەن بارمايلا قويايلى، مۇنداق ئىسسىقتا يەنە كىيىم يەڭگۈشلەيدىغان ئىش! بارمىسام، ھاممامۇ خاپا بولماس.

ـــ نېمە دېگىنىڭىز بۇ؟ ـــ دېدى شېرىن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، ـــ شۇ ھاممىڭىزنى ئۇلۇغ بېگىم بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ، شۇ ھاممىڭىزنىڭ ئۆيى مۇشۇ يەردىلا تۇرسا، يەنە كېلىپ يېقىن تۇغقان تۇرساڭلار، ئۇ يەرگە بارمىسىڭىز، كۆڭلىگە باشقا ئىش كېلىپ قالمامدۇ؟ ئىسسىقتىن قورقسىڭىز، ئەتىگەنرەك تۇرۇپ، سالقىن چاغدا بېرىپ باش ئۇرۇپ مۇبارەكلەپ، بىرەر پىيالە چاي ئىچىپ قايتىپ كەلسىڭىز ياخشى ئەمەسمۇ؟

باۋيۇي سۆز ئاچقۇچە، دەييۇي دەرھاللا كۈلۈپ:

ـــ خەقنىڭ پاشا قورۇپ قويغان ئەجرى ئۈچۈن بولسىمۇ بېرىپ كېلىشىڭىز كېرەك ـ دە، ـــ دېدى.

ـــ پاشا قورۇغان دېگەن قانداق گەپ؟ ـــ دەپ سوردى باۋيۇي ئۇنىڭ سۆزىنى چۈشەنمەي.

شېرىن تۇنۇگۈن باۋيۇي ئۇخلاپ قالغان چاغدا، يېنىدا ھەمراھ بولىدىغان كىشى بولمىغانلىقتىن، باۋچەي خېنىمنىڭ بىردەم ئولتۇرۇپ تۇرغانلىقىنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەردى.

ـــ بۇنداق قىلماسلىق كېرەك ئىدى ! ـــ دېدى باۋيۇي بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ـــ مەن نېمىشقا ئۇخلاپ قېلىۋىدىمكىن، ئۇنىڭغا بىھۇرمەتلىك بوپتۇ ! ئەمىسە، ئەتە چوقۇم بارىمەن.

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا شياڭيۈن ياسانغان ھالدا كىرىپ كېلىپ، ئۆيىدىن ئۆزىنى كېلىپ كېتىش ئۈچۈن كىشى ئەۋەتكەنلىكىنى، شۇڭا خوشلاشقىلى كەلگەنلىكىنى ئېيتتى. بۇنى ئاڭلاپ باۋيۇي بىلەن دەييۇي دەرھال ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. لېكىن، شياڭيۈن ئولتۇرۇشقا ئۇنىمىدى. باۋيۇي بىلەن دەييۇي نائىلاج ئۇنى ئىشىكنىڭ ئالدىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى. شياڭيۈننىڭ كۆزىدە لىققىدە ياش بولسىمۇ، ئائىلىسىدىن كەلگەن كىشىلەرنىڭ ئالدىدا زارلىنىشقا پېتىنالمىدى. بىرئازدىن كېيىن باۋچەي ئۇلگۈرۈپ كەلدى ـ دە، بۇنى كۆرۈپ ئۇنىڭ تېخىمۇ ئايرىلغۇسى كەلمىدى. لېكىن،

باۋچەي ئەھۋالنى چۈشەندىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئائىلىسىدىن كەلگەن كىشىلەر قايتىپ بېرىپ خان ئاچىسىغا ئېيتىدىغان بولسا، ئۆيىگە بارغاندا ئازار يەپ قالمىسۇن، دەپ ئۇنى كېتىشكە ئالدىراتتى. ھەممەيلەن ئۇنى ئىككىنچى دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ قويدى، باۋچەي تېخىمۇ يىراقراق يەرگىچە ئۇزىتىپ قويماقچى ئىدى، لېكىن شياڭيۈن ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ ئۇنىمىدى. ئۇ بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن ئارقىسىغا قايرىلىپ، باۋيۈينى قېشىغا چاقىردى ـ دە، قۇلىقىغا پىچىرلاپ تاپىلىدى:

ـــ مەن چوڭ ئانامنىڭ يادىغا كەلمىسەم، سەن پات ـ پات ئېسىمگە سېلىپ قويغىن، چوڭ ئانام مېنى يېنىغا ئالدۇرۇۋالسۇن.

باۋيۈي بولىدۇ دەپ، ئارقا ـ ئارقىدىن ماقۇللۇق بىلدۈردى. ئۇزاتقىلى چىققانلار شياڭيۈن مەپىگە چۈشكۈچە قاراپ تۇرۇشۇپ، ئۇ ماڭغاندىن كېيىن ئاندىن قايتىپ كىرىشتى. ئاندىن نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتا ئوقۇغايسىز.

ئوتتۇز يەتتىنچى باب

كۆز نەسمى① قىرائەتخانىسىدا «يەسمەن» مۇشائىرە جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى
ئاسارۇنزار ھويلىدا جۇخار گۈل تۇغرۇلۇق شېئىر ماۋزۇلىرىنىڭ تەييارلانغانلىقى

شى شياڭيۇن ئائىلىسىگە قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، باۋيۇيلەر باغدا ئويۇن ـ تاماشا ۋە شېئىر كۈيلەش بىلەنلا ۋاقىت ئۆتكۈزدى. بۇ سۆز شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

ئەمدى جيا جېڭ تۇغرۇلۇق ئازراق سۆزلەپ ئۆتىمىز. خانىش يۈەنچۇن ئاتا ـ ئانىلىرىنى يوقلىغاندىن كېيىن، جيا جېڭ ئۆز خىزمىتىدە تېخىمۇ تىرىشچان ـ ئېھتىياتچان بولۇپ، خانىمىڭ كۆرسىتىۋاتقان ئىلتىپاتلىرىغا مىننەتدارچىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇشقا نىيەت باغلىدى. خان ئۇنىڭ خۇي ـ پەيلى دۇرۇس، نامى نۇقسانسىز ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتتى بولغاي، گەرچە جيا جېڭ دۆلەت ئىمتىھانىدىن ئۆتكەنلەر قاتاردا بولمىسىمۇ، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتىنىڭ شاراپىتى بىلەن مەنسەپ مىراسخورى بولۇپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئالاھىدە ئىلتىپات كۆرسىتىپ، قابىلىيەتلىك كىشىلەرنى تاللاپ ئۆستۇرگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى سۈپىتىدە ئۇنى ماۋارىپ مۇپەتتىشى قىلىپ تەينىلىدى. جيا جېڭ خانىمىڭ پەرمانىنى ئېھتىرام بىلەن قوبۇل قىلىپ

① كۆز نەسمى ــ كۆز پەيتىدىكى يېقىملىق، ئوچۇق ھاۋا. ئەمما، بۇ تەسۋىرده تېز ئارىدا خازان بولۇش مەنىسى يوشۇرۇنغان.

سەككىزىنچى ئاينىڭ يىگىرمىنچى كۈنىنى ئۆزىنىڭ سەپەرگە ئاتلىنىش كۈنى قىلىپ تاللىدى. شۇ كۈنى ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ مازارىنى تاۋاپ قىلىپ ۋە جيا ئانا بىلەن خەيرلىشىپ سەپەرگە يۈرۈپ كەتتى. باۋيۇي ۋە باشقىلارنىڭ ئۇنى قانداق ئۇزىتىپ قويغانلىقى ھەمدە جيا جېڭنىڭ باشقا جايلاردا نېمە ئىشلارنى بېجىرگەنلىكى توغرۇلۇق تەپسىلىي بايان قىلىپ ئولتۇرمايمىز.

جيا جېڭ سەپەرگە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، باۋيۇي ھەر كۈنى باغدا ئۆز خالىغىنى بويىچە ئويۇن ـ تاماشا قىلىپ ۋاقتىنى بوش، ئۆمرىنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى. بىر كۈنى ئۇنىڭ بىكارچىلىقتىن ئىچى پۇشۇپ، جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇلارنى بىردەم ئىلەشتۈردى، ئاندىن يەنە باغقا قايتىپ كەلدى. ئۇ كىيىمىنى ئەمدىلا يېڭىۋىلەپ تۇرۇشىغا سۈيمۇ كىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ قولىدا بىر ۋاراق گۈللۈك باغاق بار ئىدى، ئۇ ئۇنى باۋيۇيگە سۇندى.

ــ تەنچۇن سىڭلىمنى ئۇنتۇپلا كېتىپتىمىنا، ــ دېدى باۋيۇي، ــ ئۇنى يوقلاپ باراي دەپ تۇرۇۋىدىم، سەن كېلىپ قالدىڭ. سىڭلىم خېلى ياخشى بولۇپ قالدىمۇ؟

ــ خېنىم ساقىيىپ قالدى، ــ دېدى سۈيمۇ، ــ بۇگۈن دورىمۇ ئىچمىدى، ئازراقلا سوغۇق تەگكۈزۈۋالغانكەن.

باۋيۇي ھېلىقى گۈللۈك باغاقنى ئېچىپ كۆرۈۋىدى، ئۇنىڭدا تۆۋەندىكىلەر يېزىلغانكەن:

تەكلىپنامە

ئاكىمىز باۋيۇيگە سالامدىن سوڭرە يېتىپ مەلۇم بولغايكى، ئاخشام يامغۇردىن كېيىن ھاۋا شۇنداق ئوچۇق بولدىكى، ئاسماندىكى

ئاي خۇددى يامغۇر بىلەن يۇيۇلغاندەك ئادەتتىن تاشقىرى يارقىن ئىدى. بۇنداق كەم ئۇچرايدىغان پاك مەنزىرىگە بېرىلىپ كېتىپ ئۇخلىغۇمۇ كەلمىدى. سۇ سائىتى ئۈچ قېتىم ئايلانغان بولسىمۇ، چىنارلىق سالاسۇن تۇۋىدە چۆرگۈلەپ يۇرۇۋەرگەنىدىم، شامال بىلەن شەبنەملىك سوغۇقى ئۆتۈپ ئۆزۈمگە بىتاپلىق تېپىۋالدىم. تۇنۇگۈن ئۆزىگىز ئاۋارە بولۇپ مېنى يوقلاپ كەلدىگىز، ئارقىدىن خىزمەتكارىگىز ئارقىلىق ئەھۋال سورىغانلىقىڭ ئۈستىگە، يەنە يېڭى ئۇزگەن لىزى مېۋىلىرىنى ھەم جېنچىلىك① نىڭ قول يازمىسىنى ئەۋەتىپسىز. ماڭا شۇنچە ئىلتىپات كۆرسەتكىنىگىزدىن چوڭقۇر مىننەتدارمەن! بۇگۈن شىرەگە تايىنىپ سۈكۈتكە چۆمگىنىمدە، بىردىنلا قەدىمكى كىشىلەرنىڭ ھاياتى ئېسىمگە كېلىپ قالدى. ئۇلار نام ـ شۆھرەت ۋە مەنپەئەت تالىشىپ سۈئىي تاغ ۋە بۇلاقلارنى بىنا قىلغان، شۇ باغلىرىغا ئۆزلىرىنىڭ يىراق ـ يېقىن ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەرلىرىنى چىللىغان. ئىنتايىن مېھماندوستلۇقىدىن ئۇلارنىڭ مەپىلىرىنىڭ ئوقلىرىنى چىقىرىپ قۇدۇقتا تاشلىۋەتكەن②. بىرنەچچە پىكىرداشلار قوشۇلۇپ، سۆھبەتلەردە بولغان، مۇشائىرە جەمئىيىتى قۇرغان ياكى شېئىر ئوقۇشنى ئۇيۇشتۇرغان. بۇ ئىشلار بەزىدە بىردەملىك تاسادىپىي ھەۋەسنىڭ تەسىرى بىلەن بولۇپ ئۆتكەن بولسىمۇ، مەڭ يىللارچە داستان بولارلىق شانۇ شۆھرەت قازانغان. كەمىنە سىڭلىگىز ناقابىل بولسامۇ، شۇنداق ئېسىل باغدا ياشاش شەرىپىگە ئىگە بولدۇم، شۆ باۋچەي بىلەن لىن دەيىيۇينىڭ نەپىس شېئىرلىرىدىن بەھرىمەن بولۇش بەختىگىمۇ سازاۋەر بولدۇم. ئەپسۇسكى، بىزنىڭ سالقىن ھويلىلىرىمىز بىلەن ئايدىڭ پېشايۋانلىرىمىزدا تېخىچە شائىرلار

---

① جېنچىلىك ياكى يەن جېنچىلىك ـــ تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى مەشھۇر خەتتات (708 ـــ 784).

② مەپىنىڭ ئوقىنى چىقىرىپ قۇدۇقتا تاشلاش ـــ ئۆيگە كەلگەن مېھمانىنى تۇتۇ-ۋېلىپ كەتكىلى قويماسلىقنى بىلدۈرىدىغان تەسۋىرىي ئىبارە. رىۋايەتكە قارىغاندا، خەن سۇلالىسى زامانىدا چىن زۇن دېگەن مېھماندوست بىر ئادەم ئۆتكەن بولۇپ، ئۆيگە كەلگەن مېھمانىنى كەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن، مەپىسىنىڭ ئوقىنى چىقىرىپ قۇدۇقتا تاشلىۋېتىدىكەن.

يغىلىپ سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ باقمىدى، ئۆرۈكلۈك مەيخانىدا ياكى شاپتۇل سايىسىدا ئولتۇرۇپ شاراب ئىچىپ، شېئىر يېزىش ئىشى بولماي كېلىۋاتىدۇ. مەشھۇر ئەدەبىلەرنىڭ «نېلۇپەر» مۇشائىرە جەمئىيىتىگە پەقەت ئەر كىشىلەرلا قاتناشتۇرۇلغان ياكى پاساھەتلىك سۆز ئىگىللىرى يىغىلغان «شەرقىي تاغ»[1]قا ئايالىلار قوبۇل قىلىنمىغان دېيىش مۇمكىنمۇ؟ ئەگەر سىز قارىلىق يولىنى بېسىپ بىز تەرەپكە قەدەم تەشرىپ قىلمىغان بولسىڭىز، يولىڭىزغا پايانداز سالدۇرۇپ كۈتكەن بولاتتىم.

ئېھتىرام بىلەن:
سىڭلىڭىز تەنچۈن.

باۋيۇي باغاقنى ئوقۇپ بولۇپلا، خۇشاللىقى ئىچىگە سىغماي چاۋاك چېلىپ كەتتى.

— هوششەرە، تەنچۈن سىڭلىم قالتىس ئەقىللىك جۇمۇ ! مەن ھازىرلا بېرىپ ئۇنىڭ بىلەن بۇ ئىشنى مەسلىھەتلىشىمەن.

شۇ گەپ بىلەن باۋيۇي ئۆيدىن چىقتى. سۇيمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىللە ماڭدى. ئۇلار ئەمدىلا ئەتراپشان شىپاڭىغا يېتىپ كەلگەندە، باغنىڭ ئىچىدىن ئارقا ئىشىككە قارايدىغان نۆۋەتچى ئايالنىڭ خەت كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىغا باۋيۇينىڭ كۆزى چۈشتى. ئايال باۋيۇينى كۆرۈشى بىلەنلا ئالدىغا كېلىپ:

— جيا يۈن غوجام ئۆزلىرىدىن تىنچ - ئامانلىق سوراپ كەپتۇ، ئۆزى ئارقا ئىشىكتە كۈتۈپ قالدى، بۇ خەتنى ئۆزلىرىگە ئەۋەتتى — دېدى.

باۋيۇي خەتنى ئېچىپ ئوقۇدى. خەتتە مۇنۇلار يېزىلغانىدى:

---

① «نېلۇپەر» جەمئىيىتى — شەرقىي جىن (317 — 420) دەۋرىدىكى مەشھۇر راھىب خۇيىيۈەن لۇشەننىڭ يولۇاس جىلغىسىدىكى شەرقىي ئورمانلىق ئىبادەتخانىسىدا تەشكىل قىلغان جەمئىيەت، بۇنىڭغا ئۆز زامانىسىدىكى نۇرغۇن ئەدىبلەر قاتناشقان. ئىبادەتخانىغا ئاق نېلۇپەر تېرىلغانلىقتىن، نېلۇپەر جەمئىيىتى دەپ ئاتالغان.

سالام خەت

كەمىنە نالايىق ئوغۇللىرى جيا يۈندىن

ئۇلۇغ ئاتىمىزغا پۈتمەس ـ تۈگىمەس بەخت ۋە بىباھا ئامان ـ ئېسەنلىك تىلەيمەن.

ئۆزلىرى مەرھەمەت كۆرسىتىپ، پېقىرنى ئۆز ئوغلۇم دەپ، ئاتدارچىلىقلىرىغا قوبۇل قىلىپ ئالغانلىرىدىن بۇيان، كېچە ۋە كۈندۈز ئۆزلىرىگە ھۆرمەت ۋە ۋاپادارلىق كۆرسىتىش كويىدا بولۇپ، بۇنىڭغا تېخىچە ئىمكان تاپالماي كەلگەنىدىم. يېقىندا كەمىنلىرىگە جانابلىرىنىڭ چوڭ بەخت ـ ئامەتلىرىنىڭ شاراپىتى بىلەن، گۈل ۋە ئۆسۈملۈكلەر سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى تاپشۇرۇلغانىدى. شۇ ۋەجىدىن پېقىرغا نۇرغۇن داڭدار باغۋەنلەر بىلەن تونۇشۇش ۋە كۆپلىگەن مەشھۇر باغلارغا بېرىش ئۇلۇغ بەختى نېسىپ بولدى. قايسى كۈنى مەن تاسادىپىيلا بىر خىل ناھايىتى ئاز تېپىلىدىغان ئاق يەسمەننى ئۈچرىتىپ قالدىم، بۇنى كۆپرەك قولغا كەلتۈرۈشكە بولماي، بىر ئامال قىلىپ يۈرۈپ ئاران ئىككى تەشتەك تاپقانىدىم. جانابلىرى پېقىرنى ئۆز ئوغلۇم دەپ قارايدىغان بولسىلا، گۈل تاماشىسى قىلىش ئۈچۈن بۇ ئىككى تەشتەك گۈلنى ئېلىپ قېلىشلىرىنى سورايمەن. ھازىر ھاۋا ئىنتايىن ئىسسىق بولغانلىقتىن، خان قىزلارنىڭ باغدا سالقىنلىشىغا دەخلى يېتىپ قالمىسۇن دەپ، ئۆزلىرى بىلەن شەخسەن كۆرۈشۈشكە جۈرئەت قىلالماي، بۇ خەتنى ھۆرمەت بىلەن تۇتتۇم. جانابلىرىغا باش ئۇرۇپ سالامەتلىك تىلەيمەن.

تىزلىنىپ تۇرۇپ خەت تۇتقۇچى:

ئوغۇللىرى جيا يۇن

باۋيۇي خەتنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن كۈلۈپ تۇرۇپ سورىدى:

ـــ ئۆزى يالغۇز كەپتىمۇ ياكى باشقا كىشى بارمۇ؟

ـــ ئىككى تەشتەك گۈل بار، ـــ دېدى ھېلىقى ئايال.

ـــ سەن قايتىپ بېرىپ ئېيتىپ قوي، خەتتىن ۋاقىپ بولدۇم، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ مېنى ياد ئەتكەنلىكىگە رەھمەت، سەن گۈلنى تاپشۇرۇۋېلىپ بىزنىڭ ئۆيگە ئاپىرىپ قويغىن.

شۇ گەپ بىلەن باۋيۇي سۈيمۇ بىلەن كۈز نەسىمى قىرائەتخانىسىغا كەلدى. باۋچەي، دەييۇي، يېڭچۈن ۋە شىچۈنلەر شۇ يەردە ئىكەن. ئۇلار باۋيۇينىڭ كىرىشى بىلەنلا كۈلۈشۈپ:

ـــ مانا يەنە بىرسى كەلدى ! ـــ دېيىشتى.

ـــ ھېسابتا مەن چاكىنىلاردىن ئەمەس ئىكەنمەن، كاللامغا تاسادىپىي بىر پىكىر كېلىپ قالغانلىقتىن، بىرنەچچە باغاق يېزىپ باققانىدىم، ـــ دېدى تەنچۈن كۈلۈپ، ـــ باغاق قولغا تېگىشى بىلەنلا ھەممەيلەننىڭ يېتىپ كېلىشىنى كىم بىلسۇن !

ـــ ئەپسۇسكى، كېچىكىپ قالدۇق ! ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ـــ مۇشائىرە جەمئىيىتىنى بۇرۇنراق قۇرۇشمىز لازىم ئىدى.

ـــ ھازىرمۇ تېخى كېچىككەن بولمايمىز، ـــ دېدى دەييۇي ئېتىراز بىلدۈرۈپ، ـــ ئەپسۇسلىنىشنىڭ ھاجىتىمۇ يوق. لېكىن، جەمئىيەتنى ئۆزۈڭلار قۇرۇڭلار، مېنى ھېسابقا ئالماڭلار، مەن بۇ جەمئىيەتكە قاتنىشىشقا پېتىنالمايمەن.

ـــ سىز پېتىنمىسىڭىز كىم پېتىنىدۇ؟ ـــ دېدى يېڭچۈن كۈلۈپ.

ـــ بۇ ئىنتايىن مۇھىم ۋە زور بىر ئىش، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ ھەممەيلەن قىزغىن بولايلى، سىلى ـ ئۆزلىرى دەپ تۇزۇت قىلىپ تۇرمايلى، كىمنىڭ پىكرى بولسا ئوتتۇرىغا قويسۇن، ھەممەيلەن بىرلىكتە مۇھاكىمە قىلايلى. باۋچەي ئاچامۇ پىكرىنى قويۇپ باقسۇن، ئاندىن دەييۇي سىڭلىممۇ ئۆز گېپىنى ئېيتار.

ـــ نېمىگە ئالدىرايسىز ! ـــ دېدى باۋچەي، ـــ تېخى ھەممەيلەن يىغىلىپ بولمىدى.

ئۇنىڭ سۆزى تېخى تۈگىمەي تۇرۇپلا، لى ۋەنمۇ يېتىپ

كەلدى. ئۇ ئىشكتىن كىرىپلا كۈلۈمسىرەپ:

— تولىمۇ ياخشى ئىش بوپتۇ ! مۇشائىرە جەمئىيىتى قۇرساقلار مەن باشقۇرۇشنى ئۆز ئۈستۈمگە ئالىمەن. مەندە ئۆتكەن باھاردىلا مۇشۇ پىكىر تۇغۇلغان، لېكىن ئويلاپ باقسام، شېئىر يېزىشنى بىلمەيدىكەنمەن، شۇڭا بىكاردىن داۋراڭ سېلىپ نېمە قىلاي دەپ، ھېچكىمگە ئېيتمىغانىدىم. شۇنىڭ بىلەن بۇ پىكرىم ئۇنتۇلۇپ كەتتى. سىڭلىم تەنچۇن مەنۇن بولسىلا، ئۇنىڭ جەمئىيەت قۇرۇشىغا مانا مەن ياردەملىشىمەن.

— بىز مۇشائىرە جەمئىيىتىنى جەزمەن قۇرماقچى بولغانىكەنمىز، دېمەك ھەممىمىز شائىر ھېسابلىنىمىز، — دېدى دەييۇي، — شۇڭا ئالدى بىلەن بىر - بىرىمىزنى «ئاچا - سىڭىل»، «تاغا - يەڭگە» دەپ ئاتاشنى ئۆزگەرتەيلى، شۇنداق قىلساق چاكىنىلىق بولمايدۇ.

— ناھايىتى توغرا ! — دېدى لى ژەن بۇ پىكىرنى قۇۋۋەتلەپ، — بىز ئۆزىمىزگە ئەدەبىي تەخەللۇس قويۇپ، بىر - بىرىمىزنى ئاشۇ تەخەللۇس بىلەن چاقىرساق نېمىشقا بولمايدىكەن؟ مەن ئۆزۈمگە «شالچى دېھقان» دېگەن تەخەللۇسنى قويىمەن. بۇ تەخەللۇسنى باشقىلار ئۆزىگە قويمىسۇن.

— مەن ئۆزۈمگە «نەسىمە بۇۋى» دېگەن تەخەللۇسنى قويىاي، — دېدى تەنچۇن كۈلۈپ.

— «بۇۋى»، «غوجام» دېگەن سۆزلەر ئانچە نەپىس ئەمەس، — دېدى باۋيۇي، — بۇ سۆزنى بىز تولا ئاڭلاپ زېرىكىپ كەتكەن. بۇ يەردە چىنار بىلەن بانان دەرىخى ھەددى - ھېسابسىز، شۇلارنى ئەسلىتىدىغان تەخەللۇس قويغىنىڭىز ياخشى.

— ھە، تاپتىم ! — دېدى تەنچۇن كۈلۈپ، — مەن بانانىنى بەك ياخشى كۆرىمەن، مېنى «بانان مۇخلىسى» دەپ ئاتاڭلار.

— بۇ بۆلەكچىلا قىزىقارلىق گۈزەل تەخەللۇس، — دېدى كۆپچىلىك.

— ئۇنداق بولسا، ئۇنى دەرھال تۇتۇپ گۆشىنى قورۇپ شاراب

ئىچىڭلار ! ــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

كۆپچىلىك بۇ سۆزنى چۈشەنمىگەنىدى، دەييۇي كۈلۈپ:

ــ جۇاڭزى «بانان يوپۇرماقلىرى يېپىلغان كېيىك» دېگەنىكەن، تەنچۇن ئۆزىنى «بانان مۇخلىسى» دەپ ئاتىغاندىن كېيىن، ئۆزىنى كېيىك قىلىپ قويغان بولماي نېمە[1]؟ ئۇنىڭ گۆشىنى تېزرەك سۇرلەيلى ـ دە ! ــ دېدى.

كۆپچىلىك بۇنى ئاڭلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. تەنچۇن كۈلۈمسىرەپ:

ــ سىز يەنە ئۇستىلىق بىلەن مېنى گەپتە چېقىۋالدىڭىز ! ئالدىرىماي تۇرۇڭ، مەنمۇ سىزگە ئىنتايىن كېلىشكەن گۈزەل بىر لەقەمنى ئويلاپ قويدۇم، ــ دېدى. ئاندىن كۆپچىلىككە قاراپ، ــ ئۇ زامانىسىدا ئېخۋاڭ بىلەن نۇييىڭنىڭ بامبۇكا تۆكۈلگەن كۆز ياشلىرىدىن بامبۇك ئالىچىپار بولۇپ كېتىپتىكەن، هازىرغىچە بۇنداق ئالىچىپار بامبۇكنى «شياڭفېي قومۇشى» دەپ ئاتايدۇ. هازىر لىن دەييۇي بامبۇكزار سارايدا تۇرۇۋاتىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇمۇ يىغلاڭغۇ، شۇڭا كەلگۈسىدە ئۇنىڭ هويلىسىدىكى بامبۇكلارمۇ ئالىچىپار بولۇپ كېتىشى مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى «بامبۇكزار مەلىكىسى» دەپ ئاتايلى.

هەممەيلەن تەنچۇننىڭ ئەپچىل ئىسىم تاپقانلىقىغا چاۋاك چېلىشىپ كەتتى. دەييۇي بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، لام ـ جىم دېمىدى.

ــ مەن سىڭلىم شۇ باۋچەيگە ياخشى بىر تەخەللۇس تېپىپ

---

① «جۇموۋاڭ تەزكىرىسى» دە بايان قىلىنىشىچە، زو بەگلىكىدە بىر ئادەم بىر كېيىكنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپ، باشقىلار كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ، دەرهال ئورنىغا تاشلاپ ئۇستىگە بانان يوپۇرماقلىرىنى يېپىپ قويۇپتۇ ۋە بۇ ئىشىدىن خۇشال بوپتۇ. بىرەۋىدىن كېيىنلا يوشۇرغان يېرىنى تاپالماي، بۇنى چۈشۈم ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قاپتۇ. بۇ يەردە دەييۇي بۇ رىۋايەت بىلەن تەنچۇننىڭ ئۆزىنى «بانان مۇخلىسى» دېگەنىنى كېيىنكى دېگەنلىكى بولىدۇ، دەپ زاڭلىق قىلىدۇ.

قويدۇم، ــ دېدى لى ۋەن كۈلۈپ، ــ پەقەت ئىككىلا سۆزلۈك.

ــ قانداق تەخەللۇس؟ ــ دەپ سوراشتى ھەممەيلەن قىزىقىپ.

ــ مەن ئۇنىڭغا «ئاسارۇن بانۇ» دېگەن تەخەللۇسنى بېرىمەن، سىلەرچە قانداقكىنتاك؟ ــ دېدى لى ۋەن.

ــ بۇ تەخەللۇس ناھايىتى ياخشى، ــ دېدى تەنچۇن.

ــ ماقۇلمۇ؟ ــ دېدى باۋيۇي، ــ ماقۇلمۇ بىرنى تېپىڭلار.

ــ سىزگە ئاللىقاچان تېپىپ قويۇلغان، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ــ «بىكارچى ئالدىراڭغۇ» دېگەن تەخەللۇس سىزگە تازا باب كېلىدۇ!

ــ ساقا ئۆزۈڭنىڭ بۇرۇنقى «گۈلچى غىلمان» دېگەن لەقىمىڭ بولۇۋېرىدۇ، ــ دېدى لى ۋەن.

ــ كىچىك ۋاقتىمدا قىلغان ئىشنى يەنە تىلغا ئېلىپ نېمە قىلاتتىڭلار؟ ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

ــ سىزگە مەنلا لەقەم قويايچۇ، ــ دېدى باۋچەي، ــ ئەڭ چاكىنا بولسىمۇ سىزگە تازا باب كېلىدۇ. دۇنيادا بايلىق بىلەن ئېسىلزادىلىككە ئېرىشىش ئەڭ قىيىن ئىش، شۇنىڭدەك بىكارچىلىقنى قولغا كەلتۈرۈشمۇ ناھايىتى قىيىن، بۇ ئىككىسىگە تەڭلا ئېرىشىش ھەرگىزمۇ مۇمكىن ئەمەس، لېكىن بۇ ئىككىسى سىزدە بار. شۇنىڭ ئۈچۈن، سىزنى «بىكار تەلەپ بايۋەچچە» دەپ ئاتىساق بولۇۋېرىدۇ.

ــ بۇنىڭغا مەن لايىق ئەمەس! ھەرگىزمۇ لايىق ئەمەس! ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ مەيلى، قانداق ئاتىساقلار ئاتاۋېرىڭلار.

ــ قالايمىقان لەقەم قويۇۋەرسەكمۇ بولماس! ــ دېدى دەبيۇي سۆزگە ئارىلىشىپ، ــ سىز ئارامبەخش ھويلىدا تۇرغانىدىن كېيىن «ئارامبەخش شاھزادە» دەپ ئاتىساق ياخشى ئەمەسمۇ؟

ــ بۇ تەخەللۇسمۇ ياخشى، ــ دېيىشتى كۆپچىلىك.

ــ يىگىچۇن قىز بىلەن شۇنچۇن قىزغا نېمە دەپ تەخەللۇس قويىمىز؟ ــ دېدى لى ۋەن.

— بىز شېئىر يېزىشنى بىلمەسەك، بىكاردىن تەخەللۇس قويۇشنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ — دېدى يىگىچۇن.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دېدى تەنچۇن، — ھەرھالدا بىرەر تەخەللۇس قويۇپ قويغىنىمىز تۈزۈك.

— يىگىچۇن قىز «سۇ ياقىسى ئارىلى» دا تۇرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى «جەزىرە» دەپ ئاتىساق، — دېدى باۋچەي، — شېچۇن قىز بولسا «نېلۇپەر سەيناسى» دا تۇرىدۇ، شۇڭا ئۇنى «نېلۇپەر» دەپ ئاتىساق.

— شۇنداق بولسۇن، — دېدى لى ۋەن، — مەن سىلەردىن ياشتا چوڭراق، شۇڭا مېنىڭ پىكرىمگە قۇلاق سېلىپ مەن دېگەننى قىلىڭلار. كۆپچىلىككە ماقۇل كەلسە مۇنداق بولسۇن: بۇ جەمئىيەتتە بىز يەتتە كىشى بولساقمۇ، مەن، يىگىچۇن قىز ھەم شېچۇن قىز شېئىر يېزىشنى بىلمەيمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئۇچەيلەننى يازىدىغانلار قاتارىدىن چىقىرىۋېتىڭلار، ئۇچىمىزگە بىردىن ئىش تەقسىم قىلىنسا بولىدۇ.

— بىز ئۆزىمىزگە تەخەللۇس قويۇپ بولغان تۇرساق، يەنە بۇرۇنقى ئىسىمىمىز بىلەن ئاتاۋاتىدىغۇ، — دېدى تەنچۇن كۇلۇپ، — ئۇنداق بولغاندا بۇ تەخەللۇسلارنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ بۇندىن كېيىن خاتا سۆزلىگەنلەرگە جەريمانە قويۇشنى شەرت قىلايلى.

— ئاۋۋال جەمئىيەت قۇرۇلۇپ بولسۇن، ئۇنىڭدىن كېيىن جەريمانە قويۇشنىڭ قائىدىلىرىنى تۈزۈپ چىقايلى، — دېدى لى ۋەن، — مېنىڭ ئۆيۈم كەڭتاشا، جەمئىيەتنى مېنىڭكىدە قۇرايلى. مەن شېئىر يازالمىساممۇ، سىلەر شائىرلار چاكىنا كۆرمىسەڭلارلا ساھىبخانا بولاي. بەلكىم شۇ باھانىدە مەنمۇ تۈزۈتلۇكرەك بولۇپ كېتەرمەن، شائىرمۇ بولۇپ قالامدىمەن تېخى. مېنى جەمئىيەت باشلىقلىقىغا سايلاپمۇ قالار سىلەر. مەن بىر كىشى ئەلۋەتتە ھەممە ئىشلارغا يېتىشەلمەيمەن، ماڭا يەنە ئىككى مۇئاۋىن كېرەك. مېنىڭچە، «جەزىرە» بىلەن «نېلۇپەر» بۇ ئىككى ئوقۇمۇشلۇق خېنىمنى مۇشۇ ئىشقا تەكلىپ قىلساق،

بىرسى شېئىرغا ماۋزۇ تاللاش ۋە قاپىيە بەلگىلەش ئىشلىرىنى قىلسا، يەنە بىرسى خاتىرىلەش ۋە نازارەتچىلىكىنى ئېلىپ بارسا. لېكىن، بۇ بىز ئوچەيلەنىنى شېئىر يازسا بولمايدۇ، دېگەنلىك ئەمەس، ئەگەر ئاسانراق ماۋزۇ ياكى يېنىكرەك قاپىيەلەرنى تاپساق، بىزمۇ بىرەر - يېرىم شېئىر يېزىپ قېلىشىمىزمۇ مۇمكىن. قالغان تۆتىنچىلار شېئىرنى چوقۇم يېزىشىچىلار كېرەك. بۇنىڭغا قوشۇلىمايدىغانلار، جەمئىيەت قۇرۇلغان ھېسابلانسۇن، قوشۇلمىغانلار، مەنمۇ سىلەرنىڭ باھانىچىلاردا نام چىقىرىۋېلىشقا جۇرئەت قىلالمايمەن، گەپ مۇشۇ.

يىگىچۇن بىلەن شىچۇننىڭ شېئىر بىلەن ئانچە خۇشى يوق ئىدى، يەنە كېلىپ شۆ باۋچەي بىلەن دەييۇينىڭ ئالدىدا خىجالەت بولاتتى، شۇڭا بۇ گەپ دىتىغا خوپ كېلىپ:

— ناھايىتى توغرا، — دېيىشتى.

تەنچۇنمۇ ئۇلارنىڭ كۆچىلىدىكىنى چۈشەندى ۋە بۇ ئىككىيلەننىڭ جان دەپ قوشۇلغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارنى زورلاشقا ئوڭايسىزلاندى - دە، نائىلاج ماقۇل بولدى.

— بوپتۇ، شۇنداق بولسۇن، — دېدى تەنچۇن كۈلۈپ، — مەن ئۆزۈمچە ئويلاپ كۆلگۈم كېلىدۇ، مەن ياخشى كۆچىلۇم بىلەن مۇشائىرە جەمئىيىتى قۇرۇش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويسام، ئەمدى كېلىپ ئوچىلار مېنى باشقۇرىدىغان بولۇۋالدىلار.

— ئۇنداق بولسا، بىز «خۇشبۇي شالزارلىق» قا بارايلى، — دېدى باۋيۇي.

— سەنلا ئالدىرايدىكەنسەن، — دېدى لى ۋەن، — بۇگۈن پەقەت مەسلىھەت ئۆتكۈزدۇق، مەن چاقىرغۇچە كۈتۈپ تۇرۇڭلار.

— نەچچە كۈندە بىر يىغىلىدىغانلىقىمىزنىمۇ مەسلىھەتلىشۋالغان ياخشى، — دېدى باۋچەي.

— يىغىلىشىمىز تولىمۇ كۆپ بولۇپ كەتسە قىزىقى بولمايدۇ، — دېدى تەنچۇن كۈلۈپ قويۇپ. ئاندىن يەنە قوشۇپ قويدى، — بىر ئايدا ئىككى ياكى ئۈچ قېتىم يىغىلايلى.

— بىر ئايدا ئىككى قېتىم يىغىلىساق كۆپايە قىلىدۇ، — دېدى باۋچەي، — بەلگىلىگەن كۈندە، يەل - يېغىنغا قاتناي يىغىلىۋېرەيلى، بۇ ئىككى كۈندىن باشقا، بىرەركىمنىڭ خۇشلۇقى تۇتۇپ قېلىپ، نۆۋەتتىن تاشقىرى يىغىلىشنى ئىختىيار قىلىپ قالسا ئۆز ئۆيىگە تەكلىپ قىلسىمۇ ياكى قوشۇلۇپ بۇ يەرگە كەلسەكمۇ بولىۋېرىدۇ. شۇنداق قىلساق جانلىق ھەم قىزىق بولمامدۇ؟

— بۇ تېخىمۇ ياخشى مەسلىھەت بولدى، — دېيىشتى قالغانلارمۇ.

— جەمئىيەتنى قۇرۇش پىكرىنى مەن ئوتتۇرىغا قويغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئالدى بىلەن مەن ساھىبخانا بولۇشۇم كېرەك، — دېدى تەنچۇن، — شۇنداق بولغاندىلا، ئاندىن مېنىڭ قىزغىنلىقىمنى يەردە قويغان بولمايسىلەر.

— ئۇنداق بولسا، ئەتە سىز جەمئىيەتنىڭ دەسلەپكى يىغىلىشىنى ئۆتكۈزۈڭ، بولامدۇ؟ — دېدى لى ۋەن.

— ئەتە ئۆتكۈزگەندىن كۆرە، بۈگۈنلار ئۆتكۈزگىنىمىز تۈزۈك، ھەتتا ھازىرلا ئۆتكۈزگىنىمىز ياخشى، — دېدى تەنچۇن، — سىز ماۋزۇ بەلگىلەپ بېرىڭ، «جەزىرە» قاپىيە بەلگىلىسۇن، «نېلۇپەر» نازارەتچىلىك قىلسۇن.

— مېنىڭ پىكرىمچە، — دېدى يىڭچۇن، — بىر كىشىنىڭ خاھىشى بويىچە ماۋزۇ تاللاش ۋە قاپىيە بەلگىلەش توغرا بولمايدۇ، شۇڭا چەك تاشلىساق ئادىل بولارمىكىن.

— بايا مەن بۇ يەرگە كېلىۋېتىپ خىزمەتكارلارنىڭ ئىككى تەشتەك ئاق يەسىمەن كۆتۈرۈپ كىرىۋاتقانلىقىنى كۆرگەنىدىم، ناھايىتى چىرايلىق گۈللەر ئىكەن، — دېدى لى ۋەن، — شۇنى كۆيلىسەك نېمىشقا بولمايدىكەن؟

— ئۇنى كۆرۈپ ھۆزۈر ئالماي تۇرۇپ قانداق شېئىر يازغىلى بولىدۇ؟ — دېدى يىڭچۇن.

— ناھايىتى شۇ ئاق يەسىمەن ئىكەنغۇ، — دېدى باۋچەي، —

ئاۋۋال كۆرۈپ، ئاندىن شېئىر يازمىز دېيىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ قەدىمكىلەر شېئىرنى قاچان ئىلھام كەلسە شۇ چاغدا يازغان. ئاۋۋال كۆرۈپ ئاندىن يازغان بولسا، ھازىرغىچە مۇنچىلىك كۆپ ياخشى شېئىرلار يېزىلمىغان بولاتتى!

ــ ئۇنداق بولسا مەن قاپىيە بەلگىلەي، ــ دېدى يىگىچۇن.

ئۇ كىتاب جاۋىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ بىر شېئىر كىتابىنى سۇغۇرۇپ ئالدى ــ دە، تەۋەككۇل قىلىپ بىر بەتنى ئاچتى. بۇ بەتتىن يەتتە سۆزلۈك ۋەزىندىكى بىر شېئىر چىقتى. بۇنى ھەممەيلەنگە كۆرسىتىپ، يەتتە سۆزلۈك ۋەزىندە شېئىر يېزىش كېرەكلىكىنى ئۇقتۇردى، يىگىچۇن كىتابنى يېپىپ قويۇپ، بىر چۆرە قىزغا:

ــ سەن خالىغانچە بىر سۆزنى ئېيتىپ باققىنا، ــ دېدى.

قىز ئىشككە يۆلىنىپ تۇراتتى، ئويلاپ تۇرماستىنلا «خىلۋەت» دېدى.

ــ دېمەك، «خىلۋەت» قاپىيەسى «ئون ئۇچىنچى قاپىيە»[1] ھېسابلىنىدۇ، ــ دەپ ئېلان قىلدى يىگىچۇن، ــ دەسلەپكى مىسرانى «خىلۋەت» قاپىيەسى بىلەن باشلايمىز.

ئۇنىڭدىن كېيىن يىگىچۇن قاپىيە كاپىيەنلىرى ساندۇقى[2]نى ئەكەلدۇرۇپ، ئۇنىڭدىن «ئون ئۇچىنچى قاپىيە»نىڭ سىيرىتمىسىنى ئالدى ــ دە، يەنە شۇ قىزغا تەۋەككۇلسىگە تۆت دانە كاپىيەن ئالدۇرغاندى، بۇ قىزنىڭ قولىغا «زۇمرەت»، «ھەيرەت»، «زۇلمەت» دېگەن سۆزلەر قويۇلغان كاپىيەنلەر چىقتى.

---

① بۇ يەردە ئەسلىدە «مېن» (ئىشىك) قاپىيەسى ئېيتىلغان بولسىمۇ، شېئىرنىڭ تەرجىمىسىدە «خىلۋەت» دەپ ئېلىندى. ئەسلىدە «مېن» قاپىيەسى «نەزمگە باب كېلىدىغان قاپىيەلەر» دېگەن رىسالىدە ئون ئۇچىنچى تۈركۈمدىكى «بۇەن» قاپىيەلىرى قاتارىغا كىرىدۇ، شۇڭا «ئون ئۇچىنچى قاپىيە» دېيىلگەن.

② شېئىرلاردا ھەربىر قاپىيە بىر كاپىيەنگە ئويۇلۇپ، تۈركۈم بويىچە ئايرىم تارتمىلارغا سېلىنىدۇ، ئاندىن بۇ «قاپىيە بەلگىلەش» تە پايدىلىنىدۇ.

— «هەيرەت» دېگەن سۆز بىلەن «خىلۋەت» نى قاپىيەگە كەلتۈرۈش تەس، — دېدى باۋيۈي.

شۇ ئارىدا دېدەك سىشۇ تۆت دانە قەلەم ۋە تۆت ۋاراق قەغەز تەييارلاپ تارقىتىپ بەردى. ھەممەيلەن ئاستا ئۆز شېئىرلىرى ئۈستىدە ئويلاشقا كىرىشتى، يالغۇز دەييۈيلا ھېچنېمىدىن غېمى يوقتەك، بىردەم چىنار شاخلىرىنى سىلكىپ، بىردەم كۈز مەنزىرىسىگە كۆز تىكىپ، بىردەم دېدەكلەر بىلەن چاقچاقلىشىپ ۋاقىت ئۆتكۈزدى. يىڭچۈن يەنە دېدەكتىن بىرىنى «شېرىن چۈش» ناملىق كۈجە يېقىشقا بۇيرۇدى. بۇ كۈجىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئۈچ سۇڭ، توملۇقى پىلىك ئوتىچىلىك بولۇپ، تېزلا كۆيۈپ تۈگەيتتى. كۈجە كۆيۈپ بولغۇچە شېئىرنى يېزىپ بولۇش شەرت قىلىندى، كىمكى كۈجە كۆيۈپ بولغۇچە شېئىرنى يېزىپ بولالمىسا جەرىمانە قويۇلىدىغان بولدى.

كۆپ ئۆتمەي، تەنچۈن بىرىنچى بولۇپ شېئىرنى يېزىپ تۈگىتىپ، ئۇنى بىر قۇر تەھرىرلەپ يىڭچۈنگە بەردى. ئاندىن باۋچەيدىن:

«ئاسارۇن بانۇ» يېزىپ بولغانسىز؟ — دەپ سورىدى.

— يېزىشنىغۇ يېزىپ بولدۇم، — دېدى باۋچەي، — شۇغىنىسى ياخشى چىقمىدى.

باۋيۈي قولىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ پېشايۋاندا ئۇ باشتىن - بۇ باشقا ئاستا مېڭىپ يۈرەتتى، بىردىن دەييۈيگە:

— ئاڭلىغانسىز، ئۇلار يېزىپ بوپتۇ، — دېدى.

— مەن بىلەن كارىڭىز بولمىسۇن، — دېدى دەييۈي.

باۋيۈي باۋچەينىڭ ئۆز شېئىرىنى ئاققا كۆچۈرۈپ بولغانلىقىنى كۆرۈپ:

— ئاپلا ! كۈجە كۆيۈپ بولاي دېدى، مەن تېخى تۆت مىسرالا يازدىم، — دېدى. ئاندىن دەييۈيگە قاراپ، — كۈجە كۆيۈپ تۈگەي دېدى، زەي يەردە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ — دېدى.

دەيبۇي ئۇنىڭ سۆزىگە يەنىلا ئېتىبار قىلمىدى.
ــ ئەمدى مەن سىزگە قاراپ تۇرالمىغۇدەكمەن، مەيلى ياخشى چىقسۇن ياكى يامان، يېزىپ چىقايلا، ــ دېدى باۋيۇي.
ئۇ شىرەنىڭ قېشىغا كېلىپ شېئىرىنى يېزىشقا كىرىشتى.
ــ ئەمدى شېئىرنى ئوقۇشقا باشلايمىز، ــ دېدى لى ۋەن ئېلان قىلىپ، ــ مۇشۇ شېئىرلارنى ئوقۇپ بولغۇچىلىك كىم يېزىپ بولالمىسا جەريمانىگە ئۇچرايدۇ.
ــ «شالچى دېھقان» شېئىر يېزىشنى ئانچە بىلمەسمۇ، ئوقۇشنى ياخشى بىلىدۇ، ــ دېدى باۋيۇي، ــ يەنە كېلىپ ئۇ ئەڭ ئادىل، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ باھاسى بىزنى قايىل قىلىدۇ.
ھەممەيلەن بېشىنى لىڭشىتىپ قوشۇلدى. لى ۋەن ئالدى بىلەن تەنچۇننىڭ شېئىرىنى ئوقۇشقا باشلىدى:

ئاق يەسمەنگە مەدھىيە

ئىشكىنى كەچكى ئاپتاپتا گىياھ چىرماپتۇ خىلۋەتتە،
ئۆتۈپ يامغۇرمۇ تەشتەك مۇخ كەبى تاۋلاندى زۇمرەتتە.
سۈزۈك قاشتاشتەك ھۆسنۈڭ ئېسىل ـ پاكلىقتا يېگانە،
ۋۇجۇدۇڭ قار بىلەن پۈتكەن، كىشى مەپتۇندۇر ھەيرەتتە.
ئەجەب زىبا چېچەك ـ غۇنچەڭ ۋە لېكىن ناتۇۋان، ئاجىز،
جامالىڭ تۈندىكى ئايدىن بولۇپ داغ، قويدى ھەسرەتتە.
دېمە ئۇنى ئۇچار كۆكتە پەرىشتىدەك كىيىپ ئاق تون،
بولۇپ جور مەن بىلەن كۆيلەر شېئىر بۇ كەچكى زۇلمەتتە.

شېئىر ئوقۇلۇپ بولغاندا، ھەممەيلەن بىر قۇر ماختاشتى، ئاندىن باۋچەينىڭ شېئىرىنى ئوقۇدى.

قەدىرلەپسەن سىياقىڭنى تاقاپ ئىشكىنى خىلۋەتتە،
كوزامدىن سۇ ئىچىپ مۇخ تەشتىكىڭ چاقنايدۇ زۇمرەتتە.

يۇيۇلۇپ پەردىزىڭ، تاپتىڭ پەلەمپەيدە ئۆز ئەكسىڭنى،
قىرۇۋ ـ قاردەك قىلىپ جىلۋە، روھىڭمۇ قويدى ھەيرەتتە.
بايان يەتسە كامالەتكە شۇ چاغدا بىلىنۇر ھۆسنۇڭ،
لېكىن بولماس غۇبارسىز قاش، شۇڭا بولدۇق بىز ھەسرەتتە.
ئۆزۈڭنى كۆز ئىلاھىغا ئاتاپسەن پاكلىقىڭ ئاسراپ،
بويۇڭ زىبا، ئۆزۈڭ خامۇش تۇرارسەن كۈندە زۇلمەتتە.

ـــ ھەقىقەتەن «ئاسارۇن بانۇ» دېگۈچىلىكى بار ـ دە ! ـــ دېدى لى ۋەن. ئاندىن باۋيۇينىڭ شېئىرىنى ئوقۇدى:

بېرىپ كۆزدىن دېرەك بىر گۈل تۇرار ئىشىكتە ـ خىلۋەتتە،
شاخ ـ شاخىدا غۇنچىلەر تولۇپ تەشتەكتە زۇمرەتتە.
گۈزەل تەبىئەت يۇيۇنغاندەك ۋۇجۇدۇڭمۇ تازا ـ پاكتۇر،
سىياقىڭ خەستە شىزىدەك ئەجەب ناز بوي، مەن ھەيرەتتە.
ساباملۇ قاتمۇقات غۇسسەڭنى بەلكىم تارقىتالماس ھېچ،
جامالىڭغا قوشۇپ داغ تۇنكى يامغۇر قۇيدى ھەسرەتتە.
تۇرارسەن ئويلىنىپ گۈللۈك قاشاغا يۆلىنىپ تەنھا،
قۇلاق سېلىپ پاقىلداشقا[1] ۋە مۇڭلۇق نەيگە زۇلمەتتە.

شېئىر ئوقۇلۇپ بولغاندا، باۋيۇي تەنچۇنىڭ شېئىرىنى ياخشى، دېدى. لى ۋەن يەنىلا باۋچەينىڭ شېئىرىنى تەۋسىيە قىلىپ:

ـــ بۇ شېئىر ئالاھىدە ئۆزگىچىلىككە ئىگە، ـــ دېدى ۋە دەييۇينى ئالدىراتتى.

ـــ ھەممەيلەن يېزىپ بولدۇڭلارمۇ؟ ـــ دەپلا دەييۇي قولىغا قەلەم ئېلىپ، شارت ـ شۇرت قىلىپ يېزىپ كۆپچىلىكىنىڭ ئالدىغا تاشلاپ قويدى. لى ۋەن شېئىرنى ئېلىپ ئوقۇشقا كىرىشتى:

---

① پاقىلداش ـــ سۇ بويىدا كىرىنى توقماقلاپ يۈغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

قىيا قايرىپ مىلەڭزەمنى تۇرۇپسەن ياندا خىلۇەتتە،
توپاڭ مۇز، تەشتىكىڭ قاشتاش كەبى چاقنايدۇ زۇمرەتتە.

بۇ ئىككى مىسرا ئەمدىلا ئوقۇلۇشىغا، باۋيۇي باريكاللا ئېيتىپ:
— نەدىنمۇ ئويلاپ تاپقاندۇ بۇ سۆزلەرنى ! — دېدى.
ئوقۇش يەنىلا داۋاملاشتۇرۇلدى:

ۋۇجۇدۇڭ ئاقلىقى نەشپۈت چېچەكدىن ئوغرىلانغان،
ئېلىپ خۇشبۇي سەن مېيخۇادىن شۇڭا قالدىم مەن ھەيرەتتە.

بۇ ئىككى مىسرا ئوقۇلغاندا، كۆپچىلىك يەنە تەسىرلىنىپ:
— بۇنىڭ ھېسسىياتى ھەقىقەتەن باشقىلاردىن ئۆزگىچە ئىكەن، — دەپ ماختاپ كېتىشتى. ئوقۇش يەنە داۋاملاشتۇرۇلدى:

پەرى ئاي قەسىردە تىككەن مەشۇتتىن ئاق لىباسىڭنى،
ھەرەم قىزىدەك يېشىڭ سۇرتۇپ تۇرۇپسەن ئەي گۈل ھەسرەتتە،
ئۇياتچانسەن، سۇكۇتتە تۆكەرسەن كىمگە دەردىڭنى،
تۇرۇپسەن غەرب شامالىدا ماجالسىز كەچكى زۇلمەتتە.

— بۇ شېئىر بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىكەن ! — دېدى كۆپچىلىك شېئىر ئوقۇلۇپ بولغاندا.
— نەپسىلىك ۋە بەدئىيلىك جەھەتتە بۇ شېئىرنى بىرىنچى ئورۇندا دېيىشكە بولىدۇ، — دېدى لى ۋەن، — ئەمما چوڭقۇر مەنىلىك ۋە پۇختا بولۇش جەھەتتە «ئاسارۇن بانۇ» نىڭ شېئىرىغا يەتمەيدۇ.
— بۇ باھا جايىدا بولدى، — دېدى تەنچۇن قوشۇلۇپ، — «بامبۇكزار مەلىكىسى»نىڭ شېئىرى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

ـــ «ئارامبەخش شاھزادە» نىڭ شېئىرى ئەڭ كېيىنكى ئورۇندا تۇرىدۇ، ـــ دېدى لى ژەن، ـــ سەن بۇنىڭغا قايىل بولامسەن؟

ـــ مېنىڭ بۇ شېئىرىم ئەسلىدە ياخشى يېزىلمىغان، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ بۇ باھا ئەڭ ئادىل بولدى. لېكىن، «ئاسارۇن بانۇ»نىڭ شېئىرى بىلەن «بامبۇكزار مەلىكىسى»نىڭ شېئىرلىرىنى يەنە سېلىشتۇرۇپ ئويلىنىپ كۆرەيلى.

ـــ سىلەر ئارىلاشمىڭلار، مېنىڭ باھايىم بويىچە بولىدۇ، ـــ دېدى لى ژەن، ـــ كىم يەنە مۇشۇنداق تولا گەپ قىلسا جەريمانىگە ئۇچرايدۇ.

باۋيۇي بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئۇندىمەي قويدى.

ـــ بۇنىڭدىن كېيىن يىغىلىشىمىزنى ھەر ئاينىڭ ئىككىنچى كۈنى ژە ئون ئالتىنچى كۈنى ئۆتكۈزۈشكە بەلگىلەيمەن، ـــ دېدى لى ژەن، ـــ ماۋزۇ بەلگىلەش، قاپىيە تالاش مېنىڭ پىكرىم بويىچە بولىدۇ. ئارىلىقتىكى كۈنلەردە بىرەرىڭلارغا ئىلھام كېلىپ قالسا، قوشۇمچە يىغىلىش ئۆتكۈزۈشكە بولىدۇ، ھەتتا بىر ئاينىڭ ھەر كۈنى ئېچىشقىمۇ بولىدۇ، بۇنىڭغا مېنىڭ قارشىلىقىم يوق. لېكىن، ئاينىڭ ئىككىنچى ژە ئون ئالتىنچى كۈنلىرى بىزنىڭكىگە چوقۇم كېلىشىڭلار كېرەك.

ـــ جەمئىيىتىمىزگە نام قويساق بولارمىكىن دەيمەن، ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ بەك ئاددىي نام قويساقمۇ ياخشى بولماس، ـــ دېدى تەنچۇن، ـــ ئاجايىپ ـ غارايىپ بولۇپ كەتسىمۇ ياخشى ئەمەس. بىز تۇنجى شېئىرىمىزنى يەسىمەنگە بېغىشلىدۇق، شۇڭا جەمئىيىتىمىزنى «يەسىمەن مۇشائىرە جەمئىيىتى» دەپ ئاتايلى. گەرچە بۇ ئىسىم بىرئاز ئاددىيراق بولسىمۇ، ئىشىمىزنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى ئىپادىلەپ بەرگەچكە ھېچ ژەھەسى يوق.

بۇ ھەقتىكى پىكىرلەر تۇغىگەندىن كېيىن، كۆپچىلىك يەنە بىر قۇر مەسلىھەتلىشىۋالدى، ئاندىن ئاز ـ تولا شاراب ئىچىپ،

مېۋە ـ چېۋە يەپ، ھەرقايسىسى ئۆز يولىغا قاراپ تارقىلىشتى، بەزىسى ئۆيىگە قايىتتى، بەزىسى جيا ئانا بىلەن ۋاقىت ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا كەتتى. بۇ سۆز شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

ئەمدى سۆزنى شىرىندىن ئاڭلىغايسىز. شىرىن بايا باۋيۇينىڭ باغاقنى كۆرۈپلا ئالدىراش سۈيمۇ بىلەن كېتىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلەلمىگەنىدى. كېيىن يان ئىشىككە قارايدىغان دەرۋازىۋەن ئاياللار ئىككى تەشتەك يەسىمەن ئەكەلدى، بۇنى كۆرۈپ شىرىن دەرۋازىۋەن ئاياللىدىن سورىدى:

ـــ گۈلنى نەدىن ئەكەلدىڭلار؟

گۈل كۆتۈرۈپ كەلگەن ئاياللار بايىقى ئىشنى سۆزلەپ بېرىۋىدى، شىرىن ئۇلارغا گۈلنى قويۇپ، تاشقىرىقى ئۆيدە بىرەم ئولتۇرۇپ تۇرۇشنى بۇيرۇدى، ئۆزى ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ ئالتە مىسقال كۈمۈشنى تارازىدا تارتىپ ئوردى، يەنە ئۈچ يۈز داچەن ئېلىپ قايتىپ چىقتى ـ دە، ھېلىقى ئىككى ئايالغا:

ـــ كۈمۈشنى گۈلنى ئەكەلگەن مۇلازىملارغا بېرىڭلار، مۇنۇ پۇلغا ئۆزۈڭلار شاراب ئىچەرسىلەر، ـــ دېدى.

ئاياللار دەس تۇرۇشۇپ، خۇشاللىقتىن ئاغزى قۇلىقىغا يەتكۈدەك بولۇپ، رەھمەت ـ ھەشقاللا ئېيتىشتى، لېكىن پۇلنى ئالغىلى ئۇنىمىدى، شىرىن ئالمىساڭلار بولمايدۇ، دەپ قاتتىق تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئاندىن ئېلىشتى.

ـــ يان ئىشكىتە نۆۋەتچىلىك قىلىۋاتقان مۇلازىملار باردۇ؟ ـــ دەپ سورىدى شىرىن.

ـــ ھەر كۈنى تۆت كىشى نۆۋەتچىلىك قىلىدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى دەرۋازىۋەن ئايال، ـــ ئۇلار ئىچكىرىدىن بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇشىدۇ. خېنىم، بۇيرۇيدىغان نېمە ئىشلىرى بار ئىدى؟ بىز جېكىلەپ قويايلى.

ـــ مەن بۇيرۇيدىغان نېمە ئىش بولاتتى ! ـــ دەپ كۈلدى

شىرىن، ــ بۇگۈن باۋيۇي غوجام شى شياڭيۈن خېنىمغا بىر نەرسە ئەۋەتمەكچىدى، سىلەر ئوبدان چاغدا كەلدىڭلار، مۇلازىملارغا ئېيتىڭلار، مەپە يالاپ بەرسۇن، كىرا پۇلىنى ئۆزۈڭلار مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئېلىڭلار، ئۇلار پۇل ئالمىز دەپ ئالدى تەرەپكە دوقۇرۇپ يۈرمىسۇن.

ئاياللار خوش دېيىشىپ چىقىپ كېتىشتى.

شىرىن ئۆيگە قايتىپ كىرىپ شياڭيۈنگە ئەۋەتمەكچى بولغان نەرسىلەرنى تەخسىگە قاچىلىماقچى بولۇپ، تەكچىگە قارىسا، تەخسىنىڭ ئورنى بوش تۇرۇپتۇ. ئۇ يىڭنە ئىشى قىلىپ ئولتۇرغان چىڭۈبن، چيۈۋېن، شېيۆلەرگە قايرىلىپ سورىدى:

ــ ھېلىقى قىيىق گۈللۈك ئاق ھېقىق تەخسە قېنى؟

ئۇلار ھەيران بولۇپ بىر ـ بىرىگە قاراشتى، لېكىن ھېچقايسىسى ئېسىگە كەلتۈرەلمىدى. بىرھازادىن كېيىن چىڭۈبن:

ــ تەنچۇن خېنىمغا لىزى مېۋىسى ئاپارغانىدۇق، تېخى قايتۇرۇپ ئەكەلمىدۇق، ــ دېدى كۈلۈپ.

ــ ئۆيدە سوۋغات ئەۋەتىشكە بولىدىغان باشقا قاچىلار كۆپقۇ، ــ دېدى شىرىن، ــ ئەتەي شۇ تەخسىنى ئېلىشقىنىنى!

ــ مەنمۇ شۇنى دېمەكچىدىم، ــ دېدى چىڭۈبن، ــ بۇ تەخسىگە يېڭى ئۈزگەن لىزىنى تىزسا بەك ياراشىدىكەن. تەخسىنى مەن ئاپارغان. تەنچۇن خېنىم تەخسىنى كۆرۈپ، بەك چىرايلىق ئىكەن، دەپ ئېلىپ قالدى، شۇڭا قايتۇرۇپ كېلەلمىدىم. سەن تەكچىنىڭ ئۈستىگىرەك قاراپ باققىنا، شۇ يەردىكى بىر جۈپ قوشماق لوڭقىنىمۇ تېخى قايتۇرۇپ ئەكەلمىدۇق!

ــ بۇ لوڭقىنىڭ گېپىنى چىقارساڭ قىزىق بىر ئىش يادىمغا كېلىۋاتىدۇ! ــ دېدى چيۈۋېن كۈلۈپ، ــ بىزنىڭ باۋيۇي غوجامنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىغا ۋاپادارلىقىنى بىلدۈرگۈسى كېلىپ قالسا ئون ھەسىلەپ ئاشۇرۇۋېتىدۇ. قايسى كۈنى ئۇ باغدا

دالچىن گۈلى ئېچىلغانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئىككى تالنى ئۈزۈپ لوڭقىغا چىلاپ قويماقچى بولغان، لېكىن تۇيۇقسىز مېڭىسىگە: «بۇ ئۆز بېغىمىزدا تۇنجى قېتىم ئېچىلغان ياش گۈل تۇرسا، ئالدى بىلەن ئۆزۈم ھۆزۈر ئېلىشقا قانداق جۈرئەت قىلىمەن» دېگەن بىر پىكىر كەلدى بولغاي، ئەتەي ئاشۇ بىر جۈپ لوڭقىنى ئېلىپ، ئۆز قولى بىلەن سۇ قۇيۇپ گۈلنى چىلىدى. ئاندىن كىشى چاقىرىپ، بىر لوڭقىنى ئۇنىڭغا كۆتۈرتكۈزۈپ، بىرسىنى ئۆزى كۆتۈرۈپ، بىر لوڭقىنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا، يەنە بىرسىنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا سوۋغا قىلغىلى ماڭدى. ئۇنىڭ ۋاپادارلىقى تۈتۈپ كېتىپتىكەنمۇ دەيمەن، ھەتتا ئەگىشىپ بارغان كىشىنىڭمۇ تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ قالدى. ئۇ كۈنى گۈلنى مەن ئاپارغاندىم، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم گۈلنى كۆرۈپ شۇنچىلىك خۇشال بولۇپ كەتتىكى، كىشىلەرگە قاراپ: «يەنىلا باۋيۇي بالام ماڭا ۋاپادار ئىكەن، ھەتتا بىر تال گۈل بىلەن بولسىمۇ مېنى ياد ئېتىپتۇ. بەزىلەر ئۇنىڭغا نېمانچە ئىچى كۆيىدىغاندۇ، دەپ مەندىن ئاغرىنىشىدۇ تېخى !» دېگەنىدى. ئۆزۈڭلار بىلىسىلەر، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ماڭا ئادەتتە تۇزۈك گەپمۇ قىلمايتتى، بەلكىم ئۇ كىشىگە بىر يېرىم ياقمىسا كېرەك. لېكىن، شۇ كۈنى بىر خىزمەتكارنى چاقىرىپ ماڭا بىرنەچچە يۈز داچەن پۇل ئالدۇرۇپ بەردى، ئاندىن ماڭا: «ھەي بىچارە، تۇغۇلۇشۇڭدىنلا ئاجىز ئىكەنسەن» دېدى. بۇ ماڭا كەلگەن تاسادىپىي ئامەت بولماي نېمە؟ بىرنەچچە يۈز داچەننىڭ كارى چاغلىق، لېكىن بۇنداق يۈز – ئابرۇيغا ئىگە بولۇش تەس گەپ – دە ! ئاندىن بىز ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا باردۇق. ئاغىچا خېنىم فېڭجىي خېنىم ۋە جاۋ كىچىك ئاپا بولۇپ بىرقانچەيلەن ساندۇقنى ئاختۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ياش ۋاقتىدا كىيگەن رەڭدار كىيىملىرىنى ئىزدەۋاتقانىكەن، بۇنى بىرسىگە بەرمەكچىمىكەن، بىلمەيمەن. ئۇلار بىزنىڭ كىرگەنلىكىمىزنى كۆرۈپ، كىيىم ئاختۇرۇشنى توختىتىپ گۈلگە قىزىقىپ كېتىشتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يېنىدا

تۇرغان فېڭجيې خېنىم باۋيۇي غوجامنى ئۇنداق ۋاپادار، ياخشى يامانىنى پەرق ئېتمىدىغان مۇنداق ئەقىللىك دەپ، راستى بارمۇ، يالغىنى بارمۇ قوشۇپ نەچچە تاغار ماختاپ كەتتى. ئۇ بۇ سۆزنى بىلەن كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئاغىچا خېنىمنىڭ شان ـ شەرىپىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ھەسەتخورلارنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلىماقچى بولدى. ئاغىچا خېنىم تېخىمۇ خۇشال بولۇپ كېتىپ، تەيىار كىيىمىدىن ماڭا ئىككى قۇرنى ئىنئام قىلىۋەتتى. كىيىمنىڭغۇ كارى چاغلىق، بەربىر ئۇنى ھەر يىلى ئېلىپ تۇرىمىز، ئەمما بۇ مۇكاپاتقا ھېچنېمە تەڭ كەلمەيدۇ ـ دە.

ـــ تۇڧى ! دۇنيادا ھېچنېمە كۆرمىگەن پەس ! ـــ دېدى چىگۈېن كۇلۇپ، ـــ ياخشىسىنى باشقىلارغا بېرىپ، ساڭا ئىلغىنىپ قالغىنىنى بەرگەنىكەنغۇ، تېخى بۇنىڭ يۇز تاپتىم دەپ كېتىۋاتقىنىنى !

ـــ ئاشقان ـ تاشقىنىنى بەرگەن بولسىمۇ مەيلى، ـــ دېدى چىۇۈېن، ـــ نېمىلا بولسۇن، ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىلتىپاتى ـ دە.

ـــ مەن سېنىڭ ئورنۇڭدا بولسام ھەرگىز ئالمىغان بولاتتىم، ـــ دېدى چىگۈېن، ـــ ئەگەر باشقىلارغا بېرىپ، قالغىنىنى ماڭا بەرگەن بولسا، بوپتۇ مەيلى، چۈنكى ھەممىمىز ئوخشاشلا مۇشۇ ئۆيدىكى خىزمەتكار تۇرساق، بىر ـ بىرىمىزدىن قالغۇچىلىكىمىز بارمۇ؟ لېكىن، ياخشىراقىنى باشقا بىرسىگە بېرىپ، ئاشقان ـ تاشقىنىنى ماڭا بەرگەن بولسا مەن ھەرگىزمۇ ئالمايىتتىم، ئاغىچا خېنىم مېڭ كايىغان بىلەنمۇ ئۇنداق خورلۇقنى كۆتۈرمەيتتىم.

ـــ بۇ ئۆيدە يەنە كىمگە كىيىم بەردى؟ ـــ دەپ سوردى چىۇۈېن قىزىقىپ، ـــ مەن بىرنەچچە كۈندىن بۇيان ئاغرىپ ئۆز ئۆيۈمگە كەتكەنىدىم، شۇڭا كىمگە كىيىم بەرگەنلىكىنى بىلمەيمەن. خېنىم ئاچا، ئېيتقىنا، مەنمۇ خەۋەردار بولۇپ قالاي.

ـــ ئېيتىپ بەرسەم، ئاغىچا خېنىمغا يانداۋرۇپ بەرگىلى بارامسەن نېمە؟ ـــ دېدى چىگۈېن.

ـــ قىلىۋاتقان گەپىنى قارا بۇنىڭ ! ـــ دېدى چىۈۋېتىن، ـــ مەن ئاڭلاپ باقاي دېدىم شۇ. ھەتتا بۇ ئۆيدىكى بىرەر ئىتتىن ئاشقان كىيىم بولسىمۇ، ئۇنى مەن ئاغچا خېنىمنىڭ مەرھەمىتى دەپ ئېلىۋېرىمەن، باشقىسى بىلەن كارىم يوق !

ـــ ئوھوۇ، تازا ئوخشاتتىڭ ! ـــ دېدى ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ، ـــ دېگەندەك، ئارىمىزدىكى پەردىڭ كوكۇرىغا بېرىلگەنىدى !

ـــ ۋاي، تىلىغا مەرەز چىققۇرلار ! ـــ دېدى شىرىن كۈلۈپ، ـــ قولۇڭلار بوشاپ قالسىلا تىلىڭلارنى چاينىپ مېنى زاڭلىق قىلىسىلەر، ۋۇي ئۆلۈم كەلمىگەنلەر !

ـــ ھە، ئاچا، سەن ئىگە بوپتىكەنسەن ـ دە ! ـــ دېدى چىۈۋېتىن كۈلۈپ، ـــ مەن راستىلا بىلمەيتتىم، سەندىن كەچۈرۈم سورايمەن.

ـــ بولدى، تولا شاللاقلىق قىلماڭلار ! ـــ دېدى شىرىن، ـــ ھازىر ئەڭ زۆرۈرى، بىرىڭلار بېرىپ تەخسىنى ئېلىپ كېلىڭلار.

ـــ لوڭقىنىمۇ پۈرسەت تېپىپ ياندۇرۇپ كېلىش كېرەك، ـــ دېدى شېيۆ، ـــ لوڭقا ئۇلۇغ ئاغچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە بولسىغۇ مەيلى ئىدى. ۋاڭ ئاغچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە ئادەم كۆپ، سوغۇق قول تولا. باشقىلارمۇ بىر نۆرى، ھېلىقى كىچىك غوجام بارغۇ، شۇنىڭ ئۆيىدىكى تەنتەكلەر بىزنىڭ ئۆينىڭ ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالسا، كۆڭلى قارىلىق قىلىپ چېقىۋېتىشى مۇمكىن. ۋاڭ ئاغچا خېنىمنىڭ مۇنداق ئىشلار بىلەن ئانچە كارى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن ۋاقتىدا قايتۇرۇپ ئەكەلگەن تۈزۈك.

ـــ بوپتۇ، مەن بېرىپ ئەكېلەي، ـــ دېدى چىڭۈېن تىكىۋاتقان يىڭنە ئىشىنى بىر چەتكە قويۇپ.

ـــ لوڭقىنى ئالغىلى ئۆزۈم باراي، تەخسىنى سەن ئۆزۈڭ ئەكەل، ـــ دېدى چىۈۋېتىن.

ـــ مەنمۇ بىر نۆۋەت بېرىپ باقاي، ـــ دېدى چىڭۈېن، ـــ بۇنداق پۈرسەت كەم ئۇچرايدۇ، ھەممىلىرى ئىنئام ئېلىشىپلا، ئەمدى مېنىڭ بىر قېتىم ئىنئام ئېلىشىمغا رۇخسەت

قىلىشماملا؟

— چىۇڭبن بار - يوقى بىر قېتىملا كىيىمگە ئىگە بولۇپ قالدى، بۇنداق ئىش بولمۇەرمەيدۇ، — دېدى شېيۇ — سەنمۇ ماڭا بىرەر كىيىم تېگىپ قالارمىكىن دەمسەن؟

— كىيىم تەگمىگەندىمۇ ھەرھالدا ئاغىچا خېنىم مېنىڭ ئىشچانلىقمىنى بىلىپلا قالسا، ئۆزىنىڭ ھېسابىدىن ماڭىمۇ ئېيىغا ئىككى سەر كۇمۇش بېرىدىغان بولسا ئەجەب ئەمەس ! — دېدى چىڭۇبن سوغۇققىنا كۇلۇپ، — ماڭا ئۇستاتلىق ئىشلەتمىسەڭلارمۇ بولىدۇ، مەن بىلمەيدىغان نېمە ئىش بار ئىدى !

شۇ سۆزدىن كېيىن ئۇ تاشقىرىغا يۇگۇرۇپ چىقىپ كەتتى، چىۇڭبنمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ تەنچۇننىڭ ئۆيىدىن تەخسىنى ئەكېلىشكە ماڭدى. شىرېن شياڭيۇنگە ئەۋەتىدىغان نەرسىلەرنى چىگىپ، شۇ ئۆيدە خىزمەت قىلىدىغان سۇڭ ئانىكىنى چاقىردى - دە:

— سەن بېرىپ ئوبدان يۇيۇنۇپ - تارىنىپ تالالىق كىيىمىڭنى كىيىپ كەلگىن. شى شياڭيۇن خېنىمغا سوۋغات ئېلىپ بارىسەن، — دېدى.

— خېنىم، — دېدى سۇڭ ئانىكا، — ئاپىرىدىغان نەرسىنى ماڭا ھازىرلا بەرسىڭىز، گەپ - سۆز بولسا ماڭا دېسىڭىز، مەن جابدۇنۇپ بىر يولى كەتسەم.

شىرېن ئىنچىكە بامبۇك چۇنقىلىرىدىن ئۆرۈلۈپ سىرلانغان ئىككى قۇتىنى ئالدى - دە، بىرسىگە يېڭى پىشقان سۇ ياڭقى بىلەن قارىغۇ كۆز مېۋىلىرىنى قاچىلىدى، يەنە بىر قۇتىغا يېڭى توشقان بۆكى تالقىنىغا دالچىن مۇرابباسى قوشۇپ قاسقاندا پىشۇرۇلغان توقاچتىن سالدى، ئاندىن مومايغا چۈشەندۈردى:

— بۇ مېۋىلەرنىڭ ھەممىسى بۇ يىل بىزنىڭ باغدا يېتىشكەن، باۋيۇي غوجام شى شياڭيۇن خېنىمنى ئېغىز تەگسۇن، دېدى. قايسى كۇنى شى شياڭيۇن خېنىم ھېقىق تەخسىنى ياخشى كۆرىمەن، دېگەندى، شۇڭا بۇ تەخسىنى ئېلىپ

قالسۇن. مۇنۇ ياغلىقتا قايسى كۈنى شياڭيۈن خېنىم مېنى تىكىپ بەرسۇن دەپ ئەۋەتكەن يېڭنە ئىشى بار، قوپال تىكىلىپ قالغان بولسا مېنى كايىمسۇن، باۋيۇي غوجام ئۇچۇن خېنىمدىن ئەھۋال سورىغىن، بىزدىن سالام ئېيت.

ــ باۋيۇي غوجامنىڭ دەيدىغان گەپ ـ سۆزى بارمىكىن، بىر سوراپ باققان بولسىڭىز، قايتىپ كەلگەندە ئۇنتۇپ قاپسەن دېمىسۇن.

شىرىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ چىۋۇۋېتىپ سورىدى:

ــ غوجام ھېلىمۇ تەنچۇن خېنىمنىڭ ئۆيىدىمۇ؟

ــ ئۇلار شۇ يەردە مۇشائىرە جەمئىيىتى دېگەن بىرنېمە قۇرۇشنى مەسلىھەتلىشىۋاتاتتى، شېئىر يېزىشماقچى ئوخشايدۇ، ــ دېدى چىۋۇۋېتىپ، ــ غوجامنىڭ سۆزى بولمىسا كېرەك، دەپ ئويلايمەن. سەن كېتىۋەرسەڭمۇ بولىدۇ.

سۇڭ ئانكا نەرسىلەرنى ئېلىپ كېينىگىلى كەتتى.

ــ سەن ئارقا دەرۋازا بىلەن ماڭ، ــ دېدى شىرىن تاپىلاپ، ــ ئۇ يەردە بىر بالا سېنى مەپە بىلەن ساقلاپ تۇرىدۇ.

سۇڭ ئانكا يۇرۇپ كەتتى. بۇ سۆز شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

بىردەمدىن كېيىن باۋيۇي قايتىپ كەلدى. ئۇ ئالدى بىلەن يەسسەنگە بىر قۇر قاراپ چىقىپ، ئاندىن ئۆيگە كىرىپ شىرىنگە مۇشائىرە جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. شىرىنمۇ سۇڭ ئانكىدىن شى شياڭيۈنگە سۇۋغات ئەۋەتكەنلىكىنى باۋيۇيگە ئېيتىپ بەردى.

ــ ئۇنى بىز ئەجەب ئۇنتۇپ قاپتۇق ـ ھە ! ــ دېدى باۋيۇي قولىغا قولىنى ئۇرۇپ، ــ كۆڭلۇمدە بىر ئىش ئۇنتۇلغاندەكلا قىلدى، لېكىن ھېچ ئەسلىيەلمىگەندىم. سەن ئۇنى ئېسىمگە سېلىپ ياخشى قىلدىڭ. شياڭيۈننى تەكلىپ قىلىش كېرەك ئىدى. بىزنىڭ مۇشائىرە جەمئىيىتىمىزدە ئۇ بولمىسا بۇنىڭ نېمە قىزىقى بولاتتى !

ـــ هېچقانچه بىر چوڭ ئىش ئەمەس ئىكەنغۇ ! ناھايىتى بىر تاماشا ئىشى ئىكەن، ـــ دېدى شىرىن، ـــ شىياڭيۈن خېنىمنى ھەرقايسىلىرىغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ، چۈنكى ئائىلىسىدە ئىختىيارى ئۆز قولىدا ئەمەس. ئۇنى كەلسۇن دەپ ئېيتىپ بەرگەن بىلەن، ئۇ كېلىمەن دەپلا كېلەلمەيدۇ، كەلمەي دېسە، كەلگۈسى كېلىپ كۆڭلى ئارام تاپمايدۇ، بىكاردىن ـ بىكار تەڭلىكتە قالىدۇ.

ـــ ھېچ گەپ يوق، ـــ دېدى باۋيۈي سۆزىدە قاتتىق تۇرۇپ، ـــ مەن چوڭ ئانامغا ئېيتىپ ئۇنى ئەكەلگىلى كىشى ئەۋەتكۈزىمەن.

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا، سۇڭ ئانىكا قايتىپ كېلىپ، شياڭيۈن خېنىم، ماڭا بەك جۇڭاپتۇ، دەپ شىرىنگە رەھمەت ئېيتقانلىقىنى يەتكۈزدى. مومای يەنە مۇنۇ گەپنى قوشۇپ قويدى:

ـــ بەگ غوجام نېمە قىلىۋاتىدۇ دەپ سورىغانىدى، مەن: «خېنىملار بىلەن مۇشائىرە جەمئىيىتى دەمدۇ، بىرنېمىنى قۇرۇپ شېئىر يېزىشىۋاتىدۇ» دېۋىدىم، شى شياڭيۈن خېنىم ماڭا ئېيتىپ قويماستىن شېئىر يېزىشىپتۇ، دەپ بىرمۇنچە خاپا بولدى !

باۋيۈي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، دەرھال جيا ئانىنىڭ قېشىغا كېلىپ، شى شياڭيۈننى چاقىرىپ كېلىشكە كىشى ئەۋەتەيلى، دەپ تۇرۇۋالدى.

ـــ ھازىر كەچ بولۇپ قالدى، ئەتە ئەتىگەندە چاقىرىپ كەلسۇن، ـــ دېدى جيا ئانا.

باۋيۈي نائىلاج ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ ئۆيگە قايتىپ كەلدى. ئەتىسى ئەتىگەندىلا جيا ئانىنىڭ قېشىغا يەنە كېلىپ ئۇنى كىشى ئەۋەتىشكە ئالدىراتتى. چۈشتىن كېيىن شياڭيۈن يېتىپ كېلىۋىدى، باۋيۈينىڭ كۆڭلى ئاندىن تەسكىن تاپتى. كۆرۈشكەن ھامان بۇ يەردە بولغان ئىشلارنى باشتىن ـ ئاياغ ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەردى ھەمدە ئۇنىڭغا يازغان شېئىرىنى كۆرسەتمەكچى بولۇۋىدى، لى ۋەن ئۇنى توختىتىپ:

— شېئىرنى كۆرسەتمەي تۇر، ھازىرچە قاپىيەسىنىلا ئېيتىپ بەرسەك بولدى. ئۇ كېيىن كەلگەچكە، جەريانىسىگە شېئىر يازسۇن. شېئىرى ياخشى چىقسا، جەمئىيەتكە قوبۇل قىلىمىز، ياخشى چىقمىسا، جەريانىسى ئۇچۇن ساھىبخانا بولۇپ، بىزنى كۆتۈۋالغاندىن كېيىن بىر گەپ بولار.

— سىلەر مېنى چاقىرىشنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىڭلار ئۇچۇن مەن سىلەرگە جەريانە قويسام بولار ! — دېدى شياڭيۇن كۇلۇپ، — قېنى، قاپىيەنى بېرىڭلار، شېئىر يېزىش قولۇمدىن كەلمىسمۇ، تىرىشىپ بىرنېمە قىلىپ باقارمەن. ئەگەر مېنى جەمئىيىتىڭلارغا قوبۇل قىلساڭلار، يەر سۇپۇرۇش، كۇجە يېقىش ئىشلىرىنى قىلىشقىمۇ رازىمەن.

شياڭيۇننىڭ مۇنچىلىك قىزغىنلىقىنى كۆرۇپ ھەممەيلەن خۇشال بولۇشتى ۋە:

— تۇنۇگۇن ئۇنى نېمىشقا ئۇنتۇپ قالغانىدۇق ! — دەپ ئۆزئارا ئاغرىنىشتى.

شۇ سۆزدىن كېيىن شېئىرنىڭ قاپىيەلىرىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بەردى.

شياڭيۇننىڭ شۇنچىلىك ئىلھامى كەلدىكى، سۆز ـ ئىبارىلەر ئۇستىدە ئويلاپمۇ ئولتۇرماستىن ۋە بۇلار بىلەن قىلىشۋاتقان پارىڭنى توختاتماي تۇرۇپ كۆڭلىدە ئىككى شېئىرنى ئىلدامىلا پۈتكۈزۈپ قويدى ـ دە، قولىغا قەلەم ئېلىپ، بىر قېتىمدىلا شارت ـ شۇرت قىلىپ شېئىرنى قەغەزگە چۇشۇردى.

— سىلەرنىڭ قاپىيەڭلەر بويىچە ئىككى شېئىر يازدىم، — دېدى شياڭيۇن كۇلۇپ ۋە شېئىرنى كۆچىلىكىكە ئۇزارتىپ، — قانداقراق چىققانلىقىنى بىلمىدىم، پەقەت بۇيرۇقۇڭلارنى ئورۇنلىدىم، خالاس.

— بىز تۆت شېئىر يېزىپ، ئەمدى بۇ قاپىيەلەرگە سۆز تۇگەپ قالدى، بۇ قاپىيەلەر بىلەن شېئىر يېزىش مۇمكىن ئەمەس، دەپ ئويلىغانىدۇق، سەن بىراقلا ئىككى شېئىر يېزىۋەتتىڭغۇ ! —

دېيىشتى ھەممەيلەن، ــ بۇ سۆزلەر ساڭا نەدىن كەلگەندۇ؟ بىز ئىشلىتىپ بولغان سۆزلەرنى تەكرارلىمىدىڭمۇ يا؟

شۇ گەپلەر بىلەن ئۇلار شياڭيۈننىڭ شېئىرىنى كۆرۈشتى، ئىككى شېئىر مۇنداق يېزىلغانىدى:

«ئاق يەسمەنگە مەدھىيە» گە مۇشائىرە

بىرىنچى شېئىر

كېچە ــ كۆكتىن پەرى چۈشمىش، تۇرار ئاستانە[1] خىلۋەتتە،
تېرىپتۇ قاشتېشى لەنتيەن[2] ئەنە تەشتەكتە ـ زۇمرەتتە،
گۈلۈم سەن قىش ئىلاھىدەك سوغۇققا بەردىڭ ئىشقىڭنى،
ئەمەس سەن جانىدىن كەچكەن گۈزەل چيەننۈي[3] كى ھەيرەتتە.
بۇ كەچكى كۈزدە تەشتەك قار قەيەردىن ئىلتىپات قىلغان؟
چۈشۈپتۇ تۇنكى يامغۇردا يۈزىگە داغ، مەن ھەسرەتتە.
خۇشالمەنكى، تىنىم تاپماي ئوقۇپ مەدھىيە شائىرلار،
زېرىكتۈرمەس سېنى ھەرگىز سەھەر ھەم كەچكى زۇلمەتتە.

ئىككىنچى شېئىر

ئاسارۇنزار سۈپا يانداش مىسىل ئىشىككە خىلۋەتتە،
تېرىلسا‌ڭ باب كېلۇر يەرگە ۋە يا تەشتەككە زۇمرەتتە.
ئەزەلدىن سۆيگىنىڭ پاكلىق، ساڭا تەس جورمۇ تاپماقلىق،

---

① ئاستانە ــ پايتەخت مەنىسىدە.

② لەنتيەن قاشتېشى ــ شىئەن شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى لەنتيەن دېگەن تاغدىن چىقىدىغان قاشتاش. بۇ يەردە بۇ يەسمەنگە تەمسىل قىلىنغان.

③ چيەننۈي ياكى چيەننيا‌ڭ ــ رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، تا‌ڭ دەۋرىدىكى جا‌ڭ يىنىڭ قىزى چيەننيا‌ڭ ئەسلىدە ۋا‌ڭ جۇغا ياتلىق قىلىنماقچى بولۇپ، كېيىن ئاتەسى ئۇنى باشقا كىشىگە بەرمەكچى بولىدۇ، بۇنىڭغا چيەننيا‌ڭ نارازى بولىدۇ ـ دە، جېنى تېنىدىن جۇدا بولۇپ ۋا‌ڭ جۇ بىلەن قوشۇلىدۇ. بۇ يەردە ئاق يەسمەن جېنىدىن جۇدا بولغان چيەننيا‌ڭ ئەمەس، دېمەكچى.

لېكىن كۈز كەلسە غەم ـ ھەسرەت كۆپەيگەي دىلمۇ ھەيرەتتە.
ئېقىپ ياشلىق قۇرۇپ پۈتكەن شامالدا قاشتېشى شامدەك،
كۆرۈندى بىللۈر پەردەمدىن جامالىڭ داغۇ ھەسرەتتە.
كۆڭۈلدە ئاي پەرىسىگە ئىشق ئىزھار قىلاي دەيسەن،
لېكىن بوپبوش پېشايۋانىڭ زىياسىز قاپتۇ زۈلمەتتە.

كۆپچىلىك ھەر مىسراسى ئوقۇلغاندا شۇنداق ھەيران قېلىشتىكى، شېئىر ئوقۇلۇپ بولغاندا، ھەممەيلەن تەڭلا ماختىشىپ كەتتى:

ــ بۇ شېئىر يەسىمەننى مەدھىيەلەشكە راسا مۇناسىپ شېئىر بوپتۇ ! بىز بۇ جەمئىيەتنى ھەقىقەتەن «يەسىمەن مۇشائىرە جەمئىيىتى» دەپ ئاتىساق بولىدىكەن، ــ دېيىشتى.

ــ ئەتىلىككە ماڭا قويۇلغان جەرىمانە بويىچە ئالدى بىلەن مەن ساھىبخانا بولۇپ، ھەرقايسىڭلارنى جەمئىيەتنىڭ نۆۋەتتىكى يىغىلىشىغا تەكلىپ قىلىشقا رۇخسەت قىلسىڭلار قانداق؟ ــ دېدى شياڭيۈن.

ــ ناھايىتى ياخشى ! ــ دېدى ھەممەيلەن قوشۇلۇپ.

ئۇلار يەنە تۇنۇگۈن يېزىلغان شېئىرلار ئۈستىدە ئۇنىڭ بىلەن بىردەم مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشتى.

كەچتە باۋچەي شياڭيۈننى ئاسارۇنزار ھويلىدا قونۇپ قېلىشقا تەكلىپ قىلدى. شياڭيۈن چىراغ تۇتۇدە، زىياپەتنى قانداق ئۆتكۈزۈش، شېئىر ماۋزۇلىرىنى قانداق بەلگىلەش توغرۇلۇق ئۆزىنىڭ مۆلچەرىنى بايان قىلدى، باۋچەي ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ئانچە مۇۋاپىق تاپمىدى بولغاي، شۇڭا ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى:

ــ جەمئىيىتىمىزنىڭ يىغىلىشىنى ئاچماقچىكەنمىز، زىياپەت ئۆتكۈزۈش لازىم بولىدۇ. بۇ بىر كۆڭۈل ئېچىش ئولتۇرۇشى بولسىمۇ، ئالدى ـ كەينىگە قاراپ ئىش ئېلىپ بېرىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇنىڭدەك، ئۆزىمىزنىڭ ئىمكانىيىتىنىمۇ ھېسابقا

ئېلىش ۋە باشقىلارنىمۇ رەنجىتىپ قويماسلىق لازىم، شۇنىڭدا كۆپچىلىكنىڭ كۆڭلى ئېچىلىدۇ. ئۆيۈڭدە ئۆز ئىختىيارىڭ قولۇڭدا ئەمەس، ھەر ئايدا ئالىدىغان نەچچە تىزىق داچەن ئۆزۈڭگىمۇ يەتمەيدۇ. سەن ھازىر مۇنداق زۆرۈرىيەتنى بولمىغان ئىشلارنى قىلساڭ، خان ئاچاڭ ئاڭلاپ قالسا، سەندىن بىرمۇنچە خاپا بولىدۇ. يەنە كېلىپ بۇ پۇللىرىڭنىڭ ھەممىسىنى چىقارغىنىڭ بىلەنمۇ، بەربىر زىياپەتكە يەتمەيدۇ. بۇ خىراجەت ئۇچۇن پۇلنى ئۆيۈڭدىن ئەكېلەمسەن ياكى مۇشۇ يەردە بىرسىدىن ئالامسەن؟

بۇ گەپ ـ سۆزلەردىن شياڭيۇن ئۆز ئەھۋالىنى ئېسىگە ئېلىپ ئىككىلىنىپ قالدى.

ـــ بۇ توغرۇلۇق مېنىڭ مۇنداق بىر پىكرىم بار، ـــ دېدى باۋچەي، ـــ بىزنىڭ گۆرۈخانىمىزدىكى خىزمەتچىلەرنىڭ يەرلىرىدىن ئاجايىپ ياخشى قىسقۇچپاقلار چىقىدىكەن، قايسى كۇنى بىزگە بىرنەچچە تال ئەۋەتىپتۇ. ھازىر بۇ يەردە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن تارتىپ تاكى تۆر ئۆيدىكى خىزمەتكارلارغىچە ھەممىسى قىسقۇچپاقا يېيىشنى ياخشى كۆرىدۇ. قايسى كۇنى ھامما ئاچام ماڭا: «ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى دالچىن گۇلىنى تاماشا قىلغاچ قىسقۇچپاقىغا ئېغىز تېگىش ئۇچۇن باغقا تەكلىپ قىلماقچىمەن» دېگەنىدى. لېكىن، ئىشى چىقىپ قېلىپ تەكلىپ قىلالمىدى. سەن ھازىرچە مۇشائىرە جەمئىيىتى توغرۇلۇق گەپ ئاچماي، ئادەتتىكىچە چاقىرىۋەرگىن، ياشانغانلار تارقىلىشقاندىن كېيىن، ئۆزۈمىز بۇ يەردە قېلىپ خالىغانچە شېئىر يازساق بولمامدۇ؟ مەن ئاكامغا ئېيتاي، تازا سېمىز، چوڭ ـ چوڭ قىسقۇچپاقىدىن بىرنەچچە سېۋەت ئالدۇرۇپ بەرسۇن، دۇكىنىمىزدىن يەنە بىرنەچچە كوزا ياخشى شاراب، تۆت ـ بەش جوزىغا يېتەرلىك مېۋە ـ چېۋە ئالدۇرايلى، شۇنداق قىلساق ئىشىمىزمۇ ئاسانغا چۇشىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەممەيلەننىڭ ئولتۇرۇشىمۇ قىزىمامدۇ؟

شياڭيۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، باۋچەيگە چىن كۆڭلىدىن مىننەتدار بولدى ـ دە:

ـــ ناھايىتى ئەتراپلىق ئويلاپسەن ! ـــ دەپ ماختاپ كەتتى.

ـــ مەن چىن كۆڭلۈمدىن سېنىڭ غېمىڭنى يەپ دەۋاتىمەن، بۇنىڭدىن زادى شۇبھىلەنمىگىن، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ـــ مېنى كەمسىتتى دەپ ئويلاپ قالساڭ، ئۇ چاغدا بىز ئىككىمىز بىكارلا دوست بولۇپ يۈرگەن بولۇپ قالىمىز. سەن بۇنىڭدىن گۇمان قىلمايدىغان بولساڭ، مەن ئۇلارنى جورۇپ قويماي.

ـــ جېنىم ئاچا ! ـــ دېدى شياڭيۇن كۈلۈمسىرەپ، ـــ مۇنداق دەيدىغان بولساڭ، ماڭا چىن كۆڭلۈڭدىن مۇئامىلە قىلمىغان بولۇپ قالىسەن. مەن ھەرقانچە دۆت بولغان تەقدىردىمۇ ياخشى ـ ياماننى پەرق قىلالمىسام، ئادەم بولامدىمەن ! مەن ساڭا ئۆزۈمنىڭ بىر تۇغقان ئاچام دەپ قارىمايدىغان بولسام، ئۆتكەن قېتىم ئائىلىدە تارتىۋاتقان قىينىچىلىقلىرىمنى ساڭا ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ سۆزلەپ بەرمىگەن بولاتتىم.

باۋچەي بىر خىزمەتكار ئايالنى چاقىرىپ بۇيرۇدى:

ـــ سەن شۆ پەن بېگىمنىڭ قېشىغا بېرىپ ئېيتقىن، بىزگە قايسى كۈنكى چوڭ قىسقۇچپاقلاردىن بىرنەچچە سېۋەت ئالدۇرۇپ بەرسۇن، ئەتە چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ھاممامنى دالچىن گۈلىنى تاماشا قىلىشقا تەكلىپ قىلماقچىمىز. شۇنى ئېيتىپ قويايكى، شۆ پەن بېگىم بۇنى قانداقلا بولمىسۇن ئېسىدىن چىقىرىپ قويمىسۇن. مەن بۇگۈن مېھمانلارنى تەكلىپ قىلىشقا ئاللىقاچان ئادەم ئەۋەتىۋەتتىم.

ئۇ ئايال چىقىپ كەتتى، بۇ سۆز شۇ يەردە تۈرۈپ تۇرسۇن.

ئاندىن باۋچەي شياڭيۇنگە يەنە مۇنداق دېدى:

ـــ شېئىرنىڭ ماۋزۇلىرى تولىمۇ غەلىتە بولۇپ كەتمىسۇن، قەدىمكى شائىرلارنى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈر، نەدە ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىدا ئاجايىپ ـ غارايىپ ماۋزۇلار ۋە ئېغىر قاپىيەلەر بار؟ ئەگەر ماۋزۇ تولىمۇ غەلىتە بولۇپ، قاپىيەلىرى ئېغىر

بولسا، شېئىر ياخشى چىقمايدۇ ـ دە، چاكىنا كىشىلەرنىڭكىدەك بولۇپ قالىدۇ. شېئىر تولا ئىشلىتىپ ئەبجىقى چىققان سۆزدىن قورقىدۇ، لېكىن تولىمۇ غورا سۆزلەرنى ئىشلەتسەك يەنە بولمايدۇ. ئالدى بىلەن پىكىرنىڭ ئېنىق ۋە يېڭى بولۇشىغا ئەھمىيەت بەرسەك، سۆز ـ ئىبارىلەر قاتمال بولۇپ چىقمايدۇ. سۆزلەپ كەلسەك، بۇ ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان ئۇششاق ـ چۈششەك بىر ئىش. سەن بىلەن بىزگە ئەسلىدە نېسىپ بولغىنى يىپ ئېگىرىش، يېڭنە ئىشى قىلىش، قولىمىز بوشاپ قالغان چاغلاردا ئۆز ۋۇجۇدىمىزغا پايدىلىق بولغان كىتابلاردىن بىرنەچچە باب ئوقۇپ قويساق توغرا ئىش قىلغان بولاتتۇق.

شياڭيۈن ماقۇللۇق بىلدۈردى، ئاندىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ مەن شۇنى ئويلاۋاتىمەن، تۇنۇگۈن يەسىمەن ھەققىدە شېئىر يېزىلدى، ئەمدى جۇخار گۈلى توغرىسىدا شېئىر يازساق قانداق بولار؟

ــ ھازىرغۇ جۇيخار گۈلىنىڭ تازا ۋاقتى ئىدى، ــ دېدى باۋچەي، ــ لېكىن بۇرۇنقى شائىرلار بۇ ماۋزۇدا كۆپ يازغان.

ــ مەنمۇ شۇنى ئويلىغانىدىم، ــ دېدى شياڭيۈن، ــ بۇ ماۋزۇدا يازساق تەقلىدچىلىك بولۇپ قالارمىكىن.

باۋچەي بىردەم ئويلىغاندىن كېيىن:

ــ ھە، تاپتىم، جۇخار گۈلى مېھمان، ئادەم ساھىبخانا سۈپىتىدە تەسۋىرلەنسۇن، ــ دېدى، ــ بىز بىرنەچچە ماۋزۇ ئويلاپ تاپايلى. ھەممىسى ئىككى سۆزلۈكتىن بولسۇن، بىرسى يارىمچى سۆز، بىرسى ئاساسىي سۆز بولسۇن. ئاساسىي سۆز ئۇچۇن «جۇخار»نى ئالايلى، يارىمچى سۆز ئۇچۇن ئادەتتىكى سۆزلەرنى ئىشلىتىۋېرەيلى. شۇنداق بولغاندا ھەم جۇخارنى مەدھىيەلىگەن، ھەم مەنزىرىنى تەسۋىرلىگەن بولىمىز، بۇ ماۋزۇدا بۇرۇنقى شائىرلار يازغان بولسىمۇ، ئانچە تەقلىدچىلىك قىلغان بولمايمىز. مەنزىرىنى تەسۋىرلەش بىلەن نەرسىنى مەدھىيەلەش بىر ـ بىرىگە ئۆتۈملۈك بولىدۇ ـ دە، بىر يېڭىلىق

سۈپىتىدە قاملىشىپ چىقىدۇ.

— ناھايىتى ياخشى، — دېدى شياڭيۈن قوشۇلۇپ، — شۇغىنىسى، قانداق يارەمچى سۆزلەرنى ئىشلەتسەك ياخشى بولاركىنىتاق؟ ئالدى بىلەن سەن بىرنى ئويلاپ تاپساق، مەن ئاڭلاپ باقاي.

باۋچەي بىردەم ئويلىغاندىن كېيىن:

— «جۇخار چۇشى» دېسەك ياخشى بولارمىكىن، — دېدى كۈلۈمسىرەپ.

— تولىمۇ ياخشى، — دېدى شياڭيۈن ياقتۇرۇپ، — مەنمۇ بىرنى ئويلاپ قويدۇم: «جۇخار سايىسى»، قانداق، توغرا كېلەرمۇ؟

— بۇمۇ بولىدۇ، — دېدى باۋچەي، — ئېھتىمال، بۇ ماۋزۇدا بىرسى يازغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، ماۋزۇ كۆپرەك بولسۇن دېسەك، بۇنىمۇ ئىشلىتەيلى. مەن يەنە بىرنى ئويلاپ قويدۇم.

— قېنى ئېيتقىنا ! — دېدى شياڭيۈن ئالدىرىتىپ.

— «جۇخارغا سوئال»، قانداق؟ — دېدى باۋچەي.

— ئاجايىپ ياخشى ! — دەپ چاۋاك چېلىپ كەتتى شياڭيۈن. ئاندىن بىر گەپنى قوشۇپ قويدى، — مەنمۇ بىرنى ئويلىدىم: «جۇخارغا زىيارەت»، سېنىڭچە قانداق، بولارمۇ؟

— بۇمۇ قىزىقارلىق، — دېدى باۋچەي ماختاپ، — مۇشۇنداق ماۋزۇدىن ئوننى تاپايلى، ھازىرچە مۇشۇ ماۋزۇلارنى يېزىپ تۇرايلى.

شۇ گەپ بىلەن ئىككىيلەن سىياھنى ئېزىپ قەلەمنى سىلىدى، شياڭيۈن يازدى، باۋچەي ئېيتىپ بەردى، بىردەمدىن كېيىن ئون ماۋزۇ يېزىلىپ بولدى. شياڭيۈن بىر قۇر ئوقۇپ كۆرگەندىن كېيىن كۈلۈمسىرەپ دېدى:

— ئون ماۋزۇ بىر قىسىم بولالمايدۇ. ئادەتتە ئون ئىككى بولسا، ئاندىن تولۇق بولىدۇ①. بۇمۇ خەقلەرنىڭ ھۆسنىخەت ياكى

① ئىلگىرىكى چاغلاردا ھۆسنىخەت ياكى رەسىملەر توپلىمى تۆت، سەككىز ياكى ئون ئىككى ژاراق بولۇپ، بىر قىسىم (بىر دەپتەر) ھېسابلىناتتى.

رەسىملەر توپلىمىغا ئوخشاش بولسۇن.

باۋچەي يەنە ئىككىنى ئويلاپ تاپتى، شۇنىڭ بىلەن ھەممىسى ئون ئىككى ماۋزۇ بولدى.

— بۇغۇ مۇنداق بولدى، ئەمدى بۇلارنى تەرتىپ بويىچە رەتلەپ چىقايلى، — دېدى باۋچەي.

— تېخىمۇ ياخشى، — دېدى شىياڭيۈن قوشۇلۇپ، — «جۇخار رىسالىسى» ۋۇجۇدقا كېلىدىغان بولدى.

— بىرىنچى ماۋزۇ «جۇخارنى ئەسلەش»، — دېدى باۋچەي ئېيتىشقا باشلاپ، — ئۇنى ئەسلىگەنكەنمىز، ئەلۋەتتە زىيارەت قىلىش كېرەك بولىدۇ، شۇڭا ئىككىنچىسى «جۇخارنى زىيارەت» بولسۇن؛ زىيارەت قىلغانكەنمىز، ئۇنى يەرگە تىكىش كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۈچىنچىسى «جۇخار تىكىش» دەپ ئاتالسۇن؛ ئۇنى تىكسەك گۈللەپ ياشنايدۇ، ئاندىن ئۇنىڭغا قاراپ ھۇزۇر ئالىمىز، شۇڭا تۆتىنچىسى «جۇخارغا نەزەر» بولسۇن؛ ئۇنىڭغا نەزەر سالغاندىن كېيىن زوقلىنىمىز كېلىدۇ ـ دە، ئۇنى ئۇزۇپ لوڭقىغا چىلايمىز، شۇڭا بەشىنچىسى «جۇخارنى چىلاش» بولسۇن؛ ئېچىلغاندىن كېيىن كۆيلىمىسە، ئۇنىڭ رەڭگىرويى ئەكس ئەتمىگەندەك تۇيۇلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئالتىنچىسىنى «جۇخارغا مەدھىيە» دەپ ئاتايلى؛ ئەمدى بىز شېئىرىيەتكە قەدەم قويغانكەنمىز، قولىمىزغا دۇۋەت، قەلەم ئالماي مۇمكىن ئەمەس، شۇڭا يەتتىنچى شېئىر «جۇخارنى سىزىش» دەپ ئاتالسۇن؛ ئۇنىڭ رەسىمىنى سىزغانكەنمىز، سۈكۈت قىلىپ لام ـ جىم دېمىسەك، كىشىلەر ئۇنىڭ لاتاپىتىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى بىلمەي بىزدىن سوراپ قېلىشى مۇمكىن، شۇنىڭ ئۈچۈن سەككىزىنچى شېئىرغا «جۇخارغا سوئال» دەپ ماۋزۇ قويايلى؛ ئەگەر جۇخار گۈلى ئۆز ھېسسىياتىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان بولسا ئىدى، ئىختىيارسىز كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى قوزغىشى، تېخىمۇ يېقىنلىشىش ئىشتىياقىنى تۇغدۇرۇشى مۇمكىن بولاتتى، شۇڭا توققۇزىنچىسى «جۇخار قىسىش» بولسۇن؛ شۇنداق

قىلىپ، كىشىلەرنىڭ جۇخار گۇلى بىلەن بولغان ئىشى تۇغىسىمۇ، لېكىن ئۇنى مەدھىيەلىگۈچىلەر چىقىپ قېلىشى مۇمكىن، شۇڭا «جۇخار سايىسى»، «جۇخار چۈشى» دېگەن شېئىرلار بۇ ماۋزۇلارنىڭ داۋامى بولۇپ، ئونىنچى، ئون بىرىنچىسى بولسۇن. ئەمدى ئاخىرقى شېئىردا ئالدىنقى شېئىرلاردىكى پۈتۈن ھېسسىيات مەزكىزلەشسۇن ئۈچۈن، ئۇنىڭغا «توزۇغان جۇخار» دەپ ماۋزۇ قويايلى. شۇنداق قىلىپ، كۇز پەسلىدىكى گۈزەل مەنزىرە ۋە ئاجايىپ ھېسسىيات تولۇق ئەكس ئەتكۈزۈلگەن بولىدۇ.

شياڭيۈن باۋچەينىڭ ئېيتىپ بەرگىنى بويىچە ماۋزۇلارنى يېزىپ چىققاندىن كېيىن، بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرۈپ سورىدى:

— قايسى قاپىيەلەرنى بېكىتتىڭىز؟

— ئۆمرۈمدە قاپىيە بېكىتكەن بىلەن خۇشۇم يوق، — دېدى باۋچەي، — بىر ئوبدان شېئىرنى قاپىيەلەر بىلەن بوغۇپ قويۇشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ بىز چاكىنا قەلەمكەشلەرنى دورىماسلىقىمىز لازىم، پەقەت ماۋزۇسىنىلا بەلگىلەپ بېرىمىز، قاپىيەسى بىلەن ئىشىمىز يوق. ئۇنداق قىلىپ كىشىلەرنى قىينىماي، كۆپچىلىك چىرايلىق مىسرالارنى تاپقانلىقىدىن كۆڭلى خۇش بولسىلا بولدى.

— بۇ ناھايىتى توغرا! — دېدى شياڭيۈن قوشۇلۇپ، — شۇنداق قىلساق، كۆپچىلىكنىڭ شېئىرلىرى تېخىمۇ ئوبدان چىقىدۇ. خوش، شېئىر يازىدىغانلىرىمىز بەش كىشى، ماۋزۇ ئون ئىككى، ئۇنداق بولغاندا، ھەربىر ئادەم ئون ئىككى شېئىر يېزىش كېرەك بولامدۇ؟

— بۇنداق بولسىمۇ كىشىگە بەك قىيىن كېلىدۇ، — دېدى باۋچەي، — ماۋزۇلىرىنى ئاققا ئوبدانراق كۆچۈرەيلى، ھەممىسى يەتتە سۆزلۈك ۋەزىندە بولسۇن، ئەتە بۇنى تامغا چاپلاپ قويىمىز. ھەممەيلەن ئوقۇپ كۆرۈپ، كىم قايسىنى يازالىسا شۇنى يازسۇن. قەلىمى كۈچلۈكلەر ئون ئىككى شېئىرنىڭ ھەممىسىنى يازسىمۇ

مەيلى، ئون ئىككىنى يېزىش قولىدىن كەلمەيدىغانلار بىرنى يازسىمۇ بولىۋېرىدۇ. ئەڭ ئۆتكۈر، ھەممىدىن تېز يازغان كىشى ئۇستۇن ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. ئون ئىككى شېئىر يېزىلىپ بولغۇچە بىر شېئىرنىمۇ پۈتكۈزەلمىگەن كىشىگە جەريمانە قويىمىز.

ــ ماقۇل، شۇنداق بولسۇن، ــ دېدى شياڭيۈن قوشۇلۇپ.

ئۇلار مەسلىھەتنى ئوبدان پىشۇرغاندىن كېيىن، چىراغنى ئۆچۈرۈپ يېتىشتى. بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى تۆۋەندىكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئوتتۇز سەككىزىنچى باب

بامبۇكزار مەلىكسىنىڭ جۇخار توغرىسىدا شېئىر يېزىشتا بىرىنچىلىكنى ئالغانلىقى ئاساروُن بانۇنىڭ قىسقۇچپاقا توغرىسىدىكى مەدھىيەگە ھەجۇ قىلغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، باۋچەي بىلەن شياڭيۈن مەسلىھەتنى پىشۇرۇپ بىر يەرگە توختاتتى، كېچىچە باشقا گەپ بولمىدى. ئەتىسى شياڭيۈن جيا ئانا قاتارلىقلارنى دالچىن گۇلى سەيلىسىگە چىللىدى.

— بوپتۇ، ئۇنىڭ خۇشى تۇتقان بولسا، ھەۋىسىگە يارىشا ئۇنى جوۋىتايلى، — دېدى جيا ئانا.

چۇش بولغاندا جيا ئانا ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن فېڭجيېنى ئېلىپ، شۆ ھاممىنىمۇ تەكلىپ قىلىپ باغقا كەلدى.

— قەيەر ياخشىدۇ؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا.

— ئۆزلىرى قەيەرنى ياقتۇرسىلا، شۇ يەردە ئولتۇرايلى، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

— نېلۇپەر سەيناسىدا ھەممە نەرسە تەييارلاپ قويۇلغان، — دېدى فېڭجيې، — ئاۋۇ قاپتال تۇۋىدە ئىككى تۇپ دالچىن گۇلى تازا ئوبدان ئېچىلىپتۇ. ئۆستەڭدىكى سۇمۇ سۈپسۈزۈك. سۇ ئوتتۇرىسىدىكى شىپاڭدا ئولتۇرساق ئۇبدان سەگمەمدۇق؟ سۇغا قارىساق كۆزىمىزمۇ روشەنلىشىدۇ.

— ناھايىتى ياخشى، — دېدى جيا ئانا قوشۇلۇپ.

شۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن نېلۇپەر سەيناسىغا قاراپ ماڭدى.

بۇ سەينا كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان بولۇپ، تۆت تەرىپىدە دېرىزىلىرى، ئوڭ ـ سولىدا ئايۇانلىرى بار ئىدى، سۇدىن قاپىتالغا ھالقىغاندەك تۇراتتى، ئارقىسىدا تېخى ئەگمەچ كۆۋرۈكمۇ بار ئىدى. كۆپچىلىك بامبۇك ۋادەكلىك كۆۋرۈككە چىقىشتى، فېڭجيې ئىلدام جيا ئانىنى قولتۇقلىۋېلىپ، دېدى:

ـــ بۇزرۇكۋار ئانا، چوڭ ـ چوڭ چامداپ مېڭىۋەرسىلە، ھېچ ۋەقەسى يوق، كۆۋرۈكنىڭ ئادىتى، غىچىلداپ تۇرۇش.

بىرپەستە ئۇلار سەيناغا كىردى، قارىسا، سالاسۇن ئالدىغا بامبۇكتىن ياسالغان ئىككى ئۇزۇن شىرە ئايرىم قويۇلۇپتۇ. بىرىگە چىنە ـ چوكىلار ۋە شاراب قاچىلىرى تىزىلغان، يەنە بىرىگە چاي ئىچىدىغان چىنە ـ قاچىلار ۋە ھەر خىل تەخسىلەر تىزىلغانىدى. نېرىراقتا ئىككى ـ ئۈچ قىز يەل ئوچاقتا چاي قاينىتىۋاتاتتى. بېرىراقتا يەنە بىرنەچچە چۆرە قىز يەل ئوچاقتا شاراب ئىسسىتىۋاتاتتى.

ـــ چاينى ئېسىڭلاردا تۇتۇپ ياخشى قىپسىلەر، ـــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، ـــ يەنە كېلىپ بۇ جاي ۋە نەرسە ـ كېرەكلەر پاكىز ئىكەن.

ـــ بۇلارنى ماڭا باۋچەي ئاچام راسلىتىپ بەردى، ـــ دېدى شياڭيۈن كۈلۈمسىرەپ.

ـــ مەن دېمىدىمۇ، بۇ بالا ئىشلارنى بەك تۇجۇپىلەيدۇ، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ ھەممە ئىشنى ئۆز لايىقىدا ئويلاپ قىلىدۇ.

جيا ئانا شۇ گەپنى قىلغاچ، تۇۋرۇككە ئېسىقلىق تۇرغان لەۋھەنى كۆرۈپ قالدى. بۇ لەۋھە قارا سىرلانغان تاختىغا سەدەپتىن خەت نەقىش قىلىنغان بىر بېيىت ئىدى، شياڭيۈننى ئوقۇشقا بۇيرۇدى.

تەۋرىنەر لەنخۇا پالاقتىن نېلۇپەرنىڭ سايىسى،
بامبۇك كۆۋرۈك سۇ ياڭىقى قويىندا لەيلەپ تۇرار.

جيا ئانا بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بېشىنى كۆتۈرۈپ ئىشىك بېشىدىكى تاختىغا كۆز تىكتى ـ دە، شۇ ھامماغا قايرىلىپ دېدى:

ـــ كىچىك چېغىمدا بىزنىڭ ئائىلىدىمۇ خوددى مۇشۇنداق بىر شىپاڭ بولۇپ، «شەپەق يار بالىخانىسى» دەمدۇ، شۇنداقراق بىر نام بىلەن ئاتىشاتتى. ئۇ چاغدا ياش قۇرامىمۇ بۇنىڭ ھەمشىرىلىرىچىلىكلا بار ئىدى، بىرنەچچەيلەن ھەر كۈنى شۇ يەردە ئويناپتۇق. بىر كۈنى تۈيۇقسىز پۈتۈم مۇدۇرۇپ كېتىپ سۇغا يىقىلىپ چۈشۈپ غەرق بولۇپ كەتكىلى تاس قالدىم. مېنى مىڭ تەسلىكتە قۇتقۇزۇۋېلىشتى. بېشىم قوزۇقتا تېگىپ يېرىلىپ كەتكەنىكەن، ھازىرمۇ چېكەمدە بارماقنىڭ ئۇچىچىلىك ئۇيمانچۇق بار، شۇ چاغدىكى يارا ئىزى. مەن مۇزدەك سوغۇق سۇغا چۈشۈپ كەتكەچكە، ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى مېنى سۇغا چۈشۈپ كېتىپ شامال داربىتىۋالدى، «ھەي يامان بولدى» دېيىشكەنىدى. كېيىن ساقىيىپ كەتتىمغۇتاڭ.

ـــ ئۇ چاغدا تىرىك قالمىغان بولسىلا، بۇگۈنكىدەك مۇشۇنداق بەخت ـ دۆلەتتىن كىم بەھرىمەن بولالايتتى؟ ـــ دېدى فېڭجيې باشقىلارنىڭ سۆزلىشىنى كۈتۈپ تۇرماستىنلا، ـــ دېمەك، بۇزرۇكۆزار ئانىمىزنىڭ كىچىكىدىنلا بەختى زور ئىكەن؛ تەڭرى ئىگەم بەخت ـ دۆلەت قاچىلاپ قويۇش ئۈچۈن، ئەرۋاھلارنى جورۇپ، ئاشۇ ئويمانچاقنى چىقارغۇزۇپ قويۇپتىكەن، سۇھەيل يۇلتۇز بوۋاينىڭ بېشىدىمۇ بىر ئويمانچاق بارئىمىش. ئۇنىڭغا پۈتمەس ـ تۈگىمەس بەخت، چەكسىز ئۇزۇن ئۆمۈر قاچىلىنىۋېرىپ تېشىپ چىققاچقا ھۇرراك بولۇپ قاپتىكەن.

سۆز تۈگىمەي تۇرۇپلا، جيا ئانا باشلىق ھەممەيلەن كۈلۈپ قېتىپلا قالدى.

ـــ بۇ مايمۇن بەك يامان بولۇپ كەتتى، ـــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، ـــ ھەتتا مېنىمۇ زاڭلىق قىلىدىغان بولۇپ قالدى. سېنىڭ ۋالاقەگكۇر ئاغزىڭنى يىرتىپ تاشلىمىغىنىمنى كۆر !

— بىردەمدىن كېيىن بىز قىسقۇچپاقا يەيمىز، — دېدى فېڭجيې، — مەن بۇزرۇكۇار ئانىمىزنى كۆڭلى خىرە بولۇپ قالمىسۇن دەپ كۇلدۇرۇۋەتتىم، ئەمدى خۇشاللىقىدا بىر - ئىككى تالنى ئارتۇقراق يەۋەتسىمۇ ئەجەب ئەمەس.

— بۇنىڭدىن كېيىن، — دېدى جيا ئانا كۇلۇپ، — ئەتىدىن كەچكىچە مېنىڭ يېنىمدا بول، مەن كۇلۇپلا تۇراي، ئەمدى مەن ئۆيۈڭگە كەتكىلى قويمايمەن.

— ئۆزلىرى ئۇنىڭغا بەك ئامراق بولغاچقا، ئۇمۇ شۇنداق يامان بولۇپ كەتتى، — دېدى ژاڭ ئاغىچا خېنىم، — مۇنداق دەيدىغان بولسىلا، ئەتە - ئۆگۈن ئۇ تېخىمۇ بىئەدەپ بولۇپ كېتىدۇ.

— ئۇنى ئاشۇنداقلىقىدىن ياخشى كۆرىمەن - دە، — دېدى جيا ئانا كۇلۇپ، — يەنە كېلىپ ئۇمۇ ياخشى - يامانىنى پەرق ئەتمەيدىغان بالا ئەمەس. بىز ئايالالارمۇ ئائىلىدە يات كىشى بولمىغان چاغلاردا ئازادە گەپلىشىپ - كۇلۇشۇپ ئولتۇرايلى، ئەدەپ - قائىدىدىن چىقىپ كەتمىسەكلا بولدى. بولمىسا، ئۇلارنى جىنىدەك تىمىسقىلاتقانىڭ نېمە كېرىكى بار!

شۇ گەپ - سۆزلەر بىلەن ھەممەيلەن شىپاڭغا بىرلىكتە كىرىشتى. چاي سۇنۇلدى، فېڭجيې دەرھال قەدەھ - چوكىلارنى تىزىپ قويدى. تۆردىكى شىرەگە جيا ئانا، شۆ ھامما، باۋچەي، دەيىۋي ۋە باۋيۈيلەر ئولتۇرۇشتى. شەرق تەرەپتىكى شىرەگە شياڭيۈن، ژاڭ ئاغىچا خېنىم، يېڭچۈن، تەنچۈن ۋە شىچۈنلەر ئولتۇرۇشتى. غەرب تەرەپتە ئىشكىنىڭ يېنىدا بىر كىچىك شىرە قويۇلغان بولۇپ، بۇ لى ۋەن بىلەن فېڭجيېنىڭ ئورنى بولغاچقا بوش تۇراتتى. بۇ ئىككىسى ئولتۇرۇشقا پېتىنالماي، جيا ئانا بىلەن ژاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ شىرەسى ئالدىدا كۇتكۈچى بولۇپ تۇرۇشتى.

— قىسقۇچپاقىنى كۆپ ئەكەلمەڭلار، — دەپ تاپىلىدى فېڭجيې، — قاسقاندا دۇملەكلىك تۇرۇپ تۇرسۇن، ھازىر ئون تالنى ئەكېلىڭلار، يەپ بولغاندا يەنە ئەكېلەرسىلەر.

شۇ سۆزدىن كېيىن فېڭجيې سۇ ئەكەلدۈرۈپ قولىنى يۇدى. ئاندىن جيا ئانىنىڭ يېنىغا كېلىپ، قىسقۇچپاقنىڭ گۆشىنى شىلىپ، ئالدى بىلەن شۆ ھاممىغا سۇندى.

ــ مەن ئۆزۈم پارچىلاپ يەي، تۈزۈت قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، ــ دېدى شۆ ھاما.

فېڭجيې قىسقۇچپاقنى جيا ئانىغا سۇندى، ئىككىنچى نۆۋەتتە باۋيۇيگە بەردى.

ــ قېنى، راسا ئىسسىغان شارابتىن ئەكېلىڭلار، ــ دېدى فېڭجيې خىزمەتكارلارغا.

ئۇ يەنە دېدەكلەرگە جۇخار يوپۇرمىقى بىلەن دالچىن چېچىكىدە ئىسلانغان ماش تالقىنى ئەكېلىپ قول يۇيۇشقا تەييارلاپ قويۇشنى بۇيرۇدى.

شياڭيۇن قىسقۇچپاقىدىن بىرنى يېگەندىن كېيىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ مېھمانلارنى ئالسىلا ـ باقسىلا دېدى، ئاندىن تاشقىرىغا چىقىپ، ئىككى تەخسە قىسقۇچپاقنى جاۋ كىچىك ئاپىغا ئاپىرىپ بېرىشكە كىشى بۇيرۇدى. فېڭجيې ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ سەن مېھمان كۈتۈشنىڭ غېمىنى قىلماي تامىقىڭنى يەۋەرگىن. سېنىڭ ئۇچۇن مەن كۈتەي، مېھمانلار تارقالغاندىن كېيىن، ئاندىن تاماق يېسەمۇ بولىدۇ، ــ دېدى.

شياڭيۇن ئۇنىماستىن، يان تەرەپتىكى ئايۇانغا ئىككى شىرە راسلىتىپ، يۇەنياڭ، خۇپو، سەيشيا، سەييۇن، پىڭئېرلارنى ئولتۇرغۇزدى. يۇەنياڭ كۈلۈپ تۇرۇپ فېڭجيېگە:

ــ كېلىن خېنىم بۇ يەردە خىزمەت قىلىۋاتقاندىن كېيىن، مەن بېرىپ تامىقىمنى يەۋېرەي، ــ دېدى.

ــ يەۋېرىڭلار، ــ دېدى فېڭجيې، ــ بۇ يەردىكى ئىشلارنى ماڭا قويۇپ بېرىڭلار.

شياڭيۇن ئۆز جايىغا قايتىپ كەلدى.

فېڭجيې بىلەن لى ۋەن تاماقلارغا ئاندا ـ مۇندىلا ئېغىز

تەگكۇزۇپ قويۇشتى. فېڭجيې ئاۋۋالقىدەك مېھمانلارنى بىر قۇر كۈتۈپ قويۇپ، بىردەم ئايۇانغا چىقىپ تۇردى. يۇەنياڭلار راسا ھۇزۇرلىنىپ تاماق يەۋاتاتتى. فېڭجيېنىڭ كەلگىنىنى كۆرۈپ، دەرھال ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

ـــ خېنىم، بۇ يەرگە يەنە نېمىدەپ چىققانلا؟ بىردەم بولسىمۇ بىزگە ئارامىلىق بەرسىلە بولمامدۇ؟ ـــ دېيىشتى ئۇلار.

ـــ سەن بارغانسېرى يامان بولۇپ كېتىۋاتسەن جۇمۇ، يۇەنياڭ! ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ـــ سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن چاكارلىق قىلىۋاتسام، ماڭا رەھمەت ئېيتىشنىڭ ئورنىغا تېخى مەندىن ئاغرىنىۋاتسەن. چاپسانراق ماڭا بىر قەدەھ شاراب تۇتماي تۇرغىنىنى قارا بۇنىڭ!

يۇەنياڭ كۈلۈپ، دەرھال بىر قەدەھ شاراب قۇيۇپ فېڭجيېنىڭ لېۋىگە ئېلىپ كەلدى، فېڭجيې غۇرتلا قىلىپ ئىچىۋەتتى. خۇپو بىلەن سەيشىيا يەنە بىر قەدەھ تولدۇرۇپ فېڭجيېنىڭ لېۋىگە ئەكېلىۋىدى، فېڭجيې بۇنىمۇ ئىچىۋەتتى. شۇ پەيتتە پىڭئېر قىسقۇچپاقىنىڭ چىغناق يېغىدىن بىر پارچە ئېلىپ فېڭجيېگە سۇندى. فېڭجيې:

ـــ زەنجىۋىل سېلىنغان ئاچچىقسۇدىن كۆپرەك قۇيۇڭلار، ـــ دەپلا ئالدىدىكىنى بىر يولىلا يەۋېتىپ، كۈلدى، ـــ سىلەر ئولتۇرۇپ يەۋېرىڭلار، مەن كىرىپ كېتەي.

ـــ تازا يۇزلىرى يوق ئىكەن سىلىنىڭ! ـــ دېدى يۇەنياڭ كۈلۈپ، ـــ بىزنىڭ ئالدىمىزدىكى نەرسىنى يەۋاللىغۇ!

ـــ تولا شەيتانلىق قىلما جۇمۇ، ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ـــ جيا لىيەن بېگىڭ سېنى ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقىدىن خەۋىرىڭ باردۇ، سېنى كىچىك خوتۇنلۇققا ئېلىش ئۈچۈن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن ئىجازەت سورىماقچى.

يۇەنياڭ ئىزا تارتىپ قىزىرىپ كەتتى ـ ده، تامىقىنى چېكىپ بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ:

ـــ ئوھۇش! بۇ گەپنى ئۆزلىرى ئويدۇرۇپ چىقارغان! مەن

مۇشۇ مايلىشىپ كەتكەن قولۇمنى يۈزلىرىگە سۇۋىمىسام ھېساب ئەمەس ! ـــ دېدى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ، قولىنى فېڭجيېنىڭ يۈزىگە سۇۋىماقچى بولۇۋىدى، فېڭجيې يالۋۇرۇپ:

ـــ ئوبدان ئاچا ! بۇ قېتىم مېنى كەچۈرگىن ! ـــ دېدى.

ـــ يۈەنياڭ جيا ليەن بېگىمنىڭ قېشىغا يۆتكىلىپ بارىدىغان بولسا پېڭئېر ئۇنامدۇ؟ ـــ دېدى خۇپو كۈلۈپ، ـــ قاراڭلار، ئۇ تېخى ئىككى تال قىسقۇچپاقىنى يېمەي تۇرۇپ، بىر تەخسە ئاچچىقسۇ ئىچىۋالدى①.

پېڭئېر ساپسېرىق قىسقۇچپاقىنى شىلىۋاتاتتى، ئۇنىڭ ھەزىل قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، قولىدىكى قىسقۇچپاقىنى تۇتقان پېتى كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ تىلىنى چاينايدىغان سەن پاسكىنىنى مەن شۇنداق قىلايكى ! ... ـــ دەپ، قولىنى خۇپونىڭ يۈزىگە سۇۋىماقچى بولۇۋىدى، خۇپو كۈلۈپ، دەرھال ئۆزىنى چەتكە ئالدى، پېڭئېرنىڭ سوزغان قولى ھاۋادا قېلىپ يەنە بىر تەڭلىۋىدى، فېڭجيېنىڭ مەڭزىگە سۇۋىلىپ قالدى. فېڭجيې يۈەنياڭ بىلەن چاقچاقلىشىۋاتقاچقا، بىخەستەلىكتە «ۋىيەي» دەپ قورقۇپ كەتتى. ھەممەيلەن ئۆزىنى تۇتالماي قاقاھلاپ كۈلۈشتى، فېڭجيېمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالماي كۈلۈپ كېتىپ تىللاشقا باشلىدى:

ـــ بېشىڭنى يەيدىغان جالاپ ! كۆزۈڭ نەگە كەتتى؟ خان ئاچاڭغىمۇ سۈركەۋاتىسەنغۇ !

پېڭئېر دەرھال كېلىپ ئۇنىڭ يۈزىنى ئېرتتى ۋە قولى بىلەن سۇ ئەكېلىپ بەردى.

ـــ خۇدايا توۋا ! ـــ دېدى يۈەنياڭ، ـــ جازاسىنى تارتتى دېگەن مانا شۇ ـ دە !

جيا ئانا ئىچكىرىدە بۇ كۈلكە ـ چاقچاقلارنى ئاڭلاپ، سوراۋەردى:

ـــ نېمە كۆردۈڭلار، نېمانچە خۇشال بولۇپ كەتتىڭلار؟

---

① ئاچچىقسۇ ئىچىش ـــ كۈنداشلىق قىلىش، دېگەن مەنىدىكى سۆز. بۇ يەردە پېڭئېرنىڭ كۈنلىگەنلىكىگە كىنايە قىلىۋاتىدۇ.

بىزگىمۇ سۆزلەپ بېرىڭلارچۇ، بىزمۇ كۈلەيلى.

يۈەنياڭ ژارقىراپ تۇرۇپ كۈلگىنىچە جاۋاب بەردى:

— كېلىن خېنىم بىزنىڭ قىسقۇچپاقمىزنى بۇلىماقچى بولغانىدى، پىكئېرنىڭ ئاچچىقى كېلىپ غوجايىنىنىڭ يۈزىگە قىسقۇچپاقنى سۇۋاپ مايلىۋەتتى، شۇڭا بۇ ئىككىيلەن سوقۇشۇۋاتىدۇ.

جيا ئانا بىلەن ژاڭ ئاغىچا خېنىم بۇنى ئاڭلاپ كۈلۈشتى.

— قاراڭلار بۇ بىچارىنى، — دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، — پاچاق، كىندىكلىرىدىن ئازراق بېرىڭلار، ئۇمۇ يېسۇن.

يۈەنياڭ كۈلۈپ، خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى ـ دە، ئۇنلۇك قىلىپ:

— شىرەدە پاچاقلار ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرۇپتۇ، كېلىن خېنىم كېلىپ يەۋەرسۇن، — دېدى.

فېڭجيېمۇ كۈلۈپ يۈزىنى يۇدى، ئاندىن شىپاڭغا قايتىپ كىرىپ يەنە جيا ئانىلارنى كۈتۈشكە كىرىشتى.

دەييۇي ئاجىز بولغاچقا، كۆپ يېيىشكە كۆڭلى تارتماي، قولتۇق گۆشىدىن ئازراق يەپلا بولدى قىلدى. جيا ئانىمۇ ئانچە كۆپ يېمىدى. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن قولىنى يۇيۇشتى. ئاندىن بەزىلىرى گۈل سەيلىسىگە، بەزىلىرى كۆلدىكى بېلىقلارنى تاماشا قىلىشقا مېڭىشتى.

— بۇ يەردە شامال كۈچلۈك، ئۇنىڭ ئۈستىگە قىسقۇچپاقا يەپ قويلا، شۇڭا ئۆيگە قايتىپ بىردەم ئارام ئالسىلا بولارمىكىن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، — دەپ سورىدى ژاڭ ئاغىچا خېنىم، — كەيپىلىرى ياخشى بولسا، ئەتە يەنە كېلىپ سەيلە قىلارلا.

— شۇنداق، — دېدى جيا ئانا قوشۇلۇپ، — سىلەر خۇشال بولۇۋاتقاندا، مەن كېتىپ قالسام، سىلەرنىڭ كەيپىڭلارنى بۇزۇپ قويارمەنمىكىن دەپ كەتمىگەنىدىم، ئۇنداق بولسا مەن قايتىپ كېتەي.

ئۇ شياڭيۈنگە تاپىلىدى:

— باۋيۈي ئاكاڭنى كۆپ يېگىلى قويما.

شياڭيۇن خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۇردى. ئاندىن جيا ئانا شياڭيۇن بىلەن باۋچەيگە يەنە جېكىلەپ:

— سىلەر ئىككىڭلارمۇ كۆپ يېمەڭلار، قىسقۇچپاقا تەملىك بولسىمۇ، ئانچە ئوبدان ئەمەس، كۆپرەك يەپ قويساڭلار قورساقنى ئاغرىتىدۇ، — دېدى.

بۇ ئىككىسى خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۇردى، ئاندىن جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنى باغنىڭ تېشىغىچە ئۇزىتىپ قويۇپ يەنە قايتىپ كىرىشتى. شۇنىڭ بىلەن داستىخاننى يىغىشتۇرۇپ باشقىدىن داستىخان سېلىشنى بۇيرۇدى.

— داستىخان سېلىپ يۈرمەي، شېئىر يېزىشقا كىرىشەيلى، — دېدى باۋيۇي، — چوڭ يۇمىلاق شىرەنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، شاراب ـ سەيلەرنى شۇنىڭغا تىزىپ قويايلى. مۇقىم ئورۇن بېكىتىپ قويۇشنىڭ ھاجىتى يوق، كىمنىڭ تاماق يېگۈسى كەلسە بېرىپ يەۋەرسۇن، تارقىلىپ ئولتۇرساق ئەپلىك ئەمەسمۇ؟

— بۇ سۆزىڭىز بەك توغرا، — دېدى باۋچەي قوشۇلۇپ.

— شۇنداقمۇ دەيسەن، — دېدى شياڭيۇن، — بۇ يەردە باشقا كىشىلەرمۇ بار.

شۇنىڭ بىلەن شياڭيۇن يەنە بىر شىرە راسلاشقا بۇيرۇدى، ئىسسىق قىسقۇچپاقىلاردىن ئالدۇرۇپ، شىرىن، زىجۇەن، سىچى، سىشۇ، رۇخۇا، يىڭئېر ۋە سۈيمۇلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. قاپتالدىكى دالىچىن دەرىخىنىڭ تۈۋىگە ئىككى پارچە زىلچا سالدۇرۇپ، بۇ يەردىكى يۇگۇر ـ يېتىم ئىشلارنى قىلىدىغان ئايالار ۋە چۆرە قىزلارنى ئولتۇرۇپ، خالىغانچە يەپ ـ ئىچىشكە، ئەما يەنە ئىشقا تەييار بولۇپ تۇرۇشقا بۇيرۇدى.

شۇنىڭدىن كېيىن شياڭيۇن شېئىر ماۋزۇلىرى يېزىلغان قەغەزنى مىخ بىلەن تامغا قاداپ قويدى. ھەممەيلەن بۇ ماۋزۇلارنى ئوقۇپ كۆرۈشۈپ:

— ئاجايىپ ئىكەن، يازالماسمىزمىكىن، — دېيىشتى.

شياڭيۇن قاپىيە بىلەن چەكلەنمەسلىكنىڭ سەۋەبىنى بىر

قۇر دەپ بەردى.

ـــ مانا بۇ توغرا بوپتۇ، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ قاپىيە بىلەن چەكلىنىشنى مەنمۇ ياخشى كۆرمەيمەن.

دەييۇي شارابنى ئانچە ئىچمەيدىغان ۋە قىسقۇچپاقا بىلەنمۇ خۇشى يوق بولغاچقا، بىر كىچىك ئورۇندۇقنى قويدۇرۇپ، شادىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ قارماق بىلەن بېلىق تۇتۇشقا كىرىشتى. باۋچەي بىر تال دالچىن گۈلىنى ئېلىپ بىرپەس ئويناندى، دېرىزىگە ئارتىلىپ تۇرۇپ دالچىننىڭ چېچەك بەرگىنى بىر تالدىن سۇغۇرۇپ سۇغا تاشلاپ، بېلىقلارنىڭ زۇرتۇلداپ چىقىپ گۈل بەرگىنى كاپ ـ كاپ يېگەنلىكىنى تاماشا قىلدى. شياڭيۈن بىردەم خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قېلىپ، ئاندىن شىرىن ۋە ئۇنىڭ جورىلىرىنى، قاپتالدىكى چۆرە قىزلارنى غىزاغا تارتىنماي چوڭ ـ چوڭ بېقىشقا سايە قىلىپ قويدى. تەنچۈن، لى ۋەن ۋە شىچۈنلەر مەجنۇنتالىنىڭ سايىسىدا تۇرۇشۇپ، بېلىقئالغۇچ ۋە ئاق قوتانلارنى تاماشا قىلىشتى، يېڭچۈن ئۆزى يالغۇز گۈلنىڭ سايىسىدا يېڭنە بىلەن ئاق چايگۈلنىڭ ياپرىقىنى سانجىپ ئويناۋاتاتتى، باۋيۇي دەييۇينىڭ بېلىق تۇتۇۋاتقانلىقىغا بىردەم قاراپ تۇردى، ئاندىن باۋچەينىڭ قېشىدا دېرىزىگە بىردەم ئارتىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن بىر ـ ئىككى ئېغىز چاقچاقلاشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن شىرىن ۋە ئۇنىڭ ئۇلپەتلىرىنىڭ قىسقۇچپاقا يېيىشىۋاتقانلىقىغا بىردەم قاراپ تۇردى، ئۆزىمۇ ئۇنىڭغا ئۇلپەت بولۇپ بىر ـ ئىككى ئوتلام شاراب ئىچتى. شىرىن دەرھال قىسقۇچپاقىنىڭ گۆشىدىن بىر پارچە ئېلىپ ئۇنىڭغا بەردى.

دەييۇي قارماقنى تاشلاپ قويۇپ شىرەنىڭ قېشىغا كەلدى ـ دە، بىر قولىغا مېيخۇا گۈللۈك قارامتۇل كۈموش چەينەكنى ئېلىپ، يەنە بىر قولىغا يەسىمەنگۈل نەقىش قىلىنغان بانان يوپۇرمىقى شەكلىدىكى سۇس قىزىل شېشە قەدەھنى ئېلىۋىدى، چۆرە

قىزلارنىڭ كۆزى چۈشۈپ، دەيىۋىنىڭ شاراب ئىچمەكچى بولغانلىقىنى بىلدى ـ دە، شاراب قۇيۇپ بېرىش ئۈچۈن يۇگۈرۈپ كېلىشتى.

ـــ سىلەر تامىقىڭلارنى يەۋېرىڭلار، ـــ دېدى دەيىۋي، ـــ ئۆزۈم قۇيۇپ ئىچسەم مەززىسى بولىدۇ.

ئۇ يېرىم قەدەھ شاراب قۇيۇپ ئىچەي دېۋىدى، قارىسا، سېرىق هاراق ئىكەن.

ـــ مەن بىرئاز قىسقۇچپاقا يەپ قويۇۋېدىم، مەيدەمنى سەل ئاغرىتىۋاتىدۇ، ـــ دېدى ئۇ، ـــ شۇڭا جۈنجۈن ئىچەي دەۋاتىمەن.

ـــ جۈنجۈن بار، ـــ دېدى شۇ ئاندا باۋيۇي ۋە سېرىس گۈلى چىلانغان شارابنى ئەكېلىشكە بۇيرۇدى.

دەيىۋي شارابنى بىر ئوتلاپلا قەدەھنى قويۇپ قويدى. باۋچەيمۇ شۇ يەرگە كېلىپ، باشقا بىر قەدەھتىن بىر ئوتلاپ، قەدەھنى جايىغا قويۇپ قويدى. ئاندىن قەلەمنى سىياھقا مىلاپ تامدىكى ماۋزۇلارنىڭ دەسلەپكىسى بولغان «جۈخارنى ئەسلەش» دېگەن ماۋزۇغا بەلگە ئۇرۇپ، ئاستىغا «ئاسارۇن» دەپ يېزىپ قويدى.

ـــ ئوبدان ئاچا، ـــ دېدى باۋيۇي دەرهاللا، ـــ ئىككىنچى ماۋزۇنىڭ تۆت مىسراسىنى ئويلاپ قويدۇم، ئۇنى مەن يازاي.

ـــ مەن بىرىنچى شېئىرنى ئاران ئويلاپ تاپسام، سىز نېمانچە ئالدىراپ كېتىسىز، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

دەيىۋيمۇ ئۇنچىقماستىن قەلەم ئېلىپ، «جۈخارغا سوئال» دېگەن سەككىزىنچى ماۋزۇغا ۋە «جۈخار چۈشى» دېگەن ئون بىرىنچى ماۋزۇغا بەلگە قويۇپ، ئاستىغا «بامبۇك» دەپ يېزىپ قويدى. ئۇنىڭ كەينىدىن باۋيۇيمۇ قەلەم ئېلىپ، «جۈخارغا زىيارەت» دېگەن ئىككىنچى ماۋزۇغا بەلگە قويۇپ، ئاستىغا «ئارام» سۆزىنى يېزىپ قويدى. تەنچۇن ئورنىدىن تۇرۇپ تامغا قارىدى ـ دە:

ـــ «جۈخار قىسىش» دېگەن ماۋزۇدا هېچكىم يازمامدىكەن؟ بوپتۇ، مەن يازاي، ـــ دېدى. ئاندىن باۋيۇيگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ، ـــ

بىز «ھەرەم»، «قىز ھۇجرىسى» دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنى ئىشلەتمەسلىكنى ئېلان قىلىپ قويدۇق، بۇنىڭغا دىققەت قىل جۇمۇ، ــ دېدى.

شۇ پەيتتە شياڭيۈن كېلىپ، «جۇخارغا نەزەر»، «جۇخارنى چىلاش» دېگەن تۆتىنچى ۋە بەشىنچى ماۋزۇلارغا بەلگە قويۇپ، ئاستىغا «شياڭيۈن» دەپ يېزىپ قويدى.

ــ سەنمۇ بىر تەخەللۇس قويۇۋالغىن، ــ دېدى تەنچۈن.

ــ بىزنىڭكىدە بىرقانچە ئايۇان ـ سەينالار بولغان بىلەن، مەن ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىدا تۇرمىسام، ئۇلارنى تەخەللۇس قىلىپ ئېلىشنىڭ نېمە قىزىقى بار، ــ دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ.

ــ بايا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم دەۋاتاتتى، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ــ سىلەرنىڭكىدە «شەپەق يار بالىخانىسى» دېيىلىدىغان بىر سۇ ئۈستى شىپاڭى بار ئىكەن، شۇ شىپاڭ تېگىشلىك ئەمەسمۇ؟ ئۇ ھازىر بولمىغان تەقدىردىمۇ، شۇنىڭ كونا ئىگىسى سەن ـ دە!

ــ توغرا، توغرا، ــ دېيىشتى ھەممەيلەن.

باۋيۈي شياڭيۈننىڭ يېزىشىنى كۈتۈپ تۇرماستىنلا «شياڭ» دېگەن خەتنى ئۆچۈرۈۋېتىپ، «شەپەق» دەپ يېزىپ قويدى.

بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتمەستىنلا، ئون ئىككى ماۋزۇ بويىچە شېئىر پۈتۈپ بولدى. ھەركىم ئۆزىنىڭكىنى يېزىپ، يىغىۋېلىپ تاپشۇرۇپ بېرىشتى. يىغىۋېلىپ باشقا بىر تاختا سۈت قەغەز ئېلىپ شېئىرلارنى ئاققا كۆچۈرۈپ چىقتى، كىم يازغان بولسا، شۇنىڭ تەخەللۇسىنى ئاستىغا تىركەپ قويدى. لى ۋەن بىر باشتىن ئوقۇشقا كىرىشتى:

جۇخارنى ئەسلەش

كۈز كۈنى گۈلنى سېغىندىم، زارىقىپ ئويغا تولۇپ،

ئال قىياق، ئاقباش قومۇشتىن كەتتى كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ.
قاشا بوپبوش، كۆز گۈلىدىن قالمىغان[1] باغدا ئەسەر،
كىردى ئايدىڭ ئاق قىروۋدا چۈشكە ئۇ ئايان بولۇپ.
تۇرنىلارغا ئەگىشىپ كەتتى يىراققا ئويلىرىم،
ئاڭلىغاندا كەچكى پاقىلداشنى يالغۇز[2] ئولتۇرۇپ.
كىم ئېچىنغاي، زەپىران گۈل دەردىدە بولدۇم ئادا،
كۆزگى بايرامدا[3] كۆرۈشسەك، دىل قانار، خۇرسەن بولۇپ.
ئاسارۇن بانۇ

جۈخارغا زىيارەت

گۈل قىروۋ پەيتى غەنىيمەت سەيلىنى كۆردۈم راۋا،
سېنى دەپ مەيدىن، قەدەھتىن، دوردىن بولدۇم جۈدا.
شۇ قىروۋ ئايدىڭدا، ھەي ـ ھەي، كىممۇ تەككەندۇر سېنى؟
نەدىن كەلگەنسەن شۇ ھويلا سىرتىغا، قاشا ئارا؟
مومىلىغان كەشنى كىيىپ كەلدىم يىراقتىن زوق بىلەن،
كۈي توقۇي سالقىندا چەكسىز شەۋق بىلەن ئەي گۈل ساڭا.
زەپىران گۈل، شۇ مۇساپىر شائىرىڭ ئەرزىن ئىشىت،
قىلما زايە مەي پۈلىنى، بىللە ئىچ بۇگۈن راسا.
ئارامبەخش شاھزادە

جۈخارنى تىكىش

كۆزگى باغدىن كۆچۈرۈپ كەلدىم سېنى كەتمەن بىلەن،
ھويلا ئالدىدا قاشاغا تىكتىم رەت ـ رەت پەم بىلەن.

---

① كۆز گۈلى ـــ كۆزدە ئېچىلىدىغان جۈيخار گۈلى.

② كەچكى پاقىلداش ـــ بۇ يەردە كۆزدە كىشىلەر قىشلىق كىيىم تەييارلاپ، يىراقتىكى يارىغا ئەۋەتمەكچى بولغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ قەمەرىيە ھېسابىدا توققۇزىنچى ئاينىڭ توققۇزىنچى كۈنى بولىدىغان كۆزلۈك بايرام.

ۋاھ ئەجەب، ئاخشامقى يامغۇر جان ئاتا قىپتۇ ساڭا،
تاڭ قىروۋدا خوي ئېچىلغاچ زوققا تولدۇم سەن بىلەن.
كۆزگە خاس ھۆسنۈڭنى داڭلاپ، مەن يازاي مىڭلاپ شېئىر،
جان تەسەددۇق خۇشبۇيۇڭغا مەي سېپەي مەن جام بىلەن.
سۇغىرىپ بۇلاق سۇيىدە، لاي يۆلەپ ئاسراپ سېنى،
قول ئۇزۇپ دۇنيا ئىشىدىن جور بولاي جان ـ تەن بىلەن.
ئارامبەخش شاھزادە

جۇخارغا نەزەر

باشقا باغدىن يۆتكىدىم مەن سېنى ئالتۇندەك بىلىپ،
بىر توپۇڭ ئاچ رەڭ تۇرۇپتۇ، بىر توپۇڭ توق تۇس ئېلىپ.
ئۇ شالاڭ قاشا يېنىدا مەن يالاڭباش ئولتۇرۇپ،
خۇشبۇيىڭنى تېز قۇچاقلاپ كۆيلىدىم شېئىر قىلىپ.
سانىسام بارماق بىلەن دۇنيادا يوق سەندەك گېدەك،
چاغلىدىم بىرلا ئۆزۈمنى ساڭا سىرداش دەپ بىلىپ.
كۆزگى كۇن قىسقا بولۇر، پۇرسەت بىكارغا ئۆتمىسۇن،
مۇڭدىشايلى دەم غەنىيمەت ئۆزئارا نەزەر سېلىپ.
شەپەق يار

جۇخارنى چىلاش

ساز چېلىپ، مەي ئىچىمەن شادگۇل ساڭا ئۇلپەت بولۇپ،
خوي ياراشتىڭ ئۇستىلىمگە، ئۆيگە ھەم زىننەت بولۇپ.
چەتتە ئولتۇرسام پۇرايدۇ ئۇچ چىغىر يول① شەبنەمى،
ئالمىدىم سەندىن كۆزۈمنى، چۇشلۇك ئۇيقۇمنى قويۇپ.
سەگىدەپ شىرمەلدە ياتسام، چۇشكە كىرىڭ سەن يەنە،

① ئۇچ چىغىر يول ـــ ئەسلىدە زاھىت ـ دەرۋىشلەرنى قوبۇل قىلىدىغان جاي، كېيىن جۇخار تېرىلىدىغان جايىنى بىلدۇرىدىغان بولۇپ قالغان؛ ئۇچ چىغىر يول شەبنەمى ـــ ھويلىدىن يېڭىلا ئۇزۇلگەن شەبنەملىك جۇخار.

كەچكى پەيت گۈل سەيلىسىنى ئەسلىدىم زوققا تولۇپ.
خۇيمىز ئوخشاش، شۇڭا دۇنيانى ھېچ مەنسىتمىدۇق،
سېنى دەپ شاپتۇلغىمۇ كۆز سالمىدىم مەپتۇن بولۇپ.
شەپەق يار

جۇخارغا مەدھىيە

بەرمىدى ئىلھام ئارامىلىق شام ـ سەھەر كەتمەي يىراق،
قاشىدىن تاشتاغقا ئۆتتۈم① كۈيلىدىم ئويلاپ شۇ چاغ.
ياغدى قەغەزگە قەلەمدىن ئۇنچىدەك ئىبارىلەر.
ئايغا باقسام لەۋلىرىمدىن چاچتى مىسرا خۇش پۇراق.
شۇنچە يىللىق ھەسرىتىمدىن تولدى قەغەزنىڭ يۈزى،
كىم چۈشەنگەي قىسقا مىسرادىن بۇ دەردىمنى بىراق.
تاكى تاۋ يۈەنمىڭ ② باھالاپ كۈيلىگەن كۈندىن بۇيان،
خىسلىتىڭ تىللاردا داستان بوپتۇ كۆپ شۇنچە ئۇزاق.
بامبۇكزار مەلىكىسى

جۇخار سىزىش

شېئىرىي زوقۇم بىلەن رەسىمگە ئويناتتىم قەلەم،
ئويلىنىپ تۇرماي قىزىل، كۆك رەڭنى ئىشلەتتىم شۇ دەم.
مىڭلىغان غۇج ـ غۇج يوپۇرماق بولدى سىياھ تامچىلاپ،
ئاق بوياقتىن بولدى ھاسىل ئاق قىروۋدەك گۈلسەنەم③.

---

① قاشىدىن تاشتاغقا ئۆتتۈم ـــ يېنىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ سۈنئىي تاغقا يۆلىنىپ تۇردۇم، دېگەن مەنىدە.

② تاۋ يۈەنمىڭ ـــ شەرقىي جىن دەۋرىدە جۇخار گۈلى توغرىسىدا شېئىر يازغان مەشھۇر شائىر تاۋچىيەن (365 ـــ 427).

③ گۈلسەنەم ـــ جۇخار گۈلى.

روھ بېغىشلاپ جىلۋە قىلدى يانغا چۈشكەن سايىسى،
بېغىشىمدىن چاچتى خۇشبۇي شۇ سىزىلغان گۈلگىنەم.
دىمىگىل گۈلنى پەقەت شەرقىي قاشادىن ئۇزگۈلۈك،
ماڭا ھېيتلىق① بولغۇسى گۈل چاپلىسام شىرمەلگە ھەم.
ئاسارۇن بانۇ

جۈخارغا سوئال

بىلمىدى قەلبىڭنى ھېچكىم، ئېيت، سېنىڭدىن گەپ سورايى،
شەرقىي قاشادا پېچىرلاپ، قول تۇتۇپ سۆھبەت قۇرايى.
بىر ئۆزۈملا دەپ جاھاندا كىم بىلەن پىنھانەسەن؟
بارچە گۈل ئېچىلسا، سەنلا كېچىكەرسەن نەچچە ئاي،
باغدىكى شەبنەم ـ قىروۋدىن يا زېرىكتىڭمۇ نېمە؟
تۇرنىلار كەتكەچ چىرىلداق② قىلدىمۇ غەمكىن چىرايى،
نالە قىلما مۇڭدىشىم يوق دەپ جاھاندا سەن بىكار،
تىل چۈشەنسەڭ سۆزلىشىشكە مەنلا ھەمراھىڭ بولايى.
بامبۇكزار مەلىكىسى

جۈخار قىسسىسى

قاشىدىن ئۇزۇپ ـ چىلايمەن گۈل ئالدىراش ھەر كۈنى،
كۈزگۈدە كۆرگەن بېزەك دەپ بىلمىسۇن قىسسام ئۇنى.
پايتەخت بەگزادىسى③ بولغان ئىكەن ساڭا خۇمار،

---

① ھېيتلىق ـــ توققۇزىنچى ئايىنىڭ توققۇزىنچى كۈنىدىكى كۈزلۈك بايرامنى ئۆتكۈزۈشتە يادنامە بولغۇسى دېمەكچى.

② تۇرنىلار كەتكەچ چىرىلداق ـــ تۇرنىلار جەنۇب تەرەپكە كەتكەندىن كېيىن، كۈزدىكى چېكەتكىلەرنىڭ نىمجان چىرىلداشلىرى.

③ پايتەخت بەگزادىسى ـــ پايتەخت چاڭئەندە (ھازىرقى شىئەن يېنىدا) تۇڭ سۇلالىسىدىن دېزۈڭ، شېەنزۇڭ خانلىرى زامانىسىدا باش ۋەزىر بولغان دۇيۇنىڭ ئوغلى بولسا كېرەك. ئۇ جۈخار گۈلىنى ياخشى كۆرگەچكە، ئۆز شېئىرلىرىدا تەسۋىرلىگەنىكەن.

پېڭزى ھەزرەت① مەيگە بەرگەن ئىشقىنى، سۆيگەن سېنى.
تەگدى سالقىن خوي چېكەمگە سەندىكى شەبنەم بىلەن،
بوز رومالغا ھەم يۇقۇپتۇ شۇ قىروۋنىڭ سالقىنى.
سېنى قىسسام ئىشق بىلەن كۆرمەس زامان ئەھلى راۋا،
مەيلى چەتتە قول چاۋاكلاپ مەسخىرە قىلسۇن مېنى.
بانان مۇخلىسى

جۇخار سايىسى

كۇزگى ئاپتاپتا چۇشۇپتۇ قاتمۇ قات گۇل سايىسى،
ئاستا كۆچكەن سايە بىلەن تولدى ھويلا ئارىسى.
ئۆيدىكى پىلپىل چىراغدىن ئەكس ئېتەر ئۇ تۇسلىنىپ،
ياپتى ئۇز سايىنى شۇڭغۇپ قاشىدىن ئاي شولىسى.
سايە قالدۇرغان شۇ گۇلنىڭ روھىمۇ ياشنار ئەبەد،
چۇشى يالغاندۇر ۋە لېكىن راست، قىروۋنىڭ تامغىسى②.
ئايىسۇن سايىنى ھەركىم دەسسىمەستىن ۋە بىراق،
قامىشىپ كۆزى بىلەلمەي دەسسىگەي مەستانىسى.
شەپەق يار

جۇخار چۇشى

كۇز گۇلى قاشا بويىدا قاندى تاتلىق ئۇيقۇغا،
چۇشىدە ھەمراھى ئايمۇ يا بۇلۇت، كۆردى غۇۋا.

---

① پېڭزى ھەزرەت ــ تاۋۇزنىڭ (تاۋچىەن)، ئۇ پېڭزى دېگەن يەرگە ھاكىم بولغاچقا، پېڭزى ھەزرەت دەپمۇ ئاتالغان.
② قىروۋنىڭ تامغىسى ــ ئاق جۇخار گۇلىنىڭ سايىسى.

كېپىنەك بوپ جۇاڭزىدەك ئۇ ئۇچمىغاي راۋاق سىيان①،
تاۋ قەدىناسىنى ئەسلەپ، ئالدى ئانتىن يادىغا②.
تۇرنىلار ئۆتتى قاقىلداپ ئۇيقۇغا ئۇندەپ ئۇنى،
چۈشىنى بۇزغاچ چېكەتكە ئوغسى تۇتتى راسا.
ئويغىنىپلا بولدى غەمكىن، كىمگە ئېيتسۇن دەردىنى:
قايغۇرار چەكسىز ئاڭا جۇت ۋە تۇمان، سولغۇن گىياھ.
بامبۇكزار مەلىكسى

توزۇغان جۇخار

ئايلىنىپ شەبنەم قىروۋغا گۈل ئېگىلدى پەس تامان،
تۇنجى قار پەسلىمۇ كىردى بەزمە ـ ھېيىت ئۆتۈپ شۇ ئان③.
بەرگى ئۆڭگەن بولسىمۇ، بار غول ـ ساپاقتا خۇش پۇراق،
ئاندا ـ مۇندا قاپتۇ زۇمرەت ياپرىقى بولۇپ خازان.
ئاي قىيا كارىۋاتقا باقتى، چىرقىرار چېكەتكىلەر،
سۆرىلىپ سەپ تارتتى تۇرنا كۆك ئارا يېرىپ تۇمان.
ئەي، گۈلۈم، قايغۇرما ھەرگىز، بۇ ۋاقىتلىق ئايرىلىش،
يەنە كەلگەي كۈز ئېسەنگە كۆرۈشەرمىز بىز ئامان.
باناڭ مۇخلىسى

ئۇلار ھەربىر شېئىر ئوقۇلغاندا، ماختىشىپ بىر ـ بىرىنى كۆككە كۆتۈرۈشتى.

ـــ مەن يېڭىباشتىن باھا بېرىپ باقاي، ـــ دېدى لى ۋەن

---

① راۋاق ـــ چۈشىدە كۆرۈلگەن پەرىزاتلار راۋىقى؛ جۇاڭزى (جۇاڭجۇ) بىر چۈشىدە كېپىنەككە ئايلىنىپ ئۇچقانمىش.

② تاۋ ـــ شائىر تاۋيۈەنمىڭ «تاۋچېيەن»؛ ئانت ـــ قەسەم، ۋەدىلىشىش، بۇ يەردە جۇخار گۈلىنىڭ چۈشى نەزەردە تۇتۇلغان.

③ بۇ مىسرانىڭ مەنىسى: كۈزلۈك بايرامدا بەزمە قىلىنىپ جۇخار سەيلىسى بولىدۇ. تۇنجى قار مەزگىلىگىچە (قەمەرىيە ھېسابىدا 10 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە) جۇخار گۈلى بارا ـ بارا سۆلىشىپ توزۇيدۇ.

كۇلۇپ، ــ ئومۇمەن ئېيتقاندا، ھەركىمنىڭ شېئىرىدا ئۆتكۈر مىسرالار بار. مەن ھازىر خالىس باھا بەرسەم، «جۇخارغا مەدھىيە» دېگەن شېئىر بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ، «جۇخارغا سوئال» ئىككىنچى ئورۇندا، «جۇخار چۈشى» ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ شېئىرلارنىڭ ماۋزۇسى يېڭى، تۈزۈلۈشىمۇ يېڭى، مەزمۇنى تېخىمۇ يېڭى. بامبۇكزار مەلىكىسىنى ئەڭ باشقا قويۇش كېرەك. ئاندىن قالسا، «جۇخار قىسىش»، «جۇخارغا نەزەر»، «جۇخارنى چىللاش»، «جۇخارنى سىزىش»، «جۇخارنى ئەسلەش» دېگەن شېئىرلار تۇرىدۇ.

باۋيۇي خۇشاللىقىدا چاۋاك چېلىپ:

ئىنتايىن توغرا ! بەك ئادىل باھا بولدى ! ــ دېدى.

ــ شېئىرلىرىمنىڭ ھېچقايسىسى ياخشى ئەمەس، ــ دېدى دەييۇي، ــ نەپسىلىكىدە نۇقسان بار.

ــ نەپسىلىكى ياخشى، ــ دېدى لى ۋەن، ــ ھاجەتسىز غورا سۆزلەر يوق.

ــ مېنىڭچە، ــ دېدى دەييۇي، ــ «كەچكى پەيت گۈل سەيلىسىنى ئەسلىدىم زوققا بولۇپ» دېگەن مىسرا ئەڭ بىرىنچى ياخشى مىسرا بولۇپ، بۇنىڭدا يوشۇرۇنغان بىر مەنە بار. «ئالمىدىم سەندىن كۆزۈمنى چۈشلۈك ئۇيقۇمنى قويۇپ» دېگەن مىسرامۇ ناھايىتى ئوبدان چىققان. جۇخارنى لوڭقىغا چىلاش پىكرى مۇشۇ تەسۋىر بىلەنلا ئىپادىلىنىپ، قايتا سۆز ئېچىشقا ھاجەت قالمىغان ــ دە، تەسەۋۋۇر گۈل تېخى ئۇزۇلمىگەن ۋە لوڭقىغا چىلانمىغان ۋاقىتقا قايتىدۇ. بۇنىڭ مەنىسى ناھايىتى چوڭقۇر !

ــ شۇنداق دېيىشكە توغرا كەلسە، ــ دېدى لى ۋەن كۇلۇپ، ــ سېنىڭ «لەۋلىرىمدىن چاچتى مىسرا خۇش پۇراق» دېگەن مىسرايىڭمۇ ھەممىدىن ئېشىپ چۈشىدۇ.

ــ ھەرھالدا، ــ دېدى تەنچۇن سۆز ئېلىپ، ــ ئاسارۇن بانۇ سالماقلىق ئىكەن، «كۇز گۈلىدىن قالمىغان باغدا ئەسەر»،

«چۇشكه ئۇ ئايان بولۇپ» دېگەن ئىبارىلەر «ئەسلەش» سۆزىنىڭ مەنىسىنى گەۋدىلەندۈرەلمىگەن.

ــ سېنىڭ «تەگدى سالقىن خوي چېكەمگە»، «بوز رومالغا هەم يۇقۇپتۇ» دېگەن جۈملىلىرىدە «جۇخار قىسىش» شۇنداق تەسۋىرلەنگەنكى، قىل سىغدىغان ئورۇن قالمىغان، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

شياڭيۈن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ «كىم بىلەن پىنهانه سەن؟»، «سەنلا كېچىكەرسەن نەچچە ئاي؟» دېگەن جۈملىلەردە جۇخارغا شۇنداق سوئال بېرىلگەنكى، جاۋاب بېرىشكه سۆز تاپالماي قالغان ! ــ دېدى.

ــ ئۇنداقتا، ــ دېدى لى ۋەن كۈلۈمسىرەپ، ــ «يالاڭباش ئولتۇرۇپ»، «تېز قۇچاقلاپ كۈيلىدىم» دېگەن ئىبارىلەر جۇخار گۈلدىن بىرەممۇ ئايرىلغۇسى كەلمىگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر جۇخار گۈلى بۇنى بىلسه، سېنىڭ بۇدۇشقاقلىقىڭدىن زېرىككەن بولاتتى !

بۇ سۆزگه هەممەيلەن كۈلۈشتى.

ــ بۇ قېتىمقى سورۇندا مەن يەنه كەينىده قالدىم ! ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ «كىممۇ تىككەندۇ سېنى»، «نەدىن كەلگەنسەن»، «موملىغان كەشنى كىيىپ كەلدىم يىراقتىن ...»، «كۈي توقۇي سالقىندا چەكسىز» دېگەن ئىبارىلىرىم «زىيارەت» سۆزىگه ماس كەلمەپتىمۇ؟ «ئاخشامقى يامغۇر»، «تاڭ قىروۋدا» دېگەن سۆزلەرمۇ «تىكىش» سۆزىگه باب ئەمەسمۇ؟ لېكىن «ئايغا باقسام لەۋلىرىمدىن چاچتى مىسرا خۇش پۇراق»، «خۇش بويۇڭنى تېز قۇچاقلاپ كۈيلىدىم شېئىر قىلىپ» دېگەن مىسرالار، شۇنىڭدەك «چېكەم»، «بوز رومال»، «بەرگى ئۆڭگەن بولسىمۇ»، «ئاندا ـ مۇندا قاپتۇ زۇمرەت ياپرىقى»، «كۆز گۈلدىن قالمىغان باغدا ئەسەر»، «چۇشكه ئۇ ئايان بولۇپ» دېگەن ئىبارىلەرگه مېنىڭ يازغانلىرىم هەرگىز تەڭ كېلەلمەيدۇ، ــ دېدى ئۇ يەنه داۋام قىلىپ، ــ ئەته بىكار بولسام مەن ئۆزۈملا ئون ئىككى

شېئىر يازمەن.

ــ سېنىڭ شېئىرلىرىڭمۇ ياخشى، ــ دېدى لى ۋەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، ــ پەقەت يېڭىلىق ۋە كۆركەملىك جەھەتتە بايقى مىسرالارغا يېتەلمەيدۇ.

ئۇلار بىر قۇر ئۆز باھالىرىنى ئېيتىشقاندىن كېيىن، يېڭى پىشۇرۇلغان قىسقۇچپاقىلارنى ئەكەلدۇرۇپ، يۇمىلاق شىرەنى چۆرىدەپ يەنە بىر قېتىم يېيىشتى.

ــ بۇگۈن قىسقۇچپاقا يەپ، دالچىن گۈلىنى تاماشا قىلدۇق، بۇ توغرىدا شېئىر يازماي بولمايدۇ، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ بىر شېئىرنى ئىچىمدە توقۇپ بولدۇم، يەنە كىم يېزىشىنى خالايدۇ؟

ئۇ ئالدىراشلىق بىلەن قولىنى يۇيۇپ، قەلەمنى ئالدى ــ دە، بىر يوللا يېزىپ چىقتى. كۆپچىلىك ئوقۇدى:

دالچىن تۇڭى سۆرۈندە قىسقۇچ تېتۇر① ئالامەت،
سىركە بىلەن زەنجىۋىل ئىشتەي ئاچتى كارامەت.
ئوپقان بەگنىڭ بۇ پۇشتى② يەيدۇ سېنى مەي بىلەن،
ھەي، ئۇچەيسىز «شاھزادە»③ ئالچاڭلاشنى تامام ئەت!
بولسىمۇ سوغ كىندىكىڭ نېرى تۇرسۇن دېمەيمىز،
يۇيۇلسا بەتبۇي، قالۇر قولدا خۇشبۇي سالامەت.
ئەزەلدىن تەملىك غىزا بولدۇڭ جاھان ئەھلىگە،
سەندىن پوشىيەن④ كۈلۈپتۇ ئۆمۇر بويى داۋامەت.

---

① قىسقۇچ ــ قىسقۇچپاقىنىڭ ئالدى پۇتلىرى.

② ئوپقان بەگنىڭ بۇ پۇشتى ــ نەپسى تويماس «ئېسىلزادە» نىڭ پەرزەنتى. بۇ يەردە باۋيۇي ئۆزىنى مەسخىرە قىلغان.

③ ئۇچەيسىز «شاھزادە» ــ رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، قىسقۇچپاقىنىڭ ئۇچەي ــ قارنى بولماس ئىمىش. قەدىمكىلەر ئىمتىيازلىق ئېسىلزادىلەرنى قىسقۇچپاقىغا ئوخشىتىپ مەسخىرە قىلاتتى. باۋيۇي بۇ يەردە ئۆز زامانىسىدىكى ئېسىلزادىلەرنى باغرى تاش ئۆكتەملەر دەپ ھەجۋىي قىلغان.

④ پوشىيەن ــ شائىر سۇ دۇڭپو. بۇ يەردە سۇ دۇڭپو قىسقۇچپاقىنى ئۆمۇر بويى مەسخىرە قىلغان، دېمەكچى.

ـــ بۇنداق شېئىردىن بىر يولى يۇزنىمۇ يازغىلى بولىدۇ، ـــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

ـــ شۇ تاپتا سىزنىڭ دەسمايىڭىزمۇ غالتەككە چىقىپ بولدى، ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ـــ ئەمدى ئۆزىڭىز يازالمايمەن دېمەستىن، تېخى خەقنى چۆكۈرۈۋاتىسىز !

دەييۇي بۇ گەپكە جاۋاب قايتۇرماستىن، بېشىنى سەل كۆتۈرۈپ، بىر شېئىرنى ئىچىدە ئاستا كۇيلىدى ـ دە، قولىغا قەلەم ئېلىپ بىر يولىلا يېزىپ چىقتى. شېئىردا مۇنداق دېدى:

ساۋۇت ـ تېغىنى ئۇنۇتمايسەن ئۆلسەڭمۇ قىلىپ ھەيۋەت،
تولۇپ تەخسىدە ۋۇجۇدۇڭ لەززەتلىك بېرۇر قۇۋۋەت.
قىسقۇچۇڭغا يۇمران گۆشلەر پاتماي قاپتۇ لىغىرلاپ،
قاسىرىقىڭدا ياغلىرىڭ بار مەززىلىك قەۋەت ـ قەۋەت.
سەككىز پۇتۇڭ گۆشلىرى ھەم ئۇنىڭدىنمۇ يارامليق،
سەنسىز مەڭ جام ئىچىشكە قىلسۇن ماڭا كىم دەۋەت؟
ئەجەب ئېسىل غىزا سەن، بايرامغا بەكمۇ مۇناسىپ،
شامال ئۆپسە دالچىننى، جۇخار چاچار خۇش شەربەت.

باۋيۇي شېئىرنى ئوقۇپ چىقىپ باركاللا ئېيتىپ تۇرۇۋىدى، دەييۇي كاپ قىلىپ قەغەزنى قولىدىن تارتىۋالدى ـ دە، دېدەكلەرنى كۆيدۇرۇۋېتىشكە بۇيرۇدى، ئاندىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ مېنىڭ يازغىنىم سىزنىڭكىگە يەتمەيدۇ، شۇڭا كۆيدۇرۇۋېتەي، سىزنىڭ شېئىرىڭىز ياخشى ئىكەن، بايىقى جۇخار گۈلى توغرىسىدىكى شېئىرىڭىزدىنمۇ ياخشىراق، ساقلاپ قويۇپ باشقىلارغا كۆرسىتەرسىز.

ـــ مەنمۇ بىر شېئىرنى قۇراشتۇرۇپ چىقتىم، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ـــ ياخشى بولۇشى ناتايىن، ئۇنى كۈلكە ـ چاقچاق ئۇچۇنلا يازدىم.

شۇ گەپ بىلەن قولىغا قەلەم ئېلىپ يېزىپ چىقتى، كۆپچىلىك ئوقۇشتى. شېئىر مۇنداق ئىدى:

سەگىدەپ دالچىن چىناردا ئىچسە مەي ئەجەب راھەت،
كۈتەر بايرامنى چاكىنەلىك شارابقا ئىنتىلىپ غايەت.
نىشانسىز ئۆمىلەپ ھەر يان يۈرەر تىنماي ئالچاكىلاپ،
ئىچى قارا چىقۇر گاھى سېرىق دەپ قىلسا رىۋايەت.

شېئىرنى ئوقۇپ شۇ يەرگە كەلگەندە، كۆپچىلىك ئىختىيارسىز ۋارقىرىشىپ ماختىشىپ كەتتى.
— قالتىس تىللاپتۇ ! — دېدى باۋيۇي، — مەنمۇ شېئىرىمنى كۆيدۈرۈۋەتسەم بولىدىكەن.
ئاخىرىنى يەنە ئوقۇشتى:

مەيدە بەتبۇي يوقالماس كېرەك جۇخار ئېرىغداشقا،
سوغۇقىدىن ھەزەر ئەيلەش ئۇچۇن ھەم زەنجىۋىل ھاجەت.
قازاندا قاينىسا شۇ دەم بولۇر ئاندىن نېمە پايدا؟
ئۇ ئۆلسە تۇندە ساھىلدا قالۇر شال بۇيى ناھايەت.

— مانا، بۇنى قىسقۇچپاقا يېيىش توغرىسىدىكى ئەڭ گۈزەل شېئىر دېسە بولىدۇ ! — دېدى ھەممەيلەن شېئىر ئوقۇلۇپ بولغاندا، — كىچىككىنە ماۋزۇغا شۇنچىۋالا چوڭ مەنىنى سىغدۇرالىسا ماھارەتلىك سانىلىدۇ ! بىراق، بۇ شېئىردا زامانىمىزدىكى كىشىلەر توغرۇلۇق بەك قاتتىق ھەجۋ قىلىنىپتۇ !
شۇ پەيتتە پىكىئىر باغقا يەنە كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ نېمىشقا كەلگەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئوتتۇز توققۇزىنچى باب

سەھرالىق مومايىنىڭ ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەۋەرگەنلىكى خۇشتار يىگىتنىڭ ئىشىنىڭ تېگى ـ تەكتىنى سۈرۈشتۇرگەنلىكى

پىكىر كېلىش بىلەنلا بۇ يەردىكىلەر ئۇنىڭدىن:

ـــ سىلەرنىڭ كېلىن خېنىم نېمە قىلىۋاتىدۇ؟ بۇ يەرگە نېمىشقا كەلمىدى؟ ـــ دەپ سوراشقا باشلىدى.

ـــ خېنىمنىڭ نەدە بوش ۋاقتى بولسۇن؟ ـــ دېدى پىكىر كۈلۈپ، ـــ ھەتتا تۈزۈكرەك تاماقمۇ يېيەلمىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزى كېلەلمەي، مېنى بۇ يەرگە، قىسقۇچپاقا يەنە بارمۇ، يوقمۇ، سوراپ باققىن، بولسا بىرنەچچىنى ئېلىپ كەلسەڭ، مۇشۇ يەردە يەي، دەپ ئەۋەتتى.

ـــ بار، ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرۇپتۇ ! ـــ دېدى شىياڭيۈن ۋە شۇ زامانلا خىزمەتكارلارنى چوڭ ـ چوڭلىرىدىن ئوننى بىر قۇتىغا قاچىلاشقا بۇيرۇدى.

ـــ قورسىقى دومباقلىرىدىن كۆپرەك[1] ئالغىن، ـــ دېدى پىكىر كۈلۈپ تۇرۇپ.

بۇ يەردىكىلەر پىكىرنى ئولتۇر دەپ تارتىۋىدى، پىكىر ئۇنىمىدى، شۇ چاغدا لى ۋەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ:

ـــ مەن سېنى ئەتەي بۇ يەردىن كەتكۈزمەيمەنغۇ ! ـــ دېدى ـ ده، ئۇنى يېنىغا تارتىپ ئولتۇرغۇزۇۋالدى، ئاندىن بىر قەدەھ

---

① قورسىقى دومباق ـــ قىسقۇچپاقىنىڭ چىشسىنىڭ قورسىقى دومباق، ئەركىكىنىڭ قورسىقى ئۇچلۇق بولىدۇ.

شارابنى قۇيۇپ، ئاغزىغا تەڭلىدى، پىڭئىر بىر ئوتلاپلا ماڭماقچى بولۇۋىدى، لى ۋەن:

ــ سېنى كەتكۇزمەيمەن ! ئەپتىڭدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ، ساڭا فېڭجيې خېنىم بولسىلا بولمىدىكەن، مېنىڭ گېپىم قۇلىقىڭغا كىرمەيدىكەن، ــ دېدى ۋە خىزمەتكار ئايالىلارنى بۇيرۇدى، ــ ھازىرچە بۇ قۇتىنى سىلەر ئاپىرىپ بېرىڭلار، ئۇنىڭغا پىڭئىرنى مېنى ئېلىپ قالدى دەپ قويۇڭلار.

ئايالىلار قۇتىنى ئېلىپ كېتىپ، بىردەمدىن كېيىن قايتىپ كېلىشىپ ئۇچۇر قىلدى:

ــ كېلىن ئاغىچام: «ئۆزلىرىنى ۋە خان قىزلارنى زاڭلىق قىلماي يېسۇن. بۇ قۇتىدا تاغاچىمىزنىڭكىدىن ئەۋەتىلگەن سۇ ياڭقى تالقىنىدىن ئېتىلگەن توقاچ بىلەن توخۇ يېغىدا پىشۇرۇلغان قاتلىما بار، ئۆزلىرى بىلەن خان قىزلارنى ئېغىز تەگسۇن» دېدى. ئاندىن پىڭئىرگە قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ــ كېلىن ئاغىچا سىزگە: «مەن ئۇنى ئىشقا بۇيرۇسام، نەپسىنى دەپ قايتىپ كەلمەپتۇ، شارابنى ئازراق ئىچسۇن» دەپ گەپ ئېيتىپ بەردى.

ــ كۆپرەڭ ئىچسەم مېنى نېمە قىلىدىكەن؟ ــ دېدى پىڭئىر كۈلۈپ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ شارابنى يەنە ئىچىپ قىسقۇچپاقىنى راسا يېگىلى تۇردى.

ــ ئىسىت، مۇشۇنداق كېلىشكەن بوي ـ تۇرقۇڭ بىلەن ئاددىي بىر ئۆي خىزمەتكارى بولۇش پېشانەڭگە پۈتۈلۈپ قالغىنىغا ! ــ دەپ كۈلدى لى ۋەن ئۇنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ، ــ بىلمەيدىغان كىشىلەردىن كىممۇ سېنى كېلىن ئاغىچا خېنىم دەپ ئويلىماي قالار؟

پىڭئىر باۋچەي ھەم شياڭيۈنلەر بىلەن بىللە غىزالىنىۋېتىپ، لى ۋەنگە قايرىلىپ قاراپ:

ــ خېنىم، تولا سىلاۋەرمىسىلە، قىچقىم كېلىپ كەتتى، ــ

دېدى.

— ۋىيەي ! مۇنۇ قاتتىق نەرسە نېمە؟ — دېدى لى ۋەن.

— ئاچقۇچ.

— كىشى ئوغرىلاپ كەتمىسۇن دەپ يېنىكىدا بىللە ئېلىپ يۈرىدىغانغا شۇنچە زۆرۈر نەرسىمىدى بۇ؟ — دېدى لى ۋەن كۈلۈپ، — مەن دائىم: مۇقەددەس كىتاب ئەكېلىشكە ماڭغان تاڭ راھىبى① بولغاچقا، ئۇ مىنىدىغانغا بىر ئاق ئات پەيدا بولغانكەن، لىيۇ جىيۇەن② ئالەمنى بويسۇندۇرار چاغدا، قاپاق جىن دۇبۇلغا ـ ساۋۇت ئەكېلىپ بەرگەنكەن، دېگەن گەپنى ئاڭلايتتىم. شۇنىڭغا ئوخشاش، فېڭجىي بولغاچقا، يېنىدا سەن بوپتىكەنسەن ! سەن ئۆزۈڭ ئاشۇ كېلىن ئاغىچاڭنىڭ ئاچقۇچى تۇرساڭ، يەنە بۇ ئاچقۇچنى ئېلىپ نېمە قىلاتتىڭ؟

— خېنىم، سىلى ئىچىۋېلىپ مېنى مەسخىرە قىلغىلى تۇردىلا، — دېدى پىڭئېر كۈلۈپ.

— بۇ پۇتۇنلەي راست گەپ، — دېدى باۋچەي كۈلۈپ، — يېقىندا بىز بىكارچىلىقتا بىرقانچەڭلار ئۇستىدە پىكىر يۈرگۈزۈپ، ساڭا ئوخشاشلارنى يۈزنىڭ ئىچىدىنمۇ بىرنى تاپقىلى بولمايدۇ، دېيىشكەنىدۇق. شۇنىسى ئاجايىپكى، ھەرقايسىڭلارنىڭ ئۆز ئالدىڭلارغا بىردىن ئارتۇقچىلىقىڭلار بار.

— خۇدادىن بىتەقدىر قىل تەۋرىمەيدۇ، — دېدى لى ۋەن، — مەسىلەن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە يۈەنياڭ قىز بولمىغان بولسا نېمە بولار ئىدىكىنتاڭ؟ ئاغىچا خېنىمدىن تارتىپ قېنى

---

① تاڭ دەۋرىدىكى مەشھۇر راھىب شۈەنزاڭ. «غەربكە سایاھەت» نىڭ 15 ـ بابىدا بايان قىلىنىشىچە، لۇڭۋاڭنىڭ ئوچىنچى شاھزادىسى «ئاق ئات» بولۇپ كەلگەن، تاڭ راھىبى شۇ ئاتقا مىنىپ بۇددا كىتابلىرىنى ئېلىپ كېلىدىكەن.

② لىيۇ جىيۇەن — بەش خانلىق دەۋرىدىكى كېيىنكى خەن خانلىقىنىڭ (947 — 950) بالا پادىشاھى. ئۇنىڭغا (قاپاق جىن دۇبۇلغا ـ ساۋۇت ئەكېلىپ بەرگەنمىش) بۇ، دىنىي خۇراپاتتىن پايدىلىنىپ ياخشى ـ يامانلىقتىن بېشارەت بېرىدىغان يامان ھېكايە.

قايسى كىشى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا سۆز قايتۇرۇشقا پېتىنالايدۇ؟ پەقەت ئاشۇ يۇەنياڭ سۆز قايتۇرۇشقا پېتىنىدۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمۇ ئاشۇ يۇەنياڭنىڭلا سۆزىنى ئاڭلايدۇ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى ھېچكىم ئېسىدە ساقلىيالمايدۇ، پەقەت يۇەنياڭلا ئېسىدە ساقلايدۇ. ئەگەر بۇ نەرسە ـ كېرەكلەردىن يۇەنياڭ خەۋەر ئالمايدىغان بولسا، قانچىلىكىنى كىشىلەر قاقتى ـ سوقتى قىلىپ كېتەر ئىدىكەنتاڭ ! يەنە كېلىپ ئۇنىڭ كۆڭلى دۇرۇس، ھامان كىشىنىڭ ياخشى گېپىنى قىلىدۇ، ھەرگىز ئۆز ئورنىدىن پايدىلىنىپ كىشىنى بوزەك قىلمايدۇ.

شۇچۇن كۇلۇپ تۇرۇپ سۆز قىستۇردى:

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم تېخى تۇنۇگۈنلا ئۇنى بىزدىنمۇ ياخشى دەپ ماختىدىغۇ !

ــ دەرۋەقە ئۇ ياخشى، ــ دېدى پىكىر، ــ بىز ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلەمدۇق؟

ــ ئانامنىڭ ئۆيىدىكى سەيشيامۇ ياۋاش قىز، ــ دېدى باۋيۇي.

ــ راست، ئۇ ياۋاش ! ــ دېدى تەنچۇن، ــ ئۇنىڭ دىتى بار، ئاغىچا خېنىم شۇنچە «ئەۋلىيا»دەك ئايال تۇرۇقلۇق، بىرەر ئىشتا بىخەستەلىك قىلىپ قويسا سەيشيا شۇ ھامان بىلىۋالىدۇ. قىلىشقا تېگىشلىك ئىش چىقىپ قالسا، ھەر دائىم ئاغىچا خېنىمنىڭ ئېسىگە سېلىپ تۇرىدۇ، ھەتتا بېگىم سەپەرگە چىقىدىغان بولۇپ قالسا، نېمە ئىشلارنى قىلىدىغانلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. ئاغىچا خېنىم ئۇنتۇپ قالسا، قۇلىقىغا ئاستا ئېيتىپ قويىدۇ.

ــ بوپتۇ، بۇغۇ شۇنداق بولسۇن، ــ دېدى لى ۋەن. ئاندىن بارمىقى بىلەن باۋيۇينى كۆرسىتىپ تۇرۇپ دېدى، ــ مۇنۇ

بەگزادەمنىڭ ئۆيىدە شىربىن بولمىغان بولسا، ئۆزۈڭلار ئويلاپ بېقىڭلار، نېمە بولۇپ كېتەتتىكىن؟ فېڭجيې قىزنى ئالساق، ئۇ چۇباۋاڭ① بولۇپ كەتكىنى بىلەنمۇ، مىڭ جىڭ داڭقانىنى كۆتۈرىدىغان ئىككى بىلەككە موھتاج بولغاندەك، ئۇنىڭمۇ مۇنۇ پېڭئېرى بولمىغان بولسا، ھەممىنى ئويلاپ يېتەلەمتى؟

ــ ئىلگىرى بىز تۆت دېدەك قىز ئىدۇق، ــ دېدى پېڭئېر، ــ ئۆلگىنى ئۆلۈپ، كېتىدىغانلىرى كېتىپ، يالغۇز مەنلا يېتىم بالىدەك يالغۇز قالدىم.

ــ ھەرھالدا سېنىڭ ئامىتىڭ بار ئىكەن، ــ دېدى لى ۋەن، ــ فېڭجيې خانىڭمۇ ئامىتى بار ئىكەن. ئۆز ۋاقتىنى ئەسلىسەم، چوڭ غوجاڭ ھايات ۋاقتىدا مەندىمۇ ئىككى خىزمەتكار بولغان ئەمەسمىدى؟ قاراڭلارچۇ، مېنىڭ خىزمەتكار تۇتقۇچىلىكىم يوقمىكەن؟ لېكىن ئۇلار زادىلا دىتىمغا ياقمىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن چوڭ غوجاڭ ۋاپات بولۇش بىلەنلا، ئۆزۈم ياش بولغاچقا ھەممىسىنى يولغا سېلىۋەتتىم، ئىسىت، ياخشىراق بىر خىزمەتكارنى ساقلاپ قالغان بولسامچۇ، ئۇ چاغدا مېنىڭمۇ قولۇمغا قول، پۇتۇمغا پۇت بولىدىغان يارەمچىم بولغان بولاتتى!

شۇ گەپ بىلەن ئىختىيارسىز لى ۋەننىڭ كۆزىدىن ياش ئەگىدى.

ــ شۇنىڭغىمۇ كۆڭلىنى بۇزامدىكەن، ــ دېيىشتى بۇ يەردىكىلەر ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ، ــ ئۇنىڭدىن كۆرە تارقىلىپ كەتكىنىمىز تۈزۈك.

شۇ گەپتىن كېيىن ھەممەيلەن قوللىرىنى يۇيۇشۇپ، جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمدىن تىنچلىق سوراش ئۈچۈن

---

① چۇباۋاڭ ــ شىياڭيۇي. ئۇرۇشقاق پادىشاھلىقلارنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە، چۇ پادىشاھىنىڭ سەركەردىسى شياڭ يەندىن كېيىن، ئۇ ئۆزىنى «غەربىي چۇنىڭ ۋاڭلار ۋاڭى» دەپ ئاتىۋالغان. ئۇ مىڭ جىڭ كېلىدىغان داڭقانىنى كۆتۈرەلەيمەن دەپ پۇ ئاتقان. ئاخىر لىۋباڭ باشچىلىقىدىكى خەن ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن يېڭىلىپ ھالاك بولغان.

كېتىشتى. خىزمەتكار ئاياللار بىلەن دېدەكلەر شىپاڭنى سىيرىپ سۈپۈرۈپ، قاچا ـ قۇچىلارنى يىغىشتۇرۇپ يۇيۇشتى، شىرىن بىلەن پىكئىر شىپاڭدىن بىللە قايتىپ كېلىشتى.

شىرىن پىكئىرنى ئۆيگە كىرىپ بىردەم ئولتۇرۇپ، چاي ـ پاي ئىچىپ كەتكىن دېۋىدى، پىكئىر:

ـــ چاي ئىچكۈم يوق، باشقىدىن كېلەرمەن، ـــ دەپ ئۆزرە ئېيتتى.

شۇ گەپ بىلەن پىكئىر كەتمەكچى بولۇۋىدى، شىرىن ئۇنى توختىتىۋېلىپ:

ـــ بۇ ئايدىكى ئايلىقىمىز نېمە بولۇپ كەتتى؟ ھەتتا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىكىلەرنىڭمۇ ئايلىقىنى تارقاتماپتىغۇ؟ ـــ دېدى.

پىكئىر بۇ سوئالنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، دەرھال شىرىنغا يېقىن كېلىپ، ئەتراپتا كىشى يوقلۇقىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئاستا قۇلىقىغا پىچىرلىدى:

ـــ ئۇنى سورىمايلا قويغىن ! بەربىر بىر ـ ئىككى كۈن كېچىكتۈرۈپ بېرىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ نېمىشقا؟ ـــ دەپ ئەجەبلەندى شىرىن، ـــ نېمانچە قورقۇپ كەتتىڭ؟

ـــ سىلەرنىڭ مۇشۇ ئايدىكى ئايلىقىڭلارنى فېڭجيې خېنىم ئاللىقاچان ئېلىپ كىشىلەرگە جازانىگە بېرىۋەتكەن، ـــ دېدى پىكئىر ئاستا شۇنىڭلاپ، ـــ باشقا جايدىن كېلىدىغان ئۆسۈم پۇل يىغىلىپ بولغاندا، ئاندىن تارقاتماقچى، بۇنى مەن ساڭىلا دەۋاتىمەن، باشقىلارغا ھەرگىز دېمىگىن !

ـــ ئۇنىڭ پۇلى يېتىشمەمدىكەن؟ ـــ دېدى شىرىن كۈلۈپ، ـــ تېخىچە پۇلغا تويماپتىمۇ؟ پۇلغا نېمانچە ئۆزىنى ئۇرىدىغاندۇ؟

ـــ شۇ گەپ ئەمەسمۇ ! ـــ دېدى پىكئىر كۈلۈپ، ـــ ئۇ نەچچە يىلدىن بۇيان مۇشۇ پۇللارنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ، نەچچە يۈز سەر كۈمۈش تاپتى. ئۆزىنىڭ ئايلىق پۇللىرىنى پەقەت

خەجلىمەيدۇ، پارچە - پۈرات پۇللىرىدىن تارتىپ يىغىپ ھەممىنى جازانىگە بېرىدۇ. ئۇنىڭ پەقەت ئۆسۈم بىلەن تاپقان پۇلىنىڭ ئۆزىلا بىر يىلغا قالماي مىڭ سەر كۈموشتىن ئېشىپ كېتىدۇ!

— غوجايىنىڭ بىلەن سىلەر ئىككىڭلار بىزنىڭ پۇلىمىز ئارقىلىق ئۆسۈم پۇل تېپىڭلار، بىز گالۋاڭلار ھاڭۋېقىپ يۈرۈۋېرەيلى! — دېدى شىرىن كۈلۈپ.

— سەن يەنە ۋىجدانسىزلارچە گەپ قىلىۋاتىسەن! — دېدى پىكئىر، — سېنىڭ پۇلۇڭ ئۆكسۈپ قالغانمىدى؟

— پۇلۇمغۇ ئۆكسۈمىدى، خەجلەيدىغان يېرىممۇ يوق، — دېدى شىرىن، — بىزمۇ بىرەر ئىش ئۈچۈن يىغىپ قويايلى دەيمەن - دە.

— ئەگەر زۆرۈر ئىش چىقىپ قېلىپ ساڭا پۇل لازىم بولۇپ قالغان بولسا، مېنىڭ يىغىپ قويغان بىرنەچچە سەر پۇلۇم بار، سەن ئېلىپ ئىشلىتىپ تۇرغىن، ئەتە - ئۆگۈن پۇلۇڭدىن تۇتۇپ قالسام بولىدىغۇ.

— ھازىرغۇ پۇل لازىم ئەمەس، — دېدى شىرىن، — كېيىنچە پۇلۇم يېتىشمەي قالسا ئادەم ئەۋەتەرمەن.

پىكئىر ماقۇل بولۇپ باغنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقتى. شۇ چاغدا فېڭجيې ئۇنى چاقىرغىلى ئەۋەتكەن خىزمەتكار قىز ئۈچراپ:

— خېنىمنىڭ ئىشى بار ئىكەن، سىزنى كۈتۈپ قالدى، — دېدى.

— مۇنچە زۆرۈر قانداق ئىش ئىكەن ئۇ؟ — دېدى پىكئىر، — مېنى چوڭ كېلىن ئاغىچام گەپكە تۇتۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ قويغانغۇ؟ بىر يەرگە قېچىپ كەتكىنىم يوققۇ؟ نېمانچە ئارقا - ئارقىدىن ئادەم ئەۋەتىۋېرىدىكەنە!

— مەن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن چاقىرغىلى كەلگىنىم يوق، خېنىم، بۇ گېپىڭىزنى كېلىن ئاغىچىغا ئۆزىڭىز دەپ بېرىڭ! — دېدى ھېلىقى خىزمەتكار قىز.

ـــ بولدى، ـــ دېدى پىكئېر بىرنى تۇكۇرۇپ، ـــ سىلەر بارغانسېرى قېلىپتىن چىقىپ كېتىۋاتىسىلەر.

شۇ گەپ بىلەن پىكئېر ئۆيگە كەلدى. قارىسا، فېكىجيې ئۆيدە يوق ئىكەن، لېكىن ئۆتكەن قېتىمدا نەپ يۇقۇرمىكىن دېگەن تەمە بىلەن كەلگەن لىيۇ موماي بىلەن ئۇنىڭ نەۋرىسى بەنئېر نېرىقى ئۆيدە ئولتۇرۇپتۇ، ئۇلارنىڭ يېنىدا يەنە جاڭ سەينىڭ ئايالى بىلەن جۇ رۇينىڭ ئايالىمۇ ئولتۇرۇپتۇ، يەنە ئىككى ـ ئۈچ دېدەك تاغاردىن چىلان، كاۋا ـ قاپاق ۋە ياۋا ئوتياشلارنى تۆكۈۋېتىپتۇ. ئۇلار پىكئېرنى كۆرۈش بىلەنلا دەرھال ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. لىيۇ موماي ئۆتكەن قېتىم بۇ يەرگە كەلگەچكە، پىكئېرنىڭ بۇ ئۆيدە تۇتقان ئورنىنى بىلەتتى، شۇڭا كاڭدىن پەسكە سەكرەپ چۈشتى.

ـــ خېنىم، ئوبدان تۇردىلىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى موماي، ـــ ئۆيدىكىلەر سالام ئېيتتى. مەن بۇرۇنراق كېلىپ فېكىجيې خېنىمدىن تىنچلىق سوراپ، خان قىزلار بىلەن دىدار كۆرۈشۈپ كېتەي دېگەنىدىم، يېزىدا ئىش بەك ئالدىراش بولۇپ كەتتى، بۇ يىل مىڭ تەسلىكتە بىر ـ ئىككى دەن ئاشلىقنى ئاشۇرۇپ ئالدۇق، مېۋە ـ چېۋە، كۆكتاتلارمۇ ناھايىتى ئوخشىدى. بۇلار تۇنجى ئۇزگەنلىرىمىز، باش بۇرنىنى سېتىشقا كۆزىمىز قىيماي، سەر خىللىرىنى ئېلىپ قېلىپ، ھۆرمەتلىك خېنىم بىلەن خان قىزلارنى ئېغىز تەگسۇن دەپ ئەكەلدىم. ھەربىرلىرىمۇ ھەر كۈنى ناھايىتى ئېسىل غىزالارنى يەۋەرگەچكە زېرىكىپ كېتىشكەن بولغىيدىلە. بىزنىڭ غېرىبانە كۆڭلىمىزنى دەپ بۇ ياۋا كۆكتاتلاردىن يەپ باقارمىكىن دېدىم.

ـــ رەھمەت، ئاۋارە بولۇپلا ! ـــ دېدى پىكئېر شۇ زامانلا. ئاندىن لىيۇ موماينى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ئۆزىمۇ ئولتۇردى، ـــ جاڭ يەڭگە، جۇ ئانكا، ئولتۇرۇشسىلا، ـــ دېدى ئۇلارنىمۇ تەكلىپ قىلىپ. ئاندىن دېدەكلەرگە، ـــ چاي ئەكېلىڭلار ! ـــ دەپ بۇيرۇدى.

ـــ خېنىم، بۇگۈن چىرايلىرى باھاردەك ئېچىلىپ، كۆزلىرى خۇمارلىشىپ قىزىرىپ كېتىپتۇ ! ـــ دېدى جۇ رۇينىڭ ئايالى بىلەن جاڭ سەينىڭ ئايالى تەڭلا.

ـــ شۇنى دېسىلە ! ـــ دېدى پېڭئېر، ـــ ئەسلىدە مەن ئىچمەيتتىم، چوڭ كېلىن ئاغىچام بىلەن خان قىزلار ھەدەپ تۇتۇۋەرگەنلىكتىن، نائىلاج ئىككى قەدەھ ئىچىپ قويۇۋىدىم، يۈزۈم قىزىرىپ كەتتى.

ـــ مېنىڭمۇ راسا ئىچكۈم بار ئىدى، ئەمما مېنى ھېچكىم مېھمان قىلمايدۇ، ـــ دېدى جاڭ سەينىڭ ئايالى، ـــ ئەتە - ئۆگۈن ئۆزلىرىنى يەنە مېھمانغا چاقىرىپ قالسا مېنىمۇ بىللە ئالغاچ بارسىلا.

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

ـــ ئەتىگەن مەن ھېلىقى قىسقۇچپاقلارنى كۆرگەنىدىم، ـــ دېدى جۇ رۇينىڭ ئايالى، ـــ ئىككى - ئۈچى بىمالال بىر جاڭ كېلىدۇ، شۇنداق يوغان، ئىككى - ئۈچ سېۋەتتە ئىكەن، يەتمىش - سەكسەن جاڭ كېلەرمىكىن دەيمەن، ـــ ئاندىن يەنە قوشۇپ قويدى، ـــ يۇقىرى - تۆۋەندىكى بولۇپ ھەممە كىشىنى ھېسابلىغاندا، بۇ بەلكىم يەتمەس !

ـــ نەدە ھەممەيلەن يېسۇن؟ ـــ دېدى پېڭئېر، ـــ ئات - ئۇچۇرى بارلىرى ئىككىدىن يېيىشتى، پايپېتەك بولۇپ يۇرىدىغانلاردىن بەزىلىرى ئېغىز تەگكۈزەلمىدى، بەزىلىرى ئېغىزمۇ تەگكۈزەلمىدى.

بۇنداق قىسقۇچپاقلارنىڭ بىر جىڭى بۇ يىل بەش پۇڭغا چىقىپتۇ، ـــ دېدى لىيۇ موماي، ـــ ئون جىڭى بەش مىسقال، بەش يەرده بەش، يىگىرمە بەش مىسقال، يەنى ئىككى يېرىم سەر. يەنە ئۈچ يەرده بەش ئون بەش، بۇنىڭغا يەنە شاراب بىلەن سەينىڭ پۇلىنى قوشساق، جەمئىي يىگىرمە سەر كۈمۈشتىن كۆپرەك بولىدىكەن. سۇبھانالللا ! پەقەت بىر ۋاخلىق زىياپەتكە كەتكەن پۇل بىزدەك دېھقانغا بىر يىل يېتىدۇ !

ـــ كېلىن ئاغىچا بىلەن كۆرۈشكەنلا؟ ـــ دەپ سورىدى پىچىرلاپ.

ـــ كۆرۈشتۇم، ـــ دەپ جاۋاب بەردى لېۋ مومای، ـــ بىزنى كۈتۈپ تۇرۇڭلار، دېگەنىدى.

شۇ گەپ بىلەن لېۋ مومای دېرىزىدىن ھاۋاغا قاراپ:

ـــ كەچ كىرىپ قاپتۇ، بىزمۇ يانايلى، شەھەردىن چىقالمای قېلىپ ئاچ قالمايلى يەنە ! ـــ دېدى.

ـــ توختاپ تۇرۇڭ، مەن چىقىپ قاراپ باقای، ـــ دېدى جۇ رۇينىڭ ئايالى.

ئۇ چىقىپ كېتىپ، بىرھازادىن كېيىن قايتىپ كىردى ـ دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ مومانىڭ ئامىتى كېلىپ قالدى، ئىككى خېنىمغا يېقىپ قاپتۇ.

ـــ قانداق؟ ـــ دەپ سورىدى پىچىرلاپ.

ـــ كېلىن ئاغىچا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىدا ئىكەن، ـــ دېدى جۇ رۇينىڭ ئايالى چۈشەندۈرۈپ، ـــ مەن كېلىن ئاغىچىغا پىچىرلاپ: «لېۋ مومای كەتمەكچىكەن، كەچ قالسام شەھەردىن چىقىپ كېتەلمەيمەن دەپ ئەندىشە قىلىۋاتىدۇ» دېگەنىدىم، كېلىن ئاغىچا ماڭا: ئۇ «شۇنچە يىراق يەردىن بىرمۇنچە نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ كەپتۇ. كەچ قالغان بولسا، بىر كېچە قونۇپ ئەتە كەتسىمۇ بولىدۇ» دېدى. بۇ كېلىن ئاغىچىغا يېقىپ قالغانلىق بولماي نېمە؟ بۇغۇ تۇرۇپ تۇرسۇن. بۇ گەپنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئاڭلاپ قېلىپ «لېۋ مومای دېگەن كىشى» دەپ سورىغانىدى، كېلىن ئاغىچا ھەممىنى چۈشەندۈردى. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم «مېنىڭ ياشانغان كادائ ① بىلەن پاراڭلاشقۇم كېلىپ تۇراتتى ! ئۇنى بۇ يەرگە ئەكىرىڭلار، مەن بىر كۆرۈشەي» دېدى. بۇ مومايغا كەلگەن كۈتۈلمىگەن بىر ئامەت ئەمەسمۇ؟

① كادائ ـــ تەجرىبىلىك، گەپدان.

شۇ گەپ بىلەن ئۇلار لىۋ مومانىنى كاڭدىن چۈشۈپ، تېزرەك بېرىشقا ئالدىراتتى.

ــ مەن مۇشۇ ئەپتىم بىلەن قانداقمۇ كۆرۈنۈش قىلارمەن؟ ــ دېدى لىۋ موماي، ــ جېنىم يەڭگە، مېنى كېتىپ قاپتۇ دەپ قويسىڭىزچۇ!

ــ بارسىلا، تېزرەك بارسىلا، ھېچ ۋەقەسى يوق، ــ دېدى پىكئېر ئالدىرىتىپ، ــ بىزنىڭ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ياشانغانلارغا ۋە كەمبەغەللەرگە بەك رەھىمدىللىك قىلىدۇ، مۇغەمبەر، ساختىپەر كىشىلەر بىلەن خۇشى يوق. ئەگەر يالغۇز بېرىشقا تارتىنسىلا، مەن بىلەن جۇ ئانىكام ئىككىيلەن بىللە ئاپىرايلى.

شۇ گەپتىن كېيىن پىكئېر جۇ رۇينىڭ ئايالى بىلەن لىۋ مومانىنى باشلاپ جيا ئانىنىڭ قېشىغا ماڭدى.

ئۇلار ئارا دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، نۆۋەتچىلىك قىلىۋاتقان بالا چاكارلار پىكئېرنى كۆرۈپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى، ئۇلاردىن ئىككىسى «خېنىم» دېگەن پېتى پىكئېرنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى.

ــ ھە، نېمە دەيسەن؟ ــ دەپ سورىدى پىكئېر.

ئۇلارنىڭ بىرسى كۈلۈمسىرەپ:

ــ ھازىر كەچمۇ بولۇپ قالدى، ئانام ئاغرىپ قاپتىكەن، مېنى تېۋىپ چاقىرىپ بەرسۇن دەپتۇ. ئوبدان خېنىم، يېرىم كۈنلۈك رۇخسەت سورىسام مۇمكىن بولامدىكىن؟ ــ دېدى.

ــ پەيزىڭلار بار، بۇلارنىڭ مەسلىھەتلىشىۋالغىنىنى قارا، ــ دېدى پىكئېر، ــ بىر كۈنى ئۇ، بىر كۈنى بۇ رۇخسەت سورىغان، تېخى رۇخسەتنى خېنىمدىن ئالماي ماڭا يامىشىۋېلىشقان. قايسى كۈنى جۈيئېر كېتىۋىدى، جيا لىەن بېگىم قېرىشقاندەك شۇنى چاقىرتىپ قالدى، قىچقارسا ئۇ بولمىغاندىن كېيىن، ئۇنى مەن ئۇستۇمگە ئالدىم. بېگىم تېخى كۆڭۈلچەكلىك قىپسەن، دەپ ماڭا كايىدى. بۈگۈن ئەمدى سەن رۇخسەت سوراپ كەپسەن!

ــ راستلا ئۇنىڭ ئانىسى ئاغرىپ قالغان، ــ دېدى جۇ رۇينىڭ ئايالى، ــ خېنىم، بۇنىمۇ ئۆز ئۇستىلىرىگە ئېلىپ رۇخسەت بەرگەن بولسىلا.

ــ ماقۇل، ئەتە بالدۇرراق كەلگىن، ــ دېدى پىڭئېر، ــ سۆزۈم قۇلىقىڭدا بولسۇن، ماڭا لازىم بولۇپ قالمىسەن، يەنە شۇنداق كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە كەلگىن جۇمۇ ! باراشىڭدا ۋاڭئېرگە، كېلىن ئاغچا تاپلىدى، ئۇنىڭ گەدىنىدە قېلىپ قالغان پۇلنى ئەتە ئەكېلىپ بەرمەيدىغان بولسا، كېلىن ئاغچام ئالمايدىكەن، بوپتۇ، سېنى ئىشلىتىۋەرسۇن دەيدۇ، دېگىن.

خۇشاللىقتىن چاكار بالىنىڭ بېشى كۆككە يەتتى ـ دە، خوش ـ خوش دېگىنىچە مېڭىپ كەتتى.

پىڭئېر هېلىقىلار بىلەن جيا ئانىنىڭ ئۆيىگە كەلدى، بۇ چاغدا نەزەرباغدىكى هەمشىرىلەرنىڭ هەممىسى جيا ئانىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىشكەنىدى. لیۇ موماي ئۆيگە كىرىش بىلەن بۇ يەردە ئۇنچە ـ مەرۋايىت ئىچىگە چۆمۈلۈپ، گۈلدەك ئېچىلىپ تۇرغانلارنى كۆرۈپ، بۇلارنىڭ قانداق كىشىلەر ئىكەنلىكىنى بىلمەي قالدى. قارىسا، بىر ياشانغان موماي كاتىنىڭ ئۈستىدە تەنها يانپاشلاپ يېتىپتۇ، ئارقىسىدا تاۋار ـ دۇردۇنغا ئورالغان گۈلدەك بىر دېدەك ئولتۇرۇپ موماينىڭ پۇتىنى تۇتۇۋېتىپتۇ. فېڭجيې ئۆرە تۇرۇپ چاقچاق قىلىۋېتىپتۇ. لیۇ موماي جيا ئانىنىڭ شۇ ئىكەنلىكىنى بىلىپ، دەرهال ئالدىغا كېلىپ، كۈلۈمسىرەپ، بىرنەچچە قېتىم تەزىم قىلدى ۋە:

ــ سۇهەيل يۇلتۇزىمىز①غا ئامانلىق تىلەيمەن، ــ دېدى.

جيا ئانىمۇ دەرهال قوزغىلىپ قويۇپ، لیۇ مومايدىن تىنچلىق سورىدى، ئاندىن جۇ رۇينىڭ ئايالىنى ئۇنىڭغا ئورۇندۇق قويۇپ

① سۇهەيل ــ جەنۇبىي قۇتۇپتىكى ئۆمۈر يۇلتۇزى، كونا ئادەتتە، ياشانغان كىشىلەرگە شۇ يۇلتۇز تەمسىل قىلىناتتى. بۇ يەردە ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەش مەنىسىدە ئېيتىلىۋاتىدۇ.

بېرىشكە بۇيرۇدى. بەئېيىر تارتىنچاق بولغاچقا، تىنچلىق سوراشنى بىلمەيتتى.

— قەدىناس توغقىنىم، بۇ يىل نەچچە ياشقا كىردىڭ؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا لىيۇ مومايدىن.

لىيۇ موماي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ:

— بۇ يىل يەتمىش بەشكە كىردىم، — دەپ جاۋاب بەردى.

— شۇنچە ياشقا كىرىپمۇ يەنە شۇنداق مەزمۇت تۇرۇپتۇ، — دېدى جيا ئانا قېشىدىكىلەرگە قاراپ، — مەندىن خېلىلا چوڭ ئىكەن! مەن شۇ ياشقا كىرىدىغان بولسام، ئورنۇمدىن قوزغىلالماسمەنمىكىنتاڭ!

لىيۇ موماي كۈلۈمسىرەپ دېدى:

— بىز تۇغۇلۇشىمىزدىن تارتىپ جاپاكەش كىشىلەر، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۆزلىرى تۇغۇلۇشلىرىدىنلا دۆلەت كۆرۈپ كېلىۋاتىدىلا، بىزمۇ سىلىدەك بولغان بولساق، ئۇ چاغدا دېھقانچىلىق ئىشىنى قىلىدىغان ئادەم قالمىغان بولاتتى.

— قاراڭلار، كۆزىمۇ روشەن، چىشلىرىمۇ ساق ئىكەن، — دېدى جيا ئانا.

— ھەممە چىشىم ساق، — دېدى لىيۇ موماي، — بۇ يىل سول تەرەپتىكى بىر ئېزىق چىشىم لىكشىپ قالدى.

— مەن قېرىپ قالدىم، — دېدى جيا ئانا، — كاردىن چىقتىم، كۆزۈمۇ خىرەلىشىپ قالدى، قۇلىقىمۇ ياخشى ئاڭلىمايدۇ، زېھنىم قالمىدى. سىلەرگە ئوخشاش قەدىناس تۇغقانلىرىمنىمۇ يادىمغا كەلتۈرەلمەيمەن. تۇغقانلىرىم كەلسە زاڭلىق قىلارمىكىن دەپ، كۆرۈشمەيمەن. چىشىم ئۆتىدىغان غىزادىن بىر ـ ئىككى قوۋۇز يەيمەن ـ دە، ئۇيقۇغا كېتىمەن. زېرىكىپ قالسام مانا مۇشۇ نەۋرىلىرىم بىلەن بىردەم كۇلكە ـ چاقچاق قىلىشىمەن شۇ.

— بۇ ئۆزلىرى ئۇچۇن زور بەخت، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، — دېدى لىيۇ موماي كۈلۈمسىرەپ، — بىزمۇ مۇشۇنداق بولايلى

دېسەك قولىمىزدىن كەلمەيدۇ.

ــ بۇنىڭ نېمىسى «بەخت» بولسۇن، ــ دېدى جيا ئانا، ــ مەن بىر كاردىن چىققان قېرى دېگىنە!

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

ــ بايا مەن فېڭجيې بالامدىن سېنىڭ بىرمۇنچە كاۋا ـ قاپاق، ئوتياشلارنى ئەكەلگەنلىكىڭنى ئاڭلاپ، تېزرەك تاپشۇرۇۋالغىن دېگەنىدىم، ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، ــ مېنىڭ يېڭى ئۆزگەن كاۋا، كۆكتاتلارنى يېگۈم كېلىپ تۇراتتى. بازاردىن سېتىۋالغانلىرى سىلەرنىڭ تېرىغانلىرىڭلاردەك ئوبدان ئەمەس.

ــ بۇ سەھراغا لايىق نەرسىلەر، ــ دېدى ليۇ موماي كۈلۈپ، ــ يېڭىلىق دەپ يېسىلە بولىدۇ، بىزنىڭمۇ بېلىق، گۆش يېگۈمىز كېلىدۇ، لېكىن يېيىشكە قۇربىمىز يەتمەيدۇ.

ــ ئەمدى بىز تۇغقان بولۇپ قالدۇق، قۇرۇقلا كەتمىگىن، ــ دېدى جيا ئانا، ــ ئەگەر ياتسىرىمىساڭ بۇ يەردە بىر ـ ئىككى كۈن تۇرۇپ كەت. بىزنىڭمۇ بېغىمىز بار، بېغىمىزدا مېۋىلەرمۇ بار، ئەتە ئېغىز تېگىپ باققىن، ئۆيۈڭگىمۇ ئالغاچ كەتكىن، بۇمۇ تۇغقان يوقلاپ كەلگەنلىكىڭنىڭ بىر نىشانىسى بولۇپ قالسۇن.

فېڭجيې جيا ئانىنىڭ كەيپى چاغ ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ دەرھاللا سۆز قىستۇردى:

ــ بىزنىڭ بۇ يەر سىلەرنىڭ خامىنىڭلاردەك كەڭتاشا بولمىسىمۇ، ھەرھالدا بىر ـ ئىككى ئېغىز بوش ئويىمىز بار، بۇ يەردە بىر ـ ئىككى كۈن تۇرۇپ، سىلەرنىڭ ئۇ يەردىكى يېڭى ـ يېڭى ۋەقەلەرنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا سۆزلەپ بېرىڭ.

ــ قىزىم فېڭجيې، سەن ئۇنى زاڭلىق قىلمىغىن. ئۇ دېگەن يېزىلىق مۆمىن ئايال، سېنىڭ چاقچىقىڭنى كۆتۈرەلەمدۇ؟ ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

شۇ گەپ بىلەن جيا ئانا خىزمەتكارلارنى بەنئېرگە مېۋە ـ چىۋە ئەكېلىپ بېرىشكە بۇيرۇدى. بەنئېر كۆپ كىشىلەرنىڭ ئالدىدا تارتىنىپ يېيىشكە پېتىنالمىدى. جيا ئانا ئۇنىڭغا پۇل

ئالدۇرۇپ بېرىپ، تاشقىرىغا ئاچقىپ ئوينىتىپ كېلىش ئۈچۈن چاكار بالىلارنى بۇيرۇدى. لىيۇ موماي چاي ئىچىپ بولۇپ، يېنىدا ئاڭلىغان ۋە كۆرگەن ـ بىلگەن ئىشلارنى جيا ئانىغا سۆزلەپ بەردى. جيا ئانا ئۇنىڭ سۆزىنى بارغانسېرى قىزىقىپ ئاڭلىدى.

شۇ ئەسنادا فېڭجيېنىڭ بۇيرۇقى بويىچە خىزمەتكارلار لىيۇ موماينى كەچلىك تاماققا تەكلىپ قىلدى. جيا ئانىمۇ ئۆزىگە تەييارلانغان سەيلەردىن بىرنەچچە خىلىنى تاللاپ لىيۇ موماينغا ئاپىرىپ بېرىشكە كىشى بۇيرۇدى. فېڭجيې جيا ئانىنىڭ كۆڭلىگە لىيۇ موماي يېقىپ قالغانلىقىنى بىلىپ، تاماقتىن كېيىن لىيۇ موماينى يەنە جيا ئانىنىڭ قېشىغا ئاپىرىپ قويدى. يۇەنيىڭ بىر خىزمەتكار ئايالنى لىيۇ موماينى ئاپىرىپ يۇيۇندۇرۇشقا بۇيرۇپ، ئۆزى ئادەتتىكى كىيىملەردىن ئىككى قۇر تاللاپ، لىيۇ موماينى يېڭۈشلىۋالسۇن دەپ بەردى. لىيۇ موماي ئۆمرىدە مۇنداق ئىشلارنى نەدە يۈرۈپ كۆرسۇن؟ ئۇ ئالدىراپ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى يېڭۈشلىدى ـ دە، قايتىپ كېلىپ، جيا ئانا ياتقان كاتىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ، دەيدىغان گەپلىرىنى ئىزدەشتۇرۇپ يۈرۈپ گەپ قىلىپ بەردى.

شۇ ئارىدا بۇ يەرگە باۋيۇي ۋە ئىگىچە ـ سىڭىللارمۇ كېلىپ ئولتۇرۇشتى. بۇنداق سۆزلەرنى ئۇلار نەدە يۈرۈپ ئاڭلاپ باقسۇن؟ ئۇلارغا موماينىڭ هېكايىسى كور مەددالار ئېيتىدىغان هېكايىلەردىنمۇ بەك قىزىق تۇيۇلدى.

لىيۇ موماي سەھرالىق بىر خوتۇن بولسىمۇ، ئۆز ئۆمرىدە كۆرگەن ـ بىلگەنلىرى كۆپ ئىدى، يەنە كېلىپ يېشى بىر يەرگە بېرىپ قالغان ھەمدە جاھاندارچىلىقتا نۇرغۇن ئىشلارنى باشتىن كەچۈرگەنىدى. ئۇ جيا ئانىنىڭ خۇشال بولغانلىقىنى، بۇ يەردىكى يىگىت ـ قىزلارنىڭ گەپلىرىنى زوق بىلەن تىڭشاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، بولۇپ باقمىغان ۋەقەلەرنىمۇ توقۇپ چىقىرىپ سۆزلەۋەردى.

ـــ بىز يېزىدا يەر تېرىيمىز، كۆكتات تېرىيمىز، ـــ دېدى

موماي هېكايىسىنى باشلاپ، ــ هەر يىلى، هەر كۈنى، باهار ـ ياز، كۈز، قىش دېمەي، مەيلى شامال چىقسۇن، مەيلى يامغۇر ياغسۇن، هەممە ۋاقىت ئېتىزدا ئىشلەيمىز. بىزگە نەدە بىكار ئولتۇرىدىغان چاغ بولسۇن؟ هەر كۈنى بىز ئېتىز بېشىدا ئارام ئېلىپ، سەگىدەپ ئولتۇرغان چاغدا بىزنى قانداق ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلارنى كۆرمەيدۇ دەيلا ! مەسىلەن، ئۆتكەن قىش بىرنەچچە كۈن ئۇدا قار يېغىپ، يەرنى ئۇچ ـ تۆت چى قېلىنلىقتا قار قاپلاپ كەتتى، شۇ كۈنى مەن سەھەر قوپۇپتىكەنمەن، تېخى تالاغا چىقمىغانىدىم، تاشقىرىدا شاخ ـ شۇمبىلارنىڭ قاراسلىغىنىنى ئاڭلاپ قالدىم ـ دە، بىركىم شاخ ـ شۇمبىلارنى ئوغرىلاۋاتقان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ، دېرىزىگە يېقىنلىشىپ تاشقىرىغا قارىسام، بىزنىڭ يېزىمىزنىڭ ئادىمى ئەمەس ئىكەن.

ــ بەلكىم يولۇچى بولغىيدى، ــ دېدى جيا ئانا سۆز قىستۇرۇپ، ــ توڭلاپ كەتكەنلىكتىن تەييار تۇرغان ئوتۇننى كۆرۈپ ئوت يېقىپ ئىسىنماقچى بولغاندۇ، بۇنداق ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇغۇ.

ــ يولۇچى ئەمەس ئىكەن، ــ دېدى لىيۇ موماي كۈلۈمسىرەپ، ــ شۇڭا بۇ ئەجەبلەنگۈدەك بىر ئىش. سۇھەيل يۇلتۇزىمىز، ئۆزلىرى بىر پەرەز قىلىپ كۆرسىلە، بۇ كىم بولغاي؟ قارىسام، ئون يەتتە ـ ئون سەككىز ياشلاردىكى ئىنتايىن كېلىشكەن بىر قىز ئىكەن ! قاپقارا چاچلىرى چىرايلىق تارالغان، ئۇستىگە قىزىل پەشمەت، ئاق دۇردۇن كۆڭلەك كىيگەن...

سۆز شۇ يەرگە كەلگەندە تاشقىرىدىن بىردىنلا كىشىلەرنىڭ غەلۋىسى ئاڭلاندى ۋە بىركىم:

ــ ھېچ ۋەقەسى يوق، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى قورقۇتۇۋەتمەڭلار ! ــ دەۋاتاتتى.

جيا ئانا بۇنى ئاڭلاپ دەرھال سورىدى:

— نېمە بوپتۇ؟

— جەنۇبىي ھويلىدىكى ئاتخانىغا ئوت كېتىپتىكەن، — دەپ خەۋەر قىلدى بىر دېدەك، — ھېچ ۋەقەسى يوق، ئاللىقاچان ئۆچۈرۈپ بولدى.

جيا ئانا بەك قورقۇنچاق بولغاچقا، بۇ سۆزنى ئاڭلاش بىلەن دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ـ دە، خىزمەتكار قىزغا تاينىپ پېشايۋانغا چىقىپ قاراپ باقتى، ھويلىنىڭ شەرقىي جەنۇب بۇلۇڭىدا ئوت يالقۇنى تېخىچە لاۋۇلداپ تۇراتتى، جيا ئانا قورققىنىدىن دۇرۇت ئوقۇدى ۋە خىزمەتكارلارنى تېزدىن ئوت تەڭرىسىنىڭ ئالدىغا كۇجە يېقىشقا بۇيرۇدى. ئاڭغىچە ۋاڭ ئاغىچا خېنىم قاتارلىقلار يۇگۇرۇپ كېلىشىپ، جيا ئانىنى تىنچلاندۇرۇشقا كىرىشتى.

— ئوتنى ئاللىقاچان ئۆچۈرۈپ بولۇشۇپتۇ، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — كىرىپ كېتەيلى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم.

جيا ئانا ئوتنىڭ ئۆچۈپ بولغانلىقىغا تولۇق كۆزى يەتكەندىن كېيىن، ئاندىن كۆپچىلىكنى باشلاپ ئۆيگە يېنىپ كىردى. باۋيۇي شۇ ئەسنادا لیۇ مومايدىن سوراپ قالدى:

— ھېلىقى قىز شۇنچىلىك قېلىن قاردا ئوتۇن سۇندۇرۇپ نېمە قىلماقچى ئىكەن؟ بەلكىم توڭلاپ كېتىپ ئاغرىپ قالغان بولغىيدى؟

— جىم بول، — دېدى جيا ئانا، — ھازىرلا ئوتۇنىڭ گېپى بولۇۋېدى، ئوت ھادىسىسى تۇغۇلدى، يەنە شۇنى سورايسەنغۇ ! بولدى، بۇنى قويۇپ باشقا گەپ قىلىشايلى.

باۋيۇي بۇ سۆزدىن كۆڭلى غەش بولغان بولسىمۇ، بوپتۇ قىلدى.

لیۇ موماي يەنە بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ، گەپ باشلىدى:

— بىزنىڭ جاڭزىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى جاڭزىدا بىر قېرى بۇۋىم بار، بۇ يىل يېشى توقساندىن ئاشقان، ھەر كۈنى روزا تۇتۇپ، خەتمە ئوقۇپ تۇرىدۇ. كىم بىلسۇن، بۇنىڭ ئاھى شاپائەت

مۇئەككىلىگە يەتكەن چېغى، بىر كىچىسى بۇۋىمنىڭ چۈشىگە: «سەن شۇنچىلىك تەقۋادار بولساڭمۇ، تەقدىرىي ئەزەلدە ئەۋلاد كۆرمەيدىغانلىقىڭ پېشانەڭگە پۈتۈلگەنىدى. ئەمدى تەڭرى ئىگەمگە ئىلتىماس قىلىۋېدىم، ساڭا بىر نەۋرە ئاتا قىلىدىغان بولدى» دېگەن بىر گەپ ئايان بوپتۇ. ئەسلىدە ئۇنىڭ بىرلا ئوغلى بولۇپ، ئوغلىنىڭمۇ بىر ئوغلى بار ئىدى، بۇ ئوغۇلنى مىڭ تەسلىكتە بېقىپ ئون يەتتە ـ ئون سەككىز ياشقا كىرگەندە ئۆلۈپ كەتكەن. ئۇ تولا يىغلاپ ئۆلەي ـ ئۆچەي دېگەنىدى. كېيىن بىر بالا بېقىۋالغان، بۇ يىل ئەمدى ئون ئۈچ ـ ئون تۆت ياشقا كىردى، ئۆزى شۇنداق ئاقپىشما، قالتىس ئەقىللىك، زېرەك بالا بولدى، مانا كۆرسىلە، تەڭرىمىز بۇددا بەرھەق بار ئىكەن ئەمەسمۇ!

بۇ پاراڭ جىيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغچا خېنىمنىڭ دىتىغا تازا ياقتى، ھەتتا ۋاڭ ئاغچا خېنىم ئىشىنىپمۇ قالدى. باۋيۈي كۆڭلىدە ھامان ھېلىقى ئوتۇن سۇندۇرغان ئىشنى ئەسلەپ، ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ، ھەر خىل قىياس قىلىپ ئولتۇراتتى، تەنچۇن ئۇنىڭ ھالىتىنى چۈشىنىپ سورىدى:

ـــ تۇنۇگۈن شى شىياڭيۈن سىڭلىمىزنى ئاۋارە قىلىپ قويدۇق. بىز قايتىپ بېرىپ مۇشائىرە جەمئىيىتىمىزنىڭ يىغلىشىنى چاقىرىش، يەنە بىر زىياپەت ئۆتكۈزۈش ھەمدە چوڭ ئانامنى جۇخار گۈلىنى سەيلە قىلىشقا تەكلىپ قىلىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلىشىپ باقساق قانداق؟

ـــ چوڭ ئانامنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ـــ دېدى باۋيۈي كۈلۈپ، ـــ شى شياڭيۈن سىڭلىمىنىڭ زىياپىتىگە جاۋابەن يەنە بىر زىياپەت ئۆتكۈزۈپ ھەممىمىزنى چاقىرماقچىكەن، ئاۋۋال چوڭ ئانامنىڭ زىياپىتىنى يەيلى، ئاندىن بىز چاقىرساقمۇ كېچىكمەيمىز.

ـــ بارغانسېرى سوغۇق چۈشۈۋاتىدۇ، ـــ دېدى تەنچۇن، ـــ كەينىگە سوزغان بىلەن چوڭ ئانامنىڭ كەيپى بولماي

قالارمىكىن.

ــ چوڭ ئانام يامغۇر بىلەن قارنى ياخشى كۆرىدۇ، ــ دېدى باۋيۇي، ــ بىز تۇنجى قار ياغقىچە تۇرۇپ تۇرايلى، شۇ چاغدا چوڭ ئانامنى قار سەيلىسىگە چىللىمايمىزمۇ؟ قار يېغىۋاتقاندا شېئىر ئېيتساق تېخىمۇ قىزىق بولىدۇ.

ــ قار ياغقاندا شېئىر ئېيتساق دەمسىز، ــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ، ــ مېنىڭچە، بىر باغلام ئوتۇن ئالدۇرۇپ، قار ياغقاندا گۈلخان ياقساق تېخىمۇ قىزىق بولىدۇ!

بۇ سۆز بىلەن باۋچەي ۋە باشقىلارنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى. باۋيۇي ئۇنىڭغا قاراپ قويۇپ، گەپ قىلمىدى.

بىردەمدىن كېيىن ھەمىلەن تارقىلىشتى. باۋيۇي ھېچكىمگە سەزدۈرمەستىن لىيۇ مومانىنى بىر چەتكە تارتىپ سوراشقا باشلىدى:

ــ ھېلىقى قىز كىم ئىدى؟

لىيۇ موماي ئەتەي بىرنەرسىلەرنى توقۇپ سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ ئەسلىدە بىزنىڭ جاڭزىنىڭ شىمال ياقىسىدا بىر كىچىك بۇتخانا بار ئىدى، بالدۇر ئۇ يەردە ئەۋلىيا ئەمەس، قانداقتۇر بىر بېگىم تۇراتتى، ئىسمى ...

موماي ئىسىم ـ فامىلىسىنى ئويلاشقا باشلىدى.

ــ ئىسىم ـ فامىلىسى تۇرۇۋەرسۇن، ئۇنى ئويلىمايلا قويۇڭ، ــ دېدى باۋيۇي، ــ ۋەقەنىڭ ئۆزىنىلا دەڭ.

ــ بۇ بەگنىڭ ئوغلى يوق ئىكەن، ــ دېدى لىيۇ موماي سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ، ــ پەقەت بىرلا قىزى بولۇپ، ئېتى رويۇي ئىكەن، ئۆزى ئوقۇغان، بىلىملىك قىز ئىكەن، ئاتا ـ ئانىلىرى ئۇنى خۇددى گۆھەردەك ئەتىۋارلايدىكەن. ھەي ئىسسىت، بۇ قىز ئون يەتتە ياشقا كىرگەندە ئاغرىپ قېلىپ ئۆلۈپ كەتكەن.

باۋيۇي بۇنى ئاڭلاپ ئىچى سىيرىلىپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى ـ دە، يەنە سورىدى:

ـــ كېيىن قانداق بولغان؟

ـــ كېيىن ئاتا ـ ئانىلىرى قىزىنىڭ دەردى ـ پىراقىدا يۇرەك ـ باغرى كاۋاپ بولۇپ ئاشۇ بۇتخانىنى سالدۇرغان. ئۇنىڭ ھەيكىلىنى ياستىپ، كۆجە كۆيدۇرۇش، چىراغ يېقىپ تۇرۇشقا مەخسۇس كىشى تەيىنلىگەن. بۇنىڭغا ئۇزاق زامان بولغاچقا، كىشىلەرمۇ ئۆلۈپ تۈگىگەن، بۇتخانىمۇ ۋەيران بولغان، بايىقى لاي ھەيكەل بولسا جىنغا ئايلىنىپ كەتكەن.

ـــ جىنغا ئايلانمايدۇ، ـــ دېدى باۋيۇي دەرھال سۆز قىستۇرۇپ، ـــ قائىدە بويىچە بۇنداق ئادەملەر ئۆلمەيدۇ.

ـــ توۋا ! شۇنداقمۇ؟ ـــ دېدى لىيۇ مومای، ـــ غوجام، ئۆزلىرى دەپ بەرمىگەن بولسىلا بىز جىنغا ئايلىنىپ كەتكەن دەپ يۇرىۋېرىدىكەنمىز ! ئۇ پات ـ پات ئادەم سۈرىتىگە كىرىپ چۆرگۈلەپ يۇرەرئىمىش. بايا مەن دېدىمغۇ، ئوتۇن سۇندۇرغان نەق ئاشۇ قىز. بىزنىڭ جاڭزىدىكى كىشىلەر مەسلىھەتلىشىپ، ئۇنى بازغان بىلەن ئۇرۇپ چېقىۋەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ.

ـــ ئۇنداق قىلماڭلار، ـــ دېدى باۋيۇي شۇ زامانلا، ـــ بۇتنى چېقىپ تۈزلىۋەتسەڭلار، زور گۇناھ قىلغان بولىسىلەر !

ـــ ھەرنېمە بولسىمۇ، غوجام، ئۆزلىرى ماڭا دەپ قويدىلا، ـــ دېدى لىيۇ مومای، ـــ ئەتە قايتىپ بارغىنىمدا ئۇلارنى توسۇپ قويسام بولغۇدەك.

ـــ چوڭ ئانام بىلەن ئانام ئاق كۆڭۈل ياخشى كىشىلەر، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ پۈتۈن ئائىلىمىزدىكى چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەن كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىشىنىلا ئويلايدۇ، ئىبادەتخانا سالدۇرۇش، بۇت ياستىشنى بەك ياخشى كۆرىدۇ. ئەتە بىر ئېلان چىقىرىپ، سىزگە سەدقە يىغىپ بېرەيلى، سىز چىراغچى بولۇڭ، پۇل يىغىش قىلىپ بۇ بۇتخانىنى ياساپ، ئۇ قىزنىڭ ھەيكىلىنىمۇ قايتا تۈرغۇزايلى. ھەر ئايدا كۆجە ـ چىراغ پۇلى بېرىپ تۇرساق قانداق؟

ـــ ئۇنداق بولسا، ئاشۇ قىزنىڭ شاراپىتى بىلەن مەنمۇ ئانچە ـ

مۇنچە پۇلغا ئىگە بولۇپ قالغۇدەكمەن، ــ دېدى لىيۇ مومای خۇشال بولۇپ.

باۋيۇي مومايدىن بۇتخانا تۇرىدىغان جاينىڭ، جاڭزىنىڭ ئىسمىنى، ئۇ يەرنىڭ يىراق ـ يېقىنلىقىنى، نەگە جايلاشقانلىقىنى سورىۋالدى. لىيۇ مومايمۇ ئاغزىغا كەلگىنىچە ئېيتىپ بەردى، باۋيۇي بۇنىڭغا چىنپۇتۇپ، ئۆيگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، كېچىچە كۆڭلىدە چوت سوقۇپ چىقتى. ئەتىسى ئەتىگەندىلا تالاغا چىقىپ، بېيمىڭغا بىرنەچچە يۈز داچەن پۇل بېرىپ، لىيۇ مومايىنىڭ سۆزلىگىنى بويىچە ئۇ جاينىڭ ئىسمىنى، قايسى تەرەپكە جايلاشقانلىقىنى ئېيتىپ بېرىپ، ئالدى بىلەن بېيمىڭنى شۇ يەرگە بېرىپ كۆرۈپ كېلىشكە ئەۋەتتى، ئۇ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بىر پىكىرگە كەلمەكچى بولدى.

بېيمىڭ كەتكەندىن كېيىن، باۋيۇي كۇتە ـ كۇتە جىلە بولۇپ، پۇتى كۆيگەن توخۇدەك تۇرالماي كەتتى، ئاخىر كۈن ئولتۇرغاندا بېيمىڭ خۇشال ـ خۇرام قايتىپ كەلدى.

ــ قانداق، تاپالىدىڭمۇ؟ ــ دەپ سورىدى باۋيۇي ئالدىراپ.

ــ ئۆزلىرى ئېنىق ئاڭلىيالمىغان ئوخشايلا، مەن جىق ئىزدەپ كەتتىم ! ــ دېدى بېيمىڭ كۈلۈپ، ــ ئۇ جاي سىلى ئاڭلىغاندەك يەردە ئەمەس ئىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن بىر كۈن كەچكىچە ئىزدە ـ ئىزدە، شۇ يېزىنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىدىكى قىر بېشىغا بارسام، شۇ يەردە بىر ۋەيرانە بۇتخانا بار ئىكەن.

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدىن گۈلقەلىرى ئېچىلىپ:

ــ لىيۇ مومای قېرىپ قالغان كىشى بولغاچقا، ھەمىشە ئېسى جايىدا تۇرمايدۇ، بۇنداق ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ. قېنى كۆرگەنلىرىڭنى ئېيتىپ باققىنا، ــ دېدى.

ــ بۇ بۇتخانىنىڭ دەرۋازىسى جەنۇبقا قارايدىكەن، ــ دېدى بېيمىڭ، ــ بۇ دەرۋازىمۇ كونىراپ جۇلۇقى چىقىپ كېتىپتۇ.

مەن ئۇ يەرنى تاپقۇچە ئاچچىقىم كېلىپ تاقىتىم قالمىغانىدى. لېكىن، ئۇنى كۆرۈپلا «مانا ياخشى بولدى!» دېدىم ـ دە، شۇ زامانلا ئىچكىرى كىرىۋىدىم، لاي ھەيكەلگە كۆزۈم چۈشۈپ قورقۇپ قېچىپ چىقتىم، خۇددى تىرىك ئادەمدەك تۇرۇپتۇ!

ـــ ئۇنىڭ ئادەمگە ئايلىنىشىغا قۇدرىتى يېتىدۇ، ـــ دېدى باۋيۇي خۇشال بولۇپ، ـــ شۇڭا تىرىكتەك كۆرۈنگىنى.

ـــ ئۇ نەدە قىز بالا بولسۇن؟ ـــ دېدى بېيىمىڭ ئالىقىنىنى ئۇرۇپ، ـــ قارا يۈزلۈك، قىزىل چاچلىق ۋابا ئىلاھى ئىكەن!

باۋيۇي بۇنى ئاڭلاپ بىرنى تۇكۇردى ـ دە، تىللاپ كەتتى:

ـــ ھەي كارغا كەلمەيدىغان ئۆلۈمتۇك، شۇنچىلىك ئىشنىمۇ ئورۇنلىيالماي كەپسەن!

ـــ غوجام، ئۆزلىرى قانداق كىتابتىن كۆرگەن، قانداق ئادەمنىڭ يالغان ـ ياۋداقلىرىنى ئاڭلاپ قالغانىدىلەكىن، شۇنىڭغا چىنپۇتۇپ قېلىپ، مېنى مۇشۇنداق يوقىلاڭ ئىشقا سوكۇلداتتىلا، يەنە تېخى مېنى كارغا كەلمەيدىغان دەپ تىللاملا؟

باۋيۇي ئۇنىڭ جىلە بولغانلىقىنى كۆرۈپ، دەرھال كۆڭلىنى ياساپ قويدى:

ـــ بوپتۇ، ئاچچىقىڭ كەلمىسۇن، ۋاقتىڭ يەتسە باشقا كۇنى ئىزدەپ باقارسەن. ئەگەر ھېلىقى قېرى مېنى ئالدىغان بولسا، ئەلۋەتتە يوق بولۇپ چىقىدۇ، ئەگەر بار بولۇپ قالسا، سەنمۇ ساۋابقا ئىگە بولمامسەن، ساڭا مەن قات ـ قات ئىنئام قىلىمەن.

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا ئارا دەرۋازىدىن بىر چاكار بالا كىرىپ خەۋەر قىلدى:

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىكى قىزلاردىن بىرسى ئۆزلىرىنى ئىزدەپ كەلگەنىكەن، ئارا دەرۋازىنىڭ ئالدىدا قالدى.

نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

قىرىقىنچى باب

شى تەيجۇن① نىڭ نەزەرباغدا ئىككىنچى قېتىم زىيارەت ئۆتكۈزگەنلىكى
جىن يۈەنيانىڭنىڭ ئۇچ قېتىمدىن ئۈستىخان كوزىر تەپشىمقى ئەيتقانلىقى

باۋيۈي ھېلىقى چاكار بالىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش بىلەنلا ھويلىغا كىردى، قارىسا، خۇپو دەرۋازا ئالدىدىكى دالدا تامنىڭ قېشىدا تۇرۇپتۇ. ئۇ باۋيۈينى كۆرۈپ:

— تېزرەك بولسىلا، سىلىنى كۈتۈشۈپ قالدى، گەپنى بار ئىكەن ! — دېدى.

— باۋيۈي تۆر ئۆيگە كەلگەندە، جيا ئانا شى شيانگيۈننىڭ زىيارىتىگە جاۋابەن بىر زىيارەت ئۆتكۈزۈش توغرۇلۇق ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ۋە قالغان ھەمشىرىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىۋاتقانىكەن.

— مېنىڭ بىر پىكرىم بار، — دېدى باۋيۈي، — تاشقىرىدىن كېلىدىغان مېھمان بولمىغاندىن كېيىن، تاماقنىڭ خىلىرىنى، سانىنى بەلگىلەپ قويمايلى، ھەركىم ئادەتتە ئۆزى يارىتىپ يەيدىغانلىرىدىن قانچە خىلىنى تاللىسا، شۇنچە خىل تەييارلانسا، شىرەلەر بويىچە بۆلۈنۈپمۇ ئولتۇرمىساق، ھەربىر كىشىنىڭ ئالدىغا بىردىن چاي شىرەسى راسلىنىپ، شۇ كىشى ياخشى كۆرىدىغان بىر ـ ئىككى خىل تاماق، ئاندىن بىردىن كاتەكلىك تاۋاق قويۇلسا، چەينەكتىن شارابنى ھەركىم ئۆزى قۇيۇپ ئىچسە

① شى تەيجۇن — جيا ئانا، ئۇنىڭ ئەسلىي فامىلىسى شى.

ئۆزگىچىرەك بولمامدۇ؟

— تازا توغرا دېدىڭ، — دېدى جيا ئانا قوشۇلۇپ. ئاندىن شۇ زامان بۇ گەپنى ئاشخانىغا يەتكۈزۈپ قويۇشقا كىشى بۈيرۈدى، — ئەتە بىز ياخشى كۆرىدىغان تاماقلارنى تاللاپ ئەتسۇن، ئادەم سانىغا قاراپ كاتەكچىلىك تاۋاقلارغا ئوسۇپ ئەكەلسۇن، ئەتىگەنلىك تاماقنىمۇ باغدا يەيمىز.

مەسلىھەت ئاياغلاشقۇچە چىراغمۇ يېقىلىپ بولغاندى. بۇ كېچە باشقا سۆز بولمىدى.

ئەتىسى ھەممەيلەن ئورنىدىن سەھەر تۇرۇشتى. بۇ كۈنى كىشىنى خۇش قىلىپ ھاۋا بەك ئوچۇق بولدى. لى ۋەنمۇ سەھەر قوپۇپ، خىزمەتكار ئايالىلار ۋە چۆرە قىزلارنىڭ غازاڭلارنى سۇپۇرۇپ، شىرە ـ ئورۇندۇقلارنى سۈرتۈپ، چاي ۋە شاراب قۇيىدىغان چىنە ـ قەدەھ قاتارلىق جابدۇقلارنى تەييارلاۋاتقانلىقىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ تۇردى. شۇ پەيتتە فىڭئېر لىيۇ موماي بىلەن بەنئېرنى باشلاپ كەلدى.

— خېنىم، بەك ئالدىراش ئىكەنلا ! — دېدى لىيۇ موماي.

— تۇنۇگۈن سىزنى كېتەلمەيسىز دېسەم كېتىشكە بەك ئالدىراپ كەتكەنىدىڭىز، — دېدى لى ۋەن كۈلۈپ.

— مېنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئېلىپ قالدى، — دېدى لىيۇ موماي كۈلۈمسىرەپ، — مېنىمۇ بىرەر كۈن كۆڭۈل ئېچىپ كەتسۇن، دەپتۇ.

فىڭئېر بىرقانچە ئاچقۇچنى لى ۋەنگە سۇنۇپ:

— كېلىن ئاغىچا، تاشقىرىدىكى چاي شىرەلىرى يېتىشمەيدىغاندەك تۇرىدۇ، شۇڭا بالىخانىنى ئېچىپ، يىغىشتۇرۇۋېتىلگەن ھېلىقى شىرەلەرنى ئاچقىپ بىر كۈن ئىشلىتىپ تۇرساق، دېگەن. كېلىن ئاغىچا ئۆزى كەلمەكچىدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن سۆزلىشىدىغان ئىشى چىقىپ قېلىپ كېلەلمىدى. بالىخانىنى ئۆزلىرى ئېچىپ بەرسىلە، خىزمەتكارلار بىلەن كىرىپ ئېلىپ چىقساق، — دېدى.

لى ۋەن ئاچقۇچنى ئېلىشقا سۈيۈنىنى بۈيرۇدى، ئاندىن بىر خىزمەتكار ئايالنى ئارا دەرۋازىدىكى چاكار بالىلاردىن بىرنەچچىنى باشلاپ كېلىشكە جورۇدى. ئۆزى نەزەر راۋاق تۇۋىدە تۇرۇپ، چاكار بالىلارنى يۇقىرىغا چىقىپ «زەرەپشان بالىخانىسى» نى ئېچىپ، چاي شىرەلىرىنى بىر ـ بىردىن ئېلىپ چۈشۈشكە بۈيرۇدى. بالا چاكارلار، خىزمەتكار ئايالار ۋە چۆرە قىزلار تەڭلا تۇتۇش قىلىپ، بىردەمدىلا يىگىرمىدىن كۆپرەك شىرەنى پەسكە ئەپچۈشتى.

ـــ ئاۋايلاڭلار، جىن قوغلىغاندەك ھودۇقۇپ كەتمەڭلار، بولمىسا چۆرىسىدىكى نەقىشلىرىنى سۇندۇرۇۋېتىسىلەر ! ـــ دېدى لى ۋەن. ئاندىن لىيۇ مومايغا قايرىلىپ، ـــ مومـا، سىزمۇ كۆرۈپ چۈشۈڭ، ـــ دېدى.

ئۇ يەرنى كۆرۈشكە بەك ئىنتىزار بولۇپ تۇرغان لىيۇ مومـاي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بەنئېرنى يېتىلىگەن پېتى پەلەمپەي بىلەن يۇقىرىغا چىقتى. ئۇ بالىخانىنىڭ ئىچىگە كىرىۋىدى، قارىسا، قاپقاراڭغۇ ئىكەن، شىرمەل، شىرە، ئورۇندۇق، چوڭ ـ كىچىك گۈل پانۇسلار دۆۋە ـ دۆۋە تۇرۇپ كېتىپتۇ. ئۆزىگە ئانچە تونۇش بولمىغان بۇ رەڭگارەڭ نەرسىلەر ئۇنىڭغا ئاجايىپ ـ غارايىپ بولۇپ كۆرۈندى. لىيۇ مومـاي نەچچە قېتىم توۋا ـ سۇبھانالـلا دەۋېرىپ پەسكە قايتىپ چۈشتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىشكىنى قۇلۇپلاپ، ھەممەيلەن پەسكە چۈشۈۋاتقاندا، لى ۋەن:

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ خۇشلۇقى تۇتۇپ كەتسە قېيىققا چۈشكۈسى كېلىپ قالارمىكىن، شۇڭا مالتىلىغۇچ، خادا، پالاق، سايىۋەنلەرنى ئەپچۈشۈپ تەييار قىلىپ قويايلى، ـــ دېدى.

خىزمەتكارلار خوش دېيىشىپ، بالىخانىنىڭ ئىشكىنى قايتىدىن ئېچىپ، دېگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى پەسكە ئەپچۈشۈشتى، ئاندىن بىر چاكار بالىنى ئەۋەتىپ، قېيىقچى ئايالارغا ئىككى قېيىقنى كېمە دەپسەنگىسىدە تەخ قىلىپ تۇرۇشنى بۈيرۇدى.

شۇ ئەسنادا جيا ئانا بىر توپ كىشىلەر بىلەن باغقا كىرىپ كەلدى. لى ۋەن ئىلدام قارشى ئالغىلى ئالدىغا بېرىپ:

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، كەيپىلىرى ئوبدان ئوخشايدۇ، ھەر نېمە بولسا كەپتىلا، مەن تېخى سىلىنى تارتىپ بولمىغاندۇ، دەپ يېڭىلا ئۇزگەن جۇيخار گۈلىنى ئۆزلىرىگە ئاپىرىپ بېرەي دەپ تۇراتتىم، ــ دېدى.

شۇ پەيتتە چۆرە قىز بىيۆ نېلۇپەر يوپۇرمىقى شەكىلدىكى بىر زۇمرەت تەشتەكنى ئېلىپ كەلدى. بۇ تەشتەكتە شېخى بىلەن ئۇزۇلگەن ھەر خىل جۇخار گۈللىرى چىلاقلىق ئىدى، جيا ئانا قىپقىزىلدىن بىر تالنى تاللاپ چېكىسىگە قىستۇالدى، ئاندىن لىۇ مومايغا قايرىلىپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ بۇ يەرگە كەل، سەنمۇ گۈل قىستىن، ــ دېدى.

ئۇنىڭ سۆزى تۈگە ـ تۈگىمەستىنلا فېڭجيې لىۇ مومانىي تارتىپ ئەكېلىپ:

ــ سىزنى مەن ياساپ قويايي، ــ دېدى كۈلۈپ. ئاندىن تەشتەكتىكى گۈلنىڭ ھەممىسىنى ئۇزۇۋېلىپ مومانىڭ بېشىغا كەلسە ـ كەلمەس قىستۇرىۋەردى. بۇنىڭدىن جيا ئانا ۋە قالغانلارنىڭ ھەممىسى قەۋەتلا كۈلۈشۈپ كەتتى. لىۇ مومانىڭ ئۆزىمۇ كۈلۈپ:

ــ مېنىڭ بۇ بېشىمغا قانداق بەخت قۇشى قوندىكىن، بۇگۈن شۇنچىۋالا ئابرۇيلۇق بولۇپ كەتتىمغۇ ! ــ دېدى.

ــ سىزمۇ گۈللەرنى يۇلۇۋېلىپ ئۇنىڭ يۈزىگە ئاتىسىڭىز بولمامدۇ، ــ دېيىشتى ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ، ــ سىزنى ياساپ، خۇددى قېرى ئالۋاستى قىلىپ قويدىغۇ ئۇ !

ــ ھازىر قېرىپ قالدىم، ياش ۋاقتىمدا مەنمۇ بىر سەتەڭ ئىدىم، ــ دېدى لىۇ موماي كۈلۈپ، ــ گۈل، ئۇپا ـ ئەڭلىكنى ياخشى كۆرەتتىم. بوپتۇ، بۇگۈن قېرى سەتەڭ بولساممۇ بولايلا !

شۇ گەپ ئارىلىقىدا، ئۇلار ئەترەپشان شىپاڭىغا كېلىپ قالدى. دېدەكلەر كىمخاب كۆرپىلەرنى كۆتۈرۈشۈپ كېلىپ

شادلىق بەندىگە سالدى. جيا ئانا يۆلەنچۈككە يۆلىنىپ ئولتۇردى. ليۇ موماينىمۇ يېنىدا ئولتۇرۇشقا بۇيرۇدى:

— بۇ باغ ياخشىمىكەن؟ — دەپ سورىدى ئۇ مومايدىن.

ليۇ موماي، ياپىرىم، دەۋېتىپ:

— بىز سەھرالىقلارمۇ يىل ئاخىرىدا شەھەردىن رەسىم سېتىۋېلىپ تامغا چاپلايمىز، بىكار قالغان چاغلىرىمىزدا «مۇشۇ رەسىمدىكى باغقا بېرىپ تاماشا قىلساق بولماسمىدى!» دەيىشىپ كېتىمىز. رەسىمدىكىنى ئويلىغىنىمىز بىلەنمۇ ئۇ يالغان نېمىغۇ، نەدە يۇرۇپ مۇنداق راست بولغان جايلارنى كۆرەتتۇق؟ بۇگۈن بۇ باغقا كىرىپ قارىغۇدەك بولسام، بۇ باغ رەسىمدىكىدىن ئون ھەسسە ئارتۇق ئىكەن! بىرىكىم مۇشۇ باغنىڭ بىر پارچە رەسىمىنى سىزىپ بەرگەن بولسا، ئالغاچ كېتىپ ئۆيدىكىلەرگە كۆرسەتكەن بولسام، مەن ئۆلگەندىمۇ بۇ ياخشىلىقىمنى ئەسلىگەن بولاتتى ئۇلار!

جيا ئانا بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، بارمىقى بىلەن شىچۈنىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— مېنىڭ مۇنۇ نەۋرەمنى كۆر، ئۇ رەسىم سىزالايدۇ، ئەتە بىر پارچە سىزدۇرۇپ بەرسەم قانداق؟ — دېدى كۈلۈپ.

ليۇ موماي خۇشاللىقىدا شىچۈننىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كەلدى ـ ده، قولىدىن تۇتۇپ:

— خېنىم بالام! ياشلىرىمۇ تېخى كىچىك ئىكەن، يەنە كېلىپ شۇنداق ساھىبجامال بالا ئىكەنلا، تېخى رەسىم سىزىشمۇ قوللىرىدىن كېلىدىكەن، دۇنياغا تۆرەلگەن پەرىزات ئوخشىمامىلا؟ — دېدى.

جيا ئانا باشلىق ھەممەيلەن كۈلۈشتى. ئۇلار بىرئاز دەم ئالغاندىن كېيىن، باغنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ليۇ موماينى باشلاپ مېڭىشتى. ئاۋۇال بامبۇكزار سارايغا كېلىشتى، دەرۋازىدىن كىرىشى بىلەنلا، ئىككى قاسىنىدا قاتار زۇمرەت بامبۇك ئۆسكەن يول كۆزلىرىگە چېلىقتى. بۇ يول ئىككى چېتىنى يېشىل

چىملىق قاپلىغان، ئوتتۇرىسىغا شېغىل يېيىتىلغان ئۇزۇن كۆتۈرمە يول ئىدى. لىيۇ موماي جىيا ئانا بىلەن ئۇنىڭ ھەمراھلىرىغا يول بېرىپ، ئۆزى پەستە ماڭدى.

— موما، يول بىلەن مېڭىڭ، — دېدى خۇپو ئۇنىڭ يېڭىدىن تارتىپ، — چىمدا تېيىلىپ يىقىلىپ چۈشىسىز.

— ھېچقىسى يوق، — دېدى لىيۇ موماي، — بىز مېڭىۋېرىپ پىشىپ كەتكەن، خان قىزلىرىم، قاراپ مېڭىشسىلا، پۈتلىرىدىكى خەيلەر لاي بولۇپ كەتمىسۇن.

ئۇ يۇقىرىغا قاراپ پاراڭ بىلەن بولۇپ قالغاچقا، بىخەستەلىكتە تېيىلىپ كېتىپ، «پالاققىدە» يىقىلىپ چۈشتى، ھەممەيلەن چاۋاك چېلىشىپ قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى.

— جۇڭاينىمەكلەر ! — دەپ كايىدى جىيا ئانا كۈلۈپ، — يۆلەپ تۇرغۇزۇپ قويماي، كۈلۈپ قاراپ تۇرىسىلەرغۇ !

موماي گەپ ئارىلىقىدا ئۆزى ئۆمىلەپ قوپتى، ئۆزىمۇ كۈلۈۋېتىپ:

— ھېلىلا ماختىنىۋىدىم، ئاغزىم تۇۋاقلاندى ! — دېدى.

— بېلىڭ تولغىنىپ كەتمىگەندۇ؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا، — قىزلار بېلىڭنى ئۇۋۇلاپ قويسۇن.

— نېمە دېگەنلىرى بۇ، مەن شۇنچىلىك نازۇكمىدىم؟ — دېدى لىيۇ موماي، — بىر ـ ئىككى قېتىم يىقىلمايدىغان كۈنۈم يوق تۇرسا، ھەر قېتىمدا ئۇۋۇلاۋەرگىلى بولامدىغان !

زىجۇەن بامبۇك پەردىنى قايرىپ تۇراتتى، جيا ئانا ۋە باشقىلار ئۆيگە كىرىپ ئولتۇردى، دەييۇي ئۆز قولى بىلەن خونچىلاپ بىر پىيالە ئاغزى يېپىق چاي ئەكېلىپ جيا ئانىغا تۇتتى.

— بىز چاي ئىچمەيمىز، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — قىزىم، چاي ئەكەلمە.

دەييۇي ئادەتتە ئۆزى ئولتۇرىدىغان دېرىزىنىڭ تۈۋىدىكى ئورۇندۇقنى چۆرە قىزغا ئەكەلدۈرۈپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنى

ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. لىيۇ موماي دېرىزىنىڭ تۈۋىدىكى شىرەدە تۇرغان دۇۋەت ـ قەلەمنى، جاۋەندىكى لىق كىتابنى كۆرۈپ:

ـــ بۇ ئەتمالىم بىرەر غوجامنىڭ كۈتۈپخانىسى ئوخشايدۇ ! ـــ دەپ سورىدى.

جيا ئانا كۈلۈپ:

ـــ مۇنۇ قىز نەۋرەمنىڭ ھۇجرىسى، ـــ دېدى دەييۇينى قولىغا بىلەن كۆرسىتىپ.

لىيۇ موماي دەييۇيگە باشتىن ـ ئاياغقا سەپسېلىپ:

ـــ بۇ ئۆي قانداقمۇ خان قىزنىڭ ھۇجرىسىغا ئوخشىسۇن؟ ئالىي دەرىجىلىك كۈتۈپخانىدىنمۇ ياخشى ئىكەن ! ـــ دېدى كۈلۈپ.

ـــ باۋيۇي كۆرۈنمەيدىغۇ؟ ـــ دەپ سورىدى جيا ئانا.

ـــ كۆلدە قېيىقتا ئۇزۇپ يۈرىدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بېرىشتى دېدەكلەر.

ـــ قېيىقنى كىم تەييارلاتقۇزغانىدى؟ ـــ دەپ سورىدى جيا ئانا.

ـــ بايا بالىخانىدىن ئەچۈشكەن، ئۆزلىرىنى كۆڭلى تارتىپ قالارمىكىن دەپ تەييارلىتىپ قويغانىدىم، ـــ دەپ جاۋاب بەردى لى ۋەن.

جيا ئانا بۇ گەپ بىلەن ئەمدىلا بىرنەرسە دېمەكچى بولۇۋىدى، بىرسى كىرىپ خەۋەر قىلدى:

ـــ شۆ ئاغىچا خېنىم كەلدى !

جيا ئانا ۋە باشقىلار ئەمدىلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشىغا، شۆ هامما كىرىپ كەلدى. ئۇ ئولتۇرۇۋېتىپ كۈلۈمسىرەپ:

ـــ ئاغىچا خېنىم، بۈگۈن كەيپلىرى ياخشى ئىكەن، بالدۇرلا كېلىپلا، ـــ دېدى.

ـــ بايا مەن كېچىككەنلەرگە جەرىمانە قويىمىز دېگەنىدىم، ئويلىمىغاندا، مانا ئۆزلىرى كېچىكىپ كەلدىلە، ـــ دېدى جيا ئانا

كۇلۇپ، ئاندىن بىردەم چاقچاقلاشتى.

جيا ئانا دېرىزىدىكى رەڭگى ئۆڭۈپ كەتكەن شايىغا كۆزى چۈشۈپ، ۋاك ئاغىچا خېنىمغا:

ــ بۇ شايى يېڭى چاپلانغان چاغدا چىرايلىق كۆرۈنىدىكەن، كېيىن بارا ــ بارا ئۆڭۈپ كېتىدىكەن. بۇ هويلىدا شاپتۇل ــ ئۆرۈك دەرەخلىرىمۇ يوق. بامبۇكلار ياپيېشىل تۇرسا، دېرىزىگە يېشىل شايى يەملەنسە ئاچمايدۇ. بىز بالدۇر دېرىزىگە چاپلايدىغان تۆت ــ بەش خىل رەڭدىكى شايىلار بارلىقى ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ. ئەتە ئۇنىڭغا بېرەيلى، دېرىزىدىكىسىنى يەڭگۈشلىۋالسۇن، ــ دېدى.

ــ تۇنۇگۈن مەن ئامبارنى ئاچقاندا، چوك ساندۇقنىڭ ئىچىدە تومۇزغا قانىتىدەك ئاچ قىزىل شايىدىن بىرنەچچە توپنى كۆرگەنىدىم، ــ دېدى فېڭجيې، ــ ھەرخىل شاخ ــ شاخ گۈللۈكلىرىمۇ، «بۇلۇت ئارىسىدا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان شەپەرەڭ» گۈللۈكمۇ، چېچەكلەر ئارىسىدىكى كېپىنەك گۈللۈكمۇ بار ئىكەن. رەڭگىمۇ ئوچۇق، ناھايىتى نېپىز ــ سېپىتا ئىكەن. بۇنداقلىرىنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم، ئىككى توپنى ئېلىپ، ئىككى كارىۋاتلىق يېپەك كۆرپە قىلسا تازا ياخشى بولىدىكەن.

ــ تۇفى ! ــ دېدى جيا ئانا كۇلۇپ، ــ كىشىلەر سېنى بېشىدىن كەچۈرمىگىنى، كۆرمىگىنى يوق دېيىشۋاتاتتى، ھەتتا ئاشۇ شايىنىمۇ پەرق ئېتەلمەي تۇرۇپ، يەنە شۇ نەرسىلەردىن گەپ قىلىۋاتسىنا !

ــ ئۇ ھەرقانچە كۆرگەن ــ كەچۈرگىنى كۆپ بولغان بىلەنمۇ ئۆزلىرىگە قانداق يېتەلىسۇن ! ــ دېدى شۆ ھامما كۇلۇپ، ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭغا دەپ بەرسىلە، بىزمۇ ئاڭلايلى.

ــ جېنىم خان ئانا، ئۇنى ماڭا دەپ بەرسىلىچۇ، ــ دېدى فېڭجيې كۇلۇپ.

جيا ئانا شۆ ھامما بىلەن بۇ يەردىكىلەرگە قاراپ:

ــ بۇ شايىلارنىڭ يېشى سىلەرنىڭ يېشىڭلاردىنمۇ چوڭ !

ئۇنى تومۇزغا قانىتىدەك شايى دېدى، دەپ ئەيىب ئەتكىلى بولمايدۇ، دېمىسىمۇ ئۇ تومۇزغا قانىتىغا بىرئاز ئوخشاپ كېتىدۇ. بىلمىگەنلەر ئۇنى تومۇزغا قانىتى شايى دەۋېرىدۇ، ئۇنىڭ ئەسلىي نامى «تۇتۇن شايى».

— بۇمۇ چىرايلىق ئىسىم ئىكەن، — دېدى فېڭجيې، — مەن مۇشۇ ياشقا كەلگۈچە شايى ـ ھىلھىلىلەرنىڭ بىرقانچە يۈز خىلىنى كۆرگەن بولسامۇ، مۇنداق نامدىكىسىنى كۆرۈپ باقماپتىكەنمەن.

— ئۇلارنى كۆرگۈدەك قانچە ياشقا كىرگەنسىڭ سەن؟ — دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، — شايىلارنىڭ قانچە خىلىنى كۆرگەنسەن؟ تېخى ماختىنىپ كەتكىنىنى بۇنىڭ. تۇتۇن شايى پەقەت تۆت خىل رەڭدىلا بولىدۇ: بىر خىلى يامغۇردىن كېيىنكى ئوچۇق ئاسماندەك زەڭگەر رەڭ، يەنە بىر خىلى زەپىران، يەنە بىر خىلى يېشىل ئارچا رەڭ، تۆتىنچى بىر خىلى ئاچ قىزىل رەڭ، ئۇنىڭدىن پەردە قىلىنسا ياكى دېرىزىگە چاپلانسا، يىراقتىن تۇتۇن ياكى تۈمانغا ئوخشاش كۆرۈنىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن «تۇتۇن شايى» دېيىلىدۇ. ئاق قىزىلى بولسا، «شەپەق شايى» دەپ ئاتىلىدۇ. ھازىر ئوردىدا ئىشلىتىلىۋاتقان خانىلىق شايىلارمۇ ئۇنچىلىك سىپتا ۋە پىششىق ئەمەس.

— فېڭجيې قىزىنىڭ كۆرمىگەنلىكىغۇ بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا مەنمۇ ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن، — دېدى شۆ ھاما كۈلۈپ.

فېڭجيې پاراڭ ئەسنىسىدا ھېلىقى رەختتىن بىر توپنى ئەكەلدۇردى.

— مەن دېگەن رەخت مانا مۇشۇ ! — دېدى جيا ئانا، — ئىلگىرى بۇ رەختتىن دېرىزە يەملەيتىتۇق. كېيىنرەك تۆشەك ياپقۇچ، پەردە قىلىپ كۆرسەك، بۇمۇ ياخشى بولىدىكەن، ئەتە بىر نەچچە توپنى تېپىپ چىقىپ، ئاچ قىزىل رەڭدىكىسىدىن ئۇنىڭ دېرىزىسىنى چاپلاپ بېرىڭلار.

فېڭجيې ماقۇللۇق بىلدۇردى. ھەممەيلەن بۇ رەختنى كۆرۈپ

ماختىشپلا كەتتى. ليۇ مومايمۇ سىنچىلاپ قاراپ، ئاغزىدىن سۆبھاناللانى چۈشۈرمەي:

ــ بىز بۇ رەختتىن كىيىم تىكتۈرۈشنى خىيالىمىزغىمۇ كەلتۈرەلمەيدىغان يەردە، دېرىزىگە چاپلانسا زايە كەتمەمدۇ؟ ــ دېدى.

ــ كىيىم تىكتۈرسە ياراشمايدۇ، ــ دېدى جيا ئانا.

فېڭجيې دەرھال ئۇچىسىدىكى توق قىزىل تاۋار چاپىنىڭ ئېتىكىنى قايرىپ كۆرسىتىپ، جيا ئانا بىلەن شۆ ھاممىغا:

ــ مېنىڭ مۇنۇ چاپىنىمنى كۆرۈپ بېقىشسىلا، ــ دېدى.

ــ بۇمۇ ناھايىتى ئېسىل ئىكەن، ــ دېيىشتى جيا ئانا بىلەن شۆ ھامما تەڭلا، ــ بۇ رەخت ھازىر ئوردىغا خاس خانلىق كارخانىدا توقۇلىدۇ، شۇنداق بولسىمۇ بۇنىڭغا يەتمەيدۇ.

ــ بۇ نېپىز رەختنى ئوردىغا خاس خانلىق كارخانىدا توقۇلىدۇ دېگەن بىلەن، ھەتتا ئادەتتىكى ئەمەلدارلار ئىشلىتىدىغانلىرىغىمۇ يەتمەيدىكەن، ــ دېدى فېڭجيې.

ــ قايتا ئىزدەپ باق، بۇنىڭدىن يەنە بولۇشى مۇمكىن، ــ دېدى جيا ئانا، ــ بولسا ھەممىنى ئاچققىن، ليۇ تۇغقىنىمىزغا ئىككى توپ بەرگىن. زەڭگەر رەڭدىكىسىدىن بولسا، مەن چىملىدىق قىلىپ تارتىۋالاي. ئاشقىنىنى ئەستەرلىك جىلىتكە تىكتۈرۈپ چۆرە قىزلارغا بەر، كىيىشسۇن، بىكار توپا بېسىپ ياتسا چىرىپ تۈگەيدۇ.

فېڭجيې دەرھال ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ، خىزمەتكارلارنى ئۇ رەختلەرنى ئاچىقىپ تارقىتىپ بېرىشكە بۇيرۇدى.

ــ بۇ ئۆي تارچىلىق ئىكەن، باشقا جايلارنىمۇ چۆرگۈلەپ باقايلى، ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

ــ كىشىلەر: «چوڭ ئادەملەر چوڭ ئۆيلەردە ئولتۇرۇشىدۇ» دېيىشەتتى، ــ دەپ گەپ باشلاپ قالدى ليۇ مومای كۈلۈمسىرەپ، ــ تۇنۇگۈن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ چوڭ ئۆيىنى كۆردۇم، ئۇ ئۆيدىكى چوڭ سانداۇق، چوڭ جاۋەنلەر، چوڭ شىرە، چوڭ

كارىۋاتلار ھەقىقەتەن ھەيۋەتلىك ئىكەن. بىر جاۋەننىڭ ئۆزى بىزنىڭ بىر ئېغىز ئۆيدىن چوڭ ھەم ئېگىزمۇ ئەمە. قارىسام، ئارقا ھويلىدا بىر شوتا تۇرۇپتۇ، ئۆگزىگە كىر يايغىلى چىقمىسا، بۇ شوتىنى ئەمە قىلىدىغاندۇ، دەپ ھەيران قالغانىدىم. كېيىن ئويلىسام، جاۋەننىڭ ئۇستۈنكى قەۋىتىدىن ئەرسە ئېلىش ئۈچۈن ياستىلغان ئوخشايدۇ. دەرۋەقە، شوتا بولمىسا جاۋەنگە قانداق چىققىلى بولسۇن؟ بۇگۈن يەنە بۇ كىچىك ئۆينى كۆرسەم، چوڭ ئۆيگە قارىغاندا تېخىمۇ ئەپچىل، سەرەمجان ئىكەن. ئۆيدىكى ئەرسىلەرنىڭ ھەممىسى چىرايلىق، بىراق بۇ ئەرسىلەرنىڭ ئىسمىلىرىنى بىلمەيدىكەنمەن. بۇ ئەرسىلەرگە قارىغانسېرى بۇ يەردىن كەتكۈم كەلمەي قېلىۋاتىدۇ!

— بۇنىڭدىنمۇ چىرايلىق جايلار بار، مەن سىزنى باشلاپ يۈرۈپ ھەممىسىنى كۆرسىتىمەن، — دېدى فېڭجيې.

شۇ گەپ بىلەن ئۇلار بامبۇكزار سارايدىن چىقىشتى. كۆلدە بىر توپ كىشىلەرنىڭ قېيىق ھەيدەپ يۈرۈۋاتقانلىقى يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— ئۇلار قېيىق تەييارلاپ قويغاندىن كېيىن، بىزمۇ بىردەم قېيىقتا تاماشا قىلايلى، — دېدى جيا ئانا.

شۇ گەپ بىلەن ئۇلار سۇ ياقىسقى ئارىلى بىلەن چاكاندىزار تەرەپكە قاراپ يول ئېلىشتى. ئۇلار كۆلگە يېتىپ بارماستىنلا، بىرقانچە خىزمەتكار ئايال نەقىشلىرىگە ئالتۇن قۇيۇلغان رەڭگارەڭ گۈللۈك تاماق قۇتىلىرىنى كۆتۈرۈپ كېلىشتى. فېڭجيې دەرھال ۋاڭ ئاغىچا خېنىمدىن سورىدى:

— ناشتىلىق داستىخانىنى نەگە تەييارلىساق بولاركىن؟

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن سوراپ باق، قەيەرگە بۇيرۇسا، داستىخانىنى شۇ يەرگە سالايلى، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

جيا ئانا بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئۇلارغا قايرىلىپ:

— ئۇچىنچى سىڭلىنىڭ ئۆيى تۇزۇكرەك، خىزمەتكارلارنى باشلاپ بېرىپ داستىخانىنى شۇ يەرگە راسلاتقىن، بىز بۇ يەردىن

قېيىققا چۈشۈپ بارمىز، ــ دېدى.

شۇنىڭ بىلەن فېڭجيې ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ، لى ۋەن، تەنچۈن، يۈەنياڭ، خۇپولار بىلەن تاماق كۆتۈرگەن ئاياللارنى «كۆز نەسىمى» قىرائەتخانىسىغا يېقىن يول بىلەن باشلاپ كەلدى. داستىخان روشەن زۈمرەتخانىغا راسلاندى.

ــ بىز ھەر كۈنى تاشقىرىدىكى بەگ ـ غوجاملارنى ھاراق ـ شاراب ئىچىپ، زىياپەت يەپ، كۆڭۈل ئاچىدۇ، دەپ ئۇلاردىن كۈلۈپ يۈرەتتۇق، ــ دېدى يۈەنياڭ، ــ بۈگۈن مانا بىزنىڭكىگىمۇ بىر ئايال مېھمان بولۇپ كەلدى.

لى ۋەن كۆڭلى تۈز ئايال بولغاچقا، يۈەنياڭنىڭ نېمىگە كىنايە قىلىپ ئېيتقانلىقىنى ئۇقمىدى. ئەمما، فېڭجيې بۇ گەپنىڭ لىۇ مومايغا قارىتىپ ئېيتىلغانلىقىنى دەرھال چۈشەندى ـ دە:

ــ بۈگۈن بىز ئۇنى بىر كۈلكىگە قويايلى، ــ دەپ كۈلدى ۋە ئىككىسى شۇنداق مەسلىھەتلىشىۋالدى.

ــ سىلەردىنزە، زادىلا ياخشى ئىش چىقمايدىكەن! ــ دېدى لى ۋەن ئۇلارغا نەسىھەت قىلىپ، ــ سىلەر كىچىك بالا بولمىساڭلار يەنە شۇنداق شوخلۇق قىلىدىكەنسىلەر، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كايىشىدىن پەخەس بولۇڭلار جۇمۇ!

ــ خېنىم، ئۆزلىرىنى بۇنىڭغا زادىلا چېتىۋالمايمىز، مەن ئۆز ئۈستۈمگە ئالمەن، ــ دېدى يۈەنياڭ كۈلۈپ.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا جيا ئانا ۋە باشقىلار يېتىپ كېلىشتى. ھەركىم ئۆزى ئىختىيار قىلغان ئورۇندا ئولتۇرۇشتى. دېدەك بىر ـ بىرلەپ چاي سۇندى، چايدىن كېيىن فېڭجيې قولىدىكى پەرەڭ ياغلىقىغا ئورالغان ئەبنۇس ياغىچىدىن ياسالما ئۇچى كۈمۈشتە قاپلىنىپ، بېشىغا ۋە بېلىگە نەقىش چىقىرىلغان بىر باغلام چوكىنى داستىخانغا بىر جۈپتىن تىزىپ قويدى.

ــ كېنان ياغىچىدىن ياسالغان ئاۋۇ شىرەنى ئەكېلىڭلار، لىۇ تۇغقىنىمىز مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇرسۇن، ــ دېدى جيا ئانا.

خىزمەتكارلار دەرھال شىرەنى ئەكېلىشتى. فېڭجيې يۈەنياڭغا كۆزىنى قىسىپ قويۇۋېدى، يۈەنياڭ دەرھال لىيۇ موماينى تالاغا ئاچقىپ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى ۋە:

ــ بىزنىڭ ئائىلىنىڭ قائىدىسى شۇنداق، مۇبادا خاتا ئىش قىلىپ قويسىڭىز زادىلا قىلمىڭ جۇمۇ.

ئۇ شۇنداق تاپىلاپ بولغاندىن كېيىن، ئۆز جايىغا كېلىپ ئولتۇردى. شۆ ھاماما ناشتا قىلىپ كەلگەندى، شۇڭا بىر نەرسە يېمەي بىر چەتتە ئولتۇرۇپ چاي ئىچتى. باۋيۇي، شياڭيۈن، دەييۇي ۋە باۋچەيلەر جيا ئانا بىلەن بىر شىرەدە ئولتۇرۇشتى. يېڭچۈن قاتارلىق ئۇچ ھەمشىرە ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن بىر شىرەدە، لىيۇ موماي جيا ئانىنىڭ يېنىدىكى ئايرىم بىر شىرەدە ئولتۇردى. جيا ئانا ئادەتتە تاماق يېگەندە، دېدەك قىزلار بىر چەتتە چىلاپچا، چىۋىن قورۇغۇچ، لۆڭگە تۇتۇشۇپ تۇراتتى، بۇنداق ئىشلارنى قىلىش ھازىر يۈەنياڭنىڭ ۋەزىپىسى ئەمەس ئىدى. لېكىن، بۇگۈن ئۇ ئەتەي قولىغا چىۋىن قورۇغۇچنى ئېلىۋالدى، دېدەكلەر ئۇنىڭ لىيۇ موماينى ئويناتماقچى بولغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا قويۇپ بېرىپ ئۆزلىرىنى چەتكە ئالدى، يۈەنياڭ جيا ئانىنى كۇتكەن بولۇپ، لىيۇ موماينى كۆز ئىشارىتى قىلغاندى، لىيۇ موماي بۇنى چۈشىنىپ:

ــ خېنىم، خاتىرجەم بولسىلا، ــ دېدى.

ئاندىن لىيۇ موماي جايىغا ئولتۇرۇۋېتىپ، چوكىنى ئالغاندى، چوكا ئېغىر بولغاچقا قولىغا ھېچ ئەپلىشىپ بەرمىدى. ئەسلىدە فېڭجيې بىلەن يۈەنياڭ مەسلىھەتلىشىپ، ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن تۆت قىرلىق كونا دەندان چوكىنى ئەتەي لىيۇ موماينىڭ ئالدىغا قويۇپ قويغاندى.

ــ مۇنۇ ئارىنىڭ سېپى بىزنىڭ يېزىدىكى كۇرەكتىنمۇ ئېغىر ئىكەن، ــ دېدى لىيۇ موماي، ــ ئۇنى مەن قانداق تۇتالايمەن؟

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى. شۇ ئەسنادا بىر

ئايال بىر تاماقدانىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ شۇ يەردە تۇرغانىدى، بىر دېدەك ئۇنىڭ ئاغزىنى ئاچتى، ئىچىدە ئىككى قاچا سەي بار ئىكەن، لى ۋەن بىر قاچىسىنى ئېلىپ جيا ئانىنىڭ ئالدىغا قويدى، فېڭجيې ئەتەي كەپتەر تۇخۇمى سېلىنغان قاچىنى ئېلىپ لیۇ موماينىڭ ئالدىغا قويدى.

جيا ئانا يېنىدا تۇرۇپ «قېنى باقايلى» دەپ تەكلىپ قىلغانىدى، لیۇ موماي ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىراپ:

ــ هاي لیۇ موماي، لیۇ قېرى، ئىنەكچە ئىشتەي بار سەندە، يەپ قويسەن مېكىجىنىنمۇ باش كۆتۈرمەي بىرەمدە ! ــ دېدى ــ ده، قوۋزلىرىنى كۆپتۈرۈپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە زۇۋان سۈرمەي شۇڭ تۇردى. باشتا كىشىلەر بۇنىڭدىن هەيران بولۇشتى، كېيىن ئويلىنىپ بېقىپ، هەممەيلەن قاقاهلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. شياڭيۈن كۈلكىسىنى توختىتالماي، ئاغزىدىكى چايىنى پۈركۈۋەتتى، دەيۈي كۈلگىنىدىن بىقىنغا يەل تۇرۇپ قېلىپ ئېڭىشكىنىچە «ۋايجان» دەۋەتتى. باۋيۈي جيا ئانىنىڭ قۇچىقىغا دومىلاپ كەتتى، جيا ئانىمۇ كۈلۈپ كېتىپ، ئۇنى باغرىغا باسقىنىچە «جىگىرىم» لا دېيەلىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىممۇ فېڭجيېنى قولى بىلەن كۆرسەتكىنىچە ئاغزى گەپكە كەلمەي كۈلۈۋەردى. شۆ هاممىمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، ئاغزىدىكى چايىنى تەنچۇۋىنىڭ ئېتىكىگە پۈركۈپ تاشلىدى. تەنچۇۋىنىڭ قولىدىكى پىيالە يېڭچۇۋىنىڭ ئۇچىسىغا تېگىپ كەتتى. شۇنىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ، ئېمىكئانىسىنى تارتىپ «ۋاي، ئۇچىيىم ئۇزۇلۇپ كېتىدىغان بولدى» دەپ ۋارقىرىۋەتتى. تۆۋەندىكى خىزمەتكارلار ئىچىدە كۈلكىدىن مۇكچەيمىگەن بىرسىمۇ قالمىدى، بەزىلىرى ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ زوڭزايغىنىچە كۈلۈشەتتى، بەزىلىرى كۈلكىسىگە هاي بېرىپ، ئۆزى كۈتىدىغان هەمشىرىلەرنىڭ كېيىملىرىنى يەڭگۈشلىشۋاتاتتى. پەقەت فېڭجيې بىلەن يۈەنياڭ ئىككىسىلا ئۆزلىرىنى سالماق تۇتۇشۇپ، لیۇ موماينا هەم، هەم دەپ

بىر نەرسە ئۇچۇن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان ئادەمنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئارزۇسى ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئاڭلىغاندا ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئۇنداق ئېغىر ئىشنى ئاددىي بىر ئىشتەك ئاسان قىلىۋەتكەنلىكىدىن ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئەسلىگەندە، ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ، ئۆزىنى ئۆزى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالدى.

ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قالغان ئىدى.

ـــ مېهمان چاقىرىپ چوڭ زىياپەت قىلمىغان تۇرساق، بۇ چوكىنى مۇشۇنداق چاغدا كىم ئاچققان بولغىيدى؟ ـــ دېدى جيا ئانا ئاخىر، ـــ بۇنىڭ ھەممىسى فېڭجيې قىزنىڭ ئىشى ! يەنە ئالماشتۇرۇۋەتمەي تۇرسىلەرغۇ !

بۇ دەندان چوكىنى ئەسلىدە خىزمەتكارلار تىزمىغان، فېڭجيې بىلەن يۈەنياڭ ئەكەلدۈرگەنىدى. جيا ئانىنىڭ گېپىنى ئاڭلاش بىلەنلا ئۇ چوكىنى ئېلىۋېتىپ، باشقىلارنىڭ ئالدىدىكىگە ئوخشاش ئەبنۇس ياغىچىدىن ياسىلىپ، ئۈستىگە كۈمۈشتىن ھەل بېرىلگەن بىر جۈپ چوكىنى قويدى.

ـــ ئالتۇن چوكىنى ئېلىۋېتىپ، كۈمۈش چوكىنى قويغان بىلەنمۇ، بىزدەك كىشىلەرنىڭ قول بىلەن تۇتۇپ يېگىنىمىزگە يەتمەيدىكەن، ـــ دېدى ليۇ موماي.

ـــ سەينىڭ ئىچىدە زەھەر بولۇپ قالسا، كۈمۈش چوكا بىلەن بىلىۋالغىلى بولىدۇ، ـــ دېدى فېڭجيې.

ـــ بۇ سەيلەردە زەھەر بولىدىغان بولسا، بىز يەۋاتقان تاماقنىڭ ھەممىسىنى مەرگىمۈش دېسە بولغۇدەك ! ـــ دېدى ليۇ موماي ـــ زەھەرلىنىپ ئۆلۈپ قالساممۇ مەيلى، ھەممىسىنى يەۋېتەيلا.

جيا ئانا ليۇ موماينىڭ تاماقنى شۇنچىلىك ئىشتىھا بىلەن ھۇزۇر قىلىپ يەۋاتقانلىقىغا قاراپ، ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى سەينىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بەردى. ئاندىن خىزمەتكار موماينى چاقىرىپ، بەنئېرنىڭ قاچىسىغىمۇ ھەر خىل سەيلەردىن ئۈستۈرۈپ بەردى.

غىزا يەپ بولغاندىن كېيىن، جيا ئانا بىلەن قالغانلار تەنچۇننىڭ ھۇجرىسىغا بېرىپ پاراڭلاشقىلى مېڭىشتى. بۇ يەردە قالغان ـ قاتقان غىزا يىغىشتۇرۇلۇپ، باشقا بىر شىرە قويۇلدى. ليۇ موماي لى ۋەن بىلەن فېڭجيېنىڭ ئۆزىنىڭ ئۇدۇلدىكى جوزىدا ئولتۇرۇپ غىزا يەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

ـــ باشقىسىنى قويۇپ، مەن ھەربىرلىرىنىڭ مۇشۇ

ئىشلىرىنىلا ياخشى كۆرۈپ قالدىم !» «ئەدەپ ـ قائىدە چوڭ ئائىلىلەردىن چىقىدۇ» دەپ بىكار ئېيتمىغانىكەن، ـــ دېدى.

ـــ سىز كۆڭلىڭىزگە ئالماڭ، ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ـــ بايا كۆپچىلىكنىڭ كۆڭلى ئېچىلسۇن دەپلا شۇنداق قىلغانىدۇق.

ئۇنىڭ سۆزى تۈگىمەيلا، يۈەنيېڭ كىرىپ:

ـــ موما، خاپا بولماڭ، مەن سىز ئانىكامغا ناماقۇل بولاي، ـــ دېدى كۈلۈپ.

ـــ خېنىم، نېمە دېگەنلىرى بۇ؟ ـــ دېدى لىيۇ موماي كۈلۈپ، ـــ بىز قىزىقچىلىق قىلىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆڭلىنى ئاچقان تۇرساق، نېمىدىن خاپا بولاتتىم ! سىلەر ماڭا تاپىلىغان چاغدىلا ھەممىنى ئۇققانىدىم، شۇڭا ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈشكە تىرىشتىم. ئەگەر ئاچچىقىم كەلگەن بولسا گەپ قىلماي ئولتۇرغان بولاتتىم شۇ.

يۈەنيېڭ خىزمەتكارلارغا كايىدى:

ـــ نېمىشقا مومايغا چاي ئەكەلمەيسىلەر !

ـــ بايا مۇنۇ يەڭگەم چاي قۇيۇپ بەرگەن، ئىچىپ بولدۇم، ـــ دېدى لىيۇ موماي دەرھاللا، ـــ خېنىم، ئۆزلىرىمۇ تاماققا باقسىلا.

فېڭجيې يۈەنيېڭنىڭ قولىدىن تارتىپ يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ:

ـــ كەل، بىز بىلەن بىللە تاماق يەۋال، كېيىن يەنە قېيىداپ يۈرمىگىن، ـــ دېدى.

يۈەنيېڭ داستىخانغا ئولتۇردى، خىزمەتكار ئاياللار يەنە چىنە ـ چوكا قويدى. بۇ ئۈچەيلەنمۇ غىزالىنىپ بولدى.

ـــ قارىسام، ھەربىرلىرى تاماقنى ئازراقلا يەپ بولدى قىلىشىدىكەنلا، تۇۋا، قورساقلىرىمۇ ئاچمامدىغاندۇ ! شامال ئۈچۈرتۈپ كەتمىگىنىگە ھەيرانمەن !

ـــ بۇگۈن تاماق جىق ئېشىپ قالدى، خىزمەتكارلار نەگە كېتىشكەندۇ؟ ـــ دەپ سورىدى يۈەنيېڭ.

ـــ ھېچكىم كەتكىنى يوق، ئۇلار قالغان تاماقنى تارقىتىپ بېرىشنى كۈتۈپ تۇرۇشۇپتۇ، ـــ دەپ جاۋاب بېرىشتى خىزمەتكار

ئاياللار.

— ئۇلار مۇنچىلىك تاماقنى يەپ كېتەلمىدۇ، — دېدى يۈەنياڭ، — كېلىن ئاغىچىنىڭ ئۆيىدىكى پىڭئېرگە ئىككى چىنە تاماق ئاپىرىپ بېرىڭلار.

— ئۇ ئاللىقاچان تاماق يەپ بولدى، تاماق ئاپىرىشنىڭ ھاجىتى يوق، — دېدى فېڭجيې.

— يەپ بولالمىسا مۇشۇكلىرى يېسۇن، — دېدى يۈەنياڭ.

بىر ئايال دەرھال ئىككى خىل سەينى تاماقدانغا سېلىپ ئېلىپ كەتتى.

— سۇيۇن نەگە كەتتى؟ — دەپ سورىدى يۈەنياڭ.

— ئۇلارمۇ شۇ يەردە بىللە تاماق يەۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى لى ۋەن، — ئۇنى سوراپ نېمە قىلاتتىڭ؟

— ئۇنداق بولسا بوپتۇ، — دېدى يۈەنياڭ.

— شىرىن بۇ يەردە يوق، — دېدى فېڭجيې، — شۇنىڭغا ئىككى خىل سەي ئەۋەتكۈزۈپ بەرسەڭ بولاتتى.

يۈەنياڭ شۇ ئاندىلا تاماق ئاپىرىشقا كىشى بۇيرۇدى، ئاندىن خىزمەتكار ئاياللاردىن:

— قايتىپ كەلگەندە شاراب ئىچىش ئۈچۈن كېرەكلىك كۆك ـ گېزەكنى تاماقدانغا قاچىلىدىڭلارمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— بىرەمدىن كېيىن تەييار بولۇپ قالارمىكىن، — دېدى بىر ئايال.

— ئالدىرىتىپ قويۇڭلار، — دېدى يۈەنياڭ.

ئاياللار خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈشتى.

فېڭجيېلەر تەنچۇننىڭ ئۆيىگە كېلىۋىدى، بۇ يەردە ئۇنىڭ ئانىلىرى پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانىكەن. تەنچۇن ئادەتتە كەڭتاشا، ئازادىلىكنى ياخشى كۆرگەچكە، بۇ ئۇچ ئېغىز ئۆي بۆلۈۋېتىلمەي، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا يوغان ئامۇت گۈلدۈك مەرمەر شىرە قويۇلغان بولۇپ، ئۈستىگە مەشھۇر خەتتاتلارنىڭ ھۆسنىخەتلىرى، نەچچە ئونلىغان ئېسىل سىياھدانلار، ھەر خىل

قەلەمدانلار تىزىلغاندى. قەلەمدانلارغا سانجىلغان قەلەملەر خۇددى ئورماندەك كۆرۈنەتتى، بىر چەتتە، رۇجۇدا ئىشلەنگەن ۋە ھەممە يېنى تۆشۈكلۈك ناھايىتى چوڭ جانان لوڭقىغا بىللۇر توپچىدەك ئاق جۇخار گۈلى لىقمۇلىق قىستۇرۇلغاندى. غەربىي تامنىڭ ئوتتۇرىسىغا مى شياڭيانڭنىڭ «تۇتەكلىك يامغۇر» ناملىق رەسىمى ئېسىقلىق تۇراتتى. رەسىمنىڭ ئوڭ ـ سولىغا يەن لۇگۇڭنىڭ ئۆزى[1] قەلىمى بىلەن يېزىلغان مۇنۇ بەيىتى ئېسىلغانىدى:

بۇغ ـ شەپەق يايدى قۇچاق ئۆز مەيلىچە تارام ـ تارام،
تاغ ـ بۇلاق بەرگەي ئۆمۈرگە دالدەك ھۇزۇر ئارام.

شىرەگە يوغان بىر داڭقان قويۇلغان، چەپ تەرەپتىكى سۆسۈن سەندەل ياغىچىدىن ياسالغان جاۋەندە داگۇەن خۇمدىنىدا ئىشلەنگەن يوغان تاۋاق بولۇپ، تاۋاقتا سارغىيىپ پىشقان بىرقانچە ئون دانە چىرايلىق بەرغەمۇت تىزىلغان؛ ئوڭ تەرەپتىكى پەرەڭ سىرى بىلەن سىرلانغان جاۋەنگە ئاق قاشتاشتىن ياسالغان بىلىق شەكلىدىكى بىر قىرپاچ جاڭ ئېسىپ قويۇلغان ۋە بۇنىڭ يېنىغا چالدىغان چوكىسى ئېسىقلىق ئىدى.

بەنئېر ئەمدى بۇ يەرگە خېلىلا كۆنۈپ قالغاچقا، ھېلىقى جاڭنى چالىمەن دەپ چوكىسىنى ئالماقچى بولۇۋېدى، دېدەكلەر يول قويمىدى. ئاندىن ئۇنىڭ بەرغەمۇتقا كۆزى چۈشۈپ ئۇنى يېگۈسى كېلىپ كەتتى. تەنچۇن ئۇنىڭغا بىر تالنى ئېلىپ بېرىپ:

ـــ مە، ئوينا، بۇنى يېگىلى بولمايدۇ جۇمۇ، ـــ دېدى.

---

① مى شياڭيىڭ ـــ سۇڭ دەۋرىدىكى مەشھۇر رەسسام مى فۇ، ئۇ شياڭيانڭلىق بولغاچقا، مى شياڭيانڭ دەپ ئاتالغان؛ يەن لۇگۇڭ ـــ تاڭ دەۋرىدىكى مەشھۇر خەتتات يەن جېنچىڭ، لۇ ئەمىرى دەپ ئۇنۋان بېرىلگەچكە، «يەن لۇگۇڭ» دەپ ئاتالغان. بۇلارنىڭ يادنامىلىرى ئىنتايىن قەدىرلىك بولغاچقا، كىشىلەر ئۆيىنى زىننەتلەشتە دۆلەتمەنلىكنى شۇلار بىلەن ئىپادىلىشەتتى.

شەرق تەرەپتە ئېگىز بىر كارىۋات بولۇپ، ئالدىغا پىياز كۆكى شايىغا جۇپ ـ جۇپ غۇنچىلار كەشتىلەنگەن چىملىدىق تۇتۇلغاندى، بەنئېر چىملىدىقنىڭ قېشىغا يۇگۇرۇپ كېلىپ:

ـــ ماڭۇ كەركى، ئاۋۇ چېكەتكە، ـــ دەپ جاۋابلاشقا باشلىدى.

لېيۇ موماي ئۇنىڭ يۈزىگە تارسلا قىلىپ بىر تەستەك سالدى ـ دە، ۋارقىرىدى:

ـــ ھەي پەسەندە شۇم، تەپ تارتماي غەلۋە قىلغىلى تۇردۇڭغۇ ! سېنى بۇ يەرنى كۆرسۇن دەپ كىرگۈزۈپ قويسا، بەتقىلىقلىق قىلىۋاتىسىنا !

بەنئېر يىغلاشقا باشلىۋىدى، باشقىلار دەرھال ئۇنى بەزلەپ، يىغىسىنى پەس قىلدى.

جيا ئانا شايى كۆزنەكلىك دېرىزىدىن ھويلىغا بىر قۇر كۆز يۇگۈرتۇپ:

ـــ ئارقا پېشايۋان تۇۋۇدىكى چىنار ئەي بوپتۇ، ئەمما ئىنچىكىرەك ئىكەن، ـــ دېدى.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا تۇيۇقسىز شامال چىقىپ، داپ ـ دۇمباق، نەغمە ـ ناۋانىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى.

ـــ كىمنىڭكىدە توي بولدىكىنە؟ ـــ دەپ سورىدى جيا ئانا، ـــ بۇ يەر كوچىغا بەك يېقىن ئىكەن.

ـــ كوچىدىكىنى ئاڭلىغىلى بولامدۇ؟ ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۈلۈپ، ـــ بىزنىڭ ئويۇنچى قىزلىرىمىز مەشىق قىلىۋاتىدۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا، ئۇلارنى چاقىرساق، مۇشۇ يەردە مەشىق قىلسا بولمامدۇ؟ ـــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، ـــ ئۇلارمۇ ئويۇننى ئويناۋەرسە، بىزمۇ كۆڭۈل ئاچساق ئوبدان ئەمەسمۇ؟

فېڭجيې دەرھال ئۇلارنى چاقىرىشقا ئادەم ئەۋەتتى، ئارقىدىنلا شىرە راسلاش ۋە قىزىل كېگىز سېلىشنى تاپىلىدى.

ـــ نېلۇپەر سەيناسىدىكى شىپاڭغا سورۇن راسلانسۇن، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ نەغمە سۇ بويىدا تېخىمۇ چىرايلىق ئاڭلىنىدۇ.

كېيىن زەرەپشان راۋنقى تۇۋدە شاراب ئىچەيلى، شۇ يەر ئازادىرەك ھەم نەغمە ئاڭلاشقىمۇ يېقىن.

ھەممەيلەن «ئوبدان» دەپ قوشۇلۇشتى. جيا ئانا شۆ ھاممىغا قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— يۈرسىلە، بىز كەتتۇق، ھەمشىرىلەر ئۆيىگە كىشى كەلگەننى ئانچە ياقتۇرمايدۇ، ئۆينى پاسكىنا قىلمۇبتىدۇ، دەپ قورقسا كېرەك. بىز ئۈلارنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنمەيلى. توغرىسى، بىردەم قېيىقتا ئۇزۇپ، ئاندىن شاراب ئىچكىلى بارارمىز، — دېدى.

شۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن ئورنىدىن تۇرۇشۇپ ماڭماقچى بولۇۋدى، تەنچۇن كۈلۈپ:

— نېمە دېگەنلىرى بۇ، چوڭ ئانا؟ مەن تېخى ئۆزلىرىنى ھاممام ۋە خان ئانامنى بىردەم ئولتۇرۇپ كېتىشكە تەكلىپ قىلىپمۇ ئەكېلەلمەيمەن دەۋاتسام ! — دېدى.

— مېنىڭ بۇ ئۇچىنچى قىز نەۋرەم بەك ياخشى، — دېدى جيا ئانا كۈلۈمسىرەپ، — ھېلىقى باۋيۇي بىلەن دەييۇي دېگەن ئىككى نەۋرەملا ئەسكى. كېيىن ئىچىپ مەست بولۇپ قالغان چېغىمىزدا، ئەتەي شۇلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ غەلۋە قىلايلى !

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن كۈلۈشۇپ ئۆيدىن بىللە چىقىشتى. ئۈلار ئانچە ئۇزاق ماڭمايلا، سۇ چېچىكى جەزىرىسىگە يېتىپ كېلىشتى. گۈسۈدىن ئالايىتەن تاللاپ ئەكەلگەن بىرنەچچە قېيىقچى ئاياللار ياۋا نەشپۈت ياغىچىدىن ياسالغان ئىككى قېيىقنى ئاللىقاچان تەخ قىلىپ قويغانىدى. خىزمەتكارلار جيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، شۆ ھاممىا، لىيۇ موماي، يۈەنياڭ، يۈيچۈەرلەرنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ بىر قېيىقىقا چىقاردى، بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن لى ۋەن چىقتى. فېڭجيېمۇ چىقىپ، قېيىقنىڭ تۈمشۇقىدا ئۆرە تۇرۇپ قېيىقنى ئۆزى ھەيدىمەكچى بولدى. جيا ئانا قېيىق قازنىقىدا تۇرۇپ:

— ھەي، بۇ چاقچاق قىلىدىغان ئىش ئەمەس ! بۇ دەريانىڭ

ئىچى بولمىسىمۇ، ھەرھالدا خېلى چوڭقۇر، چاپسان بۇ يەرگە كىرگىن، — دېدى.

— نېمە قورقۇش! — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، — مەندىن خاتىرجەم بولسىلا، خان ئانا.

فېڭجيې خادىنى تىرەپ قېيىقنى ئورنىدىن قىمىرلاتتى، قېيىق كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ قالدى. قېيىق كىچىك، ئادەم كۆپ بولغاچقا، فېڭجيې قېيىقنى ئوڭشىيالمايى تەمتىرەپ قېلىپ، خادىنى دەرھال قېيىقچى ئايالغا بەردى، ئۆزى زوڭ ئولتۇرۇۋالدى.

ئاندىن كېيىن يەنە بىر قېيىقنا يېڭچۇن قاتارلىق ھەمشىرىلەر ۋە باۋيۇي چۇشۇپ ئارقىدىن ئۇزۇپ ماڭدى. قالغان خىزمەتكار ئاياللار، دېدەكلەر قىرغاق بويلاپ ئەگىشىپ ماڭدى.

— كىشىنىڭ چىشىنى قېرىشتۇرۇپ، ماۋۇ سېسىپ كەتكەن نېلۇپەر يوپۇرماقلىرىنى نېمىشقا يۇلدۇرۇۋەتمىگەندۇ؟ — دېدى باۋيۇي.

— بۇ ئاي - بۇ كۈنلەردە بۇ باغدا بىردەمدۇ ئارامچىلىق بولماي، ھەر كۈنى سەيلە - تاماشا بولۇۋاتسا، بۇلارنى يىغدۇرۇۋېتىدىغانغا نەدىكى چولا دەيسىز؟ — دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

— مەن لى يىشەننىڭ شېئىرىنى زادىلا ياقتۇرمايمەن، — دېدى دەييۇي، — لېكىن ئۇنىڭ «نېلۇپەر ياپرىقى بولسا، ئاڭلىنار يامغۇر ئۇنى» دېگەن بىر مىسرا شېئىرىنىلا ياخشى كۆرىمەن. سىلەر قۇرۇپ قالغان نېلۇپەرنى ئەتەي يىغدۇرۇۋەتمەكچى بولۇۋاتسىلەر.

— بۇ مىسرا ھەقىقەتەن ياخشى ئىكەن! — دېدى باۋيۇي، — بوپتۇ، بۇنىڭدىن كېيىن يۇلدۇرۇۋەتمەيلى.

شۇ ئەسنادا ئۇلار چېچەك قاينىملىق شۇاقزار شاخاپچىسىنىڭ ئايىغىغا كېلىشتى. بۇ يەر ئىنتايىن سۆرۈن بولۇپ، ئىككى قاسناقتا قۇرۇپ قالغان گىياھلار كۈز مەنزىرىسىنى تېخىمۇ

ئەكس ئەتكۈزۈپ تۇراتتى. جيا ئانا قىرغاقتىكى ئازادە بىنانى كۆرۈپ:

ــ بۇ باۋچەي قىزنىڭ ئۆيى ئەمەسمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ خوش، شۇنداق، ــ دەپ جاۋابنى بېرىشتى كۆپچىلىك.

جيا ئانا شۇ زامان قىرغاقتا توختاشقا بۇيرۇدى ــ دە، تاش پەلەمپەي بىلەن يۇقىرىغا چىقىپ، ئۆز ھەمراھلىرى بىلەن ئاسارۇنزار ھويلىغا كىردى. ئۇ يەرگە كىرىشىگە، ئۆزگىچە خۇش پۇراق گۈپۈلدەپ دىماققا ئۇرۇلدى. ئاجايىپ گىياھلار، خىسلەتلىك چىگگىلىكلەر سالقىن چۈشكەنسېرى تېخىمۇ كۆكىرىپ ئۇرۇق تۈتۈپ كەتكەندى. ئۇرۇقلىرى خۇددى مارجاندەك، پۇرچاقتەك كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرۈپ ساڭگىلىشىپ تۇراتتى. ئاندىن ئۆيگە كىرىۋىدى، ئۆي خۇددى غاردەك سۆرۈن ۋە بوش بولۇپ، ھەتتا ئۇششاق ــ چۈشۈشەك ئويۇنچۇقتىنمۇ ئەسەر يوق ئىدى. شىرەدە پەقەت بىر دانە قوپالراق دىجۇ لوڭقىسى① قويۇلغان، لوڭقىغا بىرنەچچە تال جۇخار گۈلى چىلانغان، لوڭقىنىڭ قېشىدا ئىككى دانە كىتاب، چاي قۇتىسى، پىيالىلەر تىزىقلىق ئىدى. كارىۋاتقا قارامتۇل شايى چىملىدىق تۈتۈلغان بولۇپ، يوتقان ــ كۆرپىلىرىمۇ ناھايىتى ئاددىي ئىدى.

ــ بۇ بالا بەك ياۋاش! ــ دېدى جيا ئانا بىرنى تىنىپ قويۇپ، ــ ئۆيۈڭنى بېزەيدىغان جاھازلىرىڭ بولمىسا، نېمىشقا ھاماڭدىن سوراپ ئالدۇرمىدىڭ؟ مەنمۇ سۈرۈشتۈرمەپتىمەن، ئويلاپمۇ قويماپتىمەن. دېمىسىمۇ، سىلەر نەرسە ــ كېرەكلىرىنى ئۆيۈڭلەردە قويۇپ كەلگەنسىلەر.

شۇ گەپ بىلەن جيا ئانا يۈەنياڭنى قەدىمكى زىننەت بۇيۇملىرىدىن ئەكىلىشكە بۇيرۇدى، ئاندىن فېڭجيېگە كايىدى:

ــ سىلىگە ئويۇنچۇقلاردىن ئەكەلدۇرۇپ بەرمەي، شۇنچىمۇ

① دىجۇ لوڭقىسى ــ قەدىمكى دەۋردە دىجۇدىكى چىنە خۇمدانلىرىدا ئىشلەنگەن لوڭقا. ئۇ «سېپتا»، «قوپال» دەپ ئىككى خىل بولاتتى.

پىخسىقلىق قىلامسەن !

ژاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن فېڭجيې تەڭلا كۈلۈپ:

ـــ ئۇ ئۆزى ئالغىلى ئۇنىمىسا ! بىز ئەۋەتكەن، ھەممە نېمىنى قايتۇرۇۋەتتى، ـــ دەپ جاۋاب بېرىشتى.

ـــ ئۇ ئۆيدە چاغدىمۇ بۇنداق نەرسىلەر بىلەن ئانچە ئېيتىشمايتتى، كارى يوق ئىدى، ـــ دېدى شۆ ھاممىمۇ كۈلۈمسىرەپ.

ـــ بۇ ئىشى بولماپتۇ ! ـــ دېدى جيا ئانا بېشىنى چايقاپ، ـــ ئۇ ئۆزىغۇ ئاۋارىچىلىكتىن قاچىدىكەن، ئەگەر ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى كېلىپ قالسا، ئۇلارنىڭ ئالدىدا سەتچىلىك بولىدۇ. ئىككىنچىدىن، ياش قىزلار ئۆينى بۇنداق ئاددىي ـ ساددا تۇتۇشتىنمۇ ھەزەر ئەيلىسە بولىدۇ. بولمىسا، بىزدەك مومايلار ئات ئېغىلىدا تۇرساق بولىدۇ شۇ ! سىلەر كىتابلاردىن، ئويۇنلاردىن دېيىلگەن خېنىملارنىڭ ھۇجرىلىرىنىڭ قالتىس كۆركەم ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ تۇرىسىلەرغۇ ! بىزنىڭ قىزلىرىمىزنى ئۇنداق خېنىملارغا سېلىشتۇرغىلىغۇ بولمايدۇ، شۇنداقتىمۇ بۇ دەرىجىدە بولۇپ كەتسەڭلار بولمايدۇ ـ دە. تەييار تۇرغان نەرسىلەرنى نېمىشقا تىزىپ قويمايسىلەر؟ ئەگەر ئاددىي ـ ساددىلىقنى بەك ياخشى كۆرسە، بىرقانچە خىلنى كەمرەك تىزسىمۇ بولىۋېرىدىغان ئىش. مەن ئىلگىرى ئۆي تۇزەشنى كارامەت بىلەتتىم، ھازىر قېرىپ قالغان چېغىمدا بۇنداق ئىشلارغا ھەپسىلەم قالمىدى، بىزنىڭ قىزلىرىمىزمۇ ئۆيىنچىنى ياساشنى ئۆگىنىۋالغىنى ياخشى. بولمىسا، چاكىنىلىق قىلىپ ئوبدان نەرسىلەرنىمۇ سەت تىزىپ قويىدۇ. مېنىڭ نەزىرىمچە، ئۇلار چاكىنىلاردىن ئەمەس. قاراپ تۇر، بۇ ئۆينى ئۆزۈم تۇزەشتۇرۇپ بېرىدىغان بولسام، ھۆددىگە ئازادە ھەم ئاددىي ـ ساددا بولۇپ چىقىدۇ. مېنىڭدە شۇ كەمگىچە ساقلاپ كېلىۋاتقان ئىككى نەرسە بار، باۋيۇيگە كۆرسەتمىگەن. ئۇنىڭ كۆزى چۇشۇپ قالسا نابۇت قىلىۋېتەتتى.

شۇ گەپ بىلەن جيا ئانا يۈەنياڭنى چاقىرىپ تاپىلاپ قويدى:

— تاشتىن ياسالغان تەشتەك مەنزىرىنى، شايى شىرمەلنى، قارا بۇلۇت رەڭگىدىكى تاش داڭقاننى ئەكەلگىن. ئاشۇ ئۇچ نەرسىنى مۇنۇ شىرەگە تىزىپ قويسا كۈپايە قىلىدۇ. ئاندىن ھېلىقى سىياھ بىلەن خەت پۈتۈلگەن سۈرەتلىك ئاق دارايى چىمىلدىقنى ئەكېلىپ مۇنۇ چىمىلدىقنى يەڭگۈشلىۋەتكىن.

يۈەنياڭ خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئۇ نەرسىلەر شەرقىي بالىخانىدىكى قايسى ساندۇقتىكىن، ئالدىرىماي ئىزدەشكە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا ئەتە ئەكېلىپ بەرسەكمۇ بولار، — دېدى.

— ئەتە ياكى ئۆگۈنلۈككە ئەكېلىپ بەرسەڭمۇ بولىدۇ، ئەمما ئۇنتۇپ قالمىغىن، — دېدى جيا ئانا.

شۇ گەپ بىلەن ئۇلار يەنە بىردەم ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، بۇ ئۆيدىن چىقىپلا زەرەپشان راۋاققا كېلىپ قېلىشتى، بۇ يەردە ۋېنگۈەن قاتارلىق ئويۇنچى قىزلار ئالدىغا چىقىپ سالام بەردى. ئاندىن قايسى ناخشىنى ئورۇنلىساقكىن، دەپ سوراشتى.

— ئۆزۈڭلار پىششىق ئۆگەنگىنىڭلاردىن بىرنەچچىنى ئويناپ باقمامسىلەر، — دېدى جيا ئانا.

ۋېنگۈەنلەر بۇ يەردىن چىقىپ نېلۇپەر سەينا سىغا كېلىشتى. بۇ گەپ شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

بۇ يەردە فېڭجيې خىزمەتكارلارنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ ھەممىنى تەلتۆكۈس راسلاپ قويغاندى. تۆرنىڭ ئوڭ ۋە سول يانلىرىغا ئىككى ئۆزۈن كات قويۇلۇپ، ئۈستىگە كىمخاب كۆرپە، نېلۇپەر گۈللۈك بامبۇك بورا سېلىندى، ھەربىر كاتنىڭ ئالدىغا ئىككىدىن سىرلانغان نەقىشلىك شىرە قويۇلدى، بۇ شىرەلەرنىڭ بەزىسىگە يەسىمەن ياكى مېيخۇا، بەزىسىگە نېلۇپەر يوپۇرمىقى ياكى ئاپتاپپەرەس نەقىش قىلىنغان بولۇپ، شەكىللىرىمۇ ئوخشاش ئەمەس، بەزىسى چاسا، بەزىسى يۇمىلاق ئىدى، ھەربىر

شىرەنىڭ ئۈستىگە بىر يۈرۈشتىن ئىسرىق جابدۇقى[1]، بىردىن تاماق قۇتىسى قويۇلدى. تۆردىكى ئىككى كات بىلەن تۆت شىرە جيا ئانا بىلەن شۆ ھاممىغا، ئۇنىڭ تۆۋۈنىدىكى بىر ئورۇندۇق بىلەن ئىككى شىرە ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا راسلاندى، قالغانلارنىڭ ھەربىرىگە بىردىن ئورۇندۇق، بىردىن شىرە قويۇلدى. شەرق تەرەپتە لیۇ مومايغا، ئۇنىڭ تۆۋۈنىدە ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا ئورۇن راسلاندى. غەرب تەرەپتە ئاۋۋال شياڭيۈن، ئىككىنچىسى باۋچەي، ئۈچىنچىسى دەييۈي، تۆتىنچىسى يىڭچۈن، ئاندىن تەنچۈن ۋە شىچۈنلەرگە ئۆز قاتارى بويىچە، باۋيۈيگە بولسا ھەممىنىڭ ئايىغىدا ئورۇن راسلاندى. لى ۋەن بىلەن فېڭجيېنىڭ شىرەسى ئۈچىنچى سالاسۇنىنىڭ ئىچىگە ۋە شايى پەردىلىك ئىككىنچى جاۋەننىڭ تېشىغا قويۇلدى. تاماق قۇتىلىرىمۇ شىرەنىڭ شەكلىگە قاراپ قويۇلدى. ھەربىر كىشىگە بىردىن قارا كۈمۈشتىن ياسالغان نەقىشلىك پەرەڭ شارابدان بىلەن بىردىن رەڭدار ئېمالىلىق قەدەھ قويۇلدى.

ھەممەيلەن ئۆز ئورۇنلىرىغا كېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، جيا ئانا كۈلۈپ:

ــ ئالدى بىلەن ئىككى قەدەھتىن شاراب ئىچەيلى، بۈگۈنمۇ شاراب تېپىشمىقى بىلەن ئىچسەك كۆڭۈللۈك بولىدۇ، ــ دېدى.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم شاراب تېپىشمىقى ئېيتىشقا ئۇستا تۇرسا، بىز نېمىنى بىلەتتۇق! ــ دېدى شۆ ھامما كۈلۈپ، ــ چوقۇم بىزنى مەست قىلىپ قويىدۇ. مۇشۇ باھانىدە بىزگە بىر ــ ئىككى قەدەھنى ئوشۇق ئىچۈرۈۋېتىدىغان بولدى ــ دە.

ــ بۈگۈن سىلى بەك كەمتەرلىك قىلىۋاتىلا، ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، ــ مېنى قېرى دەپ مەندىن بىزار بولغان ئوخشايلا.

ــ يوقسۇ، كەمتەرلىك قىلغىنىم يوق، ــ دېدى شۆ ھاممىا

---

① ئىسرىق جابدۇقى ــ ئىسرىقدان، كۈجە قۇتىسى، كۈجىگە كېرەكلىك چوكا ــ كۈرەك سالىدىغان لوڭقا قاتارلىق بۇ بىر يۈرۈش نەرسىلەر ئىسرىق جابدۇقى دەپ ئاتىلىدۇ.

كۈلۈمسىرەپ، ــ جاۋابنى ئەپلەشتۇرەلمىسەم كۈلكىگە قالارمەنمكىن، دېگىنىم ئىدى.

ــ ئەگەر سۆز تاپالماي قالسىڭىز بىر قەدەھنى ئارتۇقراق ئىچىۋېتىسىز شۇ، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم سۆزگە ئارىلىشىپ، ــ مەست بولۇپ قالسىڭىز بېرىپ ئۇخلايسىز، ئۇ چاغدا كىممۇ بىزنى زاڭلىق قىلاتتى؟

ــ ماقۇل، بۇيرۇققا بويسۇنمەن، ــ دېدى شۆ ھامما بېشىنى لىڭشىتقان ھالدا كۈلۈپ، ــ قېنى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۆزلىرى بىر قەدەھ ئىچىپ ئويۇننى باشلاپ بېرەرلا.

ــ بۇغۇ ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ ! ــ دېدى جىيا ئانا ۋە شۇ زامانلا بىر قەدەھ ئىچىۋەتتى.

فېڭجيې ئىلدام جيا ئاننىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ شاراب تېپىشمىقى ئويناپدىغان بولساق، يەنىلا يۇەنياڭ ئاچامنىڭ ئېلان قىلغىنى ياخشى، ــ دېدى.

ھەممەيلەن جيا ئانا ئېيتقىدەك شاراب تېپىشمىقىنى يۇەنياڭ دەپ بېرىدىغانلىقىنى بىلگەچكە:

ــ توغرا، ــ دەپ ماقۇللاشتى.

فېڭجيې يۇەنياڭنى تارتىپ قېشىغا ئەكېلىۋالدى.

ــ ئويۇنغا قوشۇلغاندىن كېيىن ئۆرە تۇرۇشقا بولمايدۇ، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ۋە ئارقىسىغا قايرىلىپ بىر چۆرە قىزنى بۇيرۇدى، ــ بىر ئورۇندۇق ئەكېلىپ كېلىن ئاغىچاڭلارنىڭ سورۇنىغا قويۇپ بەرگىن.

يۇەنياڭ بىردەم تۇزۇت قىلىپ ھەشقاللا بىلدۇردى ـ دە، بىر قەدەھ ئىچتى، ئاندىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ شاراب تېپىشمىقىدىكى بۇيرۇق ھەربىي بۇيرۇق بىلەن باراۋەر، يۇقىرى ـ تۆۋەن دەپ ئولتۇرماستىن، پەقەت مەنلا باش بولىمەن. كىمكى سۆزۈمگە خىلاپلىق قىلىدىغان بولسا جازاغا ئۇچرايدۇ، ــ دېدى.

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ، تېزرەك دېگىن، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۈلۈپ.

يۈەنياڭ ئېغىز ئاچماي دەپ تۇرۇشقىدا، ليۇ مومماي ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ:

ـــ مېنى مۇنداق ئوينىتىشمىسىلا ! مەن ئۆيۈمگە قايتىپ كېتەي، ـــ دېدى.

ـــ ياق، ئۇنداق قىلسىڭىز بولمايدۇ، ـــ دەپ ھەممەيلەن كۈلۈشتى.

يۈەنياڭ چۆرە قىزلارنى قىچقىرىپ:

ـــ ئۇنى جايىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇڭلار ! ـــ دەپ بۇيرۇدى.

قىزلار كۈلۈشۈپ، مومانىنى جايىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇشتى.

ـــ ماڭا رەھىم قىلىڭلار ! ـــ دېدى ليۇ مومماي يالۋۇرۇپ.

ـــ تولا گەپ قىلسىڭىز، بىر چەينەك شاراب جەريمانە قويىمەن ! ـــ دېدى يۈەنياڭ پوپوزا قىلىپ.

ليۇ مومماي شۇنىڭدىن كېيىنلا جىممىدى.

ـــ ھازىر مەن ئۇستىخان كوزىرنىڭ بىر يۈرۈش چېكىتلىرىنى ئېلان قىلىمەن، ـــ دېدى يۈەنياڭ، ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن باشلىنىپ، نۆۋەت بويىچە داۋاملىشىپ ليۇ مومامدا ئاياغلىشىدۇ. مەسىلەن، مەن بىر يۈرۈش چېكىتنى دېگەندە، ئۇچ كوزىرنى ئېچىپ، ئاۋۋال بىرىنچىسىنى، ئاندىن ئىككىنچىسىنى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۈچىنچىسىنى ئېيتىمەن، بۇلار ئېيتىلىپ بولغاندىن كېيىن، ھەممىسى قوشۇلۇپ بۇنىڭدىن بىر يۈرۈش چېكىتلەرنىڭ ئىسمى تەركىب تاپىدۇ. مەيلى شېئىر بىلەن بولسۇن، بېيىت ـ قوشاق بىلەن بولسۇن ياكى ماقال ـ تەمسىل بىلەن بولسۇن، دېيىلگەن جۈملىگە قاراپ قاپىيەلىك جاۋاب بېرىش كېرەك. خاتالاشقان كىشى جەريمانىسىگە بىر قەدەھ ئىچىدۇ.

ـــ مۇشۇ ئوبدان ئىكەن، قېنى تېزرەك ئېيتقىن، ـــ

دېيىشتى كۆپچىلىك قوشۇلۇپ.

ــ ئۇنداق بولسا دەسلەپكى بىر يۇرۇشنى دەيمەن، ــ دېدى يۇەنياڭ، ــ سول ياندىكى كوزىرنى «ئاسمان» دەيدىكەن.

ــ ئۇستۇمدە كۆك گۇمبەزلىك ئاسمان بار ئىكەن، ــ دېدى جيا ئانا.

ــ ياخشى ! ــ دېيىشتى ھەممەيلەن ماختاپ.

ــ ئوتتۇرىدىكى كوزىردا بەش ـ ئالتە كەلدى، ــ دېدى يۇەنياڭ.

ــ ئالتە سالا مېيخۇا ھىدى سۆڭەككە يەتتى، ــ دېدى جيا ئانا جاۋاب بېرىپ.

ــ قالدى يەنە بىر كوزىر ئالتە بىر قوشلاش، ــ دېدى يۇەنياڭ.

ــ چىقتى بۇلۇت ئارىسىدىن قىپقىزىل قۇياش، ــ دېدى جيا ئانا.

ــ قوشۇلۇپ بولدى يەنە بىر «پاخما باش جىن»، ــ دېدى يۇەنياڭ.

ــ بۇ جىن جۇڭ كۇي پۇتنى قۇچاقلاپتۇ چىڭ، ــ دېدى جيا ئانا.

سۆز ئاياغلاشقاندا ھەممەيلەن كۇلۇشۇپ باركاللا ئېيتىشتى. جيا ئانا بىر قەدەھ ئىچتى.

ــ يەنە بىر يۇرۇشنى دەيمەن، ــ دېدى يۇەنياڭ، ــ سول ياندىكى كوزىردا «چوڭ ئۇزۇنچاق بەش».

ــ ئوينىپتۇ مېيخۇا ئوسسۇل شامالدا ئېگىپ باش، ــ دېدى شۆ ھاممە جاۋاب بېرىپ.

ــ ئوڭ ياندىكى كوزىردا «چوڭ بەش سوزۇنچاق»، ــ دېدى يۇەنياڭ.

ــ ئونىنچى ئايدا مېيخۇا تاغدا چاچار خۇش پۇراق، ــ دېدى شۆ ھاممە.

ــ ئوتتۇرىدىكى كوزىردا «ئىككى ـ بەش» يەتتە، ــ دېدى

يۇەنياڭ.

ــ يەتتىنچى ئايدا قىز ـ يىگىت بولدى ئۇلپەتتە[1]، ــ دېدى شۆ ھاممـا.

ــ قوشۇلۇپ «ئېرلاڭ بەش تاغدا قىلدى سايامەت[2]، ــ دېدى يۇەنياڭ.

ــ ئادەمزات كۆرەلمەس پەردەك راھەت، ــ دېدى شۆ ھاممـا.

بۇ بىر يۇرۇش ئېيتىلىپ بولۇش بىلەنلا ھەممەيلەن شۆ ھاممىنى ماختاشتى. شۆ ھاممـا بىر قەدەھ ئىچتى.

يۇەنياڭ داۋام قىلدۇردى:

ــ يەنە بىر يۇرۇشنى دەيمەن: سولدا «ئۇزۇن بىر» نى ئىككى قىلىپتۇ چاقناق.

ــ يورۇتۇپتۇ ئالەمنى كۇن ئاي بولۇپ قوشماق، ــ دېدى شياڭيۇن جاۋاب بېرىپ.

ــ ئوڭدا ئىككى بەردى نۇر «ئۇزۇنچاق بىر» گە، ــ دېدى يۇەنياڭ.

ــ گۇل بەرگىلىرى تۆتىشىز چۇشۇپتۇ يەرگە، ــ دېدى شياڭيۇن.

ــ ئوتتۇردا «بىر بىلەن تۆت» ياندىشىپ كەلگەن، ــ دېدى يۇەنياڭ.

ــ كۇن يېنى بۇلۇتقا يانداپ ئۆرۈك تىكىلەنگەن، ــ دېدى شياڭيۇن.

ــ قوشۇلغاندا «گىلاس توققۇز قېتىم پىشىپتۇ» ، ــ دېدى يۇەنياڭ.

---

① قىز ـ يىگىت ـ ئاسماندىكى بايكار قىز (پەرىزات) بىلەن پادىچى يىگىتنىڭ كونىچە يەتتىنچى ئاينىڭ يەتتىنچى كۇنى كەچتە دىدار كۆرۈشىدىغانلىقى توغرىسىدىكى رىۋايەت كۆزدە تۇتۇلغان.

② ئېرلاڭ ــ ئىككىنچى يىگىت، يەنى مەبۇدكە ئايلانغان ئىككىنچى يىگىتنىڭ بەش تاغ (ئوتتۇرىدىكى سۇڭشەن، شەرقتىكى تەيشەن، غەربتىكى خۇاشەن، جەنۇبتىكى خېڭشەن، شىمالدىكى خېنشەن) نى كېزىپ يۇرىدىغانلىقى توغرىسىدىكى رىۋايەت.

ـــ خانلىق باغدا ئۇنى قۇشقاچ چوقۇپ تېشىپتۇ، ـــ دېدى شياڭيۈن.

سۆز ئاخىرلاشقاندا شياڭيۈن بىر قەدەھ ئىچتى.

ـــ يەنە بىر يۇرۇشنى دەيمەن، ـــ دېدى يۈەنياڭ، ـــ سول كۆزىردا «ئۇزۇنچاق ئۇچ» تۇرار چىمىرلاپ.

ـــ قارلىغاچلار جۇپ ـ جۇپ تۇرار لىمدا ۋىچىرلاپ، ـــ دېدى باۋچەي جاۋاب بېرىپ.

ـــ ئوڭ كوزىردا «ئۇچ ئۇزۇنچاق» يەنە سەپ تۇزدى، ـــ دېدى يۈەنياڭ.

ـــ سۇ چېچىكى كۆك لېنتىدەك شامالدا ئۇزدى، ـــ دېدى باۋ چەي.

ـــ ئوتتۇرىسىدا «ئۇچ ـ ئالتە» بولدى توققۇز دان، ـــ دېدى يۈەنياڭ.

ـــ ئۇچ تاغ نىسپىي كۆك ئاسمان سىرتىغا چىققان، ـــ دېدى باۋ چەي.

ـــ قوشۇلۇپ «يالغۇز قېيىق زەنجىرگە چۈشتى»، ـــ دېدى يۈەنياڭ.

ـــ ھەممە يەرنى داۋالغۇش، دەرد ـ ئەلەم قۇچتى، ـــ دېدى باۋ چەي. ئاندىن سۆز تۈگەش بىلەن بىر قەدەھ ئىچتى.

يۈەنياڭ داۋام قىلدى:

ـــ سول ياندىكى كوزىردا «ئاسمان» بىپايان.

ـــ قۇتلۇق چاغ مەنزىرىدە، قالدى كۆك قايان، ـــ دەپ جاۋاب بەردى دەييۇي.

باۋ چەي بۇنى ئاڭلاپ دەييۇيگە قايرىلىپ قاراپ قويدى. دەييۇي، ماڭا جەرىمانە قويۇپ قالارمىكىن دېگەن ئەندىشە بىلەن بولۇپ ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدى.

ـــ ئوتتۇرىسىدا «كىمخاب شىرمەل» رەڭگى كۆركەم زەر، ـــ دېدى يۈەنياڭ.

ـــ شايى روجەكتىن بولمىدى خۇڭنياڭدىن ئەسەر، ـــ دېدى

دەيىۋي.

— قالدىسى «ئىككى - ئالتە» سەككىز بولدى تەڭ ، — دېدى يۇەنياڭ.

— بارگاھتا خانغا ئىككى باققان كىم بولدى، — دېدى دەيىۋي.

— قوشۇلۇپ بولدى «سېۋەت» گۈل ئۈزۈشكە باب، — دېدى يۇەنياڭ.

— كېلۈر پەرى چوغلۇقنى ھاسىغا ئاسقىلاپ، — دېدى دەيىۋي. سۆز تۈگەش بىلەنلا ئۇ بىر قەدەھ ئىچىۋەتتى.

— سول كوزىردا «تۆت - بەش» جەمئىي توققۇز گۈل بولدى، — دېدى يۇەنياڭ ئېلان قىلىپ.

— شاپىتۈل چېچىكى يامغۇردەك قويۇق، — دېدى يىگچۈن جاۋاب بېرىپ.

— جەريمانە قويۇش كېرەك ! قاپىيەسى توغرا ئەمەس، مەزمۇنىمۇ قاملاشمىدى، — دەپ كۈلۈشتى كۆپچىلىك.

يىگچۈن كۈلۈپ شارابتىن بىر ئوتلام ئىچتى.

ئەسلىدە فېگجيې بىلەن يۇەنياڭ لىيۇ مومايغا نۆۋەت بالدۇرراق كەلسە ئۇنىڭ كۈلكىلىك سۆزلىرىنى ئاڭلايمىز دېيىشىپ، ئەتەي يىگچۈننى خاتا سۆزلەتكۈزگەندى. نۆۋەت ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا كەلگەندە بىرنىلا ئېيتىپ، بولدى قىلدى. ئەمدى نۆۋەت لىيۇ مومايغا كەلگەندى.

— بىز سەھرالىقلارمۇ بىكار قالغان چاغلىرىمىزدا يىغلىپ مۇشۇنداق ئويۇنلارنى پات - پات ئويناپ تۇرىمىز، — دېدى لىيۇ موماي. لېكىن، بۇنىڭدەك ئوبدان ئەمەس. بوپتۇ، مەنمۇ ئۆزۈمنى بىر سىناپ باقايلا.

— بۇ ئوڭاي، بىلگەنلىرىڭىزنى دەۋېرىڭ، ھېچ ۋەقەسى يوق، — دېيىشتى كۆپچىلىك كۈلۈشۈپ.

يۇەنياڭ كۈلۈپ تۇرۇپ باشلىدى:

— سول يان كوزىردا «چوڭ تۆت» بولدى بىر «ئادەم».

لیۇ موماي بىرھازا ئويلىغاندىن كېيىن:
ــ تايىن سەھرالىق ئادەمدۇ ! ــ دېدى.
ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ ئۆينى بىر ئالدى.
ــ قاملاشتۇرۇپ دېدىڭ، شۇنداق دەۋەرگىن، ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.
ــ بىز سەھرالىقلارنىڭ تۇرغان تۇرقىمىز مۇشۇ، خان قىزلار، خېنىملار، كۈلۈشمىسلە، ــ دېدى لیۇ موماي ئۆزىمۇ كۈلۈپ.
ــ ئوتتۇرىسىدا «ئۇچ ـ تۆت» يېشىل رەڭ قىزىلغا ماس، ــ دېدى يۈەنياڭ.
ــ چوڭ يانغىندا يېشىل قۇرت ھېچ ئامان قالماس، ــ دېدى لیۇ موماي.
ــ ھە، ئۇنداق ئىشلار بولىدۇ، ئۆز پەدىكىزدە سۆزلىدىكىز، ــ دېدى ھەممىسى كۈلۈشۈپ.
ــ ئوڭ كوزىردا «بىر ـ تۆت» ئەجەب چىرايلىق ئىكەن، ــ دېدى يۈەنياڭ كۈلۈپ.
ــ بىر باش تۇرۇپ، بىر باش سامساق يېيىشلىك ئىكەن، ــ دېدى لیۇ موماي.
كۆپچىلىك يەنە كۈلۈشتى.
ــ ئۇچى قوشۇلغاندا «بىر تال گۈل» بوپتۇ، ــ دېدى يۈەنياڭ.
لیۇ موماي قول چېنى قىلىپ كۆرسىتىپ تۇرۇپ كۈلمەكچى بولدى ـ يۇ، لېكىن كۈلكىسىگە ھاي بېرىپ:
ــ چېچەك تۆكۈلۈپ يوغان كاۋا چۈشۈپتۇ، ــ دېدى.
كۆپچىلىك بۇنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز قاتتىق كۈلۈشۈپ كەتتى.
شۇ پەيتتە تاشقىرىدىن ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئاڭلاندى. نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

قىرىق بىرىنچى باب

جيا باۋيۈينىڭ يېشىل پەنجىرىلىك ئىبادەتخانىدا چاي تەمىنى تېتىپ باققانلىقى
ليۇ مومايىنىڭ مەست بولۇپ قېلىپ ئارامبەخش هويلىدا ئۇخلاپ قالغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، ليۇ موماي قول چېنى بىلەن كۆرسىتىپ:

ــ چېچەك تۆكۈلۈپ يوغان كاۋا چۈشۈپتۇ، ــ دېدى.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن ئۆينى بېشىغا كىيىپ كۈلۈشتى. ليۇ موماي ئالدىدىكى قەدەھنى ئىچىپ بولۇپ، يەنىمۇ قىزىقچىلىق قىلىپ سۆزلەپ كەتتى.

ــ شۇ تاپتا راستىنى ئېيتسام، ــ دېدى ئۇ كۈلۈپ، ــ پۇت ـ قوللىرىم كالانپاي، ئۇنىڭ ئۈستىگە شاراب ئىچىپ قويدۇم، قوللىرىم قولاشماي، بۇ چىنە قەدەھنى سۇندۇرۇپ قويارمەنمىكىن. ماڭا ياغاچ كاسا بولغان بولسا، قولۇمدىن يەرگە چۈشۈپ كەتسىمۇ ھېچ نەرسە بولماس ئىدى.

كۆپچىلىك يەنە كۈلۈشتى. فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاش بىلەنلا كۈلۈپ:

ــ راستلا ياغاچ كاسا كېرەك بولسا مەن ئەكەلدۈرۈپ بېرەي. ئەمما، ئاۋۋال شۇنى دەپ قويايكى، ياغاچ كاسىنى چىنە قەدەھكە تەڭلەشتۈرگىلى بولمايدۇ، ياغاچ كاسىنىڭ ئۆزى بىر يۈرۈش بولىدۇ، بىر يۈرۈش كاسىنىڭ ھەممىسىدە ئىچكەندىلا، ئىچكەنگە ھېساب بولىدۇ، ــ دېدى.

ليۇ موماي بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىچىدە ئويلاشقا باشلىدى: «مەن

بايا قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ چاقچاق قىلىپ ئېيتقانىدىم. بۇلارنىڭكىدە راستلا ياغاچ كاسا بارلىقىنى كىم بىلسۇن، مەنمۇ يېزا ئاقساقاللىرىنىڭكىدە پات - پات زىياپەتكە قاتنىشىپ قالاتتىم، ئۇ يەردىغۇ ئالتۇن - كۈمۈش قەدەھلەرنى كۆرگەن، ئەمما ياغاچ قەدەھنى زادىلا كۆرمەپتىكەنمەن. ھە، تاپتىم ! بۇ بەلكىم كىچىك بالىلار ئىشلىتىدىغان چۆچەك بولسا كېرەك. تايىنلىق ئۇلار گوللاپ ماڭا بىر - ئىككى چۆچەك شارابنى ئوشۇق ئىچۈرمەكچىغۇ. بوپتىلا، بۇ شارابمىغۇ ھەسەلدەك تاتلىق ئىكەن، كۆپرەك ئىچىۋەتسەم ھېچ ۋەقەسى بولماس.» شۇ خىيال بىلەن ئۇ:

— بوپتۇ، ئەكەلدۈرسىلە، شۇ چاغدا بىر گەپ بولار، — دېدى.

فېڭجيې فېڭئېرگە قاراپ:

— ئالدىنقى قاتاردىكى ئىچكىرىكى ئۆيدە كىتاب جاۋنىنىڭ ئۇستىدە بامبۇك يىلتىزىدىن ياسالغان بىر يۈرۈش ئون قەدەھ بار، شۇنى ئەكەل، — دەپ بۇيرۇدى.

فېڭئېر بۇنى ئاڭلاپ ئەمدى ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا، يۇەنياڭ كۈلۈپ:

— مەن بىلمەن، سىلەرنىڭكىدىكى ئۇ قەدەھلەر كىچىك، يەنە كېلىپ سىز ياغاچ كاسا دەپ تۇرۇقلۇق بامبۇك قەدەھنى ئەكەلدۈرسەك ياخشى بولماس، ئۇنىڭدىن كۆرە، بىزنىڭكىدىكى سېرىق تېرەك يىلتىزىدىن پۈتۈن پېتىچە ئويۇپ ياسالغان ئون دانە بىر يۈرۈش كاسا بار، شۇ كاسىلارنى ئالدۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئون كاسىدا بىراقلا ئىچۈرەيلى، — دېدى.

— بۇ تېخىمۇ ياخشى، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ.

يۇەنياڭ كاسىلارنى ئەكەلدۈردى. لېيۇ موماي كۆرۈش بىلەنلا ھەم قورقتى ھەم خۇشال بولدى. قورققان يېرى: بۇلار بىر - بىرىدىن چوڭ، قاتارىسىغا ئون كاسا بولۇپ، ئەڭ چوڭى كىچىك تەڭنەدەك، ئەڭ كىچىكى قولىدىكى قەدەھتىن ئىككى باراۋەر

چوڭ ئىدى؛ خۇشال بولغان يېرى: بۇ قەدەھلەر ئاجايىپ چىرايلىق نەقىشلىك بولۇپ، بىر خىل رەڭدە تاغ ـ دەريا، دەرەخ ـ ئورمان، ئادەم ۋە ھايۋاناتلارنىڭ رەسىملىرى چۈشۈرۈلگەن، يازما خەت ۋە تامغا ئىزلىرىمۇ بار ئىدى.

ـــ ئاشۇ كىچكىمۇ بولغۇدەك، ـــ دېدى موماي ئالدىراپ.

ـــ بۇ قەدەھلەردە شاراب ئىچىشكە چامىسى يېتىدىغانلار بولمىغاچقا، ھېچكىم ئۇنىڭدا ئىچىشكە پېتىنالمايدۇ، ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ـــ ئانىكا، سىز سورىتىپ قالغىنىڭىز ئۈچۈنلا مىڭ تەسلىكتە تاپتۇرۇپ ئەكەلدۇق، بىر ـ بىرلەپ بۇلارنىڭ ھەممىسىدە ئىچىپ چىقسىڭىز، ئاندىن توغرا كېلىدۇ.

ـــ ياق، بۇنىڭغا ئاجىزلىق قىلىمەن، ـــ دېدى ليۇ موماي قورققانلىقتىن يالۋۇرۇپ، ـــ ئوبدان خېنىم، ماڭا رەھىم قىلسىلا!

جيا ئانا، شۆ ھامما ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار ئۇنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقىغا قاراپ، بەرداشلىق بېرەلمەسمىكىن دەپ ئويلاپ، دەرھاللا كۈلۈشۈپ:

ـــ گەپ دېگەن گەپ، چاقچاق دېگەن چاقچاق، كۆپ ئىچسە بولماس. دەسلەپكى بىر كاسىنى ئىچىپ بولدى قىلسۇن، ـــ دېيىشتى.

ـــ خۇداغا شۈكۈر! ـــ دېدى ليۇ موماي، ـــ مەن كىچىكىدە ئىچەي، چوڭ كاسىنى ئۆيگە ئالغاچ كېتىپ ئاستا ـ ئاستا ئىچەي.

بۇ گەپ بىلەن يەنە ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

يۈەنياڭ نائىلاج بىر چوڭ كاسىنى لىق توشتۇردى، ليۇ موماي كاسىنى ئىككى قوللاپ ئېلىپ سۈمۈرۈشكە باشلىدى. جيا ئانا بىلەن شۆ ھامما تەڭلا:

ـــ ئالدىرىمايراق ئىچ، گېلىڭدا تۇرۇپ قالمىسۇن، ـــ دېيىشتى.

ئاندىن شۆ ھامما فېڭجيېنى ئۇنىڭ ئاغزىغا سەي سېلىپ

قويۇشقا بۇيرۇدى.

— ئانكا نېمە يەيسىز، ئىسمىنى دەپ بېرىڭ، ئاغزىڭىزغا سېلىپ قويىمەن، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ.

— مەن ئىسمىنى قانداق بىلەي! — دېدى لىيۇ موماي كۈلۈپ، — بۇ تاماقلار بىر - بىرىدىن ئوبدان ئىكەن.

— قۇرۇق چەيزىدىن قىسىپ ئاغزىغا سېلىپ قوي، — دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

فېڭجيې جيا ئاننىڭ ئېيتقىنى بويىچە قۇرۇق چەيزىدىن چوكا بىلەن قىسىپ لىيۇ موماينىڭ ئاغزىغا سېلىپ تۇرۇپ:

— سىلەرغۇ ھەر كۈنى چەيزە يەپ تۇرىسىلەر، بىزنىڭ چەيزىدىنمۇ يەپ بېقىڭ، ئاغزىڭىزغا تېتامدىكىن - تېتىمامدىكىن، — دېدى كۈلۈپ.

— مېنى ئالدىمىسىلا، — دېدى لىيۇ موماي كۈلۈپ، — چەيزىگە نەدىن كېلىپ قالغان تەم ئىكەن بۇ! چەيزە دېگەن مۇشۇنداقلا بولىدىغان بولسا بىز ئاشلىق تېرىماي چەيزىلا تېرىغان بولاتتۇق!

— بۇ راستلا چەيزە، سىزنى ئالدىمايمىز، — دېيىشتى كۆپچىلىك كۈلۈپ.

— راست چەيزىمۇ؟ — دېدى لىيۇ موماي ھەيران بولۇپ، — بايا تىن تەمىنى بىلمەي يەۋېرىپتىمەن. خېنىم، ئاغزىمغا يەنە بىر چوكا سېلىپ قويغان بولسىلا، ئوبدانراق چايناپ تەمىنى تېتىپ باقاي.

فېڭجيې ئۇنىڭ ئاغزىغا يەنە بىر چوكا سېلىپ قويدى. لىيۇ موماي خېلىغىچە چايناپ، ئاخىرىدا كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئانچە - مۇنچە چەيزە تەمى بولسىمۇ، ھېچ چەيزىگە ئوخشىمايدىغۇ، خېنىم؟ قانداق پىشۇرۇلىدىغانلىقىنى دەپ بەرسىلە، مەنمۇ شۇنداق پىشۇرۇپ يەپ باقاي، — دېدى.

— بۇ ئۇنچىۋالا تەسمۇ ئەمەس، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، — ئاۋۋال يېڭى ئۇزۇلگەن چەيزىنىڭ پوستىنى سويۇپ تاشلاپ،

ئېتىنى ئۇششاق قەلەمچە قىلىپ توخۇ يېغى بىلەن قورۇيدۇ، ئاندىن قۇرۇتۇلغان توخۇ گۆشىگە خۇش پۇراق زەمبۇرۇغ، يېڭى چىققان بامبۇك نوتىسى، موگۇ، دورا ـ دەرمەك قوشۇلغان دۇفۇ ۋە ھەر خىل قۇرۇق يېمىشلەرنى قوشۇپ، بۇلارنى يەنە ئۇششاق توغراپ، توخۇ شورپىسى بىلەن تاكى قۇرۇغىچە ئاستا پىشۇرىدۇ، ئۇستىگە كۆنجۇت يېغى چاچىدۇ، ئاندىن جياڭيۇ قۇيۇپ، جانان كوزىغا سېلىپ ئاغزىنى مەھكەم ئېتىدۇ. يەيدىغان چاغدا توخۇنىڭ قورۇلغان پاچاق گۆشى بىلەن قوشۇپ يەيدۇ، شۇ.

لىيۇ موماي بۇ گەپنى ئاڭلاپ بېشىنى چايقاپ، تىلىنى چىقاردى ـ دە:

ـــ ۋاي خۇدايىمەي ! بۇنىڭغا قانچىلىك توخۇ كېتىكەن بولغىيدى، شۇڭا تەملىك ئىكەن ـ دە ! ـــ دېدى كۈلۈپ، ئاندىن شارابنى ئاستا ـ ئاستا ئىچىپ تۈگىتىپ، كاسىنى ئويناپ ئولتۇردى.

ـــ تېخى ۋايىغىزگە يەتمەپسىز ! يەنە بىر كاسا ئىچمەمسىز؟ ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ.

ـــ يوقسۇ، ئېشىپ كېتىدۇ ! مەست بولۇپ تۈگىشىپ كېتىمەن ! ـــ دېدى موماي دەرھاللا، ـــ مەن بۇ كاسىنىڭ مۇشۇنداق چىرايلىقلىقىغا ھەۋىسىم كېلىپ، بۇنى قانداق ياسىغاندۇ، دەپ قاراپ قاپتىمەن !

ـــ شارابنىغۇ ئىچىپ بولدىڭىز، ـــ دېدى يۈەنياڭ كۈلۈپ، ـــ بۇ كاسا زادى قانداق ياغاچتىن ياسالغان، بىلەمسىز؟

ـــ ۋاي خېنىم، سىلىنىڭ بۇنى بىلمەسلىكلىرىدىن ئەجەبلەنگىلى بولمايدۇ، ـــ دېدى لىيۇ موماي كۈلۈپ، ـــ ھەرقايسىلىرى مۇنداق ياسىداق ھويلا ـ ئارانلاردا تۇرۇشۇۋاتسىلا، ياغاچنىڭ تۈرىنى پەرق ئېتىشەلەمتىلە؟ بىز دائىم دەرەخلىك بىلەن قوشنىدارچىلىق قىلىمىز، ئۇيقۇمىز كەلسە، دەرەخكە بېشىمىزنى قويۇپ ئۇخلايمىز، ھېرىپ كەتسەك، دەرەخكە يۆلىنىپ ئولتۇرىمىز، قەھەتچىلىك يىللىرى ئاچ قالساق، تېخى دەرەخنىڭ

قوۋزىقىنى يەيمىز. كۆزىمىزگە ھەر كۈنى شۇ كۆرۈنىدۇ، قۇلىقىمىزغا ھەر كۈنى شۇ ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ، ئاغزىمىزدىن ھەر كۈنى شۇ چۈشمەيدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ ياخشى ـ يامىنىنى، جىڭ ـ جاسىنى پەرق ئېتەلەيمىز. قېنى، مەن بىر پەرق ئېتىپ باقايچۇ، ـــ ئۇ بىر ھازاغىچە كاسىغا سىنچىلاپ قاراپ تۇرۇپ كېتىپ، ئاخىرىدا سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ ھەرقايسىلىرىدەك كىشىلەر ئۇنداق ئەرزان نەرسىلەرنى ھەرگىز تۇتۇشمايلا، ھېلىقىدەك ئاسان تېپىلىدىغان ياغاچ بۇيۇملىرىنىمۇ ئىشلىتىشمەيلا، دەڭسەپ باقسام، بۇ خېلىلا ئېغىر ئىكەن، تېرەكتىن ياسالغان بولمىسا، تايىنلىق سېرىق قارىغايدىن ياسالغان نېمە.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ھەممەيلەن قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ ئۆزىنى بىر ئالدى. شۇ پەيتتە بىر ئايال خىزمەتكار كىرىپ جىيا ئانىغا مۇراجىئەت قىلىپ سورىدى:

ـــ ئويۇنچى قىزلار نېلۇپەر سەيناسىغا كېلىشىپ بولدى، يولىورۇق بەرگەن بولسىلا، ئۇلار ئويۇننى باشلاۋېرەمدۇ ياكى بىردەم كۈتۈپ تۇرامدۇ؟

ـــ ئەجەبمۇ ئۇنتۇپ قاپتىمەنغۇ، ـــ دېدى جىيا ئانا كۈلۈپ، ـــ ھازىر باشلاۋەرسۇن.

ھېلىقى ئايال خوش دەپ چىقىپ كەتتى. كۆپ ئۆتمەي يىراقتىن لەرزان يالغۇزەك ـ بالامان ئاۋازى ئىشتىلدى، ئۇنىڭغا نەي ـ نېپىر ئاۋازى جور بولدى. راسا مەيىن شامال چىقىپ تۇرغان سالقىن پەيتتە، دەرەخزارلىقتىن ئۆتۈپ كۆل ئارقىلىق كېلىۋاتقان بۇ نەغمە ساداسى تەبىئىي يوسۇندا كىشىنىڭ كۆڭلىنى ھۇزۇرلاندۇراتتى. باۋيۇي ئاۋۋال ئۆزىنى تۇتالمايلا قېلىپ چەينەكتىن بىر قەدەھ شاراب قۇيدى ـ دە، گۇپلا قىلىپ ئىچىۋەتتى، ئارقىدىن يەنە بىر قەدەھ تولدۇرۇپ ئىچەي دەپ تۇرۇۋېدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمىنىڭمۇ ئىچكۈسى كېلىپ، ئىسىستىلغان شارابقا كىشى بۇيرۇغانلىقىنى كۆرۈپ، دەرھال قولىدىكى قەدەھنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئانىسىنىڭ لېۋىگە

يېقىن ئاپارغانىدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭدىن ئىككى ئوتلام ئىچتى.

بىر دەمدىن كېيىن ئىسىستىلغان شاراب كەلتۈرۈلدى، بۇنى كۆرۈپ باۋيۇي ئۆز ئۆزىنىغا بېرىپ ئولتۇردى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم شارابدان[1]نى ئېلىپ داستىخاندىن تۇردى، قالغانلارمۇ جايىدىن تۇرۇشتى، شۆ ھاممىمۇ ئورنىدىن تۇرۇۋىدى، جيا ئانا شۇ زامان لى ۋەن بىلەن فېڭجيېنى شارابداننى ئېلىشقا بۇيرۇپ:

ــ ھامماڭلار ئولتۇرسۇن، ئۇلار ئولتۇرسا ھەممەيلەن بەھۇزۇر ئولتۇرالايدۇ، ــ دېدى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپ بىلەن شارابداننى فېڭجيېگە بېرىپ، ئۆز ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى.

جيا ئانا كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ ھەممەيلەن ئىككى قەدەھتىن ئىچەيلى، بۇگۈن خويمۇ كۆڭلىمىز ئېچىلىپ قالدى، ــ دېدى ـ دە، قولىدىكى قەدەھنى كۆتۈرۈپ شۆ ھاممىنى تەكلىپ قىلدى. ئاندىن شياڭيۈن بىلەن باۋچەيگە قاراپ، ــ سىلەر ئاچا ـ سىڭىل ئىككىڭلارمۇ بىر قەدەھتىن ئىچىڭلار، لېكىن دەييۇي سىڭلىڭلارغۇ ئانچە ئىچمەيتتى، ئۇنىمۇ كەچۈرمەڭلار، ــ دەپ، ئۆزىمۇ ئىچىپ تۇغەتتى. شياڭيۈن، باۋچەي، دەييۇيمۇ ئىچىشتى.

لىيۇ موماي چېلىنىۋاتقان نەغمىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە شارابنىڭ تەسىرى بىلەن بارغانسېرى كەيپى كۆتۈرۈلۈپ، پۈت ـ قوللىرىنى ئويناتقىلى باشلىدى. باۋيۇي جايىدىن تۇرۇپ، دەييۇينىڭ قېشىغا كەلدى ـ دە، كۈلۈپ:

ــ لىيۇ مومايىنىڭ ئەپتىگە قارىڭ، ــ دېدى.

ــ ئۆز زامانىسىدا، مۇقەددەس ساز[2] چېلىنغان ھامان بارچە

---

① شارابدان ــ شاراب ئىسسىتىلىدىغان چۆگۈن، ئىچىگە قاينىاق سۇ قۇيۇلۇپ ئوتتۇرىسىغا شاراب چەينىكى قويۇلىدۇ.

② مۇقەددەس ساز ــ رىۋايەتكە قارىغاندا، ئۇزاق ئۆتمۈشتىكى خاقان شۇن زامانىسىدا، كۇي ئىسىملىك بىر سازەندە بولۇپ، ئۇ ساز چالسا پوتۇن ھايۋانلارمۇ ئۇسسۇل ئويناىدىكەنمىش.

هايۋان ئۇسسۇل ئويىنىغانىكەن، ھازىر ئاران بىر كالا ئۇسسۇل ئويناۋاتىدۇ ! ــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

ھەمشىرىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈشتى.

بىردەمدىن كېيىن نەغمە توختىدى. شۆ ھاما كۈلۈپ:

ــ ھەممەيلەن شارابنىمۇ خېلى ئىچتۇق، ئەمدى چىقىپ بىر ئايلىنىپ كىرىپ، يەنە ئولتۇرمايلىمۇ، ــ دېدى.

جيا ئانىنىڭمۇ ئايلانغۇسى بار ئىدى، شۇڭا ھەممەيلەن داستىخاندىن تۇرۇشۇپ جيا ئانىغا ئەگىشىپ تاماشىغا چىقىشتى، جيا ئانا ئىچ پۇشۇقىنى چىقارماقچى بولۇپ، لىيۇ مومايىنى ئۆزى بىللە ئېلىۋالدى. ئۇلار تاغ ئېتىكىدىكى دەرەخ تۈۋىدە خېلى ۋاقىتقىچە تۇرۇپ قېلىشتى، مومايغا بۇ پالانى دەرەخ، ئاۋۇ پۈستانى تاش، ماۋۇ پوكۇنى گۈل دەپ چۈشەندۈرۈپمۇ قويدى. لىيۇ مومای زېھىن قويۇپ بىلىۋېلىشقا تىرىشتى.

ــ شەھەردىكى كىشىلەرنىڭ ئۆزىلا ئېسىل بولۇپ قالماي، ھەتتا قۇشقاچلىرىمۇ ئېسىل ئىكەنلىكىنى بىلمىگەنىكەنمەن، ــ دېدى لىيۇ مومای جيا ئانىغا، ــ بۇ قۇشقاچ ھەربىرلىرى تۇرۇۋاتقان بۇ جايغا كەلگەندىن كېيىن ئۇمۇ گۈزەللىشىپ، ھەتتا سۆزلەشنىمۇ ئۆگىنىۋاپتۇ.

ــ قايسى قۇشقاچ گۈزەللىشىپ، سۆزلەشنى ئۆگىنىۋاپتۇ؟ ــ دەپ سوراشتى قېشىدىكىلەر چۈشەنمەي.

ــ ئاۋۇ پېشايۋاندىكى ئالتۇن قوندىقتا تۇرغان ئۆزى يېشىل، تۇمشۇقى قىزىل تۇتى قۇشچۇ، ــ دېدى لىيۇ مومای، ــ ئۇ ماڭا تونۇش. ماۋۇ قەپەسنىڭ ئىچىدىكى قېرى قارا قاغىنىڭمۇ بېشىغا تاج ئۇنۇپتۇ[1]، تېخى ئۇ سۆزلەشنىمۇ بىلىدىكەن !

ئۇلار بۇ سۆزلەرگە يەنە كۈلۈشتى.

بىردەمدىن كېيىن، چۆرە قىزلار كېلىپ تاتلىق

---

① تاج ئۇنۇپتۇ ــ بۇ يەردە لىيۇ مومايىنىڭ جىگدىچى (پەيلىرى قارا، بېشىدا تاجى بار، بويىنى يېشىل، پۇتى سېرىق قۇش، كىشىنى دوراپ سۆزلىيەلەيدۇ، بۇنى «زاكچى» دەپمۇ ئاتايدۇ) قۇشنى تونۇمىغانلىقى تەسۋىرلەنگەن.

يېمەكلىكلەردىن تېتىپ بېقىشقا تەكلىپ قىلدى.

ــ ئىككى قەدەھ شاراب ئىچىۋالدىم، قورسىقىم ئاچقاندەكمۇ ئەمەس، ــ دېدى جيا ئانا، ــ مەيلى، مۇشۇ يەرگە ئەكېلىڭلار، خالىغانلار ئىختىيارىچە يەۋەرسۇن.

چۆرە قىزلار ئىككى چاي شىرەسى ۋە ئىككى تاماقدان ئېلىپ كېلىشتى. تاماقدانىنى ئېچىپ قارىغاندى، بىر تاماقداندا ئىككى خىل ھورنان، نېلۇپەر تالقىنى بىلەن دالچىن چېچىكىدىن ياسالغان شېكەرلىك تۇرمەل، پىستە مېغىزى سېلىپ غاز يېغى بىلەن پىشۇرۇلغان يۇتازا، يەنە بىر تاماقداندا ياغدا ئىككى خىل پىشۇرۇلغان تاماق بولۇپ، بىر خىلى چوڭلۇقى بىر سۇڭ كېلىدىغان جۇۋاۋا ئىكەن.

ــ بۇنىڭ قىيمىسى قانداق؟ ــ دەپ سورىدى جيا ئانا.

ــ قىيمىسى قىسقۇچپاقا گۆشىدىن قىلىنغان، ــ دەپ جاۋاب بېرىشتى خىزمەتكار ئاياللار.

ــ شۇ تاپتا بۇنداق ياغلىق نەمىنى كىمنىڭ يېگۈسى كېلىدۇ ! ــ دېدى جيا ئانا قاپىقىنى تۇرۇپ.

يەنە بىر خىلى سېرىق ياغدا پىشۇرۇلغان ئۇششاق بوغۇرساق ئىدى، بۇمۇ جيا ئانىغا ياقماي، شۆ ھاممىنى يەپ بېقىشقا تەكلىپ قىلدى. شۆ ھاماما تۇرمەلدىن بىرلا پارچە ئالدى، جيا ئانا يۇتازىدىن بىرنى ئېلىپ تېتىپ بېقىپلا، قالغىنىنى چۆرە قىزغا بېرىۋەتتى.

لېۇ موماي ھېلىقى ئۇششاق بوغۇرساقلارنىڭ خىلمۇخىل گۈل چىقىرىلىپ ناھايىتى چىرايلىق ئېتىلگەنلىكىنى كۆرۈپ، مودەنگۈل نۇسخىسىدىكىدىن بىرنى ئالدى ـ دە، كۈلۈپ:

ــ بىزنىڭ يېزىدا ئەڭ ماھىر قىزلار قەغەزدىنمۇ قايچا بىلەن بۇنچىلىك قىيىپ چىقىرالمايدۇ ! مېنىڭ بۇنى يېگۈم كېلىپ كەتكەن بولسىمۇ، يېيىشكە كۆزۈم قىيمايۋاتىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە، بۇنى ماڭا بەرسەڭلار، ئۆيۈمگە ئازراق ئالغاچ كېتىپ، ئۇلارغا گۈل نۇسخىسى قىلىش ئۈچۈن بەرسەم بولغۇدەك، ــ دېدى.

بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۈلۈشتى.

ــ ئۆيۈڭگە قايتىشىڭدا بىر جانان كورىغا قاچىلىتىپ بېرىمەن، ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، ــ ھازىر ئىسسىقىدا يەڭلىغىن.

باشقىلارمۇ ئۆزى يارىتىپ يەيدىغانلىرىدىن بىر ـ ئىككى خىلىنى ئېلىپلا بولدى قىلىشتى. لىيۇ موماي بۇنداق نەرسىلەرنى يەپ باقمىغاچقا، يەنە كېلىپ ئەپچىل، چىرايلىق ئېتىلگەچكە، ئىلغاپ ئولتۇرماستىن، بەنئېر بىلەن ئىككىسى ھەر خىلىدىن يەپ كۆرۈپ، بىردەمدىلا تەخسىنىڭ يېرىمىنى قۇرۇقداپ قويدى. قېلىپ قالغانلىرىنى فېڭجيې ئىككى تەخسە قىلىپ، ئۇنى بىر تاماقدانغا سالدۇرۇپ، ژېنگۈەن قاتارلىق ئويۇنچى قىزلارغا ئاپىرىپ بېرىشنى بۇيرۇدى.

شۇ ئەسنادا، ئېمىكئانا داجيېرنى كۆتۈرۈپ كەلدى، ھەممەيلەن بۇ قىزچاقنى بىردەم ئەركىلىتىشتى. داجيېر يۈزى[1]نى تۇتۇپ ئويناپ تۇراتتى. ئۇ بەنئېرنىڭ قولىدىكى بەرغەمۇتنى كۆرۈپ قېلىپ تالاشتى. دېدەكلەر ئالداپ بەنئېردىن ئېلىپ بەرگۈچە داجيېر تاقەت قىلالماي يىغلىۋەتتى. بۇ يەردىكىلەر دەرھال يۈزىنى بەنئېرگە بېرىپ، ئۇنىڭ قولىدىكى بەرغەمۇتنى ئالداپ ئېلىپ بەرگەندىن كېيىن توختىدى. بەنئېر بەرغەمۇتنى خىلى ئۇزاق ئويىنىغاچقا، خۇش پۇراق ھەم يۇمىلاق يۈزىنى كۆرۈپ، ئوبدان ئويۇنچۇق ئىكەن دەپ شۇنىڭغا قىزىقىپ، بەرغەمۇتتىن ژاز كېچىپ يۈزىنى تېپىپ ئويناشقا كىرىشتى.

جيا ئانا چاي ئىچىپ بولۇپ، لىيۇ مومانىنى باشلاپ يېشىل پەنجىرىلىك ئىبادەتخانىغا كەلدى. بۇلارنى مياۋيۇي ئالدىغا چىقىپ باشلاپ كىردى. ھەممەيلەن ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، گۈللەر بىلەن دەرەخلەر تازا باراقسان بولۇپ

---

① يۈزى ــ غازاڭ بولمايدىغان بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى، جۇزىدىن چوڭراق، سۇلۇق، ئاچچىق ـ چۈچۈك بولىدۇ، «ژېندەن» دەپمۇ ئاتايدۇ.

كېتىپتۇ.

ــ بۇلارنىڭ زاھىدىلىر ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرۇپتۇ، ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، ــ ئۇلارنىڭ قىلىدىغان ئىشى بولمىغاچقا، دەرەخلەرنى دائىم پۇتاپ، پەرۋىش قىلىپ تۇرغاچقا، باشقا جايلارغا قارىغاندا بۇ يەر تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ قاپتۇ.

شۇ گەپ بىلەن، جيا ئانا ئۇدۇل شەرق تەرەپتىكى ئېتىكاپخانىغا قاراپ ماڭدى. مياۋيۈي ئۇنى كۈلۈپ تۇرۇپ ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلغاندى، جيا ئانا:

ــ بىز يېڭىلا شاراب ئىچىپ، گۆش يەپ قويغاندۇق، سىنىڭ بۇ خاناڭدا بۇدساتۋا بار، ئىچكىرى كىرسەك گۇناھ بولىدۇ، بىز مۇشۇ يەردىلا ئولتۇرايلى. ئوبدان چېيىڭدىن ئەكەلسەڭ، بىرەر پىيالە ئىچىپ كەتسەكلا بولدى، ــ دېدى.

باۋيۈي مياۋيۈينىڭ قانداق قىلىدىغانلىقىغا دىققەت بىلەن نەزەر سېلىپ تۇردى. مياۋيۈي يەسىمەن نەقىش قىلىنىپ ئالتۇن ھەل بېرىلگەن «بۇلۇتتا پەرۋاز قىلغۇچى ئەجدىھا ئۇزۇن ئۆمۈر بېغىشلىغاي» دېگەن كىچىك خونچىغا چېڭخۇا زامانىسىدا[1] ئىشلەنگەن كىچىك قاپاقلىق رەڭدار پىيالىنى قويۇپ، جيا ئانىغا ئۆز قولى بىلەن چاي تۇتتى.

ــ مەن لیۇئەن[2] چېيىنى ئىچمەيمەن، ــ دېدى جيا ئانا.

ــ بىلمەن، ــ دېدى مياۋيۈي كۈلۈپ، ــ بۇ پېشۇا قېشى[3] دېگەن چاي.

ــ سۇيى قانداق؟ ــ دەپ سوردى جيا ئانا پىيالىنى قولىغا

---

① چېڭخۇا زامانىسى ــ مىڭ سۇلالىسىنىڭ چېڭخۇا يىللىرى (1465 ــ 1487) خانلىق خۇمداندا ئىشلەنگەن جانان چىنە.

② لیۇئەن ــ ئەنخۇي ئۆلكىسىدىكى بىر ناھىيەنىڭ ئىسمى، كۆك چېيى بىلەن مەشھۇر.

③ «پېشۇا قېشى» ــ پەمىل چاينىڭ نامى، كۆرۈنۈشىدىن لیۇئەندىن چىقىدىغان ئۇشنىگە ئوخشايدۇ، ئۇزۇن قاشتەك بولىدۇ. «پېشۇا قېشى» دېگەن ئىبارىدە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش دېگەن مەنە بار (ئېيتىلىشىچە، پېشۇا لاۋزى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەنىكەن، قاش ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشنىڭ سىمۋولى ئىكەن).

ئېلىپ.

ــ كوزىدا دۇملەپ تىندۇرۇلغان بۇلتۇرقى يامغۇر سۇيى، ــ دېدى مياۋيۇي.

جيا ئانا يېرىم پىيالە ئىچىپ، قالغىنىنى ليۇ مومايغا سۇندى ـ دە، كۇلۇپ تۇرۇپ:

ــ سەنمۇ بۇ چاينى ئىچىپ تېتىپ باق، ــ دېدى.

ليۇ موماي بىر ئوتلاپلا ئىچىپ تۇگىتىۋەتتى، ئاندىن كۇلۇپ:

ــ ياخشىلىقىغۇ ياخشى ئىكەن، ئەمما سۇسراق دەملىنىپ قاپتۇ ! قېنىقراق دەملەنگەن بولسا تېخىمۇ ياخشى بولاتتىكەن، ــ دېدى.

جيا ئانا باشلىق ھەمەيلەن كۇلۇشۇپ كەتتى. ئاندىن قالغانلارمۇ خانلىق خۇمدان[1]دا ئىشلەنگەن سىلىق قاپارتما توپچا گۇللۇك، قاپقاقلىق ئاق چىنىلەردە چاي ئىچىشتى.

مياۋيۇي باۋچەي بىلەن دەييۇينىڭ ئېتەكلىرىنى تارتىپ قويۇۋۈدى، بۇ ئىككىسى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تاشقىرىغا چىقتى. باۋيۇي تۇيدۇرماستىن بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭدى. قارىسا، مياۋيۇي بۇ ئىككىسىنى ئۆزىنىڭ يان ئۆيىگە باشلاپ كىردى. باۋچەي كاتقا ئولتۇردى، دەيىۇي ئادەتتە مياۋيۇي ئۆزى ئولتۇرىدىغان يۇمىلاق مىسىل تۆشەككە ئولتۇردى. مياۋيۇي ئۆزى يەل ئوچاقتا سۇ قاينىتىپ، ئايرىم بىر چەينەك چاي دەملەپ كەلدى. باۋيۇي ئاستا كىرىپ:

ــ سىلەرزە ئۆزىگە خاس چايدىن ئىچمەكچى بوپسىلەر ـ دە ! ــ دېدى كۇلۇپ.

ــ سىزمۇ چايدىن قۇرۇق قالماي دەپ كىرىپسىز ـ دە، ــ دېدى باۋچەي بىلەن دەييۇي ئىككىسى تەڭلا كۇلۇپ، ــ بۇ يەردە

---

① خانلىق خۇمدان ــ شىمالىي سۇڭ دەۋرىدە بېيجىڭ (خېنەن ئۆلكىسىدىكى كەيفېڭ) دا، جەنۇبىي سۇڭ دەۋرىدە خاڭجۇدا قۇرۇلغان خانلىق خۇمدانلار. بۇ يەردە ئېيتىلغىنى ئېھتىمال چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى زامانىسىدىكى خۇمدان بولسا كېرەك.

سىز ئىچىدىغان چاي يوق.

مياۋيۇي پىيالە ئالاي دەپ تۇرۇشىغا، بىر راھىبە خېنىملار چاي ئىچىشكەن بايىقى پىيالىلەرنى يىغىشتۇرۇپ كىرىپ كەلدى. مياۋيۇي دەرھال:

ــ ھېلىقى چېكىخۇا پىيالىسىنى ئەكىرمە، تاشقىرىدا قويۇپ قوي، ــ دەپ بۇيرۇدى.

باۋيۇي پىيالىدە لىۇ موماي چاي ئىچكەنلىكىدىن، مياۋيۇي ئۇنى مەينەت بولۇپ قالدى دەپ ئالغۇسى كەلمىگەنلىكىنى چۈشەندى. شۇنىڭدىن كېيىن مياۋيۇي باشقا ئىككى پىيالە ئېلىپ كەلدى، بىرى قۇلاقلىق، ئۈستىگە ئاددىي نۇسخىدا «قاپاق جام»[1] دېگەن خەت ئويۇلغانىدى، ئارقا تەرىپىدە رەسمىي يازما نۇسخىدا ئۇششاق قىلىپ «ۋاڭ كەي[2]نىڭ ئېسىل ئويۇنچۇقى» دېگەن خەت، ئاندىن يەنە «سۇڭ سۇلالىسى يۈەنفېڭ بەشىنچى يىلى تۆتىنچى ئايدا مېيشەنلىك سۇشى بۇ جامنى ھۇمايۇن كۇتۇپخانىسىدا كۆرگەن»[3] دېگەن ئۇششاق خەتلەر پۈتۈلگەنىدى. مياۋيۇي بۇ جامغا چاي قۇيۇپ باۋچەيگە تۇتتى. يەنە بىرى پاترا[4] شەكلىگە ئوخشاپ كېتىدىغان كىچىك پىيالە بولۇپ، بۇنىڭغىمۇ ئاسما ئۈنچىدەك كونىچە يازما نۇسخىدا «چېكىتلىك كەركىدان ئاياغ»[5] دېگەن خەت ئويۇلغانىدى. مياۋيۇي

---

① قاپاق جام ــ قاپاق چۈشۈۋاتقاندا قەدىمكى جام شەكلىدىكى قېلىپنى كىيدۈرۈپ قويۇپ، جام شەكلىگە كىرگۈزۈلگەن قاپاق.

② ۋاڭ كەي ــ جىن سۇلالىسى دەۋرىدىكى دۇڭخەي (ھازىرقى سەندۇڭ ئۆلكىسىدىكى تەنچېڭ) لىق ئاتاقلىق بىر باي.

③ يۈەنفېڭ ــ سۇڭ سۇلالىسىدىن شېنرۇڭ خانىنىڭ يىل نامى: يۈەنفېڭ 5 ــ يىلى مىلادىيەنىڭ 1082 ــ يىلى؛ سۇشى ــ يەنى سۇدۇڭپو (1036 ــ 1101) سىچۈەن ئۆلكىسىدىكى مېيشەن دېگەن يەردىن بولۇپ، كۆڭزى ــ مېڭزى يولىنىڭ سادىق مۇرىتى بولغان مۇتەئەسسىپ؛ ھۇمايۇن كۇتۇپخانىسى ــ دۆلەتنىڭ كىتاب ــ يادىكارلىقلارنى ساقلايدىغان ئورگىنى.

④ پاترا ــ قەدىمكى دەۋردە راھىبلار غىزا يەيدىغان تېگى تۇز، ئاغزى كىچىكرەك يېسىسى ئاياق.

⑤ «چېكىتلىك كەركىدان ئاياغ» ــ كەركىدان مۇڭگۈزىدىن ياسالغان پىيالە، كەركىدان مۇڭگۈزىنىڭ توغرا كېسىك يۈزىدە ئاق چېكىتلىرى بولىدۇ.

بۇ ئاياغقا چاي قۇيۇپ دەيىۋىگە تۇتتى. ئاندىن ئادەتتە ئۆزى چاي ئىچىدىغان يېشىل قاشتاش پىيالىگە چاي قۇيۇپ باۋيۇيگە تۇتتى.

ــ ئادەتتە «بۇددا قانۇنىدا ھەممە ئادەم باراۋەر» دېيىلىدۇ، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ بۇ ئىككىسى قەدىمكى ئاجايىپ ئېسىل جاملاردا چاي ئىچسە، مەن ئادەتتىكى قاچىدا ئىچىدىكەنمەن ـ دە!

ــ بۇ ئادەتتىكى قاچىمىكەن؟ ــ دېدى مياۋيۇي، ــ سىلەرنىڭ خانىدانىڭلاردىمۇ مانا مۇشۇنىڭدەك ئادەتتىكى قاچا تېپىلماس دېسەم يوغان گەپ قىلغان بولمايمەن!

ــ بىر ماقالدا «ئەلگە كىرسەڭ ئېلىڭچە» دەپتىكەن، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ سىزنىڭ خانىڭىزغا كەلگەندىن كېيىن، مۇنداق ئالتۇن ـ گۆھەردەك نەرسىلەرنىمۇ پۈتۈنلەي ئادەتتىكى قاچىلار قاتارىدا كۆرىمەن ـ دە.

مياۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خۇشال بولدى. ئاندىن توققۇز چەمبىرەك بولۇپ تۇگۈلۈپ ياتقان بىر يۈز يىگىرمە بوغۇملۇق ئەجدىھا سۈرىتى سىلىنىپ، بامبۇك يىلتىزىدىن ئويۇلغان چوڭ ئاياقنى ئالدى ـ دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ مۇشۇ بىرسىلا قاپتۇ، بۇ بىر ئاپقۇرنى ئىچىپ كېتەلەمسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئىچەلەيمەن، ــ دېدى دەرھال باۋيۇي خۇشال بولۇپ.

ــ ئىچەلەيمەن دېگىنىڭىز بىلەن، سىز زايە قىلىدىغانغا ئۇنچىلىك چايمۇ يوق، ــ دېدى مياۋيۇي كۈلۈپ، ــ «بىر پىيالە ئىچىمەك پەزىلەت، ئىككى پىيالە ئىچىمەك ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرىدىغان ھاماقەتلىك، ئۈچ پىيالە ئىچىمەك ئېشەك سۇغارغانلىق» دېگەن تەمسىلنى ئاڭلىغانمۇ؟ سىز بۇ ئاپقۇردا ئىچىپ نېمە بولاي دەيسىز؟

بۇ گەپ بىلەن باۋچەي، دەيىۋي، باۋيۇي ئۈچى تەڭ كۈلۈشتى. مياۋيۇي چەينەكنى ئېلىپ، ئاپقۇرغا پەقەت بىر پىيالىچە چاي قۇيۇپ بەردى. باۋيۇي ئاز ـ ئازدىن ئوتلاپ ئىچىپ، بۇ چايدىن ھەقىقەتەن چەكسىز ھۇزۇرلىنىپ مەززە قىلدى ـ دە، ئاغزى ـ

ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كەتتى. مياۋيۇي سىپايىلىك بىلەن:

ــ سىز بۇ چاينى مۇنۇ ئىككىيلەننىڭ شاراپىتىدىن ئىچىپ قالدىڭىز، ئەگەر يالغۇز كەلگەن بولسىڭىز، سىزگە قۇيۇپ بەرمىگەن بولاتتىم، ــ دېدى.

ــ بۇنى ئوبدان بىلىمەن، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ مەنمۇ سىزدىن مىننەتدار بولماي، مۇشۇ ئىككىسىگىلا رەھمەت ئېيتسام بولدى.

ــ بۇمۇ چۈشىنىشلىك، ــ دەپلا قويدى مياۋيۇي.

ــ بۇ چايمۇ بۇلتۇرقى يامغۇر سۈيىدىن قاينىتىلغانمۇ؟ ــ دەپ سوراپ قالدى دەييۇي.

مياۋيۇي سوغۇققىنا كۈلۈپ:

ــ سىز مۇشۇنداق ئېسىلزادە قىز تۇرۇقلۇق، ھەتتا سۇنىمۇ تېتىپ پەرق ئېتەلمەيدىغان چاكىنىلاردىن بولۇپ قالغىنىڭىزنى قاراڭ! مەن بەش يىل بۇرۇن شۇەنمۇ تېغى[1]دىكى پەنشىياڭ ئىبادەتخانىسىدا تۇرغان چېغىمدا، مېيخۇا گۈللىرىگە چۈشكەن قارلارنى يىغىپ، ئاران قارا گۈللۈك كوزىدا لىق سۇ يىغقان. بۇنى ئىچىشكە كۆزۈم قىيماي، كوزىنى يەرگە كۆمۈپ قويغانىدىم، بۇ يىل يازدىلا ئاچتىم. مەن پەقەت بىر قېتىملا ئىچتىم، بۇ ئىككىنچى قېتىمقىسى. نېمىشقىمۇ تەمىنى بىلەلمىگەنسىز؟ بۇلتۇرقى تىنىدۇرۇلغان يامغۇر سۈيى مۇشۇنداق سۈزۈك، ساپ بولامدۇ؟ ئۇنى قانداقمۇ ئىچكىلى بولسۇن!

باۋچەي مياۋيۇينىڭ مىجەزى غەلىتە ئىكەنلىكىنى، كۆپ سۆزنى خالىمايدىغانلىقىنى، مېھمانلار ئۇزاقراق ئولتۇرۇپ قالسا ياخشى كۆرمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى، شۇڭا چاينى ئىچىپ بولۇپلا دەييۇيگە ئىشارەت قىلدى ــ دە، چىقىپ كېتىشتى. شۇ ئارىدا باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ مياۋيۇيگە قاراپ:

---

① شۇەنمۇ ــ سۇجۇدىكى بىر تاغ، بۇنى دېڭۈپي تېغى دەپمۇ ئاتايدۇ. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، شەرقىي جىن دەۋرىدىكى يۇي تەيشۇەن شۇ يەرگە دەپنە قىلىنغانلىقى ئۈچۈن، شۇەنمۇ تېغى (تەيشۇەن قەبرىسى) دەپ ئاتالغانىكەن.

ـــ بايىقى پىياله مەينەت بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ئۇنى ئىشلەتمەي تاشلاپ قويسىڭىز زايە كەتمەمدۇ؟ مېنىڭچە، بايىقى كەمبەغەل ئايالغا بەرسەك، ئۇ سېتىپ كۇنىنى ئۆتكۈزسىمۇ بولىۋېرەتتى. قانداق دەيسىز؟

مياۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ بىرئاز ئويلاندى ـ دە، بېشىنى لىڭشىتىپ:

ـــ بۇمۇ بولىدۇ. خەيرىيەت، ئۇ پىيالىدە چاي ئىچمىگەنىدىم، ئەگەر چاي ئىچىپ قويغان بولسام ئۇنىڭغا بەرمەي چېقىۋەتكەن بولاتتىم. سىز بەرمەكچى بولسىڭىز مەيلى، ئۆزىڭىز ئاپىرىپ بېرىڭ، تېزرەك ئەكېتىڭ، ـــ دېدى.

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ سىز ئۇ مومايى بىلەن سۆزلىشىپ يۈرەتتىڭىزمۇ؟ بولمىسا سىزگە مەينەتچىلىك يۇقۇپ قالمىدۇ ـ دە. ئۇنىڭدىن ماڭىلا تاپشۇرغىنىڭىز بولدى.

مياۋيۇي چىنىنى ئەكەلدۈرۈپ باۋيۇيگە بەردى. باۋيۇي ئېلىپ يەنە:

ـــ بىز قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، بىرنەچچە مالاي بالىنى بۇيرۇسام، دەريادىن بىرنەچچە سوغا سۇ ئەكېلىپ، بۇ ئۆينىڭ تېگىنى يۇيۇپ بەرسە قانداق؟ ـــ دېدى.

ـــ بۇ تېخىمۇ ياخشى بولاتتى، ـــ دېدى مياۋيۇي كۈلۈپ، ـــ سىز ئۇلارغا تاپىلاپ قويۇڭ، سۇنى ئەكېلىپ دەرۋازا تېشىدىكى تامنىڭ تۈۋىدە قويۇپ قويسۇن، دەرۋازىدىن كىرگۈچى بولمىسۇن.

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىمىز ـ دە، ـــ دېدى باۋيۇي، ئاندىن ھېلىقى پىيالىنى يېڭىنىڭ ئىچىگە تىقىپ ئۆيدىن چىقتى ۋە ئۇنى جيا ئانىنىڭ ئۆيىدىكى بىر چۆرە قىزغا بېرىپ:

ـــ ئەتە لىيۇ مومايى ئۆيگە قايتىدىغان چاغدا شۇنىڭغا بەرگىن، ئۆيگە ئەكېتىپ ئىشلەتسۇن، ـــ دېدى.

ئېنىق جېكىلەپ بولۇپ تۇرۇشىغا، جيا ئانىمۇ بۇ يەردىن

چىقىپ كېتىشكە ھازىرلانغاندى. مياۋيۇينىڭ ئۇنى تۇتۇپ قالغۇسى كەلمەي، دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ قويۇپ قايتىپ كىردى ـ دە، دەرۋازىنى تاقىدى. بۇ سۆز شۇ يەردە قالسۇن.

جيا ئانا ئۆزىدە ھارغىنلىق سېزىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن يىگچۇن ۋە ئۇنىڭ ھەمشىرىلىرىنى شۇ ھامما بىلەن ئۇلپەت بولۇپ شاراب ئىچىشىپ بېرىشكە بۇيرۇدى، ئۆزى خۇشبۇي شالزارلىققا بېرىپ ئارام ئالماقچى بولدى. فېڭجيې دەرھال بامبۇكتىن ياسالغان ئورۇندۇقسىمان كىچىك تەختىراۋاننى ئەكەلدۈردى، جيا ئانا بۇنىڭغا ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئىككى خىزمەتكار ئايال كۆتۈرۈپ ماڭدى، فېڭجيې، لى ۋەن ۋە بىر توپ دېدەك، ئايال خىزمەتكارلار ئەترايىدا ئەگىشىپ ماڭدى. بۇ سۆز شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

بۇ چاغدا شۆ ھاممىمۇ خوشلىشىپ كېتىپ قالدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ۋېنگۈەن قاتارلىق ئويۇنچى قىزلارنى كەتكۈزۈۋەتتى. ئاندىن تاماقداندىكى ئېشىپ قالغان تاماقلارنى دېدەكلەرگە تارقىتىپ بەردى. ئۆزىمۇ بىرئاز ئارام ئېلىۋالماقچى بولۇپ، بايا جيا ئانا ئولتۇرغان كاتقا قىڭغايدى، بىر دېدەكنى پەردىنى چۈشۈرۈۋېتىپ، پۈتىنى تۆتۈپ قويۇشقا بۇيرۇدى، ئاندىن بۇ دېدەككە:

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن بىرەر خەۋەر كېلىپ قالسا مېنى ئويغىتىپ قوي، ــ دەپ تاپىلاپ، شۇ قىڭغايغىنىچە كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى.

باۋيۇي بىلەن شياڭيۈنلەر دېدەكلەرنىڭ تاماقدانىنى تاش تاغنىڭ ئېتىكىدە قويۇپ، بەزىسى تاش تاغنىڭ ئۈستىدە، بەزىسى چىمەنلىكتە، بەزىسى دەرەخكە يۆلىنىپ، بەزىسى سۇ بويىدا ئولتۇرۇپ قىزغىن پاراڭغا چۈشكەنلىكىگە قاراپ تۇرۇشاتتى. بىرەدىن كېيىن يۈەنياڭمۇ كەلدى، ئۇ لىۋ مومايىنى تاماشا قىلدۇرماقچى بولۇپ يېتىلىۋالغاندى. بۇلارنى كۆرۈپ ھەممەيلەن

كۈلكە ـ چاقچاق قىلىش ئۈچۈن ئەگىشىپ ماڭدى.

كۆپ ئۆتمەي، ئۇلار مۇلاقاتگاھنىڭ پەيلۇسى تۇۋۇگە كېلىپ قېلىشتى.

ـــ ۋىيەي ! بۇ يەردىمۇ چوڭ بۇتخانا بار ئىكەنغۇ ! ـــ دېدى لىيۇ موماي ۋە شۇ زامانلا تىزلىنىپ يەرگە باش قويۇشقا باشلىدى. بۇنى كۆرۈپ ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ تولغىنىپ كەتتى.

ـــ نېمىگە كۈلىسىلەر؟ ـــ دېدى لىيۇ موماي، ـــ مەن بۇ پەيلۇدىكى خەتلەرنى تونۇيمەن، بىزنىڭ يېزىدا بۇنداق بۇتخانىلار ناھايىتى كۆپ. ھەممىسىنىڭ مۇشۇنداق پەيلۇلىرى بار. ئۇ خەتلەر بۇتخانىنىڭ ئىسمى.

ـــ بۇ قايسى بۇتخانا، بىلەمسىز؟ ـــ دېدى ئۇلار كۈلۈشۈپ.

لىيۇ موماي يۇقىرىغا قاراپ خەتنى قولى بىلەن كۆرسىتىپ:

ـــ بۇ «تەڭرى ئىگەم خانىقاسى» ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى.

ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ چاۋاك چېلىشىپ كەتتى. ئۇنى يەنە كۈلكە قىلىشماقچى بولۇۋېدى، لىيۇ موماي قورسىقىنىڭ غولدۇرلاۋاتقانلىقىنى سېزىپ، بىر دېدەكنىڭ يېڭىدىن تارتىپ، قەغەز سورىدى ۋە ئالدىراپ كۆڭلىكىنى قايرىپ ئولتۇرۇشقا تەمشىلىۋېدى، بۇ يەردىكىلەر يەنە كۈلۈپ:

ـــ بۇ يەر بولمايدۇ ! ـــ دەپ ۋارقىرىشىپ، دەرھال بىر خىزمەتكار ئايالنى بۇيرۇدى. ئۇ لىيۇ موماينى باغنىڭ شەرقىي شىمال بۇلۇڭىغا باشلاپ ماڭدى. ھېلىقى ئايال ئۇنىڭغا ئورۇن كۆرسىتىپ بېرىپ، ئۆزى ئارام ئېلىش ئۈچۈن غىپپىدە تىكىۋەتتى.

لىيۇ موماي ئازراق شاراب ئىچىپ قويغاچقا، مىجەزىگە سېرىق ھاراق ياقماي قالغانىدى، يەنە كېلىپ بىرمۇنچە ياغلىق غىزا يەۋەتكەچكە، ئۇسساپ كېتىپ بىرنەچچە چىنە چاينى ئارتۇق ئىچىۋەتكەنىدى، شۇڭا ئىچى سۈرۈپ كەتتى. ئۇ خېلىغىچە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ئىچىنى بوشىتىپ بولدى. ھاجەتخانىدىن چىقىشىغا شامال تېگىپ كەيپىنى ئاشۇرۇۋەتتى. ئۇ ياشىنىپ

قالغاچقا، ئۇزاق زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، بىردىنلا ئورنىدىن تۇرغانلىقتىن، كۆزلىرى تورلىشىپ، بېشى قېيىپ يولنى ئىلغا قىلالمىدى، ئەتراپىغا قارىسا، ھەممە يەردە دەل ـ دەرەخ، سۇنئىي تاغلار، راۋاقلار، ھوجرا ـ ئايۋانلار كۆرۈنەتتى. ئۇ ھېلىقى يەرگە قايسى يول بىلەن بارىدىغانلىقىنى بىلەلمەستىن، تەۋەككۇل قىلىپ شېغىل يېيىتىلغان يول بىلەن ئاستا كېتىۋەردى. بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئىشىكنى تاپالماي، بىر ھازاغچە ئىزدەشتۇرۇپ يۇرۇپ، بىردىنلا بامبۇك قاشاغا كۆزى چۈشتى، كۆڭلىدە: «بۇ يەردىمۇ پۇرچاق بارىكى بار ئىكەنغۇ!» دەپ ئويلاپ، گۇل ياماشقان قاشانى بويلاپ مېڭىۋېرىپ، كېمىر بىر ئىشىكنى تاپتى. ئىچكىرى كىرىشى بىلەنلا يەتتە ـ سەككىز چى كەڭلىكتىكى كۆلگە تۇغرا كېلىپ قالدى. كۆلنىڭ قىرغىقى تاشتىن قۇپۇرۇلغان بولۇپ، زۇمرەتتەك سۈپسۈزۈك سۇيى ئۆركەشلەپ تۇراتتى، ئۇستىگە كۆۋرۈك ئۇچۇن ئاق مەرمەر تاش ئارتىلدۇرۇپ قويۇلغانىدى.

لىيۇ موماي تاشتىن ئۆتۈپ شېغىللىق كۆتۈرمە يول بىلەن ماڭدى. ئۇ ئىككى بۇرلىشتىن ئايلىنىپ يەنە بىر ئۆينى كۆردى. ئىشىكتىن كىرىشىگە ئالدىغا بىر قىز بالا تەبەسسۇم بىلەن كېلىۋاتقاندەك كۆرۈندى. لىيۇ موماي دەرھاللا كۇلۇمسىرەپ:

ـــ خان قىزلار مېنى تاشلاپ كېتىشتى، مەن دوقۇرۇپ يۇرۇپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم، ـــ دېدى. قارىسا، قىز ھېچ جاۋاب بەرمىگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭ قولىدىن تارتىۋىدى، تاختاي تامغا «دۇك» قىلىپ ئۇسۇۋۇبلىپ، بېشى قاتتىق ئاغرىپ كەتتى. موماي سىنچىلاپ قارىسا، بۇ رەسىم ئىكەن. لىيۇ موماي ئىچىدە: «رەسىمۇ مۇشۇنداق بۇرتۇپ چىقىدىكەن ـ ھە» دەپ ئويلىنىپ قېلىپ، يەنە سەپسېلىپ قاراپ، قولى بىلەن سىلاپ بېقىۋىدى، ناھايىتى سىلىق ئىكەن، موماي بېشىنى لىڭشىتىپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى.

ئاندىن ئارقىسىغا بۇرىلىپ قارىسا، بىر كىچىك ئىشىك تۇرۇپتۇ، ئىشىككە ياپيېشىل چاچما گۈللۈك نېپىز پەردە تارتىلغانىكەن.

لىيۇ موماي پەردىنى قايرىپ ئىچكىرى كىرىپ، ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتتى. تۆت تامنىڭ ھەممىسى ناھايىتى قاملاشتۇرۇپ نەقىشلەنگەن بولۇپ، قالۇن، خەنجەر، لوڭقا، ئاتەشدانلار تامغا چاپلاپ قويغانىدەك تۇراتتى. ئۆيئىچى تاۋار ـ دۇردۇن بىلەن قاپلىنىپ، ئالتۇن ـ گۆھەردەك چاقناپ تۇراتتى، ھەتتا يەرگە ياتقۇزۇلغان يېشىل سىرلىق كاھىشلارمۇ گۈللۈك نەقىشلىرى بىلەن ۋالىلداپ تۇراتتى. بۇنىڭدىن مومانىڭ كۆزلىرى قامىشىپ كەتتى. ئۇ چىقىپ كېتەي دەپ ئىشىكنى ئىزدىدى. بۇ ھالدا ئۇ ئىشىكنى تاپالامتى؟ سول تەرەپتە كىتاب جاۋنىي، ئوڭ تەرەپتە شىرمەل تۇراتتى. شىرمەلنىڭ ئارقىسىدىن بىر ئىشىكنى ئەمدىلا تېپىۋىدى، قارىسا، بىر قېرى موماي تاشقىرىدىن ئۇدۇل كىرىپ كېلىۋاتىدۇ. لىيۇ موماي ھەيران قېلىپ: بۇ كېلىۋاتقان ئانام بولمىغاي؟ دېگەن ئوي بىلەن ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇپلا قالدى.

ـــ سەنمۇ كەلگەنمۇ ! ـــ دەپ سورىدى ئۇ، ـــ بىرنەچچە كۈندىن بۇيان مېنى ئۆيگە قايتىمىدى دېگەن چېغىڭ بار. مېنى ئىزدەپ كەلگىنىنى قارىمامدىغان بۇنىڭ ! سېنى قايسى خان قىز باشلاپ كىردى؟

لىيۇ موماي ھېلىقى قېرى ئايالنىڭ بېشىغا قىسۋالغان گۈللەرنى كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتى:

ـــ سەن ھېچ ئىش كۆرمىگەن نېمە ئىكەنسەن ! بۇ يەردىكى گۈللەرنى چىرايلىق كۆرۈپ بىر بېشىڭغا شۇنچىۋالا قىسۋاپسەن ـ دە ! ـــ ئۇ ئايال جاۋاب بەرمەستىن كۈلۈپلا تۇراتتى. لىيۇ موماي ئىزا تارتقۇزۇش ئۈچۈن قولىنى ئۇنىڭ يۈزىگە ئۇزارتقانىدى، ئۇمۇ قولىنى تەڭلا كۆتۈرۈپ ئۇنى توسۇۋالدى. ئاخىر لىيۇ موماي قولى بىلەن سىيپاپ كۆرۈۋىدى، ئۇنىڭ يۈزى مۇزدەك ھەم قاتتىق بىلىندى. لىيۇ موماي قورققىنىدىن ئارقىسىغا داجىدى ۋە شۇئانلا كاللىسىغا: «باي ـ ئېسىلزادىلەرنىڭ ئۆيىدە كىيىم كىيگەندە

قارايدىغان بىر خىل ئەينىكى بار دەپ ئاڭلىغانىدىم، بۇ ئەينەكتىكى مەن ئۆزۈم بولۇپ چىقماي يەنە؟» دېگەن پىكىر كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قولىنى يەنە ئۇزىتىپ سىلاپ بېقىپ يەنە سىنچىلاپ قارىۋىدى، بۇ تۆت تەرىپى نەقىش قىلىپ ئويۇلغان تاختاي تامنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېكىتىلگەن ئەينەك ئىكەن ئەمەسمۇ؟ لىيۇ موماي ئىختىيارسىز كۈلۈپ كېتىپ، ئۆزىگە ئۆزى:

ــ ئەمدى بۇ يەردىن قانداق چىقىپ كېتەرمەن؟ ــ دېدى.

ئۇ قولى بىلەن تامنى يەنە سىيپىلىغانىدى، تۇيۇقسىز «تىرىڭ» قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ، يەنە قورقىنىدىن كۆزلىرى ئىختىيارسىز چەكچىيىپ كەتتى. ئەسلىدە بۇ ئەينەككە ئۆزى ئېچىلىپ ــ يېپىلىدىغان پەنەرلىك پەردىڭ قۇلۇپى ئورنىتىلغانىدى، لىيۇ موماي ئوڭ ــ تەتۈر سىلاۋەرگەچكە، قولى تېگىپ كېتىپ، ھېلىقى پەنەرلىك قۇلۇپ داڭ ئۈرۈپ ئېچىلدى ــ دە، ئەينەك يېپىلىپ، ئىشىك كۆرۈندى.

لىيۇ موماي چۆچۈپ كېتىپ، كېيىن يەنە خۇشال بولدى. ئىشكىتىن چىقىشىغا، ناھايىتى ئېسىل چىملىدىق تۇتقان بىر كارىۋات كۆرۈندى. شۇ تاپتا خېلىلا مەست ھەم مېڭىۋېرىپ ھېرىپ كەتكەچكە، كارىۋاتنىڭ لېۋىدە ئولتۇرۇپ، بىردەم بولسىمۇ ئارام ئېلىۋالاي دېگەنىدى، لېكىن ھېچ مادارى قالمىغانلىقتىن، كۆزلىرى قاراڭغۇلاشتى ــ دە، قېڭىيىشى بىلەنلا كارىۋاتقا يېقىلىپ ئۇخلاپ قالدى.

خىزمەتكارلار شۇنچە كۈتسىمۇ ئۇ يېنىپ كەلمىدى، بەنئېر چوڭ ئانىسىنى يوقىتىپ قويغاچقا، قورقۇپ يىغلاشقا باشلىدى.

ــ ئۇ ھاجەتخانىغا چۈشۈپ كەتكەن بولمىسۇن يەنە؟ ــ دەپ كۈلۈشتى ھەممەيلەن، ــ بىر كىمنى ئەۋەتەيلى، قاراپ كەلسۇن.

ئىككى خىزمەتكار ئايال ئىزدەشكە ئەۋەتىلگەنىدى، ئۇلار بىر دەمدىن كېيىن «يوق» دەپ قايتىپ كېلىشتى. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن دىققەت بولۇشتى، شىرىننىڭ خىيالىغا كېچىپ:

ـــ ئۇ چوقۇم مەست بولۇپ قېلىپ يولدىن ئېزىپ قالغان - ده، مۇشۇ يول بىلەن مېڭىۋېرىپ، بىزنىڭ ئارقا هويلىغا كىرىپ قالغان گەپ. گۈللۈك قېشىدىن ئۆتۈپ ئارقا ئىشىكتىن كىرگەن بولسىغۇ، بىزنىڭ چۆره قىزلارغا ئۇچرىغان بولاتتى، مۇبادا ئۇ يەردىن ئۆتمەي، غەربىي جەنۇب تەرەپكە قاراپ كېتىۋەرگەن بولسا، ئۇ چاغدا شۇ يەرنى چۆرگۈلەپ يۈرۈۋېرىدۇ. مەن بېرىپ قاراپ باقاي، ـــ دەپ قويۇپلا ئارامبەخش هويلىغا يېتىپ كەلدى. هويلىغا كىرىپ خىزمەتكارلارنى چاقىرسا، هېچكىم يوق. چۆره قىزلار ئويىنغىلى غىپپىدىلا چىقىپ كېتىشكەن ئوخشايدۇ.

شېرىن ئۆيگە كىرىپ نەقىشلىك دەرپەردىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈشىگە، هاۋا گۈلدۈرلىگەندەك خورەكنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، ئۇ دەرهال ئىچكىرى كىرۈۋىدى، ئۆينىڭ ئىچى هاراقنىڭ پۇرىقى ۋە ئوسۇرۇقنىڭ سېسىقى بىلەن بىخسىپ كېتىپتۇ، قارىسا، لىيۇ موماي كارىۋاتتا پۈت - قوللىرىنى ئالچاڭ - بۇلچاڭ قىلىپ ئوڭدىسىغا يېتىپتۇ. شېرىن بۇ هالدىن خىلىلا چۆچۈپ، دەرهال كېلىپ ئۇنى جان - جەهلى بىلەن سىلكىپ ئويغىتىشقا باشلىدى. لىيۇ موماي چۆچۈپ ئويغىنىپ، شېرىننى كۆرۈشى بىلەنلا ئۆمىلەپ قوپۇپ:

ـــ خېنىم، مەن ئۆلەي ! هەرنېمە بولسىمۇ، كارىۋاتنى مەينەت قىلىپ قويماپتىمەن ! ـــ دېدى ۋە قولى بىلەن كارىۋاتنى قېقىپ تازىلاشقا باشلىدى. شېرىن باۋيۇي بىلىپ قالسا بىئارام بولمىسۇن دېگەن ئەندىشە بىلەن، قولىنى چايقاپ، موماينا گەپ قىلماسلىقنى ئۇقتۇردى. ئاندىن شۇ يەردە تۇرغان چوڭ داڭقانغا ئۇچ - تۆت تال خۇشبۇي كۇجىنى سېلىپ، قاپقىقىنى يېپىپ قويدى. شېرىن ئۇنىڭ قۇسۇۋەتمىگەنلىكىدىن خۇشال ئىدى، شۇڭا ئاستا كۇلۇپ تۇرۇپ:

ـــ هېچقىسى يوق، مانا مەن بار. يۈرۈڭ، مېنىڭ كەينىمدىن مېڭىڭ، ـــ دېدى.

لىيۇ موماي خوش دەپ شېرىنگە ئەگىشىپ ماڭدى. ئۇلار چۆره

قىزلارنىڭ ياتقىغا كىرگەندىن كېيىن، شىرىن لىيۇ مومانىڭ ئولتۇرغۇزۇپ:

— قايتىپ بارغاندا «مەستلىكتە تاغ ئېتىكمىدىكى تاشتا يېتىپ قېلىپ ئازراق ئۇخلاپ قاپتىمەن» دېسىڭىز ئىش تۈگەيدۇ، — دەپ گەپ ئۆگىتىپ قويدى.

— ئوبدان، — دېدى لىيۇ موماي ماقۇل بولۇپ.

ئاندىن مومايغا ئىككى پىيالە چاي ئىچۈرۈۋىتىدى، مەستلىكى خېلىلا يېشىلىپ، سورىدى:

— بايىقى ھۈجرا قايسى خېنىمنىڭ ھۈجرىسى؟ ئەجەبمۇ چىرايلىق ئىكەن ! مەن جەننەتكە كىرىپ قالغاندەكلا بولۇپ قالدىم.

شىرىن پىسسىڭىدە كۈلۈپ:

— ئۇچۇ، باۋيۈي غوجامنىڭ ھۈجرىسى ! — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ لىيۇ موماي قورقىنىدىن زۇۋان سۈرەلمەي قالدى. شىرىن ئۇنى باشلاپ ئالدى تەرەپ بىلەن ئېلىپ چىقىپ، ئۇ يەردىكىلەرگە:

— ئوتلاقنىڭ ئۈستىدە ئۇخلاپ قاپتىكەن، شۇ يەردىن ئەكەلدىم، — دېدى.

كۆپچىلىك ئانچە سۈرۈشتە قىلىپ كەتمەي، بوپتۇ قىلىشتى.

بىردەمدىن كېيىن جيا ئانا ئويغاندى. خۇشبۇي شالزارلىقتا كەچكى تاماق تارتىلدى. جيا ئانا ھېرىقىپ ئېرىنىپ قالغانلىقتىن، تاماقمۇ يېمەي، بامبۇكتىن ياسالغان ئورۇندۇقسىمان كىچىك تەختىراۋانغا ئولتۇرۇپ ئۆيگە قايتىپ شۇ يەردە ئارام ئالماقچى بولدى، فېڭجيېگە سىلەر تامىقىڭلارنى يەۋېرىڭلار دەپ بۇيرۇدى. فېڭجيې ۋە باشقا ھەمشىرىلەر ئاندىن باغقا قايتىپ كىرىشتى. ئەمدى نېمە بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتا ئوقۇغايسىز.

قىرىق ئىككىنچى باب

ئاسارۇن بانۇنىڭ دىلكەش سۆزلەر بىلەن شۇبھىلىك تۇغۇنىنى يەشكەنلىكى
بامبۇكزار مەلىكىسىنىڭ خۇشخۇي چاقچاق بىلەن گەپنىڭ ئايىغىنى چۈشۈرگەنلىكى

جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كەتكەندىن كېيىن، ھەمشىرىلەر يەنە باغقا قايتىپ كىرىپ تاماقتا ئولتۇرۇشتى. لىيۇ موماي بەنئىبرنى يېتىلەپ ئاۋۋال فېڭجيېنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ ئەتە ئەتىگەندە ئۆيۈمگە قايتىپ كېتەي دەيمەن. بۇ يەردە ئىككى ـ ئۈچ كۈن تۇرغان بولساممۇ، بۇ قېتىقا ۋاقىت ئىچىدە ئۆتمۈشۈمدىن تارتىپ شۇ كەمگىچە كۆرۈپ باقمىغان نەرسىلەرنى كۆردۈم، يەپ باقمىغان نەرسىلەرنى يېدىم، ئاڭلىمىغان نەرسىلەرنى ئاڭلىدىم. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، كېلىن ئاغىچام، خان قىزلار، ھەتتا ھەرقايسى ئۆيلەردە خىزمەت قىلىۋاتقان قىزلارمۇ مەندەك بىر كەمبەغەل قېرى مەزلۇمغا قەۋەتلا مېھرىبانلىق كۆرسىتىپ مەندىن ئوبدان خەۋەر ئالدى. بۇ دورەم قايتىپ بارغىنىمدا، ھەربىرلىرىنىڭ ئىلتىپاتىغا باشقا جەھەتتىنمۇ جاۋاب يانداۋرالمىغۇچىلىكىم يوق، پەقەت ئېسىل كۇجىدىن بىرئاز سېتىۋېلىپ، ھەركۇنى دېگۈدەك ھەربىرلىرىنىڭ ھەققىگە دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ، بۇددا ئىگەمدىن ھەربىرلىرىگە ئۇزۇن ئۆمۈر ئاتا قىلىشنى تىلەپ تۇرسام، مانا شۇ مېنىڭ مىننەتدارلىق بىلدۇرگىنىم بولۇپ قالار.

ــ بۇنچىلىكمۇ خۇشال بولۇپ كەتمەك، ــ دېدى فېڭجيې

كۆلۈپ، ــ سىزنى دەپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ شامالداپ ئاغرىپ قالدى، بىئارام بولۇپ ژايسىپ ياتىدۇ. مېنىڭ داجيېر قىزىمغىنىڭ سوغۇق تېگىپ بويى قىزىپ كېتىپتۇ.

ليۇ موماي بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئىچىگە تىندى ـ دە:

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ياشىنىپ قالغاچقا، تولىمۇ چارچاپ كەتسە ئېغىر كېلىدۇ ـ دە، ــ دېدى.

ــ ئۇ كىشى ھېچقاچان تۇنۇگۈنكىدەك خۇشال بولمىغان بولغىيدى، ــ دېدى فېڭجيې، ــ بالدۇرمىغۇ باغقا پات ـ پات كىرىپ تاماشا قىلىپ تۇراتتى، ناھايىتى شۇ بىر ـ ئىككى جايغا بېرىپلا ئولتۇرۇپ بېقىپ يېنىپ چىقاتتى. تۇنۇگۈن سىزنى بار دەپ، ھەممەيلەننى سەيلە قىلدۇرۇپ، ئۆزىمۇ باغنىڭ تەڭدىن تولىسىنى ئايلىنىپ چىقتى. مەن سىزنى ئىزدىگىلى كەتكەن چاغدا، ئاغىچا خېنىم داجيېرگە بىر تال تۇرمەل بەرگەنكەن، شامال تېگىدىغان جايدا يەپ تەپ بولۇپ قاپتۇ.

ــ قىزچاقلىرى باغقا ئانچە كۆپ كىرمەيدىغان ئوخشايدۇ، ــ دېدى ليۇ موماي، ــ بىزنىڭ بالىلىرىمىزغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ. بىزنىڭ بالىلىرىمىز ئايىغى چىقىشى بىلەنلا چېپىپ يۈرۈپ، ئايلانمىغان قەبرىستانلىق قالمايدۇ. شامالداپ قالمىغان ئىشلارمۇ بولىدۇ، مۇھىمى، قىزچاقنىڭ بويى پاكىز، كۆزى روشەن بولغاچقا، بەلكىم كۆزىگە جىن ـ ئەرۋاھ كۆرۈندىمىكىن. مېنىڭچە، بۇ قىزچاققا ئازايىمخانلىق رېسالىسى[1]نى باقتۇرۇپ باقسىلا بولارمىكىن، جىن چاپلىشىۋالغان بولمىغاي.

بۇ گەپ فېڭجيېنىڭ خۇدىنى ئاچتى ـ دە، شۇئاندىلا پىڭئېرگە «قاشتاش قۇتلىق رەتنامە»[2]نى ئاچقۇتۇرۇپ سەيمىگە ئوقۇتتى. سەيمىڭ كىتابنى بىردەم ۋاراقلاپ كېلىپ

---

① ئازايىمخانلىق رېسالىسى ــ جىن ـ ئەرۋاھ، ئادەملەرنىڭ يۇلتۇزى، بالا ـ قازا، نەسلىك، ياخشىلىق توغرىسىدا بايان قىلىدىغان خۇراپىي كىتاب.

② «قاشتاش قۇتلىق رەتنامە» ــ بۇمۇ يۇقىرىقىدەك خۇراپىي كىتابلارنىڭ بىرى.

ئوقۇشقا باشلىدى: «سەككىزىنچى ئايىنىڭ بەشىنچى كۈنى ئاغرىغان كىشىگە كېسەل شەرقىي جەنۇب تەرەپتىن كېلىپ تېگىدۇ، تۇغقانلىرى ئىچىدە ئېسىلىپ ئۆلگەن قىزنىڭ جېنى چىپىلىدۇ ھەمدە گۇل ـ گىياھ مۇئەككىلى يولۇقىدۇ. بەش رەڭلىك قەغەز تەڭگىدىن قىرىق تاختىنى قىرىق قەدەم شەرقىي جەنۇب تەرەپكە ئاپىرىپ كۆيدۈرسە چوڭ ياخشىلىق كېلىدۇ.»

ــ راست شۇنداق، ــ دېدى فېڭجيې كۇلۇپ، ــ بىزنىڭ باغدا گۇل ـ گىياھ مۇئەككىلى بار ئەمەسمۇ ! بەلكىم ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىممۇ شۇنىڭغا يولۇقۇپ قالغاندۇ.

شۇ گەپ بىلەن، فېڭجيې دەرھال كىشى بۇيرۇپ ئىككى بۆلەك قەغەز تەڭگە ئەكەلدۈرۈپ، شۇ ھامان ئىككى خىزمەتكار ئايالدىن بىرىنى جيا ئانىغا، بىرسىنى داجيېرگە بېغىشلاپ ئەرۋاھلارنىڭ ھەققىگە ئاشۇ قەغەز تەڭگىلەرنى كۆيدۈرۈشكە جورۇدى.

دېگەندەك، كۆپ ئۆتمەي داجيېر ئارام تېپىپ جىملا ئۇخلاپ قالدى.

ــ سىلەردەك ياشانغانلارنىڭ بېشىدىن كەچۈرگەنلىرى كۆپ بولىدۇ، ــ دېدى فېڭجيې كۇلۇمسىرەپ، ــ نېمە سەۋەبتىنكىنتاڭ، بىزنىڭ داجيېر پات ـ پاتلا ئاغرىپ قالىدۇ.

ــ بۇمۇ بار ئىش، ــ دېدى لىيۇ موماي، ــ باي ـ ئېسىلزادىلەرنىڭ ئائىلىلىرىدە تۇغۇلغان بالىلار بەك نازۇك كېلىدۇ، شۇڭا ئازراقلا ئازار يەپ قالسا كۆتۈرەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ تېخى كىچىك بالا، ھەددىدىن ئارتۇق ئەتىۋارلاپ كەتسىمۇ كۆتۈرەلمەيدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن خېنىم، ئۇنىڭغا تولىمۇ ئىچ كۆيدۈرۈپ كەتمىگەنلىرى ياخشى.

ــ بۇمۇ بار گەپ، ــ دېدى فېڭجيې، ــ ھە، ئېسىمگە كەلدى، قىزىمغا تېخىچە ئىسىم قويۇلمىدى. سىز ئۇنىڭغا ئىسىم قويۇپ بەرسىڭىز، سىزدەك ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن. سىلەر دېھقانچىلىق قىلىدىغان خەق، كۆڭلىڭىزگە كەلسىمۇ دەۋېرەي، قانداقلا دېگەنبىلەن سىلەر موھتاجلىقتا ئۆتىسىلەر، سىلەردەك

كەمبەغەللەر قىزىمغا ئىسىم قويۇپ بەرسە نەسلىكتىن خالىي بولۇپ قالسىمۇ ئەجەب ئەمەس.

لىۋ موماي بىردەم ئويلىنىپ كېتىپ، ئاندىن كۈلۈپ تۇرۇپ فېڭجيېدىن سورىدى:

— قىزلىرى قايسى كۈنى تۇغۇلغانكىن؟

— راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ياخشى ئەمەس، — دېدى فېڭجيې، — دەل يەتتىنچى ئاينىڭ يەتتىنچى كۈنى[1] تۇغۇلغان.

— ياخشى ئىكەنغۇ، — دېدى لىۋ موماي دەرھاللا كۈلۈپ، — ئۇنىڭ ئېتىنى چياۋجيېر قويساق بولغۇدەك. بۇ «زەھەرنى زەھەر بىلەن قايتۇرۇش، ئوتنى ئوت بىلەن ئۆچۈرۈش» دېگەندەك بىر چارە بولىدۇ. خېنىم، مېنىڭچە، قىزلىرى بۇ ئىسىم بىلەن چوقۇم ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدۇ. كېيىنكى كۈنلەردە چوڭ بولۇپ، ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بولىدۇ. بەزى چاغلاردا كۆڭلىگە پىسەن كەلمەيدىغان ئىشلار بولۇپ قالغاندا، بىتەلەيچىلىكنى بەخت ـ تەلەيگە، يامانلىقنى ياخشىلىققا ئايلاندۇرۇشنىڭ ھەممىسى «چياۋ»[2] سۆزىگە باغلىق.

فېڭجيې بۇ گەپتىن بەك خۇشال بولۇپ، دەرھال ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتتى:

— ئىلاھىم، قىزىمنىڭ بېشى ئامان بولۇپ، سىزنىڭ دېگىنىڭىزدەك بولسۇن، — دېدى ۋە پىڭئېرنى چاقىرىپ تاپىلىدى، — ئەتە بىزنىڭ ئىشىمىز بار، چولىمىز تەگمەسمىكىن دەيمەن. سەن ھازىر بىكار، شۇڭا موماينىڭ بېرىدىغان سوۋغاتىنى تەخ قىلىپ قوي، ئۇنىڭ ئەتە سەھەردە مېڭىشىغا تەييار تۇرسۇن.

— يوقسۇ، ھەربىرلىرىنى بەك جوۋىتالمايمەن، — دېدى لىۋ

---

① رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، يەتتىنچى ئاينىڭ يەتتىنچى كۈنى باپكار قىزنىڭ پادىچى يېگىت بىلەن ئۇچراشقان كۈنى.

② «چياۋ»(巧) — بىرەر ۋەقەگە ئۇدۇل كەلمەك، مەلۇم پۈرسەتكە توغرا كەلمەك دېگەن مەنىدىكى گەپ.

موماي، ـــ بىرنەچچە كۈن ئاۋارە قىلىۋەتتىم، يەنە ئۇستىلەپ بىر نەرسە ئېلىپ ماڭسام تېخىمۇ سەت ئىش قىلغان بولىمەن.

ـــ دېگۈدەكمۇ بىرنېمە يوق، ئادەتتىكى نەرسىلەر، ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ـــ ياخشى بولسۇن، يامان بولسۇن، ھەر ھالدا ئالغاچ كېتىڭ. قوشنا ـ قولۇملىرىڭلار كۆرسىمۇ، قىزىقسىنىپ شەھەرگە كىرىپ چىققاندەك بولۇشۇپ قالار.

بىر چاغدا پىڭئېر ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ـــ موما، بۇياققا ئۆتۈپ كۆرۈپ باقامسىز، ـــ دېدى.

لېۋ موماي شۇ زامان پىڭئېرگە ئەگىشىپ نېرىقى ئۆيگە كىرىپ، كاڭنىڭ يېرىمىغا دۆۋىلەپ قويغان نەرسىلەرنى كۆردى. پىڭئېر بىر ـ بىرلەپ ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ:

ـــ مانا تۇنۇگۈن سىز سورىغان بىر توپ تۇتۇن شايى، كېلىن ئاغىچا بۇنىڭغا يەنە بىر پارچە تېگى پىششىق ئاق شايىنى ئەستەرلىك ئۈچۈن قوشۇپ بەردى. مۇنۇ ئىككى پارچە چەكمەن شايى، بۇنىڭدا پەشمەت بىلەن بەل كۆڭلەك تىكسە قامىلىشىدۇ. مۇنۇ بوغچىدا ئىككى توپ پاڭچۇ بار، يىلنىڭ ئاخىرىدا كىيىم تىكتۇرۇپ كىيەرسىز. مۇنۇ قۇتىدىكىسى ئوردىدا تەييارلانغان ھەرخىل پېچىنە، توقاچلار، يەپ باقىقانلىرىڭىزمۇ بار، يېمىگەنلىرىڭىزمۇ بار، ئالغاچ كېتىپ تەخسىلەرگە تىزىپ مېھمانىنىڭ ئالدىغا قويارسىز، بازارنىڭكىدىن ياخشى. مۇنۇ ئىككى تاغار قايسى كۈنى سىز كاۋا ـ قاپاق، ئوتياش قاچىلاپ كەلگەن تاغارلار، بىرسىگە بۇگۈن پادىشاھلىق ئېتىزىدىن كىرگەن ئىككى كۈرە خاسە گۈرۈچ قاچىلاپ قويدۇق، بۇنداق گۈرۈچتە تاماق ئېتىش ھەركىمگە نېسىپ بولمۇرمەيدۇ. يەنە بىرسىدە بېغىمىزدىن چىققان مېۋىلەر بىلەن ھەرخىل قۇرۇتۇلغان يەل ـ يېمىشلەر بار. مۇنۇ بىر تۇگۈنچەكتە سەككىز سەر كۈموش بار، بۇ بىزنىڭ كېلىن ئاغىچا خېنىمنىڭ ھەدىيەسى، مۇنۇ ئىككى تۇگۈنچەكنىڭ ھەربىرىدە ئەللىك سەردىن جەمئىي يۈز سەر كۈموش بار. بۇ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ھەدىيەسى، سىزنى ئالغاچ

كېتىپ سودىگەرچىلىك قىلار ياكى بىرنەچچە مو يەر سېتىۋالار، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇرۇق - تۇغقان، يار - دوستلىرىدىن يەنە ياردەم سوراپ يۈرمەس، دېدى، — شۇ گەپتىن كېيىن يەنە كۈلۈمسىرەپ ئاستا قوشۇپ قويدى، — مۇنۇ ئىككى پەشمەت بىلەن ئىككى بەل كۆڭلەك، يەنە تۆت دانە رومال، بىر كاللەك يۇڭ يىپ مېنىڭ سىزگە سوۋغىتىم، بۇ كىيىملەر كونا بولسىمۇ، ئۇنى ئانچە كۆپ كىيمىگەنىدىم، ياراتمىسىڭىز، ئېلىڭ دېيەلمەيمەن.

پىڭئېر ھەربىر نەرسىنىڭ ئېتىنى ئېيتقاندا، ليۇ موماي بىر قېتىم توۋا دەپ، ئالاھازەل نەچچە مىڭ قېتىم توۋا دەۋەتتى. ئەمدى پىڭئېرنىڭمۇ شۇنچە نەرسىنى سوۋغات قىلغانلىقىنى، يەنە كېلىپ شۇنچە كەمتەرلىكىنى كۆرۈپ، دەرھاللا كۈلۈپ تۇرۇپ سۆز ئاچتى:

— نېمە دېگەنلىرى بۇ، خېنىم؟ شۇنداق ئوبدان نەرسىلەرنى مەن ياراتمامدىم! مېنىڭ پۇلۇم بولغان بىلەنمۇ، بۇنداق نەرسىلەرنى نەدىن سېتىۋالاتتىم؟ لېكىن، بىرنەرسىدىن خىجىل بولۇپ تۇرۇۋاتىمەن، ئالاي دېسەم سەت بولىدۇ، ئالماي دېسەم كۆڭۈللىرىگە كېلىدۇ.

— بۇنداق قاملاشمىغان گەپنى قىلماڭ، — دېدى پىڭئېر كۈلۈپ، — بىز ھەممىمىز ئۆز بولغاچقا شۇنداق قىلىۋاتىمەن، خاتىرجەم ئېلىۋېرىڭ. مېنىڭ تېخى سىزدىن ئالىدىغان نەرسىلىرىممۇ بار. يىلنىڭ ئاخىرىدا بىزگە ھېلىقى سىلەر ئاپتاپتا قۇرۇتقان بۇداچ، جاڭدۇ، يېسسى پۇرچاق، چەيزە قېقى، كاۋا قېقى دېگەندەك ھەر خىل قۇرۇتۇلغان سەيلەردىن ئالغاچ كەلسىڭىز بولدى. بۇ يەردە يۇقىرىدىكىلەردىن تارتىپ تۆۋەندىكىلەرگىچە ھەممىسى شۇنداق سەيلەرگە ئامراق. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق نەرسە كېرەك ئەمەس، باشقا نېمە ئۈچۈن ئۆزىڭىزنى ئاۋارە قىلىپ يۈرمەڭ.

ليۇ موماي ئۈست - ئۈستىگە ھەشقاللا ئېيتىپ ماقۇللۇق

بىلدۇردى.

ــ ئەمدى چىقىپ ئۇيقۇڭىزنى ئۇخلاۋېرىڭ، ــ دېدى پىڭئېر، ــ مەن سىز ئۈچۈن ھەممىنى تەخ قىلىپ مۇشۇ يەرگە قويۇپ قويىمەن، ئەتە ئەتىگەندە چاكارلار مەپە كېرا قىلىپ بېسىپ بېرىدۇ، سىز قىلچە غەم يېمىسىڭىزمۇ بولىدۇ.

لىيۇ موماي تېخىمۇ مىننەتدارلىق بىلدۇردى، بۇ يانغا ئۆتۈپ، يېنىشلاپ ـ يېنىشلاپ ھەشقالالا ئېيتىپ فېڭجيې بىلەن خوشلاشتى. ئاندىن جيا ئانىنىڭ ئۆيگە كېلىپ قونۇپ قالدى. ئەتىسى سەھەر تۇرۇپ، يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ بولۇپ خوشلاشماقچى بولغانىدى، جيا ئانا بىتاپ بولۇپ قالغانلىقتىن، ھەممەيلەن كېرىپ ئەھۋال سوراشقا باشلىدى. تېۋېپقا ئادەم ئەۋەتىشتى، بىردەمدىن كېيىن بىر خىزمەتكار ئايال كېرىپ:

ــ تېۋېپ كەلدى، ــ دەپ خەۋەر قىلدى.

بىر ئېمىكئانا جيا ئانىنى چىمىلدىقنىڭ ئىچىگە كېرىپ ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغانىدى. جيا ئانا:

ــ مەن قېرىپ قالدىم، بالامدەك بىرنېمىلەردىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ نېمە قىلاي؟ ئۇنىڭدىن قورۇنۇپ قالامتىم ! چىمىلدىقنى چۇشۇرمەڭلار، مۇشۇنداق كۆرۈۋەرسۇن، ــ دېدى.

خىزمەتكار ئايالار بۇ گەپ بىلەن بىر كىچىك شىرە ئەكېلىپ، ئۇستىگە كىچىك ياستۇقتىن بىرنى قويۇپ بەردى. ئاندىن تېۋېپنى تەكلىپ قىلىشقا كىشى بۇيرۇدى.

بىردەمدىن كېيىن جيا جېن، جيا لىيەن، جيا رۇڭلار ئوردا تېۋېپى ۋاڭ ھېكىمنى باشلاپ كىرىشتى. ۋاڭ ھېكىم كۆتۈرمە يول بىلەن مېڭىشقا پېتىنالماي، يولنىڭ قىرى بىلەن مېڭىپ، جيا جېننىڭ ئارقىسىدىن پەلەمپەيگە چىقتى. خېلىدىن بېرى ئىككى ئايال ئىككى تەرەپتە مىلەڭزىنى قايرىپ تۇراتتى. بۇ ئىككى ئايال ئالدىدا يول باشلاپ كىردى، باۋيۇي بۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىۋاتقانىكەن. جيا ئانا بۆرتمە كۆك تاۋار تاشلىق ئاق ئەلتېرە جۇۋا كىيگەن بولۇپ، كات ئۇستىدە رۇس ئولتۇراتتى. ئىككى

تەرىپىدە تېخى چاچ قويمىغان تۆت چۆرە قىز چۈشۈن قورۇغۇچ، چىلاپچا قاتارلىق نەرسىلەرنى تۇتۇپ تۇرۇشاتتى. ياشانغان ئېمىكئانىلاردىن بەش ـ ئالتىسى غاز قانات بولۇپ ئىككى ياندا تۇرۇشاتتى. يېشىل شايى شىرمەلنىڭ ئارقىسىدا قىزىل ـ يېشىل كىيىنگەن ۋە باشلىرىغا ئالتۇن ـ مەرۋايىت جابدۇق تاقاشقان كىشىلەر غىل ـ پال كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ۋاڭ ھېكىم بېشىنى كۆتۈرۈشكىمۇ پېتىنالماي، جيا ئانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بەردى، جيا ئانا ئۇنىڭ ئۈستىبېشىدىكى ئالتىنچى دەرىجىلىك مەنسەپدار كىيىمىنى كۆرۈپ، ئوردا تېۋىپى ئىكەنلىكىنى بىلدى ـ دە، تەبەسسۇم بىلەن:

ـــ ئوردا شېرىپ ھېكىمى ئوبدان تۇردىلىمۇ؟ ـــ دېدى. ئاندىن جيا جېندىن، ـــ بۇ ئوردا شېرىپ ھېكىمىنىڭ فامىلىسى نېمە ئىكەن؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ فامىلىسى ۋاڭ، ـــ دېدى جيا جېن دەرھاللا جاۋاب بېرىپ.

ـــ ئۆز ۋاقتىدا ئوردا شىپاخانىسىدا ۋاڭ جۇنشياۋ دېگەن بىر باش ھېكىم بار ئىدى. تومۇر تۇتۇشقا بەك ئۇستا ئىدى، ـــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

ۋاڭ ھېكىم دەرھال ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ، تەبەسسۇم بىلەن:

ـــ ئۇ كىشى كەمىنىلىرىنىڭ تاغىسى بولىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ ھە، شۇنداقمۇ، ـــ دېدى جيا ئانا كۈلۈمسىرەپ، ـــ ئۇنداق بولسا قەدىناس چىقىپ قاپتۇق.

جيا ئانا قولىنى ئۇزارتىپ ياستۇقنىڭ ئۈستىگە قويدى. ئېمىكئانىدىن بىرسى بىر ئورۇندۇقنى ئەكىلىپ شىرەنىڭ ئالدىغا بۇرجەككىرەك قويۇپ بەردى. ۋاڭ ھېكىم بىر پۇتىنى چازانە قىلىپ ئولتۇرۇپ، بېشىنى قىيسايتۇرۇپ بىر ھازاغچە تومۇر تۇتتى، ئاندىن جيا ئانىنىڭ يەنە بىر قولىنىڭ تومۇرىنى تۇتتى. ئاندىن بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم قىلدى ـ دە،

چىقىپ كەتتى.

— سىلىنى جۇڭتىپ قويدۇق، — دېدى جيا ئانا كۈلۈپ ئۇنىڭ كەينىدىن، — جيا جېن غوجام بالام، سەن باشلاپ چىقىپ ئۇنىڭغا چاي قۇيۇپ ئوبدانراق كۈتكىن.

جيا جېن بىلەن جيا لىيەن دەرھال «خوش، خوش» دېدى ـ دە، ژاڭ ھېكىمنى تاشقىرىقى كۈتۈپخانىغا باشلاپ كىردى.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدا ھېچقانداق كېسەل يوق ئىكەن، — دېدى ژاڭ ھېكىم، — ئازراق شامال تېگىپ قاپتۇ شۇ. دورا ئىچمىسىمۇ بولاتتى. ياغسىزراق تائام يەپ، ئۆزىنى ئىسسىقراق تۇتسا ياخشى بولۇپ كېتىدۇ. مەن دورا يېزىپ بېرەي، ئىچكۈسى كەلسە، قەغەزدە يېزىلغىنى بويىچە بىر قېتىم قاينىتىپ ئىچىپ باقار، ئىچىشكە ئېرىنسە، ئىچمىسىمۇ بولىدۇ.

ژاڭ ھېكىم چاي ئىچىپ بولۇپ، دورا قەغىزىنى يېزىپ بەردى. ئەمدىلا خوشلىشاي دەپ تۇرۇۋېدى، بىر ئېمىكئانا داجيېرنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى ـ دە، كۈلۈمسىرەپ:

— ژاڭ بېگىم، بۇ قىزچاقنىمۇ كۆرۈپ قويغان بولسىلا، — دېدى.

ژاڭ ھېكىم دەرھال ئېمىكئانىنىڭ قېشىغا كەلدى ـ دە، سول قولى بىلەن داجيېرنىڭ قولىنى كۆتۈرۈپ، ئوڭ قولى بىلەن تومۇرىنى تۇتۇپ كۆردى، ئاندىن پېشانىسىنى تۇتۇپ باقتى ۋە تىلىنى چىقارغۇزۇپ قارىدى، ئاندىن كۈلۈپ:

— نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى ئېيتسام، بۇ قىزچاق مېنى تىللاپ كېتەرمىكىن. ئىككى ژاخ تاماق بەرمەي، قورسىقىنى راسا ئاچ قويسا ساقىيىپ كېتىدۇ. دورا قاينىتىپ ئىچىشنىڭ ھاجىتى يوق. مەن ئازراق كۈمىلاچ دورا ئەۋەتىپ بېرەي، ئۇخلاشنىڭ ئالدىدا زەنجىۋىل سۈيى بىلەن ئېزىپ ئىچۈرۈپ قويسىلا ئوڭشىلىپ كېتىدۇ.

شۇ گەپتىن كېيىن ژاڭ ھېكىم خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى. جيا جېنلار دورا قەغىزىنى ئېلىپ جيا ئانىغا تېۋىپنىڭ

ئېيتقانلىرىنى مەلۇم قىلدى، ئاندىن دورا قەغىزىنى شىرەگە قويۇپ چىقىپ كەتتى. بۇ سۆز شۇ يەردە قالسۇن.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، لى ۋەن، فېڭجيې، باۋچەي ۋە باشقا ھەمشىرىلەر تېۋىپ كەتكەندىن كېيىن، شىرمەلىنىڭ ئىچىدىن چىقىشتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئازراق ئولتۇرۇپلا ئۆيىگە قايتىپ كەتتى.

لىيۇ موماي ئىشلارنىڭ تۈگىگەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن، جيا ئانا بىلەن خوشلىشىش ئۈچۈن ئالدىغا كەلدى.

ــ قولۇڭ بوشىغاندا يەنە كېلەرسەن، ــ دېدى جيا ئانا. ئاندىن يۈەنياڭنى بۇيرۇدى، ــ لىيۇ ئانكاڭنى ئوبدانراق ئۇزىتىپ قويۇڭلار، مېنىڭ ساقلىقىم بولمىغاچقا ئۇزىتىپ قويالمايمەن.

لىيۇ موماي جيا ئانىغا رەھمەت ئېيتىپ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ، يۈەنياڭ بىلەن ئۆيدىن چىقتى، تاشقىرىقى ئۆيگە كەلگەندە، يۈەنياڭ كاڭدا تۇرغان بىر بوغچىنى كۆرسىتىپ دېدى:

ــ بۇنىڭدا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ بىرنەچچە قۇر كىيىمى بار. بۇ كىيىملەرنى كىشىلەر ئۆتكەن يىللاردا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى مۇبارەكلەپ ئەكەلگەن. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئەزەلدىنلا كىشىلەر تىكتۇرگەن كىيىمنى كىيمەيدۇ، بۇنى ساقلاپ قويسىمۇ زايە كېتىدىكەن، بولمىسا كىيىلمىگەندى، تۇنۇگۈن ماڭا ئىككى قۇرنى ئېلىپ سىزگە بېرىشنى ئېيتقان. ئالغاچ كېتىپ يا بىر كىمگە بېرەرسىز، ياكى ئۆيئىچىدە ئۆزىڭىز كىيەرسىز. مۇنۇ قۇتىنىڭ ئىچىدە سىز سورىغان بوغۇرساق ـ توقاچلار بار. مۇنۇ بولاقتىكىسى ئالدىنقى كۈنى سىز دېگەن دورىلار. بۇنىڭ ئىچىدە ھەببى مېيخۇا سقىللىسان، بىنەپشە زەربالىش، مادەتۇل ھايات، ھەببى تەۋەللۇد①

① ھەببى مېيخۇا سقىللىسان ــ تىلغا سۇرتۇپ زەھەرنى قايتۇرىدىغان دورا؛ بىنەپشە زەربالىش ــ تەپنى ئالىدىغان دورا؛ مادەتۇل ھايات ــ قانىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، قۇۋۋەت بېرىدىغان دورا؛ ھەببى تەۋەللۇد ــ تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرىدىغان دورا. بۇلار بىرقەدەر قىممەتلىك، ئۇنۇملۇك تەييار دورىلار.

دېگەنلەرمۇ بار. ھەربىرى ئايرىم بىر دورا قەغىزىگە ئورالغان، ھەممىسىنى بىر بولاق قىلىپ چىگىپ قويدۇم. مۇنۇ ئىككى ھەمياں، ئالغاچ كېتىپ ئىشلىتەرسىز، ــ يۈەنياڭ ھەميانىناڭ ئىزمىسىنى ئېچىپ، ئىككى دانە «دىلىپسەن بالىش» دېگەن چۆچۈرە يامبۇنى چىقىرىپ مومايغا كۆرسىتىپ، ــ ھەميانىنى سىز ئېلىڭ، مۇنۇنى ماڭا بېرىڭ، ــ دېدى.

لىيۇ موماي ئىچ ـ ئىچىگە پاتماي خۇشال بولۇپ، نەچچە ماڭ قېتىم ياپىرىم ـ توۋا دەپ كەتتى. يۈەنياڭنىڭ ئۇ گېپىنى ئاڭلاپلا:

ــ مەيلى، ئېلىپ قېلىۋەرسىلە، خېنىم، ــ دېدى.

يۈەنياڭ ئۇنىڭ چىنىپۇتۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، كۈلۈپ كەتتى ـ دە، يامبۇنى يەنە ھەميانغا سېلىپ:

ــ ئوينىشىپ دېدىم! مەندىمۇ بىرمۇنچىسى بار، ئالغاچ كېتىپ، يىلنىڭ ئاخىرىدا بالىلىرىڭىزغا بېرەرسىز، ــ دېدى.

شۇ پەيتتە بىر چۆرە قىز چېكىنۇا پىيالىسىنى ئەكېلىپ لىيۇ مومايغا سۇنۇپ:

ــ بۇنى سىزگە باۋيۇي غوجام بەردى، ــ دېدى.

ــ بۇ قانداق بولغىنى؟ ئۆمرۇمدە مەن بۇگۈنكىدەك ئامەتنى كۆرمىگەن؟ ــ دېدى لىيۇ موماي ۋە پىيالىنى ئالدى.

يۈەنياڭ سۆزىنى داۋام ئەتكۈزۈپ:

ــ ئالدىنقى كۈنى مەن سىزنى يۇيۇنۇڭ دېگەندە، سىز يەڭگۈشلىۋالغان كىيىم مېنىڭكى ئىدى، ياراتماي قويمىسىڭىزلا، يەنە بىرنەچچە قۇر كىيىم بار، سىزگە بېرەي.

لىيۇ موماي دەرھال رەھمەت ئېيتتى. يۈەنياڭ دېگەندەك بىرنەچچە قۇر كىيىمنى ئەكېلىپ بوغچىلاپ بەردى. لىيۇ موماي يەنە باغقا بېرىپ، باۋيۇي بىلەن ھەمشىرىلەرگە ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىم قاتارلىقلارغا رەھمەت ئېيتىپ خوشلاشماقچى بولغانىدى، يۈەنياڭ:

ــ بارمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، بۇ چاغدا ئۇلار كىشىلەر بىلەن

كۆرۈشمەيدۇ. ئۇلارغا مەن دەپ قويماي، بوش ۋاقىت تاپقاندا يەنە كېلەرسىز، ــ دېدى.

يۈەنياڭ ئاندىن بىر خىزمەتكار ئايالغا تاپىلىدى:

ــ ئارا دەرۋازىدىن ئىككى چاكار بالا چاقىرىپ كەلگىن. مومايىنىڭ نەرسىلىرىنى ئاپىرىشىپ بەرسۇن.

بۇ ئايال خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۈرگەندىن كېيىن، لىيۇ مومايىنى باشلاپ فېڭجيېنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، بۇ يەردىن نەرسە ـ كېرەكلەرنى ئالدى ۋە ئۇ نەرسىلەرنى يان ئىشىكتىكى ئىككى چاكار بالىغا كۆتۈرگۈزۈپ مەپىگە سالدى، ئاندىن لىيۇ مومايىنى مەپىدە ئۇزىتىپ قويدى. بۇ سۆز شۇ يەردە قالسۇن.

شۇ پەيتتە باۋچەي ۋە باشقا ھەمشىرىلەر ئەتىگەنلىك تامىقىنى يەپ بولۇپ جيا ئاندىن ئەھۋال سوراپ كېلىشتى. بۇلار باغقا قايتىپ ئاچا يولغا كەلگەندە، باۋچەي دەيبۇينى توختىتىپ:

ــ قەلەم قاش، يۈرۈڭ مەن بىلەن، سىزدىن سورايدىغان گېپىم بار، ــ دېدى.

دەيبۇي كۈلۈپ قويۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئاسارۇنزار ھويلىغا كەلدى. ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن، باۋچەي ئورۇندۇققا ئولتۇردى، ئاندىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ ئالدىمدا تىز پۈكمەمسىز؟ سىزنى سوراققا تارتىمەن ! ــ دېدى.

دەيبۇي نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەي كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ مانا كۆرۈڭ، باۋچەي قىز سارىڭ بولۇپ قالدىمىكىنە ! مېنى نېمىشقا سوراققا تارتماقچى؟ ــ دېدى.

ــ تېخى ئېسىل خان قىزى ئىمىش ! ئۆيدىن تالاغا چىقمايدىغان قىز بالا ئىمىش ! ــ دېدى باۋچەي سوغۇققىنا كۈلۈپ، ــ ئاغزىڭىزدىن نېمە گەپلەر چىقىۋاتىدۇ؟ راستىنى ئېيتىڭ.

دەيبۇي چۈشەنمەي، كۈلۈپلا تۇردى، لېكىن كۆڭلىگە گۇمان

چۈشتى ـ دە، ئاغزىغا شۇ گەپ كەلدى:

ـــ مەن نېمە دەپتىمەن، مېنىڭ ئۇستۇمدىن ئۆزىڭىز سەۋەنلىك ئويدۇرۇپ چىقارغانسىز، قېنى ئېيتىڭا، ئاڭلاپ باقاي.

ـــ ئۇقماس بولۇۋالغىنىنى تېخى! ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ـــ تۇنۇگۈن شاراب تېپىشمىقى ئويىنىغاندا نېمە دېدىڭىز؟ بۇ سۆزنى نەدىن تاپتىڭىزكىنتاڭ.

دەيبۇي بىردەم ئويلىنىپ، تۇنۇگۈن بىخەستەلىك قىلىپ، «مودەنگۈل شىپاڭى» بىلەن «غەربىي ھۇجرا» دىكى بېيىتلەردىن ئىككى مىسرانى دەپ تاشلىغانلىقى ئېسىگە كېلىپ، خىجىل بولۇپ قىزىرىپ كەتتى ۋە شۇ زامان باۋچەينى قۇچاقلاپ ھىجايدى:

ـــ جېنىم ئاچا! ئۇقماستىن ئاغزىمغا كەلگىنىنى دەۋېرىپتىمەن، مېنى نېمە دېسىڭىز دەڭ، بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز دېمەيمەن!

ـــ مەنمۇ بىلمەيدىكەنمەن، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ـــ گېپىڭىز ماڭا غەلىتە ئاڭلانغاچقا، سىزدىن ئۆگىنىۋالاي دېدىم.

ـــ جېنىم ئاچا! ـــ دېدى دەيبۇي، ـــ ھېچكىمگە دېمەڭ، بۇنداق سۆزنى ئىككىنچى قىلمايمەن.

باۋچەي ئۇنىڭ خىجىل بولۇپ قىزىرىپ كەتكەنلىكىنى ۋە ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي يالۋۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، يەنە سوراۋەرگۈسى كەلمەي، ئۇنى تارتىپ ئولتۇرغۇزدى ۋە ئالدىغا چاي قويدى.

ـــ مېنى كىم دەپ چاغلىغاندىڭىز؟ ـــ دېدى باۋچەي مېھرىبانلىق بىلەن، ـــ مەنمۇ بەك شوخ قىز ئىدىم، يەتتە ـ سەككىز ياش چېغىمدىن تارتىپ كىشىلەرگە يامىشىۋېلىپ تويدۇرۇۋېتەتتىم. بىزنىڭ ئائىلىمۇ ئوقۇمۇشلۇق ئائىلە ھېسابلىناتتى، چوڭ دادامۇ بەك كىتابخۇمار ئادەم ئىدى. ئىلگىرىكى چاغلاردا جان سانمىز كۆپ بولۇپ، ئاچا ـ سىڭىل، ئاكا ـ ئۇكىلار بىلەن بىللە تۇراتتۇق. ئۇلارنىڭ ھەممىسى

ئاقايىتنامىلەر[1]نى ئوقۇشتىن قاچاتتى. ئاكا ـ ئۇكىلىرىمنىڭ بەزىسى شېئىرنى، بەزىسى بېيىتنى ياخشى كۆرەتتى. ئەنە شۇنداق «غەربىي ھۇجرا»، «ئۇد» ۋە «يۇەن دەۋرىنىڭ سەھنە ئويۇنلىرى»[2] دېگەنگە ئوخشاش كىتابلارنىڭ ھەممىسى بىزدە بار ئىدى. ئۇلار بۇ كىتابلارنى بىزدىن ئوغرىلىقچە ئوقۇيتتى، بىزمۇ ئۇلاردىن ئوغرىلىقچە ئوقۇيتتۇق. كېيىن بۇ ئىشنى چوڭلار بىلىپ قېلىپ بەزىمىزنى ئۇردى، بەزىمىزنى تىللىدى، كىتابلاردىن كۆيدۈرگىنىنى كۆيدۈرۈپ، تاشلىغىنىنى تاشلىۋەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز قىزلارنىڭچۇ ساۋاتسىز بولغىنىمىز ياخشى ئىكەن، ئەرلەر كىتاب ئوقۇپ تۇرۇپ ھەق ئىشنى چۈشەنمەيدىغان بولسا، ئۇنىڭدىن كۆرە پۈتۈنلەي كىتاب ئوقۇمىغىنى تۈزۈك. ئەمدى سىز بىلەن مەنچۇ؟ شېئىر توقۇش، خەت يېزىش دېگەندەك ئىشلارمۇ سىز بىلەن ماڭا نېسىپ بولغان ئىشلار ئەمەس. ئەسلىنى سۈرۈشتۈرگەندىغۇ ئۇنداق ئىشلار ئەرلەرگىمۇ نېسىپ بولغان ئىشلاردىن ئەمەس. ئەرلەر كىتاب ئوقۇپ ھەق يولىنى چۈشىنىپ، ئەلنى ئىدارە قىلىش ئىشلىرىدا دۆلەتكە يارىدىم بەرسە، ئاندىن ياخشى بولاتتى، لېكىن بۇگۈنكى كۈندە بۇنداق ئادەملەرنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ باقمىدۇق. كىشىلەر كىتاب ئوقۇغانسېرى بۇزۇلۇپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇلارنى كىتاب بۇزۇۋاتقىنى يوق، ئەپسۇسكى، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى كىتابنى دەپسەندە قىلىۋەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، تېرىقچىلىق قىلىش ياكى سودىگەرچىلىك قىلىشنىڭ ھېچقاندا زىيىنى يوق. سىز بىلەن ماڭا كەلسەك، يېڭىنە ئىشنى قىلساق ياكى يېپ ئېگىرسەك شۇ

---

① ئاقايىتنامىلەر ـــ كۆڭزىچىلار ئەقىدە قىلىدىغان ئوتتۇز بىر خىل رەسمىي كىتاب.

② «ئۇد» ـــ يۇەن دەۋرىنىڭ ئاخىرىدا گاۋزىچېڭ يازغان «ئۇدنامە» ساداقەت، ۋاپادارلىق تەرغىب قىلىنىدىغان سەھنە ئويۇنى؛ «يۇەن دەۋرىنىڭ سەھنە ئويۇنلىرى» ـــ مىڭ دەۋرىدىكى ساڭ ماۋشۇن تۈزگەن «يۇەن غەزەللىرىدىن تاللانما» دېگەن ئەسەر، ئۇنىڭغا يۇەن دەۋرىدىكىلەرنىڭ سەھنە ئويۇنلىرىمۇ كىرگۈزۈلگەن.

ياخشى ئىدى، لېكىن قېرىشقاندەك ئانچە ـ مۇنچە ساۋاتلىق بولۇپ قاپتىمىز. شۇڭا، خەت تونۇغاندىكىن، ئاقايىتىنامىلەرنى ئوقۇپ قويساق بولىدۇ. باشقا ھەر قىسما كىتابلارنى ئوقۇشتىن ھەزەر ئەيلەش كېرەك. بۇنداق كىتابلار كىشىنىڭ مىجەز ـ خۇلقىنى ئاينىتىپ، قۇتۇلغۇسىز ئاقىۋەتكە ئاپىرىدۇ.

باۋچەينىڭ بۇ گەپلىرىگە دەييۇي بېشىنى ساڭگىلىتىپ چاي ئىچكەچ قولاق سېلىپ، كۆڭلىدە قايىل بولۇپ، سۆزلىرىنى «شۇنداق» دەپ ماقۇللاپ تۇردى. شۇ ئەسنادا سۇيۇن كىرىپ:

ــ بىزنىڭ كېلىن ئاغىچام ئىككىلىرىنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىدۇ. مۇھىم بىر ئىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلەشمەكچى ئىكەن. ئىككىنچى خان قىز، ئۇچىنچى خان قىز، شياڭيۇن خېنىم، باۋيۇي غوجام ھەممەيلەن كۇتۇشۇپ قالدى، ــ دېدى.

ــ يەنە نېمە ئىش بارىكىنە؟ ــ دېدى باۋچەي.

ــ شۇ يەرگە بارغاندا بىلەرمىز، ــ دېدى دەييۇي.

دەييۇي باۋچەي بىلەن خۇشبۇي شالزارلىققا كەلدى. دېگەندەك ھەممەيلەن شۇ يەردە ئىكەن.

لى ۋەن بۇ ئىككىسى كىرىشى بىلەنلا:

ــ جەمئىيىتىمىز قۇرۇلا ـ قۇرۇلماستىنلا ئۆزىنى چەتكە تارتىدىغانلار چىقىپ قېلىۋاتىدۇ. تۆتىنچى خان قىز شىچۇەن بىر يىللىق رۇخسەت بېرىڭلار دەيدۇ، ــ دېدى.

ــ بۇ، چوڭ ئانامنىڭ تۇنۇگۈنكى بىر ئېغىز سۆزى بىلەن بولۇۋاتقان ئىش، ــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ، ــ ئۇنى باغنىڭ رەسمىنى سىزغىن دېگەندەك قىلىۋاتاتتى، شۇنىڭغا خۇشال بولۇپ رۇخسەت سورىغاندۇ.

ــ بۇ ئىشنى چوڭ ئانامدىنمۇ كۆرمەيلى، ــ دېدى تەنچۇن كۈلۈپ، ــ بۇ لىيۇ موماينىڭ بىر ئېغىز گېپى بىلەن بولغان ئىش.

ــ شۇنى دېمەمسىز ! ــ دېدى دەييۇي ئۇنىڭ سۆزىگە دەرھاللا قوشۇلۇپ، ــ ھەممىسى شۇ قېرىنىڭ ئىشى. ئۇ قېرى

قايسى جەمەتتىن چىققان موماي بولغىيدى؟ ئۇنى توغرىسىغىلا «ئانا چېكەتكە» دېسەكمۇ بولىدۇ.

بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

ــ دۇنيادىكى بارلىق گەپقۇ ئوتتۇرانچى يەڭگەمنىڭ ئاغزىغا ئۆتسە چېكىگە يەتكەن بولاتتى، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ــ ھېلىمۇ ياخشى ئوتتۇرانچى يەڭگەمنىڭ ساۋاتسىز، مەرىپەتتىن خەۋەرسىز بولغىنى. شۇڭا، ئۇ ئادەملەرنى پەقەت كوچا پاراڭلىرى بىلەن كۈلدۈرۈشنىلا بىلىدۇ، مۇنۇ قەلەم قاشنىڭ ئاغزى ھەممىدىن ئېشىپ چۈشىدۇ، ئۇ «چۈنچيۇ»[1] ئۇسۇلى بىلەن، كوچا ـ كويلىدىكى ھەر قىسما پاراڭلاردىن مېغىزىنى ئېلىپ، غەلىدى ـ غەشلىرىنى چىقىرىپ تاشلاپ، ئۇنىڭغا گۈزەل تۈس بېرىپ تەمسىل قىلىدىغان بولسا، بىر ئېغىز گەپ بىلەن يېغىنچاقلىنىدۇ. بايىقى «ئانا چېكەتكە» دېگەن سۆز بىلەن تۈنۈگۈنكى مەنزىرىنى تولۇق تەسۋىرلەپ بەردى. ئۇ مۇنداق گەپلىرىنى شۇنداق تېز ئويلاپ تاپىدۇ!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ:

ــ سىزنىڭ بۇ ئىزاھاتىڭىزمۇ ئۇ ئىككىسىنىڭكىدىن قېلىشمايدۇ، ــ دېيىشتى.

ــ مەن سىلەرنى مەسلىھەت ئۈچۈن چاقىرتقانىدىم، ــ دېدى لى ۋەن، ــ شۇنچۇن قىزغا قانچە كۈنلۈك رۇخسەت بېرىمىز؟ مەن بىر ئايلىق رۇخسەت بەرسەم ئاز كۆرۈۋاتىدۇ. قېنى سىلەر نېمە دەيسىلەر؟

ــ راستىنى ئېيتقاندا، ــ دېدى دەييۈي، ــ بىر يىلمۇ كۆپلۈك قىلمايدۇ. بۇ باغنى سالدۇرغاندا بىر يىل كەتكەندى. ئەمدى رەسىمنى سىزماقچى بولسا، ئەلۋەتتە ئىككى يىل

---

① لۇ بەگلىكىنىڭ تارىخىغا ئاساسەن، كۆڭزى تۈزۈپ چىققان يىلنامە، بۇنىڭدا «يوپۈتۇپ ئەيىبلەش» ئۇسۇلى بىلەن ئۆزىنىڭ سىياسىي پوزىتسىيەسىنى ئىپادىلىگەن. بۇ يەردە باۋچەي ئاشۇ تەمسىل بىلەن دەييۈينىڭ كىشىنى گەپتە چېقىۋالىدىغانلىقىنى بىلدۈرمەكچى بولىدۇ.

كېتىدۇ. سىياھ ئېزىش، موبىنى مىلەش، قەغەز راسلاش كېرەك، يەنە تېخى بويىاقمۇ تالىلاش كېرەك، يەنە ... ــ گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە دەييۇي ئۆزىنى تۇتۇۋالمايا كۇلۇپ تاشلاپ سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇردى، ــ يەنە ياڭزىسىغا قاراپ ئاستا سىزىش كېرەك، مۇنداق بولغاندا ئىككى يىل كەتمەمدۇ؟

بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى چاۋاك چېلىپ قاتتىق كۇلۇشتى.

ــ تازىمۇ قىزىق گەپ قىلدى ! ــ دەدى باۋچەي كۇلۇپ، ــ «ئاستا سىزىش» دېگەن ئاخىرقى جۇملىسى راسا جايىدا بولدى. ئۇ رەسىم سىزىمەن دېمىگەن بولسا بۇ سۆزلەر چىقاتتىمۇ؟ تۇنۇگۇنكى ھېلىقى چاقچاق سۆزلەر كۇلكىلىك بولسىمۇ، ئويلاپ كۆرسەك، ئۇنىڭ ھېچ قىزىقى يوق ئىكەن. سىلەر ئوبدانراق ئويلاپ بېقىڭلار، قەلەم قاشنىڭ بۇ گەپلىرىدە قارىماققا ئۆزگىچە بىرنەرسە يوقتەك قىلسىمۇ، قايتا ـ قايتا ئويلاپ كۆرۈلسە، ئالاھىدە قىزىقى بار. مېنى كۇلكە قىستاپ تۇرالماي كېتىۋاتىمەن !

ــ باۋچەي ئاچام ماختاپ بەرگەچكە، ئۇ تېخىمۇ ئەزۇەيلەپ كېتىۋاتىدۇ، ئەمدى مېنىمۇ زاڭلىق قىلغىلى تۇردى، ــ دەدى شىچۇن.

دەييۇي دەرھال ئۇنى ئۆزگە تارتىپ كۇلۇپ تۇرۇپ:

ــ سىزدىن سورىماقچىدىم، يالغۇز باغىلا سىزامسىز ياكى بىزنىمۇ قوشۇپ سىزامسىز؟ ــ دەدى.

ــ ئەسلىدە باغىلا سىزماقچىدىم، ــ دەدى شىچۇن، ــ تۇنۇگۇن چوڭ ئانام «يالغۇز باغىلا سىزساڭ، ئىمارەتنىڭلا نۇسخىسى بولۇپ قالىدۇ، كىشىلەرنىڭ رەسىمىنىمۇ سىزغىن، خۇددى سەيلە ـ تاماشىچىلارنىڭ رەسىمىدەك بولغىنى ياخشى» دەپ جورۇدى. مەن بۇنداق نەپىس ئايۇان ـ سارايلارنى سىزىشنى ئۇقمايمەن، كىشىلەرنىڭ رەسىمىنىمۇ سىزالمايمەن، لېكىن ياق دېيىشنى ئەپ كۆرمىدىم. مۇشۇنداق تەڭلىك ئېچىدە قالدىم.

ــ ئادەمنىڭ رەسىمىنى سىزىشقۇ ئاسان، ــ دەدى دەييۇي، ــ

ئوت ـ چۆپلەردىكى قۇرت ـ قوڭغۇزلارنى سىزىش قولىڭىزدىن كەلمەسمىكىن.

ـــ يەنە قاملاشمىغان گەپنى قىلىۋاتىسىز، ـــ دېدى لى ژەن، ـــ بۇ رەسىمگە ئوت ـ چۆپلەردىكى قۇرت ـ قوڭغۇزلارنى سىزىشنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ پەر ـ ماموقلاردىن بىر ـ ئىككى خىلىنى چۇشۇرۇپ قويسىلا بولدى.

ـــ باشقا قۇرت ـ قوڭغۇزلارنى سىزمىسىمۇ مەيلى، ـــ دېدى دەيىۋي كۇلۇپ، ـــ ئەمما تۇنۇگۇنكى «ئانا چېكەتكە»نى سىزمايدىغان بولسا مۇھىم بىر تەپ كەم بولۇپ قالمامدۇ؟

بۇ گەپكە هەممەيلەن كۇلۇشتى، دەيىۋي كۇلۇۋېرىپ ئىككى قولى بىلەن كۆكرىكىنى تۇتۇۋېلىپ يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ تېزرەك سىزىڭ، مەن ھەتتا رەسىمنىڭ ماۋزۇسىنىمۇ ئويلاپ قويدۇم. رەسىمگە ئىسىم قويۇش توغرا كەلسە، «مالاچلاپ يەۋاتقان چېكەتكىنىڭ رەسىمى» دېسە بولىدۇ.

بۇ گەپ بىلەن هەممەيلەن قىيقاس كۆتۈرۇپ، شۇنداق قاتتىق كۇلۇشتىكى، ئېگىلىپ ـ پۇكلىشىپلا كېتىشتى. شۇ پەيتتە «گۇپ» قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ، نېمە يېقىلغاندۇ دەپ هەممەيلەن دەرھال شۇ تەرەپكە قاراشتى. ئەسلىدە شىياڭيۇن ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۇكىگە يۆلىنىپ ئولتۇرغان، ئورۇندۇق پۈختا قويۇلمىغانكەن، پۈتۈن سالمىقىنى يۆلەنچۇككە سېلىپ قاتتىق كۇلگەنلىكى، يەنە كېلىپ ئېھتىياتسىزلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، يۆلەنچۇكنىڭ تۆۋەنكى ئىككى ئۇگۇچكى ئاجراپ كېتىپ، بىر تەرەپكە قىيسايغان، ئاندىن شىياڭيۇن بىلەن بىللىلا يېقىلىپ كەتكەنكەن. بەختىگە يارىشا تاختاي تام توسۇپ قېلىپ يەرگە يېقىلماپتۇ. بۇنى كۆرۈپ هەممەيلەن تېخىمۇ توختىماي كۇلۇشۇپ كەتتى. باۋيۇي يۇگۇرۇپ بېرىپ يۆلەپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن كۇلكە ئاستا ـ ئاستا بېسىلدى.

باۋيۇي دەيىۋىگە كۆز ئىشارىتى قىلغانىدى، دەيىۋي بۇنى چۈشىنىپ، ئىچكەركى ئۆيگە كىردى ـ دە، ئەينەكنىڭ پەردىسىنى

ئېچىپ ئەينەككە قارىغاندى، چېكە چاچلىرى ئازراق چۈۋۈلۈپ قاپتۇ. ئۇ دەرھال لى ۋەننىڭ پەرداز قۇتىسىنى ئېچىپ چاچ چوتكىسىنى ئالدى ـ دە، ئەينەككە قاراپ چېچىنى تۈزەشتۈردى، ئاندىن پەرداز قۇتىسىنى بالدۇرقىدەك يىغىشتۇرۇپ قويۇپ، قايتىپ چىقىپ لى ۋەنگە:

ـــ سىزنى بۇ يەردە بىزگە يېڭىنە ئىشى قىلىشقا باشلامچى بولسۇن ياكى قائىدە ـ يوسۇن ئۆگەتسۇن دېسەك، ئەكسىچە سىز راسا ئويناپ ـ كۈلۈشكە چاقىرغانكەنسىز، ـــ دېدى.

ـــ ئۇنىڭ ئۇستاتلىقىنى قاراڭلار، ـــ دېدى لى ۋەن كۈلۈپ، ـــ ئۆزى قىيىقاس ـ چۈقانغا باشلامچىلىق قىلىپ كىشىنى كۈلدۈرۈپ، ئەمدى ماڭا ئارتىپ قويماقچى! ماڭا راستلا ئۆچ ئىكەن بۇ! ئىلاھىم، ئەتە ـ ئۆگۈن يامان قېيىنئانىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسىڭىز، ئۇنى ئاز دەپ تېخى ئازازۇل بىرنەچچە قېيىنئىگىچە ـ سىڭىللىرىڭىزمۇ بولسا، شۇ چاغدا مۇشۇنداق ئۇستاتلىق قىلالىغىنىڭىزنى بىر كۆرسەم ئىدى!

دەييۇي قىزىپ كەتتى ـ دە، باۋچەينىڭ يېڭىدىن تارتىپ:

ـــ ئۇنىڭغا بىر يىللىق رۇخسەت بېرەيلىچۇ، ـــ دېدى.

ـــ مېنىڭ بىر ئېغىز خالىس سۆزۈم بار، ئاڭلاپ بېقىڭلار، ـــ دېدى باۋچەي، ـــ «نېلۇپەر» قىز رەسىم سىزىشنى بىلىسمۇ، ئۇنىڭ سىزغىنى ناھايىتى شۇ بىرقانچە ئاددىي ھالەت تەسۋىرلىرىلا ئىدى. ئەمدى بۇ باغنىڭ رەسىمنى سىزماقچى بولۇۋېتىپتۇ، قورساقتا شۇنىڭغا لايىق ئۇمچى بولمىسا قانداق سىزالايدۇ؟ بۇ باغنىڭ ئۆزىمۇ خۇددى بىر رەسىمگە ئوخشايدۇ، ئۇنىڭدىكى سۇنئىي تاغلارنى، دەل ـ دەرەخلەرنى، راۋاق ـ بىنالار ۋە ھەرەم ـ ھوجرىلارنى، يىراق ـ يېقىنلىقى، شالاڭ ـ زىچلىقى جەھەتتە كۆپمۇ قىلۇەتمەي، ئازمۇ قىلىپ قويماي، دەل جايىدا قىلىپ سىزىش كېرەك. ئۇلارنى ئۆز ئىسكەتى بويىچىلا قەغەزگە سىزىپ قويسا، ئەلۋەتتە ياخشى چىقمايدۇ. قەغەزگە چۈشۈرگەندە، قانچىلىك ئارىلىق قالدۇرۇلىدىغانلىقىغا قاراش، ئاساسىي

ئورۇندىكىسى بىلەن ئىككىنچى ئورۇندىكىسىنى پەرقلەندۇرۇش، قوشۇپ سىزىشقا توغرا كەلسە قوشۇش، ئېلىپ تاشلاشقا توغرا كەلگەنلىرىنى ئېلىۋېتىش، يوشۇرىدىغان يەرلىرىنى يوشۇرۇش، كۆرسىتىشكە توغرا كېلىدىغانلىرىنى كۆرسىتىش لازىم. ئەنە شۇنداق سىزىپ دەسلەپكى نۇسخا تەييار بولغاندىن كېيىن، يەنە بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرۈپ ئوبدان پىكىر يۈرگۈزگەندە، ئاندىن رەسىمنىڭ لايىھەسى پۈتۈپ چىقىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئاشۇ راۋاق ـ پىشايۋانلار، ھوجرا ـ بىنالارنىڭ تىك سىزىق بويىچە نىسبىتىنى ئوبدان مۆلچەرلەش لازىم. ئازراقلا دىققەتسىزلىك قىلىنسا، سالاسۇنلىرى ئەگرى ـ بۈگرى، تۈژۈكلىرى قىڭغىر ـ قىيسىق، ئىشىك ـ دېرىزىلىرىمۇ يانتۇ ـ مايماق، پەلەمپەيلىرىمۇ ئاجرىلىپ چاك كەتكەندەك، ھەتتا شىرە ـ ئورۇندۇقلار تامغا كىرگۈزۈلۈۋېتكەندەك، گۈل تەشتەكلىرى پەردىلەرنىڭ ئۈستىگە قويۇلغاندەك بولۇپ چىقسا، ئۇ چاغدا ئۇ بىر كۈلكىلىك نەرسە بولۇپ قالمامدۇ؟ ئۇچىنچىدىن، كىشىلەرنى قىستۇرۇپ سىزىشقا توغرا كەلگەندە، زىچ ـ شالاڭلىقى، ئېگىز ـ پەسلىكىمۇ مۇۋاپىق بولسۇن، كىيىملەرنىڭ پۈرمە ـ بەلباغلىرىنى، كىشىلەرنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى سىزغاندا بەك دىققەت قىلىش كېرەك. قەلەم تارتقاندا سەللا دىققەت قىلىنمىسا، قوللىرى دىقماق ياكى پۇتلىرى ئاقساق بولۇپ چىقىدۇ. يۈز ـ كۆزىنى بويىشقۇ ھېچقانچە ئىش ئەمەس. مېنىكۈچە، بۇنداق رەسىمنى سىزىش بەك تەس. بىر يىللىق رۇخسەت بەرسەك بەك كۆپ بولۇپ كېتىدۇ، بىر ئايلىق رۇخسەت ئاز بولۇپ قالىدۇ، شۇڭا يېرىم يىللىق رۇخسەت بەرسەك، باۋيۇي ئۇكامنى يارىدەم بېرىشكە تەيىنلىسەك. لېكىن، بۇ باۋيۇي ئۇكامنى ئۇنىڭغا ئۆگىتىپ رەسىم سىزدۇرۇشنى بىلىدۇ، دېگەنلىك ئەمەس، ئۇنداق بولغاندا ئىشنى تېخىمۇ بۇزۇپ قويىدۇ. بۇ پەقەت بىلىمەي قالغان يەرلىرىنى ياكى ئورۇنلاشتۇرۇش تەس كەلگەنلىرىنى باۋيۇي ئۇكام بېرىپ، ئۇستا رەسساملاردىن سورىسا ئىش ئاسانلىشىدۇ،

دېگەنلىك.

باۋيۇي بۇ سۆزنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ:

ــ بۇ گەپ ناھايىتى توغرا. جەن زىلياڭ راۋاق ـ پېشايۋانلارنى كارامەت ياخشى سىزىدۇ، چېڭ رىشاڭ ساھىبجامال نازىنىنلارنىڭ رەسىمىنى سىزىشتا تەڭدىشى يوق ماھارەت ئىگىسى. مەن بۇگۈنلا بېرىپ ئۇلاردىن سوراپ كېلىمەن، ــ دېدى.

ــ مەن سىزنى «بىكارچى ئالدىراڭغۇ» دېگەنىدىم، ــ دېدى باۋچەي، ــ بىر ئىشنى باشلا ـ باشلىمايلا سورىغىلى بارامسىز! مەسلىھەتمىز بىر يەرگە توختىغاندىن كېيىن بارسىڭىزمۇ ئۇ رەسىمنى نېمە بىلەن سىزىدۇ، شۇنى دېيىشەيلى.

ــ بىزنىڭ ئۆيدە ئاپپاق خەسە قەغەز بار، ــ دېدى باۋيۇي، ــ ئۆزى چوڭ قەغەز، ئۇنىڭغا سىياھ يېيىلمايدۇ.

ــ سىز ھېچنېمە بىلمەيدىكەنسىز! ــ دېدى باۋچەي سوغۇققىنا كۈلۈپ، ــ خەسە قەغەز پەقەت خەت يېزىشقا، ئاددىي ھالەت تەسۋىرلىرىنى سىزىشقا ياكى تاغ ـ سۇ مەنزىرىلىرىنى بىلىندىغانلارنىڭ جەنۇب ئۇسلۇبى① بويىچە تاغ ـ سۇ مەنزىرىلىرىنى سىزىشقا يارايدۇ، سىياھ يېيىلمايدۇ، قايتا ـ قايتا تۇجۇپلەپ بوياق بېرىشكىمۇ چىدايدۇ. بۇ باغنى ئۇنىڭغا سىزىدىغان بولسا، بوياقمۇ ئاچمايدۇ، گەۋدىلەندۈرمەكمۇ تەس بولىدۇ، رەسىمۇ ياخشى چىقمايدۇ، قەغەزمۇ زايە كېتىدۇ. مەن سىزگە بىر ئامال كۆرسىتەي، بۇ باغنى ياساتقاندا تەپسىلىي لايىھەسى سىزىلغان، ئۇنى نەقىشچى ئۇستىلار سىزغان بولسىمۇ، ئارىلىق يۆنىلىشلىرى توغرا سىزىلغان. سىز شۇ لايىھەنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن سوراپ ئېلىڭ، شۇنىڭ قەغەزنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىنى مۆلچەرلەپ، فېڭجېي ئاچامدىن بىر پارچە تېگى

① جەنۇب ئۇسلۇبى ــ تاڭ دەۋرىدە مەنزىرە رەسىملىرى شىمال ئۇسلۇب ۋە جەنۇب ئۇسلۇب دەپ ئىككى ئېقىمغا بۆلۈنەتتى. جەنۇب ئۇسلۇب بويىچە ئەركىنرەك، بوياق كۆپرەك بېرىلىپ، ئاددىي، ئىخچامراق سىزىلاتتى.

قېلىن دۇردۇن ئېلىپ، سىرتتىكى ئاشۇ جانابلارغا ئاپىرىپ بېرىڭ، ئۇلار ھېلىقى لايىھە بويىچە قىسقارتىدىغىنىنى قىسقارتىپ، قوشۇدىغىنىنى قوشۇپ نۇسخا سىزىپ بەرسە، ئاندىن ئادەملەرنى قوشۇپ سىزىپ چىقسىڭىزلا بولدى. بۇنىڭغا باب كېلىدىغان كۆك ـ يېشىل بويياق، ئالتۇن ياكى كۈمۈش ھەل بېرىشنىمۇ شۇلار قىلسۇن. سىلەرمۇ ئايرىم يەل ئوچاق قويۇپ، يار يېلىم ئېرىتىپ بېرىشكە تەييارلاپ قويۇڭلار، موبىنى يۇيۇشقا يارەملىشىڭلار. ئاندىن چوڭراق بىر بوياقچىلىق شىرەسى تېپىپ، ئۈستىگە كىگىز سېلىش كېرەك. سىلەرنىڭ تەخسىلىرىڭلارمۇ تەل ئەمەس، موبىلىرىڭلارمۇ يېتىشمەيدۇ، بۇلاردىن بىر يۈرۈشنى يېڭىباشتىن تېپىشقا توغرا كېلىدۇ.

ــ مەندە بۇنداق رەسسامىلىق بۇيۇملىرى نېمە قىلسۇن؟ ــ دېدى شېچۇن، ــ مەن پەقەت ئۇدۇل كەلگەن موبى بىلەنلا رەسىم سىزاتتىم. رەڭلەردىن مەندە پەقەت زاڭ، نىل، توخۇمەك ۋە ئەڭلىك ــ مۇشۇ تۆت خىلىلا بار. ئاندىن قالسا، بار ـ يوقى ئىككى تال موبى شۇ.

ــ نېمىشقا بالدۇرراق دېمىدىڭىز؟ ــ دېدى باۋچەي، ــ بۇ نەرسىلەر مەندىغۇ بار ئىدى، سىزنى ئىشلەتمەيدۇ، بەرگەن بىلەنمۇ بىكار تاشلاپ قويىدۇ، دەپ بەرمىگەنىدىم. ئەمدى بۇ نەرسىلەرنى سىزگە ئاتاپ يېغىشتۇرۇپ قويساي، سىز ئىشلىتىدىغان چاغدا ئەۋەتىپ بېرەرمەن. يەلپۇگۇچكە رەسىم سىزىش ئۈچۈن ئېلىپ قويسىڭىزمۇ بولىدۇ، بۇنداق چوڭ رەسىم سىزىشقا ئىشلەتسىمۇ زايە كېتىدۇ. بۇگۈن لازىملىق نەرسىلەرنىڭ تىزىمىنى يازدۇرۇپ بېرەي، تىزىم بويىچە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا دەپ ئالدۇرايلى. سىلەرنىڭمۇ تەلتۆكۈس بىلىپ كېتىشىڭلار تايىنلىق، مەن ئېيتىپ بېرەي، باۋيۇي ئۇكام يازسۇن.

باۋيۇي دۇۋەت ـ قەلەم تەييارلاپ قويغانىدى. ئەسلىدە ئۇ ئېنىق ئېسىمدە تۇتالماي قالارمەنمىكىن، يېزىش ئۈچۈن ئەستە

تۇتۇشۇم كېرەك دەپ ئەندىشە قىلغانىدى، باۋچەيىنىڭ بۇ سۆزى بىلەنلا خۇشال بولۇپ قولىغا قەلەم ئالدى ـ دە، دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىپ تۇردى.

ـــ خوش، بىرىنچى نومۇرلۇق چاتما موبى تۆت دانە، ـــ دېدى باۋچەي، ـــ ئىككىنچى نومۇرلۇق چاتما موبى تۆت دانە، ئۈچىنچى نومۇرلۇق چاتما موبى تۆت دانە، كىچىك بويىاق موبىسى تۆت دانە، جەنۇب قىسقۇچپاقسىنىڭ پەنجىسىدەك موبىنىڭ چوڭىدىن ئون دانە، كىچىكىدىن ئون دانە، ساقال، قاش سىزىدىغان موبىدىن ئون دانە، بويىاق بېرىدىغان چوڭ موبىدىن يىگىرمە دانە، كىچىكىدىن يىگىرمە دانە، باشاق كىنەۋەر بويىاق تۆت سەر، جەنۇب زاكى تۆت سەر، تاش سېرىق بويىاق تۆت سەر، تاش كۆك بويىاق تۆت سەر، تاش يېشىل بويىاق تۆت سەر، نەيچە تۇخۇمەك تۆت سەر، گۈاڭدۇڭ نىلىدىن سەككىز سەر، ئۈپىسمان ئاق بويىاق ئون تۆت قۇتا، ئەڭلىك ئون ئىككى توقاچ، قىزىل بويىاق ئىككى يۇز توقاچ، كۆكۈچ ئالتۇن ھەل بويىاق ئىككى يۇز توقاچ، تەكشى يېيىلىدىغان يار يېلىم تۆت سەر، ساپ زەمچە تۆت سەر، دۇردۇننى پەتلەيدىغان يېلىم زەمچە بۇ ھېسابنىڭ تېشىدا، بۇلار بىلەن ئىشمىز بولمىسۇن، دۇردۇننى تاپشۇرۇپ بەرسەكلا بولدى، ئۇلار ئۆزلىرى پەتلەيدۇ. بويىاقنى ئادالاش، ئېزىپ سۈزۈلدۇرۇش، پۈۋلىۋېتىش، چايقاپ تىندۇرۇش ئىشلىرىنى بىز قىلىپ بېرەيلى. بۇلار ئويىنىسىڭىزمۇ، ئىشلەتسىڭىزمۇ سىزگە ئۆمۇر بويى يېتىدۇ. خوش، يەنە قېيىن ئەلگەك تۆت دانە، شالاڭ ئەلگەك ئىككى دانە، قەلەمدان تۆت دانە، چوڭ ـ كىچىك ھاۋانچا تۆت دانە، چوڭ چىنە يىگىرمە دانە، بەش سۇڭلۇق تەخسە ئون دانە، ئۈچ سۇڭلۇق سىيدام تەخسە يىگىرمە دانە، يەل ئوچاق ئىككى دانە، قۇم قازان چوڭ ـ كىچىك تۆت دانە، يېڭى جانان ئىدىش ئىككى دانە، يېڭى سۇ سوغىسى ئىككى دانە، بىر چى ئۇزۇنلۇقتىكى ئاق خالتىدىن تۆت دانە، شاخار يىگىرمە جىك ، سۆگەت كۆمۈرى بىر ـ ئىككى جىك، ئۈچ تارتمىلىق ياغاچ ساندۇق بىر دانە، چەكمەن شايى بىر

تاقا، خام زەنجىۋىل ئىككى سەر، چىڭجاڭ يېرىم جىڭ ...

— چويۇن قازان بىر دانە، تۆمۈر بەلچە بىر دانە ! — دەپ قوشۇپ قويدى دەييۇي كۈلۈپ.

— بۇنى نېمە قىلىدۇ؟ — دېدى باۋچەي.

— سىز خام زەنجىۋىل بىلەن چىڭجاڭ دېگەن دورا ـ دەرمەكلەرنى دېدىكىزغۇ، سىزگە چويۇن قازان ئالدۇرۇپ بەرسەم، بويىقنى قورۇپ يېيىشكە ئاسان بولمامدۇ، — دېدى دەييۇي.

بۇ گەپكە ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

— قەلەم قاش، سىز نېمىنى بىلەتتىكىز ! — دېدى باۋچەي كۈلۈپ، — چىنە تەخسە ئوتقا چىداشلىق بېرەلمەيدۇ، ئۇلارنىڭ تېگىگە زەنجىۋىل سۈيى ۋە چىڭجاڭ سۈرتۈپ ئوتقا قاقلىۋالمىسا، ئوت تېگىشى بىلەنلا يېرىلىپ كېتىدۇ.

— توغرا، — دېيىشتى بۇ يەردىكىلەر.

دەييۇي تىزىملىككە يەنە بىر قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ، تەنچۇننى يېنىغا تارتتى ـ دە، قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلىدى:

— مانا قارا‌ڭ، رەسىم سىزىش ئۇچۇنمۇ مۇشۇنداق ئىدىش، سانىدۇق كېرەك قىلارمىش. ئېلىشىپ قالغان ئوخشايدۇ، ئۆزىنىڭ تويلۇقىنىڭ تىزىملىكىنىمۇ يازدۇرۇپ قويدى.

تەنچۇن كۈلكىسىنى توختىتىۋالالماي:

— باۋچەي ئاچا، بۇنىڭ ئاغزىنى يىمىرىۋالمامسىز؟ سىزنى نېمە دەپ زاكىلىق قىلىۋاتقىنىنى ئۆزىدىن بىر سوراڭچۇ ! — دېدى.

— سوراپ نېمە قىلاي، — دېدى باۋچەي كۈلۈپ، — «ئىتنىڭ ئاغزىدا پىل چىشى بولاتتىمۇ؟»

شۇ گەپ بىلەن باۋچەي دەرھال كېلىپ دەييۇينى كاڭغا باستى ـ دە، مەڭزىنى چىمدىماقچى بولدى. دەييۇي كۈلۈپ يالۋۇرۇشقا باشلىدى:

— جېنىم ئاچا ! مېنى كەچۈرۈڭ ! مەن قەلەم قېشىڭىز تېخى كىچىك ئەمەسمۇ، ئاغزىمغا كەلگىنىنى سۆزلەۋېرىدىكەنمەن، گەپ

ياساشنى ئۇقمايدىكەنمەن. ئاچام بولغاندىن كېيىن ماڭا ئۆگىتىپ قويمامسىز، سىز ئاچام تۇرۇقلۇق كەچۈرمىسىڭىز، مەن كىمدىن ئۆتۈنەرمەن؟

باشقىلار ئۇنىڭ گېپىنىڭ تېگىدە گەپ بارلىقىنى ئۇقمايلا كۈلۈشۈپ:

— ۋاي، بىچارىنىڭ گەپلىرى ! ھەتتا بىزنىمۇ ئېرىتىۋەتتى، ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئۆتسىڭىزچۇ ! — دېيىشتى.

باۋچەي ئەسلىدە ئۇنىڭ بىلەن ئويناشقاندى، لېكىن ئۇ دەييۈينىڭ ھەر قىسما كىتابلارنى ئوقۇۋەرگەنلىكى تۇغرىسىدا ئۆزىنىڭ بايىلا دېگەن گەپلىرىگە ئاپىرىپ تاقاۋاتقانلىقىنى پەملەپ قېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن يەنە ئويىنىشىشنى ئەپ كۆرمىدى ـ دە، ئۇنى قويۇۋەتتى. دەييۈي كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئاچا دېگەن ئاچا ـ دە، ئۇنىڭ ئورنىدا مەن بولۇپ قالسام ھەرگىز كەچۈرمىگەن بولاتتىم ! — دېدى.

باۋچەي كۈلۈپ، بارمىقى بىلەن ئۇنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— شۇنىڭ ئۈچۈنمۇغۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ سىزگە ئىچى كۆيىدۇ، باشقىلارمۇ سىزنى ياخشى كۆرىدۇ. توۋا، مېنىڭمۇ ئەمدى سىزگە ئىچىم كۆيىدىغان بولۇپ قالدى. بېرى قاراڭ، چېچىڭىزنى تۈزەپ قويايلى، — دېدى.

دەييۈي بۇرىلىپلا ئۇنىڭغا قارىدى، باۋچەي قولى بىلەن ئۇنىڭ چېچىنى تۈزەشكە باشلىدى. بىر چەتتە قاراپ تۇرغان باۋيۈي تېخىمۇ مەمنۇن بولۇپ، ئىختىيارسىز ھالدا: «ئاپلا، بايا ئۇنىڭغا چېكە چېچىڭنى تۈزىۋال دېمىسەم بوپتىكەن، قويۇپ تۇرغان بولسا، مانا شۇ تاپتا باۋچەي ئاچام تۈزەپ قويار ئىكەن» دەپ پۇشايمان قىلدى.

باۋيۈي شۇ خىيالدا بولۇۋاتقاندا، باۋچەي ئۇنىڭغا گەپ تاپىلاپ قالدى:

— يېزىپ بولغان بولسىڭىز، ئەتە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىڭ. بۇ نەرسىلەر ئۆيدە بولسا مەيلى، ئەگەر بولمىسا،

ئازراق پۇل ئېلىپ بازاردىن سېتىۋالغۇزۇڭ، مەن سىلەرگە يارەملىشىپ تەڭشەپ بېرىمەن.

باۋيۇي دەرھال تىزىملىكنى ئالدى. كۆپچىلىك يەنە بىردەم پاراڭلاشتى. كەچلىك تاماقتىن كېيىن ئۇلار يەنە يىغىلىپ، جيا ئانىنىڭ قېشىغا تىنچلىق سوراش ئۈچۈن بېرىشتى. جيا ئانا ئەسلىدە ئۇنچىلىكمۇ قاتتىق ئاغرىمىغانىدى، بىر ئاز هارغىنلىق يەتكەن، ئازراق شامالداپ قالغانىدى. ئۇ كۈنبويى ئۆزىنى ئىسسىق تۇتتى، بىر - ئىككى قېتىم دورا ئىچتى. شۇنىڭ بىلەن ئىسسىتمىسى تارقاپ، كەچقۇرۇن پۈتۈنلەي ساقىيىپ كەتتى. ئەتىسى يەنە نېمە گەپ بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

قىرىق ئۈچىنچى باب

بىكارچىلىقتا كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن تاسادىپىي پۇل يىغىش قىلىپ تۇغۇلغان كۈننى قۇتلۇغانلىقى تۈگمەس ئىشتىياقىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن ۋاقتىنچە ئاددىيغىنا كۈجە كۆيدۈرۈپ يادلىغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئاشۇ كۈنى جيا ئانىنىڭ نەزىر باغدا ئۆزىگە ئازراق سوغۇق تەگكۈزۈۋالغانلىقىنى، ئانچە چوڭ ئاغرىقمۇ ئەمەسلىكىنى، تېۋىپ چاقىرغۇزۇپ ئىككى قېتىم دورا ئىچىپلا ساقىيىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، فېڭجيېنى چاقىرتتى ـ ده، جيا جېڭغا ئەۋەتىپ بېرىدىغان نەرسە ـ كېرەكلەرنى تەييارلاپ قويۇشنى تاپىلىدى. شۇ مەسلىھەت بولۇۋاتقاندا، جيا ئانىدىن چاقىرغىلى كىشى كېلىپ قالدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم شۇ زامان فېڭجيېنى باشلاپ شۇ يەرگە كەلدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جيا ئانىدىن:

ـــ ئەمدى خېلى ئارام تېپىپ قالغانلا؟ ـــ دەپ قايتا ئەھۋال سورىدى.

ـــ تۇنۈگۈن ئوبدانلا بولۇپ قالدىم، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ بايا سىزلەر ئەۋەتكەن قىرغاۋۇل چۈجىسىنىڭ شورپىسىدىن ئىچىپ باقتىم، بەك تەملىك بوپتۇ. گۆشىدىنمۇ ئىككى پارچە يېگەنىدىم، كۆڭلۈم خېلىلا كۆتۈرۈلۈپ قالدى.

ـــ بۇ فېڭجيې قىزىنىڭ ئۆزلىرىگە بولغان ۋاپادارلىق كۆڭلى، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۈلۈپ، ـــ ئۇ ئۆزلىرىگە بەك ئىخلاس

قىلىدۇ، ئادەتتە ئۆزلىرىنىڭمۇ ئۇنىڭغا قىلغان ئىچ كۆيەرلىكلىرىنى يەردە قويمايدۇ.

— مەن ئۇنى كۆپ جۇڭتىپ قويۇپتىمەن، — دېدى جيا ئانا بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈپ، — شۇ گۆشتىن يەنە بولسا ئىككى پارچە قورۇتۇپ بەرگىن. تۇزى ئوبدانراق تېتىسا، شوۋنگورۇچ قىلىپ ئىچكەندە تەملىك بولىدۇ. ئۇ شورپىغۇ ئوبدان بوپتۇ، شۇغىنىسى شوۋنگورۇچ قىلىنماپتۇ.

فېڭجيې بۇ گەپ بىلەن دەرھال ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ، چوڭ ئاشخانىغا ئۇقتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن كىشى بۈيرۇدى.

جيا ئانا قايتا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا قاراپ، كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:

— سىلەرنى چاقىرتىپ كېلىشىم باشقا ئىش ئۈچۈن ئەمەس. ئاينىڭ ئىككىنچى كۈنى فېڭجيې قىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنى. ئۆتكەنكى ئىككى قېتىمدا ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆزۈم ئۆتكۈزۈپ بېرەي دەپ ئويلىغانىدىم، ۋاقتى يېقىنلاشقاندا، قېرىشقاندەك بۆلەك ئىشلار چىقىپ قېلىپ ئۆتۈپ كېتىپ قالدى. بۇ يىل ھەممىسى جەم بوپتۇق، ئويلىسام، باشقا ئىشمۇ يوق ئىكەن، شۇڭا بىر كۈن راسا كۆڭۈل ئاچايلى.

— مەنمۇ ئويلىغان، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم تەبەسسۇم بىلەن، — ئۆزلىرى لايىق كۆرگەندىن كېيىن، كېڭىشىپ بىر يەرگە توختىۋالساق نېمىشقا بولمايدىكەن؟

— مېنىڭچە، — دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، — ئۆتكەنكى يىللاردا كىمنىڭلا تۇغۇلغان كۈنى ئۆتكۈزۈلسە، ھەركىم ئۆز سوۋغا — سالىمىنى ئۆزى تۇتۇشتى. بۇنداقتا چاكىنا بولۇپ قالىدىكەن ھەم ياتسىراشقاندەك تۇيۇلىدىكەن. بۇ يىل مەن بىر يېڭى ئامال تاپتىم، ياتسىرىغاندەكمۇ بولمايدىكەن ھەم كۆڭۈللۈك بولىدىكەن.

— ئۆزلىرى قانداق ئويلىغان بولسىلا شۇنداق قىلساق بولىۋېرىدۇ، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم شۇئانلا.

— مېنىڭ ئويلىغىنىم مۇنداق، — دېدى جيا ئانا سۆزىنى

داۋام قىلدۇرۇپ، ــ بىزمۇ كەمبەغەل خەقلەردىن ئۆگىنىپ ھەممىمىز يېغىش قىلايلى، قانچە پۇل يىغىلسا شۇ پۇل بىلەن ئۆتكۈزسەك، سىزنىڭچە قانداق؟

ــ تولىمۇ ياخشى، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ لېكىن قايسى ئۇسۇل بىلەن يېغىش قىلساق بولاركىن؟

جيا ئانا بۇ جاۋابتىن بەك خۇشال بولۇپ، شۆ ھامما بىلەن شاڭ ئاغىچا خېنىمنى تەكلىپ قىلىپ كېلىشكە كىشى ئەۋەتتى، ئاندىن ھەممە خان قىزلارنى، باۋيۇينى، نېرىقى قەسىردىكى يۇشى خېنىمنى، لەي دانياڭ ئايالىنى ھەمدە يۇز ـ ئابرۇيى بار غوجىدار ئاياللارنىمۇ چاقىرغۇزدى. دېدەكلەر ۋە خىزمەتكار ئاياللار جيا ئانىنياڭ ئىنتايىن خۇشال ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ئۇلارمۇ خۇشال بولۇشتى، ئۆزىگە بېرىلگەن تاپشۇرۇق بويىچە تەكلىپ قىلىشقا باردىغانلىرى تەكلىپ قىلىشقا، خەۋەر يەتكۈزدىغانلىرى خەۋەر يەتكۈزۈشكە ئالدىراشتى.

بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتمەستىنلا، ياشانغانلار، ياشلار، يۇقىرىدىكىلەر، تۆۋەندىكىلەر بولۇپ ھەممىسى كېلىپ بىر ئۆيگە سىغدىلىشتى. شۆ ھامما بىلەن جيا ئانا ئۇدۇل ئولتۇردى، شاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئىشىك تۆۋىدىكى ئىككى ئورۇندۇققا ئولتۇرۇشتى، باۋچەي ۋە ئۇنياڭ ھەمشىرىلىرى قاتارلىق بەش ـ ئالتەيلەن كاڭغا ئولتۇرۇشتى، باۋيۇي جيا ئانىنياڭ ئالدىدىلا ئولتۇردى. تۆۋەندىكى خىزمەتكارلار پەگاھنى بىر ئېلىپ ئۆرە تۇرۇشتى. جيا ئانا دەرھال بىرنەچچە كىچىك بەندىك ئەكەلدۇرۇپ، لەي دانياڭ ئانىسى قاتارلىق ياشانغان، ئابرۇيلۇق بىرقانچە ئاياللار ۋە ئېمىكئانىلارغا قويدۇرۇپ بەردى. جيا قەسىرىدىكى قائىدە ـ يوسۇن بويىچە، غوجايىنلارنياڭ ئاتا ـ ئانىسىغا خىزمەت قىلىپ ئۆتكەن ياشانغان ئايال خىزمەتكارلار ياش غوجايىنلارغا قارىغاندا ئابرۇيلۇق ئىدى. شۇنياڭ ئۇچۇن، يۇشى خېنىم بىلەن فېڭجيې قاتارلىقلار پەگاھتا ئۆرە تۇرۇشتى، لەي دانياڭ ئانىسى قاتارلىق ئۇچ ـ تۆت قېرى ئاياللار بۇلاردىن

كەچۈرۈم سوراپ كىچىك بەندىكىلەردە ئولتۇرۇشتى. جيا ئانا كۈلۈپ تۇرۇپ، بايا ۋاقى ئاغىچا خېنىم بىلەن قىلىشقان سۆزىنى كۆپچىلىككە ئېيتتى. كۆپچىلىكتىن بۇنداق كۆڭۈل ئېچىشقا قىزىقمايدىغان كىم بولاتتى. يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ ئىچىدە فېڭجيېگە ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن شۇنداق قىلىشنى خالايدىغانلىرىمۇ كۆپ ـ ده. قورقانلىقى ئۈچۈنلا، نائىلاج ئۇنىڭغا خۇشامەت قىلىدىغانلارمۇ بار ئىدى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەممەيلەن پۇل چىقارغۇچىلىكى بار كىشىلەر ئىدى. شۇڭا، بۇ سۆز چىقىشى بىلەنلا ھەممەيلەن خۇشال ماقۇل بولۇشتى.

ــ مەن يىگىرمە سەر چىقىرىمەن، ــ دېدى جيا ئانا بىرىنچى بولۇپ.

ــ مەنمۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا ئوخشاش يىگىرمە سەر چىقىراي، ــ دېدى شۆ ھاما كۈلۈپ.

ــ بىزنىڭ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن تەڭ بولۇشقا ھەددىمىز ئەمەس، ــ دېيىشتى كۈلۈپ شىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاقى ئاغىچا خېنىم تەڭلا، ــ بىز ئەلۋەتتە بىر دەرىجە تۆۋەن تۇرۇپ، ھەرىبىرىمىز ئون ئالتە سەردىن چىقىرايلى.

ــ بىز تېخىمۇ تۆۋەن تۇرىمىز، ئون ئىككى سەردىن چىقىرايلى، ــ دېيىشتى يۇشى خېنىم بىلەن لى ۋەن كۈلۈمسىرەپ.

ــ سەن تايانچىڭ يوق تۇل ئايال تۇرساڭ، ــ دېدى جيا ئانا لى ۋەنگە قاراپ، ــ سېنىمۇ پۇل چىقار دېگىلى بولامدۇ؟ سەن ئۇچۇن مەن بېرىپ قويايي.

ــ چوڭ ئانا، ئونچە ئالدىراپ كەتمىسىلە، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ ئاۋۋال ھېسابلاپ كۆرۈپ، ھېسابقا بېقىپ ئىش قىلايلى: ئۆزلىرىنىڭ زىممىسىدە ئىككى ئۇلۇش تۇرسا، شۇ تاپتا تېخى چوڭ يەڭگە ئۇچۇنمۇ ئون ئىككى سەر چىقارماقچى بولۇۋاتىدىلا، خۇشالچىلىقتا مەن بېرىمەن دەپ قويۇپ، بىردەمدىن كېيىن ئويلاپ بېقىپ، پۇلغا ئىچىلىرى ئاغرىپ قالارمىكىن!

ئاندىن «ئاشۇ فېڭجيې قىز ئۇچۇنلا پۈلۈم چىقىم بولۇپ كەتتى» دەيدىلا ـ دە، ناھايىتى ئۇستاتلىق بىلەن، مېنىڭ ئۆزۈمگە ئۇچ ـ تۆت ھەسسە چىقارغۇزۇپ، ئۆزلىرىنىڭ زىيىنىنى يەڭ ئىچىدە تولۇمالاقچى بولۇۋاتىدىلا. ئۇخلاپ چۈش كۆرۈۋاتمايمەن جۇمۇسلا !

بۇ سۆز بىلەن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

ـــ ئەمىسە، سېنىڭچە قانداق قىلىمىز؟ ـــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

ـــ تۇغۇلغان كۈنۈم تېخى يېتىپ كەلمەي تۇرۇپ، شۇ تاپتىلا بۇنداق قوشلاپ كەلگەن ئىلتىپاتنى كۆتۈرەلمەي قېلىۋاتىمەن، ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ـــ ئۆزۈم بىر داچەنمۇ چىقارماي شۇنچە كىشىنى ئاۋارە قىلىپ قويسام، ھەقىقەتەن بىئارام بولىدىكەنمەن، ئۇنىڭدىن كۆرە، چوڭ يەڭگىمىزنىڭ ئۇلۇشىنى ئۆزۈملا چىقراي. مەن شۇ كۈن يېتىپ كەلگەندە كۆپرەك يەپ ـ ئىچىپ ھۇزۇرلىنىۋالسامىلا بولدى.

ـــ ئۇ توغرا ئېيتتى، ـــ دەپ قوشۇلۇشتى شىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئىككىسى تەڭلا. جيا ئانمۇ بوپتۇ دەپ رۇخسەت قىلدى.

ـــ مېنىڭ يەنە بىر ئېغىز گېپىم قاپتۇ، ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ـــ مېنىڭچە، چوڭ ئانام ئۆزى ئۇچۇن يىگىرمە سەر چىقارسا، سىڭلىم دەييۇي بىلەن ئىنىم باۋيۇي ئۇچۇن يىگىرمە سەر، سىڭلىم باۋچەي ئۇچۇنمۇ بىر ئۇلۇش چىقىرىدۇ، مۇشۇنىڭدا ئادىل بولىدۇ. ئىككى ئاغىچا خېنىم ئون ئالتە سەردىن پۇل چىقىرىدىغان بولسا، ئۆزلىرى ئۇچۇنمۇ ئازلىق قىلغانىڭ ئۇستىگە، باشقىلار ئۇچۇن پۇل چىقارمىسا، بۇ بىرئاز ئادىللىق بولماي قالىدۇ. ئۇ چاغدا چوڭ ئانا، سىلى زىيان تارتىپ قالىدىلا !

جيا ئانا قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى ـ دە:

ـــ فېڭجيې قىزىمزە، ھەمىشە ماڭا يان باسىدۇ، بۇ دېگىنى

ناھايىتى توغرا. سەن بولمىساڭ، ئۇلار كۆز بويىاپ غىپىلا قىلىپ ئۆتۈۋالاتتىكەن ! ــ دېدى.

ــ چوڭ ئانا، ئىنىم باۋيۇي بىلەن سىڭلىم دەيمۇي ئىككىسىنىڭ ئۇلۇشىنى ئىككى ئاغىچا خېنىمغا ئۆتكۈزۈپ بېرەيلى، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ بىرسى بىردىن ئىلكىگە ئېلىپ، ھەربىرى يەنە بىر ئۇلۇشتىن چىقارسا بولىدۇ.

ــ بۇ تازا ئادىللىق بولىدۇ، شۇنداق بولسۇن، ــ دېدى جيا ئانا دەرھاللا.

لەي دانىڭ ئانىسى شۇ زامان ئورنىدىن تۇرۇپ كۈلگىنىچە سۆزگە ئارىلاشتى:

ــ بۇ قائىدىگە خىلاپ ئىش بولۇپ قالدى ! مەن بۇ ئىككى ئاغىچا خېنىمنىڭ ئورنىدا خاپا بولغۇم كېلىۋاتىدۇ. بىرسىنىڭ كېلىنى، يەنە بىرسىنىڭ قىز جىيەنى تۇرۇقلۇق، ئۆز قېيىنئانىسى بىلەن ئۆز ھاممىسىغا يان باسماستىن باشقىلارغا يان بېسىۋاتىدۇ، بۇنداق بولغاندا، كېلىن ئەكسىچە يات ئادەم، «يېقىن» جيەن «يىراق» جيەن بولۇپ قالمامدۇ !

بۇ گەپ بىلەن جيا ئانا ۋە باشقا ھەممەيلەن قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى.

ــ ياش كېلىنلەر ئون ئىككى سەردىن چىقارسا، بىزمۇ ئەلۋەتتە ئۇلاردىن بىر دەرىجە تۆۋەن تۇرساق بولار؟ ــ دەپ سورىدى لەي دانىڭ ئانىسى.

ــ ياق بولمايدۇ، ــ دېدى جيا ئانا، ــ سىلەر ئۇلاردىن تۆۋەن تۇرۇشقا تېگىشلىك بولغان بىلەن، مەن سىلەرنىڭ بىرقانچىڭلارنىڭ باي ئىكەنلىكىڭلارنى بىلىمەن، ئورنۇڭلار تۆۋەن بولسىمۇ، پۇلۇڭلار ئۇلارنىڭكىدىن كۆپ، ئۇلار بىلەن ئوخشاش چىقارساڭلار بولىدۇ !

ئېمىكئانىلار بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرھال ماقۇل بولۇشتى.

ــ خان قىزلارمۇ قاتاردىن قالماي، ھەرقايسىسى ئۆزىنىڭ بىر ئايلىقتىن ماڭاشىنى چىقارسا بولار، ــ دېدى جيا ئانا. ئاندىن

ئارقىسىغا قايرىلىپ قىچقاردى، ــ يۈەنياڭ بېرى كەل، سىلەرمۇ بىرقانچىگىلار قوشۇلۇپ، مەسلىھەت بىلەن يېغىش قىلىڭلار.

يۈەنياڭ خوش دەپ چىقىپ كېتىپ، كۆپ ئۆتمەي، پىڭئېر، شىرېن، سەيشيانى ۋە باشقا بىرقانچە دېدەكلەرنى باشلاپ كىردى. بۇلارنىڭ بەزىسى ئىككى سەردىن، بەزىسى بىر سەردىن چىقارماقچى بولۇشتى. جيا ئانا پىڭئېرگە قاراپ:

ــ سەن ئۆز غوجايىنىڭنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزمەمتىڭ؟ ئۇلارنىڭ قاتارىغا قوشۇلۇۋاپسەنغۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئۆزۈمنىڭ ئايرىمچە تەييارلىغىنىم بار، ــ دېدى پىڭئېر، ــ بۇ كۆپچىلىكنىڭ قاتاردا چىقىرىشقا تېگىشلىك ئۇلۇش.

ــ مانا بۇ ئوبدان بالا ئىكەن، ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

ــ يۇقىرى ـ تۆۋەندىكىلەرنىڭ ھەممىسى تۇغىدى، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ ئەمدى ئىككى كىچىك ئاپا قېلىپ قالدى. ئۇلار پۇل چىقىرامدۇ، چىقارمامدۇ، ھەرھالدا بىر سوراپ بېقىش كېرەك. مېنىڭچە، ئۇلارغىمۇ ئۆز كۆڭلىمىزنى بىلدۈرۈپ قويغىنىمىز يوللۇق، بولمىسا، ئۇلار بىزنى كەمستېپتۇ دەپ قېلىشى مۇمكىن.

ــ شۇنى دېگىنە ! ــ دېدى جيا ئانا دەرھاللا، ــ ئۇلارنى نېمىشقا ئۇنتۇپ قالغاندىمىز؟ ئۇلارنىڭ قولى بىكار ئەمەسمىكىنتاڭ، دېدەكلەردىن بىرسى بېرىپ سوراپ باقسۇن.

دېدەكتىن بىرسى ئاللىقاچان سورىغىلى كەتكەنىدى، خېلىدىن كېيىن قايتىپ كېلىپ:

ــ ھەربىرى ئىككى سەردىن چىقىرىدىكەن، ــ دەپ خەۋىرىنى بەردى.

جيا ئانا خۇشال بولۇپ:

ــ ئەمدى دۇۋەت ـ قەلەم ئېلىپ ھېسابلاپ بېقىڭلار، ھەممىسى قانچە بولىدىكەن، ــ دېدى.

شۇ ئاردا يۇشى خېنىم فېڭجيېنى ئاستا تىللاشقا باشلىدى:

ـــ سەن نەپسى تويماس جۇۋاينىمەكنى قارا ! شۇنچە قېيىنئانا، خان ئاچىلىرىڭ سېنىڭ تۇغۇلغان كۈنۈڭنى قىلىش ئۈچۈن پۇل يىغىش قىلسا، بۇنى ئاز دەپ، يەنە ئۇ ئىككى بىچارىنىمۇ شىلماقچى بولۇۋاتىسەن !

ـــ تولا ۋالاقشىما ! ـــ دېدى فېڭجيېمۇ ئاستا كۈلۈپ، ـــ بىردەمدىن كېيىن بۇ يەردىن نېرى بولغاندا سەن بىلەن ھېسابلاشمايدىغان بولسام ! ئۇلار ئىككىسى قانداق بىچارە بولسۇن؟ قولىغا پۇل كىرسە، بىكاردىن ـ بىكار قەرزدارده‌ك بېرىۋېتىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە، يۇلۇۋېلىپ ئۆزىمىزنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلايلى.

ئۇلار مۇشۇ پاراڭ بىلەن بولۇۋاتقاندا، پۇلمۇ ھېسابلاپ بولۇندى. جەمئىي بىر يۈز ئەللىك سەر نەچچە داچەن بوپتۇ.

ـــ بۇ پۇل بىر كۈنلۈك ئويۇن بىلەن زىياپەتكە يېتىپ ئېشىپ قالىدۇ، ـــ دېدى جيا ئانا.

ـــ مېھمان چاقىرىلمىغاندىن كېيىن، زىياپەتكىمۇ ئانچە كۆپ كەتمەيدۇ، ـــ دېدى يۇشى خېنىم، ـــ ئىككى ـ ئۈچ كۈنلۈك چىقىمغىمۇ يېتىدۇ. سەھنە ئويۇنىغا پۇل كەتمەيدۇ، شۇنىڭدىن ئازراق تېجىلىپ قالىدۇ تېخى.

ـــ فېڭجيې قىز قايسى ئويۇنچىلارنى ياخشى دېسە شۇ ئويۇنچىلارنى چاقىرىڭلار، ـــ دېدى جيا ئانا.

ـــ ئۆز ئويۇنچىلىرىمىزنىڭكىنى تولا ئاڭلاپ كەتتۇق، ـــ دېدى فېڭجيې، ـــ بىرئاز پۇل خەجلەپ، سىرتتىن ئويۇنچىلارنى چاقىرايلىچۇ.

ـــ بۇ ئىشنى مەن جيا جېن غوجام بالامنىڭ ئاغىچىسىغا تاپشۇرىمەن، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ ئەمدى فېڭجيې قىزنى بىئارام قىلىپ ئاۋارىچىلىككە سالمايلى، ئۇ بىر كۈن يايرىۋالسۇنلا.

يۇشى خېنىم خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى. بۇ يەردىكىلەر يەنە بىردەم پاراڭ سېلىشتى ـ دە، جيا ئانىنىڭ چارچاپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ، ئاستا ـ ئاستا تارقىلىپ كېتىشتى.

يۇشى خېنىم شىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنى ئۇزىتىپ قويۇپ، فېڭجيېنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى قانداق ئۆتكۈزۈش توغرۇلۇق مەسلىھەتلەشتى.

— بۇنى مەندىن سورىمايلا قوي، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆزىگە قاراپ ئىش قىلساڭ بولدى، — دېدى فېڭجيې.

— سەن بايقۇشنىڭمۇ بىر ئامىتىڭ كېلىپ قالدى ـ دە ! — دېدى يۇشى خېنىم كۈلۈپ، — بىزنىڭ نېمىشقا چاقىرتقانىدۇ، دەپ قاپتىكەنمەن، بايا مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ئىكەن ! پۇل چىقارغانلىڭ ئۈستىگە، تېخى مېنى ئاۋارىچىلىككە سالىدىغان بولدى. ماڭا قانداق رەھمەت ئېيتىسەن؟

— كاپشىمغىنا ! — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، — سېنى مەن چاقىرتمىسام مەن ساڭا نېمە دەپ رەھمەت ئېيتاتتىم ! سەن ئاۋارىچىلىكتىن قورقساڭ، ھازىرلا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا بېرىپ ئېيت، باشقا بىرنى تەينىلىسىمۇ بولىۋېرىدۇ.

— خۇشاللىقىدا بۇنىڭ تايتاڭلاپ كەتكىنىنى قارا ! — دېدى يۇشى خېنىم كۈلۈپ، — ئۆزۈڭنى سەل يىغىشتۇرۇۋالساڭ بولارمىكىن، تولا ئېشىپ كەتسە، تېشىپ كېتىدۇ جۇمۇ.

ئىككىيلەن بىردەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن تارقاشتى.

ئەتىسى نىڭگو قەسىرىگە پۇلنى ئاپىرىپ بېرىشكە باشلىدى. يۇشى خېنىم يېڭىلا ئورنىدىن تۇرۇپ يۇيۇنۇپ ـ تارىنىۋاتاتتى.

— كىم ئەكەپتۇ؟ — دەپ سورىدى يۇشى خېنىم.

— لىن ئانا، — دەپ جاۋاب بېرىشتى چۆرە قىزلار.

— ئۇنى چاقىرىڭلار، — دەپ بۇيرۇدى يۇشى خېنىم.

چۆرە قىزلار دالانغا چىقىپ لىن جىشياۋنىڭ ئايالىنى باشلاپ كىردى. يۇشى خېنىم ئۇنى دەسسىگۈچكە ئولتۇرۇشقا بۇيرۇپ، ئۆزى ئالدىراش چېچىنى تاراۋېتىپ سورىدى:

— بۇ بولاقتا قانچىلىك كۆمۈش بار؟

— بۇ بىز تۆۋەندىكىلەرنىڭ پۇلى، يىغىلغىنىنى ئەكەلگەچ تۇردۇم، — دەپ جاۋاب بەردى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى، — ئۇلۇغ

ئاغىچا خېنىمنىڭ پۇلىنى تېخى ئەكەلمىدىم.

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا چۆرە قىزلار خەۋەر قىلىشتى:

ــ نېرىقى قەسىردىكى ھاممام خېنىم ئۆز ئۇلۇشىنى ئەۋەتىپتۇ.

ــ جۇۋايىنىمەكىلەر ! ــ دەپ تىللاپ قويدى يۇشى خېنىم كۇلۇپ، ــ مۇشۇنداق ھېچقانچە كارايىتى يوق گەپلەرنىلا ئەستە تۇتۇشنى بىلمىسىلەر ! تۇنۇگۈن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىر دەملىك خۇشاللىقى تۇتۇپ كېتىپ، ئەتەي نەدىكى گادايلارنى دوراپ پۇل يىغىش قىلايلى دېسە، سىلەر بۇ سۆزنىڭ ساپىقىغا مەھكەم ئېسىلۇۋېلىپ چىنپۇتۇپ قاپسىلەر ـ دە، ــ ئۇ چۆرە قىزلارغا قاراپ، ــ قېنى تېزرەك تاپشۇرۇۋالمامسىلەر ! ــ دېدى.

چۆرە قىزلار كۇلۇشۇپ، دەرھال پۇلنى تاپشۇرۇۋېلىپ ئىلىپ كىرىشتى. جەمئىي ئىككى پىچەت كۇموش بولۇپ، ئىچىدە باۋچەي بىلەن دەييۇينىڭ ئۇلۇشمۇ بار ئىكەن.

ــ يەنە كىملەرنىڭ كەم ئىكەن؟ ــ دەپ سورىدى يۇشى خېنىم.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئىككى ئاغىچا خېنىم، خان قىزلار ۋە بىزدىكى خىزمەتكار قىزلارنىڭ تېخى كەم، ــ دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى.

ــ سىلەرنىڭ چوڭ كىلىن ئاغىچىنىڭ پۇلىچۇ؟ ــ دەپ سورىدى يۇشى خېنىم.

ــ خېنىم، ئۆزلىرى ئۇياقتا ئۆتكەندە، ــ دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى، ــ ئۇ پۇللارنى ئوتتۇرانچى كىلىن ئاغىچا ئۆز قولى بىلەن بېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ھەممە پۇل جەم بولىدۇ.

گەپ قىلغاچ يۇشى خېنىم يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ بولۇپ مەپە قوشۇشقا كىشى بۇيرۇدى. بىر دەمدىن كېيىن رۇڭگو قەسىرىگە كىلىپلا فېڭجيېنىڭ قېشىغا كىردى. فېڭجيې قالغان پۇللارنى پىچەتلەپ بولۇپ ئەۋەتەي دەپ تۇرغانىكەن.

ــ ھەممىسى يىغىلىپ بولدىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى يۇشى

خېنىم.

ــ ھەئە ! ــ دېدى فېڭجيې كۇلۇپ، ــ تېزرەك ئېلىپ كەت، يوقاپ كەتسە كارىم يوق !

ــ ساڭا ئانچە ئىشىنىپ كەتمەيمەن، ــ دېدى يۇشى خېنىم كۇلۇپ، ــ پۇلنى ئالدىڭدا ساناپ ئالاي.

راستلا پۇلنى سانىغاندى، لى ۋەننىڭ بىر ئۇلۇشى كەم چىقتى.

ــ كۆز بويامچىلىق قىلمىسەن دېمىدىمۇ ! ــ دېدى يۇشى خېنىم كۇلۇپ، ــ چوڭ يەڭگەڭنىڭ ئۇلۇشى قېنى؟

ــ شۇنچىۋالا پۇل ئازلىق قىلاتتىمۇ؟ ــ دېدى فېڭجيې كۇلۇپ، ــ بىر ئۇلۇش كەم بولسىمۇ بولىۋېرىدۇ، يەتمىسە مەن ساڭا تېپىپ بېرىمەن.

ــ تۇنۇگۇن كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئادەمگەرچىلىكىڭ تۇتۇپ كېتىۋىدى، بۇگۇن ماڭا بىشەملىك قىلىۋاتىسەن، ــ دېدى يۇشى خېنىم، ــ بۇنىڭدا سېنىڭ رايىڭغا قارىيالمايمەن ! بۇنى مەن بېرىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن ئالىمەن.

ــ بەك يامان ئىكەنسەن جۇمۇ، ــ دېدى فېڭجيې كۇلۇپ، ــ ئەتە ـ ئۆگۈن سېنىڭمۇ ئىشىڭ چىقىپ قالار، شۇ چاغدا مەنمۇ مىختەك تۇرىمەن، پۇڭ ـ سۇڭ ئۆتكۈزمەيمەن، سەنمۇ مەندىن ئاغرىنما.

ــ بۇ بىر ئۇلۇشنى بەرمىسەڭمۇ مەيلى، ــ دېدى يۇشى خېنىم، ــ ئادەتتە ماڭا ئادەمگەرچىلىك قىلىپ كەلگىنىڭنى دېمىسەم، مەن رايىڭغا باقامتىم؟

شۇ گەپ بىلەن پېڭئېرنىڭ بىر ئۇلۇشىنىمۇ پۇلنىڭ ئارىسىدىن ئېلىپ ئۇنى چاقىردى:

ــ پېڭئېر، بېرى كەل، ئۆز ئۇلۇشۇڭنى ئېلىۋال، يەتمەي قالسا سەن ئۇچۇن مەن قوشۇپ قويايي.

ــ خېنىم، ھازىرچە ئېلىپ تۇرسىلا، ــ دېدى پېڭئېر ئۇنىڭ گېپىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ كۇلۇمسىرىگەن ھالدا، ــ ئەگەر

ئېشىپ قالسا ماڭا ھەدىيە قىلىۋېتەرلا.

ــ غوجايىنىڭ ئەسكىلىك قىلسا بوپتۇ دەيدىكەنسەن، مەن ئادەمگەرچىلىك قىلاي دېسەم ئۇنىمامسەن؟ ــ دېدى يۇشى خېنىم كۈلۈپ.

پىڭئېر نائىلاج پۇلنى ئالدى.

ــ قارىسام، غوجايىنىڭ بەك پۇختا ئىكەن، ــ دېدى يۇشى خېنىم سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ــ شۇنچىلا پۇلنى يىغىۋېلىپ نېمىگە ئىشلىتەركىن؟ ئىشلىتىپ بولالمىسا، ئەتە ــ ئۆگۈن گۆرىگە ئالغاچ كېتىپ ئىشلىتەر!

شۇ گەپ بىلەن يۇشى خېنىم بۇ يەردىن چىقىپ جيا ئانىنىڭ قېشىغا كەلدى. ئاۋۋال تىنچلىق سوراپ، بىر ــ ئىككى ئېغىز پاراڭلاشقان بولدى. ئاندىن يۈەنياڭنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلەشتى. يۈەنياڭنىڭ مەسلىھەتى بويىچىلا ئىش قىلىدىغان بولسا، جيا ئانىنى ھەرقانداق قىلىپمۇ خۇشال قىلغىلى بولاتتى. ئىككىيلەن مەسلىھەتنى بىر يەرگە توختاتتى. يۇشى خېنىم كېتەر چاغدا يۈەنياڭ قوشقان ئىككى سەر كۈمۈشنىمۇ ئۆزىگە قايتۇرۇپ بەردى:

ــ مۇشۇلارنىمۇ ئىشلىتىپ بولالمايمىز.

يۇشى خېنىم بۇ يەردىن چىقىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا كېلىپ بىرەم پاراڭلاشتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئىبادەتخانىغا كىرىپ كەتكەنكەن، سەييۇننىڭ ئۇلۇشىنىمۇ قايتۇرۇپ بەردى. فېڭجيې يوق چاغدا، جۇ كىچىك ئاپا بىلەن جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ پۇللىرىنىمۇ ئۆز قولىغا بەردى. بۇ ئىككىسى ئېلىشقا پېتىنالمىغانىدى، يۇشى خېنىم:

ــ سىلەر بىچارىلەردە نەدە مۇنداق بىكار پۇل بولسۇن؟ فېڭجيې قىز بۇنى بىلىپ قالسا مەن ئۆزۈم جاۋاب قىلىمەن، ــ دېدى.

ئۇ ئىككىسى بىرمۇنچە رەھمەت ــ ھەشقاللا ئېيتىشىپ پۇلنى ئېلىشتى.

هەش ـ پەش دېگۈچە توققۇزىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى كۈنىمۇ كېلىپ قالدى. باغدىكىلەر يۇشى خېنىمنىڭ تەييارلىقىنى ئىنتايىن قىزغىن، كۆڭۈللۈك ئۈيۇشتۇرغانلىقىنى، سەھنە ئويۇنلىرى بولۇش بىلەن بىللە سېرىك ئويۇنلىرى ۋە قارىغۇ ئايال مەددىھلارنىڭ ئويۇنلىرىنىڭمۇ بارلىقىنى ئاڭلاپ، ھەممىسى ئويۇن ـ تاماشا كۆرۈش ئۈچۈن جابدۇنۇشتى. لى ۋەن ھەمشىرىلىرىگە قاراپ:

ـــ بۈگۈن مۇشائىرە جەمئىيىتىمىزنىڭ يىغىلىشى بولىدىغان كۈنى، ئېسىڭلاردىن چىقىرىپ قويماڭلار. باۋيۈيمۇ كەلمەپتۇ، بىلمەي قالدىمىكىن ياكى باشقا بىر ئويۇنغا قىزىقىپ كېتىپ بۇ ئىشنى ئۇنتۇپ قالدىمىكىن، ـــ دەپ، ئۇنى چاقىرىشقا بىر دېدەكنى بۈيرۇدى، ـــ بېرىپ قاراپ باققىن، نېمە قىلىۋاتىدىكىن، تېزرەك تەكلىپ قىلىپ كەل.

دېدەك بىر ھازادىن كېيىن قايتىپ كېلىپ ئۇچۇرىنى بەردى:

ـــ شىرىن ئاچام، غوجام بۈگۈن ئەتىگەندىلا تالاغا چىقىپ كەتكەن، دەيدۇ.

بۇ يەردىكىلەر ھەيران بولۇشۇپ:

ـــ تالاغا چىقىپ كېتىشى زادىلا ئورۇنسىز. بۇ دېدەك دۆت ئوخشايدۇ ! ـــ دېيىشتى. ئاندىن سۈيمونى ئەۋەتىشكەنىدى. ئۇمۇ قايتىپ كېلىپ:

ـــ تالاغا چىقىپ كەتمەپتۇ ! بىر ئاغىنەم ئۆلۈپ قاپتۇ دەپ، تەزىيە بىلدۈرگىلى چىقىپ كېتىپتۇ، ـــ دېدى.

ـــ ئۇنداق بولۇشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس، ـــ دېدى تەنچۇن، ـــ ئۇنىڭ ھەرقانچە ئىشى بولسىمۇ، بۈگۈن تالاغا چىقىپ كېتىشى زادىلا ئورۇنسىز، ماڭ، شىرىننى چاقىرىپ كەل، ئۇنىڭدىن ئۆزۈم سورايمەن.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا شىرىن ئۆزى كېلىپ قالدى.

ـــ بۈگۈن ئۇ ھەرقانداق ئىشى بولسىمۇ تالاغا چىقماسلىقى كېرەك ئىدى، ـــ دېدى لى ۋەن ۋە باشقىلار، ـــ بىرىنچىدىن،

بۇگۈن سىلەرنىڭ ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىنىڭ تۇغۇلغان كۈنى تۇرسا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن تارتىپ ھەممەيلەن شۇنچە خۇشال ـ خۇرام بولۇۋاتسا، ئىككى قەسىردىكى يۇقىرىدىكىلەردىن تارتىپ تۆۋەندىكىلەرگىچە ھەممەيلەن جەم بولۇپ راسا قىزىيدىغان كۈن تۇرسا، ئەجەب ئۇ چىقىپ كېتىپتا؟ ئىككىنچىدىن، مۇشائىرە جەمئىيىتىمىزنىڭمۇ يىغىلىش كۈنى بۇگۈن تۇرسا، رۇخسەتمۇ سورىماي ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن كېتىپ قاپتۇغۇ!

ــ تۇنۇگۈن ئاخشام ماڭا، ــ دېدى شېرىن ئۇلۇغ بىر تىنىپ قويۇپ، ــ بۇگۈن ئەتىگەنلىككە مۇھىم ئىشىم بار، بېيجىڭ ۋاڭنىڭ قەسىرىگە بېرىپ ھايال بولماي ئۇلگۈرۈپ كېلىمەن، دېگەنىدى، مەن بارماڭ دەپ نەسىھەت قىلسام سۆزۈمگە قۇلاق سالمىدى. ئورنىدىن تۇرۇپلا ماتەم ئېگىنىنى ئالدۇرۇپ كىيدى. ئەتىمالىم، بېيجىڭ ۋاڭنىڭ قەسىرىدە كاتتا كىشىلەردىن بىرەرسى ۋاپات قىلغانمىكىن، بۇنىسى ماڭا نامەلۇم.

ــ ئەگەر شۇنداق بولغان بولسا بېرىپ كېلىشكە تېگىشلىك ئىكەن، لېكىن ۋاقتىدا قايتىپ كېلىشى كېرەك ئىدى، ــ دېدى لى ۋەن.

ــ بىز شېئىرنى يېزىۋېرەيلى، ئۇ كەلگەندە جەريانە قويمىز، ــ دېيىشتى كۆپچىلىك مەسلىھەتلىشىپ.

شۇ پەيتتە جيا ئانا بۇلارنى چاقىرغىلى كىشى ئەۋەتكەچكە، ھەممەيلەن جيا ئاننىڭ قېشىغا باردى. شېرىن باۋيۇينىڭ بىر يەرگە كەتكەنلىكىنى مەلۇم قىلىۋىدى، جيا ئانا خاپا بولۇپ، ئۇنى ئەكېلىشكە كىشى بۇيرۇدى.

ئەسلىدە باۋيۇينىڭ كۆڭلىگە پۈكۈپ يۇرگەن بىر ئىشى بار ئىدى، شۇڭا بىر كۈن بۇرۇنلا بېيىمڭغا تاپىلاپ:

ــ ئەتە ئەتىگەندىلا تالاغا چىقىپ كېتىمىز، سەن ئىككى ئاتنى تەييارلاپ ئارقا دەرۋازىدا كۈتۈپ تۇر، ھېچكىمنى ئەگەشتۇرمە. لى گۇيگە مېنى بېيجىڭ ۋاڭنىڭ قەسىرىگە باردۇ، دەپ ئېيتىپ قوي. مۇبادا بىر كىم ئىزدەپ ـ سوراپ قالسا، ئۇ،

ئىزدىمەي قويۇڭلار، بېيجىڭ ۋاڭ قەسىرىدە تۇتۇپ قالغان ئوخشايدۇ، ئۇزاققا قالماي قايتىپ كېلىدۇ، دەپ قويسۇن، ــ دەپ قويغانىدى.

بېيمىڭمۇ ئىشىڭ باش ـ ئايىغىنى ئۇقالماي، ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئېيتىپ قويۇپ، بۇگۈن ئەتىگەندىلا ئىككى ئاتىنى توقۇپ باغنىڭ ئارقا دەرۋازىسىدا كۈتۈپ تۇردى.

تاڭ يورۇشى بىلەنلا باۋيۇي ماتەم ئېگىنىنى كىيىپ، يان ئىشىكتىن چىقىپ، لام ـ جىم دېمەستىن ئاتقا ئىرغىپ مىندى ـ دە، ئېڭىشكىنىچە كوچا بويلاپ ئېتىنى قاتارتىپ كېتىۋەردى. بېيمىڭمۇ ئېتىغا مىنىپ، هە دەپ قامچىلاپ ئۇنىڭغا يېتىشۋالدى ۋە باۋيۇينىڭ ئارقىسىدا كېتىۋېتىپ:

ــ نەگە بارىمىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ بۇ يول بىلەن نەگە بارغىلى بولىدۇ؟ ــ دېدى باۋيۇي.

ــ بۇ شىمالىي دەرۋازىغا بارىدىغان يول، ــ دېدى بېيمىڭ، ــ بۇ دەرۋازىدىن چىقساق هەممە يەر تىمتاس قاقاسچىلىق، تاماشا قىلغۇچىلىكى يوق.

ــ خۇددى شۇنداق تىمتاس يەرگە بارماقچىمەن، ــ دېدى باۋيۇي بېشىنى لىڭشىتىپ.

ئۇ شۇ گەپ بىلەن ئېتىنى كەينى ـ كەينىدىن ئىككى قېتىم قامچىلىۋىدى، ئات ئىككى بۇرىلىشتىن ئايلىنىپ شەهەر دەرۋازىسىدىن چىقىپ كەتتى.

بېيمىڭ تېخىمۇ نائىلاج قېلىپ كەينىدىن مېڭىۋەردى. شۇ چېپىشقىنىچە يەتتە ـ سەككىز چاقىرىم يول يۇرۇشتى. ئۆيلەر بارغانسېرى شالاڭلىشىپ قالغاندا، باۋيۇي ئېتىنى توختىتىپ، ئارقىسىغا قايرىلىپ بېيمىڭدىن:

ــ بۇ يەردە كۈجە ساتىدىغانلار بارمىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ كۈجىنىغۇ تاپقىلى بولار، لېكىن قاندىقى كېرەكىكەنتاڭ سىلىگە؟ ــ دېدى بېيمىڭ.

باۋيۇي خامۇش بولۇپ تۇرۇپ قالدى. بېيمىڭ ئۇنىڭ بۇ

هالىتىنى كۆرۈپ سورىدى:

ــ كۇجە نېمىگە لازىم بولۇپ قالدى؟ غوجام، ئۆزلىرى يانلىرىدا دائىم ئېلىپ يۈرىدىغان ھەميانلىرىدا كۇجە ئۇقاقلىرى بار ئىدىغۇ، قاراپ باقسىلا بولمامدۇ؟

بېيىمىڭ باۋيۇينىڭ ئېسىگە سالغاندى، باۋيۇي ئېتىكىگە ئېسىقلىق ھەميانىنى ئاختۇرۇپ باقتى، راستلا ئىككى پارچە غارۇ ـ ئۇد① چىقتى. ئۇ كۆڭلىدە خۇشال بولۇپ «ئەرزىگۇدەكتىن ئەمەس ئىكەن» دېسىمۇ، لېكىن «ئۆز يېنىمدا ئېلىپ كەلگىنىم ھەر ھالدا سېتىۋالغاندىن ياخشىراق» دېگەن ئويغا كەلدى ـ دە، بېيىمىڭدىن ئىسرىقدان تاپقىلى بولارمۇ، دەپ سورىدى.

ــ بەللى، ــ دېدى بېيىمىڭ، ــ بۇ قاقاس دالادا ئىسرىقدان نېمە قىلسۇن؟ بۇ نەرسىلەرنى كېرەك قىلمىدىغان ئىش بولسا، نېمىشقا بالدۇرراق دېمىدىلە، ئالغاچ كەلسەك ئاسان بولماتتى؟

ــ دۆت نېمە ئىكەنسەن ! ــ دېدى باۋيۇي، ــ ئالغاچ كەلگىلى بولمىدىغان بولسا، ھېچنېمىگە باقماي ئۇنداق چاپمىغان بولاتتۇق.

بېيىمىڭ بىردەم ئويلىنغاندىن كېيىن، كۇلۇپ تۇرۇپ:

ــ بىر ئامال تاپتىم، كۆڭۈللىرىگە پىسەن كېلەرمىكىن. مېنىڭچە، ئۆزلىرىگە يالغۇز ئىسرىقدانلا ئەمەس، بەلكى باشقا نەرسىلەرمۇ كېرەكتۇ. بۇ ھېچقانچە ئىشمۇ ئەمەس. بىز يەنە ئىككى چاقىرىم يول يۈرسەك، شۇيشېەن ئىبادەتخانىسىغا يېتىپ بارىمىز، ــ دېدى.

ــ شۇيشېەن ئىبادەتخانىسى مۇشۇ يەردىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى باۋيۇي دەرھالا، ــ ئۇنداق بولسا تېخىمۇ ياخشى ! شۇ يەرگە بارايلى.

شۇ گەپ بىلەن ئېتىنى قامچىلاپ ئالغا قاراپ چاپتۇرۇپ كەتتى ۋە بېيىمىڭغا قايرىلىپ:

---

① غارۇ ـ ئۇد ــ ئاقۇلە دەرىخىنىڭ غول ئۆزىكىنى ۋە يىلتىزىنى سۇغا چىلاشتىن ھاسىل قىلىنىدىغان «ئالوي ـ ئۇد» خۇشبۇي ماتېرىيالى.

ـــ بۇ شۇيشيەن ئىبادەتخانىسىنىڭ راھىبەسى بىزنىڭكىگە پات ـ پات كېلىپ تۇرىدۇ، شۇ يەرگە بېرىپ ئۇنىڭدىن ئىسرىقدان سورىساق، ئۇ ئەلۋەتتە بېرىپ تۇرىدۇ.

ـــ بىزنىڭ خانداننىڭ كۇجىچى ـ چىراغچىلىرى بۇ ياقتا تۇرسۇن، ـــ دېدى بېيىمىڭ، ـــ بىزگە تونۇش بولمىغان بۇتخانىغا بېرىپ قېلىپ بىرنەرسە سورىساقمۇ ياق دېيىشكە جۇرئەت قىلالمايدۇ. لېكىن، مېنىڭ بايقىشىمچە، غوجام، ئۆزلىرى شۇيشيەن ئىبادەتخانىسىنى بەك ياماق كۆرەتتىلە، ھازىر نېمىشقا بۇنچىلىك خۇشال بولىدىلا؟

ـــ مەن ئادەتتە چاكىنا ئادەملەرنىڭ نېرى ـ بېرىسىنى ئۇقمايلا مەبۇد ئىكەن دەپ چوقۇنۇۋېرىشىنى، بۇتخانا سالدۇرۇۋېرىشىنى بەك ياماق كۆرىمەن، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ۋاقتىدىكى دۆلەتمەن ئاقساقاللار ۋە دۆلەتمەن ئەخمەق خوتۇنلارنىڭ قىلغان ئىشى. ئۇلار بىر مەبۇدە بار ئىمىش دېگەننى ئاڭلاپ قالسىلا بۇتخانا سالدۇرۇپ، سەدىقە قىلىپ چوقۇنۇشىدۇ، ئۇ مەبۇدىنىڭ قانداق نېمە ئىكەنلىكىنىمۇ بىلىشمەيدۇ، ئەپقاچتى تارىخ ـ قىسسەلەردىكىنى ئاڭلىۋېلىپ شۇنىڭغا چىنپۇتۇپ قېلىشىدۇ. مەسىلەن، كىشىلەر شۇيشيەن ئىبادەتخانىسىدىكى لوشۇي مەبۇدىگە چوقۇنۇشىدۇ. ئۇ ئىبادەتخانا «شۇيشيەن» («سۇ پەرىسى») ئىبادەتخانىسى دەپ ئاتالغان. ئۇلار قەدىمدىن تارتىپ مۇنداق لوشۇي دېگەن مەبۇدىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ. بۇ ئەسلىدە ساۋزىجيەن[1]نىڭ ئويدۇرمىسى. كىم بىلسۇن، بۇ يەردىكى ئەخمەقلەر ئاشۇ سۇ پەرىسىنىڭ ھەيكىلىنى ياساپ تېۋىنىشقا باشلىغان، بۇگۈن كۆڭلۈمدىكىگە توغرا كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈنلا، شۇ ئىبادەتخانىدىن ئېلىپ تۇراي دەۋاتىمەن.

---

① ساۋزىجيەن ـــ ۋېي خانلىقىدىن ساۋجى (193 ـــ 232). ئۇنىڭ «لوشۇي مەبۇ-دىسى ھەققىدە قەسىدە» دېگەن ئەسىرى بار، ئۇنىڭدا، ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى لوشۇي مەبۇدىسى بىلەن ئۇچراشقانلىقى بايان قىلىنىدۇ.

شۇ گەپ ـ سۆزلەر بىلەن ئۇلار دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قېلىشتى. بىر قېرى راھىبە باۋيۇينىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، گويا كۈتۈلمىگەن بىر ئىش يۈز بەرگەندەك ياكى ئاسماندىن بىر ئەجدىھا چۈشۈپ قالغاندەك، دەرھال ئالدىغا كەلدى ـ دە، باۋيۇيدىن تىنچلىق سورىدى ۋە بىر قېرى دەرۋىشنى ئاتنى ئېلىشقا بۇيرۇدى. باۋيۇي بۇ يەرگە كىرگەندىن كېيىن لوشۇي مەبۇدىنىڭ ھەيكىلىگە چوقۇنۇپمۇ قويماستىن، مۇنداقلا بىر نەزەر سېلىپ قويدى. بۇ لايدىن ياسالغان ھەيكەل بولسىمۇ، ئۇنىڭ تۇرقى بەئەينى شۇنداق ئىدىكى:

ئۇركۇپ ئۇچقان ياۋا غازدەك جىسمى ئۇنىڭ،
سۇدا ئۈزگەن ئەجدىھادەك تۇرقى ئويناق.
ئۆركەشلىگەن نېلۇپەردەك ھۆسنى ئۇنىڭ،
تاڭدا قۇياش ئۆرلىگەندەك چېھرىسى ئاق①.

باۋيۇينىڭ كۆزىدىن ئىختىيارسىز ياش تامچىلىدى.

قېرى راھىبە چاي ئەكەلدى. باۋيۇي ئۇنىڭدىن ئىسرىقدان بېرىپ تۇرۇشنى سورىغانىدى، بۇ راھىبە بىر ھازاغىچە يوقاپ كېتىپ، ھەتتا كۈجە ـ شام، سۇرەتلىك قەغەزلەرگىچە تەييارلاپ چىقتى. باۋيۇي:

ـــ باشقىسىنىڭ لازىمى يوق، ـــ دېدى ـ دە، بېيمىڭغا ئىسرىقدانىنى ئېلىشنى بۇيرۇپ، ئارقىدىكى باغقا كىرىپ، پاكىزرەك جاي تاللىغانىدى، مۇۋاپىق جاي تاپالمىدى. ئاخىر بېيمىڭ:

ـــ قۇدۇقنىڭ بېشى قانداق بولاركىن؟ ـــ دېدى.

باۋيۇي بېشىنى لىڭشىتىپ ماقۇل بولدى. ئۇلار قۇدۇق بېشىغا كېلىپ ئىسرىقدانىنى يەرگە قويدى. بېيمىڭ بىر چەتكە

① بۇ ساۋجىنىڭ «لوشۇي مەبۇدىسى ھەققىدە قەسىدە»سىدىن ئېلىنغان مىسرالار.

ئۆتۈپ تۇردى. باۋيۇي ھەميادىن كۇجىنى چىقىرىپ ياندۇردى، كۆزىگە ياش ئېلىپ، يېرىم ـ يارتا تەزىم قىلىپ قويدى ـ دە، بېيمىڭغا قايرىلىپ ئىسرىقدانىنى يىغىشتۇرۇشنى بۇيرۇدى. بېيمىڭ خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۇردى ـ يۇ، لېكىن يىغىشتۇرماستىن، شۇ زامان يۇكۇنۈپ بىرنەچچە قېتىم باش ئۇرۇپ تىلىكىنى بىلدۇردى:

ـــ پېقىر بېيمىك، غوجامنىڭ خىزمىتىدە بولغىلى بىرنەچچە يىل بولۇپ قالدى. غوجامنىڭ كۆڭۈل سىرلىرىدىن مېنىڭ بىلمەيدىغىنىم يوق ئىدى، پەقەت بۇگۈنكى مۇشۇ نەزىر ـ چىراغنىڭ سەۋەبىنى ئېيتمىدى، مەنمۇ سوراشقا پېتىنالمىدىم. مۇشۇ نەزىر ـ چىراغنى قوبۇل قىلغۇچى ئەرۋاھ، مەن سېنىڭ ئىسمىڭنى بىلمىسەممۇ، پەمىچە، ئۆز ۋاقتىدا ئادەمزات ئىچىدە يەككە ـ يېگانە، ئاسماندا تەڭدىشىڭ يوق، ئىنتايىن ئەقىللىك، مەسۇم ـ پاك بىرەر ھەمشىرە بولساڭ كېرەك. غوجام ئۆز كۆڭلىدىكىنى ئاغزىدىن چىقىرىشى تەس. مەن غوجام ئۈچۈن ساڭا مەدھىيە ئېيتىمەنكى، ئەگەر سېنىڭ ئەرۋاھىڭ بار بولسا، بىزنىڭ غوجام سېنى مۇشۇنداق سېغىنىۋاتقاندىن كېيىن، سەنمۇ پات ـ پات كېلىپ غوجامنى يوقلاپ تۇرساڭ توغرا كەلمەيدىغان يېرى يوقتۇ؟ سەن ئۇ دۇنيادا تۇرۇپ غوجامنىڭمۇ قىيامەتتە قىز بالىغا ئايلىنىپ تىرىلىشىگە مەدەتكار بولساڭ، ئۇ چاغدا سىلەر بىلەن بىللە ئوينىسا، ھەر ئىككىڭلار ئۈچۈن كۆڭۈللۈك بولمامدۇ؟

بېيمىڭ سۆزىنى تۈگىتىپ يەنە بىرنەچچە قېتىم باش ئۇرغاندىن كېيىن ئورنىدىن قوپتى.

باۋيۇي ئۇ سۆزىنى تۈگەتكۈچە ئۆزىنى تۇتالماي كۈلۈۋەتتى، ئاندىن ئۇنى بىرنى تېپىپ:

ـــ تولا ۋالاقشىما، كىشىلەر ئاڭلىسا كۈلۈپ زاڭلىق قىلمامدۇ، ـــ دېدى.

بېيمىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىسرىقدانىنى يىغىشتۇرۇپ

باۋيۇينىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى ۋە:

ــ مەن راھىبەگە، غوجام تاماق يېمىدى، يەيدىغان نەرسە تەييارلاپ قوي، غوجام ئازراق بىر نەرسە يەۋالسۇن، دەپ قويغانىدىم. ماڭمۇ مەلۇم، بۈگۈن باغدا كاتتا زىياپەت بار، كۆڭۈل ئېچىش ئادەتتىن تاشقىرى قىزىيدۇ. شۇڭا، سىلى ئۆزلىرىنى قاچۇرۇپ بۇ يەرگە كېلىۋالدىلا. ھەر ھالدا بۇ يەردە بىر كۈن ئارام ئېلىۋالسىلىمۇ كۆڭۈللىرى ئوبدانلا ئېچىلىپ قالىدۇ. لېكىن، بىرنەرسە يېمەيدىغان بولسىلا پەقەت توغرا كەلمەيدۇ، ــ دېدى.

ــ زىياپەت يېمەكەندىن كېيىن، ئادەتتىكىدەك غىزا يەپ قويغانغا ھېچ گەپ بولماس، ــ دېدى باۋيۇي.

ــ مانا بۇ توغرا گەپ بولدى، ــ دېدى بېيمىڭ، ــ يەنە بىر گېپىم بار، بىز بۇ يەردە يۈرسەك بەزىلەر چوقۇم ئەنسىرەيدۇ. ھېچكىم ئەنسىرىمىگەن بولسىغۇ، شەھەرگە كەچرەك قايتساقمۇ ھېچ گەپ بولماس ئىدى ! ئۇلار ئەنسىرەپ قالىدىغانلا بولسا، غوجام، شەھەرگە كىرىپ ئۆيگە قايتقانلىرى تۈزۈك. بىرىنچىدىن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىممۇ خاتىرجەم بولىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، ئەدەپ ـ قائىدىمۇ ئادا قىلىنغان بولىدۇ. شۇنداق بولسۇنمىكىن. قايتقاندىمۇغۇ ئۆزلىرىنىڭ ئويۇنغا، شارابقا كۆڭۈللىرى تارتىپ كەتمەيدۇ، پەقەت ئاتا ـ ئانىنىڭ يېنىدا ۋاپادارلىق يۈزىسىدىن رەسمىيەت قىلىپ قويىدىلا شۇ. سىلى بۇ ئىشنى دەپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ، ۋاڭ خېنىمنىڭ تەشۋىشلىرىگە ئېتىبار قىلمايدىغان بولسىلا، بايىاتىن نەزىر ـ چىراغلىرىنى قوبۇل قىلىدىغان ئەرۋاھىمۇ بىئارام بولارمىكىن، غوجام. ئويلاپ باقسىلا، بۇ سۆزۈم قانداق؟

ــ نېمە دېمەكچى بولغىنىڭنى ئۇقتۇم، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ ماڭا ئەگىشىپ سەنلا يالغۇز چىقىۋالمىقىڭ ئۈچۈن، قايتىپ بارغاندا گۇناھ ماڭا ئارتىلىپ قالارمىكىن دەپ قورقۇۋاتىسەن، شۇڭا مۇشۇنداق چوڭ ئىشلارنى باھانە قىلىپ ماڭا نەسىھەت

قىلىۋاتسەن، مەن بۇ يەرگە پەقەت مۇشۇ ئەدەپ ـ قائىدىنى ئادا قىلىش ئۈچۈنلا كەلگەنىدىم، ئەمدى قايتىپ كېتىپ شاراب ئىچىپ، ئويۇن كۆرسەمۇ بولىۋېرىدۇ، مەن ساڭا پۈتۈن بىر كۈن شەھەرگە قايتمايمىز دېگىنىم يوققۇ. مەن ئۆز خاھىشىمنى ئورۇنلاپ بولدۇم. ئەمدى شەھەرگە كىرىپ كېتىمىز، كۆپچىلىك خاتىرجەم بولسا بولدىغۇ.

ـــ بۇ تېخىمۇ ئوبدان، ـــ دېدى بېيمىك.

شۇ گەپ بىلەن ئىككىيلەن ئېتىكاپخانىغا كىرگەنىدى، دېگەندەك ھېلىقى راھىبە بىر شىرەگە گۆشسىز سەي راسلاپ قويۇپتۇ.

باۋيۇي ئاندا ـ مۇندىلا ئېغىز تەگكۈزدى. بېيمىكمۇ يېدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىككىيلەن ئاتلىنىپ كەلگەن يولى بىلەن قايتىشتى. بېيمىك ئارقىدا كېتىۋېتىپ:

ـــ غوجام، ئاتتا ئوبدانراق ئولتۇرسىلا، بۇ ئانچە مىنىلمىگەن ئات، تىزگىنىنى مەھكەمرەك تۇتسىلا، ـــ دەپ تاپىلاپ تۇراتتى.

ئۇلار گەپ ـ سۆز بىلەن بولۇپ بىردەمدىلا شەھەرگە يېتىپ كېلىپ، ئاۋۇالقىدەكلا ئارقا دەرۋازا بىلەن باغقا كىرىپ، دەرھال ئارامبەخش ھويلىغا كەلدى. شىرىن ۋە باشقىلار ئۆيدە يوق ئىكەن، پەقەت بىرنەچچە خىزمەتكار ئايال ئۆيگە قاراش ئۈچۈن قېلىشقانىدى. باۋيۇي كىرىشىگە ئۇلار خۇشال بولۇشۇپ، گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى.

ـــ خۇداغا شۈكۈر، مانا كەلدى! ـــ دېيىشتى ئۇلار، ـــ شىرىن خېنىمنى جىلە قىلىپ سارايغا قىلىپ قويايلا دېدىلە! خېنىملار زىياپەتكە ئەمدىلا ئولتۇرۇشتى، تېزرەك بارسىلا، غوجام.

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، شۇ زامان ماتەم ئېگىنىنى سېلىۋېتىپ، مېھمانلىق رەختىدار ئېگىنىنى ئۆزى تېپىپ كېيىدى. ئاندىن خىزمەتكارلاردىن:

ـــ زىياپەت قەيەردە ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ يېڭى سېلىنغان نەقىشلىك چوڭ مېھمانخانىدا، ـــ دەپ جاۋاب بېرىشتى مومايلار.

باۋيۇي توپتوغرا شۇ مېھمانخانىغا قاراپ ماڭدى، ئۇنىڭ قۇلىقىغا نەي بىلەن بالىمان ۋە ناخشا سادالىرى لەرزان ئاڭلىنىشقا باشلىدى. ئۇ دەھلىزگە يېتىپ كېلىشى بىلەنلا، دالاندا ئۆزى يالغۇز يىغلاپ ئولتۇرغان يۈيچۈەرنى كۆرۈپ قالدى، بۇمۇ باۋيۇينى كۆرۈشى بىلەنلا بىر ئۇھ تارتتى ـ دە، تامىقىنى قىرىپ:

ـــ ھەي ! مانا سۇمۇرغمۇ كېلىپ قالدى① ! تېزرەك كىرىڭ، يەنە ئازراقلا كېچىككەن بولسىڭىز، ھەممە نېمە ئوڭتەي ـ توڭتەي بولۇپ كېتەتتى، ـــ دېدى.

ـــ دەپ باققىنا، مەن نەگە بارغاندىمەن؟ ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ.

يۈيچۈەر لىككىدە قايرىلىپ، ئۇنىڭغا پەرۋامۇ قىلماستىن كۆز يېشىنى ئېرتىش بىلەن بولدى. باۋيۇي نائىلاج تېز ـ تېز مېڭىپ مېھمانخانىغا كىرىپ، جيا ئانا ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار بىلەن كۆرۈشتى، ئۇنىڭ كىرىشى بىلەن ھەممەيلەن خوددى سۇمۇرغ كېلىپ قالغاندەك بولۇشۇپ كەتتى.

ـــ نەگە باردىڭ؟ نېمىشقا مۇنداق كېچىكتىڭ؟ بېرىپ فېڭجيې ئاچاڭغا تەزىم قىلماي تۇرىسەنغۇ ! ـــ دەپ سوردى جيا ئانا ھەممىدىن بۇرۇن. ئاندىن كۈلۈپ تۇرۇپ فېڭجيېگە قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ـــ ئۇكاڭ ياخشى ـ يامانىنى پەرق ئەتمەيدۇ. ھەرقانچە مۇھىم ئىشى بولسىمۇ، بىر ئېغىزمۇ تىنىپ قويماستىن غىپپىدىلا قېچىپ كېتىپتۇ، بۇ قاملاشمىغان ئىش ! ئەتە ـ ئۆگۈن يەنە شۇنداق قىلىدىغان بولساڭ، قاراپ تۇر، ئاتاڭ قايتىپ كەلگەندە ئاتاڭغا دەپ ئۇردۇرمىسام !

ـــ ماڭا تەزىم قىلىشقۇ چاغلىق ئىش، ـــ دېدى فېڭجيې

① بۇ يەردە يۈيچۈەر پۈتۈن ئائىلىدىكىلەرنىڭ جيا باۋيۇينى تولىمۇ ئەتىۋارلايدىغانلىقىنى ھەجۋ قىلىدۇ.

كۆلۈپ، ــ باۋيۇي ئۇكام بۇنىڭدىن كېيىن لام ـ جىم دېمەستىن، كەينىگە ئادەمىمۇ سالماستىن تالاغا چىقىپ كەتسە زادى بولمايدۇ. كوچىدا ئات ـ ئۇلاغ، ھارۋىلار كۆپ، كىشىنى ئەنسىرىتىپ قويىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا، بىزدەك كىشىلەرنىڭ تالا ـ تۈزگە چىقىشى قائىدە ـ يوسۇنغىمۇ توغرا كەلمەيدۇ.

جيا ئانا بىللە بارغۇچىنى كايىشقا باشلىدى.

ــ نېمىشقا ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلايدۇ؟ ئۇ نەگە بارىمىز دېسە، ئۇچۇر بېرىپ قويماستىن ماقۇل دەپ كېتىۋېرىشىپتۇ؟ ــ ئاندىن يەنە سورىدى، ــ ئۇ زادى نەگە بېرىپتۇ؟ بىرنەرسە يەپتىمۇ؟ قورقۇپ كېتىپتىمۇ؟

باۋيۇي ئۆزى جاۋاب بەردى:

ــ بېيجىڭ ۋاڭنىڭ بىر سۆيۈملۈك كىچىك خوتۇنى قازا تاپقانىكەن، بۈگۈن شۇنىڭكىگە پەتىگە بارغانىدىم. ئۇنىڭ زار ـ زار يىغلىغانلىقىنى كۆرۈپ، تاشلاپ قايتىپ كېلىشكە ئۇڭايسىزلاندىم. شۇڭا، ئۆزاقراق ھايال بولۇپ قالدىم.

ــ بۇنىڭدىن كېيىن يەنە بىزگە دەپ قويماي ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن تالاغا چىقىپ كېتىدىغان بولساڭ، ــ دېدى جيا ئانا، ــ چوقۇم ئاتاڭغا ئېيتىپ ئۇردۇرىمەن!

باۋيۇي ئالمان ـ تالمان خوش دەپ ۋەدە بەردى. جيا ئانا بىللە بارغان چاكار بالىنى ئۇردۇرماقچى بولۇۋىدى، كۆپچىلىك تەسەللى بېرىپ:

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، خاپا بولمىسىلا، ئۇنداق قىلماسلىققا ۋەدە بەردى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىش تۇغدۇرماي قايتىپ كەپتۇ. ئەمدى ھەممەيلەن خاتىرجەم بولۇپ بىردەم كۆڭۈل ئاچايلى.

جيا ئانا باشتا ئەنسىرەپ ئىچى تىتىلداپ كېتىپ ئاچچىقى كەلگەنىدى. ئەمدى باۋيۇينىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ خۇشال بولغان تۇرسا، نەدە ئاچچىقى كەلسۇن؟ شۇڭا، قايتا

تەرگەپمۇ ئولتۇرمىدى. ئۇنى يەنە ئېغىر ئېلىپ كەتمىسۇن دېگەن ئەندىشە ۋە باشقا يەردە تاماق يېمىگەندۇ، يولدا قورقماندۇ دېگەن خىيال بىلەن ئۇنى يەنە ئەركىلىتىپمۇ قويدى. شېرىن كېلىپ باۋيۇينى كۆتۈشكە باشلىدى. كۆپچىلىك يەنە ئويۇن كۆرۈشكە كىرىشىپ كەتتى.

بۇ كۇنى «چېتىن جىغا»① نامىلىق سەھنە ئەسىرى ئوينالغاندى. جيا ئانا شۇ ھامما ۋە باشقىلار بۇ ئويۇننى كۆرۈپ كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئېلىشتى. كۇلۇشكەنلەرمۇ، نەپرەتلەنگەنلەرمۇ، تىللاشقانلارمۇ بولدى. يەنە نېمە بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

① «چېتىن جىغا» ــ مىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە ياشىغان جۇچۈەن تۇزگەن ئەسەر بولۇشى مۇمكىن. بۇ، جۇدالىق ۋەقەسى بايان قىلىنغان. فېئودالىلىق ئەخلاق تەرغىب قىلىنمىدىغان ۋە فېئودال ھۆكۈمرانلار ئەتىۋارلايدىغان سەھنە ئەسىرى.

قىرىق تۆتىنچى باب

تۇيۇقسىز ۋەقە بىلەن فېڭجيېدە كۈنداشلىق پەيدا بولغانلىقى كۈتۈلمىگەن خۇشاللىق بىلەن پىڭئېرنىڭ ئۆزىگە پەرداز قىلغانلىقى

باۋيۇي ھەمشىرىلەر بىلەن بىر يەردە ئولتۇرۇپ، كۆپچىلىك قاتاردا «چېتىن جىغا» ئويۇنىنى كۆرۈۋاتاتتى. دەيۇي «ئەرنىڭ نەزىر ئۆتكۈزۈشى»[1] دېگەن پەردىنى كۆرۈپ، باۋچەيگە مۇنداق دېدى:

— مۇشۇ ۋاڭ شىپېڭ دېگەنمۇ تازا پەمى يوق بىر نېمىكەن. نەزىر ـ چىراغ دېگەننى نەدىلا ئۆتكۈزسە بولىۋېرىدىغۇ، دەريا بويىغا بېرىپ نېمە قىلاتتىكىنە ! «نەرسىنى كۆرگەندە ئىگىسى ئېسىڭگە كېلىدۇ» دېگەن بىر تەمسىل بار، ئالەمدىكى بارلىق سۈنىڭ مەنبەسى بىر. مەيلى ھەرقانداق يەردىكى سۇدىن بىر چىنە ئېلىپ، شۇنىڭغا قاراپ يىغلىسىمۇ ئۆزىنىڭ كۆڭلىنى ئىزھار قىلغان بولىۋېرىدۇغۇ.

باۋچەي جاۋاب بەرمىدى. باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۇجۇقۇپلا كەتتى.

جيا ئانا ئۆز كۆڭلىدە، بۇگۈن باشقا كۈنلەرگە ئوخشىمايدىغان ئالاھىدە بىر كۈن، فېڭجيېنىي بۇگۈن راسا خۇشال قىلىش كېرەك، دەپ ئويلايتتى. ئەمما، ئۆزى داستىخان ئۈستىدە

---

① «ئەرنىڭ نەزىر ئۆتكۈزۈشى» — «چېتىن جىغا» نىڭ بىر پەردىسى، بۇنىڭدا ۋاڭ شىپېڭ خوتۇنى چىيەن يۈيلىيەننى ئۆزىنى دەريا‌غا تاشلاپ ئۆلۈۋاپتۇ دەپ خاتا ئاڭلاپ، دەريا بويىدا يىغلاپ نەزىر قىلغانلىقى كۆرسىتىلىدۇ.

ئولتۇرۇشقا ئېرىنىپ قالغاندى، شۇڭا ئىچكىرىكى ئۆيدە كاتتا يانپاشلاپ، شۆ ھامما بىلەن بىللە ئويۇن كۆردى. بۇلارنىڭ ئالدىغا كىچىك شىرە راسلىنىپ، كۆڭلى تارتقان تاماقلار قويۇلدى. ئىككىسى ئانچە ـ مۇنچە تاماق يېگەچ گەپلىشىپ ئولتۇرۇشتى. ئۆزلىرىنىڭ ئالدىدىن ئاشقان تاماقلارنى داستىخانغا ئولتۇرمىغان چوڭ ـ كىچىك دېدەكلەرگە ۋە خىزمەتكە ھازىر بولۇپ تۇرغان ئاياللارغا ھەدىيە قىلىپ، ئۇلارنى دېرىزە ئالدىدىكى پېشايۋاندا تارتىنماي، كەڭتاشا ئولتۇرۇپ ئىختىيارىي يەپ ـ ئىچىشكە بۇيرۇدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن شۇڭ ئاغىچا خېنىم پەگاھتىكى ئېگىز شىرەنىڭ قېشىدا ئولتۇرغانىدى. تاشقىرىدىكى شىرەلەردە ھەمشىرىلەر ئولتۇرۇشاتتى. جيا ئانا پات ـ پات يۇشى خېنىمغا تاپىلاپ:

ـــ فېڭجيې قىز تۆرده ئولتۇرسۇن، سىلەر مېنىڭ ئورنۇمدا ساھىبخانا بولۇپ ئۇنى ياخشىراق كۈتۈڭلار. ئۇ يىل بويى جۇۋاپ جاپا چەكتى، ـــ دېدى.

يۇشى خېنىم خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى ـ دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ ئۇ، تۆرده ئولتۇرۇشقا ئادەتلەنمەپتىمەن، تۆرده ئولتۇرسام زادىلا قامىلاشمايدىكەنمەن، دەيدۇ، ھەتتا شارابنىمۇ ئىچكۈسى كەلمەيۋاتىدۇ، ـــ دېدى.

جيا ئانا بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلدى:

ـــ سەن ئۇنى ئولتۇرغۇزۇشنى بىلمەسەڭ، ئۆزۈم ئولتۇرغۇزاي ئەمسە.

فېڭجيې شۇ زامان يېتىپ كىردى ـ دە، ئۇمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ چوڭ ئانا، ئۇلارنىڭ سۆزىگە ئىشەنمىسىلە، مەن بىرنەچچە قەدەھ ئىچىۋەتتىم، ـــ دېدى.

جيا ئانا كۈلۈپ يۇشى خېنىمغا بۇيرۇدى:

ـــ ئۇنى تارتىپ ئاچقىپ ئورۇندۇقىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇڭلار، ھەممىڭلار ئۇنىڭغا بىر قەدەھتىن شاراب تۇتۇڭلار، ئۇ

يەنە ئىچمەيدىغان بولسا، راستلا ئۆزۈم بېرىپ ئىچۈرىمەن.

يۈشى خېنىم بۇ گەپ بىلەن دەرھال فېكىچىنى تارتىپ ئاچقىپ جايىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. يوغان بىر جامنى ئالدۇرۇپ شاراب تولدۇردى، ئاندىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— سەن يىل بويى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا، ۋاك ئاغىچا خېنىمغا ۋە ماڭا ۋاپادارلىق كۆرسىتىمەن دەپ جاپا چەكتىڭ. بۈگۈن ساڭا ئىچ كۆيەرلىكمىنى بىلدۇرگۈدەك ھېچنېمەم يوق، ئۆز قولۇم بىلەن شاراب قۇيدۇم. قوزام، مېنىڭ قولۇمدىن بىر يۇتۇم ئىچىپ قوي، — دېدى.

— سەن ماڭا ئۆز كۆڭلۈڭدە ھۆرمەت بىلدۇرمەكچى بولساڭ، تىزلىنىپ ئولتۇر، ئاندىن ئىچىمەن، — دېدى فېكىچىي كۈلۈپ.

— بۇ گەپنى كىمگە قىلىۋاتىسەن؟ — دېدى يۈشى خېنىم كۈلۈپ، — مەن ساڭا ئېيتىپ قويايكى، مىڭ تەسلىكتە بىر پۇرسەت كېلىپ قاپتۇ. بۇنىڭدىن كېيىن يەنە مۇشۇنداق بولۇۋېرىدۇ دەپ ئويلاپ قالمىغىن. مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ھەر نېمە قىلىپ بولسىمۇ ساڭا ئىككى قەدەھ ئىچۈرىمەن!

فېكىچىي ياق دەپ قايتۇرۇشقا كۆزى يەتمىگەچكە، ئائىلاج ئىككى قەدەھ ئىچتى. ئاندىن ھەمشىرىلەرمۇ كېلىپ بىر قەدەھتىن شاراب تۇتتى، فېكىچىي بۇلارنىڭ قولىدىنمۇ ئىككى يۇتۇمدىن ئىچىشكە مەجبۇر بولدى. لەي ئانكا بۇ ئىش جىيا ئانىنىڭ كۆڭلىگە ياققانلىقىنى كۆرۈپ، قانداقلا بولسۇن ئۇنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ ئېچىش ئۈچۈن، بىرنەچچە ئېمىكئانىلارنى باشلاپ كېلىپ شاراب تۇتتى. فېكىچىيمۇ ئۇلارنىڭ قولىنى قايتۇرالماي ئىككى يۇتۇم ئىچىپ قويدى. بۇنىڭ كەينىدىن يۈەنياڭ ۋە باشقىلارمۇ كېلىپ شاراب تۇتۇۋىدى، فېكىچىي راستلا ئىچەلمەي قېلىپ، يالۋۇرۇشقا باشلىدى:

— جېنىم ئاچىلار، مېنى كەچۈرۈڭلار، مەن ئەتە ئىچەي.

— بۇ گەپچە، بىزنىڭ يۈزىمىز يوق ئىكەن — دە! — دېدى

يۈەنياڭ كۈلۈپ، ــ بىز ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىدا بولساق، ئاغىچا خېنىممۇ بىزنىڭ يۈزىمىزنى قىلاتتى. بالدۇرغۇ خېلى يۇز - ئابرۇيۇم بار ئىدى. بۈگۈنزە، شۇنچىۋالا ئادەمنىڭ ئالدىدا غوجايىنلىق كىبىرلىرىنى كۆرسەتتىلە - ھە. كەلمىسەم بوپتىكەن. ئىچمىسىلە، ھەمىمىز كېتىمىز !

شۇ گەپ بىلەن يۈەنياڭ راستلا كەتمەكچى بولۇۋىدى، فېڭجيې دەرھاللا ئۇنى توتۇۋېلىپ:

ــ جېنىم ئاچا، بوپتۇ ئىچەي، ــ دېدى كۈلۈپ.

شۇنىڭ بىلەن شارابنى ئېلىپ، لىق بىر قەدەھ توشتۇرۇپ پۈتۈنلەي ئىچىۋەتتى. يۈەنياڭ ۋە باشقىلار كۈلۈپ تارقىلىشتى.

ئاندىن كېيىن داستىخانغا ئولتۇرۇشتى. فېڭجيې شارابنىڭ ئەمدى توتۇۋاتقانلىقىنى، يۈرىكىنىڭ گۈپۈلدەپ سوقۇشقا باشلىغانلىقىنى سېزىپ، ئۆز ئۆيىگە بېرىپ ئارام ئالماقچى بولۇۋىدى، شۇ پەيت سېركچىلەرنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، يۇشى خېنىمغا:

ــ ئىنئام قىلىدىغان پۇل تەييارلاپ قوي، مەن يۇز - كۆزۈمنى يۇغىلى بارىمەن، ــ دېدى.

يۇشى خېنىم بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى، فېڭجيې كىشى كۆرمىگەن چاغدا داستىخاندىن تۇردى - دە، ئىشىك كەينىدىن پېشايۋان بىلەن يۈرۈپ كەتتى. پىڭئېر ئالايىتەن كۆڭۈل بۆلۈپ تۇرغاچقا، شۇ زامان ئارقىسىدىن چىقتى. فېڭجيې ئۇنىڭغا يۆلىنىۋالدى. ئۇلار دالانغا كېلىشىگە ئۆز ئۆيىدىكى بىر چۆرە قىزنىڭ شۇ يەردە تۇرغانلىقىغا كۆزى چۈشتى. قىز بۇلارنى كۆرۈشى بىلەنلا ئارقىسىغا بۇرلىپ قاچتى. فېڭجيېدە گۇمان پەيدا بولۇپ، شۇ زامان ئۇنى قىچقاردى، ھېلىقى چۆرە قىز ئاڭلىمىغانغا سېلىپ قېچىپ كېتىۋەردى، فېڭجيې ئارقا - ئارقىدىن ۋارقىراپ قىچقىرىۋەرگەندى، قىز نائىلاج قايتىپ كەلدى.

فېڭجيېنىڭ گۇمانى بارغانسېرى كۈچەيدى، پىڭئېر بىلەن

دالانغا كىرىپ، ئۇ قىزنىمۇ چاقىرىپ كىردى. پەنجىرىنى ئاچۇرۇۋەتتى، فېڭجيې ھويلىنىڭ پەلەمپىيىدىلا ئولتۇرۇپ قىزنى تىزلىنىشقا بۇيرۇدى، ئاندىن پىكىرگە:

ــ ئارا دەرۋازىدىن ئىككى چاكار چاقىرىپ كەل، ئارغامچا ۋە قامچا ئالغاچ كېلىپ، ئۆز غوجايىنىنى كۆزگە ئىلمايدىغان مۇنۇ جۇۋايىنىمەكنى ئۇرۇپ مىجىقىنى چىقىرىۋەتسۇن ! ــ دەپ ۋارقىرىدى.

قورقۇنىدىن بۇ قىزنىڭ جان ـ پېنى چىقىپ كەتتى، يىغلىغان پېتى گۇناھىنى تىلەپ باش قويۇشقا باشلىدى.

ــ مەن جىن ـ ئالۋاستى ئەمەسقۇ، ــ دېدى فېڭجيې، ــ سەن مېنى كۆرگەندىن كېيىن، ئەدەپ بىلەن ساقلاپ تۇرۇپ تۇراي دېمەستىن نېمىشقا قاچىسەن؟

ــ مەن ئۆزلىرىنى كۆرمەي قاپتىمەن، خېنىم، ــ دېدى قىز يىغلاپ تۇرۇپ، ــ ئۆيدە كىشى يوقلۇقى ئېسىمگە كېلىپ يۇگۇرگەنىدىم.

ــ ئۆيدە كىشى يوق بولسا، سېنى بۇ يەرگە كىم چاقىرىپ كەلدى؟ ــ دېدى فېڭجيې، ــ مېنى كۆرمەي قالغان بولساڭ، بىز پىكىر بىلەن ئارقاڭدىن ئون نەچچە قېتىم كانىيمىز يىرتىلغۇدەك ۋارقىرىساق، تېخىمۇ تېز يۇگۇردۇڭغۇ؟ ئارىلىق شۇنچە يېقىن تۇرسا نېمىشقا ئاڭلىمىدىڭ؟ گاس بولۇپ قالدىڭمۇيا؟ يەنە تېخى مەن بىلەن تاكاللىشىۋاتىسىنا !

فېڭجيې كېلىشتۇرۇپ يۇزىگە بىر كاچات سېلىۋىدى، ئۇ قىز كەينىگە دىرىڭشىدە ئۆچۈپ كەتتى، بۇ يۇزىگە يەنە بىر كاچات سالغانىدى، شۇئاندىلا چۆرە قىزنىڭ ئىككى مەڭزى كۆكىرىپ ئىششىپ چىقتى. پىكىر دەرھال نەسىھەت قىلىپ:

ــ خېنىم، ئېھتىيات قىلسىلا، قوللىرى ئاغرىيدۇ، ــ دېدى.

ــ سەن ئۇر، نېمىشقا قاچىانلىقىنى سورا، ــ دېدى فېڭجيې، ــ ئېيتمايدىغان بولسا ئاغزىنى يىرتىۋەت !

قىز باشتا سۆز قايتۇرغان بولسىمۇ، كېيىن فېڭجيېنىڭ دەزمالنى قىزىتىپ ئاغزىڭغا ياقىمەن، دېگەنلىكىنى ئاڭلاپ يىغلاشقا باشلىدى:

— ئوتتۇرانچى بېگىم ئۆيدە ئىدى، مېنى مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئۆزلىرىگە قاراپ تۇر، زىياپەتتىن قايتقاندا ماڭا خەۋەر قىلىپ قوي، دېگەن. خېنىم، ئۆزلىرىنىڭ شۇ تاپتىلا كېلىپ قېلىشلىرىنى ئويلىماپتىكەنمەن، — دېدى ئۇ.

فېڭجيې ئۇنىڭ گېپىنىڭ تېگىدە گەپ بارلىقىنى بىلىپ، يەنە سورىدى:

— سېنى ماڭا قاراتقۇزۇپ قويۇپ نېمە قىلماقچىكەن؟ ياكى مېنى ئۆيگە كىرگۈزمەمدىكەن؟ بۇنىڭدا چوقۇم باشقا سەۋەب بار. تېزرەك ئېيتىپ بەر، ئاندىن ساڭا رەھىم قىلىمەن. راستىنى ئېيتمايدىغان بولساڭ، ھېلى بىكار گۆشۈڭنى شىلىۋالىمەن.

شۇ گەپ بىلەن فېڭجيې بېشىدىن بىر دانە تۈرگۈچنى ئېلىپ، بايىقى قىزنىڭ يۈزىگە سانجىۋەردى، قورقۇپ كەتكەن قىز كەينىگە بىر قەدەم داجىدى ـ دە، يىغلاپ تۇرۇپ يالۋۇردى:

— خېنىم، ھەممىنى ئېيتىپ بېرەي، مېنى دېدى دېمىسىلە.

پىڭئېر بىر ياقتىن نەسىھەت قىلىپ، بىر ياقتىن تېزرەك ئېيت دەپ ئالدىراتتى. قىز ئېيتىشقا باشلىدى:

— ئوتتۇرانچى بېگىممۇ بايىراقتا كېلىپلا ساندۇقنى ئېچىپ ئىككى پارچە كۈمۈش، ئىككى دانە چاچ تۈرگۈچ، ئىككى توپ تاۋار ئېلىپ ، مېنى ئاستا باۋئېرنىڭ خوتۇنىغا ئاپىرىپ بەر، ئۇنى بۇ يەرگە چاقىرىپ قوي، دېگەنىدى. باۋئېرنىڭ خوتۇنى نەرسىلەرنى تاپشۇرۇۋېلىپ بىزنىڭ ئۆيگە كەلدى. ئاندىن بېگىم مېنى ئۆزلىرىگە قاراپ تۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى بىلمەيمەن.

فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەن، ئاچچىقىدا ئورنىدىن لىككىدە تۇردى ـ دە، ئۆيگە قاراپ چاپتى. ئۇ ئەمدىلا دەرۋازىغا يېتىپ كېلىشىگە، دەرۋازا ئالدىدا قاراپ تۇرغان يەنە بىر چۆرە

قىز فېڭجيېنى كۆرۈپلا بەدەر ئۆي تەرەپكە چاپتى. فېڭجيې ئۇنىڭ ئىسمىنى چاقىرىپ، توختا، دەپ ۋارقىرىدى. بۇ قىز زېرەك بولغاچقا، كۆزدىن نېرى بولالماسلىقىنى پەملەپ، دەرھال فېڭجيېنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى ـ دە، كۆلۈپ تۇرۇپ:

ـــ مەن ئۆزلىرىگە ئېيتىپ قويماي دەپ تۇرۇۋىدىم، خېنىم. ئۆزلىرى كېلىپ قالدىلا، ـــ دېدى.

ـــ ماڭا نېمىنى ئېيتماقچىدىڭ؟ ـــ دېدى فېڭجيې.

ـــ بېگىم ئۆيدە ... ـــ بۇ قىزمۇ بايىقى گەپلەرنى بىر قۇر دەپ بەردى. فېڭجيې بىرنى تۈكۈردى ـ دە:

ـــ بالدۇرراق نېمە قىلدىڭ؟ ئەمدىزە، مەن سېنى كۆرۈپ قالغاندىن كېيىنلا ئۆزۈڭنى ئاقلىماقچى بولۇۋاتامسەن ـ هە ! ـــ دېدى ۋە غۇلچىنى كېرىپ تۇرۇپ ئۇنىمۇ كەلتۈرۈپ بىرنى ئۇرغانىدى، چۆرە قىز ئارقىسىغا سەنتۈرۈلۈپ كەتتى ـ دە، ئاستا پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن مېڭىپ تىكشۈەتتى.

فېڭجيې دېرىزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئىچكىرىگە قۇلاق سالغاندى، ئۆيدىن كۈلكە ـ پاراڭ ئاڭلاندى:

ـــ ئاشۇ هازازۇل خوتۇنلىرى تېزرەك ئۆلسە ياخشى بولاتتى.

ـــ ئۇ ئۆلسە، باشقا بىرنى ئالسام، ئۇمۇ مۇشۇنداق بولسا قانداق قىلىدىغان گەپ؟ ـــ دېدى جيا لېەن.

ـــ ئۇ ئۆلسە، پېڭئېرنى چوڭ خوتۇن قىلىۋالغان بولسىلا هەرهالدا ياخشىراق ئىدى، ـــ دېدى بىر ئايال كىشى.

ـــ ئۇ هەتتا پېڭئېرنىمۇ ماڭا يېقىن يولاتمايدۇ، ـــ دېدى جيا لېەن، ـــ پېڭئېر بىر تاغار قورساق كۆپۈكى بولسىمۇ ئېيتىشقا پېتىنالمايدۇ. قانداق بولۇپ مېنىڭ يۈلتۇزۇم ئۇ ئالۋاستىنىڭ «يۈلتۇز»ىغا توغرا كېلىپ قالغانكەنتاڭ !

بۇ سۆزنى ئاڭلاش بىلەن فېڭجيېنىڭ پۈتۈن ئەزايىنى جاق ـ جاق تىترەك باستى. ئۇلارنىڭ پېڭئېرنى ماختىشۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، هە، مەن يوق يەردە زارلىنىدىكەن ـ دە، دەپ پېڭئېردىن گۇمانلىنىشقا باشلىدى. بايىقى شارابنىڭ كەيپى بارغانسېرى

كۆتۈرۈلۈپ، ئويلىنىپمۇ تۇرماستىن ئارقىسىغا قايرىلدى ـ دە، پىكىرنى ئىككى تەستەك سالدى. ئاندىن ئىشىكنى بىر تېپىپ ئېچىرىگە بېسىپ كىردى ـ دە، ئېغىز ئېچىشقىنىمۇ يول قويماي، باۋۇرىنىڭ خوتۇنىنى تۇتقان پېتى ئۇرنۇەردى. يەنە بىر تەرەپتىن جيا لىيەننى قېچىپ كەتمىسۇن دەپ، ئىشىكنى توسۇپ باۋۇرىنىڭ خوتۇنىنى تىللاشقا باشلىدى:

ــ پاسكىنا جالاپ ! سەن ئېرىمنى تارتىۋالماقچى بولغانىنىڭ ئۈستىگە، يەنە تېخى مېنىڭ ئۆلۈمىمنى تىلەيسىنا ! پىكىر، بېرى كەل ! سەن جالاپلار بىر پېلەكتە چۈشكەن خەمەكلەر، مېنى يامان كۆرۈشسەن، سەنمۇ مېنى ئالداپ يۈرۈپسەن ! ــ دەپلا پىكىرنى يەنە بىرنەچچىنى ئۇردى. بۇ ناھەق تاياق ئۇچۇن پىكىر دادلاشقا ئورۇن تاپالماي، ئاچچىقىدا يىغلۇەتتى.

ــ بۇنداق يۇز كۆتۈرەلمەيدىغان ئىشنى ئۆزۈڭلار قىلىشىپ، بىكاردىن ـ بىكار نېمىشقا مېنى چىشلەپ تارتىسىلەر؟ ــ دېدى ئۇ.

شۇ گەپ بىلەن بۇمۇ باۋۇرىنىڭ خوتۇنىنى ئۇرۇشقا باشلىدى.

جيالىيەنمۇ ھاراقنى كۆپ ئىچكەن بولغاچقا، ئۆيگە كىرىشى بىلەنلا كەيپى چاغ بولۇپ، ئىشىنىڭ مەخپىي بولۇشى بىلەنمۇ كارى بولمىغانىدى. فېڭجيېنىڭ تۇيۇقسىز كېلىپ قېلىشى بىلەن ئۇ گاڭگىراپ قالدى. ئەمما، پىكىرمۇ غەلۇە قىلىشقا باشلىغاندىن كېيىن، ھاراقنىڭ كەيپىدە ئاچچىقى تۇتۇپ قالدى. فېڭجيې باۋۇرىنىڭ خوتۇنىنى ئۇرغاندا ئاچچىقى كەلگەن بولسىمۇ، ئىزا تارتىپ ئارىغا كىرەلمىگەنىدى، ئەمدى پىكىرنىكىمۇ ئۇنى ئۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، كەلگەن پېتى پىكىرنى بىرنى تېپىپ:

ــ ھوي جالاپ ! سەنمۇ ئۇرۇۋاتسەنغۇ ! ــ دەپ تىللىدى.

پىكىر قورقۇنچاق بولغاچقا، ئۇرۇشتىن دەرھال توختاپ، ناله قىلىشقا باشلىدى:

ــ سىلەر نېمىشقا مېنى بۇ ئىشىڭلارغا چېتىۋالىسىلەر؟

فېڭجيې پىكىرنىڭ جيا لىيەندىن قورقانلىقىنى كۆرۈپ

تېخىمۇ ئاچچىقى كەلدى ـ دە، يۈگۈرۈپ كېلىپ پىكىرنى يەنە ئۇردى. ئاندىن باۋىرنىڭ خوتۇنىنى ئۇر، دەپ ۋارقىرىدى. پىكىر جىلە بولۇپ، ئۆلۈۋېلىش ئۈچۈن پىچاق ئىزدەپ چىقىپ كەتتى. تاشقىرىدا خىزمەتكار ئاياللار ۋە چۆرە قىزلار ئۇنى توتۇۋېلىپ نەسىھەت قىلدى.

فېكىجيې پىكىرنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالماقچى بولغانلىقىنى كۆرۈپ، ئېتىلىپ بېرىپ جيا لىيەننىڭ مەيدىسىگە بېشىنى نىقتاپ ۋارقىراشقا باشلىدى:

ــ ئۇلار گېپىنى بىر قىلىپ ماڭا زىيانكەشلىك قىلماقچى بولغاندا، مەن ھەممە گەپنى ئاڭلىۋالسام، تېخى مېنى قورقۇتماقچى بولۇشۇۋاتىدۇ ! مېنى سەنلا بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋېت !

جيا لىيەننىڭ ئاچچىقى كېلىپ تامدىن شەمشەرنى ئېلىپ ۋارقىرىدى:

ــ ئۆلىمەن دەپ ئاۋارە بولمايلا قوي ! راستلا جۇدۇنۇم تۇتۇۋاتىدۇ ! ھەممىڭنى بىر يولى بوغۇزلىۋېتەي، مەنمۇ جېنىمدىن كەچتىم، ھەممىمىز تەڭلا قۇتۇلىشايلى.

جېدەلنىڭ ئايىغى چىقمايلا، يۇشى خېنىم بىر توپ ئاياللار بىلەن كىرىپ كېلىپ:

ــ نېمە گەپ بۇ؟ بايىلا تېخى بىر ئوبدان ئىدى، ئەمدى غوۋغا كۆتۈرۈلۈپتىغۇ، ــ دېدى.

جيالىيەن ئۇنى كۆرۈش بىلەن ئۆزىنى تېخىمۇ مەستلىككە سېلىپ، ھەيۋە قىلىپ، ئەتەي فېكىجيېنى ئۆلتۈرۈۋېتمەن، دەپ ۋارقىراشقا باشلىدى. ئەمما، فېكىجيې كىشىلەرنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، بايىقىدەك كۆكەرمىلىك قىلالماي، كۆپچىلىكنى قالدۇرۇپ، يىغلىغان پېتى جيا ئانىنىڭ قېشىغا چاپتى.

بۇ چاغدا ئويۇن يېڭىلا ئاياغلاشقانىدى. فېكىجيې جيا ئانىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرگەن پېتى كىرىپ، ئۆزىنى ئۇنىڭ ئايىغىغا تاشلىدى ـ دە، داد ئېيتىپ:

ــ چوڭ ئانا، مېنى قۇتقۇزۇڭ ! جيالىيەن بېگىم مېنى

ئۆلتۈرۈۋەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ ! ــ دېدى.

جيا ئانا، شاڭ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم تەڭلا:

ــ نېمە بولدى؟ ــ دەپ سوراشتى.

ــ بايا مەن كىيىم يەڭگۈشلەش ئۈچۈن ئۆيگە بارغانىدىم، ــ دېدى فېڭجيې يىغلاپ تۇرۇپ، ــ جيالىيەن بېگىمنىڭ ئۆيىدە بىرسى بىلەن سۆزلىشىۋاتقانلىقى ئاڭلانغاندەك بولدى. مەن مېھمان كەلگەن ئوخشايدۇ دەپ، ئۆيگە كىرىشكە پېتىنالماي، دېرىزىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ قۇلاق سالسام، باۋئېرنىڭ خوتۇنى ئىكەن. ئۇلار مېنى يامان دەپ، زەھەر ئىچۈرۈپ ئۆلتۈرۈۋېتىپ، پېڭئېرنى رەسمىي خوتۇنلۇققا ئېلىش توغرىسىدا مەسلىھەتلىشىۋاتقانكەن. مېنىڭ ئاچچىقىم كېلىپ، ئېرىم بىلەن تاكاللىشىشقا پېتىنالماي، پېڭئېرنى بىر ـ ئىككىنى ئۇرۇۋەتتىم. مەن جيالىيەن بېگىمدىن نېمىشقا ماڭا زىيانكەشلىك قىلماقچى بولغانلىقىنى سورىسام، ئۇ ئىزا تارتقىنىدىن مېنى ئۆلتۈرۈۋەتمەكچى بولدى.

جيا ئانا بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ھەمىمە گەپكە چىنپۇتۇپ ۋارقىرىدى:

ــ قانداق گەپ بۇ ! بۇ ھارامزادىنى چاپسان تۇتۇپ كېلىڭلار !

گېپىنىڭ ئايىغى تېخى تۈگىمەيلا، جيا لىيەن شەمشەر كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى، ئارقىدىن نۇرغۇن ئادەملەر كىرىشتى. جيالىيەن ئۆزىنى جيا ئانىنىڭ ئادەتتە ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ھېمىات قىلىپ، ھەتتا ئانىسى بىلەن خان ئاچسىنىمۇ ھېچنېمە دېمەيدۇ دەپ، ئەتەي ئۆزىنى كۆرسىتىپ بېسىپ كىرگەنىدى. شاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئاچچىقى بىلەن ئۇنىڭ ئالدىنى توستى ـ دە، تىللاشقا باشلىدى:

ــ ھوي پەس ! تېخىمۇ قېلىپتىن چىقىپ كېتىپسەنغۇ ! بۇ يەردە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم تۇرسا !

ــ ئۇنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم مۇشۇنداق يامان ئۆگىتىپ قويغان، ــ دېدى جيالىيەن كۆزىنىڭ قىرىدا قاراپ، ــ شۇڭا

مۇشۇنداق قىلىقلارنى قىلىپ يۈرىدۇ، ئۇ ھەتتا مېنىمۇ تىللىدى!
شاڭ ئاغىچا خېنىم ئاچچىقى بىلەن شەمشەرنى تارتىۋېلىپ:
— چىق بۇ يەردىن! — دەپ ۋارقىرىدى.
جيالىيەن يۈزىنى قېلىن قىلىپ، ئاغزىغا كەلگەننى ۋالاقشىدى.
— سېنىڭ بىزنى نەزەر - گۈزىرىڭگە ئالمايدىغانلىقىڭنى بىلىمەن! — دېدى جيا ئانا ئاچچىقلاپ، — ئاتىسىنى چاقىرتىپ كېلىڭلار، قېنى بۇ كېتەمدىكىن، كەتمەمدىكىن!
جيالىيەن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەلدەڭشىپ چىقىپ كەتتى. قورساق كۆپۈكىدە ئۆي تەرەپكە ئەمەس، تاشقىرىقى كۈتۈپخانىغا قاراپ ماڭدى.
شاڭ ئاغىچا خېنىم فېڭجيېگە گەپ قىلىپ قويدى.
— ھېچقانچە كارايىتى يوق ئىش ئىكەن! — دېدى جيا ئانا، — بالىلار ياشلىق قىلىشىدۇ، بەزنى كۆرگەن ئاسلان جىم تۇرالمىغاندەك، ئۇلارنى توسۇپ قالغىلى بولامتى؟ كىچىكىدىنلا كىشىلەر شۇنداق بولىدۇ. ھەممە ئەيىب مەندە، ساڭا ئىككى يۈتۈم شارابنى ئارتۇقراق ئىچۈرۈپ قويۇپتىكەنمەن، سەن ئۇنى كۈنلىگىلى تۇرۇپسەن!
بۇ سۆز بىلەن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى. جيا ئانا يەنە سۆزنى داۋام قىلىپ:
— خاتىرجەم بول، ئەتە ئېرىكنى ساڭا ناماقۇل دېگۈزمەن. بۈگۈنچە بېرىپ ئۇنى ئىزا تارتقۇزماي، مۇشۇ يەردە تۇر، — ئاندىن پىكئېرنى تىللىدى، — پىكئېر دېگەن جۇڭاينىمەكنى ياخشى قىز دەپ ئويلاپ يۈرەتتىم، ئۇ يەڭ ئىچىدە مۇشۇنداق ئەسكى ئىشلارنى قىلىپ يۈرۈپتۇ - دە!
— پىكئېردا ئەيىب يوق، — دېدى يۇشى خېنىم كۈلۈپ، — فېڭجيې قىز ئاچچىقنى ئۇنىڭدىن ئاپتۇ. ئەر - خوتۇن خاپا بولۇشۇپ قالسا ھەر ئىككىسى ئاچچىقنى پىكئېردىن ئالىدۇ. پىكئېر خورسىنىپ ئادا بولۇپ كېتەي دەڭاتسا، ئۇلۇغ ئاغىچا

خېنىم يەنە ئۇنى تىللاۋاتىدىلا !

ــ شۇنى دېگىنە، ــ دېدى جيا ئانا، ــ بۇ بالا ئۇنداق قۇۋلۇق ـ شۇملۇق قىلىدىغانلاردىن ئەمەس، دەيدىغانىدىم، شۇنداق تۇرۇقلۇق بۇ بىچارە بىكارلا ئازار يەپتۇ، ــ ئاندىن خۇپونى چاقىردى، ــ خۇپو، بېرى كەل، ــ سەن بېرىپ مېنى دېدى دەپ پىكئېرگە ئېيتىپ قوي، ئۇ ئازار يەپ قاپتۇ، ئەتە غوجايىنىنى ئۇنىڭغا ناماقۇل قىلدۇرمەن. بۇگۇن ئۇنىڭ غوجايىنىنىڭ تۇغۇلغان كۈنى، قېيىداپ خاپا بولماي تۇرسۇن.

پىكئېرنى لى ۋەن ئاللىقاچان نەزەر باغقا ئېلىپ كەتكەنىدى. پىكئېر يىغلاۋېرىپ بوغۇلۇپ گەپ قىلالمايلا قالدى. باۋچەي ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ:

ــ سەن ئەقىللىك قىز، سىلەرنىڭ خېنىمىڭلار ساڭا شۇنداق ئوبدان مۇئامىلە قىلىپ كېلەتتىغۇ؟ بۇگۈن بىر يۇتۇمنى ئارتۇق ئىچىپ قويۇپتۇ. ئاچچىقىنى سەندىن چىقارماي باشقا بىر كىمدىن چىقىرامتى؟ بولمىسا، باشقىلار ئۇنى يالىغاندىن شۇنداق قىلدى دەپ زاڭلىق قىلىشىدۇ !

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا خۇپو كىرىپ جيا ئانىنىڭ سۆزىنى يەتكۈزدى. پىكئېر يۈزى يورۇق بولغانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئاستا ـ ئاستا ئۆزىگە كەلدى، ئالدىنقى ھويلىغىمۇ يېنىپ چىقمىدى.

باۋچەي بىرئاز دەم ئالغاندىن كېيىن، جيا ئانا بىلەن فېڭجيېنىڭ قېشىغا كەلدى. باۋيۈي پىكئېرنى ئارامبەخش ھويلىغا تەكلىپ قىلىۋىدى، شىرىنمۇ دەرھال ئۇنىڭ گېپىگە ئۇلاپ، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ مەن سېنى بالدۇرلا تەكلىپ قىلماقچىدىم، ئاڭغىچە چوڭ كېلىن ئاغىچا بىلەن خان قىزلار تەكلىپ قىلىپ قالغاچقا، ماڭا ئېپى كەلمەي قالدى، ــ دېدى.

ــ رەھمەت ! ــ دېدى پىكئېرمۇ كۈلۈپ. ئاندىن قوشۇپ

قويدى، ــ توۋا، بۇ ئىشقا نېمە دېسە بولاركەن ! ھېچ سەۋەبسىز بىكاردىن ـ بىكار ئازار يەپ قالدىما !

ــ كېلىن ئاغىچا ھەمىشە ساڭا ئوبدان مۇئامىلە قىلىپ كەلگەن، ــ دېدى شىرىن كۈلۈمسىرەپ، ــ بۇ پەقەت بىردەملىك خاپىچىلىقتىن بولغان ئىش !

ــ كېلىن ئاغىچىغا گەپ سىغمايدۇ، ــ دېدى پىچىرلاپ، ــ بۇ ھېلىقى جالاپنىڭ ساڭا تېپىپ بەرگەن ئىشى، تېخى مېنى ئويۇنچۇقى قىلىۋاپتۇ ! ئۇنىڭ ئۇستىگە بىزنىڭ ھېلىقى ئەخمەق غوجامۇ مېنى ئۇرۇۋاتمامدۇ !

شۇ گەپ بىلەن ئۇ يەنە ئېسىدەپ، ئۆزىنى توختىتىۋالالماي يىغلاپ كەتتى. باۋيۇي شۇئان تەسەللى بېرىپ:

ــ ئوبدان ئاچا، كۆڭلۈڭنى بۇزمىغىن، بۇ ئىككىسى ئۇچۇن مەن ناماقۇل بولاي، ــ دېدى.

ــ سىلىنىڭ نېمە كارىلىرى؟ ــ دەپ كۈلۈپ تاشلىدى پىچىرلاپ.

ــ بىز ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىل ھەممىمىز بىر ئادەم، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ ئۇلار خەقنى رەنجىتىپ قويسا، ئۇلار ئۇچۇن مەن ناماقۇل بولسامۇ توغرا كېلىۋېرىدۇ، ــ ئۇ يەنە قوشۇپ قويدى، ــ ئاپىلا، مۇنۇ يېڭى چاپىنىڭ ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ ! سىڭلىڭ شىرىنىڭ كىيىمىنى كىيىپ تۇرغان بولساڭ، چاپىنىڭغا ھاراق پۈركۈپ دەزمال سىلىپ بەرسەكمۇ بوپتىكەن. بېشىڭنى يېڭىباشتىن تارىۋالغىن، ــ ئاندىن ئۇ چۆرە قىزلارغا، ــ يۈز يۈيىدىغان سۇ ئەكىلىڭلار، دەزمالنى قىزىتىڭلار، ــ دەپ تاپىلىدى.

پىچىرلاپ ئادەتتە كىشىلەرنىڭ باۋيۇينى قىزلار بىلەن ئالاقە قىلىشقا ئوبدانلا پەمى بار دېگەنلىكىنى ئاڭلاپ كەلگەندى. باۋيۇي ئادەتتە پىچىرلىنى، جيالىيەننىڭ ئامراق كېچىك خوتۇنى، ئۇنىڭ ئۇستىگە فېڭجيېنىڭ سىردىشى دەپ بىلگەچكە، ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلىشىشقا پېتىنالماي ۋە ئۆز كۆڭلىنى ئىزھار قىلالماي

دائىم ئەپسۇسلىنىپ يۈرەتتى. پىكىئېر ھازىر باۋيۈينىڭ بۇنداق مۇئامىلىدە بولغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆز ئىچىدە: «ئاڭلىغانلىرىم يالغان ئەمەس ئىكەن، ھەممە ئىشتا ئەتراپلىق ئويلايدىكەن» دېگەن خىيالغا كېلىپ قالدى. شۇ ئاردىدا شېرىن ساندۇقنى ئېچىپ ئانچە كۆپ كىيىلمىگەن ئىككى دانە كىيىمنى ئېلىپ كەلدى. پىكىئېر دەرھال يۈز ـ كۆزنى يۇدى، باۋيۇي بىر چەتتە كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

ـــ ئاچا، ئانچە ـ مۇنچە ئۇپا ـ ئەڭلىك سۈرۈۋالساڭمۇ بوپتىكەن، بولمىسا فېڭجيې ئاچامغا باتىنغاندەك كۆرۈنۈپ قالىدىكەنسەن، يەنە كېلىپ بۇگۈن ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنى. ئۇنىڭ ئۈستىگە چوڭ ئانامۇ ساڭا ئالايىتەن كىشى ئەۋەتىپ كۆڭۈل ئېيتىپتۇ، ـــ دېدى.

پىكىئېر باۋيۇينىڭ مەسلىھەتىنى توغرا تېپىپ، ئۇپا ئىزدىگەندى، تاپالمىدى. باۋيۇي شۇئان پەرداز ئۈستىلىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، شۇەندې زامانىسىدا[1] ئىشلەنگەن چىنە قۇتىنى ئېچىۋىدى، ئۇنىڭ ئىچىدە ئون تال قاش يارماگۈل ئۇپا چوكىسى چىقىپ قالدى. باۋيۇي ئۇنىڭدىن بىر تال يېرىپ ئېلىپ پىكىئېرگە ئۇزارتتى ـ دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ بۇ ھەپىرەڭگۈل ئۇرۇقىنى ئېزىپ، ئۇنىڭغا خۇشبۇي ئەشيا قوشۇپ ياسالغان ئۇپا، ـــ دېدى.

پىكىئېر قولىغا ئېلىپ قارىسا، «يەڭگىل»، «ئاق»، «قىزىل»، «خۇش پۇراق» دېگەندەك تۆت خىل خۇسۇسىيەتلىك ئېسىل ئۇپا ئىكەن، يۈزىگە سۈرسە ئاسانلا تەكشى يېيىلىدىكەن، يالتىرىتىدىكەن، باشقا ئۇپىلاردەك يۈزىنىڭ تېرىسىنى قورۇپ قويمايدىكەن. ئاندىن ئۇ ئەڭلىكنى ئېلىپ قارىغاندى، بۇمۇ تاختا ئەڭلىك بولماي، كىچىككىنە ئاق قاشتاش قۇتىغا قاچىلانغان بىر قۇتىچە بولۇپ، گۈل يېغىغا ئوخشايدىكەن. باۋيۇي

① شۇەندې ـــ مىڭ سۇلالىسىدىن شۇەنزۇڭ خانىنىڭ يىل نامى (1426 ـــ 1435).

كۆلۈپ تۇرۇپ:

ــ دۇكاندا سېتىلىۋاتقان ئەڭلىك تەكشى سىڭمەيدۇ، رەڭگىمۇ سۇس. بۇ ئەڭ ياخشى ئەڭلىكىنى سىقىپ سۈيىنى چىقىرىپ، چايقاپ، تىندۇرۇپ ئېرىغدىغاندىن كېيىن، گۈلاپ قوشۇپ هوردا دۇملەپ پىشۇرۇلغان، ئۇنىڭدىن چاچ تۇرگۈچ بىلەن ئازراقلا ئېلىپ لەۋگە سۈرسە كۆپايە قىلىدۇ ياكى ئازغىنا سۇ قوشۇپ ئالماندا ئېزىپ يۇزگە سۈرسە بىمالال يېتىدۇ.

پىڭئېر باۋيۇي ئېيتقاندەك پەرداز قىلىۋىدى، دېگەنىدەك يۇزىنى ئادەتتىن تاشقىرى كۆركەم قىلىۋەتتى ۋە ئىككى مەڭزىگە تاتلىق خۇشبۇي يېيىلدى. ئاندىن باۋيۇي تەشتەكتە يېڭى ئېچىلغان كۇزگى ئورخىدىيە گۈلىدىن بىر تالنى بامبۇك قايچا بىلەن كېسىپ پىڭئېرنىڭ چېكىسىگە قىسىپ قويغانىدى، بۆلەكچىلا هۆسىن كىردى. شۇ پەيتتە لى ۋەن ئۇنى چاقىرتىپ بىر چۆرە قىزنى ئەۋەتكەنىدى، پىڭئېر ئىلدامىلا كېتىپ قالدى.

باۋيۇي ئۇزاقتىن بۇيان پىڭئېرنىڭ ئالدىدا ئۆز كۆڭلىنى ئىزهار قىلالماي يۇرگىنىگە بەك ئۆكۈنەتتى. چۈنكى، پىڭئېر ئىنتايىن ئەقىللىك، ئىنتايىن چىرايلىق، ئالدىنقى قاتاردىكى قىزلاردىن بولۇپ، ئۇنى ئۇنداق پالاكەت ــ دۆت نېمىلەرگە ئوخشاتقىلى بولمايتتى. بۇگۈن چىنچۇەرنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بولغاچقا، باۋيۇي كۈنبويى كەيپسىزلىنىپ يۇردى. كۈتۈلمىگەندە، بۇ جېدەل چىقىپ قېلىپ، باۋيۇي مۇشۇ باهانىدا پىڭئېرنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ كۆڭلىنى سەل ــ پەل ئىزهار قىلىۋالالىدى. بۇمۇ ئۇنىڭ ئۇچۇن ئويلىمىغان بىر خۇشاللىق بولدى. باۋيۇي كارىۋاتتا يانپاشلاپ يېتىپ شېرىن خىيالغا بېرىلىپ، خۇشاللىقىدىن جېنى يايراپ كېتىۋاتاتتى. شۇ ئارىلىقتا تۇيۇقسىز كاللىسىغا يەنە بىر خىيال كېلىپ قالدى: «جيالىيەن پەقەت شەهۋانىيلىق بىلەنلا كۆڭلىنى خۇش قىلىشنى بىلىدۇ، ئاياللارغا تەربىيە قىلىشنى بىلمەيدۇ. پىڭئېرنىڭ ئاتا ــ ئانا، ئاكا ــ ئۇكا، ئاچا ــ سىڭىللىرى يوق، يەككە ــ يېگانە بىر قىز. ئۇنى

جيالىيەن بىلەن خوتۇنى ئىككىسى تەڭ ئىشلىتىدۇ. جيالىيەن قوپاللىق قىلسىمۇ، فېڭجې ھەيۋە ـ دوق قىلىپ تۇرسىمۇ، ئۇ ئۆز لايىقىدا ئوبدان خىزمەت قىلاتتى، شۇنداقتىمۇ بۇگۈن يەنە ئازار يەپ رەنجىپ قالدى. تولىمۇ ناھايىتى شور پېشانە قىز ئىكەن !» خىيالى شۇ يەرگە كەلگەندە باۋيۇينىڭ كۆڭلى يەنە بۇزۇلدى، ئورنىدىن تۇرۇپ، پىكئېرنىڭ بايىقى كىيىمىگە پۇركەلگەن ھاراقنىڭ خېلى ئەكچىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، دەزمالىلاپ چىرايلىق قاتلاپ قويدى، ئاندىن پىكئېر ئېسىدىن چىقىرىپ قالدۇرۇپ كەتكەن ياغلىققا كۆزى چۈشتى، ياغلىقتىكى ياش داغلىرىنى كۆرۈپ، ياغلىقىنى داستا يۇيۇپ يېيىپ قويدى. ئۇ بۇگۈن ھەم خۇشال، ھەم غەمكىن ئىدى، بىردەم ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ، خۇشبۇي شالزارلىققا كەلدى، ئۇ يەردىكىلەر بىلەن خېلى ۋاقىت پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ، چىراغ ياقىدىغان ۋاقىت بولغاندىلا قايتىپ كەتتى.

پىكئېر بۇ كېچىنى لى ۋەننىڭكىدە ئۆتكۈزدى. فېڭجېي جيا ئانىنىڭ قېشىدا قونۇپ قالدى. جيالىيەن ئۆيىگە بەك كەچ قايتىپ كەلدى. ئۆينىڭ ئىچى تىمتاس، چۆلدەرەپ قالغاندى، خوتۇنىنى قىچقارتىپ كېلىش ئوڭايسىز بولغانلىقتىن، كېچىنى نائىلاج يالغۇز ئۇخلاپ ئۆتكۈزدى. ئەتىسى مەستلىكى يېشىلىپ، تۇنۇگۈن بولغان ئىشلارنى ئەسلەپ، خىجىل بولۇپ پۇشايمان قىلدى. شۇڭ ئاغىچا خېنىم جيالىيەننىڭ تۇنۇگۈن مەست بولۇپ قالغانلىقىدىن ئەنسىرەپ، ئەتىگەندىلا بۇيانغا ئۆتۈپ، جيالىيەننى جيا ئانىنىڭ قېشىغا چاقىرتتى. جيالىيەن نائىلاج خجالەت ئىچىدە جيا ئانىنىڭ ئالدىدا تىزلاندى.

ـــ نېمە بولدى؟ ـــ دەپ سورىدى جيا ئانا ئۇنىڭدىن.

ـــ تۇنۇگۈن ھاراق ئىچىپ قويغانىدىم، ئۆزلىرىگە مالاللىق يەتكۈزۈپ قويۇپتىمەن. بۇگۈن ئۆزلىرىدىن گۇناھىمنى تىلەيمەن، ـــ دېدى جيالىيەن ھىجىيىپ.

جيا ئانا تۇڤى ! دەپ بىرنى تۇكۇردى ـ دە:

— ۋۇي پېسەندى ! سېرىق زەردابنى ئىچىۋالغاندىن كېيىن، سەپكىنىگە شۇكۇر قىلىپ سۇنايلىنىپ ياتماي، يەنە تېخى خوتۇنۇڭنى ئۇرغىنىڭنى قارا سېنىڭ ! فېڭجيې قىز كۇنبويى ھېچكىمگە گەپ بەرمەي، خۇددى ھاكىم بەگدەك يۇرەتتى، تۇنۇگۇن قورقىنىدىن شۇمشىيىپلا كېتىپتۇ ! ئەگەر مەن بولماي، جېنىغا زامىن بولغان بولساڭ، شۇ تۇرقىدا نېمىلەر بولۇپ كېتەتتى؟ — دېدى.

جيالىيەن ھەرقانچە قورسىقى كۆپكەن بولسىمۇ، ئۆزىنى ئاقلاشقا پېتىنالماستىن، ئەيىب مەندە دېمەي بولمىدى. جيا ئانا يەنە سۆزىنى داۋام قىلدۇرۇپ:

— فېڭجيې قىز بىلەن پېئىر ساھىبجامالىلاردىن ئەمەسمىكەن؟ بۇ ئىككىسى ساڭا ئازلىق قىلدىمۇ؟ كۇنبويى ئىتتەك تىمىسقىلاپ نەدىكى سېسىق بىرنېمىلەرنى ئۆيۈڭگە ئەكىرىۋېرىدىكەنسەن ! سەن ئاشۇنداق جالاپنى دەپ خوتۇنۇڭنى ئۇرساڭ، ئۆيۈڭدىكى كىشىنىمۇ ئۇرساڭ، ئىسىت، چوڭ خانىدانلىقىڭ بەگزادىسى بولۇپ قالغانلىقىڭ ! ئۆزۈڭنى شەرمەندە قىلدىڭ شۇ ! ئەگەر مېنى كۆزۈڭگە ئىلىدىغان بولساڭ، ئورنۇڭدىن تۇر، مەن سېنى ئەپۇ قىلاي، ياخشىلىقچە خوتۇنۇڭغا ناماقۇل بولۇپ، ئۇنى ئۆيۈڭگە ئېلىپ كەتسەڭ، مېنىڭ كۆڭلۈمنى خۇش قىلىسەن. ئۇنداق قىلمىساڭ، بۇ يەردىن دەرھال چىق، ئىككىنچى قاراڭنى كۆرگۈچى بولماي !

جيالىيەن بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بىر چەتتە تۇرغان فېڭجيېگە كۆز سېلىپ، تېخىچە ياسىنىپ ئۆزىنى تۇزەشتۇرمىگەنلىكىنى، يىغلاپ كۆزلىرى ئىشىپ كەتكەنلىكىنى، ئۆزىگە ئۇپا ـ ئەڭلىكمۇ سۈرتمىگەنلىكىنى، يۇزلىرى سارغىيىپ باشقا چاغلاردىكىدىن تېخىمۇ سۆيۈملۈك بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ: «بوپتىلا، ناماقۇل بولسام ئىككىمىز ئەپلىشىپ قالمىدىكەنمىزغۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭمۇ كۆڭلىنى خۇش قىلمىدىكەنمەن» دېگەن ئويغا

كەلدى ـ دە، كۇلۇپ تۇرۇپ:
ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ سۆزىنى يېرىشقا ھەددىم ئەمەس، لېكىن ئۇ تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كېتەرمىكىن، ـــ دېدى.
ـــ بىكار گەپ ! ـــ دېدى جىيا ئانا كۇلۇپ، ـــ مەن ئۇنى بىلىمەن، بەك ئەدەپلىك، ئادەملەرگە بېھۇدە چېقىلمايدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن سېنى رەنجىتىپ قويسا، ئۆزۈم ئىگە بولۇپ ساڭا بويۇن ئەگدۈرۈپ بەرسەم بولدىغۇ.
جىيالىەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، فېڭجېيگە ئېگىلىپ بىر تەزىم قىلدى ـ دە، كۇلۇپ تۇرۇپ:
ـــ بۇ ئىشتا مەن ئەيىبلىك، خېنىم، خاپا بولمىغىن، ـــ دېدى.
ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۇلۇشتى، جىيا ئانىمۇ كۇلۇپ:
ـــ فېڭجيې قىز، تېرىكمىگىن، ئەمدى يەنە تېرىكىدىغان بولساڭ، مەن خاپا بولۇپ قالىمەن، ـــ دېدى.
شۇنىڭدىن كېيىن پېڭئېرنى چاقىرتىپ كېلىپ، فېڭجيې بىلەن جىيالىەننى ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىڭلار دەپ بۇيرۇدى. جيالىەن پېڭئېرنى كۆرۈپ كۆڭلى تېخىمۇ ئۇنىڭغا تارتىتى. چۈنكى، «چوڭ خوتۇن كىچىك خوتۇنغا يەتمەيدۇ» دېگەن گەپ بار ـ دە، شۇڭا جيا ئانىنىڭ گېپىنى ئاڭلاش بىلەن ئۇ دەرھال پېڭئېرنىڭ ئالدىغا كېلىپ:
ـــ خان قىز، تۇنۇگۈن رەنجىپ قالدىڭ، ھەممە ئىشتا مەن ئەيىبلىك. مېنىڭ سەۋەبىم بىلەن خېنىمنىڭ سېنى رەنجىتىپ قويدى. مەن ئۆزۈم ئۈچۈن ئەپۇ سوراش بىلەن بىللە، خېنىمنىڭ ئۈچۈنمۇ ئەپۇ سورايمەن، ـــ دېدى ۋە شۇ زامان بىر تەزىم قىلدى. بۇ ئىش جيا ئانىنىڭ كۆلكىسىنى كەلتۈردى، فېڭجيېمۇ كۇلۇۋەتتى.
جيا ئانا يەنە فېڭجيېگىمۇ پېڭئېرگە تەسەللى بەرگىن دەپ بۇيرۇدى، ئاڭغىچە پېڭئېر ئۆزى فېڭجيېنىڭ ئالدىغا كېلىپ باش ئۇرۇپ:

— خېنىم، ئۆزلىرىنىڭ قۇتلۇق كۈنلىرىدە ئاچچىقلىرىنى كەلتۈرۈپ قويدۇم، بۇنىڭ ئۈچۈن مەن ناماقۇل، — دېدى.

فېڭجيې تۇنۇگۈن كۆپرەك ئىچىپ قويغاچقا، ئادەتتىكى مېھىر - مۇھەببەتنى ئۇنتۇپ يېنىكلىك قىلىپ، خەقنىڭ گېپىگە كىرىپ بىكاردىن - بىكار ئۇنىڭ يۈزىگە سەتچىلىك قىلىپ قويغانلىقىغا پۇشايمان قىلىپ تۇراتتى. ئەمدى ئۇنى بۇ ھالەتتە كۆرۈپ ھەم ئۈيۈلۈپ كەتتى، ھەم ئىچى سىيرىلدى - دە، پىڭئېرنى دەرھاللا ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ، ياش تۆكۈشكە باشلىدى.

— خېنىم، مەن ئۆزلىرىگە خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقىلى قانچە يىللار بولۇپ قالدى، — دېدى پىڭئېر، — مېنى بۇ ۋاقىتقىچە تاك ئېتىپ بىرنى چەكمىگەندىلە، تۇنۇگۈن مېنى ئۇرۇپ قويغانلىقىلىرى ئۈچۈنمۇ ئۆزلىرىدىن ھەرگىز ئاغرىنمايمەن. ھەممە ئىش ھېلىقى جالاپنىڭ كاساپىتى بىلەن بولغان، سىلىنىڭ ئاچچىقلىرى كېلىشى تۇرغان گەپ ئىدى.

شۇ گەپتىن كېيىن پىڭئېرنىڭ كۆزىدىنمۇ ياش تارامىلاپ ئاقتى. جيا ئانا كىشى بۇيرۇپ:

— بۇ ئۇچەيلەننى ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇڭلار، بىرەرسى بۇ ئىشنى يەنە تەرگەيدىغان بولسا، دەرھال ماڭا خەۋەر قىلىڭلار، قايسىسى بولسۇن، ھاسام بىلەن سالىمەن، — دېدى.

بۇ ئۇچەيلەن يېڭىباشتىن جيا ئانىغا، شىڭ ئاغىچا خېنىم ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا باش ئۇرۇشتى، ئېمىكئانىلار جيا ئانىنىڭ سۆزىگە ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ، بۇ ئۇچەيلەننى ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇشتى.

ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن، فېڭجيې كىشى يوق چاغدا جيالىيەنگە:

— مەن قانداقسىغا ھازازۇل بىلەن يالماۋۇزغا ئوخشايدىكەنمەن؟ ھېلىقى جالاپ مېنى ئۆلسۇن دەپ قارغىسا، سەنمۇ ئۇنىڭغا بولۇشۇپ مېنى قارغاۋاتىسەن. مەن سەن بىلەن ھەمىشە يامان ئۆتمىگەندىمەن، ياخشى ئۆتكەن كۈنلىرىمۇ باردۇ؟

مەن بىچارىنىڭ ھەتتا ئاشۇ دۆيۈز جالاپچىلىك ئەتىۋارىم بولمىدىغۇ. بۇنىڭدىن كېيىن قايسى يۈزۈم بىلەن كۆن ئۆتكۈزەرمەن؟ ــ دېدى ـ دە، يەنە يىغلاشقا باشلىدى.

ــ سەن يەنىلا بولدى قىلمامسەن؟ ــ دېدى جيالىيەن، ــ سەن ياخشىراق ئويلاپ باق، تۇنۇگۈن كىمدىن كۆپرەك ئۆتۈپ كەتتى؟ بۇگۈن مەن كىشىلەرنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ تۇرۇپ ناماقۇل بولدۇم، ئوشۇقۇڭمۇ ئالچا قوپتى، يەنە ۋاتىلداۋېرەمسەن؟ مېنى ئۆزۈڭگە يەنە تىزلاندۇرماقچىمىدىڭىيا؟ ھەددىدىن بەك ئېشىپ كەتسەڭمۇ ياخشى بولماس!

بۇ گەپكە فېڭجيې لام ـ جىم دېيەلمىدى. پىڭئېر پىسىڭكىدە كۈلۈپ قويدى. جيالىيەنمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ بوپتىلا، راستىنى ئېيتقاندا ماڭىمۇ باشقا ئامال يوق ئىدى، ــ دېدى.

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا بىر خىزمەتكار ئايال كىرىپ:

ــ باۋئېرنىڭ خوتۇنى ئېسىلىپ ئۆلۈۋاپتۇ، ــ دەپ خەۋەر قىلدى.

جيالىيەن بىلەن فېڭجيې چۆچۈپ كېتىشتى. لېكىن، فېڭجيې دەرھال تەرىنى تۇرۇپ، ئاچچىقى بىلەن ۋارقىرىدى:

ــ ئۆلسە ئۆلمەمدۇ! بۇنىڭ ھەيران قالىدىغان نېمىسى بار!

بىردەمدىن كېيىن لىن جىشياۋنىڭ ئايالى كىرىپ فېڭجيېگە ئاستا:

ــ باۋئېرنىڭ خوتۇنى ئېسىلىپ ئۆلۈۋاپتىكەن، ئۇنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى دەۋا قىلماقچى بولۇشۇپتۇ! ــ دېدى.

ــ بۇ ياخشى بوپتۇ، ــ دېدى فېڭجيې سوغۇققىنا كۈلۈپ، ــ مەن تېخى ئەرز قىلماقچى بولۇپ تۇرۇۋىدىم.

ــ مەن ئۇلارغا بىر قۇر نەسىھەت قىلدىم، ھەتتا قورقۇتۇپمۇ قويدۇم، ــ دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى، ــ ئاندىن بىرئاز پۇل بېرىشكە ۋەدە قىلىۋىدىم، ئۇلارمۇ كۆنۈپ قالدى.

ــ مېنىڭ بېرىدىغان بىر داچەن پۇلۇم يوق، ــ دېدى

فېڭجيې، ـــ پۇلۇم بولسىمۇ ئۇنىڭغا بەرمەيمەن ! نەگە بېرىپ ئەرز قىلسا قىلسۇن. نەسىھەت قىلىشنىڭمۇ، قورقۇتۇشنىڭمۇ ھاجىتى يوق. ئەرز قىلسا قىلۇەرسۇن ! ئەرزى بەربەر ئاقمايدۇ، مەن ئۇلارغا «مۇردا بىلەن پوپوزا» قىلماقچىمۇ سىلەر، دەيمەن !

لى جىشياۋنىڭ ئايالى تەڭلىكتە قالدى، لېكىن جيالىيەننىڭ ئۆزىگە كۆز ئىشارىتى قىلغانلىقىنى كۆرۈپ، مەنىسىگە چۈشەندى ـ دە، ئاستا ئۆيدىن چىقىپ كۇتۇپ تۇردى. جيالىيەن فېڭجيېگە:

ـــ مەن چىقىپ قاراپ باقاي، نېمە بولۇۋاتىدىكىن، ـــ دېدى.

ـــ پۇل بەرمەيمىز جۇمۇ ! ـــ دېدى فېڭجيې.

جيالىيەن ئۇدۇل چىقىپ لىن جىشياۋ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ھەر ھالدا ئىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئىككى يۈز سەر كۈمۈش ئەۋەتىپ بېرەيلى دېگەن قارارغا كەلدى ـ دە، كىشى بۇيرۇدى. جيالىيەن بىرەر ئەھۋال يۈز بېرىپ قالمىسۇن دەپ مەھەللە ئاقساقاللىرىغىمۇ ئېيتىپ قويۇشقا كىشى ئەۋەتتى. دورغىلاردىن ۋۇ زورېن باشلىق بىرقانچەيلەننى چاقىرتىپ، دەپنە ئىشلىرىغا قارىشىپ بېرىشنى تاپىلىدى. ئۇ كىشىلەر ئەھۋالنى بىلگەچكە، ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە قىلماي تۇرالمىدى، ئۇنداق قىلىشقا پېتىنالمىغانلىرىمۇ دېمىنى چىقىرالماي قېلىشتى.

جيالىيەن لىن جىشياۋغا ئۇ ئىككى يۈز سەر كۈمۈشنى ئاقما ھېسابات قىلىرۇۋېپ، ئورنىنى ئايرىمچە تولۇقلاپ چىقىم قىلىۋەتكىن، دەپ تاپشۇردى. ئاندىن ئۆز پۇلىدىن باۋئېرگە بىرنەچچە سەر كۈمۈش بېرىپ:

ـــ كېيىنچە ساڭا ياخشى خوتۇن تېپىپ بېرىمەن، ـــ دەپ تەسەللى بەردى.

باۋئېر بۇنداق ئابرۇيغا ئىگە بولۇۋاتسا، يەنە تېخى پۇلمۇ ئالغان تۇرسا قانداقمۇ ياق دېيەلمەسۇن؟ ئەكسىچە بۇرۇنقىدەكلا جيالىيەنگە خۇشامەت قىلىپ يۇرۇۋەردى. بۇ گەپ شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

ئەمدى فېڭجيېگە كەلسەك، ئۇنىڭ كۆڭلى بىئارام بولغان بولسىمۇ، كۆرۈنۈشتە ئۆزىنى ھېچنېمىنى ئۇقمىغان كىشىگە سېلىپ يۈرىۋەردى، ئۆيدە ئادەم يوق چاغدا پېڭئېرگە كۇلۇپ تۇرۇپ:

— تۇنۇگۈن بىر يۈتۈم ئارتۇقراق ئىچىۋېتىپتىمەن، رەنجىمىگىن. نەرىڭگە ئۇرۇپتىمەن، ئەكېلە، قاراپ باقاي ! — دېدى.

بۇ گەپ بىلەن پېڭئېرنىڭ كۆزىدىن ياش ئەگمەگەندى، لېكىن يەنە دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ:

— يوقسۇ، ئۇرمىدىلا، — دېدى.

شۇ پەيتتە تاشقىرىدىن بىر كىمنىڭ:

— كېلىن ئاغىچام ۋە خان قىزلار كەلدى، — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئاندىن كېيىن نېمە بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتا ئوقۇغايسىز.

قىرىق بەشىنچى باب

چقىشقاقلىق بىلەن ئۆزئارا يۆرەك سۆزلىرىنى ئىزھار قىلغانلىقى يامغۇرلۇق ئاخشىمى دىمىقپ يامغۇر ھەققىدە نەزم يازغانلىقى

فېڭجيې پىكىرگە تەسەللى بېرىۋاتقاندا ھەمشىرىلەر كىرىپ قېلىپ، ئۇلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى، پىكىر چاي قۇيۇپ كەلدى.

— بۈگۈن مەن سىلەرگە باغاق تارقاتقاندەك بىر توپ بولۇپ كېلىشىپسىلەرغۇ، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ.

— بىز ئىككى ئىش بىلەن كەلدۇق، — دېدى ئالدى بىلەن تەنچۇن كۈلۈپ، — بىرسى، مېنىڭ ئىشىم؛ يەنە بىرسى، تۆتىنچى سىڭلىمىزنىڭ ئىشى. بۇنىڭدا يەنە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ گېپىمۇ بار.

— شۇنچە زۆرۈر قانداق ئىش ئىكەن ئۇ؟ — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ.

— بىز مۇشائىرە جەمئىيىتى قۇرغانىدۇق، دەسلەپكى ئولتۇرۇشقا ئەزالار تۆگەل قاتناشمىدى، — دېدى تەنچۇن كۈلۈپ، — ھەممەيلەن كۆڭۈلچەك بولغاچقا، رەسمىيەت بۇزۇلۇۋاتىدۇ. مېنىڭچە، سىز جەمئىيىتىمىزنىڭ باش نازىرى بولۇپ، يۇز - خاتىر قىلمايدىغان بولسىڭىز ياخشى بولاتتى. يەنە بىر ئىش، سىڭلىمىز شۇچۇن باغنىڭ رەسمىنى سىزماقچىدى، لازىملىق نەرسىلەر تولۇق ئەمەس ئىكەن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىۋىدۇق، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم: «ئارقا بالىخانىنىڭ تېگىدە بالدۇرقىلىرىدىن ئېشىپ قالغانلىرى باردۇ، ئىزدەشتۈرۈپ

باقسۇن. بولسا، ئاچىقىپ بەرسۇن، بولمىسا، بازاردىن سېتىۋېلىپ بەرسۇن» دېدى.

— مەن ئۇنداق شېئىر - پېئىر دېگەن نېمىنى يېزىشنى بىلمەسەم، — دېدى فېكىجىي كۇلۇپ، — تاماق يە دېسەڭلار، يېيىشنى بىلىمەن.

— سىز يېزىشنى بىلمەيسىز، سىزگىمۇ يازدۇرمايمىز، — دېدى تەنچۇن كۇلۇپ، — نازارەتچىلىك قىلىپ، ئارىمىزدىكى خىرامانلىق، ھۇرۇنلۇق قىلىۋاتقانلارغا تېگىشلىك جازا بېرىپ تۇرسىكىزلا بولدى.

— سىلەر مېنى ئالدىماڭلار، — دېدى فېكىجىي كۇلۇپ، — مەقسىتىڭلارنى ئاللىقاچان بىلىپ بولدۇم. مېنىزە، سىلەر «باش نازىر» بولۇشقا تەكلىپ قىلامسىلەر؟ ئويۇچۇق تۇرۇپتىغۇ، مېنى پۇل بىلەن تەمىنلەيدىغان «سەررراپ» بولۇپ بەر، دېمەكچى. سىلەر جەمئىيەت قۇردۇق دەپ، نۆۋەت بىلەن ساھىبخانلىق قىلىشماقچىغۇ؟ پۇلۇڭلار يېتىشمەي قالغاچقا، مۇشۇ چارە بىلەن مېنى ئىلىندۇرۇۋېلىپ، مەندىن پۇل ئېلىشنىڭ كويىغا چۈشۈپسىلەر - دە، قانداق، غەرىزىڭلارنى بىلىۋاپتىمەنمۇ؟

— بىلىۋاپسىز ! — دېدى ھەممەيلەن كۇلۇشۇپ.

— سىززە، راستلا، كۆڭلىڭىز ھەمىنى كۆرۈپ تۇرىدىغان ئەينەك - دە، — دېدى لى ۋەن كۇلۇپ.

— ئىسىت، سىزنىڭ چوڭ كېلىن بولۇپ قالغىنىڭىزغا ! — دېدى فېكىجىي كۇلۇپ، — خان قىزلار ئەسلىدە سىزنى كىتاب ئوقۇشقا، ئەدەپ - قائىدە ۋە يېڭىنە ئىشلىرىنى ئۆگىنىشكە باشلامچىلىق قىلسۇن، دېگەن بولغىيدى ! مانا ئەمدى مۇشائىرە جەمئىيىتى قۇرۇپسىز ! قانچىلىك پۇل كېتەتتى؟ پۇلغا كەلگەندە كارىڭىز بولماپتۇ ! ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىمغۇ مەيلى، ئۇلار پۇچۇڭ خېنىملار، سىز بىر ئايدا ئون سەر كۇمۇش ئايلىق ئالىسىز. بۇ بىزنىڭ ئالغىنىمىزدىن ئىككى ھەسسە كۆپ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىم سىزنى ھېچنېمىسى

يوق تۇل ئايال، بىچارە، پۇلى يېتىشمەيدۇ، دەپ ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ ! يەنە تېخى بىر ئوغلى بار دەپ ئون سەر كۆموش قوشۇپمۇ بەردى. دېمەك، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئوخشاش ئايلىق ئالمىسىز. ئۇنىڭدىن باشقا، سىزگە باغدىن يەر ئاجرىتىپ بېرىلگەن، ئىجارىسىنى ئالمىسىز، يىلنىڭ ئاخىرىدا ئۆسۈم بۆلۈشكەندە، سىزگە يەنە ئوبدانلا ئۇلۇش تېگىدۇ. سىز ئانا ـ بالا غوجايىنلار بىلەن قۇل ـ دېدەكلەر قوشۇلۇپ بار ـ يوقۇڭلار ئاران ئون جان، يېمەك ـ ئىچمەكلىك، كىيىم ـ كېچەكلىرىڭلار ئاۋۋالقىدەكلا خەزىنە ھېسابىدا، ھەممىنى ھېسابلىغاندا تۆت ـ بەش يۈز كۆموشكە بېرىپ قالمىدۇ. شۇ تۇرقىدا ھەر يىلى بىر ـ ئىككى يۈز سەر كۆموش چىقىرىپ، ھەمشىرىلەرنىڭ ئويۇن ـ تاماشىسىغا خىراجەت قىلىپ بەرسىڭىز نېمىڭىز كېتەتتى، ناھايىتى بۇ بىرقانچە يىللىقلا ئىشقۇ ! بۇلار ئەتە ـ ئۆگۈن ياتلىق قىلىنسا، ئۇ چاغدا سىزنىڭ بۇنداق پۇل چىقىرىشىڭىزغا ئورۇن قالامتى؟ شۇ تاپىتا سىز پۇل خەجلەشتىن قورقۇپ، ئۇلارنى ماڭا كۆشكۈرتۈپ قويۇپسىز. مەنزە، خۇشالچىلىقتا قۇرۇق ئۆستەڭگە مىراب بولىدىكەنمەن ـ دە، بۇنى مەن ئۇقمامتىم !

ـــ قاراڭلار، ئۇنىڭ سۆزىنى، ـــ دېدى لى ۋەن كۇلۇپ، ـــ مەن بىر ئېغىز سۆز قىلىپ قويسام، نەچچە تاغار قاملاشمىغان گەپلەرنى قىلىۋاتىدۇ ! يېپىدىن ـ يېڭىسىگىچە ھېسابلاپ، قىلىنى قىرىق يارىدىغان راسا يالاڭ تۆش ئۆكتەم ئىكەن بۇ. ئىسىت، سىزدەك نېمىنىڭ ئوقۇمۇشلۇق مەنسەپدار ئائىلىسىدە تۇغۇلغان خان قىز بولۇپ قالغىنىڭىز، يەنە كېلىپ ئوبدان يەرگە ياتلىق قىلىنغىنىڭىز ! ئەگەر گاداي ـ نامراتلارنىڭ ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ دېدەك بولۇپ قالغان بولسىڭىز قانچە پەسلىك قىلاتتىڭىزكىنتاڭ ! سىز ئالەمدىكى ھەممە كىشىلەرنى تۇزاققا چۈشۈرسەم دەيسىز ! تۇنۇگۈن پېڭىپىرنى ئۇردىڭىز. ئىزا تارتماستىن ئاشۇنىڭغا قول ئۇزارتقىنىڭىزنى قاراڭ ! تۇنۇگۈن

ئىچكەن سېرىق زەرداب ئىتنىڭ قورسىقىغا قۇيۇلغانمىدىكىنە ! شۇنداق ئاچچىقىم كەلدىكى، پىكىرى ئۇچۇن بۇ ناھەقچىلىككە چىدىماي ئوتتۇرىغا سەكرەپ چىقاي دېۋىدىم، ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىر سىز قۇيرۇقى بىلەن تۇغۇلغان كۇچۇكنىڭ لەنىتى كۇنىكىزنى دەپ، ئاندىن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويماي دەپ، ئۇنداق قىلمىدىم، ئەمما ئاچچىقىم تېخىچە بېسىلغىنى يوق. ئەمدى كېلىپ ماڭا چېقىلىۋاتىسىز ! سىز پىكىرنىڭ كەشىگە پېتەكمۇ بولالمايسىز ! ئىككىلارنىڭ ئورنى تېگىشىلگەن بولسا ئوبدان بولاتتى.

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن كۇلۇشۇپ كەتتى.

— ھە، ئۇقتۇم ! — دەپ كۇلدى فېكىجىي دەرھال، — سىلەرچۇ، مېنىڭ ئالدىمغا شېئىر بىلەن رەسىم ئۇچۇن ئەمەس، پىكىرنىڭ ئۆچىنى ئېلىپ بېرىش ئۇچۇن كەپسىلەر. پىكىرنىڭ سىزدەك تىرەك بولۇپ بېرىدىغان كىشىسى بارلىقىنى بىلمەپتىكەنمەن. قولۇمغا جىن چاپلىشىۋالغاندەك، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى ئۇرۇشقا جۇرئەت قىلالمىغۇدەكمەن. پىكىر خېنىم، بېرى كەلسىلە، مەن چوڭ كېلىن ئاغىچا بىلەن خان قىزلارنىڭ ئالدىدا سىلىگە ناماقۇل بولاي، ھاراق ئىچىپ بەتقىلىق قىلىپ قويغانلىقىم ئۇچۇن مېنى كەچۇرسىلە !

بۇ گەپ بىلەن يەنە ھەممەيلەن كۇلۇشتى. لى ژەن كۇلكە ئارىسىدا پىكىرگە:

— قانداق؟ مەن يۇزۇڭنى يورۇق قىلىپ قويۇشقا تۇغرا كېلىدۇ دېمىگەنمىدىم؟ — دېدى.

— ھەربىرلىرىغۇ چاقچاق قىلىشۇاتىدىلا، لېكىن مەن بۇنى كۆتۇرەلمەيمەن ! — دېدى پىكىر كۇلۇپ.

— «كۆتۇرىمەن»، «كۆتۇرەلمەيمەن» دېگىنىڭ نېمىسى؟ مانا مەن بار ! — دېدى لى ژەن، — ئاچىقۇچنى تېزرەك ئېلىپ بەرگىن، غوجايىنىڭ بالىخانىنى ئېچىپ بىرگە كېرەكلىك نەرسىلەرنى تېپىپ بەرسۇن.

— جېنىم يەڭگە ! — دېدى فېڭجيې كۇلۇپ، — سىز ھازىرچە ھەمشىرىلەر بىلەن باغقا بېرىپ تۇرۇڭ، مەن مۇنۇ كىشىلەر بىلەن گۈرۈچنىڭ ھېسابىنى قىلىۋېتەي دەپ تۇرۇۋېدىم، ئاڭغىچە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم مېنى چاقىرتىپتۇ، نېمە گېپى بارکىن، شۇ ياقتا بارمىسام بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىلەر يېڭى يىلدا كىيىدىغان كىيىملەرنى بۇيرۇتماقچىدىم.

— بۇ ئىشلار بىلەن مېنىڭ كارىم يوق، — دېدى لى ۋەن كۇلۇپ، — مېنىڭ ئىشىمنى تۈگىتىپ بېرسىڭىز، ئاندىن مەن بېرىپ ئارام ئالالايمەن، مۇنۇ خان قىزلارنىڭ بېشىمنى ئاغرىتىشىدىنمۇ قۇتۇلمەن.

— جېنىم يەڭگە ! ماڭا بىرئاز ۋاقىت بەرسىڭىزچۇ، — دېدى فېڭجيې دەرھال كۇلۇپ، — سىز ماڭا بەك كۆيۈنەتتىڭىز، بۈگۈن نېمىشقا پېڭئېرنى دەپ ماڭا كۆيۈنمەيدىغان بولۇپ قالدىڭىز؟ ماڭا دائىم: «ئىش كۆپ بولسىمۇ ئۆزۈڭنى ئاسرا، ئىلاجىكى بار بوش ۋاقىت چىقىرىپ ئارام ئېلىۋالغىن» دەپ نەسىھەت قىلىپ تۇراتتىڭىز، ئەمدى ھازىر مېنى تازا قىستىغىلى تۇردىڭىزغۇ ! يەنە كېلىپ باشقىلارنىڭ يېڭى يىللىق كىيىملىرى بولسىغۇ مەيلى ئىدى، ھەمشىرىلەرنىڭ كىيىمىنى كېچىكتۈرىدىغان بولساق، بۇنىڭ جاۋابكارلىقى سىزگە چۈشىدۇ جۇمۇ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم سىزنىڭ يوقلاڭ ئىشلار بىلەن كارىڭىز بولمايدىغانلىقىدىن، ھەتتا تەيىار تۇرغان گەپنىمۇ دېمەيدىغانلىقىڭىزدىن ئەجەبسىنىمەيدۇ. مەن ھەممىنى ئۆز ئۈستۈمگە ئېلىشقا رازىمەنكى، سىزنى ئاۋارە قىلىشنى خالىمايمەن.

— ئاڭلىدىڭلارمۇ، قالتىس سۆزلەيدۇ ـ ھە ! بۇنىڭ گەپكە ئۈستىلىقىنى دېمەمدىغان، — دېدى لى ۋەن كۇلۇپ، — مەن سىزدىن سورايچۇ: سىز زادى بىزنىڭ مۇشائىرە جەمئىيىتىمىزگە قارىشامسىز، يوق؟

— نېمە دېگىنىڭىز بۇ؟ — دېدى فېڭجيې كۇلۇپ، — مەن

جەمئىيەتنىڭلارغا قاتنىشىپ پۇل خەجلەپ بەرمەيدىغان بولسام، نەزەربىاغدىكى ئاسىي بولۇپ قالمامدىمەن؟ مەنمۇ يەۋاتقان ئېشىمدىن قۇرۇق قالماسلىقنى ئويلايدىغاندىمەن ! ئەتە ئەتىگەندىلا خىزمىتىمگە بارىمەن ـ دە، ئىززىتىمنى بىلىپ، ئالدى بىلەن ئەللىك سەر كۆموش چىقىرىپ، بۇنىڭدىن كېيىن جەمئىيەتنىڭلارنىڭ ئولتۇرۇشىغا ساھىبخانلىق قىلىپ بېرىمەن. مەن ھېچقانداق شېئىر ـ ماقالە يېزىشنىمۇ بىلمەيمەن، كەتكەن بىر قارا قورساق تومپايمەن، مەيلى «نازىر» بولاي، مەيلى بولماي، بۇنىڭ كارى چاغلىق، لېكىن پۇلنى ئېلىۋېلىپلا مېنى قوغلىۋېتەرسىلەرمىكىنتاق !

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى.

ـــ بىردەمدىن كېيىن بالىخانىنى ئېچىپ بېرەي. لازىملىق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ چىقسۇن، كۆرۈپ بېقىڭلار، ـــ دېدى فېڭجيې سۆزىنى داۋام ئەتكۈزۈپ، ـــ كېرەكلىك نەرسىلەر چىقىپ قالسا، ئېلىڭلار، يوقلىرىنى تىزىمىڭلار بويىچە بازاردىن ئالدۇرۇپ بېرىمەن. باغنىڭ خەرىتىسى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە ئەمەس، ئۇ نېرىقى تەرەپتىكى جيا جىن بېگىمنىڭ قولىدا، سىلەرنى ئاۋارە بولۇپ قالمىسۇن دەپ بۇنى ئېيتىپ قويغىنىم. مەن ئۆزۈم ئەكەلدۇرۇپ، دۇردۇن بىلەن قوشۇپلا سىرتقا چىقىرىپ بەرسەك، مىرزىلار پەتلەپ بەرسۇن، بولامدۇ؟

ـــ سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇق، ـــ دېدى لى ۋەن بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈپ، ـــ دەرۋەقە شۇنداق قىلساق بولغۇدەك. ئۇنداق بولسا بىز كېتىپ تۇرايلى. ئەگەر ۋەدە قىلغان نەرسىلەرنى ئەكېلىپ بەرمەيدىغان بولسا، يەنە كېلىپ بۇنىڭ بېشىنى ئاغرىتىمىز.

شۇ گەپ بىلەن لى ۋەن ھەمشىرىلەرنى باشلاپ ئىشىك تەرەپكە مېڭىۋىدى، فېڭجيې ئۇلارغا قاراپ:

ـــ بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى باشقا كىشى ئەمەس، باۋيۇي ئويلاپ چىقارغان، ـــ دېدى.

لى ژەن بۇ گەپ بىلەن دەرھال ئارقىسىغا قايرىلىپ:

ــ ھە راست، باۋيۇي توغرۇلۇقمۇ كەلگەنىدۇق، بۇنى ئېسىمدىن چىقىرىپ قويۇپتىمەن ! ئۇ مۇشائىرە جەمئىيىتىنىڭ دەسلەپكى ئولتۇرۇشىغا كېچىكىپ كەلدى. ئۇنىڭغا گەپ قىلىشقا بىزنىڭ يۈزىمىز چىدىمىدى، سىزچە، ئۇنىڭغا قانداق جازا بەرسەك بولار؟ ــ دېدى كۇلۇپ.

فېڭجيې بىرئاز ئويلىنىپ:

ــ باشقا چارە يوق، ئۇنىڭغا ھەرقايسىڭلارنىڭ ئۆيلىرىنى بىر قۇردىن سۈپۈرۈپ چىقىش جازاسىنى بەرسەكلا بولىدۇ، ــ دېدى.

ــ بۇ گەپ جايىدا بولدى، ــ دېدى ھەممەيلەن كۇلۇشۇپ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئىشكىتىن ئەمدى چىقايلى دەپ تۇرۇۋېدى، بىر چۆرە قىز لەي ئانكامنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ كىرىپ كەلدى. فېڭجيې ۋە باشقىلار دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ئانكا، ئولتۇرسىلا، ــ دېدى ــ دە، ھەممەيلەن ئۇنى مۇبارەكلەشتى. لەي ئانكا كاڭنىڭ لېۋىدە ئولتۇردى ۋە كۇلۇپ تۇرۇپ:

ــ مەنمۇ خۇش، غوجايىنلىرىمىزمۇ خۇش. غوجايىنلىرىمنىڭ مېھىر ــ شەپقىتى بولمىغاندا ماڭا بۇ خۇشاللىق نەدىن كېلەتتى؟ كېلىن خېنىم، تۇنۇگۈن ئۆزلىرى سەي غوجىكامدىن نەرسە ــ كېرەك ئىنئام قىلىپ ئەۋەتكەن ئىكەنلا، نەۋرەم ئىشىك ئالدىدىلا سىلىنىڭ ئۆي تەرەپكە قاراپ باش ئۇرۇپ تەزىم قىلدى، ــ دېدى.

ــ نەۋرىلىرى ئۆز خىزمىتىگە قاچان بارىدىغان بولدى؟ ــ دەپ سورىدى لى ژەن كۇلۇپ:

ــ مېنىڭ ئۇلار بىلەن نېمە كارىم؟ ئۆزلىرى بېرىشۋەرمەمدۇ ! ــ دېدى لەي ئانكا بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ، ــ ئۇلۇشكۇن ئۆيده ماڭا ئۇ باش ئۇرغانىدى، مېنىڭمۇ دەيدىغان تۇزۇك گېپىم بولمىدى، پەقەت شۇنىلا دېدىم: «بالام، مەنسەپدار بولدۇم دەپ، زورلۇق ــ زومبۇلۇق قىلىپ يۈرمە ! بۇ يىل ئوتتۇز

ياشقا كىردىڭ، سەن خەقنىڭ بىر چاكىرى بولساڭمۇ، ئاناڭنىڭ قورسقىدىن چۈشۈش بىلەنلا، غوجايىنلار مېھىر ـ شەپقەت كۆرسىتىپ، سېنى چاكارلىققىن ئازاد قىلغان، يۇقىرىدا غوجايىنلارنىڭ بەخت ـ دۆلىتى شاراپىتىدىن، تۆۋەندە ئاتا ـ ئاناڭنىڭ ھمايىسىدە، خۇددى بەگزادىدەك ئوقۇش ـ يېزىشنى ئۆگەندىڭ. سېنىمۇ دېدەكلەر، خىزمەتكار ئايالار، ئېمىكئانىلار سۈمۈرغدەك ئەتىۋارلاپ ئۆستۈرۈپ، مۇشۇنداق چوڭ بولدۇڭ. سەن «چاكار» دېگەن سۆزنىڭ قانداق يېزىلىدىغانلىقىنىمۇ بىلمەيسەن، راھەت ـ ھالاۋەتنىلا بىلسەن، ئاتا ـ بوۋىلىرىڭنىڭ تارتقان ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىنىمۇ بىلمەيسەن. ئىككى ـ ئۈچ ئەۋلادقىچە جاپا چېكىپ، مىڭ تەسلىكتە ساڭا ئۇلىشىپتىمىز، كىچىكىڭدىن تارتىپ ساڭا مىڭبىر بالادا شۇنچىلىك كۆمۈش سەرپ قىلدۇقكى، بۇنى قۇيدۇرغان بولساق بويۇڭ بىلەن تەڭ بىر كۆمۈش ئادەم پۈتۈپ چىققان بولاتتى. سەن يىگىرمىگە كىرگەندە، غوجايىنلىرىڭ يەنە ئىلتىپات قىلىپ، ئەمەلدارلىق ئورۇن سېتىۋېلىشقا رۇخسەت قىلدى، ئېسىلزادىلەردىن كېلىپ چىققان قانچىلىغان كىشىلەر ئاچ ـ يالىڭاچلىق دەردىنى تارتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋاتمىدىغانسەن؟ چاكارنىڭ پۇشتى، پەخەس بول، رىزقىڭ كۆتۈرۈلۈپ كەتمىسۇن ! ئون يىل راھەت كۆرۈپ، بۇگۈنكى كۈندە قانداق ھىيلە ـ مىكىر ئىشلەتتىڭكىنىتاڭ، غوجايىنىڭغا يالۋۇرۇپتىكەنسەن، يەنە بۇ مەنسەپكە تەيىنلىنىپسەن. ئامباللىق كىچىك مەنسەپ بولسىمۇ، ئىشى چوڭ مەنسەپ، قەيەرنىڭ ئامبىلى بولساڭ، شۇ يەرنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ھېسابلىنىسەن. ئەگەر ئۆز نېسىۋەڭگە شۈكۈر قىلمىساڭ، دۆلەتكە ساداقەت كۆرسىتىپ جان پىدالىق قىلمىساڭ، غوجايىنلىرىڭغا ئىززەت ـ ھۆرمەت كۆرسەتمىسەڭ، تەڭرىمۇ سېنى كەچۈرمەيدۇ !»

لى ۋەن بىلەن فېڭجيې كۈلۈشۈپ كەتتى.

ـــ سىلى تولىمۇ ئەندىشە قىلىپ كېتىپتىلا، ـــ دېدى لى ۋەن

ئۇنىڭغا، ــ بىزنىڭ قارىشىمىزچە، ئۇ ياخشى يىگىت. ئىلگىرىكى يىللاردا بىزنىڭكىگە بىر ـ ئىككى قېتىم كەلگەن، بىرنەچچە يىلدىن بۇيان كەلمەي قويدى. بىز پەقەت يېڭى يىل ھارپىسىدا، تۇغۇلغان كۈنلەردىلا ئۇنىڭ ئىسمىنى تەبرىكلىگۈچىلەرنىڭ ئىسىملىكىدە كۆرۈپ قالىمىز. قايسى كۈنى ئۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا باش ئۇرۇش ئۈچۈن كەپتىكەن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ھويلىسىدا كۆرگەنمدۇق. يېڭى ئەمەلدارلىق كىيىمى كىيىۋاپتۇ، خېلى سالاپەت كىرىپ، بۇرۇنقىغا قارىغاندا سەمرەپ قاپتۇ. ھازىر نەۋرىلىرى بۇ مەنسەپكە ئېرىشكەندىن كېيىن، بۇنىڭغا خۇشال بولۇشلىرى كېرەك ئىدى، ئەكسىچە قايغۇرۇپ كېتىۋاتىلا ! ئۇ ئەسكىلىك قىلسا، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بار، شۇلار نەسىھەت قىلىدۇ. سىلى ئۆز نەسىۋىلىرىدىن بەھرىمەن بولسىلا بولىدى. بوش ۋاقىتلىرىدا تەختىراۋانغا ئولتۇرۇپ كېلىپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن قەغەز ئوينىسىلا ياكى مۇڭداشسىلا، كىم تەپ تارتمايسىلىنىڭ كۆڭۈللىرىنى ئاغرىتالايدۇ؟ ئۆيلىرىگە بارسىلىمۇ كاتتا بالىخانا، ئايۋان ـ سارايدا تۇرىدىلا، ھېچكىم بىھۆرمەتلىك قىلمايدۇ، خۇددى چوڭ پۇجۇڭ خېنىمدەك ئۆتۈۋاتىدىلا.

پىڭئېر لەي ئانكامغا چاي قۇيۇپ ئېلىپ كەلدى، لەي ئانكام دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ خان قىز بۇنداق قىلمىغىن، ئۆزۈڭ ئاۋارە بولماي ئاۋۇ قىزچاقلارغا قۇيدۇرسا بولاتتى، ــ دېدى ۋە چاي ئىچىپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋام ئەتكۈزدى، ــ كېلىن خېنىم، سىلى بىلمەيلا، ياش بالىلارنى قاتتىقراق تۇتمىسا بولمايدۇ. ئۇلارنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىدىغان بولسا، پۇرسەت تاپسىلا جېدەل چىقىرىپ كىشىنى پاراكەندە قىلىدۇ. بىلىدىغان كىشىلەرغۇ بۇنى ياشلاردا بولىدىغان شوخلۇق دەر، بىلمەيدىغان كىشىلەر ئۇنى ئۆزىنىڭ پۇل ـ كۈچىگە تايىنىپ خەقنى بوزەك قىلدى، دەيدۇ، ئاندىن بۇ گەپ

غوجايىنلارنىڭ نام ـ ئابرۇيىغا داغ چۈشۈرىدۇ. مەنغۇ كۆيۈپ ـ پىشىپ، ھېچ ئامال قىلالمىغاندا، پات ـ پات ئاتىسىنى چاقىرىپ بىر قۇر تىللاپ قويسام، بىرئاز تۇزلىپ قالىدۇ، ـــ مومای ئاندىن باۋيۇينى قولى بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ يەنە شۇنداق دېدى، ـــ مېنى يامان كۆرسىڭىزمۇ مەيلى، بېگىم، سىزنى ئانچە ـ مۇنچە قاتتىق تۇتۇپ قويسىلا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم سىزگە دالدا بولۇۋالىدۇ. چوڭ بېگىم كىچىك ۋاقتىدا بوۋىڭىز ئۇنى شۇنداق ئۇراتتىكى، ئۇنداق ئۇرۇشنى ھېچكىم كۆرگەن ئەمەس ! چوڭ بېگىم كىچىك ۋاقتىدا نەدە سىزگە ئوخشاش مۇنداق ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان كەپسىز بولسۇن، نېرىقى ھويلىدىكى چوڭ بېگىمنى ئالساق، ئۇ كىشى كەپسىز بولسىمۇ، سىزدەك ئۇۋسىغا كىرىۋالىدىغان سىياقتا ئەمەس ئىدى، شۇنداقتىمۇ ھەر كۈنى تاياق يەپ تۇراتتى. ئاندىن شەرقىي قەسىردىكى جيا جېن ئاكىڭىزنىڭ بوۋىسىنى ئالساق، ئۇ كىشىنىڭ مىجەزى ئوتقا ياغ چاچقاندەك چاچراپلا تۇراتتى. غېرىڭ ـ پېرىڭ دېگەن ئاۋازنى ئاڭلاپ قالىدىغان بولسا، ئوغۇل ـ پوغۇل دېمەي، خۇددى ئوغرىنى سوراق قىلغاندەك مۇئامىلە قىلاتتى ! ھازىرمۇ ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ، ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلاپ تۇرۇپتىمەن، جيا جېن بېگىمغۇ ئۆز ئوغلىنى باشقۇرۇشتا بۇزرۇكۇار بوۋىسى ئۆز ۋاقتىدا تۇتقان يولىنى تۇتۇۋاتىدۇ. بىراق، تۇتۇرۇقى يوق. ئۇ كىشى ئۆز ـ ئۆزى بىلەن كارى بولمىغان يەردە، ئۇنىڭدىن قورقمايدۇ، دەپ بۇ قېرىنداش جىيەنلىرىدىن ئاغرىنغىلى بولامدۇ؟ سىز غەرەز ئۇقىسىڭىز، سۆزۈم سىزگە ياقىدۇ، غەرەز ئۇقمىسىڭىز، ئاغزىڭىزدا بىر نەرسە دېيىشكە خىجىل بولىسىز ـ دە، ئېچىڭىزدە مېنى نېمىلەرنى دەپ تىللايسىز !

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا، لەي دانىڭ ئايالى كەلدى، ئارقىدىن جۇرۇينىڭ ئايالى بىلەن جاڭ سەينىڭ ئايالى كىرىپ كېلىپ، ئۆز ئىشلىرىدىن مەلۇمات بەردى. فېڭجيې كۇلۇپ تۇرۇپ:

ـــ كېلىن قېيىنئانىسىنى ئالغىلى كەپتۇ، ـــ دېدى.

ـــ يوقسۇ، ئانامنى ئالغىلى كەلمىدىم، ـــ دېدى لەي دانىڭ ئايالى كۇلۇپ، ـــ كېلىن خېنىم بىلەن خان قىزلار بىزنىڭكىگە ئىلتىپات قىلامدىكىن، بىلىپ باقاي دەپ كېلىۋىدىم.

ـــ مەن ئالجىپ قاپتىمەن ! ـــ دېدى كۇلۇپ لەي ئانىكا، ـــ دەيدىغان گەپنى دېمەي، نەدىكى «قۇيرۇقىنى قۇم باسقان كونا قۇرۇمساق» گەپلەرنى دەپ ئولتۇرۇپتىمەن. ھېلىقى نەۋرەم مەنسەپكە تەينىلەنگەچكە، بەلكىم ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمىز، دوست ـ بۇرادەرلىرىمىز ئۇنى تەبرىكلىشەر. شۇڭا، زىياپەت ئۆتكۈزمەسەك بولماس، بىر كۈن زىياپەت قىلىپ بۇنى چاقىرىپ، ئۇنى چاقىرمىساق يەنە بولمايدىكەن. ئويلىنىپ كۆرۈپ، غوجايىنلىرىمىزنىڭ بەخت ـ دۆلىتى شاراپىتىدىن مۇشۇنداق كۈتۈلمىگەن شان ـ شەرەپكە ئىگە بولۇۋاتساق، بۇنداق بىر زىياپەت بىلەن ئائىلىمىز ۋەيران بولۇپ كەتسىمۇ مەيلى، بۇنىڭغا مەن رازى. شۇڭا، ئۇنىڭ ئاتىسىغا ئۇدا ئۇچ كۈن زىياپەت بېرىشنى تاپىلىغانىدىم. بىرىنچى كۈنى ۋەيرانە بېغىمىزدا بىرنەچچە جوزا راسلايمىز، بىر ئويۇن سەھنىسى قۇرۇپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى، ئاغىچا خېنىملارنى، كېلىن ئاغىچىلارنى، خان قىزلارنى بىر كۈن ئىچ پۈشۈقىنى چىقىرىشقا تەكلىپ قىلىمىز. تاشقىرىقى چوڭ مېھمانخانىغا يەنە بىر سەھنە قۇرۇپ، بىرنەچچە جوزا راسلاپ، بېگىملەرنى، غوجاملارنى تەكلىپ قىلىپ، شان ئۈستىگە شۆھرەت قىلساق دەيمىز. ئىككىنچى كۈنى يەنە ئۇرۇق ـ تۇغقانلارنى، دوست ـ ئاغىنىلەرنى چاقىرىمىز. ئۈچىنچى كۈنى ئىككى قەسىردىكى بىللە ئىشلەۋاتقان شېرىكلىرىمىزنى چاقىرىمىز، شۇنداق قىلىپ، ئۇچ كۈن راسا قايناپ، غوجايىنلىرىمىزنىڭ بەخت ـ دۆلىتى شاراپىتىدىن يەنە بىر شۆھرەت تاپساق دەيمىز.

لى ۋەن بىلەن فېڭجيې كۇلۇشۇپ:

ـــ قايسى كۈنى ئۆتكۈزۈلىدىغان بولدى؟ بىز چوقۇم بارىمىز. لېكىن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ بېرىشقا كۆڭلى تارتارمىكىن،

بىر نېمە دېگىلى بولمايدۇ، ــ دېدى.

ــ ئون تۆتىنچى كۈننىڭ تاللىدۇق، ــ دېدى لەي دانىڭ ئايالى دەرھال، ــ قېرى ـ سال ئانىمىزنىڭ يۈز ـ خاتىرىنى قىلىشارلا.

ــ باشقىلارنى ئۇقمىدىم، مەن ئۆزۈم چوقۇم بارىمەن، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ ئالدىن شۇنى ئېيتىپ قوياي، مەن ھېچقانداق سوۋغا ـ سالام ئاپارمايمەن، ئىنئام قىلىشنىمۇ بىلمەيمەن. تاماق يەپلا قايتىپ كېلىمەن، شۇنداق قىلسام مېنى زاڭلىق قىلماڭلار.

ــ كېلىن خېنىم، نەدىكى گەپنى قىلىلا؟ ــ دەپ كۈلدى لەي دانىڭ ئايالى، ــ ئۆزلىرىنىڭ بىردەم خۇشال ـ خۇرام ئولتۇرۇپ بەرگەنلىرى بىزگە نەچچە تۇمەن سەر كۈمۈش تارتۇق قىلغانلىرىدىن ئەۋزەل!

ــ بايا مەن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى چىللاپ بارغانىدىم، ــ دېدى لەي ئانىكا كۈلۈپ، ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمىمۇ بارىمەن دېدى. ھەرھالدا مېنىڭ يۈزۈم بار ئىكەن.

شۇنىڭدىن كېيىن لەي ئانىكا بىرقۇر جېكىلەپ قويۇپ، ئەمدىلا ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭاي دەپ تۇرۇۋېدى، جۇرۇيىنىڭ ئايالىغا كۆزى چۈشۈپ، بىر ئىش ئېسىگە كېلىپ قالدى ـ دە:

ــ كېلىن خېنىمدىن سورايدىغان يەنە بىر ئېغىز سۆزۈم قېلىپ قاپتۇ. مۇنۇ جۇ يەڭگەمنىڭ ئوغلى قانداق ناماقۇلچىلىق ئۆتكۈزۈپ قويدىكىن، ئىشتىن ھەيدىۋېتىپتۇدەكقۇ؟ ــ دېدى.

ــ مەن بۇنى كېلىنلىرىگە دەپ بەرمەكچىدىم، ئىشىم كۆپ بولغانلىقتىن ئۇنتۇپ قاپتىمەن، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ لەي يەڭگە بېرىپ ئېرىڭىزگە ئېيتىپ قويۇڭ، بۇنىڭ ئوغلىنى ئىككى قەسىرده ئېلىپ قېلىپ ئىشلىتىشكە رۇخسەت قىلمايمىز، ئۇ نەگە بارسا بارسۇن.

لەي دانىڭ ئايالى ماقۇل دېمەي بولمىدى، ئەمما جۇرۇيىنىڭ ئايالى دەرھال تىزلىنىپ يېلىنىشقا باشلىدى. لەي ئانىكا شۇئان:

— نېمە ئىش؟ ماڭا دەپ بەرسىلە، بىرەر مەسلىھەت بېرەرمەن، — دېدى.

— قايسى كۈنى مېنىڭ تۇغۇلغان كۈنۈم ئۆتكۈزۈلگەندە، — دېدى فېڭجيې، — ئىچكىرىدە تېخى ھېچكىم ھاراق ئىچمەي تۇرۇپلا ئۇنىڭ بالىسى مەست بولۇۋاپتۇ، ئاناملارنىڭكىدىن سوۋغات ئەۋەتسە، تاشقىرىقى ھويلىدا قوبۇل قىلىپ ئالماي، ئولتۇرغان پېتى سوۋغات ئەكەلگەن كىشىلەرنى تىللاپتۇ، سوۋغاتلارنىمۇ ئىچكىرىگە ئەكىرمەپتۇ. ئىككى ئايال كىرگەندىن كېيىن، ئاندىن چاكار بالا بىلەن سوۋغاتلارنى كۆتۈرۈپ مېڭىپتۇ. چاكارلار ھەممىسىنى ساق ـ سالامەت ئوبدان ئەكىرىشسە، ئۇ كۆتۈرۈۋالغان بىر تاماقدان قولىدىن چۈشۈپ كېتىپ، ئۇنىڭدىكى ھورنانلار چېچىلىپ ھويلىغا بىر كەپتۇ. كىشىلەر كەتكەندىن كېيىن، مەن ئۇنىڭغا گەپ قىلىپ قويسۇن دەپ سەيمىڭنى ئەۋەتسەم، سەيمىڭنى تىللاپتۇ. مۇنداق بەڭباش ھارامزادىنى قوغلىۋەتمەي نېمە قىلىدۇ؟

— نېمە ئىشكىن دېسەم، مۇشۇ گەپ ئىكەن ـ دە! — دېدى لەي ئانىكا، — كېلىن خېنىم، ماڭا قۇلاق سالسىلا، ئۇ ناماقۇلچىلىق ئۆتكۈزگەن بولسا، ئۇنى ئۇرۇپ ـ تىللاپ يۇرۇپ، قىلىقىنى ئۆزگەرتسە بولىدۇ، ھەيدىۋەتسەك زادىلا توغرا كەلمەيدۇ. ئۇ مۇشۇ خانىدانداا تۇغۇلغان چاكار بالىلارغا ئوخشمايدۇ. ئۇ بولسا ئاغىچا خېنىمنىڭ ئاتىغىسىنىڭ ئوغلى. سىلى ئۇنى قوغلىۋېتىدىغان بولسىلا، ئاغىچا خېنىمنىڭ يۈزىگە سەت بولىدۇ. مېنىڭچە، خېنىم، ئۇنى بىرنەچچە تاياق ئۇرۇپ، بۇنىڭدىن كېيىن ئىككىنچى ئۇنداق قىلماسلىققا تەزىرىنى بېرىپ ئېلىپ قويغانلىرى تۈزۈكمىكىن. ئانىسىنىڭ يۈزىنى قىلمىسىلىمۇ، ئاغىچا خېنىمنىڭ يۈزىنى قىلسىلا.

فېڭجيې بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، لەي دانىڭ ئايالىغا قاراپ:

— ئۇنداق بولسا، ئۇنى ئەتە چاقىرىپ كېلىڭلار، قىرىق

كالتەك ئۇرۇلسۇن، بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز ھاراق ئىچمىسۇن ! ــ دېدى.

لەي دانىڭ ئايالى خۇش دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى. جۇرۇينىڭ ئايالى باش ئۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى، ئاندىن لەي ئانىكىغمۇ باش ئۇرماقچىدى، ئەمما لەي دانىڭ ئايالى دەرھال ئۇنى چەتكە تارتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇچەيلەن چىقىپ كېتىشتى. لى ۋەن ۋە باشقا ھەمشىرىلەرمۇ باغقا قايتىشتى.

كەچقۇرۇن، دېگەندەك فېڭجيې خىزمەتكار ئايالالارغا رەسىم سىزىش ئۇچۇن ئىلگىرى ئېلىپ قويۇلغان بىرمۇنچە بۇيۇملارنى ئىزدەپ تاپتۇرۇپ باغقا ئەۋەتىپ بەردى. باۋچەيلەر ئۇلارنى بىر قۇر تاللاپ چىقتى. بۇ خىلمۇخىل بۇيۇملارنىڭ پەقەت يېرىمىلا ئىشقا يارايدىكەن، قالغان كەم نەرسىلەرنىڭ تىزىمىنى ئېلىپ، بازاردىن سېتىۋېلىش ئۇچۇن فېڭجيېگە تاپشۇرۇشتى. بۇ توغرۇلۇق تەپسىلىي سۆزلەپ ئولتۇرمايمىز.

بىر كۇنى تاشقىرىدىكىلەر دۇردۇننى پەتلەپ، لايىھە نۇسخىسىنى سىزىپ كىرگۇزۇپ بەردى. باۋيۇي ھەر كۇنى شىچۇننىڭ قېشىدا يارەملىشىپ تۇردى، بەزىدە تەنچۇن، لى ۋەن، يېڭچۇن، باۋچەيلەرمۇ بىر تەرەپتىن، رەسىمنى كۆزدىن كەچۇرۇش، يەنە بىر تەرەپتىن، دىدار كۆرۇشۇپ تۇرۇش ئۇچۇن كېلىپ، بىردەم ـ يېرىمدەم ئولتۇرۇپ كېتىشەتتى.

باۋچەي ھاۋا بارغانسېرى سالقىنلىشىپ، تۇن ئۇزىراشقا باشلىغانلىقتىن، كەچقۇرۇنلىرى ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ مەسلىھەتلىشىپ يېڭنە ئىشى تەييارلايتتى. كۇندۇزى جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنى ئىككى قېتىم يوقلاپ، ئۇلارنىڭ چىرايىغا بېقىپ خۇشامەت قىلىپ قويۇپ كېتەتتى. بوش ۋاقىتلىرىدا بولسا باغدا ھەمشىرىلەرنىڭ ھۇجرىلىرىغا كېلىپ بىردەم ـ يېرىمدەم چاقچاقلىشاتتى. ئىشقىلىپ، كۇندۇزى ۋاقتىنى بوش ئۆتكۇزمەيتتى، ھەر ئاخشىمى چىراغ تۇۋىدە يېڭنە

ئىشى قىلىپ، ئۇچىنچى جەسەك ۋاقىتىدا ئاندىن يېتىپ ئۇخلايتتى.

دەييۇيگە كەلسەك، ھەر يىلى ئەتىياز ۋە كۈزدىكى كۈن توختاش مەزگىللىرىدىن كېيىن، ئۇنىڭ كونا كېسىلى قوزغىلاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ يىل كۈزدە جيا ئانىنىڭ خۇشاللىقىغا دۇچ كېلىپ، بىر - ئىككى قېتىم ئارتۇقراق سەيلە - تاماشا قىلىپ قويغاچقا، ھەددىدىن تاشقىرى چارچاپ ھالى قالمىدى. يېقىنقى كۈنلەردىن بۇيان يۆتىلى قوزغىلىپ، ئەھۋالى بۇرۇنقىدىن تېخىمۇ ئېغىرلاشتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ پەقەتلا تالاغا چىقمايلا، ئۆز ھۇجرىسىدا داۋالاندى. بەزىدە ئىچى پۇشۇپ قالسا، ھەمشىرىلىرىنىڭ قېشىغا كېلىپ، چاقچاق قىلىپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىپ قويۇشنى تۆت كۆز بىلەن كۈتەتتى، لېكىن، باۋچەي ۋە باشقا ھەمشىرىلىرى يوقلاپ كېلىپ، تۇزۇك تۆت - بەش ئېغىز پاراڭ قىلىشا - قىلىشمايلا بۇلاردىنمۇ بېزەتتى، ئۇلارمۇ ئۇنىڭ ھالىغا يېتەتتى. ئۇ بەدىنى ئاجىز، ئانچە - مۇنچە ئازارنىمۇ كۆتۈرەلمەيدىغانلىقى ئۈچۈن، ئوبدان كۈتەلمەي، ئەدەپ - قائىدىگە ئېتىبار قىلماي قويسىمۇ ھېچكىم ئۇنى ئەيىبلىمەيتتى.

بۇگۈن باۋچەي ئۇنى يوقلاپ كەلگەندى. ئۇنىڭ كېسىلى توغرۇلۇق سۆز بولۇپ قالغاندا، باۋچەي:

— بۇ يەرگە كېلىپ تۇرغان تېۋىپلارنىڭ ھەممىسى ياخشى بولسىمۇ، لېكىن دورىلىرى سىزگە ھېچ مەنپەئەت قىلمايۋاتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇستىراق بىر تېۋىپ چاقىرىپ كەلسەك، كۆرۈپ - داۋالاپ باقسا قانداق؟ ھەر يىلى ياز بويى مۇشۇنداق بولۇۋەرسىڭىز، سىز يا قېرى ئادەم، ياكى كىچىك بالا بولمىسىڭىز، مۇنداق كېتىۋەرسىڭىز، بۇمۇ ياخشى ئەمەس، — دېدى.

— كار قىلمايدۇ، — دېدى دەييۇي، — كېسىلمىنىڭ ساقايمايدىغانلىقىنى ئۆزۈممۇ بىلىمەن، ئاغرىغان ۋاقتىمنى

قويۇپ تۇرۇپ، ساق تۇرغان چاغلىرىمدىمۇ ئەھۋالىمىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىدىن ئاشۇ نەرسە مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇ.

— مەنمۇ شۇنى دېمەكچىدىم، — دېدى باۋچەي بېشىنى لىڭشىتىپ، — قەدىمكى كىشىلەر: «غىزا يېگەن ئادەم ئۆرە تۇرالايدۇ» دەپتىكەن. سىزنىڭ ئادەتتە يەيدىغان نەرسىلىرىڭىز ماغدۇر كىرگۈزەلمەيدۇ، بۇمۇ ياخشى ئىش ئەمەس.

— «ھايات ـ ماماتلىق تەقدىردىن بولىدۇ، باي ـ ئىسىلزادىلىك تەڭرىدىن»، — دېدى دەييۇي ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، — بۇنىڭغا ئىنسانىنىڭ چامى يەتمەيدۇ. بۇ يىل مېنىڭ ئەھۋالىم ئىلگىرىكى يىللاردىكىدىنمۇ ئېغىرلىشىپ كەتكەندەك تۇيۇلۇۋاتىدۇ.

دەييۇي سۆز ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم يۆتەلدى.

— تۇنۇگۈن دورا قەغىزىڭىزگە قارىسام، — دېدى باۋچەي، — ئۇنىڭدا رېنسىن بىلەن گۈلدارچىن بەك كۆپ ئىكەن، بۇ دورىلارنى پايدىلىق، دەردكە داۋا، دېيىشىدۇ، لېكىن بەك ئىسسىق كېلىپ كەتسىمۇ بولمايدۇ. مېنىڭچە، جىگەردىكى سەپرانى تەڭشەپ، مەيدىنى قۇۋۇتلەندۈرۈش زۆرۈر. جىگەردىكى سەپرا تەڭشەلسە سەۋدانى بېسىپ مەيدىدە كېسەل قالمايدۇ، ئاندىن ئوزۇقلۇقمۇ بەدەنگە قۇۋۋەت قىلىدۇ. ھەر كۈنى ئەتىگەنرەك تۇرۇپ، ئالىي دەرىجىلىك قارلىغاچ چاڭگىسىدىن بىر سەر، ناۋاتتىن بەش مىسقالنى كۆمۈش چۆگۈندە قاينىتىڭ، بۇنى ئىچىشكە ئۆگىنىپ كەتسىڭىز، ھەرقانداق دورىدىنمۇ ياخشىراق پايدا قىلىدۇ ھەم ناھايىتى ئوبدان قۇۋۋەت بېرىدۇ.

— سىز ئادەتتە كىشىلەرگە بەك ئوبدان مۇئامىلە قىلىسىز، — دېدى دەييۇي ئۇلۇغ بىر تىنىپ قويۇپ، — لېكىن مەن تولىمۇ گۇمانخور بولغاچقا، سىزنى نىيىتى يامان دەپ ئويلاپ كەپتىكەنمەن. قايسى كۈنى ماڭا ھەر قىسما كىتابلارنى ئوقۇش ياخشى ئەمەس، دەپ نەسىھەت قىلىپ بىرمۇنچە ياخشى سۆزلەرنى قىلىۋىدىڭىز، سىزدىن كۆپ مىننەتدار بولدۇم. ئىلگىرى خاتالىق

مەندىن ئۆتۈپ، تا ھازىرغىچە يېڭىلىشىپ يۈرۈپتىمەن. ياخشىراق ئويلاپ كۆرسەم، ئانام ئالەمدىن ئۆتكەندە، يا ئېگىچە ـ سىڭلىم، يا ئاكا ـ ئۇكىلىرىم يوق ئىدى. بۇ يىل ئون بەشكە كىردىم. شۇكەمگىچە ھېچكىم ماڭا ئاشۇ كۈنى سىز قىلغانغا ئوخشاش نەسىھەت قىلىپ باقمىغان. شىاڭيۈن قىزىنىڭمۇ سىزنى ياخشى دەپ ئېيتقىنى بىكار ئەمەس ئىكەن. ئىلگىرى ئۇ سىزنى ماختىسا غەشلىكىم كېلەتتى. تۈنۈگۈن ياخشىلىقىڭىزنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ ئاندىن بىلدىم. مەسىلەن، سىز بىرەر سۆزنى قىلىسىڭىز، شۇ زامان سۆزىڭىزنىڭ شېخىغا ئورۇۋېتەتتىم، شۇنداق بولسىمۇ، سىز ئېغىر ئالماستىن، ماڭا ياخشى گەپلەر بىلەن نەسىھەت قىلاتتىڭىز. دېمەك، مەن يېڭىلىشىپتىمەن. ئەگەر قايسى كۈندىكى ياخشىلىقىڭىزنى كۆرمىگەن بولسام، بۈگۈن بۇ سۆزلەرنى سىزگە دېمىگەن بولاتتىم. بايا سىز قارلىغاچ چاڭگىسى شورپىسىنى ئىچىپ تۇرغىن، دېدىڭىز، قارلىغاچ چاڭگىسىنى تېپىش ئاسان بولسىمۇ، سالامەتلىكىم ياخشى بولماي، كېسىلىم ھەر يىلى قوزغىلىۋەرگەنلىكتىن، ئۇنىڭ ھېچقانچە پايدىسى بولماسمىكىن دەيمەن. ھېلىمۇ تېۋىپ چاقىرتىپ، دورا قاينىتىپ، گۈلدارچىندىن دورا تەييارلاتقۇزۇپ، پۈتۈن ئۆينى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىۋاتىمەن. ئەمدى يەنە يېڭىدىن ئىش چىقىرىپ قارلىغاچ چاڭگىسى قاينىتىشقا كىرىشسەم، چوڭ ئانام، ھامام ۋە فېڭجيې ئاچامغۇ ھېچنېمە دېمەس، لېكىن تۆۋەندىكى خىزمەتكار ئاياللار ۋە دېدەكلەر مېنى ئەجەبمۇ چاتىقى تولا بىر نېمىكەن دەپ يامان كۆرۈپ قالار. ئۆزىڭىزمۇ كۆرۈۋاتىسىز، بۇ يەردىكىلەر چوڭ ئانامنىڭ باۋيۈي بىلەن فېڭجيې ئاچامغا بەك كۆيۈنىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، بۇ ئىككىسىنى خۇددى يولۋاستەك كۆرۈشىدۇ، ئەمما كەينىدىن ھەرنېمىلەرنى دېيىشىدۇ، شۇنداق تۇرۇقلۇق مېنى ئۇلار نېمىمۇ دېمەس؟ يەنە كېلىپ، مەن بۇ يەردە غوجايىنلار قاتارىدىكى كىشى ئەمەس. ئەسلىدە مېنىڭ ھېچقانداق

يار ـ يۆلىكىم بولمىغاچقا، بۇ يەرنى پاناه تارتىپ كېلىپ قالغان. مەن هازىر بۇ خىزمەتكارلارنىڭ كۆزىگە بەك سەت كۆرۈنۈپ قالدىم. شۇ تۇرقىدا نېمە قىلىشىمنى بىلمەي قىيىن ئەهۋالغا چۈشۈپ قالغان يەردە، ئۇلارنىڭ قارغىشىغا قېلىپ نېمە قىلاي؟

ـــ ئۇنداق دېمىگىن، مەنمۇ سىزگە ئوخشاشلا، ـــ دېدى باۋچەي.

ـــ سىز قانداق ماڭا ئوخشايسىز؟ ـــ دېدى دەيىۋي، ـــ سىزنىڭ ئانىگىز بار، ئاكىگىز بار، بۇ يەردە سودا ئورۇنلىرىڭىزلار بار، ئۆز ئائىلىڭىزلەرگە قاراشلىق ئۆي ـ جاي، يەر ـ زېمىنلىرىڭىزلار بار. ئورۇق ـ تۇغقانلىرىڭىزنىڭ مېهرىبانچىلىقىدىلا بۇ يەردە بىكار تۇرۇۋاتىسىزلەر. چوڭ ـ كىچىك هەرقانداق ئىشتا ئۇلارغا بىر يارماقىمۇ هاجىتىڭىزلەر چۈشمەيدۇ. كېتىمەن دېمىگىن، كېتىۋېرىسىز. مېنىڭ بولسا هېچنېمەم يوق، يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك، خەجلىرىمدىن تارتىپ بىر تال ئوت ـ خەشەك چاغلىق نەرسىلەرگىچە بۇلارنىڭ خانىدانىدىكىلەرگە ئوخشاش تەمىنلىنىمەن. بۇنداق تۇرسام، هېلىقى تېگى پەسلەر مېنى يامان كۆرمەي قالامدۇ؟

ـــ كەلگۈسىدىمۇ، ناهايىتى كەلسە بىر قۇر تويلۇق ئۇچۇن پۇل خىراجەت قىلىشار، هازىرچە بۇنىڭدىن غەم قىلمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

دەيىۋي بۇنى ئاڭلاپ ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ كەتتى ـ دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ سىزنى راۋرۇس ئادەم دەپ ئىچىمدىكى دەردىمنى تۆكۈپ بەرسەم، ماڭا چاقچاق قىلغىلى تۇردىڭىزغۇ ! ـــ دېدى.

ـــ بۇ سۆزۈم چاقچاق بولسىمۇ، چىن سۆز، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ـــ خاتىرجەم بولۇڭ، مەن بۇ يەردە بىر كۈن بولىدىكەنمەن، سىزنى بىر كۈنمۇ تاشلىماي بىللە بولىمەن.

ھەرقانداق دىلئازارلىق، خاپىلىق تارتسىڭىز ماڭىلا دەڭ، مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدىغانلىرىنى مەن ئەلۋەتتە ھەل قىلىپ بېرىمەن. مېنىڭ بىر تۇغقان ئاكام بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سىزمۇ بىلىسىز. سىزدىن ئارتۇقراق يېرىم ناھايىتى شۇ بىرلا ئانام بار، بىز ئۆزىمىزنى ھەمدەرد دېسەكمۇ بولىدۇ. سىز غەرەز ئۇقۇپ تۇرۇپ، خۇددى «سىمانيۇنىڭ ھەسرىتى»[1]دەك ھەسرەت چېكىپ نېمە قىلاتتىڭىز. بايا دېگەنلىرىڭىز توغرا، چۈنكى ئىلاج بار ئىشنى ئازايتىپ، كىشىلەرگە مالالىق يەتكۈزمىگەن ياخشى. مەن ئەتە ئۆيگە بېرىپ ئانامغا ئېيتاي، بەلكىم بىزنىڭ ئۆيدە قارىلىغاچ چاڭگىسى باردۇ، بولسا بىرنەچچە سەر ئەۋەتىپ بېرەي، ھەر كۈنى دېدەكلىرىڭىز قاينىتىپ بەرسۇن. شۇنداق قىلساق ئوڭاي بولىدۇ، باشقىلارغىمۇ ئاۋارىچىلىك كەلمەيدۇ.

— بۇغۇ ئەرزىمەس نەرسە، لېكىن سىزنىڭ مۇنداق غەمخورلۇقىڭىز تېپىلغۇسىز ـ دە، — دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

— بۇ ھېچقانچە ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق بىر ئىش ! — دېدى باۋچەي، — مەن ھەممىلا كىشىنىڭ كۆڭلىنى تەكشى ئالالمىغانلىقىمدىن غەم يەيمەن. ئەمدى ھېرىپمۇ قالغانسىز، مەن كېتەي.

— كەچقۇرۇن يەنە كېلىپ مەن بىلەن بىرنەچچە ئېغىز پاراڭلىشارسىز، — دېدى دەييۇي.

باۋچەي ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ ئۆيدىن چىقتى. بۇ سۆز شۇ يەردە قالسۇن.

دەييۇي بىرنەچچە يۈتۈم شۇڭغۇرۇچ ئىچىپ، يەنە كارىۋاتقا قىڭغايدى. كۈن تېخى ئولتۇرماستىنلا تۇيۇقسىز ھاۋا

---

① سىمانيۇنىڭ ھەسرىتى — كۆڭزىنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرسى بولغان سىمانيۇ، ماڭا ياردەملىشىدىغان ئاكا ـ ئۇكام يوق، دەپ ھەسرەت چېكىدىكەن، ئۇنىڭ ساۋاقدىشى بۇشاڭ ئۇنىڭغا كۆپ نەسىھەت قىلىدىكەن. بۇ تەمسىل شۇنىڭدىن كېلىپ چىققان.

ئۆزگىرىپ، بارا ـ بارا يامغۇر تامچىلىغىلى باشلىدى. بۇ كۆزنىڭ بۇ كۆنلىرىدە ھاۋانىڭ ئوچۇق ياكى تۇتۇقلۇقلىنىڭ قارارى بولمىغاچقا، بۇگۈن ئاستا ـ ئاستا كەچ كىرىشى بىلەن تېزلا قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە يامغۇر بامبۇك شاخلىرىغا تاراسلاپ چۈشۈشكە باشلاپ، دەيمۇي تېخىمۇ غېرىبسىندى، ئۇ باۋچەينىڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ، چىراغنىڭ يورۇقىدا ئۈدۈل كەلگەن بىر كىتابنى قولىغا ئالدى. بۇ «نەغمە ـ غەزەل توغرىسىدا ھەرخىل خاتىرىلەر» ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە «ھەرەم قىزىنىڭ كۆزگى قايغۇسى»، «ھىجران ئەلىمى» دېگەن نەزمىلەرمۇ بار ئىدى. دەيمۇي بىردىنلا ئىلھاملىنىپ، ئىختىيارسىز رەۋىشتە مىسرالارنى تۇزۇشكە باشلىدى، «باھارنىڭ ئايدىڭ كېچىسىدە دەريادىكى گۈللەر» دېگەن ئۇسلۇبقا تەقلىد قىلىپ، بارا ـ بارا «ئىقتىباس ھىجران» نى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى ـ دە، بۇ نەزمىگە «كۆزگى پەنجىرە ئالدىدىكى يامغۇرلۇق ئاخشام» دەپ نام قويدى. نەزم مۇنداق ئىدى:

سولدى پۈتكۈل كۆزگى گۈللەر، بار گىياھ بولدى خازان،
ياندى پىلپىل كۆز چىراغى، تۈن ئۇزارماقتا ھامان.
كۆزگى پەنجىر سىرتىدا كۆز مەنزىرى پۈتمەي تۇرۇپ،
چۆلسىرەپ قالدى، يېغىپ بۇ ئۇستىلەپ يامغۇر ـ بوران!
يەل ـ يېغىن كېلەرمۇ مۇنداق كۆزگە تېز ھەمدەم بولۇپ؟
كۆزگى پەنجىرده چۆچۈتتى كۆزگى چۈشۈمنى بۇزۇپ:
قالمىدى ئۇخلاشقا ھالىم قايغۇرۇپ كۆز ئىشقىدا،
پەرلىدىم شام ياشىنى مەن كۆزگى شىرمەلده تۇرۇپ.
ياش تۆكۈپ لەپ ـ لەپ، پاكار شامداننى كۆيدۈرگۈسى شام،
قوزغىدى ھەسرەت ـ ئەلەمنى، قىلدى ھىجران بىئارام؛
قايسى ھويلا بۇ شامالدىن خالىي بولغان كۆز كۆنى؟
خالىي بوپتۇ قايسى پەنجىر كۆزده يامغۇردىن تامام؟
شايى يوتقان كۆز شامالىغا بولالمىدى پاناھ،

سۇردى سۇ سائىتى كۇزنى تېزلىدى يامغۇر مانا؛
تۇن بويىچە ھېچ توختىماي سىم - سىم يېغىن، غۇر - غۇر شامال،
ئىگىزىدى غەربىب - مۇساپىر شامدا جور بولۇپ ئاڭا.
بىر كۆرۈمسىز بولدى ھويلام، ئۇستىنى باسقاچ تۇمان،
سېر① قوموش، غۇربەت دېرىزەمگە تامار يامغۇر ھامان؛
بىلمىدىم، توختار قاچاندا، بۇ سوغۇق يامغۇر - شامال،
كۆز يېشىمدىن شايى پەردەم بولدى نەم ئاللىقاچان.

دەيۇي قەلەمنى قويۇپ ئەمدىلا ياتاي دەپ تۇرۇۋىدى، بىر دېدەك:

— باۋيۇي غوجام كەلدى، — دەپ خەۋەر قىلىپ كىردى.

شۇ گەپ بىلەنلا باۋيۇي بېشىغا چوڭ مىسىل قالپاق كىيگەن، ئۇستىگە پىچان يامغۇرلۇق يېپىنىۋالغان ھالدا كىرىپ كەلدى.

— نەدىن كەلگەنىدۇ مۇنۇ بېلىقچى بوۋاي؟ — دېدى دەيۇي ئىختىيارسىز كۇلۇپ.

— بۇگۇن ياخشى بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي دەرھاللا، — دورا ئىچتىڭىزمۇ؟ بۇگۇن قانچىلىك غىزا يېدىڭىز؟

شۇ گەپ بىلەن باۋيۇي مىسىل قالپاقنى بېشىدىن ئالدى، يامغۇرلۇقنى سىلىپ قويدى، ئاندىن بىر قولى بىلەن چىراغنى تۇتۇپ، يەنە بىر قولى بىلەن چىراغنى دالدا قىلىپ دەيۇيىنىڭ يۇزىنى يورۇتتى - دە، سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن، كۇلۇپ تۇرۇپ:

— بۇگۇن رەڭگىرويىڭىز خېلى ياخشى كۆرۈنىدۇ، — دېدى.

باۋيۇي يامغۇرلۇقنى سىلىپ تاشلىۋەتكەندىن كېيىن، دەيۇي ئۇنىڭ ئۇستىبېشىغا قارىدى، ئۇ ئىچىگە نىمكەش قىزىل دارايى كالتە كەمزۇل كىيىپ، بېلىگە يېشىل پوتا باغلىۋالغانىدى، سايىۋەن گۇللۇك يېشىل پاڭچۇ ئىشتان تىزىدىن كۆرۈنۇپ تۇراتتى، پۇتىغا كالاۋۇتۇن بىلەن تۇتاش كەشتە تىكىلگەن شايى

① سېرا — «سېرە» (شالاڭ) سۆزىنىڭ قىسقارتىلغىنى.

پايپاق ۋە گۈلگە قونغان كېپىنەك سۈرىتى سىزىلغان خەي كىيىۋالغاندى.

ــ ئۇستىگىز يامغۇردىن قورقسا، ئايىغىگىزدىكى بۇ خەي ـ پايپاق يامغۇردىن قورقمامدۇ؟ ــ دەپ سورىدى دەيىۋي، ــ پاكىز تۇرۇپتۇ تېخى.

ــ مېنىڭ بۇ نېمەمنىڭ ھەممىسى تەل، ياۋا نەشپۈت ياغىچىدىن ياسالغان باشماق كىيىپ كەلگەنىدىم، ئۇنى دەھلىزگە سېلىپ قويدۇم، ــ دېدى باۋىيۇي كۈلۈپ.

دەيىۋي ئۇنىڭ يامغۇرلۇقى بىلەن مىسىل قالپىقىنىڭ ئادەتتە بازاردىن تاپقىلى بولمايدىغان ۋە ئىنتايىن سىپتا ۋە ئەپلىك توقۇلغانلىقىنى كۆرۈپ، باۋىيۇيدىن:

ــ بۇ قانداق ئوتتىن توقۇلغاندۇ؟ توۋا، بۇنى كىيىۋالسىگىز كىرپىدەك كۆرۈنمەي قالىدىكەنسىز، ــ دېدى.

ــ بۇ ئۇچ خىل كىيىمنى ماڭا بېيجىڭ ۋاڭ سوۋغا قىلغان، ــ دېدى باۋىيۇي، ــ ئۆزىمۇ ئادەتتە يامغۇر ياغقان چاغلاردا، ئائىلىسىدە مۇشۇنداق كىيىدىكەن. سىز بۇلارنى ياقتۇرسىگىز، مەنمۇ سىزگە بىر يۈرۈش ئەكېلىپ بېرەي. باشقىسى بىر نۆرى، مۇنۇ مىسىل قالپاقنىڭ قىزىققۇچىلىكى بار ئىكەن، توپىسىدىكى مۇنۇ قۇببىسى بوش تۇرىدۇ، قىش كۈنلىرى قار ياغقاندا، قۇلاقچا بىلەن كىيىشكە تۇغرا كەلسە، بۇنىڭ بامبۇك تومىكىنى چىقىرىۋېتىپ قۇببىسىنى ئېلىۋەتسە مۇنۇ كىزىكىلا قالىدۇ. قار ياغقاندا ئەر ـ ئاياللارنىڭ ھەممىسى كىيىسە بولىۋېرىدۇ. مەن سىزگە بىرنى بېرەي، قىش كۈنلىرى قار ياغقاندا كىيەرسىز.

ــ ماڭا لازىمى يوق ! ــ دېدى دەيىۋي كۈلۈپ، ــ ئۇنى كىيسەم خۇددى رەسىمدىكى ياكى ئويۇندىكى بېلىقچى مومايغا ئوخشاپ قالارمەن.

ئۇ بۇ گەپنى قىلىپ قويۇپ، بۇ گەپنىڭ بايا باۋىيۇيگە ئۆزى ئېيتقان گەپ بىلەن ئۇدۇل كېلىپ قالغانلىقى ئېسىگە كېلىپ، بەك پۇشايمان قىلدى ـ دە، ئىزا تارتىپ قىزىرىپ كەتتى ۋە

شىرەگە بېشىنى قويۇۋېلىپ توختىماي يۆتىلىشكە باشلىدى.

باۋيۇي ئۇنىڭ سۆزىگە ئانچە كۆڭۈل بۆلمىگەندى، شىرەنىڭ ئۈستىدىكى شېئىرغا كۆزى چۈشۈپ، قولىغا ئېلىپ بىر قۇر ئوقۇپ چىقىپ ئىختىيارسىز ماختاپ كەتتى. دەييۇي بۇنى ئاڭلاپ دەرھال ئورنىدىن تۇردى ـ دە، شېئىرنى تارتىۋېلىپ چىراغقا تۇتۇپ كۆيدۈرۈۋەتتى.

ـــ ئۇنى ئوبدان يادلىۋالدىم، ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

ـــ مەن ئارام ئالاي، مەرھەمەت قىلىپ كەتسىڭىزچۇ، ئەتە يەنە كېلەرسىز، ـــ دېدى دەييۇي.

باۋيۇي قوينىغا قولىنى سېلىپ، ياڭاقچىلىق ئالتۇن سائىتىنى ئېلىپ قارىۋىدى، يېڭىسى شام بىلەن خۇپتەن ئارىلىقىدىكى ۋاقىتنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ، دەرھال سائىتىنى قوينىغا سېلىپ:

ـــ راست، ئارام ئېلىشىڭىز كېرەك ئىكەن، سىزنى بىرمۇنچە ئاۋارە قىلىپ قويدۇم، ـــ دېدى ـ دە، شۇ گەپ بىلەن يامغۇرلۇقنى يېپىنىپ، مىسىل قالپىقىنى كىيىپ چىقىپ كەتكەنىدى، يەنە كەينىگە يېنىپ كىرىپ:

ـــ نېمە يېگۈڭىز كېلىدۇ؟ ماڭا ئېيتىڭ، ئەتە ئەتىگەندىلا چوڭ ئانامغا ئۆزۈم مەلۇم قىلسام، بۇ يەردىكى قېرى ئاياللارنىڭ بىرىپ دېگىنىدىن چۈشىنىشلىك بولمامدۇ؟ ـــ دېدى.

ـــ ماقۇل، كېچىچە ئويلاپ قويای، ئەتە ئەتىگەنده سىزگە ئېيتارمەن، ـــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ، ـــ ئاڭلاۋاتامسىز، يامغۇر تازا چۈشكىلى تۇردى. تېزرەك كېتىڭ، ھەمراھ بولۇپ كەلگەن كىشى بارمۇ؟

ئىككى خىزمەتكار ئايالنىڭ جاۋابى ئاڭلاندى:

ـــ بار، تاشقىرىدا كۈنلۈك تەييارلاپ، پانۇسنى يېقىپ قويدۇق.

ـــ مۇشۇنداق يامغۇر ياغقان كۈنمۇ پانۇس يېقامدىكەن؟ ـــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

ـــ هېچقىسى يوق، قوچقار مۇڭگۈزىدىن ياسالغان، يامغۇردىن قورقمايدۇ، ـــ دېدى باۋيۇي.

دەييۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، كىتاب جاۋىنى ئۈستىدىن يۇمىلاق ئەينەك پىنۇسنى ئالدى ـ دە، بىر تال كىچىك شام ياقتۇرۇپ باۋيۇيگە سۇندى ۋە:

ـــ مۇنۇ پانۇس ئۇنىڭدىن يورۇقراق، دەل يامغۇردا ياقىدىغان پانۇس، ـــ دېدى.

ـــ مەندىمۇ مۇشۇنداقتىن بىرسى بار، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ خىزمەتكارلار تېيىلىپ كەتسە چېقىلىپ كېتەرمىكىن دەپ ياققۇزمىغانىدىم.

ـــ پانۇس ئەتىۋارمۇ، ئادەممۇ؟ ـــ دېدى دەييۇي، ـــ ياغاچ باشماق كىيىشكە تازا ئۆگەنمەپسىز ـ دە. ئۇلار پانۇسنى ئالدىڭىزدا كۆتۈرۈپ ماڭسۇن، مۇنۇ پانۇس ئەپچىل ھەم يورۇقراق، ئەسلىدە يامغۇر ياغقانىدا ئۆزۈم كۆتۈرۈپ ماڭاتتىم. بۇنى ئۆزىڭىز كۆتۈرۈپ ماڭسىڭىز ياخشى بولمامدۇ؟ ئەتە ئەۋەتىپ بېرەرسىز. قولىڭىزدىن چۈشۈپ كەتسىمۇ كارى چاغلىق. نېمانداق سىزدە بىردىنلا «جان كەتسە كەتسۇن، مال كەتمىسۇن» دەيدىغان خۇي پەيدا بولۇپ قالغاندۇ!

باۋيۇي ئۇن چىقماستىن پانۇسنى ئالدى. ئالدىدا ئىككى ئايال كۈنلۈك بىلەن ھېلىقى «قوچقار مۇڭگۈزى» پانۇسىنى كۆتۈرۈپ ماڭدى. ئارقىسىدا يەنە ئىككى چۆرە قىز كۈنلۈك تۇتۇپ ماڭدى. باۋيۇي دەييۇي بەرگەن پانۇسنى چۆرە قىزغا بېرىپ، ئۆزى شۇ قىزنىڭ مۇرىسىنى تۇتۇپ ئۆيدىن چىقىشتى.

ئۇلار كېتىش بىلەنلا، دەييۇينىڭ ئۆيىگە ئاسارۇنزار ھويلىدىن ئىككى خىزمەتكار ئايال كەلدى. بۇلارنىڭ قولىدىمۇ كۈنلۈك بىلەن پانۇس بار ئىدى. ئۇلار يوغان بىر بولاق قارلىغاچ چاڭگىسى بىلەن بىر بولاق ئاپپاق ھەپىرەڭ بەرگىدەك پەرەڭ شېكىرى ئېلىپ كەلگەنىدى.

ـــ بۇ بازاردىن سېتىۋالغاندىن ياخشى، ـــ دېدى ئۇلار، ـــ

باۋچەي خېنىم ئۆزلىرىنى ھازىرچە بۇنى ئىچىپ تۇرغاي، تۇگىگەندە يەنە ئەۋەتىپ بېرىمەن دېدى.

دەييۇي ئۇلارغا جاۋابەن:

ــ ئاۋارە بوپتۇ، رەھمەت، ــ دېدى، ئاندىن ئۇلارغا تاشقىرىقى ئۆيدە ئولتۇرۇپ چاي ئىچىڭلار، ــ دەپ بۇيرۇدى.

ــ چاي ئىچمەيمىز، يەنە ئىشلىرىمىز بار، ــ دېدى ئايالىلار كۇلۇمسىرەپ.

ــ سىلەرنىڭ ئالدىراشلىقىڭلارنى مەنمۇ بىلىمەن، ــ دېدى دەييۇي كۇلۇپ، ــ ھازىر ھاۋا سالقىنلاپ قالدى، تۇنمۇ ئۇزاردى، تايىن كېچىلىك سورۇن تۇزۇپ، بىر ـ ئىككى دو قەغەز ئويناشقا ئالدىراۋاتقانسىلەر.

ــ راستىنى ئېيتسام، خېنىم، بۇ يىل ئامىتىم كېلىپ قالدى، ــ دېدى ئىككى ئايالىنىڭ بىرسى كۇلۇپ تۇرۇپ، ــ بەرىبىر ھەر كېچىسى بىرنەچچىمىز جېسەكچىلىك قىلىدىكەنمىز، ئىشقا دەخلى يەتكۇزۇپ قويساق ياخشى بولمايدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە، كەچلىك سورۇن تۇزۇپ، جېسەكچىلىك قىلغاچ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىمىز. بۇگۇن مېنىڭ تۇجالىغىم ئىدى. بۇ چاغقىچە باغنىڭ دەرۋازىسى تاقىلىپ بولغاندۇ، سورۇنغا ئۇلگۇرۇپ بارسام بولاتتى.

ــ سىلەرنى جوڭتىپ، پۇل تېپىشىڭلارغا دەخلى يەتكۇزۇپ قويۇپتىمەن، بۇ نەرسىلەرنى يامغۇرغا قارىماي ئېلىپ كەپسىلەر، ــ دېدى دەييۇي كۇلۇپ. ئاندىن خىزمەتكارىغا بۇيرۇدى، ــ ئۇلارغا بىرنەچچە يۇز داچەن بەرگىن، شاراب ئېلىپ ئىچىپ، يامغۇردا كىچىككىنە قىزىۋالسۇن.

ــ خېنىم، شاراب پۇلى ئىنئام قىلىمەن دەپ پۇل چىقىم قىلمىسىلا بولاتتى، ــ دېدى ئىككى ئايال تەڭلا كۇلۇمسىرەپ. ئاندىن تەزىم قىلىپ باش ئۇرۇشتى. تاشقىرىغا چىقىپ پۇلنى ئېلىپ، كۇنلۇكنى ئېچىپ قايتىپ كېتىشتى.

زىجۇەن قارلىغاچ چاڭگىسىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن،

چىراغنى باشقا يەرگە يۆتكەپ، پەردىنى چۈشۈرۈپ دەييۇينى ياتقۇزۇپ قويدى. دەييۇي ياستۇققا باش قويۇش بىلەن باۋچەينى ئەسلىدى، ئۇنىڭ ئانىسى ۋە ئاكىسى بارلىقىغا ھەۋىسى كەلدى. بىردەمدىن كېيىن يەنە باۋيۇينىڭ ئۇنىڭ بىلەن ھەمىشە ئىناقلىقىنى ئويلاپ، ئۇنىڭدىن گۇمانلىنىپمۇ قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە دېرىزە ئالدىدىكى بامبۇك شاخلىرى ۋە بانان يوپۇرماقلىرىغا شارىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇر ئاۋازىنى ئاڭلاپ، پەردىدىن ئۆتۈۋاتقان سوغۇقنى سېزىپ، يەنە غېرىبسىنىشقا باشلاپ، ئىختىيارسىز كۆزىدىن ياش تامچىلىدى. تۆتىنچى جېسىمك ۋاقتىدىلا ئاندىن ئۈيقۇغا كەتتى. ھازىرچە باشقا گەپ يوق، يەنە نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتا ئوقۇغايسىز.

قىرىق ئالتىنچى باب

لاۋزا ئادەمنىڭ لاۋزا ئىش قىلىشتىن خالىي بولمىغانلىقى يۇەنياڭ قىزنىڭ قوشماق ئۆردەكتەك جۈپ بولۇشنى رەت قىلغانلىقى

دەييۇي تۆتىنچى جېسىك ۋاقتى ئۆتكەندە، ئاستا ـ ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى. بۇ توغرىدا ھازىرچە باشقا گەپ يوق.

ئەمدى فېڭجيېگە كەلسەك، ئۇ شىڭ ئاغىچا خېنىم چاقىرتقانلىقىنى ئاڭلاپ، نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي، ھاپىلا ـ شاپىلا باشقىدىن ئۇستىبېشىنى بىرقۇر يەڭگۈشلەپلا مەپىگە چۈشۈپ بۇ يانغا ئۆتتى. شىڭ ئاغىچا خېنىم ئۆيدىكى كىشىلەرنى چىقىرۋېتىپ، فېڭجيېگە كۈسۈرلاشقا باشلىدى:

ـــ سېنى چاقىرتىشىم باشقا ئىش ئۈچۈن ئەمەس، كىشىنى تەڭلىككە سالىدىغان بىر ئىش چىقىپ قالدى، بۇ ئىشنى بېگىم ماڭا تاپشۇرغان. مەن ئامال تاپالماي بېشىم قېتىپ، ئاۋۇال سەن بىلەن مەسلىھەتلىشەي دېگەن يەرگە كەلدىم. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىكى يۇەنياڭغا بېگىمنىڭ كۆزى چۈشۈپ قاپتۇ، ئۇنى ئۆي كىشىسى قىلمەن، سەن بېرىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن سوراپ، شۇنى ماڭا ئېلىپ بەرسەڭ، دەيدۇ. مېنىڭچە بولسا، بۇغۇ ئادەتتە بولۇپ تۇرىدىغان ئىش، بىراق ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بەرمەسمىكىن دەيمەن، بۇ ئىشقا سېنىڭ بېرەر ئامالىڭ بارمىدۇ؟

فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ، كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

ـــ مېنىڭ پىكرىمچە بولغاندا، بۇنداق تامغا ئۇسىسىكمىكىن

دەيمەن. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم يۈەنياڭدىن ئايرىلىپ قالسا گېلىدىن غىزامۇ ئۆتمەيدۇ، بۇنداق تۇرسا ئۇنى بېرىشكە كۆزى قىيامدۇ؟ ئادەتتە پاراڭلىشىپ قالغاندىمۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم دائىم: « ئەمدى يېشىمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالدى، ئوڭ يېنىدا بىر، سول يېنىدا بىر دېگەندەك، ئۆيدە توقالنى كۆپەيتىپ نېمە قىلىدۇ؟ بىرىنچىدىن، خەقنىڭ قىز بالىۋاقىسىغا كاشىلا بولىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، ھەۋەسكە بېرىلىپ، ئۆزىنىڭ سالامەتلىكىنى ئاسرىمايدۇ، مەنسەپنىمۇ ئوبدان ئۆتىمەيدۇ، ئەتىدىن ـ كەچكىچە توقاللار بىلەن ھاراق ـ شارابلا ئىچىدۇ» دەپ قويياتتى. خېنىم، بۇ گەپتىن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ چوڭ بېگىمىز بىلەن ئىنتايىن خۇشى يوق ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرمامدۇ؟ ئەمدى قويۇپ بۇنداق قىلسا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىدا بېگىم ئۆزىنى دالدىغا ئالمىغان يەر تاپالماي قالارمىكىن. ئۇ چاغدا «چاشقانىنىڭ ئۆلگۈسى كەلسە مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلىپتۇ» دېگەندەك بولۇپ قالمامدۇ؟ خېنىم، سىلى خاپا بولمىسىلا، مەن بۇ ئىشقا پېتىنالمايمەن. بۇ ئىشنىڭ ئەپلەشمەيدىغانلىقى ئېنىق، ئۇنىڭ ئۈستىگە تېخى كۆڭۈلسىزلىك كەلتۈرىدۇ. چوڭ بېگىم ياشىنىپ قالدى، بەزى ئىشلاردا ئازراق گالۋاڭلىق قىلىپ قويىدۇ، ئۆزلىرى نەسىھەت قىلغانلىرى تۇزۇكمىكىن. ياشلار ئۇچۇن بۇ چاغلىق ئىش، ئەمما بېگىم ئۇلارنى دورىسا بولمايدۇ. بۇگۈنكى كۈندە، بىرمۇنچە ئىنى، جىيەن، ئوغۇل، نەۋرىلىرى بار تۇرۇقلۇق، يەنە مۇشۇنداق قىلىدىغان بولسا كىشىلەرنىڭ يۈزىگە قانداق قارايدۇ؟

ــ چوڭ خانىمدىكىلەردىن ئۇچ ـ تۆتلەپ كىچىك خوتۇن ئالغانلىرىمۇ كۆپقۇ، بۇنداق قىلىش بىزگىلا توغرا كەلمەيدىكەن؟ ــ دېدى شاڭ ئاغىچا خېنىم سوغۇققىنا كۈلۈپ، ــ مەن نەسىھەت قىلغىنىم بىلەنمۇ بەربىر كۆنمەيدۇ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۇ دېدىكىگە بەك ئامراق بولسىمۇ، ئۇنى ساقلى ئاقارغان ۋە مەنسەپ تۇتقان چوڭ ئوغلى ئېلىپ ئۆي كىشىسى قىلاي دېسە، ياق دەپ

رەت قىلالماس دەيمەن. سېنى مۇنداقلا بىر مەسلىھەتلىشىپ باقايلى دەپ چاقىرتىشىم ئىدى. سەن بىرمۇنچە يوقىلاڭ گەپلەرنى قىلىۋاتىسەن ! سېنى دەپ باق دېگىنىمنىڭمۇ يولى باردۇ؟ ئەمىسە، ئۆزۈم بارسام بولغۇدەك، سەن تېخى مېنى نەسىھەت قىلمىدىڭ دەۋاتىسەن ! سەن بېگىمنىڭ مىجەزىنى تېخى بىلمەيسەن ! نەسىھەت كار قىلمىغاچقا، ئاۋۋال ماڭا قورساق كۆپۈكى قىلدى.

فېكىجېنىڭ بىلىشچە، شىڭ ئاغىچا خېنىم بىجىنبوش ئىدى، جيا شېغا خۇشامەت قىلىش يولى بىلەن ئۆزىنى ساقلاشنىلا بىلەتتى. ئاندىن قالسا، ئاچ كۆزلۈك بىلەن پۇل - دۇنيا توپلاپ ئۆز كۆڭلىنى خۇش ئېتەتتى، ئائىلىدىكى ھەرقانداق ئىشنى جيا شېنىڭ ئىختىيارىغا تاشلاپ بېرەتتى، كىرىم - چىقىم قىلىنىدىغان پۇللار ئۇنىڭ قولىدىن ئۆتۈشكە تۇغرا كەلسە، ئىنتايىن پىخسىقلىق قىلاتتى، جيا شېنى ئىسراپخور دېگەن ئاتاقنى چىقىرىپ، «ئارىدا مەنلا تېجەپ قالغاندا ئاندىن كېمىنى تولدۇرغىلى بولىدۇ» دەيتتى. ئوغۇل - قىزلىرى ۋە غالىچا - دېدەكلىرىنىڭ بىرەرىگىمۇ ئىشەنمەيتتى، بىرەر گېپىگىمۇ قۇلاق سالمايتتى. بايا بۇ گەپنى قىلىۋىدى، فېكىجيې ئۇنىڭ يەنە تەرسالىق قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردى، نەسىھەت قىلغان بىلەنمۇ كار قىلمايدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ئالمان - تالمان كۈلۈمسىرەپ سۆز باشلىدى:

— خېنىم، بۇ گەپلىرى ناھايىتى توغرا كەلدى. مېنىڭ يېشىممۇ چاغلىقلا تۇرسا، مەن نېمىنى بىلەتتىم؟ ھەربىرلىرى ئاتا - ئانا تۇرسىلا، ھېلىغۇ بىر دېدەك ئىكەن، ھەرقانچە چوڭ تىرىك گۆھەر بولسىمۇ بېگىمگە بەرمەي كىمگە بېرەتتى؟ كەينىدە قىلىنغان گەپ - سۆزلەرگە ئىشەنگىلى بولامتى؟ مەنمۇ راسا ئەخمەق ئىكەنمەن ! بىزنىڭ ئوتتۇرانچى غوجامنى ئالساق، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ناماقۇل ئىش قىلىپ قويسا، بېگىم، خېنىم، ھەربىرلىرى ئۇنىڭدىن شۇنداق نەپرەتلىنىشلاكى، دەرھال تۇتۇپ

كېلىپ تاياق ئاستىدا ئۆلتۈرۈۋەتكۈلىرى كېلىشىدۇ، لېكىن ئالدىلىرىغا كەلسە، ئۇنىڭ يۈزىگە قاراپ، بوپتىلا دېيىشىلا، تېخى ھەربىرلىرى ياخشى كۆرگەن نەرسىلىرىنى ئۇنىڭغا تارتۇق قىلىشىلا. ئەمدى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمۇ بېگىمگە ئەلۋەتتە شۇنداق مۇئامىلە قىلۇر، دەيمەن. مېنىڭچە بولغاندا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇگۈن كۆڭلى خۇش، سورىنىدىغان ئىش بولسا بۇگۈنلا سورانساق، مەن ئاۋۋال بېرىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى گەپكە تۇتۇپ تۇراي، خېنىم ئۆزلىرى ئۇيانغا ئۆتكەندىن كېيىن، مەن بىرەر ئىشنى باھانە قىلىپ نېرى بولاي، ئۆيدىكى كىشىلەرنىمۇ ئېلىپ چىقىپ كېتەي. ئاندىن ئۆزلىرى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن بىمالال سۆزلەشسىلە. بەرسە تېخى ياخشى، بەرمىسىمۇ ھېچ ۋەقەسى يوق، باشقىلارمۇ ئۇقماي قالىدۇ.

شۇڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ گەپلىرىدىن يەنە كۆڭلى ئېچىلىپ، ئۇنىڭغا بۇنداق دەپ ئۇقتۇرۇپ قويدى:

ــ مېنىڭ غەرىزىمنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا بىلدۈرمەي تۇرغىن. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم يېقىن دەپ قالسا، بۇ ئىش چورتلا تۈگىگەن بولۇپ قالىدۇ. ئۆز كۆڭلۈمدە ئاستا يۈەنياڭنىڭ ئۆزىگە دەپ باقايمىكىن دەيمەن. ئۇغۇ ئىزا تارتىدۇ. ئۇنىڭغا بىر ـ بىرلەپ ئۇقتۇرسام، ئۇ لام ـ جىم دېمىسە ئىش ئەپلەشكەن بولىدۇ، ئاندىن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا دەيمىز. ئۇ چاغدا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم كۆنمىسە كۆنمەۋەرسۇن، ئۇنىڭ رايىغا قاراپ تۇرمايمىز. «كېتىمەن دېگەننى قوغلاشقىلى بولمايدۇ» دېگەن گەپ بار. دەرۋەقە، مۇشۇنداق قىلساق ئەپلەشكۈدەك.

ــ خېنىم، يەنىلا ئۆزلىرى تەدبىرلىك ئىكەنلا، ــ دېدى فېڭجېي كۈلۈپ، ــ شۇنداق بولسا بەك ئەپلىشىدىكەن، ھېلىغۇ يۈەنياڭ ئىكەن، مەيلى كىم بولسا بولسۇن، قېنى قايسىبىرى كىم يۇقىرىغا ئۆرلەشنى، ياخشى كۇن كۆرۈشنى خالىمايدىكەن؟ يېرىم ـ يارتا غوجا خېنىم قىلاي دېسە ئۇنىماي دېدەك بولۇشنى خالىغىنى بىلەنمۇ، بەربىر كەلگۈسىدە بىرەر سايىقا قوشۇپ

قويسا تۇگىشىدۇ شۇ !

ــ شۇنى دېگىنە، ــ دېدى شائ ئاغىچا خېنىمغۇ كۈلۈپ، ــ ھېلىغۇ يۈەنياك ئىكەن، غوجىدارلىق قىلىۋاتقان چاك دېدەكلەردىمۇ قايسىبىرى شۇنداق بولۇشنى خالىمايدۇ؟ سەن كېتىپ تۇرغىن، ئەمما بۇ ئىشنى بىلىندۇرۇپ قويما، كەچلىك غىزادىن كېيىن مەن ئۇ تەرەپكە ئۆتىمەن.

فېڭجىيې ئۆز كۆڭلىدە: «يۈەنياك بەك ئىچى كۆچلۈك، زەردىلىك دېدەك، بىز بۇنداقمۇ دەۋاتمىز، ھەي، ئۇنىاك رازى بولۇشى ناتايىن. مەن ئالدىدا بېرىپ، قېيىنئانام كەينىمدىن بارسا، ئۇنى سۆزگە كۆندۈرەلىسىغۇ ھېچ گەپ يوق، كۆنمەي قالسا، بۇ قېيىنئانام تولىمۇ گۇمانخور ئايال، بىلىندۇرۇپ قويۇپسەن دەپ مەندىن گۇمانلىنىپ ، سىپايىگەرچىلىك قىلغىلى تۇرارمىكىن، ئۇ چاغدا سېنىاك گېپىڭگە كىرىپتىمەن دەپ، خىجىل بولغىنىدىن جۇدۇنى ئۆرلەپ ئاچچىقىنى مەندىن ئالسا، ماڭا سەتچىلىك بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە، ئۇيانغا بىللىلا ئۆتەيلى، مەيلى ئۇ كۆنسۇن ـ كۆنمىسۇن، مەندىن گۇمانلانمايدۇ» دېگەن ئويغا كېلىپ، كۈلدى ـ دە:

ــ بايا مەن كېلىشىمدە تاغاملارنىڭكىدىن ئىككى قەپەس كەكلىك ئەۋەتىپتىكەن، خىزمەتكارلارغا قورۇپ قويۇڭلار دەپ تاپىلاپ قويغان، ئۆزلىرىگە كەچلىك غىزا ۋاقتىدا سۇنۇپ بەرمەكچىدىم. ھېلى دەرۋازىدىن كىرىۋاتقىنىمدا، مۇلازىملار «خېنىمنىاك مەپىسىگە چاك كېتىپتۇ، ياساتقىلى ئەكېتىۋاتىمىز» دەپ مەپىنى كۆتۈرۈپ ماڭغىنىنى كۆرۈپ قالدىم. شۇ تاپتىلا، مېنىاك مەپەمگە چۈشۈپ بىللە ئۆتسەك بولغۇدەك، ــ دېدى.

شائ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپ بىلەن، ئېگىنلىرىنى ئالدۇرۇپ يەڭگۈشلىۋالدى، فېڭجىيې پايپاسلاپ بىردەم خىزمىتىنى قىلغاندىن كېيىن، قېيىنئانىسى بىلەن مەپىگە چۈشۈپ بۇ تەرەپكە ئۆتتى.

ــ خېنىم، ئۆزلىرى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىاك يېنىغا

كىرگەندە، ــ دېدى فېڭجيې يەنە، ــ مەنمۇ سوۋدىشىپلا ماڭسام، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم مېنى نېمىشقا كەلدىڭ دەپ سوراپ قالسا ئانچە ئوبدان بولمىغۇدەك، ئۇنىڭدىن كۆرە ئۆزلىرى كىرگەچ تۇرسىلا، مەن ئېگىنىمنى يەڭگۇشلىۋېتىپ ئاندىن كىرەي.

شۇڭ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپنى ئورۇنلۇق تېپىپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭكىگە ئۆزى يالغۇز كەلدى. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن بىرده‌م پاراڭلىشىپ، ئورنىدىن قوپتى، ژاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىگە كىرىمەن دەپ قويۇپ ئارقا ئىشكتىن چىقتى - ده، يۇەنياڭنىڭ ياتقى ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، يۇەنياڭنىڭ ئۆيده يېڭنە ئىشى قىلىۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشتى، ئۇمۇ شۇڭ ئاغىچا خېنىمنى كۆرۈپلا ئورنىدىن تۇردى.

ــ نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟ ــ دەپ سورىدى شۇڭ ئاغىچا خېنىم كۈلۈپ ۋە يېنىغا كېلىپ قولىدىكى يېڭنە ئىشىنى قولىغا ئالدى، ــ تىكىۋاتقان كەشتەڭنى كۆرۈپ باقايچۇ، ــ كەشتىنى كۆرۈپ بېقىپ، يەنە، ــ بارغانسېرى ئۇستا بولۇپ كېتىۋېتىپسەن، ــ دېدى.

ئاندىن يېڭنە ئىشىنى قويۇپ، يۇەنياڭغا باشتىن - ئاياغقىچە بىرقۇر كۆز يۈگۈرتتى، يۇەنياڭ سۇس بىنەپشە رەڭ دارايىدىن نىمكەش چاپان، پۇرمە جىيەكلىك كۆڭ تاۋار جىلىتكە، سۇس يېشىل بەل كۆڭلەك كىيىۋالغاندى، ئۇنىڭ بېلى ھەرىنىڭ بېلىدەك ئىنچىكە، غولى تۇز، مەڭزى ئۆرده‌ك تۇخۇمدەك، چاچلىرى قاپقارا، قاڭشىرى ئېگىز، ئىككى مەڭزىده بىلىنەر - بىلىنمەس بىرنەچچە تال سەپكۇنى بار ئىدى.

يۇەنياڭ ئۇنىڭ ئۆزىگە بۇنداق سەپسېلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ سەل ئوڭايسىزلاندى - ده، ئىچىده ھەيران بولدى. شۇڭا، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ خېنىم، ئەجەب بىر ئەمەسلا چاغدا كېلىپ قاپتىلىغۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

شاڭ ئاغىچا خېنىم كۆز ئىشارىتى قىلىۋىدى، سوڭدىشىپ كەلگەنلەر چىقىپ كېتىشتى. شاڭ ئاغىچا خېنىم ئولتۇرۇپ يۈەنياڭنىڭ قولىدىن تارتىپ تۇرۇپ:

ــ مەن ئالايىتەن سېنى مۇبارەكلىگىلى كەلدىم، ــ دېدى كۈلۈپ.

يۈەنياڭ بۇ گەپنىڭ مەنىسىنى بىرئاز پەملەپ قېلىپ، ئىختىيارسىز قىزىرىپ كەتتى، بېشىنى ساڭگىلىتىپ لام ـ جىم دېمىدى.

ــ ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن، ــ دېدى شاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ چوڭ بېگىمنىڭ يېنىدا ئىشەنچلىك بىرەر ئادەم يوق، كۆڭلىدە يەنە بىرەرنى سېتىۋالايمۇ دەيدۇ، لېكىن دەللالنىڭ قولىدىن ئۆتكەنلەرنى پاكىز دېگىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە خۇي ـ پەيلىنى بىلمىگەندىن كېيىن، سېتىۋالغان بىلەنمۇ ئۇچ ـ تۆت كۈن ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا شېتىلىلىك قىلىپ ئالۋاستىنى ئۇسسۇلغا سالغىلى باشلايدۇ. پۈتۈن قەسىردىكى ئەۋلادىي چاكارلارنىڭ قىزلىرىدىن بىرەرنى تاللايلى دېسەك، تۇزۇكرەكى يوق ئىكەن. ئۇنىسى يارىسا، بۇنىسى يارىمايدىكەن، شۇڭا خېلىدىن بېرى ساڭا كۆزىمىزنىڭ قىرىنى سېلىپ كەلدۇق. بۇ قىزلارنىڭ ئارىسىدا ئەڭ يارىاملىقى سەن ئىكەنسەن، چىراي ـ تۇرقۇڭ، ئىش قىلىشلىرىڭ، ئادەمگەرچىلىكىڭ بولسۇن، ھەممە جەھەتتە مۇلايىم ـ ئىشەنچلىك ئىكەنسەن. دېمەكچى بولغىنىم، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن سوراپ سېنى ئۆي كىشىسى قىلىپ قويساق، دەيمىز. سېنى سىرتتىن سېتىۋالغانلارغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ، بۇدا ئۆيگە كىرىشكىدە يۈزۈڭنى ئېچىپ، ساڭا كىچىك خېنىم دەپ ئۇنۇڭ بېرىمىز، يۈز ـ ئابرۇيلۇق ھەم ئىززەتلىك بولىسەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزۈڭمۇ ئوبدانلا دىتىڭ بار قىز. «ئالتۇننىڭ قەدرىنى زەگەر بىلىدۇ» دېگەن گەپ بار. شۇڭا، بېگىمنىڭ كۆزىگە چۈشۈپ قالغان ئوخشايسەن! مۇشۇنداق بولغاندا، سېنىڭمۇ يۈكسەك ئارزۇ ـ ئارمانلىرىڭ ئەملگە ئاشقان بولىدۇ،

ئاندىن سېنى يامان كۆرىدىغان كىشىلەرنىڭمۇ ئاغزى تۇۋاقلىنىدۇ. يۇرە، بىللە كىرىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلايلى.

شاڭ ئاغىچا خېنىم گېپىنى تۈگىتىپ ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ ماڭماقچى بولدى.

يۈەنياڭ قىزىرىپ، قولىنى تارتىۋېلىپ ماڭغىلى ئۇنمىدى. شاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ ئىزا تارتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، يەنە سۆز قىستۇرۇپ قويدى:

ــ بۇنىڭ ئىزا تارتىدىغان نېمىسى بار؟ سېنىڭ گەپ قىلىشىڭنىڭ ھاجىتى يوق، ماڭا سۆزدىشىپ كىرسەڭلا بولدى.

يۈەنياڭ بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە قىمىر قىلماي تۇرىۋەردى. شاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ بۇ ئەپتىنى كۆرۈپ يەنە گەپ باشلىدى:

ــ سەن تېخى ماقۇل دېمەيدىغان ئوخشىمامسەن؟ راستلا ماقۇل دېمەيدىغان بولساڭ، راسا ئەخمەق قىز ئىكەنسەن جۇمۇ. غوجا خېنىم قىلاي دېسە ئۇنىماي دېدەك بولۇشقا رازى بولامدىكەنە ! ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن كېيىن بىرەر سايىقا قوشۇپ قويسا، يەنىلا غالچا ـ دېدەك بولۇپ قېلىۋېرىسەن، بىزنىڭ كەينىمىزگە كىرگىن، ئۆزۈڭمۇ مېنى بىلىسەن، مېنىڭ مىجەزىم ئوبدان. مەن يۇز قارىمايدىغانلاردىنمۇ ئەمەس، بېگىممۇ سىلەرگە ئوبدان مۇئامىلە قىلىدۇ. بىرەر يېرىم يىلدىن كېيىن بىرەر ئوغۇلمۇ ياكى قىزمۇ تۇغۇپ قالساڭ، سەنمۇ مەن بىلەن بىر قاتاردا تۇرىسەن. ئۆيدىكى خىزمەتكارلاردىن قايسىسىنى ئىشلەتكۈڭ كەلسە كىم ياق دېيەلەيدۇ؟ تەييار تۇرغان غوجايىنلىقنى قىلماي، پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويساڭ كېيىن پۇشايمانىنى ئالمدىغان قاچا تېپىلمايدۇ !

يۈەنياڭ يەنىلا ئۈن دېمەي، بېشىنى ساڭگىلىتىپ تۇرىۋەردى.

ــ شۇنچە چۈس ـ چېچەن قىز ئىدىڭ، نېمانداق گومۇش بولۇپ قالدىڭ؟ ــ دېدى شاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ دېتىڭغا

ياقمايدىغان يېرى بولسا دەۋەرگەن، مەن ھۆددىگە كۆتۈلۈڭدىكىدەك قىلىپ بېرىمەن.

يۈەنياڭ گەپ قىلماي تۇرىۋەردى.

ــ تايىنلىق، ئاتا ـ ئانام بار دەپ، ئۆزۈڭ جاۋاب بەرگۈڭ كەلمەي، خىجىل بولۇپ، شۇلاردىن سوراپ باقسۇن دېمەكچىسەنغۇ؟ ــ دېدى شياڭ ئاغىچا خېنىم كۈلۈپ، ــ بۇمۇ بار گەپ. ئۇلاردىن مەن ئۆزۈم سورايمىز. ئۇلار كېلىپ سەندىن سورىغاندا، گېپىڭ بولسا شۇلارغا دەرسەن.

شياڭ ئاغىچا خېنىم گېپىنى تۈگىتىپ فېڭجېيېنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

فېڭجېي ئاللىقاچان ئېگىنلىرىنى يېڭىۋىلىۋالغاندى، ئۆيدە باشقا كىشى بولمىغانلىقتىن، بايىقى گەپلەرنى پىڭئېرغا دەپ بەرگەنىدى.

ــ مېنىڭ قارىشىمچە، ــ دېدى پىڭئېرمۇ بېشىنى چايقاپ كۈلۈپ، ــ بۇ ئىش زادىلا ئەپلەشمەيدۇ، ئادەتتە بىزمۇ كەينىدىن گەپ ـ سۆز قىلىشقىنىمىزدا، ئۇنىڭ ئەپتىدىن ئۇنىمايدىغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. قېنى ئۆزىگە دەپ باقسۇنلا.

ــ ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇ ئۆيگە مەسلىھەتكە كېلىشى تۇرغان گەپ، ــ دېدى فېڭجېي، ــ يۈەنياڭ كۆنسىغۇ مەيلى، كۆنمەي قالسا بىكاردىن ـ بىكار خېنىمنىڭ يۈزىگە سەت بولمامدۇ؟ سەن بېرىپ خىزمەتكارلارغا ئېيتىپ قوي، كەكلىكلەرنى قورۇسۇن، باشقا نەرسىلەردىنمۇ بىرقانچە خىل قوشۇپ غىزاغا تەييارلىق قىلسۇن، سەن باشقا يەرگە بېرىپ ئويناپ تۇر، ئاغىچا خېنىمنىڭ كەتكەنلىكىنى ئۇققاندىن كېيىن يېنىپ كەلگىن.

پىڭئېر ئۇنىڭ تاپشۇرۇقىنى خىزمەتكار ئاياللارغا ئۆز ئەينى يەتكۈزۈپ قويۇپ، باغقا قاراپ بەخرامان ماڭدى.

يۈەنياڭ شياڭ ئاغىچا خېنىم بۇ يەردىن كەتكەندىن كېيىن، چوقۇم فېڭجېيېنىڭكىگە بېرىپ مەسلىھەتلىشىدۇ، ئاندىن بىركىم كېلىپ مەندىن گەپ سورايدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە كۆزىدىن نېرىراق

بولۇپ تۇرايلا، دېگەن يەرگە كەلدى ـ دە، بىرىپ خۇپونى تېپىپ، ئۇنىڭغا:

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم مېنى سوراپ قالسا، ئاغرىپ قاپتۇ، ئەتىگەنلىك غىزانىمۇ يېمىدى، دەپ قويغىن، باغقا بېرىپ چۆرگۈلەپ كېلىمەن، ـــ دېدى.

خۇپو ماقۇل دېدى. يۈەنياڭ باغقا كىرىپ، ئۇيەر ـ بۇيەرنى تاماشا قىلىپ يۈرەتتى، پىڭئېر بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. باشقا ئادەم يوقلۇقىنى كۆرۈپ، پىڭئېر:

ـــ يېڭى كىچىك خېنىم كېلىپ قاپتۇغۇ ! ـــ دەپ كۈلدى.

ـــ ھە، سىلەرزە تىلىڭلارنى بىر قىلىپ مېنىڭ پېيىمگە چۈشۈپتىكەنسىلەر ـ دە ! قاراپ تۇر، مەن سېنىڭ غوجايىنىڭنى تويدۇرۇپ قويمايدىغان بولسام !

پىڭئېر ئۇنىڭ چىرايىدىن خاپىلىق يېغىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئاغزى يېنىكلىك قىلغىنىغا پۇشايمان قىلدى. ئۇنى قولىدىن تارتىپ ئېرەن دەرىخىنىڭ تۈۋىگە باشلاپ كېلىپ تاشنىڭ ئۈستىگە ئولتۇردى، ئاندىن بايا فېڭجيې نېرىقى تەرەپكە ئۆتۈپ كەلگەندىن كېيىن بولغان ھەممە گەپنى بېشىدىن ـ ئايىغىغىچە بىر ـ بىرلەپ ئۇنىڭغا ئېيتىپ بەردى. يۈەنياڭ قىزىرىپ كېتىپ، پىڭئېرغا قاراپ سوغۇققىنا كۈلۈپ قويدى.

ـــ بىز ئوبدان ئۆتۈشكەنىدۇق دەپ ئويلاپتىكەنمەن. مەسىلەن، شېرىن، خۇپو، زىجۇەن، سەيشيا، يۈيچۇەر، شېيۆ، سۇيمو، شياڭيۈن قىزغا بېرىلگەن سۇيلۇ، ئۆلۈپ كەتكەن كېرىن بىلەن جىڭچۇەن، چىقىرئۆبتىلگەن چيەنشۆ، سەن بىلەن مەن قوشۇلۇپ، ئون نەچچەيلەن كىچىكىمىزدىن تارتىپ قانداق گەپلەرنى دېيىشمەيدىغان، نېمە ئىشلارنى قىلىشمىغانىدۇق؟ بۈگۈنكى كۈندە ھەممىمىز چوڭ بولدۇق، ھەركىم ئۆز ئىشى بىلەن بولۇپ كەتتى. مەن كۆڭلۈمدە بالدۇرقىدەكلا ئويلاپ، ھەرقانداق گەپ ـ سۆزۈم، نېمە ئىشىم بولسا سىلەردىن يوشۇرمىدىم، سەن مېنىڭ مۇنۇ گېپىمنى ئىچىڭدە چىڭ ساقلا،

ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىغىمۇ دېمىگىن: چوڭ بېگىمگە كىچىك خوتۇن بولۇش بۇيالمتا تۇرسۇن، ئاغىچا خېنىم شۇ تاپتا ئۆلۈپ قېلىپ، مېنى چوڭ خوتۇنلۇققا ئېلىش ئۈچۈن سوچىلارنى مىڭ ئىشقا سالغىنى بىلەنمۇ ھەرگىز ئۇنمايمەن!

پىكئىر ئەمدىلا گەپ قىلاي دەپ تۇرۇشىغا، سۇنئىي تاغنىڭ كەينىدىن قاقاھلىغان كۈلكە ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ۋۇي، يۇزى يوق قىز، قورقماستىن چۈشلۈرىنى غۇچۇرلاتقىنىنى قارا بۇنىڭ!

پىكئىر بىلەن يۈەنياڭ چۆچۈپ كېتىپ، لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ تاغنىڭ كەينىنى ئىزدىۋىدى، ئۇ باشقا بىر كىم ئەمەس شىرېن ئىكەن. ئۇ كۈلۈپ تاغنىڭ كەينىدىن چىقتى:

— نېمە ئىش بولدى؟ ماڭمۇ دەپ بېرىڭلار.

ئۇچەيلەن تاش ئۇستىدە ئولتۇرۇشتى. پىكئىر بايانىن بولغان گەپلەرنى دەپ بەردى، شىرېن ئاڭلاپ بولۇپ مۇنداق دېدى:

— تۇغرىسى، بۇ گەپنى بىزگە دېمەسلىكى كېرەك ئىدى، چوڭ بېگىمنىڭ راستلا پەسكەشلىك قىپتۇ! كىمنىڭ چىرايى - تۇرقى سەل جايىدا بولسىلا شۇنى قولدىن چىقارغۇسى كەلمەيدۇ.

— سەن رازى بولمىساڭ، مەن ساڭا بىر ئامال كۆرسىتەي، — دېدى پىكئىر.

— نېمە ئامال ئۇ؟ — دەپ سورىدى يۈەنياڭ.

— سەن ئۇدۇل بېرىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا ئېيتقىن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم سېنى جىيا لىيەن غوجامغا بېرىۋەتتىم دېسە، چوڭ بېگىم ئاغزىنى تۇتۇپلا قالىدۇ.

— قانداق نېمە سەن؟ — دېدى يۈەنياڭ يەرگە بىرنى تۇكۇرۇپ، — دەۋاتقان گېپىنى قارا بۇنىڭ! قايسى كۈنى سېنىڭ غوجايىن خېنىمنىڭمۇ شۇنداق دەپ كاپشىغانىدىغۇ؟ مانا ئەمدى سەنمۇ قويۇپ شۇ گەپنى قىلىۋاتىسەن.

— بۇلارنىڭ ئىككىلىسى ئۇنداق قىلىشقا رازى ئەمەس، مېنىڭچە بولغاندا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا دەيلى، ئۇلۇغ ئاغىچا

خېنىم سېنى باۋيۇي غوجامغا ماقۇل كېلىپ قويغان دېسە، ئۇ چاغدا چوڭ بېگىمىمۇ ئۇ نېيىتىدىن يانىدۇ، ــ دېدى شېرىن كۈلۈپ.

يۈەنياڭ تېخىمۇ خاپا بولۇپ، ئىزا تارتقىنىدىن ئىچى تىتىلداپ كېتىپ ئۇلارنى تىللاپ كەتتى:

ــ ۋۇي جۇڭاينىمەكلەر، بېشىنى يېگۈرلەر! خەق تەڭلىكتە قېلىپ، سىلەرنى راۋرۇس ئادەملەر دەپ دەردىنى ئېيتىپ، تەڭلىكتىن قۇتۇلدۇرۇپ قويارمىكىن دېسە، كارىڭلار بولمىغانىنىڭ ئۈستىگە تېخى زاڭلىق قىلىۋاتىسىلەر، سىلەرزە، ئۆزۈڭلارنى بىزنىڭ ئىشىمىز پۈتۈپ قالدى، كەلگۈسىدە كىچىك خېنىم بولىمىز دەپ چاغلايدىكەنسىلەر ــ دە! مېنىڭ قارىشىمچە، ئالەمدىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسى كۆڭۈلدىكىدەك بولىۋەرمەيدۇ جۇمۇ! ئۆزۈڭلارنى سەل يېغىشتۇرۇۋالساڭلار بولارمىكىن، تولا ھەددىدىن ئارتۇق خۇشال بولۇپ كەتمەڭلار!

ئىككىسى ئۇنىڭ جىلە بولغانلىقىنى كۆرۈپ، دەرھال كۈلۈمسىرەشتى:

ــ جېنىم ئاچا، كۆڭلۈڭگە كەلمىسۇن! بىز كىچىكىمىزدىنلا بىر تۇغقان ھەمشىرىلەردەك بولۇپ كەلگەن تۇرساق، ناھايىتى كەلسە خالىي جايدا چاقچاق قىلىپ قويغىنىمىز بۇ. سەن غەرىزىڭنى بىزگە دەپ بەرسەڭ، بىزنىڭمۇ كۆڭلىمىز تىنسۇن.

ــ نېمە غەرىزىم بولاتتى! ياق دېسەملا تۇگەيدۇ شۇ، ــ دېدى يۈەنياڭ.

ــ سەن ياق دېيىش بىلەنلا ئىش تۈگىمەيدۇ، ــ دېدى پىڭئېر بېشىنى چايقاپ، ــ چوڭ بېگىمنىڭ مىجەزىنى ئۆزۈڭ بىلىسەن. سەنغۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىكى كىشى، شۇڭا سېنى ھېچنېمە قىلالمايدۇ، ئەمما سەن ئۆمۈرۈڭايەت ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كەينىدە يۈرەمتىڭ؟ ياتلىق بولۇشقا توغرا كېلەر. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالساڭ ياخشى بولمايدۇ.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىر كۈن ئۆمۈر كۆرسە، مەن بىر

كۈنمۇ بۇ يەردىن نېرى كەتمەيمەن، ــ دېدى يۈەنياڭ سوغۇققىنا كۈلۈپ، ــ مۇبادا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلىپ قالسا، ئۇ چوڭ ئوغلى بولغاندىن كېيىن، بەربىر ئۇچ يىل قارىسىنى تۇتىدۇ، ئانىسى ئۇياقتىن ئۆلۈشىگىلا بۇياقتىن كىچىك خوتۇن ئالىمەن دېمەس ! ئۇچ يىل ئۆتكەندىن كېيىن نېمە ئىشلار بولىدىغانلىقىنى كىم بىلىدۇ؟ ۋاقتى كەلگەندە بىر گەپ بولار. شۇ چاغدىمۇ يەنە مۇشۇنداق تەڭقىسلىقتا قالسام، چېچىمنى كېسىۋېتىپ راھىبە بولۇپ كېتىمەن، يا بولمىسا ئۆلىمەن شۇ. ئۆمۈرۋايەت ئەرگە تەگمىسەم نېمە بولىدىكەن؟ ئۇ چاغدا تېخىمۇ خۇشال ـ خۇرام ئۆتىمەن !

ــ راستلا يۈزى يوق شەرمەندە ئىكەن بۇ، ــ دېيىشتى پىچىرلاپ بىلەن شىرىن كۈلۈشۈپ، ــ ئېچ سىرىنىڭ ھەممىسىنى تۆكۈۋەتتى !

ــ ئىشىنىڭ بولۇشى بولدى، ئىزا تارتىدىغان نېمىسى قالدى؟ ــ دېدى يۈەنياڭ، ــ ئىشەنمىسەڭلار كۆرۈپ باقارسىلەر ! شىڭ ئاغىچا خېنىم بايىراقتا ماڭا ئاتا ـ ئاناڭ بىلەن كۆرۈشمەن دەيدۇ، ئۇلارنى نەنجىڭغا بارسا تاپىدۇ !

ــ ئاتا ـ ئاناڭ نەنجىڭدا ئۆي ـ جايىغا قارايدۇ، ــ دېدى پىچىرلاپ، ــ بۇ يەرگە كەلمىگەن تەقدىردىمۇ، بەربىر ئۇلارنى ئىزدەپ تاپىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاكاڭ بىلەن يەڭگەڭ مۇشۇ يەردە. ھەي ئىسىت، سەن تېخى ئەۋلادىي چاكارنىڭ قىزى، بۇ يەردە يەككە ـ يېگانە تۇرۇۋاتقان بىز ئىككىمىزگە ئوخشىمايسەن.

ــ ئەۋلادىي چاكارنىڭ قىزى بولسا نېمە بوپتۇ؟ ــ دېدى يۈەنياڭ، ــ «كالا سۇ ئىچمىسە زورلاپ بېشىنى سۇغا چۆكۈرەمدىكەن؟» مەن رازى بولمىسام ئاتا ـ ئانامنىڭ كاللىسىنى ئېلىۋېتەلمەس !

بۇلار گەپلىشىۋاتقاندا، يۈەنياڭنىڭ يەڭگىسى ئۇياقتىن كېلىپ قالدى.

ــ ئۇلار دەماللىققا ئاتا ـ ئاناڭ بىلەن سۆزلىشەلمىگەچكە،

تايىن يەڭگەڭگە گەپ قىلغان ئوخشايدۇ، ـــ دېدى شىرىن.

ـــ بۇ جالاپ، ـــ دېدى يۈەنياڭ تىللاپ، ـــ خۇددى «چار بازارچى تېجىمەل» نىڭ ئۆزى، بۇ گەپنى ئاڭلىسا خۇشامەت قىلماي قالامدۇ؟

شۇ ئاردا، ئۇنىڭ يەڭگىسىمۇ ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، كۇلۇپ قويۇپ:

ـــ ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالمىغانىدىم، بۇ قىز بۇ يەردە ئىكەن ئەمەسمۇ؟ يۈرۈڭ مەن بىلەن، سىزگە گېپىم بار، ـــ دېدى.

پىڭئېر بىلەن شىرىن دەرھال ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

ـــ قىزلار، ئولتۇرۇڭبرىڭلار، مېنىڭ بۇ سىڭلىمغا دەيدىغان گېپىم بار، ـــ دېدى ئۇنىڭ يەڭگىسى.

ـــ نېمە گەپ؟ نېمانچە ئالدىراش؟ بىز بۇ يەردە تېپىشماق ئويناۋاتاتتۇق، ئۇ تېپىپ بولغاندىن كېيىن بارسۇن، ـــ دېيىشتى كۇلۇشۇپ ئۇ ئىككىسى.

ـــ نېمە گەپ؟ دەۋېرىڭ؟ ـــ دېدى يۈەنياڭ.

ـــ يۈرسىڭىزچۇ مەن بىلەن، ئاۋۇ يەرگە بېرىپ دەپ بېرەي، ھەرھالدا ياخشى گەپ بار، ـــ دېدى يەڭگىسى كۇلۇپ.

ـــ ئاغىچا خېنىم سىزگە دېگەن گەپتۇ؟ ـــ دېدى يۈەنياڭ.

ـــ سىڭلىم، ئۆزىڭىزمۇ بىلىپسىز، ماڭا ئامال قانچە؟ يۈرۈڭ چاپسان ! سىزگە بىر ـ بىرلەپ دەپ بېرەي، ئالەمچە چوڭ خۇشاللىق بۇ جۇمۇ !

يۈەنياڭ بۇ گەپ بىلەن، ئورنىدىن لىككىدە تۇرۇپ، يەڭگىسىنىڭ يۈزىگە شالاققىدە بىرنى تۇكۇردى ـ دە، قوللىرىنى شىلتىپ تۇرۇپ تىللاپ كەتتى:

ـــ ۋۇي كىس ئېغىز، تولا كاپشىماي ئاغزىڭنى يۇم ! ئۆزۈڭگە مۇناسىۋىتى يوق ئىشقا ئارىلاشماي يولۇڭغا ماڭ ! نېمە «ياخشى گەپ» بولاتتى؟ نەدىكى «خۇشاللىق» ئىكەن ئۇ؟ سىلەر خەقنىڭ

قىزى كىچىك خوتۇن بوپتىكەن، بىر ئائىلىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى كىچىك خوتۇن بولۇپ كەتكەندەك، شۇنىڭ سايىسىدا جاھاننى بېشىغا كىيىپ يۈرۈپتۇ دەپ، ئەتىدىن ـ كەچكىچە شۇنىڭغا ئىچىڭلارنى قىزىتىپ يۈرگىنىڭلار بىكار ئەمەس ئىكەن ـ دە ! ئەمدى كۆزۈڭلار قىزىرىپ مېنىمۇ شۇ ئوتقا ئىتتىرمەكچى بولۇۋاتىسىلەر. يۇز ـ ئابرۇي تېپىپ قالسامغۇ سىلەر تالا ـ تۇزدە جاھاننى بېشىڭلارغا كىيىپ، ئۆزۈڭلارنى قېيىنبويان غوجا قىلىۋالىسىلەر، ئابرۇي تاپالماي نابۇت بولسام ناكەس بېشىڭلارنى ئىچىڭلارغا تىقىۋېلىپ، ئۆلۈش ـ تىرىلىشىم بىلەن كارىڭلار بولماس !

يۈەنياڭ تىللاپمۇ تۇراتتى، يىغلاپمۇ تۇراتتى. پىڭئېر، شىرپىلەر ئۇنىڭغا ھە دەپ ھاي بېرىشەتتى.

ـــ رازى بولمىسىڭىزمۇ، ئۇنداق يوقىلاڭ گەپلەر بىلەن خەقنى چىشلەپ تارتماي، تۇزۇك گەپ قىلىڭ، ـــ دېدى ئۇنىڭ يەڭگىسى ئىككى ئاردا تەڭلىكتە قېلىپ، ـــ كونىلار: «قوشنىڭ قارىغۇ بولسا، كۆزۈڭنى قىس» دەپتىكەن. سىڭلىم، سىز مېنى تىللىسىڭىزمۇ مەن جاۋاب ياندۇرالمايمەن. مۇنۇ ئىككى قىزمۇ سىزنىڭ چىشىڭىزغا تەگكىنى يوققۇ. «كىچىك خوتۇن» مۇنداق، «كىچىك خوتۇن» ئۇنداق دەۋەرسىڭىز، خەقنىڭ يۈزىگە سەت ئەمەسمۇ؟

ـــ ئۇنداق گەپلەرنى قىلماڭ، ـــ دېدى شىرىن بىلەن پىڭئېر شۇ زامانلا، ـــ بۇمۇ بىزنى دەۋاتمايدۇ، سىز ئۇنداق چىشلەپ تارتماڭ. قېنى دەپ بېقىڭا، قايسى ئاغىچا خېنىم، قايسى بېگىم بىزگە كىچىك خوتۇن دەپ نام بېرىپتۇ؟ بىز ئىككىيلەننىڭ بۇ خانداندا بىزگە تايىنىپ جاھاننى بېشىغا كىيىدىغان ئاتمىزمۇ، ئاكىمىزمۇ، بىر تۇغقانلىرىمىزمۇ يوق. ئۇنىڭ كىمنى تىللىغۇسى كەلسە تىللاۋەرسۇن، ئۇ تىللىسا نېمىدەپ بىزنىڭ كۆڭلىمىزگە كېلەتتى.

ـــ مەن بۇنى تىللىسام، ئىزا تارتىپ، يۈزىنى كۆتۈرەلمەي،

سىلەر ئىككىڭلارنى دەيدىگە سېلىۋاتىدۇ. ھېلىمۇ ياخشى، سىلەرنىڭ ئوڭلۇق بولغىنىڭلار، مەن جىلە بولغىنىمدىن نېرى - بېرىسىنى سۈرۈشتۈرمەي دەۋەرگەچكە، بۇ ئارىغا قىستۇرۇۋېلىپ گەپ تاپتىلىق قىلىۋاتىدۇ، — دېدى يۈەنياڭ.

ئۇنىڭ يەڭگىسى ئوسالللىشىپ قالغانلىقتىن، قېيىداپ كېتىپ قالدى.

يۈەنياڭ ئاچچىقىدا يەنە تىللاۋەردى. پىڭئېر بىلەن شېربەن بىر دەم هاي بەرگەندىن كېيىن، ئاندىن بېسىلدى.

— سەن ئۇ يەرگە مۆكۈۋېلىپ نېمە قىلماقچىدىڭ؟ بىزمۇ كۆرمەي قاپتۇق، — دەپ پىڭئېر شېربەندىن سورىدى.

— تۆتىنچى خان قىزنىڭ ئۆيىگە باۋيۇي غوجامنى ئىزدەپ بارغانىدىم، — دېدى شېربەن، — بىرقەدەم كېچىكىپ قاپتىمەن، ئۇنى ئۆيگە كەتتى، دېدى. نېمىشقا ئۇچرىمىغانىدۇ دېگەن گۇمان بىلەن، دەييۈي قىزنىڭكىگە بېرىپ باقاي دەپ تۇرۇشۇمغا، دەييۈي قىزنىڭ خىزمەتكارى ئۇچراپ قالدى، سورىسام، ئۇ يەرگىمۇ بارماپتۇ. مەن بۇ يەردە ئۇنى باغدىن چىقىپ كەتكەن ئوخشايدۇ دەپ تۇراتتىم، سەن ئۇياقتىن كېلىپ قالدىڭ. مەن غېپلا قىلىپ ئۆزۈمنى دالدىغا ئالدىم، سەنمۇ كۆرمەي قالدىڭ، كېيىن مۇنۇمۇ كەلدى، مەن ماۋۇ دەرەخنىڭ كەينى بىلەن سۈنئىي تاغنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالدىم، قارىسام، ئىككىڭلار گەپلىشىۋاتىسىلەر. تۆت كۆزۈڭلار بىلەنمۇ كۆرمەي قالدىڭلارغۇتاڭ مېنى !

— سېنى تۆت كۆزىمۇ كۆرمەي قاپتىما؟ ئۇنداق بولسا سىلەرنىڭ ئالتە كۆزۈڭلار تۇرۇقلۇقمۇ مېنى كۆرمىدىڭلارغۇ !

ئۇچى چۆچۈپ كەتتى، كىم ئىكەن دەپ بۇرىلىپ قارىۋىدى، باۋيۇي ئىكەن.

— ئەجەبمۇ ئىزدەتتىڭىز ! — دېدى كۈلۈپ شېربەن ئالدى بىلەن، — نەدىن كېلىشىڭىز؟

— تۆتىنچى سىڭلىمنىڭكىدىن كېلىۋاتاتتىم، قارىسام، ئالدىمدىن كېلىۋاتىسەن، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، — ھەرقاچان

مېنى ئىزدەپ يۈرىدىغۇ دېگەن ئوي بىلەن، مۆكۈۋېلىپ سېنى گوللىماقچى بولدۇم. قاراپ تۇرسام گىدەيگىنىگىچە ئۆتۈپ كەتتىڭ، هويلىغا كىرىپلا يەنە يېنىپ چىقتىڭ، كىم ئۇچرىسا شۇنىڭدىن سوراپ باقتىڭ، مەن تۇرغان يېرىمدە راسا كۈلدۈم. ئالدىمغا كەلگىنىڭدە بىر قورقۇتاي دەپ تۇراتتىم، كېيىن سەنمۇ مۆكۈۋالدىڭ. هە، بۇمۇ بىركىمنى گوللىماقچىكەن - دە، دېگەن ئويغا كېلىپ بوينۇمنى سوزۇپ نېرىسىغىراق قاراپ باقسام مۇنۇ ئىككىسى ئولتۇرۇپتۇ، مەنمۇ ئەگىپ سېنىڭ كەينىڭگە كېلىۋالدىم. سەن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، سەن مۆكۈۋالغان يەرگە مەن مۆكۈۋالدىم.

— كەينىمىزنى يەنە بىر ئىزدەشتۇرۇپ باقايلى، يەنە بىر - ئىككىسى چىقىپ قالمىسۇن يەنە، — دەپ كۈلدى پىچىر.

— ئەمدى چىقمايدۇ، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

يۈەنياڭ بايىقى گەپلەرنى باۋيۇينىڭ ئاڭلاپ قالغانلىقىنى بىلىپ، ئۇخلىغان بولۇپ تاشقا دۈم يېتىۋالدى.

— تاش سوغۇق، ئۆيگە بېرىپ ئۇخلىساڭ ئوبدان بولارمىكىن؟ — دەپ باۋيۇي ئۇنى قىمىرلاتتى ۋە تارتتى.

ئاندىن ئۇ پىچىرنى ئۆيگە بېرىپ چاي ئىچىپ چىقىڭ دەپ تەكلىپ قىلىپ قويدى، شىرىن بىلەن ئىككىسى يۈەنياڭنى، يۇر ئۆيگە، دەپ كۆڭلىنى ياسىغانىدى، يۈەنياڭمۇ ئورنىدىن تۇردى. تۆتى بىللە ئارامبەخش هويلىغا كېلىشتى. باۋيۇي بايا ئۇلار قىلىشقان گەپلەرنىڭ هەممىسىنى ئاڭلاپ قالغاچقا، يۈەنياڭ ئۇچۇن كۆڭلى غەش بولۇپ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كاتقا قىڭغايدى. دالاندا قالغان ئۇچى ئىختىيارىچە كۈلۈپ، گەپلىشىپ ئولتۇرۇشتى.

شاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇياقتا فېڭجېيدىن يۈەنياڭنىڭ ئاتىسىنى سورىغاندا، فېڭجېي:

— ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ ئىسمى جىن سەي، خوتۇنى بىلەن

نەنجىگدا ئۆي ـ جايلىرىمىزغا قارايدۇ، بۇ يەرگە ئانچە كەلمەيدۇ. يۇەنياڭنىڭ ئاكىسى ژېنشياڭ ھازىر ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ سودا ـ سېتىق ئىشلىرىنى قىلىدۇ، يەڭگىسىمۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كىر ـ قاتلىرىنى يۇيىدىغانلارنىڭ چوڭى، ـــ دەپ بەرگەنىدى.

شۇنىڭ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ، يۇەنياڭنىڭ يەڭگىسىنى، يەنى جىن ژېنشياڭنىڭ خوتۇنىنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا بىر ـ بىرلەپ دەپ بېرىۋىدى، بۇ خوتۇن خۇشاللىقىدا قىن ـ قىنىغا پاتماي، بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا ئىشنى ئەپلەشتۇرىمەن دېگەن ئۇمىد بىلەن پالاقشىپ يۇەنياڭنى ئىزدەپ ماڭغانىدى. ئويلىمىغان يەردىن يۇەنياڭدىن بىكارلا دەشنەم يېدى، بۇنى ئاز دەپ، ئۇنىڭغا شېرىن بىلەن پىڭئېرمۇ بىرنەچچە ئېغىز قاتتىق گەپ قىلىۋالدى. ئۇ ئاشۇنداق ئىزا ـ ئاھانەتكە قېلىپ قايتىپ كېلىپ، شۇ ئاغىچا خېنىمغا:

ـــ ئىش قاملاشمىدى، ئۇ مېنى بىرمۇنچە تىللىۋالدى، ـــ دېدى.

فېڭجيې شۇ يەردە بولغاچقا، ئۇ پىڭئېرنىڭ ئىسمىنى چىقىرىشقا پېتىنالماي:

ـــ شېرىنمۇ ئۇنىڭغا بولۇشۇپ ماڭا دەشنەم بەردى، ماڭا بىرمۇنچە يامان گەپ قىلىۋالدى، بۇ گەپلەرنى ئۆزلىرىگە دېگىلى بولمايدۇ. خېنىم، ئۆزلىرى بېگىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، باشقا بىرىنى سېتىۋالسىلا بولغۇدەك. ئۇ جۇۋاينىمەكنىڭ مۇنداق چوڭ بەختىتىن تەلىيى يوق ئىكەن، بىزگىمۇ مۇنداق چوڭ ئامەت نېسىپ بولمىغان ئوخشايدۇ، ـــ دېدى.

ـــ شېرىنىڭ بۇ ئىش بىلەن نېمە چاتىقى بار ئىكەن؟ ئۇلار نەدىن بىلىۋاپتۇ؟ ـــ دەپ سورىدى شۇ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ـــ يېنىدا يەنە كىملەر بار ئىكەن؟

ـــ پىڭئېر قىزمۇ بار، ـــ دېدى ژېنشياڭنىڭ خوتۇنى.

— ئۇنىڭ ئاغزىغا ئۇرغىنىڭچە مۇشۇ يەرگە سۆرەپ كەلسەڭ بولماسمىدى؟ — دېدى دەرھال فېڭجيې، — مەن ئىشكىتىنمۇ چىقىپتىمەن. ئۇ ئويۇنغىلى كېتىپتۇ، ئۆيگە يېنىپ كەلسەم ئۇنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمىدى ! ئۇمۇ تايىنلىق بىرنەملەر دېيىشىپ بەرگەندۇ؟

— پېڭئېر قىز ئۇلارنىڭ يېنىدا ئەمەس ئىكەن، يىراقتىن كۆرۈنگەندەك قىلدى، بەلكىم ئۇ ئەمەستۇ، مەن شۇمىكىن دەپ ئويلاپ قالغاندىمەن.

— ئۇنى چاپسان چاقىرىپ كەل ! — دەپ كىشى بۇيرۇدى فېڭجيې، — مېنى يېنىپ كەلدى، ئاغىچا خېنىمىمۇ مۇشۇ يەردە دەپ ئېيتە، تېزرەك يېنىپ كەلسۇن !

— لىن دەييۇي خېنىم ئۇنى چاقىرتىپ كىشى ئەۋەتكەنىكەن، ئۇچ ـ تۆت قېتىم چاقىرتقاندىن كېيىن، ئۇ شۇ يەرگە كەتكەن، — دەپ دەرھال مەلۇم قىلدى فېڭئېر، — خېنىم، ئۆزلىرى كېلىشىلىرى بىلەنلا ئۇنى قىچقارغىلى بارغانىدىم، دەييۇي خېنىم: «كېلىن ئاغىچىغا دەپ قويغىن، ئۇنى ئازراق جوۋىتىدىغان ئىشىم بار» دېدى.

فېڭجيې شۇ گەپ بىلەن بولدى قىلىپ، ئەتەي گەپ قىستۇرۇپ قويدى:

— ھەر كۇنى ئۇنى جوۋىتىدىغان نېمە ئىش باردۇ؟

شۇڭ ئاغىچا خېنىم نائىلاج، غىزا يەپ بولۇپ ئۆيگە يانىدى. بولغان ئىشلارنى ئاخشىمى جياشىغا دەپ بەردى. جياشې بىر پەس ئويلانغاندىن كېيىن، دەرھال جيا لىەننى چاقىرغۇزدى:

— نەنجىڭكى ئۆي ـ جايىغا قارايدىغانلار بىرلا ئائىلە ئەمەس، باشقىلارمۇ بارغۇ، دەرھال جىن سەينى چاقىرتىپ كەل.

— ئۆتكەن قېتىم نەنجىڭدىن خەت كەلدى، — دېدى جيا لىەن، — جىن سەي دەم كوتا كېسىلى بىلەن يېتىپ قاپتىكەن، ئۇياقتا ئۇنىڭ ئۆلۈملۈكى ئوچۇنمۇ پۇل ئىنئام قىلىنغان. ھازىر ئۆلۈك ـ تىرىكلىكى مەلۇم ئەمەس. تىرىك بولغان تەقدىردىمۇ

خۇدىنى يوقاتقان تۇرسا، چاقىرتىپ كەلگەن بىلەن پايدىسى يوق، ئۇنىڭ خوتۇنىمۇ گاس.

جياشې بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ۋارقىراپ تىللاپ كەتتى:

ـــ مۇتتەھەم ! ھارامىدىن بولغان خۇنپەر ! ئۇلارنى شۇنچە ئېنىق بىلىدىكەنسەن ـ ھە ! كۆزۈمدىن نېرى بولماي نېمە قىلسەن بۇ يەردە !

جيالىەن قورقىنىدىن شوخشىپ چىقىپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن جىن ۋېنشياڭنى چاقىرغۇزدى. جيالىەن تاشقىرىقى كۇتۇپخانىدا خىزمەتكە تەييار بولۇپ، ئۆيىگىمۇ كېتەلمەي، ئاتىسىغا كۆرۈنۈشمۇ قىلالماي، نائىلاج قۇلاق سېلىپ تۇردى.

بىردەمدىن كېيىن جىن ۋېنشياڭ يېتىپ كەلدى، ئۇنى بالا مۇلازىملار باشلاپ ئارا ئىشىكتىن ئەكىرىپ قويدى. ئۇ تۆت ـ بەش ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن يېنىپ چىقتى. جيالىەن ھازىرچە تىڭتىڭلاپ بېقىشقا پېتىنالماي، بىردەم تۇرۇپ بېقىپ، جياشېنىڭ ئۇخلاپ قالغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىنلا ئۆيىگە يانىدى. ئاخشىمى فېڭجيې ئۇنىڭغا بولغان ۋەقەنى دەپ بەرگەندىن كېيىن، ئاندىن ئۇقتى.

يۇەنياڭ كېچىچە ئۇخلىمىدى، ئەتىسى ئۇنىڭ ئاكىسى ئۇنى ئۆيگە ئاپىرىپ تاماشا قىلدۇرۇپ كېلەي دەپ جيا ئانىغا مەلۇم قىلىۋىدى، جيا ئانا رۇخسەت قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى ئۆيگە باشلاپ ماڭدى. يۇەنياڭنىڭ بارغۇسى يوق ئىدى، لېكىن جيا ئانىنىڭ كۆڭلىگە شەك چۈشۈپ قالارمىكىن دەپ نائىلاج ئۆيىگە باردى. ئاكىسى بايا جيا شېنىڭ قىلغان گەپلىرىنى ئۇنىڭغا دەپ بەردى، ئۇنداق ئابرۇي تاپسەن، كىچىك خېنىم بولۇپ مۇنداق غوجايىنلىق قىلسەن، دەپ جاۋىلداپلا كەتتى. يۇەنياڭ چۈشىنى چۈشلىگىنىچە ياق دەپ تۇرۇۋالدى. ئاكىسى ھېچ ئامال تاپالمای، بېرىپ جياشېغا مەلۇم قىلىپ قويۇشقا مەجبۇر بولدى. جياشې ئاڭلاپ شۇنداق ئاچچىقلاندىكى:

ـــ ساڭا شۇنى دەپ قويماي، خوتۇنۇڭ بېرىپ مېنى دېدى دەپ ئۇنىڭغا دېسۇن، ئۇزە «قەدىمدىن تارتىپ پەرىزات قىز ياش يىگىتنى ياخشى كۆرۈپ كەلگەن» دەيدىغان ئوخشايدۇ، مېنى قېرى دەپ ياراتمىسا كېرەك. بەلكىم ئۇ ياش غوجامىلارغا ئاشىق بولۇپ قالغاندۇ، تولاراق باۋيۇينى ياخشى كۆرىدىغان ئوخشايدۇ، بەلكىم شۇ قاتاردا جيالىيەنمۇ بولسا كېرەك. ئەگەر مۇشۇنداق نىيىتى بولىدىغان بولسا، بۇ نىيىتىدىن بالدۇرراق يانسۇن. مەن ئالمەن دېسەم، ئۇ ئۇنمىماي قويغان تۇرسا، كېيىن قېنى كىم ئۇنى ئالالايدىكىن؟ بۇ بىر گەپ. يەنە بىرسى، ئۇ تېخى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ماڭا كۆيۈنىدۇ، كەلگۈسىدە تالا ـ تۇزدىن بىرەر بويتاققا بەرسە، ئەر ـ خوتۇن بولۇپ ئۆتمەن دەپ ئويلىسا كېرەك. ئۇ كاللىسىنى سىلكىۋەتسۇن، مەيلى ئۇ كىمگە تەگسۇن، مېنىڭ ئالىقىنىمدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. مۇبادا ئۇ ئۆلسە ياكى ئۆمۈر بويى ئەرگە تەگمىسە، مەن ئۇنىڭغا خېير بوپتۇ دەيمەن ! ئۇنداق قىلمايمەن دېسە، بالدۇرراق نىيىتىدىن يانسۇن، ئۇ چاغدا ئۇنىڭغا ئاز ـ تولا نەپ تېگىدۇ.

جياشېنىڭ ھەربىر ئېغىز سۆزىگە جىن ۋېنشياڭ «خوش» دەپ تۇردى.

ـــ مېنى ئالدىغۇچى بولما، ـــ دېدى جياشي يەنە، ـــ ئەتە ئاغىچا خېنىمنى يۇمىياڭدىن يەنە بىر سوراپ بېقىشقا ئەۋەتىمەن. سىلەر شۇنچە گەپ قىلساڭلارمۇ ئۇ ئۇنمىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئەيىب سىلەردە بولمايدۇ، بىز سورىغاندا ئۇ ئۇناپ قالسا، ئۇ چاغدا كاللاڭلارغا پەخەس بولۇڭلار !

جىن ۋېنشياڭ ئالمان ـ تالمان يېنىشلاپ ماقۇل دېگىنچە شوخشىپ چىقىپ ئۆيىگە كەلدى ـ دە، خوتۇنى ئارقىلىق دېيىشكىمۇ قاراپ تۇرماي، ئۆزىلا بايىقى گەپلەرنى يۇمىياڭغا يۇزتۇرا قىلىۋىدى، يۇمىياڭ ئاچچىقىدا يېرىلغۇدەك بولۇپ، دەرھال جاۋاب تاپالماي قالدى. بىر پەس ئويلىنىۋېلىپ:

ـــ مەن رازى بولغىنىم بىلەنمۇ، سىلەر مېنى باشلاپ بېرىپ

ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىشقا توغرا كېلەر، ــ دېدى.

ئاكىسى بىلەن يەڭگىسى ئۇنى ئەقلىگە كەلگەن ئوخشايدۇ، دەپ قەۋەتلا خۇشال بولۇشۇپ كەتتى، يەڭگىسى شۇ زامان ئۇنى باشلاپ جيا ئانىنىڭ قېشىغا كەلدى.

ئېپى كېلىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، شۆ ھامما، لى ۋەن، فېڭجيې، باۋچەي باشلىق ھەمشىرىلەر ۋە سىرتتا غوجىدارلىق قىلىدىغان يۇزلۇك ئايالار جيا ئانىنىڭ يېنىدا ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ پاراڭلىشىۋاتقانىكەن. يۇەنياڭ بۇلارنى كۆرۈپلا، يەڭگىسىنى يېڭىدىن تارتقىنىچە جيا ئانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ يۇكۇندى، يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى. شىاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى، باغدا يەڭگىسى نېمە دېگەنلىكىنى، بۇگۈن ئاكىسى يەنە نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى سۆزلەپ كېلىپ:

ــ مەن ئۇنىمسام، ــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى يۇەنياڭ، ــ بايا چوڭ بېگىم تېخى ماڭا گەپ ئېيتقۇزۇپ مېنى «باۋيۈيگە ئاشىق بولۇپ قاپتۇ» ياكى بولمىسا تالا ـ تۇزدىكى بىركىمگە ياتلىق بولۇشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ، ئاسمانغا چىقىپ كەتسىمۇ ئۆمۈرۈايەت مېنىڭ ئالقىنىمدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، ئاخىر ئۆچۈمنى ئالىمەن، دەپتۇ. مەن شۇ نىيەتكە كېلىپ قويدۇم، مۇشۇ يەردىكىلەرنىڭ ئالدىدا دەپ قويايكى، «ئېسىل قاشتاش» باۋيۈي تۇغۇل، «ئېسىل ئالتۇن»، «ئېسىل كۈمۈش»، «پادىشاھى ئالەم»، «خاقانى جاھان»لارغىمۇ ئۆمۈر بويى تەگمەيمەن دېدىمۇ زادى تەگمەيمەن ! ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم زورلاپ كالامنى ئېلىۋەتسىمۇ بويسۇنمايمەن ! ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلغۇچە خىزمىتىنى قىلىمەن، شۇ چاغدىمۇ ئاتا ـ ئانام، ئاكامىلارنىڭكىگە كەتمەيمەن، ياكى ئۆلۈۋالسىمەن، يا بولمىسا، چېچىمنى كېسىۋېتىپ راھىبە بولۇپ كېتىمەن ! بۇ راست گېپى ئەمەس، ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا دەپ قويغان گېپىمىكىن دېيىشىپ قالمىسىلا، ئاسمان ـ زېمىندىكى جىمى مالائىكىلەر، ئەرۋاھلار،

كۈن بىلەن ئاي ھەممىسى گۈۋاھ بولۇپ تۇرۇپتۇ ! يالغان گەپ قىلغان بولسام كائىنىمغا مەرەز ئۇنۇپ چىقسۇن !

يۇەنياڭ بۇ يەرگە كەرەر چېغىدىلا يېڭىگە قايچا تەقۋالىغاندى، بايىقى گەپلەرنى قىلۋېتىپ چاچلىرىنى چۈۋۈدى ـ دە، قىرقىشقا باشلىدى. خىزمەتكار ئايالار، دېدەكلەر بۇ ھالىنى كۆرۈپلا ئۇنى توسۇۋالدى، ئاڭغىچە چېچىدىن بىر تۇتامىنى كېسىپ تاشلىدى. ئۇ ناھايىتى چاچلىق بولغاچقا، ھەرنېمە بولسا، تۇۋىگىچە قىرقىپ تاشلىيالمىغانىكەن، ھەممەيلەن دەرھال ئۇنىڭغا ھاي بېرىپ كۆڭۈل ئېيتتى.

جيا ئانا بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئاچچىقىدا غال ـ غال تىترەپ كەتتى، ئاغزىغا ئاران:

ـــ مېنىڭ بار ـ يوقى مۇشۇ بىرلا ئىشەنچلىك ئادىمىم قېلىۋىدى، ئۇلار بۇنىڭمۇ پېيىغا چۈشۈپتۇ ـ دە، ـــ دېگەن گەپلا كەلدى.

جيا ئانا يېنىدا ئولتۇرغان ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا قاراپ يەنە سۆزلەپ كەتتى:

ـــ سىلەر مېنى گوللاپ كەلگەنكەنسىلەر بايا ! كۆرۈنۈشتە ۋاپادارلىق قىلغان بولۇپ، يەڭ ئىچىدە مېنى پايلاپ يۈرۈپسىلەر ! ئوبدانراق بىرنەرسەم بولسا شۇنىمۇ ئېلىۋالماقچى بولىسىلەر، ئوبدانراق خىزمەتكارىمنىمۇ تارتىۋالماقچى بولىسىلەر، يېنىمدا مۇشۇ بىر تاللا دېدەك قىزىم قېلىۋىدى، شۇنىڭغىمۇ كۆزۈڭلار چۈشۈپ، ئۇنىڭغا ئوبدان قارىغىنىمغا ئىچ تارلىقىڭلار كېلىپ، ئۇنى مەندىن ئايرىۋېتىپ مېنى كولدۇرلاتماقچى بوپسىلەر !

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم دەرھال ئورنىدىن تۇردى، بىرەر ئېغىز جاۋاب ياندۇرۇشقىمۇ پېتىنالمىدى. شۇ ھامما ھەتتا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭمۇ ئەيىبدار قىلىنغانلىقىنى كۆرۈپ تەسەللى بېرىشكە ئوڭايسىزلاندى. لى ۋەن يۇەنياڭنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىشى بىلەنلا ھەمشىرىلەرنى باشلاپ چىقىپ كەتكەنىدى. تەنچۇن دېتى بار قىز بولغاچقا ئويلىنىپ قالدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئازار يېگەن

بولسمۇ، ئۆزىنى ئاقلاشقا قانداق ھەددى بولغاي. شۇ ھامما ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ بىر تۇغقان سىڭلىسى تۇرسا، ئۇنىڭمۇ ئارىغا كىرىپ ئۇنى ئاقلىشى ئوڭايسىز. باۋچەينىڭمۇ ئۆز ھاممىسى ئۇچۇن بىرنەرسە دېيىشى ئەپسىز، لى ۋەن، فېڭجيې، باۋيۇيلەرغۇ ئاقلاشقا ھەرگىز جۇرئەت قىلالمايدۇ. بۇ، قىزلاردىن بىرەرسى راسا كېرەك بولغان چاغ. يىڭچۇن ياۋاش، شىچۇن كىچىك، شۇڭلاشقا تەنچۇن دېرىزە سىرتىدا بىردەم ئاڭلاپ تۇرۇپ بېقىپ، ئاخىر ئۆيگە كىردى ـ دە، جيا ئانىغا قاراپ كۇلۇپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

ـــ بۇ ئىشنىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن نېمە ئالاقىسى بار؟ چوڭ ئانا، ئۆزلىرى ئويلاپ باقسىلا، قېيىنئاغىنىڭ ئىشىنى كىچىك خان ئاچا نەدە يۇرۇپ بىلسۇن؟

ئۇنىڭ سۆزى تۇگىمەيلا جيا ئانا كۇلۇپ كەتتى:

ـــ قېرىغاندا كاللام ئېلىشىپ قاپتۇ! ھامما خېنىم مەندىن كۇلمىسىلە! سىلىنىڭ بۇ ئاچىلىرى بەك ۋاپادار، مېنىڭ چوڭ كېلىنىمگە پەقەتلا ئوخشىمايدۇ. چوڭ كېلىنىم ئېرىدىنمۇ قورقىدۇ، مېنىڭ ئالدىمدا بولسا ئەپلەپ ـ سەپلەپلا ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ. ھەي ... مەن ئاچىلىرىغا ئازار بېرىپ قويۇپتىمەن.

ـــ خوش، ـــ دېدى شۇ ھامما، ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم كېلىنلەرنى بىر كۆزدە كۆرمەيدىكەنلا، كىچىك كېلىنگە بەكرەك كۆيۈنىدىغان ئىشقۇ بار.

ـــ بىر كۆزدە كۆرمىگىنىم ئەمەس، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ باۋيۇي، ئاناڭغا ناھەق كايىپ قويۇپتىمەن، ئاناڭغا ئازار بەرگەنلىكىمنى كۆرۈپ تۇرۇپ نېمىشقا ماڭا گەپ قىلمايسەن؟

ـــ ئانامغا يان بېسىپ، چوڭ دادام، چوڭ ئاپام توغرىسىدا گەپ قىلسام بولامتى؟ ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ ئىشقىلىپ، ئاردىدا بىرسى ناماقۇلچىلىق ئۆتكۈزگەن بولىدۇ. بۇنى مېنىڭ ئانام ئىلىك ئالمىسا، كىمگە ئارتىدىغان گەپ؟ ناماقۇلچىلىق مەندىن ئۆتتى

دەپ مەن ئىلىك ئالاي دېسەم، چوڭ ئانا، سىلى بۇنىڭغا ئىشەنمەيلا !

ــ بۇمۇ ئورۇنلۇق گەپ بولدى، ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، ــ ماڭ، چاپسان يۈكۈنگىن؛ خان ئانا، خورسىنماڭ، چوڭ ئانام ياشىنىپ قالغان، مېنىڭ يۈزۈمنى قىلماڭ، دېگىن.

باۋيۈي دەرھال يۈكۈنۈپ گەپ قىلاي دېۋىدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۈلۈمسىرەپ، ئۇنى تارتتى:

ــ تۇر ئورنۇڭدىن، بۇنداق قىلىشنىڭ ھېچ ھاجىتى يوق، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۇچۇن ماڭا ناماقۇل بولساڭ توغرا كېلەمدۇ؟

باۋيۈي ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ــ فېڭجيېمۇ ماڭا گەپ قىلماپتۇ؟ ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

ــ مەن تېخى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى ناماقۇل ئىش قىلدىلا دېمەكتە يوق، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ماڭا ئارتىپ قويۇۋاتىدىلىغۇ؟ ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ.

جيا ئانا بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ھەمەيلەن بىلەن تەڭلا كۈلۈپ كەتتى:

ــ مانا بۇ ئەجەب گەپ بولدى ! قېنى ئاشۇ «ناماقۇلچىلىق» نى بىر ئاڭلاپ باقايلا، ــ دېدى جيا ئانا.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرىنى كىم كىشىلەرنى باشلىسۇن دەپتۇ؟ ــ دېدى فېڭجيې، ــ باشلاۋېرىپ، كىشىنى سۇ پىيىزىدەك ئۆستۈرۈپ قويۇپ، ئەمدى خەق ئۇنى ئېلىۋالماقچى بولدى دەپ ئاغرىنغانلىرى نېمىسى؟ ھېلىمۇ ياخشى، مېنىڭ نەۋرە كېلىنلىرى بولۇپ قالغىنىم، مۇبادا نەۋرە ئوغۇللىرى بولۇپ قالغان بولسام، مۇشۇ ھالەتكە يەتكۈچە قاراپ تۇرماي ئۇنى ئاللىقاچان ئېلىپ كەتكەن بولاتتىم !

ــ ئەمىسە، ناماقۇلچىلىق مەندىن ئۆتۈپتۇ ــ دە؟ ــ دېدى كۈلۈپ جيا ئانا.

ــ شۇنداق، ناماقۇلچىلىق ئۆزلىرىدىن ئۆتتى، ــ دېدى

فېڭجيېمۇ كۈلۈپ.

ــ ئەمسە، بۇنداق بولسۇن، يۇەنياڭنى مەنمۇ ئالماي، سەن ئېلىپ كەتكىن، ــ دېدى جيا ئانا.

ــ مەن ياشايدىغىنىمنى ياشاپ بولۇپ، ئۇ دۇنيادا ئېرەكتە بولۇپ تۆرەلگىنىمدە، ئاندىن ئالاي، ــ دېدى فېڭجيې.

ــ سەن ئاپىرىپ جيالىيەن بالامغا ئۆي كىشىسى قىلىپ بەرگىن، شۇ چاغدىمۇ سېنىڭ ھېلىقى يۈزسىز قېيىنئاناڭ ئۇنى ئېلىپ كېتىمەن دەمدىكىن قېنى، قاراپ باقايلى ! ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

ــ جيالىيەن غوجام ئۇنىڭ لايىقى ئەمەس. غوجامغىچۇ، مەن بىلەن پېڭئېردەك «كۆيۈپ چىگىرتەك بولۇپ قالغان» بىر جۈپ ئايالىلا لايىق كېلىمىز، ئۇنىڭ بىلەن بىزلا ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆتۈشسەك بولدى.

بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

ــ چوڭ ئاغىچا خېنىم كەلدى، ــ دەپ چۆرە قىز مەلۇم قىلدى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم شۇ زامان ئالدىغا چىقتى، ئاندىن نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

قىرىق يەتتىنچى باب

ئۆكتەمنىڭ يوخۇرلۇق قىلىپ قاتتىق تاياق يېگەنلىكى بىلەرۋا يىگىتنىڭ بالادىن قېچىپ ياقا يۇرتقا كەتكەنلىكى

شاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ كەلگىنىنى ئاڭلاپلا ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئالدىغا چىقتى. شاڭ ئاغىچا خېنىم يۇەنياڭ توغرىسىدىكى ئىشتىن جيا ئانىنىڭ خەۋەر تاپقانلىقىنى تېخى بىلمەيتتى. شۇڭا بىرەر خەۋەر تىڭشىلاپ بېقىش ئۈچۈن كەلگەندى، دەرۋازىدىن كىرىشىگىلا، خىزمەتكار ئاياللاردىن بىرنەچچىسى ئۇنىڭغا كۈسۈرلاپ قويغاندىن كېيىن، ئاندىن خەۋەر تاپتى. يېنىپ كېتەي دېسە، ئىچكىرى ئۆيدىكىلەر ئۇنىڭ كەلگىنىنى ئۇقۇپ قالغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئالدىغا چىققانىدى، شۇڭا ئەمدى كىرمەي بولمىدى. ئۇ كىرىپ ئاۋۋال جيا ئانىدىن تىنچلىق سورىدى، جيا ئانا زۇۋان سۆرمىدى. شاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆزىمۇ بەك خجىل بولدى. فېڭجيې بىر ئىشنى باھانە قىلىپ ئاللىقاچان ئۆزىنى چەتكە ئالغانىدى، يۇەنياڭمۇ ئۆز ئۆيىگە چىقىپ خاپا ئولتۇراتتى. شۆ ھامما، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارمۇ شاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ يۇزىنى ئاياپ، بىر ـ بىرلەپ چىقىپ كېتىشتى. شاڭ ئاغىچا خېنىم چىقىپ كېتىشكە پېتىنالماي قالدى. جيا ئانا ئۆيدە ھېچكىم قالمىغانلىقىنى كۆرۈپ سۆز باشلىدى:

ـــ ئاڭلىشىمچە، بېگىڭىز ئۈچۈن سوچىلىق قىلىپ يۈرۈپسىز ! سىزغۇ، «ئۇچ ئىتائەت، تۆت پەزىلەت»①نى ئوبدان

① «ئۇچ ئىتائەت: «ياتلىق بولمىغاندا ئانىغا ئىتائەت قىلىش، ياتلىق بولغاندا ئەرگە ئىتائەت قىلىش، ئېرى ئۆلگەندە ئوغلىغا ئىتائەت قىلىش»؛ تۆت پەزىلەت: «ئاياللارنىڭ ئەخلاقى، ئاياللارنىڭ سۆز ـ ھەرىكىتى، ئاياللارنىڭ چىرايى ھەم پەردەزى، ئاياللارنىڭ خىزمىتى».

بىلىسىز. ئەمما، سىز نادانلىقتا تولىمۇ ئاشۇرۇۋېتىپسىز ! بۇگۈنكى كۈندە بالىچاقاڭلار كۆز ئالدىڭلاردا تولۇپ ـ ئېشىپ يۈرسىمۇ، يەنىلا ئېرىڭىزنىڭ مەجەزىنىڭ قوداڭشىشىدىن قورقىدىكەنسىز. سىزنىڭمۇ ئېرىڭىزنىڭ مەجەزىگە بېقىپ غەلۋە قىلىپ بەرگىنىڭىزنى ئاڭلاپ قالدىم.

ـــ شۇنچە نەسىھەت قىلسامۇ گېپىمگە قۇلاق سالمىدى، ـــ دېدى شېڭ ئاغىچا خېنىم ھۇپپىدە قىزىرىپ، ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرى بىلمەيدىغان يەنە نېمە ئىش بولاتتى؟ مېنىڭمۇ ئامالىم بولمىدى.

ـــ سىزنى ئۇ ئادەم ئۆلتۈر دېسە ئۆلتۈرەمتىڭىز؟ ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ ئۆزىڭىزمۇ ئويلاپ بېقىڭ ـ دە. قېيىنئىنىڭىزنىڭ خوتۇنى ئەزەلدىن ياۋاش، تېخى كېسەلچان ئايال، شۇنداق تۇرۇقلۇق، يۇقىرىدىن تارتىپ تۆۋەنگىچە بولىدىغان قايسىبىر ئىشنىڭ غېمىنى يېمەيدۇ دەيسىز ئۇنى؟ سىزنىڭ بىر كېلىنىڭىز ئۇنىڭغا قارشىپ بەرگىنى بىلەنمۇ، «سۇپۇرگىنى قويسا، كۆرەكنى ئېلىپ» دېگەندەك، ئۇنىڭ ھەر كۈنى ئالدىرىغىنى ئالدىرىغان. ھازىر مەن نۇرغۇن ئىشلاردىن يېڭگىپ قالدىم، ئۇ ئىككىسى يېتىشەلمىگەن يەرلىرىگە يۈەنيايڭ قىز بىرئاز كۆڭۈل بۆلۈپ تۇرىدۇ. مېنىڭ ئىش ـ كۈشلىرىمنى ئۇ ئانچە ـ مۇنچە غەملەپ بېرىدۇ. ئېلىشقا تېگىشلىك نەرسىلەرنى شۇ ئېلىپ كېلىدۇ. نېمە كەم بولسا ۋاقتىنى تېپىپ ئۇلارغا دەپ تولدۇرغۇزىدۇ. يۈەنيايڭ ئۇنداق قىلمايدىغان بولسا، ئىچكىرى ـ تاشقىرىقى ھويلىلاردىكى چوڭ ـ كىچىك ئىشلاردىن ئۇ ئىككىسى كۆڭۈل بۆلەلمىگەن بىرەر ـ يېرىم ئىش بولماي قالامتى؟ ئەمدى ئۇ ئىشلارنىڭ غېمىنى ئۆزۈم يېيىشىم كېرەكمۇ؟ ھەر كۈنىزە، ئۇ كېرەك، بۇ كېرەك دەپ باش قاتۇرۇپ، ئۇلاردىن ئۆزۈم ئالسام بولىدىكەن ـ دە؟ مېنىڭ بۇ ئۆيۈمدە بار ـ يوقى مۇشۇ بىرلا ئادەم قالدى، يېشىمۇ چوڭراق، ئىش ـ پىش توغرىسىدىكى خۇي ـ پەيلىمنى ئانچە ـ مۇنچە پەملىيەلەيدۇ. ئىككىنچىدىن، ئۇ

غوجايىنلارنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلدۈ، مېنى ھېمات قىلىپ، ھېچقايسى ئاغىچا خېنىمدىن كېيىم - كېچەك ياكى ھېچقايسى كېلىن ئاغىچىدىن پۇل - مۇل سورىمايدۇ. شۇڭا، مۇشۇ بىرنەچچە يىلدىن بۇيان، بىرەر ئىش چىقىپ قالغاندا ئۇ نېمە دېسە، سىزنىڭ ئەپيەتكىنىز ۋە كېلىنىڭىزدىن تارتىپ خانداندىكى چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن ئۇنىڭ گېپىگە چىنپۇتمەي قالمايدۇ. بۇ قېتىز ماڭىلا يۆلەنچۈك بولۇپ قالماي، ھەتتا ئەپيەتكىنىز بىلەن كېلىنىڭىزنىمۇ خېلىلا خاتىرجەم قىلىپ كەلدى. يېنىمدا مۇشۇنداق بىر ئادەمنىڭ بولغانلىقتىن، بەزى ئىشلار كېلىنلىرىم، نەۋرە كېلىنلىرىمنىڭ خىيالىغا كەلمەي قالسىمۇ، يۈەنىياڭ مېنىڭ ھېچ نەرسەمنى ئۆكسۈتمىگەچكە، خاپىلىق تارتماي ئۆتۈۋاتىمەن. ئەمدى ئۇ بۇ يەردىن كېتىپ قالسا، مېنىڭ خىزمىتىمگە قانداقراق ئادەمنى تېپىپ بېرەرسىلەر؟ ئاشۇنىڭغا ئوخشايدىغان گۆھەردەك ئادەم ئەكېلىپ بەرگىنىڭلار بىلەنمۇ، گەپ قىلىشنى بىلمىسە كارغا يارىمايدۇ. مەن تېخى ئېرىڭىزگە بىرىكمىدىن گەپ ئېيتىپ بېرەي دەپ تۇراتتىم. ئۇنىڭغا قانداق ئادەم كېرەك ئىكەن، مېنىڭدە پۇل دېسە بار، بەش - ئون مىڭ سەر كۈمۈش كەتسىمۇ يارىغىنىنى سېتىۋالسىلا بولىدىغۇ؟ بۇ قېتىزنى ئالىمەن دېسە بولمايدۇ! ئېرىڭىز كېچە - كۈندۈزلەپ خىزمىتىمنى قىلىپ ئوغۇللۇق قەرزىنى ئادا قىلغانىڭ ئورنىدا يۈەنىياڭنى يەنە بىرنەچچە يىل مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلغىلى قويسۇن، سىزمۇ ۋاقتىدا كەپسىز، ئۆزىڭىز بېرىپ دېسىڭىز تېخىمۇ ئوبدان بولىدۇ، — جيا ئانا دەيدىغىنىنى دەپ بولۇپ چۆرە قىزلاردىن بىرنى بۇيرۇدى، — ھاماما خېنىم بىلەن خان قىزلارنى قېچىرىپ قوي، بايا بىر ئوبدان پاراڭ سېلىشىۋاتاتتۇق. نېمىشقا ئۇلار تارقىلىپ كېتىشتىكىنە!

چۆرە قىز خوش دەپ ئۇلارنى قىچقارغىلى چىقىپ كەتتى. ھەممەيلەن شۇ زامان يەنە كېلىشتى. پەقەت شۆ هاممىلا ھېلىقى

چۆره قىزغا:
ــ هېلىلا يېنىپ كەلسەم، يەنە نېمىدەپ بارىمەن؟ مېنى ئۇخلاپ قاپتۇ دەپ قويغىن، ــ دېدى.
ــ ئوبدان خېنىم، تاتلىق هامما ئاغىچام، ئۇلۇغ هامما ئانام ! ــ دەپ يالۋۇردى چۆره قىز، ــ ئۆزلىرى بارمىسىلا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم خاپا بولىدۇ ! بىزمۇ تەڭلىكتە قېلىپ شاپاشلاپ كېتىمىز. بىزگە ئىچىلىرى ئاغرىسۇن ! مېڭىشنى ئېغىر كۆرسىلە، مەن ئۆزلىرىنى هاپاش قىلىپ ئاپىراي.
ــ هەي شەيتان ! ــ دېدى شۆ هامما كۈلۈپ، ــ نېمىدىن قورقاتتىڭ؟ بىرنەچچە ئېغىز تىللاپ قويىدۇ شۇ.
شۆ هامما ئاخىر بۇ چۆره قىز بىلەن كەلمەي بولمىدى، جىيا ئانا ئۇنى دەرهال تۆرگە تەكلىپ قىلدى:
ــ قەغەز ئوينىساق قانداق دەيلا؟ هامما خېنىمۇ قەغەزگە خامراق، شۇنداق بولسىمۇ بىز بىر يەردە ئولتۇرايلى، فېڭجيې قىز بىزنى بابلاپ كەتمىسۇن.
ــ شۇنى دېسىلە ! ــ دېدى شۆ هاممۇ كۈلۈپ، ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم مېنىڭ قولۇمغىمۇ قاراپ ـ قاراپ قويسىلا، بىز ئانا ـ بالا تۆتىمىزلا ئوينامدۇق ياكى بىر ـ ئىككى كىشىنى قوشۇۋالمدۇق؟
ــ تۆتلا ئادەم ئوينايدىغۇ، ــ دېدى كۈلۈپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.
ــ يەنە بىركىم قوشۇلسا ئويۇن قىزىيدۇ، ــ دېدى فېڭجيې.
ــ يۈەنياڭنى قىچقىرىڭلار، ــ دېدى جيا ئانا، ــ ئۇ مېنىڭ تۆۋۈنىمده ئولتۇرسۇن. هاما خېنىمنىڭ كۆزى خىرەلىشىپ قالغان، ئىككىمىزنىڭ قەغىزىگە ئۇ كۆز سېلىپ قويسۇن.
فېڭجيې پاراقلىده كۈلۈۋېتىپ تەنچۇنگە قارىدى:
ــ سىلەرچۇ، كىتاب ـ قەلەمنىلا بىلمىدىغان موللا خېنىملار، پال بېقىشنىمۇ ئۆگىنىپ قويماپسىلەر ـ هە؟
ــ تۇۋا، بۇ قىزىق گەپ بولدى، ــ دېدى تەنچۇن، ــ شۇ

تاپتا سىز سەل زېھنىڭىزنى توپلاپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن بىرنەچچە يارماق ئۈتۈۋېلىشنىڭ كويىدا بولماي، پال باقماقچى بولۇۋاتامسىز؟

ــ بۇگۈن قانچىلىك پۇل ئۈتتۈرىدىغانلىقىمنى پال ئېچىپ بىلىپ باقماقچىمەن، مەن ئۈتۈشنىڭ كويىدا بولالامدىم؟ ــ دېدى فېڭجيې، ــ كۆرمىدىڭىزمۇ، سورۇنغا چۈشمەي تۇرۇپلا ئوڭ ـ سول يانلىرىمغا ئادەملىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى.

بۇ گەپكە جيا ئانا، شۆ ھاممىلار كۈلۈشۈپ كەتتى.

بىردەمدىن كېيىن، يۈەنياڭ كىرىپ جيا ئانىنىڭ تۆۋىنىدە ئولتۇردى. يۈەنياڭنىڭ يېنىدا فېڭجيې ئولتۇردى. قىزىل كىگىز سېلىنىپ، قەغەز شىلاندى، تۇجالىق ئايرىلدى، بەشى قەغەز ئېلىشىپ بىر نۆۋەت ئويناشتى. يۈەنياڭ جيا ئانىنىڭ قەغىزى تۇشاي دەپ، ئىككى چېكىتلىك بىر تال قەغەزگىلا قاراپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، فېڭجيېگە ئىشارەت بىلەن بىلدۈرۈپ قويدى. قەغەز چۈشۈش فېڭجيېنىڭ نۆۋىتى ئىدى، ئۇ بىر ھازاغىچە ئەتەي ئارىسالدى بولغان بولۇپ كۈلدى:

ــ مېنىڭ مۇنۇ قەغىزىمنىڭ جۈپتىنى ھەرقاچان ھاممام تۈتۈپ قالدى، چۈشمەي دېسەم تېخى، ــ دېدى.

ــ مېنىڭ قولۇمدا سىزنىڭكىگە جۈپ كېلىدىغان قەغەز يوق، ــ دېدى شۆ ھاما.

ــ كېيىن مەن تەكشۈرۈپ باقىمەنغۇ، ــ دېدى فېڭجيې.

ــ مەيلى تەكشۈرۈڭ. چۈشۈپ باقمامسىز، قانداق قەغەز چۈشىسىزكىن، مەن بىر كۆرۈپ باقاي، ــ دېدى شۆ ھاما.

فېڭجيې چۈشىدىغان قەغەزنى شۆ ھاممىنىڭ ئالدىغا قويۇۋىدى، شۆ ھاما قارىسا، ئىككى چېكىتلىك قەغەز ئىكەن.

ــ بۇنىڭ بىلەن خۇشۇم يوق، ــ دېدى شۆ ھاما كۈلۈپ، ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ قەغىزى توشۇپ قالدىغۇ دەيمەن.

ــ ئاپلا، مەن خاتا چۈشۈپ قويۇپتىمەن ! ــ دېدى كۈلۈپ فېڭجيې.

ـــ قېنى، ئېلىۋېلىپ باقە ! ـــ دېدى جيا ئانا كۇلگىنىچە قەغەزلەرنى تاشلاپ، ـــ كىم سېنى خاتا چۈش دەپتۇ؟

ـــ ھەتتىگىنەي، پال بېقىپ چۈشىمە بويتىكەن ! ـــ دېدى فېڭجيې، ـــ ئۆزۈم چۈشكەن تۇرسام بۇنى كىمدىنمۇ كۆرەتتىم !

ـــ ئۆزۈڭنىڭ ئاغزىغا ئۆزۈڭ ئۇرۇپ ئۆزۈڭدىن سوراپ باق ! ـــ دېدى جيا ئانا كۇلۇپ. ئاندىن شۆ ھاممىغا قاراپ، ـــ مەنغۇ پۇل ئۇتۇشقىلا خۇشتار بولىدىغان بېخىل ئەمەس، مۇشۇ بىر دورەم ماڭا ئامەت كېلىپ قاپتۇغۇ تاڭ.

ـــ بىزمۇ شۇنى دەۋاتمايمىزمۇ؟ ـــ دېدى كۇلۇپ شۆ ھاممىا، ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى پۇلغا خۇشتار دەيدىغان نەدە ئۇنداق ھاماقەت بار ئىكەن؟

فېڭجيې پۇل ساناۋاتاتتى، بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەنلا داچەنلەرنى يېڭىباشتىن يىپقا ئۆتكۈزۈۋېتىپ، كۇلگىنىچە ھەممەيلەنگە ئاڭلىتىپ تۇرۇپ دېدى:

ـــ بۇ گەپ ماڭا يېتەرلىك بولدى ! ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم پۇل ئۇتۇش ئۇچۇن ئەمەس، دورىنى ئۇتۇش ئۇچۇن ئويناپتىكەن بايا. مەن پىخسىق ئىكەنمەن، ئۇتتۇرۇۋەتسەملا پۇل سانايدىكەنمەن. بولدى، قەغەزنى چاپسانراق يىغىشتۇرغىنا.

جيا ئانىنىڭ ئادىتى بويىچە، يۈەنياڭ قەغەز شىلاپ بېرەتتى، شۇڭا جيا ئانا شۆ ھاما بىلەن پاراڭ سېلىشۋەردى. يۈەنياڭنىڭ قىمىرلىماي ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ، جيا ئانا:

ـــ نېمىگە خۇيۇڭ تۇتۇپ قالدى، مەن ئۇچۇن قەغەزنىمۇ شىيلماي ئولتۇرىسەنغۇ؟ ـــ دېدى.

ـــ كېلىن ئاغىچا پۇلنى بەرمەيۋاتسا ! ـــ دېدى كۇلۇپ يۈەنياڭ قەغەزنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ.

ـــ پۇلنى بەرمىسە پېشانىسىدىن كۆرسۇن ! ـــ دېدى جيا ئانا ۋە چۆرە قىزنى بۇيرۇدى، ـــ ئۇنىڭ ئاۋۇ بىر تىزىق داچىنىنى بۇياقتا ئېلىپ قوي !

چۆرە قىز راستلا پۇلنى ئېلىپ جيا ئانىنىڭ يېنىغا قويۇپ

قويدى.

ـــ ماڭا قايتۇرۇپ بەرسىلىچۇ ! تېگىشلىكىنى بەرسەملا بولدىغۇ، ـــ دېدى كۈلۈپ فېڭجيې.

ـــ فېڭجيې راستىلا پىخسىق ئىكەن، بۇ ناھايىتى بىر ئويناشقان ئىشقۇ، ـــ دېدى شۆ ھاممۇ كۈلۈپ.

فېڭجيې بۇ گەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ـ دە، شۆ ھاممىنىڭ يېڭىدىن تارتىپ كەينىگە قارىدى ۋە جيا ئانىنىڭ ئادەتتە پۇل قويىدىغان غەلىسىنى كۆرسىتىپ كۈلدى:

ـــ ھاممۇ، قاراپ باقسىلا، مۇشۇنداق ئويناۋېرىپ ئاۋۇنىڭ ئىچىگە قانچىلىك پۇلۇم كىرىپ كەتتىكىنىتاڭ ! مۇنۇ بىر تىزىق داچەن يېرىم سائەت ئويناشقىمۇ يەتمەيدۇ، ئاۋۇنىڭ ئىچىدىكى پۇللار ھەدەپ ئۇنى بۇ يەرگە كەل دەپ قىچقىرىۋاتىدۇ. بۇ بىر تىزىق پۇلنىمۇ يېنىغا ئەكىرىۋالسا قەغەزمۇ ئويناپالمايدۇ، ئۇلۇغ ئانىمىزنىڭ جۇدۇنمۇ بېسىلىدۇ ـ دە، ئاندىن مېنى قىلىشقا تېگىشلىك ئىشقا جورۇۋېتىدۇ.

ئۇ گەپنى تېخى تۈگەتمەيلا، جيا ئانا باشلىق ھەممەيلەننى ئىختىيارسىز كۈلدۈرۇۋەتتى. ئۇ گەپ قىلىۋاتقان چاغدا پىكىر پۇل يېتىشمەي قالارمىكىن، دەپ، يەنە بىر تىزىق داچەن ئەكەلگەنىدى.

ـــ مېنىڭ ئالدىمغا قويما، ـــ دېدى فېڭجيې، ـــ بۇنىمۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىغىراق قويۇپ قوي، غەلىسىدىكى پۇللار بىر يولىلا قىچقىرىپ ئەكىرىۋالسا ئىش ئاسانلىشىدۇ، بىر ئىشنى ئىككى قىلمايلى، غەلىدىكى پۇللارمۇ بۇنى قىچقىرىپ ئاۋارە قىلمىسۇن.

جيا ئانا كۈلۈۋېرىپ، قولىدىكى قەغەزلەر شىرەگە چېچىلىپ كەتتى. ئۇ يۈەنياڭنى بىقىنىدىغىنىچە:

ـــ ماڭ، ئۇنىڭ ئاغزىنى يىرتىۋەت ! ـــ دېدى.

پىكىر فېڭجيېنىڭ گېپى بويىچە پۇلنى قويۇپ، بىر پەس كۈلۈپ كېتىپ تالاغا ماڭدى. ھويلا دەرۋازىسىغا كەلگەندە،

جيالىيەن ئۇچرىشىپ ئۇنىڭدىن سورىدى:

ــ ئانام شۇ يەردىمۇ؟ بەگ ئاتام قىچقىرىپ كەل، دېگەنىدى.

ــ شۇ چاغقىچە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىدا قىمىرلىماي ئولتۇرىدۇ، ــ دېدى پىكئىر دەرھال كۇلۇمسىرەپ، ــ سىلىمۇ بالدۇرراق نېرى تۇرسىلا بولارمىكىن. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىرھازاغىچە ئاچچىقلاپ كەتتى. كېيىن ئاغىچا بىرمۇنچە قىزىقچىلىق قىلىپ يۈرۈپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆڭلى ئەمدى بىرئاز ئېچىلىپ قالدى.

ــ مەن كىرىۋېرىمەن، ــ دېدى جيالىيەن، ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئون تۆتىنچى كۈنى لەي دانىڭ ئۆيىگە بارامدىكىن، شۇنى سوراپ باقىمەن، بارسا، تەختىراۋان تەييارلىتىپ قويىدىغان ئىش. شۇ باھانىدە ئانامنى چاقىرىۋالسام، ئۇلار تېخىمۇ ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ ئولتۇرسا ئوبدان بولمامدۇ.

ــ مېنىڭچە بولسىغۇ كىرمىگەنلىرى تۇزۇك ئىدى، ــ دېدى پىكئىر كۇلۇپ، ــ پۈتۈن بىر ئۆيلۈك، ھەتتا ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن باۋيۇيمۇ ناماقۇل بولدى. ئەمدى سىلى كىرسىلە بىكاردىن ـ بىكار گەپ ئىشىتىۋالىلا.

ــ بولغان ئىش بولدى، ماڭا تەگمىگەن بىلەن ئورنىغا كېلەمتى؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئىش بىلەن مېنىڭ ئالاقەم يوق. ئىككىنچىدىن، بەگ ئاتام مېنى ئاناڭنى قىچقىرىپ كەل، دەپ جورۇدى، شۇ تاپتا ئۆزۈم كىرمەي كىشى كىرگۈزسەم، بۇنى بىلىپ قالسا بېشىمغا بالا بولمامدۇ. بۇنى باھانە قىلىپ تۇرۇپ ئانام ئاچچىقىنى مەندىن ئالمىدۇ شۇ، ــ جيالىيەن شۇنداق دەپ قويۇپ ئىچكىرىگە كىرىۋەردى.

پىكئىر ئۇنىڭ سۆزىنى توغرا تېپىپ، ئۇمۇ جيالىيەنگە سوڭدىشىپ ماڭدى. جيالىيەن مېھمانخانىغا كەلگەندە، شىپ ـ شىپ دەسسەپ، ئىچكىرىكى ئۆيگە بوينىنى سوزۇپ قارىۋىدى، شاڭ ئاغىچا خېنىم تېخىچە شۇ يەردە تۇرۇپتۇ. فېڭجيېنىڭ كۆزى ئىتتىك بولغاچقا، ھەممىدىن بۇرۇن ئۇنى كۆرۈپ قېلىپ، كىرمە

دەپ كۆزى بىلەن ئۇنىڭغا ئىشارەت قىلدى، ئاندىن شىڭ ئاغىچا خېنىمغىمۇ كۆز ئىشارىتى قىلىپ قويدى. شىڭ ئاغىچا خېنىم چىقىپ كېتىشكە ئوڭايسىزلىنىپ، نائىلاج بىر پىيالە چاي قۇيدى ـ دە، جيا ئانىنىڭ ئالدىغا قويدى، جيا ئانا ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىغاندى، جيالىيەن بىخەستەلىكتە ئۆزىنى دالدىغا ئالالماي قېلىپ جيا ئانا ئۇنى كۆرۈپ قالدى:

ــ تاشقىرىقى ئۆيدىكى كىم ئۇ؟ بىرسى بوينىنى سوزۇپ قارىغاندەك قىلىدۇغۇ.

ــ ماڭمۇ بىركىمنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندەك قىلدى، ــ دەپ فېڭجيې ئالمان ـ تالمان ئورنىدىن تۇرۇپ تاشقىرىغا ماڭدى.

جيالىيەن دەرھال ئىچكىرىگە كىرىپ كۈلۈمسىرىدى:

ــ خان ئانا، ئۆزلىرىنى ئون تۆتىنچى كۈنى تالاغا چىقامدىكىن، چىقسا تەختىراۋان تەييارلاپ قويساق، دەپ ئۇقۇپ بېقىش ئۈچۈن كېلىۋىدىم.

ــ ئۇنداق بولسا نېمىشقا كىرمەستىن ئۇ يەردە تىمىسقىلاپ تۇرسەن؟ ــ دېدى جيا ئانا.

ــ ئۆزلىرى قەغەز ئويناۋېتىپتىكەنلا، بىسەرەمجان قىلىشقا پېتىنالماي، كېلىنلىرىنى قىچقىرىپ سوراپ باقاي دېگەنىدىم، ــ دېدى كۈلۈمسىرەپ جيالىيەن.

ــ ھازىر ئۇنىڭغا نېمانچە ئالدىراپتىتىڭ ! ــ دېدى جيا ئانا، ــ ئۆيۈڭگە بارغاندا، ئۇنىڭدىن قانچىلىك سورىغۇڭ كەلسە، شۇنچىلىك سورىۋالمامسەن؟ قاچانلاردا سېنىڭ مۇشۇنداق ئېھتىيات بىلەن كىرگەن يېرىڭ بار ئىدى؟ كىم بىلىدۇ، سەن تېخى قۇلاقچى گۆش بولۇپ كەلدىڭمۇ ياكى تىڭتىڭلاپ كەلدىڭمۇ تېخى ! ئوغرى مۇشۇكتەك قىلىپ مېنى قورقۇتۇۋەتتىڭ، نېمىدېگەن ياماڭ ھارامزادا سەن ! خوتۇنۇڭ مەن بىلەن قەغەز ئويناۋاتىدۇ، ساڭا يېرىم كۈنلۈك پۇرسەت چىقتى، ئۆيۈڭگە بېرىپ خوتۇنۇڭنى كۆزۈڭدىن يوقتىتىش ئۈچۈن ھېلىقى جاۋۈېرنىڭ خوتۇنى بىلەن مەسلىھەتلىشىۋالغىن، ماڭ !

بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۈلۈشتى.

— باۋئېرنىڭ خوتۇنى دېسىلە ! — دېدى يۈەنياڭ كۈلۈپ، — ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم يەنىلا جاۋئېرنىڭ ئايالى بىلەن ئىلەشتۇرۇپ قويدى.

— شۇنى دېمەمسەن؟ — دېدى جيا ئانىمۇ كۈلۈپ، — ۋايتاڭەي، «باۋ» دەمدۇ، «بېي»[1] دەمدۇ، ئۇنى نەدىن بىلەي ! بۇ ئىش ئېسىمگە كەلسىلا، ئاچچىقىم تۇتۇپ قالىدۇ. مەن بۇ ئائىلىگە ئەۋرە كېلىن بولۇپ كەلگەن، شۇ كەلگىنىمدىن تارتىپ ھېسابلىسام ئەللىك تۆت يىل بوپتۇ، بۇ ئۆمرۈمدە نى - نى خەتەرلەرنى، ئاجايىپ - غارايىپ ئىشلارنى كۆرگەنىدىم، لېكىن سەن قىلغاندەك ئىشنى كۆرمەپتىكەنمەن ! كۆزۈمدىن نېرى بولماي، يەنە نېمە قىلىپ تۇرسەن بۇ يەردە !

جيالىيەن غىدىڭ - پىدىڭ قىلالماي، دەرھال شوخشۇپ چىقىپ كەتتى. پىڭئېر دېرىزە سىرتىدا تۇراتتى.

— مەن دېسەم ئاڭلىمىدىلا، قاراپ تۇرۇپ تورغا چۈشۈپ قالدىلا، — دېدى پىڭئېر ئاستا كۈلۈپ.

شۇ ئەسنادا شىڭ ئاغىچا خېنىمغۇ يېنىپ چىقتى.

— بۇنىڭ ھەممىسى ئاتامنىڭ قىلغان ئىشى. ئەمدى كېلىپ مەن بىلەن سىزگە ئارتىلىپ قېلىۋاتىدۇ ! — دېدى جيالىيەن.

— ھوي، ۋاپاسىز بەتبەخت ! — دېدى شىڭ ئاغىچا خېنىم، — خەق ئۆز ئاتىسىنى دەپ ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىدۇ، ساڭا ئانچىكى بىر گەپ قىلىپ قويسا ھەممىدىن ئاغرىنىپ كېتىسەن. ساڭا ياخشىلىق يوق جۇمۇ ! نەچچە كۈن بولدى، ئاتاڭنىڭ ئاچچىقى كېلىپ تۇرۇۋاتىدۇ. پەخەس بول، سېنى ئۇچۇقلاپ قويمىسۇن.

— ئانا، تېزرەك بېرىڭ، مېنىڭ قىچقارغىلى كەلگىنىمگىمۇ

---

① «باۋ» «بېي» — جيا ئانا بۇ يەردە «باۋئېر» نىڭ فامىلىسى «باۋ»غا ئاھاڭداش بولغان «باۋ» (抱 قۇچاقلاش) سۆزى بىلەن سۆز ئەگىتىپ، يەنە «بېي» (背ھا-پاشلاش) دېگەن سۆزنى قىلىپ گەپتە چېقىۋالىدۇ.

خېلى ۋاقىت بولدى، ـــ دېدى جيالىەن ۋە ئانىسىنى نېرىقى ھويلىغىچە ئاپىرىپ قويدى.

شاڭ ئاغىچا خېنىم بايا جيا ئانا دېگەن گەپلەرنى ئۈيەردىن ـ بۇيەردىنلا دەپ بەرگەنىدى، جياشې ئىلاجسىز قېلىپ، نومۇس كۈچىدە، ئاغرىپ قالدىم دېگەن باھانە بىلەن جيا ئانىغا كۆرۈنۈشكىمۇ پېتىنالمىدى. پەقەت شاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن جيالىەن ئارقىلىق ھەركۈنى جيا ئانىدىن ئېسەن ـ ئامانلىق سورىتىپ تۇردى. ئاندىن ئۈيەر ـ بۇيەرگە ئادەم ئەۋەتىپ كىچىك خوتۇنلۇققا قىز ئىزدەشتۈردى، ئاخىر بەش يۈز سەر كۈمۈش خەجلەپ ئون يەتتە ياشلىق بىر قىزنى سېتىۋېلىپ، يەنخۇڭ دەپ ئات قويۇپ ئۆزىگە ئۆي كىشىسى قىلىۋالدى. بۇ گەپ ئەمدى شۇ يەردە قالغاي.

جيا ئانىنىڭ ئۆيىدە قەغەز ئويۇنىنى يېرىم كۈنگىچە ئويناپ، كەچلىك تاماق ۋاقتىدا بولدى قىلىشتى. شۇنىڭدىن كېيىنكى بىر ـ ئىككى كۈنگىچە باشقا گەپ بولمىدى.

كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئون تۆتىنچى كۈنىمۇ كېلىپ قالدى. تاڭ سەھەردىلا لەي دانىڭ خوتۇنى يەنە چىللاپ كەلدى. جيا ئانىنىڭ كەيپى چاغ ئىدى، ئۇ ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، شۆ ھامما باۋيۇي ۋە ئۈنىڭ ئاچا ـ سىڭىللىرىنى ئېلىپ لەي دانىڭگىگە كېلىپ يېرىم كۈن مېھمان بولدى، لەي دانىڭ بېغى نەزەر باغچىلىك بولمىسىمۇ، ھەرھالدا ناھايىتى رەتلىك ھەم ئازادە بولۇپ، بۇلاق، تاغ، دەل ـ دەرەخلىرى، راۋاق ـ شىپاڭ، سەينالىرىدىن بىرقانچە جايلار كىشىنى خېلى زوقلاندۇرارلىق ئىدى. تاشقىرىقى چوڭ مېھمانخانىغا شۆپەن، جياجېن، جيالىەن، جيارۇڭ ۋە بىرقانچە يېقىن ـ يورۇقلار يىغىلىشتى. لەي دانىڭ ئائىلىسى ۋەزىپىسى بولغان ئەمەلدارلاردىن بىرقانچىسىنى ۋە بىرقانچە چوڭ خانداننىڭ پەرزەنتلىرىنىمۇ ئۈلپەتچىلىككە چىللاپ قويغانىدى. بۇلارنىڭ ئارىسىدا لیۇشياڭلیەن دېگەن بىر

يىگىت بار ئىدى، شۆپەن قايسىبىر قېتىمقى ئولتۇرۇشتا ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قالغاندىن بۇيان، ئۇنى ھامان ئەسلەپ تۇراتتى، ئۇ يىگىتنىڭ چاڭچىلە ئويناشقا بەك خۇشتار ئىكەنلىكىنى سۇرۇشتۇرۇپ بىلىۋالغاندى، لىيۇ شياڭلىيەن كۆپىنچە قىز - يىگىت رولىدا چىقىپ، ھاۋايى - ھەۋەس ئويۇنلىرىنى ئويناپتتى، شۇڭا شۆپەن ئۇنى سەتەڭ يىگىت ئوخشايدۇ دەپ خاتا چۈشىنىپ قالغان، ئۇنىڭ بىلەن ئالاقە قىلغۇسى كەلمىدى، قولغا چۈشۈرۈشكە ھېچ پەيت تاپالمايۋاتقان بولسىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن يەنە ئۇچرىشىپ قېلىپ، خۇشاللىقىدا ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي كەتتى. جىياجېن ۋە باشقىلارمۇ ئۇنىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ قىزىقىپ يۇرۇشەتتى، شاراب تۇپەيلىدىن پەردىشەپنى قايرىپ قويۇپ، ئۇنىڭ بىر - ئىككى نومۇر ئويۇن كۆرسىتىشىنى تەلەپ قىلىشىپ تۇرۇۋالدى. ئويۇن تۈگىگەندىن كېيىن، ئۇلار ئۆز ئورۇنلىرىدىن لىيۇشياڭلىيەننىڭ يېنىغا يۆتكىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇيەردىن - بۇيەردىن، ئۇزۇن - قىسقا پاراڭلارنى سېلىپ ئولتۇرۇشتى.

لىيۇ شياڭلىيەن ئەجدادىدىن مەنسەپدار بولۇپ ئۆتكەن خانداننىڭ ئوغلى ئىدى، ئوقۇشتىن نەتىجە چىقىرالمىغان، ئاتا - ئانىسىدىن ئاللىقاچان يېتىم قالغان، مىجەزى تۇز، ئۆزى مەرد، ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارنى سۈرۈشتۈرمەيدىغان، نەيزە - قىلىچۋازلىققا ھېرىس، قىمار ئويناپ شاراب ئىچىپلا يۈرىدىغان، شۇنىڭدەك باغ - بوستانلاردا تۇنەپ قالىدىغان، نەغمە - ناۋانىمۇ بىلمەيدىغان، ئىشقىلىپ، ھەرقانداق ئىش قولىدىن كېلىدىغان بىر يىگىت ئىدى. ئۇ ياش ھەم چىرايلىق يىگىت بولغاچقا، ئۇنىڭ نام - ئەمىلىنى بىلمىگەن ئادەم ئۇنى چاڭچىلىكەشلەردىن بىرسى ئوخشايدۇ، دەپ قالاتتى. لەي دانىڭ ئوغلى لەي شاڭرۇڭ ئۇزاقتىن بېرى ئۇنىڭ بىلەن ئوبدان ئاغىنىدارچىلىق قىلىپ يۈرگەچكە، ئۇنىمۇ ئۇلپەت بولۇپ بېرىشكە چىللىغاندى. شاراب ئىچكەندىن كېيىن، باشقىلار بىر نۆرى، پەقەت شۆپەننىڭلا كونا كېسىلى

قوزغىلىپ قالدى. شۇڭا، ليۇ شياڭلىيەننىڭ كۆڭلى غەش بولۇپ، بۇ يەردىن كېتىپلا تۇگىشەيلا، دېگەن يەرگە كەلگەنىدى. لەي شاڭرۇڭ كېلىپ ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى:

ــ بايا باۋيۇي غوجام ماڭا يەنە تاپىلاپ قويدى، ئىشىكتىن كىرىشىمگىلا كۆرۈشكەن بولساقمۇ، ئادەم كۆپ بولغاچقا سۆزلىشەلمىدۇق. سەن بېرىپ ئېيتىپ قوي، مېھمان تارقالغاندا ئۇ كەتمىسۇن، دەيدۇ، ئۇنىڭ دەيدىغان گېپى بار ئىكەن. سىز زادى كەتمەكچى بولسىڭىز، مەن باۋيۇي غوجامنى چاقىرىپ چىققۇچە تۇرۇپ تۇرۇڭ، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن كەتسىڭىز، ئاندىن مېنىڭ كارىم بولمايدۇ، ــ ئاندىن ئۇ ياش مۇلازىملىرىدىن بىرىنى بۇيرۇدى، ــ ئىچكىرىگە كىرىپ خىزمەتكار ئاياللاردىن بىرىگە ئاستا دېگىن، باۋيۇي غوجامنى چاقىرىپ قويسۇن.

بۇ مۇلازىم كىرىپ كېتىپ بىر پىيالە چاي ئىچكۈچىلىك ۋاقىت ئۆتمەيلا باۋيۇي چىقىپ كەلدى.

ــ جېنىم تاغا، ــ دېدى لەي شاڭرۇڭ باۋيۇيگە، ــ بۇنى سىلىگە تاپشۇردۇم، مەن مېھمانلارنىڭ خىزمىتىگە باراي.

لەي شاڭرۇڭ كىرىپ كەتتى. باۋيۇي ليۇ شياڭلىيەننى باشلاپ، مېھمانخانىنىڭ يېنىدىكى كۈتۈپخانىغا كىرىپ ئولتۇرۇشتى.

ــ بىرقانچە كۈندىن بۇيان چىن جۇڭنىڭ قەبرىسىگە بارغانسىز؟ ــ دەپ سورىدى باۋيۇي.

ــ نېمىشقا بارمايدىكەنمەن؟ ــ دېدى ليۇشياڭلىيەن، ــ قايسى كۈنى بىرقانچەيلەن قارىچۇغا بىلەن شىكارغا چىققانىدۇق، ئۇنىڭ قەبرىسىگە ئىككى چاقىرىمچە كېلىدىغان يەرگە بېرىپ قاپتۇق. ئويلىسام، بۇ يىل يازدا يامغۇر تولا ياغدى، ئۇنىڭ قەبرىسى يېغىنغا پايلىماي قالدىمكىن دەپ، باشقىلارغا تۈيدۇرماي بېرىپ قاراپ باقتىم، ئانچە ـ مۇنچە بۇزۇلغان يەرلىرى بار ئىكەن، تۈزەشتۇرۇپ قويدۇم. ئۆيگە قايتقاندىن كېيىن، بىرنەچچە يۈز داچەن پۇل جايلاپ، ئۇچىنچى كۈنى ئەتىگەندىلا

ئىككى ئادەم يالىلاپ قەبرىسىنى ئوبدان ياسىتىپ قويدۇم.

ــ ھە، مۇنداق دەڭ! ــ دېدى باۋيۇي، ــ ئۆتكەن ئايدا بىزنىڭ نەزەرباغدىكى كۆلدە نېلۇپەر ئېچىلغانىدى، مەن ئون تالنى ئۈزۈپ، بېيىڭنى ئۇنىڭ قەبرىسىگە سانجىپ قويۇپ كەل دەپ جورۇغانىدىم. ئۇ يېنىپ كەلگەندە «يامغۇر بۇزۇۋەتمىگەندۇ؟» دەپ سورىسام، ئۇ: «يامغۇر بۇزۇۋەتمىش بۇياقتا تۇرسۇن، بالدۇرقىدىنمۇ يېڭىلىنىپ قاپتۇ» دېدى. مەن ھەرقاچان دوستلاردىن بىرقانچىسى ياستىپ قويغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم، بايا بۇ سىزنىڭ ئىشىڭىز ئىكەن ـ دە. مەن ھەركۈنى ئۆيگە سولىنىپ ئولتۇرىمەن، ئەركىم زادىلا ئۆز ئىلكىمدە ئەمەس، قىمىرلاپلا قويسام خەق بىلىپ قالىدۇ. يا ئۇ توسۇيدۇ، يا بۇ نەسىھەت قىلىدۇ، گەپ قىلىشقا قۇدرىتىم يېتىدۇ، قىمىرلاشقا قۇدرىتىم يەتمەيدۇ. پۇل بولغان تەقدىردىمۇ ئۇنى ئۆز ئىختىيارىم بىلەن خەجلىيەلمەيمەن.

ــ بۇ ئىشتىن غەم يېمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، ــ دېدى لىيۇ شياڭلىيەن، ــ بۇنداق ئىش ئۇچۇن سىرتتا مەن بار. ئۇنى كۆڭلىڭىزدىن چىقارمىسىڭىزلا بولدى. ئونىنچى ئايىنىڭ بىرى كېلىپ قالاي دېدى، شۇ كۈنى ئۇنىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ كىرىش ئۈچۈن پۇلنىڭ غېمىنى قىلىۋاتىمەن، سىزگىمۇ مەلۇم، مەن نامراتلىشىپ قالدىم، ئۆيدىمۇ يىغقان ـ توگكەنلىرىم قالمىدى، قولۇمغا بىرقانچە يارماق پۇل كىرسىلا خەجلىۋېتىمەن. ئەمدى ۋاقتى كەلگەندە قولۇم قىسقىلىق قىلىپ قالمىسۇن دەپ، پەيت تاپقاندا ئانچە ـ مۇنچە ئېشىنىپ قالدۇرمىسام بولمىغۇدەك.

ــ مەنمۇ شۇ ئىشنى دەپ سىزنى ئىزدىتىپ بېيىڭنى ئەۋەتكەندىم، سىزمۇ ئۆيىڭىزدە ئانچە تۇرمايدىكەنسىز، تۇراقلىق جايىڭىزنىڭ تايىنى يوق ئىكەن، ھەر كۈنى ئۇيەردە ـ بۇيەردە يۇرىدىكەنسىز.

ــ سىزمۇ ئىزدەتمەيلا قويۇڭ، ــ دېدى لىيۇ شياڭلىيەن، ــ بۇ ھەركىم ئۆزىنىڭ بىلگىنىچە ئادا قىلسا بولىۋېرىدىغان ئىش.

تېز ئاردا سەپەرگە چىقىپ ئايلانماقچى بولۇۋاتىمەن، ياقا يۇرتلاردا تۆت ـ بەش يىل يۈرۈپ قايتىپ كېلىمەن.

ـــ نېمىشقا؟ ـــ دەپ سورىدى باۋيۇي دەرھال.

ـــ مېنىڭ سىرىمنى ۋاقتى كەلگەندە بىلىپ قالىسىز، ـــ دېدى لىيۇ شياڭلىيەن سوغۇققىنا كۈلۈپ، ـــ مەن شۇ تاپتىلا سىز بىلەن خوشلىشىۋالاي.

ـــ مىڭ تەسلىكتە ئۇچراشقان تۇرساق، كەچتە مېھماندارچىلىقتىن بىللە يانساق ئوبدان ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ سىزنىڭ ھېلىقى ئىككى تۇغقان ئاكىڭىز يەنىلا شۇنداق تېتىقسىزلىق قىلىۋاتىدۇ، يەنە بىردەم ئولتۇرۇپ قالسام چاتاق چىقىدىغاندەك تۇرىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە كەتكىنىم ياخشى.

ـــ ئۇنداق بولسا ئۇنىڭدىن داجىغنىڭىز تۇزۇك، ـــ دېدى باۋيۇي بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن، ـــ راستلا يىراق سەپەرگە چىقماقچى بولسىڭىز، مېڭىشتىن بۇرۇن ماڭا تېنىپ قويۇڭ، ھەرگىز غېپلا قىلىپ كېتىپ قالماڭ.

بۇ گەپ بىلەن باۋيۇي كۆزىگە ياش ئالدى.

ـــ ئەلۋەتتە سىز بىلەن خوشلاشقىلى كېلىمەن، باشقا ئادەملەرگە دەپ قويمىسىڭىزلا بولدى، ـــ دېدى لىيۇ شياڭلىيەن ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭماقچى بولۇپ، ـــ سىز كىرىپ كېتىڭ، مېنى ئۇزاتمايلا قويۇڭ.

شۇنىڭ بىلەن لىيۇ شياڭلىيەن كۈتۈپخانىدىن چىقىپ، چوڭ دەرۋازىغا ئەمدىلا كېلىۋىدى، شۆپەن ئۇ يەردە ئېگىز ـ پەس توۋلاۋېتىپتۇ:

ـــ شياۋ ... لىيۇنى كىم كەتكۈزۈۋەتتى؟

بۇنى ئاڭلاپلا لىيۇشياڭلىيەننىڭ غۇرۇرىدە ئاچچىقى تۇتتى ـ دە، ئۇنى بىرلا مۇشت بىلەن ئۆلتۈرۈۋەتكۈسى كېلىپ كەتتى. لېكىن، شارابتىن كېيىن مۇشت كۆتۈرسەم، لەي شاكرۇڭنىڭ يۈزىگە سەتچىلىك بولۇپ قالمىسۇن دەپ، نائىلاج ئاچچىقىنى

ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. شۆپەن ئۇنىڭ چىقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ خۇددى گۆھەر تېپىۋالغاندەك بولۇپ كەتتى ـ دە، دەلدەڭشىگىنىچە ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭغا كاپلا قىلىپ ئېسىلغان پېتى ھەجايدى.

ـــ بۇرادەر، نەگە بارىسەن؟

ـــ سىرتقا چىقىپ چۆرگۈلەپ كېلىمەن، ـــ دېدى لېيۇ شياڭلىيەن.

ـــ سەن كەتسەڭ ئولتۇرۇشنىڭ مەززىسى قالمايدۇ، نېمىلا بولمىسۇن، بىردەم ئولتۇرۇپ بەرسەڭ ماڭا كۆيۈنگىنىڭ بولاتتى ! ھەرقانچە زۆرۈر ئىشىڭ بولسا، مانا مەندەك ئاكاڭغا تاپشۇر! ھېچنېمىدىن ئەندىشە قىلما، مەندەك ئاكاڭ تۇرغان يەردە، ئەمەلدار بولۇپ پۇل تېپىشىڭمۇ ئوڭاي گەپ.

ئۇنىڭ بۇنداق لاۋزىلاشقانلىقىنى كۆرۈپ، لېيۇ شياڭلىيەننىڭ شۇنداق غەزىپى كەلدىكى، دەرھال كۆڭلىگە بىر خىيال كەچتى ـ دە، ئۇنى خالىيراق جايغا ئەكەلدى:

ـــ مەن بىلەن ئوبدان ئۆتۈشنى چىن كۆڭلۈڭدىن خالامسەن ياكى يالغان ـ ياۋىداقتىنمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى كۈلۈمسىرەپ.

شۆپەننىڭ بۇ گەپتىن يۈرەكلىرى ئۆيناپ، كۆزلىرى سۈزۈلۈپ كەتتى.

ـــ جېنىم بۇرادەر ! ـــ دېدى ئۇ كۈلۈپ، ـــ مەندىن ئەجەب بۇ گەپنى سوراپ قالدىڭغۇ؟ ئەگەر يالغاندىن مۇشۇنداق قىلغان بولسام، كۆز ئالدىڭدىلا جېنىم چىقسۇن !

ـــ ئۇنداق بولسا، بۇ يەر بىئەپ، ـــ دېدى لېيۇ شياڭلىيەن، ـــ ھازىر قايتىپ كىرىپ ئولتۇرۇپ تۇرايلى، كېيىنرەك ئالدىڭدا مەن چىقىپ كېتەي، سەن كەينىمدىن چىقىپ، مەن بارىدىغان يەرگە كەلگىن، بىز كېچىچە شاراب ئىچىشەيلى. مەن بارىدىغان يەردە كېلىشكەن ئىككى بالا بار، تالا ـ تۇزنى كۆرمىگەن بالىلار①، لېكىن كەينىڭگە ئادەم ئەگەشتۇرمەيسەن، ئۇيەرگە بارغاندىن

① «تالا ـ تۇزنى كۆرمىگەن بالىلار» ـــ تېخى مېھمان قوبۇل قىلىپ باقمىغان بەچچىلەر دېمەكچى.

كېيىن كۈتكۈچىلەر تەييار.

شۆپەننىڭ بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەن خۇشاللىقىدا مەستلىكى خېلىلا يېشىلىپ:

— راست شۇنداقمۇ؟ — دېدى.

— شۇنداق بولمايچۇ! — دېدى لىيۇ شياڭلىيەن، — مەن ساڭا چىن كۆڭلۈمدىن دەۋاتسام ئىشەنمەيۋاتىسەنغۇ!

— مەن دۆت ئەمەس، نېمىشقا ئىشەنمەيدىكەنمەن؟ — دېدى شۆپەن ئالمان ـ تالمان ھىجىيىپ، — ئۇغۇ شۇنداق، لېكىن مەن سېنىڭ بارار يېرىڭنى بىلمەيمەن. سەن بۇرۇن كېتىپ قالساڭ سېنى مەن نەدىن تاپىمەن؟

— مېنىڭ بارىدىغان يېرىم شىمالىي قوۋۇقنىڭ تېشىدا، — دېدى لىيۇ شياڭلىيەن، — سەن ئۆيۈڭنى تاشلاپ شەھەر تېشىدا بىر كېچە قونۇپ قالالامسەن؟

— سەن بولغاندىن كېيىن ماڭا ئۆينىڭ نېمە كېرىكى بار؟

— ئۇنداق بولسا، مەن شىمالىي قوۋۇقنىڭ تېشىدىكى كۆۋرۈكتە سېنى ساقلاپ تۇرىمەن. بىز ھازىرچە داستىخان ئۈستىگە قايتىپ كىرىپ شاراب ئىچىپ تۇرايلى. مېنىڭ ماڭغىنىمنى كۆرگىنىڭدىن كېيىن، سەنمۇ كەينىمدىن ماڭ، باشقىلار تۇيماي قالىدۇ.

— ماقۇل، — دەپ شۆپەن رازى بولدى.

ئىككىسى قايتىدىن داستىخان ئۈستىگە قايتىپ كىرىپ بىردەم شاراب ئىچىشتى. شۆپەن تاقەتسىزلىنىپ، ھامان شياڭلىيەندىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى. ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولۇپ، ھېچكىمگىمۇ تۈزۈت قىلماي، بىردەم ئۇ چەينەكتىن، بىردەم بۇ چەينەكتىن قۇيۇپ، ئۈست ـ ئۈستىلەپ ئىچىۋېرىپ مەست بولۇپ قالاي دېدى.

شياڭلىيەن ئورنىدىن قوزغىلىپ، كىشىلەرگە تۇيدۇرمايلا دەرۋازىدىن چىقتى.

— سەن ئۆيگە كېتىپ تۇر. مەن شەھەر تېشىغا چىقىپلا

قايتىپ كېلىمەن، ــ دەپ بالا مۇلازىمى شىڭنۇغا بۇيرۇق قىلدى ئۇ.

ئاندىن ئۇ ئېتىغا مىندى ـ دە ئۈدۈل شىمالىي قوۋۇقتىن چىقىپ، كۆۋرۈكتە شۆپەننى ساقلاپ تۇردى. بىرئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، شۆپەننىڭ ئاتلىق كېلىۋاتقانلىقى يىراقتىن كۆرۈندى. شۆپەن ئاغزى ھاڭ قالغان، كۆزلىرى چەكچەيگەن، بېشى توك ـ توكىياڭدەك چايقالغان ھالدا ئۇياق ـ بۇياققا كۆز يۈگۈرتۈپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ يان ـ يېنىغا سەپسالماستىن، يىراقتا قارىغىنىچە شياڭلىيەننىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتتى. شياڭلىيەن ئۇنىڭدىن كۈلدى ۋە نەپرەتلەندى. ئۇمۇ ئېتىنى قامچىلاپ ئۇنىڭغا سوقۇشىپ ماڭدى. شۆپەن ئالدىغا قارىغىنىچە مېڭىۋەردى. بىر چاغدا بارا ـ بارا ئۆي ـ تۈتۈنلەر شالاڭلىشىپ قالغاچقا، قورقتىمۇ، ئېتىنى كەينىگە يانداۋردى ۋە شۇ ئارىلىقتا شياڭلىيەننى كۆرۈپ قېلىپ خۇددى گۆھەر تېپىۋالغاندەك بولۇپ، كۈلدى:

ــ دېگىنىڭدەك، گېپىڭدە تۇرىدىغان ئادەم ئىكەنسەن.

ــ چاپسانراق ئالدىمىزغا قاراپ ماڭايلى، كەينىمىزگە بىركىم كىرىۋالسا ياخشى بولمايدۇ ! ــ دەپ كۈلگىنىچە شياڭلىيەن ئېتىنى قامچىلاپ ئالدىدا ماڭدى. شۆپەنمۇ كەينىدىن قالماي بىللە كەتتى.

شياڭلىيەن ئالدىدا كېتىۋېتىپ، ئادەمسىز جايغا كەلگەنلىكىنى بايقاپ، قومۇشلۇق كۆل ياقىسىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى ـ دە، ئېتىنى دەرەخكە باغلاپ قويۇپ، ئاندىن شۆپەنگە:

ــ چۈشە ئاتتىن، ــ دېدى كۈلۈپ، ــ ئاۋۇال بىز قەسەم ئىچىشەيلى، كېيىنكى كۈنلەردە نىيىتىمىز ئاينىپ بىركىمگە دەپ قويۇشمىمىز مۇمكىن، شۇڭا قەسەم قىلىشساق بولىدۇ.

ــ بۇ گېپىڭ ئورۇنلۇق، ــ دېدى شۆپەنمۇ كۈلۈپ. ئاندىن دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ ئېتىنى دەرەخكە باغلىدى ـ دە، يۈكۈندى:

ـــ كېيىن كۈنلەر ئۆتكەنسېرى نىيىتىم ئايىنىپ بىركىمگە دەپ قويسام، تۆپەمدىن ئاسمان ئۇرسۇن، يەر يۇتسۇن ... ـــ تېخى شۆ پەننىڭ گېپى تۈگە ـ تۈگىمەيلا، «گۇم» لا قىلىپ قالدى ـ دە، كەينىدىن خۇددى بازغان ئۇرغاندەك بولۇپ، كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ، قاراڭغۇلۇق باسقاندەك تۇيۇلدى، ئۆزىنى باشقۇرالماي، سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ يىقىلدى. شياڭلىيەن كېلىپ ئۇنىڭغا قاراپ باقتى ۋە ئۇنىڭ بۇرۇن تاياق يەپ باقمىغانلىقىنى بايقاپ، ئازراقلا كۈچىنىپ يۈزىگە بىرقانچە شاپىلاق سېلىۋىدى، شۇئان يۇز ـ كۆزى «باققالىنىڭ دۈكىنىدىكى ئالىيېشىلچىلىقتەك» كۆڭ ـ قىزىل بولۇپ كەتتى. شۆپەن ئورنىدىن تۇرۇشقا تىرمىشىپ باققانىدى، شياڭلىيەن پۈتىنىڭ ئۈچى بىلەن تەپكىلەپ قويۇۋىدى، يەنە يىقىلىپ چۈشتى.

ـــ ئىككىمىزنىڭ رازىلىقى بىلەن بولغانىدىغۇ ! ئۇنىمىسىڭ گېپىڭنى قىلساڭ بولاتتى. نېمىشقا مېنى گوللاپ ئاچىقىپ ئۇرىسەن؟ ـــ دېدى شۆپەن عودۇڭشىپ ۋە ئاغزىغا كەلگىنىچە تىللاۋەردى.

ـــ سەن قارىغۇ، ـــ دېدى شياڭلىيەن، ـــ مەندەك لېۋ غوجاڭنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى تونۇپ قوي ! ماڭا يالۋۇرماقتا يوق، يەنە تېخى مېنى ھاقارەتلەۋاتىسىنا ! سېنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسەممۇ بەربىر پايدىسى يوق، ساڭا ئوبدان تېتىتىپ قويسامىلا بولدى !

شياڭلىيەن قامچىسىنى ئېلىپ، ئۇنىڭ ئۇچىسىدىن تارتىپ پاچىقىغىچە ئوتتۇز ـ قىرىق قامچا سالدى.

شۆپەننىڭ مەستلىكى خېلىلا يېشىلىپ، ئاغرىقىغا چىدىيالماي، ئىختىيارسىز «ۋايجان !» دەپ توۋلىۋەتتى.

ـــ ئەھۋالىڭ شۇنچىلىك ئىكەنغۇ ! ـــ دېدى شياڭلىيەن سوغۇققىنا كۈلۈپ، ـــ سېنى تېخى مەن تاياقتىن قورقماسمىكىن دەپتىكەنمەن.

يەنە ئۇنىڭ سول پۇتىدىن سۆرىگىنىچە قومۇشلۇقتىكى

پاتقاققا بىرنەچچە قەدەم سۆرەپ كىردى، شۆپەننىڭ پۇتۇن ئۇستىبېشى لايدا بۇلغاندى.

ــ ئەمدىغۇ مېنى تونۇپ قويغانسەن؟ ــ دەپ سورىدى شياڭلىيەن قامچىسىنى چۆرۈۋېتىپ. ئۇنىڭ بېلىگە، بىقىنىغا يەنە بىرنەچچە مۇشت سالدى. شۆپەن دومىلىغىنىچە ئاغىل ـ تاغىل توۋلاپ كەتتى:

ــ ۋاي، قوۋۇرغامنى سۇندۇرۇۋەتتىڭ! ئەمدى بىلدىم، سەن راۋرۇس ئادەم ئىكەنسەن، مەن باشقىلاردىن خاتا ئاڭلىۋاپتىكەنمەن!

ــ باشقىلارنىڭ گېپىنى قوي، شۇ تاپتا ئۆزۈڭنىڭ دەيدىغان گېپىڭنى قىل.

ــ ھازىر دەيدىغانمۇ ھېچقانداق گېپىم يوق! سەن راۋرۇس ئادەم ئىكەنسەن، مەن خاتا قىپتىمەن!

ــ يەنە سىلىقراق گەپ قىل، ئاندىن گۇناھىڭدىن ئۆتىمەن.

ــ جېنىم بۇرادەر ... ــ دەپلا غىڭشىپ قويدى شۆپەن.

شياڭلىيەن يەنە بىر مۇشت سىلىۋىدى، شۆپەن «ۋايجان» دەپ توۋلاپ:

ــ جېنىم ئاكا ... ــ دېدى.

شياڭلىيەن يەنە ئىككى مۇشت سالدى.

ــ ۋايجان! ــ شۆپەن ئالمان ـ تالمان يەنە توۋلاپ كەتتى، ــ ئوبدان غوجام! مەندەك كۆزى يوق قارىغۇنى كەچۈرۈڭ! بۇنىڭدىن كېيىن سىزنى ھۆرمەتلەيمەن، سىزدىن قورقىمەن.

ــ ماۋۇ سۇدىن ئىككى ئوتلىغىن! ــ دەپ بۇيرۇدى شياڭلىيەن.

ــ بۇ سۇ بەك مەينەت تۇرسا، قانداق ئىچكىلى بولىدۇ! ــ دەپ قاپىقىنى تۇردى شۆپەن.

شياڭلىيەن يەنە مۇشتىنى كۆتۈرۈۋىدى، شۆپەن دەرھال:

ــ بولدى مەن ئىچەي ... مەن ئىچەي ... ــ دېگىنىچە بېشىنى ئېڭىشتۇرۇپ، قومۇش يىلتىزىنىڭ تۈۋىدىن بىر يۇتۇم سۇ ئىچكەندى، تېخى كانىيىدىن ئۆتە ـ ئۆتمەيلا «ھۆ» قىلىپ،

بايا يېگەن نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسىنى قۇسۇۋەتتى.

ـــ ھەي ئىپلاس ! ـــ دېدى شياڭلىيەن، چاپسانراق ئىچ، شۇ چاغدا سېنى كەچۈرىمەن.

شۆپەن كەينى ـ كەينىدىن باش قويۇپ يالۋۇردى:

ـــ ئۇ دۇنيالىقىڭىز ئۈچۈن ساۋاب بولار، گۇناھىمدىن ئۆتۈڭ ! ئۆلتۈرۈۋەتسىڭىزمۇ بۇ سۇنى ئىچەلمەيمەن.

ـــ نېمىدېگەن سېپىقچىلىق بۇ، كۆڭلۈمنى ئاينىتىۋەتتى، ـــ دېدى شياڭلىيەن.

ئۇ شۆپەننى تاشلاپ، ئۆزەڭگىگە پۈتىنى ئىلدى ـ دە، يولىغا كېتىۋەردى.

شۆپەن ئۇنىڭ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ يۈرىكى ئىزىغا چۈشۈپ، كىشىلەرنى خاتا چۈشەنمەسلىكىم كېرەك ئىكەن، دەپ پۇشايمان قىلدى. تىرمىشىپ ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى، پۈتۈن ئەزايى قاتتىق ئاغرىپ كېتىپ چىدىيالماي قالدى.

جيا جېن ۋە باشقىلار داستىخان تۆپىسىدە شياڭلىيەن بىلەن شۆپەننىڭ يوقلۇقىنى بايقاپ قېلىپ، ئۇيان ـ بۇيانىنى ئىزدەشتۈرۈپ ئۇلارنى تاپالمىدى.

ـــ شىمالىي قوۋۇقتىن چىقىپ كەتكەندەك قىلىشتى، ـــ دەپ خەۋەر قىلدى بىركىم.

شۆپەننىڭ بالا مۇلازىمى ئۇنىڭدىن بەك قورقاتتى، شۆپەن ئۇنىڭغا كەينىدىن ماڭما دەپ جېكىلەپ قويغان تۇرسا، ئۇ ئىزدەپ چىقالامتى؟ كېيىن جيا جېن ئەنسىرەپ، جيا رۇڭنى مۇلازىملارنى باشلاپ چىقىپ ئۇنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىشقا بۇيرۇدى. ئۇلار ئۇدۇل شىمالىي قوۋۇقتىن چىقىپ، كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ، ئىككى چاقىرىمدىن كۆپرەك يول ماڭغاندا، شۆپەننىڭ ئېتىنىڭ قومۇشلۇق كۆلنىڭ بويىدا باغلاقلىق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى.

ـــ مانا بۇ ياخشى بولدى ! ئات بار يەردە ئەلۋەتتە ئىگىسىمۇ

بولىدۇ ! ــ دېيىشتى ئۇلار.

ئۇلار تەڭلا ئاتنىڭ يېنىغا كېلىشىگە، قومۇشلۇقتىن بىر كىمنىڭ ئىگراۋاتقانلىقى ئاڭلاندى. ھەممەيلەن ھاپىلا ـ شاپىلا بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، شۆپەن كىيىملىرى جۇل ـ جۇل، يۈز ـ كۆزى يېرىلىپ ئىششىپ كەتكەن، ئىچىدىن تېشىغىچە ئۇستىبېشى لايغا مىلىنىپ، خۇددى پاتقاقتا ياتقان مېكىجىندەك يېتىپتۇ.

جيا رۇڭ كۆڭلىدە ئىشنىڭ تېگىگە خېلىلا يەتتى ـ دە، دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ، شۆپەننى يۆلەپ تۇرغۇزۇشقا كىشىلەرنى جورۇدى.

ــ شۆ تاغا ! ــ دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ، ــ ھەر كۈنى كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىۋېرىپ، مانا بۇگۈن كۆڭۈل سىزنى قومۇش ئازگىلىغا ئەكېلىپ تاشلاپتۇ. ئېھتىمال لۇڭۇاڭ غوجام سىزنىڭ نوچىلىقىڭىزنى ياخشى كۆرۈپ قېلىپ ئۆزىگە گورگان[1] قىلىۋالاي دېگەن بولسا، سىز ئەجدىھانىڭ مۇڭگۈزىگە ئۇسۇۋالغان ئوخشايسىز ـ دە !

شۆپەن نومۇس قىلىپ يەرگە كىرىپ كېتەي دەۋاتسا ئاتقا يامىشىپ چىقالامتى؟ جيا رۇڭ كىشى بۇيرۇپ گۈزەردىن كېچىك بىر تەختىراۋان كىرا قىلدۇرۇپ كەلدى، شۆپەن تەختىراۋانغا ئولتۇرۇپ شەھەرگە يېنىپ كىردى. جيا رۇڭ ئۇنى يەنە لەي دانىڭ ئۆيىگە زىياپەتكە ئېلىپ بارماقچى بولغانىدى، شۆپەن بەك يېلىنىپ، ئۇنىڭغا بىركىمگە ئېيتىپ قويما، دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالغاچقا، جيا رۇڭ ماقۇل بولۇپ ئۇنى ئۆيىگە يولغا سېلىپ قويدى، جيا رۇڭ يەنە لەي دانىڭ ئۆيىگە كېلىپ جيا جېنغا بايقى ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى. جيا جېنمۇ ئۇنى لىۇ شياڭلىيەننىڭ ئۇرغانلىقىنى بىلىپ:

ــ ئۇنىڭ ئاشۇنداق بىر ئەدىپىنى يېگىنى ئوبدان بوپتۇ ! ــ

---

① گورگان ــ خانىڭ كۈيۈ ئوغلى.

دەپ كۈلۈپ قويدى.

ئۇلار ئاخشىمى مېھماندىن يېنىپ شۆپەندىن ھال سوراپ كەلدى. شۆپەن ياتقىدا ئارام ئېلىۋاتاتتى، مەجەزىم يوق دەپ ئۇلار بىلەن كۆرۈشمەي قويدى.

جيا ئانا ۋە باشقىلار مېھماندارچىلىقتىن يېنىپ ئۆز ئۆيلىرىگە قايتىشتى. شۆ ھامما بىلەن باۋچەي ئۆيدە شياۋلىڭنىڭ يىغلاپ كۆزلىرى ئىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، سەۋەبىنى سوراپ بىلىپ، ھاپىلا ـ شاپىلا شۆپەننى كۆرگىلى كىرىشتى. ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزىدىن تارتىپ، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنىنىڭ بىرمۇ ساق يېرى قالمغان بولسىمۇ، ھەرھالدا سۆڭەك ـ سىڭىرلىرى زەخمىلەنمىگەنىكەن. شۆ ھامما ئۇنىڭغا ئىچىمۇ ئاغرىدى، ئاچچىقىمۇ كەلدى، شۆپەننى بىر قۇر تىللاپ بولۇپ، ئاندىن شياۋلىيەننىمۇ تىللاپ كەتتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا ئېيتىپ، لیۇشياۋلىيەننى تۈتقۇزۇپ كەلمەكچىمۇ بولدى. لېكىن، باۋچەي:

ـــ بۇ ھېچقانچە چوڭ ئىش ئەمەس، ئۇلار بىللە شاراب ئىچىشىپ، شارابتىن كېيىن يۈز قارىماي قىزىرىشىپ قالغانىدۇ، كىم مەست بولۇپ قالسا، شۇ كۆپرەك تاياق يەۋالىدىغان ئىشمۇ بار. بىزنىڭ ئائىلىدىكى قېلىپتىن چىقىپ كەتكەن بۇ بەڭباشنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. ئانا، سىز بۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتقانلىقتىن شۇنداق دەيسىز. ئاچچىقىمىزنى چىقىرىۋالماق ئاسان گەپ. تۆت ـ بەش كۈن ئۆتسۇن، ئاكامۇ ساقىيىپ تالا ـ تۈزگە چىقالايدىغان بولغاندا، ئۇ قاتتىكى جيا جېن بېگىم بىلەن جيا لیەن بېگىمدەك كىشىلەرمۇ ھېچقاچان قاراپ تۇرماس، ئۇلار ساھىبخانا بولۇپ مېھمان چىللاپ، ھېلىقى ئادەمنىمۇ چاقىرىپ كېلىپ، كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭغا گۇناھىنى تونۇتۇپ، ئاكامغا ناماقۇل قىلسىلا بولدى. ئانا، شۇ تۈرقىدا ئىشنى يوغىنىتىپ، خەلقئالەمگە يايسىڭىز، ئۆزىڭىز ئاكامغا تولىمۇ ئامراقلىق قىلىپ، ئۇنىڭ جېدەل ـ ماجىرا تۇغدۇرۇشىغا يول قويۇپ بەرگەندەك كۆرۈنۈپ قالىسىز. بۇگۈنغۇ ئۇشتۇمتۇت بىر قېتىم

ئەدەپ يەپ قاپتۇ، ئانا، بۇنىڭغا شۇنچە ئالەمنى مالەم قىلىپ كەتسىڭىز ئورۇق ـ تۇغقانلارنىڭ كۆچىگە تايىنىپ، ئاددىي بىر ئادەمنى بوزەك ئەتكەن بولۇپمۇ قالىسىز.

ـــ ۋاي قىزىم ! ـــ دېدى شۇ ھامما ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ـــ يەنىلا سەن ھەممىنى ئويلاپ يېتىپسەن، بىر دەملىك ئاچچىقىمدا بېشىم ئايلىنىپ قاپتۇ.

ـــ مانا بۇ ئوبدان بولدى، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ـــ ئاكام سىزدىنمۇ تەپ تارتمايي ياكى خەقنىڭ نەسىھەتىگىمۇ قۇلاق سالمايي كۆندىن ـ كۈنگە بەتتەرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، شۇڭا مۇشۇنداق ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئەدىپىنى يېمەيمۇ بولمايدۇ.

شۆپەن كاڭدا ئۇخلاۋاتاتتى، شياڭلىيەننى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي تىللايتتى، مۇلازىملىرىنى ئۇنىڭ ئۆيلىرىنى بۇزۇۋېتىڭلار، ئۇنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار، ئۇنىڭ بىلەن دەۋالىشىڭلار، دەپ بۇيرۇدى. شۆ ھامما مۇلازىملارنى ۋارقىراپ توختىتىۋالدى:

ـــ شياڭلىيەن بىر دەملىك مەستچىلىكتە بىشەملىك قىلىپ قويۇپتۇ، ئەمدى مەستلىكى يېشىلگەن بولسا، پۈشايمانىنى ئالىدىغان قاچا تاپالمايي، گۇناھىدىن قورقۇپ قېچىپمۇ كەتكەندۇ !

شۆپەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلىدى. ئاندىن نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتا ئوقۇغايسىز.

قىرىق سەككىزىنچى باب

ھەۋەسكە بېرىلگەن يىگىتنىڭ ھەۋەس كاساپىتىدىن سەيلە ـ سەپەرنى ئىختىيار قىلغانلىقى
نازاكەتكە مەپتۇن ئايالنىڭ نازاكەت توپلاپ شېئىر كۆيلەشكە ئىجتىھات قىلغانلىقى

ئانىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، شۆپەننىڭ ئاچچىقى بارا ـ بارا بېسىلىپ قالدى. تۆت ـ بەش كۈندىن كېيىن ئاغرىقى ساقايغان بولسىمۇ، يارا ئىزلىرى تۈزۈلۈپ كېتەلمىگەچكە، ئۆزىنى كېسەلمەنلىككە سېلىپ ئۆيىدىن چىقمىدى ۋە ئۇرۇق ـ تۇغقان، دوست ـ ئاغىنىلىرى بىلەن كۆرۈشۈشكىمۇ نومۇس قىلدى.

كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئونىنچى ئاي كېلىپ قالدى. شۆپەننىڭ دۇكانلىرىدىكى خىزمەتكارلىرىدىن يىللىق ھېساب ـ كىتابنى تۈگىتىپ، ئۆيلىرىمىزگە بېرىپ كەلسەك دېگۈچىلەر بولغاچقا، شۆپەن ئۇلارنى ئۆز ئۆيىدە مېھمان قىلىپ ئۆزىتىپ قويۇشقا توغرا كەلدى. شۇلارنىڭ ئارىسىدا جاڭ دېخۇي دېگەن بىر كىشى بار ئىدى، ئۇ كىچىكىدىن تارتىپ شۆپەنلەرنىڭ گۆرۈخانىسىدا باش چورۇقچىلىق قىلاتتى، ئۇنىڭمۇ ئۆز ئائىلىسىدە ئىككى ـ ئۈچ مىڭ سەر كۈمۈشلۈك ۋەجى بار ئىدى. ئۇمۇ بۇ يىل ئۆيگە قايتىپ كېلەر يىلى ئەتىيازدا قايتىپ كەلمەكچى بولغانىدى. شۇڭا، ئۇ مۇنداق دەپ مەسلىھەت بەردى:

بۇ يىل ھەر خىل قەغەز، خۇشبۇي نەرسىلەر كەمچىل بولدى، كېلەر يىلى باھاسى ئەلۋەتتە ئۆرلەيدۇ، يىل ئۆرۈلۈشىگىلا گۆرۈخانىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇشقا چوڭ ئوغلۇمنى بالدۇرراق

ئەۋەتىمەن. ئۆزۈم يول بويى ھەر خىل قەغەز، خۇشبۇي نەرسىلەر، يەلپۈگۈچ سېتىۋېلىپ، تاڭزۇڭزا چاغىنىغچە ئولگۈرۈپ كەلسەم، قورۇل ـ ئۆتكەللەردە تۆلىنىدىغان باج ـ سېلىق چىقىملىرىنى چىقىرىۋەتكەندىمۇ، بۇ نەرسىلەردىن نەچچە قەۋەتلەپ ھايان ئالغىلى بولىدۇ.

شۆپەن خىيال سۈرۈپ قالدى: «مەن تاياق يەۋالدىم، شۇ تۇرقىدا كىشىلەرنىڭ كۆزىگە كۆرۈنۈشكىمۇ ئۇيلىۋاتىمەن! بىرەر ـ يېرىم يىل نېرىراق كېتەي دېسەم، يا بارار يېرىمنىڭ تايىنى يوق، كۈندە مەن ئاغرىق دەپ يېتىۋېرىشىمۇ ئامال ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە يېشىم شۇنچىگە كېلىپ تۇرۇقلۇق، يا قەلەمدىن، يا ئەلەمدىن خەۋىرىم يوق، مېنى سودىگەرچىلىك قىلىدۇ دېگىنى بىلەن، شۇ چاغقىچە تارازا ـ سەنپەنىنى قولۇمغىمۇ ئېلىپ باقمىدىم. ھەر يەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى، يىراق ـ يېقىنىنى تېخىچە بىلمەيمەن. ئۇنىڭدىن كۆرە، ئازراق دەسمايە جايلاپ، جاڭ دېخۇي بىلەن بىرەر يىل ئايلىنىپ كېلەيلا. خاھى پۇل تاپاي، خاھى تاپالماي، ئىشقىلىپ، ئىزا ـ ئاھانەتتىن نېرىراق تۇرساملا بولىدىغۇ. ئىككىنچىدىن، جاھان كېزىپ سەيلە قىلغىنىم تۇزۇكتەك قىلىدۇ» دېگەن ئويغا كەلدى ـ دە، زىياپەتتىن كېيىن، بۇ خىيالنى جاڭ دېخۇيغا سىلىق ـ يۇمشاق ئېيتىپ بەردى، ئاندىن ئۇنىڭغا بىر ـ ئىككى كۈن تەخىر قىلىپ تۇرغىن، بىللە يولغا چىقايلى، دەپ جېكىلىدى.

كەچتە شۆپەن ئۆز خىيالىنى ئانىسىغا ئېيتتى، شۆ ھامما ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ خۇش بولغان بولسىمۇ، دەسمايىسىنى خەجلىۋەتسىغۇ چاغلىق ئىش، لېكىن ياقا يۇرتلاردا چاتاق چىقىرىپ قويارمىكىن دەپ ئەنسىرىدى. شۇڭا، ئۇنى بارماسلىققا ئۇندەپ:

ــ ھەرقانداق بولسىمۇ ئالدىمدا تۇرساڭ كۆڭلۈم خاتىرجەم بولىدىكەن. خەجمىز ئاشۇ بىرنەچچە يۈز سەر كۈموشكە قاراشلىق بولمىغاندىن كېيىن، ئۇنداق سودىگەرچىلىكنى

قىلمىساڭمۇ بولمۇپرىدۇ، ــ دېدى.

شۆپەن ئاللىقاچان شۇ قارارغا كېلىپ بولغان تۇرسا، ئۇنىڭغا ئۇنامتى؟

ــ ئەتىدىن ـ كەچكىچە سىز مېنى جاھاندارچىلىقىنى ئۇقمايسەن، ئۇنى بىلمەيسەن، بۇنى ئۆگەنمەيسەنلا دەيسىز، ئەمدى مەن ئۇنداق ھەر قىسما ئىشلاردىن قول ئۈزۈپ، بىرەر توغرا ئىش بىلەن شۇغۇللىنىپ ئادەم بولاي، سودىگەرچىلىكنى ئۆگىنەي، دېگەن نىيەتكە كەلسەم، ئۇنىڭغىمۇ يول قويمايسىز. زادى مېنى قانداق قىل دېمەكچىسىز؟ يا مەن قىز بالا بولمىسام، ئۆيدىن تالاغا چىقارمايدىغانغا ! بۇ ئەھۋالدىن قاچانمۇ قۇتۇلارمەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە جاڭ دېخۇيمۇ ياشىنىپ قالغان ئادەم، بىز ئۇنىڭ بىلەن ئاتا ـ بوۋىمىزدىن تارتىپ بىللە ئۆتكەن ئادەملەر، ئۇنىڭ بىلەن بىللە بارسام، قانداقمۇ خاتا ئىش قىلىپ قويۇشۇم مۇمكىن؟ مۇبادا بىرەر ـ يېرىم قەدەمنى خاتا بېسىپ قويسام، ئۇ ئەلۋەتتە ماڭا نەسىھەت قىلىپ تۇرىدۇ. نەرسە ـ كېرەكلەرنىڭ نەرخ ـ ھاۋاسىنىمۇ ئۇ بىلىدۇ. ھەرقانداق ئىشتا ئۇنىڭدىن سوراپ تۇرىمەن، ئىش مۇشۇنداق ئوڭدىن كېلىۋاتسا، مېنى يەنە بارما دەۋاتىسىز ! بىر ـ ئىككى كۈندىن كېيىن ئۆيدىكىلەرگە ئېيتمايلا، ئۆزۈمچە يول جابدۇقىنى قىلىپ يولغا چىقىپ كېتىۋېرىمەن، ياندۇرقى يىلى پۇل تېپىپ كەلگىنىمدە، ئاندىن بىلىپ قالارسىز ! ــ ئۇ شۇنداق دەپلا، قېيىداپ ئۇخلاشقا چىقىپ كەتتى.

شۆ ھاممىا شۆپەننىڭ قارارىنى ئاخىر باۋچەيگە مەسلىھەت سالدى.

ــ ئاكامنىڭ راۋرۇس بىر ئىش بىلەن شۇغۇللىنايلا دېگەن يەرگە كەلگىنىغۇ توغرا بوپتۇ، ــ دېدى باۋچەي، ــ بىراق، ئۆيدە چىرايلىق گەپ قىلىپ، تالا ـ تۈزدە كونا كېسىلى قوزغىلىپ قالسا، ئۇنى يۈگەنلەش تەس بولارمىكىن ... بوپتىلا، ئانچە غەم يەپ كەتمەسەكمۇ بولغۇدەك. ئۇ راستىلا خۇيىنى

ئۆزگەرتسە، بۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىنىڭ بەختى، ئۆزگەرتمىسە، ئانا، بۇنىڭغا سىزنىڭمۇ باشقا ئامالىڭىز يوق. ھەر ئىش ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ تىرىشىشىغا، ئاندىن تەقدىرنىڭ يازمىشىغا باغلىق. ئاكامۇ چوپچوك ئادەم بولۇپ قالدى، تېخىچە ئۇنى جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى بىلمەيدۇ دەپ ئەندىشە قىلىپلا تۇرىدىكەنمىز، دەرۋازىدىن نېرى ئاتلىماي، بىرەر تۇزۇك ئىش بىلەن شۇغۇللانماي ئۆتۈۋەرسە، بۇ يىل ئۆيدىن تالاغا چىقارتمىساق، كېلەر يىلمۇ مۇشۇنداق بولۇپ بېرىدۇ. ئۇغۇ نام ـ ئەملىگە يارىشا خېلى ئوڭلۇق گەپ قىپتۇ. ئانا، بىرەر مىڭ سەر كۈمۈشتىن كېچىپ، ئۇنى بىر سىناپ بېقىڭ. بەربىر ئۇنىڭغا يارەملىشىدىغان ھەمراھ قوشۇپ قويغاندىن كېيىن، ئۇ ئۆز ھەمراھىنى ئالداشقا ئەلۋەتتە خىجىلمۇ بولار. ئىككىنچىدىن، سەپەرگە چىققاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئۆپچۆرىسىدە خوش ـ خوش دېيىشىپ بېرىدىغان گۈپپاڭچىلىرى ياكى ھېمات قىلىدىغان ئادەمىمۇ بولمايدۇ. ياقا يۈرت دېگەندە كىمدىن كىم قورقاتتى؟ بولسا يەپ ـ ئىچىدۇ، بولمىسا ئاچ ـ توق قالىدۇ، قارىسا، تايانچىسى يوق، بۇنداق ئەھۋالدا ئۇ ئۆيىدىكىگە قارىغاندا ئۆزىنى سەل يىغىشتۇرۇۋالسىمۇ ئەجەب ئەمەس.

ـــ ئويلىسام، سېنىڭ دېگىنىڭمۇ توغرا ئىكەن، ـــ دېدى شۆ ھاممۇ بىر ھازاغىچە ئويلانغاندىن كېيىن، ـــ ئۇنى ـ بۇنى كۆرۈپ، ئەقلىنى تېپىپ كېلىدىغانلا ئىش بولسا، بىرئاز پۇل خەجلىۋەتسەكمۇ ئەرزىگۈدەك.

ئىككىسى شۇ مەسلىھەتكە كېلىشتى، كېچىچە باشقا گەپ بولمىدى.

ئەتىسى شۆ ھاممۇ جاڭ دېخۇينى چاقىرىپ كېلىشكە كىشى ئەۋەتتى، شۆپەننى كۈتۈپخانىغا داستىخان تەييارلاشقا جورۇدى. ئۆزى ئارقا دەھلىزىنىڭ دېرىزىسى كەينىدە ئولتۇرۇپ، جاڭ دېخۇيغا ئوغلىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىشنى يېنىش ـ يېنىشلاپ تاپىلىدى. جاڭ دېخۇي ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي، خوش ـ خوش

دەپ ۋەدە بەردى، جاڭ دېخۇي خوشلىشىپ داستىخاندىن يانار چاغدا:

ــ ئون تۆتىنچى كۈنى سەپەرگە چىقىدىغان قۇتلۇق كۈن. غوجائاكىمىز، ئۆزلىرى سەپەر جابدۇقىنى قىلىپ قويسىلا، قېچىر كىرا قىلىپ، ئون تۆتىنچى كۈنى سەھەردە يولغا چىقىپ كەتسەك، ــ دېدى.

شۆپەن ئىچ ـ ئىچىگە پاتماي خۇشال بولۇپ كەتتى، جاڭ دېخۇينىڭ بۇ گېپىنى شۆ هاممىغا مەلۇم قىلىپ قويدى.

شۆ هاما بىلەن باۋچەي، شياۋلىڭلار ۋە ياشانغان ئىككى خىزمەتكار ئايال كېچىچە يول جابدۇقىنى تەييارلاشتى؛ شۆپەنىڭ ئېمىكئانىسىنىڭ ئېرى چاكار بوۋاينى، ئۆز ۋاقتىدىن تارتىپ خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقان كونا مالايلاردىن ئىككىنى، شۆپەن تالا ـ تۈزدە ئۆز يېنىدا بىللە ئېلىپ يۈرىدىغان مۇلازىم بالىلاردىن ئىككىنى بىللە بېرىشقا تەيىنلىدى، غوجايىن ـ مالاي بولۇپ جەمئىيي ئالتە كىشى بولدى، يۈك ـ تاق، نەرسە ـ كېرەكلەر ئۈچۈنلا ئۈچ هارۋا، ئۈزاق سەپەر ئۈچۈن يەنە تۆت قېچىر يالىلدى. شۆپەن ئۆيدە باقىقان قارا يورغا قېچىرغا مىنىدىغان بولدى، بۇنىڭ تاشاينىدا يەنە بىر ئاتمۇ ئېلىۋالىدىغان بولدى، ئىش ـ كۈشلەر تۈگىگەندىن كېيىن، شۆهاما، باۋچەيلەرنىڭ كېچىچە دېگۈدەك ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ چىققانلىقىنى سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ هاجىتى بولمىسا كېرەك.

ئون ئۈچىنچى كۈنى شۆپەن ئاۋۋال بېرىپ ئانا جەمەت تاغلىرى بىلەن خوشلاشتى. ئاندىن جيا جەمەتىدىكى تۇغقانلىرى بىلەن خوشلاشقىلى كەلدى. جيا جېن ۋە باشقىلارمۇ، تايىنلىق، يولغا ئۇزىتىش توغرىسىدىكى گەپلەرنى قىلىشتى، بۇلارنىمۇ بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىشنىڭ هاجىتى يوق. ئون تۆتىنچى كۈنى سەھەردە، شۆ هاما، باۋچەيلەر شۆپەننى مۇراسىم دەرۋازىسىغچە ئۇزىتىپ چىقىشتى. ئانىسى بىلەن سىڭلىسى شۆپەندىن كۆزلىرىنى ئۇزۇشمەي، تاكى ئۇ ئاتلىنىپ مېڭىپ كەتكەندىن

كېيىنلا يېنىپ كىرىشتى.

شۆ هاممۇ پايتەختكە كېلەر چاغدا ئۆزى بىلەن تۆت - بەش چاكار، ئىككى - ئۈچ خىزمەتكار ئايال ۋە بىر چۆرە قىزنىلا ئالغاچ كەلگەنىدى. بۇلاردىن بەزىلىرى شۆپەن بىلەن سەپەرگە كېتىپ، تالانىڭ ئىشىنى قىلىدىغانغا بىر - ئىككىلا ئېرەكتە قالدى. شۇڭا، شۆ هاممۇ شۇ كۈنىلا كۈتۈپخانىغا كىرىپ، ئۇ يەردىكى ئۆي - جابدۇق، سەرەمجانداردىن تارتىپ پەردە - چىمىلدىققىچە هەممە نەرسە - كېرەكنى يىغىشتۇرغۇزۇۋەتتى، شۆپەن بىلەن بىللە كەتكەن ئىككى چاكارنىڭ خوتۇنلىرىنى ئىچكىرىگە كۆچۈپ كىرىپ ئۆزى بىلەن بىللە يېتىپ - قوپۇشقا بۇيرۇدى. شياڭلىڭغىمۇ ئۆز هۇجرىسىنى پۈختا يىغىشتۇرۇپ قويۇشنى جېكىلەپ:

— ئىشكىنى قۇلۇپلاپ، ئاخشىمى مەن بىلەن يات، — دەپ بۇيرۇدى.

— ئانا، سىزگە هەمراه بولىدىغان شۇنچە كىشى بولغاندىن كېيىن، شياڭلىڭ ئاچام ماڭا هەمراه بولسىمۇ بولاتتى ! — دېدى باۋچەي، — بىزنىڭ باغىمۇ كەڭ - كۇشاده، هازىر تۇن ئۇزاق، كېچىلىرى يىڭنە ئىشى قىلسام، يېنىمدا بىرەر كىشى ئارتۇقراق بولسا تېخىمۇ ئوبدان بولمامدۇ؟

— شۇنى دېگىنە، — دېدى شۆ هاممۇ كۇلۇپ، — مېنىڭ ئېسىمگە كەلمەپتۇ، شياڭلىڭنىڭ ئەلۋەتتە سەن بىلەن بىللە تۇرغىنى تۇزۇك. قايسى كۈنى ئاكاڭغىمۇ: ۋېنشىڭ تېخى كىچىك، ئىشلارنىڭ هۆددىسىدىن چىقالمايدۇ، يىگىرمۇ يالغۇز، هەممىگە تەڭ يېتىشەلمەيدۇ. ئۆزۈڭگە بىر چۆرە قىز سېتىۋالغىن دېگەنىدىم.

— سېتىۋالاي دېگىنى بىلەن، ئۇنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلمىگەندىن كېيىن ئالدىنىپ قالارمىزمىكىن، — دېدى باۋچەي، — ئۇنىڭغا كەتكەن پۇلنىڭمۇ كارى چاغلىق، لېكىن

كەپسىز بولۇپ چىقسا ياخشى ئەمەس، ئاستا ـ ئاستا ئۇقۇشۇپ، بارغان ـ كەلگەن يەرلىرىنى سۈرۈشتۈرۈپ بىلگەندىن كېيىن سېتىۋالسامۇ بولىدۇ.

باۋچەي شياۋلىڭنى ئورۇن ـ كۆرپە، بېزەك جابدۇقلىرىنى يىغىشتۇرۇشقا جورۇدى، ئۇنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئاسارۇنزار هويلىغا ئاپىرىشقا بىر خىزمەتكار مومای بىلەن جېنئېرنى بۇيرۇدى، ئاندىن باۋچەي بىلەن شياۋلىڭ باغقا يېنىپ كېلىشتى.

ـــ مەن ئەسلىدە ئاغىچا خېنىمغا، غوجام كەتكەندىن كېيىن خان قىزغا هەمراه بولسام، دەپ ئېيتىپ باقاي دېۋىدىم، ـــ دېدى شياۋلىڭ باۋچەيگە، ـــ ئاغىچا خېنىم مېنى باغقا كىرىپ ئويىنغۇسى كېلىپ قاپتۇ دېگەن گۇمانغا كېلىپ قالارمىكىن دەپ دېمىگەن، بۇ گەپنى سىز دەپ قالدىڭىز!

ـــ ماڭمۇ مەلۇم، سېنىڭ بۇياقتا هەۋىسىڭىڭ كېلىپ قالغانلىقى بىر ـ ئىككى كۈندىلا بولغان ئىش ئەمەس، پەقەت ئۇنى دېيىشكە چولاڭ تەگمەي كېلىۋاتاتتى، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ـــ كۈندە بىرەر قېتىم كەلسەڭمۇ ئالدىراپ ـ تېنەپلا كېلىپ ـ كەتكەچكە، هۇزۇر ئالالماي يۈرەتتىڭ، ئەمدى پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، بىرەر يىل تۇرساڭ، ماڭمۇ هەمراه بولغۇچى كۆپىيىدۇ، سەنمۇ مۇرادىڭغا يەتكەن بولىسەن.

ـــ ئوبدان خېنىم، ـــ دېدى كۈلۈپ شياۋلىڭ، ـــ مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ماڭا شېئىر يېزىشنى ئۆگىتىپ قويسىڭىزچۇ!

ـــ سەنزە، ئۆردەكنىڭ گۆشىنى يېمەي تۇرۇپلا غازنىڭ پېيىگە چۈشۈپسەن ـ دە، ـــ دەپ كۈلدى باۋچەي، ـــ بۇ ئىشنى سەل كەينىگە تارتساڭ بولارمىكىن، بۇگۈن بۇ يەرگە كەلگىنىڭنىڭ بىرىنچى كۈنى بولغاچقا، ئاۋۋال باغنىڭ شەرقىي بۇلۇڭىدىكى ئىشكىدىن چىقىپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن باشلاپ، هەرقايسى خانىلارغا كىرىپ كۆرۈنۈش قىلىپ سالام

بەرگىن، ئۇلارغا باغقا كۆچۈپ كىردىم دەپ ئالايىتەن ئۇقتۇرۇپ ئۆتمىسەڭمۇ بولىدۇ. ئەگەر بىرەرسى سوراپ ـ تارتىپ قالسا، مېنى ھەمراھ بولۇشۇپ بەر دەپ كۆچۈرۈپ كىردى، دەپلا قويساڭ بولدى. باغقا يېتىپ كىرگەندىن كېيىن، خان قىزلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ كەلگىن.

شياڭلىڭ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا، پىڭئېر ئالدىراپ ـ سالدىراپ كىرىپ كەلدى، شياڭلىڭ دەرھال تىنچلىق سورىدى، پىڭئېرمۇ كۈلۈمسىرەپ ئۇنىڭدىن ئېسەنلىك سورىدى.

ـــ بۇنى ئۆزۈمگە ھەمراھ قىلىش ئۈچۈن بۇگۈن ئېلىپ كىردىم. سىلەرنىڭ كېلىن ئاغىچىغا مەلۇم قىلىپ قويای دەپ تۇراتتىم، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ پىڭئېرغا.

ـــ نېمە دېگىنىڭىز بۇ، خان قىز؟ ـــ دېدى كۈلۈپ پىڭئېر، ـــ بۇ گېپىڭىزگە نېمە دېسەم بولار.

ـــ ئىشىڭ يولى شۇنداق كېلىدۇ، ـــ دېدى باۋچەي، ـــ «سارايىڭ غوجىسى، ئىبادەتخانىڭ مۇتەۋەللىسى بولىدۇ» دېگەنمۇ گەپ بارغۇ. بۇ چاغلىق بىر ئىش بولسىمۇ، ھەرھالدا ئېيتىپ قويغىنىمىز ئوبدان، ھېچبولمىغاندا، باغدا كېچىسى جېسەكچىلىك قىلىدىغانلارمۇ بىر ـ ئىككى ئادەم قوشۇلغانلىقىنى بىلىپ، ئىشىك باقىقانلىرىدا خەۋەردار بولۇپ قالىدۇ. سەن قايتىپ بارغىنىڭدا دەپ قويارسەن، مەن ئادەم ئەۋەتمىسەممۇ بولار.

پىڭئېر خوش دېدى ۋە شياڭلىڭدىن سوراپ قالدى:

ـــ بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن، قوشنىلىرىڭنى يوقلاپ كەلمەمسەن؟

ـــ ئۇنى بېرىپ كەلگىن دەپ تۇراتتىم، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

ـــ بىزنىڭكىگە بارمىساڭمۇ بولىدۇ، جيالىيەن غوجام ئۆيدە ئاغرىپ ياتىدۇ، ـــ دېدى پىڭئېر.

شياڭلىڭ ماقۇل دەپ، ئاۋۇال جيا ئانىنىڭكىگە كەتتى. بۇ گەپ

شۇ يەردە قالغاي.

شياڭلىڭ كەتكەندىن كېيىن، پىڭئېر باۋچەينىڭ يېڭىدىن تارتىپ كۆسۈرلىدى.

ــ خان قىز، بىزنىڭ توغرىمىزدىكى يېڭى گەپنى ئاڭلىغانسىز؟

ــ يېڭى گەپ ئاڭلىمىدىم، ــ دېدى باۋچەي، ــ بىرنەچچە كۈن بولدى، ئاكامنى يولغا سالمىز دەپ بوسۇغىدىن ئاتلىمىغان، شۇڭا سىلەر تەرەپتە بولغان ئىشلارنىڭ ھېچقايسىسىدىن خەۋىرىم يوق، ئىككى كۈندىن بۇيان ھەتتا ھەمشىرىلەرنىمۇ كۆرمىدىم.

ــ چوڭ بېگىم جيالىيەن غوجامنى ئۇرۇپ قىمىرلىغۇچىلىكىنى قويمىدى، ئەجەب بۇنى ئاڭلىماي قاپسىزا خېنىم؟ ــ دېدى پىڭئېر.

ــ تېخى ئەتىگەندىلا قۇلىقىمغا شۇنداقراق بىر گەپ كىرگەندەك قىلىۋىدى، ئۇنىڭغا چىنپۇتۇپىمۇ كەتمەپتىمەن، ــ دېدى باۋچەي، ــ كېلىن ئاغچا بىلەن كۆرۈشۈپ كېلەي دەپ تۇراتتىم، سەن كېلىپ قالدىڭ. نېمىشقا ئۇرۇپتۇ؟

ــ ھەممىسى ھېلىقى جيا يۈيسۇن دېگەن بىرنېمىنىڭ كاساپىتىدىن بولمامدۇ، ــ دېدى پىڭئېر چۈشلۈرىنى غۇچۇرلىتىپ، ــ ئۆلۈم كەلمىگەن ئۇ ھارامزادە نەدە يۈرۈپ ئارىغا قىسىلىۋالغانكىنتاڭ! تونۇشقىلى ئون يىل بولا ـ بولمايلا بىرمۇنچە چاتاق تېرىپ بەردى! بۇ يىل ئەتىيازدا چوڭ بېگىم نەدىدۇ بىر يەردە بىرقانچە دانە كونا يەلپۇگۇچنى كۆرۈپ قاپتىكەن، ئۆيگە كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، ئۆزى يىغىپ يۈرگەن شۇنچە ئېسىل يەلپۇگۇچلەر ئۇنىڭغا يارىمايلا قېلىپ، دەرھال ئۇيان ـ بۇيانغا يەلپۇگۇچ ئىزدىتىپ ئادەم جورۇپتۇ. ئۆلۈمدىن خەۋىرى بولمىغان بىر جۇۋاينىمەك بار ئىكەن، ئۇنىڭ لەقمىسى دۇگىنا تاشۋاي ئىكەن، كەمبەغەللىكتە ھەتتا يەيدىغان نەرسىسىمۇ يوق بىرنېمىكەن. قېرىشقاندەك، شۇنىڭكىدە يىگىرمە

دانە كونا يەلپۇگۇچ بار ئىكەن. ئۇ بۇ يەلپۇگۇچلىرىنى، ئۆلسەمۇ ئىشكىتىن چىقارمايمەن، دەپ ھېچكىمگە بەرمەيدىكەن. جيالىيەن غوجام ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئادەمگەرچىلىك قىپتۇ، شۇنچە چىرايلىق گەپلەرنى دەپتۇ. ئاخىر ئۇ ئادەم جيالىيەن غوجامنى ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ يەلپۇگۇچلىرىنى بىر قۇر كۆرسىتىپتۇ. جيالىيەن غوجامنىڭ دېيىشچە، ئۇ يەلپۇگۇچلەر شياڭفەي قومۇشى، پالما قومۇشى، كېيىك قومۇشى، يۇپىڭ قومۇشىدىن ياسالغان، ھەممىسىگە قەدىمكى كىشىلەرنىڭ خۇشخەتلىرى يېزىلغان ۋە ئاجايىپ رەسىملەر سىزىلغان تېپىلغۇسىز يەلپۇگۇچلەر ئىكەن. غوجام يېنىپ كېلىپ بىگىمگە دەپتىكەن، بىگىم سەن بىرىپ قانچە پۇل سورىسا شۇنچە پۇل بېرىپ سېتىۋېلىپ كەل دەپ بۇيرۇپتۇ. ھېلىقى دۇگىنا تاشۇاي: «ئاچلىقتىن، ياكى سوغۇقتىن ئۆلسەم ئۆلمەنكى، بىر دانىسىگە مىڭ سەر كۈمۈش بەرسىڭىزمۇ ساتمايمەن» دەپ تۇرۇۋاپتۇ. بىگىم بۇنىڭغا ھېچ چارە تاپالماي، ھەر كۈنى جيا لىيەن غوجامنى قولۇڭدىن ئىش كەلمەيدۇ، دەپ تىللاۋېرىپتۇ. غوجام ئۇنىڭغا بەش يۈز سەر كۈمۈش بېرەي، ئاۋۇال كۈمۈشنى ئەكېلىپ بېرىپ ئاندىن يەلپۇگۇچلەرنى ئالاي دېسىمۇ ئۇنىماپتۇ. ئۇ: «يەلپۇگۇچنى ئالار بولساڭلار، ئاۋۇال مېنىڭ جېنىمنى ئېلىڭلار!» دەپتۇ. خېنىم، ئويلاپ بېقىڭا، بۇنىڭغا نېمە چارە بار دەيسىز؟ بايىقى جيا يۈيسۇن دېگەن خۇنپەر بۇنى نەدىن ئاڭلاپ قالغانكىن، بىر پەتىۋا تېپىپ، دۇگىنا تاشۇاينى خانلىققا تۆلەيدىغان قەرزىڭنى كېچىكتۇرۇپسەن، دېگەن بوھتان بىلەن يامۇلغا چاقىرتىپ، ئۇنىڭغا: «خانلىققا تۆلەيدىغان قەرزىڭ ئۇچۇن، ئۆيۇاقىڭ سېتىلىپ تۆلەمگە تۇتۇپ بېرىلىدۇ» دەپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ يەلپۇگۇچلىرىنى مۇسادىرە قىلىپ، تەكسە بويىچە باھاغا سۇندۇرۇپ بېگىمگە ئەۋەتىپ بېرىپتۇ. ھېلىقى دۇگىنا تاشۇاينىڭ ئۆلۈك ـ تىرىكلىكى مەلۇم ئەمەس، بېگىم غوجامدىن: «خەق ئەجەب ئالالاپتۇغۇ؟» دەپ سوراپتىكەن، غوجام: «ئاشۇنچىلىك

ئەرزىمىگەن ئىش ئۇچۇنمۇ خەقنى خانىۋەيران قىلىۋەتسە، بۇنى قولىدىن ئىش كەلگەنلىك دېگىلى بولماس» دەپ تاشلاپتىكەن، ماڭا گەپ ياندۇردۇڭ دەپ بېگىمنىڭ ئاچچىقى تۇتۇپتۇ. بۇ بىر ئىش. بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، يەنە بىرقانچە ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلار ئۆتكەن ئوخشايدۇ، مېنىڭمۇ ئېسىمدە قالماپتۇ، ئاشۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى يىغىشتۇرۇپ غوجامنى تاياق ئاستىغا ئاپتۇ. غوجامنى ياكى ياتقۇزۇپ دەررە سالماپتۇ، يا كالتەك ئىشلەتمەپتۇ، نېمە بىلەن ئۇرغانتىكىنتاك، بىرلا ئۇرغانكەن، غوجامنىڭ يۈزىدىن ئىككى يەرنى يېرىۋېتىپتۇ. ھامما خېنىمنىڭكىدە تاياق يارىسىغا سۈرىدىغان بىر خىل دورا بار دەپ ئاڭلىغانىدۇق، خان قىز، شۇ دورىدىن ماڭا بىر كۈمىلاچ تېپىپ بەرگەن بولسىڭىز.

باۋچەي ۋەقەنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، يىڭئېرنى شۇ زامان جورۇپ، دورىدىن ئىككى كۈمىلاچنى پىڭئېرغا تاپتۇرۇپ بەردى.

ــ ئۇنداق بولسا، مەندىن سالام ئېيتىپ قويغىن. مەن بارمايلا قويماي، ــ دېدى باۋچەي.

پىڭئېر باۋچەيگە خوش ئېيتىپ چىقىپ كەتتى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالغاي.

شياڭلىڭ ھەممەيلەن بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ، كەچلىك غىزا يېيىلىپ بولغاندا، باۋچەيلەر جيا ئانىنىڭ يېنىغا كەتتى، شياڭلىڭ بامبۇكزار سارايغا كەلدى. شۇ كۈنلەردە دەييۇي خېلىلا ساقىيىپ قالغاندى، شياڭلىڭىنىڭمۇ باغقا كۆچۈپ كىرگەنلىكىنى ئاڭلاپ ئۇ بەك خۇشال بولدى.

ــ بۇ يەرگىغۇ كۆچۈپ كىردىم، چولىڭىز تېگىپ قالسا ماڭا شېئىر يېزىشنى ئۆگىتىپ قويسىڭىزغۇ تەلىيىم ئوڭدىن كەلگەن بولاتتى، ــ دېدى شياڭلىڭ كۈلۈپ.

ــ شېئىر يېزىشنى ئۆگەنمەكچى بولساڭ، مېنى ئۇستاز

تۇتساڭ بولىدۇ، ــ دېدى كۇلۇپ دەييۇي، ــ ئۆزۈممۇ ئانچىمۇ ياخشى يازالمايمەن، شۇنداقتىمۇ ساڭا ئانچە ـ مۇنچە ئۆگىتىپ قويۇش قولۇمدىن كېلىدۇ.

ــ شۇنداق قىلىدىغانلا بولسىڭىز سىزنى ئۇستاز تۇتمەن، بىراق مەندىن بىزار بولمىسىڭىزلا بولدى.

ــ ئۆگىنىلمىگۈدەك ھېچقانچە تەس ئىش ئەمەس ! شېئىر دېگەندە مۇقەددىمە، بايان، ئەگىتمە، خاتىمە[1] دېگەن تەركىبلەر بولىدۇ شۇ. بۇلاردىن بايان بىلەن ئەگىتمە ئىككى جۈپ بېيىت شەكلىنى ئالىدۇ، تەكشى ئاھاڭدىكى ئۇرغۇلار قېتىشما ئاھاڭدىكى ئۇرغۇلارغا، يارىمچى مەنىلىك سۆزلەر مۇستەقىل مەنىلىك سۆزلەرگە، مۇستەقىل مەنىلىك سۆزلەر يارىمچى مەنىلىك سۆزلەرگە تەڭكەش بولۇپ كېلىدۇ. مۇبادا، ئاجايىپ بىرەر مىسرا ژۇجۇدقا كېلىپ قالغۇدەك بولسا، تەكشى ئاھاڭدىكىسى بىلەن قېتىشما ئاھاڭدىكىسىنى ۋە يارىمچى ياكى مۇستەقىل مەنىلىك سۆزلەرنى تەڭكەش قىلمىسىمۇ بولىۋېرىدۇ.

ــ كونا شېئىر كىتابلىرىدىن بىرەرنى ئېلىپ چولام تەگكەندە ئارىلاپ ئوقۇپ باقسام، ــ دېدى شىياڭلىڭ كۇلۇمسىرەپ، ــ ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن تەڭكەش قىلىپ كەلتۈرۈلگەنلىرىمۇ، تەڭكەش قىلىنمىغانلىرىمۇ بار ئىكەن. ئاندىن يەنە: «بىر، ئۈچ، بەشىنىڭ كارى چاغلىق، ئىككى، تۆت، ئالتىسى بولسۇن ئېنىق»[2] دېگەن گەپنىمۇ ئاڭلىغانىدىم.

---

① بۇلار كۆپىنچە كونا ئۇسلۇبتىكى شېئىرلارنىڭ قاتمۇقات تۈزۈلۈشى: مۇقەددىمە ــ ماۋزۇ تاللاپ باشلاش؛ بايان ــ مەقسەتنى تۇگىتىپ قويماي، باش ـ ئايىغىنى ئۇلاپ ئانچە ـ مۇنچە جارى قىلىش؛ ئەگىتمە ــ گەپنى يۆتكەپ يېڭى چۈشەنچە بېرىش؛ خاتىمە ــ كىتابخانىغا ئويلاش ئۈچۈن ئىمكان قالدۇرىدىغان چوڭقۇر مەنىنى ئىخچاملاپ بېرىش.

② مەملىكىتىمىزنىڭ قەدىمكى دەۋرىدە، كونا ئۇسلۇبتىكى شېئىرىيەتچىلىكتە ھەر بىر خەت (سۆز) نىڭ تونال ـ ئۇرغۇلىرىنىڭ مەلۇم قائىدىسى بولىدۇ. لېكىن، ئادەتتە، بىرىنچى، ئۈچىنچى، بەشىنچى خەت (سۆز) لەرنىڭ ئۇرغۇلىرى خاتا بولۇپ قالسىمۇ كارى چاغلىق، ئىككىنچى، تۆتىنچى، ئالتىنچى خەت (سۆز) لەردە ئۇرغۇ خاتا بولمىسلا بولدى دەپ قارىلاتتى.

قەدىمكىلەرنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇساڭ، شۇنىڭغا مۇۋاپىق ئوخشۇشلۇق چىققانلىرىمۇ بار ئىكەن. ئىككى، تۆت، ئالتىنچىلەردە خاتا قىلغانلىرىمۇ بار ئىكەن، بۇنى كۆرۈپ قايمۇقۇپلا يۈرەتتىم. بۇگۈن سىز دەپ بېرىۋىدىڭىز چۈشىنىۋالدىم. ئەسلىدە ئۇنداق قائىدىلەرگە بېرىلىپ كەتمىسمۇ بولىدىغان ئىش ئىكەن، يېڭى ۋە ئاجايىپ سۆز ـ ئىبارىلەردىن تۈزۈلگەن مىسرالارلا ياخشى بولۇپ چىقىدىكەن.

ـــ ھەببەللى، يولى شۇ، ـــ دېدى دەيۋۇي، ـــ سۆز ـ ئىبارىلەرمۇ ئانچە ئەھمىيەتلىك ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى پىكىر ـ مەنە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ، پىكىر ـ مەيل چىن ـ ھەقىقىي بولسا، سۆز ـ ئىبارىلەرنى تۈزەشتۈرۈپ ئولتۇرمىسىمۇ، ئۆزىلا ياخشى مىسرا بولۇپ شەكىللىنىۋېرىدۇ. بۇنى «مەنىگە سۆزلەر بىلەن نۇقسان يەتكۈزۈلمىگەي» دەپ ئاتايدۇ.

ـــ ماڭىچۇ، لۇ فاڭۈېڭنىڭ① «ئاچمىسا پەردىنى قات ـ قات ساقلىنۇر خۇشبۇي ئەبەد، توپلىنىپتۇ شۇنچە سىياھ، بولسىمۇ تېيىز دۇۋەت» دېگەن مىسرالىرى يارايدۇ، بۇنىڭدا پىكىر چىن ۋە قىزىقارلىق بايان قىلىنغان، ـــ دېدى شياڭلىڭ.

ـــ بۇنداق شېئىرلارنى زادىلا ئوقۇماسلىق كېرەك، ـــ دېدى دەيۋۇي، ـــ سىلەر شېئىرنى ئوقۇمىغاچقا، مۇشۇنداق ئاددىي شېئىرلارنى كۆرسەڭلار يارىتىپ قالىدىكەنسىلەر. ئادەم مۇنداق قېلىپقا كىرىپ قالسا ھېچنېمىنى ئۆگىنىپ چىققىلى بولمايدۇ. ماڭا قۇلاق سالغىن، چىن كۆڭلۈڭدىن ئۆگەنمەكچى بولساڭ، مېنىڭدە «ۋاڭ موجيې دىۋانى»② بار. ئۇنىڭ بەش سۆزلۈكلىرىدىن

---

① لۇفاڭۈېڭ ـــ يەنى لۇيۇ (1122 ـــ 1210)، لەقىمى ۋۇگۇەن، تەخەللۇسى فاڭۈېڭ، يۈيجۇ (جېجياڭ) شەنيىڭ (شاۋشىڭ) لىق كىشى، سۇڭ دەۋرىدىكى ۋەتەنپەرۋەر شائىر.

② ۋاڭ موجيې ـــ يەنى ۋاڭ ۋېي (689 ـــ 760)، تاڭ دەۋرىدىكى شائىر، شۇھەنزۇڭ خان زامانىسىدا باش مىرزىبەگ بولغان، «ۋاڭ موجيې دىۋانى» ئۇنىڭ ئەسەرلىرى توپلىمى.

يۇز شېئىرنى پۈتۈن زېھنىڭ بىلەن مەنىسىگە يېتىپ پىششىق ئۆگىنىپ چىققىن. ئاندىن دۇ ئاقساقالنىڭ① يەتتە سۆزلۈكلىرىدىن بىر يۇز يىگىرمە شېئىرنى ئوقۇغىن. ئۇنىڭدىن كېيىن لى چىڭلىيەننىڭ② يەتتە سۆزلۈكلىرىدىن بىر يۇز يىگىرمە شېئىرنى ئوقۇپ چىق. قورسىقىڭدا مۇشۇ ئۇچ شائىرنىڭ شېئىرلىرىنى خېمىرتۇرۇچ قىلىۋالغاندىن كېيىن، ئاندىن تاۋيۇەنمىڭ، يىڭ، لىيۇ، شېي، رۇەن، يۇي، باۋلارنىڭ③ شېئىرلىرىنىمۇ كۆرۈپ باققىن. سەن ئۆزۈڭمۇ ئەقىللىك، چېچەن قىز، بىر يىلغا قالمايلا سېنىڭ مەن شائىر ئەمەس دەپ قايغۇرۇشۇڭغا ئورۇن قالمايدۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دېدى شياڭلىڭ كۈلۈپ كېتىپ، — ئوبدان خېنىم، ھېلىقى سىز دېگەن كىتابنى ئېلىپ بەرسىڭىز، ئالغاچ كېتىپ، كېچىچە بىرقانچە شېئىرنى ئوقۇپ چىقسام ياخشى بولاتتى.

دەييۇي ئۇنىڭ تەلىپى بويىچە، زىجۇەننى ۋاڭ موجيېنىڭ بەش سۆزلۈك شېئىرلىرى دىۋانىنى ئېلىپ چىقىشقا بۇيرۇدى، كىتابنى شياڭلىڭغا سۇنۇپ تۇرۇپ:

— قىزىل دۆڭگىلەك قويۇلغانلىرىنلا ئوقۇغىن، ئۇلارنى مەن

---

① دۇ ئاقساقال — تاڭ دەۋرىدىكى مەشھۇر شائىر دۇفۇ، يەنە بىر دۇمۇ دېگەن شائىردىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن، كىشىلەر ئۇنى «دۇ ئاقساقال» دەپ ئاتىغان.

② لى چىڭلىيەن — يەنى لى بەي (701 — 762)، تەخەللۇسى تەيبەي. ياشلىقىدا سىچۈەن ئۆلكىسى جاڭمىڭ ناھىيەسىنىڭ چىڭلىيەن يېزىسىدا تۇرغانلىقتىن، ئۆزىگە چىڭلىيەنلىك زاھىت دەپ نام قويۇۋالغان، شۇڭا كىشىلەر ئۇنى لى چىڭلىيەن دەپ ئاتاشقان.

③ تاۋيۇەنمىڭ — تاۋچىيەن؛ يىڭ — يىڭ يا (? — 217)، تەخەللۇسى دېلىيەن، ۋېي خانلىقى دەۋرىدىكى رۇنەنلىك شائىر؛ لىيۇلىيۇجېن (?— 217) - ۋېي خانلىقى دەۋرىدىكى دۆڭپېڭلىق شائىر، تەخەللۇسى گۈڭگەن؛ شېي — شېي لىڭيۈن (385 — 433) جەنۇبىي سۇڭ دەۋرىدىكى شائىر؛ رۇەن — رۇەن جى (210 — 263)، خېنەن ئۆلكىسىدىكى چېنلۇلۇق شائىر؛ يۇي — يۇي شەن (513 — 581)، تەخەللۇسى زىشەن، جەنۇبىي ۋې شىمالىي خانلىقلار دەۋرىدىكى شائىر؛ باۋباۋجاۋ (321 — ?465) — تەخەللۇسى مىڭيۇەن، جەنۇبىي سۇڭ دەۋرىدىكى شائىر.

تاللاپ قويغان، ــ دېدى دەيىۋي، ــ شۇلارنى بىر - بىرلەپ ئوقۇپ چىققىن. چۈشەنمىگەنلىرىڭنى سىلەرنىڭ خان قىزدىن سورا ياكى مېنى ئۇچرىتىپ قالغىنىڭدا مەن دەپ بەرسەمۇ بولىدۇ.

شياڭلىڭ دىۋاننى ئېلىپ ئاسارۇنزار هويلىغا يېنىپ كەلدى. هېچقانداق ئىش بىلەن كارى بولماستىن، چىراغ تۇتۇلدە شېئىرلارنى بىر - بىرلەپ ئوقۇشقا كىرىشىپ كەتتى. باۋچەي ئۇنى ئۇخلا دەپ نەچچە سۆيلەپ كەتسىمۇ ئۇخلىمىدى، باۋچەي ئۇنىڭ بۇنداق قېتىرقىنىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەردى.

بىر كۈنى دەيىۋي ئەمدىلا يۇيۇنۇپ - تارىنىپ بولۇپ تۇرۇشىغا، شياڭلىڭ كۇلۇمسىرىگەن پېتى كىتابنى ئەكېلىپ بەردى ۋە دۇفۇنىڭ شېئىرلىرىنى سوردى.

ــ جەمئىي قانچىلىك شېئىرنى ئەسلىۋالالىدىڭ؟ ــ دەپ سورىدى كۇلۇمسىرەپ دەيىۋي.

ــ قىزىل دۆڭگىلەك قويۇلغانلا شېئىرنى قويماي ئوقۇپ چىقتىم، ــ دېدى شياڭلىڭ.

ــ چۈشىنەلىدىڭمۇ؟

ــ ئانچە - مۇنچە چۈشەنگەندەك قىلدىم، لېكىن توغرا چۈشەندىممۇ، بۇنى بىلمەيمەن، مەن سىزگە دەپ بېرىپ باقاي.

ــ مانا مۇشۇنداق مۇهاكىمە قىلىشقاندىلا يۇكسەلگىلى بولىدۇ. قېنى ئېيتىپ باق، قۇلىقىم سەندە.

ــ مېنىڭ قارىشىمچە، شېئىرنىڭ ئارتۇقچىلىقى شۇ يەردىكى، ئۇنىڭدا تىل بىلەن ئىزهار قىلغۇسىز مەنە بولىدىكەن، ــ دېدى شياڭلىڭ كۇلۇمسىرەپ، ــ بىر ئويلىسام، راستىكىلا تۇيۇلىدۇ. ئورۇنسىزدەكمۇ بىلىنىدۇ، بىر ئويلىسام، ئەقىلگە مۇۋاپىق بولۇپمۇ كۆرۈنىدۇ.

ــ بۇ گېپىڭ خېلى مەنىلىك گەپ بولدى. لېكىن، بۇ

چۈشەنچىنى نەدىن ھاسىل قىلدىڭكىنتاڭ !

ــ مەن ئۇنىڭ «قورۇلغا»[1] دېگەن شېئىرىنى ئوقۇسام، ئۇنىڭدا «چۆلدە يالغۇز ئۆرلىدى تىك ئىس ـ تۈتۈن، ئۇزۇن دەريا‌غا پاتتى دۈگىلەك كۇن» دېگەن بېيىت بار ئىكەن. ئويلاپ باقسام، كۇنغۇ دۈگىلەك بولىدۇ، ئىس ـ تۈتۈن قانداقسىغا تىك ـ ئۇدۇل بولسۇن؟ «تىك ـ ئۇدۇل» دېگەن سۆزى ئورۇنسىز كەلگەن. «دۈگىلەك» دېگەن سۆز تولىمۇ چاكىنا ئىكەن، كىتابنى يېپىپ قويۇپ خىيال سۈرۈپ باقسام، ئاشۇنداق مەنزىرىنى كۆرگەنلىكىمنى ئەسلىدىم. ئاندىن ئىككى سۆزنى باشقا سۆزلەر بىلەن ئالماشتۇرۇۋېتەي دېۋىدىم، ھېچلا مۇۋاپىق سۆز تاپالمىدىم. ئاندىن يەنە: «پاتسا كۇن ئاقىرىدۇ كۆل ۋە ئېقىن، كۆپسە سۇ كۆكىرىدۇ ئاسمان ـ زېمىن» دېگەن مىسرالىرىدىكى «ئاقىرىدۇ» «كۆكىرىدۇ» دېگەن سۆزلىرىمۇ ماڭا ئورۇنسىزدەك بىلىندى. كېيىن ئويلاپ قارىسام، مەنزىرىنى پەقەت ئاشۇ ئىككى سۆزلا تولۇق تەسۋىرلەپ بېرەلەيدىكەن. يادقا قايتا ئوقۇپ كۆرسەم، گويا بىرقانچە مىڭ جىلىڭ كېلىدىغان زەيتۇن دەرىخىدەك ۋەزمىن بولۇپ تۇيۇلدى. يەنە: «قالدى شولا كۇن پېتىپ ئۆتكەل سايىدا، ئۆرلىمەكتە يەكىكە ئىس مەلە ـ جايىدا» دېگەن مىسرالىرىدىكى «قالدى شولا» «ئۆرلىمەكتە» دېگەن سۆزلەرنى ئۇ قانداق ئويلاپ تاپتىكىنتاڭ ! بىز قايسى يىلى پايتەختكە كېلەشمىزدە، بىر كۇنى كەچقۇرۇنلۇقى كېمىنى ئۆتكەل بويىغا قايرىپ قىرغاققا چىقتۇق. ئۇ يەردە ئادەمدىن ئەسەر يوق، پەقەت بىرنەچچە تۇپ دەرەخلا كۆرۈندى، يىراقتا بىرقانچە ئۆيلۇك كەچلىك غىزا ئېتىۋاتسا كېرەك، ئۇلارنىڭ مورىلىرىدىن چىققان تۈتۈن زەڭگەرسىمان بۇلۇتقا قوشۇلۇپ باراتتى، ئاخشام بۇ ئىككى مىسرانى ئوقۇغىنىمدا، گويا مەن ئۆزۈمنى يەنە شۇ جايغا بېرىپ قالغاندەك ھېس قىلدىم.

---

① «قورۇلغا» ــ ۋاڭ ۋېينىڭ «قورۇلغا ھەيدىلىش» دېگەن شېئىرى.

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا، باۋيۇي بىلەن تەنچۇن كىرىپ قېلىپ، ئۇلارمۇ شياڭلىڭنىڭ شېئىر توغرىسىدىكى سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىشتى.

ــ بۇنچىلىك بولغاندىن كېيىن، شېئىر كىتابلىرىنى ئوقۇشنىڭمۇ ھاجىتى قالماپتۇ، ــ دېدى باۋيۇي كۇلۇپ، ــ «بىلمەك ئۈچۇن يىراقتىن ئىزدەنمە» دەپتىكەن، سېنىڭ بۇ گەپلىرىڭدىن «سامادى»[1]غا يېتىشكەنلىكىڭ مەلۇم بولۇپ قالدى.

ــ سەن ئۇنىڭ «ئۆرلىمەكتە يەككە ئىس» دېگەن ئىبارىسى ياخشى ئىكەن دەيسەن، لېكىن بۇ ئىبارىنى ئۇ ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن شائىرنىڭكىگە تەقلىد قىلغانلىقىنى بىلمەيسەن. ساڭا بۇنىڭدىنمۇ ئاددىي ھەم تەييار ئىبارەتنىلا ئىبارەت بولغان مۇنۇ ئىككى مىسرانى كۆرسەتەي، ــ دەيۇي كۇلۇمسىرىگىنىچە، تاۋيۈەنمىڭنىڭ «غىل ـ پال قىلۇر يىراقتا خەقنىڭ مەلىسى، ئاستاغىنا كۆككە ئۆرلەپتۇ مەلىنىڭ ئىسى» دېگەن مىسرالىرىنى ۋاراقلاپ تېپىپ شياڭلىڭغا كۆرسەتتى. شياڭلىڭ ئوقۇپ چىقىپ، بېشىنى لىڭشىتىپ ماختىغانلىقىنى بىلدۈردى ۋە:

ــ «ئۆرلىمەك» دېگەن سۆز «ئاستاغىنا كۆككە ئۆرلەپتۇ» دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققانىكەن ـ دە ! ــ دېدى كۇلۇپ.

ــ راستلا يېتىشىپسەن ! ــ دېدى قاقاھلاپ كۇلۇپ باۋيۇي، ــ بولدى، سۆزلىمەيلا قوي، يەنە سۆزلەۋەرسەڭ ئۆگىنىشتىن چەتلەپ كېتىسەن. ئەمدى ئۆزۈڭ يازىدىغان بولساڭ چوقۇم ياخشى يازىسەن.

ــ ئەتە سېنى جەمئىيەتىمىزگە تەكلىپ قىلىپ باغاق ئەۋەتسەم بولغۇدەك، ــ دېدى كۇلۇپ تەنچۇن.

ــ خېنىم، مېنى زاڭلىق قىلماڭچۇ ! ــ دېدى شياڭلىڭ، ــ كۆڭلۇمدە قىزىقسىنىپ، بۇ ئويۇن ـ ئەرمەكنى ئۆگىنىۋالاي دېگەنىدىم شۇ.

---

① «سامادى» ــ بۇددا ئاتالغۇسى، سانسكرىت تىلىدا «ھېكمەت» «سىرىغا يەتمەك» دېگەن مەنىدىكى سۆز.

ـــ كىم بۇنى ئويۇن ـ ئەرمەك قىلماپتۇ؟ ـــ دېيىشتى تەنچۇن بىلەن دەييۇي تەڭلا كۈلۈشۈپ، ـــ سېنىڭچە، بىز ئىخلاس بىلەن شېئىر يېزىۋېتىپتۇق ـ دە ! بىزنى راستلا شېئىر يازىدىكەن دېگەن گەپ باغدىن سىرتقا تارايدىغان بولسا، كىشىلەر كۈلۈپ قېتىپ قالار !

ـــ بۇ ئۆزىمىزنى بەك كەمستەكەللىك بولۇپ قالدى، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ قايسى كۈنى مەن سىرتتا مىرزا مۇللاملار بىلەن رەسىم توغرىسىدا مەسلىھەتلىشىۋاتقىنىمدا، ئۇلار بىزنىڭ مۇشائىرە جەمئىيىتى قۇرغانلىقىمىزنى ئاڭلاپ قېلىپ، قول يازمىلارنى بىزگە كۆرسىتىپ باقسىڭىز، دەپ تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالغانىدى، مەن بىرقانچە شېئىرنى بولۇشىغلا يېزىپ كۆرسىتىۋېدىم، چىن كۆڭلىدىن قايىل بولمىغان بىرمۇ ئادەم قالمىدى. ئۇلار ئويۇپ چىقىش ئۈچۈن كۆچۈرۈۋېلىشتى تېخى.

ـــ بۇ راست گەپمۇ؟ ـــ دەپ سوراشتى تەنچۇن بىلەن دەييۇي تەڭلا.

ـــ يالغان ئېيتمىدىغىنى ئاۋۇ قوندىقتىكى شاتۇتى، ـــ دېدى كۈلۈپ باۋيۇي.

ـــ خىيالىڭىزغا كەلگىنىنى قىلمىدىكەنسىز ! ـــ دېيىشتى دەييۇي بىلەن تەنچۇن، ـــ يازغانلىرىمىزنىڭغۇ شېئىر دېگۈچىلىكى يوق، شېئىر ئىكەن دېگەندىمۇ، بىزنىڭ پۈتۈكلىرىمىز تالا ـ تۈزگە تارالماسلىقى كېرەك ئىدى !

ـــ نېمىدىن قورقىۋاتىسىلەر ! ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ قەدىمكى ھەرەمخانىدىكىلەرنىڭ پۈتۈكلىرى سىرتقا تارالمىغان بولسا، بۈگۈنكى كۈندە ئۇنى ھېچكىم بىلمىگەن بولاتتى.

ئۇ شۇ گەپنى دەپ تۇرۇشىغا شېچۇن ئەۋەتكەن رۇيخۇا كېلىپ باۋيۇينى تەكلىپ قىلدى. باۋيۇي چىقىپ كەتتى. شياڭلىڭ دۇفۇنىڭ شېئىرلىرىنى بېرىپ تۇرۇڭ دەپ تۇرۇۋالدى، ئاندىن دەييۇي بىلەن تەنچۇنگە:

ـــ ماۋزۇ ئېيتىپ بەرسىڭلار شېئىر توقۇپ باقسام، توقۇپ

چىققىنىمنى تۇزىتىپ بەرسىڭىزلار، ــ دەپ يالۋۇردى.

ــ ئاخشام ئاي شۇنداق چىرايلىق چىقىپتۇكى، بىر شېئىر توقۇي دەپ توقۇيالماي قالدىم، ــ دېدى دەيىۋي، ــ سەن بىر پارچە شېئىر يېزىپ باققىن، «ئون تۆتىنچى» قاپىيەدە بولسۇن، ئۆزۈڭ خالىغان سۆزلەرنى ئىشلىتىۋەرگىن.

شىياڭلىڭ خۇشال بولۇپ، دۇفۇنىڭ شېئىرلىرىنى ئېلىپ يېنىپ كەلدى. بىردەم باش قاتۇرۇپ ئويلىنىپ، ئىككى مىسرا يېزىپ باقتى. دۇفۇ شېئىرلىرىدىن كۆزىنى ئۈزەلمەي، ئۇنىڭدىن ئىككى شېئىر ئوقۇدى. ئاشۇنداق قىلىپ، غىزاغىمۇ كۆڭلى تارتماي، بىرەر يەردىمۇ ئولتۇرالمايلا قالدى.

ــ نېمانچە ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ ئاۋارە قىلىدىغانسەن؟ ــ دېدى باۋچەي، ــ بۇنىڭ ھەممىسى قەلەم قاشنىڭ تاپقان ئىشى. خەپ، ئۇنىڭ بىلەن ھېسابلاشمايدىغان بولسام. سەن بىر گۇمۇش ئىدىڭ، ئەمدى بۇ قىلىقنى چىقىرىپ تېخىمۇ گالۋاڭ بولۇپ كېتىدىغان بولدۇڭ!

ــ جېنىم خېنىم! مېنى ئىلەشتۇرمىسىڭىزچۇ! ــ دەپ قويۇپ، شىياڭلىڭ كۈلگىنىچە بىر پارچە شېئىرنى يېزىپ چىقىپ، ئاۋۋال باۋچەيگە كۆرسەتتى. باۋچەي كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن كۈلۈپ كەتتى.

ــ بۇ ياخشى يېزىلماپتۇ، بۇنداق يازمايدۇ، ــ دېدى ئۇ، ــ سەن ئىزا تارتماي، دەيىۋي قىزغا كۆرسىتىپ باق، قېنى ئۇ نېمە دەيدىكىن.

شىياڭلىڭ شۇنىڭ بىلەن شېئىرنى ئېلىپ دەيىۋىنىڭ يېنىغا كەتتى. دەيىۋي شېئىرنى ئوقۇدى، ئۇ مۇنداق يېزىلغانىكەن:

ئايدىكى دالچىندا تۇننىڭ قارىيىپتۇ رەڭ ـ تۇسى،
ئاپپاق ـ ئاپپاق نۇر ئىچىدە تۇرۇلۇپتۇ سايىسى.
شەۋقى ئاشقان شۇ شائىرنىڭ ئوينىماق يادى ـ ئېسى،
تاقىتى قالماي قاراشقا ئاشتى غېرىب قايغۇسى.

لېۋىگە زۇمرەت راۋاقىنىڭ ئېسىلىپتۇ قاش ئەينەك،
ئىلىنىپتۇ ئۇنچە پەردە تېشىغا مۇز تۇنكىسى①.
شۇنچە ئايدىڭ كېچە تۇرسا نېمە ھاجەت شام ـ چىراغ،
جىلۋە ئەيلەر گۈل شادىدا رەڭمۇرەڭ نۇر ـ شولىسى.

ـــ مەنىسىغۇ بار ئىكەن. لېكىن، سۆز ـ ئىبارىلىرى پاساھەتلىك بولماپتۇ، ـــ دېدى دەيۋي كۈلۈپ تۇرۇپ، ـــ ئوقۇغان شېئىرلىرىڭ تېخى ئازلىق قىلىدۇ، شۇڭا ئۇ شېئىرلار سېنى چىرمىۋاپتۇ. بۇ شېئىرنى چۆرۈۋېتىپ، باشقىدىن بىرنى يېزىپ چىققىن. قورۇنماي تېخىمۇ يۇرەكلىك يېزىۋەرگىن.

شىياڭلىڭ ئۇن چىقماستىن يېنىپ كەلدى، ھەتتا ئۆيگىمۇ كىرمەستىن، كۆل بويىدىكى دەرەخ تۈۋىدە، بىردەم تاش ئۈستىدە ئويلىنىپ ئولتۇرۇپ باقتى، بىردەمدىن كېيىن زوڭزىيىپ يەرنى تاتىلاپ ئولتۇردى، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر بۇنىڭغا ھەيران قېلىشتى. لى ۋەن، باۋچەي، تەنچۇن، باۋيۈيلەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ، يىراقتىكى قاپتالدا تۇرۇپ ئۇنىڭدىن كۈلۈشەتتى. قارىسا، ئۇنىڭ بىردەم قوشۇمىسى تۇرۇلەتتى، بىردەمدىن كېيىن ئۆزىچە كۈلۈپ قويياتتى.

ـــ ئۇ سارىڭ بولۇپ قاپتۇ جۇمۇ ! ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ـــ كېچىچە گۇدۇڭلاپلا چىقتى. بەشىنچى جىڭ قېقىلغاندىلا ئۇخلىغانىدى، بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتمەيلا تاڭ ئاتتى. قۇلاق سالسام، ئۇ قوپۇپ، ئالدىراپ ـ سالدىراپ بېشىنى تاراپلا قەلەم قاشنىڭ يېنىغا كەتتى. بىردەمدىن كېيىن يېنىپ كېلىپ كەچكىچە گاڭگىراپ يۈردى، بىر شېئىر يېزىپتىكەن، ياخشى چىقماپتۇ، شۇ تاپتا باشقىدىن يېزىۋاتسا كېرەك.

ـــ «ياخشى جايدىن ئېسىل ئادەم چىقىدۇ» دېگەننىڭ ئۆزى

① «قاش ئەينەك»، «مۇز تۇنكا» ـــ ئايىنى كۆرسىتىدۇ. «قاش ئەينەك» (قاشتاش ئەينەك) ئاي يورۇقىنىڭ تەسۋىرى، «مۇز تۇنكا» (مۇز لېگەن، مۇز تاۋاق) ئايىنىڭ مۇزدەك سوغۇقلۇقىنىڭ تەسۋىرى.

شۇ ـ دە ! ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ تەڭرى ئادەمنى ياراتقاندا، ئۇنىڭغا ھېسسىياتنى بىكارلا بەخش قىلمىغان. بىز ئەتىدىن ـ كەچكىچە: ئىسسىت، ئۇ ئەجەبمۇ شۇنچە قارىپاي بولۇپ قاپتىكەن، دەپ يۇرۇشەتتۇق ! ئۇنىڭ بۇگۈنكى بۇ ئەھۋالىنى كىم ئويلاپتۇ ! دېمەك، ئالەمنى ياراتقۇچى بەك ئادىل ئىكەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ باۋچەي كۈلۈۋەتتى:

ـــ سىزمۇ شۇنىڭدەك قېتىرقىنىدىغان بولسىڭىز ياخشى بولاتتى. ئۆگىنىمەن دېسە ئۆگىنىۋالغىلى بولمايدىغان ئىش يوققۇ؟ ـــ دېدى.

باۋيۇي بۇ گەپكە جاۋاب بەرمىدى. شياڭلىڭ خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن يەنە دەييۇينىڭ يېنىغا قاراپ ماڭدى.

ـــ بىزمۇ كەينىدىن بارايلى، قېنى ئۇنىڭدىن نېمە قىزىقچىلىق چىقاركىن، ـــ دېدى تەنچۇن كۈلۈپ.

شۇ گەپ بىلەن ئۇلار بامبۇكزار سارايغا ماڭدى. دەييۇي قولىدا شياڭيۇن يازغان شېئىر، شياڭلىڭغا سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى.

ـــ قانداقراق يېزىپتۇ؟ ـــ دەپ سوراشتى ئۇلار.

ـــ دەرۋەقە ئۇنى قىيناپ قويۇپتۇق، يەنىلا ياخشى يازالماپتۇ، ـــ دېدى دەييۇي، ـــ بۇ شېئىردا تولىمۇ زورۇقۇپ كېتىپتۇ، باشقىدىن يازمىسا بولمايدىكەن.

كۆچىلىك شېئىرنى ئېلىپ كۆرۈشتى. شېئىر مۇنداق يېزىلغانىدى:

جىلۋە قىلۇر سۇ ئەمەس ياكى كۈمۈش، پەنجىر ئارا،
ئورىۋاپتۇ قاش تاۋاقنى كۆك پەلەك زەڭگەر ئارا.
زەپ خۇنۇك مېيخۇا ئاڭا بەرمەكچىمۇ يا خۇش پۇراق،
كۈز غولى كۆرۈندى تالنىڭ يىپ چۈنق ـ زەنجىر ئارا.
ئۇپا ـ ئەڭلىك قالدۇقى يۇققانمىكىن زەر تەكچىگە،
ئانچە قىروۋ قاش سالاسۇنغا سۇۋالغانمۇ گويا.

غەربىي راۋاقتا ئويغانسام يوق كىشىدىن ھېچ ئەسەر، بولدى پەردىدىن كۆرۈنگەندەك ئۇنىڭ يۈزى قىيا.

ـــ ئايىنى كۆيلىگەندەك بولماپتۇ، ـــ دېدى كۈلۈپ باۋچەي، ـــ ئاي دېگەن سۆزنىڭ كەينىگە «شولا» سۆزىنى قوشۇپ قويسا توغرا كەلگۈدەك. قارىغىنا، ھەربىر مىسراسى ئاينىڭ شولىسىنى ئەكس ئەتكۈزگەندەك قىلىدۇ ... بوپتىلا، ئەسلىغۇ شېئىر ھەرقىسما سۆزلەۋەرگەندىن كېيىن چىقىدۇ. يەنە بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ياخشى يازىدىغان بولىسەن.

شىياڭلىڭ بۇ شېئىرىم قالتىس ئوبدان چىقتى دەپ ئويلىغانىدى، بۇ گەپنى ئاڭلاپ، كۆڭلى سۇۋۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن يېزىشتىن قول ئۈزمەي يەنە ئويلىنىشقا باشلىدى. بۇ ھەمشىرىلەرنىڭ زاڭلىق قىلۋاتقانلىقىغا پەرۋا قىلماي، پەلەمپەي تۇۋىدىكى بامبۇك ئالدىغا ئۆزى يالغۇز كېلىپ، باشقا ھېچقانداق نېمىگە قۇلاقمۇ سالماي، قاراپمۇ قويماي، پۈتۈن پىكرى ـ زىكرى بىلەن خىيالغا چۆمۈپ كەتتى. بىر چاغدا تەنچۈن دېرىزىدە تۇرۇپ:

ـــ شياڭلىڭ خېنىم، ئارام ئېلىۋېلىڭ، ـــ دېدى.

ـــ «ئارام» سۆزى «ئون بەشىنچى قاپىيەلەر» تۇركۈمىگە كىرىدۇ، بۇ يەردە قاپىيەگە چۈشمەيدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى شياڭلىڭ ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ.

باشقىلار بۇ گەپكە ئىختىيارسىز قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى.

ـــ بۇ راستلا شېئىرنىڭ شەيداسى بولۇپ قاپتۇ! بۇنىڭ ھەممىسى قەلەم قاشنىڭ تاپقان ئىشى! ـــ دېدى باۋچەي.

ـــ پەيغەمبەر: «ھارماي ـ تالماي ئۆگەت» دەپتىكەن، ـــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ، ـــ شۇڭا ئۇ مەندىن سوراپ كەلسە، مەن دەپ بەرمەسەم بولماس!

ـــ بىز ئۇنى تۆتىنچى خان قىزنىڭكىگە باشلاپ بارايلى، ـــ دېدى لى ۋەن، ـــ شۇنچە قىزنىڭ سىزغان رەسىمنى كۆرۈپ ئۇ

سەل خۇدىنى يىغىۋالار بەلكىم.

شۇ گەپ بىلەن ئۇلار ئۇنى قولىدىن تارتقىنىچە نېلۇپەر سەيناسىغا قاراپ مېڭىپ، ئىللىق بوي توسۇققا كېلىشتى. شىچۈن ھېرىپ كېتىپ، كاتتا قىڭغايغىنىچە چۈشلۈك ئۇيقۇغا كەتكەنىدى، تام ئارىلىقىدا رەسىم يۆلەكلىك بولۇپ، ئۈستىگە شايى يېپىقلىق تۇراتتى. ئۇلار شىچۈننى ئويغىتىۋېتىشتى، شايىنى ئېچىپ قارىۋىدى، ئون شىپاڭدىن ئاران ئۈچى سىزىلىپ بوپتۇ. رەسىمدە بىرقانچە گۈزەل قىزلارنىڭ سۈرەتلىرىمۇ تۇراتتى. ئۇلار شياڭلىڭغا:

— شېئىر يازالايدىغانلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ رەسىمگە چۈشۈرۈلىدۇ، يېزىشنى چاپسانراق ئۆگىنىۋال، — دېدى.

ئۇلار بىردەم ئويۇن - چاقچاق قىلىشقاندىن كېيىن، ئۆز ئۆيلىرىگە تارقىلىپ كېتىشتى. شياڭلىڭنىڭ پۈتۈن پىكىر - خىيالى يەنىلا شېئىردا ئىدى. ئۇ كەچتە چىراغقا قاراپ بىر پەس خىيال سۈردى، ئۈچىنچى جىڭ قېقىلغاندىن كېيىن كاتقا چىقىپ ياتتى، لېكىن كىرپىك قاقماي چىقتى، تاكى بەشىنچى جىڭ قېقىلغاندىلا خىرە - شىرە ئۇيقۇغا كەتتى.

بىردەمدىن كېيىنلا تاڭ يورۇدى. باۋچەي ئويغىنىپ قۇلاق سېلىپ باقتى، شياڭلىڭنىڭ بەخىرامان ئۇخلاۋاتقانلىقىنى بىلىپ، ئۆز كۆڭلىدە: «ئۇ كېچىچە ئېغىناپ چىقتى، شېئىر يازالىدىمىكىن؟ شۇ تاپتا ھېرىپمۇ كەتكەندۇ، ئۇنى ئويغاتمايلا قوياي» دەپ ئويلاپ تۇراتتى، شياڭلىڭ كۈلگىنىچە: «ھە، ئەمدى بولغاندۇ ! بۇ شېئىرىمغۇ يامان ئەمەستۇ؟» دەپ چۈشەكىدى. باۋچەي بۇنى ئاڭلاپ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويدى، بىر تۇرۇپ كۈلگۈسىمۇ كەلدى.

— نېمە تېپىۋالدىڭ؟ — دەپ ئويغاتتى شياڭلىڭنى ئۇ، — سېنىڭ مۇنداق ئىخلاسمەنلىكىڭ ئەۋلىيا - ئەنبىيالارنىمۇ تەسىرلەندۈرۈۋەتكەندۇ ... شېئىر يېزىشنى ئۆگىنەلمەي ئۆزۈڭگە كېسەل تېپىۋالمىغىن يەنە !

باۋچەي يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ بولۇپ، ھەمشىرىلىرى بىلەن جيا ئانىنىڭ يېنىغا كەتتى.

شياڭلىڭ شېئىر يېزىشنى ئۆگىنىشكە قاتتىق بەل باغلىغانىدى، ئەمما پۈتۈن پەم ـ پاراسىتىنى توپلاپ، شۇنچە ئېتىشسىمۇ كۈندۈزلىرى ھېچ قاملاشتۇرالماي كېلىۋاتاتتى، بىردىنلا چۈشىدە سەكسىز مىسرانى تاپتى ـ دە، يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ بولۇپلا قەغەزگە يېزىپ، ئەترەپشان شىپاڭىغا كەلدى. لى ۋەن بىلەن باشقا ھەمشىرىلەر ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭكىدىن يېنىپ كەلگەندە، باۋچەي ئۇلارغا شياڭلىڭنىڭ چۈشىدە شېئىر يازغانلىقى ۋە چۈشەكىگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىۋاتقانىكەن. ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ تۇرۇشىغا شياڭلىڭ كېلىپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ شېئىرىنى كۆرۈشكە ھەممىسى تەڭلا ئېتىلدى. ئاندىن نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتا ئوقۇغايسىز.

قىرىق توققۇزىنچى باب

بىللۇر دۇنياسىدا قىزىل مېيخۇانىڭ ئاق قاردا جىلۋىلەنگەنلىكى ئۈپا ـ ئەڭىلىك سۇرتىكەن خۇشبۇي قىزلارنىڭ بەتبۇي گۈش يېگەنلىكى

شياڭلىڭ ئۇلارنىڭ زاڭلىق قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ ئالدىغا باردى ـ دە، كۈلۈپ دېدى:

ـــ ماۋۇ شېئىرنى كۆرۈپ بېقىڭلار، سىلەرگە ياراپ قالسا يەنە ئۆگىنىۋېرىمەن. بۇمۇ ياخشى بولمىسا، شېئىر يېزىش نىيىتىدىن يېنىپ ئىككىنچى شېئىر يازمايمەن.

ئۇ شېئىرنى دەيدۇي بىلەن باشقىلارغا ئۇزارتتى. ئۇلار شېئىرنى ئوقۇپ كۆردى:

بولمىغاي ياپقىلى ئاينى، تولدى رەڭدار جىلۋىسى،
سايىسى ئاندىن چىرايلىق، سۇپسۇزۇك مۇز چېھرىسى،
يورۇغاچ جاھان شۇنىڭدىن قوپتى پاقىلداق ھامان①،
چىللىدى توخۇ، تاڭ ئاتتى، سۇندى ئاينىڭ شولىسى،
كۆزگى ئايدىڭدا قېيىقتىن ياڭرىدى نەي ئەسلىتىپ②،
تايىنىپ شادىغا ئويلار قىز راۋاقتا كېچىسى.

① «قوپتى پاقىلداق ھامان» ـــ ئاي تۇغۇپ، زېمىننى كۆندۈزدىكىدەك يورۇتۇۋەتكەچە، سۇ بويىدا پاقىلداتىپ كىر يۇغان ئاۋازلار پات ـ پات ئاڭلىنىپ تۇرماقتا، دېمەكچى.

② «... نەي ئەسلىتىپ» ـــ كۆز كۆندىكى ئايدىڭ كېچىدە، لەيلەپ يۈرگەن قېيىقتىكى پېچان يامغۇرلۇق كىيگەن يىگىت چالغان نەي ئۇچرىشالمىغان يارنى ئەسلىتەتتى، دېمەكچى.

مەڭگۇ ئاي تولۇن بولالماس نېمە چۈن تېپىپ ۋىسال؟ ــ تۇپ سەۋەبكار ــ ئۆزىگە قويغاي سوئال ئاي پەرىسى①.

شېئىرنى ئوقۇپ بولۇپ، كۆپچىلىك:

ــ بۇ شېئىر ياخشى بولۇپلا قالماي، بەلكى ئاجايىپ كۆركەم ھەم قىزىقارلىق بوپتۇ. «قىيىن ئىش يوق ئالەمدە، كۆڭۈل قويغان ئادەمگە» دېگەن ماقال توغرا ئېيتىلغانكەن. مۇشائىرە جەمئىيىتىمىزگە سېنى چوقۇم تەكلىپ قىلىمىز ! ــ دېدى كۇلۇشۇپ.

شياڭلىڭ بۇ گەپكە ئانچە ئىشەنگۈسى كەلمەي، بۇلار مېنى گوللاۋاتىدۇ دەپ، دەييۇي ۋە باۋچەيلەردىن يەنە سوراپ تۇرۇۋالدى.

شۇ ئەسنادا، بىرقانچە چۆرە قىزلار ۋە خىزمەتكار مومايلار ھاپىلا ـ شاپىلا كىرىپ خەۋەر قىلىشتى:

ــ بىرمۇنچە خان قىزلار، كېلىن ئاغىچىلار كەلدى، ئۇلارنى بىز تونۇمايدىكەنمىز. خانلىرىم، ھەربىرلىرى تېزرەك چىقىپ تونۇشۇشقايلا.

ــ بۇ نېمە گەپتۇ ! ــ دېدى لى ۋەن كۇلۇپ، ــ ئېنىقراق دېمەمسىلەر، كىمنىڭ تۇغقانلىرى ئىكەن؟

ــ كېلىن ئاغىچا، ئۆزلىرىنىڭ ئىككى سىڭىللىرىمۇ كەپتۇ، ــ دېدى ھېلىقى خىزمەتكار مومای ۋە چۆرە قىزلار، ــ يەنە بىر خان قىز بار ئىكەن، ئۇنى باۋچەي خېنىمنىڭ سىڭلىسى دېيىشىدۇ. يەنە بىر غوجام بار، شۆپەن بېگىمنىڭ قېرىنداشلىرى ئىكەن. مەن شۇ تاپتا ھامما خېنىمنى تەكلىپ قىلغىلى بارىمەن ! خانلىرىم، ھەربىرلىرى بارغاچ تۇرۇشسىلا !

---

① «ئاي پەرىسى» ــ رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، ئايدىكى پەرى ئەسلىدە يەر يۈزىدە بولۇپ، ئۆلمەسلىكنىڭ دورىسىنى ئوغرىلاپ يەۋېلىپ، ئادەمزاتتىن ۋىدالىشىپ ئايغا ئۇچۇپ چىقىپ كەتكەنكەن. شياڭلىڭ بۇ شېئىردا ئۆزىنىڭ ھىجرانلىق كەچۈرمىشىنى بايان قىلغان، شۇڭا ئۇ ئۆزىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن قوشۇلالمىغانلىقىغا سەۋەب نېمە دەپ، سوئال قويىدۇ.

مومای بىلەن چۆرە قىزلار چىقىپ كېتىشتى.

ــ بىزنىڭ شۆكې سىڭلىسى بىلەن كەلگەن ئوخشىمامدۇ؟ ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

ــ مېنىڭ كىچىك ئانام پايتەختكە كېلىپ قالغان بولمىسۇن يەنە؟ ــ دېدى لى ۋەن، ــ ئۇلار قانداق قىلىپ بىللە كەلگەندۇ؟ بۇ قىزىق ئىش.

بۇلار ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ تۆر ئۆيىگە كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، كىشىلەر ئۆيىنى بىر ئېلىپ تۇرۇشۇپتۇ. بۇلارنىڭ ئارىسىدا شاك ئاغىچا خېنىمنىڭ يەڭگىسىمۇ بار ئىدى. ئۇ قىزى شيۇيەننى ئېلىپ پايتەختكە شاك ئاغىچا خېنىمنى پاناھ تارتىپ كەلمەكچى بولۇۋاتقاندا، فېڭجيېنىڭ ئاكىسى ۋاڭ رېنمۇ پايتەختكە ماڭماقچىكەن، شۇنىڭ بىلەن ھەممىسى بىللىلا كېلىشكەنكەن. يېرىم يولدا كېمە توختىغاندا، ئۇلار لى ۋەننىڭ كىچىك ئانىسى بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. بۇ ئايالمۇ ئىككى قىزىنى ئېلىپ ــ چوڭىنىڭ ئىسمى لى ۋېن، كىچىكىنىڭ ئىسمى لى جى ــ پايتەختكە ماڭغانكەن، ئۇلار پاراڭ سېلىشقاندا بىر ـ بىرى بىلەن تۇغقان چىقىشىپ قاپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇچ ئائىلە ھەمسەپەر بولۇپ كېلىشىپتۇ. كېيىن شۆپەننىڭ ئىككى تۇغقان ئىنىسى شۆكې ئۆز ۋاقتىدا ئاتىسى پايتەختتە چېغىدا، بىر تۇغقان سىڭلىسى شۆ باۋچىننى دېۋان مىرزىبېگى مېينىڭ ئوغلىغا چاي ئىچۈرۈپ قويغاچقا، پايتەختكە كېلىپ سىڭلىسىنى ياتلىق قىلماقچى بولۇپ تۇرغانكەن، ۋاڭ رېننىڭ پايتەختكە ماڭغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇمۇ سىڭلىسىنى ئېلىپ يېتىپ كەلگەن. شۇنداق قىلىپ، بۇلار يىغلىشىپ، ئۆز تۇغقانلىرىنى يوقلاپ كېلىشكەنكەن.

ھەممەيلەن ئېسەن ـ ئامانلىق سوراشتى، جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئىنتايىن خۇشال بولدى.

ــ ئاخشام چىراغ چېچەكلەپ پاراسلاپلا كەتكەنىدى، پەرلەپ تۇرسا چېچەكلەپلا تۇردى، بۇگۈنكى مۇشۇ دىدار كۆرۈشۈشنىڭ

بېشارىتى ئىكەن بايا، ـــ دەپ كۈلدى جيا ئانا.

جيا ئانا ئادەتتىكى پاراڭلارنى سېلىشقاچ، ئۇلار ئەكەلگەن سوۋغاتلارنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنى زىياپەتكە ئېلىپ قالدى. فېڭجيې توغرىسىدا گەپ لازىم ئەمەس، ئۇ ئالدىراپ ـ تېنەپلا كەتتى. لى ۋەن، باۋچەيلەرمۇ كېچىك ئانىسى ۋە سىڭىللىرى بىلەن ئايرىلغاندىن بۇيانقى ئەھۋاللىرى ئۈستىدە مۇڭداشتى. دەييۈي بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ، خۇش بولغان بولسىمۇ، كېيىن ئۆزىدىن باشقىلارنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بارلىقىنى، ئۆزىلا ئىگە ـ چاقسىز يېتىم ئىكەنلىكىنى ئويلاپ، يەنە يىغلاپ تاشلىدى. باۋيۈي ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئوبدان بىلگەچكە، كۆيۈپ ـ پىشىپ بىرقۇر تەسەللى ئېيتقاندىن كېيىن، يىغىسى بېسىلدى.

ئاندىن باۋيۈي ھاپىلا ـ شاپىلا ئارامبەخش ھويلىغا كىلىپ، شېرىن، شېيۆ، چىڭژېنلارغا شۇنداق دېدى:

ـــ چاپسانراق بېرىپ كۆرۈشۈپ كەلمەي قاراپ تۇرىسىلەرغۇ ! باۋچەي ئاچامنىڭ بىر تۇغقان ئاكىسى بولسا ھېلىقىدەك، ئىككى تۇغقان ئاكىسىنىڭ تەق ـ تۇرقى، يۈرۈش ـ تۇرۇشى پۈتۈنلەي ئۆزگىچە ئىكەن. ئۇنى باۋچەي ئاچامنىڭ بىر تۇغقان ئاكىسىنىڭ ئۆزى دېسىمۇ بولىدىكەن. سىلەر ئەتىدىن ـ كەچكىچە باۋچەي ئاچامنىلا ئىنتايىن كېلىشكەن قىز دەپ ھەيران بولۇپ يۈرۈشەتتىڭلار. ئەمدى سىلەر ئۇنىڭ كەلگەن بۇ سىڭلىسىنى، ئاندىن چوڭ يەڭگەمنىڭ ئىككى سىڭلىسىنى كۆرۈپ بېقىڭلارچۇ، ئۇلارنىڭ چىراي ـ شەكلىنى دەپ بېرىشكە مېنىڭ تىلىم يەتمەيدۇ. ئەي، خۇدا، سېنىڭ مۇشۇنداق ئېسىلزادىلەرنىڭ ئېسىلىنى يارىتىدىغان شۇنچە كۆپ قۇدرىتىڭ، كارامىتىڭ بار ئىكەن ـ ھە ! دېمەك. مەن بولسام ئەتىدىن ـ كەچكىچە مۇشۇ كۆز ئالدىمدىكى بىرقانچەيلەننىلا بىردىنبىر ئېسىللار دەپ بىلىدىغان «قۇدۇقتىكى پاقا» ئىكەنمەن. يىراقتىكىنى قويۇپ، مۇشۇ يەرنىڭ ئۆزىدىكى گۈزەللەر بىلەن سېلىشتۇرسىلا

ھەممىسىنى بىسىپ چۈشىدۇ ئۇلار. ماڭا ئەمدى يەنە بىر قات بىلىم قوشۇلدى، مۇشۇلاردىن باشقا يەنە بىرقانچىسى زادى تېپىلارمۇ؟ ــ باۋيۇي گەپ قىلمۇبتىپ كۈلۈپ كەتتى.

شىرىن باۋيۇينىڭ سەل شەيدا بولغانلىقىنى پەملەپ، ئۇلارنى كۆرۈپ كېلىشكە كۆڭلى تارتمىدى، چىگۈبنلار ئاللىقاچان بىرىپ كۆرۈپ كېلىشكەنىدى. ئۇلار شىرىنگە:

ــ چاپسانراق بىرىپ كۆرۈپ كەل ! چوڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ بىر جىيەن قىزى، باۋچەي خېنىمنىڭ بىر سىڭلىسى، چوڭ كېلىن ئاغىچىنىڭ ئىككى سىڭلىسى بىر شاختا چىققان تۆت گۈلنىڭ ئۆزى ئىكەن ! ــ دېيىشتى.

ئۇلارنىڭ گەپلىرى تۈگىمەيلا، تەنچۈنمۇ كۈلگەن پېتى كىرىپ باۋيۇيگە:

ــ بىزنىڭ مۇشائىرە جەمئىيىتىمىز ياشنايدىغان بولدى، ــ دېدى.

ــ شۇنى دېگىنە، ــ دېدى باۋيۇيمۇ كۈلۈپ، ــ خۇشلۇقمىز تۈتۈپ كېتىپ مۇشائىرە جەمئىيىتى قۇرۇشمىز بىلەنلا ئەرۋاھلار قوللاپ بۇ كىشىلەرنى ئەۋەتىپتۇ. بىراق، بۇلار شېئىر يېزىشنى ئۆگەنگەنمىكىن؟

ــ بايا مەن سوراپ باقتىم، ــ دېدى تەنچۈن، ــ ئۇلارغۇ كەمتەرلىك قىلىشتى، تۈرقىدىن قارىغاندا، بىلمەيدىغىنى يوقتەك قىلىدۇ. بىلمىسىمۇ، بۇ ئۇلار ئۇچۇن ھېچقانچە قىيىن ئىش ئەمەس، قارا، شياڭلىڭمۇ بىلىۋالدىغۇ.

ــ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا باۋچەي خېنىمنىڭ سىڭلىسى ھەممىدىن ئېسىل ئىكەن، قانداق دەيلا، تەنچۈن خېنىم؟ ــ دەپ كۈلدى چىگۈبن.

ــ راست شۇنداق ئىكەن، ــ دېدى تەنچۈن، ــ مېنىڭچە، ئۇنىڭ ئاچىسى ۋە باشقىلار ئۇنىڭغا زادىلا يېتەلمەيدۇ.

شىرىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇپ، كۈلۈپ كەتتى:

ــ تۇۋا، ئۇنداق بولسا بۇلاردىنمۇ ئارتۇقلىرىنى نەدىنمۇ

ئىزدەپ يۈرەرمەن؟ مەن بىر بەرىپ كۆرەيچۇ.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم باۋچىنىى كۆرۈپ، خۇشاللىقىدا نېمە قىلىشنى بىلمەي قالدى، ــ دېدى تەنچۇن، ــ ئاغىچا خېنىمنى ئۇنى ئۆزىگىزگە قىز قىلىۋېلىڭ دەپ قىستىدى. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۇنى بېقىۋالمىز دېگەچكە، شۇنداق قىلىدىغان بولۇپ تايىن تاپتى.

ــ بۇ راست گەپمۇ؟ ــ دەپ سورىدى خۇشاللىقىدا باۋيۇي.

ــ مەن قاچان يالغان ئېيتىپتىمەن؟ ــ دېدى تەنچۇن كۈلۈپ، ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بۇنداق ئوبدان قىز نەۋرىسىنى كۆرۈپلا سەندەك ئوغۇل نەۋرىسىنى ئۇنتۇپ قالدى.

ــ ھېچقىسى يوق، ــ دېدى كۈلۈپ باۋيۇي، ــ قىز بالىغا كۆپرەك كۆيۈنگىنى توغرا. ئەتە ئاينىڭ ئون ئالتىسى، جەمئىيىتىمىزنىڭ يېغىلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى.

ــ دەييۇي قىز ئەمدىلا ئورنىدىن تۇرغۇدەك بولدى. يېڭچۇن ئاچام يەنە ئاغرىپ قالدى، ھېچ كۆڭلىمىزنىڭ ئارامى بولمايۋاتىدۇ، ــ دېدى تەنچۇن.

ــ يېڭچۇن ئاچام شېئىرنى ئانچە يېزىپمۇ كەتمەيدۇ، ئۇ بولمىغانغا نېمە بولاتتى؟ ــ دېدى باۋيۇي.

ــ بولدىلا، بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ تۇرايلى، ــ دېدى تەنچۇن ــ يېڭى كەلگەنلەر بىز بىلەن ئوبدان ئىلەشكەندىن كېيىن تەكلىپ قىلساق ئوبدان بولمامدۇ؟ شۇ تاپتا، چوڭ يەڭگىمىز بىلەن باۋچەي ئاچامنىڭ كۆڭلى ئەلۋەتتە شېئىرنى تارتمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە شىاڭيۈنمۇ كەلمىدى، قەلەم قاش يېڭىلا ساقايدى، كىشىلەرگىمۇ ئەپ كەلمەيۋاتىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە، شىاڭيۈن قىزمۇ كەلسۇن، يېڭى كەلگەنلەرمۇ ئوبدان تونۇشۇۋالسۇن، قەلەم قاشمۇ ئوبدان ساقايسۇن، چوڭ يەڭگىمىز بىلەن باۋچەي ئاچامنىڭمۇ كۆڭلى ئارام تاپسۇن، ئاڭغىچە شىاڭلىڭمۇ شېئىردا خېلى يېتىلىپ قالىدۇ، شۇ چاغدا جەمئىيىتىمىزنىڭ يېغىلىشىنى ھەممە تەل بولۇپ ئۆتكۈزسەك ياخشى بولمامدۇ؟

ئىككىمىز شۇ تۇرقىدىلا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭكىگە بېرىپ تەكتىلاپ باقايلى، باۋچەي ئاچامنىڭ سىڭلىسىغۇ چوقۇم بىزنىڭكىدە تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇچەيلەن بىزنىڭكىدە تۇرمايدىغان بولسا، بىز ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا ئۇلارنى ئېلىپ قالايلى، دەپ يالۋۇرساق، ئۇلارمۇ باغدا تۇرۇپ قالسا، ئۇ چاغدا بىزگە بىرقانچە ئادەم قوشۇلىدۇ ـ دە، تېخىمۇ كۆڭۈللۈك بولىدۇ.

بۇ گەپ بىلەن باۋيۇينىڭ گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى:

ـــ زادى سەنلا ئەقىللىك ئىكەنسەن، مەنزە، يەنىلا شۇنداق دېتى يوق كالۋا ئىكەنمەن، قۇرۇقتىن ـ قۇرۇق خۇشال بولۇشنىلا بىلىپتىمەن، بۇنىڭغا مېنىڭ كاللام ئىشلىمەپتۇ.

ئاندىن ئاكا ـ سىڭىل ئىككىسى بىللە جيا ئانىنىڭ قېشىغا كېلىشتى. راست دېگەندەك، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم شۆ باۋچىننى ئۆزىگە قىز قىلىۋالىدىغان بوپتۇ، جيا ئانا ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كېتىپ ئۇنى باغدا تۇرۇشقىمۇ بۇيرۇمايلا، ئاخشاملىقلا ئۆزى بىلەن بىللە قوندۇرىدىغان بوپتۇ. شۆكې بولسا شۆپەننىڭ قىرائەتخانىسىدا تۇرىدىغان بوپتۇ.

ـــ سىزنىڭ جىيەن قىزىڭىزمۇ ئۆيگە كەتمەي تۇرسۇن، باغدا بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ قېلىپ كەتسىمۇ بولىدۇ، ـــ دېدى جيا ئانا شىڭ ئاغىچا خېنىمغا.

شىڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ يەڭگىسى ئۆز ئائىلىسىدە مۇشكۈلچىلىكتە قالغاچقا، شىڭ ئاغىچا خېنىمنى ئۆي ئىچىمىزدىن خەۋەر ئېلىپ، خىراجىتىمىزگە قارشارمىكىن دەپ پاناھ تارتىپ پايتەختكە كېلىشى ئىدى. جيا ئانا بايىقىدەك دېگەچكە، ئۇمۇ ياق دېيەلمىدى. شىڭ ئاغىچا خېنىم شىڭ شيۇيەننى فېڭجيېگە تاپشۇردى. فېڭجيې باغدا ھەمشىرىلەرنىڭ كۆپ ئىكەنلىكىنى، مەجەزلىرىنىڭمۇ بىر خىل ئەمەسلىكىنى ھېسابقا ئالدى. شۆيەننى ئۇلاردىن ئايرىپ بۆلەك ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇشنىمۇ ئەپ كۆرمىدى. ئاخىر، يېڭچۈن بىلەن بىللە

تۇرسا بولغۇدەك دېگەن يەرگە كەلدى. بۇنداق بولغاندا، كېيىنكى كۇنلەردە شاڭ شيۇيەننىڭ كۆڭلىگە ياقمايدىغان بەزى ئىشلار بولۇپ قېلىپ، بۇنى شاڭ ئاغىچا خېنىم بىلىپ قالغان تەقدىردىمۇ فېڭجيېگە گەپ كەلمەيتتى. شۇنىڭدىن كېيىن شاڭ شيۇيەننىڭ ئۆز ئائىلىسىگە كەتكەن كۇنلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇ نەزەرباغدا بىرەر ئايدىن ئارتۇقراق تۇرۇپ قالسا، فېڭجيې يىڭچۇنگە بېرىلىدىغان مائاش بويىچە شاڭ شيۇيەنگىمۇ بىر ئۇلۇش بېرىپ تۇرىدىغان بولدى. فېڭجيې شيۇيەننىڭ مىجەز ـ خۇلقىغا نېرىدىن نەزەر سېلىپ، ئۇنىڭ شاڭ ئاغىچا خېنىمغا ۋە ئۆزىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا ئوخشىمايدىغان ئىنتايىن مۇلايىم ۋە كىشىنىڭ ئامراقلىقى كەلگۈدەك قىز ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتتى. شۇڭا، فېڭجيې ئۇنىڭ يوقسۇل ـ يوپۇن ئائىلىدە جاپا تارتىپ قالغانلىقىغا ئىچ ئاغرىتىپ، ئۇنىڭغا باشقا ھەمشىرىلەردىنمۇ بەكرەك كۆيۈنىدىغان بولدى. شاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئانچە كارى بولمىدى.

جيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار ئادەتتە لى ۋەننىڭ بەك ئىخلاسمەن، ياش تۇرۇپمۇ ئەقىدە ـ ئىپپەتىنى ساقلاپ ئۆزىگە كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىنى قوزغاپ كېلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ تۇل قالغان كىچىك ئانىسى كەلگەندىن كېيىن، كىچىك ئانىسىنىڭ تاشقىرىدا تۇرۇشنى خالىمىدى. لى ۋەننىڭ كىچىك ئانىسىمۇ بۇ يەردە تۇرۇپ قېلىشقا زادىلا ئۇنىمىغانىدى، لېكىن جيا ئاننىڭ گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالغانلىقىغا قاراپ، قىزلىرى لى ۋېن ۋە لى جى بىلەن خۇشبۇي شالزاردا تۇرۇپ قېلىشقا مەجبۇر بولدى.

بۇلار جايلىشىپ بولۇپ تۇرۇشىغا، ساداقەتلىك خۇ① شى دىڭ چەت ئۆلكىگە مەنسەپكە يۆتكىلىدىغان بولۇپ، تېز ئارىدا ئائىلىسىنى ئېلىپ ۋەزىپىسىگە بارماقچى بولۇپ قالدى. جيا ئانا

① خۇ ــ فېئودال ـ ئېسىلزادىلەرنىڭ بەشىنچى دەرىجىلىك مەرتىۋىسىنىڭ ئىككىنچى دەرىجىسى.

شياڭيۇننىڭ بىللە كېتىشىگە كۆزى قىيماي، ئۇنى ئېلىپ قېلىپ ئۆز يېنىغا كۆچۈرۈپ كەلدى. فېڭجيېنى شياڭيۇنگە تۇرۇش ئۈچۈن ئايرىم ئورۇن تەييارلاپ بېرىشكە بۇيرۇغانىدى، شى شياڭيۇن ئۇنىڭغا ئۇنمـاي، باۋچەي بىلەن بىللە تۇرىمەن دېگەچكە، ئاخىر ئۇنىڭ رايىغا باردى.

شۇ كەملەردە نەزەرباغ بالدۇرقىدىن تېخىمۇ قىزىپ كەتتى: لى ۋەن باشچىلىقىدا، يېڭچۈن، تەنچۈن، شىچۈن، باۋچەي، دەييۈي، شياڭيۇن، لى ۋېن، لى جى، باۋچىن، شىڭ شيۇيەن، بۇلارغا فېڭجيې بىلەن باۋيۈي قوشۇلۇپ، جەمئىي ئون ئۈچ كىشى بولدى. ياش قۇرامى جەھەتتىن لى ۋەن چوڭراق ئىدى، فېڭجيې ئىككىنچى ئورۇندا تۇراتتى، قالغانلىرى ئون بەش ـ ئون ئالتە ياشلاردا بولۇپ، تولىسى بىر يىل ئىچىدە تۇغۇلغانلار ئىدى. ھەتتا ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىمۇ كىمنىڭ چوڭ، كىمنىڭ كىچىك ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى، جيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ۋە ئائىلىدىكى خىزمەتكار ئاياللارمۇ ئېنىق پەرق ئېتەلمەيتتى. بىر ـ بىرىنى «ئاچا»، «سىڭىل»، «ئاكا»، «ئۇكا» دەپ ئاغزىغا كەلگىنىنى دەپ قىچقىرىشۇبرەتتى.

شۇ كۈنلەردە شياڭلىڭ پۈتۈن پىكىر ـ خىيالى بىلەن شېئىر يېزىشقا بېرىلىپ كەتكەنىدى، لېكىن يەنە باۋچەينى ئۆزىدىن بىزار قىلىۋېتىشكىمۇ پېتىنالماي تۇراتتى، دەل شۇ پەيتتە شى شياڭيۇن كېلىپ قالدى، شى شياڭيۇن بەك پاراڭچى بولغىنى ئۈچۈن، شياڭلىڭ شېئىر توغرىسىدا گەپ قىلىپ بېرىڭ دېسە، ئۇ ياق دەمتى؟ شياڭلىڭ تېخىمۇ خۇشال بولۇپ، كېچە ـ كۈندۈز ئۇنىڭ بىلەن قىزىق پاراڭ سېلىشىدىغان بولدى.

ـــ سىلەرنىڭ بۇ چاڭىلداشلىرىڭلارغا راستلا چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، ـــ دەپ كۈلدى باۋچەي، ـــ قىز بالا دېگەن شېئىر يېزىشنى ئۆزىگە رەسمىي ئىش قىلىۋېلىپ، شۇ توغرىدىلا گەپلىشىدىغان بولۇپ كەتسە، ئۇنداق ئادەمنى بىلىم

ئەھلى ئاڭلاپ قالسا، ئۆز نەسىۋىسىگە يارىشا ئىش قىلماپتۇ، دەپ زاڭلىق قىلىدۇ. شياڭلىڭنىڭ غەلۋىسىنى ئاز دەپ، ئۇنىڭغا سەن ۋالاقەگكۇر قوشۇلدۇڭ. ئەتىدىن ـ كەچكىچە «ئىنشائات دىۋانىنىڭ چۆپدار بېگى دۇ شېئىرلىرىدىكى مۇڭ ـ زار، سۈجۇ مۇپەتتىشى ۋېي شېئىرلىرىدىكى ساددا ـ بەدئىيلىك»، «ۋېن چاققانىنىڭ شېئىرلىرىدىكى ئېسىل كىنايىلەر، لى يىشەن شېئىرلىرىدىكى ئىستىئارە»① دېگەندەك گەپلەرنى ئاغزىڭدىن چۈشۈرمەيسەن. ئەقلىدىن ئېزىپ ئالجىپ قالغاندەك، سىلەر ئىككىڭلارنىڭ نەرىڭلار قىز بالىغا ئوخشىسۇن؟

بۇ گەپتىن شياڭيۈن بىلەن شياڭلىڭ كۈلۈشۈپ كەتتى. شۇ ئارىدا باۋچىن كىرىپ كەلدى، ئۇ خۇددى زەر زۇمرەتتەك يالت ـ يۇلت قىلىپ تۇرىدىغان قانداقتۇر بىر رەختتىن تىكىلگەن يېپىنچا ئارتىۋالغانىدى.

ـــ نەدىن تاپقان نېمە بۇ؟ ـــ دەپ سورىدى باۋچەي.

ـــ قار ئۈچۈنلىغاچقا، بۇنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ماڭا تاپتۇرۇپ بەردى، ـــ دېدى كۈلۈپ باۋچىن.

ـــ نېمىدېگەن چىرايلىق بۇ، ـــ دېدى شياڭلىڭ كېلىپ قاراپ بېقىپ، ـــ ھە، توز پەيلىرىدىن توقۇلغانكەن ئەمەسمۇ.

ـــ نەدە توز پەيلىرىدىن بولسۇن؟ ـــ دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ، ـــ ياۋا ئۆردەك پۈپۈكلىرىدىن توقۇلغانكەن. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم

① ئىنشائات دىۋانىنىڭ چۆپدار بېگى دۇ ـــ دۇفۇ: سۈجۇ مۇپەتتىشى ۋېي ـــ ۋېي يىڭۈ (737 ـــ 786)، تاڭ دەۋرىدىكى چاڭئەن (شىئەن) لىك شائىر، جياڭجۇ، سۈجۇلاردا باش مۇپەتتىش بولغان؛ ۋېن چاققان ـــ ئىككىنچى بابتا ئېيتىلغان ۋېن فېيچىڭ، يەنى ۋېن تىڭجۇن (812 ـــ 870)، تەييۇەن (ھازىرقى سەنشى ئۆلكىسىدىكى ياڭچۈي) لىك كىشى، تاڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئۆتكەن شائىر. ئۇ قولىنى سەككىز قېتىم كىرىشتۇرۇپ بولغانىنىڭ ئارىلىقىدا بىر شېئىر يېزىپ چىقىدىكەن، شۇڭا كىشىلەر ئۇنى ۋېن چاققان دەپ ئاتاشقان؛ لى يىشەن ـــ يەنى لى شاڭيىن (813 ـــ 858)، خۇەيجۇ ۋىلايىتى خېنەي (ھازىرقى خېنەن ئۆلكىسىدىكى چىنشىيەن) لىك كىشى، تاڭ دەۋرىدە كۆڭزىچىلىققا قارشى تۇرۇپ قانۇنچىلىققا سىغىنىش خاھىشى بولغان شائىر.

سىزگە ئامراق بولۇپ قاپتۇ جۇمۇ، باۋيۇيگە شۇنچە ئىچى كۆيسىمۇ ئۇنىڭغا بەرمەپتىكەن.

ــ «ھەركىمنىڭ ئۆز نېسىۋىسى بولىدۇ» دېگەن ماقال توغرا ئېيتىلغانكەن، ــ دېدى باۋچەي، ــ بۇ قىزنىڭ كېلىپ قېلىشىنى زادىلا ئويلىمىغانكەنمەن. بۇ يەرگە كېلىشى بىلەنلا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇنىڭغا ئامراق بولۇپ قېلىشىنىمۇ ئويلاپ باقمىغان.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا كىرمىگەن چاغلاردا باغدا بولىسىز. ئىشقىلىپ، مۇشۇ ئىككى جايدا ئويناپ ـ كۈلۈپ، يەپ ـ ئىچىپ يۈرۈۋېرىسىز، ــ دېدى شىياۋيۈن كۈلۈمسىرەپ، ــ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە، ئاغىچا خېنىم ئۆيىدە بولۇپ قالسا، ئاغىچا خېنىم بىلەن پاراڭ سېلىشىپ، بىردەم ـ يېرىمدەم ئولتۇرۇپ قالسىڭىزمۇ ھېچ گەپ بولمايدۇ. ئاغىچا خېنىم ئۆيىدە بولماي قالسا ئۇ يەرگە كىرمەڭ، ئۇ ئۆيدە ئادەمىمۇ تولا، ئۇلارنىڭ نىيىتىمۇ يامان، ھەممىسى بىزنى ئويناتماقچى بولۇشىدۇ.

بۇ گەپ بىلەن باۋچەي، باۋچىن، شىياۋلىڭ، يىڭئېرلار كۈلۈشۈپ كەتتى.

ــ سېنى دېتى يوقمىكىن دېسە، خېلى دېتىڭ بار ئىكەن ــ دېدى كۈلۈپ باۋچەي، ــ دېتىڭ بولسىمۇ، لېكىن گېپىڭ تۈپتۈزلا. بىزنىڭ باۋچىننى بۇگۈندىن باشلاپ ئۆزۈڭگە بىر تۇغقان سىڭىل قىلىۋالساڭ بولغۇدەك.

ــ مۇنۇ كىيىم مۇشۇنىڭغىلا يارىشىدىكەن، باشقىلارغا زادىلا ياراشمىغۇدەك، ــ دېدى شىياۋيۈن باۋچىنگە يەنە بىر قاراپ قويۇپ.

گەپ ئۇستىگە خۇپو كىرىپ كېلىپ:

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم: باۋچەي خېنىم باۋچىن قىزنى تولىمۇ قاتتىق تۇتۇپ كەتمىسۇن، ئۇ تېخى كىچىك، نېمە قىلىشنى خالىسا شۇنى قىلىۋەرسۇن، نېمە كېرەك بولسا شۇنى

ئېلىۋەرسۇن، غەم تارتىپ قالمىسۇن، دەيدۇ، ــ دېدى.

باۋچەي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ماقۇللۇق بىلدۈردى ۋە باۋچىننى نوقۇپ قويدى:

ــ بۇ ئامەتنىڭ ساڭا نەدىن كەلگەنلىكىنى ئۆزۈڭمۇ بىلمەسسەن ! ماڭ، كەت نېرى، بىكار بىز سېنى رەنجىتىپ قويمايلى ! ۋايتاڭەي، مېنىڭ نەرىم سەندىن قېلىشىدىكەن؟

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا باۋيۇي بىلەن دەييۇي كىرىپ كەلدى، باۋچەي چاقچىقىنى داۋام قىلدۇرۇۋەردى.

ــ باۋچەي ئاچا، ــ دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ، ــ بۇ گېپىڭ چاقچاق بولسىمۇ، لېكىن چىن كۆڭلىدە شۇنداق دەپ ئويلايدىغانلارمۇ بار.

ــ بۇنىڭدىن باشقا ھېچكىم چىن كۆڭلىدىن تېرىكمەيدۇ، پەقەت مۇشۇلا تېرىكىدۇ، ــ دېدى خۇپو باۋيۈينى كۆرسىتىپ.

ــ بۇ ئۇنداق كىشىلەردىن ئەمەس، ــ دەپ كۈلدى باۋچەي دەييۈينى كۆرسىتىپ.

شياڭيۈن ئۇن چىقمىدى.

ــ ئۇ تېخىمۇ ئەمەس، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ــ مېنىڭ سىڭلىم ئوخشاشلا ئۇنىڭمۇ سىڭلىسى، ئۇ تېخى بۇنى مېنىڭدىنمۇ بەكرەك ياخشى كۆرىدۇ. ئۇ قانداقسىغا تېرىكسۇن؟ سەنچۇ، شياڭيۈننىڭ كەلسە ـ كەلمەس گەپلىرىگە ئىشىنىپ قالمىدىكەنسەن ! ئۇنىڭ ئاغزىدىن نەدە بىر تۇرۇك گەپ چىققان ۋاقتى بار !

باۋيۇي ئىلگىرى دەييۈينىڭ ئانچە ـ مۇنچە غەلىتە خۇيى بارلىقىنى ئوبدان بىلەتتى، لېكىن يېقىندىن بۇيان دەييۇي بىلەن باۋچەينىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن ئىشنى تېخى بىلمەيتتى. باۋيۇي جىيا ئانىنىڭ باۋچىنگە ئىچى كۆيگەنلىكىنى كۆرۈپ، دەييۈينىڭ كۆڭلى باشقىچە بولۇپ قالدىمىكىن دېگەن ئەندىشىدە ئىدى. بۇگۈن ئەمدى شياڭيۈن ئۇنىڭغا ئۇنداق دېسە، باۋچەي

مۇنداق دەپ جاۋاب بېرىۋاتىدۇ. باۋيۇي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، دەييۇينىڭ چىرايىغا يەنە بىر سەپسېلىپ باقتى، قارىسا، ئۆتكەن كۈنلەردىكىگە زادىلا ئوخشىمايدۇ، باۋچەينىڭ دېگىنىگە توغرا كېلىۋاتىدۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، باۋيۇي ھېچ چۈشىنەلمىدى. شۇڭا، ئۇ: «بۇ ئىككىسى ئادەتتە بۇنداق ئەمەس ئىدى، ئەمدى قارىسام، بىر ـ بىرىگە قەۋەتلا يېقىن بولۇپ كېتىشىپتۇ» دېگەن ئويغا كەلدى. بىردەمدىن كېيىن قارىسا، لىن دەييۇي باۋچىنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسىنى دېمەي، خۇددى بىر تۇغقان ھەمشىرىلەردەك، ئۇنى «سىڭلىم» دەپ قىچقىرىۋاتىدۇ. باۋچىنىڭ يېشى كىچىك، كۆڭلى ئوتتەك، تەبىئىتىدىن زېرەك بولۇپ، كىچىكىدىلا ئوقۇپ ساۋاتىنى چىقىرىۋالغانىدى. ئەمدى جيا قەسرىدە بىر ـ ئىككى كۈن تۇرۇپلا ھەممە ئادەمنى دېگۈدەك بىلىۋالدى. ھەمشىرىلەرنىڭ ئۇنداق يەڭگىلىتەك، ئاق ـ نازۇكلاردىن ئەمەسلىكىنى، ئۆزىنىڭ ئاچىسى بىلەنمۇ ئىناق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇلارغا بەھۆرمەتلىك قىلغۇسى كەلمىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا لىن دەييۇينىڭ ھەممىدىن ئۇستۇن تۇرىدىغانلىقىنى بايقاپ، دەييۇيگە باشقىلاردىنمۇ ئارتۇقراق ھۆرمەت بىلدۇرىدىغان بولدى. باۋيۇي بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئىچ ـ ئىچىدىن ھەيران قالدى.

كۆپ ئۆتمەي، باۋچەي سىڭلىسىنى باشلاپ شۆ ھامىنىڭ ئۆيىگە كەتكەندىن كېيىن، شياڭيۈن جيا ئانىنىڭ يېنىغا ماڭدى. لىن دەييۇي ئارام ئېلىش ئۈچۈن ئۆيىگە چىقىپ كەتتى، باۋيۇي دەييۇينىڭ كەينىدىن كىردى.

ـــ مەن «غەربىي ھۇجرا» نى ئوقۇپ، ئۆزۈم چۈشەنگەن بىرقانچە مىسرانى ئېيتىپ سىزگە چاقچاق قىلسام، سىز تېرىككەنىدىڭىز، ـــ دېدى ئۇ كۈلۈپ، ـــ ئەمدى ئويلىسام، شۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىر مىسرانى چۈشەنمەپتىكەنمەن، شۇنى ئوقۇپ باقاي، سىز ماڭا سۆزلەپ بەرسىڭىز.

دەيىۋي بۇ گەپنىڭ تېگىدە گەپ بارلىقىنى پەملەپ كۆلدى:

ــ قېنى، ئوقۇڭ، ئاڭلاپ باقاي.

ــ ئۇنىڭ «مەكتەپ ماجىراسى» دېگەن پەردىسىدە: «مېڭ گۈڭ قاچان ئالغاندۇ لياڭ خۇڭدىن خونچىنى»[1] دېيىلگەن ئاجايىپ ئوبدان بىر مىسرا بار. بۇغۇ ھەممىگە ئايان بولغان تەمسىل. لېكىن، ئۇنىڭ «قاچان» دېگەن يارەمچى سۆز بىلەن سورىغىنى قىزىق، قاچان ئالغان بولغىيدى؟ شۇنى دەپ بېرىڭا.

دەيىۋي ئىختىيارسىز كۈلۈپ تاشلىدى:

ــ ئەسلىدىمۇ جايىدا سوراپتىكەن. ئۇمۇ جايىدا سورىغان، سىزمۇ جايىدا سورىدىڭىز.

ــ بالدۇر مەندىنلا گۇمان قىلاتتىڭىز، ئەمدى سىزمۇ گەپ تاپالماي قالىدىڭىزغۇ؟ ــ دېدى باۋيۇي.

ــ ئۇنىڭ ھەقىقەتەن ياخشى ئادەم ئىكەنلىكىنى كىم بىلىپتۇ، ئادەتتە مەن ئۇنى ئالىسى ئىچىدە دەپ يۈرەتتىم، ــ دەپ كۈلدى دەيىۋي.

دەيىۋي ئاندىن شاراب تېپىشمىقىدا خاتا سۆزلەپ قويغانىدا، باۋچەينىڭ نېمەدەپ نەسىھەت قىلغانلىقىنى، ھەتتا قارلىغاچ

---

① «مېڭ گۈڭ قاچان ئالغاندۇ لياڭ خۇڭدىن خونچىنى» ــ ئەسلىدە بۇ خەن دەۋرىدىكى بىر ھېكايە. مېڭ گۈڭ مەزە قويۇلغان كىچىك «خونچا»نى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئېرى لياڭ خۇڭغا تۇتىدۇ، بۇ ئەر ــ خوتۇنىنىڭ بىر ــ بىرىگە بولغان كۆيۈمچانلىقىنى بىلدۈرىدىغان تەمسىل. «غەربىي ھوجرا»دا يېڭىڭ بىلەن چاڭ شېڭنىڭ بىر ــ بىرىگە مۇھەببەت باغلىشىغا خۇڭنياڭنىڭ چىن كۆڭلىدىن تىلەكداشلىق بىلدۈرىدۇ، لېكىن يېڭىڭ خۇڭنياڭنىڭ ئالدىدا يالغاندىن جاڭ شېڭنى رەت قىلغان بولىدۇ. كېيىن خۇڭنياڭ يېڭىنىڭ يوشۇرۇنچە جاڭ شېڭ بىلەن ۋەدىلەشكەنلىكىنى بىلىپ قېلىپ ھەيران قالىدۇ. شۇڭا، بۇ مىسرا ھەزىل قىلىپ كۆيلەنگەن مىسرا. باۋيۇي ئەسلىدە دەيىۋي بىلەن باۋچەينى ئەپلەشتۈرۈپ قويماقچى بولغان. ھازىر ئۇلارنىڭ چىقىشۋالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى خۇڭنياڭنىڭ ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالغانىدەك سېزىپ، بۇ مىسرا ئارقىلىق بۇنىڭ سەۋەبىنى سورايدۇ. كېيىنكى «توسقىلى بولمايدۇ ھەرگىز كىچىك بالىنىڭ ئاغزىنى» دېگەن مىسرامۇ «غەربىي ھوجرا»دىكى مىسرا، بۇنىڭدا باۋيۇي دەيىۋىنىڭ شاراب تېپىشمىقىدا خاتا سۆزلەپ قويغانلىقىنى ھەزىل قىلىدۇ.

چاڭگىسى ئەكېلىپ بەرگەنلىكىدىن تارتىپ، ئاغرىپ قالغىنىدا گەپلەشكەنلىرىگىچە بىر ـ بىرلەپ باۋيۇيگە سۆزلەپ بېرىۋىدى، باۋيۇي ئاندىن ئىشىنىڭ تېگىگە يەتتى.

ـــ ھە، مۇنداق دەڭ، ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ـــ «مېڭ گۇاڭ قاچان ئالغاندۇ لياڭ خۇڭدىن خونچىنى» دەپ ئىچىم پۇشۇپ يۈرەتتى، ئەسلىدە «توسقىلى بولمايدۇ ھەرگىز كېچىك بالىنىڭ ئاغزىنى» دېگەن ۋاستە بىلەن خونچىنى ئاپتىكەن ـ دە.

دەييۇي يەنە باۋچىننىڭ گېپىنى قىلىۋېتىپ، ئۆزىنىڭ سىڭلىسى يوقلۇقى ئېسىگە كەلدى ـ دە، يىغلاپ تاشلىدى.

ـــ ئىچ پۇشۇقىنى ئۆزىڭىز تاپىدىكەنسىز، ـــ دەپ بەزلىدى باۋيۇي ئۇنى، ـــ قاراپ بېقىڭا، بۇ يىل بۇلتۇرقىدىن تېخىمۇ جۇدەپ كەتتىڭىز. يا ئۆزىڭىزنى ئاسرىمايدىكەنسىز، بىر ئوبدان تۇرۇپمۇ ئۆزىڭىزنى بىئارام قىلىپ ، ھەر كۈنى يىغلاۋېرىدىكەنسىز، كۈنىڭىز يىغا بىلەنلا ئۆتىدىكەن.

ـــ يېقىندىن بۇيان يۈرىكىم سىقىلغاندەك تۇيۇلسىمۇ، لېكىن كۆز يېشىم بالدۇرقىدىن خېلىلا ئازىيىپ قالدى، ـــ دېدى دەييۇي كۆز يېشىنى ئېرىتىۋېتىپ، ـــ يۈرىكىم شۇنچە سىقىلسىمۇ، كۆزۈمگە ئانچە ياش كەلمەيدىغان بولدى.

ـــ سىز يىغلاۋېرىپ ئادەتلىنىپ قالغانلىقىڭىزدىن شۇنداق بولىدۇ. كۆڭۈلگە گۇمان چۈشسە، كۆز يېشى ئازىيىپ قالىدۇ ! ـــ دېدى باۋيۇي.

شۇ گەپ ئۈستىگە باۋيۇينىڭ ئۆيىدىكى چۆرە قىز قىزىل موت يېپىنچىنى ئېلىپ كەلدى.

ـــ چوڭ كېلىن ئاغىچام بايا كىشى ئەۋەتىپتىكەن، ـــ دېدى چۆرە قىز، ـــ قار ياغدى، ئەتە كىشىلەرنى چىللاپ شېئىر يېزىش توغرىسىدا مەسلىھەتلىشىمىز دەپتۇ.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا لى ۋەننىڭ دېدىكى كېلىپ دەييۇينى تەكلىپ قىلدى. باۋيۇي دەييۇيگە خۇشبۇي شالىزارغا بارايلى، دېدى. دەييۇي پۈتىغا زەر بىلەن بىخى سېلىنغان ئويما بۇلۇت

گۇللۇك قىزىل قىرىم ئۆتۈك، ئۇچىسىغا پەي - مامۇق بۆرتمىلىك قىزىل تاۋاردا تاشلانغان ئاق تۇلكە كۆرمە كىيىپ، بېلىگە سەۋزە رەڭ ئارىسىدىن زەر يېشىل چاقناپ تۇرغان مەشۇتتىن قوشماق هالقا چىقىرىپ مۇتكە شەكلىدە ئۆرۈلگەن پۆپۈكلىك قۇر چىگىۋالدى، بېشىغا قارلىق قالپاق كىيدى. باۋيۇي بىلەن ئىككىسى قار دەسسەپ كېلىشتى. ئۇ يەرگە هەمشىرىلەرنىڭ هەممىسى يىغىلىشىپ بولغانكەن. ئۇلار هەممىسى بىر خىل يەنى توق قىزىل موت تاشلىق ۋە پەي - مامۇق تاۋار ئەستەرلىك يېپىنچا يېپىنىۋالغان، يالغۇز لى ۋەنلا ئالدى ئوچۇق يۇڭ چەكمەن كۆرمە كىيگەن، شۆ باۋچەي قۇراق گۇللۇك ئوچۇق كۆك كىمخابقا پەرەڭ يىپى بىلەن زەرلىك گۈل چېكىلگەن كۆرمە كىيگەنىدى. شىڭ شيۇيەن بولسا ئۆي ئىچىلىك نىمكەش ئېگىن كىيىۋالغان، ئۇنىڭ يامغۇرلۇقمۇ يوق ئىدى.

بىرەدەمدىن كېيىن شياڭيۈن كەلدى، ئۇ جيا ئانا بەرگەن بۇلغۇننىڭ قۇيقۇ تېرىسىدىن تاشلىنىپ، ئۇزۇن مويلۇق قارا تىيىندىن ئەستەر قىلىنغان جۇۋا كىيگەن؛ بېشىغا ئويما بۇلۇت گۇللۇك قاداقلىق، توق قىزىل موت ئەستەرلىك جاۋجۇن خېنىم تەلپىكىنى كىيىپ، بوينىغا بۇلغۇن ياقىلىق ئورۇالغانىدى.

ـــ قاراڭلار مانا، ـــ دېدى دەيىۋي كۇلۇپ، ـــ سۇن ۋۇكۇڭ كېلىپ قاپتۇ. ئادەتتە ئۇ كالتە كۆرمە كىيەتتى، بۈگۈن ئەتەي، ئەنسىز تاتار يىگىتىدەك① ياسىنىۋاپتۇ.

ـــ ئىچىمگە كىيگىنىمگە قاراڭلار، ـــ شياڭيۈن كۇلۇپ جۇۋىسىنى سېلىپ كۆرسەتتى. ئۇ ئىچىگە ياقا - يەڭلىرىگە تەڭكەش رەڭلەردە ئۇچ قۇر جىيەك تۇتۇلغان، تۇگۇلۇپ ياتقان ئەجدىها زەر بىلەن كەشتىلەنگەن قىزغۇچ تاۋاردا تاشلانغان، خىپچا بەللىك ئەرس جۈيازا كىيگەن، ئۇنىڭ ئىچىگە تۇلكە تامىقىدىن ئىچىك قىلىنىپ ئاچ قىزىل تاۋاردا تاشلانغان كەمزۇل

① بۇ فېئودال هۆكۈمرانلار سىنىپى موڭغۇللارغا قويغان هاقارەتلىك نام، مەڭ دەۋرىدە شەرقىي موڭغۇللارنى «تاتار» دەپ ئاتايتتى.

كىيىپ، بېلىگە ئوردىغا خاس ئىشلەنگەن كېپىنەك گۈللۈك ئۈزۈن پۈپۈكلىك رەڭدار قۇرنى چىڭ باغلىۋالغان، پۇتىغا بۇغا تېرىسىدىن تىكىلگەن چاققان ئۆتۈك كىيگەنىدى. بۇ كىيىملەر بىلەن ئۇ ھەرە بەل، تۇرنا قامەتلىك، يىڭنىچۈك سۈپەتلىك بولۇپ كۆرۈنەتتى.

— بۇچۇ، ئوغۇل بالىچە ياسىنۇپلىشقا بەك ئامراق، ئاشۇنداق قىلسا قىز بالىچە ياسانغاندىنمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتىدۇ، — دەپ كۈلۈشتى ھەممەيلەن.

— شېئىر يېزىش توغرىسىدا چاپسىراق مەسلىھەتلىشەيلى ! — دېدى شياڭيۈن، — قېنى، قايسىڭلار ساھىبخان بولىسىلەر؟

— مېنىڭ پىكرىم مۇنداق، — دېدى لى ۋەن، — تۇنۇگۈن يىغىلىدىغان كۈنىمىز ئىدى، ئۆزىمىز ئۆتكۈزۈۋەتتۇق، يەنە بىر يىغىلىدىغان كۈنىمىزگە خېلى بار. بەختىمىزگە قار يېغىپ قالدى، شۇڭا ھەممىمىز يىغىلىشىپ بىر قىزىتىۋېتەيلى، شۇنداق قىلساق، يىڭى كەلگەنلەرنىمۇ مېھمان قىلىۋالمىدىكەنمىز، شېئىرمۇ يازمىدىكەنمىز. سىلەرچە قانداق؟

— بۇ توغرا گەپ بولدى، — دېدى ھەممىدىن ئاۋۋال باۋيۇي، — بىراق بۇگۈن كەچ كىرىپ قالدى. ئەتە ھاۋا ئېچىلىپ كەتسە، ئۇنىڭ يەنە قىزىقى بولمايدۇ.

— قار توختاپ ھاۋانىڭ ئېچىلىشى ناتايىن، ھاۋا ئېچىلىپ كەتسە، بۈگۈن كېچە ياغقان قارمۇ بىزنىڭ ھۈزۈرلىنىشىمىزغا يېتىپ ئاشمىدۇ، — دېيىشتى باشقىلار.

— مېنىڭ بۇ ئويۇمغۇ مۇۋاپىق كېلەتتى، لېكىن قومۇشلۇق قورۇغا يەتمەيدۇ، — دېدى لى ۋەن، — كاڭغا ئوت قالاشقا كىشى بۈيرۇدۇم، بىز ئوچاقنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ شېئىر يازايلى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كەيپى چاغ بولۇشى ناتايىن. شۇڭا، بىزنىڭ بۇ غورىگىل مېھماندارچىلىقىمىزنى فېڭجيې قىزغىلا بىلدۇرۇپ قويساق بولدى. ھەربىرىڭلار بىر سەردىن كۈمۈش چىقارساڭلار يېتىدۇ، پۇلنى ماڭا ئەكېلىپ بېرىڭلار، — ئاندىن

ئۇ شياڭلىڭ، باۋچىن، لى ۋېن ، لى جى، شيۇيەنلەرنى كۆرسەتتىپ:

ــ بۇ بەشىنى ھېسابقا ئالمايمىز، ئارىمىزدىن ئىككىنچى خان قىز ئاغرىپ قالغاچقا، ئۇنىمۇ ھېسابلىمايمىز، تۆتىنچى خان قىزمۇ رۇخسەت سورىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىمۇ ھېسابقا ئالمايمىز، سىلەر تۆتىڭلار ئۆز ئۆلۈشۈڭلارنى ئەكېلىپ بەرسەڭلار، بەش ـ ئالتە سەر كۈمۈشنى مەن ئۆز ئۈستۈمگە ئالسام يېتىپ ئاشىدۇ.

باۋچەي ۋە باشقىلار بۇ تەكلىپكە بىردەك قوشۇلدى. ماۋزۇ چىقىرىش ۋە قاپىيە تاللاش توغرىسىدا، لى ۋەن:

ــ بۇ ھەقتە مېنىڭ ئاللىقاچان كۆڭلۈمگە پۈكۈپ قويغىنىم بار، ئەتە ۋاقتى كەلگەندە بەربىر بىلىسىلەر، ــ دېدى.

كۆپچىلىك بىردەم پاراڭ سېلىشقاندىن كېيىن، جيا ئانىنىڭ يېنىغا كېلىشتى، بۈگۈن باشقا گەپ بولمىدى.

ئەتىسى قاق سەھەردە، باۋيۈي كېچىچە بۇ ئىشنى ئېسىدىن چىقارمىغاچقا تۈزۈك ئۇخلىيالماي، تاڭ يورۇشى بىلەنلا ئورنىدىن قوپۇپ، چىملدىقنى قايرىپ تالاغا قارىدى، ئىشىك ـ دېرىزىلەر چىڭ تاقاقلىق بولسىمۇ، دېرىزىدىن چۈشكەن يورۇق كۆزنى قاماشتۇراتتى. ئۇ ئىككىلىنىپ بىردەم تۇرۇپ قېلىپ، ھاۋا ئېچىلىپ كۈن چىققان ئوخشايدۇ دەپ ئۆكۈندى، دەرھال بېرىپ دېرىزىنىڭ قاپقىقىنى قايرىپ ، ئەينەكتىن تالاغا قارىغىنىدى، پارقىرىغىنى ئاپتاپ ئەمەس، كېچىچە ياغقان قار ئىكەن، ئىككى غېرىچچە قار يېغىپتۇ، ئاسمان يەنىلا توزغاق قاپلىغاندەك ئاپپاق تۇرۇپتۇ.

باۋيۈي ئىنتايىن خۇشال بولدى ـ دە، خىزمەتكارلىرىنى ئويغىتىپ يۇز ـ كۆزىنى يۇدى، ناۋات رەڭ موتتا تاشلانغان تۇلكە جۇۋا، ئۇستىگە قارچىغىنىڭ پەيلىرىدەك كەمچەت كۆرمە كىيىپ، بېلىنى باغلاپ، يۈرۈن پىچان يامغۇرلۇقىنى يېپىندى، بېشىغا زەر مىسىل قالپاق، پۇتىغا ياۋا نەشپۈت ياغچىدىن ياسالغان باشماقنى كىيدى، ئاندىن ئالدىرىغان ھالدا قومۇشلۇق

قورۇغا ماڭدى. ئۆزىنىڭ ھويلىسىدىن چىقىپلا ئەتراپقا نەزەر سالدى. ھەممە يەر ئاپپاقچىلىق بولۇپ، يىراقتىن كۆك قوچۇر، زۇمرەت بامبۇكلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ ئۆزىنى خۇددى شېشە قاچىغا سولىنىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. مېڭىپ قاپتالدىن چۈشتى، تاغ ئېتىكىنى بويلاپ بۇرىلىشى بىلەنلا، دەمىقىغا سۆرۈن خۇشبۇي كېلىپ ئۇرۇلدى. قايرىلىپ قارىغاندى، مىياۋيۇي تۇرىدىغان يېشىل پەنجىرىلىك ئىمارەتخانىدا ئون نەچچە تال قىزىل مېيىخۇاگۈل قاردا خۇددى ئەڭلىكتەك ئەكس ئېتىپ، كىشىنى ئاجايىپ ھەۋەسلەندۈرۈپ، كارامەت جىلۋە قىلىپ تۇرۇپتۇ.

باۋيۇي قەدىمىنى توختىتىپ، گۈلنى بىردەم تاماشا قىلىۋېلىپ ماڭدى. بىركىم كۈنلۈك تۈتۈپ ھەرە بەل كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ كېلىۋاتاتتى، بۇ فېڭجيېنى چاقىرىش ئۈچۈن لى ۋەن ئەۋەتكەن كىشى ئىدى. باۋيۇي قومۇشلۇق قورۇغا كېلىپ قارىسا، ئۇ يەردە چۆرە قىزلار، خىزمەتكار ئايالار قار سۈپۈرۈپ يول ئېچىۋېتىپتۇ. قومۇشلۇق قورۇ تاغ ئېتىكىدىكى سۇ بويىغا سېلىنغانىدى، قورۇدا تاملىرى كېسەكتىن قوپۇرۇلۇپ، قومۇشتىن پىشايۋان چىقىرىلغان بىرنەچچە ئېغىز ئۆي بولۇپ، ئۆيلەرنىڭ توغرا بۇرجەكلىك بامبۇك پەنجىرىلىرى بار ئىدى، پەنجىرىنى ئىتتىرىۋەتسە قىيا ئېسىلىپ قالاتتى. ئۆيلەرنىڭ ئەتراپىنى قومۇش قاپلىۋالغان، قورۇدا چىغىر يول بولۇپ، قومۇشلۇق ئارىسىدىن ئەگىپ ئۆتۈپ، نېلۇپەر سەينا سىنىڭ كۆۋرۈكىگە تۇتىشاتتى. چۆرە قىزلار، خىزمەتكار ئايالار باۋيۇينىڭ پىچان يامغۇرلۇق ۋە مىسىل قالپاق كىيىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ:

— بىز بايىلا بۇ يەردە بېلىقچى بوۋاي كەملىك قىلىۋاتىدۇ دېيىشكەنىدۇق، ئەمدى بۇمۇ تەل بولدى، خان قىزلار غىزالىنىپ بولغاندىن كېيىن كېلىدۇ، سىلى تولىمۇ ئالدىراپ كېتىپتىلا، — دەپ كۈلۈشتى.

باۋيۇي نائىلاج ئۆيگە ياندى. ئەترەپشان شىپاڭغا كېلىشىگە تەنچۇن كۆز نەسىمى قىرائەتخانىسىدىن چىقىپ ئۇدۇل كېلىۋاتاتتى. ئۇ توق قىزىل موت يېپىنچا يېپىنىپ، بېشىغا مەبۇدە قالپىقى[1] كىيىۋالغان، چۆرە قىزغا تايانغان، كەينىدە خىزمەتكار ئايال مايلىق قارا پاكىچۇ كۇنلۇك تۇتقان ھالدا كېلىۋاتاتتى. باۋيۇي ئۇنىڭ جيا ئانىنىڭ ياتقانلىقىنى بىلىپ شىپاڭ تۇۋىدە كۇتۇپ تۇردى، ئۇ كەلگەندىن كېيىن ئىككىسى بىللە باغدىن چىقتى.

باۋچىن ئىچكىرىكى ئۆيدە يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ، ئېگىن يەڭگۇشلەۋاتاتتى. بىردەمدىن كېيىن ھەمشىرىلەر يىغىلىپ بولۇشتى. باۋيۇي قورسىقىم ئېچىپ كەتتى، دەپ غىزا ئەكېلىشكە ئالدىرىتىۋەردى. شىرەگە غىزا كەلتۈرۈپ بولغۇچە ئاران چىدىدى، دەسلەپتە سۇت بىلەن دۇملەپ پىشۇرۇلغان قوزا[2] ئەكېلىشتى.

ـــ بۇ بىزدەك ياشانغانلارنىڭ دورىسى، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ يورۇق دۇنيانى كۆرمىگەن نەرسىنى سىلەردەك بالىلار يېسە بولمايدۇ، بۇگۈن سىلەرگە يېڭى سويۇلغان بۇغا گۆشى ئەكېلىدۇ، بىردەم تۇرۇپ شۇنى يەڭلار.

باشقىلار خوپ دېيىشتى، باۋيۇي تاقەت قىلالماي، بىر چىنە گاڭچەنگە چاي قۇيۇپ، قىرغاۋۇل گۆشىدىن قىلىنغان قىيما سەي بىلەن شالاپ ـ شۇلۇپ قىلىپلا يەۋەتتى.

ـــ دېسەم ـ دېمىسەم، سىلەرنىڭ بۇگۈن يەنە ئىشىڭلار بار، شۇڭا غىزاغىمۇ قاراپ تۇرالمايۋاتسەن، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ كەچتە يېيىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا بۇغا گۆشىدىن ئېلىپ قويۇڭلار.

ـــ يەنە بار تېخى، داستىخاندىن قالغىنىنى ئېلىپ قويمىساقمۇ يېتىپ ـ ئېشىپ تۇرۇپتۇ، ـــ دېدى دەرھال

---

① مەبۇدە قالپىقى ـــ بۇددا دىنىدىكى شاپائەت مۇئەككىلى ئاۋالوكىتسۋارا كىيىدىغان قالپاققا ئوخشاش كەڭ لەپلىمىلىك قالپاق.

② قوزا ـــ بۇ يەردە تۇغۇلمىغان قوزا كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

فېڭجيې.

شياڭيۇن باۋيۇيگە پىچىرلىدى:

ــ يېڭى بۇغا گۆشى بار ئىكەن، بىر پارچە سوراپ ئېلىپ، باغقا ئاپىرىپ ئۆزىمىز پىشۇرۇپ، ئويناپ ـ كۈلۈپ يەيلى.

باۋيۇي شۇ گەپ بىلەن فېڭجيېدىن بىر پارچە گۆش سوراپ ئېلىپ، خىزمەتكار ئايالدىن باغقا ئەۋەتتۈرتتى.

بىردەمدىن كېيىن ھەممەيلەن تارقىلىشتى، باغقا كىرىپ قوموشلۇق قورۇغا يىغىلىپ، لى ۋەننىڭ ماۋزۇ كۆرسىتىشى ۋە قاپىيە بەلگىلىشىگە قۇلاق سالدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا شياڭيۇن بىلەن باۋيۇي ئىككىسىلا كۆرۈنمىدى.

ــ بۇلار ئىككىسى زادىلا بىللە بولمىسا بولغۇدەك، ــ دېدى دەييۇي، ــ بىللە بولۇپ قالدى بارمۇ، ئىش تېپىپلا تۇرۇشىدۇ. شۇ تاپتا ئۇلار ھەرقاچان ھېلىقى بۇغا گۆشى بىلەن ھەپىلىشىۋاتىدۇ.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، لى ۋەننىڭ كىچىك ئانىسىمۇ قىزىقچىلىقنى كۆرۈش ئۈچۈن كىرىپ كەلدى ـ دە، لى ۋەندىن سورىدى:

ــ ھېلىقى قاشتېشى بار غوجام بىلەن ئالتۇن بوبرا كېيىك ئېسىۋالغان خېنىم شۇنچە پاكىز تۇرۇقلۇق، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلارنىڭ يەيدىغىنى ئۆكسۈپ قالمىسا، ئىككىسى ئاۋۇ يەردە خام گۆش يەيمىز دەپ، بىر ـ بىرىگە گەپ بېرىشمەي مەسلىھەتلىشىۋاتىدىغۇ تاڭ، زادىلا ئىشەنگۈم كەلمىدى، گۆشنىمۇ خام يەمدىكەن؟

ھەممەيلەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

ــ بولماپتۇ ! يۇرۇڭلار، ئۇلارنى تۇتۇپ كېلەيلى، ــ دەپ كۈلۈشتى.

ــ بۇ شياڭيۇن قىزنىڭ تاپقان ئىشى، ــ دەپ كۈلدى دەييۇي، ــ مەن ئاچقان پال توغرا چىقتى.

لى ۋەن شۇ زامان چىقىپ ئۇ ئىككىسىنى ئىزدەپ تاپتى:

— ئىككىڭلار خام گۆش يېمەكچىمۇ؟ مېڭىڭلار، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىغا بېرىپ شۇ يەردە يەڭلار، بىر بۇغىنى خام يەۋەتسەڭلارمۇ مەيلى، ئۇ چاغدا ئاغرىپ قالساڭلار ماڭا گەپ كەلمەيدۇ. قار شۇنچە قېلىن، ھاۋامۇ بەك سوغۇق، يۇرۇڭلار، بېرىپ شېئىر يېزىڭلار.

— ئۇنداق ئىش يوق، پىشۇرۇپ يەيمىز، — دېدى دەرھال باۋيۇي كۈلۈپ.

— ئۇنداق بولسا مەيلى، — دېدى لى ۋەن.

خىزمەتكار مومايلار كاۋاپدان، زىخ، سىم تورنى ئېلىپ كېلىشتى.

— پەخەس بولۇڭلار، قولۇڭلارنى كېسىۋېلىپ يىغلاپ يۇرمەڭلار يەنە ! — دەپ قويۇپ لى ۋەن كىرىپ كەتتى.

فېڭجيې، كېلەلمەيمەن، يىللىق مائاشنى تارقىتىش ئىشى بىلەن ئالدىراشمەن، دەپ پېڭئېردىن ئۇچۇر بېرىپتۇ. شياڭيۈن پېڭئېرنى كۆرۈپ قالسا ئۇنى قويۇۋېتەمتى؟ پېڭئېرمۇ ئويۇنچى ئىدى، ئادەتتە فېڭجيې بىلەن ئويناشمايدىغان كۈنى يوق ئىدى. پېڭئېر شياڭيۈن بىلەن باۋيۈينىڭ ئىشىغا قىزىقىپ، قولىدىكى بىلەزۈكنى ئېلىۋەتتى ـ دە، ئۇچەيلەن كاۋاپدانغا ئولاشتى. پېڭئېر ھەممىدىن بۇرۇن ئۇچ توغرام گۆشنى پىشۇرۇپ يېدى. باۋچەي بىلەن دەييۈي بۇنداق ئىشنى تولا كۆرگەچكە ئانچە ھەيران قېلىشمىدى. لېكىن، بۇ ئىش باۋچىنلەرگە ۋە لى ۋەننىڭ كىچىك ئانىسىغا بەك غەلىتە تۇيۇلۇپ كەتتى. تەنچۈن، لى ۋەنلەر ماۋزۇ بىلەن قاپىيە توغرىسىدا بىر مەسلىھەتكە كېلىۋېلىشتى.

— پۇراپ بېقىڭلارچۇ، مەززىلىك پۇراق مۇشۇ يەرگىمۇ يېتىپ كەلدى، مەنمۇ بېرىپ يەي، — دەپلا تەنچۈن باۋيۈيلەرنىڭ قېشىغا كەتتى.

ئۇنىڭ كەينىدىن لى ۋەنمۇ كەلدى:

— مېھمانلار كېلىپ بولدى، تېخىچە يەپ تويمىدىڭلارمۇ؟ — دېدى ئۇ كۈلۈپ.

— بۇنى يېسەم شاراب ئىچكۈم كېلىپ قالدى، شاراب ئىچسەم شېئىر يازالايمەن، — دېدى شياڭيۈن كاۋاپ يەۋېتىپ، — بۇگۈن بۇ بۇغا گۆشى بولمىغان بولسا چوقۇم شېئىر يازالمايتتىم.

مامۇق جۇۋا يېپىنىۋالغان باۋچىن نېرىسىدا كۈلۈپ تۇراتتى.

— ھۇي، گالۋاڭ قىز، سىزمۇ كېلىپ تېتىپ بېقىڭ! — دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ.

— ئۇنداق بېزەپ نېمىنىمۇ تېتىپ باقامدىغان! — دېدى كۈلۈپ باۋچىن.

— بېرىپ تېتىپ باققىن، ئۇچۇ بەك مەززىلىك! — دېدى باۋچەي، — دەييۇي ئاچاڭ ئاغرىقچان، بۇنى يېسە سىڭۈرەلمەيدۇ، بولمىسا ئۇمۇ ئامراق ئىدى.

باۋچىن شۇ گەپ بىلەن ئۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ بىر توغرام تېتىپ بېقىپ، مەززىلىك بولغاچقا ئۇمۇ يېيىشكە باشلىدى.

شۇ ئارىدا، فېڭجيې پىڭئېرنى قىچقىرىپ كەل دەپ، چۆرە قىزنى ئەۋەتىپتۇ.

— شياڭيۈن قىز مېنى قويۇپ بەرمەيۋاتىدۇ، سەن كېتىپ تۇرغىن، — دېدى پىڭئېر.

چۆرە قىز كەتتى. بىردەمدىن كېيىن فېڭجيې يېپىنچا ئارتىپ ئۆزى يېتىپ كەلدى:

— شۇنداق ئوبدان نېمىنى يېگەن چېغىڭلاردا ماڭا دەپمۇ قويماپسىلەر ـ ھە!

شۇ گەپ بىلەن ئۇمۇ ئارىغا قىستۇرۇلۇپ كاۋاپ يېيىشكە باشلىدى.

— مۇنۇ قەلەندەرلەر نەدىنمۇ كېلىپ قالغاندۇ! — دېدى دەييۇي كۈلۈپ، — بولدى ئەمدى! بۇگۈن قومۇشلۇق قورۇنى نەس باستى، بۇ يەرنى قاراپ تۇرۇپ شياڭيۈن قىز بۇلغۇۋەتتى. بۇ قورۇ ئۇچۇن ھۆكۈمرەپ يىغلىغۇم كېلىۋاتىدۇ.

— سەن نېمىنى بىلەتتىڭ! — دېدى شياڭيۈن سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ، — «چىن داڭدارلار قورۇنماس زاتلاردىن

چىقىدۇ»، سىلەر بولسىڭلار ساختا نازاكەتچىلەر، سىلەردىن بەك تويدۇم. شۇ تاپتىچۇ، بىز بەتبۇي ـ بۇرۇس نەرسىنى تەمشىپ يېگىنىمىز بىلەن، ئۆيگە كىرگەندە ئىلھاممىز كېلىپ ئاغزىمىزدىن ھەسەل تامىدۇ.

ـــ قايتىپ كىرگىنىڭدە ئوبدان يازالمايدىغان بولساڭ، يېگەن گۆشلىرىڭنى قۇستۇرۇپ، قار باسقان قومۇشنى ئاغزىڭغا تىقمىز ـ دە، نەسلىكنى شۇنداق بىلەن تۈگىتىمىز ! ـــ دېدى كۇلۇپ باۋچەي.

ئۇلار كاۋاپنى يەپ بولۇپ قوللىرىنى يۇيۇشتى. پىڭئېر بىلەزۈكنى قولىغا سالاي دەپ قارىسا، بىر پېيى يوق، ئۇيان ـ بۇيانلىرىنى ئىزدەپ باقتى، ھېچ يەردىن تاپالمىدى. بۇنىڭغا ھەممەيلەن ھەيران بولدى.

ـــ بۇ بىلەزۈكنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى مەن بىلىمەن، سىلەر بىرىپ شېئىرىڭلارنى يېزىۋېرىڭلار. بىزمۇ بىلەزۈكنى ئىزدىمەيلا ئويۇنغا بارايلى، ئۇچ كۇنگە قالماي چوقۇم تېپىلىدۇ، ـــ دېدى فېڭجېي، ـــ بۇگۇن قانداق شېئىر يازماقچى بولۇۋاتىسىلەر؟ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ دېيىشچە، يىل ئۆرۈلۈشكە ئاز قالدى، يىل كىرىشى بىلەنلا يەنە پانۇس تېپىشمىقى تېپىشىپ ئويناپدىكەنمىز.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن كۇلۇشتى:

ـــ شۇنى دەڭا، بىز ئۇنتۇپلا كېتىپتۇق، بۇگۇنلا ئوبدان تېپىشماقتىن بىرنەچچىنى تۇزۇپ، يېڭى ئايدا ئېيتىشىشقا تەييارلاپ قويايلى.

ئاندىن ئۇلار ماندۇ ئوچاقلىق ئۆيگە تەڭلا كىرىشتى. ئۇ يەردە قەدەھلەر، تەخسىلەردە مېۋە ۋە سەيلەر تەييارلاپ قويۇلغان، تامغا شېئىرنىڭ ماۋزۇلىرى، قاپىيەلىرى، شەكلى يېزىپ چاپلانغانكەن. باۋيۇي بىلەن شياڭيۈن دەرھال بىرىپ ئوقۇغاندى، شېئىرنىڭ ماۋزۇسى «مەنزىرە ھەققىدە ھازىر جاۋاب بېيىتىلەر» ئىكەن، مىسرالىرى بەش سۆزلۈكتىن بولۇپ،

«ئىككىنچى تۈركۈمدىكى شياۋ» قاپىيەسى بىلەن يېزىلىشى كېرەك ئىكەن، ئەمما كەينىدە ھەرىكىمنىڭ نۆۋىتى كۆرسىتىلمەپتۇ.

— مەن شېئىر يېزىشنى ئانچە بىلمەيمەن، — دېدى لى ۋەن، — ئۇچ مىسرانىلا باشلاپ بېرەي، ئاندىن كىمنىڭ ئىلھامى كەلسە شۇ ئۇلاپلا ئېيتىۋەرسۇن.

— زادى نۆۋەتنى بەلگىلەپ قويۇش كېرەك، — دېدى باۋچەي. ئاندىن قانداق بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتا ئوقۇغايسىز.

ئەللىكىنچى باب

قومۇشلۇق قورۇدا مەنزىرە توغرۇلۇق ھازىر جاۋاب بېيىت ئېيتىلغانلىقى
ئىلىق خۇشبۇي توسۇقتا چاغانلىق پانۇس تېپىشمىقى توقۇلغانلىقى

ــ زادى نۆۋەتنى بەلگىلەپ قويۇش كېرەك، مەن يېزىپ چىقاي، ــ دېدى باۋچەي، ئاندىن ھەممەيلەننى چەك ئېلىشقا بۇيرۇدى. خۇددى بىلگەندەك، لى ۋەن بىرىنچى بولۇپ چىقتى. قالغانلار چەكتە چىققان نۆۋەتتى بويىچە تىزىملاندى.

ــ ئۇنداق بولسا، ھەممىدىن ئىلگىرى مەن بىر مىسرا ئېيتىۋالاي، ــ دېدى فېڭجيې.

ــ بۇ تېخىمۇ ياخشى بولدى، ــ دەپ كۈلۈشتى ھەممەيلەن.

باۋچەي «شالچى دېھقان»نىڭ بېشىغا «فېڭ» دەپ قوشۇپ قويدى، لى ۋەن ئۇنىڭغا شېئىرنىڭ ماۋزۇسىنى ئېيتىپ بەردى.

فېڭجيې خىلىغچە ئويلانغاندىن كېيىن كۈلدى:

ــ مېنى زاڭلىق قىلماڭلار، ئاددىي بولسىمۇ بەش سۆزلۈك مىسرادىن ئاران بىرنى ئويلاپ تاپتىم، قالغىنىنى ئۇقمايمەن.

ــ قانچە ئاددىي بولسا شۇنچە ياخشى، ــ دەپ كۈلۈشتى كۆپچىلىك، ــ سىز ئېيتىپ بولۇپ ئۆز ئىشىڭىزغا كېتىۋېرىڭ.

ــ ئويلاپ باقسام، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ قار ياغقاندا چوقۇم شىمالدىن شامال سوقىدىكەن، كېچىچە شىمال شامىلى چىقتى. شۇنىڭ بىلەن ئويۇمغا بىر مىسرا كېلىپ قالدى. بۇ مىسرا مۇنداق: «شامال چىقتى شىمالدىن كېچىچە تىنماي»، بۇ

يارامدۇ، يارىمامدۇ، ئۇنىڭ بىلەن كارىم يوق.

باشقىلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ كۈلۈشتى:

ـــ بۇ مەسىرا ئاددىي بولسىمۇ، لېكىن تۆۋەن چاغلىغىلى بولمايدۇ. بېيىت ئېيتىش ئۇچۇن راسا ئوبدان باشلانما بولىدۇ. بۇ مەسىرا ياخشى بولۇپلا قالماي، تېخى باشقىلارغا ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز ئىمكانىيەت بەرگەن. بېيىتنى مۇشۇ مەسرادىن باشلايلى، «شالچى دېھقان» دەرھال يېزىپ قويۇپ ئايىغىنى داۋاملاشتۇرسۇن.

فېڭجيې، لى ۋەننىڭ كىچىك ئانىسى ۋە پېڭئېرلەر يەنە ئىككى قەدەھتىن شاراب ئىچىپ چىقىپ كېتىشتى. لى ۋەن بايىقى مەسرانى يازدى:

شامال چىقتى شىمالدىن كېچىچە تىنماي،

ئاندىن ئۆزى داۋامىنى توقۇدى:

ئېچىپ باقسام ئىشىكنى قارلار ئۇچۇپتۇ.
بۇلغىنىپتۇ ئاپپاق قار مىلىنىپ لايغا،

شياڭلىڭ: ئۇششاق ئۇنچە قاشتاشلار يەرنى قۇچۇپتۇ.
سولغان گۈلنى بېزەشكە مەيلى يوق ئۇنىڭ،
تەنچۇن: قاقشال گىياھ كۆكلىسۇن دەپ قار ئويلاپتۇ.
يېزىدا مەي ئېچىپتۇ نەرخى ئۆرىكەن،
لى جى: مول هوسۇلدىن ئامبارلار ئاشقا تولۇپتۇ.
تۇچ نەيچىدىن توزۇپتۇ قومۇشنىڭ كۈلى①،

① تۇچ نەيچە ... ـــ قەدىمكى كىشىلەر قومۇش كۈلىنى ئون ئىككى دانە تۇچ نەيچە (ياكى قاشتاش نەيچە)گە قاچىلاپ، ئۇچ قات ئىچكىرى ئۆيگە قويۇاتتى، قايسى نەيچىدىكى كۈل توزۇپ كەتسە قايسى مەزگىل ئىكەنلىكىگە هۆكۈم قىلاتتى. بۇ يەردە تۇچ قوڭغۇراق نەيچىسىدىكى كۈلنىڭ توزۇغانلىقى قىشتا كۈن توختىغان مەزگىلنى كۆرسىتىدۇ.

لى ۋەن: يۇلتۇز سېپى چۆرگۈلەپ كۈنمۇ يېنىپتۇ①.
سوغۇق چۈشۈپ تاغلاردىن كېتىپتۇ زۇمرەت،
شيۇيەن: مۇزلار تۈتۈپ قىرغاقتا كەلكۈن تىنىپتۇ.
ئېگىلىپتۇ قاردا تال ـ سۆگەت شاخلىرى،
شياڭيۈن: خازان بانان ياپرىقىدىن قارلار تېيىپتۇ.
ئىپار سىياھ ئېرىتىپ داڭقان ئوچاقتا،
باۋچىن: تاۋار كەمزۇل ئۈستىگە بۇلغۇن كىيىپتۇ.
جىلۋىسىدىن سۈنۈپتۇ كۆزنەكتىكى نۇر،
دەييۈي: تامغا سىڭگەن مۇچ ئۇپا خۇشبۇي چېچىپتۇ.
قىيپاش شامال ئۇرۇپتۇ توختىماي غۇر ـ غۇر،
باۋيۈي: ئېنىق كۆرگەن چۈش شۈڭا ئەستىن قېچىپتۇ.
نەيگە سالغاندۇ نەدە مېيخۇا كۈينى،
باۋچەي: قاش چېكىلگەن بالمانىنى كىملەر چېلىپتۇ.
زېمىن گۈمران بولۇر دەپ تاشپاقا غەمدە،

ـــ سىلەرگە ئىللىتىقان شارابقا قاراپ كىرەي، ـــ لى ۋەن كۈلۈپ چىقىپ كەتتى. باۋچەي باۋچىنىنى داۋام قىلدۇر، دەپ تۇراتتى، ئاڭغىچە شياڭيۈن داۋاملاشتۇرۇپ كەتتى:

ئەجدەر يېڭىپ بۇلۇتنى قارمۇ تىنىپتۇ.
كەلدى قايتىپ قىرغاققا يېيىقتا قېيىق،

باۋچىنمۇ قېلىشماي ئايىغىنى ئۇلىدى:

ئۇزاتقاندا باچياۋدا ئىلھام قاينىتۇ②.

① يۇلتۇز سېپى ... ـــ يەتتە تىكەن يۇلتۇزنىڭ چۆمۈچ ساپىقىغا ئوخشاش قىسمىدا ئۈچ يۇلتۇز بولىدۇ، ساپاقنىڭ كۆرسەتكەن ئورنى ئۆزگىرىپ، ئۇدۇل شىمالنى كۆرسەتسە، قىشقى كۈن توختاش يېنىپ كۈن ئۇزىراشقا باشلايدۇ.

② باچياۋ ـــ تاڭ سۇلالىسىنىڭ پايتەختى چاڭئەننىڭ شەرقىدىكى كۆۋرۈك. ئۇ زامانىدا كىشىلەر كۆپىنچە مۇشۇ يەردە بىر ـ بىرىنى ئۇزىتىشاتتى. بۇ مىسرادا ئۇ يەردىكى قار مەنزىرىسى شېئىر ئىلھامىغا يارىدىم بېرەتتى، دېگەن مەنە بىلدۈرۈلگەن.

سەركەردىنى ئەسلەپ خان يوللاپتۇ جۇۋا،

شياڭيۇن كىشىگە يول قويامتى؟ باشقىلار ئۇنىڭدەك سۆزگە چېچەن بولمىغاچقا، ئۇنىڭ كەرىلىپ ـ يېيىلىپ شېئىر ئوقۇشىغا يول قويدى.

شياڭيۇن: پاختا قېلىن بولسۇن دەپ ئەسكەر ئويلاپتۇ.
ئويمان ـ چوڭقۇر يول تايغاق پەخەس بولۇڭلار،

باۋچەي بۇ مىسرانى يېنىش ـ يېنىشلاپ ماختاپ، ئۆزىمۇ بېيىتقا قوشۇلدى:

چۇشۇپ كەتمىگەي قار دەپ شاخلار پايلاپتۇ.
يېنىك دەسسەپ ئاپپاق قار ئويىندى ئۇسسۇل،

دەييۇي دەرھال ئۇنىڭغا ئۇلىدى:

داجىپ يەلنىڭ تىغىدىن ساما سېلىپتۇ.
ئاچچىق دەملەنگەن چايدىن كىرگەچ يېڭى تەم،

ئۇ بۇ بېيىتنى دەپ بولۇپلا، باۋيۈينى سەنمۇ قوشۇل دېگەننى قىلىپ نوقۇپ قويدى. باۋيۈي باۋچىن، باۋچەي، دەييۇي ئۇچى بىر بولۇپ شياڭيۇن بىلەن تۆتۇشۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، شۇنداق قىزىقىپ كەتكەنىدىكى، بۇ ھالدا ئۇلارغا قوشۇلۇپ بېيىت ئېيتىش ئۇنىڭ خىيالىغا كېلەمتى؟ دەييۇي نوقۇغانلىقى ئۇچۇنلا بېيىتقا قوشۇلدى.

باۋيۈي: يالغۇز قۇچۇر ئانتىنى ئەسكە ئېلىپتۇ.
قار ئۈتكەن لايغا ئىز سېلىپتۇ غازلار،
باۋچىن: پالتا ئۇنى جاڭگالدىن پات ـ پات كېلىپتۇ.

مىڭلىغان پىل ياتقاندەك كۆرۈندى تاغلار،
شياڭيۈەن: يىلان باغرى چىغىر يول يىراق كېتىپتۇ.
چېچەكلەپتۇ سوغۇقتا قارلار ئۇچقۇنلاپ،
باۋچەي ۋە باشقىلار بۇ مىسرالارنى ماختاشتى. تەنچۇن بېيىتنىڭ ئايىغىنى داۋاملاشتۇردى:

قار چېچىكى گىياھدىن ئۆزگە تۇرۇپتۇ①.
قاردىن قۇشقاچ قورقۇپتۇ توڭلاپ ھويلىدا،

شياڭيۈن ئۇسساپ كېتىپ ، ئالمان ـ تالمان چاي قۇيۇپ ئىچىۋاتقىنىدا، شيۇيەن بېيىتنى تارتىۋالدى.

شيۇيەن: شۇم قۇش تاغدا ئاچلىقتىن ئىڭراپ يۇرۇپتۇ.
پەلەمپەيدىن تۆۋەنگە قارلار سىيرىلدى،

شياڭيۈن دەرھال چاينى قويۇپلا بېيىتنى ئېلىپ كەتتى:

كۆلگە چۈشۈپ سۇ بويلاپ لەيلەپ ئېقىپتۇ.
تاڭ سەھەردە باشلانغان پار ـ پار قىلىپ قار،

دەييۈي: تەڭ تۇنگىچە توختىماي لەپ ـ لەپ يېغىپتۇ.
ئەل تىلىسە كۆڭلىدە ئۇچ چى ياغسۇن دەپ،

شياڭيۈن كۈلگىنىچە دەرھال جور بولدى:

غېمى تۇگەپ خاقانمۇ بەرىكەت تىلەپتۇ.
كىم سوراپتۇ غېرىبلار ئۆلسە سوغۇقتا،

---

① قار چېچىكى ... ـــ قار چېچىكىنىڭ رەڭگى ئوت ـ گىياھلاردىن ئۆزگىچە، ئۇ قىروۋنى كۆرۈش بىلەنلا گىياھدەك سولىمايدۇ، دېمەكچى.

باۋچىنمۇ كۈلۈۋېتىپ، شۇئان قوشۇلدى:

قاردا يايراپ غوجاملار مەشرەپ ئويناپتۇ.
باپكار قىزنىڭ شايىسى چۈشكەچكە ئەنلەپ①،

شياڭيۈن دەرھال بېيىتىنىڭ ئايىغىنى ئۈلىدى:
سەراپ سۇنۇپ جىلۋىسى رەڭدىن كېتىپتۇ②.

دەييۈي ئۇنىڭغا يول قويماي، ئايىغىنى ئۈلاپ كەتتى:

قار قاپلىسا شىپاڭدا جىمجىتلىق ئىكەن،

شياڭيۈن: بۈردا نان، يۈتۈم سۈدىن نامرات غەم يەپتۇ.

باۋچىنمۇ يۈز قاراپ تۇرماي، دەرھال جور بولدى:

ئاستا ـ ئاستا ئۆرلىمەكتە ئوچاقتا سىنچاي،

شياڭيۈن مۇشۇنداق ئېيتىشىشقا تېخىمۇ قىزىقسىنىپ، كۈلگەن پېتى دەرھال ئايىغىنى ئۈلىدى:

ھۆل ياپراقتا ئىللىتماق مەينى تەس كەپتۇ.

دەييۈيمۇ كۈلگىنىچە يەنە قوشۇلدى:

قاردا قاپتۇ تاغدىكى راھىب يامدىقى،

---

① باپكار قىز ... ـــ ئاسماندىكى باپكار قىز. بۇ مىسرانىڭ مەنىسى شۇكى، ئاپپاق قار خۇددى ئاسماندىكى باپكار قىز توقۇغان ئاق شايى ئەنلەپ چۈشكەندەك.

② سەراپ ... ـــ چۆلدە نۇردىن ھاسىل بولىدىغان ھادىسە، بۇ مىسرانىڭ مەنىسى شۇكى، قار ئىنتايىن ئاپپاق ۋە چاقناق بولغانلىقتىن، ھەتتا سەراپنىڭ نۇر ـ جىلا-ۋىسىنىمۇ سۇندۇرۇپتۇ.

باۋچىنمۇ كۈلگىنىچە ئايىغىنى چۈشۈردى:

گۆدەك ئاسقان قالۇننى ھەم قار بېسىپتۇ[1].

شياڭيۈن كۈلۈۋېرىپ ئىككى پۈكۈلۈپ قالغانلىقتىن، ئالدىراپراق بىر مىسرا ئېيتىۋىدى، كۆپچىلىك چۈشىنەلمەي:
ــ نېە دەۋاتىدىغانسەن زادى؟ ــ دەپ سوراشتى. شياڭيۈن قايتا دەپ بەردى:

تاش راۋاقتا مۈگدەپتۇ بىكارچى تۇرنا.

دەييۈي مەيدىسىنى تۇتقىنىچە كۈلىۋېرىپ ۋارقىراپراق قوشۇلدى:

مۈشۈك كىمخاب زىلچىدا ئىسسىق يېتىپتۇ.

باۋچىنمۇ كۈلۈپ دەرھال قوشۇلدى:

ئاي قەسىرىدە ئوقچۇپتۇ كۈمۈش دولقۇنى.

شياڭيۈن دەرھال جور بولدى:

شەپەق قورغان كۆمۈلۈپ بەلگە يېتىپتۇ[2]،

دەييۈي كۈلگىنىچە يەنە بېيىت باشلىدى:

---

① گۆدەك ... ــ گۆدەك يۈدۈۋالغان قاشتاشلىق قالۇننىڭ ئۇچىنىمۇ قار بېسىپ كېتىپتۇ.

② شەپەق قورغان ... ــ قىزىل قورغان (چىچېڭ) دېگەن تاغ، جېجياڭ ئۆلكىسىدىكى تيەنتەي ناھىيەسىنىڭ شىمالىدا، تۆپىسى قىزىل بولۇپ، خۇددى سېپىل قورغاندەك كۆرۈنگەنلىكى ئۈچۈن شۇنداق نام ئالغان. قىزىل شەپەقتەك تاغنى قېلىن قار بېسىۋالغاچقا، ئۇنىڭ قىزىللىق بەلگىسى كۆرۈنمەي كەتكەن، دېمەكچى.

سىڭىپ مېيخۇا پۇرىقى چاڭقىدى تېتىپ،

باۋچەي «قالتىس مىسرا بولدى!» دەپ كۈلۈپ ئۆزىمۇ قوشۇلدى:

بامبۇك نەمدە مەست بولۇپ كۆيگە چۈشۈپتۇ.

باۋچىنمۇ دەرھال ئايىغىنى ئۇلىدى:

قوشاق ئۆردەكلىك كىمخاب پوتا نەم بولدى،

شياڭيۈن شۇئان قوشۇپ قويدى:

زۇمرەت ئۈكە گاھىدا ئۇيۇپ ئۇششۇپتۇ①.

دەيمۇي يەنە باشلىدى:

شامالسىز ھەم ئۇچماقتا قارلار ئېسەكەپ،

باۋچىن كۈلۈۋېتىپ، دەرھال ئايىغىنى چۈشۈردى:

يامغۇر ئەمەس سىمىلداپ قار ئۇچقۇنلاپتۇ.

شياڭيۈن دومىلىغىنىچە كۈلە ـ كۈلە تېلىقىپ قالدى. باشقىلارمۇ ئۇ ئۇچەيلەننىڭ بىر ـ بىرىدىن تارتىۋېلىپ بېيىت ئېيتىشۋاتقانلىقىغا قاراپ قېلىپ، خىيالىغا بېيىت ئېيتىشمۇ كەلمەي كۈلۈشۈپ كەتتى. دەيمۇي يەنە شياڭيۈنىنى داۋاملاشتۇر

① زۇمرەت ئۈكە ... ـــ زۇمرەت قۇشنىڭ قۇيرۇقىدىن قىلىنغان، ئېسىلزادە قىزلار بېشىغا تاقايدىغان ئۈكە ـ تاج، قار ئۇچقۇنلىرى قىزنىڭ بېشىدىكى زۇمرەت ئۈكىدە ئۇيۇپ قاپتۇ، دېمەكچى.

دېگەننى قىلىپ نوقۇپ قويدى:
ــ سېنىڭمۇ كارىڭراپ قالىدىغان ۋاقتىڭ بولىدىكەن! قېنى دېگىنە، تىلىڭنى يەنە قانچىلىك چاينالايسەنكىن؟
شىياڭيۇن ئۆزىنى باۋچەيىنىڭ قۇچىقىغا ئاتقىنىچە، توختىماي كۈلۈۋەردى. باۋچەي ئۇنى ئىتتىرىپ تۇرغۇزۇپ:
ــ بىڭسىڭ بولسا، «ئىككىنچى تۇركۈمدىكى شىياۋ» قاپىيەلىرىدىن بىرىنى قويماي ئىشلىتىپ بولغىنىڭدا، ئاندىن ساڭا قايىل بولىمەن، ــ دېدى.
ــ مەنغۇ بېيىت ئېيتاي دېمىدىم ، جېنىمنى قۇتقۇزدۇم! ــ دېدى شىياڭيۇن قەددىنى رۇسلاپ.
ــ ئۆزۈڭنىڭ شۇنداق دەۋالغىنىڭدۇ بۇ ! ــ دەپ كۈلۈشتى كۆپچىلىك.
تەنچۇن ئۆزىنىڭ بېيىت قوشۇشىغا كۆزى يەتمىگەندىن كېيىن، باشقىلارنىڭكىنى يېزىپ بولۇپ:
ــ تېخى ئايىغى چىقمىدى، ــ دېدى.
بۇ گەپ بىلەن لى ۋېن بېيىتنىڭ ئايىغىنى ئۇلاپ، يەنە بىر مىسرا ئېيتتى:

ئەسلىگەيمىز بۇگۈنكى خۇشال زامانىنى،

لى جى مۇنداق مىسرا بىلەن ئايىغىنى چۈشۈردى:

شېئىرىمىز ياۋ، شۇندەك خانىنى قۇتلاپتۇ.

ــ بولدى، بولدى ! ــ دېدى لى ۋېن، ــ قاپىيەلەرغۇ تېخى تۇگىمىدى، قاپىيە قوغلىشىپ غەلىتە سۆزلەرنى ئىشلىتىۋېرىشمۇ ياخشى ئەمەس.
شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن بىر ـ بىرلەپ باھالاپ چىقىۋىدى، شىياڭيۇننىڭ ئېيتقان بېيىتى ھەممىسىنىڭكىدىن كۆپ بولۇپ

چىقتى.

— بۇ بايىقى بۇغا گۆشىنىڭ كۆچى، — دەپ خۇشال كۈلۈشتى باشقىلار.

— ھەربىر مىسرا بويىچە باھالاشنىغۇ بىرەمدىلا تۈگىتىۋەتتۇق، — دېدى لى ۋەن كۈلۈپ، — لېكىن باۋيۇي يەنە ھەممىنىڭ كەينىدە قالدى.

— مەن ئەسلىدە بېيىت ئېيتىشنى ئۇقمايتتىم، مېنى كەچۈرسەڭلارمۇ بولىدۇ، — دەپ كۈلدى باۋيۇي.

— ھەر قېتىمدىلا كەچۈرۈۋەرگىلى بولمايدۇ، — دېدى لى ۋەن كۈلۈمسىرەپ، — بىرەم «قاپىيەسى تەس» ئىكەن دەيسەن، بىرەم خاتا قىلىپ قويدۇم دەيسەن، ئەمدى يەنە «بېيىت ئېيتىشنى ئۇقمايتتىم» دەيسەن! بۈگۈن زادى ساڭا جەرىمانە قويۇش كېرەك. بايا مەن يېشىل پەنجىرىلىك ئىمبادەتخانىدىكى قىزىل مېيخۇانى كۆرۈپ شۇنداق ھەۋەسىم كەلدىكى، بىر تالنى ئۈزۈۋېلىپ لوڭقىغا چىلاپ قويغۇم كەلدى. مىياۋيۇي دېگەن نېمىنى يامان كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن پەرۋا قىلماي ئۆتۈپ كەتتىم. ئەمدى سەن بىر تالنى ئۈزۈپ كېلىپ بەرسەڭ، مەن قىسىۋالاي، ساڭا قويۇلىدىغان جەرىمانە شۇ بولسۇن.

— بۇ راسا قاملاشقان ھەم قىزىق جەرىمانە بولدى ! — دەپ كۈلۈشتى ھەممەيلەن.

باۋيۈيمۇ بۇنىڭغا خۇشاللىق بىلەن ماقۇل بولۇپ، مېيخۇا ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ماڭدى. شياڭيۈن بىلەن دەييۇي تەڭلا:

— تالا سوغۇق، ئىسسىق شارابتىن بىر قەدەھ ئىچىۋېلىپ مېڭىڭ، — دېدى. شياڭيۈن ئىسسىتىلغان شاراب چەينىكىنى ئېلىپ كەلدى، دەييۇي بىر قەدەھ سۇنۇڭدى، شياڭيۈن تولدۇرۇپ قۇيۇپ:

— قولىمىزدىن بۇ شارابنى ئىچىپ قويۇپ گۈلنى ئەكېلەلمەيدىغان بولساڭ قوشلاپ جەرىمانە قويىمىز! — دەپ كۈلدى.

باۋيۇي بىر قەدەھ ئىچىپ، قار يېغىۋاتقىنىغىمۇ قارىماي، ئىبادەتخانىغا ماڭدى. لى ۋەن ئۇنىڭدىن خەۋەر ئېلىپ بىللە بېرىشقا كىشى جورۇغاندى، دەييۇي دەرھال ئۇنى ياندۇرۇپ:

— ياق، بىركىم بىللە بارسا ياخشى بولمايدۇ، — دېدى.

— توغرا، — دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ تەستىقلىدى لى ۋەن، ئاندىن جانان قىز لوڭقىسىنى① ئەكېلىپ، مېيخۇا چىلاش ئۇچۇن سۇ قۇيۇپ تەييارلاپ قوي، دەپ دېدەكنى بۇيرۇدى. ئاندىن، — باۋيۇي قايتىپ كەلگەندە مېيخۇانى كۇيلەپ شېئىر ئېيتىدۇ، — دېدى.

— ھەممىدىن ئاۋۋال مەن بىرنى يازمەن، — دېدى شياڭيۇن.

— بۇگۇن ساڭا شېئىر يېزىشقا رۇخسەت قىلمايمىز! — دېدى كۇلۇپ باۋچەي، — ھەممىنى سەن تارتىۋالساڭ، باشقىلار بىكار قالسا قىزىقى بولمايدۇ. باۋيۇي قايتىپ كەلگەندە شۇنىڭغا جەرىمانە قويىمىز. ئۇ بېيىت ئېيتىشنى ئۇقمايمەن دېگەندىكىن، ئەمدى ئۇ ئۆزى يالغۇز شېئىر يازسۇن.

— بۇ توغرا گەپ بولدى، — دېدى دەيىۋيمۇ كۇلۇپ، — مېنىڭ مۇنداق بىر پىكرىم بار، بايا بېيىت ئېيتىشقاندا ھەممەيلەن تەڭ قاتنىشالمىدى، بېيىتنى كىم ئاز ئېيتقان بولسا، شۇ قىزىل مېيخۇا توغرىسىدا شېئىر يازسۇن.

— بۇ تېخىمۇ توغرا گەپ بولدى، — دېدى كۇلۇپ باۋچەي، — بايا شېۋېەن، لى ۋېن، لى جى ئۇچى ئۆز ماھارەتلىرىنى كۆرسىتەلمەي قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار مېھمان، باۋچىن بىلەن قەلەم قاش، شياڭيۇن ئۇچى تارتىۋېلىپ تولىسىنى ئۆزلىرى ئېيتىشتى، ئەمدى ھېچقايسىمىز يازماي، شېئىرنى پەقەت ئاشۇ ئۇچ مېھمانلا يازسا توغرا بولىدۇ.

---

① جانان قىز لوڭقىسى — ئېسىلزادىلەر ئائىلىسىدە تىزىپ قويۇلىدىغان گۇلدان، ئۇنىڭ بوينى قىسقا، يەلكىسى تەكشى، قورسىقىنىڭ تۆۋىنى ئۇچلۇق بولىدۇ.

ـــ جىئېرمۇ ئانچە يازالمايدۇ، باۋچىن سىڭلىمىز يازسۇنمىكىن، ـــ دېدى لى ۋەن كۈلۈپ.

باۋچەي بۇنىڭغا ياق دېيەلمىدى.

ـــ «قىزىل مېيخۇا گۈلى» دېگەن ئۈچ سۆز قاپىيەگە كەلتۈرۈلسۇن، ـــ دېدى باۋچەي، ـــ ھەركىم يەتتە سۆزلۈك ۋەزىندە بىردىن شېئىر يازسۇن، سىڭلىم شيۇيەن «قىزىل» نى، سىلەرنىڭ لى ۋېن قىز «مېيخۇاغا ھەۋەس» نى، باۋچىن «گۈل» نى قاپىيەگە كەلتۈرسۇن.

ـــ باۋيۈينى بۇنىڭدىن ئۆتكۈزۈۋېتىشكە مەن رازى ئەمەس، ـــ دېدى لى ۋەن.

ـــ ئۇنىڭغا ئوبدان بىر ماۋزۇ بار، شۇ ماۋزۇدا يازدۇرايلى، ـــ دېدى دەرھال شياڭيۈن.

ـــ قانداق ماۋزۇ ! ـــ دەپ سوراشتى باشقىلار.

ـــ ئۇنىڭغا «قىزىل مېيخۇا تىلەپ مياۋيۈينى يوقلىدىم» دېگەن ماۋزۇدا يازدۇرساق قىزىق بولمامدۇ؟ ـــ دېدى شياڭيۈن.

ـــ راست، قىزىق بولىدىكەن ! ـــ دېيىشتى ھەممەيلەن.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، باۋيۈي ھىجايغىنىچە بىر تال قىزىل مېيخۇاگۈلىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى. دېدەكلەر يۈگۈرۈشۈپ بېرىپ ئۇنىڭ قولىدىن گۈلنى ئېلىپ لوڭقىغا چىلاپ قويۇشتى. ھەممەيلەن كېلىپ گۈلنى تاماشا قىلىشتى.

ـــ سىلەرغۇ ئۇنىڭدىن ھۇزۇرلىنىۋاتىسىلەر، لېكىن بۇنى ئېلىش ئۈچۈن قانچىلىك كاللا ئىشلەتكەنلىكىمنى بىلمەيسىلەر ـ دە! ـــ دېدى باۋيۈي.

تەنچۈن ئۇنىڭغا ئىللىق شارابتىن بىر قەدەھ تۇتتى. دېدەكلەر ئۇنىڭ پىچان يامغۇرلۇقى بىلەن مىسىل قالپىقىنى ئېلىپ قارلىرىنى قېقىۋەتتى. ھەركىمنىڭ ئۆز دېدىكى ئۆيلىرىدىن قوشلاپ كىيىم ئەكېلىشتى. شىرېنمۇ باۋيۈينىڭ تۈلكە قولتۇقىدىن تىكىلگەن نىمكەش جۇۋىسىنى ئەۋەتىپ بەرگەنىدى. لى ۋەن قاسقاندا پىشۇرۇلغان يوغان ياڭيۇلاردىن بىر تەخسە

ئۇستۇرۇپ، قىزىل جۇيزى، سېرىق ئاپېلسىن، زەيتۇن مېۋىلىرىدىن ئىككى تەخسىگە تىزدۇرۇپ شىرىنگە ئاپىرىپ بېرىشكە كىشى جورۇدى. شياڭيۇن بايىقى شېئىر ماۋزۇسىنى باۋيۇيگە ئېيتىپ بېرىپ، ئۇنى تېزرەك ياز دەپ ئالدىراتتى.

ـــ جېنىم ھەمشىرىلىرىم، قاپىيە بىلەن چەكلىمەي، قاپىيەدە ئۆز ئىختىيارىمغا قويۇپ بەرسەڭلار، ـــ دەپ يالۋۇردى باۋيۇي.

ـــ بوپتۇ، خالىغىنىڭچە يېزىۋەر، ـــ دېيىشتى كۆپچىلىك.

ئۇلار گەپ قىلىشقاچ مېيخۇا گۇلىنى تاماشا قىلىشتى. بۇ گۇلنىڭ شېخى تۆت غېرىچچە بولۇپ، يېنىدىن ئۇزۇنسىغا تۆت ـ بەش غېرىچچە يەنە بىر تال شاخ چاتاقلاپ چىققان، ئارىلىقلىرىدا يەنە بىرقانچە تال شۇمبىلىرى بار ئىدى. شاخلىرى خۇددى تولغانغان ئەجدىھادەك، ياكى قانقان سازاڭدەك، ياكى ئۇچلانغان قەلەمدەك، ياكى قويۇق جاڭگالدەك كۆرۈنەتتى. گۇلى بەئەينى ئەڭلىككە ئوخشىسا، پۇرىقى كۆك چېچەكلىك رەيھانىدەك چاڭقاپ تۇراتتى، ھەممەيلەن بۇ گۇلنى ماختاشتى. شۇ ئەسنادا شيۇيەن، لى ۋېن، باۋچىن ئۇچى گۇلنى كۆيلەپ شېئىر يېزىپ بولۇشتى. باشقىلار بۇ شېئىرلارنى «قىزىل»، «مېيخۇا»، «گۇل» دېگەن تەرتىپ بويىچە ئوقۇشقا باشلىدى.

قىزىل مېيخۇا گۇلى ھەققىدە نەزم

تېخى شاپتۇل پۇرىماي، ئۆرۈكمۇ ھەم بولماي قىزىل،
شەرق شامىلىغا چىراي ئاچتىڭ بولۇپ قىشتا دېدىل.
ئۇچتى يۇيلىڭغا خىيالىم، بىلمىدىم قىشمۇ باھار①،

① يۇيلىڭ ـــ گۈاڭدۇڭ بىلەن جياڭشى ئارىلىقىدىكى تاغ، مېيخۇا گۇلى بىلەن مەشھۇر جاي. بۇ مىسرانىڭ مەنىسى شۇكى، ئېچىلغان قىزىل مېيخۇا گۇلىنى كۆرۈپ خىيالىم يۇيلىڭ تېغىغا كەتتى، سوغۇقتا ئېچىلغان مېيخۇا قىشقا باھار تۇسىنى بەرگەچكە، قىش بىلەن باھارنى پەرق ئېتەلمىدىم.

باستى لوفۇنى شەپەق، چۈشتىكىنى تارتمىدى دىل①.
چاقنىدىك يېشىل چاناقتا قىپقىزىل شامدەك يېنىپ،
ئاق پەرى بولۇپتۇ مەست ، قىلغاچقا سەن ئالنى خىجىل②.
قىشتا قورقماي خوي ئېچىلدىك، ئۆزگىچە ھۆسنۈڭمۇ خوپ،
مەيلى سۇس ياكى قېنىق ھېچ بولمىدىك رەڭگە ئېجىل.
شىك شىۋېەن

يەنە شۇ ماۋزۇدا

نەزم قىلدىم ئال مېيخۇانى، ئېقىغا قىلماي ھەۋەس،
بارچە گۈلدىن تېز ئېچىلغاچ قىلدى ھۆسنۈڭ مېنى مەست.
توڭدا يېرىلغان يۈزۈڭدىن تەپچىدى قان ياش دېغى،
چېچىكىم چۈچۈك مېنىڭ دەپ بۇزمىغىن كۆڭلۈڭنى، بەس.
ئال نايانى يەپ قويۇپ سەن بويتۇ تۇرقۇڭمۇ قىزىل③،
قاش بۇلاقتىن يەرگە چۈشكەن پەرى سەن تاشلاپ قەپەس④.
پارلىدى كۆكلەم كەبى شىمال ـ جەنۇب سەن گۈللىگەچ،
ئۇرما كېپىنەك ئۆزۈڭنى، چۈنكى ئۇ ئەينۈل ئەمەس.
لى ۋېن

---

① لوفۇ ... ـــ گۈڭدۇڭدىكى تاغ. بۇ مىسرانىڭ مەنىسى شۇكى، جىياۋشىشيۇڭ دېگەن بىر ئادەم چۈشىدە مېيخۇا پەردىسىنى كۆرگەنمىش، تاڭدا ئويغىنىپ قارىسا، ئۆزى يوغان مېيخۇا تۇۋىدە ياتارمىش. بۇ مىسرا، بۇنداق چۈش كۆرۈشكە مەيلىم يوق، چۈنكى كۆز ئالدىمدىلا قىزىل مېيخۇا چاقناپ تۇرۇپتۇ، دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

② ئاق پەرى ... ـــ بۇ قارغا ئىشارەت: «بولۇپتۇ مەست» ـــ مېيخۇانىڭ قىزىللىقىدىن قارمۇ قىزىرىپتۇ دېگەن مەنىدە؛ «ئالنى خىجىل» ـــ قىزىل تۈسنى خىجىل قىلدى، يەنى قالدۇق ھەسەن ـ ھۈسەننىڭ تۈسنى بېسىپ چۈشتى، دېمەكچى.

③ ئال نايا ... ـــ قىزىل نايا، يەنى خىسلەتلىك قىزىل كۆمىلاچ، مېيخۇا ئاشۇ دورىنى يەپ قويغانلىقى ئۈچۈن قىزىل تۈسكە كىرىپ قالغان، دېمەكچى.

④ قاش بۇلاق ... ـــ رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، شى ۋاڭمۇ (كۈنپېيتىشتىكى خان ئانا) تۇرغان قاشتاش بۇلاق. بۇ مىسرادا قىزىل مېيخۇا گۈلى قاشتاش بۇلاقتىكى پەرىزاتلىق قىياپىتىدىن چىقىپ، ئەش ـ قەپەسنى تاشلاپ، يەر يۈزىگە (ئادەمزات ئارىسىغا) يوشۇرۇنچە چۈشۈۋالغان، دەپ تەسۋىرلەنگەن.

يەنە شۇ ماۋزۇدا

شاخلىرى سېرەك ـ شالاڭ، چوغدەك قىزىل چاقناپتۇ گۈل،
بەلكى كۆكلەم قىزىدىن ئۇ تالىشۇر بىزەك ـ پۇزۇل.
هويلا تىمتاس، ئەگمەچ قاشادا يوق قاردىن ئەسەر①،
سۇ ئوقچۇغان كەڭ جىلغىدا قىزىل شەپەق ئوينار ئۇسسۇل②.
كۈيلىدى نەيدە قىزىل يەڭلىك كىشى، چۈشۈمدە پاھ③ ،
قىزىرىپ سامانيولى ئوينار پەرى سالدا ئۇدۇل④.
تۆرىلىپ قاش تەكچىدە ئەسلىڭ ئەزەل ئاددىي ئەمەس،
تەڭلىشەر مودەنگە تۇرقۇڭ، ھېچ كىشى بولماس ئۇمۇل.
باۋچىن

ھەممەيلەن كۈلۈشكىنىچە، شېئىرلارنى بىر قۇر ماختىشىپ ئاخىرقى شېئىر ھەممىدىن ياخشى ئىكەن، دەپ باھالاشتى. باۋيۈيگە باۋچىن يېشىنىڭ كىچىك بولۇشىغا قارىماي زېرەك بولۇپ كۆرۈندى. دەييۇي بىلەن شياڭيۈن ئىككىسى كىچىك قەدەمنى تولدۇرۇپ باۋچىننى قوتلاشتى.

ـــ ئۇچ شېئىرنىڭ ھەربىرىدە ئۆزىگە خاس ئارتۇقچىلىق بار، ـــ دەپ كۈلدى باۋچەي، ـــ سىلەر ئىككىڭلار ھەركۈنى مېنى ئەخمەق ئېتىپ ئوينىتىڭلار، ئەمدى بۇنىمۇ ئەخمەق ئېتىۋاتىسىلەر.

ـــ سېنىڭمۇ تەييار بولغاندۇ؟ ـــ دەپ سورىدى لى ۋەن

---

① قار ـــ ئاق مېيخۇا گۈلى.

② شەپەق ـــ قىزىل مېيخۇا گۈلى.

③ كۈيلىدى ··· ـــ قىزىل مېيخۇانى تاماشا قىلغانلىقىمدىن چۈشۈمدە گويا قىزىل يەڭلىك كىيگەن بىركىم «مېيخۇا چۈشى» كۈيىنى نەيدە چالغاندەك بولدى، دېمەكچى.

④ قىزىرىپ سامانيولى ··· ـــ قەدىمكى دەۋردىكى رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، سامان-يولىنىڭ يېنىغىمۇ قىزىل مېيخۇا تىكىلگەنلىكتىن، سامانيولىدا قىزىللىق ئەكس ئەتكەن ۋە ئۇ يەردە پەرىزات سالدا ئۇزۇپ مېيخۇا ھىدىدىن ھۇزۇرلانغانىكەن.

باۋيۇيدىن.

ــ تەيىار بولۇشىغۇ بولغان، ــ دېدى باۋيۇي، ــ لېكىن بايىقى ئۇچ شېئىرنى كۆرۈپ ئېسىم ئۇچۇپلا كەتتى، بىرئاز ئويلىنىۋالاي.

شۇ گەپ بىلەن شياڭيۈن بىر تال مەش چۈخچىلىغۇچنى ئېلىپ، قول ئوتدىنىنى ئۇرۇپ تۇرۇپ، كۈلدى:

ــ مەن ئوتدانىنى ئۇرىمەن، ئۇرۇش توختىغۇچە ئېيتىپ بولمىساڭ، يەنە جەرىمانە قويىمىز، ــ دېدى.

ــ تەييار بولدى، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ.

ــ سىز ئوقۇڭ، مەن يازاي، ــ دەپ دەييۇي قولىغا قەلەم ئالدى.

شياڭيۈن «تاڭ» قىلىپ بىرنى ئۇرۇپ:

ــ بىر ئۇرۇش تۈگىدى، ــ دەپ كۈلدى.

ــ بولدى. قېنى يېزىۋېرىڭ، ــ دېدى باۋيۇي.

كۆپچىلىك ئۈنسىگىغا قۇلاق سالدى.

باۋيۇي:

بىر قەدەھ ئىچىمەي شارابتىن بىر بېيىت تۇزمەي تۇرۇپ،

دەييۇي يېزىپ بولۇپ بېشىنى چايقاپ كۈلدى:

ــ باشلىنىشى ئاددىيلا بولۇپ قالدى، ــ دېدى.

ــ چاپسان بول ! ــ دېدى شياڭيۈن.

باۋيۇي:

ھۆر ماكانغا يۈگۈردۈم نۇر باھارغا تەلمۇرۇپ①.

دەييۇي بىلەن شياڭيۈن باشلىرىنى لىڭشىتىپ كۈلۈپ:

① ھۆر ماكانى ــ يېشىل پەنجىرىلىك ئىبادەتخانا؛ نۇر باھار ــ قىشتا ئېچىلىدىغان لامىي گۈلى.

ئەدىكسى بىرئاز مەنىلىكرەك بولدى، ــ دەيىشتى.
باۋيۇي يەنە داۋاملاشتۇردى:

كۆزلىمەي بۇت قولىدىن گۈلداندىكى شەربەتنى مەن①،
تىلىدىم ھۆردىن قاشا سىرتىدىكى گۈلنى كۆرۈپ②.

دەيىۋي يېزىپ بولۇپ بېشىنى چايقىدى:
ــ قاملاشتى دېگۈچىلىكى يوق.
شياڭيۈن ئوتداننى يەنە بىر قېتىم ئۇرۇپ قويدى.
باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ داۋاملاشتۇردى:

ئادەمزات ئارىسىدىن ئايرىلىپ كەستىم شەپەق③،
ئەرشتىن شەبنەم كېزىپ كەلدىم قىزىل قارنى يۇدۇپ④.
ئايىماي ئۆشنەمنى ياندىم كۆتۈرۈپ شاخ ـ شۇمبىنى،
بۇتخانا موخ ـ چىمىدىن كىيىمگىمۇ داغ تەگدۇرۈپ.

دەيىۋي يېزىپ بولغاندىن كېيىن، شياڭيۈن ۋە باشقىلار ئەمدىلا باھا بېرىشكە باشلىغاندا، چۆرە قىزلار يۈگۈرۈپ كىرىپ:
ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم كەلدى! ــ دەپ مەلۇم قىلىشتى.
ھەممەيلەن ھاپىلا ـ شاپىلا ئالدىغا چىقىشىپ:

---

① بۇت ... ــ پەرىيادقا قۇلاق سالغۇچى بۇدساتۋا (ئاۋالوكېتىشۋار). رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، ئۇنىڭ قولىدا لوڭقا (گۈلدان) بولۇپ، ئۇنىڭدا كەۋسەر سۇيى («شەربەت») گە بىر تال سۆگەت چىلانغانكەن.

② ھۆر ــ يەنى ئاي پەرىسى، مياۋيۈيگە تەمسىل قىلىنغان؛ قاشا سىرتى ــ مياۋيۈي ئۆزىنى «قاشا (بوسۇغا)سىرتىدىكى كىشى» دەپ سانايدۇ، بۇ يەردە مياۋيۈينىڭ تۇرغان جايى كۆزدە تۇتۇلغان.

③ ئادەمزات ئارىسى ــ كىشىلەر (ھەمشىرىلەر) تۇرغان جاي؛ شەپەق ــ قىزىل مېيخۇا گۈلىگە ئىشارەت.

④ ئەرش ــ مياۋيۈي تۇرغان جايغا ئىشارەت؛ قىزىل قار ــ قەدىمكى رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، كوئېنلۈندا قىزىل شەبنەم بولۇرئىمىش، گۈل ـ گىياھ ۋە تاشلارغا سېپىلىپ، قىزىل قارغا ئوخشاپ قالار ئىمىش. بۇ يەردە بۇ قىزىل مېيخۇانىڭ ئوخشىتىلىشى.

ـــ نېمانچه بۇنداق خۇشلۇقى تۇتۇپ كەتكەندۇ! ـــ دېيىشتى.

ئۇلار جىيا ئانىنىڭ چوڭ يېپىنچىغا يۆگىنىپ، تىيىن تېرىسىدىن تىكىلگەن پوسما كىيىپ، بامبۇكتىن ياسالغان كىچىك تەختىراۋانغا چۈشۈپ، مايلانغان كۆك پاختىچۇ كۇنلۇك تۇتقان هالدا كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. يۇەنياڭ، خۇپو قاتارلىق بەش ـ ئالته دېدەكمۇ بىردىن كۇنلۇك تۇتۇپ تەختىراۋانىنى چۆرىدەپ كېلىشۋاتاتتى. لى ۋەنلەر دەرهال ئالدىغا يۈگۈرۈشتى، جىيا ئانا ئۇلارنى شۇ يەردىلا توسۇپ تۇرۇشقا كىشى بۇيرۇپ:

ـــ شۇ يەردە تۇرساڭلارمۇ بولىۋېرىدۇ، ـــ دېدى.

جىيا ئانا ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلگەندىن كېيىن، كۇلدى:

ـــ مەن قېيىنئاناڭ بىلەن فېڭجيې قىزغا تۇيدۇرماي، قېلىن قاردا بۇنىڭغا چۈشۈپ كېلىۋەردىم. ئۇلارنى قاردا سوكۇلدىتىپ نېمە قىلاتتىم.

هەممەيلەن ئالمان ـ تالمان ئالدىغا كېلىپ يېپىنچىنى ئالدى. جىيا ئانىنى قولتۇقلاپ، ئۇنىڭ گېپىگە خوش ـ خوش دېيىشىپ ماڭدى. ئۇيگە كىرگەندىن كېيىن:

ـــ قالتىس چىرايلىق مېيخۇا گۇلى ئىكەن بۇ! ـــ دېدى جىيا ئانا كۇلۇپ، ـــ سىلەرمۇ كۆڭۈل ئېچىشنى بىلمىدىكەنسىلەر، مەنمۇ سىلەرگە كاشىلا قىلمايمەن!

شۇ ئەسنادا لى ۋەن بۇرە تېرىسىدىن تىكىلگەن چوڭ كۆرپىنى ئەكەلدۇرۇپ ئوتتۇرىغا سالدۇردى، جىيا ئانا كۆرپىگە ئولتۇردى:

ـــ سىلەر يەنە ئاۋۇالقىدەكلا يەپ ـ ئىچىپ، ئويناپ ـ كۇلۈشۈپ تۇرىڭلار. كۇن قىسقا بولغاچقا، چۈشته ئۇخلىغۇم كەلمەي، بىر پەس قەغەز ئويىنىدىم، سىلەر ئېسىمگە كېلىپ قېلىپ، مەنمۇ كۆڭۈل ئاچاي دەپ يېنىڭلارغا كەلدىم.

لى ۋەن قول ئوتدانىنى ئەكەلدى، تەنچۇن باشقىدىن بىر جۇپ چوكا ۋە قەدەھ ئېلىپ، ئىللىتقان شارابتىن ئۆز قولى بىلەن قۇيۇپ جىيا ئانىغا تۇتتى. جىيا ئانا شارابتىن بىرلا ئوتلاپ قويۇپ:

ـــ ئاۋۇ تەخسىدىكى نېمە؟ ـــ دەپ سورىدى.

ھەمشىرىلەر دەرھال تەخسىنى ئەكېلىپ:

ــ ھاراقنا چىلانغان بۆدۈنە، ــ دەپ مەلۇم قىلىشتى.

ــ مانا بۇ بولىدىكەن، پاچىقىدىن يىرىپ بېرىڭلار، ــ دېدى جيا ئانا.

لى ۋەن دەرھال خوش دەپ، سۇ ئالدۇرۇپ قولىنى يۇدى ۋە ئۆزى يىرىپ ئەكېلىپ تۇتتى.

ــ سىلەر ئاۋۋالقىدەك ئولتۇرۇپ چاقچىقىڭلارنى قىلىۋېرىڭلار، مەنمۇ ئاڭلاپ خوش بولاي، ــ دېدى جيا ئانا لى ۋەنگە بۇيرۇدى، ــ سەنمۇ ئولتۇرغىن، مەن كەلمىگەندىكىدەك قىلساڭلار ئوبدان بولىدۇ، بولمىسا مەن كېتىمەن.

شۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن ئۆز ئورۇنلىرىغا ئولتۇرۇشتى، پەقەت لى ۋەنلا چەتكىرەك سۇرۇلۇپ قويدى.

ــ سىلەر نېمە قىلىپ ئويناۋاتاتتىڭلار؟ ــ دەپ سورىدى جيا ئانا.

ــ شېئىر يېزىشىۋاتاتتۇق، ــ دەپ جاۋاب بېرىشتى ئۇلار.

ــ شېئىرمىغۇ يېزىپسىلەر، ئۇنىڭدىن كۆرە، پانۇس تېپىشمىقى تۇزگەن بولساڭلار، ھەممەيلەن چاغاندا قىزىقچىلىق قىلساق بولاتتى.

ھەمشىرىلەر خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈشتى.

ــ بۇ يەر نەم ئىكەن، ــ دېدى جيا ئانا ئۇلار بىردەم چاقچاق قىلىشقاندىن كېيىن، ــ ئۇزاق ئولتۇرماڭلار، سوغۇق تەگكۈزۈۋالسىلەر. تۇتنىچى سىڭلىڭلارنىڭ ئۆيى ئىسسىق، شۇنىڭگە بېرىپ سىزىۋاتقان رەسىمنى كۆرۈپ باقايلى، چاغانغىچە پۈتكۈزەلمەيسىلەر.

ــ نەدە يۈرۈپ چاغانغىچە پۈتكۈزەلىسۇن ! ــ دېيىشتى ئۇلار، ــ كېلەر يىلى تاڭزۇڭزا بايرىمىغىچە پۈتكۈزسە چوڭ گەپ.

ــ ئۇنداق قىلسا بولامدۇ ! ئۇ زە، ئۇ رەسىمگە بۇ باغنى سالغاندىكىدىنمۇ كۆپ ۋاقىت سەرپ قىلىدىغان ئوخشىمامدۇ، ــ

جيا ئانا بايىقى تەختىراۋانغا ئولتۇردى، كۆپچىلىك چۆرىدەپ مېڭىپ، نېلۇپەر سەيناسىدىن ئۆتۈپ ئارىلىق يولغا چىقىشتى، يولنىڭ ئىككى قاسىنىقىدا كوچا ئىشىكلىرى بار ئىدى، ئىشىكلەرنىڭ ئىچكى ـ تاشقى ماڭلايلىرىغا تاش لەۋھىلەر پاتۇرۇلغانىدى. جيا ئانا ۋە باشقىلار كۈنپېتىشتىكى ئىشىكتىن كىرىشتى، ئىشىكنىڭ تاشقىرى ماڭلىيىدىكى لەۋھەگە «بۇلۇت تېشەر» دېگەن ئىككى سۆز، ئىچكىرىدىكى ماڭلىيىغا «ئايغا يېتەر» دېگەن ئىككى سۆز ئويۇلغانىدى. دەھلىزگە كېلىپ جەنۇبقا ئېچىلغان چوڭ ئىشىكتىن كىرگەندە، جيا ئانا تەختىراۋاندىن چۈشتى، شىچۈن ئالدىغا چىقتى. ئىچكىرىكى سەيلە ئايۋاندىن ئۆتۈپ شىچۈننىڭ ياتاقخانىسىغا كەلدى. ئۆينىڭ ماڭلىيىغا «ئىللىق توسۇق» دېگەن لەۋھە ئېسىلغان، بىرقانچەيلەن ئاللىقاچان كېلىپ، قىزىل موت پەردىنى قايرىپ تۇرۇشقانىدى، ئۆيدىن چىققان ئىسسىقلىق كېلىپ يۈزگە ئۇرۇلدى.

ھەممەيلەن ئۆيگە كىردى. جيا ئانا ئولتۇرماستىنلا شىچۈندىن سورىدى:

ـــ رەسمىنى سىزىپ نەگىچە يەتكۈزدۇڭ؟

ـــ كۈن سوغۇق بولۇپ قالدى، يېلىم بويالغان سوغۇقتا ئۇيۇپ قالىدىكەن، سىزسام سەت بولۇپ قالارمىكىن دەپ، يىغىشتۇرۇپ قويدۇم، ـــ دېدى شىچۈن.

ـــ يىل ئايىغىدا ئۇ رەسىم ماڭا كېرەك بولىدۇ، ھۇرۇنلۇق قىلما، ئېلىپ چىقىپ ماڭا تېزرەك سىزىپ بەر! ـــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، فېڭجيې سۆسۈن تۇتۇت كۆرمە يېپىنچاقلاپ، قاقاھلاپ كۈلگىنىچە كىرىپ كەلدى ۋە سۆزلەپلا كەتتى:

ـــ ئۇلۇغ ئانىمىز بۇگۈن ھېچكىمگىمۇ ئېيتماي، مەيلى كەلگەنلىرىچە بۇ يەرگە كېلىۋېلىپ، مېنى ئەجەبمۇ

ئىزدىنىۋەتتىلە !

جيا ئانا ئۇنىڭ كەلگىنىنى كۆرۈپ ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولدى:

ـــ سېنى توڭلاپ قالمىسۇن دەپ ساڭا ئېيتقۇزمىغانىدىم. سەنزە، راستلا سەزگۈر شەيتان ئىكەنسەن، ئاخىر مېنى تېپىۋالدىڭ. ئەدەپ ـ قائىدە بويىچە ۋاپادارلىق كۆرسىتىشمۇ مۇنداق ئىشلاردا بولمايدۇ.

ـــ نەدە مەن سىلىنى ۋاپادارلىق كۆرسىتىش نىيىتى بىلەن ئىزدەپ كەپتىمەن ! ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ـــ ئۇلۇغ ئانا، ئۆزلىرىنىڭكىگە بارسام ئۇ يەر جىمجىتلىق، چۆرە قىزلاردىن سورىسام، ئۇلارمۇ مېنى باغقا كىرىپ ئىزدىگىلى قويمىدى. گۇمان قىلىپ تۇراتتىم، ئىككى راھىبە كېلىپ قالدى، ئۇلارنى كۆرۈپ گۇپپىدە كۆڭلۈمگە: دېسەم ـ دېمىسەم، بۇ راھىبەلەر چاغانلىق قۇتنامە سۇنغىلى ياكى يىللىق ئەجرى ۋە كۇجە ھەققى ئۈچۈن پۇل ئالغىلى كەلدى. ئۇلۇغ ئانىمىزنىڭ يىل ئايىغى بولغاندا ئىشمۇ تولىلاپ كېتىدۇ، شۇڭا ئۆزىنى قەرزدىن قاچۇرغان نېمە، دېگەن خىيال كەچتى. ھېلىقى راھىبەدىن سوراپ باقسام، دېگىنىمدەك بولۇپ چىقتى. ئۇلارنىڭ يىللىق مائاشىنى بېرىپ يولغا سېلىۋەتتىم. ئەمدى سىلى قەرزدار بولۇپ قالغانلار كېتىشتى، يوشۇرۇنۇشنىڭمۇ ئورنى قالمىدى. يۇمشاق قىرغاۋۇل گۆشى تەيىارلىتىپ قويدۇم، بېرىپ كەچلىك غىزالىرىنى يەۋالسىلا، غىزا تۇرۇپ قالسا مەززىسى كېتىدۇ.

ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىدىن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى. فېڭجيې جيا ئانىنىڭ گەپ قىلىشىنىمۇ كۈتۈپ تۇرماي، كىشى بۇيرۇپ تەختىراۋاننى ئەكەلدۇردى، جيا ئانا كۈلگەن پېتى فېڭجيېنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ تەختىراۋانغا چۈشتى. كۆپچىلىكنى باشلاپ، كۈلكە ـ چاقچاق قىلىشقاچ، ئارىلىق يولنىڭ كۇنچىقىشتىكى ئىشىكىدىن چىقىشىغا، ئەتراپ خۇددى ئۇيا سۇرتۇلگەندەك ئاپپاقچىلىق بولۇپ كۆرۈندى. باۋچىنىڭ ماموق

جۇۋا يېپىنىپ قاپتالىنىڭ كەينىدە تۇرغانلىقى بىردىنلا كۆزگە چېلىقتى، ئۇنىڭ كەينىدە بىر لوڭقا قىزىل مېيخۇا گۈلىنى تۇتۇپ بىر دېدەك تۇراتتى.

ــ بۇ ئىككىسىنى يوق دېسەك، بۇ يەردە كۆتۈپ تۇرۇپتۇ. ھە، مېيخۇا ئالغىلى كېتىپتىكەن ـ دە ! ــ دەپ كۈلۈشتى كۆپچىلىك.

ــ قاراڭلار، ــ دەپ كۈلدى جيا ئانا، ــ ئاشۇ قار باسقان قاپتالدا، ئاشۇنداق بىر ئادەم، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاشۇ كىيىمى بىلەن تۇرسا، كەينىدە تېخى مېيخۇا گۈلى تۇرسا، نېمىگە ئوخشايدۇ؟

ــ ئۆزلىرىنىڭ ئۆيلىرىدىكى چۈشىجۇ① سىزغان «چاقناق قار» دېگەن رەسىمگە ئوخشايدۇ، ــ دېيىشتى كۆپچىلىك.

ــ ئۇ رەسىمدە نەدە مۇنداق كىيىم بولسۇن؟ ــ دەپ بېشىنى چايقىدى جيا ئانا، ــ ئۇنىڭدىكى ئادەمنىڭ مۇنداق چىرايلىق ئەمەس !

گەپنىڭ ئايىغى چۈشە ـ چۈشمەيلا، باۋچىنىڭ كەينىدىن توق قىزىل موت ئېگىن كىيگەن بىرسى چىقىپ كەلدى.

ــ مۇنۇسى قايسى قىزدۇ؟ ــ دەپ سورىدى جيا ئانا.

ــ ھەممىز بۇ يەردە تۇرۇپتىمىزغۇ، ئۇ باۋيۇي، ــ دەپ كۈلۈشتى ھەمشىرىلەر.

ــ كۆزۈم تېخىمۇ تورلىشىپ قېلىۋاتىدۇ، ــ دەپ كۈلدى جيا ئانا.

گەپ بىلەن بولۇپ ئالدىغا كېلىپ قارىسا، ئۇلار باۋيۇي بىلەن باۋچىن ئىكەن. باۋيۇي باۋچەي بىلەن دەييۇيگە قاراپ كۈلدى:

ــ مەن بايا يېشىل پەنجىرىلىك ئىمارەتخانىغا يەنە باردىم، مياۋيۇي ھەربىرىگىلارغا بىر تالدىن مېيخۇا گۈلى بەردى، گۈلنى

---

① چۈشىجۇ ــ مىڭ دەۋرىدىكى مەشھۇر رەسسام چۈيىڭ (16 ـ ئەسىردە)، لەقىمى شىپو، تەخەللۇسى شىجۇ. تولاراق تاغ ـ سۇ مەنزىرىلىرى، ئادەملەر، راۋاق ـ شىپاڭلارنى سىزىدىغان كەسپىي رەسسام.

خىزمەتچىلەردىن ئەۋەتىۋەتتىم.

ــ رەھمەت، بەك جۇۋاپسىز، ــ دەپ كۈلۈشتى ھەمشىرىلەر.

شۇ گەپ بىلەن ئۇلار باغ دەرۋازىسىدىن چىقىپ جيا ئانىنىڭ ئۆيىگە كىلىشتى. كۆچىلىك تاماق يەپ بولۇپ بىر پەس كۈلكە - چاقچاق قىلىشتى. شۇ ئارىدا شۆ ھاممام كىرىپ كەلدى.

ــ نېمانچە ياغقان قار بۇ، ــ دېدى شۆ ھاممام، ــ بىر كۈن بولدى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى يوقلاپ كىلەلمىدىم. بۈگۈن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم كەيپلىرى يوق ئەمەستۇ؟ راسا قار تاماشىسى قىلىدىغان كۈن بوپتۇ.

ــ قاچان بىر كەيپىم بولمىغان چېغىم بار! ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، ــ مۇنۇ ئاچا - سىڭىللارنىڭكىگە بېرىپ بىردەم ئويناپ كەلدىم.

ــ مەن تۈنۈگۈن ئاخشام ئويلاپ، ــ دېدى شۆ ھاممام، ــ بۈگۈن خان ئاچامدىن باغنى بىر كۈنگە سوراپ ئېلىپ، غورىگىل بولسىمۇ ئىككى جوزا شاراب تەييارلاپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى قار تاماشىسىغا چىللاي دېگەنىدىم. قارىسام، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرى بالدۇرلا ئارام ئېلىۋاپتىلا، باۋچەي ماڭا «ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆڭلى ئانچە ئوچۇق ئەمەس» دېدى، شۇڭا بۈگۈنمۇ ئۆزلىرىنى بىئارام قىلىشقا پېتىنالمىدىم. مۇنداقلىقىنى بالدۇرراق بىلگەن بولسام، چىللاۋەرسەم بوپتىكەن.

ــ ئونىنچى ئاي ئەمدىلا كىردى، ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، ــ بۇ تېخى تۇنجى قار، بۇنىڭدىن كېيىن قار ياغىدىغان كۈنلەر كۆپ، شۇ چاغدا ھاممام خېنىمنى جۇۋاتساقمۇ كېچىكمەيمىز.

ــ ئۇنداق بولسىغۇ ئۆزلىرىگە بولغان ئىخلاسمىنى كۆرسەتكەن بولاتتىم، ــ دېدى شۆ ھاممام كۈلۈپ.

ــ ھاممام، ئۇنتۇپ قېلىپ يۈرمىسىلە يەنە! ــ دېدى كۈلۈپ فېڭجيې، ــ بۈگۈنلا ئەللىك سەر كۈمۈشنى ئۆلچەپ ماڭا بەرسىلە. مەن ئېلىپ ساقلاپ قويايى. قار يېغىشى بىلەنلا شاراب داستىخىنى تەييارلاپ بېرىمەن، ئۆزلىرىمۇ غەم تارتمايلا،

ئۇنتۇپمۇ قالمايلا.

ــ بۇ گەپچە بولغاندا، ــ دەپ كۈلدى جيا ئانا، ــ هاممـا خېنىم ئۇنىڭغا ئەللىك سەر كۈمۈش بەرسىلە، ئۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز يىگىرمە بەش سەردىن بۆلۈشۈۋالايلى، قار ياغقان كۈنى مەن كۆڭلۈمنىڭ ئارامى يوق دەپ، ئۇ كۈننى ئۆتكۈزۈۋېتەي، هاممـا خېنىمـمۇ غەم يەپ يۈرمىسۇن. مەن بىلەن فېڭجيې ئىككىمىز نەپ ئالغان بولايلى.

ــ باركاللا! خۇددى كۆڭلۈمدىكىدەك گەپ بولدى، ــ دەپ چاۋاك چېلىپ كۈلۈپ كەتتى فېڭجيې.

باشقىلارمۇ كۈلۈشتى.

ــ تۇفى ! ... يۇزى يوق، هە دەپ يامىشىپ چىقىپ كېتىۋاتىدىغۇ بۇ ! ــ دېدى كۈلۈپ جيا ئانا، ــ سەن ئۇنداق دېگۈچە، هاممـا خېنىم بولسا مېهمان، بىزنىڭكىدە بۇ خېنىمغا ئۇۋال بولدى، بىز هاممـا خېنىمنى چىللىساق بولمدۇ، هاممـا خېنىمنى جۇڭتىشقا توغرا كېلەمدىغان، دېمەمسەن؟ سەن بۇنداق دېمەكتە يوق، تېخى قايسى يۈزۈڭ بىلەن ئەللىك سەر كۈمۈش ئالماقچىدىڭ؟ ئىزامۇ تارتمايدىكەنسەن !

ــ ئۇلۇغ ئانىمىزنىڭ كۆزىنى، بەك ئۆتكۈر جۇمۇ، ــ دېدى فېڭجيېمۇ كۈلۈپ، ــ ئۆزى هاممامنى ئاۋۋال سىناپ باقتى، هاممام بوشراق كېلىپ ئەللىك سەر كۈمۈشنى چىقارسا، مەن بىلەن بۆلۈشۈۋالماقچىدى. بوش كەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىن، گەپنى ئۆرۈپلا مېنى يامانغا چىقىرىپ، ئۇزىنى سېخىي قىلىپ كۆرسىتىپ ماۋۇ گەپنى قىلىۋاتىدۇ. ئەمدى مەن هاممامدىن پۇلمۇ ئالماي، هاممام ئۇچۇن مەن پۇل چىقىرىپ، شاراب داستىخىنى تەييارلاپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى چىللاي، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئەللىك سەر كۈمۈشنى ئوراپ، ئۇلۇغ ئانىمىزغا ۋاپادارلىقىمنى كۆرسىتىپ تۇتاي، بۇ ماڭا بىكار ئىشقا چات كېرىۋالغانلىقىم ئۈچۇن جەريمانە بولسۇن، مۇشۇنداق قىلسامغۇ بولار؟

گېپىنىڭ ئايىغى توگمەيلا، ھەممەيلەن كۈلۈپ كېتىشتى، بەزىلەر كاڭغا دوملاپ كەتتى.

جيا ئانا يەنە باۋچەينىڭ قاردا مېيخۇا گۈلى ئۈزگەنلىكى توغرىسىدا گەپ قىلىپ، ئۇنى رەسمدىكىدىنمۇ چىرايلىق ئىكەن، دېدى. ئاندىن ئۇنىڭ تۇغۇلغان يىلى، يۇلتۇزى ۋە ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالىنى بىر - بىرلەپ سورىدى. شۆ ھامما جيا ئانىنىڭ غەرىزىنى پەملەپ، باۋچىنگە لايىق تاپماقچى بولسا كېرەك دېگەن يەرگە كەلدى. بۇ غەرىزى شۆ ھاممىنىڭ دىتىغا ياققان بولسىمۇ، لېكىن مېيى ئائىلىسىگە ماقۇل كېلىشىپ قويغانلىقىنى جيا ئانىغا ئېيتمىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ توغرىدا ئۆزىمۇ نېمە دېيىشنى بىلمەي قالدى - دە، ئاخىر جيا ئانىغا گەپنىڭ ئۈچىنى چىقىرىپ شۇنداق دېدى:

ــ ئىسىت، بۇ بالىنىڭ تەلىيى يوق ئىكەن! ئۇلۇش يىلى ئۇنىڭ ئاتىسى قازا قىلىپ كەتتى. بۇ بالا كىچىكىدىن تارتىپ نۇرغۇن ئىشلارنى كۆردى، ئاتىسى بىللە يۈرۈپ بارمىغان - كەزمىگەن يېرى قالمىدى. ئۇنىڭ ئاتىسى تاماشىچى ئادەم ئىدى، جاي - جايلاردا سودا - سېتىق ئىشلىرى بولغىنى ئۈچۈن، بالىچاقىسىنى ئېلىپ بۇ ئۆلكىدە بىرەر يىل تاماشا قىلسا، ياندۇرقى يىلى يەنە بىر ئۆلكىدە بىرەر - يېرىم يىل سەيلە قىلاتتى. شۇڭا، ئالەمدە ئون ئۆتەڭ بولسا، ئۇنىڭدىن بەش - ئالتىسىنى كېزىپ چىققان. قايسى يىلى مۇشۇ يەردە باش مىرزا مېيى بېگىمنىڭ ئوغلىغا چاي ئىچۈرۈپ قويغانىكەن. قېرىشقاندەك ئىككىنچى يىلى بۇنىڭ ئاتىسى ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئانىسىمۇ زىققە كېسەل بولۇپ قالدى ...

فېڭجيې ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپلا، يەرنى تېپىپ قويۇپ:

ــ ھەتتىگىنەي! مەن سوچى بولاي دەپ تۇرسام، چاي ئىچۈرۈلۈپ قويۇپتۇ ئەمەسمۇ! ــ دېدى.

ــ كىمگە سوچى بولماقچىدىڭ؟ ــ دەپ كۈلدى جيا ئانا.

ــ ئۇلۇغ ئانا، ئۇنىڭ بىلەن كارىلىرى بولمىسۇن، ــ دېدى

فېڭجيې كۇلۇپ، ــ ئۇنىڭ لايىقىنى كۆڭلۈمگە پۈكۈپ قويغان، ئىككىسى بىر جۈپ بولاتتى. بىراق، باشقا ئادەم ئېغىز ئېچىپ قويۇپتۇ، ئەمدى گەپ قىلغان بىلەنمۇ پايدىسى يوق، گەپ قىلمايلا قويغان تۇزۇك.

جيا ئانىمۇ فېڭجيېنىڭ غەرىزىنى چۈشەندى، ئېغىز ئېچىپ قويغان ئادەمى بارلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇ توغرىدا قايتا سۆز ئاچمىدى. كۆڭچىلىك بىردەم پاراڭ سېلىشقاندىن كېيىن تارقىلىشتى. كېچىچە باشقا ئىش بولمىدى.

ئەتىسى قار توختاپ، ھاۋا ئېچىلدى. غىزادىن كېيىن جيا ئانا يەنە شىچۈنگە تاپىلاپ قويدى:

ــ ئىسسىق ـ سوغۇققا قارىماي سىزىۋەرگىن، يىلنىڭ ئايىغىچە زادىلا پۈتكۈزەلمەي قالساڭمۇ مەيلى. ئەڭ مۇھىمى، تۇنۇگۈنكى باۋچىن بىلەن چۆرە قىزنىڭ، مېيخۇانىڭ كۆرۈنۈشىنى ئەينى بويىچە، بىر سىزىقنىمۇ نېرى ـ بېرى قىلماي قوشۇپ سىزغىن.

شىچۈن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئۇنداق قىلىش تەس بولسىمۇ، خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى. بىردەمدىن كېيىن باشقىلار كېلىپ ئۇنىڭ رەسىم سىزىشىغا قاراپ تۇرۇشقاندى، شىچۈننىڭ بېشى قاتتى.

ــ ئۇنىڭغا كاشىلا قىلمايلى، ــ دېدى لى ۋەن باشقىلارغا، ــ بىز ئۆز گېپىمىزنى قىلىشايلى. تۇنۇگۈن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم پانۇس تېپىشمىقى توقۇپ چىقىڭلار، دېگەن، ئۇيگە قايتقاندىن كېيىن جىئېر، ۋېنئېرلار بىلەن ھېچلا ئۇيقۇمىز كەلمىدى. مەن «تۆت كىتاب»تىن ئېلىپ ئىككى تېپىشماق تۇزدۇم، بۇ ئىككىسىمۇ ئىككىدىن تۇزدى.

ــ ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىش كېرەك ئىدى، ــ دېيىشتى باشقىلار كۇلۇشۇپ، ــ قېنى دەپ بېقىڭ، بىز تاپايلى.

ــ «ئاۋالوكى ياخشى، لېكىن نەسلى ـ نەسەبى بارمىكىن»، ــ دېدى لى ۋەن، ــ بۇنىڭغا «تۆت كىتاب»تىن بىر جۈملە جاۋاب

تېپىڭلار.

شياڭيۇن ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا جاۋاب بەردى:

ــ «ياخشىلىق چېكىدە توختاپ قالغان.»

ــ سەنچۇ «نەسلى ـ نەسەبى» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى ئويلاپ بېقىپ، ئاندىن جاۋاب بەر، ــ دېدى كۇلۇپ باۋچەي.

ــ يەنە ئويلاپ باق، ــ دېدى لى ۋەن.

ــ مەن دەپ باقاي، ــ دېدى دەيۋي، ــ «ياخشىسىنى ئىسپاتلاش قىيىن» بولسا كېرەك!

ــ نەق شۇ جۇملە، ــ دېيىشتى باشقىلار.

ــ «پۇتۇن كۆلنى باسقان ئوتنىڭ نامى نېمىدۇر؟» ــ دېدى يەنە لى ۋەن.

ــ بۇ چوقۇم «يېكەن قومۇش» ــ دەپ ئالدىراپ جاۋاب بەردى شياڭلىيەن، ــ شۇ بولماي نېمە ئەمىسە؟

ــ سېنىڭ بۇنى تېپىشىڭ تەس، ــ دېدى لى ۋەن، ــ ۋېنئېرنىڭ تېپىشمىقى مۇنداق: «سۇ ئېقىپ تاش بويىدىن چىقتى سوغۇق ئېقىن»، بۇنىڭغا قەدىمكى بىر كىشىنىڭ نامىنى ئېيتىپ بېرىڭلار.

ــ شەن تاۋمىكىن[1]؟ ــ دېدى تەنچۇن كۇلۇپ.

ــ توغرا، ــ دېدى لى ۋەن. ئاندىن لى جىنىڭ تېپىشمىقىنى ئېيتىپ بەردى، ــ «ئوت قوڭغۇزى»، بۇنىڭغا بىرلا سۆز بىلەن جاۋاب تېپىڭلار.

كۆپچىلىك بىر هازاغىچە ئويلاپ بېقىشتى.

ــ بۇنىڭ مەنىسى چوڭقۇر ئىكەن، گۇل ـ گىياھ دېگەندەكى

---

① شەن تاۋ ــ جىڭ دەۋرىدە ياشىغان ئادەم (205 ــ 283)، جى كاڭ، رۇەن جىلەرنىڭ دوستى، «بامبۇكزارلىقتىكى يەتتە دانىشمەن» نىڭ بىرسى؛ شەنتاۋ(涛 ||) تاش بويىدىن دېگىنى؛ تاغ (||) بويىدىن، «سوغۇق ئېقىن» دېگىنى «دولقۇن» (涛) دېگىنى.

«گۈل » دېگەن سۆزمىكىن دەيمەن ! ــ دېدى باۋچىن.

ــ دەل ئۆزى شۇ، ــ دېدى لى جى كۈلۈپ.

ــ ئوت قوڭغۇزى بىلەن گۈلنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بار؟ ــ دېيىشتى باشقىلار.

ــ قالتىس تېپىشماق ئىكەن بۇ ! ــ دېدى دەيىۋي كۈلۈپ، ــ ئوت قوڭغۇزى گۈل ـ گىياھتىن ئۆزگىرىپ پەيدا بولغان ئەمەسمۇ① !

باشقىلار ئاندىن چۈشەندى ـ دە:

ــ راست، شۇنداق، ــ دەپ كۈلۈشتى.

ــ بۇ تېپىشماقلارغۇ ياخشى ئىكەن، لېكىن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ دىتىغا ياقمايدىكەن، ــ دېدى باۋچەي، ــ ئۇنىڭدىن كۆرە، مەنىسى تېيىزراق بولغان كۆز ئالدىمىزدىكى نەرسىلەردىن تېپىشماق تۈزسەك، مەرىپەتلىك ۋە مەرىپەتسىزلەرنىڭ ھەممىسى تەڭ ھۈزۈرلانسا ياخشى بولاتتى.

ــ مەنىسى تېيىزراق، ئاددىي نەرسىلەر توغرىسىدىكى تېپىشماقلارنىمۇ تۈزسەك ياخشى بولغۇدەك، ــ دېيىشتى باشقىلار.

شياڭيۈن بىردەم ئويلىغاندىن كېيىن:

«لەۋلىرىگە ئال چېكىلگەن» دېگەن ۋەزىندە بىرنى توقۇدۇم. بۇ ئاددىي بىرنەرسە، ئويلاپ تېپىڭلار، ــ دېدى، ئاندىن تېپىشمىقىنى ئېيتتى:

ئېدىردىن ئۇ ئايرىلىپتۇ،
بازاردا ئوينىاپ ـ كېرىلىپتۇ.

---

① «ئەدەپنامە»نىڭ «ئاي ـ پەسىللەر» بابىدا، چىرىگەن گىياھ ئوت قوڭغۇزىغا ئايلىنىدۇ، دېيىلگەن. قەدىمكى كىشىلەر تىرىكلىك ئىلمى جەھەتتىكى ساۋاتسىزلىقى كەملىكىدىن ئوت قوڭغۇزى چىرىگەن ئوت ـ چۆپلەردىن پەيدا بولغان، دەپ خاتا چۈشىنىپ قالغان.

قىزىقمىكەن دەپتۇ؟

پايدا ـ نامدىن ئادا بوپتۇ.

بۇ تەپپىشماقنى ھېچكىم چۈشەنمىدى. بەزىسى ئۇنى راھەت دېدى، بەزىسى دەرۋىش دەپ باقتى، بەزىسى قورچاقچى دەپمۇ باقتى.

ـــ ھېچقايسىسى ئەمەس، ـــ دېدى بىر ھازاغىچە كۈلۈپ كېتىپ باۋيۇي، ـــ ھەرقاچان ئۇ ئويناتقىدىغان مايمۇن بولسا كېرەك.

ـــ دەل شۇنداق ئۆزى، ـــ دەپ كۈلدى شياڭيۇن.

ـــ بېشى ياخشى ئىكەن. ئاخىرقى مىسراسىنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ ـــ دېدى باشقىلار.

ـــ ئويناتقىدىغان قايسى مايمۇنلاق قۇيرۇقى كېسىپ تاشلانماپتىكەن؟ ـــ دېدى شياڭيۇن.

كۆپچىلىك بۇ گەپتىن كۈلۈشۈپ كەتتى ۋە:

ـــ بۇنىڭچۇ توقۇغان تەپپىشماقلىرىمۇ غەلىتىلا، ـــ دەپ كۈلۈشتى.

ـــ تۇنۇگۈن ھامماملاق دېيىشچە، باۋچىن سىڭلىم، سىزنىڭ كۆرگەن ئىشلىرىڭىزمۇ نۇرغۇن ئىكەن، كەزگەن يەرلىرىڭىزمۇ كۆپ ئىكەن، ـــ دېدى لى ۋەن، ـــ سىزمۇ بىر تەپپىشماق تۇزۇپ چىقىڭ. ئۇنىڭ ئۇستىگە شېئىرنىمۇ ئوبدان يازىسىز، بىرنەچچە تەپپىشماق توقۇسىڭىز، بىز تەپىپ باقساق بولمامدۇ؟

باۋچىن بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈمسىرىدى ۋە ئويلاش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى. شۇ ئارىدا باۋچەي بىر تەپپىشماق ئېيتتى:

تاراچلىنىپ بەقەم، چۈم قات ـ قات بولۇپتۇ،
تامچى ئۈستا تىزماستىن بىنا بولۇپتۇ؛

تىنمىسمۇ چۈشكىچە شامال ۋە يامغۇر،
جاراڭلىماي قوڭغۇراق جىمجىت تۇرۇپتۇ①؟

باشقىلار بۇ تېپىشماقنى ئويلاۋاتقاندا، باۋيۈيمۇ بىرنى توقۇپ ئېيتىپ بەردى:

يەر ـ ئاسمان ئارىسىدا غۇۋا كۆرۈندى،
قوۋۇرغىسى ئۆتكىنى كۆزگە ئىلىنىدى.
ئەنقا، تۇرنا تۇسىدىن قۇتلۇق بىلىندى،
ياڭرىتىپ كۆك قەرىنى پۈشتەك چېلىندى②.

دەييۈيمۇ بىرنى تۇزۇپ چىقىپ ئوقۇپ بەردى:

نەدە تىزگىن كېرەك دەپتۇ تورۇق تۇلپار؟
خەندەك ـ سېپىل توسالمايدۇ، يەلدەك ئۇچار؛
شام خوجا كۆرسەتسە يول ئۇ قوزغىلار،
تاغ يۇدۇگەن تاشپاقىدەك يالغۇز تۇرار③.

تەنچۇنمۇ بىرنى تۇزۇپ، ئۇنى ئېيتاي دەپ تۇرۇشىغا، باۋچىن كىرىپ كەلدى.
ـــ كىچىكىمدىن تارتىپ كەزگەن جايلاردا مەن كۆرگەن قەدىمكى يادىكارلىقلار ئاز ئەمەس، ـــ دېدى ئۇ، ـــ قەدىمكى

---

① بۇ تېپىشماقنىڭ جاۋابى: قارىغاي مۇنار، بەقەم ۋە چۇملار قارىغايدەك بىر خىل پۇراقلىق دەرەخلەر، قارىغاي مۇنارىدەك قات ـ قات بولۇپ كۆرۈنىدۇ. ئۇنى تامچى ئۈستىلار ياسىمىغان، تەبىئىي ھاسىل بولغان. بۈتخانا پەشتىقىدىكى قوڭغۇراق ھۆل ـ يېغىن بولسىمۇ جاراڭلىماي جىم تۇرۇپتۇ، دېمەكچى.

② بۇ تېپىشماقنىڭ جاۋابى: لەگلەك. قوۋۇرغىسى؛ لەگلەكنىڭ گۈگۈسۈنلىرى؛ ئەنقا، تۇرنا تۇسى ـــ لەگلەكنىڭ شەكىللىرى.

③ بۇ تېپىشماقنىڭ جاۋابى: ئويۇنچى (ئايلانما) پانۇس. ئۇنىڭ قەغىزىگە ھەرخىل جاندارلارنىڭ قىيىلغان سۈرەتلىرى چاپلىنىپ، پىرىلدىغۇچ شام چۈرىسىدە چۆرگۈ ـ لەيدۇ. بۇ يەردىكىسى تاغ يۇدۇپ تۇرغان تاشپاقا شەكلىدىكى پانۇس.

يادىكارلىقلىرى بولغان جايلاردىن ئون ئورۇننى تاللاپ، «قەدىمكىنى ئەسلەش» دېگەن ئون شېئىر يېزىپ باقتىم. شېئىرلىرىم قوپالراق بولسىمۇ، ھەرھالدا ئۇنىڭدا ئۆتكەن ئىشلار ئەسلەنگەن، شۇنىڭدەك ئون خىل ئاددىي نەرسە يوشۇرۇنغان، ئاچلىرىم تېپىپ باقسا.

ــ بۇ قالتىس ئوخشايدۇ، قېنى يېزىپ بېرگە كۆرسەتمەمسىز؟ ــ دېيىشتى باشقىلار.

ئاندىن قانداق بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئەللىك بىرىنچى باب

باۋچىن قىزچاقنىڭ قەدىمكىنى ئەسلەپ يېڭى شېئىر تۇزگەنلىكى ھاماقەت تېۋىپنىڭ كۈچلۈك دورىنى كەلسە ـ كەلمەس ئىشلەتكەنلىكى

گەپ ئارىلىقىدا باۋچىن كىرىپ، ئۆزى كېزىپ چىققان ئۆلكىلەردىكى قەدىمكى يادىكارلىقلارنى تېما قىلىپ ئون قىتئە يازغانلىقىنى ۋە بۇ شېئىرلاردا ئون خىل نەرسە يوشۇرۇنغانلىقىنى دەپ بەرگەندىن كېيىن:

ــ دەرۋەقە بۇ يېڭىلىق ئىكەن ! ــ دېيىشىپ، ھەممەيلەن تالىشىپ ـ تارتىشىپ كۆرۈپ بېقىشتى. شېئىرلار مۇنداق يېزىلغانىدى:

چىشبى توغرىسىدا ئەسلىمە

چۆكۈپ چىشبىدا قورال كۆپ، دەريا توسۇلدى،
بولۇپ ۋەيران كېمە شۇنداق قۇرۇق نام ئالدى،
سېلىپ چۇقان چېرىك ئوتلۇق ئوقلار زەربىدىن،
بولۇپ ئەرۋاھلار كۆپ سەرسان دەريادا قالدى①.

① چىشبى ــ خۇبېي ئۆلكىسى جيايۇي ناھىيەسىنىڭ شەرقىي شىمالىدا، چاڭجياڭنىڭ جەنۇبىي قىرغىقى. مىلادىيە 208 ـ يىلى ساۋساۋ 500 مىڭ ئەسكەرنى باشلاپ سۇن چۈەنگە ھۇجۇم قىلىدۇ. سۇن چۈەن لىيۇبېي بىلەن بىرلىشىپ، 30 مىڭ ئەسكەر چىقىرىپ، ساۋساۋ قوشۇنىدا ۋاباغا كېسىلى تارقالغانلىقى، بۇ قوشۇننىڭ سۇدا جەڭ قىلالمايدىغانلىقىدىن پايدىلىنىپ، ئوتلۇق ئوقلار بىلەن ھۇجۇم قىلىدۇ. نەتىجىدە، ساۋساۋنىڭ كېمىلىرى، قورال ـ ياراغلىرى سۇغا چۆكۈپ كېتىدۇ. دەريا تىقىلىپ قالىدۇ، نۇرغۇن ئەسكىرى چىقىم بولىدۇ.

جياۋچى توغرىسىدا ئەسلىمە

تىكىپ جىنچېكىدا مىس تۇۋرۇك نىزام ئورناتتى،
يېتىپ رۇك، چياكغا بۇ شۆھرەت، نامى پۈر كەتتى.
قىلىپ سەركەردە مايۇەن جەك، خىزمەت كۆرسەتتى،
زىفاكنى نەيدە كۆيلەشنى كىشى تەرك ئەتتى①.

جۇكشەن توغرىسىدا ئەسلىمە

قاچان جىسمىغا نام ـ پايدا ھەمراھ بولۇپتۇ،
ئېلىپ پەرماننى بىھۇدە يۇرتقا كېلىپتۇ.
يېنىپ كەينىگە، مەنپەئەتتىن ئۆزمىگەچ قولنى،
كىشى زاھىتنى شۇكلاشقا زاكلىق قىلىپتۇ②.

---

① جياۋچى ـــ ھازىرقى ژېيېتنام دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ شىمالىدىكى جاي. بۇ شېئىردا مايۇەنگە مۇناسىۋەتلىك ئىككى ۋەقە (جياۋچى، جىنچېك) بايان قىلىنغان بولۇپ، ئاپتور پەرق ئەتمەي قارىقويۇق مەدھىيەلەش پوزىتسىيەسىدە بولغان؛ جىنچېك ـــ خەن دەۋرىدىكى ۋىلايەت، ھازىرقى گەنسۇنىڭ جەنۇبى ۋە چىكخەينىڭ شىمال تەرىپىدىكى ۋىلايەت نامى. مايۇەن جەك قىلىپ جىنچېكغا بارغاندا، ئۆز «خىزمىتى»نىڭ نامايەندىسى قىلىپ، مىس تۇۋرۇك ئورناتقان؛ رۇك ـــ مەملىكىتىمىزنىڭ غەربىي رايونىدىكى ئاز سانلىق مىللەت؛ چياك ـــ گەنسۇ بىلەن سىچۇەن تەرەپلەردە ياشىغان قەدىمكى ئاز سانلىق مىللەت؛ زىفاك ـــ خەن سەركەر-دىسى جاك لياك. ئۇ شياك يۇي قوشۇنىنى تارمار قىلىپ خىزمەت كۆرسەتكەن. بۇ شېئىردا، جاك لياكغا قارىغاندا مايۇەن چوك خىزمەت كۆرسەتكەچكە، كىشىلەر زىفاك-نىڭ نەي چالدۇرۇپ دۇشمەننى يەڭگەن خىزمىتىنى تىلغا ئالماس بولدى، دېيىلگەن.

② جۇكشەن ـــ شىمالىي تاغ دەپمۇ ئاتىلىدۇ. نەنجىڭ شەھىرىدە جۇكشەن دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىكى زىجكشەن. بۇ شېئىردا جەنۇبىي چى دەۋرىدىكى جۇيۇك-نىڭ ئىشى سۆزلەنگەن: جۇيۇك ئىلگىرى جۇكشەندە زاھىت بولىدۇ، كېيىن خانىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن خەيىەنگە ھاكىم بولىدۇ. ئەمەلدارلىق ۋاقتى تۈگەپ، نەنجىڭغا كېلىپ، بالدۇر ئۆزى تۇرغان جۇكشەندىن ئۆتمەكچى بولغاندا، كۇك جىگۇي دېگەن كىشى شېئىر يېزىپ، نام ـ مەنپەئەتنى ئاكلاپ كەينىگە يېنىپ كەتكەن مۇناداق زاھىتلارنىڭ ساختا قىياپىتىنى ئېچىپ تاشلايدۇ.

خۇەييىن توغرىسىدا ئەسلىمە

كېتىپ ئىت جەبرىدىن باتۇر تۇردى بىر چەتتە،
بولۇپ چى يۇرتىغا ۋاقتى، ھەق ئايرىلۇر گۆردە.
سۆزۈمنى ئاڭلا، ئەي دەھرى ئۇنى كەم كۆرمە،
تۇتار نان بەرگۈچىنى ئۇ، ئۆلسىمۇ ئەستە①.

گۈاڭلىن توغرىسىدا ئەسلىمە

ئۆتتى چىرىلداپ تومۇزغا، قاغا قىپ قاق ـ قاق،
بارمىدۇ شۇ مەنزىرە سۇي قىرىدا شۇنداق؟
تاپتى شۆھرەت سەيلىكار دەپ يېگانە ئۆزى،
قالدى گەپ ـ سۆزگە كېيىن ئۇ تاپمىدى رۇناق②.

تاۋۇپ كېچىكى توغرىسىدا ئەسلىمە

ئوت ـ چېچەك توزۇپ تۇسىنى تاپتى بۇلاقتا،
چۈشتى شاپتۇل ياپرىقى ھېچ قالمىدى شاختا.

---

① خۇەييىن ـــ ناھىيە نامى، ھازىرقى جياڭسۇ ئۆلكىسىدىكى خۇەييىن شەھىرى؛ باتۇر ـــ خەن شىن، كونا ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ۋەكىلى، لېۋباڭغا قارشى چىقىپ بۆلگۈنچىلىك قىلغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. كېيىن ئۇ چى يەرلىرىنى تىنچىتىپ خىزمەت كۆرسىتىپ، چى يېرىگە ۋاقتى بولغان. شېئىردا ئۇنىڭ ئىشى گۆرگە كىرگەندە ئايرىلىپ، گۈناھ ـ ساۋابى مەلۇم بولىدۇ. ئەي، دىندىن تاشقىرى كىشىلەر، خەن شىننى بوش چاغلىماڭلار، ياش ۋاقتىدا «كىرچى مومايى» ئۇنى باققان، ئۆلگەندىمۇ ئۇنى ئۇنتۇمايدۇ، دېمەكچى.

② گۈاڭلىن ـــ ۋىلايەت نامى، ھازىرقى جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ ياڭجۇ شەھىرى. بۇ شېئىردا سۇي سۇلالىسىنىڭ ياڭ دى خان (ياڭ گۈاڭ) نىڭ قانال قېزىپ ياڭجۇنى سەيلە قىلغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. شېئىرنىڭ مەنىسى شۇكى، سۇي ياڭدى ئاچقان قانال قىرىدىكى مەجنۇنتاللاردا تومۇزغىلار چىرىلداپ، قاغىلار قاقىلداپ تۇراتتى، شۇ مەنزىرە ھازىرمۇ بارمىدۇ؟ سۇي ياڭدى ئاشۇنداق سەيلە قىلغۇچى دەپ نام چىقارغاچقا، كېيىنكى ئادەملەرنىڭ بىرمۇنچە سۆز ـ چۆچەكلىرىگە سەۋەبچى بولۇپ قالغان.

ئالته خانلىق ئۆي ـ راۋىقى كۆپ بولدى شۇنچه،
نازەنىن سۇرىتى قاپتۇ خەت پۈتۈك تاختا①.

چىگجۇڭ قەبرىسى توغرىسىدا ئەسلىمە

چەكسىز قارا سۇنى ھەرگىز توسالمىدى داد،
چېلىپ ئۇد تارىنى خان قىز چەكسىمۇ پەريياد.
تىلەپ خەن خانى ئامانلىق ئاچتى خۇش چىراي،
چۈلۈكتەك ياڭراس مەڭگۇ بولدى ئارسىز زات②.

ماۋېي توغرىسىدا ئەسلىمە

ئۇپا ـ ئەڭلىك داغلىرىدىن پىراق چېكىپتۇ،
نازاكىتى تۇگەپ بىر كۈن جاندىن كېچىپتۇ.
قاپتۇ لېكىن شۆھرىتىدىن يادىكارلىق ئىز،

---

① تاۋېي كېچىكى ـــ ھازىرقى نەنجىڭ شەھىرىدىكى چىنخۇەي دەرياسىنىڭ بويىدا جىن دەۋرىدىكى زەردار ئەدەب ۋاڭ شىيەنجىنىڭ كىچىك خوتۇنىنى «تاۋېي» (شاپتۇل يوپۇرمىقى) دەپ ئاتايتتى، ۋاڭ شىيەنجى كېچىكتىن ئۆتكىنىدە بۇ ئايالىنى ماختاپ شېئىر ئېيتقانلىقى ئۈچۈن، كېيىن بۇ كېچىكىنى كىشىلەر «تاۋېي كېچىكى» دەپ ئاتىۋالغان. ئاخىرقى مىسرادا، تاۋېينىڭ سۇرىتى سەيلە ـ تاماشا قىلغۇچى كىشىلەر خەت پۈتۈپ قويغان ناملارنىڭ تەكچە ـ تاقلىرى ئۈستىدە ئېسىلىپ قاپتۇ، دېمەكچى. ئومۇمەن، بۇ شېئىردا: باي ـ زەردار ئائىلىدىكى توقال خوتۇن تاۋېي تارىخىي ئۆزگىرىش نەتىجىسىدە زاۋال تاپقان، ئۇنىڭ سۇرىتى كىشىلەر ئادەتتە سەيلە قىلىدىغان جايغا چۈشۈپ قالغان، خارابلىق مەنزىرىسى پەيدا بولغان، دېگەن مەزمۇن ئىپادىلەنىدۇ.

② چىگجۇڭ ـــ خەن دەۋرىدىكى مەلىكە ۋاڭ جاۋجۇننىڭ قەبرىسى، ھازىر ئىچكى موڭغۇل كوخخوت شەھىرىنىڭ جەنۇبىدا. شېئىردا: خەن سۇلالىسىدىن يۇەندى خان مەلىكە ۋاڭ جاۋجۇننى ھۇن پادىشاھىغا بېرىدۇ، ئۇ كېتەر چېغىدا ئاھ ئۇرۇپ، ئۇد چېلىپ مۇڭ ـ زار قىلسىمۇ، ئۇنىڭ پەريادلىرى قارا سۇ دەرياسىنى توسۇپ قالالمىغان. يۇەندى خان «چېگرادا ئۇزاققىچە ئۇرۇش بولمىسۇن» دېگەن غەرەز بىلەن ۋاڭ جاۋجۇننى بەرگەندى، يۇەندى خان ماتېرىيالغا يارىمايدىغان چۈلۈك ياغىچى ئىكەن، بۇ ئىشى بىلەن ئۇ مەڭگۇ نومۇسسىز زات بولۇپ قالغان، دېگەن مەزمۇن بار.

شۇڭا شۇ كۈن كىيىملىرى خۇشبۇي چېچىپتۇ[1].

پۇدۇڭ ئىبادەتخانىسى توغرىسىدا ئەسلىمە

قىز توشۇپتۇ خەت ئارىدا بولسىمۇ ئوسال،
ئىككى ياشنى يوشۇرۇنچە تاپتۇرۇپ ۋىسال.
چوڭ خېنىم پالاققا تارتتى پاش بولۇپ بۇ سىر،
قوشۇلۇپ بولغاچ، خېنىم ھېچ تاپمىدى ئامال[2].

مېيخۇا خانىقاسى توغرىسىدا ئەسلىمە

تال بويىدا ياكى مېيخۇا بويىدا ياتتى،
بىلمىدى ئاي سۈرىتىنى كىم ئۈچۈن تاپتى.
تىرىلىپ بولغاندا جەم ئۇ، يوق ئىدى چۈەنشياڭ.
ئۆتتى ئالەمدىن باھاردا، كۈزدە ئۇ قايتتى[3].

---

① ماۋېي — ماۋېي كەنتى، ماۋېي قورغىنى دەپمۇ ئاتايدۇ. شەنشى ئۆلكىسى شىپىڭ ناھىيەسىنىڭ غەربىدە. بۇ شېئىردا خانىش ياڭ گۇيفېينىڭ شۇ يەردە ئۆزىنى ئۆلتۈرگەنلىكى سۆزلىنىدۇ. تاڭ دەۋرىدە «ئەن ـ شى توپىلىڭى» بولغاندا، تاڭ سۇلالىسىدىن مىڭخۇاڭ تيەنباۋ 15 ـ يىلى (يەنى 756 ـ يىلى) دا سىچۈەنگە قېچىپ كېتىۋېتىپ ماۋېي ئۆتىڭگە كەلگەندە، ياڭ گۇيفېينى ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ.

② پۇدۇڭ ئىبادەتخانىسى — ھازىرقى سەنشى ئۆلكىسىنىڭ پۇجۇ شەھىرى. قىز — خۇڭنياڭ، يەنى سۇي يىڭيىڭنىڭ دېدىكى. شېئىرنىڭ مەنىسى شۇكى، خۇڭنياڭ چوڭ ئاغىچا خېنىمدىن يوشۇرۇنچە جاڭ شېڭ بىلەن يىڭيىڭ ئوتتۇرىسىدا خەت توشۇپ، ئۇلارنى ئۇچراشتۇرىدۇ. ئاغىچا خېنىم بۇ ئىشنى بىلىپ قېلىپ خۇڭنياڭنى ئېسىپ ئۇرىدۇ، لېكىن جاڭ شېڭ بىلەن يىڭيىڭ ۋىسال تېپىپ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاغىچا خېنىمنىڭ ئامالى قالمايدۇ. بۇ، «غەربىي ھۇجرا»دا بايان قىلىنغان ۋەقەلىك.

③ مېيخۇا خانىقاسى — جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ دايۇيىڭ تېغىدا، رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، دۇلىنياڭنىڭ قەبرىسى شۇ يەردىمىش. بۇ شېئىردا «مودەن شىپاڭى» دىكى دۇلىنياڭ بىلەن ليۇمېڭمېينىڭ مۇھەببەت ۋەقەسى تەسۋىرلەنگەن. مەنىسى شۇكى، دۇلىنياڭ ليۇمېڭمېينى سېغىنىدۇ، دۇلىنياڭ ئۆلۈپ قايتا تىرىلگەندىن كېيىن، ئاتا ـ ئانىسى بىلەن قوشۇلىدۇ، بۇ چاغدا خانلىق ئوردىسى گۇۋاھلىققا تارتماقچى بولغاندا، ئۇنىڭ دېدىكى چۈەنشياڭ سوراقتا يوق ئىدى. ئاخىرقى مىسرادا دۇلىنياڭ تىرىلىپ، قوشۇلۇپ جەم بولغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋاقىت كۆرسىتىلىدۇ.

شېئىرلار ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ھەممەيلەن قالتىس ئىكەن، دەپ ماختاشتى.

— ئالدىنقى سەككىز شېئىرغا تارىخ كىتابلىرىدىن ئاساس تېپىلمىدۇ، — دېدى باۋچەي ھەممىدىن ئاۋۋال، — ئاخىرقى ئىككى شېئىرنى ئېنىقلىغىلى بولمايدۇ. بىزمۇ ئانچە چۈشىنىپ كېتەلمىدۇق. ئۇنىڭدىن كۆرە باشقىدىن ئىككى شېئىر يېزىپ چىقسا بولغۇدەك.

— مۇشۇ باۋچەي ئاچامۇچۇ، — دېدى دەيۈي ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، — ئەرغىنۇننى خەرىكىگە قارىماي چېلىۋېرىپ قەستەن خۇپسەنلىك قىلىۋاتىدۇ. ئىككى شېئىر تارىخ كىتابلىرىدىن ئېنىقلانمىغان، بىزمۇ ئۇنداق غەيرىي تەزكىرىلەرنى كۆرمىگەن ۋە تېگى - تەكتىنى چۈشەنمىگەن تەقدىردىمۇ، ھەتتا ئاشۇنچىلىك ئىككى پارچە سەھنە ئەسىرىنى ئوقۇمىغان بولغىيدۇقمۇ؟ ئۇچ ياشلىق بالىمۇ بىلمىغان نېمىنى بىز بىلمەمدۇق؟

— بۇ توغرا گەپ بولدى، — دېدى تەنچۇن.

— ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ قىز ئۇ جايلارغا بارغان، — دېدى لى ۋەن، — بۇ ئىككى ۋەقە كىتابتىن ئېنىقلانمىغان بولسىمۇ، قەدىمدىن ھازىرغىچە يېتىپ كېلىپ، خاتا پېتىچە تارقىلىۋەرگەن، چاتاقتىن پۇتاق تاپىدىغانلار ئەتەي شۇنداق يادىكارلىقلارنى ئويلاپ تېپىپ كىشىلەرنى كولدۇرلاتقان. قايسى يىلى پايتەختكە كېلىۋېتىپ، يول بويى ئۇچ - تۆت جايدا گۇەن فۇزىنىڭ[1] قەبرىسىنى ئۇچراتتىم. گۇەن فۇزىنىڭ ئۆمرىدە قىلغان ئىشلىرىغىمۇ ئاساس تاپقىلى بولىدۇ، لېكىن قانداقسىغا ئۇنىڭ بىرمۇنچە قەبرىلىرى بولۇپ قالغاندۇ؟ دەرۋەقە، كېيىنكى كىشىلەر ئۇنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى پەزىلىتىگە ھۆرمەت بىلدۇرۇپ

---

① گۇەن فۇزى — گۇەن يۈينىڭ «ھۆرمەت نامى»، مىڭ ۋە چىڭ دەۋرلىرىدە، فېئودال ھۆكۈمرانلار ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن گۇەن يۈينى پەردازلاپ، فېئودالىق ئەخلاقنى تەرغىب قىلىدىغان قورچاق قىلىۋالغان.

ئاشۇنداق ھەرقىسما ئىشلارنى ئويدۇرۇپ چىقارغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. «كەك زېمىن خاتىرىلىرى[1]» گە قارىساق، گۇەن فۇزىنىڭلا بىرمۇنچە قەبرىلىرى بولۇپ قالماستىن، قەدىمدىن تارتىپ مەشھۇر بولۇپ كەلگەن كىشىلەرنىڭمۇ خېلى كۆپ قەبرىلىرى بار ئىكەن، تارىختا ئاساس تاپقىلى بولمايدىغان يادىكارلىقلار تېخىمۇ كۆپ. ئەمدى بۇ ئىككى شېئىرغا ئاساس تاپقىلى بولمىسىمۇ، ئۇنىڭدىكى ۋەقەلىك ئومۇمەن ھېكايە ـ داستان، سەھنە ئويۇنى، ھەتتا پال ئاچىدىغان نۆكچىلەردىمۇ بار. ياش ـ قېرى، ئەر ـ ئاياللار ئېغىزلىرىدىن چۈشۈرمەي تەمسىل قىلىشىدۇ، بۇنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ، سۆزلىشىدۇ. بىدئەت كىتابلارنى ئوقۇغان ئوخشايدۇ دەي دېسە، بۇ قىز «غەربىي ھۇجرا»، «مودەن شىپاڭى»نىك ناخشىلىرىنى كۆرگەنمۇ ئەمەس. بۇنىڭمۇ ھېچ كارايىتى يوق، بۇ شېئىرلارمۇ تۇرىۋەرسۇن.

باۋچەي بۇ گەپنى ئاڭلاپ بوپتۇ قىلدى، باشقىلار بۇ تېپىشماقلارغا بىر قۇر جاۋاب ئىزدىشىپ باقتى، لېكىن ھېچقايسىسىنى تاپالمىدى.

قىشتا كۇن قىسقا بولىدۇ، كەچلىك غىزا ۋاقتى بولۇپ قالغاچقا، ھەممەيلەن تەڭلا ئالدى قورۇغا ئۆتۈپ، كەچلىك غىزالىرىنى يېيىشتى. بىر كىم كىرىپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا:

ـــ شىرىننىڭ ئاكىسى خۇا زىفاڭ ئانام ئاغرىپ قالغانىدى، قىزىمنى كۆرگۈم كېلىۋاتىدۇ، دەيدۇ، دەپ كەلگەنكەن، تالادا تۇرىدۇ. ئۇ شىرىننى ئۆيگە ئاپىرىپ كەلسەم دەپ ئۆزلىرىدىن ئىلتىپات تىلەيدۇ، ـــ دەپ مەلۇم قىلدى.

ـــ ئۇلار دېگەن ئانا ـ بالا تۇرسا، ئۇنى ئاناڭنىڭ قېشىغا بارمايسەن دېگىلى بولامدىكەن ! ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم. ئاندىن فېڭجېينى چاقىرتىپ كېلىپ بۇ ئەھۋالنى ئېيتىپ، بۇ ئىشنى ئەھۋالغا قاراپ بېجىرىشكە بۇيرۇدى.

---

① «كەك زېمىن خاتىرىلىرى» ـــ مىڭ دەۋرىدە لۇيىگياڭ يازغان جۇغرافىيە كىتابى.

فېڭجيې خوش دەپ ئۆيىگە قايىتقاندىن كېيىن، جۇرۇينىڭ ئايالىنى شىرىنگە ئەھۋالنى بىلدۈرۈپ قويۇشقا بۇيرۇدى، ئاندىن ئۇنىڭغا يەنە:

ــ تالا ـ تۈزگە چىققاندا ھەمراھ بولمىغان ئايالالاردىن يەنە بىرنى ئېلىۋال، ئىككىلار يەنە ئىككى چۆرە قىز ئېلىپ شىرىن بىلەن بىللە بېرىڭلار. ياشانغانلاردىن تۆت كىشى مەپە كەينىدىن ماڭسۇن، چوڭ مەپىدىن بىرنى ئالدۇرۇپ، ئۇنىڭغا سىلەر بىللە بارمىغانلار چۈشۈڭلار، كىچىك مەپىگە چۆرىلەر چۈشسۇن، ــ دەپ تاپىلىدى.

جۇرۇينىڭ ئايالى خوش دەپ ماڭاي دېيىشىگە، فېڭجيې يەنە مۇنداق دەپ قوشۇپ قويدى:

ــ شىرىن بەك تېجەشلىك قىز، مېنى دېدى دەپ ئۇنىڭغا ئېيتىپ قوي: رەڭگى ئوبدانراق كىيىملىرىدىن كىيسۇن، يوغان بىر بوغچىدا كىيىم ـ كېچەك ئېلىۋالسۇن، تۇگىدىغان بوغچىسىمۇ ئوبدان بولسۇن، قول ئوتمىنىڭمۇ ئوبدىنىنى ئالسۇن. ماڭار چاغدا ئاۋۋال مېنىڭ قېشىمغا كەلسۇن، مەن كۆرۈپ باقىمەن.

جۇرۇينىڭ ئايالى خوش دەپ چىقىپ كەتتى.

خېلى ۋاقىتتىن كېيىن، شىرىن ئىككى چۆرە قىز بىلەن جۇرۇينىڭ ئايالى، قول ئوتمىنى ۋە بوغچىنى كۆتۈرۈپ كىرىشتى. شىرىنىڭ بېشىغا تاقىغان ئالتۇن جىغا، مەرۋايىتلىق تۇرگۇچلىرى پار ـ پۈر قىلىپ تۇراتتى؛ ئۇچىسىغا تېگى شاپتۇل چېچىكى رەڭلىك، گۈلى ئاق جىخەنىسىدىن تاشلانغان ئەرس جۇۋا، زەردە گۈل چېكىلگەن پىياز كۆكى كىمخاب بەل كۆڭلەك، تېشىغا كۆك تاۋار تاشلىق تېسىن كۆرمە كىيىۋالغانىدى. فېڭجيې كۆرۈپ كۈلدى:

ــ مۇنۇ ئۇچ قۇر كىيىم ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭغۇ، ساڭا ئىنئام قىلىپ ئوبدان بوپتۇ. لېكىن، مۇنۇ كۆرمە سىيدامىراق ئىكەن، بۇنى كىيگەن بىلەن سوغۇق ئۆتىدۇ، مويلۇقراق جۇۋا

كىيىۋال.

— بۇ تىيىن جۇۋىنى ئاغىچا خېنىم بەرگەن، يەنە بىر ئەرس جۇۋىمۇ بار، چاغانغىچە تېخى مويلۇق جۇۋىدىنمۇ بەرمەكچى، — دەپ كۈلدى شىرىن.

— مېنىڭدە مويلۇقىدىن بىرسى بار، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، — چۆرىسىگە تۇتقان موينا زەيلىكىنى سەت كۆرۈپ ئوڭلىتاي دەۋاتاتتىم، شۇنى كىيىپ بارغىن، چاغانغىچە ئاغىچا خېنىم ساڭا تىكتۇرۇپ بەرگەندىن كېيىن ئوڭلىتىۋالارمەن. ئۆزۈمنىڭكىنى شۇ پېتىچە بەرسەڭ بولىدۇ.

— كېلىن ئاغىچا مۇشۇنداق گەپنىمۇ دەيدىكەن، — دەپ كۈلۈشتى باشقىلار، — يىل بويى بەتخەجلىك قىلىپ، ئاغىچا خېنىمغا قانچە نەرسىلەرنى سەپلىۋەتتىلىكىنتاڭ. يېتىشمىگەن يەرلىرىگە نېمىلەرنى سەپلىگەنلىرىنى دەپ يۈرگىلى بولمايدۇ. بۇنى ئاغىچا خېنىم بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرغىلى بولامتى؟ ئەمدى مۇشۇنداق پىخسىقلارنىڭ گېپىنى قىلىپ خەقنى كۈلدۈرگىلى تۇردىلا.

— بۇ ئىشلار نەدە يۈرۈپ ئاغىچا خېنىمنىڭ خىيالىغا كەلسۇن؟ — دەپ كۈلدى فېڭجيې، — بۇلارمىغۇ چوڭ ئىشلار ئەمەس، كارىم بولمىسۇن دېسەم، يەنە شۇ ھەممىمىزنىڭ يۈز - ئابرۇيىنى قىلمىسام بولمايدىكەن. بوپتىلا، ئۆزۈم زىيان تارتسامۇ خەقلەرنى قائىدە - يوسۇنغا لايىق ياساپ - جابدۇپ تۇراي دېدىم، ياخشى ئاتاققا ئىگە بولسامىلا بولدى. بۇلار «كۆيۈپ كەتكەن قوتۇرماچتەك» بولۇپ تۇرسا، خەقلەر ئاۋۇال مېنى زاڭلىق قىلىدۇ، مېنى غوجىدارلىق قىلىپ يۈرۈپ خەقنى قەلەندەر قىلىۋېتىپتۇ، دەيدۇ.

كۆپچىلىك بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويۇپ:

— ھېچكىم سىلىدەك دانىشمەن ئەمەس جۇمۇ! يۇقىرىدا ئاغىچا خېنىمنىڭ ھالىغا يېتىدىلا، تۆۋەندە بىزدەكلەرگە

كۆيۈندىلا، ــ دېيىشتى.

شۇ گەپلەردىن كېيىن، فېڭجيې پەڭئېرنى بۇيرۇپ، تۇنۇگۈنكى قۇلپى رەڭ، سەككىز غۇزمەڭ گۈللۈك، تامار سۈرەتلىك جىخەنسە جۈيازىنى ئاچىقتۇرۇپ شىرىنگە بەردى. ئاندىن ئۇنىڭ بوغچىسىنى كۆرۈپ باقتى، تېشى تۇگمە گۈللۈك دارايىدىن، ئەستىرى سۇس قىزىل پاڭچۇدىن قىلىنغان بوغچا ئىكەن، بۇنىڭغا ئاران ئىككى قۇر نىمكەش پاختىلىق كەمزۇل بىلەن جۈيازىلا بوغجۇملىنىپتۇ. فېڭجيې يەنە پەڭئېرنى يورۇن پاڭچۇ ئەستەرلىك يۇڭ چەكمەن بوغچىنى ئاچىقىپ ئۇنىڭغا يەنە بىر دانە قارلىق كۆرمىنى بوغچىلاشقا بۇيرۇدى، پەڭئېر چىقىپ ئېلىپ كىردى، بىر دانىسى كونىراق قىزىل موت تاشلىق، بىر دانىسى نىمكەش قىزىل پەي تاۋار تاشلىق ئىدى.

بىرسى بولسىمۇ يېتىپ ئاشىدۇ، ــ دېدى شىرىن.

ــ مۇنۇ موت تاشلىقنى ئالغىن، ــ دېدى پەڭئېر كۈلۈپ، ــ مۇنۇنى قولۇمغا چىقىپ قالغاچقا ئالغاچ كىردىم، شۇڭ شيۇيەن قىزغا ئەۋەتىپ بەرگىن، تۇنۇگۈن شۇنداق قاتتىق قار يېغىۋاتقاندا، خەقلەر موتتا ياكى پەي تاۋاردا تاشلانغان جۇۋىلارنى كىيىۋاپتىكەن، ئون نەچچە قىزىل ئېگىن قاردا ئەكىس ئېتىپ، شۇنچە يارىشىپ كېتىپتۇ! يالغۇز ئاشۇ قىزلا كونا ئېگىن كىيىۋاپتىكەن، كىشىنىڭ ئىچىنى ئاغرىتىپ، دۇگدىيىپ، مانا مەن، دېگەندەك كۆرۈنۈپ قاپتۇ! مۇنۇنى شۇنىڭغا بېرەيلى.

ــ بۇ مېنىڭ نەرسەمنى خەققە ئۆز مەيلىچە بېرىۋېتىدۇ، ــ دەپ كۈلدى فېڭجيې، ــ مېنىڭ خەجلىگىنىمنى ئاز دەپ، سەنمۇ مۇنداق بېرىۋەرسەڭ تېخىمۇ ئوبدان بولغۇدەك!

ــ كېلىن ئاغىچا، ئۆزلىرى ھەمىشە ئاغىچا خېنىمغا ۋاپادارلىق كۆرسىتىپ، تۆۋەندىكىلەرگە كۆيۈنگەنلىكىلىرىدىن مۇشۇنداق بولىدۇ، ــ دېيىشتى باشقىلار كۈلۈشۈپ، ــ كېلىن ئاغىچا، ئۆزلىرى ئادەتتە بېخىللىق قىلىپ، نەرسە ـ كېرەكلەرنى تىقىشتۇرۇپ قويۇپ، تۆۋەندىكىلەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمايدىغان

بولسىلا، بۇ خېنىم مۇشۇنداق قىلىشقا پېتىنالامتى؟

ــ شۇڭا، مېنى بىلىدۇ، بىلگەندىمۇ ئانچە ـ مۇنچىلا بىلىدۇ، ــ دېدى فېڭجيې، ئاندىن شىرىنگە تاپلىدى، ــ ئاناڭ ساقىيىپ قالسا ياخشى. قاچانكى بولالماي قېلىپ ئۇ يەردە تۇرۇپ قالىدىغان بولساڭ، كىشى ئەۋەتىپ ماڭا خەۋەر قىلىپ قوي، مەن ساڭا ئورۇن ـ كۆرپە ئەۋەتكۈزۈپ بېرىمەن، ئۇلارنىڭ ئورۇن ـ كۆرپە، باش تارايدىغان نېمىلىرىنى ئىشلىتىپ يۇرمە، ــ ئاندىن يەنە جۇرۇيىنىڭ ئايالىغا جېكىلىدى، ــ سىلەر ئەلۋەتتە بۇ يەرنىڭ قائىدە ـ يوسۇنىنى بىلىسىلەر، مەن تاپىلىمىساممۇ بولار.

ــ بىلىمىز، ــ دەپ جاۋاب بەردى جۇرۇيىنىڭ ئايالى، ــ بىز ئۇ يەرگە بارغاندا ئۇلارنى يولاتمايمىز. تۇرۇپ قالىدىغان ئىش بولسا، ئايرىم بىر ـ ئىككى ئېغىز ھۇجرا راسلىتىمىز.

شۇنىڭ بىلەن جۇرۇيىنىڭ ئايالى شىرىن بىلەن چىقىپ كەتتى، مۇلازىملارغا پانۇس ئېلىۋېلىشنى تاپىلاپ، ئاندىن بىر ـ بىرلەپ مەپىلەرگە چۈشۈپ خۇزىنىڭ ئۆيىگە كېتىشتى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالسۇن.

فېڭجيې ئارامبەخش ھويلىدىكى ئىنىگىلەردىن ئىككىسىنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇلارغا جېكىلەپ قويدى:

ــ شىرىن يېنىپ كېلەلمەيدىغان ئوخشايدۇ. سىلەر ياخشى ـ يامانىنى پەرق ئېتىدىغان دېدەكلەردىن تاللاپ، باۋيۇينىڭ ھۇجرىسىدا كېچىسى نۆۋەتچىلىك قىلىشقا قويۇڭلار. ئۆزۈڭلارمۇ ئوبدان خەۋەر ئېلىپ تۇرۇڭلار، باۋيۇي ئۆزى بىلگىنىچە كېلىش ـ پەخەشلىك قىلىپ يۇرمىسۇن.

ئىككى ئىنىگە خوش دەپ چىقىپ كېتىشتى، بىردەمدىن كېيىن قايتىپ كېلىشىپ:

ــ چىگۈېن بىلەن شېيۈنى ھۇجرىغا قارايدىغانغا قويدۇق، بىز تۆتىمىز كېچىسى نۆۋەت بىلەن قاراپ چىقىمىز، ــ دەپ مەلۇم قىلىشتى.

فېڭجيې بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ:

ــ باۋيۇينى ئاخشىمى بالدۇرراق يېتىشقا، ئەتىسى ئەتىگەن تۇرۇشقا سۈيلەپ تۇرۇڭلار، ــ دەپ تاپىلىدى.

ئىنىگىلەر خوش دېيىشىپ باغقا يېنىپ كىرىشتى.

بىر دەمدىن كېيىنلا، جۇرۇينىڭ ئايالى كېلىپ فېڭجيېگە ئۇچۇرنى بەردى:

ــ شىرىنىڭ ئانىسى كۆزنى يۇمدى، شىرىن قايتىپ كېلەلمەيدىغان بولدى.

فېڭجيې بۇ ئەھۋالنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلدى، شىرىننىڭ ئورۇن ـ كۆرپە ۋە پەرداز جابدۇقلىرىنى ئەكېلىش ئۈچۈن نەزەرباغقا كىشىمۇ جورۇدى. باۋيۇي ئۇ نەرسىلەرنى چىڭۇېن بىلەن شېيۋ يىغىشتۇرۇپ تەخلەپ بەرگۈچە قاراپ تۇردى. نەرسىلەرنى ئەۋەتىۋەتكەندىن كېيىن، چىڭۇېن بىلەن شېيۋ چالا قالغان بېزەكلىرىنى ئېلىۋېتىپ كۆڭلەكلىرىنى يەڭگۈشلىۋالدى. چىڭۇېن ئوت ساندۇقىنىڭ① ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇردى.

ــ بۇگۈن ئۆزۈڭنى خان قىز قىلىۋالماي، مىدىرلىغاچ تۇرساڭ بولۇرمىكىن، ــ دەپ كۈلدى شېيۋ.

ــ سىلەر ھەممىڭلار كۆزدىن يوقالغاندىن كېيىن قىمىرلىساممۇ كېچىكمەيمەن، ــ دېدى چىڭۇېن، ــ سىلەر بىر كۈن بولساڭلار، مەن بىر كۈن بولسىمۇ ئارام ئېلىۋالاي.

ــ جېنىم ئاچا، ــ دېدى شېيۋ كۈلۈپ، ــ مەن ئورۇن سالاي، سەن كىيىم ئەينىكىنىڭ پەردىسىنى چۈشۈرۈپ، ئۈستىدىكى باسۇرۇقنى باستۇرۇپ قوي، سېنىڭ بويۇڭ مېنىڭكىدىن ئېگىزرەك.

شېيۋ باۋيۇينىڭ ئورنىنى سېلىپ قويۇشقا كىرىپ كەتتى.

ــ ئو ... شتە، ــ دەپ قويۇپ كۈلدى چىڭۇېن، ــ ئەمدىلا

---

① ئوت ساندۇق ــ سەندەل (ئوتدان) ئۈستىگە قاپلاپ قويىدىغان ۋە ھاۋا يۈرۈشۈپ تۇرىدىغان قاسقانسىمان جابدۇق.

ئولتۇرۇپ ئىسسىناي دېسەم، سەن ئىش تاپقىلى تۇردۇڭ.

شۇ تاپتا باۋيۇي ئىچى پۇشۇپ، شىرىنىڭ ئانىسى نېمە بولدىكىن دەپ ئويلىنىپ ئولتۇراتتى، چىكۆبىنىڭ ھېلىقى گېپىنى ئاڭلاپ قېلىپ، ئۆزى چىقىپلا ئەينەكنىڭ پەردىسىنى چۇشۇرۇپ باستۇرۇقنى تارتىپ قويدى. يېنىپ كىرىپ:

— سىلەر ئىسسىنىۋېرىڭلار، مەن باسۇرۇپ قويدۇم، — دېدى كۈلۈمسىرەپ.

— ھەمىشە مۇنداق ئىسسىنىۋەرگىلى بولمايدۇ، — دېدى كۈلۈپ چىكۆبىن، — ئەمدى ئېسىمگە كەلدى، قىزىق سۇداننى[1] تېخى ئېلىپ كىرمەپتۇ.

— ئەجەبمۇ ئۇنى ئەسلەپ قاپسەن! — دېدى شېيۆ، — غوجام ئادەتتە قىزىق سۇدانىنى ئىشلەتمەيدۇ. ئاۋۇ ئوت ساندۇقىنىڭ ئۈستى ئىسسىق، ئۆيدىكى كاڭدەك سوغۇق ئەمەس، بۇگۈن ئىشلەتمىسەكمۇ بولىدۇ.

— سىلەر ئىككىڭلار ئاشۇنىڭ ئۈستىدە ئۇخلاڭلار، — دېدى كۈلۈپ باۋيۇي، — ھۇجرامنىڭ تېشىدا ئادەم بولمىسا، مەن قورقۇپ كېچىچە ئۇخلىيالمايمەن.

— مەن مۇشۇ يەردە ئۇخلايدىغىنى، شېيۆ، سەن غوجامنىڭ ھۇجرىسىنىڭ يېنىدا ئۇخلا، — دېدى چىكۆبىن.

بۇلار گەپ ـ سۆز بىلەن بولۇۋاتقاندا بىرىنچى جېسەك ئۇرۇلدى. شېيۆ پەردىنى چۇشۇرۇۋېتىپ، چىراغ ـ كۆجىلەرنى يۆتكىۋېتىپ، باۋيۇينى ياتقۇزۇپ قويۇپ، ئىككىسى ئاندىن ئۇخلىدى. چىكۆبىن ئوت ساندۇقىنىڭ ئۈستىدە، شېيۆ ئىللىق ھۇجرىنىڭ يېنىدا ياتتى.

ئۇچىنچى جېسەك ۋاقىتىدىن كېيىن، باۋيۇي چۇشەكەپ شىرىنىنى قىچقاردى. ئىككى قېتىم ۋارقىرىدى، ھېچكىم جاۋاب بەرمىدى، ئۆزى ئويغىنىپ كېتىپ، شىرىنىڭ يوقلۇقى ئېسىگە

---

① قىزىق سۇدان — قىش كۈنى ئورۇن ـ كۆرپىنى ئىسىتىدىغان، ئىچىگە قاي-ناق سۇ ئېلىنىدىغان قىزىق سۇدان.

كەلدى ـ دە، كۈلىۋەتتى. چىڭۋېن ئويغىنىپ شېيۆنى قىچقاردى:
ـــ مەن چېغىمدا ئويغىنىپ كەتتىم. يېنىدا قوغداپ ياتقان ماۋۇنىڭ ھېچنېمىنى بىلمەي مۇردىدەك يېتىۋەرگىنىنى !
شېيۆ بۇيانغا ئۆرۈلۈپ بىر ئەسنەپ قويۇپ كۈلدى:
ـــ ئۇ شىرېننى قىچقارغان تۇرسا، ماڭا نېمە ئالاقىسى بار ئىكەن! ھە نېمە قىلىلا؟
ـــ چاي ئىچىمەن، ـــ دېدى باۋيۈي.
شېيۆ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، قىسقا قىزىل پاڭچۇ چاپىنىنى كىيىپلا ماڭغانىدى، باۋيۈي:
ـــ مېنىڭ جۇۋامنى يېپىنىۋال، سوغۇق ئۆتۈپ كەتمىسۇن، ـــ دېدى.
شېيۆ كەينىگە يېنىپلا باۋيۈي يېپىنىۋالغان بۇلغۇن تامىقىدىن تىكىلگەن يۆگەم پەشلىك جۇۋىنى ئېلىپ يېپىنىۋالدى. پەسكە چۈشۈپ داستا قولىنى يۇدى. ئاۋۋال بىر پىيالە ئىسسىق سۇ قۇيۇپ، يوغان تۈكۈرۈكداننى ئېلىپ كەلدى، باۋيۈي ئاغزىنى چايقىدى، ئاندىن شېيۆ چاي سوغىسىدىن پىيالە ئېلىپ ئىلمان سۇدا چايقىۋېتىپ، چايداندىن يېرىم پىيالە چاي قۇيۇپ باۋيۈيگە بەردى، ئۆزىمۇ ئاغزىنى چايقىۋېتىپ يېرىم پىيالە قۇيۇپ ئىچتى.
ـــ ئوبدان سىڭلىم، ماڭىمۇ بىر يۇتۇم بەرسەڭچۇ ! ـــ دەپ كۈلدى چىڭۋېن.
ـــ بارغانسېرى كۆرەڭلەپ كېتىۋاتىسەن جۇمۇ! ـــ دېدى شېيۆ كۈلۈپ.
ـــ ئوبدان سىڭلىم، ئەتە ئاخشاملىققا سەن قىمىرلىماي يات، مەن كېچىچە سېنى كۈتۈپ چىقاي، بولامدۇ؟
شېيۆ نائىلاج ئۇنىڭغا ئېغىز چايقايدىغانغا سۇ بەردى، ئاندىن يېرىم پىيالە چاي قۇيۇپ بەردى.
ـــ ئىككىڭلار ئۇخلىماي گەپلىشىپ تۇرۇڭلار، مەن تالاغا چىقىپ كىرەي، ـــ دېدى شېيۆ.

ـــ تالادا سېنى ساقلاپ تۇرغان جىن بار جۇمۇ، دەپ كۈلدى چىڭۈېن.

ـــ تالا راسا ئايدىڭ، بىز پاراڭلىشىپ تۇرىمىز، سەن چىقىپ كېتىۋەر، ـــ دەپ باۋيۇي بىر ـ ئىككى يۆتىلىپ قويدى.

شېيۆ ئارقا ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، كىگىز مىلەڭزىنى قايرىپ قاراپ باقتى، تالا دەرۋەقە ئايدىڭ ئىكەن. ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، چىڭۈېن ئۇنى بىر قورقۇتۇپ ئويناي دېگەن ئوي بىلەن، ئۆزىنىڭ ئادەتتە باشقىلاردىن غەيرەتلىكرەك ئىكەنلىكىگە تەمەننا قويۇپ، سوغۇققا پىسەنتىمۇ قىلماي، كىيىمىنىمۇ يېپىنمۇۋالماي، قىسقا جۈيازىسى بىلەنلا ئوت ساندۇقىدىن چۈشۈپ، پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ كەينىدىن ماڭدى.

ـــ قويساڭچۇ، سوغۇقتىمۇ ئوينىشامدۇ، ـــ دەپ هاي بەردى باۋيۇي.

چىڭۈېن قولىنى سىلكىپ قويۇپ ئۆيدىن چىقتى، تالا سۈتتەك ئايدىڭ ئىدى، غۇررىدە شامال ئۇرۇپ، ئۇنىڭ سۆڭىكى ـ سۆڭىكىگە سوغۇق ئۆتكەندەك بولدى ـ دە، ئىختىيارسىز ئەندىكىپ كەتتى. كۆڭلىدە: «خەقلەر بەدەن قىزىپ تۇرغاندا سوغۇق شامالغا چىقماسلىق كېرەك دەپ بىكار ئېيتمىغانىكەن، دەرۋەقە بۇ سوغۇق يامان ئىكەن» دېگەن ئوي بىلەن، شېيۆنى قورقۇتاي دەپ تۇرۇشىغا، باۋيۇي ئۆيدە ۋارقىرىدى:

ـــ چىڭۈېن كەينىڭدىن چىقىپ كەتتى!

چىڭۈېن شۇ زامان يېنىپ كىرىپ:

ـــ ئۇنى ئۆلگۈدەك قورقۇتۇۋېتىتتىمۇ؟ ئىچ ئاغرىتقاق مومايدەك كۆيۈپ ـ پىشىپلا كېتىدىكەنلا، ـــ دېدى كۈلۈپ ئۇ.

ـــ ئۇنى بەك قورقۇتۇۋېتەرمىكىن دەپ ئەنسىرىگىنىم يوق، ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ـــ بىرىنچىدىن، سەن سوغۇقتا توڭلىساڭ ياخشى بولمايدۇ. ئىككىنچىدىن، ئۇ بىخەستە تۇرغاندا، ۋارقىرۋەتسە باشقىلارنى ئويغىتىۋېتىدۇ. ئۇ چاغدا خەق بىزنى

ئوينىشۇپتىپتۇ دېمەي، «شىرىن كېتە ـ كەتمەيلا شەيتانلىق قىلغىلى تۇرۇپسىلەر» دەيدۇ. بۇ يەرگە كېلىپ يوتقانىنىڭ ماۋۇ يېنىنى قىستۇرۇپ قوي.

چىگۈبن كېلىپ يوتقانىنى قىستۇرۇپ قويدى، قولىنى يوتقانغا تىقىپ ئىسسىتماقچى بولدى.

ـــ قولۇڭ نېمانداق سوغۇق ! توڭلاپ كېتىسەن دېمىگەنمىدىم ! ـــ دەپ كۈلدى باۋيۇي ۋە چىگۈبنىڭ ئىككى مەڭزى ئەڭلىكتەك قىزىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، سىلاپ بېقىۋىدى، قولىغا مۇزدەك بىلىندى.

ـــ يوتقانغا كىرىپ ئىسسىنىۋال، ـــ دېدى باۋيۇي.

شۇنداق دېيىشىگىلا، ئىشىك «گۇپپىدە» قىلدى ـ دە، شېيۇ كۈلگىنىچە ھاپىلا ـ شاپىلا كىرىپ كەلدى:

ـــ ئەجەبمۇ قورقۇپ كەتتىم، ـــ دېدى ئۇ، ـــ قاراڭغۇدا، سۇنئىي قورام تاشنىڭ كەينىدە بىركىم زوڭ ئولتۇرغانىدەك كۆرۈندى. ۋاراقراي دېگەنىدىم، بايا ئۇ قارىغان توخۇسى ئىكەن، مېنى كۆرۈشى بىلەنلا پۇرراپ ئۇچۇپ ئايدىڭغا چۈشتى، قارىسام، شۇ. تەنتەكلىك قىلىپ سۇرەن سالغان بولسام خەقلەرنى پاراكەندە قىلىۋېتىدىكەنمەن، ـــ ئاندىن ئۇ قولىنى يۇيۇۋېتىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ چىگۈبنىنى چىقىپ كەتتى دېۋىدىلىغۇ؟ قېنى ئۇ كۆرۈنمەيدىغۇ؟ ھەرقاچان مېنى قورقۇتقىلى چىقىپ كەتكەن نېمە.

ـــ مانا بۇ ئەمەسمىكەن؟ ـــ دېدى كۈلۈپ باۋيۇي، ـــ بۇ يەردە ئىسسىنىۋاتىدۇ ! مەن ھاي دەپ توۋلىمىغان بولسام سېنى راسا قورقۇتۇۋېتەتتى.

ـــ مەن قورقۇتمىساممۇ، بۇ جۇۋاينىمەك ئۆزىدىن ئۆزى قورقۇپ ـ پىسىپ كېتىپتۇ، ـــ دېدى چىگۈبن كۈلۈپ ۋە تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئورنىغا كەلدى.

ـــ سەن ئاشۇنداق بەيگىچىدەك كىيىنگەن پېتىڭ غىرمىيىپ تالاغا چىققان ئوخشىمامسەن؟ دېدى شېيۇ.

ـــ شۇنى دېمەمسەن، مۇشۇ پېتىچە چىقىپ كەتتى! ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

ـــ ھوي، ياخشى كۈن كۆرمەي ئۆلىدىغان! سەن چىقىپ بىردەم تۇرۇپ باققىنا، تېرەك توڭلاپ ئېتىلىپ كەتمىگىنىنى كۆرەي ! ـــ دېدى شېيۇ ۋە ئوتداننىڭ مىس قاپقىقنى ئېچىپ، بەل كۇرەك بىلەن چوغنى كۆمۈپ قويۇپ، تېز كۆيىدىغان كۇجىدىن ئىككى تالنى سېلىپ قاپقاقنى ياپتى. شىرمەلنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، چىراغنى پەرلەپ قويۇپ ئۇخلاشقا ياتتى.

چىڭۇېن بايا توڭلاپ كېتىپ، ئەمدى بىردىنلا ئىسسىنىشى بىلەنلا بىر ـ ئىككى چۇشكۇرۇۋەتتى.

ـــ قانداق ئىكەن! ئاخىر زۇكامداپ قالدىڭ مانا، ـــ دېدى باۋيۇي ئۇلۇغ تىنىپ قويۇپ.

ـــ ئۇ ئەتىگەندىن بۇيان مەجەزىم يوق دەپ غىڭشىپ يۇرەتتى، ـــ دېدى شېيۇ كۈلۈپ، ـــ بۇگۈن تاماقنىمۇ تۇزۇك يېمىدى، ـــ كۇتۇنەي دېمەستىن، تېخى خەقنى ئەخمەق ئېتىپ ئويناماقچى بوپتۇ. ئەتە ئاغرىپ قالسا ئۆز ئۇۋالى ئۆزىگە.

ـــ بېشىڭ قىزىۋاتامدۇ؟ ـــ دەپ سوردى باۋيۇي.

ـــ ھېچقىسى يوق، ـــ دېدى يۆتىلىپ كېتىپ چىڭۇېن، ـــ ئانچىمۇ نازۇك ئەمەسمەن !

شۇ ئەسنادا تاشقىرىقى ئۆينىڭ تەكچىسىدىكى سائەت ئىككى قېتىم داڭ ئۇردى. تاشقىرىقى ئۆيدە كۆزەتچىلىك قىلىپ ياتقان ئىنىگە بىر ـ ئىككى يۆتىلىپ قويۇپ:

ـــ قىزلار، ئۇخلاڭلار، كۈلكە ـ پاراڭنى ئەتە قىلىشساڭلارمۇ بولىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ گەپ قىلمايلى، ـــ دېدى باۋيۇي ئاستا، ـــ بولمىسا، ئۇلارنىڭ يەنە ئاغزى ئېچىلىدۇ.

شۇ گەپ بىلەن ئۇچىلىسى ئۇخلاشتى.

ئەتىسى ئورنىدىن تۇرغاندا، دېگەندەك، چىڭۇېننىڭ دىمىقى پۈتۈپ، ئاۋازى بوغۇلۇپ، بوشىشىپلا قوپتى.

ـــ ئـڭراپ شاۋقـۇن كۆتۈرمـه ! ـــ دېـدى باۋيۇي، ـــ ئـانـام ئۇقۇپ قالسا كېسىلىنى ئۆيىده بـاقسۇن دەپ ئەۋەتـكۈزۈۋېتىـدۇ. ئۆز ئۆيۈڭغۇ ياخشى، هـەر هالدا بۇ يـەرگه قارىغـاندا سوغۇقـراق. سەن ئىچكىرىكى ئۆيده يات، مەن تېۋىپ چـاقـرتاي، ئـاستا ئارقـا ئىشىكتىن كىرىپ تومۇرۇڭنى تۇتۇپ باقسۇن.

ـــ شۇنداقمۇ دەيلا، نېمىلا بولمىسۇن، چوڭ كېسىلىن ئاغىنچىغـا دەپ قويسىلا، ـــ دېدى چىڭۇېن، ـــ بولمىسا، بىرەمدىن كېيىن تېۋىپ كەلگەندە سوراپ قالسا نېمه دەپ جاۋاب بېرىمىز؟

باۋيۇي بۇ گەپنى ئورۇنلـۇق تېپىـپ ئىنىـگىلەردىـن بىرىنى چاقىرىپ تاپىلىدى:

ـــ سەن بېرىپ چوڭ كېسىلىن ئـاغىنچـىغا مەلۇم قـىلىپ قـوي، چىڭۇېن ئۆزىگه ئازراق سوغۇق تەگكۈزۈۋاپتۇ، هېچقانداق ئاغرىق دېگۈچىلىكى يوق. ئۇنىڭ ئۇستىگه شىرېن ئۆيده ئەمەس، چىڭۇېن كېسىلىنى داۋالايمەن دەپ ئۆيىگه كەتسه، بۇ يەردە ئادەم قالمايدۇ، تېۋىپ چاقـىرتساق، ئـارقا ئىشـكىتىـن ئاستـىلا كـىرىپ كـۆرۈپ باقسا، ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلمىساق، دېگىن.

ئىنىگه چىقىپ كېتىپ، بىر هازادىن كېيىن كېـلىپ مەلـۇم قىلدى:

ـــ چوڭ كېسىلىن ئاغىچا خەۋەر تېپىـپ مۇنداق دېـدى: ئىككـى بولاق دورا ئىچىپ ساقىيىپ قالسا مەيلى، ساقىيالمىسـا، ئۆيىگـه كەتكىنى تۈزۈك. هازىر هاۋامۇ ياخشى ئەمەس، باشقىلارغا كېسەل يۇقـسىمۇ چـاغلىق ئـىش، هەممـىدىن قـىزلارنىڭ سالامـەتلىـكى مۇهىم.

چـىڭۇېن ئىللىـق هۇجرىدا يـېتىپ يـۆتىلىـۋەردى، بايـىقى گەپلەرنى ئاڭلاپ غۇزۇزىده ئاچچىقى تۇتتى ـ ده:

ـــ ماڭـا ۋابا كېسىلى تېگىپتىمۇ؟ خـۇددى خـەققه يـۇقـۇپ قالىدىغاندەك قىلىشىپ كېتىپتۇ! مەن بۇ يەردىن كەتسەم، قېنىـى كۆرەرمەن، سىلەرنىڭ ئۆمۈرۋايەت باش ئاغرىقى، چىـش ئاغرىقـى تارتمىغىنىڭلارنى ! ـــ دەپلا ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى، باۋيۇي

دەرھال ياتقۇزۇپ نەسىھەت قىلدى:

ـــ خاپا بولما ! بۇ كېلىن ئاغىچىنىڭ جاۋابكارلىقىدىكى ئىش، ئاغىچا خېنىم ئۇقۇپ قالسا ماڭا كايىمدىكىن دەپ ئەنسىرەيدۇ، بۇمۇ مۇناقىلا دەپ قويغان گەپ. ئادەتتىمۇ سەن بەك تېرىككەك، ھازىر تېخىمۇ سەپرايىڭ ئۆرلەپ كېتىپتۇ.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا بىرىكىم كىرىپ:

ـــ تېۋىپ كەلدى، ـــ دەپ مەلۇم قىلدى.

باۋيۇي بۇيانغا ئۆتۈپ، كىتاب جاۋىنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنۇۋالدى، ئارقا ئىشىكنى باقىدىغان خىزمەتكار ئاياللاردىن ئىككى ـ ئۈچى تېۋىپنى باشلاپ كىردى. بۇ يەردىكى چۆرە قىزلار ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشتى. ئۈچ ـ تۆت ئىنىگە ئىللىق ھۇجرىنىڭ كەشتىلىك قىزىل چىمىلدىقىنى چۈشۈرۈۋېتىپ، چىگۈېن چىمىلدىقتىن قولىنىلا چىقىرىپ بەردى. تېۋىپ ئۇنىڭ قولىدىكى ئۇزۇن ئۆستۈرۈلگەن ئىككى تىرناقتىكى خېنە ئىزلىرىنى كۆرۈپ كەينىگە قارىۋالدى. ئىنىگىلىرىدىن بىرسى دەرھال كېلىپ قولىنى ياغلىق بىلەن يېپىپ قويدى. تېۋىپ بىر قۇر تومۇر تۇتقاندىن كېيىن، تاشقىرىقى ئۆيگە يېنىپ چىقىپ ئىنىگىلەرگە:

ـــ خېنىم زۇكام تېگىپ قەۋزىيەت بولۇپ قاپتۇ، يېقىندىن بۇيان ھاۋامۇ ياخشى ئەمەس، ئازراق قىزىتمىسىمۇ بارەك قىلىدۇ. ھېلىمۇ ياخشى، خېنىم ئادەتتە غىزانى كەمرەك يەيدىكەن، سوغۇقمۇ ئانچە تەگمەپتۇ، ماغدۇرى كەم بولغانلىقتىن، تاسادىپىي ئازراق كېسەل يۇقتۇرۇۋاپتۇ، ئىككى بولاق دورا يەپ، ئىچى بوشسا ئوڭلىنىپ قالىدۇ، ـــ دېدى ـ دە، ئىنىگىلەر بىلەن چىقىپ كەتتى.

شۇ ئاردا لى ۋەن كىشى ئەۋەتىپ، ئارقا ئىشىكتىن ئۆتىدىغانلارغا ۋە ھەرقايسى ئورۇنلاردىكى دېدەكلەرگە ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىپ تۇرسۇن دەپ ئۇقتۇرۇپ قويغانىدى. تېۋىپ باغنىڭ مەنزىرىسىنى كۆردى ـ يۇ، بىرەرمۇ قىز ۋۇجۇدىنى ئۇچراتمىدى.

بىرده‌مدىن كېيىن باغ ئىشكىدىن چىقىپ، باغنىڭ ئىشىكىنى باقىدىغان مۇلازىملارنىڭ نۆۋەتچىلىك ئۆيىگە كىرىپ، شۇ ئۆيدە ئولتۇرۇپلا دورا قەغىزى يېزىپ بەردى.

ــ بېگىم، كەتمەي تۇرسىلا، ــ دېدى ئىنىگە، ــ بىزنىڭ غوجام گىجىگراق، بەلكىم سورايدىغان گېپى باردۇ.

ــ بايا كۆرگىنىم خېنىم ئەمەس، غوجام ئوخشىمامدۇ؟ ــ دەپ سوراپ قالدى تېۋىپ، ــ ئۇ ئۆي قىز ھۇجرىسىدەك قىلىدۇ، چىملىدىقنى چۈشۈرۈۋەتكەندىن كېيىن كېسەل كۆردۈم، ئۇ قانداقسىغا غوجام بولسۇن؟

ــ ۋاي بېگىم، ــ دېدى ئىنىگە كۈلۈپ، ــ بايىلا تېخى چاكار بالا: «بۇگۈن يېڭى تېۋىپ تەكلىپ قىلىپ كەلدۇق» دېگەنىدى. ئۆزلىرى راستلا بىزنىڭ خانىمدانىكى ئىشلارنى بىلمەيدىكەنلا ـ دە ! ئۇ ئۆي بىزنىڭ غوجامنىڭ ئۆيى، سىلى تومۇرىنى تۇتقان كىشى شۇ ئۆيدىكى دېدەك، دېمىسىمۇ ئۇ ھەممىدىن چوڭى. نەدە ئۇ خان قىز ھۇجرىسى بولسۇن؟ خان قىزلار ئاغرىپ قالسا، سىلى بۇنداق ئاسان كىرەلەمدىلا!

ئىنىگە گېپىنى تۇگىتىپ دورا قەغىزىنى ئېلىپ باغقا كىرىپ كەتتى.

باۋيۇي قەغەزنى كۆردى. قەغەزدە سۈزە، قارا بۇيا، كەمەك، چېتىن چېچەك قاتارلىق دورىلار، كەينىگە ياۋا موزا، چاكاندا يېزىلغانكەن.

ــ ھەي ئۆلگۇر! ئۇ قىز بالىلارنىمۇ بىزنى داۋالىغاندەك داۋالامدىكەن، بۇنى قانداق ئىشلەتكىلى بولسۇن؟ ــ دېدى باۋيۇي، ــ قەۋزىيەت بولۇپ قالغان تەقدىردىمۇ، ياۋا موزا، چاكاندىنى ئۇ قانداق كۆتۈرەلەيدۇ؟ ئۇنى كىم چاقىرىپ كەلگەن؟ ئۇنى تېزرەك يولغا سېلىۋېتىڭلار! تونۇش تېۋىپلاردىن بىرىنى چاقىرىپ كېلىڭلار.

ــ قانداقراق دورىلارنى بۇيرۇغانلىقىنى بىز بىلمەيدىكەنمىز، ــ دېدى ئىنىگە، ــ يەنە مۇلازىمنى ئەۋەتىپ ۋاڭ تېۋىپنى چاقىرتىپ

كېلىشقۇ ئاسان. مۇنۇ تېۋىپنى باش دەپتەردارغا ئېيتمايلا چاقىرتىپ كەلگەن، بۇنىڭغا قەدەم ھەققى بېرىشكە توغرا كېلىدۇ.

ــ ئۇنىڭغا قانچە پۇل بېرىمىز؟ ــ دەپ سورىدى باۋيۇي.

ــ ئاز بەرسەك سەت بولار، بىر ـ ئىككى سەر كۆموش بەرسەك، بىزنىڭ خانىدانىنىڭ يوسۇنىغا لايىق ئىش بولارمىكىن، ــ دېدى خىزمەتكار ئايال.

ــ ۋاڭ تېۋىپ كەلگەندە ئۇنىڭغا قانچە پۇل بېرىلەتتى؟ ــ دېدى باۋيۇي.

ــ ۋاڭ تېۋىپ بىلەن جاڭ تېۋىپ ھەر قېتىم كەلگىنىدە پۇل بېرىلمەيتتى، ــ دېدى كۇلۇپ خىزمەتكار ئايال، ــ ھەر يىلى ھېيت ـ ئايەم، چاغان كۈنلىرى بولغاندا ئۇلۇغۋجىلا بىرمۇنچە سوۋغات ئەۋەتىلەتتى، بۇ قائىدە بولۇپ قالغان يىللىق مائاش. مۇنۇ ئادەمنىڭ بىرىنچى قېتىم كېلىشى، بۇنىڭغا بىر ـ ئىككى سەر كۈموش بېرىشكە توغرا كېلىدۇ.

باۋيۇي دەرھال شېيۋىنى كۈموش ئاچقىشقا بۇيرۇدى.

ــ شىرىن ئاچام پۇلنى نەگە قويدىكىنتاڭ ! ــ دېدى كۇلۇپ شېيۋ.

ــ ئاۋۇ سەدەپ بىلەن نەقىشلەنگەن كىچىك ئىشكاپتىن كۈموش ئالغانلىقىنى پات ـ پات كۆرۈپ قالاتتىم. يۇر، ئىككىمىز ئىزدەپ باقايلى، ــ دېدى باۋيۇي. ئاندىن شېيۋ بىلەن ئىككىسى شىرىن نەرسە ـ كېرەك دۆۋىلەپ قويغان ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ، ھېلىقى ئىشكاپنى ئاچتى. ئۇستۇنكى قەۋىتىدە قەلەم ـ سىياھ، يېلىپۇگۇچ، ئەتىرتوقاچ[1]، رەڭگارەڭ ھەميان، ئىشتانباغ قاتارلىق نەرسىلەر بار ئىكەن. ئاستىنقى قەۋىتىدە بىرنەچچە تىزىق داچەن تۇرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تارتمىسىنى ئېچىۋىدى، كىچىك بىر بولاق چىقتى، ئىچىدە بىرنەچچە پارچە

① ئەتىرتوقاچ ــ خۇشبۇي ماتېرىياللاردىن ياسالغان توقاچ، بۇنى يانغا ئېسىۋالىدۇ ياكى كۆيدۈرسىمۇ بولىدۇ.

كۇموش هەم تارازىمۇ بار ئىكەن. شېيۇ بىر پارچە كۇموشنى ئېلىپ تارازىغا سېلىپ:

— قايسى چېكىتتى بىر سەردۇ؟ — دەپ سورىدى.

— مەندىن سورىغىنىڭ قىزىق، — دېدى كۇلۇپ باۋيۇي، — سەن بۇ يەرگە يېڭى كەلگەن ئادەممىدىڭ؟

شېيۇ كۇلۇپ كېتىپ، باشقىلاردىن سوراپ كىرمەكچى بولۇۋىدى، باۋيۇي:

— يوغانراقىدىن بىر پارچە ئېلىپ بەرسەڭلا بولىدىغۇ، سودىگەرچىلىك قىلمىغاندىن كېيىن، بۇنى ھېسابلاپ نېمە قىلاتتۇق! — دېدى.

شېيۇ تارازىنى قويۇپ، كۇموشتىن بىر پارچىنى دەڭسەپ بېقىپ:

— بۇ بىر سەر كېلىدىغان ئوخشايدۇ، — دېدى، — كۆپ كەتسە كېتىۋەرسۇنلا، بولمىسا، ئۇ گاداي بىزنىڭ تارازىنى ئۇقمايدىغانلىقىمىزنى دېمەي، بىزنى پىخسىق ئوخشايدۇ دەپ زادىلىق قىلىپ يۈرمەسۇن.

ھېلىقى خىزمەتكار ئايال بوسۇغىدا تۇرۇپ:

— ئۇ بەش سەرلىك نۆكچىنىڭ كېسىلگەن يېرىمى ئىكەن، كەم دېگەندە ئىككى سەر چىقىدۇ! ھازىر ئۇنى كېسىدىغانغا قايچىمۇ يوق، خېنىم، ئۇنى ئېلىپ قويۇپ، كىچىكرەكىدىن بىرنى ئېلىڭ، — دېدى.

شېيۇ ئاللىقاچان ئىشكاپنى ئېتىۋېتىپ يېنىپ چىقىۋاتاتتى.

— ئۇنى كىم ئىزدەپ يۈرەتتى، قانچە بولسا بولىمىدۇ، ئاپىرىپ بەرسىڭىز ئىش تۈگەيدۇ، — دېدى ئۇ.

— سەن چاپسانراق بېيىمىڭغا دېگىن، باشقا تېۋىپ چاقىرىپ كەلسۇن، — دېدى باۋيۇي.

خىزمەتكار ئايال كۇموشنى ئېلىپ ئۆز ئىشىغا چىقىپ كەتتى.

بىردەمدىن كېيىن، بېيىمىڭ ۋاڭ تېۋىپنى چاقىرىپ كەلدى.

بۇ تېۋىپ ئاۋۋال تومۇر تۇتۇپ ئاندىن كېسەلنى دەپ بەردى، بۇنىڭ دېگىنى ئاۋۋالقى تېۋىپنىڭكىدىن باشقىچە بولۇپ چىقتى. يازغان دورا قەغىزىدە ياۋا موزا، چاكاندا قاتارلىق دورىلار يوق، داڭگۇي، جۇزە شۆپۈكى، ئاق چوغلۇق قاتارلىق دورىلار بار ئىدى. مىقدارىمۇ ئاۋۋالقى دورىدىن ئازايتىلغانىدى.

ـــ قىز بالىنىڭ دورىسى دېگەن مانا مۇنداق بولىدۇ، ـــ دېدى باۋيۇي خۇشال بولۇپ، ـــ ئىچىنى بوشاتقاندىمۇ ھەددىدىن ئارتۇق بولۇپ كەتسە بولمايدۇ. ئۆتكەن يىلى مەن كېسەل بولۇپ قىزىتمام ئېشىپ قەۋزىيەت بولۇپ قاپتىكەنمەن، ۋاڭ تېۋىپ كۆرۈپ، مېنى چاكاندا، سىگىرتاش، ياۋا موزا قاتارلىق كۈچلۈك دورىلارنى كۆتۈرەلمەيدۇ، دېگەن. مەن ۋە سىلەر خۇددى بۇلتۇر كۈزدە جىيا يۇن ماڭا سوۋغات قىلىپ ئەكېلىپ بەرگەن يېڭى ئېچىلغان ئاق يەسىمەنگە ئوخشايمىز. مەن كۆتۈرەلمىگەن دورىنى سىلەر كۆتۈرەلەمتىڭلار؟ مەسىلەن، خەقنىڭ قەبرىستانلىقىدىكى يوغان تېرەكنى ئالساق، قارىسا، شاخ ـ شۇمبا، يوپۇرماقلىرى باراقسان كۆرۈنىدۇ، لېكىن ئىچى پور بولىدۇ، بىز شۇنىڭغا ئوخشايمىز.

ـــ دالادىكى قەبرىستاندا قارىغاي، ئارچا بولماي تېرەكلا بولامدۇ؟ ـــ دېدى كۇلۇپ شېيۇ، ـــ تېرەك كىشىگە بەك سەت كۆرۈنىدۇ، شۇنچە يوغان تۈرۈپمۇ ئازلا يوپۇرمىقى بار، ئازراق شامالنى كۆرە ـ كۆرمەيلا شىلدىرلاۋېرىدۇ. ئەتەي شۇنىڭغا ئوخشىتىپ بىزنى تولا سەتلەشتۇرۇۋەتتىلە.

ـــ ئۆزىمىزنى قارىغاي بىلەن ئارچىغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ، ـــ دېدى باۋيۇي كۇلۇپ، ـــ ھەتتا كۇك فۇزىمۇ: «قاتتىق سوغۇق بولغاندىن كېيىن، قارىغاي بىلەن ئارچىنىڭ ئاندىن غازاڭ بولىدىغانلىقى بىلىنىدۇ» دەپتىكەن. دېمەك، بۇ ئىككى دەرەخ ئېسىل نەرسە، ئىزا تارتمايدىغان كىشى ئۆزىنى شۇنىڭغا كەلسە ـ كەلمەس ئوخشىتىدۇ.

شۇ ئەسنادا خىزمەتكار ئايال دورىنى ئېلىپ كەلدى. باۋيۇي

دورا قاينىتىدىغان كۈموش كۇرىنى تاپتۇرۇپ چىقىپ ئوتداندا قاينىتىشقا جورۇدى.

ــ ئۇنداق قىلماي، چايخانىدا قاينىتسىمۇ بولىۋېرەتتى ! ــ دېدى چىكۆبن، ــ بۇ يەردە قاينىتساڭلار ئۆينىڭ ئىچى، ئۆيدە دورا پۇراپ كەتسە قانداق بولىدۇ؟

ــ دورىنىڭ پۇرىقى باشقا ھەرقانداق گۇلنىڭ پۇرىقىدىنمۇ خۇشبۇي بولىدۇ! ــ دېدى باۋيۇي، ــ مالائىكلەر، پەرىزاتلار دورا يىغىپ پىشۇرۇشنى، ئەۋلىيالار بىلەن زاھىتلارمۇ دورا يىغىپ تەييارلاشنى ئەڭ ئېسىل ئىشلاردىن ھېسابلايدىكەن! بۇ ئۆيدە ھەر خىل نەرسىلەر تەلىتۆكۈس بولسا، دەپ ئويلايتتىم، پەقەت دورىنىڭ خۇشبۇيىلا كەملىك قىلمىۋاتاتتى، ئەمدى بۇمۇ تەل بولىدىغان بولدى.

شۇ گەپ بىلەن دورىنى ئوتقا قويدۇردى. ئاندىن شېيۆگە ئازراق نەرسە تەييارلاپ ئىنىگىدىن شىرىنگە ئەۋەتىپ بەرگىن، موماي بېرىپ شىرىنگە كۆپ يىغلىما دېسۇن، دەپ تاپىلىدى. بۇ ئىشلارنى بىر ـ بىرلەپ جايلاپ بولغاندىن كېيىن، جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا سالام بېرىپ، غىزا يېيىش ئۈچۈن ئالدىنقى ھويلىغا چىقىپ كەتتى.

بۇ چاغدا فېڭجيې جيا ئانا ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار بىلەن بىر ئىشنى مەسلىھەتلىشىۋاتقانىكەن.

ــ كۇن قىسقا، ئۇنىڭ ئۇستىگە سوغۇق، ــ دېدى فېڭجيې، ــ بۇنىڭدىن كېيىن چوڭ يەڭگىمىز بىلەن خان قىزلار تاماقنى باغدا يېسە، كۇن ئىسسىغاندىن كېيىن كېلىپ ـ كېتىپ يۈرسىمۇ بولىۋېرىدۇ.

ــ بۇمۇ ئوبدان مەسلىھەت بولدى، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۈلۈپ، ــ بوران چىقىپ، قار يېغىپ قالغان چاغلاردا ئۇلارغا تېخىمۇ ئەپلىك بولىدۇ. غىزا يەيمىز دەپ سوغۇق يەۋالسىمۇ ياخشى بولمايدۇ، ئاچ قورساق كېلىۋېتىپ، بىرمۇنچە سوغۇق يەپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە غىزا يېسە ئوبدان بولمايدۇ.

ئۇنىڭدىن كۆرە، باغنىڭ ئارقا ئىشىكى يېنىدىكى بەش ئېغىز ئۆيدە بەربىر ئاياللار كېچىچە نۆۋەتچىلىك قىلىشىدۇ، ئاشپەز ئاياللاردىن ئىككىسى شۇ يەردە ھەمشىرىلەرگە تاماق ئېتىپ بەرسۇن. يېڭى كۆكتاتلاردىن ئۇلارنىڭ ئۆز ئۇلۇشلىرى بار، باش دەپتەرخانىدىن چىقىم قىلىپ بېرىدۇ، پۇل ئالسىمۇ ياكى نەرسە ـ كېرەك ئالسىمۇ بولىدۇ. قىرغاۋۇل، جەرەن، كېيىك دېگەندەك ھەرخىل ياۋا يېمەكلىكلەردىن ئۇلارغا ئايرىپ بەرسىمۇ بولىدۇ.

ـــ مەنمۇ شۇ خىيالدا ئىدىم، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ بىراق، ئايرىم ئاشخانا قۇرسا ئىش غولداپ كېتەرمىكىن دەپ ئويلىغان.

ـــ غولداپ كەتمەيدۇ، ـــ دېدى فېڭجيې، ـــ بېرىلىدىغان ئۇلۇش ئوخشاشلا، بۇ يەردە قوشۇلغىنى بىلەن ئۇ يەردە ئازىيىدۇ. ئانچە ـ مۇنچە ئاۋارىچىلىك بولغىنى بىلەن، خان قىزلار سوغۇق يەپ قالىدىغان بولسا، باشقىلارغۇ مەيلى، بىرىنچى بولۇپ دەييۇي سىڭلىمىز قانداق كۆتۈرىدۇ؟ ھەتتا باۋيۇي ئۇكامۇ كۆتۈرەلمەيدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە باشقا ھەمشىرىلەرنىڭمۇ سالامەتلىكى دېگەندەك ياخشى ئەمەس.

فېڭجيېنىڭ بۇ گەپلىرىگە جيا ئاننىڭ نېمە دېگەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئەللىك ئىككىنچى باب

چىرايلىق پىكىرنىڭ بىلەزۈك ۋەقەسىنى كۆڭۈلچەكلىك بىلەن ياپقانلىقى
جۇرئەتلىك چىگۈبننىڭ كېسەل تۇرۇقلۇق توز يېپىنچىنى يامىغانلىقى

جيا ئانا مۇنداق دېدى:

— مەنمۇ شۇنى دېمەكچىدىم. ئۆتكەن دورەمدىلا سىلەرگە ئېيتاي دېگەن، قارىسام، چوڭ ـ چوڭ ئىشىكلار كۆپ ئىكەن. بۇنى ئاز دەپ يەنە بۇ ئىشنى قوشۇپ قويسام، ئاغرىنىشقا ھەددىڭلار كەلمەسمۇ، سىلەر مېنى ئاشۇ ئوغۇل نەۋرىسى ۋە قىز نەۋرىلىرىگىلا كۆيۈنىدۇ، بىزدەك غوجىدارلارنىڭ ھالىغا يەتمەيدۇ دەپ ئويلاپ قالمىسۇن، دېدىم. سېنىڭ بۇ دېگىنىڭ ئوبدان بولدى.

بۇ گەپ ئۈستىدە شۆ ھاما بىلەن لى ۋەننىڭ كىچىك ئانىسىمۇ بار ئىدى، شىڭ ئاغىچا خېنىم ۋە يۈشىلارمۇ سالامغا كېلىپ، تېخى قايتىشمىغانىدى. جيا ئانا ھەممەيلەن بار يەردە ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارغا يەنە شۇنىمۇ دەپ قويدى:

— بۇ گەپنى بۈگۈن دەۋاتىمەن، بۈرۈن فېڭجيې قىزنىڭ يۈزىگە ياخشى بولماسمىكىن، كۆپچىلىك كۆڭلىدە نارازى بولۇپ قالارمىكىن دەپ بۇ گەپنى دېمىگەنىدىم. بۈگۈن ھەممىڭلار بۇ يەرگە يىغىلىپسىلەر، سىلەر ئەپيەڭگە ۋە قېينىئانا بولغانلار، قېنى، ئاراڭلاردا مۇشۇ فېڭجيې ئويلاپ يەتكەنىدەك ئويلايدىغىنىڭلار بارمىدۇ؟

شۆ ھامما، لى ۋەننىڭ كىچىك ئانىسى، يۇشىلەر تەڭلا كۈلۈشۈپ:

ــ بار بولسىمۇ ئاز تېپىلىدۇ ! باشقىلار ئەدەپ ـ يوسۇننى دەپلا يۈزىنى قىلسا، فېڭجيې قىز ھەقىقەتەن قېيىنسىڭىل ـ قېيىنئانىلىرىغا بەك كۆيۈنىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ ئالدىمۇ راستلا ۋاپادارلىق كۆرسىتىدۇ، ــ دېيىشتى.

ــ مەنمۇ بۇنىڭغا كۆيۈنۈشنى كۆيۈنمەن، لېكىن بۇنىڭ تولىمۇ زېرەكلىكىدىن ئەنسىرەيمەن، بەك زېرەكلىكمۇ ياخشى ئەمەس، ــ دەپ جيا ئانا بېشىنى لىڭشىتىپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى.

ــ چوڭ ئانا، بۇ گەپلىرى توغرا بولمىدى، ــ دېدى شۇئانلا فېڭجيې كۈلۈپ، ــ ئەل ئارىسىدا: «تولىمۇ زېرەك بولغانلار ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلمەيدۇ» دېگەن گەپمۇ بار ئىكەن، ئەل ـ يۇرتنىڭ ھەممىسى شۇنداق دېيىشىدىكەن، شۇنىڭغا ئىشىنىشىدىكەن. لېكىن، چوڭ ئانا، ئۆزلىرى ئۇنداق دېمىسىلە، ئۇنىڭغا ئىشەنمىسىلە. چوڭ ئانا، سىلىچۇ زېرەكلىكتە مەندىن ئون ھەسسە ئېشىپ چۈشىدىلا، ئۇنداق بولمىسا قانداق قىلىپ بۇگۈنكىدەك دۆلەت، بۇگۈنكىدەك ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلەيتتىلە؟ مەن تېخى ئەتە ـ ئۆگۈن چوڭ ئانامدىن بىر ھەسسە ئېشىپ كېتەرمەنمىكىن. مەنچۇ مىڭ ياشقا كىرىپ، چوڭ ئانام ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلغاندىن كېيىن ئۆلىمەن.

ــ ھەممە ئادەم ئۆلۈپ كېتىپ، بىز ئىككى قېرى ئالۋاستى قېلىپ قالساق ئۇنىڭ نېمە قىزىقى بولاتتى! ــ دەپ كۈلدى جيا ئانا.

بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

باۋيۇي چىڭۈبىنىڭ ئىشىدىن ئۈيەپ، باغقا بالدۇر قايتىپ كەتكەنىدى. ئۆيگە كىرسە دورىنىڭ خۇش پۇرىقى ئۆيگە بىر كەپتۇ. ئۆيدە باشقا ھېچكىم يوق، كاڭدا چىڭۈبن يالغۇز يېتىپتۇ، يۈزلىرى قىزىرىپ كېتىپتۇ. باۋيۇي ئۇنىڭ يۈزىنى سىلاپ

بېقىۋىدى، قولىغا ئوتتەك تەگدى. قولىنى ئوتداندا ئىسسىتىپ، يوتقانغا تىقىپ، ئۇنىڭ بەدىنىنىمۇ سىلاپ بېقىۋىدى، بەدىنىمۇ ئوتتەك قىزىق ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن:

— باشقىلار چىقىپ كەتسىمغۇ مەيلى، شېيۋە، چىيۇۋېنلارمۇ مۇشۇنداق باغرى تاشلىق قىلىپ سېنى تاشلاپ چىقىپ كېتەمدۇ؟ — دېدى باۋيۇي.

— چىيۇۋېننى تاماق يېگىن دەپ مەن چىقىرىۋەتكەنىدىم، — دېدى چىگۈېن، — شېيۋېنى بايا پىگىئېر ئاچىقىپ كەتتى. ئىككىسى بىر نېمىلەرنى دەپ كۇسۇلدىشۇاتاتتى، نېمە دېيىشتىكىنتاك، ھەرقاچان مېنى ئاغرىپ قالسىمۇ ئۆيىگە كەتمىدى، دېيىشۇاتقاندۇ.

— پىگىئېر ئۇنداق دەيدىغانلاردىن ئەمەس، — دېدى باۋيۇي ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ، — ئۇ سېنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىڭنى بىلمىگەچكە ئالاھىدە يوقلاپ كەلگەن ئەمەستۇ، بەلكىم شېيۋېگە دەيدىغان گېپى بولغاچقا كەلگەندۇ، سېنىڭ ئاغرىپ ياتقانلىقىڭنى كۆرۈپ قېلىپ، سېنى ئالاھىدە يوقلاپ كەلدىم، دەپ قويغاندۇ. بۇنداق ئادەمگەرچىلىك قىلىپ كۆڭۈلنى ئاياش دائىم بولۇپ تۇرىدىغان ئىش. ئۆيۈڭگە كېتىش ـ كەتمەسلىك بىلەن ئۇنىڭ نېمە كارى؟ سىلەر ئادەتتە ئوبدان ئۆتۈشسىلەرغۇ؟ ئۇ ھەرگىز مۇنداق ئۆزىگە ئالاقىسى بولمىغان ئىش بىلەن كۆڭۈل رەنجىتىدىغان ئىشنى قىلمايدۇ.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دېدى چىگۈېن، — لېكىن نېمىشقا مەندىن يوشۇرىدىغاندۇ دەپ، ئۇنىڭدىن گۇمان قىلىپ قالدىم.

— مەن ئارقا ئىشكىتىن چىقىپ دېرىزە تۈۋىدە تۇرۇپ، نېمە دېيىشكەنلىكىنى ئاڭلاپ كىرىپ ساڭا دەپ بېرەي، — دېدى كۇلۇپ باۋيۇي.

باۋيۇي ئارقا ئىشكىتىن چىقىپ، دېرىزە تۈۋىدە ئۇلارنىڭ گېپىگە ئاستا قۇلاق سالدى:

— ئۇنى قانداق تېپىۋالدىڭ؟ — دەپ سورىدى كۇسۇلداپ

شېيۆ.

— قايسى كۈنى قولۇمنى يۇيۇۋاتقاندا يىتىپ كەتكەن، — دېدى پىكىر، — ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا چۇقان كۆتۈرمە، دېدى. باغدىن چىقىشىدا، باغنىڭ ھەرقايسى ئورۇنلىرىدىكى خىزمەتكار ئايالىلارغا دىققەت قىلىپ سۈرۈشتۈرۈڭلار، دەپ ئۇقتۇرۇپ قويغان. بىز تېخى شىڭ شىيۇيەن خان قىزىنىڭ چۆرە قىزى ئەسلىدە كەمبەغەل بولغاچقا، كىچىك بالا دېگەن كۆرۈپ باقمىغان نېمىنى ئېلىۋالغان بولسىمۇ ئالغاندۇ، دەپ شۇنىڭدىن گۇمان قىلغاندۇق، سىلەرنىڭ ئۆيدىكى چۆرە قىزدىن چىقىشىنى زادى ئويلىماپتىكەنمىز. ھېلىمۇ ياخشى، ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا ئۆيدە يوق ئىدى. سىلەرنىڭ ئۆيدىكى سۇڭ ئانىكا: بىلەزۈكنى كىچىك چۆرە قىز جۇيئېر ئوغرىلىۋاپتىكەن، مەن كۆرۈپ قېلىپ كېلىن ئاغىچىغا مەلۇم قىلغىلى كەلدىم، دەپ ئېلىپ كەپتۇ. مەن دەرھال بىلەزۈكنى ئېلىۋالدىم. ئەمدى نېمە قىلسام بولار دەپ ئويلىنىپ باقتىم: باۋيۇي سىلەرگە بەك كۆڭۈل بۆلىدۇ، سىلەرنىڭ باشقىلاردىن ئۇستۈن تۇرۇشۇڭلارنى خالايدۇ، قايسى يىلى لياڭئېر دېگەن نېمە قاشتاشنى ئوغرىلىۋالغان. بۇ ئىشنىڭ بېسىلغىنىغا ئەمدىلا ئىككى يىل بولدى، ھېلىمۇ بەزىلەر قولى بوشاپ قالغان چاغلاردا شۇ گەپنى تەرگەپ دېگەن — ئېيتمىغىنى قالمايدۇ. ئەمدى ئالتۇن ئوغرىلىغان بىرسى چىقتى، ئوغرىلىغاندىمۇ باشقا ئۆيدىكىلەرنىڭكىنى ئوغرىلاپتۇ. باۋيۇي شۇنچە قىلسىمۇ، قېرىشقاندەك شۇنىڭ ئادىمى سەتچىلىك تۇغدۇرۇپ بېرىۋاتىدۇ. مۇشۇ ئىشلارنى ئويلاپ، شۇ زامان سۇڭ ئانىكىغا بۇ ئىشنى باۋيۇيگە دېمەڭ، باشقىلارغىمۇ زادى ئېغىز ئاچمىڭ، بۇ ئىشنى ياپتى قىلىۋېتەيلى، دەپ جېكىلەپ قويدۇم. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار ئاڭلىسا خاپا بولىدۇ، شېرىن بىلەن سىلەرگىمۇ سەتچىلىك بولىدۇ. شۇڭا، مەن ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىغا: «چوڭ كېلىن ئاغىچىنىڭكىگە بېرىپ كېلىۋاتقىنىمدا، بىلەزۈكنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ كېتىپ

ئوت ـ چۆپنىڭ ئارىسىغا چۈشۈپ كېتىپتىكەن، قار قېلىن بولغاچقا تاپالمىغانىدىم. ئەمدى قار ئېرىپ بولغاندىن كېيىن، ئاپتاپتا ساپسېرىق ۋالىلداپ تۇرۇپتۇ، شۇ يەردىن تېپىۋالدىم» دەپ قويغانىدىم، كېلىن ئاغىچىمۇ بۇ گەپكە ئىشەندى، شۇڭا سىلەرگە ئېيتىپ قويايى دەپ كېلىشىم. بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭغا پەخەس بولۇڭلار، ئۇنى باشقا جايلارغا ئىشقا جورۇماڭلار. شېرىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن سىلەر مەسلىھەتلىشىپ، بىر باھانە بىلەن ئۇنى چىقىرىۋەتسەڭلار ئىش تۈگەيدۇ.

ــ بۇ شۇمتەك جالاپ خېلى نېمىلەرنى كۆرگەن، كۆكسى ـ قارنى توقتەك كۆرۈنەتتى، بىلەزۈكىڭگە قانداق بولۇپ كۆزى چۈشۈپ قالغاندۇ؟ ــ دېدى شېيۇ.

ــ بۇ بىلەزۈكمىغۇ ھېچقانچە قىممەتلىك نەرسە ئەمەس! ــ دېدى پىڭئېر، ــ ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا بۇنى «راك بۇرۇتى بىلەزۈك① دەيدۇ دېگەن، قىممەت دەپ مۇنۇ مەرۋايىتنى دېسە بولىدۇ، چىڭۈېن دېگەن جۇۋاينىمەك ئۆتۈپ كەتكەن سەپرا خالتىسى، ئۇنىڭغا بۇ گەپنى دېسەڭ ئۆزىگە ھاي بېرەلمەيدۇ، غۇزۇندە ئاچچىقى كېلىدۇ ـ دە، ئۇرۇپ ـ تىللاپ ۋاڭ ـ چۈڭ كۆتۈرۈۋېتىدۇ. شۇڭا، ساڭىلا دەپ قويدۇم، سەن دىققەت قىلساڭلا بولدى.

پىڭئېر گېپىنى تۈگىتىپ خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى. باۋيۈي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، خۇشالمۇ بولدى، خاپىمۇ بولدى ۋە ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئاھ ئۇردى: پىڭئېر مېنىڭ ھالىمغا يېتەلەيدىكەن دەپ خۇشال بولدى، جۇيئېرنىڭ ئوغرىلىق قىلغانلىقىدىن خاپا بولدى. جۇيئېر شۇنچە زېرەك قىز تۇرۇقلۇق مۇشۇنداق سەت ئىشنىمۇ قىلامدىغان دەپ ئاھ ئۇردى. ئۆيگە قايتىپ كىرىپ، پىڭئېرنىڭ گەپلىرىنى يېپىدىن ـ يىڭنىسىگىچە چىڭۈېنغا دەپ بېرىپ:

① «راك بۇرۇتى بىلەزۈك» ــ راكىنىڭ بۇرۇتىدەك ئىنچىكە ئالتۇن بىلەزۈكنى دېمەكچى.

ـــ پىكئىر سېنى چۈسراق، ھازىر ئاغرىپ قاپتۇ، بۇ گەپنى ئاڭلىسا بىر ئاغرىقى ئىككى بولىدۇ، ساقايغاندىن كېيىن دېسەڭمۇ بولىدۇ دېدى، ـــ دەپ قوشۇپ قويدى.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، چىكۈېنىنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. شۇ زامان جۈئىرنى چاقىرماقچى بولۇۋىدى. باۋيۇي ھاي بېرىپ:

ـــ مۇنداق ۋارقىرىساڭ، پىكئىرنىڭ مەن بىلەن ساڭا بولغان كۆڭلىنى يەردە قويغان بولمامسەن؟ ئۇنىڭدىن كۆرە، پىكئىرنىڭ بۇ ئادەمگەرچىلىكىگە رەھمەت ئېيتساق بولىدۇ، كېيىن بىر باھانە ـ سەۋەب بىلەن جۈئىرنى چىقىرىۋەتسەكلا ئىش تۈگەيدۇ، ـــ دېدى.

ـــ شۇنداقمۇ دەيلا، مەن بۇ ئاچچىقنى قانداقمۇ سەۋر قىلىمەن؟ ـــ دېدى چىكۈېن.

ـــ بۇنىڭ ئاچچىقلايدىغان نېمىسى بار؟ كېسىلىكىنى داۋالىساڭلا بولدى، ـــ دېدى باۋيۇي.

چىكۈېن دورىسىنى ئىچتى، ئاخشىمى يەنە ئىككىنچى قاينىتىمىسىنى ئىچتى، كېچىسى ئازراق تەرلىگەن بولسىمۇ، دورا يەنىلا مەنپەئەت بەرمەي بويى قىزىپ، بېشى ئاغرىپ، دىمىقى ۋە ئۇنى پۈتۈپ قالدى. ئەتىسى يەنە ۋاڭ تېۋىپ كېلىپ كۆرۈپ بېقىپ، قاينىتما دورىلارنى باشقىدىن تەڭشەپ يېزىپ بەردى، چىكۈېنىنىڭ قىزىتمىسى بېسىلغان بولسىمۇ، يەنىلا بېشىنىڭ ئاغرىقى توختىمىدى.

ـــ بۇرۇن تاماكىسىنى ئېلىپ كەل، ـــ دەپ بۇيرۇدى باۋيۇي شېيۈنى، ـــ ئۇ تاماكىنى پۈراپ باقسۇن، راسا بىرنەچچە قېتىم چۈشكۈرۈۋەتسە ئوڭلىنىپ كېتىدۇ.

شېيۈ قوش زۆھرە يۈلتۇز نەقىش قىلىنىپ ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن ياپىلاق شېشە قۇتىنى ئەكېلىپ باۋيۇيگە سۇندى. باۋيۇي قۇتىنى ئېچىۋىدى، ئىچىدىن چېچى سېرىق، بەدىنى قىزىل، ئىككى بىقىنىدا قانتى بار پەرەڭ ئايالنىڭ سۈرىتى ئېمالالانغان

بىر بولاق چىقتى. ئۇنىڭغا ھەقىقىي ئەلا سورتلۇق پەرەڭ تاماكىسى قاچىلانغانىدى. چىگۈبن ئۇنىڭدىكى رەسىمگە قاراپلا قالدى.

— پۇراپ باق، پۇرىقى كېتىپ قالسا بولمايدۇ، — دېدى باۋيۇي.

چىگۈبن دەرھال بىر چىمدىم ئېلىپ بۇرنىغا تارتىپ باقتى، لېكىن ھېچقانداق تەسىرى بولمىدى. ئاندىن جىقراق ئېلىپ بۇرنىغا تارتۇبدى، دىمىقى بىردىنلا ئېچىشقاندەك بولۇپ، تاماكىنىڭ ئاچچىقى لوقمىسىغا بېرىپ يەتتى - دە، كەينى - كەينىدىن بەش - ئالتە قېتىم چۈشكۈرۈۋەتتى، كۆزىدىن ياش چىقىپ، بۇرنىدىنمۇ تەڭلا سۇ كەلدى. چىگۈبن قۇتىنى ئېلىپ قويۇپ:

— يائاللا، نېمىدېگەن ئاچچىق بۇ! قەغەز ئەكېلىپ بېرىڭلار! — دېدى.

چۆرە قىز بىر ئورام نېپىز قەغەز ئەكېلىپ بەردى، چىگۈبن كەينى - كەينىدىن بۇرنىنى تازىلىدى.

— قانداق ئىكەن؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي كۈلۈپ.

— خېلىلا ئارام بەردى، ئەمما چېكەم تېخىچىلا ئاغرىۋاتىدۇ، — دېدى چىگۈبن.

— پەرەڭ دورىسى بىلەن كۆپرەك داۋالانساڭ تېز ساقىيىسەن، — دېدى باۋيۇي. ئاندىن شېيۆنى بۇيرۇدى، — كېلىن ئاغچىغا بېرىپ مېنى دېدى دېگىن: فېڭجيې ئاچامدا باش ئاغرىقىغا چاپلايدىغان «ئېرىنا» دېگەن پەرەڭ دورىسى بار، شۇنىڭدىن ماڭا ئازراق كېرەك.

شېيۆ خوش دەپ كېتىپ، بىر ھازادىن كېيىن يېرىم مەلھەمنى ئېلىپ كەلدى. بىر پارچە قىزىل تاۋار پۇرۇچنى تېپىپ كېلىپ، تىرناقچە يوغانلىقتا ئىككى دۆڭگىلەك كەستى، دورىنى ئوتتا ئېرىتىپ، دۆڭگىلەككە چاچ - تۇرگۈچ بىلەن تەكشى سۈرتتى. چىگۈبن تۇتقۇسى بار ئەينەككە قاراپ تۇرۇپ مەلھەمنى

ئىككى چېكىسىگە چاپلىۋالدى.

ــ ئاغرىپ پاخما باش جىنىغا ئوخشاپ قالغانىدىك، دورىنى چاپلاپ ئازراق ئىسكەت كىرىپ قالدى ! كېلىن ئاغىچا بۇنى دائىم چاپلاپ يۈرسىمۇ ئانچە كۆزگە چۈشمەيتتى، ــ دېدى شېيۇ كۇلۇپ. ئاندىن باۋيۇيگە قاراپ گېپىنى داۋام قىلدۇردى، ــ كېلىن ئاغىچام دەيدۇ: ئەتە بەگ تاغىمىزنىك تۇغۇلغان كۈنى ئىكەن، ئاغىچا خېنىم ئۆزلىرىنى بارسۇن دەپتۇ. ئەتە قايسى ئېگىننى كىيىدىلا؟ بۈگۈن ئاخشام تەخ قىلىپ قويساق، ئەتە ئەتىگەندە ئىزدەپ ئاۋارە بولمايمىز.

ــ قايسى ئېگىن قولغا چىقسا شۇنى كىيسەم بولۇپېرىدۇ، ــ دېدى باۋيۇي، ــ يىل بويى تۇغۇلغان كۈنلەرنى قىلۇپېرىپ ئېلىشىپلا كەتتى كىشى !

باۋيۇي ئورنىدىن تۇرۇپلا تالاغا چىقىپ ، شىچۇننىك ئۆيىگە رەسىم كۆرگىلى ماڭدى. ھويلا دەرۋازىسىدىن چىقىشىغىلا، باۋچىننىك شياۋلۇ دېگەن چۆرە قىزى ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، دەرھال ئۇنىڭدىن:

ــ نەگە بارسەن؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ بىزنىك ئىككىلا خان قىز دەيىۋي خېنىمنىك ئۆيىدە ئىدى، مەنمۇ شۇ يەرگە كېتىۋاتىمەن، ــ دېدى شياۋلۇ.

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بۇرىلىپلا، بايىقى چۆرە قىز بىلەن بامبۇكزار سارايغا كەلدى. ئاچا ـ سىڭىل باۋچەي بىلەن باۋچىنمۇ شۇ يەردە ئىكەن، ھەتتا شىك شيۇيەنمۇ شۇ يەردە ئولتۇرۇپتۇ. تۆتەيلەن ئوت ساندۇقىنىك چۆرىسىدە ئولتۇرۇپ ئادەتتىكى پاراڭنى سېلىشتۇرىتىپتۇ. زىجۇەن ئىللىق ھۇجرىدا، دېرىزە تۈۋىدە يېڭىنە ئىشى قىلىۋېتىپتۇ. قىزلار باۋيۇينىك كىرگىنىنى كۆرۈپ:

ــ يەنە بىرسى كەلدى ! سىز ئولتۇرىدىغانغا ئورۇن يوق، ــ دېدى كۇلۇشۇپ.

ــ بەئەينى «قىشلىق ھۇجرىغا يىغىلغان گۈزەللەر سۈرىتى»

نىڭ ئۆزى بوپسىلەرغۇ ! ــ دېدى كۈلۈپ باۋيۇي، ــ بۇ ئۆي باشقا ئۆيلەردىن ئىسسىق، مۇنۇ ئورۇندۇقتا ئولتۇرسامۇ توڭلىمايمەن.

باۋيۇي گېپىنى تۈگىتىپ، دائىم دەييۇي ئولتۇرىدىغان جايدا ــ تېيىن تېرىسىدىن ئىشلەنگەن تۆشەك سېلىنغان ئورۇندۇقتا ئولتۇردى. ئىللىق ھۇجرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا، سوزۇنچاق قاشتاش تاۋاقتا راسا شاخلاپ كەتكەن بىر تەشتەك يالاڭ قات نەرگىسگۈلى تۇراتتى. باۋيۇي بۇ گۈلنى كۆرۈپ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كەتتى:

ــ پاھ، ئېسىل گۈل ئىكەن بۇ! بۇ ئۆي ئىسسىق بولغاچقا، بۇ گۈلمۇ شۇنچە خۇش پۇراق چېچىپتۇ. بۇ گۈل تۇنۇگۈن يوقتىغۇ؟

ــ بۇ ئەسلىدە سىلەرنىڭ ئائىلىدىكى باش غوجىدار لەي دانىڭ ئايالى باۋچىن قىزغا تۇتقان ئىككى تەشتەك نەرگىس، ئىككى تەشتەك لامپىگۈلى ئىدى، ــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ، ــ ئۇ بىر تەشتەك نەرگىسنى ماڭا، بىر تەشتەك لامپىگۈلىنى شياڭيۈن قىزغا بەردى. مېنىڭ ئالغۇم يوق ئىدى، ئۇنىڭ كۆڭلىنى يەردە قويغۇم كەلمىدى. كېرەك بولسا سىزگە بەرسەم قانداق؟

ــ مېنىڭ ئۆيۈمدىمۇ ئىككى تەشتەك بار، بىراق بۇنىڭغا يەتمەيدۇ، ــ دېدى باۋيۇي، ــ باۋچىن سىڭلىم سىزگە بەرگەن تۇرسا، ئۇنى قانداقسىغا باشقا ئادەمگە بېرىۋېتىسىز، بۇ ئىشىڭىز زادىلا توغرا كەلمەيدۇ.

ــ مەن ئەتىدىن كەچكىچە دورا قاينىتىپ ئوتنىڭ يېنىدىن نېرى كېتەلمەيمەن، ــ دېدى دەييۇي، ــ مەن بۇ يەردە دورا بىلەنلا ھەپىلىشىۋاتسام، بۇ گۈلنى نەگە قويۇپ پۇراپ يۇرەرمەن؟ بۇ گۈل بۇ يەردە بارغانچە سۇلىشىپ كېتىدۇ. ئۆينى بىر ئالغان دورا پۇراقلىرى بۇ گۈلنىڭ پۇرىقىنىمۇ بۇزۇۋېتىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە سىز ئېلىپ كەتسىڭىز، سىزنىڭكىدە باشقا پۇراقلار ئارىلىشىپ قالماي، گۈلنىڭ ئۆز پۇرىقى ساقلىنىپ تۇرىدۇ.

ــ مېنىڭ ئۆيۈمدىمۇ ھازىر بىر كېسەل دورا قاينىتىۋاتىدۇ، ــ

دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ بۇنى سىز نەدىن بىلدىڭىز؟

ــ بۇ قىزىق گەپ بولدى، ــ دېدى دەيىۋي، ــ مەن بۇنى مەقسەتسىزلا دېگەن گەپ، سىزنىڭ ئۆيىڭىزدىكى ئىشنى كىم بىلمەيتۇ؟ بالدۇرراق كېلىپ چۆچەك ئاڭلىماي، ئەمدى بولغاندا كېلىپ ئۆز ـ ئۆزىڭىزدىن خۇدۇكسىنىپ قاپسىز.

ــ جەمئىيەتسىزنىڭ ئەتىكى يىغىلىشىغا ماۋزۇ تېپىلدى، ــ دېدى كۈلۈپ باۋيۇي، ــ نەرگىس بىلەن لامپىگۈلنى كۆيلەيلى.

ــ قويۇڭ ئۇ گەپنى ! سىز شېئىر يازمەن دېمەڭ ! ــ دېدى دەيىۋي كۈلۈپ، ــ ھەر نۆۋەت شېئىر يازغاندا جەريمانىگە ئۇچراۋېرىسىز، يا ئۇيالمايدىكەنسىز!

دەيىۋي گەپنى قىلىپ بولۇپلا يۈزىنى ئىككى قولى بىلەن توسۇۋالدى.

ــ نېمە جاپا بۇ! ــ دېدى كۈلۈپ باۋيۇي، ــ مېنى زاڭلىق قىلىپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ مەن ئىزا تارتماقتا يوق، ئۆزىڭىز يۈزىڭىزنى توسۇۋالدىڭىزغۇ.

ــ كېيىنكى دورەمدە يىغىلىشنى مەن چاقىراي، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ــ شېئىر ماۋزۇسىدىن تۆتنى، نەسرىي نەزم ماۋزۇسىدىن تۆتنى چىقىرىمەن. ھەربىر ئادەم تۆت شېئىر، تۆت نەسرىي نەزم يازىدۇ. بىرىنچى شېئىرنىڭ ماۋزۇسى «كائىناتنىڭ مەنبەسى توغرىسىدىكى رەسىمنى كۆيلەيمەن» [①]، «بىرىنچى شىيەن» تۇركۈمىدىكى قاپىيىلەردە، بەش سۆزلۈك ۋەزنىدە يېزىلىدۇ. «بىرىنچى شىيەن» تۇركۈمىدىكى قاپىيىلەردىن بىرىنىمۇ قالدۇرماي ئىشلىتىپ بولۇش كېرەك.

ــ بۇ گەپچە، ــ دېدى كۈلۈپ باۋچىن، ــ ئاچام چىن كۆڭلىدىن مۇشائىرە يىغىلىشىنى ئۆتكۈزمەكچى ئەمەس،

---

① «كائىناتنىڭ مەنبەسى توغرىسىدىكى رەسىم» ــ سۇڭ دەۋرىدىكى پەيلاسوپ جۇدۇنيى ئىشلىگەن. «ھېكمەت» ئالەمدىكى ھەممە نەرسىنىڭ ئاخىرقى چېكى، «ئاساس»، «مەنبە» سى. ئۇ بىرلەمچى، ماددا ئىككىلەمچى دەپ قارىلىدىغان رەسىملەر.

كىشىلەرنى ئاپئاشكارىلا قىلىنماقچىكەن ـ دە. توغرىسىنى ئېيتقاندا، زورۇقۇپ يۇرۇپ يازغىلىمۇ بولىدۇ. لېكىن، ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ كېلىپ، «پالىنامە»دىكى گەپلەرنى قىستۇرۇپ قويسا، ئۇنىڭ نېمە قىزىقى بولىدۇ؟ سەككىز ياش چېغىمدا، ئانام غەربىي دېڭىز بويىغا پەرەڭ مالىلىرىنى سېتىۋېلىشقا ماڭغاندا، مەنمۇ بىللە بارغانىدىم. ئۇ يەردە جېنجېن مەملىكىتىدىن كەلگەن بىر قىزنى ئۇچراتتۇق، ئۇ ئون بەش ياشقا كىرگەنىكەن، ئۇنىڭ چىرايى خۇددى پەرەڭ سۇرەتلىرىدىكى گۈزەللەرگە ئوخشايدۇ، ساپسېرىق ئۆرۈمە چاچلىرى لەپىلدەپ تۇرىدۇ، بېشىغا ھېقىق، مارجان، مۇشۇككۆز ياقۇت، زۇمرەتلەرنى قادىۋاپتۇ، ئۇچىسىغا كالاۋاتۇندە ئۆرۈلگەن ساۋۇت ۋە پەرەڭ كىمخابتىن تىكىلگەن كەمزۇل كىيىۋاپتۇ. بېلىگە ئالتۇندىن ھەل بېرىپ قاشتاش ئورنىتىلغان ياپون خەنجىرى ئېسىۋاپتۇ، ھەقىقەتەن سۇرەتلەردىكى گۈزەللەرمۇ ئۇنىڭدىن چىرايلىق ئەمەس. بىركىم ئۇنى جۇڭگونىڭ شېئىر كىتابلىرىنى ئوبدان بىلىدۇ. «بەش نامە»دىن سۆزلىيەلەيدۇ، شېئىر ـ نەزمىلەرنىمۇ يازالايدۇ، دېدى. شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ ئاتام تىلماچقا يالۋۇرۇپ، بىر پارچە خەت يازدۇرۇپ، ئۇ قىزدىن ئۆز شېئىرىنى يېزىپ بېرىشنى ئۆتۈندى.

ھەممەيلەن بۇ گەپكە ھەيران بولدى.

ــ ئوبدان سىكىلىم، شۇ شېئىرنى ئېلىپ بىزگە بىر كۆرسەتسىڭىزچۇ، ــ دېدى ئالدىراپ باۋيۇي.

ــ ئۇ شېئىر نەنجىڭدا قالسا، ھازىر ئۇنى مەن سىزگە قانداق كۆرسىتىمەن؟ ــ دېدى باۋچىن كۈلۈپ.

ــ ئاشۇنداق جاھاننى كۆرۈش ماڭا نېسىپ بولماپتىكەن، ئىسىت ! ــ دېدى باۋيۇي قاتتىق مەيۈسلىنىپ.

ــ بولدى، بىزنى ئالدىمايلا قويۇڭ، ــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ باۋچىننى تارتىپ، ــ بىلىسەم ـ بىلمىسەم، بۇ يەرگە كېلىشىڭىزدە ئۇ نەرسىلىرىڭىزنى ئۆيدە قويۇپ قويماي چوقۇم ئۆزىڭىز بىلەن بىللە ئېلىپ كەلدىڭىز، ھازىر ئالغاچ كەلمىدىم

دەپ يالغان ئېيتىۋاتىسىز. بۇلار ئىشەنسىمۇ، مەن ئىشەنمەيمەن.

باۋچىن قىزىرىپ كېتىپ، لام - جىم دېمەي كۇلۇمسىرىگىنىچە يەرگە قارىۋالدى.

— مۇشۇ قەلەم قاشلا مۇشۇنداق گەپلەرنى قىلىدۇ، زېرەكلىكتە سىز تولىمۇ چېكىدىن ئېشىپ كېتىپسىز، — دېدى كۇلۇپ باۋچەي.

— ئالغاچ كەلگەن بولسا بىزگە كۆرسىتىپ باقسىلا بولدىغۇ، — دېدى دەييۇي كۇلۇپ.

— سانداق - سېۋەتلىرى بىر دۆۋە تۇرۇپتۇ، نەرسە - كېرەكلىرىنى تېخى رەتلەپ چىقمىغان تۇرسا، قايسى سانداقتا ئىكەنلىكىنى بىلەمتى؟ بىرقانچە كۈن ئۆتسۇن، نەرسىلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، تېپىپ چىقاندىن كېيىن كۆرسەكمۇ بولار، — دېدى باۋچەي. ئاندىن باۋچىنگە، — ئېسىڭدە قالغان بولسا بىزگە ئوقۇپ بەرسەڭ بولمامدۇ؟ — دېدى.

— ئۇ يازغان بەش سۆزلۈك ۋەزنىدىكى بىرلا شېئىر ئېسىمدە قاپتۇ، چەت ئەللىك بىر قىز ئۇچۇن مۇشۇنداق يېزىشمۇ ئاسان ئەمەس، — دېدى جاۋاب بېرىپ باۋچىن.

— ئوقۇماي تۇرغىن، شياڭيۈننى چاقىرتاي، ئۇمۇ ئاڭلىسۇن، — باۋچەي دەررۇلا شياۋلونى چاقىرتىپ ئۆيىگە چاپتۇردى، — مېنىڭ ئۆيۇمگە بېرىپ شياڭيۈنگە، بىزنىڭ بۇ يەرگە چەت ئەللىك بىر گۇزەل كەپتۇ، شېئىرنى قالتىس ياخشى يازىدىكەن، سىز «شېئىر مەستانىسى»نى كېلىپ كۆرسۇن، بىزنىڭ هېلىقى «شېئىر تەلۇبسى»نىمۇ ئالغاچ كەلسۇن دەيدۇ، دېگىن.

شياۋلو كۇلگىنىچە چىقىپ كەتتى. خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن شياڭيۈننىڭ كۇلكىسى ئاڭلاندى:

— قايسى چەت ئەلنىڭ گۇزىلى كەپتۇ؟

شياڭيۈن گەپ قىلغىنىچە، شياڭلىن بىلەن بىللە كىرىپ كەلدى.

— كۆرۈنمەي تېخى ئۆزى، يېتىپ كەلدى ئاۋازى، — دەپ كۈلۈشتى كۆپچىلىك.

باۋچىنلەر ئۇلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى، ئاندىن باياتىن بولغان گەپلەرنى بىر قۇر دەپ بەردى.

— قېنى ئوقۇڭ، ئاڭلايلى، — دېدى كۈلۈپ شياڭيۈن.

باۋچىن شېئىرنى ئوقۇدى:

كېچىلا كۆردۈم شېرىن چۈش قىپقىزىل ئايۋاندا مەن،
كۈيلىدىم چەكسىز دېڭىزنى بۇ كېچە داستاندا مەن.
قوينىغا ئاپتۇ ئارالنىڭ بۇلۇتى ئۆركەش سۈنى،
قارىسام، كەزدى تۇمان ئېدىر ئارا ئورماندا، مەن.
كۆكتىكى ئاينىڭ قەدىمدىن پەرقى يوق شۇ كەمگىچە،
چۈنكى تۇيغۇ بىر ئەمەسكەن ئويلىسام ئىنساندا مەن.
خەن سۈيى جەنۇبىدا ياشنار گۈزەل باھار ئەبەد،
نە ئۈچۈن ئىنتىلمىگەيمەن شۇنى دىل تارتقاندا مەن؟

كۆپچىلىك شېئىرنى ئاڭلاپ:

— قىيىن قىز ئىكەن ھەي ! بىز جۇڭگولۇقلاردىنمۇ ئوبدان يازىدىكەن، — دېيىشىپ كەتتى.

گەپنىڭ ئايىغى چۈشۈشىگىلا، شېيۇ كىرىپ مەلۇم قىلدى:

— ئاغىچا خېنىم كىشى ئەۋەتىپتۇ، باۋيۈي غوجامنى ئەتە ئەتىگەندە بەگ تاغىمىزنىڭكىگە بارسۇن، ئانامنىڭ سالامەتلىكى ئانچە ياخشى بولمىغاچقا ئۆزى كېلەلمىدى، دەپ ئۆزرە ئېيتسۇن، دەپتۇ.

— خوپ، — دېدى باۋيۈي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاندىن باۋچەي بىلەن باۋچىندىن سورىدى، — سىلەرمۇ بارارسىلەر؟

— بىز بارمايمىز، تۇنۇگۈن سوۋغات ئەۋەتىپ بەردۇق، — دېدى باۋچەي.

كۆپچىلىك بىر پەس پاراڭلاشقاندىن كېيىن تارقىلىشتى.

باۋيۇي هەمشىرىلىرىگە يول بېرىپ، ئۆزى كەينىدىن ماڭدى. دەييۇي ئۇنى توختىتىۋېلىپ:

ــ شىرىن زادى قاچان كېلىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەرقاچان، مېيىتنى ئۇزىتىپ بولۇپ كېلەرمىكىن، ــ دېدى باۋيۇي.

دەييۇي يەنە گەپ قىلماقچى بولۇۋىدى، لېكىن ئاغزىدىن چىقىرالماي، ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى ـ دە:

ــ بوپتۇ، كېتىۋېرىڭ، ــ دېدى.

باۋيۇينىڭمۇ كۆڭلىدە دەييۇيگە دەيدىغان گېپى بارەك قىلسىمۇ، ئۇمۇ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي ئويلىنىپ قالدى ۋە كۇلۇپ قويۇپ:

ــ ئەتە گەپلىشەرمىز، ــ دەپلا پەلەمپەيدىن چۈشۈپ، يەرگە قارىغىنىچە ماڭماقچى بولۇپ، بىردىنلا كەينىگە بۇرلىپ سوراپ قالدى، ــ ھازىر تۇن ئۇزىراۋاتىدۇ، كېچىسى نەچچە قېتىم يۆتىلىسىز؟ نەچچە قېتىم ئويغىنىپ كېتىسىز؟

ــ تۇنۇگۈن كېچە بىرئاز ياخشى، ئىككى قېتىملا يۆتەلدىم، ــ دېدى دەييۇي، ــ تۆتىنچى جېسەك ۋاقتىدىن بەشىنچى جېسەك ۋاقتىغىچە ئازراقلا ئۇخلاپتىمەن، ئۇنىڭدىن كېيىن زادىلا ئۇخلىيالمىدىم.

ــ دەيدىغان زۆرۈر گېپىم بار ئىدى، ئەمدى ئېيتمىغا كەلدى، ــ دەپ كۇلدى باۋيۇي ۋە يېقىنراق كېلىپ كۇسۇلدىدى، ــ مېنىڭچە، باۋچەي ھەدەم سىزگە ئەۋەتكەن قارلىغاچ چاڭگىسى ...

شۇ ئەسنادا جاۋ كىچىك ئاپا دەييۇينى يوقلاپ كېلىپ قېلىپ، باۋيۇينىڭ سۆزى ئۈزۈلۈپ قالدى.

ــ خان قىز، نەچچە كۈندىن بۇيان خېلى ئوبدان بولۇپ قالغانلا؟ ــ دەپ ئەھۋال سورىدى جاۋ كىچىك ئاپا.

دەييۇي ئۇنىڭ تەنچۇننىڭكىدىن كېلىۋېتىپ، ئىشىكنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈشكە توغرا كەلگەچكىلا، يول ئۆتە ئادەمگەرچىلىك قىلىپ قويغانلىقىنى بىلدى ـ دە، دەرھال كۇلۇمسىرەپ ئۆيگە

تەكلىپ قىلدى:

ــ ياد ئەتكەنلىرىگە رەھمەت، شۇنداق سوغۇقتىمۇ ئۆزلىرى كەپتىلا، ــ دېدى ۋە چاي قۇيۇشقا كىشى بۇيرۇدى، ئاندىن باۋيۇيگە كۆز ئىشارىتى قىلىپ قويدى. باۋيۇي چۈشىنىپ دەررۇ چىقىپ كەتتى. كەچلىك غىزا ۋاقتىدا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باۋيۇيگە ئەتىگەنرەك بارغىن، دەپ يەنە جېكىلەپ قويدى. باۋيۇي ئۆيىگە قايتىپ، چىكۈبىنگە ئۆزى قاراپ تۇروپ دورا ئىچۈردى. باۋيۇي بۇ كېچە چىكۈبىننى ئىللىق هۇجرىدىن يۆتكىلىشكە رۇخسەت قىلماي، ئۆزى چىكۈبىنىڭ يېنىدا قونماقچى بولدى. ئوت ساندۇقىنى ئىللىق هۇجرىنىڭ ئالدىغا يۆتكەتتى، شېيۋ ئوت ساندۇقىنىڭ ئۈستىدە ئۇخلىدى. كېچىچە باشقا گەپ بولمىدى.

ئەتىسى تاڭ ئاتمايلا، چىكۈبن شېيۋنى ئويغاتتى:

ــ ئۇيقۇڭنى ئاچساڭچۇ، قانماي ئۇخلاۋېرىدىكەنسەن! چىقىپ قىزلارغا ئېيتقىن، غوجامغا چاي تەييارلىسۇن، بۇنى مەن ئويغىتىپ قويماي.

ــ ئۇنىمۇ ئويغىتايلى، ــ دېدى شېيۋ كىيىمىنى سېپىۋېتىپ، ــ كىيىنىپ بولۇپ مۇنۇ ئوت ساندۇقىنى ئورنىغا ئاپىرىۋېتەيلى، ئاندىن ئۇلارنى چاقىرايلى. ئىنىگىلەر غوجامنى بۇ ئۆيدە ياتمىسۇن، كېسەل يۇقۇپ قالىدۇ، دېگەنىدى. شۇ تاپتا ئۇلار بىزنىڭ بىر يەرگە قىسىلىشىۋالغانلىقىمىزنى كۆرسەتكوتۇلداپ كېتىشىدۇ.

ــ مەنمۇ شۇنى دەيمەن، ــ دېدى چىكۈبن.

ئۇ ئىككىسى ئەمدىلا ئويغىنايلى دېيىشىگە، باۋيۇي ئويغىنىپ كەتتى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپلا كىيىمىنى ئۇچىسىغا ساپتى، شېيۋ ئاۋۋال چۆرە قىزنى چاقىرىپ ئۆينى يىغىشتۇرغۇزۇۋەتتى، ئاندىن چىيۇۋېنلارنى قىچقىرىپ كېلىپ باۋيۇينى تەڭ كۇتۇشتى. باۋيۇي يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ بولغاندىن كېيىن، شېيۋ:

ــ هاۋا يەنە تۇتۇق، قار ياغىدىغانەك تۇرىدۇ، بىر قۇر موت

كىيىم كىيىۋالسىلا، ـــ دېدى.

باۋيۇي بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، شۇ زامان كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەتكۈزدى. چۆرە قىز فۇجيەن نېلۇپەرى سېلىنغان بىر چىنە چىلان شورپىسىنى كىچىك خونچىدا كۆتۈرۈپ كىردى. باۋيۇي بۇنىڭدىن ئىككىلا ئوتلاپ قويدى. شېيۆ مەخسۇس قىيام قىلىنغان زەنجۈبلدىن بىر تەخسە ئەكىردى. باۋيۇي ئۇنىڭدىن بىر پارچىلا يېدى. ئاندىن چىڭۈبنگە سۆز جېكىلەپ قويۇپ، دەرھال جيا ئانىنىڭ يېنىغا چىقىپ كەتتى.

جيا ئانا تېخى ئورنىدىن تۇرمىغانىدى، باۋيۇينىڭ تالاغا چىقىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ئىشكىنى ئاچۇرۇپ ئۇنىڭ كىرىشىگە رۇخسەت قىلدى. باۋيۇي جيا ئانىنىڭ كەينىدە باۋچىنىنىڭ يۈزىنى تامغا قىلىپ ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆردى، جيا ئانا باۋيۇينىڭ ئۇچىسىدىكى قىزغۇچ سېرىق يۇڭ چەكمەندىن تىكىلگەن پەيكان يەڭلىك كەمزۇل، كالاۋۇتۇن كەشتىلىك قۇلپى رەڭ تاۋاردىن جىيەك تۇتۇپ قىزىل موتا تىكىلگەن قاتار پۆپۇكلۇك كۆرمىنى كۆرۈپ سورىدى:

ـــ قار يېغىۋاتامدۇ؟

ـــ ھاۋا تۇتۇق، تېخى قار ياغمىدى ! ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ تۇنۇگۈنكى توز پېيىدىن توقۇلغان يېپىنچىنى ئاچىقىپ بەرگىن، ـــ دەپ، جيا ئانا يۈەنياڭنى بۇيرۇدى.

يۈەنياڭ خوش دەپ كىرىپ كېتىپ، يېپىنچىنى ئاچىقتى. باۋيۇي قارىغۇدەك بولسا، بۇ يېپىنچىنىڭ ئالتۇندەك ماۋۇقلىرى يالت ـ يۇلت قىلىپ، ئاق تۈتىلىرى كۆزنى چاقنىتىپ تۇراتتى، باۋچىن يېپىنىۋالغان ماۋۇق جۇۋىغىمۇ ئوخشىمايتتى.

ـــ بۇنى «توز زەرباب» دەيدۇ، ـــ دېدى كۇلۇپ جيا ئانا، ـــ رۇسىيەدە توز ماۋۇقىدىن ئېگىرىلگەن يىپتا توقۇلغان. قايسى كۇنكى ياۋا ئۆردەك ماۋۇقىدىن توقۇلغىنىنى كىچىك سىڭلىڭغا بەردىم، بۇنى ساڭا بېرەي.

باۋيۇي بىر قېتىم باش ئۇرۇپ، ئاندىن ئۇنى يېپىنىۋالدى.

ـــ ئاۋۋال ئاناڭغا كۆرسىتىپ، ئاندىن بارغىن، ـــ دېدى جىيا ئانا كۈلۈپ.

باۋيۇي خوش دەپ چىقىپ كەتتى، يۈەنياڭ پەستە كۆزلىرىنى سۈرتۈپ تۇراتتى. قايسى كۈنى يۈەنياڭ ياتلىق بولماسلىققا قەسەم قىلغاندىن بۇيان، باۋيۇي بىلەن سۆزلىشىشتىن ئۆزىنى ئەپقېچىپ يۈرەتتى، باۋيۇيمۇ ئۇنىڭدىن كېچە ـ كۈندۈز ئەنسىرەيتتى. ھازىرمۇ ئۇنىڭ ئۆزىنى قاچۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئالدىغا كېلىپ كۈلۈمسىرەپ:

ـــ ئوبدان ئاچا، قارىغىنا، ماۋۇ كىيىۋالغىنىم ياراشتىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

يۈەنياڭ قولىنى شىلتىپلا جىيا ئانىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. باۋيۇي ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، ئۇستىدىكى كىيىمىنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا كۆرسەتتى، ئاندىن يەنە باغقا قايتىپ كىرىپ، چىڭۈېن، شېيۆلەرگىمۇ كۆرسىتىپ بولۇپ، يەنە جيا ئانىنىڭ يېنىغا كېلىپ مەلۇم قىلدى:

ـــ ئانامغا كۆرسەتسەم ، ساڭا زايە كېتىپتۇ، ئاياپ كىيگىن، بېزەپ قىلىۋەتمە، دېدى.

ـــ مۇشۇ بىر دانىسلا قالغان، بېزەپ قىلىۋەتسەڭ بۇنىڭدىن باشقىسى يوق. ھازىر ساڭا ئالاھىدە مۇشۇنداقتىن تىكتۇرۇپ بەرگىلىمۇ بولمايدۇ، ـــ دېدى جيا ئانا ۋە يەنە تاپىلاپ قويدى، ـــ شارابنى كۆپ ئىچمە، بالدۇرراق قايتىپ كەل.

باۋيۇي كەينى ـ كەينىدىن خوش، خوش دەپ تۇردى، ئاندىن ئىنىگە بىلەن مېھمانخانا ئالدىغا چىقتى. سىرتتا، ئاندىن باۋيۇينىڭ ئېمىلداش ئاكىسى لى گۇي، ۋاڭ رۇك بىلەن جاڭ روجىن، جاۋيېخۇا، چىيەن شېڭ، جۇرۇي ئالتەيلەن بىلەن بېيمىڭ، بەنخې، چۇياۋ، ساۋخۇك قاتارلىق تۆت مۇلازىم بالىنىڭ، كىيىم بوغچىسىنى يۈدۈگەن، ئورۇندۇق تۆشكىنى كۆتۈرگەن، نەقىشلىك ئېگەر توقۇلۇپ رەڭدار يۈگەن سېلىنغان بوز ئاتنى تۇتقان ھالدا ئۇنى ساقلاپ تۇرغىنىغا ئۇزاق بولغاندى. ئىنىگە

ئۇلارغا يەنە بىر قۇر گەپ تاپىلىدى، ئالتەيلەن قايتا ـ قايتا «خوش، خوش» دېيىشىپ، دەرھال ئۇزەڭگىنى تۇتۇپ بېرىشتى، باۋيۇي ئاتقا ئالدىرىماي مىندى، لى گۇي بىلەن ۋاڭ رۇڭ جوجەي بىغدىن تۇتۇپ، چىيەن شېڭ بىلەن جۇرۇي ئىككىسى ئاتنىڭ ئالدىدا، جاڭ روجىن بىلەن جاۋ يېخۇا ئىككى ياندا باۋيۇيگە يېقىن مېڭىشتى. باۋيۇي ئات ئۇستىدە تۇرۇپ:

ـــ جۇرۇي ئاكا، چىيەن شېڭ ئاكا، بىز ماۋۇ يان ئىشىك بىلەن ماڭايلى، بولمىسا ئاتامنىڭ كۇتۇپخانىسى ئالدىدىن ئۆتكەندە ئاتتىن چۈشۈشكە توغرا كېلىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ بېگىم كۇتۇپخانىدا ئەمەس، ئۇ ئۆي ھەر كۈنى قۇلۇپلاقلىق، غوجام، ئاتتىن چۈشمىسىلىمۇ بولىۋېرىدۇ، ـــ دېدى جۇرۇي يېنىغا قايرىلىپ.

ـــ قۇلۇپلاقلىق بولسىمۇ ئاتتىن چۈشۈش كېرەك بولىدۇ، ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ.

ـــ غوجامنىڭ دېگىنى توغرا، ـــ دېدى چىيەن شېڭ بىلەن لى گۇي كۈلۈمسىرەپ، ـــ غوجام ئاتتىن چۈشۈشكە ئېرىنىپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا لەي دا بېگىم ئۇچراپ قالسا، غوجامغا بىرنېمە دېيەلمىسىمۇ، بىزگە بىر ـ ئىككى ئېغىز گەپ قىلماي قويمايدۇ، ئۇ چاغدا ھەممە ئەيىب بىزنىڭ گەدىنىمىزگە يۈكلىنىدۇ، بىزنى غوجامغا ئەدەپ ـ قائىدىنى ئۆگەتمەپسىلەر، دەيدۇ.

جۇرۇي بىلەن چىيەن شېڭ باۋيۇينى يان ئىشىككە ئۇدۇل باشلاپ مېڭىشتى. ئۇلار گەپ قىلىشىپ كېتىۋاتقاندا، راست دېگەندەك، ئالدىدىن لەي دا ئۇچراپ كەلدى. باۋيۇي دەرھال تىزگىننى تارتىپ ئاتتىن چۈشمەكچى بولۇۋىدى، لەي دا ئالمان ـ تالمان كېلىپ باۋيۇينىڭ پۇتىنى قۇچاقلىۋالدى. باۋيۇي ئۇزەڭگىگە دەسسەپ ئۆرە تۇرۇپ كۈلدى ۋە ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلدى. شۇ ئارىدا مۇلازىم بالا قوللىرىدا سۇپۇرگە، بوغىلارنى تۇتقان يىگىرمە ـ ئوتتۇز

كىشىنى باشلاپ كىرگەنىدى. ئۇلار باۋيۇينى كۆرۈشى بىلەنلا تام ياقىلاپ، قوللىرىنى سىلىشقان ھالدا تىك تۇرۇشتى، ئۇلارنى باشلاپ كىرگەن مۇلازىم بالا بىر پۇتى بىلەن تىزلىنىپ:

ــ غوجامغا ئېسەنلىك تىلەيمىز، ــ دەپ سالام بەردى.

باۋيۇي ئۇنىڭ ئىسمىنى بىلمىگەچكە، كۇلۇمسىرەپ بېشىنى لىڭشىتىپلا قويدى. ئات ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، بايىقى مۇلازىم بالا ئادەملىرىنى باشلاپ كىرىپ كەتتى. باۋيۇيلەر يان ئىشىكتىن چىقىشتى. تالادا لى گۇي قاتارلىق ئالتەيلەننىڭ مۇلازىملىرى ۋە بىرقانچە ئات باقارلار ئون نەچچە ئاتنى تەييار قىلىپ كۈتۈپ تۇرۇشقانىدى. يان ئىشىكتىن چىقىپلا لى گۇيلەر ئاتلىنىپ، ئالدىدا يول باشلاپ قۇيۇنىدەك يۈرۈپ كېتىشتى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالغاي.

چىگۈبن دورا ئىچسىمۇ كېسىلى ساقايمىغاچقا، جىلە بولۇپ:

ــ خەقنى ئالداپ پۇل ئېلىشنىلا بىلىدۇ، كىشىگە تۇزۇكرەكمۇ دورا بەرمەيدۇ، ــ دەپ تېۋىپنى كايىغىلى تۇردى.

ــ مىجەزىڭ تولىمۇ ئىتتىك سېنىڭ، ــ دەپ كۈلدى شېيۋ، ــ «كېسەل پىلدەك كېلىپ، قىلدەك كېتىدۇ» دېگەن ماقال بار. ئۇ دېگەن ئەۋلىيالار پىرى ياسايدىغان ھۇببى نايىاپ ئەمەس، ئۇنداق خاسىيەتلىك دورا نەدە بار ئىكەن؟ بىرنەچچە كۈن جىم يېتىپ داۋالانساڭ ساقىيىپ كېتىسەن. ئىچىڭ تىتىلدىغانسېرى ئۆزۈڭ ئاۋارە بولىسەن شۇ.

ــ باشلىرىنى نەگە تىقىۋېلىشتىكىن بۇ بىر نېمىلەر! ــ دەپ چۆرە قىزلارنى كايىشقا باشلىدى چىگۈبن، ــ مېنىڭ ئاغرىپ قالغىنىمنى كۆرۈپ، غەم تارتماي چىقىپ كېتىشىپتۇ. خەپ، ئەتە ــ ئۆگۈن ساقايغىنىمدا بىر ــ بىرلەپ تېرەڭلارنى تەتۇر سويمايدىغان بولسام!

چۆرە قىز دىڭئېر قورقۇپ كېتىپ دەرھال كىرىپ سورىدى:

ــ خېنىم، نېمە قىلاتتىلە؟

ـــ باشقىلىرى ئۆلۈپ، سەنلا قالغانمىدىڭ؟ ـــ دېدى چىڭۋېن.
ئاڭغىچە جۇيئېرمۇ سۆرىلىپ كىرىپ كەلدى.
ـــ مۇنۇ جۇۋاينىمەككە قارىمامدىغان ! ـــ دېدى چىڭۋېن، ـــ سورىمىسا تېخى كىرمىگۈدەك بۇ ! بۇ يەردىچۇ ئايلىق تارقاتماقچى، مېۋە چاچماقچى، ھەممىنىڭ ئالدىدا يۈگۈرۈپ كىرسەڭ بولاتتى. يېنىمغىراق كەل ! مەن يولۋاس ئەمەس، سېنى يەۋالىدىغان !
جۇيئېر نائىلاج بىرنەچچە قەدەم ئالدىغا كەلدى. ئۇ بىخەستە تۇرغاندا، چىڭۋېن سوزۇلۇپ كاپلا قىلىپ ئۇنى قولىدىن تۇتۇۋالدى ـ دە، ياستۇقىنىڭ تېگىدىن ئۇزۇن قۇلاق كولىغۇچنى ئېلىپ:
ـــ مۇنۇ توخۇ پۇتىدەك قولنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ يا يىڭنە تۇتۇشنى، يا يىپ سېپىشنى بىلمەيدۇ، ئوغرىلاپ يېيىشنىلا بىلىدۇ! سەندەك كۆزى ئىلگەك، قولى ئىلمەك، ھە دېسىلا سەتچىلىك تۇغدۇرىدىغان نېمىنى يىڭنە سانجىپ ناكار قىلىۋەتمەيدىغان بولسام ئىگەكىم ! ـــ دەپ تۇرۇپ، جۇيئېرنىڭ قولىغا سانجىۋەردى.
جۇيئېر ئاغرىققا چىدىماي ئاغىل ـ تاغىل ۋارقىراپ كەتتى. شېيۆ ئالمان ـ تالمان ئۇنى ئاجرىتىۋېلىپ، چىڭۋېننى ياتقۇزۇپ قويدى.
ـــ يېڭىلا تەرلىگەنىدىڭ، ئۆلگۈڭ كەلدىمۇ ! ـــ دېدى شېيۆ، ـــ ساقايغىنىڭدىن كېيىن قانچە ئۇرساڭ ئۇرمامسەن، بۇ تۇرقىدا غەلۋە قىلىپ نېمە قىلاتتىڭ؟
چىڭۋېن سۇڭ ئانىكىنى چاقىرتىپ كىرىپ شۇنداق دېدى:
ـــ باۋيۈي غوجام سىلەرگە ئېيتىپ قوي دەپ بايىلا ماڭا دېگەن، جۇيئېر بەك ھۇرۇن ئىكەن، باۋيۈي غوجام ئۆزى ئىشقا بۇيرۇسىمۇ قىمىرلىماي تۇرۇپ ئېغىز غېرىچلايدۇ، ھەتتا شىرېن بۇيرۇسىمۇ ئۇنى كەينىدىن تىللايدۇ. بۈگۈنلا ئۇنى قوغلىۋېتىڭلار، باۋيۈي غوجام ئەتە ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ

قويسا بولىۋېرىدۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، سۇڭ ئانىكىنىڭ كۆڭلىگە گۈپپىدە بىلەزۈك ۋەقەسى كەلدى ـ دە، كۈلۈمسىرەپ:

ــ شۇنداقمۇ دەيسىز، شىرېن خېنىم قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇمۇ ئۇقسا، ئاندىن چىقىرىۋەتسەكمىكىن دەيمەن، ــ دېدى.

ــ باۋيۈي غوجام بەك قاتتىق تاپىلىغان، ــ دېدى چىڭۋېن، ــ شىرېن ـ پىرېن دەپ تۇرۇشنىڭ نېمە كېرىكى بار، بىزنىڭ قىلغىنىمىز ئورۇنلۇق ئىش! مېنىڭ دېگىنىم بويىچە قىلىڭ، ئۆيىدىكىلىرىنى چاقىرتىڭ، ئۇنى ئېلىپ چىقىپ كەتسۇن.

ــ شۇنداق قىلسىمۇ بولىدۇ، ــ دېدى شېيۆ، ــ بۈگۈن كەتسىمۇ، ئەتە كەتسىمۇ، بەرىبىر كېتىدىغان گەپ، ئۇنىڭدىن كۆرە بالدۇرراق كەتسە، بىر كۈن بولسىمۇ قۇلاق تىنچىيدۇ!

سۇڭ ئانىكا نائىلاج چىقىپ كېتىپ جۇيئېرنىڭ ئانىسىنى چاقىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ ئانىسى نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ چىڭۋېننىڭ يېنىغا كىردى:

ــ خانلىرىم، نېمە بولدى؟ جىيەن قىزىڭلار يامانلىق قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا تەربىيە بېرىشسىلە بولاتتى، نېمىشقا ھەيدىۋېتىشىلا؟ ھەرقانچە بولسىمۇ يۈزىمىزنى قىلىشسىلا بولاتتى.

ــ بۇ گەپنى باۋيۈي كەلگەندە شۇنىڭدىن سوراڭ، ــ دېدى چىڭۋېن، ــ بۇ ئىش بىلەن بىزنىڭ كارىمىز يوق.

ــ ئۇنىڭدىن سوراشقا مېنىڭ ھەددىم بارمۇ؟ ــ دېدى بايىقى ئايال سوغۇققىنا كۈلۈپ، ــ ئۇ قايسىبىر ئىشتا سىلەرنىڭ جورۇقۇڭلارغا قۇلاق سالماپتۇ؟ ئۇ ماقۇل دېگەندىمۇ، سىلەر ماقۇل بولمىساڭلار بەرىبىر ئاقمايدۇ! بايا دېگەن گەپلىرىنى ئالايلى، ئۆزى يوق يەردە دېيىلگەن گەپ بولسىمۇ، سىلەر توغرىدىن ـ توغرا ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ گەپ قىلىۋاتىسىلەر، سىلەر شۇنداق قىلساڭلار بولىدۇ، بىز ئۇنداق قىلىدىغان بولساق

ئەدەپسىز ئاتىلىپ قالىمىز!

چىڭۇبن بۇ گەپكە تېخىمۇ جىلە بولۇپ قىزىرىپ كەتتى.

ــ ھە، مەن ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتىدىم، ــ دېدى ئۇ، ــ سىز بېرىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا مېنى ئەرز قىلىڭ! ئەدەپسىز ئىكەن دەڭ، مېنىمۇ قوغلاپ چىقىرىۋەتسۇن!

ــ يەڭگە! ــ دېدى شېيۇ، ــ قىزىڭىزنى ھازىرچە ئاچىقىپ كېتىڭ، گېپىڭىز بولسا كېيىن دەرسىز. بۇ يەر سىزنىڭ گەپ تالىشىدىغان يېرىڭىزمىدى؟ بىر كىمنىڭ بىز بىلەن تاكاللاشقىنىنى كۆرگەن يېرىڭىز بارمۇ؟ سىزغۇ بۇياقتا تۇرۇڭ، ھەتتا لەي دا يەڭگەم بىلەن لى ئانكاممۇ بىزگە ئانچە ـ مۇنچە يول قويىدۇ. غوجامنىڭ كىچىكىدىن تارتىپ شۇ كىمگىچە ئىسمىنى ئاتاپ كېلىۋاتىمىز، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم شۇنداق ئاتاشنى تاپىلىغان، بۇنى سىلەرمۇ بىلىسىلەر. ئۇنى قاتارغا قوشۇلالماي قالارمىكىن دېگەن ئەندىشە بىلەن ئاتايىن ئۇنىڭ ئىسمىنى يازدۇرۇپ، ھەممە ئادەم شۇنداق ئاتىسۇن، شۇنداق ئاتىسا ئۇ كۆز تەگمەي چوڭ بولىدۇ دەپ، بىرنەچچە جايغا چاپىلاتقۇزۇپ قويغان، سۇچى، ئەخلەتچى قەلەندەرلەر جېنىدا شۇنداق ئاتاۋاتسا، بىز ئاتىساق بولمامدىكەن؟ تۇنۇگۇنلا تېخى لىن ئانكام «غوجام» دەپ قويۇۋېدى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم تەرگەپ كەتتى. بۇ بىر گەپ. يەنە بىر گەپ، بىز ھەر دائىم ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلغىلى بارغاندا، ئۇنىڭ ئىسمىنى دېمەي، «غوجام» دېسەك بولامتىيا؟ قاچان بىر «باۋيۇي» دەپ نەچچە يۈز قېتىم قىچقىرمايدىغان كۇنىمىز بارکىنتاك! مۇنۇ يەڭگەم كېلىپ ئۆزىچە چاتاق تاپماقچى بوپتۇ تېخى! قولىڭىز بىكار بولۇپ قالغان كۇنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىغا كېلىپ قولاق سېلىپ تۇرۇڭ، بىزنىڭ يۈزتۇرا ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتايدىغانلىقىمىزنى شۇ چاغدا بىلىسىز. يەڭگە. سىزچۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆز ئالدىدىكى تۇزۇتلۇكرەك ئىشلارنى قىلىدىغان

ئايال ئەمەس، يەل بويى چوڭ دەرۋازىنىڭ تېشىدا قاتراپ يۈرىدىغان ئايال، شۇڭا بىزنىڭ بۇ يەردىكى قائىدە ـ يوسۇننى بىلمەيسىز ـ دە! بۇ يەر سىز تۇرىۋېرىدىغان جاي ئەمەس، بىردەمدىن كېيىن، بىز دېمىسەكمۇ باشقىلار كېلىپ سىزدىن سورايدۇ. دەيدىغان ھەرقانداق گېپىڭىز بولسىمۇ، ھازىرچە بۇنى ئاچىقىپ كېتىپ تۇرۇڭ، گېپىڭىزنى لىن ئانىكامغا دېسىڭىز، ئۇ كېلىپ باۋيۇي غوجامغا دېسۇن. بۇ ئائىلىدە مېڭدىن ئارتۇق ئادەم بار، ئۇمۇ يۇگۇرۇپ كەلسە، بۇمۇ يۇگۇرۇپ كەلسە، بىز قايسىبىرىنى تونۇپ، قايسىسىنىڭ ئات ـ ئۇچۇرىنى بىلىپ بولالايمىز ! ـــ ئاندىن ئۇ چۆرە قىزنى چاقىرىپ ئىشقا جورۇدى، ـــ يەر سۈرتىدىغان لاتىنى ئەكىرىپ يەرنى سۈرتۈۋەت.

بايىقى ئايال نېمە دېيىشىنى بىلمەي، ئۇزاق تۇرۇشقىمۇ پېتىنالماي، قېيىدىغان پېتى جۈيئېرنى ئېلىپ ماڭدى.

ـــ ھاي يەڭگە، قائىدە ـ يوسۇنىنمۇ بىلمەمسىز، ـــ دېدى دەرھال سۇڭ ئانىكا، ـــ قىزىڭىز بۇ ئۆيدە بىر مەزگىل تۇردى، كېتەر ۋاقتىدا خېنىملارغا باش ئۇرۇپ قويۇش كېرەك. باشقا رەھمەت ـ ھەشقاللىڭىز بولمىسىمۇ مەيلى، بۇلارمۇ ئۇنى خالىمايدۇ، باش ئۇرۇپ بولسىمۇ ئۆز كۆڭلىنى بىلدۇرۇپ قويسۇن، كەت دېسە شۇنداق چىقىپ كېتىۋېرىدىغان ئىشمىكىن؟

جۈيئېر نائىلاج كەينىگە يېنىپ ئۇ ئىككىسىگە باش ئۇرۇپ قويدى، چىۋۇھننى تېپىپ ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى، چىڭۇھنىلار ئۇنىڭغا پەرۋامۇ قىلمىدى. بايىقى ئايال ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنغىنىچە ئاغزىدىن گېپىنىمۇ چىقىرالماي، دەردى ئىچىدە قېلىپ چىقىپ كەتتى.

چىڭۇھن بايانتىن چېچىلىپ، تېرىكىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، تېخىمۇ ئۆزۈلۈپ قالدى، خېلىغىچە پەرىشان بولۇپ چىراغ يېقىلىدىغان چاغدىلا سەل ئارام تاپتى. شۇ ئاردا باۋيۇي ھەي ئىسىت دېگىنىچە تاقىلداپ كىرىپ كەلدى. شېيۇ نېمە بولغانلىقىنى سورىدى.

ـــ مۇنۇ يېپىنچىنى بۇگۈن چوڭ ئانام ئامراقلىقى تۇتۇپ كېتىپ ماڭا بەرگەندى، ـــ دېدى بايۋي، ـــ دىققەتسىزلىك قىلىپ كەينى پېشىدىن بىر يەرنى كۆيدۈرۈۋالدىم، ھېلىمۇ ياخشى كۈن كەچ كىرىپ قالغاچقا، بۇنى چوڭ ئانامغۇ، ئانامغۇ بىلمەي قالدى.

شېيۇ يېپىنچىنى سالدۇرۇپ كۆرۈپ باقتى، دېگەندەك تىرناقچە يەر كۆيۈپ كېتىپتۇ.

ـــ ھەرقاچان قول ئوتداندىن ئۇچقۇن چاچراپ كەتكەن نېمە، ـــ دېدى شېيۇ، ـــ ھېچقانچە ئەمەس ئىكەن، بىركىمدىن ئاستا تالاغا چىقارتىپ، توقۇپ ـ ياميالايدىغان ئۇستىغا توقۇتۇۋەتسەكلا بولىدۇ.

شېيۇ ئۇنى بوغچىغا ئوراپ، مومايلاردىن بىرىنى قىچقىرىپ:

ـــ تاڭ ئاتقۇچە پۈتكۈزۈپ بولسۇن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم زادىلا ئۇقمىسۇن! ـــ دەپ تاپىلىدى.

خىزمەتكار ئايال كېتىپ، خېلىدىن كېيىن يېنىپ كىرىپ مەلۇم قىلدى:

ـــ توقۇپ ـ يامايدىغان ئۇستا تۇگۇل، ئۇستا سەيپۇڭ، كەشتىچى ۋە ئاياللارنىڭ ئىشىنى قىلىدىغانلاردىن سوريدىم، ھېچقايسىسى بۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىكەن، ياماشقا ھۆددە قىلالمىدى.

ـــ ئەمدى قانداق قىلساق بولار؟ ـــ دېدى شېيۇ، ـــ ئەتە كىيمەيلا قويسۇن.

ـــ ئەتە ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ چوڭ ئانام بىلەن ئانام مۇشۇنى كىيىپ چىقىسەن دېگەن ! كىيگەن كۈنىلا كۆيدۈرۈپ قويسام ئەرۋاھى ئۇچمامدۇ ئۇلارنىڭ!

چىڭۇېن خېلىغچە بۇ گەپلەرگە قۇلاق سېلىپ، ئاخىر چىدىمىدى ـ دە، يېنىغا ئۆرۈلۈپ:

ـــ ئەكىلىڭلار، مەن كۆرۈپ باقاي ! بۇنى كىيىشكە نېسىپ بولماپتىكەنمۇ نېمە ! نېمانچە تىت ـ تىت بولۇپ كېتىسىز، ـــ

دېدى.

— بۇ توغرا گەپ بولدى، — دېدى باۋيۇي، ئاندىن يېپىنچىنى چىگۈېنگە بەردى، چىراغنى ئەكېلىپ يەنە بىر قۇر سەپسېلىپ چىقتى.

— بۇ توز مامۇقىدىن ئېگىرىلگەن كالاۋۇتۇندە توقۇلغانكەن، — دېدى چىگۈېن، — بىزمۇ ئاشۇنداق كالاۋۇتۇندە پەتلە ئەتكەنىدەك قويۇق يۆمەپ قويساق ئانچە بىلىنمەي قېلىشى مۇمكىن.

— ئۇنداق كالاۋۇتۇنغۇ بار، لېكىن بۇ يەردە سەندىن باشقا كىم يۆمەلەيدۇ؟ — دېدى شېيۇ كۇلۇپ.

— بوپتۇ، جېنىمنىڭ بارچە تىرىشىپ باقاي! — دېدى چىگۈېن.

— ئۇنداق قىلساڭ بولامدۇ؟ — دېدى دەرھال باۋيۇي، — ئەمدىلا ياخشى بولاي دېگىنىڭدە ئىش قىلساڭ قانداق بولىدۇ؟

— سىز كۆڭۈلچەكلىك قىلىپ كۆيۈنۈپ كەتمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، ئۆزۈم بىلىمەن، — دېدى چىگۈېن.

شۇ گەپ بىلەن چىگۈېن ئورنىدىن قوپۇپ ئولتۇرۇپ، چاچلىرىنى تۇزەشتۇرۇپ، كىيىمىنى يېپىنچاقلىدى. لېكىن، بېشى قېيىپ، كۆزلىرى ئىمىر ـ چىمىر بولۇپ زادىلا بەرداشلىق بېرەلمىدى. قىلماي دېسە، باۋيۇينى تىتىلداپ كېتەرمىكىن دەپ، نائىلاج چىشىنى چىشلەپ ئىشلەشكە تۇتۇندى. شېيۆنى يىپ ئېگىرىشىپ بېرىشكە جورۇدى. چىگۈېن ئاۋۇال يىپتىن بىر تال سېلىشتۇرۇپ باقتى:

— ئۆزىدەك بولمىسمۇ، يامىسا ئانچە بىلىنمىگۈدەك، — دەپ كۇلدى چىگۈېن.

— مانا بۇ ياخشى بولدى، — دېدى باۋيۇي، — بولمىسا ئورۇس سەيپۇڭنى نەدىن تاپاتتۇق؟

چىگۈېن ئاۋۇال ئەستىرىنى سۆكۈپ، تەتۇرىنى پىيالىنىڭ ئاغزىچىلىك بامبۇك كەرگۈگە تارتتى. تۆشۈكنىڭ چۆرىسىنى ئالتۇن پىچاق بىلەن قىرىپ بۇرۇت چىقاردى، ئاندىن كېيىن

يىگىنە بىلەن بىر - ئىككى يۆمەپ بېقىپ، ئورۇش - ئارقاقلىرىنى پەرق ئېتىۋالدى. پەتلە قىلىش ئۇسۇلى بىلەن ئاۋۋال تېگىنى يۆمەپ چىقتى، ئاندىن گۈلى بويىچە قايتا توقۇدى. بىر - ئىككى يىگىنە سانجىپ يەنە قاراپ باقتى. تۆت - بەش يىگىنە سانجىمايلا ياستۇققا قىگىنىپ ئارام ئېلىۋالاتتى. باۋيۇي يېنىدا تۇرۇپ، بىرەدەم: «قاياق سۇ ئىچىپ باقامسەن؟» دەپ سورىسا، بىرەدەم: «دەم ئېلىۋال» دەيتتى. بىرەدەمدىن كېيىن تېمىن يېپىنچىنى ئېلىپ ئۇچىسىغا يېپىپ قويسا، يەنە بىرەدەمدىن كېيىن ياستۇقنى بېلىگە يۆلەپ قويياتتى.

— ۋاي كىچىك بۇزرۇكۇارىم، ئۇخلاۋەرسىلىچۇ، يەنە مۇشۇنداق يېرىم كېچە جاپا تارتسىلا، ئەتە كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتسە، ئۇ چاغدا قانداق قىلىدىغان گەپ؟ — دەپ يالۋۇردى چىگۈبن جىلە بولۇپ.

باۋيۇي ئۇنىڭ ئىچى تىتىلداپ كەتكەنلىكىنى كۆرۇپ، ئاخىر ئۇخلاشقا يېتىپ باقتى، لېكىن ئۇخلىيالمىدى. بىرەدەمدىن كېيىن سائەت تۆت قېتىم داڭ ئۇردى، چىگۈبن شۇ چاغدىلا ئاران ياماپ بولۇپ، كۆتۈرۈلۈپ قالغان مويلىرىنى كىچىك چوتكا بىلەن چوتكىلىۋەتتى.

— ئوبدان بوپتۇ، سىنچىلاپ قارىمىسا پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ، — دېدى شېيۇ.

باۋيۇي دەرھال قولىغا ئېلىپ كۆرۈپ باقتى:

— بەئەينى ئۆزىدەك بوپتۇ، — دەپ كۈلدى ئۇ.

چىگۈبن بىرنەچچە قېتىم يۆتىلىپ كېتىپ، مىڭ تەسىلىكتە ياماپ تۈگەتتى.

— ياماشىنىغۇ يامىدىم، لېكىن ئۆزىدەك بولمىدى، مەنمۇ بۇنىڭدىن ئارتۇق قىلالمايمەن، — دېدى چىگۈبن.

— ۋايجان ! — ئۇ ئۆزىنى ياستۇققا تاشلاپ ئۇخلاپ قالدى. يەنە نېمە ئىش بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتا ئوقۇغايسىز.

ئەللىك ئۈچىنچى باب

نېگىگو قەسرىدە چاغان ھارپىسىدا ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ ئەرۋاھىغا ئاتاپ نەزىر ئۆتكۈزۈلگەنلىكى رۇگگو قەسىدە پانۇس بايرىمى كېچىسى تۇن بويى زىياپەت بېرىلگەنلىكى

باۋيۇي چىگۈەننىڭ توز جۇۋىنى ياماپ بولۇپ ماغدۇرىدىن كېتىپ ھالسىزلانغانلىقىنى كۆرۈپ، چۆرە قىزنى ئۇنىڭ ئۇچىسىنى تۈتۈپ قويۇشقا بۇيرۇدى. ئۆزىمۇ بىر پەس ئۇيقۇلاپ قويدى، ئارام ئېلىپ بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتمەيلا تاڭ يورۇپ كەتتى. باۋيۇي تالاغا چىقماي تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— تېۋىپ چاقىرىڭلار!

بىردەمدىن كېيىن ۋاڭ تېۋىپ كەلدى، تومۇر تۇتۇپ بېقىپ گۇمان قىلدى:

— تۈنۈگۈن خېلى ئوبدان بولۇپ قالغان، بۈگۈن نېمىشقا تومۇرى پەسلەپ كەتكەندۇ؟ غىزانى كۆپرەك يەپ قويغان ئوخشايدۇ! ياكى بولمىسا كۆڭلى چېچىلىپ ھېرىپ كېتىپتۇ. ھەرھالدا زۈكام يۇگىللەپتۇ؛ بۇ قېتىم تەرلىگەندىن كېيىن ياخشى كۈتۈنمەيدىغان بولسا ئاقىۋىتىنى سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ، — تېۋىپ سۆزىنى تۈگىتىپ، چىقىپ دورا قەغىزىنى يېزىپ كىرگۈزۈپ بەردى.

باۋيۇي دورا قەغىزىگە كۆز يۈگۈرتتى، قەغەزدە، ئىچىنى بوشىتىپ ئىللەتنى ھەيدەيدىغان دورىلار كېمەيتىلىپ، زەمبۇرۇغ، ئەگرى سۇنايي، داڭگۇي قاتارلىق قانغا ئوزۇق

بولىدىغان دورىلار قوشۇلغانكەن. باۋيۇي دورىنى قاينىتىشقا دەرھال كىشى بۇيرۇپ بولۇپ:

ــ بۇ قانداق بولغىنى ئەمدى؟ بىرەر كېلىشمەسلىك بولۇپ قالسا مېنىڭ كاساپىتىمدىن بولغان بولمامدۇ، ــ دەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى.

ــ ئوبدان غوجام! ــ دېدى چىكۈېن ياستۇقىغا باش قويغىنىچە ئۇھ تارتىپ، ــ ئۆز ئىشلىرىنى قىلىۋەرسىلە! ماڭا سىل كېسىلى تېگىپتىمۇيا؟

باۋيۇي نائىلاج چىقىپ كەتتى. چۈشتىن كېيىن، مىجەزىم يوق دەپ يېنىپ كەلدى. چىكۈېنىڭ كېسىلى ئېغىر بولسىمۇ، بەختىگە يارىشا، ئۇ ئادەتتە قارا كۇچىنىلا ئىشلىتىپ، ئۆزىنى ئۇپراتمايدىغان قىز ئىدى، ئاندىن مايسىزراق غىزا يەيتتى، ئاچ ـ توقلۇقتىن ئاغرىپ ـ تارتىپ باقمىغانىدى. جيا خانىدانىدا مۇنداق بىر يوشۇرۇنچە قانۇن بار ئىدى: مەيلى يۇقىرىدىكى ياكى تۆۋەندىكىلەر بولسۇن، ئانچە ـ مۇنچە جاڭداپ يۆتىلىپ قالسا، قورساقنى ئاچ تۇتۇشنى بىرىنچى ئورۇندا، دورا يەپ كۈتۈنۈشنى ئىككىنچى ئورۇندا كۆرەتتى. شۇ سەۋەبتىن ئۇمۇ كېسەل بولغان كۈنىدىن تارتىپلا ئىككى ـ ئۈچ كۈن قورساقنى ئاچ تۇتۇپ، ئاندىن ئېھتىيات بىلەن دورا يەپ كۇتۇندى، ھازىر ھېرىپ كەتكەن بولسىمۇ، يەنە بىرنەچچە كۈن ئوبدان كۇتۇنۇپ بېرىۋىدى، بارا ـ بارا ياخشى بولۇپ كەتتى. يېقىندىن بۇيان باغدىكى ھەمشىرىلەر ئۆز ئۆيلىرىدە تاماق يەيدىغان بولغاچقا، غىزا ـ تاماق ئېتىشمۇ بەك ئاسانغا چۈشتى. شۇڭا، باۋيۇي سۈيۇق ـ سەلەك غىزالارنى خالىغانچە ئالدۇرۇپ بېرىپ تۇردى. بۇ توغرىدا بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ ئولتۇرمايمىز.

شىرىن ئانىسىنى دەپنە قىلىپ بولغاندىن كېيىن يېنىپ كەلدى، شېيۇ ئۇنىڭغا جۇيئېرنىڭ قىلغان ئىشىنى، ئۇنى چىكۈېنىڭ قوغلاپ چىقارغانلىقىنى، باۋيۇيگىمۇ مەلۇم قىلىپ قويغانلىقىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. شىرىنمۇ بۇنىڭغا

باشقا گەپ قىلمىدى، پەقەت:

ــ بەك ئالدىراڭغۇلۇق قىپسىلەر، ــ دەپ قويدى.

لى ۋەنمۇ ھاۋا تۇپەيلىدىن زۇكامداپ قالدى. شۇڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆزى ئاغرىپ قالغانىدى، شۇڭا يېڭچۇن بىلەن شيۇيەن شۇڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىدا ئەتىدىن ئاخشامغىچە دورا تەييارلاپ بېرىپ تۇردى. لى ۋەننىڭ كىچىك ئانىسىنىڭ ئىنىسى كېلىپ، ئاچچىسىنى بىلەن لى ۋېن، لى جىلارنى ئۆيىدە بىرنەچچە كۈن تۇرغۇزۇشقا ئېلىپ كەتتى. شىرېن دائىم ئانىسىنى ئويلاپ ھەسرەت چېكىپ تۇراتتى، چېڭۈېنمۇ تولۇق ساقىيىپ كېتەلمىگەنىدى. شۇ سەۋەبتىن باۋيۈي مۇشائىرە جەمئىيىتىنىڭ ئىشىغا ھېچكىمنىڭ كۆڭلى تارتمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، بىرقانچە يىغىلىشنى بىكار ئۆتكۈزۈۋەتتى.

ئون ئىككىنچى ئاي كىرىپ بولغان، چاغانغا بىرقانچە كۈن قالغانىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن فېڭجيې چاغان تەييارلىقى بىلەن بولۇۋاتاتتى. ۋاڭ زىتېڭ توققۇز ئۆلكىنىڭ لەشكەر بېشى بولۇپ كۆتۈرۈلدى. جيا يۈيسۈن ھەربىي ۋەزىرلىكىگە تەينىلىنىپ، ھەربىي ئىشلار دىۋانىغا قاراشقاندىن باشقا، ئوردا ئىشلىرىدىمۇ مۇشاۋىرلىق قىلاتتى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالسۇن.

جيا جېنغا كەلسەك، ئۇ تەرەپتىكى ئاتا ـ بوۋىلىرىغا بېغىشلانغان خانىقانى ئاچۇرۇپ، سىيرىپ ـ سۈپۈرگۈزۈپ، نەزىر ـ چىراغ ئەسۋابلىرىنى راسلىتىپ قويدى، ئەرۋاھ ئىگەم[1] نى تەكلىپ قىلدى. تۆر ئۆينى تازىلىتىپ، مەرھۇم ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ رەسىملىرىنى ئاستۇرۇشقا تەييارلاپ قويدى. شۇ كۈنلەردە، ئىككى قەسىرنىڭ ئىچى ـ تېشى ۋە يۇقىرى ـ تۆۋەندىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئالدىراش ئىدى.

---

① ئەرۋاھ ئىگەم ــ ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇزۇنچاق تاختا ياستىپ، ئۇنىڭغا ئۆلگۈچىنىڭ ئىسمى، مەنسەپ ـ مەرتىۋىسى يېزىلىپ، شۇنىڭغا ئاتاپ نەزىر قىلىنىدۇ، بۇنى ئەرۋاھ ئىگەم ياكى تاختا ئىگەم دەيدۇ.

شۇ كۈنى نىگگو قەسرىدىكى يۇشى خېنىم ئورنىدىن تۇرۇپلا، جىيارۇڭنىڭ خوتۇنى بىلەن بىللە يىڭنە ئىشى قاتارلىق سوۋغات ـ لازىمەتلىكلەرنى جيا ئانا تەرەپكە يوللاش ئۈچۈن تەييارلاشقا تۇتۇندى. دېدەك بىر پەتنۇستا بالىلارغا ھېيتلىق ئۇچۇن بېرىلىدىغان ئالتۇن لەدۇ (چۆچۈرە يامبۇ) كۆتۈرۈپ كىرىپ مەلۇم قىلدى:

ــ شىڭئېر ئۆزلىرىگە مەلۇم قىلغىلى كەپتۇ: قايسى كۈنكى بىر بولاق رەگ ئالتۇن جەمئىي بىر يۈز ئەللىك سەر ئالتە مىسقال يەتتە پۇڭ ئىكەن، بۇنىڭدىن ھەرخىل لەردۇلاردىن جەمئىي ئىككى يۈز يىگىرمە دانە قۇيدۇرۇپتۇ.

ئاندىن ئۇ پەتنۇسنى سۇنۇۋۈدى، يۇشى خېنىم كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى. بۇ يامبۇلارنىڭ ئارىسىدا مېيخۇاگۇل شەكلىدىكى، يەسمەنگۈل شەكلىدىكى، «دىلپىسەن نۆكچە» ۋە «ئەبجەش گۆھەر» دەيدىغان شەكىللەردىكىلىرىمۇ بار ئىدى.

ــ ئېلىپ قوي، ــ دەپ بۇيرۇدى يۇشى، ــ شىڭئېرگە ئېيت، كۈمۈش لەردۇلارنىمۇ تېزرەك ئەكېلىپ تاپشۇرسۇن.

دېدەك خوش دەپ چىقىپ كەتتى.

بىرەدەمدىن كېيىن، جيا جېن غىزا يېگىلى كىردى، جيا رۇڭنىڭ خوتۇنى ئۆزىنى دالدىغا ئالدى.

ــ بىزگە چاغانلىق نەزىر ئۇچۇن ئوردىدىن ئىلتىپات قىلىنغان ئىنئامنى ئېلىپ كەلدىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى جيا جېن يۇشى خېنىمدىن.

ــ بۇگۈن رۇڭئېرنى شۇنىڭغا ئەۋەتكەنىدىم، ــ دېدى يۇشى خېنىم.

ــ بىزنىڭ ئائىلىمىز بۇ بىرنەچچە سەر كۈمۈشكە قاراشلىق بولمىغان تەقدىردىمۇ، ھەرھالدا بۇ خان ھەزرەتلىرىنىڭ ئۇلۇغ مەرھەمىتى، ــ دېدى جيا جېن، ــ بالدۇرراق ئېلىپ كېلىپ ئۇ تەرەپتىكى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا يوللاپ بەرسەك، يۇقىرىدا خان ھەزرەتلىرىنىڭ مەرھەمىتى سايىسىدا، تۆۋەندە بوۋىلىرىمىزنىڭ

بەخت ـ دۆلىتى ھىمايىسىدە، بۇيلىرىمىزنىڭ ئەرۋاھىغا ئاتاپ نەزىر ئۆتكۈزگەن بولاتتۇق. بىز بۇيلىرىمىز ئۈچۈن ئون مىڭ سەر كۆموش خەجلەپ نەزىر قىلساقمۇ ئۇنىڭ بەربىر بۇ ئىلتىپاتچىلىك ئابرۇيى بولمايدۇ، يەنىلا شۇ مەرھەمەت ۋە دۆلەتنىڭ يۇقۇندىسى ھېسابلىنىدۇ. بىز مۇشۇ بىر ـ ئىككى خانىدانىدىن باشقا، بەزى مەنسەپ مىراسخورى بولغان گاداي ئەمەلدارلارمۇ مۇشۇنداق ئىلتىپات قىلىنىدىغان پۈلغا تايانمىسا، نەزىر ـ چىراغ ۋە ھېيت ـ ئايەمنى نېمە بىلەن ئۆتكۈزەلىسۇن؟ ھەقىقەتەن خان ئالىيلىرى چەكسىز كەڭ مەرھەمەت قىلىپ ھەممىنى ئەتراپلىق نەزەردە تۇتىدىكەن.

ـــ شۇنى دېسىلە، ـــ دېدى يۇشى خېنىم.

ئىككىسى ئاشۇنداق پاراڭلىشىۋاتقاندا، بىركىم كىرىپ مەلۇم قىلدى:

ـــ غوجام كەلدى.

ـــ كىرسۇن ! ـــ دەپ بۇيرۇدى جياجېن.

جيا رۇڭ سېرىق خالتىنى كۆتۈرۈپ كىردى.

ـــ نېمانچە ئۇزاققا قالدىڭ؟ ـــ دەپ سوريدى جياجېن.

ـــ ھازىر مەرىپەت دۇئانىدىن ئالماي مەئىشەت مەھكىمىسىنىڭ خەزىنىسىدىن ئالىدىكەنمىز، ـــ دېدى كۇلۇمسىرەپ جيارۇڭ، ـــ شۇڭا مەئىشەت مەھكىمىسىگە بېرىپ ئېلىپ كەلدىم. مەئىشەت مەھكىمىسىدىكى بېگىملەر: ئاتىڭىزغا سالام ئېيتتىڭ، كۆرۈشمىگىلى خېلى كۇنلەر بولدى، راستلا سېغىنىدۇق، دېيىشتى.

ـــ ئۇلار مېنى سېغىنمامتى؟ ـــ دېدى كۇلۇپ جياجېن، ـــ ھازىر يىل ئاخىرى بولۇپ قالدى، شۇڭا مېنىڭدىن سوۋغات ياكى زىياپەت سېغىنغاندۇ !

جياجېن سېرىق خالتىغا كۆز يۇگۈرتتى، خالتىغا «خان ئالىيلىرىنىڭ مەڭگۈلۈك مەرھەمىتى» دېگەن خەت يېزىلغان پېچەت چاپلانغان، ئۇنىڭ يېنىغا مەرىپەت دۇئانى نەزىر ـ چىراغ

مەھكىمىسىنىڭ تامغىسى بېسىلغان. ئاندىن «نىڭگوگۇڭ جيايەن، رۇڭگوگۇڭ جيافالارغا خان ئالىيلىرىنىڭ مەڭگۈلۈك مەرھەمىتى بىلەن باھارلىق نەزىر ئۈچۈن ئىككى بۆلەك ئىنئام قىلىندى، ساپ كۈمۈش مۇنچە سەر، پالانى يىلى پوكۇنى ئايىنىڭ پالانى كۈنى، ھەرەمبەگى نامزات خاس ھاجىپ جيارۇڭ مەھكىمىدە ئۆزى تاپشۇرۇۋالدى. ھەيئەت ـ ئايەملىك خەزىنىسىدە مۇئاۋىن خەزىنىچى پالانى» دېگەن بىر قۇر ئۇششاق خەت يېزىلىپ، ئاخىرىغا قىزىل سىياھتا ئىمزا قويۇلغان.

جياجېن كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، غىزا يېدى، ئاغزىنى چايقاپ بولۇپ ئۆتۈك ـ تەلپەكلىرىنى يەڭگۈشلىدى، ئاندىن جيارۇڭغا كۈمۈشنى كۆتۈرتكۈزۈپ ئۇ تەرەپكە ئۆتۈپ جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلدى. ئۇ يەردىن چىقىپ جياشې ۋە شىڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلدى. ئاندىن ئۆيگە قايتىپ، كۈمۈشنى ئالدۇرۇپ، بوشىغان خالتىلارنى ئاتا ـ بوۋىلار خانىقاسىنىڭ ئوچىقىدا كۆيدۈرۈۋېتىشكە بۇيرۇدى.

ـــ سەن ئۇيانغا ئۆتۈپ فېڭجيې خان ئاچاڭدىن سوراپ باق، ـــ دەپ جيارۇڭنى بۇيرۇدى جياجېن، ـــ ھەيئەت ـ ئايەمدە بېرىلىدىغان زىياپەتنىڭ كۈنىنى بەلگىلەپتىمۇ؟ بەلگىلىگەن بولسا، مىرزىخانىدىن ئىسىملىكنى ئېنىق يېزىپ بەرسۇن، بىز چىللايدىغان چاغدا تەكرار ئېيتىلىپ قالمىسۇن. بۇلتۇر دىققەتسىزلىكتىن بىرقانچە ئائىلە تەكرار ئېيتىلىپ قاپتۇ. خەق بىزنى دىققەتسىزلىكتىن شۇنداق قىلىپ قويۇپتۇ دېمەيدۇ، ئىككى ئائىلە مەسلىھەتلىشۈپلىپ، ئاۋارىگەرچىلىكتىن قېچىپ قۇرۇق تەكەللۇپ قىلغاندەك بولۇپ قالىدۇ.

جيارۇڭ دەرھال «خوش» دەپ چىقىپ كەتتى. بىر دەمدىن كېيىن ھېيتلىق زىياپەتنىڭ كۈنى ۋە چاقىرىلىدىغان مېھمانلارنىڭ ئىسىملىرى يېزىلغان تىزىمنى كۆتۈرۈپ كىردى.

ـــ ئاپىرىپ لەي شېنىغا بەر، ـــ دەپ بۇيرۇدى جياجېن، ـــ چاقىرىلىدىغانلارمۇ مۇنۇ تىزىمدىكى بويىچە چاقىرىلسۇن،

تەكرار ئېيتىلىپ قالمىسۇن.

ئاندىن مېھمانخانىدا مۇلازىم بالىلارنىڭ شېرمەللەرنى قۇرۇپ، ئورۇندۇق ـ شىرەلەر ۋە ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن ياسالغان نەزىر ـ چىراغ سايمانلىرىنى سۈرتۈپ ـ تازىلاشلىرىنى كۆزدىن كەچۈردى. شۇ ئەسنادا مۇلازىم بالا بىر پارچە ئىلتىماسنامە ۋە بىر پارچە ھېسابات تىزىملىكىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ:

ـــ خېيشەن كەنتىدىن ۋۇ ئاقساقال كەپتۇ، ـــ دەپ مەلۇم قىلدى.

ـــ ماۋۇ قېرى ئوغرىنىڭ ئەمدى كەلگىنىنى! ـــ دېدى جياجېن.

جيارۇڭ ئىلتىماسنامە بىلەن تىزىملىكىنى ئېلىپ دەرھال ئېچىپ تۈتۈپ بەردى. جياجېن قولىنى كەينىگە قىلىپ، جيارۇڭنىڭ قولىدىلا ئوقۇپ چىقتى. ئىلتىماسنامىدە مۇنۇلار يېزىلغانىدى:

«بوسۇغىلىرىدىكى ئاقساقال ۋۇ جىنشياۋ ئېگىلىپ تۇرۇپ بېگىم جانابلىرىغا ۋە كېلىن ئاغىچىغا پۈتمەس بەخت ۋە تۈگىمەس ئامانلىق تىلەيمەن ھەمدە بەگزادە ۋە خان قىزلارغا ئېسىنلىك تىلەيمەن. نورۇز ئايىم مۇناسىۋىتى بىلەن ھەربىرلىرىگە زور خۇشاللىق ۋە چوڭ بەخت ياغقاي، شان ـ شۆھرەت ۋە ئامان ـ ئېسىنلىك يار بولغاي، مەنسەپ ـ مەئىشەتلىرى ئېشىپ، ھەممە ئىش كۆڭۈللىرىدىكىدەك بولغاي.»

ـــ سەھرالىقلار قىزىق بولىدۇ، ـــ دەپ كۈلدى جياجېن.

ـــ يېزىش ئۇسۇلىغا قارىماي، بىزگە ياخشىلىق تىلىگەنلىكىنى قوبۇل قىلساقلا بولدى، ـــ دېدى كۈلۈمسىرەپ جيارۇڭ ۋە تىزىملىكىنى ئېچىپ كۆرسەتتى، ئۇنىڭدا تۆۋەندىكىلەر يېزىلغانىدى:

بۇغا ئوتتۇز دانە، بۆكە ئەللىك دانە، جور كېيىك ئەللىك دانە، سېيام توڭگۈزى يىگىرمە دانە، قاينىاق سۇغا بېسىلغان

توڭگۈز يىگىرمە دانە، يالىلىق توڭگۈز يىگىرمە دانە، قاۋان يىگىرمە دانە، ئۆيدە سۈرلەنگەن توڭگۈز يىگىرمە دانە، جەرەن يىگىرمە دانە، ئۆچكە يىگىرمە دانە، قاياق سۈغا بېسىلغان قوي يىگىرمە دانە، ئۆيدە قاقلانغان قوي يىگىرمە دانە، لوقما بىلىق ئىككى يۈز دانە، ھەر خىل بىلىق ئىككى يۈز جىڭ، تىرىك توخۇ، ئۆردەك، غازلار ئىككى يۈز دانىدىن؛ قاقلانغان توخۇ، ئۆردەك، غازلار ئىككى يۈز دانە، قىرغاۋۇل ۋە توشقان ئىككى يۈز جۈپتىن، ئېيىق تاپىنى يىگىرمە جۈپ، بۇغا سىڭىرى يىگىرمە جىڭ، دېڭىز شوخىسى ئەللىك جىڭ، بۇغا تىلى ئەللىك تال، كالا تىلى ئەللىك تال، قۇرۇتۇلغان چېڭزى يىگىرمە جىڭ؛ جاڭگال ياڭقى، پىستە، شاپتۇل قېقى ۋە ئۆرۈك قېقى ئىككى تاغاردىن، چوڭ قىسقۇچپاقا ئەللىك جۈپ، قۇرۇتۇلغان قىسقۇچپاقا ئىككى يۈز جىڭ؛ خىللانغان ئاق شەبنەم ئوتۇن كۆمۈرىنىڭ بىرىنچى سورتلۇقىدىن مىڭ جىڭ، ئىككىنچى سورتلۇقىدىن ئىككى مىڭ جىڭ، ئوتۇن كۆمۈرى ئوتتۇز مىڭ جىڭ؛ خانلىق قىزىل گۈرۈچ ئىككى دەن، خاسە گۈرۈچ ئەللىك خو، تۇتىشاڭغۇ گۈرۈچ ئەللىك خو، ئاق دىقماق گۈرۈچ ئەللىك خو؛ ھەر خىل قوناق ـ تېرىق ئەللىك خودىن، تۆۋەندىكىلەر ئۇچۇن ئادەتتىكى گۈرۈچ مىڭ دەن؛ ھەر خىل قۇرۇتۇلغان سەيلەر بىر ھارۋا؛ سېتىلغان قوناق ـ تېرىق ۋە چارۋا مالدىن چۈشكەن نەق ئىجارە پۇلى ئىككى مىڭ بەش يۈز سەر كۈمۈش. بۇلاردىن تاشقىرى، كەمىنىلىرىدىن غوجامغا ئويناش ئۇچۇن تۇتۇلغان سوۋغات: تىرىك بۇغا ئىككى جۈپ، ئاق توشقان تۆت جۈپ، قارا توشقان تۆت جۈپ، تىرىك قاراغان توخۇسى ئىككى جۈپ، پەرەڭ ئۆردەكى ئىككى جۈپ.

ـــ ئۇنى باشلاپ كىر، ـــ دېدى جياجېن تىزمىنى كۆرۈپ بولۇپ.

بىرەمدىن كېيىن ۋۇ جىنشياۋ كىرىۋېتىپ، قورۇدىلا باش قويۇپ ئامانلىق سورىدى. جياجېن ئۇنى يۆلىتىپ قويۇرۇپ

قويۇپ:

ــ سەن يەنىلا شۇنداق مەزمۇت ئىكەنسەن؟ ــ دېدى كۇلۇپ قويۇپ.

ــ بېگىم، راستىنى ئېيتسام، ئۇششاق خىزمەتكارلىرى مېڭىپ كۆنۈپ قاپتىكەن، كەلمىسە زېرىكىپ قالىدىكەن، ــ دېدى ۋۇ جىنشياۋ كۇلۇپ، ــ ئۇلاردىن قايسىبىرىنى پادىشاھى ئالەمنىڭ ئاستانىسىنى كۆرگۈسى كەلمەيدۇ دەيلا؟ ئۇلار تېخى ياش، شۇڭا پېشكەللىككە ئۇچراپ قېلىشى مۇمكىن، يەنە بىرنەچچە يىلدىن كېيىن ئۇلارنى خاتىرجەم ئەۋەتەلەيمەن.

ــ نەچچە كۈن يول ماڭدىڭ؟ ــ دەپ سورىدى جياجېن.

ــ بېگىم، ئۆزلىرىگە مەلۇم قىلسام، ــ دېدى ۋۇ جىنشياۋ، ــ بۇ يىل قار قېلىن، دالادا قارنىڭ قېلىنلىقى ئىككى ـ ئۈچ گەز كېلەتتى، قايسى كۈنى بىردىنلا ھاۋا ئىسسىپ قار ئېرىشكە باشلاپ، يولدا مېڭىش ناھايىتى تەس كەلدى، شۇڭا بىرنەچچە كۈن ھايال بولۇپ قالدۇق. بىر ئاي ئىككى كۈن ماڭدۇق، كۈن قىستاپ قالغاچقا، ئۆزلىرىنى بىتاقەت بولۇپ قالمىغاي دەپ، ئۇلگۈرۈپ كەلمەي بولمىدى!

ــ نېمە ئۈچۈن شۇ چاغقىچە كېچىككەندۇ دېگەنىدىم! ــ دېدى جياجېن، ــ بايا تىزىملىكنى كۆردۈم، سەن قېرى يەنە مۇغەمبەرلىك قىلىۋاتسەن.

ــ بېگىمگە شۇنى مەلۇم قىلايكى، ــ دېدى ۋۇجىنشياۋ ئىككى قەدەم ئىلگىرىرەك كېلىپ، ــ ھەقىقەتەن بۇ يىل ھوسۇل ياخشى بولمىدى، ئۈچىنچى ئايدىن باشلاپ يامغۇر ياغقىلى تۇرۇۋۇدى، ئۇدا سەككىزىنچى ئايغىچە ياغدى، ھاۋانىڭ بەش ـ ئالتە كۈن ئۇدا ئوچۇق بولغان ۋاقتى بولمىدى. توققۇزىنچى ئايدا قاقتەك ـ ياڭاقتەك مۆلدۈر يېغىپ كېتىپ، يېقىن ئەتراپتىكى ئىككى ـ ئۈچ يۈز يول كېلىدىغان ئارىلىقتىكى جايلاردا، ھەتتا ئادەملەرنىڭ ئۆيى ـ جايلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، مال ـ ۋاران، زىرائەتلىرىگىچە سان ـ سانىقسىز زىيان ـ زەخمەت تارتتى.

شۇڭا، مۇشۇنداق بولۇپ قالدى، كەمىنلىرىنىڭ يالغان ئېيتىشقا ھەددىم ئەمەس.

ــ مەن كەم دېگەندىمۇ سېنى بەش مىڭ سەر كۆمۈش ئەكېلىدۇ دەپ ھېسابلاپ قويغانىدىم، ــ دەپ قاپىقىنى تۇردى جياجېن، ــ بۇ نېمىگە يېتىدۇ؟ ھازىر سىلەردە سەككىز ـ توققۇزلا جاڭزا قالدى، بۇ يىل ئىككى جايدا قۇرغاقچىلىق ۋە يېغىن ئاپىتى بولدى دەپ مەلۇم قىلىنغانىدى، سىلەر يەنە مۇغەمبەرلىك قىلغىلى تۇردۇڭلار، راستلا بىزنى ھېيىت قىلمىسۇن دېمەكچىغۇ سىلەر!

ــ بېگىم، ئۆزلىرىگە قاراشلىق بۇ جايلاردا تېخى ئەھۋالنى ياخشى دېيىشكە بولىدۇ! ــ دېدى ۋۇ جىنشياۋ، ــ مېنىڭ ئىنىم تۇرغان جاي مەن تۇرغان جايدىن يۇز نەچچە پاتمان يەر نېرىسىدا، ئەمما ئەھۋالى بىزنىڭكىدىن كۆپ تۆۋەن. ئۇ ھازىر نېرىقى قەسىرگە قاراشلىق سەككىز جايدىكى جاڭزىنىڭ يەرلىرىنى باشقۇرىدۇ، ئۇ يەرلەر ئۆزلىرىگە قاراشلىق يەرلەردىن نەچچە ھەسسە كۆپ، ئۇلارمۇ بۇ يىل مۇشۇنچىلىكلا نەرسە ئالالىدى، ئالغىنى ناھايىتى ئىككى ـ ئۈچ مىڭ سەر كۆمۈش، ئۇلاردىمۇ ئەھۋال چاتاق!

ــ ئۇغۇ شۇنداق، ــ دېدى جياجېن، ــ بىز تەرەپتە ئەھۋال يامان ئەمەس، ھېچقانداق قوشۇمچە چىقىم بولمىدىغان چوڭ ئىشلار بولمىدى. ناھايىتى شۇ بىر يىللىق خىراجەت ئۈچۈنلا چىقىم بولدى. قانچە كىرىم قىلغان بولسام، شۇنچىلىك چىقىم قىلدىم، سەل ئېگىز ـ پەسلىك بولۇپ قالسا تېجەپ قالدىم. ئاندىن قالسا، يىللىق رەسمىيەت بويىچە سوۋغا ـ سالام، مېھمان چىلاش ئىشلىرىدا يۇزۇمنى قېلىنراق قىلىپلا تۇگەتتىم. نېرىقى قەسىرگە سېلىشتۇرۇشقا بولمايدۇ. بۇ يىل بىزده پۇل سەرپ بولىدىغان بىرمۇنچە ئىشلار قوشۇلۇپ قالدى، ئۇ ئىشلارغا پۇل خەجلىمەي بولمىدى، ئەكسىچە كۆمۈش، مال ـ مۇلۇك قوشۇلمىدى. مۇشۇ بىر ـ ئىككى يىلدىن بۇيان بىرمۇنچە زىيان

بولدى، بۇنى سىلەردىن ئالمىساق كىمنىڭ ئالدىغا بارىمىز؟

ــ نېرىقى قەسىردە بەزى ئىشلار قوشۇلۇپ ئارتۇق چىقىم بولسىمۇ، ھەرھالدا كېتىمىگە يارىشا كېلىمى بار. خانىش ۋە خان ئالىيلىرى ئىنئام قىلىدۇ ئەمەسمۇ؟ ــ دېدى كۇلۇپ ۋۇ جىنشياۋ.

ــ ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ ــ دېدى جياجېن جيارۇڭلارغا قاراپ، ــ ماۋۇنىڭ كۇلكىلىك گەپلىرىنى؟

ــ سىلەر قىر ـ سەھرا ئادەملىرى نەدە يۈرۈپ بۇ ئىشنىڭ يولىنى بىلەتتىڭلار؟ ــ دېدى جيارۇڭ كۇلۇپ كېتىپ، ــ خانىشزە، بىزگە خان ھەزرەتلىرىنىڭ خەزىنىسىنى بېرىۋېتىدىكەن ـ دە؟ كۆڭلىدە شۇنداق قىلغۇسى كەلسىمۇ، ئۇ ئىگىدارچىلىق قىلالمايدۇ. ئىنئام قىلىشنىغۇ قىلىدۇ، ھېيىت ـ ئايەم ۋاقىتلىرىدا رەڭدار تاۋار، ئەتىقە، ئويۇنچۇقلارنى ئىلتىپات قىلىپ تۇرىدۇ. ئىنئام قىلغاندىمۇ ناھايىتى بىرەر يۈز سەر ئالتۇن ئىنئام قىلىدۇ. بۇنىڭ قىممىتى ئاران مىڭ قانچە يۈز سەر كۈمۈش بولىدۇ، ئۇ نېمىگە يېتەتتى؟ بۇ ئىككى يىلدىن بۇيان نەچچە مىڭ سەرلەپ كۈمۈش زىيان بولمىغان يىلى بارمۇ؟ بىرىنچى يىلى خانىشنىڭ تۇغقان يوقلىشى ئۈچۈن باغ ياستىلدى، ئاشۇنىڭ ئۈچۈن قانچىلىك پۇل سەرپ بولغىنىنى ھېسابلاپ باقسىڭىز ئاندىن بىلىسىز، يەنە ئىككى يىلدا يەنە بىرەر قېتىم تۇغقان يوقلايدىغان ئىش بولۇپ قالسا، ھالىمىزدىن كېتىدىغان ئوخشايمىز!

ــ شۇڭا، بۇنداق سەھرالىق ساددا ئادەملەر، ــ دېدى جياجېن كۇلۇپ، ــ «ھەجىيىپ تۇرغىنى بىلەن دەردى ئىچىدە بولىدۇ»، «ئارچا ياغىچىدىن ناغرا چوكىسى ياسىسا، تېشى پال ـ پال بولغىنى بىلەن ئىچى غال ـ غال قىلىدۇ» دېگەننى بىلمەيدۇ!

جيارۇڭ يەنە كۇلۇپ قويۇپ، جياجېنغا مۇنداق دېدى:

ــ نېرىقى قەسىر راستلا گادايلاشقان ئوخشايدۇ. قايسى كۇنى فېڭجىيې خان ئاچام بىلەن يۈەنيائىنىڭ كۇسۇلداپ

مەسلىھەتلىشىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدىم. ئۇلار ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ نەرسىلىرىنى ئوغرىلاپ ئاچىقىپ پۈل قىلىشماقچى بولۇۋاتىدۇ.

ــ يەنە شۇ فېڭجيېنىڭ تاپقان شۇملۇقى، ــ دېدى كۈلۈپ جياجېن، ــ نەدە ئۇنچىلىك گادايلىشىپ كېتىدۇ؟ ھەرقاچان ئۇ پۈل كېتىدىغان ئىشلارنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ھېچ پايلىماي قالغان ـ دە، قايسى ئىشتىن پۈل تېجەپ قېلىشنىمۇ بىلەلمەي، ئاۋۋال ئاشۇ چارىنى ئويلاپ تېپىپ، كىشىلەرگە بىز گادايلىشىپ مۇشۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدۇق دەپ قويماقچى بولسا كېرەك. بۇ توغرىدا مەن كۆڭلۈمدە چوت سوقۇپ قويدۇم، ئۇلار تېخى ئۇنچىلىك يەرگە يەتمىدى.

ئاندىن ۋۇجىنشياۋنى باشلاپ چىقىپ ئوبدان مېھمان قىلىشقا كىشى بۇيرۇدى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالسۇن.

جياجېن بايىقى نەرسىلەردىن ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئەرۋاھلىرىغا ئاتىلىدىغانلىرىنى قالدۇرۇپ قويۇشنى تاپىلىدى، ئاندىن جيارۇڭنى ھەر خىلدىن ئايرىپ، رۇڭگو قەسرىگە ئاچىقىپ بېرىشكە بۇيرۇدى، ئاندىن كېيىن ئۆز ئائىلىسىدە ئىشلىتىلىدىغانلىرىنى قالدۇرۇپ، ئېشىپ قالغانلىرىنى دەرىجىگە ئايرىپ، بىر ئۇلۇش ـ بىر ئۇلۇشتىن قىلىپ پېشايۋاندىكى سۇپىغا دۆۋىلەتكۈزدى. ئۆز جەمەتىدىكى ئوغۇل ـ جىيەنلەرنى چاقىرىپ، شۇلارغا بۆلۈپ بېرىشكە كىشى بۇيرۇدى. رۇڭگو قەسرىدىنمۇ ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ ئەرۋاھىغا ئاتالغان نەرسىلەر ۋە جياجېنغا بېرىلىدىغان نەرسىلەر كىرگۈزۈپ بېرىلگەنىدى. جياجېن نەزىر ـ چىراغ ئەسۋابلىرى راسلىنىپ بولغانلىقىنى كۆرۈپ، كەشنىڭ سوڭىنى دەسسەپ، سۇلەيسۇن جۇۋىنى يېپىنچاقلاپ، مېھمانخانا تۆۋرۈكلىرى تۆۋىدىكى تاش پەلەمپەيگە چۈشكەن ئاپتاپقا بۆرە تېرىسىدىن تىكىلگەن كۆرپىنى سالدۇرۇپ، شۇ يەردە ئاپتاپسىنغاچ، بىر جەمەت پەرزەنتلەرنىڭ ھېيتلىق سوۋغات ئېلىشىغا قاراپ تۇردى. قارىسا، جياچىنمۇ

سوۋغات ئالغىلى كەپتۇ. جياجىن ئۇنى ئالدىغا چاقىرىۋېلىپ:
ــ سەن نېمىشقا كەلدىڭ؟ سېنى كىم قىچقاردى؟ ــ دەپ سورىدى.
ــ بېگىمنى بۇ يەردە بىزنى سوۋغات ئېلىشقا چاقىرتىپتۇ دەپ ئاڭلاپ، بىرسىنىڭ بېرىشىنى كۈتۈپ تۇرماي ئۆزۈملا كەلدىم، ــ دېدى جياچىن قولىنى سېلىپ تۇرغان ھالدا.
ــ مەن بۇ نەرسىلەرنى، ــ دېدى جياجىن، ــ سېنىڭ ئىشىڭ بىكار يۈرگەن، تاپاۋىتى بولمىغان ئاغا ــ ئىنى بۇرادەرلىرىگە بەرمەكچىمەن. ئۆتكەندە سەن بىر ــ ئىككى يىل بىكار قالغاچقا، ساڭىمۇ بەرگەنىدىم. ھازىر سەن نېرىقى قەسىردە ئىش باشقۇرۇپ، ئائىلىگە خاس ئىبادەتخانىدا راھىب ــ دەرۋىشلەرگە قاراۋاتىسەن، ھەر ئايدا ئالىدىغان مائاشىڭدىن باشقا، ئاشۇ راھىبلارغا بېرىلىدىغان پۇلمۇ سېنىڭ قولۇڭدىن ئۆتىدۇ، شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە تېخى سوۋغات ئالغىلى كەپسەن! تولىمۇ ئاچ كۆز نېمە ئىكەنسەن ! ئۆزۈڭگە قاراپ باق، ئۇچاڭغا كىيىۋالغىنىڭ ئۆز قولىدا پۇل خەجلەپ ئىش بېرىدىغانلارنىڭكىگە ئوخشامدۇ؟ ئىلگىرىغۇ سەن تاپاۋىتىم يوق دەيتتىڭ، ئەمدىچۇ؟ ئىلگىرىكىدىنمۇ رودۇلىشىپ كېتىپسەنغۇ؟
ــ ئائىلەمدە جان سانىم كۆپ، خىراجىتىم تولا، ــ دېدى جياچىن.
ــ سەن يەنە كۆزۈمنى بويىماقچى بولۇۋاتىسەن ! ــ دېدى سوغۇققىنا كۈلۈپ جياجىن، ــ سېنىڭ ئائىلىگە خاس ئىبادەتخانىدا قىلىۋاتقان ئىشىڭنى مېنى بىلمەيدۇ دەمسەن! سەن ئۇ يەردە بەگ ــ غوجا، ھېچكىم ساڭا سۆز قايتۇرالمايدۇ. قولۇڭدا پۇل بولسا بار، بىزدىن يىراقتا تۇرىسەن، ئۆزۈڭ بەگ ــ ئۆزۈڭ خان بولۇۋېلىپ، ھەر كىچىسى ئوغرى ــ لۇكچەكلەرنى يىغىۋېلىپ قىمار ئويناىسەن، خوتۇنلارغا پۇل خەجلەيسەن، پۇلنى بۇزۇپ ــ چېچىۋېرىپ مۇشۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قاپسەن، تېخى تەپ تارتماي سوۋغات ئالغىلى كەلگىنىڭنى قارا ! ساڭا بۇنى ئېلىشقا

بولمايدۇ. بۇنىڭ ئورنىغا ئۇچاڭغا بىر يۈدۈم ھۆل كالتەك يۇدۇپ كەتسەڭ بولارمىكىن؟ چاغان ئۆتكەندىن كېيىن، مەن ئوتتۇرانچى تاغاڭغا دەپ سېنى يەڭگۈشلەتكۈزۈۋېتىمەن.

جياچىن ھۇپپىدە قىزىرىپ، جاۋاب بېرەلمەي قالدى. شۇ ئەسنادا بىركىم:

ــ بېيجىڭ ۋاڭ غوجام چاغانلىق بېيىت لەۋھەسى ۋە ھەمىيان ئەۋەتىپتۇ، ــ دەپ مەلۇم قىلدى.

جياجېن دەرھال جيارۇڭنى بۇيرۇدى:

ــ سەن چىقىپ كۈتۈۋال، مېنى ئۆيدە يوق، دېگىن.

جيارۇڭ چىقىپ كەتتى. جياجېن بۇ يەردە جياچىننى قوغلىۋېتىپ، باشقىلار سۇۋغاتلارنى ئېلىپ بولغۇچە قاراپ تۇردى، ئاندىن ئۆيگە قايتىپ كىرىپ يۇشى خېنىم بىلەن كەچلىك غىزا يېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇخلاپ قالدى. ئەتىسى تېخىمۇ ئالدىراش بولۇپ كەتتى. بۇ ھەقتە بىر ــ بىرلەپ سۆزلەپ ئولتۇرمايمىز.

ئون ئىككىنچى ئاينىڭ يىگىرمە توققۇزى بولۇپ قالدى. ھەممە تەييارلىق پۈتتى. ئىككى قەسىردە ئىشىك ــ دەرۋازىلارغا چاپلىنىدىغان مۇئەككىل سۈرەتلىرى، بېيىتلەر، ئاسما لەۋھەلەر يەڭگۈشلەندى، نەسلىكتىن ساقلايدىغان تۇمار تاختىلىرى قايتىدىن سىرلاندى، ھەممە نەرسە يېڭى تۇسكە كىردى. نېڭگو قەسىردە، چوڭ دەرۋازا، مۇراسىم دەرۋازىسى، چوڭ مېھمانخانا، ئىللىق ھۇجرا، ئىچكىرىكى مېھمانخانا، ئىچكىرىكى ئۈچ ئىشىك، ئىچكىرىكى مۇراسىم ئىشكى ۋە ئىچكىرىكى گۈلەپشان ئىشىكلەردىن تارتىپ، تاكى ئۇدۇل سارايغىچە يول ئۆتەر ئىشكلەر يوغان ئېچىۋېتىلگەن، ئىككى ياندىكى پەلەمپەي تۇۋۇنگە خۇددى ئالتۇن ئەجدىھادەك ئىككى تال يوغان قىزىل شام يېقىلغانىدى. ئەتىسى جيا ئانا باشلىق مەرتىۋىگە بولغۇچى خېنىملار ئۆز دەرىجىلىرى بويىچە رەسمىيەت ئېگىنلىرىنى كىيىشتى. ئاۋۋال جيا ئانا سەككىز كىشى كۆتۈرىدىغان

تەختىراۋانغا چۈشۈپ، جامائىتىنى باشلاپ ئوردىغا مۇبارەكلەپ سالام بەرگىلى كىردى. زىياپەتتىن كېيىن قايتىپ، نىڭگو قەسىرىنىڭ ئىللىق ھۇجرىسىغا كەلگەندە تەختىراۋاندىن چۈشتى. پەرزەنتلەردىن ئوردىغا بىللە بارمىغانلار نىڭگو قەسىرىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا قاتار تۇرۇپ كۈتۈۋالدى، ئاندىن كېيىن ئاتا ـ بوۋىلار خانىقاسىغا باشلىدى.

باۋچىن جيا خانىقاسىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقانلىقى ئۈچۈن، بۇ خانىقانى ئالاھىدە زەن سېلىپ كۆزىتىپ چىقتى: ئەسلىدە نىڭگو قەسىرىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدە بىر ھويلا بار ئىدى، قارا سىرلانغان شادا ئىچىدە بەش ئېغىزلىق دەرۋازىسى بولۇپ، دەرۋازا بېشىغا «جيا جەمەتىنىڭ ئەجداد خانىقاسى» دەپ يېزىلغان لەۋھە ئېسىلغان، يېنىغا «ئالاھىدە مۇراقىبلىق مەنسىپى بېرىلگەن سابىق ئوردا دارىلئۇلۇمىنىڭ مىرزىسى ۋاڭ شىنىڭ قەلىمى» دەپ پۈتۈلگەنىدى. ئىككى يېنىدا بولسا بىر جۈپ بېيىت لەۋھەسى بولۇپ، ئۇنىڭغا مۇنداق يېزىلغانىدى.

جېنىمىز بولسۇن تەسەددۇق،
ئاسرىدى پۇقرانى ئالىي مەرھەمەت ـ شەپقەت قىلىپ؛
شۆھرىتى يەتكەي پەلەككە،
بارچە ئەۋلاد ياتلىغاي كۆپ قىشمۇياز نۇزرەت قىلىپ.

بۇ بېيىتنىمۇ مۇراقىب ۋاڭ شى يازغانىكەن. ھويلىغا كىرگەندە، ئاق تاش كۆتۈرمە يولنىڭ ئىككى قاسنىقىغا كۆپكۆك قارىغاي، ياپيېشىل ئارچىلار تىكىلگەن، سۇپىغا قەدىمكى مىس داڭقان ۋە شاراب كاسسىلىرى قاتارلىق نەزىر ئەسۋابلىرى تىزىلغان. دەھلىز ئالدىغا چۆرىسى توققۇز ئەجدىھا بىلەن نەقىش قىلىنغان ئالتۇن لەۋھە ئېسىلغان بولۇپ، لەۋھەگە مەرھۇم خان ئالىيلىرىنىڭ ئۆز قەلىمى بىلەن «سەلتەنەت ئەركانى» دەپ يېزىلغان، ئىككى يېنىغا مۇنداق بېيىت قەيت قىلىنغانىدى:

ئاي ۋە كۈندەك نۇر چاچار تۆھپە قىلغان خىزمىتى،
مەڭگۈ ئەۋلادى ئارا جەۋلان قىلۇر شۆھرىتى.

بۇ بېيىتمۇ خان ئالىيلىرىنىڭ ئۆز قەلىمى بىلەن يېزىلغان. بەش ئېغىزلىق ئۇدۇل سارايىنىڭ ئالدىغا چۆرىسىگە ھۈرپىيىپ تۇرغان بىر جۈپ ئەجدىھا نەقىش قىلىنغان قارا لەۋھە ئېسىلغان، لەۋھەگە «مەرھۇم ئەجدادىڭنى دائىم ئەسلىگەيسەن» دەپ يېزىلغانىدى، ئىككى يېنىغا يەنە مۇنداق بېيىت بار ئىدى:

بەختى پەزىلەتى قالسۇن ھەر زامان ئەۋلادىغا،
ئەسلىگەي ئاۋام شۇ كۈندە نامىڭ ـ رۇڭ ئەمىر شەننى.

بۇنىمۇ خان ئالىيلىرى ئۆز قەلىمى بىلەن يازغانىدى. ئىچكىرىدە شام ـ چىراغلار چاقنىغان، كىمخاب چىمىلداق ۋە كەشتىلىك پەردىلەر تارتىلغانىدى، ئەرۋاھ ئىگەملەر تىزىلغان بولسىمۇ، ئۇلارنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى.

جيا قەسرىدىكىلەر ئۆز قۇرامى ۋە تۇغقانلىق مۇناسىۋىتى بويىچە ئوڭ ۋە سول يانلاردا سەپ بولۇپ تىك تۇرۇشتى. نەزىرگە جىياجىڭ رىياسەتلىك قىلدى، جياشې يارەمچىلىك قىلدى، جياجېن قەدەھ سۇندى، جيالىيەن بىلەن جياسۇڭ تورقا لەۋھەنى سۇندى، باۋيۇي كۈجە تۇتتى. جياچاڭ بىلەن جيالىڭ تەگلىك قويۇپ بېرىپ، ئىسرىقدانغا قارىدى. سازەندىلەر نەغمە باشلاش بىلەن، ئۇچ قەدەھ تۇتۇلۇپ، سەجدە قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، نەغمە توختاپ ھەممەيلەن يېنىپ چىقىشتى. جامائەت جيا ئانىنى چۆرىدەپ ئۇدۇل سارايغا كىرىشتى. رەسىملەر ئالدىغا كىمخاب چىمىلداقلار ئېگىز تارتىلغان، رەڭدار شىرمەللەر قويۇلغان، كۈجە ـ شاملار يېقىلغانىدى. تۆرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇستىگە بوۋىلار نەڭگو گۇڭ بىلەن رۇڭگو گۇڭنىڭ سۈرەتلىرى

ئېسىلغان، ھەر ئىككىسى ئەجدىھا گۈللۈك تاۋار چاپان كىيگەن ۋە بەللىرىگە قاشتاش كەمەر باغلىغان، ئىككى يېنىغا ئۇلار بىلەن بىر جەمەت بوۋىلارنىڭ سۈرەتلىرى ئېسىلغاندى.

جىياشىڭ، جىياجى قاتارلىقلار ئىچكىرىكى مۇراسىم ئىشىكىدىن تارتىپ ئۇدۇل سارايىنىڭ ئايۇنىي تۆۋىگىچە تەرتىپ بويىچە قاتار تۇرۇشقاندى؛ بوسۇغىنىڭ تېشىدا جياجىڭ بىلەن جياشې، بوسۇغىنىڭ ئىچىدە ئاياللار تۇرۇشتى. قالغان جامائەت ۋە مۇلازىم بالىلار مۇراسىم دەرۋازىسىنىڭ تېشىدا تۇرۇشتى. نەزىرگە ئاتالغان ھەربىر خىل سەي مۇراسىم دەرۋازىسىغچە ئۇزىتىپ بېرىلدى، ئۇ يەردە جياشىڭ بىلەن جياجىلار ئېلىپ، ئۆز رېتى بويىچە پەلەمپەي تۆۋىدىكى جياجىڭنىڭ قولىغا يەتكۈزۈپ بەردى. جيارۇڭ چوڭ ئوغۇلدىن بولغان چوڭ نەۋرە بولغاچقا، يالغۇز شۇلا ئايال جەمەتلىرى بىلەن بىللە پەنجىرە ئىچىدە تۇردى، جياجىڭ ھەر قېتىم كەلگەن سەينى جيارۇڭنىڭ قولىغا بېرەتتى، جيارۇڭ ئۆزىنىڭ خوتۇنىغا بېرەتتى، ئاندىن فېڭجيې، يۇشىلەرنىڭ قوللىرىغا ئۆتۈپ، تاكى نەزىر غىزاسى قويۇلىدىغان جوزا ئالدىغىچە ئۇزىتىلىپ، ئاندىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قولىغا ئۆتەتتى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جيا ئانىغا ئۇزىتاتتى ـ دە، جيا ئانا ئاندىن شىرەگە قويىاتتى. شىڭ ئاغىچا خېنىم شىرەنىڭ غەربىدە شەرقە قاراپ ئۆرە تۇرۇپ جيا ئانىغا يارەملەشتى، سەي، ئاش، شورپا، پېچىنە، شاراب، چايلار قويۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، جيارۇڭ يېنىپ چىقىپ، جياچىڭلار تۇرغان سەپنىڭ بېشىغا كېلىپ تۇردى. بۇ چاغدا ئىسمىدىكى خەتنىڭ تەركىبىدە « 文» (ۋېن) يان بەلگىسى بولغانلارغا جياجىڭ باش بولدى؛ ئۇنىڭدىن قالسا ئىسمىدا «玉» (يۈي) يان بەلگىسى بولغانلارغا جياجېن باش بولدى. بۇلاردىن كېيىن ئىسمىدا «艹» بەلگىسى بولغانلارغا جيارۇڭ باش بولدى. ياش قۇرامى ۋە تۇغقانلىق مۇناسىۋىتى بويىچە ئوڭ ـ سولغا بۆلۈنۈپ، ئەرلەر شەرقىتە، ئاياللار غەربتە تۇرۇشتى. جيا ئانا كۈجە تۇتۇپ تەزىم

قىلىش بىلەن ھەممە جامائەت تەڭلا يۈكۈنۈشتى، بەش ئېغىزلىق چوڭ ساراي، ئۈچ ئېغىزلىق دەھلىز، ئىچكى ـ تاشقى ئايۋانلار، پەلەمپەينىڭ ئۈستى ۋە ئاستى، ئىككى يانداكى پېشايۋانلاردا كىچىككىنىمۇ بوش ئورۇن قالماي، ھەممە يەر تاۋار ـ تورقا كىيگەنلەر بىلەن تولغانىدى، كىشىلەرنىڭ ئۇن ـ تىۋىشى ئاڭلانمايتتى، پەقەت جىرىڭ ـ جىرىڭ، تىرىڭ ـ تىرىڭ قىلغان ئاۋازلار، ئالتۇن قوڭغۇراق ۋە قاشتاش ئاسقۇلارنىڭ ئانچە ـ مۇنچە شىلدىرلاشلىرى ۋە سەجدە قىلىپ قويقان چاغدىكى ئۆتۈك ـ كەشلەرنىڭ غىچىرلاشلىرىلا ئاڭلىناتتى.

بىردەمدىن كېيىن ئىبادەت تۈگىدى. جىياجىڭ، جياشېلار دەرھال رۇڭگو قەسىرىگە يېنىپ چىقىپ، جيا ئانىغا سالام بېرىش ئۈچۈن كۈتۈپ تۇرۇشتى. يۇشى خېنىمنىڭ چوڭ ئۆيىنىڭ پەگاھىغا قىزىل كىگىزلەر سېلىندى، پىلىنىڭ خارتۇمدەك ئۇچ پۇتى بار ۋە گىرۇكى بىلىققۇلاق شەكلىدە ئالتۇن ئېمالليق ئوتدان قويۇلدى. ئۇدۇلدىكى كاڭغا يېڭى موت ئەدىيال سېلىنىپ، قىزىل كەشتىلىك «پەرۋاز قىلغان ئەجدىھا ئۈزۈن ئۆمۈر بېغىشلىغاي» دېگەن يۆلەنچۇك، تەكىيە، تۆشەك قويۇلدى، ئۇلاردىن باشقا، قارا تۇلكە كۆرپىچەك يېپىپ قويۇلدى، ئاق تۇلكە تېرىسىدىن تىكىلگەن چوڭ تۆشەكلەرمۇ سېلىندى. جيا ئانا تۆرگە تەكلىپ قىلىندى. ئىككى يانغا يەنە تېرە ـ كۆرپىلەر سېلىنىپ، جيا ئانا بىلەن بىر دېمەتلىك ئىككى ـ ئۈچ يەڭگە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىندى. بۇ ياندىكى توغرىسىغا قويۇلغان دەرىپەردىنىڭ كەينىدىكى كاڭغىمۇ تېرە كۆرپە سېلىنىپ، ئۇ يەردە شىڭ ئاغىچا خېنىم قاتارلىقلار ئولتۇرۇشتى. پەگاھنىڭ ئىككى قاسىنىغا بىر ـ بىرىگە قارىتىپ ئىككى قاتار قىلىپ نەقىشلىك ئون ئىككى ئورۇندۇق قويۇلدى. ئورۇندۇقلارغا بىر خىل رەڭدىكى تېسىن كۆرپىچەكلەر سېلىنىپ، ھەربىر ئورۇندۇقنىڭ تېگىگە بىردىن پۇت ئىسسىتىدىغان مىس ئوتدان قويۇلدى. ئورۇندۇقلارغا باۋچىن قاتارلىق ھەمشىرىلەر

ئولتۇرۇشتى. يۇشى خېنىم ئۆز قولى بىلەن جيا ئانىغا پەتنۇستا چاي تۇتتى. جيارۇڭنىڭ خوتۇنى جيا ئاننىڭ يېنىدا ئولتۇرغان مومىلىرىغا چاي تۇتتى. ئاندىن كېيىن يۇشى خېنىم شاڭ ئاغىچا خېنىملارغا، جيارۇڭنىڭ خوتۇنى ھەمشىرىلەرگە چاي تۇتتى. فېڭجيې، لى ۋەنلەر پەگاھىتا تۇرۇپ مېھمانلارنى كۇتۇشتى.

چاي ئىچىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاۋۋال شاڭ ئاغىچا خېنىملار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ جيا ئانىغا چاي قۇيدى، جيا ئانا قېرى يەڭگىلەر بىلەن ئىككى ـ ئۈچ ئېغىز پاراڭ سېلىشقاندىن كېيىن، تەختىراۋاننى تەييارلاشقا بۇيرۇدى، فېڭجيې دەرھال كېلىپ جيا ئاننىنى يۆلەپ تۇرغۇزدى.

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا كەچلىك غىزا تەييارلاپ قويغان، ـــ دېدى كۇلۇپ يۇشى خېنىم، ـــ ھەر يىلى مۇشۇنداق بىرەردەم ئىلتىپات قىلىپ ئولتۇرۇپ بەرمەيلا، ئەمدى كەچلىك غىزانى يەپلا يانسىلا، بىزنىڭ فېڭجيې قىزچىلىكمۇ يۇزىمىز يوق ئوخشايدۇ؟

ـــ ئۇلۇغ ئانا، يۇرسىلە كېتەيلى، ـــ دېدى فېڭجيې دەرھال جيا ئاننىنى يۆلەپ، ـــ غىزانى ئۆيگە بېرىپ يەيلى، ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىسىلا.

ـــ بۇ يەردە ئاتا ـ بوۋىلارغا ئاتاپ نەزىر قىلىپ، شۇنداق ئالدىراپ ـ تېنەپ يۇرسەڭلار، مېنى ئېلىپ قېلىپ غەلۋە قىلدۇرۇپ نېمە قىلاتتىڭلار؟ ـــ دېدى جيا ئانا كۇلۇپ، ـــ ھەر يىلى بۇ يەردە غىزا يېمىسەممۇ ماڭا ئەۋەتىپ بېرىپ تۇردۇڭلار؛ ئەۋەتىپ بەرسەڭلار، يەپ كېتەلمىسەم، ئېلىپ قويۇپ ئەتىسى يېسەم، كۆپرەك يېگەن بولمايمەنمۇ؟

بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۇلۇشۇپ كەتتى. جيا ئانا يۇشى خېنىمغا يەنە تاپىلاپ قويدى:

ـــ لايىقراق كىشىلەرنى كېچىسى كۇجىلەرگە قاراپ ئولتۇرۇشقا بەلگىلەپ قويۇڭلار، بىخەستەلىك قىلغىلى بولمايدۇ.

يۇشى خېنىم «خوش» دېدى. بىللە چىقىپ، ئىللىق ھۇجرىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە يۇشى خېنىملار شىرمەلگە داجىپ تۇرۇشتى، مۇلازىم بالىلار تەختىراۋانچىلارنى باشلاپ كىردى، جيا ئانا تەختىراۋانغا چۈشۈپ دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى. يۇشى خېنىممۇ شۈك ئاغىچا خېنىملار بىلەن رۇڭگو قەسىرىگە چىقتى، تەختىراۋان دەرۋازىدىن چىقىپ رۇڭگو قەسىرىگە ماڭغان كوچىنىڭ شەرقىي قاسىنقىدا نىڭگوگۇڭغا خاس تۇغ ـ ئەلەملەر ۋە چالغۇ ئەسۋابلىرى، غەربىي قاسىنقىدا رۇڭگوگۇڭغا خاس تۇغ ـ ئەلەملەر ۋە چالغۇ ئەسۋابلىرى تىزىلغانىدى. ئۆتەر ـ كېچەر كىشىلەر بۇ يەردىن ئۆتمەي كەينىگە يېنىپ كېتىشەتتى.

بىر دەمدىلا رۇڭگو قەسىرىگە يېتىپ كېلىشتى، بۇ يەردىمۇ چوڭ دەرۋازىنىڭ ئۈدۈل قاپقىسىدىن تارتىپ تاكى ئىچكىرىكى دەرۋازىلارغىچە داغدام ئوچۇق ئىدى، جيا ئانا بۇگۈن ئىللىق ھۇجرىدا تەختىراۋاندىن چۈشمەي، چوڭ مېھمانخانىدىن ئۆتۈپ، بۇرلىپ غەربكە قاراپ مېڭىپ، ئۆزىنىڭ تۆر مېھمانخانىسىغا كەلگەندە تەختىراۋاندىن چۈشتى. جامائەت جيا ئانىغا سوڭدىشىپ ئۈدۈل سارايغا كىرىشتى، بۇ يەرمۇ كىمخاب تۆشەك ۋە كەشتىلىك شىرمەللەر بىلەن يېپىيېڭى قىلىپ بېزەلگەنىدى. يەردىكى ئوتداندا ئارچا كۈجىسى، سەۋسان كۆيۈۋاتاتتى. جيا ئانا ئۆز ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئىنىگىلەردىن بىرسى كىرىپ خەۋەر قىلدى:

ـــ چوڭ ئاغىچا خېنىملار سالامغا كېلىشتى.

جيا ئانا دەرھال تۇرۇپ ئالدىغا چىقاي دەپ تۇرۇشىغا، ياشانغان ئىككى ـ ئۈچ يەڭگە كىرىپ كېلىشتى. ھەممەيلەن قول تۇتۇشۇپ بىر پەس كۈلۈشكەندىن كېيىن، بىردەم تۇزۇت قىلىشىپ ئولتۇرۇشتى، چاي ئىچىلىپ بولغاندىن كېيىن، جيا ئانا ئۇلارنى ئىچكىرىكى مۇراسىم ئىشكىگىچە ئۇزىتىپ قويۇپ يېنىپ كىردى. ئۆز ئورنىغا ئولتۇرۇپ تۇرۇشىغا، جياجىڭ، جياشىلەر پەرزەنتلەرنى باشلاپ كىرىپ كەلدى.

ـــ يىل بويى سىلەرنى ئاۋارە قىلدىم، بولدى تەزىم قىلمايمۇ، ـــ دەپ كۈلدى جيا ئانا.

بىر چەتتە ئەرلەر، بىر چەتتە ئايالار تۇرۇپ، كەينى - كەينىدىن تەزىم قىلىشتى. ئوڭ - سول يانلىرىغا ئورۇندۇقلار قويۇلۇپ، ئۇلار ياش قۇرامى بويىچە تەرتىپ بىلەن ئەدەپلىك ئولتۇرۇشتى. ئىككى قەسىردىكى ئەر - ئايال خىزمەتكارلار، مۇلازىم بالىلار، دېدەكلەر قىلىدىغان خىزمەتلىرىنىڭ يۇقىرى، ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىسى بويىچە تەزىم قىلىشتى. ئاندىن ھېيتلىق پۇل، ھەمىيان، ئالتۇن - لەردۇلار ئۇلەشتۇرۇپ بېرىلدى. جەم بولۇش خۇشاللىقى ئۇچۇن زىياپەت داستىخىنى سېلىندى. ئەرلەر شەرق تەرەپتە، ئايالار غەرب تەرەپتە ئولتۇرۇشتى. تۇسۇ شارابى، ۋىسالىق شورپىسى، سائادەت مېۋىلىرى، دىلپىسەن پېچىنىلىرى تارتىلدى، جيا ئانا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كىيىمىنى يەڭگۇشلىدى، ئاندىن جامائەت تارقاشتى.

ئاخشىمى ھەرقايسى كىچىك بۇتخانىلاردىكى ئوچاق مۇئەككىللىرىنىڭ ئالدىدا كۆجە كۆيدۇرۇلدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ تۆر ئۆيلىرى جايلاشقان ھويلىدا ئاسمان - زېمىن تەڭرىلىرىگە ئاتاپ قەغەز ئاتلار كۆيدۇرۇلدى. نەزەرباغنىڭ چوڭ دەرۋازىسىغا مۇڭگۇز پانۇس ئېسىلىپ، ئىككى يانىنى ئېگىزدىن يورۇتۇپ تۇراتتى. باغنىڭ ھەممە يوللىرىغا پانۇس يېقىلغانىدى. يۇقىرىدىكىلەردىن تۆۋەندىكىلەرگىچە ھەممەيلەن رەڭگارەڭ كىيىنىپ جابدۇنۇشقانىدى. كېچىچە كىشىلەرنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭلىرى، كۈلكە - چاقچاقلىرى، پوجاڭزىلارنىڭ پارسىلداشلىرى ئۇزۇلمەي چىقتى.

ئەتىسى بەشىنچى جېسەك ۋاقتىدا، جيا ئانا قاتارلىقلار ئۆز مەرتىۋىلىرى بويىچە جابدۇنۇپ، بارلىق تۇغلىرىنى كۆتۈرتكۈزۈپ ئوردىغا مۇبارەكلىگىلى كىرىشتى ھەمدە خانىش يۇەنچۇننىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى قۇتلۇقلىدى. ئوردىدا زىياپەت يەپ بولغاندىن

كېيىن، يەنە نىگگو قەسرىگە كېلىپ قۇرداش بوۋىلىرىنىڭ ھەققىگە نەزىر قىلىپ ، ئاندىن ئۆيلىرىگە قايتىشتى. جيا ئانا تەزىم قوبۇل قىلىپ بولغاندىن كېيىن، كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ ئارام ئالدى. مۇبارەكلەپ كەلگەن ئۇرۇق - تۇغقان، يېقىن - يورۇقلىرىنىڭ ھېچقايسىسى بىلەن كۆرۈشمىدى. پەقەت شۆھاما ۋە لى ۋەننىڭ كىچىك ئانىسى بىلەنلا پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇردى ياكى بولمىسا باۋيۇي ۋە باۋچەينىڭ ھەمشىرىلىرى بىلەن قورشام دامكا، كوزىر ئويىندى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن فېڭجيې ھەر كۈنى مېھمان چىللاپ ھېيت چېيى بېرىش بىلەن بولدى، ئۇ قاتتىكى مېھمانخانىدا ۋە ھويلىدا زىياپەت ۋە ئويۇن - تاماشا ئۆتكۈزۈلۈپ، ئۇرۇق - تۇغقان، يېقىن - يورۇقلار ئۈزۈلمەي كېلىپ - كېتىپ تۇردى. زىياپەت ئۈدا يەتتە - سەككىز كۈن داۋام قىلىپ، ئاندىن ئاياغلاشتى. پانۇس بايرىمى يېقىنلىشىپ قالغاچقا، ئىككىلا قەسىر پانۇسلار ئېسىلىپ رەڭگارەڭ بېزەلدى. ئون بىرىنچى كۈنى جيا ئانا قاتارلىقلارنى جياشې مېھمانغا چىللىدى، ئەتىسى جياجېنمۇ جيا ئاننى مېھمانغا چىللىدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن فېڭجيېمۇ ئۈدا بىرنەچچە كۈن باشقا كىشىلەرنىڭ ھېيت چايلىرىغا بېرىپ - كېلىشتى، بۇ ھەقتە يېزىپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ.

ئون بەشىنچى كۈنى ئاخشىمى جيا ئانا گۈللۈك چوڭ مېھمانخانىدا زىياپەت تەييارلاتتى، بىر بەنزە چاققان ئويۇن تاللىدى، ھەر خىل گۈل پانۇسلارنى ئاستۇردى، رۇڭگو ۋە نىگگو قەسرلىرىدىكى ئوغۇل، جيېن، نەۋرىلىرى ۋە كېلىنلىرىگە باش بولۇپ ئائىلىۋى زىياپەت ئۆتكۈزدى. جياجىڭ ئادەتتە شاراب ئىچمەيدىغانلىقى ۋە گۆش يېمەيدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى چىللىمىغاندى، ئون يەتتىنچى كۈنى ئاتا - بوۋىلار ئەرۋاھىغا ئاتالغان نەزىر تۈگىگەندىن كېيىن، ئۇ شەھەردىن چىقىپ ئېتىكاپ قىلىدىغان يېرىگە كەتتى. مۇشۇ بىرنەچچە كۈن

ئائىلىدە بولغان چاغلىرىدىمۇ خالىي ئۆيدە ھېچ كىشىگە قۇلاق سالماستىن سۆكۈت قىلىپ ئولتۇردى، بۇ ھەقتە گەپنى ئۇزارتمايمىز. جياشې ئىنئامنى ئالغاندىن كېيىن خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى. جيا ئانىمۇ ئۇنىڭ بۇ يەردە بولۇشىنى ئەپسىز كۆرۈپ، ئۇنى ئۆز ئىختىيارىغا قويۇپ بەردى.

جياشې ئۆز ئۆيىگە چىقىپ، سۇخەنچىلەر بىلەن پانۇس تاماشىسى قىلىپ شاراب ئىچتى، قۇلاقنى يارغۇدەك نەغمە ـ ناۋا، كۆز چاقنىتىدىغان زىبۇ ـ زىننەت ئىچىدە ئۆزگىچە ھۇزۇر ئېلىپ يايرىدى.

جيا ئانا تەرەپتىكى گۇللۇك مېھمانخانىدا ئون نەچچە سورۇن راسلانغان، ھەر سورۇندىكى جوزىنىڭ يېنىغا بىردىن شىرە قويۇلغان، شىرەگە ئىسرىق جابدۇقلىرى تىزىلىپ، خان ئالىيلىرى ھەدىيە قىلغان سەۋسان ئوردا كۇجىسى كۆيدۇرۇلگەنىدى. يەنە ئۇزۇنلۇقى سەككىز سۇنۇق، كەڭلىكى تۆت ـ بەش سۇنۇق، ئېگىزلىكى ئىككى ـ ئۈچ سۇنۇق كېلىدىغان ۋە تاغ شەكلى نەقىش قىلىنغان كىچىك مەنزىرە تەشتەك قويۇلغان بولۇپ، ھەممە تەشتەكلەردە يېڭى گۈل ـ غۇنچىلار ئېچىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ يېنىدا پەرەڭ پەتنۇسىغا ئون دانە قەدىمىي گەردۇن پىيالە تىزىلغان، قىزىل سەندەل ياغىچىدا ئويۇلۇپ، قېلىن شايىغا گۈل ـ گىياھ ۋە بېيىت ئىلمە قىلىپ تىكىلگەن كۆرۈنۇشلەر قويۇلغان. ھەرخىل قەدىمكى لوڭقىلارغا «زىمىستاندىكى ئۈچ ئاغىنە» «قاشخانا ئېسىلزادىسى»① قاتارلىق يېڭى ئۇزۇلگەن گۇللەر چىلانغان. تۆردىكى ئىككى جوزىدا لى ۋەننىڭ كىچىك ئانىسى بىلەن شۆ ھامما ئولتۇردى، شەرق تەرەپتە ئايرىم بىر سورۇن راسلىنىپ، ئۇ يەرگە يالماۋۇز ئەجدىھا نەقىش قىلىنغان شىرمەل ۋە پاكار كات قويۇلۇپ، ئۇنىڭغا يۆلەنچۈك، تەكىيە، تېرە تۆشەك تەلتۆكۈس تىزىلغان. تەخت

① «قاشخانا ئېسىلزادىسى» ـــ مودەنگۇلگە بېرىلگەن نام.

سۇپىغا پەرەڭ سىرىدا سىرلىنىپ ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن كىچىك شىرە قويۇلۇپ، شىرەدە پىيالە، تۈكۈرۈكدان، پەرەڭ لۆڭگىسى، كۆزئەينەك قېپى تۇراتتى.

جيا ئانا پاكار كاتتا قىڭغىيىپ يېتىپ، باشقىلار بىلەن بىردەم پاراڭ سېلىشتى، ئاندىن كۆزئەينىكىنى تارتىپ سەھىنگە بىرپەس قارىدى.

ـــ قېرىپ قالدىم، ئۇستىخانلىرىم ئاغرىيدۇ، تارتىنماي قىڭغىيىپ يېتىپ ئۇلپەتلىشىپ بەرسەم، بۇنىڭغا يول قويۇشارلا، ـــ دەپ قويۇپ، خۇپونى كاتقا ئولتۇرۇپ، «ساھىبجامال قولى»[1] بىلەن پۈتىنى ئۇيقۇلاشقا بۇيرۇدى. كاتنىڭ ئالدىغا داستىخان تەييارلانماي، بىر دانە ئېگىز شىرە قويۇلۇپ، ئۇنىڭغا ئېگىز جاھازلىق كۆرۈنۈش، گۈلدان، ئىسرىقدان قاتارلىق نەرسىلەر تىزىلغان، بۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر دانە ئېگىز جوزا قويۇلۇپ، ئۇنىڭغا قەدەھ، چوكا تىزىلغانىدى. ياندىكى داستىخانغا باۋچىن، شياڭيۈن، دەييۇي، باۋيۇي تۆتىنى ئولتۇرۇشقا بۇيرۇدى. ھەر قېتىم سەي، مېۋە كەلگەندە ئالدى بىلەن جيا ئانىغا تۇتۇلاتتى. ياقتۇرغانلىرىنى جوزىدا قويدۇرۇپ تېتىپ بېقىپ، ياندىكى داستىخانغا يۆتكىتىۋېتەتتى. پەقەت ئاشۇ تۆتىلا جيا ئانىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇشتى. ئۇنىڭ تۆۋىنىدىكى داستىخان شىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئورنى ئىدى. بۇلارنىڭ تۆۋىنىدە يۇشى، لى ۋەن، فېڭجيې، جيارۇڭنىڭ خوتۇنى ئولتۇرۇشتى، غەرب تەرەپتە باۋچەي، لى ۋېن، لىجى، شۆيەن، يىڭچۈن ۋە ئۇنىڭ ھەمشىرىلىرى ئولتۇردى.

ئىككى ياندىكى لىمغا قاتمۇقات ئەينەك قەندىل ئېسىلغان، ھەربىر سورۇننىڭ ئالدىغا ساڭگىلىغان نېلۇپەر ياپرىقىدەك شامدان تىك قويۇلۇپ، شامدانغا رەڭدار شام قىستۇرۇلغانىدى.

---

① «ساھىبجامال قولى» ـــ تېرە بىلەن قاپلانغان ياكى ياغاچتا ياسالغان ئۇزۇن ساپلىق بولقا، قېرىلارنىڭ پۈت ـ قولىنى قول بىلەن تۇتقانىنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

شامداننىڭ پەرەڭ سىرىدا ئېمالىلانغان بوش تىلى بولۇپ، بۇراپ سىرتقا قاراتقىلى بولاتتى ـ دە، چىراغنىڭ يورۇقى توسۇلاتتى، ئاندىن سەھنىدىكى ئويۇننى ئىنتايىن ئېنىق كۆرۈشكە يورۇق چۈشۈرۈپ بېرەتتى، دېرىزە ۋە ئىشىكلەرنىڭ قاپقاقلىرى ئېلىپ تاشلىنىپ، ھەممىگە رەڭدار پۈپۈكلۈك ھەرخىل يۇمىلاق پانۇسلار ئېسىلغان. دەھلىزنىڭ ئىچى ـ تېشى ۋە ئىككى ياندىكى ئايۇانلارنىڭ لەمپىلىرىگە سىڭىرتاش، ئەينەك، شوخ ئىلمە چېكىلگەن شايى، ھەر خىل تۈس بېرىدىغان گۈللۈك ئەينەكلەردىن ياسالغان پانۇسلار، كەشتە تىكىلگەن ياكى رەسىم سىزىلغان، دۇردۇن ياكى قەغەز يەملەنگەن پانۇسلار ئالا قويماي ئېسىلغانىدى. ئايۇاندىكى بىرقانچە سورۇندا جياجېن، جيالىەن، جياخۇەن، جياسۇڭ، جيارۇڭ، جياچىن، جيايۇەن، جياچاڭ، جيالىڭلار ئولتۇرۇشاتتى.

جيا ئانا ئۆز جەمەتىدىكى ئەر ـ ئاياللارنىمۇ چىللاتقۇزغانىدى. ئۇلاردىن بەزىلىرى قېرىپ قالغاچقا، ئويۇننى خالىمىغانلىقى ئۈچۈن كەلمىدى؛ بەزىلىرى ئۆيدە ئادىمى بولمىغان ۋە ئاغرىپ قالغانلىقتىن، كېلەي دېسىمۇ كېلەلمىدى؛ بەزىلىرى بايلارغا ھەسەت قىلىپ، كەمبەغەلچىلىكىدىن نومۇس قىلغاچقا كەلگۈسى كەلمىدى؛ بەزىلىرى فېڭجيېگە ئۆچ بولغانلىقى ئۈچۈن قېيىداپ كەلمىدى؛ بەزىلىرى تارتىنچاق بولغاچقا، كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈشكە ئادەتلەنمىگەنلىكى ئۈچۈن كېلىشكە پېتىنالمىدى. شۇڭلاشقا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى كۆپ بولسىمۇ، ئايال تۇغقانلىرىدىن پەقەت جيالەننىڭ ئانىسى لۇشى جيالەننى ئېلىپ كەلدى. ئەر تۇغقانلىرىدىن ھازىر فېڭجيېنىڭ قول ئاستىدا ئىش باشقۇرۇۋاتقان جياچىن، جيايۇن، جياچاڭ، جيالىڭ تۆتىلا كەلگەنىدى. ئورنى تۆۋەن بولغانلىرى تولۇق كەلمىگەن بولسىمۇ، ئائىلىۋى زىياپەت خېلى قىزىق بولدى.

شۇ ئاردا لىن جىشياۋنىڭ ئايالى ئالتە خىزمەتكار ئايالغا ئۇچ شىرە كۆتۈرتكۈزۈپ كەلدى، ھەربىر شىرەگە قىزىل كىگىز

سېلىنغان، يېڭى قويۇلغان داچەنلەردىن تاللاپ، قىزىل شوينىغا ئۆتكۈزۈلۈپ كىگىز ئۈستىگە قويۇلغان، ئىككى ئايال بىردىن شىرەنى كۆتۈرگەنىدى. لىن جىشياۋنىڭ ئايالى شىرەدىن ئىككىسىنى شۆ ھاممىا بىلەن لى خان ئاچا ئولتۇرغان سورۇن تۈۋىگە، بىر شىرەنى جيا ئانا ئولتۇرغان كات يېنىغا قويدۇردى.

ــ شۇ يەردىلا قويۇۋېرىڭلار، ــ دېدى جيا ئانا.

خىزمەتكار ئايال قائىدە ـ يوسۇننى بىلگەچكە، شىرەنى قويۇپلا پۇلنى ئېچىپ، شوينىسىدىن بوشتىپ شىرە ئۈستىگە دۆۋىلەپ قويدى.

بۇ چاغدا «غەربىي راۋاقتىكى ئۇچرىشىش»[1] ئېيتىلىۋاتاتتى، ئويۇننىڭ سەككىزىنچى پەردىسى ئاخىرلاشقاندا، ئويۇندىكى بايۋەچچە يۈي شۇيې قېيىداپ ماڭىدۇ، مۇلازىم ژېنباۋ چاقچاق قىلىدۇ:

ــ قېيىداپ چىقىپ كەتتىلىغۇ. بۇگۈن بىرىنچى ئاينىڭ ئون بەشىنچى كۈنى، رۇڭگو قەسىرىدىكى بۇزرۇكۆزار ئانا ئائىلىۋى زىياپەت ئۆتكۈزۈۋاتقانىكەن، مەن ماۋۇ ئاتنى مىنىپ ئاشۇ زىياپەتكە ئۇلگۈرۈپ بېرىپ، مېۋە ـ چۆۋە تىلەپ يەي، ئىشنىڭ ئەڭ زۆرۈرى مۇشۇ.

بۇ گەپكە جيا ئانا باشلىق ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

ــ نېمىدېگەن شەيتان قىز بۇ، ھەي بىچارە! ــ دەپ كۈلۈشتى شۆ ھاممىا ۋە باشقىلار.

ــ بۇ قىز ئەمدىلا توققۇز ياشقا كىرگەن، ــ دېدى فېڭجيې.

ــ ئەجەبمۇ قاملاشتۇرۇپ گەپ قىلىدىكەن! ــ دېدى جيا ئانا ۋە «ئىنئام قىلىڭلار» دېيىش بىلەنلا، ئۇچ خىزمەتكار ئايال ئاللىقاچان تەيىارلاپ قولىدا تۇتۇپ تۇرغان كىچىك پۇلۇققا شىرەدىكى دۆۋىلەكلىك داچەندىن بىر سقىم سېلىپ چىقىپ:

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ھاممىا خېنىم، قۇدا خېنىم ژېنباۋغا

---

① «غەربىي راۋاقتىكى ئۇچرىشىش» ــ چىڭ دەۋرىدىكى يۈي لىڭ يازغان، يۇشۇيې بىلەن پاھىشە ئايال مۇسۇخۇينىڭ ئاشنا ئوينىشى تەسۋىرلەنگەن.

مېۋە ئېلىپ يېسۇن دەپ ئىنئام قىلدى، ــ دەپلا سەھنىگە چاچتى، داچەنلەر جىرىڭلاپ سەھنىگە بىر كەلدى.

جياجېن، جيالىيەنلەرمۇ مۇلازىم بالىلارنى چوڭ پۇلۇقتا پۇل تەييارلاپ قويۇشقا بۇيرۇدى. ئاندىن قانداق ئىنئام قىلغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئەللىك تۆتىنچى باب

شى تەيجۇننىڭ ئەبجىقى چىققان قېلىپبازلىقىنى بۇزۇپ تاشلىغانلىقى
ۋاڭ شىفېڭنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى خۇش قىلغان لاۋلەيزىنى دوربغانلىقى①

جياجېن بىلەن جيالىيەن تۇيدۇرماستىن چوڭ پۇلۇقتا داچەن پۇل تەييارلاتقۇزۇپ قويغانىدى. جيا ئانىنىڭ «ئىنئام قىلىڭلار» دېيىشى بىلەنلا، جياجېن مۇلازىم بالىلارنى بۇيرۇدى، مۇلازىم بالىلار پۇلنى چېچىۋېتىدى، داچەنلەر جىرىڭلاپ سەھەنىنى بىر ئالدى، جيا ئانا بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇش بولۇپ كەتتى. جياجېن بىلەن جيالىيەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشىغا، مۇلازىم بالىلار شاراب ئىسسىتىلغان كۇمۇش چەينەكنى جيالىيەنىنىڭ قولىغا سۇندى. ئۇ جياجېن بىلەن ئىچكىرى ئۆيگە كىردى. جياجېن ئاۋۋال لى خان ئاچا ئولتۇرغان سورۇنغا كېلىپ، ئېگىلىپ تۇرۇپ قەدەھنى ئالدى ـ دە، كەينىگە بۇرالدى، جيالىيەن دەرھال شاراب قۇيدى. ئاندىن ئۇلار شۆ هاممىنىڭ يېنىغا كېلىپ بىر قەدەھ قۇيدى. ئىككى خېنىم دەرھال ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ:

ـــ بەگلىرىم ئولتۇرۇۋېرىشسىلە بولاتتى، بۇنچە تەكەللۇپ قىلىشنىڭ هاجىتى يوق ئىدى، ـــ دېدى كۇلۇشۇپ.

---

① لاۋلەيزى ـــ چۇنچيۇ دەۋرىدە ئاتا ـ ئانىسىغا بەك ۋاپادار بولغان لاۋلەيزى دېگەن بىر كىشى ئۆتكەنىمىش. ئۇ يەتمىش ياشقا كىرگەندىمۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى ئېچىش ئۈچۈن كىچىك بالىنىڭ ئالىيېشىل كىيىمىنى كىيىپ بالىلارنىڭ قىلىقىنى دوراپتىكەن. جيا ئانىنىڭ كۆڭلىنى ئېچىش ئۈچۈن ۋاڭ شىفېڭ ئۆزىنى لاۋلەيزىگە ئوخشىتىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن شىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمدىن باشقا، داستىخاندىكىلەرنىڭ ھەممىسى قوزغىلىپ، قول سېلىپ بىر چەتتە تۇرۇشتى. جياجېن بىلەن جيالىيەن جيا ئانىنىڭ يېنىغا كەلدى، كات پاكار بولغانلىقتىن، ئىككىسى تىز پۈكۈشتى. جياجېن ئالدىدا قەدەھ تۇتتى، جيالىيەن كەينىدە چەينەك تۇتتى. گەرچە شاراب تۇتقۇچى ئۇ ئىككىسى بولسىمۇ، جياسۇڭ ۋە ئۇنىڭ بۇرادەرلىرىمۇ قاتار سەپ بولۇشۇپ، ئۇلارغا سوغدىشىپلا كىرگەنىدى، ئىككىسىنىڭ تىزلانغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارمۇ تىز پۈكتى. باۋيۈيمۇ تەڭلا تىز پۈككەنىدى، شياڭيۈن ئۇنى ئاستا تۇرتۇپ قويۇپ:

ــ سەن نېمىگە تىز پۈكۈشۈپ بېرەتتىڭ؟ ئۇنداق بولسا، سەنمۇ بىر قۇردىن شاراب تۇتۇپ چىقساڭ ياخشى بولمامدۇ؟ ــ دەپ كۈلدى.

ــ بىرئازدىن كېيىن تۇتارمەن، ــ دەپ كۈلدى باۋيۈي.

جياجېن بىلەن جيالىيەن شاراب تۇتۇپ بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ، شىڭ ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارغىمۇ شاراب تۇتتى.

ــ سىڭىللىرىمىزغا قانداق قىلىمىز؟ ــ دەپ كۈلدى جيا جېن.

ــ سىلەر چىقىپ كەتسەڭلار ئۇلار ئازادىرەك ئولتۇرالايدۇ، ــ دېدى جيا ئانا ۋە باشقىلار كۈلۈشۈپ.

جياجېنلار چىقىپ كېتىشتى.

ئىككىنچى جېسىڭ ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. سەھنىدە «سەككىز ئەزىمەتنىڭ پانۇس تاماشا قىلىشى»[1]نىڭ سەككىزىنچى پەردىسى ئوينىلىۋاتاتتى، ئويۇنىنىڭ راسا قىزىغان پەيتى ئىدى. باۋيۈي داستىخاندىن تۇرۇپ تالاغا چىقماقچى بولدى.

---

① «سەككىز ئەزىمەتنىڭ پانۇس تاماشا قىلىشى» ــ «سەككىز ئەزىمەت خاتىرىسى»، مىڭ دەۋرىدىكى شۇي يۈەن يازغان سەھنە ئەسىرى. بۇنىڭدا، چۇنچيۇ دەۋرىدە جىن پادىشاھلىقىدىكى جاۋدۇن ئائىلىسى ئۇچۇن ئىنتىقام ئېلىپ بەرگەن سەككىز كىشى توغرىسىدىكى ۋەقەلىك بايان قىلىنىدۇ.

— نەگە بارسەن؟ — دەپ سوردى جيا ئانا، — تالادا پوجاڭزىلار قاتتىق ئېتىلىۋاتىدۇ، پەخەس بول، تۆپەڭدىن ئۇچقۇن چاچراپ چۇشۇپ كۆيدۇرۇپ قويمىسۇن.

— يىراققا بارمايمەن، چىقىپلا كىرىمەن، — دەپ جاۋاپ بەردى باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ.

— خەۋەر ئېلىپ بىللە چىقىڭلار، — جيا ئانا خىزمەتكار ئاياللارنى بۇيرۇدى.

باۋيۇي تالاغا ماڭدى، كەينىدىن شېيۋ، چيۇژېن ۋە بىرقانچە چۆرە قىزلارمۇ سوڭدىشىپ ماڭغانىدى، جيا ئانا:

— شىرېن كۆرۈنمەيدىغۇ؟ — دەپ سوراپ قالدى، — ئۇ هازىر سەل يوغىناپ قالغان ئوخشايدۇ، ئۆزى چىقماي كىچىك قىزلارنىلا ئىشقا جورۇپ قويۇپتۇ.

— ئۇنىڭ ئانىسى قايسى كۈنى تۇغەپ كەتكەن، — دەپ دەرهال جاۋاب بەردى ژاڭ ئاغىچا خېنىم ئورنىدىن تۇرۇپ كۈلۈمسىرەپ، — قارىلىق تۇتقاچقا، بۇ تەرەپكە ئۆتەلمەپتۇ.

— غوجايىنىڭ ئىلكىدە بولغاندىن كېيىن، قارىلىق - پارىلىق دەپ يۈرۈشىنىڭ هاجىتى يوق، — دېدى جيا ئانا بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، — مېنىڭ خىزمىتىمدە تۇرىۋەرگەن بولسا، مۇشۇنداق چاغدا مېنىڭ يېنىمدىمۇ بولماسمىكەنمۇ دەيمەن؟ بۇنىڭدا ئۇ ئوڭلۇق ئىش قىلماپتۇ.

— بۈگۈن ئاخشام ئۇ قارىلىق تۇتمىغان، — دېدى فېڭجيې دەرهال جيا ئانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، — شام - چىراغلار، پوجاڭزىلار كىشىنى بەك ئەنسىرىتىدىكەن، شۇڭا باغدىن خەۋەر ئالمىسا بولمايدۇ - دە. بۇ يەردە ئويۇن قويۇلۇشى بىلەنلا باغدىكىلەردىن قايسىبىرىنى غېپىدىلا كېلىپ ئويۇن كۆرمەيدۇ دەيلا؟ شىرېن بۇنداق ئىشلارغا بەك كۆڭۈلشىيدۇ، هەممە يەردىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ يەردىن تارقالغاندىن كېيىن، باۋيۇي ئۇكام قايتىپ ئۇخلاي دېگەنده، هەممە نەرسە جايىدا تەخ تۇرۇشى كېرەك، شىرېنمۇ بۇ يەرگە كېلىۋالسا،

باشقىلارمۇ بىپەرۋالىق قىلسا، زىياپەتتىن قايتىپ بارغاندا، قارىسا ئورۇن ـ كۆرپىمۇ سوغۇق، چايىمۇ تەييار ئەمەس، ھېچقانداق نەرسە ئېپى ـ جېپى بىلەن قىلىنمىغان. شۇڭا، مەن ئۇنى بۇ يەرگە كەلمە، دېگەنىدىم. ئۇلۇغ ئانا، ئۆزلىرى ئۇنى كەلسۇن دېسىلە، قىچقارتىپ قويايلى ئەمىسە.

ــ بۇ گېپىڭمۇ توغرا، ــ دېدى دەرھال جىيا ئانا، ــ سەن ھەممىنى ئويلاپسەن. بولدى، ئۇنى قىچقارتما. ئۇنىڭ ئانىسى قاچان تۇغۇپ كېتىپتۇ؟ مەن نېمىشقا ئۇقمايلى قالغاندىمەن؟

ــ قايسى كۈنى ئۆزلىرىگە شىرىن ئۆزى كېلىپ مەلۇم قىلغان تۇرسا، قانداق ئۇنتۇپ قالغانلا؟ ــ دەپ كۈلدى فېڭجيې.

ــ ھە، ئېسىمگە كەلدى، ــ دېدى جىيا ئانا ئويلىنىپ بېقىپ، ــ مېنىڭ زېھنىمۇ چاغلىقلا بولۇپ قاپتۇ!

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، بۇنداق ئىشلارنى نەدە ئېسىدە ساقلاپ يۈرەتتى! ــ دەپ كۈلۈشتى باشقىلار.

ــ ئەسلەپ باقسام، ــ دېدى جيا ئانا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ، ــ شىرىن كىچىكىدىنلا بىر مەزگىل مېنىڭ خىزمىتىمدە بولدى، ئاندىن يۇنئېرنىڭ خىزمىتىنى قىلدى، كېيىن ئۇنى بىزنىڭ دۆپىرىگە بەردۇق، ئۇنىڭ چاڭگىلىغا چۈشكىلى بىرنەچچە يىل بولدى. ئۇ بىزنىڭ ئائىلىدە تۇغۇلغان ئەۋلادىي چاكارلاردىنمۇ ئەمەس، بىزدىن ھېچقانچە چوڭراق ئىلتىپاتمۇ كۆرۈپ باقمىغان. ئانىسى تۇغۇپ كېتىپتۇ، ئانىسىنى ئۇزىتىۋالسۇن دەپ بىرنەچچە سەر كۈمۈش بېرەي دېۋىدىم، شۇنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتىمەن!

ــ قايسى كۈنى ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭغا قىرىق سەر كۈمۈش ئىنئام قىلغان، شۇ بولدى، ــ دېدى فېڭجيې.

ــ ئۇنداق بولسا بوپتۇ، ــ دېدى جيا ئانا ېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ــ يېقىندا يۈەنياڭنىڭمۇ ئانىسى ئۆلگەنكەن، مەن ئاتا ـ ئانىسىنى جەنۇبتا دەپ، ئۇنى ئۆيگە بېرىپ ھازىدار بولۇشقىمۇ ئەۋەتمىگەن. ھازىر قارىسىنى ئوشتۇمىغانلاردىن ئىككىسى بار

بوپتۇ، نېمىشقا ئۇ ئىككىسىنى چاقىرىپ بىر ـ بىرىگە ھەمراھ قىلىپ قويمىدىكىلار؟ ـــ ئاندىن ئۇ خىزمەتكار ئاياللارنى مېڭە ـ چىۋە، سەي ـ غىزا، پېچىنىلەردىن ئېلىپ ئۇ ئىككىسىگە ئاپىرىپ بېرىشكە بۇيرۇدى.

ـــ شۇ چاغقىچە كۈتۈپ تۇرامتۇق؟ ئاللىقاچان ئەۋەتىپ بەرگەن، ـــ دېدى خۇپو كۈلۈپ.

شۇنىڭ بىلەن كۆپچىلىك شاراب ئىچىپ ئويۇن كۆرۈشنى داۋام قىلدۇردى.

باۋيۇي ئۇدۇل باغقا يېنىپ چىقتى. خىزمەتكار ئاياللار ئۇنىڭ ئۆيىگە قايتىقانلىقىنى كۆرۈپ، كەينىدىن ماڭماي، باغنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئىچىدىكى چايخانىغا كىرىپ ئوتسىنىشتى، چايچى ئايال بىلەن يوشۇرۇنچە شاراب ئىچىپ قەغەز پەي ئويناشقا تۇتۇندى. باۋيۇي ھويلىغا كىرسە، چىراغلار يوپيورۇق چاقناپ تۇرۇپتۇ، لېكىن ئىنسانىنىڭ تىۋىشى يوق.

ـــ ئۇلار ئۇخلاپ قالغانمىكىنە؟ ـــ دېدى شىيۆ، ـــ بىز ئاستا كىرىپ ئۇلارنى راسا بىر قورقۇتۇۋېتەيلى.

شۇنىڭ بىلەن باۋيۇي ۋە باشقىلار پۇتنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، تۇيدۇرماي كىرىپ، ئەينەك توسۇقنىڭ يېنىغا كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، شىرېن بىلەن يەنە بىرسى كاڭدا بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قىڭغىيىپ يېتىپتۇ، نېرىقى چەتتە ئىككى ئىنىگە ئۇخلاۋېتىپتۇ.

باۋيۇي ئۇ ئىككىسىنىمۇ ئۇخلاپ قالغان ئوخشايدۇ دەپ، كىرەي دېيىشىگە، يۈەنياڭ «ئۆھۇ» دەپ يۆتىلىپ قويۇپ:

ـــ دۇنيادىكى ئىشلارنى بىلىپ بولماق تەس ئىكەن، ـــ دېدى، ـــ گەپ قىلىپ كەلسە، سەن بۇ يەردە يالغۇز، ئاتا ـ ئاناڭ بولسا تاشقىرىدا، ھەر يىلى ئۇلار ئۇيان ـ بۇيان قاتراپ، تۇرار جايىنىڭ تايىنى بولمىسا، ئاخىرىدا ئۇلارنى ئۆز قولۇڭ بىلەن ئۇزىتالمايسەن ـ دە. ھەرنېمە بولسا، بۇ يىل ئاناڭمۇ شۇ يەردە قازا قىلدى، سەن چىقىپ ئۆز قولۇڭ بىلەن ئۇزاتتىڭ!

ـــ شۇنى دېگـنـه، ـــ دېدى شـىرېن، ـــ مېـنـىڭمـۇ ئانامـنـى يەرلىكىدە قويغاندا ئۇستىدە بولـۇشقا كۆزۈم يـەتمىگـەن. ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلسام، قىرىق سەر كۆموش ئىنئام قىلدى، بۇمۇ ماڭا ئوبدان بىر غەمخورلۇق بولدى. ئەمدى مېنـىڭمۇ ھـەرقىسمـا خىيالىلاردا بولۇشقا ھەددىم ئەمەس.

باۋيـۇي بـۇ گـەپلـەرنـى ئاڭلاپ دەرھـال كـەينـىگـە بۇرىلـىـپ، شېيۋىگە مۇنداق دېدى:

ـــ يۇەنيـاڭمۇ بۇ يـەردە ئىكەن ئـەمـەسمۇ؟ مـەن كـىرسـەم، ئـۇ قېيىداپ چىقىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە، بىز يېنىپ كېتەيلـى، ئۇلار كەلگە ـ كۆشادە مۇڭدىشىۋالسۇن. شىرېنىنىڭ ئىچى پۇشـۇپ تۇراتتى، بەختىگە يۇەنيالگە كەپتۇ.

شۇ گـەپ بىلـەن ئۇلار ئاستا يېنىپ چىقىشتى. باۋيۇي سۇنئىي تاغنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ پېشىنى قايرىۋىدى، شېيۋە بىلـەن چيۇۋېن توختاپ كەينىگە قارىۋالدى.

ـــ زوڭ ئولتۇرۇپ تامبالىرىنى يەشسىلە، پەخـەس بولسـلا، قورساقلىرىغا شامال تېگمىسۇن، ـــ دەپ كۈلۈشتى ئۇلار.

ئۇلارنىڭ كەينىدە تۇرغـان چۆرە قىزلار باۋيۇينىڭ كىچىك تەرەت قىلماقچى بولغانلىقىنى بىلىپ ، ئالمان ـ تالمان چايخانىغا سۇ ئەكەلگىلى ماڭدى.

باۋيۇي ئەمدىلا سۇنئىي تاغنىڭ كەينىگە ئۆتۈشگە، ئالدىدىن ئىككى خىزمەتكار ئايال چىقىپ:

ـــ كىم بۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ باۋيـۇي شـۇ يـەردە، ۋارقـىراپ ـ جـارقـىراپ ئـۇنـى قورقۇتۇۋەتمەڭلار! ـــ دېدى چيۇۋېن.

ـــ ئـۇقـماپتـىمـىز، ـــ دېدى خـىزمەتـكار ئاياللار دەرھـال كـۈلۈمسـىرىشىپ، ـــ ھـېيت تۇگـىگەندە ئـىش تېرىـغىلى تـاس قاپتۇق. قىزلار، نەچچە كۈن بولدى، جاپا چەكتىڭلار!

ئاياللار ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىشتى.

ـــ قولۇڭلاردىكى نېمە ئۇ؟ ـــ دەپ سورىدى شېيۋە.

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم جىن - خوا ئىككى قىزنى يېسۇن دەپ ئىنئام قىلغان نەرسىلەر، ـــ دېدى ئايال.

ـــ ئۇ يەردە ئويلىنىۋاتقىنى «سەككىز ئەزىمەت» تۇرسا، تېخى «داخۇر كالۋا» ئويىنالمىسا، نەدىن ئۇنۇپ چىقتى «جىن - خوا قىز» دۇ[1] بۇ؟ ـــ دەپ كۈلدى چيۇۋېن.

ـــ ئېچىپ ماڭا كۆرسەت، ـــ دەپ بۇيرۇدى باۋيۇي.

چيۇۋېن بىلەن شېيۇ بېرىپ ئىككى قۇتىنى ئاچتى، ئىككى ئايال دەرھال زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ كۆرسەتتى. باۋيۇي ئىككى قۇتىدىكى ئالىي سورتلۇق مېۋە، پېچىنىلەرنىڭ ھەممىسى زىيادە داستىخىنىدىكى نەرسىلەردىن ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ ئۆز يولىغا كەتتى، شېيۇلەر قۇتىنىڭ ئاغزىنى بولۇشىغلا يېيىپ قويۇپ كەينىدىن ماڭدى.

ـــ بۇ ئىككى ئايال خېلى مۇلايىم ئىكەن، گەپ قىلىشىنمۇ بىلىدىكەن، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ ئۇلار ئۆزلىرى كۈنبويى ھېرىپ - تېلىپ يۈرۈپمۇ، تېخى سىلەرنى جاپا چېكىپ كەتتىگلار دەۋاتىدۇ. بۇلار ئۇنداق ئۆزىنىڭ ئىشىنىلا ماختايدىغانلاردىن ئەمەس ئىكەن.

ـــ بۇ ئىككىسى خېلى ياخشى ئايالىلار ئىكەن. غەرەز ئۇقمايدىغانلىرى زادىلا غەرەز ئۇقمايدۇ، ـــ دېدى شېيۇ.

ـــ سىلەر ئوڭلۇق بولغاندىن كېيىن، ئۇلارنى بىچارە قاراپايلار دەپ ئەپۇ قىلساڭلار بولدى، ـــ دېدى باۋيۇي.

بۇلار شۇ گەپ بىلەن باغدىن چىقىشتى. بايىقى بىللە كەلگەن خىزمەتكار ئاياللار چايخانىدا شاراب ئىچىپ، پەي ئويناۋاتقانىدا، پات - پات تالاغا چىقىپ تىكتىگلاپ تۇرۇشقانىدى، باۋيۇينىڭ يېنىپ چىققانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارمۇ كەينىدىن بىللە ماڭدى.

---

① داخۇر كالۋا ـــ مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا يېزىلغان سېھىرگەرلىك سەھنە ئەسىرى. ئۇنىڭدا يېزىلىشىچە، كۆنچى تاۋچىيەن ئۇستا سېھىرگەر بولۇپ، پىر ئەۋلىيا جاڭ بىلەن كارامەت كۆرسىتىشىدۇ. داخۇر كالۋا جاڭنىڭ سېھىرلىك قۇتىسى؛ جىن - خوا قىز ـــ تاۋچىيەنگە يان باسقان سۇ پەرىسى. ئەسلىدە يۇەنياڭنىڭ فامىلىسى جىن، شىرىنىڭ فامىلىسى خوا بولغاچقا، بۇ يەردە سۆز ئويۇنى قىلىپ دېيىلگەن.

گۈللۈك مېھمانخانىنىڭ ئايۇنىغا كەلگەندە، بايىقى ئىككى چۆرە قىزدىن بىرسى كىچىك داس، بىرسى لۆڭگە ۋە شېرىن كۆپۈك① قۇيۇلغان چەينەك تۇتۇپ شۇ يەردە تۇرغىنىغا خېلى ۋاقىت بولغانىدى. چيۈۋېن ئىلگىرى بېرىپ قولىنى داسقا تىقىپ باقتى ۋە:

— بارغانسېرى بىپەرۋا بولۇپ كېتىۋاتىسەن، بۇنداق سوغۇق سۇنى نەدىن ئەكەلدىڭ؟ — دېدى.

— خېنىم، كۆرمىدىلىمۇ، ھاۋا سوغۇق تۇرسا، سۇ مۇزلاپ قالمىسۇن دەپ، قايناق سۇنى قۇيۇپ كەلگەن، يەنە سوۋۇپ قاپتۇ، — دېدى چۆرە قىز كۈلۈپ.

شۇ ئەسنادا خىزمەتكار موماي بىر چۆگۈندە قايناق سۇ كۆتۈرۈپ كېلىپ قالدى.

— جېنىم ئانىكا، ماڭا ئازراق سۇ قۇيۇپ بېرىڭا، — دېدى چۆرە قىز.

— ئوھوي ئېگىچەم، — دېدى ھېلىقى موماي، — بۇچۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا چاي دەملەيدىغان قايناق سۇ، ئۆزۈڭ بېرىپ ئەكەلگىن پۇتۇڭ تېڭىقمىدىيا؟

— كىمنىڭلا بولسا بولمۇرمەمدۇ ! — دېدى چيۈۋېن، — بۇنى بەرمىسەڭ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئېشىپ قالغان چېيىنى ئەكېلىپ قولىغا قۇيۇپ بېرىمەن !

خىزمەتكار موماي كەينىگە قاراپ چيۈۋېننى كۆرۈپ قېلىپ، دەرھال چۆگۈندىن سۇ قۇيۇپ بەردى.

— بولدى ! شۇنچە ياشقا كىرىپمۇ ئىش كۆرمىگەن موماي ئىكەنسىز ! — دېدى چيۈۋېن، — ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىكەنلىكىنى كىم بىلمەپتۇ؟ سورىغىلى بولمايدىغان نەرسىنى ئېلىشقا ھەددىمىز بارمۇ؟

— كۆزۈم تورلىشىپ قېلىپ بۇ قىزنى تونۇماپتىمەن، —

① شېرىن كۆپۈك — تېرىنى يۇمشىتىدىغان خۇشبۇي شېرىن سۇيۇقلۇق.

دېدى خىزمەتكار مومای.

باۋيۇي قولىنى يۇيۇپ بولدى، چۆرە قىز چەينەكتىن ئۇنىڭ قولىغا شەربىن كۆپۈك قۇيۇپ بەردى، باۋيۇي قولىغا سۇركىۋالدى. چيۇۋېن ، شيۇلەرمۇ ئىسسىق سۇدا قوللىرىنى يۇيۇشۇپ، باۋيۇي بىلەن بىللە كىردى.

باۋيۇي ئىللىق شارابتىن بىر چەينەك ئالدۇرۇپ، لى خان ئاچىدىن باشلاپ شاراب تۇتتى. شۆ هاما بىلەن لى خان ئاچا كۈلۈشۇپ، ئۇنى ئولتۇرۇڭ دەپ تۇزۇت قىلدى.

ــ ئۇ كىچىك بالا، قۇيسا قۇيۇپ بەرسۇنلا، هەممىمز مۇشۇ قەدەھنى ئىچىۋېتىدىغان گەپ، ــ جيا ئانا بىرىنچى بولۇپ ئۆزى ئىچىۋەتتى.

شىڭ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارمۇ ئىچىشتى، شۆ هاما بىلەن لى خان ئاچمۇ نائىلاج ئىچتى.

ــ هەمشىرىلىرىڭىزمۇ تەكشى قۇيغىن، ــ دەپ بۇيرۇدى جيا ئانا باۋيۇينى، ــ ئاتلاتماي قۇي، هەممىسى ئىچسۇن.

باۋيۇي خوش دەپ، هەممىسىگە بىر ـ بىرلەپ قۇيۇپ چىقتى. دەييۇينىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئۇ ئىچكىلى ئۇنىماي، قەدەھنى باۋيۇينىڭ لېۋىگە تەڭلىدى، باۋيۇي غۇپلا ئىچىۋەتتى.

ــ رەھمەت، ــ دېدى دەييۇي.

باۋيۇي ئۇنىڭغا بىر قەدەھ قۇيۇپ بەردى.

ــ باۋيۇي سوغۇق شاراب ئىچمىگىن، ــ دەپ كۈلدى فېڭجيې، ــ ئۆزۈڭنى ئاۋايلا، قولۇڭ تىترەيدىغان بولۇپ قالسا، ئەتە ـ ئۆگۈن خەت يازالمايدىغان، يانى كېرەلمەيدىغان بولۇپ قالىسەن.

ــ سوغۇق شاراب ئىچمىدىم، ــ دېدى باۋيۇي.

ــ ئىچمىگىنىڭنى ئۇقىمەن، مۇنداقلا ساڭا جېكىلەپ قويغىنىم، ــ دېدى كۈلۈمسىرەپ فېڭجيې.

باۋيۇي ئىچكىرىكى ئۆيدىكىلەرگە قۇيۇپ بولدى. پەقەت جيارۇڭنىڭ خوتۇنىغىلا دېدەك ئارقىلىق شاراب قۇيدى. ئاندىن

دەھلىزگە چىقىپ جيا جېنلارغا قۇيدى. ئۇلارنىڭ قېشىدا بىر دەم ئولتۇرۇپ يېنىپ كىرىپ ئۆز ئورنىغا ئولتۇردى.

شورپا تارتىلغاندىن كېيىن، يۈەنشياۋ سۈنۈلدى.

ــ ئويۇننى توختىتىپ ئارام ئېلىڭ، ــ دەپ بۇيرۇدى جيا ئانا، ــ بىچارە بالىلارغا ئۇۋال، ئۇلارغىمۇ قىزىق شورپا، ئىسسىق غىزا بېرىڭلار، يەپ بولۇپ ئېيتسۇن.

ئاندىن خىزمەتكار ئاياللارنى ئۇلارغا ھەر خىل مېۋە، يۈەنشياۋ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئاپىرىپ بېرىشكە بۇيرۇدى.

بىر دەمدىن كېيىن ئويۇن توختىدى، خىزمەتكار ئايال دائىم بۇ يەرگە كېلىپ تۇرىدىغان ئىككى ئايال مەددىھنى باشلاپ كىرىپ ئىككى كىچىك بەندىڭنى بىر چەتكە قويۇپ بەردى، جيا ئانىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئۇلار ئولتۇردى، ئۇچتار بىلەن ئۇدنى قولىغا ئېلىپ بەردى.

ــ قايسى كىتابتىن ئاڭلىشىلا؟ ــ دەپ سورىدى ئۇلار جيا ئانا شۆ ژە لى خېنىملاردىن.

ــ قايسىسىلا بولسا بولىۋېرىدۇ، ــ دېدى ئۇ ئىككى خېنىم.

ــ يېقىندىن بۇيان يەنە قانداق يېڭى كىتابلاردىن قوشۇپ سۆزلەڭاتىسىلەر؟ ــ دەپ سورىدى جيا ئانا.

ــ يېڭى كىتابلاردىن قوشۇپ سۆزلەڭاتقىنىمىز ئاخىرقى تاڭ ژە بەش خانلىق زامانىدىكى ھېكايىلەر، ــ دەپ جاۋاب بەردى ئايال مەددىھلار.

جيا ئانا ھېكايىنىڭ نامىنى سورىغاندى، ئايال مەددىھلار:

ــ ئۇنى «ئەنقانىڭ سۇمۇرغىنى ئىزدىگىنى» دەيدۇ، ــ دېدى.

ــ بۇ نامغۇ ياخشى ئىكەن. نېمە ئۈچۈن شۇنداق دەپ ئاتىدىكىن؟ ــ دېدى جيا ئانا، ــ ئاۋۋال مەزمۇنىنى دەپ باق، قىزىق بولسا سۆزلەرسەن.

ــ بۇ قىسسىدە ئېيتىلىشىچە، ــ دېدى بىر ئايال مەددىھ، ــ ئاخىرقى تاڭ زامانىسىدا بىر يېزا تۆرىسى بار ئىكەن، ئەسلىي جىنلىڭلىق كىشى ئىكەن، ئىسمى ژاڭ جۇڭ ئىكەن، ئىككى

خانلىققا باش ۋەزىر بوپتىكەن. قېرىغان چېغىدا ئائىلىسىگە قايتىپتۇ، ئۇنىڭ بىر تاللا بەگزادىسى بولۇپ، ئىسمى ۋاڭ شىفېڭ ئىكەن.

بۇ ئىسىمنى ئاڭلىشى بىلەن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

— بۇ ئىسىم بىزنىڭ فېڭجيې قىزنىڭكىگە ئوخشاپ قالمىدىكەنغۇ؟ — دەپ كۈلدى جيا ئانا.

خىزمەتكار ئايال دەرھال مەددىاھنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنى تۇرتۇپ:

— ئۇ ئىككىنچى كېلىن ئاغىچىنىڭ ئىسمى، تولا ۋالاقشىما، — دېدى.

— مەيلى، سۆزلەۋەر، — دېدى جيا ئانا.

— ۋاي ئۆلۈەي، كېلىن ئاغىچىنىڭ ئىسمى ئىكەنلىكىنى بىلمەپتۇق، — دېدى مەددىاھ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ كۈلۈمسىرەپ.

— نېمە قورقاتتىڭ! سۆزلەۋەر، ئىسمى ئوخشايدىغانلار تولا، — دېدى كۈلۈپ فېڭجيې.

ئايال مەددىاھ ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى:

— شۇ يىلى ۋاڭ بېگىم بەگزادىسىنى ئىمتىھانغا ئۇلگۈرتۈش ئۈچۈن پايتەختكە يولغا ساپتۇ. ئۇ ئوغۇل بىر كۈنى قاتتىق يامغۇردا قېلىپ، بىر جاڭزىغا كەلگەندە ئۆزىنى يامغۇردىن دالدىغا ئاپتۇ، بۇ جاڭزىدىمۇ بىر يېزا تۆرىسى بار ئىكەن، ئىسمى لى ئىكەن، ۋاڭ بېگىم بىلەن قەدىناس ئىكەن، بەگزادىنى قىرائەتخانىسىدا قوندۇرۇپ قاپتۇ. لى تۆرەمنىڭ ئوغلى يوق، بىر تاللا ساھىبجامال قىزى بار ئىكەن. بۇ قىزنىڭ ئىسمى چۇلۇەن[1] بولۇپ، ساز چېلىش، شاھمات ئويناش، خەتتاتلىق، رەسساملىق ئىشلىرىدىن بىلمەيدىغىنى يوق ئىكەن.

— شۇڭا، «ئەنقانىڭ سۇمۇرغىنى ئىزدىشى» دەپتىكەن ـ دە.

---

① چۇلۇەن — سۇمۇرغ چۈجىسى دېگەن مەنىدە.

بولدى سۆزلىمە، ــ دېدى شۇئان جيا ئانا، ــ مەن بىلمەپ بولدۇم. دېسەم ــ دېمىسەم، ھېلىقى ۋاقتى شەپكە ئاشۇ چۈلۈەن خېنىمنى ئۆزىگە خوتۇن قىلىشنى ئىزدىگەن نېمە.

ــ ئۇلۇغ ئانىمىز بۇ ھېكايىنى ئاڭلاپتىكەنلا ــ دە؟ ــ دېدى ئايال مەدداھ كۈلۈپ.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئاڭلىمايدىغان ئىش بولامدۇ! ــ دەپ كۈلۈشتى باشقىلار، ــ ئاڭلىمىغان بولسىمۇ، قىياس قىلىپ بىلىۋالىدۇ.

ــ بۇنداق ھېكايىلەر بىر قېلىپتىلا بولىدۇ، ــ دېدى كۈلۈپ جيا ئانا، ــ سۆزلىنىدىغىنى يەنىلا شۇ ساھىبجامالىلار، بىلىمدانلار، ھېچبىر قىزىقى يوق. خەقنىڭ قىزىنى شۇنداق يامان قىلىپ كۆرسىتىپ تۇرۇپ، تېخى «ساھىبجامال» دەۋالىدۇ! توقۇغان نېمىسىدە ساھىبجامالىلىقنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ. ھە دېسىلا يېزا تۆرىسىنىڭ پۇشتىدىن باشلايدۇ، ئاتىسى ياكى باش مىرزا، يا بولمىسا باش ۋەزىر بولۇپ چىقىدۇ. قىزى بولسا گۆھەردەك ئەتىۋارلىق، ئوقۇمۇشلۇق، ئەدەپ ــ سۈلكەتلىك، بىلمەيدىغىنى يوق، «زامانىسىدا تەڭدىشى يوق ساھىبجامال» بولىدۇ. لېكىن، كېلىشكەن يىگىتنى كۆرۈشى بىلەنلا، ئۇنىڭ يېقىن ــ يورۇقلاردىن بولۇشىنىمۇ سۈرۈشتۇرمەي، ئۆزىنىڭ «ئۆمۈرلۈك چوڭ ئىشى»نى ئويلايدۇ ــ دە، ئاتا ــ ئانىسىنىمۇ ئۇنتۇيدۇ، كىتابنىمۇ ئۇنتۇيدۇ. ئالۋاستى دېسە، ئالۋاستى ئەمەس، ھازازۇل دېسە، ھازازۇل ئەمەس بىر نېمىلەرغۇ ئۇ، ئۇنىڭ نېمىسى ساھىبجامالغا ئوخشىسۇن؟ قورسىقىدا ئىلىم تېشىپ تۇرغىنى بىلەنمۇ، ئۇنداق ئىش چىقارغان تۇرسا، ئۇنى ساھىبجامال دېگىلى بولامدۇ؟ خوش، بىرەر ئەر كىشىنى ئالساق، ئۇنىڭمۇ قورسىقى ئىلىم بىلەن تولغان بولسىمۇ، بېرىپ ئوغرىلىق قىلسا، پادىشاھلىق قانۇن ئۇنى ئۆلىما ئىكەن دەپ، ئوغرىلار قاتاردا ھېسابلىمايدىغان ئىش بولامدۇ؟ دېمەك، ھېكايە كىتابنى توقۇپ چىقارغانلار ئۆزىنىڭ ئاغزىنى ئۆزى تۇۋاقلايدۇ.

ئاندىن مەنسەپدار ـ ئوقۇمۇشلۇق چوڭ خانىدانىنى ئالساق، قىزلىرى ئەدەپ ـ قائىدىلىك، مەرىپەتلىك، ھەتتا ئاغىچا خانلىرىمۇ بىلىمدىن خەۋىرى بار، ئەدەپنى بىلمىدىغان، قېرىنداندا خىزمەتتىن چېكىنىپ ئۆيىگە قايتقاندىمۇ، ئېمىكئانا، دېدەكلىرى خان قىزلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ تۇرىدىغان كىشىلەرمۇ كۆپ، نېمىشقا بۇ كىتابلاردا ئاشۇنداق ئىش قىلغان قىزلارنىڭ سىرىنى پەقەت ئۇنىڭ يېنىدىكى بىرلا دېدەك بىلگەن قىلىپ يازىدىغانىدۇ؟ ئۇنداق كىتابلارنىڭ ئالدىدا دېيىلگەن گەپ كېيىنكى گەپلىرىگە ئۇدۇل كەلمەيدىغانلىقى چىقىپ تۇرۇپتۇغۇ؟

ـــ ئاغىچا خېنىم مانا بۇ گەپ بىلەن ھەممە يالغانىنى ئېچىۋەتتى، ـــ دەپ كۈلۈشتى ھەممەيلەن.

ـــ ئۇلارنىڭ ئۇنداق قىلىشىنىڭمۇ بىر سەۋەبى بار، ـــ دېدى كۈلۈپ جيا ئانا، ـــ ئۇنداق كىتابلارنى يازىدىغانلارنىڭ بەزىسى خەقنىڭ باي ـ دۆلەتمەن بولغانلىقىغا ھەسەت قىلىدۇ ياكى بەزىلىرى تىلىكىگە يېتەلمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھېكايە توقۇپ چىقىپ خەقنى كەمسىتىدۇ. يەنە بىر خىل كىشىلەر بار، بۇنداق كىتابلارنى ئوقۇۋېرىپ ئۆزى يولدىن چىقىدۇ ـ دە، بىرەر ساھىبجامالنى قولغا كەلتۈرسەم بولاتتى دەپ، كىتاب توقۇپ چىقىپ ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىدۇ. مۇنداق ئادەم مەنسەپدار ـ ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەرنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلسۇن! ئۇ كىتابلاردىكى ئۇنداق چوڭ خانىدانلار بۇ ياقتا تۇرسۇن، مۇشۇ ئۆزىمىزدەك ئوتتۇراھال خانىدانىنى ئالساقمۇ، بىزدە مۇنداق ئىشلار يوق. ئۇنداقلار كاپشۇېرىپ ئېڭىكىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ. شۇڭا بىز مۇنداق ھېكايىلەرنى سۆزلەشكە زادىلا يول قويمايمىز، ھەتتا دېدەكلەرمۇ ئۇنداق گەپلەرنى ئۇقمايدۇ. ئەمدى مەن قېرىپ قالدىم، بىرنەچچە يىل بولدى، بىزنىڭ قىزلارنىڭ تۇرغان يېرى مەندىن يىراقراق بولغاچقا، ئىچىم پۇشۇپ قالغان چاغلاردا ھېكايە سۆزلىتىپ ئاڭلايمەن، بىر يەرلىرىگە كەلگەندە سۆزلەتمەي توختىتىۋالىمەن.

ـــ چوڭ خانىدانلىقنىڭ ئەدەپ ـ قائىدىسى ئەنە شۇنداق بولىدۇ، ـــ دەپ كۈلۈشتى شۆ ۋە لى خېنىملار، ـــ ھەتتا بىزنىڭ ئائىلىمىزدىمۇ ئۇنداق ھەرقىسما گەپلەرنى بالىلارغا ئاڭلاتقۇزمايمىز.

فېڭجيې جيا ئانىنىڭ يېنىغا كېلىپ شاراب قۇيدى:

ـــ بولدى، بولدى، شاراب سوۋۇپ قالدى، ئۇلۇغ ئانا، شارابتىن ئوتلاپ كانايلىرىنى نەملىۋېلىپ، ئاندىن پىتىنە ـ پاساتلارنى ئېچىۋەتسىلە، بۇ بابىنى «پىتىنە ـ پاساتنى ئېچىش خاتىرىسى» دەپ ئاتايلى، مۇشۇ خانلىق، مۇشۇ يەر، مۇشۇ يىلى، مۇشۇ ئاي، مۇشۇ كۈن، مۇشۇ سائەتتە يېزىلغان دەيلى. ئۇلۇغ ئانا، «بىر ئېغىزدا تەڭلا ئىككى خىل تىل بىلەن سۆزلىگىلى بولمايدۇ»، «ئىككى گۈل ئېچىلسىمۇ، ھەر بىرى بىر شاختا بولىدۇ»، «راستىمۇ، يالغانمۇ ئۇنى قويۇپ، پانۇس تاماشىسى قىلىۋاتقان، ئويۇن كۆرۈۋاتقانلارنىڭ گېپىنى قىلايلى.» ئۇلۇغ ئانا، مۇنۇ ئىككى تۈغقانلىرىغا شاراب ئىچۈرۈپ، بىر ـ ئىككى پەردە ئويۇن كۆرسىتىپ بولغاندىن كېيىن، ھەربىر سۇئالىە بويىچە ئۆتكەن پىتىنە ـ پاساتلارنى ئېچىپ تاشلىسىلا قانداق؟

فېڭجيې گەپ قىلىۋېتىپ، شاراب قۇيۇۋېتىپ ھە دەپ كۈلەتتى، ئۇنىڭ سۆزى تۈگىمەيلا ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ قېتىپلا قالدى. ئىككى ئايال مەددىاھمۇ كۈلكىدىن ئۆزىنى تۇتالماي:

ـــ كېلىن ئاغىچىنىڭ ئاغزى چاققان ئىكەن! كېلىن ئاغىچا ھېكايە ئېيتىدىغان بولسا، ھەتتا بىزگە نان تېپىپ يەيدىغان ئورۇن قالمىغۇدەك! ـــ دېيىشتى.

ـــ بوشراق يايرىسىڭىز بولارمىكىن! ـــ دېدى شۆ ھامما كۈلۈپ، ـــ تاشقىرىدا ئادەم بار، ھازىر ئادەتتىكىگە ئوخشىمايدۇ.

ـــ تاشقىرىدا جياجىن غوجا ئاكاملار بارغۇ، ـــ دېدى فېڭجيېمۇ كۈلۈپ، ـــ بىز دېگەن بىرىمىز ئاكا، بىرىمىز سىڭىل، كىچىكىمىزدىن تارتىپ شوخلۇق قىلىپ چوڭ بولغان. بىرقانچە يىل بولدى، تۈغقان بولۇپ قالدۇق، شۇڭا مەن ھازىر

كۆپ هايا قىلىدىغان بولدۇم ! كىچىكىمىزدىن تارتىپ ئاكا - سىڭىل بولماي، پەقەت قېيىنئاغا - قېيىنسىڭىل بولغانلىقىمىزنى دېگەن تەقدىردىمۇ، يىگىرمە تۆت ژاپادارىدىكى «ئالىيېشىل كىيىم كىيگەن لاۋلەيزى»[1]دەك، ئۇلار كىرىپ بالىلىق قىلىپ ئۇلۇغ ئانىمىزنى كۈلدۈرەلمەيدۇ، مەن بۇ يەردە مېڭە تەسلىكتە ئۇلۇغ ئانىمىزنى كۈلدۈرۈپ، كۆپرەك غىزا يېگۈزۈۋاتىمەن، ھەممەيلەن خۇشال بولۇۋاتقاندىن كېيىن، ماڭا رەھمەت ئېيتسا بولىدۇ، ئۇنداق قىلماي مېنىڭدىن كۈلسە بولامتىيا؟

— راست، — دېدى كۈلۈپ جىيا ئانا، — بىر - ئىككى كۈندىن بېرى تۈزۈكرەك بىرەر قېتىممۇ كۈلۈپ باقمىغانىدىم، فېڭجىيې قىز ئاشۇنداق گەپلەرنى قىلىپ يۈرۈپ كۈلدۈرۈپ، خېلىلا كۆڭلۈمنى ئېچىپ قويدى. يەنە بىر قەدەھ ئىچەي، — جىيا ئانا شارابنى ئىچىپ بولۇپ باۋيۈينى بۈيرۈدى، — ئاچاڭغا بىر قەدەھ تۈت.

— بولدى، ئۇ تۈتمايلا قويسۇن، مەن ئۇلۇغ ئانىمزغا ئۈزۈن ئۆمۈر تىلەي، — دېدى فېڭجىيې كۈلۈپ ۋە جىيا ئانىنىڭ ئالدىدىكى قەدەھنى ئېلىپ ، قېلىپ قالغان يېرىم قەدەھ شارابنى ئىچىۋەتتى، قەدەھنى دېدەككە بېرىپ، ئىسسىق سۇغا چىلانغان باشقا بىر قەدەھنى ئالماشتۇرۇپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ھەممە داستىخاندىكى قەدەھلەرنى يېغىشتۇرۇپ، ئىسسىق سۇغا چىلانغان قەدەھلەرگە ئالماشتۇردى، يېڭى شاراب قۇيدۇرۇپ كەلتۈرۈپ، ئاندىن ئۆز ئورنىغا ئولتۇردى.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بۇ ھېكايىنى ئاڭلىغۇسى كەلمىسە، بىر يۈرۈش غەزەلگە چىلىپ بەرسەك بولارمىكىن، — دەپ سوردى ئايال مەددىاھ.

---

① يىگىرمە تۆت ژاپادار — يۈەن دەۋرىدە كۆڭزىچى موللا فۇجۇيېي تۈزگەن ژاپادارلىقنى ماختايدىغان كىتاب، يىگىرمە تۆت ژاپادار بالىنىڭ ۋەقەسى بايان قىلىنغان. «ئالىيېشىل كىيىم كىيگەن لاۋلەيزى» گەنە شۇ يىگىرمە تۆت ژاپادارنىڭ بىرسى.

ـــ ئىككىڭلار «سەركەردىنىڭ بۇيرۇقى»نى ئېيتىپ بېرىڭلار، ـــ دېدى جيا ئانا.

مەددىھىلار دەرھال سازنىڭ پەدىلىرىنى تەڭشەپ ئېيتىشقا تەمشىلدى.

ـــ قانچىنچى جېسىڭ ۋاقتى بولغانىدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى جيا ئانا.

ـــ ئۇچىنچى جېسىڭ ۋاقتى بولدى، ـــ دېدى خىزمەتكار ئاياللار.

ـــ شۇڭا، سوغۇق ئۆتۈپتىكەن ـ دە، ـــ دېدى جيا ئانا.

دېدەكلەر ئۇستىلەپ جيا ئاننىڭ كىيىدىغان كىيىملىرىنى ئاللىقاچان ئەكېلىپ قويغانىدى.

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئىللىق ھۇجرىدىكى كاڭغا يۆتكىلىپ كىرسىلىمۇ بوپتىكەن، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ كۈلۈمسىرەپ، ـــ بۇ ئىككى تۇغقىنىمىزمۇ يات ئادەم بولمىغاندىن كېيىن، ئۇلارغا بىز ھەمراھ بولساقمۇ بولىۋېرىدۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا، ھەممىمىزلا شۇ يەرگە كىرسەك، ئىسسىقراق ئولتۇرمايمىزمۇ؟ ـــ دېدى كۈلۈپ جيا ئانا.

ـــ ئىچكىرىگە سىغماسمىزمىكىن، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

ـــ ئۇنىڭغا مەن يول كۆرسىتەي، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ ئەمدى مۇنۇ جوزىلارنىمۇ ئىشلەتمەي، ئىككى ـ ئۈچىنى جۈپلەپ قويۇپ، ھەممىمىز يىغىلىپ قىستىلىپراق ئولتۇرساق كۆڭۈللۈك ھەم ئىسسىق ئولتۇرىمىز.

ـــ شۇنداق قىلساق كۆڭۈللۈك بولىدۇ! ـــ دېدى باشقىلارمۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار داستىخاندىن تۇرۇشتى. خىزمەتكار ئاياللار داستىخانلارنى ئالمان ـ تالمان يىغىشتۇرۇۋېتىپ، ئىچكىرىكى ئۆيگە ئۈچ جوزىنى قاتارلىسىغا جۈپلەپ قويدى،

قەنت ـ گېزەكنى قايتىدىن راسلىدى.

ـــ قورۇنماڭلار، مەن كۆرسەتكەن جايدا ئولتۇرۇڭلار، ـــ دېدى جيا ئانا ۋە شۆ هاممىنى ئۆدۈل تۆرگە ئولتۇرغۇزدى، ئۆزى غەرب تەرەپتىرەك ئولتۇردى، باۋچىن، دەيىۋي، شياڭيۈنلەرنى ئۆزىنىڭ ئوڭ ـ سول يانلىرىغا يېقىن ئولتۇرغۇزدى.

ـــ ئاناڭغا يېقىن ئولتۇر، ـــ دېدى باۋيۈيگە ئۇ.

شىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئارىسىغا باۋيۈي قىسىلدى. باۋچەي ۋە ئۇنىڭ هەمشىرىلىرى غەرب تەرەپتە، ئۇلارنىڭ ئايىغىدىراق لۇشى خېنىم جيالەن بىلەن ئولتۇرۇشتى. يۇشى خېنىم بىلەن لى ۋەن ئارىسىغا جيالەننى ئېلىپ ئولتۇردى. تۆۋەندە بىر چەتتىرەك جيارۇڭنىڭ خوتۇنى خۇشى ئولتۇردى.

ـــ غوجام بالام، ـــ دېدى جيا ئانا جيا جېنىغا، ـــ سەن ئىنىلىرىڭنى ئېلىپ چىقىپ كەتسەڭمۇ بولىدۇ، مەنمۇ ئەمدى ئۇخلايمەن.

جيا جېنلار دەرهال خوش دېيىشىپ، يەنە نېمە گەپنى باركىن دەپ ئىچكىرىگە كىرمەكچى بولۇۋىدى.

ـــ بولدى، كېتىۋېرىڭلار، بۇ يەرگە كىرمەڭلار، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ ئەمدىلا ئولتۇرۇپ بولغاندا، بۇلار يەنە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كېتىدۇ. سەنمۇ بېرىپ ئارام ئال، ئەتە يەنە مۇهىم ئىش بار.

جياجېن خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ:

ـــ رۇڭئېر شاراب قۇيۇپ بېرىشكە قالسۇنمىكىن، ـــ دېدى كۈلۈمسىرەپ.

ـــ هە راست، ئۇنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، ـــ دېدى جيا ئانا.

جياجېن خوش دەپ كەينىگە بۇرىلىپلا جيالىيەنلەرنى باشلاپ چىقىپ كەتتى. جياجېن بىلەن جيالىيەن بەك خۇشال ئىدى، ئۇلار جياسۇڭ، جياخىڭلارنى ئۆز ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ قويۇشقا كىشى

بۇيرۇدى، ئاندىن ئىككىسى راسا كەيپ ـ ساپا قىلىش ئۈچۈن كېلىشىۋالدى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالسۇن.

بۇ يەردە جيا ئانا كۈلۈپ مۇنداق دېدى:

ـــ بىز ھەممىمىز كۆڭۈل ئېچىۋاتقاندا، نەۋرىلەر داستىخاندا جۇپ ـ جۇپ بولۇپ بىللە ئولتۇرسا ئوبدان بولاتتى دەپ ئويلاپ تۇراتتىم. رۇڭئېر بىلەن ئەمدى تەلتۆكۈس بولدى. رۇڭئېر، خوتۇنۇڭ بىلەن بىللە ئولتۇرساڭ جەم بولغان بولسىلەر.

ئۆيدىكى ئاياللاردىن بىرسى ئويۇننىڭ تىزمىلىكىنى سۇنغانىدى، جيا ئانا كۈلۈپ شۇنداق دېدى:

ـــ بىز ئانا ـ بالىلار يايراپ پاراڭلىشىۋاتساق، يەنە ۋاڭ ـ چۇڭ قىلدۇرامسىلەر. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئويۇنچى بالىلار كېچىچە ئۇخلىيالمىسا سوغۇقتا توڭلايدۇ. بولدىلا، ئۇلارمۇ ئارام ئالسۇن، ئۆزىمىزنىڭ ئويۇنچى قىزلىرىنى چاقىرىڭلار، مۇنۇ سەھنىدىلا بىر ـ ئىككى ئويۇن كۆرسەتسە، ئاۋۇ ئويۇنچىلارمۇ كۆرۈپ باقسۇن.

ئاياللار خوش دەپ چىقىپ كەتتى ۋە ئويۇنچى قىزلارنى چاقىرىش ئۈچۈن نەزەرباغقا كىشى ئەۋەتتى. ئاندىن ئارا دەرۋازىغا چىقىپ مۇلازىم بالىلارنى كۈتكۈچىلىك قىلىشقا جورۇدى. مۇلازىم بالىلار دەرھال ئويۇنخانىغا كېلىپ، بالىلارنىلا قالدۇرۇپ، چوڭ ياشتىكى ئويۇنچىلارنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

بىرەمدىن كېيىن، نەشپۈتلۈك ھويلىدىكى ئويۇنچى ئۇستاز ۋېنگۈەن باشلىق ئون ئىككى قىزنى باشلاپ، سەيلە ئايۋاننىڭ يان ئىشىكىدىن چىقتى. خىزمەتكار ئاياللار كىيىم ـ جاھاز ساندۇقلىرىنى ئاچقىشقا ئولگۇرمىگەنلىكتىن، يېنىك بوغچىلارغا جيا ئانا ياقتۇرىدىغان تۆت ـ بەش ئويۇنغا كېرەكلىك رەڭدار كىيىملەرنى ئوراپ كۆتۈرۈپ چىقتى. خىزمەتكار ئاياللار ۋېنگۈەن باشلىق ئويۇنچى قىزلارنى باشلاپ كىردى، ئۇلار قوللىرىنى سېلىپ تۇرۇشتى.

ـــ هېيت ـ ئايەمدە ئۇستازىڭلار سىلەرنى ئوينىۋالسۇن دەپ قويۇپمۇ بەرمەپتۇ؟ ـــ دېدى جيا ئانا كۇلۇپ، ـــ سىلەر ھازىر نېمىنى ئويناياسىلەر؟ بايا «سەككىز ئەزىمەت»نىڭ سەككىز كۆرۈنۈشىنى ئوينىۋېدى. غەلۋىدىن بېشىم ئاغرىپ كەتتى، سىلەر غەلۋىسى يوق ئويۇندىن ئويناڭلارچۇ. كۆردۈڭلارمۇ، شۇ ھاممە خېنىم بىلەن مۇنۇ لى قۇدا خېنىم ئۆز ئۆيلىرىدە مەخسۇس ئويۇنچىلىرى بار كىشىلەر، بۇلار ياخشى ئويۇنلارنى ناھايىتى تولا كۆرگەن، مۇنۇ خان قىزلارمۇ بىزنىڭ ئائىلىدىكى خان قىزلارغا قارىغاندا ئوبدان ئويۇنلارنى كۆرگەن، ئوبدان ناخشىلارنى ئاڭلىغان. بايىاتىن ئويۇن قويغانلار ئاتاقلىق ئويۇنچىلارنىڭ ئۆمىكىدىكى ئويۇنچىلار ئىكەن، بۇلار كىچىك بالىلار بولسىمۇ، چوڭ ئويۇنچىلاردىن ئۇستا ئىكەن. سىلەر ھەرقانداق قىلىپ بولسىمۇ، كېيىن سۆز ـ چۆچەككە قالمىغان ئىشنى قىلماڭلار، ئىلاج قىلىپ يېڭىلىرىنى كۆرسىتىڭلار. فاڭگۇەن «چۈشىدىكىنى ئىزدەش»[1]نى ئوينىسۇن، بالىمان بىلەن نەيدىلا تەڭكەش قىلىپ بەرسە بولدى، قالغان سازنى ئىشلەتمەڭلار.

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، دېگەنلىرى توغرا، ـــ دېدى كۇلۇپ ۋېنگۇەن، ـــ بىزنىڭ ئويۇنلىرىمىز ھاممە خېنىم ۋە قۇدا خېنىم، خان قىزلارغا ئەلۋەتتە پىسەنت كەلمەيدۇ، پەقەت كالدىرلاشلىرىمىزنى، كارکىراشلىرىمىزنىلا ئاڭلىسا بولىدۇ.

ـــ شۇنى دېگىنە، ـــ دېدى جيا ئانا كۇلۇپ.

لى خان ئاچا بىلەن شۇ ھاممە خۇش بولۇپ كۇلۇشۇپ كەتتى.

ـــ نېمىدېگەن چېچەن قىز بۇ ! سەنمۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا قوشۇلۇپ بىزنى زاڭلىق قىلغىلى تۇردۇڭغۇ ! ـــ دېيىشتى ئۇلار.

---

① «چۈشىدىكىنى ئىزدەش» ـــ مىڭ سۇلالىسىدىن تاڭ شىيەنزۇنىڭ «مودەن شىپاڭى» نىڭ ئون ئىككىنچى كۆرۈنۈشى. بۇنىڭدا، دۇلنىياڭ چۈشىدە لىيۇمېڭمېينى كۆرگەندىن كېيىن، چۈشىدە كۆرگەن جاي بويىچە چۈشىنى ئەسلىگەنلىكى تەسۋىرلەنگەن.

ـــ بۇلارمۇ بولۇشىغىلا كۆڭلىمىزنى ئاچىدىغان ئويۇنچىلار، تالا ـ تۈزگە چىقىپ پۇلغا ئويۇن قويىدىغانلارمۇ ئەمەس، شۇڭا ئانچە زامانغا لايىق بولالماسلىقىمۇ مۇمكىن، ـــ دېدى جيا ئانا، ئاندىن كۆيگۈەننى بۇيرۇدى، ـــ «خۇيمىڭنىڭ خەت ئاپىرىشى»[1] نى ئوينا، يۈزۈڭنىمۇ بويىما. ئاشۇ ئىككى كۆرۈنۈشنىلا ئويناڭلار، مۇنۇ ئىككى خېنىم ئاڭلاپ كۆڭلىنى ئاچسىلا بولدى، ئازراق كۈچۈڭنى ئايايدىغان بولساڭ ئۇنىڭغا مەن ئۇنمايمەن.

ۋېنگۈەنلەر قايتىپ چىقىپ ئالمان ـ تالمان كىيىنىشىپ سەھنىگە چىقتى. ئاۋۋال «چۈشىدىكىنى ئىزدەش»نى، ئاندىن «خەت ئاپىرىش»نى ئويناندى. ھەممەيلەن ئۇن ـ تۈنۈش چىقارماي ئولتۇرۇشتى.

ـــ نەچچە يۈزلەپ ئويۇن كۆرگەنىمەن، بالمان بىلەنلا ئويناغاننى زادىلا كۆرمەپتىمەن، ـــ دېدى شۆ ھامما كۈلۈپ.

ـــ ئىلگىرىمۇ ئوينالغان، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ بۇ بايىقى «غەربىي راۋاقتىكى ئۇچرىشىش»تىكى «چۈجياڭ ئىشقى» دېگەن غەزەلگە ئوخشايدۇ، بۇنىڭغا قوشۇلغىنى يىگىت بالماندا جور بولۇپ بەرگىنى. چوڭ ئويۇنلاردا مۇنداق جور بولۇش ھەقىقەتەن كەم ئۇچرايدۇ. بۇمۇ كىشىنىڭ كۆڭۈل تارتىشىغا باغلىق بىر ئىش، بۇنىڭ ھەيران قالغۇدەك نېمىسى بار دەيلا؟ ـــ ئاندىن شياڭيۈننى كۆرسىتىپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ـــ مەن مۇشۇنچىلىك چېغىمدا بۇنىڭ بوۋىسىنىڭمۇ بىر بەنزە ئويۇنچىلىرى بار ئىدى، ئارىسىدا چارتار چالىدىغان بىرسى بولىدىغان. «غەربىي ھۇجرا»دىكى «چارتار ئاڭلاش»نى، «قاشتاش تۈرگۈچ»تىكى «چارتار چېلىش»نى، «ئۇد نەغمىسىنىڭ داۋامى»

---

[1] «خۇيمىڭنىڭ خەت ئاپىرىشى» ـــ «غەربىي ھۇجرا» نىڭ ئىككىنچى كىتابىدىكى بىرىنچى كۆرۈنۈش. بۇنىڭدا راھىب خۇيمىڭنىڭ سەركەردە دۇجۇگە خەت ئاپىرىپ، ئۇنى پۇجىسىغا كېلىپ قورشاشتىن قۇتۇلدۇرۇشقا تەكلىپ قىلغانلىقى بايان قىلىنىدۇ.

دىكى «چۇرىدە ئون سەككىز ئۇدار»[1]نى چالسا، نەق ئۆزىدەكلا ئاڭلىناتتى. مۇنۇ نەدە ئۇنداق چالالمسۇن؟

ــ ئۇنداقلىرىغا ئۇلىشىش تەس گەپ، ــ دېدى باشقىلار.

جيا ئانا خىزمەتكار ئاياللاردىن بىرىنى چاقىرىپ، ژېنگۈەنلەر بىر يۇرۇش «پانۇس يورۇقىدا تولۇن ئاي» نى چېلىپ بەرسۇن دەپ جېكىلىدى. خىزمەتكار ئايال بۇيرۇقنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

جيارۇك ئەر ــ خوتۇن ئىككىسى بىر قۇر شاراب تۇتۇپ چىقىشتى. جيا ئانىنىڭ ئىنتايىن خۇشال بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، فېڭجيې:

ــ ئايال مەددىاھلار مۇشۇ يەردىكى چاغدا مېيخۇا تۇتۇشۇپ، «باھاردىكى خۇش چىراي» دېگەن شاراب ئويۇنىنى ئېيتىشىساق قانداق؟ ــ دەپ كۈلدى.

ــ بۇ بەك ئوبدان، راسا ھازىر باب ئويۇن، ــ دەپ كۈلدى جيا ئانا ژە شۇزامانلا تۇچ مىخلىق قورسىقى قارا سىرلانغان غەزەل دۇمبىقىنى ئالدۇرۇپ، ئايال مەددىاھقا بەرگۈزدى. داستىخاندىن بىر تال قىزىل مېيخۇانى ئېلىپ:

ــ گۈل كىمنىڭ قولىغا ئۆتكەندە دۇمباق توختاپ قالسا شۇ بىر قەدەھ شاراب ئىچىدۇ، ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، ــ ئاندىن ئانچە ــ مۇنچە بىرنېمە ئېيتىپ بېرىدۇ.

ــ مېنىڭ پىكرىم بار، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ ھېچكىم ئۇلۇغ ئانىمىزدەك نېمە دېسە، شۇنى دەپ بېرەلمەيدۇ.

---

① «چارتار ئاڭلاش» ــ «غەربىي ھۇجرا» نىڭ ئىككىنچى كىتابىنىڭ بەشىنچى كۆرۈنۈشى، جاڭ شېڭنىڭ چارتار چېلىشىنى سۈي يېگىنىڭ ئاڭلىغانلىقى تەسۋىر ــ لىنىدۇ؛ «قاشتاش تۇرگۈچ» ــ مىڭ دەۋرىدە گاۋلىيەن يازغان سەھنە ئەسىرى، «چارتار چېلىش» نىڭ ئون ئالتىنچى كۆرۈنۈشى؛ راھىبە چېن مياۋ چاڭنىڭ دىن ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ، پەن بېجىڭغا تەگكەنلىك ژەقەسى ئارقىلىق ئىككىسىنىڭ چارتال ئارقىلىق مۇھەببەت ئىزھار قىلىشقانلىقىنى ئىپادىلىگەن؛ «ئۇد نەغمە ــ سىنىڭ داۋامى» ــ ساۋشۇچىننىڭ بوۋىسى ساۋيىن يازغان سەھنە ئەسىرى. بۇنىڭدا ھۇنلار بۇلاپ كەتكەن مەلىكە سەي ژېنجى «چۇرىدە ئون سەككىز ئۇدار» دېگەن ئاھاڭ بىلەن ئۆزىنىڭ بەختسىزلىكىنى ئىپادىلەيدۇ؛ چۇرە ــ چالغۇ ئەسۋابى.

بىزدەك ئۇقمايدىغانلارغا كېلىپ قالسا نېمە قىزىقى بولسۇن؟ ئۇقىدىغانلار بىلەن ئۇقمايدىغانلار تەڭ ھۇزۇر ئالالايدىغان بولسا ياخشى بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە، كىمدە توختاپ قالسا شۇ كۇلكىلىك گەپ قىلىپ بەرسۇن.

ھەممەيلەن فېڭجيېنىڭ ئادەتتە پاراڭچى ـ چاقچاقچى ئىكەنلىكىنى، قورسىقىدا تېخىچە پېتى بۇزۇلمىغان بىرمۇنچە قىزىقچىلىقلىرى بارلىقىنى بىلەتتى، شۇڭا ئۇنىڭ بۇ گېپى داستىخان تۆپىسىدىكىلەرگىلا ياراپ قالماستىن، پەگاھتا خىزمەت قىلىۋاتقان چوڭ ـ كىچىك خىزمەتكارلارغىمۇ ياراپ كەتتى. چۆرە قىزلار ھاپىلا ـ شاپىلا:

ـــ چاپسان بولۇڭلار، كېلىن ئاغىچا چاقچاق گەپ قىلىپ بېرىدىكەن! ـــ دەپ ئېگىچە ـ سىڭىللىرىنى چاقىرىشتى، ھەممىسى كېلىپ بىر ئۆيگە سىغدالدى.

شۇنىڭ بىلەن سەھىرىدىكى ئويۇن توختىدى، جيا ئانا قالغان ـ قاتقان شورپا، پېچىنە، مېۋە ـ چېۋىلەرنى ۋېنگۈەن باشلىق ئويۇنچى قىزلارغا بەرگۈزۈپ، ئاندىن دۇمباقنى چېلىشقا بۇيرۇدى. ئايال مەددىلار دۇمباقنى چېلىش قائىدىسىنى پىششىق بىلەتتى، دۇمباقنى گاھىدا تېز، گاھىدا ئاستا، بەزىدە قالدۇق سۇ تامچىلىغاندەك، بەزىدە پۇرچاق تۆكۈلگەندەك، گاھىدا ئۇركۈگەن ئات چاپقاندەك، گاھىدا چاقماق چاقىقاندەك چالاتتى، دۇمباق چېلىنىۋېتىپ بىردىنلا ئاۋازى پەسلەپ تۇراتتى، مېيخۇا گۈل جيا ئانىنىڭ قولىغا ئۆتۈشى بىلەنلا چىپىدە توختاپ قالدى. ھەممەيلەن قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. جيارۇڭ دەرھال كېلىپ بىر قەدەھ قۇيدى.

ـــ دەرۋەقە، ئاۋۋال ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم خۇش بولسا، بىزمۇ شۇ باھانىدە خۇش بولۇپ قالىمىز، ـــ دېيىشتى كۆپچىلىك.

ـــ بۇ شارابقۇ مەيلى، چاقچاق گەپ قىلىپ بېرىش تەس كېلىدىغاندەك تۇرىدۇ، ـــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم فېڭجيې قىزدىنمۇ قىزىق سۆزلەيدۇ.

بىرەر گەپ ئىلتىپات قىلسىلا، بىزمۇ كۆلۈشۈپ قالايلى، ــ دېيىشتى ھەممەيلەن.

ــ كۆلدۇرگۈدەك يېڭى گەپمۇ يوق، ــ دېدى جيا ئانا كۆلۈمسىرەپ، ــ مەيلى، يۈزۈمنى قېلىن قىلىپ بىرەر گەپ قىلىپ بەرسەم قىلىپ بېرەيلا: بىر ئائىلىنىڭ ئون ئوغلى بار ئىكەن، ئونى ئون خوتۇن ئاپتۇ. پەقەت ئونىنچى ئوغۇلنىڭ خوتۇنلا ئەقىللىك، چېچەن، پەمى بار، ئاغزى يۇمشاق ئىكەن، قېيىنئانىسى شۇنىڭغىلا ئامراق ئىكەن، ئەتىدىن كەچكىچە قالغان توققۇزىنى ھۆرمىتىمنى قىلمايدۇ، دەيدىكەن. بۇ توققۇز كېلىن رەنجىپ: «بىز توققۇزىمىز كۆڭلىمىزدە ھۆرمەت ـ ئىززەت قىلساقمۇ، بىزنىڭ مۇشۇ جۇڭاينىمەك ئاغزىمىز يۇمشاق ئەمەس ئىكەن. شۇڭا، قېيىنئاتا ـ قېيىنئانىمىز شۇنىلا ماختايدۇ. بۇ دەردىمىزنى كىمگىمۇ ئېيتارمىز؟» دەپ مەسلىھەتلىشىپتۇ. ئارىسىدىن دىتى بار بىرسى: «بىز ئەتە يامرا بۇتخانىسىغا بېرىپ كۈجە كۆيدۇرۇپ يامرا ئىگەمگە دەيلى، ئۇنىڭدىن: بىز ئادەم بولۇپ تۆرەلگەندە نېمىشقا ئاشۇ جۇڭاينىمەكنىكىلا ئاغزى يۇمشاق بولۇپ يارىتىلىپ، بىز ئاغزى قاتتىقلار قاتارىغا كىرىپ قالغان، دەپ سوراپ باقايلى» دەپتۇ. بۇ مەسلىھەتتىن قالغان سەككىزى خۇشال بولۇپ: «بۇ ئوبدان مەسلىھەت بولدى !» دەپتۇ. ئەتىسى ئۇلار يامرا بۇتخانىسىغا كۈجە كۆيدۇرگىلى بېرىپ، نېمىشقىدۇر، توققۇزى نەزىر جوزىسىنىڭ تېگىدە ئۇخلاپ قاپتۇ. توققۇز ئەرۋاھ يامرا ئىگەمنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ، شۇنچە كۈتسىمۇ ھېچ كەلمەپتۇ. راسا ئىچى تىتىلداپ تۇرغاندا، سۇن دەرۋىش بۇلۇتتا ئولتۇرۇپ كېلىپ، ئالتۇن توقىلىق گۈرزە بىلەن ئۇلارنى ئۇرماقچى بوپتۇ. توققۇز ئەرۋاھ قورقۇپ كېتىپ ئۇنىڭغا تىزلىنىپ يالۋۇرۇپتۇ. سۇن دەرۋىش ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى سوريغانىكەن، توققۇز خوتۇن ئۇنىڭغا بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. سۇن دەرۋىش بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، يەرنى بىر تېپىپ قويۇپ:

«بەختىگلارغا يارىشا ماڭا ئۇچراپ قاپسىلەر ! يامرا كەلگىنى بىلەن بۇنىڭ سەۋەبىنى ئۇمۇ ئۇقمايدۇ» دەپتۇ. توققۇز خوتۇن: «ئۇلۇغ ئەۋلىيا، رەھىم ـ شەپقەت قىلغان بولسىلا بىزگە ياخشى بولاتتى !» دەپ يالۋۇرۇپتۇ. سۇن دەرۋىش كۈلۈپ: «بۇمۇ تەس ئىش ئەمەس. سىلەر ئون ئەپيەتگە تۆرەلگەندە مەن يامرانىڭ يېنىغا كېتىۋاتاتتىم، سىيگۇم كېلىپ يەرگە سىيسەم، سىلەرنىڭ كىچىك يەتگەتلار ئىچىۋالغان. سىلەرمۇ چېچەن، ئاغزىمىز سىلىق بولسۇن دېسەتلار، سۇيدۇك دېگەن تېپىلىدۇ، سىيىپ بېرەي ئىچىگلار» دەپتۇ.

گەپ تۈگىشى بىلەن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

ـــ ئەجەب ئوبدان بوپتۇ ! ھېلىمۇ ياخشى بىز ھەممىمىزنىڭ ئاغزىمىز قاتتىق، تىلىمىز كالۋا ئىكەن، بولمىسا بىزمۇ مايمۇننىڭ سۇيدۇكىنى ئىچكەن بولىدىكەنمىز! ـــ دەپ كۈلدى فېڭجيې.

يۇشى، لۇشى خېنىملار كۈلۈشۈپ، لى ۋەنگە قاراپ:

ـــ ئارىمىزدا كىم مايمۇن سۇيدۇكىنى ئىچكەن بولسا، شۇ ئۆزىنى ھېچ ئىش كۆرمىگەنگە سېلىۋالمىسۇن ! ـــ دېيىشتى.

ـــ چاقچاقمۇ بىر كىمگە قارىتىلسا كۈلكىلىك بولىدىكەن، ـــ دەپ كۈلدى شۆ ھاماما.

ئاندىن دۇمباق يەنە چېلىندى. چۆرە قىزلار فېڭجيېنىڭ چاقچىقىنى ئاڭلىغۇسى كېلىپ، ئايال مەددىاھلارغا ئاستا كۈسۈرلاپ، يۆتەل بىلەن بەلگە بېرىدىغان بولدى. ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە، گۈل ئىككى قېتىم ئايلاندۇرۇلۇپ، فېڭجيېنىڭ قولىغا ئۆتۈشى بىلەنلا، چۆرە قىزلاردىن بىرسى قەستەن يۆتىلىپ قويۇۋىدى، ئايال مەددىاھ دۇمباقنى توختاتتى.

ـــ بۇ ئەمدى قولىغا چۈشتى ! ـــ دېيىشتى ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ، ـــ شارابنى چاپسانراق ئىچىپ، ئوبدان بىر چاقچاق گەپ قىلىپ بەرسۇن، لېكىن كۆپ كۈلدۈرۈۋېتىپ ئۇچەيلىرىمىزنى ئۈزۈۋەتمىسۇن!

فېڭجيې سەل ئويلىنىۋېلىپ، ئاندىن كۇلۇپ قويۇپ سۆز باشلىدى:

— بىر ئۆيلۈك كىشىلەر چاغان قىپتۇ، پانۇس تاماشىسى قىلىپ شاراب ئىچىپ راسا قاينىشىپتۇ. چوڭ قېيىنئانا، خان قېيىنئانا، كېلىن، نەۋرە كېلىن، ئەۋرە كېلىن، ئۆز نەۋرە كېلىن، جىيەن نەۋرە، ئەۋرە، چەۋرە، كۆكۈنەۋرە، قىز نەۋرە، يات قىز نەۋرە، ھاممۇ قىز نەۋرىلەر، يەزنە قىز نەۋرىلەر ... ۋاي ـ ۋۇي ! راسا قاينىشىپتۇ ! ...

ھەممەيلەن ئۇنىڭ گەپلىرىگە كۇلۇشۇپ:

— مۇنۇ ۋالاقتەگكۇرنىڭ گەپلىرىنى ! قايسىمىزغا تەگكۇزىدىغاندۇ بۇ ! — دېيىشتى.

— ماڭا تەگكۇزىدىغان بولسىڭ ئاغزىڭنى يىرتىۋېتىمەن ! — دېدى كۇلۇپ يۇشى خېنىم.

— مەن بۇ يەردە كۇچىنىپ كېتىۋاتسام، سىلەر ئېلىشتۇرغىلى تۇردۇڭلارغۇ؟ ئەمسە ئېيتمايمەن، — دېدى فېڭجيې ئورنىدىن تۇرۇپ چاۋاك چېلىپ.

— سەن گېپىڭنى دەۋەر، ئايىغدا نېمە بوپتۇ؟ — دېدى جيا ئانا كۇلۇپ.

— ئايىغدا، — دېدى فېڭجيې ئويلىنىپ، — ھەممىسى بىر ئۆيگە يىغىلىشىپ، كېچىچە شاراب ئىچىپ تارقاپ كېتىپتۇ.

باشقىلار ئۇنىڭ گەپىنى رۇسلاپ سىپايىلىك بىلەن سۆزلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، باشقا ھېچقانداق گەپ قىلىشماي، ھېيىقىپراق ئۇنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سېلىپ تۇرغاندا، ئۇ سوۋۇپ قېلىپ گېپىنى توختىتىۋالدى. شياڭيۇن ئۇنىڭغا قاراپلا قالدى.

— چاغان ئوينىغانلاردىن يەنە بىرنى دەپ بېرەي، — دېدى فېڭجيې كۇلۇپ، — بىرقانچەيلەن ئۆيدەك يوغان پوجاڭزىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئېتىش ئۇچۇن شەھەردىن چىقىپتۇ، ئون مىڭچە ئادەم كۆرگىلى كەينىدىن بىللە مېڭىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئالدىراڭغۇراق بىرسى تاقەت قىلالماي، ئوغرىلىقچە

پىلتىسىگە كۆجە يېقىۋېتىپتىكەن. «پوك»لا قىلىپ قاپتۇ ـ دە، ھەممەيلەن قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ تارقىلىپ كېتىپتۇ. پوجاڭزا كۆتۈرۈپ كەلگەنلەر، پوجاڭزىنى پۇختا يېسىماپتۇ، ئېتىلمايلا توزۇپ كېتىدىغان قىلىپ قويۇپتۇ، دەپ پوجاڭزا ساقۇچىدىن ئاغرىنىپتۇ.

ـــ ئېتىلغىنىنى ئۆزى ئاڭلىماپتىمۇ؟ ـــ دېدى شياڭيۈن.

ـــ ئۆزى گاس ئىكەن، ـــ دېدى فېڭجيې.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، باشقىلار ئويلىنىپ قېلىپ، بىردىنلا پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. ئايىغى چىقمىغان بالدۇرقى چاقچاقنىڭ گېپىنى قېلىپ، فېڭجيېدىن سوراشتى:

ـــ بايىقىنىڭ ئايىغىدا زادى قانداق بوپتۇ؟ ئايىغىنى چىقىرىۋېتىڭچۇ.

فېڭجيې جوزىغا پاققىدە ئۇرۇپ قويۇپ:

ـــ نېمانداق گىجىڭلىق بۇ! ئەتە ئون ئالتىنچى كۈنى بولىدۇ، چاغانمۇ تۇغىدۇ، ھېيتمۇ تۇغىدۇ، خەقنىڭ نەرسە ـ كېرەكلەرنى يىغىشتۇرۇشتىن بېشى قېتىۋاتسا، ئۇنداق ئىشلارنىڭ ئايىغى خىيالىغا كېلەمتى؟

بۇ گەپكە ھەممەيلەن يەنە كۈلۈشۈپ كەتتى.

ـــ تۆتىنچى جېسىك ۋاقتىدىن ئاشتى، ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ـــ پەمىچە، ئۇلۇغ ئانىمىزمۇ ھېرىپ قالدى، بىزمۇ «گاس ئادەم ئاتقان پوجاڭزىدەك توزۇپ كەتسەك» بولارمىكىن؟

يۇشى خېنىملار ئاغزىلىرىغا قول ياغلىقلىرىنى تۇتقىنىچە كۈلۈپ تېلىقىپلا قېلىشتى ۋە فېڭجيېنى كۆرسىتىپ:

ـــ بۇ نېمىزە، راستلا ۋالاقتەگكۇر ئىكەن ! ـــ دېيىشتى.

ـــ راست، بۇ فېڭجيې قىز بارغانسېرى كاسكى بولۇپ كېتىۋاتىدۇ ! ـــ دېدى جيا ئانا. ئاندىن يەنە شۇنى تاپىلىدى، ـــ ئۇ پوجاڭزىنى ئېسىمىزگە كەلتۈرۈپ قويدى، بىزمۇ پوجاڭزا ئېتىپ شارابنىڭ كەيپىنى تارقىتايلى.

جيارۇڭ دەرھال چىقىپ، مۇلازىم بالىلارنى باشلاپ ھويلىغا

شىرمەل قويدۇردى، پوجاڭزىلارنى ئېسىپ تەييارلاتقۇزدى. بۇ پوجاڭزىلار ھەرقايسى جايلاردىن ئوردىغا تارتۇق قىلىنغان، ئانچە چوڭ بولمىسىمۇ، ناھايىتى ئەپچىل، چىرايلىق ياسالغان، ھەممە نەرسىلىرى تەلتۆكۈس، رەڭمۇرەڭ گۈللۈك بولۇپ ئۇچقۇنلايدىغان پوجاڭزىلار ئىدى. دەييۇي تۇغۇلۇشىدىن ئاجىز بولغانلىقى ئۈچۈن، پاڭ ـ پۇڭ قىلغان ئاۋازلاردىن قورقاتتى، جيا ئانا ئۇنى قوينىغا ئېلىۋالدى. شۆ ھاما شياڭيۇننى قۇچاقلىۋالاي دېۋىدى:

ـــ مەن قورقمايمەن، ـــ دېدى شياڭيۇن.

ـــ بۇ ئۆزى چوڭ ـ چوڭ پوجاڭزىلارنى ئېتىشقا ئامراق تۇرسا، بۇنىڭدىن قورقامتى! ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باۋيۈينى قۇچاقلىۋالدى.

ـــ بىزگە ھېچكىمنىڭ ئىچى كۆيمەيدىكەن! ـــ دېدى كۈلۈپ فېڭجيې.

ـــ مانا مەن بار، سېنى مەن قۇچاقلاي، ـــ دېدى يۈشى خېنىم كۈلۈپ، ـــ ئەمدى ئەركىلىگىلى تۇردۇڭ، پوجاڭزا ئاتىمىز دېگەننى ئاڭلاپ، «موم چىشلىگەندەك» بولۇپ قالدىڭغۇ؟ بايات‌ىن نايناقلاپ كېتىۋىدىڭ؟

ـــ بۇ يەردىن تارقالغاندا، بىز باغقا بېرىپ ئاتايلى. مەن مۇلازىم بالىلاردىنمۇ ئوبدان ئاتىمەن، ـــ دېدى كۈلۈپ فېڭجيې.

گەپ ئارىلىقىدا تالادا رەڭگارەڭ پوجاڭزىلار ئېتىلىشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا «ئاسمانىنى قاپلىغان يۇلتۇز»، «بۇلۇتقا كىرگەن توققۇز ئەجدىھا»، «تۆزلەڭدىكى گۈلدۇرماما»، «كۆككە يەتكەن ئون سادا» دېگەندەك پارچە ـ پۇرات پوجاڭزىلارمۇ نۇرغۇن ئىدى. پوجاڭزىلار ئېتىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئويۇنچى قىزنى «نېلۇپەر توزۇتۇش» نى ئورۇنلاشقا بۇيرۇغاندى، ئۇلارغا چېچىلغان داچەن پۇل سەھنىنى بىر ئالدى، بالىلار سەھنىدە پۇل تالىشىپ ئويناشتى.

شورپا تارتىلىدىغان چاغدا، جيا ئانا:

ـــ تۇن ئۇزۇن ئىكەن، ئويۇن بىلەن بولۇپ قورساق

ئاچقاننىمۇ بىلمەپتۇق، ــ دېدى.

ــ ئۆردەك گۆشىنى سېلىنغان شوۋگۈرۈچ تەييارلاپ قويغان، ــ دېدى فېڭجيې دەرھال.

ــ مەن ياغسىزراقنى ئىچەي، ــ دېدى جيا ئانا.

ــ چىلان سېلىنغان شوۋگۈرۈچمۇ بار، ــ دېدى فېڭجيې.

ــ ئاشۇ بولغۇدەك، ــ دېدى جيا ئانا.

داستىخان يېغىشتۇرۇلۇپ، ئىچكىرىكى ـ تاشقىرىقى ئۆيلەرگە يېڭىباشتىن ھەر خىل ئېسىل سەيلەر كەلتۈرۈلدى. ھەممەيلەن كۆڭۈل تارتىشچە يېيىشتى، ئېغىز چايقايدىغان چايدىن كېيىن تارقىلىشتى.

ئون يەتتىنچى كۈنى ئەتىگەندە يەنە نېگۇ قەسىرىگە ئۆتۈپ تەزىم قىلىشتى، خانىقانى تاقاشقا، رەسىملەرنى يېغىشتۇرۇشقا قاراپ تۇرۇپ، ئاندىن قايتىپ كېلىشتى. شۇ كۈنى شۆ ھاممام ئۆيىگە ھېيت چېيىغا چىللىدى. جيا ئانا بىرقانچە كۈن ئۈدا مېھماندارچىلىق بىلەن بولۇپ ھېرىپ كەتكەچكە يېرىم كۈنچە ئولتۇرۇپ يېنىپ كەلدى. ئون سەككىزىنچى كۈندىن كېيىن، چىللاپ كەلگەن يېقىن ـ يورۇقلىرى ياكى مېھمان بولۇپ كەلگەنلەرنىڭ ھېچقايسىسى بىلەن كۆرۈشمىدى، ئۇلارغا شىڭ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، فېڭجيېلەر جاۋاب بەردى، ھەتتا باۋيۈيمۇ، ئۇلۇغ موماي ئىچ پۈشۈقۇمنى چىقىرىدۇ دەپ ئېلىپ قالدى، دېگەن باھانە بىلەن ۋاڭ زىتېڭ ئائىلىسىدىن باشقا ھېچ يەرگە بارمىدى.

پانۇس بايرىمى ئۆتۈپلا فېڭجيېنىڭ بويىدىن ئاجراپ كەتتى، بۇنىڭدىن پۈتۈن ئائىلە ھودۇقۇپ قالدى. ئاندىن نېمە بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئەللىك بەشىنچى باب

ئۆز قىزىغا خورلۇق كەلتۈرگەن ئەخمەق توقالنىڭ يوقىلاڭ ئىشنى تالاشقانلىقى
ياش غوجىسنى ئالدىغان ھىيلىگەر قۇلنىڭ يامان نىيەتتە بولغانلىقى

رۇڭگو قەسىردە چاغانىنىڭ ئالدىراشچىلىقى ئەمدىلا تۈگىگەنىدى، فېڭجيې چاغانىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە بەك كۆچىنىپ كېتىپ، ئۆزىنى ئانچە ئاۋايلىمىغاچقا، بويىدىن ئاجراپ كېتىپ، ئىشلاردىن خەۋەر ئالالمايدىغان بولۇپ قالدى. ھەر كۈنى ئىككى ـ ئۈچ تېۋىپ كېلىپ ئۇنىڭغا دورا يېزىپ بېرىپ تۇراتتى. فېڭجيې ئۆزىنىڭ تىمەنلىكىگە تەمەننا قويماتتى، تالاغا چىقمىسىمۇ، يەنىلا ئۇنى ـ بۇنى پىلانلاپ، چارە ـ تەدبىر ئويلاپ، خىيالىدىن قانداق ئىش كەچكەن بولسا، ئۇنى پىكىرىغا ئارقىلىق ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ تۇردى، كىشىلەر ھەرقانچە نەسىھەت قىلسىمۇ قۇلاق سالمىدى. فېڭجيېنىڭ يېتىپ قېلىشى بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئىككى قولىدىن ئايرىلغان ئادەمدەك بولۇپ قالدى، بىر ئادەمنىڭ نېمىگە قۇدرىتى يەتسۇن؟ ئۇ چوڭ ـ چوڭ ئىشلارغا ئۆزى باش قاتۇردى، ئائىلىدىكى ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنى باشقۇرۇشقا ۋاقتىنچە لى ۋەننى بۇيرۇدى. لى ۋەن ئانچە قابىلىيىتى يوق، تەقۋالىققىلا بېرىلگەن ئايال بولغاچقا، خىزمەتكارلارغا بوشاڭلىق قىلىپ قويدى. بۇنى كۆرۈپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم تەنچۇنگە لى ۋەن بىلەن ئىشلارنى بىللە باشقۇرۇپ تۇرغىن، بىر ئايدىن كېيىن فېڭجيې ياخشى بولۇپ كەتسە

ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىسىلەر، دېدى. كىم بىلسۇن، فېڭجيې تۇغۇلۇشىدىنلا كەم ماغدۇر بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ياشلىق قىلىپ ئۆزىنى ئاسراشنى بىلمەي، ئادەتتە ئۆزىنى قابىل ۋە ئەقىللىك كۆرسىتىشكە ئۇرۇنغاچقا، تېخىمۇ ماغدۇرىدىن كەتتى، هالسىزلىنىپ ئۇزۇلۇپ قالدى. بىر ئايدىن كېيىن كېسىلىگە خۇن كېتىش كېسىلى قوشۇلدى. بۇ توغرىدا ئۇ بىرسىگە تىنمىغان بولسىمۇ، لېكىن كۆپچىلىك ئۇنىڭ چىرايى سارغىيىپ جۇدەپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئوبدان كۈتۈنمەپتۇ، دەپ بىلىشتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭغا هېچ ئىشتىن غەم يېمەي، دورا ئىچىپ ئوبدان كۈتۈنۈشنى تاپشۇردى. فېڭجيې ئۆزىنىڭمۇ چوڭ بىر كېسەلگە مۇپتىلا بولۇپ قېلىپ خەقنىڭ كۈلكىسىگە قالماي دەپ قورقۇپ، ۋاقتى ـ ۋاقتى بىلەن كۈتۈنۈپ، تېز ئارىدا ساقىيىپ بۇرۇنقى ئەكسىگە كەلگۈسى بار ئىدى. دورا ئىچىپ كۈتۈنۈپ يۇرۇپ، ئۇچىنچى ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئاستا ـ ئاستا ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى، خۇن كېتىشمۇ بارا ـ بارا توختىدى. بۇ گەپ كېيىنگە قالسۇن.

ئاساسىي گەپكە كەلسەك، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم فېڭجيېنىڭ ئەهۋالىنى كۆرگەندىن كېيىن، تەنچۇن بىلەن لى ۋەنىڭ ئىش باشقۇرۇشتىن هازىرچە باش تارتالمايدىغانلىقىنى پەملەپ، باغدا ئادەم كۆپ بولغاچقا، ئۇلار هەممىدىن خەۋەر ئالالماي قالارمىكىن دەپ، باۋچەينى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا هەرقايسى جايلارنىڭ ئىشلىرىغا كۆز ـ قۇلاق بولۇپ تۇرۇشنى تاپىلىدى:

ـــ خىزمەتكار مومايلار ئەسقاتمايدىغان بولۇپ قالدى، قولى بوشاپ قالسا هاراق ئىچىپ، قىمار ئويناىدۇ. ئۇلارنىڭ كۈندۈزى ئۇخلاپ، كېچىسى قىمار ئويناشىدىغانلىقى ماڭا مەلۇملۇق، فېڭجيې قىز سىرتتا بولغان بولسىغۇ ئۇلار بىرئاز ئەيمىنەتتى، هازىر ئۇلار يەنە ئۆزى بىلگەننى قىلىشىدىغان بولۇۋالدى، ئوبدان قىزىم، سەن پۇختا قىز، ئۇكىلىرىڭ بولسا تېخى كىچىك، ئۇنىڭ ئۇستىگە مېنىڭ ۋاقتىمىمۇ يوق، مەن ئۇچۇن جاپا تارتساڭمۇ،

ئىشلارغا ئىككى - ئۈچ كۈن قارىشىپ بەرگىن. ئويلىمىغان ئىشلار يۈز بېرىپ قالسا ماڭا مەلۇم قىلغىن. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ قېلىپ مەندىن سوراپ قالسا، مەن جاۋاب بېرەلمەي قالماي. كىم يامانلىق قىلسا ئۇنىڭغا گەپ قىلغىن، ناۋادا گېپىڭنى ئاڭلىمىسا ماڭا كېلىپ دېگىن، چوڭ چاتاق تۇغۇلمىغىنى تۈزۈك.

باۋچەي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، نائىلاج ماقۇل بولدى.

ئەتىياز پەسلى بولغاچقا، دەيۋىنىڭ يۆتىلى يەنە قوزغىلىپ قالدى. شياڭيۈنمۇ پەسىل ئۆزگىرىشى تۈپەيلىدىن ئاغرىپ ئاسارۇنزار هويلىدا يېتىپ قالدى. ئۇلار كۈندە ئۆكسۈتمەي دورا ئىچىپ تۇرۇشتى، تەنچۈن بىلەن لى ۋەن تام قوشنا هۈجرىلاردا تۇرۇشاتتى، يېقىندىن بۇيان ئىككىسى بىللە ئىش باشقۇرۇۋاتقاچقا، ئۆتكەن يىللاردىكىدەك ئايرىم تۇرۇشسا كېلىم - كېتىمچى ۋە ئىش مەلۇم قىلغۇچىلارغىمۇ بەك ئەپسىز بولىدىكەن، شۇڭا ئىككىسى مەسلىھەتلىشىپ، هەر كۈنى ئەتىگەنلىكى باغ دەرۋازىسىنىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى كىچىك ئۈچ ئېغىزلىق گۈللۈك مېهمانخانىغا بېرىپ، شۇ يەردە دەرقەمتە ئولتۇرۇپ ئىش بېجىرىدىغان، ناشتىنى شۇ يەردە قىلىپ، كۈن قايرىلغاندا قايتىدىغان بولدى.

بۇ ئۈچ ئېغىزلىق مېهمانخانا ئەسلىدە خانىش ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى يوقلىغىلى چىققاندا، سەككار ئاغۋاتلارنىڭ ئولتۇرۇپ تۇرۇشى ئۈچۈن سېلىنغانىدى، خانىش ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى يوقلاپ بولۇپ ئوردىغا كىرىپ كەتكەندە، بۇ مېهمانخانا بوش تۇراتتى. هەر كۈنى كېچىسى خىزمەتكار ئايالار بۇ يەردە جېسەكچىلىك قىلاتتى. هازىر كۈنمۇ خېلى ئىسسىپ قالغانىدى، مېهمانخانىنى تولىمۇ تۈزەشتۈرۈپ كەتمەي، ئانچە - مۇنچىلا بېزەپ قويسا ئىككىسىنىڭ كىرىپ ئولتۇرۇشىغا بولۇۋېرەتتى. بۇ مېهمانخانىنىڭمۇ ماڭلىيىدا لەۋهە بولۇپ، ئۇنىڭغا: «رەهمدىللىكنى ئادا قىلىپ، پەزىلەتتىن سۆزلىگەي»

دېگەن بېغىشلىما يېزىلغانىدى. ھازىر خىزمەتكار بۇ مېھمانخانىنى «مەسلىھەتخانا» دەپ ئاتىشىۋالدى. ئۇ ئىككىسى ھەر كۈنى سەھەردە بۇ يەرگە كېلەتتى، چۈش ۋاقتىدا قايتىپ كېتىشەتتى، بۇ يەرگە ئىش مەلۇم قىلغىلى كېلىدىغان سەركار ئايالالار ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ ـ كېتىپ تۇرۇشاتتى. دەسلەپتە خىزمەتكارلار پۈتۈن ئىشلارنى لى ۋەن ئۆزى يالغۇز باشقۇرىدىكەن دەپ ئاڭلاپ، ئىچىدە خۇشال بولۇشقانىدى. چۈنكى، لى ۋەن ئادەتتە كەڭ قورساق، شەپقەتلىك، كىشىنىڭ كۆڭلىگە ئازار بەرمەيدىغان ئايال ئىدى، فېڭجيېگە قارىغاندا ئۇنىڭ كۆزىنى بويىاش ئاسان ئىدى. ئارقىدىن تەنچۈننىڭ قېتىلغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇ تېخى يۈزى ئېچىلمىغان ياش قىز، ئادەتتىمۇ ئادەمگە يېقىشلىق، كۆكسى ـ قارنى كەڭ دەپ ئويلىشىپ، ئۇنىڭغا ئانچە پەرۋا قىلمىشماي، فېڭجيې بار ۋاقتىدىكىدىن كۆپ ھۇرۇنلىشىپ كەتتى. ئۇچ ـ تۆت كۈن ئۆتۈپ، بىرقانچە ئىشلار ئۇنىڭ قولىدىن ئۆتكەندىن كېيىنلا، ئاندىن ئۇلار تەنچۈننىڭ ئىش بېجىرىشتىكى ئىنچىكىلىكىنىڭ فېڭجيېدىن قېلىشمايدىغانلىقىنى بارا ـ بارا ھېس قىلىشقا باشلىدى. بىرلا پەرقى، گەپ ـ سۆزلىرى سىلىق، مۇجەزى يېقىشلىق ئىدى.

دەل مۇشۇ كۈنلەردە، ۋاڭ، گوڭ، خۇ، بۇ مەرتىۋىلىرىنىڭ ۋارىسلىرى بولغان ئەمەلدارلاردىن ئون نەچچە ئائىلىدە چوڭ ئىشلار يۈز بەردى. ئۇلار رۇڭگو، نىڭگو خانداىلىرىنىڭ تۇغقانلىرىدىن بولمىسىمۇ قەدىناسلىرىدىن ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئەمىلى ئۆسۈپ مېڭىشقا تەرەددۇت قىلسا، بەزىلىرى ئەمىلدىن چۈشۈپ كەتكەنىدى، بەزىلىرىنىڭكىدە توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم ئىشلىرى بولدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم تەبرىكلەش، تەزىيە بىلدۈرۈش، كۈتۈۋېلىش، ئۇزىتىش ئىشلىرى بىلەن بولۇپ كېتىپ زادىلا بوشىيالماي قالدى، ئالدى ھويلىدىكى ئىشلاردىن ھېچكىم خەۋەر ئالالمىدى. لى ۋەن بىلەن تەنچۈن ئىككىسى كۈنبويى مېھمانخانىدا ئولتۇراتتى. باۋچەي كەچكىچە تۆت ئۆيدە

نازارەتچىلىك قىلىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم قايتىپ كەلگەندىلا ئاندىن ھۇجرىسىغا كىرەتتى ۋە ھەر كۈنى ئاخشىمى يېڭنە ئىشى قىلىدىغان بوش چاغلاردا، ياتقۇچە ئاۋۇال تەختىراۋانغا ئولتۇرۇپ باغدىكى جېسەكچىلەر بىلەن ھەممە يەرلەرنى بىر قېتىم تەكشۈرۈپ چىقاتتى. بۇ ئۇچى مۇشۇنداق قىلىشى بىلەن قەسىرىدىكىلەر فېڭجيې ھوقۇق تۇتۇپ تۇرغان چاغدىكىدىن تېخىمۇ ئېھتىياتچان بولۇپ قېلىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئىچكىرى ـ تاشقىرىدىكى خىزمەتكارلار ئۇلاردىن قورسىقىدا ئاغرىنىپ: «بىر ئالۋاستىدىن قۇتۇلۇپ ئوچ ھازاۋلىغا تۇتۇلدۇق، كېچىدە ئوغرىلىقچە ھاراق ئىچىپ كۆڭۈل ئاچىدىغانغىمۇ ۋاقىت چىقماس بولۇپ كەتتى!» دەيىشتى.

بىر كۈنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جىنشياڭخۇ قەسىرىگە زىياپەتكە بارىدىغان بولۇپ قالدى. لى ۋەن بىلەن تەنچۇن خېلى بۇرۇنلا تارىنىپ ـ جابدۇنۇپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنى دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ چىقىپ، ئاندىن مېھمانخانىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلار ئەمدىلا چاي ئىچىپ تۇرۇشىغا، ۋۇ شىندېڭنىڭ ئايالى خەۋەر ئېلىپ كىرىپ:

ـــ جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ ئىنىسى جاۋگوجى تۇنۇگۈن قازا قىلغان، بۇ ئىشنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىمغا خەۋەر قىلىۋىدىم، بىز خەۋەر تاپتۇق، بېرىپ خان قىزغا مەلۇم قىلىپ قوي، دېۋىدى، ـــ دېدى ـ دە، باشقا گەپ قىلماي ئىككى قولىنى سېلىپ بىر چەتتە جىم تۇردى. بۇ چاغدا ئىشلارنى مەلۇم قىلغىلى كەلگەنلەر خېلى كۆپ ئىدى، ھەممىسى بۇ ئىككىسىنىڭ ئىشلارنى قانداق باشقۇرىدىغانلىقىنى كۆرۈپ باقماقچى بولۇشاتتى. ناۋادا مۇۋاپىق باشقۇرسا، بۇلار ھېيىقىش نىيىتىگە كەلمەكچى، ئەگەر قىلغان ئىشلىرى سەللا چەك باسمايدىغان بولسا، قورقۇش بۇياقتا تۇرسۇن، ئارا دەرۋازىدىن چىقىپلا نۇرغۇن مازاق گەپلەرنى توقۇپ، ئۇ ئىككىسىنى زاڭلىق قىلىشماقچىدى. ۋۇ شىندېڭنىڭ ئايالىمۇ بىر ئىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ

كىرگەنىدى. فېڭجيې بولغان بولسا، ئۇ ئاللىقاچان ئۇنىڭغا خۇشامەت قىلىپ، بىرمۇنچىلىغان مەسلىھەتلەرنى بەرگەن ۋە فېڭجيېنىڭ تاللاپ يۈرگۈزۈشى ئۈچۈن بىرمۇنچە كونا تۈزۈملەرنى ئاختۇرۇپ تېپىپ چىققان بولاتتى. ھازىر ئۇ لى ۋەننى ياۋاش، تەنچۈننى ياش دەپ كۆزگە ئىلماي، بايىقى بىر ئېغىز گەپنىلا قىلىپ قويۇپ، قېنى ئۇ ئىككىسى بۇ توغرىدا نېمە دەركىن، دەپ ئۇلارنى سىناۋاتقاندەك بىر چەتتە جىم تۇراتتى.

تەنچۈن لى ۋەندىن سورىۋىدى، لى ۋەن بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ، ئاندىن:

— قايسى كۈنى شىرىنىڭ ئانىسى ئۆلگەندە، ئۇنىڭغا قىرىق سەر كۈمۈش ئىنئام قىلىندى دەپ ئاڭلىۋىدىم، بۇنىڭغىمۇ قىرىق سەر ئىنئام قىلساق بولار، — دېدى.

ۋۇ شىندېڭنىڭ ئايالى بۇ گەپنى ئاڭلاپلا «خوش» دېدى ـ دە، جۇپ تەمتەكنى ئېلىپ ماڭدى.

— توختاپ تۇرۇڭ! — دېدى تەنچۈن. ۋۇ شىندېڭنىڭ ئايالى ئارقىسىغا ياندى، — كۈمۈشنى بېرىشكە ئالدىرىماڭ. سىزدىن بىر نەرسىنى سوراپ باقاي: ئۆز ۋاقتىدا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىكى توقال ئاغىچىلارنىڭ ئىچىدە، مۇشۇ ئائىلىدە تۇغۇلغان ئەۋلادىي چاكارلارمۇ، سىرتتىن سېتىۋېلىنغانلىرىمۇ بار ئىكەن، ئۇلارغا ئىككى خىل مۇئامىلە قىلىنىدىكەن. مۇشۇ ئۆيدىكى ئەۋلادىي چاكارلاردىن چىققان توقاللارنىڭ ئورۇق ـ تۇغقانلىرى ئۆلسە قانچىلىك كۈمۈش ئىنئام قىلىناتتى؟ سىرتتىن سېتىۋېلىنغان توقاللارنىڭ ئورۇق ـ تۇغقانلىرى ئۆلسە قانچىلىك كۈمۈش ئىنئام قىلىناتتى؟ مۇشۇ ئىككى ئىشنى دەپ بەرسىڭىز، ئاڭلاپ باقساق.

بۇ ئىشلار ۋۇشىندېڭنىڭ ئايالىنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ قاپتىكەن، شۇڭا ئۇ كۈلۈمسىرەپ:

— بۇ ئۇنچىۋالا چوڭ ئىشمۇ ئەمەسقۇ، ئىنئام كۆپ بولۇپ

قاپتۇ ياكى ئاز بولۇپ قاپتۇ، دەپ كىممۇ تالىشىپ يۈرەتتى؟ ــ دەپ جاۋاب بەردى.

ــ بۇ قاملاشمىغان گەپ بولدى، ــ دېدى تەنچۇن كۇلۇپ، ــ مېنىڭچە بولغاندا، يۈز سەر كۈموش بەرگەن بولساق ياخشى بولاتتى، بىراق قائىدە بويىچە ئىش قىلمىساق، سىلەرنىڭ زاڭلىق قىلىشىڭلارغۇ بىر گەپ، ئەتە ـ ئۆگۈن كېلىن ئاغىچاڭلارغا جاۋاب بېرىش تەس بولارمىكىن.

ــ ئۇنداق بولسا مەن بېرىپ كونا ھېساب دەپتەرلىرىنى تەكشۈرۈپ باقاي، ھازىر بۇ ئىش ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپتۇ، ــ دېدى ۋۇشىندېڭنىڭ ئايالى ھەجىيىپ.

ــ سىز ئۆمرىڭىزنى مۇشۇنداق ئىشلار بىلەن ئۆتكۈزۈپ كەلگەن ئايال تۇرسىڭىز ئېسىڭىزدە قالمامدۇ؟ بىزنى تەڭلىكتە قالدۇرماقچىمۇياسىز ! ــ دېدى تەنچۇن كۇلۇمسىرەپ، ــ ئادەتتىمۇ كېلىن خېنىمىڭىزغا ئىشلارنى مەلۇم قىلغاندا ئاۋۇال ئېنىقلاپ چىقمدىغان بولغىيدىڭىز؟ شۇ چاغدىمۇ مۇشۇنداقلا قىلىپ كەلگەن بولسىڭىز، فېڭجيې ئاچامنى يامان دېگىلى بولمايدىكەن، كەڭ قورساق دېسىمۇ بولمىدىكەن. چاپسان بېرىپ ئۇ دەپتەرنى ئەكېلىپ ماڭا كۆرسەتمەمسىز ئەمىسە؟ بۇ ئىش يەنە بىر كۈن كېچىكمدىغان بولسا، سىلەرنىڭ بىپەرۋالىقىڭلار بىرياقتا قېلىپ، بىز دىتى يوق كىشىلەردىن بولۇپ قالىمىز.

ۋۇشىندېڭنىڭ ئايالى پوكاندەك قىزارغان پېتى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى. بۇنى كۆرگەن تاشقىرىدىكى ئايالار تىللىرىنى چىقىرىشىپ قويدى. ئاندىن باشقا ئىشلارنى مەلۇم قىلىش باشلاندى.

بىردەمدىن كېيىن ۋۇشىندېڭنىڭ ئايالى كونا ھېساب دەپتىرىنى كۆتۈرۈپ كىردى. تەنچۇن دەپتەرنى قولىغا ئېلىپ قاراپ چىقتى. مۇشۇ ئائىلىدە تۇغۇلغان ئىككى ئەۋلادنىڭ چاكارغا يىگىرمە سەردىن، سىرتتىن سېتىۋېلىنغان ئىككىسىگە قىرىق سەردىن كۈموش ئىنئام قىلىنغانىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە

سىرتتىن سېتىۋېلىنغان ئىككىسى بولۇپ، بىرىگە يۈز سەر، يەنە بىرىگە ئاتمىش سەر كۈمۈش ئىنئام قىلىنغانىكەن، بۇنداق بېرىلگەن ئىنئامنىڭ سەۋەبلىرى يېزىپ قويۇلۇپتۇ، بىرىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ جەسىتىنى باشقا ئۆلكىگە ئاپىرىپ قويۇشقا توغرا كەلگەچكە، قوشۇمچە ئاتمىش سەر ئىنئام قىلىنغان، يەنە بىرسى يەرلىك سېتىۋېلىشقا توغرا كەلگەچكە، ئۇنىڭغۇ قوشۇمچە يىگىرمە سەر ئىنئام قىلىنغانىكەن. تەنچۇن دەپتەرنى لى ۋەنىڭ كۆرۈپ بېقىشىغا سۇنۇپ، ئارقىدىن:

ــ ئۇنىڭغا يىگىرمە سەر كۈمۈش بېرىلسۇن، بۇ دەپتەرنى بىزگە قالدۇرۇپ كېتىڭ، بۇنى بىز تەپسىلىي كۆرۈپ چىقايلى، ــ دېدى.

ۋۇشىندېڭنىڭ ئايالى چىقىپ كەتتى. شۇ ئارىدا ئۇشتۇمتۇت جاۋ كىچىك ئاپا كىرىپ كەلدى، لى ۋەن بىلەن تەنچۇن ئىتتىك ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

ــ بۇ ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بېشىمغا چىقىپ دەسسەۋاتسا، خان قىز، سەن بولساڭمۇ ئويلىنىپ بېقىپ، مېنىڭ قورساق كۆپۈكۈمنى چىقىرىشىپ بەرسەڭ بولاتتى ! ــ دەپ گەپ باشلىدى جاۋ كىچىك ئاپا ۋە ئارقىدىن پوتلىسىنى ئېقىتىپ يىغلىغىلى چۈشتى.

ــ كىچىك ئاپا، كىمنى دەۋاتسىز، مەن ئۇقالمىدىمغۇ. سىزنىڭ بېشىڭىزغا دەسسەۋاتقان ئادەم كىم؟ ماڭا ئېيتىڭ، مەن ئەنتىڭىزنى ئېلىپ بېرەي ! ــ دېدى تەنچۇن.

ــ ھازىر بېشىمغا چىقىپ دەسسەۋاتقان ئادەم سەن تۇرساڭ، بۇنى بېرىپ كىمگە دەيتتىم؟ ــ دېدى جاۋ كىچىك ئاپا.

تەنچۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ بۇنداق قىلىدىغانغا مېنىڭ ھەددىم ئەمەس، ــ دېدى.

لى ۋەنمۇ ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ، جاۋ كىچىك ئاپىغا نەسىھەت قىلدى.

ــ ئولتۇرۇپ گېپىمنى ئاڭلاپ بېقىڭلار، ــ دېدى جاۋ

كىچىك ئاپا، ــ مەن بۇ ئائىلىدە خۇددى جىگىردەكتەك كۆيۈپ - پىشىپ مۇشۇ يېشىمغا كەپتىمەن، ھازىر ئىنىڭمۇ بار، بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ھەتتا مەن شىرىنچىلىكىمۇ بولالمىسام، مېنىڭ قانداق يۈزۈم بولسۇن؟ مەنغۇ مەيلى، ھەتتا سېنىڭمۇ يۈز - ئابرۇيۇڭ يوق ئىكەن!

ــ ھە، مۇشۇنىڭ ئۈچۈن ئىكەن - دە! قانۇن - قائىدىگە خىلاپلىق قىلىشقا مېنىڭ ھەددىم ئەمەس، ــ دېدى تەنچۇن ئورنىغا ئولتۇرۇپ. ئارقىدىن ھېلىقى ھېسابات دەپتىرىنى ۋاراقلاپ جاۋ كىچىك ئاپىغا كۆرسەتتى ۋە ئوقۇپ بەردى، ــ بۇ، ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئۆزى بېكىتكەن كونا قائىدە - تۈزۈملەر، ھەممە ئادەم مۇشۇ بويىچە ئىش تۇتۇۋاتسا، مەن قويۇپ بۇنى ئۆزگەرتسەم بولامدۇ؟ يالغۇز شىرىنغىلا ئەمەس، كەلگۈسىدە جىياخۇەنمۇ سىرتتىن توقال سېتىۋالسا، ئۇنىڭغىمۇ خۇددى شىرىنغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىنىدۇ. بۇ ھېچقانداق مەن چوڭ، سەن كىچىك دەپ تالىشىپ يۇرىدىغان ئىش ئەمەس، بۇنىڭغا يۈزى بار، يۈزى يوق دېيىشمۇ كەتمەيدۇ. ئۇ ئاغىچا خېنىمنىڭ چاكىرى، مەن كونا قائىدە - تۈزۈم بويىچە ئىش قىلدىم. ئەگەر ئوبدان قىپتۇ دېسە، بۇ ماڭا ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆرسەتكەن مېھىر - شەپقىتى بولىدۇ، ئەگەر ئادىل ئىش قىلماپتۇ دېسە، شۇنداق دېگۈچىنىڭ ئۆزى ئەخمەقلىق قىلىپ بەخت - دۆلەتنى بىلمىگەنلىكى بولىدۇ. مەيلى، ئۇنداق ئادەم ئاغرىنسا ئاغرىنۇەرسۇن. ئاغىچا خېنىم خەققە پۇتۇن بىر ئۆينى بېرىۋەتسە، ئۇنىڭ ماڭا يۇز - ئابرۇي كەلتۈرىدىغان نەرى بولاتتى؟ بىر تىيىن ئىنئام قىلمىسمۇ، ئۇنىڭلىق بىلەن مېنىڭ يۈزۈم چۈشۈپ كەتمەيدۇ. سىزگە دەيدىغان گېپىم، كىچىك ئاپا، ھازىر ئاغىچا خېنىم ئۆيدە يوق، خاتىرجەم ئولتۇرۇپ ئارامىڭىزنى ئېلىڭ. ئۇنداق ئىشلارغا غەم تارتىپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ ئاغىچا خېنىم ماڭا شۇنچىلىك كۆيۈنەتتى، بىراق سىز دائىم مۇشۇنداق ئىش تېرىپلا يۈرگەچكە، بىرنەچچە قېتىم

مېنىڭدىن كۆڭلى قالدى. ئەگەر مەن ئوغۇل بالا بولغان بولسام، ئاللىقاچان پېشىمنى قېقىپ چىقىپ كېتىپ بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتقان بولاتتىم، ئۇ چاغدا داۋلى كۆرسەتكۈچلىكىمىز بولاتتى. قېرىشقاندەك مەن قىز بالا بولۇپ قاپتىمەن، بىرەر ئېغىز گەپنىمۇ ئاغزىمغا كەلدى دەپلا دەپ تاشلىيالمايمەن، ئاغىچا خېنىم بۇنى كۆڭلىدە ئوبدان چۈشىنىدۇ. ھازىر مېنى ئىززەتلىگەنلىكى ئۈچۈن ئائىلە ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا قويدى. تېخى بىرەر - يېرىم ياخشى ئىش قىلا - قىلمايلا سىز كېلىپ مېنى ئاياغ ئاستى قىلغىلى تۇردىڭىز. ئەگەر بۇ ئىشتىن ئاغىچا خېنىم خەۋەر تېپىپ، مېنى تەڭلىكتە قاپتۇ دەپ ماڭا بۇ ئىشنى قىلدۇرمىسا، مانا شۇنى راسا يۈزى چۈشۈپ كەتتى دېسە بولىدۇ ! ھەتتا سىزنىڭ يۈزىڭىزگىمۇ سەت بولىدۇ، ــ ئۇ سۆزلەۋېتىپ ئۆپكىدەپ يىغلىۋەتتى.

جاۋ كىچىك ئاپا ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرىگە جاۋاب تاپالماي، ئاغزىغا كەلگىنىنى سۆزلەۋەردى:

ــ ئاغىچا خېنىم ساڭا شۇنداق كۆيۈنگەندىن كېيىن، سەن، ئەلۋەتتە، بىزگە يار - يۆلەكتە بولساڭ بولاتتى. سەن ئاغىچا خېنىمغا ياخشى كۆرۈنمەن دەپ، بىزنى ئۇنتۇپ كەتتىڭ.

ــ مەن سىلەرنى قانداقسىغا ئۇنتۇپ كېتىپتىمەن؟ سىلەرگە قانداق يار - يۆلەكتە بولسام بولاتتى؟ بۇنىمۇ ئۇلارنىڭ ئۆزىدىن سوراڭ. قايسىبىر غوجايىن جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەۋاتقان يارامليق كىشىلەرگە كۆيۈنمەيدىكەن؟ قايسىبىر ياخشى كىشى ئىشلەتكەن ئادەمى بىلەن ئېغىز - بۇرۇن يالىشىدىكەن؟ ــ دېدى تەنچۈن.

بىر چەتتە ئولتۇرغان لى ۋەن ھە دەپ جاۋ كىچىك ئاپىغا نەسىھەت قىلغىلى تۇردى:

ــ كىچىك ئاپا، خاپا بولماڭ، بۇ قىزدىن ئاغرىنىشقىمۇ بولمايدۇ، ئۇ پۈتۈن نىيىتى بىلەن سىلەرگە يار - يۆلەكتە بولسام، دەيدۇ. كۆڭۈلدە ئويلىغانىنى ئېغىزدا قانداق ئېيتقىلى بولسۇن؟

ـــ مۇنۇ چوڭ يەڭگەممۇ ئېلىشىپ قالغان ئوخشايدۇ ! ـــ دېدى تەنچۇن ئىتتىكلا، ـــ مەن كىمگە يار ـ يۆلەكتە بولسام دەپتىمەن؟ قايسىبىر خەقنىڭ خان قىزى ئۆز غالچىسىغا يار ـ يۆلەك بولىدىكەن؟ ئۇلارنىڭ ياخشى ـ يامانلىقىنى سىلەر بىلىشىڭلار كېرەك. بۇنىڭ ماڭا نېمە مۇناسىۋىتى بار؟

جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، ئۇنىڭدىن سورىدى:

ـــ كىم سېنى باشقىلارغا يار ـ يۆلەكتە بولسۇن دەپتۇ؟ سەن ئىش بېشىدا بولمىغان بولساڭ، مەنمۇ كېلىپ سېنىڭدىن سوراپ ئولتۇرمايتتىم. ھازىر ئىشلار سېنىڭ دېگىنىڭ دېگەن بولۇۋاتىدۇ ! تاغاڭ ئۆلۈپ كەتتى، ئۇنىڭغا يىگىرمە ـ ئوتتۇز سەر كۈمۈشنى كۆپەرەك بېرىۋەتسەڭ، ئاغىچا خېنىم ساڭا بىرنېمە دەمتى؟ ھەممىزگە ئايدىڭ، ئاغىچا خېنىم بەك ئوبدان خېنىم، سىلەرنىڭلا ئىچىڭلاردىن زەھەر تېشىپ تۇرىدۇ ! ئىسىت، ئاغىچا خېنىم شەپقەتلىك بولسىمۇ، شۇ شەپقىتىنى ياغدۇرىدىغان يەر تاپالمايدۇ ! خاتىرەڭ جەم بولسۇن، ئىشلەتسەڭ سېنىڭ كۈمۈشۈڭنى ئىشلەتمەيمىز ! مەن تېخى سېنى ئەتە ـ ئۆگۈن ياتلىق بولغاندا جاۋ ئائىلىسىنىڭ ھالىدىن ئالاھىدە خەۋەر ئالىدۇ، دەپ ئويلاپتىكەنمەن ! تېخى قانات ـ قۇيرۇقۇڭ چىقماي تۇرۇپلا ئەسلىڭنى ئۇنتۇپ، ئېگىز شاخقا قونماقچى بولۇۋاپتىپسەن.

ئۇنىڭ گېپى تېخى تۈگىمەيلا، غەزەپتىن تەنچۇننىڭ چىرايى تاتىرىپ نەپىسى قىسىلدى ۋە تېخىمۇ خىرتىلداپ يىغلىغىلى باشلىدى.

ـــ مېنىڭ تاغام كىم ئىكەن؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ، ـــ مېنىڭ تاغام ئاللىقاچان توققۇز ئۆلكىنىڭ لەشكەر بېشى بولۇپ كۆتۈرۈلگەنىدىغۇ ! بۇ نەدىن چىققان قالغان تاغامدۇ ئەمدى؟ ئادەتتە مەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمنى ئەدەپ ـ قائىدە بويىچە ھۆرمەت قىلاتتىم، نەدە يۈرۈپ ماڭا بۇنچە ئۇرۇق ـ تۇغقان چىقىپ قالىدىكەنە ! ئەگەر جاۋگوجى مېنىڭ تاغام بولىدىغان

بولسا، نېمه ئۇچۇن ئۇ جياخۇەن ھەر كۈنى سەرتقا چىققاندا ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كېتىدۇ؟ نېمە ئۇچۇن جياخۇەننىڭ مۇلازىمى بولۇپ مەكتەپكە بىللە بارىدۇ؟ نېمە ئۇچۇن تاغلىق سۈپىتىنى كۆرسەتمەيدۇ؟ نېمانچە ئۆزىگىزنى ئاۋارە قىلىدىغانسىز ! مېنى سىزنىڭ تۇغقانلىقىگىزنى كىم بىلمەيدۇ، ئىككى ـ ئۈچ ئايدا بىر چاتاق چىقىرىپ، ئۆزىگىزنىڭ چاۋىسىنى ئۆزىگىز چىتقا يايىدىكەنسىز، تېخى بۇنى خەق ئۇقماي قالمىسۇن دېگەنىنى قىلىپ، ئەتەي ئۆزىگىزنى مانا مەن دەپ كۆرسىتىپ قويماقچى بولىسىز ! كىمنىڭ يۈزىنى كىم چۈشۈرۈۋاتىدىكىنتاڭ ! ھېلىمۇ ياخشى، ئاق ـ قارىنى ئاجراتقۇچىلىكۇم بار بولغىنى، ئەگەر ئەدەپ ـ قائىدىنى بىلمەيدىغان ئەخمەق بولغان بولسام ئاللىقاچان تۇگىشىپ كەتكەن بولاتتىم.

لى ۋەن ئىچى تىتىلداپ ھاي بېرىشىنلا بىلدى، جاۋ كىچىك ئاپا ھە دەپ كاپشۇەردى.

تۇيۇقسىز بىرسى:

ــ فېڭجېي خېنىم پېڭئېر قىزنى بىر گەپ بىلەن ئەۋەتىپتۇ ! ــ دەپ خەۋەر قىلىپ قالدى.

جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ ئاغزى شۇنداىلا يۇمۇلدى. پېڭئېر مېھمانخانىغا كىرگەندە، جاۋ كىچىك ئاپا ئىتتىك ئۇنىڭغا قاراپ ھىجىيىپ ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى ۋە:

ــ كېلىن ئاغىچىگىز خېلى ئوبدان بولۇپ قالغاندۇ؟ يوقلاپ كېلەي دېسەم ھېچلا چولام تەگمىدى، ــ دېدى.

لى ۋەن پېڭئېرنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن:

ــ نېمىشقا كەلدىڭ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ كېلىن خېنىم، ــ دېدى پېڭئېر كۈلۈپ، ــ جاۋ كىچىك خېنىمنىڭ ئىنىسى قازا قىپتۇ. خېنىم بىلەن خان قىز كونا قائىدە ـ تۈزۈمىنى ئۇقماسلىقى مۇمكىن، ئادەتتىكى قائىدە بويىچە، ئۇنىڭغا يىگىرمە سەر كۈمۈش بېرىلسە بولىدىكەن، ھازىر خان قىز ئۆزى چاغلاپ ئازراق قوشۇپ بەرسىمۇ

بولىۋېرىدۇ دەيدۇ.

تەنچۈن يۈز - كۆزىدىكى ياش يۇقىلىرىنى ئاللىقاچان سۈرتۈۋەتكەنىدى، بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەنلا:

— نېمىدەپ قوشۇپ بېرىدىكەنمەن ! — دېدى ئۇ، — ياكى ئۇ ئانىسىنىڭ قورسىقىدا يىگىرمە تۆت ئاي ياتقان ئادەممىكەن؟ ياكى بولمىسا جەڭ مەيدانىدا غوجايىنىنى ھاپاش قىلىپ قېچىپ جېنىنى قۇتۇلدۇرۇۋاپتىمىكەن؟ غوجايىنىڭنىڭ ئۇستاتلىقىنى قارا: ماڭا ئىشنى شۇنداق قىلدۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى ياخشى ئادەم بولماقچى، ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنى ئاغرىمايدىغان پۇلى بىلەن خەققە ئادەمگەرچىلىك قىلماقچى ! بېرىپ غوجايىنىڭغا ئېيت، مېنىڭ ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن كەلسە - كەلمەس قوشۇپ قويىدىغانغا ياكى كېمەيتىدىغانغا ھەددىم ئەمەس، ئۇنىڭ قوشۇپ بېرىپ شەپقەت ياغدۇرغۇسى كېلىپ كەتكەن بولسا، ساقىيىپ ئىشنى قولغا ئالغاندا، قانداق قوشۇپ بەرگۈسى كەلسە، شۇنداق قوشۇپ بېرىۋەرسۇن.

پىڭئېر بايا بۇ يەرگە كىرگەن چېغىدىلا نېمە ئىش بولغانلىقىنى خېلىلا پەملىگەنىدى، ئەمدى بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىشنىڭ تېگىگە تېخىمۇ يەتتى. تەنچۈننىڭ غەزەپلىك چىرايىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئادەتتىكى خۇشخۇي چاغدىكىدەك مۇئامىلىدە بولماي، ئىككى قولىنى ساڭگىلاتقىنىچە زۇۋان سۈرمەي جىم تۇردى.

شۇ ئارىدا باۋچەيمۇ تۆر ئۆيدىن يېنىپ بۇ يەرگە كىرىپ كەلدى، تەنچۈن ۋە باشقىلار ئىتتىك ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئارىدا تېخى بىر ئېغىزمۇ گەپ بولۇنماي تۇراتتى، يەنە بىر ئايال ئىش مەلۇم قىلىش ئۈچۈن كىرىپ كەلدى. تەنچۈن بايا يىغلىغانلىقى ئۈچۈن، ئۈچ - تۆت چۆرە قىز چىلاپچا، لۆڭگە، تۇتقۇچلۇق ئەينەك كۆتۈرۈپ كىرىپ كېلىشتى. تەنچۈن پاكار كاتنىڭ ئۈستىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇردى، چىلاپچا كۆتۈرگەن چۆرە قىز يېقىن كېلىپ،

تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ چىلاپچىنى ئېگىز تۇتۇپ بەردى، قالغان ئىككى چۆرە قىزمۇ ئۇنىڭ يېنىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، لۆڭگە، ئەينەك، ئۈپا ـ ئەڭلىكلەرنى تۇتۇپ بېرىشتى.

پىكئىبر سىشۇنىڭ بۇ يەردە يوقلۇقىنى كۆرۈپ، ئىتتىك تەنچۇننىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ يېڭىنى تۇرۇپ بىلەزۈكنى قولىدىن ئالدى، ئاندىن چوڭ قول ياغلىقنى تەنچۇننىڭ ئېتىكىگە يېپىپ قويدى، بۇ ئىشلار قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، تەنچۇن ئاندىن چىلاپچىدىن سۇ ئېلىپ يۈز ـ كۆزىنى يۇدى. شۇ ئارىدا ھېلىقى خىزمەتكار ئايال:

ـــ كېلىن ئاغىچا، خان قىز، ئائىلىۋى مەكتەپكە جياخۇەن غوجام بىلەن جيالەن غوجامنىڭ بىر يىللىق ئومۇمىي خىراجىتىنى بېرىش كېرەك ئىكەن، ـــ دېدى.

ـــ نېمانچە ئالدىرايتىتىڭىز؟ ـــ دېدى پىكئىبر ئالدى بىلەن سۆز ئېچىپ، ـــ خان قىزنىڭ يۇزىنى يۇيۇۋاتقانلىقىنى كۆزىڭىزنى پارقىرىتىپ كۆرۈپ تۇرۇپ، تالاغا چىقىپ بىردەم كۈتۈپ تۇرمايمۇ، ھەممىدىن بۇرۇن گەپ قىلىۋاتقىنىنى ! ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىنىڭ ئالدىدا مۇشۇنداق قىلالامتىڭىز؟ خان قىزنىڭغۇ قورسىقى كەڭ، مەن بېرىپ ھەرقايسىڭلارنى خان قىزنى كۆزگە ئىلماپتۇ دەپ، ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىغا ئېيتايچۇ، ئۇ چاغدا ئەدىپىڭلارنى يەپ قالساڭلار مەندىن يامانلىماڭلار !

قورققىنىدىن ھېلىقى ئايال ئىتتىك ھەجىيىپ:

ـــ بىپەرۋالىق قىپتىمەن ! ـــ دېدى ـ دە، كەينىگە شوخشۇپ چىقىپ كەتتى.

تەنچۇن يۇزىنى سۈرتۈۋېتىپ، پىكئىبرگە قاراپ سوغۇققىنا كۈلۈپ قويدى ۋە شۇنداق دېدى:

ـــ بىرقەدەم كېچىكىپ قېلىپ، بۇنىڭدىنمۇ كۈلكىلىكىنى كۆرمەي قالدىڭ. ھەتتا مۇشۇ ئىشلارنىڭ ئەھلى بولغان ۋۇ ئاچام چېغىدىمۇ تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ باقمايلا بىزنىڭ كۆزىمىزنى

بويغىلى كەپتۇ. ھېلىمۇ ياخشى ئۇنىڭدىن سوراپ بېقىپتۇق. تېخى ئىزا تارتماي «ئۇنتۇپ قاپتىمەن» دەيدۇ. مەن ئۇنىڭغا، كېلىن ئاغچىغا ئىش مەلۇم قىلىپ بارغىنىڭىزدىمۇ مۇشۇنداق ئۇنتۇپ قېلىپ قايتا تەكشۈرۈپ كېلىدىغان ئىشىڭىز بارمىدى، دېدىم. مېنىڭچە، سېنىڭ غوجايىنىڭ ئۇنىڭ قايتىپ بېرىپ تەكشۈرۈپ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرىدىغان ئۇنداق سەۋرچانلاردىن ئەمەس.

— ئەگەر ئۇ بىزنىڭ غوجايىنىڭ ئالدىدا بىر قېتىملا مۇشۇنداق قىلىپ قويىدىغان بولسا، جەزمەن ئۇنىڭ پاچىقىنىڭ ئىككى تال پېيى سۇغۇرۇۋېلىنغان بولاتتى. ئۇلارغا ئىشەنمەك. ئۇلار چوڭ كېلىن خېنىمنى بۇدساتۋا، سىزنى تارتىنچاق قىز چاغلاپ، قەستەن ئېرىنچەكلىك بىلەن كۆز بويىماقچى بولغان، — دېدى پىچىئېر كۈلۈپ ۋە ئارقىدىن سىرتقا قاراپ، — سىلەر قىلغۇلۇقۇڭلارنى قىلىپ تۇرۇڭلار قېنى، كېلىن ئاغچا ساقايغاندىن كېيىن سۆزلىشەرمىز، — دېدى.

— خان قىز، — دېيىشتى سىرتتا تۇرغان ھەممە خىزمەتكار ئاياللار كۈلۈشۈپ، — ئۆزلىرى ئاق ـ قارىنى ئوبدانلا پەرق ئېتىدىغان قىز، كونىلارنىڭ: «كىم گۈناھ قىلغان بولسا، شۇ ئۇستىگە ئالسۇن» دېگەن گېپى بار، غوجايىنلىرىمىزنى كۆزگە ئىلمايدىغان بىزنىڭ ھەددىمىز ئەمەس. بۈگۈنكى غوجايىنىمىز ئېسىلزادە خېنىم، راستلا ئۇنىڭ چىشىغا تەگكەن بولساق، ئۆلسەكمۇ مۇردىمىزغا يەرلىك تېپىلماي قالار.

پىچىئېر سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ:

— بۇنى چۈشەنگەن بولساڭلارلا ياخشى! — دېدى. ئارقىدىن يەنە تەنچۈنگە قاراپ، كۈلگەن پېتى شۇنداق دېدى، — خان قىز، ئۆزىڭىزگىمۇ مەلۇم، كېلىن ئاغچىنىڭ ئىشى كۆپ تۇرسا بۇنداق ئىشلاردىن خەۋەر ئالمىغانغا نەدە چولىسى بولسۇن؟ بەزىدە سەل قاراپ قالىدىغان ئىشلاردىن خالىي بولغىلىمۇ بولمايدىكەن. «چەتتە قاراپ تۇرغان كىشىگە ھەممە نېمە ئايان

بولۇپ تۇرىدۇ» دېگەن گەپمۇ بار. نەچچە يىلدىن بۇيان ئىشلارغا كۆزىڭىزنىڭ قىرىنى سېلىپ كېلىۋاتىسىز، قوشۇشقا ياكى كېمەيتىشكە تېگىشلىك ئىشلارنى كېلىن ئاغىچا قىلالمىغان بولسا، سىز قىلىۋەتسىڭىزمۇ بولىدۇ. شۇنداق قىلسىڭىز، بىرىنچىدىن، ئاغىچا خېنىمغا پايدىلىق ئىش قىلغان، ئىككىنچىدىن، بىزنىڭ خېنىمنىڭ كۆڭلىنى يەردە قويمىغان بولىسىز.

ئۇنىڭ سۆزى تېخى تۈگىمەي تۇرۇپلا، باۋچەي بىلەن لى ۋەن كۈلۈپ كېتىپ:

— قالتىس قىزدە سەن. فېڭجيې قىزنى ساڭلا شۇنداق ئامراقلىق قىلىدۇ دەپ ئۇنىڭدىن ئاغرىنىشقىمۇ بولمايدىكەن! ئەسلىدە قوشىدىغان، كېمەيتىدىغان ئىش يوق ئىدى، ئەمدى سېنىڭ بۇ گېپىڭگە قارىغاندا، شۇنداق ئىشتىن بىر ـ ئىككىنى تېپىپ چىقىپ ئويلىشىپ كۆرسەك بولغۇدەك، شۇنداق قىلغاندا، سېنىڭ بۇ گەپلىرىڭ يەردە قالمايدۇ، — دېيىشتى.

— مەن قورساق كۆپۈكىدە، ئۇنىڭ غوجايىنىدىن ئاچچىقىمنى ئالماقچى بولۇپ تۇراتتىم، قېرىشقاندەك بۇ يېتىپ كېلىپ بۇ گەپلەرنى قىلىۋاتىدۇ. ئەمدى مېنىڭ ھېچ ئامالىم قالمىدى، — تەنچۇن كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دەپ، ئارقىدىن بايىقى ئايالنى چاقىرتىپ كىرىپ ئۇنىڭدىن سورىدى، — جياخۇەن غوجام بىلەن جيالەن غوجام ئۇچۇن ئائىلىۋى مەكتەپكە بېرىلىدىغان بۇ يىلقى كۈمۈشنى نېمىلەرگە ئىشلەتمەكچى؟

— بىر يىلدا مەكتەپتە يەيدىغان يېمەكلىكى ياكى كېتىدىغان قەغەز ـ قەلەملىرى ئۇچۇن ھەر بىر ۋىلەنگە سەككىز سەر كۈمۈش خىراجەت قىلىنىدۇ، — دېدى ھېلىقى ئايال جاۋاب بېرىپ.

— غوجاملارنىڭ خىراجىتى ھەرقايسى ھۇجرىدىكىلەرنىڭ ئايلىق مائاشىنىڭ ئىچىدە ئەمەسمۇ؟ جياخۇەننىڭ ئىككى سەر كۈمۈشنى كىچىك ئاپام ئالىدۇ؛ باۋيۈينىڭكىنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭكىدىن شىرىن ئالىدۇ؛ جيالەننىڭكىنى چوڭ كېلىن

ئاغىچىنىڭ ھۇجرىسىدىكىلەر ئالدۇ، شۇنداق تۇرۇقلۇق مەكتەپكە يەنە قانداقلارچە ھەربىرىگە سەككىز سەر كۆموش بېرىلىدۇ؟ مەكتەپكە مۇشۇ سەككىز سەر كۆموش ئۈچۈن بارىدىكەن ـ دە ! بۇگۈندىن باشلاپ بۇ تۈزۈم بىكار قىلىنسۇن، پىكىئېر، سەن بېرىپ بۇ ئىشنى مېنى دېدى دەپ ئېيت، بۇنى ئەمەلدىن قالدۇردۇق.

ـــ بۇرۇنلا شۇنداق قىلىش كېرەك ئىدى. ئۆتكەن يىلى كېلىن ئاغىچا بۇنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش كېرەك، دېگەن، لېكىن يىلنىڭ ئاخىرىدا ئالدىراش بولۇپ كېتىپ ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇپتۇ، ـــ دېدى پىكىئېر كۈلۈپ.

ھېلىقى ئايال، خوش، دەپ چىقىپ كەتتى. كۆپ ئۆتمەي نەزەرباغدىن بىر خىزمەتكار ئايال تاماقدان كۆتۈرۈپ كەلدى، سىشۇ بىلەن سۈيۇن كىچىك شىرەنى كاتتىكىڭ ئۈستىگە قويدى، پىكىئېرمۇ پايپېتەك بولۇپ سەيلەرنى شىرەگە تىزغىلى تۇردى.

ـــ قىلىدىغان گەپنى قىلىپ بولدۇڭ، ئەمدى ئىشىڭغا ماڭ، بۇ يەردە نېمىگە پايپېتەك بولۇپ يۈرىسەن؟ ـــ دېدى تەنچۇن كۈلۈمسىرەپ ئۇنىڭغا.

ـــ قىلىدىغان ئىشىمۇ يوق، ـــ دېدى پىكىئېر كۈلۈپ، ـــ كېلىن ئاغىچا مېنى بۇ يەرگە، بىرىنچىدىن، بايىقى گەپنى يەتكۈزگىلى، ئىككىنچىدىن، بۇ يەردىكىلەر ئىشنى ئەپلەشتۈرەلمەي قالمىسۇن دەپ، سىڭىللىرىمغا ياردەملىشىپ كېلىن ئاغىچا بىلەن خان قىزنىڭ خىزمىتىنى قىلغىلى ئەۋەتىدى.

ـــ باۋچەي قىزنىڭ تامىقىنى نېمىشقا ئەكەلمىدىڭلار، مەشەدە بىللە يېسەك ئوبدان ئەمەسمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى تەنچۇن.

چۆرە قىزلار بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەررۇلا پېشايۋانغا چىقىپ ئايالالارغا بۇيرۇدى.

ـــ بېرىپ ئېيتىپ قويۇڭلار، باۋچەي خېنىم ئىككى خېنىم بىلەن مېھمانخانىدا بىللە غىزالانماقچى، تامىقىنى مۇشۇ يەرگە

ئەكېلىپ بەرسۇن !

تەنچۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، تاشقىرىغا قاراپ ۋارقىرىدى:

ــ خەقنى ئۇنداق قالايمىقان بۇيرۇۋەرمەڭلار، ئۇلار دېگەن چوڭ ـ چوڭ ئىشلارنى قىلىدىغان غوجىدار ئاياللار تۇرسا، ئۇلارنى تاماق ئەكېلىش، چاي قۇيۇشقا بۇيرۇساڭلار بولامدۇ؟ يۇقىرى بىلەن تۆۋەننىڭ پەرقىنىمۇ ئۇقمايدىكەنسىلەر ! پىكىر بىكار تۇرۇپتۇ، شۇ بېرىپ دەپ قويسۇن !

پىكىر ئىتتىكلا ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ تاشقىرىغا چىقىۋىدى، غوجىدار ئاياللار ئۇنى ئاستا توختىتىۋېلىپ، كۈلۈشكەن پېتى:

ــ سىزنى بۇ ئىشقا بۇيرۇشقا بولامدىكەن؟ چاقىرغىلى بىزدىن ئادەم كەتتى، ــ دېيىشتى ۋە ئارقىدىنلا قول ياغلىقلىرى بىلەن پەلەمپەيدىكى توپىنى سۈرتۈۋېتىپ، ــ ئىچكىرىدە خېلىغىچە ئۆرە تۇرۇپ قالدىڭىز، چارچاپمۇ قالغانسىز، بۇ يەر ئاپتاپلىق ئىكەن، بىردەم ئارام ئېلىۋېلىڭ، ــ دېيىشتى.

پىكىر پەلەمپەيگە ئولتۇردى. ئارقىدىنلا چايخانىدا ئىشلەيدىغان ئىككى ئايال كۆرپە ئەكېلىپ:

ــ تاشنىڭ ئۈستى سوغۇق، بۇ پاكىز كۆرپە، ئاستىڭىزغا سېلىپ بېرەي، ــ دېدى.

ــ رەھمەت سىلەرگە، ــ دېدى پىكىر بېشىنى لىڭشىتىپ ئوچۇق چىراي بىلەن، ئارقىدىن يەنە بىر ئايال ئۇنىڭغا يېڭى دەملەنگەن ئېسىل چايدىن بىر پىيالە سۇنۇپ:

ــ بۇ ئادەتتە بىز ئىچىپ يۈرگەن چاي ئەمەس، خان قىزلارغا دەملەپ بېرىدىغان چايدىن، ئازراق ئۇسسۇزلۇق ئىچىۋېلىڭ، ــ دېدى.

پىكىر ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ چاينى قولىغا ئالدى ۋە غوجىدار ئاياللارغا ئاستاغىنا شۇنداق دېدى:

ــ سىلەرمۇ تازا قاملاشمىغان قىلىق قىپسىلەر، ئۇ دېگەن قىز بالا، ئۆز ئىززىتىنى ساقلاپ سىلەرگە ھەيۋە قىلىپ ئاچچىقلانمىسا، سىلەر قوپۇپ ئۇنى كۆزۈڭلارغا ئىلماي بوزەك

قىپسىلەر. ئۇنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈپ قويىدىغان بولساڭلار، يۇقىرىدىكىلەر ئۇنى قوپاللىق قىپتۇلا دەيدۇ، ئىش تۈگەيدۇ، تۈگمەس بالاغا ئاندىن سىلەر قالىسىلەر ! ئۇنىڭ ئەركىلىكىگە ئاغىچا خېنىمىمۇ ئانچە ـ مۇنچە يول قويىدۇ، ئوتتۇرانچى كىشىلەن ئاغىچىمۇ ئۇنىڭغا ھېچنېمە دېيەلمەيدۇ، سىلەر يۇرىكىڭلارنى قاپتەك قىلىپ ئۇنى كەمسىتسەڭلار تۇخۇمنى تاشقا ئۇرغانلىق بولمامدۇ !

ـــ بىزنىڭ ئۇنداق قىلىدىغانغا بېشىمىز ئونمۇ؟ ھەممىسى جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ تاپقان ئىشى، ـــ دېيىشتى خىزمەتكار ئاياللار.

ـــ بولدى، سادىغاڭ كېتەي خېنىملار، ـــ دېدى ئاستا پىڭئېر ئۇلارغا، ـــ «يىقىلغانىنىڭ ئۇستىگە تەپمەك» دېگەن گەپ بار. جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ ئۆزىمغۇ ئىشىنىڭ ئوڭ ـ تەتۈرىنى بىلمەيدىغان قاملاشمىغان خوتۇن، شۇڭا ھەممە توقۇناق بالانى شۇنىڭغا ئارتىۋېرىدۇ. سىلەرمۇچۇ، ئادەتتە خەقنى كۆزۈڭلارغا ئىلمايسىلەر، نىيىتىڭلارمۇ ياماں، بىرقانچە يىلنىڭ بۇياقى بۇنى مەن بىلمەمدىمەن ! بىزنىڭ كىشلەن ئاغىچا بەزى ئىشلاردا قىلدىن قىيىق كەتكۈزۈۋېتىدىغان بولسا، ئۇنى سىلەر ئاللىقاچان غاجاپ يۇرۇپ دوملىتۇۋېتەتتىڭلار. ھازىرمۇ ئازراق يوچۇق تاپساڭلار، ئۇنىڭغا مۇشكۈللۈك تۇغدۇرماي قالمايسىلەر ! بىزنىڭ كىشلەن ئاغىچا نەچچە قېتىم سىلەرنىڭ تاپا ـ تەنەڭلاردىن قۇتۇلۇپ قالغان، ھەممىڭلار ئۇنى ياماں دەيسىلەر ـ يۇ، يەنە ئۇنىڭدىن قورقىسىلەر. ئۇنىڭمۇ سىلەردىن قورقمايدىغان ئادەم ئەمەسلىكىنى مېنىڭدىن باشقا ئادەم بىلمەيدۇ. قايسى كۈنى ئىككىمىز ئازراق پاراڭلىشىپ، ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىن يۇقىرىغا تايىنىپ تۆۋەندىكىلەرنى باسىدىغان ئىشنى قىلمايلى، بولمىسا ھەر ئىككىلا تەرەپكە كۆڭۈل ئاغرىقى تېپىپ بېرىدىكەنمىز، دېگەن يەرگە كىلىپ قالدۇق. ئۇچىنچى خان قىزنى سىلەر كىچىك قىز چاغلاپ، ئۇنىڭغا سىڭار كۆزده

قارىغىنىڭلار بىلەن، بىزنىڭ كېلىن ئاغىچا چوڭ ـ كىچىك قېيىنسىڭىللىرىنىڭ ئىچىدە شۇنىڭدىن خېلى تەپ تارتىدۇ. بۈگۈن سىلەر قوپۇپ تېخى ئۇنى نەزىرىڭلارغىمۇ ئېلىپ قويماپسىلەر !

ئۇلار شۇنداق پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى. چيۇۋېن كېلىپ قالدى، خىزمەتكار ئاياللار ئىتتىك ئۇنىڭدىن ئەھۋال سورىدى، ئاندىن:

ــ خېنىم، ئولتۇرۇپ دېمىڭىزنى ئېلىۋېلىڭ، ئىچكىرىدىكىلەر غىزا ئۈستىدە، ئىشىڭىز بولسا داستىخان يىغىشتۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن مەلۇم قىلسىڭىزمۇ بولىدۇ، ــ دېيىشتى.

ــ مەن سىلەرگە ئوخشىمايمەن، ساقلاپ ئولتۇرىدىغانغا نەدە چولام؟ ــ چيۇۋېن ئوچۇق چىراي بىلەن شۇنداق دەپ مېھمانخانىغا مېڭىۋىدى، پىڭئېر ئىتتىك ئۇنى چاقىردى:

ــ كەينىڭگە يان !

چيۇۋېن ئارقىسىغا قاراپ پىڭئېرنى كۆردى ـ دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ بۇ يەردە نېمىدەپ «تاشقىرىدىن قورۇقچىلىق» قىلىپ ئولتۇردىڭىز؟ ــ دېدى ۋە ئارقىسىغا يېنىپ پىڭئېرنىڭ ئاستىدىكى كۆرپىنىڭ بىر بۇرجىكىگە ئولتۇردى.

ــ نېمىنى مەلۇم قىلماقچى سەن؟ ــ پىڭئېر ئاستا سورىدى.

ــ باۋيۈينىڭ مائاشى بىلەن بىزنىڭ مائاشىمىزنى قاچان ئالىمىزكىن، شۇنى سوراپ باقاي دەپ كېلىۋىدىم، ــ دېدى چيۇۋېن.

ــ بۇ قانچىلىك چوڭ ئىش ئىدى ! ــ دېدى پىڭئېر، ــ چاپسان قايتىپ كېتىپ شىرېنغا مېنى دېدى دەپ ئېيت، قانداقلىكى ئىش بولسۇن، بۈگۈن كېلىپ مەلۇم قىلمىسۇن، بۈگۈن نېمە ئىشنى مەلۇم قىلسا شۇنى رەت قىلىۋېتىدۇ، يۈز

ئىشنى مەلۇم قىلسا، يۈزىنى تەڭلا رەت قىلىدۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ چيۈۋېن ئالدىراپ ئۇنىڭدىن:

— نېمىشقا؟ — دەپ سورىدى.

پىڭئىر بىلەن خىزمەتكار ئاياللار بۇنىڭ سەۋەبىنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىپ، ئاخىرىدا شۇنداق دېيىشتى:

— بۇگۈن راسا چىڭ كېلىدىغان ئىشلاردىن بىرنەچچىنى تېپىپ، ئىشنى يۈزلۈك ئادەملەردىن باشلىماقچى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇپ، كۆپچىلىككە ئىبرەت قىلىدىغان ئوخشايدۇ. شۇڭا، سىز بىرىنچى بولۇپ تامغا ئۇسۇپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ ئەگەر ھازىر كىرىپ دەيدىغان بولسىڭىز، ئۇ چاغدا ئۇلار سىلەرنىڭ بىر ـ ئىككى ئىشىڭلارنى كۆپچىلىككە ئىبرەت قىلاي دېسە، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ يۈزىنى قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، ئۇنداق قىلماي دېسە، باشقىلار قوپۇپ: «بىرىگە بۇنداق، بىرىگە ئۇنداق قارىدى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىمنى ھىمات قىلغانلاردىن قورقۇپ، ئۇلارغا چېقىلالمىدى، ساپلا بوزەكنى بوزەك تاپىدۇ» دېيىشىدۇ. ماڭا قاراڭ، ئۇلارچۇ، ھەتتا كېلىن ئاغىچىنىڭمۇ بىر ـ ئىككى ئىشىنى رەت قىلىۋەتسە، ئاندىن باشقىلارنىڭ ئاغزىنى تۇڭاقلىيالايدۇ!

چيۈۋېن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تىلىنى چىقىرىپ قويدى ھەم كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ھېلىمۇ ياخشى پىڭئىر ئاچام بۇ يەردە ئىكەن، بولمىسا بۇرۇن ـ قۇلىقىمغىچە تويۇپ چىقىدىكەنمەن. ئەمىسە مەن چاپسانراق بېرىپ بۇ ئىشتىن ئۇلارنى خەۋەرلەندۇرۇپ قويماي، — دېدى ـ ده، ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ قالدى. ئارقىدىنلا باۋچەينىڭ تامىقى كەلدى، پىڭئىر ئۇلارنىڭ خىزمىتىدە بولۇش ئۈچۈن ئىتتىك مېھمانخانىغا كىرىپ كەتتى. جاۋ كىچىك ئاپا خېلى بۇرۇنلا كېتىپ قالغانىدى. ئۇچەيلەن كاتتىڭ ئۇستىدە ئولتۇرۇپ غىزالىنىۋاتاتتى. باۋچەي جەنۇبقا، تەنچۇن غەربكە، لى

ژەن شەرققە قاراپ ئولتۇراتتى. خىزمەتكار ئاياللار ئۇلارنىڭ غىزالىنىپ بولۇشىنى كۈتۈپ دەھلىزدە جىم ئولتۇرۇشاتتى. ئىچكىرىدە پەقەت ئۇلارغا دائىم سوغۇدىشىپ يۈرىدىغان چۆرە قىزلارلا خىزمەت قىلىۋاتاتتى. ئۇلاردىن باشقا ھېچكىم ئىچكىرىگە كىرىشكە پېتىنالمىدى. خىزمەتكار ئاياللار بىر - بىرىگە ئاستاغىنا:

— ئىشنىڭ ئوڭىنى قىلايلى، يامان نىيەتتە بولمايلى. بايا ژۇ ئانىكامنىڭمۇ يۈزىنى ئايىمغان يەردە، بىز ئۇنىڭ ئالدىدا قانچىلىك يۈزلۈك ئادەم ئىدۇق ! — دېيىشىپ، ئۇلارنىڭ غىزالىنىپ بولۇشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشاتتى. ئىچكىرىدىن ئاستا يۆتەلگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، چىنە - قاچىلارنىڭ يىغىشتۇرۇلغان ئاۋازى ئاڭلانمىدى.

بىردەمدىن كېيىن بىر دېدەك مىلەڭزىنى ئېگىز قايرىپ تۇردى، ئىككى چۆرە قىز شىرەنى كۆتۈرۈپ چىقتى. چايخانىدىكى ئوچ چۆرە قىز ئوچ چىلاپچىنى تۈتۈپ تۇرۇشاتتى، ئۇلار شىرەنىڭ يىغىشتۇرۇلغانلىقىنى كۆرۈپ، چىلاپچىلارنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كېتىشىپ، بىردەمدىن كېيىن چىلاپچىلار بىلەن تۈكۈرۈكداننى كۆتۈرۈپ چىقىشتى. ئارقىدىن سىشۇ، سۇيۇن، پېڭئېر ئوچى قاپقاقلىق ئوچ پىيالە چايىنى ئوچ پەتنۇستا كۆتۈرۈپ كىرىپ كېتىشتى.

ئۇزۇن ئۆيمەي ئۇلار يېنىپ چىقىشتى. سىشۇ چۆرە قىزلارغا:

— ئوبدانراق كۈتۈڭلار، بىز بېرىپ تامىقىمىزنى يەپ كەلگەندىن كېيىن سىلەر بىلەن ئالمىشىمىز، ھۇرۇنلۇق قىلىپ ئولتۇرۇۋالمىغان ئىشنى قىلماڭلار، — دېدى.

خىزمەتكار ئاياللار شۇنداللا نۆۋەت بويىچە ئاستا ئۇلارنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئۆز ئىشلىرىنى مەلۇم قىلىشقا باشلىدى. ئۇلار بۇرۇنقىدەك ئۇنداق چوڭچىلىق، بىپەرۋالىق قىلىشمىدى. تەنچۇننىڭ ئاچچىقى ئاستا - ئاستا بېسىلغانىدى، شۇڭا پېڭئېرگە:

ـــ مەن بىر چوڭ ئىش ھەققىدە خېلى بۇرۇنلا سېنىڭ غوجايىنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىش نىيىتىدە بولۇپ يۈرەتتىم. بۈگۈن ئۇ ئىش يەنە ئېسىمگە كېلىپ قالدى، تامىقىڭنى يەپ بولۇپ چاپسانراق كەلگىن. باۋچەي قىزمۇ بۇ يەردە، تۆتىمىز دەرقەمتە ئولتۇرۇپ مەسلىھەتلىشەيلى، ئاندىن غوجايىنىڭدىن شۇنداق قىلساق بولامدۇ، بولمامدۇ، دەپ تەپسىلىي سوراپ كۆرەرمىز، ـــ دېدى.

پىڭئېر خوش، دەپ چىقىپ كەتتى. پىڭئېر قايتىپ بارغاندا فېڭجيې ئۇنىڭدىن:

ـــ نېمانچە كېچىكىپ كەتتىڭ؟ ـــ دەپ سورىدى.

پىڭئېر كۈلۈپ تۇرۇپ، بايا يۈز بەرگەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى فېڭجيېگە بىرمۇبىر سۆزلەپ بەردى.

ـــ يارايدۇ، يارايدۇ، يارايدۇ ! ئۇچىنچى خان قىز يارايدۇ ! كارامەت ئوبدان ئىش بوپتۇ. بىراق، ئۇ تەلەيسىز ـ دە، ئاغىچا خېنىمدىن تۇغۇلمىغانلا يېرى بار، ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ.

ـــ سىلىمۇ قاملاشمىغان گەپ قىلمىدىكەنلا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمدىن تۇغۇلمىغان تەقدىردىمۇ، كىم ئۇنى تۆۋەن كۆرۈپ، باشقىلارغا ئوخشاش مۇئامىلىدە بولماسلىققا پېتىنالايدۇ؟ ـــ دېدى پىڭئېر كۈلۈمسىرەپ.

ـــ سەن نېمىنى بىلەتتىڭ؟ ـــ دېدى فېڭجيې ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ـــ گەرچە ئاغىچا خېنىمدىن تۇغۇلغانلار بىلەن توقالدىن تۇغۇلغانلار ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇ قىز بالا بولغاچقا، يەنىلا ئوغۇل بالىلارغا يەتمەيدۇ. ياتلىق قىلمىغان چاغدا ئۇنى سۈرۈشتۈرىدىغان تەنتەك ئادەملەر بار، ئۇلار توي قىلىشتىن بۇرۇن، ئالمىغان قىزنى ئاغىچا خېنىمدىن تۇغۇلغانمىكەن ياكى توقالدىنمۇ، دەپ شۇنى سۈرۈشتۈرىدۇ. توقالدىن تۇغۇلغان بولسا، كۆپىنچىلىرى ئالمايدۇ. ئۇلار توقالدىن تۇغۇلغان قىزلارنىڭ ئۆزى ئوبدان بولسا، ئاغىچا خېنىمدىن تۇغۇلغان قىزلاردىن يۈز ھەسسە ئارتۇق بولمىغانلىقىنى

بىلىشمەيدۇ ! كەلگۈسىدە قايسىبىر تەلەيسىز يىگىت ئاغىچا خېنىمدىن تۇغۇلغانلىقى دەپ بىزنىڭ بۇ قىزىمىزدىن قۇرۇق قالارمىكىن؟ قايسىبىر تەلەيلىك يىگىت ئۇنداق ئىشنى سۈرۈشتۈرمەيلا بۇنى ئېلىپ كېتەرمىكىن؟ — ئۇ پىكىرگە قاراپ كۈلۈپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ساڭىمۇ مەلۇم، مەن مۇشۇ بىرقانچە يىللاردىن بۇيان خىراجەتلەرنى تېجەش ئۈچۈن قانچىلىغان ئاماللارنى قىلىپ كۆردۈم، پۈتۈن ئائىلىدىكىلەرنىڭ ئىچىدە مېنى ئارقامدىن غاجىمايدىغانلارنى يوق دېگىلى بولمايدۇ. مەنمۇ ھازىر يولۇاسقا مىنۇۋېلىپ چۈشەلمەي قېلىۋاتىمەن. بەزى ئىشلارنى كۆرۈپ يەتكەن بولسامۇ، لېكىن ئامالسىزلىقتىن ئۇنىڭغا يول قويۇۋاتىمەن. ئىككىنچىدىن، بىزدە چىقىم كۆپ، كىرىم ئاز، چوڭ ـ كىچىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۆزى بەلگىلەپ بەرگەن قائىدە ـ تۈزۈملەرگە ئەمەل قىلىۋاتىمىز. لېكىن، يىلدا كىرىدىغان مال ـ دۇنيا بۇرۇنقىدەك كۆپ ئەمەس. تېجەي دېسەك، ياتلار زاڭلىق قىلىشىدۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىمنىڭمۇ دىلى رەنجىيدۇ، تۆۋەندىكىلەر قاتتىق قوللۇق قىلدى دەپ ئاغرىنىدۇ. ئەگەر بالدۇرراق تېجەشنىڭ كويىغا چۈشمەيدىغان بولساق، يەنە بىرنەچچە يىلدىن كېيىن بار ـ يوقىمىزنى تۆلەمگە سېلىپ بېرىمىز !

— شۇنى دېمەملا، — دېدى پىكىر، — كەلگۈسىدە يەنە تېخى ئۇچ ـ تۆت خان قىزنىڭ، ئىككى ـ ئۈچ غوجامنىڭ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىشلىرى بار. مانا شۇنداق چوڭ ئىشلار ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ.

— مەنمۇ بۇنى ئويلىغان، بۇ ئىشلاردىن غەم قىلمىساقمۇ بولغۇدەك، — دېدى فېڭجيې، — باۋيۈينى ئۆيلەش بىلەن دەييۈي سىڭلىمىزنى ياتلىق قىلىش ۋاقتىدا خەزىنىدىن پۇل خەجلىمەيمىز، ۋاقتى كەلگەندە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۆزىنىڭ يىغقانلىرىدىن چىقىرىدۇ. ئىككىنچى خان قىز چوڭ بېگىمگە

تەۋە، ئۇ بىزنىڭ ھېسابىمىزدا ئەمەس. قالغان ئۈچ - تۆتەيلەننىڭ ھەربىرىگە يەتتە - سەككىز مىڭ سەردىن كۈمۈش خەجلىسەك يېتىپ ئاشىدۇ. جياخۇەننىڭ تويى چەكلىكرەك بولىدۇ. ئۇنىڭغا ئۈچ مىڭ سەر كۈمۈش يېتىدۇ، يەتمىسە، باشقا يەردىن ئازراق تېجەپ قالساق يېتىپ قالىدۇ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئاخىرەتلىكىگە كېتىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تەييارلىنىپ بولغان، پارچە - پۇرات خىراجەتلىرىگە ئۈچ - تۆت مىڭ سەر كۈمۈش بولسا يېتىپ ئاشىدۇ. ھازىردىن باشلاپ ئانچە - مۇنچە تېجەپ تۇرساق، بارا - بارا يەتكۈزىدىغان بولىمىز. مۇشۇ كۈنلەردە بىرەر - ئىككى ئىش چىقىپ قالمىغىدى دەپ قورقمەن، چىقىپلا قالسا، ئۇ چاغدا تۈگەشكىنىمىز شۇ. بولدىلا، تېخى كەلمىگەن ئىشلار ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ كەتمەيلى. تامىقىڭنى يەپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى مەسلىھەت قىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ كەل. بۇمۇ ماڭا كەلگەن پۇرسەت، مەن قولۇمغا قول، پۇتۇمغا پۇت بولىدىغان ئادەمنىڭ يوقلۇقىدىن غەم يەپ تۇراتتىم. گەرچە باۋيۇي بولسىمۇ، لېكىن ئۇ بۇنداق ئىشلارنىڭ ئېپىنى بىلىدىغان بالا ئەمەس، ئۇنى يېنىڭغا تارتقىنىڭ بىلەنمۇ بىكار. چوڭ كېلىن خېنىم بولسا، تىرىك بۇتنىڭ ئۆزى، كارغا كەلمەيدۇ. ئىككىنچى خان قىز تېخى كىرەككە كەلمەيدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ بۇ ئائىلىنىڭ ئادىمى ئەمەس، تۆتىنچى خان قىز تېخى كىچىك، جيالەن بىلەن جياخۇەن بولسا تېخى تۇك چىقمىغان ئاسلانلار، ئۇلار ئىسسىق كاڭغا چىقىپ ياتسىلا بولىدىغان نېمىلەر. بىر ئانىنىڭ قورسىقىدىن ئاسمان - زېمىن پەرق قىلىدىغان ئىككى ئادەممۇ چۈشىدىكەن، مۇشۇنى ئويلىسام خۇدايىمدىن رازى بولمايمەن ! ئۇلاردىن قالسا، دەييۇي قىز بىلەن باۋچەي قىز، بۇ ئىككىسى تازا باب كىشىلەر، بىراق ئۇلار ئۇرۇق - تۇغقان بولغاچقا، ئائىلىنىڭ ئىشلىرىغا قول سالالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرسى پۇۋ دېسە ئۈچۈپ كېتىدىغان نازبوي چىراي. يەنە بىرسى بولسا، بىر قارارغا

كېلىۋالسا، ئۆزىگە ئالاقىسى بولمىغان ئىش توغرىسىدا ئېغىز ئاچمايدۇ، نېمىنى سورىسا بىلمەيمەن، دەپ باش چايقايدۇ. ئۇلارغىمۇ بىرنېمە دېيىش قىيىن. قالغىنى پەقەت بىرلا شۇ ئۇچىنچى خان قىز. ئۇنىڭ كاللىسىمۇ، ئېغىزىمۇ تەڭ ئىشلەيدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ بۇ ئائىلىنىڭ ئۆز كىشىسى، ئاغىچا خېنىمۇ ئۇنى ياخشى كۆرىدۇ. گاھىدا جاۋ كىچىك ئاپا دېگەن ھېلىقى قېرى دەللىنىڭ كاساپىتىدىن يۇزى سۆرۈن بولىدىغان ئىشلار چىقىپ قالىدۇ. لېكىن، ئاغىچا خېنىم كۆڭلىدە ئۇنىڭغا باۋيۇيگە قارىغاندەك قارايدۇ. ئۇ جىياخۇەنگە ھەرگىز ئوخشىمايدۇ، جىياخۇەنگە كىشىنىڭ زادىلا ئامراقلىقى كەلمەيدۇ. مېنىڭ رايىمچە بولىدىغان بولسا، ئۇنى ئاللىقاچان بۇ يەردىن قوغلاپ چىقارغان بولاتتىم ! بۇگۈن تەنچۇن مۇشۇنداق نىيەتكە كەلگەن بولسا، ئۇنىڭ بىلەن ھەمكارلىشىشمىز كېرەك، ماڭا قول بولىدىغان ئادەملەر چىقسا مەنمۇ يالغۇزچىلىق تارتمايمەن، ئەدەپ ـ ئادالەت، ئىنساب نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭغا ئوخشاش بىر ئادەم بىزگە يارەدەم بەرسە بىزمۇ خېلى ئارام تېپىپ قالىمىز، بۇنىڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىشلىرىغىمۇ پايدىسى بار. ئەگەر شەخسىي نىيەت ۋە قۇۋلۇق نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، مەنمۇ بەك قەبىھلىشىپ كەتتىم، ئەمدى كەينىمگە چېكىنىپ ئارقامغا قاراپ بېقىشىمغا توغرا كېلىدۇ. يەنە شۇنداق قاتتىق قوللۇق قىلىپ كېتىۋېرىدىغان بولسام، خەقلەرنىڭ قاتتىق نەپرىتىگە قالىمەن، ئۇلارنىڭ كۆلكىسىگە شۇملۇق يوشۇرۇنغان، ئىككىمىزدە تۆت كۆز، ئىككى يۈرەك بار، سەللا بىخۇدلىشىپ قالساق، موللاق ئاتماقتىن باشقا گەپ يوق. مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە ئۇ ئوتتۇرىغا چىقىپ ئىشلارغا قول تىقسا، كىشىلەرنىڭ ئادەتتە بىزگە ساقلاپ كېلىۋاتقان ئۆچمەنلىكى ۋاقىتلىق بولسىمۇ يېشىلىدۇ. يەنە بىر ئىش، گەرچە مەن سېنىڭ قەۋەتلا زېرەكلىكىڭنى بىلسەمۇ، لېكىن بەزى ئىشلارنى كاللاڭدىن ئۆتكۈزەلمەسلىكىڭدىن ئەنسىرەيمەن.

شۇڭا، ساڭا تاپلايدىغىنىم، ئۇ قىزبالا بولسىمۇ، لېكىن ھەممە ئىشلار ئۇنىڭ كۆڭلىگە تايىن، گەپ ـ سۆزدىلا بەك ئېھتىياتچان، ماڭا قارىغاندا ئوقۇمۇشلۇق، ساۋاتى بار. دېمەك، مەندىن بىر بالداق ئۇستۇن تۇرىدۇ. «ئوغرى تۇتساڭ، ئاتامانىنى تۇت» دېگەن گەپ بار، بۇگۈن بۇ ئىشنى قولغا ئالدىمۇ، دېمەك، ئالدى بىلەن ئىشنى مەندىن باشلايدۇ، ناۋادا ئۇ مېنىڭ ئىشلىرىمنى رەت قىلمىدىغان بولسا، سەن ھەرگىز ماڭا چاپان ياپما، خۇشامەت قىلىپ، رەت قىلغىنىڭنى تازا جايىدا بولدى، دەپ تۇر، ھەرگىزمۇ مېنىڭ ئابرۇيۇمنىڭ چۈشۈپ كېتىشىدىن ۋايىم يەپ، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تۇرغۇچى بولما، ئۇنداق قىلمىساڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ.

پىكىر ئۇنىڭ سۆزىنىڭ تۇگىشىنى كۈتمەيلا، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ كىشىنى بەكمۇ ئەخمەق چاغلايدىكەنلا. سىلى دېمىسىلىمۇچۇ، مەن ئاللىقاچان شۇنداق قىلدىم، بۇنى ماڭا ئەمدى تاپىلاۋاتامدىلا، ــ دېدى.

ــ مەن تېخى سېنى، كۆڭلىدە مەنلا بار، مەندىن باشقا ئادەم يوق، مېنىلا كۆز ئالدىدا تۇتىدۇ دەپ ئويلاپ، ساڭا شۇنداق تاپىلاپ كېتىپتىمەن، مەن دېگۈچە سەن شۇنداق قىلغان بولساڭ، سەن مېنىڭدىنمۇ زېرەك ئىكەنسەن. بۇنداق دېسەم، ئالدىراپ كېتىپ، «سىلى» چۇ، «مەن» چۇ دەپ جاۋابلىغىلى تۇردۇڭغۇ، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ.

ــ سىلىنىلا دەيمەنغۇ، ئۇنىڭغا ئۇنىمىسىلا، دېگەن ئاغزىم مانا تۇرمامدۇ؟ يەنە بىر تەستەك سالسىلا، سىلىنىڭ تەستەكلىرىنىڭ تەمىنى تېتىمىغان يۈزمىدى بۇ؟ ــ دېدى پىكىر.

ــ ھوي جۇۋاينىمەك، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ يەنە قاچانغىچە گېپىمدىن پۇتاق چىقىرارسەن؟ مېنىڭ مۇشۇنداق كېسەل يانقىنىمنى كۆرۈپ تۇرۇپ قەستەن چىشىمغا تېگىۋاتسەن ـ ھە ! بۇ يەرگە كېلىپ ئولتۇر، بەربىر خەقمۇ كەلمەيدۇ، بىللە

ئولتۇرۇپ تامىقىمىزنى يەۋالايلى.

فېڭئېر قاتارلىق ئۇچ - تۆت چۆرە قىز ئۆيگە كىرىپ كاڭغا شىرە قويدى. فېڭجيې قارلىغاچ چاڭگىسىدا ئەتكەن شوۋنگۇرۇچ بىلەن ئىككى تەخسە ئېسىل سەيدىنلا يېدى. ھازىر ئۇ ھەر كۈنى يەيدىغان سەيلىرىنى ئازايتىۋەتكەندى. فېڭئېر پېڭئېرگە تېگىشلىك تۆت خىل سەينى شىرەگە قويۇپ بولۇپ، ئۈنىڭ تامىقىنى ئەكېلىپ بەردى. پېڭئېر كاڭنىڭ لېۋىدە بىر پۇتى بىلەن يۈكۈنۈپ ئۆرە دېگۈدەكلا ئولتۇرۇپ، فېڭجيېگە ھەمراھ بولۇپ تاماق يېيىشىپ بەردى. ئاندىن فېڭجيې ئاغزىنى چايقاپ بولغۇچە خىزمەتىدە بولۇپ، فېڭئېرگە بەزى گەپلەرنى تاپىلاپ قويغاندىن كېيىن، تەنچۇننىڭ قېشىغا كەتتى. ھويلىنىڭ ئىچى جىمجىت، خەقلەرنىڭ ھەممىسى تارقاپ كەتكەنىدى. ئەمدى نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئەللىك ئالتىنچى باب

پاراسەتلىك تەنچۇننىڭ زىيانىنى تۇگىتىپ ھايانىنى ئاشۇرغانلىقى دانىشمەن باۋچەينىڭ ئازغىنا مەنپەئەت ئارقىلىق چوڭلۇق سالاپەتنى نەزەردە تۇتقانلىقى

شۇنداق قىلىپ، پىكىر فېكىجىي بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ غىزا يېدى، ئۇ ئاغزىنى چايقاپ بولغۇچە خىزمەتچىنى قىلىپ، ئاندىن تەنچۇننىڭكىگە كەلدى. ھويلىنىڭ ئىچى جىمجىت ئىدى، دېدەكلەر بىلەن خىزمەتكار ئاياللار دېرىزىنىڭ تۈۋىدە خىزمەت كۇتۇپ تۇرۇشاتتى. پىكىر مېھمانخانىغا كىردى. ئۆيدە تەنچۇن، لى ۋەن، باۋچەي ئوچى ئۆي ئىشلىرى توغرىسىدا مەسلىھەتلەشكەچ، بۇ يىل لەي دانىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزۈلگەن زىياپەت، لەي دانىڭ بېغى ھەققىدە پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى. تەنچۇن پىكىرنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنى دەسسىگۈچكە ئولتۇرۇشقا بۇيرۇپ، ئارقىدىن شۇنداق دېدى:

ــ مېنىڭ خىيالىمغا كەلگىنى باشقا ئىش ئەمەس، بىزگە ھەر ئايدا ئۇپا ـ ئەڭلىك ئۇچۇن قوشلاپ كېتىدىغان ھېلىقى ئىككى سەر كۈمۈشنىڭ ئىشى ئىدى. بىزگە ھەر ئايدا ئىككى سەر كۈمۈش ئايلىق بېرىلىدۇ، دېدەكلەرگىمۇ يەنە ئايرىم ئايلىق پۇلى بېرىلىدۇ، بۇمۇ خۇددى بايا ئېيتقاندەك ئوقۇش پۇلىغا كېتىدىغان سەككىز سەرگە ئوخشاش قوشلاپ بېرىلگەن بولمامدۇ؟ بۇغۇ كىچىك ئىش، كېتىدىغان پۇلمۇ چاغلىق، لېكىن قارىغاندا، ئانچە لايىق بولمىغاندەك تۇرىدۇ، كېلىن ئاغىچاڭ بۇنى نېمىشقا ئويلىمىغاندۇ؟

ـــ بۇنداق بىر سەۋەبى بار، ـــ دېدى پىگىئېر كۇلۇپ، ـــ خان قىزلارغا كېتىدىغان بۇ نەرسىلەردىن ھەرقايسىسىنىڭ ئۆزىگە تېگىشلىك ئۇلۇشلىرى بار. ئايدا دەللالار بىراقلا سېتىۋېلىپ خىزمەتكار ئاياللار ئارقىلىق بىزگە بېرىدۇ، بىز ئۇنى ساقلاپ خان قىزلارغا لازىم بولغاندا بېرىمىز، ھەر كۈنى ئۆزىمىز پۇل كۆتۈرۈپ چىقىپ ياكى باشقىلارنى چىقارتىپ سېتىۋالىدىغان ئىش يوق. ئەمدى خان قىزلارغا ئايدا بېرىلىدىغان ھېلىقى ئىككى سەر كۈمۈشكە كەلسەك، ئۇ پۇل ئەسلىدە بۇ نەرسىلەر ئۈچۈن بېرىلمىگەن، غوجىدارلىق قىلغۇچى كىشىنىڭ خىنىمى، ئاغىچا خىنىملار بىر مەھەل ئۆيدە بولماي، ياكى قولى بوشىماي قالغان چاغلاردا، خانقىزلارغا دەمالىققا پۇل لازىم بولۇپ قالسا، كىشى ئىزدەپ ئاۋارىچىلىك تارتىپ قالمىسۇن، دەپلا بېرىلگەن. كۆزۈمنىڭ قىرىنى سالغۇدەك بولسام، ھازىر ھەرقايسى ھۈجرىلاردىكى خان قىزلارنىڭ تەڭ يېرىمى دېگۈدەك ئۆز پۇللىرىغا شۇ نەرسە ـ كېرەكلەرنى سېتىۋالىدىكەن. مېنىڭ گۇمانىم، دەللالار يا ئوتتۇرىدىن زىغزىق چىقىرىۋاتىدۇ، ياكى بولمىسا سېتىۋالغىنى يارامليق نەرسىلەر ئەمەس.

ـــ بۇنىڭغا سېنىڭمۇ كۆزۈڭ يېتىپتۇ ـ دە، ـــ دېيىشتى تەنچۇن بىلەن لى ۋەن كۇلۇشۇپ، ـــ زىغزىق چىقارمايدىغاندۇ، ھەرقاچان سودىلىقنى كېچىكتۈرسە كېرەك. ئالدىراتقاندا ئالدىغا نېمە ئۇچرىسا، شۇنى كۆتۈرۈشۈپ كېلىدۇ، ئاتاققا ئۇ نەرسىلەرنى ئەكېلىپ بەرگەن بولىدۇ، لېكىن ئەكەلگەن نەرسىلىرىنى ئىشلەتكىلى بولمىغاچقا، باشقىدىن سېتىۋېلىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئېمىكئانىلارنىڭ ئاكا ـ ئۇكىلىرى، ئوغۇللىرى ئارقىلىق ھېلىقى ئىككى سەر كۈمۈشكە سېتىۋېلىپ ئىشلىتىدىغان گەپ، مەخسۇس شۇ ئىشنى قىلىدىغانلارنى بۇيرۇساق، ئەكېلىدىغىنى يەنە شۇ ئاتام ئېيتقان بايىقى. ئۇ خەقمۇ نېمىشقا شۇنداق قىلىدىكىنتاق؟

ـــ دەللالار سېتىۋالىدىغان شۇ نەرسىلەرگە باشقا بىر

ئادەمنى بۇيرۇسىلا ئۇلار ياخشىسىنى سېتىۋالىدۇ، ــ دېدى پىكىر كۇلۇپ، ــ شۇنداق قىلسا دەللالىلار بۇنىڭغا كۆنمەي، تېخى بۇ خەقنىڭ نېيىتى بۇزۇلۇپتۇ، دەللاللىقىمىزنى تارتىۋالماقچى بوپتۇ، دېيىشىدۇ. شۇڭا، ئۇلارمۇ ھەرەمخانىدىكىلەر رەنجىسىمۇ مەيلى، لېكىن تالانىڭ ئىشىنى قىلىدىغانلارنى رەنجىتىپ قويمايلى دېگەن يەرگە كېلىشكەن. خان قىزلار بۇنداق ئىشلارغا ئېمىكئانىلارنى سالسا، ئۇلارنىڭ ئاغزى يۇمۇلۇپ ھېچنېمە دېيەلمەيدۇ.

ــ شۇڭا، مېنىڭ كۆڭلۈم ئارام تاپمايدۇ، ــ دېدى تەنچۇن، ــ قوشلاپ پۇل خەجلەپ ئالغان نېمىنىڭ يېرىمى بىكاردىن ـ بىكار زايە بولىدىكەن، ئۇنىڭدىن كۆرە دەللالىلار بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئىشنى قىلمىسۇن، بۇ بىر ئىش. ئىككىنچىسى، چاغاندا لەي دانىڭكىگە بارغاندا سەنمۇ باردىڭ، بېغىنىمۇ كۆردۈڭ، سېنىڭچە، ئۇنىڭ بېغى بىزنىڭكىدىن قانداقراق ئىكەن؟

ــ ئۇنىڭ بېغى بىزنىڭ باغنىڭ تېڭىگىمۇ تەڭ كەلمەيدىكەن، دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلىرىمۇ بىزنىڭكىدىن خېلىلا ئاز ئىكەن، ــ دېدى پىكىر.

ــ مەن ئۇلارنىڭ ئۆيىدىكى بىر قىزچاق بىلەن پاراڭلىشىپ قالدىم، ــ دېدى تەنچۇن، ــ ئۇنىڭ دېيىشىچە، ئۆزلىرى تاقايدىغان گۈل، يەيدىغان بامبۇك بىخلىرى، ئوتياش، بېلىق، راكلاردىن باشقا، ھەر يىلى باغنىڭ كۆكىنى سېتىپ، يىل ئاخىرىدا يەنە ئىككى يۈز سەر كۈمۈش كىرىمىمۇ قىلالايدىكەن. شۇ كۈندىن باشلاپ مەن بىر تال نېلۇپەر غازىكى، بىر تال قۇرۇق يىلتىزنىكىمۇ پۇلغا يارايدىغانلىقىنى بىلمۇالدىم.

ــ بۇ تازا قۇرۇق سۆلەت باۋەچىلەرنىڭ گېپى بولدى ـ دە ! ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ تۇرۇپ، ــ سىلەر خېنىم قىزلار بولساڭلارمۇ، لېكىن بۇ ئىشلارنى ئۇقمايسىلەر، ھەممىڭلار ئوقۇغان، ساۋاتلىق تۇرۇپمۇ، جۇفۇزىنىڭ «ئۆزۈڭنى تاشلىما» دېگەن ئەسىرىنى ئوقۇماپتىكەنسىلەر ـ دە !

ـــ ئوقۇشنىغۇ ئوقۇغان، ـــ دېدى تەنچۇن كۈلۈپ، ـــ ئۇ كىتابتىكى گەپلەر كىشىنى پەقەت قۇرۇق ئىجتىهات قىلىشقىلا رىغبەتلەندۈرىدىغان ساختا ـ پۈچەك گەپلەر ئىكەن، ئۇنىڭ نېمىسىنى راست دەيسىز؟

ـــ جۇفۇزىنىڭ ئېيتقانلىرى پۈتۈنلەي ساختا ـ پۈچەك گەپلەر ئىكەن ـ دە ! ـــ دېدى باۋچەي، ـــ ئۇنىڭ دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسى بار گەپلەر. سىززە، ئىككى كۈنلا ئىش باشقۇرۇپ، پۇل دېسە جاندىن كېچىپ جۇفۇزىنىمۇ پۈچەككە چىقىرىۋېتىپسىز. ناۋادا، سىز تالاغا چىقىپ ئۇنداق چوڭ پايدا ـ زىيان ئىشلارنى كۆرۈپ قالمىغان بولسىڭىز، كۆڭزىنىمۇ پۈچەككە چىقىرىۋېتىدىغان ئوخشايسىز !

ـــ سىز شۇنداق ئوقۇمۇشلۇق قىز تۇرۇپ جىزىنامە[1]نى ئوقۇمىغانمىدىڭىز؟ ـــ دېدى تەنچۇن كۈلۈپ، ـــ ئۆز ۋاقتىدا جىزى شۇنداق دېگەن: «مەنپەئەت ـ مەئىشەت سورۇنلىرىغا قەدەم قويغان، رىجە ـ تەدبىر بەلگىلەش مەرتىۋىسىدە تۇرغان كىشىلەر ياۋ ۋە شۇنلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئېغىزلىرىدىن چۈشۈرمەيدۇ، ئەمما كۆڭزى ـ مېڭزى يولىغا خىلاپ ئىش قىلىدۇ ...»

ـــ ئۇنىڭدىن كېيىنكى جۇملىسىچۇ؟ ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ تۇرۇپ.

ـــ ئۇ يەر ـ بۇ يەردىنلا ئۇزۇۋالغان گەپلەر، كېيىنكى جۇملىسىنى ئوقۇسام، ئۆزۈمنى ئۆزۈم تىللىغان بولمامدىمەن؟ ـــ دېدى تەنچۇن كۈلۈپ.

ـــ دۇنيادا ئىشلەتكىلى بولمايدىغان نەرسە يوق، ئىشلەتكىلى بولىدىغانلا نەرسە پۇلغا يارايدۇ. شۇنداق ئەقىللىك قىز تۇرۇقلۇق ئادەتتە بولىدىغان مۇشۇنچىلىك ئىشلارمۇ ئالدىڭىزدىن ئۆتمەپتىكەن ـ دە، ـــ دېدى باۋچەي.

ـــ خەقنى كەل دەپ قويۇپ، ئۆزىمىزنىڭ ئىشى توغرىسىدا

---

① جىزىنامە ـــ مىسال كەلتۈرۈلگەن قەدىمكى بىر كىتاب.

گەپ قىلماي ئىلىم ھەققىدە گەپ سېتىپ كەتتىڭلارغۇ ! ـــ دېدى لى ۋەن كۈلۈپ.

ـــ ئەسلىي ئىش ئىلىمدىن چىقىدۇ. ئەگەر ئىلىمنى تىلغا ئالمايدىغان بولساق، قارىپايىم كىشىلەر قاتارىغا كىرىپ قالىمىز، ـــ دېدى باۋچەي.

ئۇچەيلەن بىردەم كۈلۈشۈپ، ئاندىن رەسمىي ئىشقا ئۆتتى.

ـــ دېمەك، ـــ سۆزىنى داۋام قىلدى تەنچۇن، ـــ ئۇلارنىڭ بېغىنى بىزنىڭ باغنىڭ يېرىمىغىلا تەڭ كېلىدۇ دېگەندە، بىزنىڭكىنى بىر ھەسسە قوشۇپ ھېسابلىساق، تۆت يۈز سەر كۈمۈش ھايان ئالغىلى بولىدىكەن، مۇشۇ كەمدە باغدىن چىققان نەرسىلەرنى سېتىپ ھايان ئالمەن دېيىش، ئەلۋەتتە پىخسىقلىق بولىدۇ، بۇ بىزدەك ئادەملەر قىلىدىغان ئىش ئەمەس. ئەگەر باغقا مەخسۇس ئىككىلا ئادەمنى ئاجرىتىپ قويساق، ئۇ چاغدا پۇلغا يارايدىغان نەرسىلەر ھەرقانچە كۆپ بولسىمۇ، كىشىلەر خالىغانچە قاقتى ـ سوقتى قىلىشىپ، تەييار تۇرغان دۇنيا زايە بولۇپ كېتىدىغاندەك تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە، باغدىكى ھەممە موماياردىن باغۋەنچىلىكنى بىلىدىغان بىرنەچچە كاداڭلىرىنى تاللاپ باغقا قارايدىغانغا قويۇش كېرەك، ئۇلاردىن ئىجارە ھەققى، سېلىق ئېلىشنىڭمۇ ھاجىتى يوق، ئۇلار پەقەت يىلدا ئانچە ـ مۇنچە ئادەمگەرچىلىك قىلىپ تۇرسىلا بولدى. مۇشۇنداق قىلساق، بىرىنچىدىن، باغدىكى دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلارنى پەرۋىش قىلىپ تۇرىدىغان ئادەم بولغاچقا، باغ يىلدىن ـ يىلغا ياخشىلىنىدۇ، باغقا ھاجىتىمىز چۈشكەندە ئالدىراپ قالمايمىز؛ ئىككىنچىدىن، قاقتى ـ سوقتى قىلىدىغان ئىشلار تۆگەيدۇ، نەرسە ـ كېرەكلەر بىكارغا زايە بولمايدۇ؛ ئۈچىنچىدىن، موماياللارمۇ شۇ باھانىدە ئانچە ـ مۇنچە نەپ ئالىدۇ ـ دە، ئۇلارنىڭ يىل بويى باغدا قىلغان ئەجرى بىكارغا كەتمىگەن بولىدۇ؛ تۆتىنچىدىن، گۈلچىلەرگە، سۈنئىي تاغ ئۈستىلىرىغا، تازىلىق خىزمەتكارلىرى قاتارلىقلارغا تۆلىنىدىغان ئىش ھەقسى تېجەپ

قىلىنىدۇ، بۇ پۇل بىلەن ئۆزىمىزنىڭ كەم - كۇتىمىزنى تولۇقلىۋالساق، بۇنىڭ بولمايدىغان نېمىسى بار؟

پەگاھتا تۇرۇپ تامدىكى نەقىشلەرنى كۆرۈۋاتقان باۋچەي بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

— ئەقلىگىزگە باركاللا ! ئاشۇنداقلا بولىدىغان بولسا، ئۇچ يىل قاھەتچىلىك بولسىمۇ بەرداشلىق بېرەلەيمىز، — دېدى بېشىنى لىڭشىتىپ.

— بۇ ئۇبدان مەسلىھەت بولدى ! — دېدى لى ۋەن، — مۇشۇنداقلا قىلىدىغان بولساق، ئاغىچا خېنىمىمۇ خۇش بولىدۇ. پۇل تېجەپ قېلىشقۇ چاغلىق گەپ، مۇھىمى، باغنى تازىلاپ تۇرىدىغان ئادەم بولىدۇ، ھەممە ئادەمگە ئىشمۇ تېپىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلارنىڭ پۇل تېپىشىغا يول قويۇلسا، قولىغا ھوقۇق، مىدىرلىغىنىغا ھەق بەرسە، ئۆز ۋەزىپىلىرىنى بەجانىدىللىق بىلەن ئورۇنلىماي قالمايدۇ.

— بۇ ئىشنى خان قىزنىڭ دېگىنى ئوبدان بولدى، — دېدى پىڭئېر، — گەرچە بىزنىڭ كېلىن ئاغىچىنىڭمۇ مۇشۇنداق نىيىتى بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئېغىز ئېچىشقا ئوڭايسىزلىنىپ يۈرەتتى. نېمىشقا دېسىڭىز، ھازىر خان قىزلارنىڭ ھەممىسى باغدا تۇرۇۋاتىدۇ، ئۇلارنىڭ كۆڭۈل ئاچىدىغان نەرسىلىرىمۇ كۆپ ئەمەس، مۇشۇنداق چاغدا باغقا ئادەم قويۇپ ھايان ئالمىز دەيدىغان گەپنى ئېغىزدىن چىقىرىش، ئەلۋەتتە، تەس دەڭا.

باۋچەي ئىتتىك ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىدى ۋە ئۇنىڭ مەڭزىنى سىلاپ قويۇپ، كۈلگەن پېتى شۇنداق دېدى:

— ئاغزىڭنى ئاچە، مەن سېنىڭ چىشىڭ بىلەن تىلىڭنىڭ نېمىدىن ياسالغانلىقىنى كۆرۈپ باقاي، ئەتىگەندىن بېرى قانداقلا گەپ بولۇنسا ئۇنىڭغا جاۋابىڭ تەييارلا. يا خان قىزنىڭ ئەقلىگە باركاللا ئوقۇمايسەن، ياكى بولمىسا غوجايىنىڭنىڭ بۇنى ئويلاپ يەتمىگەنلىكىنى ئىقرار قىلمايسەن. خان قىز بىر ئېغىز گەپ قىلسا، بىر ئېغىزنى تاقاپلا تۇرسەن، خان قىز ئويلىغان ئىشنى

سېنىڭ غوجايىنىڭمۇ ئويلىغان، ئەمما ئۇنى مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئىشقا ئاشۇرالمىغان بولۇپ چىقىدۇ، مانا ئەمدى خان قىزلار تۈرۈۋاتقان باغقا هايان ئالىمىز دەپ ئادەم قويۇش ئەپسىز دېگەن گەپنى كۆتۈرۈپ چىقتىڭ. بۇنىڭ بۇ گېپىنى ئويلاپ بېقىڭلار، ئەگەر راستلا باغقا ئادەم قويۇپ پۇل تاپمىز دېسەك، دەرۋەقە باغقا قارايدىغانلار بىر تال گۈل، بىر تال مېۋىگمۇ قول تەگكۈزۈشكە يول قويمايدۇ، خان قىزلارنىڭ ئۇلۇشلىرىدىغۇ ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋېتىشكە پېتىنالمايدۇ، لېكىن دېدەكلەر بىلەن هەر كۈنى جېدەل چىقىرىپ تۇرىدۇ. مۇنۇ پىكىئېرغۇ ئالدى ـ ئارقىسىنى ئويلاپ ئىش قىلمىدۇ، ئۆزىنى قانداق تۇتۇش كېرەكلىكىنى بىلمىدۇ، بۇنىڭ غوجايىنى بولسا بىز بىلەن ئۇنچۇالا ياخشى ئەمەس ئىدى. بۇنىڭ بايىقى سۆزلىرىگە قارىغاندا، ئۇ خىجىل بولۇپ ئۆزگىرىپ قالغانمۇ ئوخشايدۇ.

ـــ ئەتىگەندىن بۇيان ئاچچىقىم كېلىپ تۇراتتى، بۇنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، بىردىنلا ئۇنىڭ غوجايىنى ئېسىمگە كېلىپ قالدى: بۇنىڭ غوجايىنى ئىگىلىك باشقۇرۇشتا ساپلا بىشىم ئادەملەرنى ئىشقا ساپتۇ ! پىكىئېرنى كۆرۈپلا تېخىمۇ جۇدۇنۇم تۇتقانىدى. ۋايتاڭەي، بۇ كېلىپلا مۇشۇكتىن قورققان چاشقاندەك بىچارە قىياپەتتە بىر هازاغىچە قولىنى قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، ئاندىن هېلىقىدەك گەپلەرنى قىلىۋاتىدۇ. بۇ: مېنىڭ غوجايىنىم سىزگە ئوبدان مۇئامىلە قىلىدۇ دېمەي، ئەكسىچە: «سىز خان قىزنىڭ ئادەتتە بىزنىڭ كېلىن ئاغىچىغا بولغان ئادەمگەرچىلىك كۆڭلىڭىز يەردە قالمىغان بولىدۇ» دەۋاتىدۇ. ئۇنىڭ بۇ گېپى بىلەن ئاچچىقىم يېنىپلا قالماستىن، ئەكسىچە خىجىل بولۇپ كۆڭلۇم بۇزۇلدى. ئويلاپ باقسام، مەن بىر قىز بالا تۇرسام، ماڭا كۆيۈنىدىغان، هالىمدىن خەۋەر ئالىدىغان ئادىمىم يوق دەپ قايغۇرۇۋاتقان تۇرۇقلۇق، مەندە باشقىلارغا كۆرسىتىدىغان نېمە ياخشىلىق بولسۇن؟ ـــ ئۇ شۇنداق دەپلا ئىختىيارسىز يىغلاپ تاشلىدى.

لى ۋەن ۋە باشقىلار ئۇنىڭ شۇنچىلىك سەممىي گەپ قىلغانلىقىنى كۆرۈپ ۋە ئادەتتە جاۋ كىچىك ئاپا ئۇنىڭغا تولا ئاھانەت قىلۋېرىپ ئۇنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىدا يەرگە قارىتىپ قويىدىغانلىقىنى ئەسلەپ، ئۇلارمۇ كۆزلىرىگە ئىختىيارسىز ياش ئېلىشتى ۋە ئالدىراپ ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشتى:

— بۇگۈن بىز ئازادە قاپتىكەنمىز، زىيانىنى ئازايتىپ، ھايانىنى ئاشۇرىدىغان ئىشتىن ئىككىنى مەسلىھەتلىشىۋالدۇق. ئاغىچا خېنىمنىڭ ھاۋالە قىلغانلىقىنىمۇ يەردە قويمىدۇق. شۇڭا، بۇنداق كارايىتى يوق ئىشلارنى تەرگەپ نېمە قىلىسىز؟

پىڭئېر دەرھال شۇنداق دېدى:

— مەن چۈشەندىم. خان قىز، قېنى سىز كىمنى ياخشى دېسىڭىز، شۇنى بەلگىلىسەكلا ئىش تۈگەيدۇ.

— شۇنداق قارارغا كەلدۇق دېگەندىمۇ، كېلىن ئاغىچاڭغا مەلۇم قىلىپ قويۇشقا توغرا كېلىدۇ، — دېدى تەنچۈن، — بىزنىڭ بۇنچىلىك ئاز ھايانىنى قوغلىشىشىمىزمۇ مۇۋاپىق ئەمەس ئىدى، سېنىڭ كېلىن ئاغىچاڭ گەپ چۈشىنىدىغان ئايال بولغاچقا، مۇشۇنداق قىلىۋاتىمەن. ئەگەر ئۇ ئەخمەق، تەرسا، ھەسەتخور بولغان بولسا ئىدى، مەن ھەرگىز بۇنداق قىلمىغان بولاتتىم، ئۇ چاغدا ئۇنى يامان ئاتاقتا چىقارغاندەك بولۇپ قالمەن، شۇڭا ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلەشمەي بولامدۇ؟

— ئۇنداق بولسا، مەن بېرىپ بۇ ئىشنى كېلىن ئاغىچىغا دەپ باقاي، — دېدى پىڭئېر ۋە كېتىپ بىر ھازادىن كېيىن قايتىپ كېلىپ، — بارمىساممۇ بوپتىكەن، بىكارلا يول مېڭىپتىمەن. بۇنداق ئوبدان ئىشقا بىزنىڭ خېنىم كۆنمەي قالامتى! — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، تەنچۈن بىلەن لى ۋەن باغدىكى ھەممە خىزمەتكار ئاياللارنىڭ رويخېتىنى ئالدۇرۇپ، ھەممەيلەن بىللە كۆرۈپ چىقتى، دەسلەپ قىلىپ بىرنەچچەيلەننى بېكىتتى. ئاندىن ئۇلارنى تەڭلا چاقىرىپ كىرىپ، لى ۋەن ئۆز مەقسەتلىرىنى

ئۇلارغا بىرقۇر سۆزلەپ بېرىۋىدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بۇ ئىشنى خالىمايدىغان بىرمۇ ئادەم چىقمىدى.

ــ باغدىكى بامبۇكزارلىقنى ماڭغىلا تاپشۇرسىلا، ــ دېدى ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى، ــ بىر يىل ئىشلەپلا كېلەر يىلى بامبۇكزارلىقنى بىر ھەسسە كۆپەيتىمەن. خېنىم ـ غوجامىلار يەيدىغان بامبۇك بىخلىرىنى يەتكۈزۈپ بەرگەندىن تاشقىرى، يىل ئاخىرىدا يەنە پۇل بىلەن ئاشلىقمۇ تاپشۇرىمەن.

ــ باغدىكى شاللىقنى ماڭغىلا تاپشۇرسىلا، ــ دېدى يەنە بىرسى، ــ باغدا باققان جىمىكى قۇشلارنىڭ دانلىرىنى دەپتەرخانىدىن بىر تىيىن چىقىم قىلدۇرماي ئۆزۈم ھۆددىگە ئالاي، ئۇنىڭدىن باشقا، پۇل بىلەن ئاشلىقمۇ تاپشۇرالايمەن.

تەنچۇن سۆزلەي دەپ تۇرۇشىغا، خىزمەتكار ئايالدىن بىرسى خەۋەر ئېلىپ كىردى:

ــ تېۋىپ كەلدى، باغقا كىرىپ شىاڭيۇن خېنىمنىڭ كېسىلىنى كۆرمەكچىكەن.

خىزمەتكار ئايالارنىڭ ھەممىسى تېۋىپنى باشلاش ئۈچۈن مېڭىۋىدى، پىڭئېر دەرھاللا:

ــ سىلەردىن يۈز كىشى بارسىمۇ قائىدە ـ يوسۇنغا لايىق ئىش قىلالمايدۇ، تېۋىپنى ئىش باشقۇرىدىغان كاتتىباشلاردىن ئىككىسى باشلاپ كىرسە بولمامدىكەن؟ ــ دېدى.

ــ ۋۇ يەڭگەم بىلەن دەن يەڭگەم غەربىي جەنۇبى بۇلۇڭدىكى زەرەپشان دەرۋازىسى ئالدىدا تېۋىپنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ، ــ دېدى خەۋەر ئېلىپ كىرگەن ھېلىقى ئايال. پىڭئېر بۇنى ئاڭلاپ باشقا گەپ قىلمىدى.

خىزمەتكار ئايالار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، تەنچۇن باۋچەيدىن سورىدى:

ــ قانداق بولدى؟

ــ «باشتا خۇشال بولۇپ ھايغايلاپتۇ، ئايىغىدا سۇلىشىپ لاغايلاپتۇ؛ گەپ قىلماڭ دېسە باداڭدەك، پايدىنى كۆرسە ئاغزى

ئېچىلىپتۇ ھاڭدەك» ــ دەپ جاۋاب بەردى باۋچەي كۇلۇپ.

تەنچۇن ئۇنىڭ گېپىنى بېشىنى لىڭشىتىش بىلەن ماختىدى. ئاندىن رويخەتتىكى بىرنەچچەيلەننىڭ ئىسمىنى ئۇچىگە كۆرسەتتى. پىڭئېر دەرھال دۇۋەت ـ قەلەم ئېلىپ كەلدى.

ــ مۇنۇ جۇ ئانىكام لايىق كېلىدۇ، ــ دېدى ئۇچەيلەن بىردەك، ــ ئۇنىڭ ئېرى بىلەن ئوغلى ئاتا ـ بوۋىسىدىن تارتىپ بامبۇك بېقىپ كەلگەن، باغدىكى ھەممە بامبۇكزارنى شۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرەيلى. مۇنۇ تيەن ئانىكام ئەسلىدە دېھقان، خۇشبۇي شالزار ئەتراپىدىكى كۆكتات، شال ـ كۆرمەكلەر ئەمەك ئۇچۇنلا تېرىلغان، ئۇنچۇالا كەڭ تېرىپ ـ ئېكىپ كەتمىسمۇ بولىدىغان نەرسىلەر، شۇنداقتىمۇ تيەن ئانىكام ۋاقتى ـ ۋاقتىدا ئۇلارنى تۇجۇپىلەپ پەرۋىش قىلىپ تۇرسا تېخىمۇ ئوبدان بولىدۇ.

تەنچۇن كۇلۇپ تۇرۇپ يەنە شۇنداق دېدى:

ــ ئەپسۇسكى، ئاسارۇنزار ھويلا بىلەن ئارامبەخش ھويلا شۇنداق چوڭ باغبارڭ بولسىمۇ، ئۇلاردا كارغا كەلگۈدەك بىرنەرسە يوق ـ دە!

ــ ئاسارۇنزار ھويلا ھەممىنى بېسىپ چۈشىدۇ دەڭا! ــ دېدى لى ۋەن كۇلۇپ، ــ ئەتتارلىق دۇكانلىرى، بازار ۋە چوڭ ئىبادەتخانىلاردىكى ھەر خىل ئەتىرلەر، خۇشبۇي ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ ھويلىمىزدىكى نەرسىلەردىنغۇ؟ ھېسابلاپ باققاندا، باشقا جايلاردىن كېلىدىغان كىرىمدىن بۇنىڭ تاپاۋىتى تېخىمۇ كۆپ! ئارامبەخش ھويلىنى ئالساق، باشقىلىرىنى قويۇپ، پەقەت باھار بىلەن يازدا ئېچىلىدىغان ئەتىرگۈلنىڭ ئۆزىدىنلا مۇشۇ ئىككى پەسلىدە شۇنچە كۆپ گۈل ـ غۇنچە چۈشىدۇ ئەمەسمۇ؟ تېخى باغنىڭ قاشلىرىدىكى قىزىلگۈل، ئاق ئەتىرگۈل، كۆچمە قىزىلگۈل، ھەسەلگۈل، ئارغۇان چېچەك قاتارلىق گۈللەرمۇ بار، بۇلارنى قۇرۇتۇپ چاي دۇكانلىرىغا، دورىپۇرۇشلارغا ساتساق خېلى كۆپ پۇلغا يارايدۇ.

تەنچۇن كۈلۈپ بېشىنى لىكشىتتى ۋە:
ـــ شۇغىنىسى ئاشۇ خۇشبۇي گۈللەرنى پەرۋىش قىلىپ ئۆستۈرىدىغان ئادەم يوق ـ دە ! ـــ دېدى.
ـــ باۋچەي خېنىمنىڭ دېدىكى يىگىتىڭ ئانىسى ئاشۇ ئىشىنىڭ ئەھلى، ـــ دېدى پىگىتىر دەرھاللا سۆز قىستۇرۇپ، ـــ ئۆتكەندە ئاشۇ گۈللەردىن ئۈزۈپ كېلىپ، قۇرۇتۇپ، ماڭا ئويناش ئۈچۈن كىچىك گۈل سېۋىتى، قاپاق توقۇپ بەرگەن، خان قىز بۇنى ئۇنتۇپ قالدىكىزمۇ؟
ـــ مەن سېنى ماختاۋاتسام، سەن قوپۇپ مېنىڭ پېيىمغا چۈشتۈڭمۇ؟ ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.
ـــ بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ ـــ دەپ سوراشتى ئۈچەيلەن ئەجەبلىنىپ.
ـــ يىگىتىرنىڭ ئانىسىنى ئۇ ئىشقا قويۇشقا زادى بولمايدۇ، ـــ دېدى باۋچەي، ـــ سىلەرنىڭ بۇ يەردە يارامىلىق ئادەملەر شۇنچە كۆپ، ھەممىسلا ئىشى يوق بىكار يۈرۈشىدۇ، ئەمدى مەن قوپۇپ بىر ئادەم چىقارسام، ئۇ چاغدا ئۇلار مېنىمۇ كەمستىدىغان بولۇۋالمامدۇ. مەن بىر ئادەمنى كۆرسىتەي، ئارامبەخش ھويلىدا يې ئانىكام بار، ئۇ بېيىمىڭنىڭ ئانىسى، ئۆزى ھالال ئىش قىلىدىغان موماي. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ بىزنىڭ يىگىتىرنىڭ ئانىسى بىلەن بەك چىقىشىدۇ. بۇ ئىشنى شۇنىڭغا تاپشۇرغان ياخشى. ئۇنىڭ بىلەلمىگەن يەرلىرى بولسا، بىزنىڭ بېرىپ ئۇنىڭغا سۆزلەپ ئولتۇرۇشمىزنىڭ ھاجىتى يوق، يىگىتىرنىڭ ئانىسى بىلەن مەسلىھەتلەشسىلا بولدى. ناۋادا يې ئانىكام پۈتۈنلەي قارىمايدىغان بولۇپ، باشقا بىركىمگە بەرسە، ئۇ ئۆزلىرىنىڭ شەخسىي ئىشى بولىدۇ، باشقىلار سۆز ـ چۆچەك قىلىشىمۇ بىزدىن ئاغرىنىش قىلمايدۇ. مۇشۇنداق قىلساڭلار، ئادىل ئىش قىلغان بولىسىلەر، ئىشمۇ ئەپلىشىدۇ.
ـــ راست شۇنداق، ـــ دېيىشتى لى ۋەن بىلەن پىگىتىر.
ـــ شۇنداق بولغاندىمۇ، ئۇلار پايدىنى كۆرۈپ ئىنسابنى

ئۇنتۇپ قالارمىكىن، ــ دېدى تەنچۇن.

ــ ھېچ ۋەقەسى يوق، ــ دېدى پىكىر كۆلۈپ، ــ قايسى كۈنى يىگىت يانكامنى ئۆزىگە ئانا تۇتتى، ئۇلار ئادەتتە بىر ـ بىرىنى چاپغا چىللىشىپ ناھايىتى ئەپ ئۆتۈشىدۇ.

تەنچۇن بۇنىڭغا ماقۇل بولدى. تۆتەيلەن يەنە بىرنەچچەيلەننى ئويلىشىپ كۆرۈپ، ئادەتتە ئۆزلىرى كۆزىنىڭ قىرىنى سېلىپ يۈرگەنلەرنىڭ ئىسمىغا دۈگىلەك بەلگە ئۇرۇپ قويدى.

شۇ ئارىدا خىزمەتكار ئاياللار كىرىپ:

ــ تېۋىپ قايتىپ كەتتى ! ــ دەپ خەۋەر قىلىشتى ۋە دورا قەغىزىنى ئۇلارغا سۇندى. ئۇچەيلەن دورا قەغىزىگە قاراپ چىقىپ، تاشقىرىدىن دورا ئېلىپ كىرىشكە ئادەم بۇيرۇدى، دورا قاينىتىشقىمۇ ئادەم تەينىلىدى. ئاندىن تەنچۇن بىلەن لى ۋەن خىزمەتكار ئاياللارغا پالانى پوكونى يەرگە قارايدۇ دەپ ئېنىق ئۇقتۇرغاندىن كېيىن، شۇنداق دېيىشتى:

ــ تۆت پەسىل بويىچە ئۆزىمىزگە ئىشلىتىش ئۈچۈن قانچە ئۇلۇش بەلگىلەنگەن بولسا، شۇنىڭدىن ئېشىپ قالغانلىرىنى ئۆزۈڭلار يىغىپ ھايان ئالسىلەر، ھېسابىاتنى يىلنىڭ ئاخىرىدا قىلىمىز.

ــ يەنە بىر ئىش ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ، ــ دېدى تەنچۇن كۈلۈپ، ــ يىل ئاخىرىدا ھېساب ـ كىتاب قىلىپ پۇل تاپشۇرىدىغان چاغدا پۇلنى دەپتەرخانىغا ئۆتكۈزۈشكە توغرا كېلىدۇ. نەتىجىدە، ئۇ يەردە يەنە بىر ئىگە قوشۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ئالقىنىغا چۈشىدۇ ـ دە، يەنە بىر قات تېرەڭلەرنى شىلىۋالىدۇ. ھازىر بۇ ئىشنى بىز يولغا قويۇپ، سىلەرنى تەينىلەپ ئۇلارنى بىر چەتكە قايرىپ قويدۇق، ئۇلار بۇنىڭغا كۆڭلىدە نارازى بولىدۇ، لېكىن ئاغزىدىن چىقىرالمايدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا سىلەر يىل ئاخىرىدا ھېساب ئۆتكۈزىدىغان چاغدا ئۇلار سىلەرنى كولدۇرلاتماي قالامدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەر يىلى قايسى ئىشنىڭ بېشىدا كىم تۇرغان بولسا شۇ تولۇق بىر ئۇلۇش ئالسا، ئۇلار

يېرىم ئۇلۇش ئالىدۇ، بۇ ھازىرغىچە ئەمەل قىلىنىۋاتقان كونا قائىدە، بۇنى ھەممە بىلىدۇ. بۇگۈن بۇ باغدا مۇشۇنداق قائىدىنى مەن قوللانغاندىن كېيىن، بۇنى ئۇلارنىڭ قولىدىن ئۆتكۈزمەي، ھەر يىللىق ھېسابىتنى ھەرەمخانىغا ئۆتكۈزگىنى تۈزۈك.

— مېنىڭچە، — دېدى باۋچىي كۇلۇپ، — ھېسابىتنى ھەرەمخانىغا ئۆتكۈزۈشنىڭمۇ ھاجىتى يوق، ئۇنداق قىلغاندا ئۇنىڭغا ئارتۇق كەتتى، بۇنىڭغا ئاز بولۇپ قالدى دەپ، ئىش تېخىمۇ كۆپىيىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە، ئۇلاردىن سۈرۈشتۈرۈپ، خان قىزلارغا كېرەكلىك نەرسىلەردىن قانداقنى كىم ئېلىپ كەلگەن بولسا، شۇ ئىشنى ئاشۇنىڭ ئىلكىگىلا ئۆتكۈزۈپ بېرەيلى. مەن ئۇ نەرسىلەرنى ھېسابلاپ كۆردۈم، بىزگە لازىملىق نەرسىلەر چاغلىقلا ئىكەن، چاچ ماي، ئۇپا ـ ئەتىلىك، ئەتىر، قەغەزلەرلا ئوخشايدۇ. بۇ نەرسىلەردىن ھەربىر خان قىزغا ۋە ئۇنىڭ بىرقانچە دېدىكىگە بېرىلىدىغان مۇقىم ئۇلۇش بېكىتىلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا، ھەرقايسى ئورۇنلارغا كېتىدىغان سۈپۈرگە، بوجى، كىيىم قاقۇچ ۋە باغدىكى ھەرخىل قۇشلار، بۇغا، توشقانلارنىڭ يەيدىغان ئوزۇقى قاتارلىق مۇشۇ بىرقانچە تۈرلۈكلا نەرسىلەر. مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇلار ئۆز ئۈستىگە ئالسا، ئۇ نەرسىلەر ئۇچۇن دەپتەرخانىدىن پۇل ئالمىسىلا بولىدۇ. ئەمدى ھېسابلاپ بېقىڭلارچۇ، قانچىلىك تېجەپ قالغىلى بولىدىكەن؟

— بۇلار كىچىك ئىشلار بولسىمۇ، ئەمما بۇنىڭدىن يىلىغا تۆت يۈز سەر كۈمۈش تېجەپ قالغىلى بولىدۇ، — دېدى پىڭئىر كۇلۇپ.

— شۇنداق دېگىن ! — دېدى باۋچىي، — بىر يىلدا تۆت يۈز سەر تېجەلىسە، ئىككى يىلدا سەككىز يۈز سەر دېگەن گەپ. بۇ پۇلغا ئىجارىگە قويۇلىدىغان ئۆيلەردىن بىرنەچچە ئېغىزنى كۆپرەك سېتىۋالغىلى بولىدۇ. ئۇنۇمسىز قۇمساق يەردىن بىرنەچچە مو يەرمۇ كېلىدۇ. بۇنىڭدىنمۇ ئېشىنغىلى بولاتتى،

لېكىن يىل بويى باغدا جاپا چېكىپ ئىشلىگەنلەر ئازراق ئېشىنىپ قېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ خىراجەتلىرىگە سەپلىسۇن. ھايانىي ئاشۇرۇپ، تېجەپ ئىشلىتىشنى ئاساس قىلغان تەقدىردىمۇ، بۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتسە يەنە بولمايدۇ. بۇنىڭدىنمۇ ئاشۇرۇپ يەنە ئىككى - ئۈچ يۈز سەر تېجەپ قالىدىغان ئىش بولسا، سالاپىتىمىزگە توغرا كەلمەيدۇ. شۇڭا، يۇقىرىقىدەك قىلساق، دەپتەرخانىدىن يىلىغا تۆت - بەش يۈز سەر كۆمۈش كەم چىقىم قىلىنسا، ئانچە پىخسىقلىق بولغاندەك تۇيۇلمايدۇ، ئىچكىرىدىكىلەرگىمۇ بىرئاز قوشۇمچە كىرىم بولىدۇ، ئىش - ئوقىتى يوق مومايلارمۇ تۇرمۇشىنى بایاشات ئۆتكۈزىدۇ، باغدىكى گۈللەر، دەل - دەرەخلەرمۇ يىلدىن - يىلغا باراقسانلايدۇ، ئۆزۈڭلارمۇ كېرەكلىك نەرسىلەرگە ئىگە بولىسىلەر. مۇشۇنداق بولغاندا، سالاپىتىمىزمۇ چۈشۈپ كەتمەيدۇ، تېجەيمىزلا دەيدىغان ئىش بولسا، نەدىن بولسۇن ئاز - تولا پۇل ئۇندۇرگىلى بولماي قالامتى؟ ئېشىنغانلا پايدىنى دەپتەرخانىغا ئۆتكۈزۈۋەتسەك، ئۇ چاغدا، ئىچكىرى - تاشقىرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى دادلاپ، نەتىجىدە سىلەردەك كىشىلەرنىڭ سالاپىتىڭلارغا دەز كەتمەمدۇ؟ ئەمدى باغدىكى بىرقانچە ئونلىغان ئانىكاملارغىلا بۇنىڭدىن نەپ بەرسەك، قالغانلىرى ئادىل ئىش بولمىدى، دەپ ئاغرىنىدۇ. بايا مەن دېگەن ئاشۇ بىرنەچچە ئىشنى بېرىش بىلەنلا ئۇ ئانىكاملارنىڭمۇ بایاشات بولۇپ كېتىشى ناتايىن. شۇڭا، ئۇلار يىلدا ئۆزلىرىگە ئالغاندىن تاشقىرى، خاھى ئېشىنالمىسۇن، خاھى ئېشىنالمىسۇن ھەربىرى بىرنەچچە تىزىق داچەن چىقارسا، ھەممەيلەننىڭكىنى يىغىپ، باغدىكى باشقا ئانىكاملارغىمۇ ئۇلەشتۇرۇپ بەرسەك بولىدۇ. ئۇلار بۇ ئىشلاردىن خەۋەر ئالالمىغان تەقدىردىمۇ، ھەرھالدا، كېچە - كۈندۈز دېمەي باغقا قارايدۇ، يۇگۇر - يېتىم ئىشلىرىنى قىلىدۇ، ئىشىك - دەرۋازىلارنى باقىدۇ، سەھەر قوپۇپ، كەچ ياتىدۇ، قاتتىق ھۆل - يېغىن دېمەي ئىشلەيدۇ، خان قىزلار سىرتقا

چىقىشقا توغرا كەلسە، تەختىراۋان كۆتۈرىدۇ، قېيىق ھەيدەيدۇ، چانا سۆرەيدۇ. قىسقىسى، ئېغىر ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى شۇلار قىلىدۇ. ئۇلار باغدا يىل بويى شۇنداق جاپا تارتقاندىن كېيىن، ئەلۋەتتە، باغدىن چىققان ھاسىلاتتىن تېگىشلىك نەپ ئېلىشى كېرەك. يەنە بىر گەپىمۇ بار، ئۇنىمۇ دەپ قويماي: سىلەر پەقەت ئۆزۈڭلارنىڭلا بايىاشات بولۇشىنى قوغلىشىپ، ئۇلارغا ئاز ـ تولا نەپ بەرمەسەڭلار، ئۇلار ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق ئاغرىنىشقا پېتىنالمىسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە قايىل بولماي، كۆپچىلىكنىڭ نامىنى سېتىپ ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىدۇ ـ دە، مېۋە، گۈللىرىڭلارنى كۆپرەك ئۈزۈۋالىدۇ. ئاندىن سىلەر قورساق كۆپۈكۈڭلارنى دەيدىغان يەر تاپالمايسىلەر. ئۇلارمۇ ئانچە ـ مۇنچە نەپ ئالسا، سىلەر يېتىشەلمىگەن ئىشلاردىن ئۇلار خەۋەر ئېلىپ قويىدۇ.

مومايلار بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، دەپتەرخانىنىڭ ئىسكەنجىسىگە چۈشمەيدىغانلىقىنى، فېڭجىيېنىڭ ئالدىغا بېرىپ ھېساب بەرمەيدىغانلىقىنى، ئۆزلىرىدىن كەتسە ناھايىتى بىرنەچچە تىزىق داچەن كېتىدىغانلىقىنى بىلىپ ، بەكمۇ خۇرسەن بولۇشتى ۋە بىردەك شۇنداق دېيىشتى:

ـــ بىز رازى ! بۇ، دەپتەرخانىدىكىلەرنىڭ ئازابىغا چۈشكەندىن مىڭ ياخشى، بەربىر ئۇلارنىڭ ئالدىغا بارساقمۇ بىزدىن بىر نېمە ئۈندۈرمەي قالمايتتى !

ئېتىز ـ ئېرىققا قارىمايدىغانلارمۇ يىل ئاخىردا ئەجىرسىزلا پۇل ئالىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، تېخىمۇ خۇشال بولۇشۇپ، ئېغىزلىرىدا:

ـــ ئۇلار جاپا تارتىپ تاپقانلىرىدىن ئازراق پۇل ئېشىنىپ ئۆزلىرىنىڭ خەجگە سەپلىسە بولاتتى، بىز تەييارغا ھەييار بولساق بولامدۇ؟ ـــ دەپ قويۇشتى.

ـــ سىلەرمۇ تۈزۈت قىلماڭلار، بۇ ئەلۋەتتە سىلەرنىڭ نېسىۋەڭلار، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ـــ ئەمدى سىلەر

هۇرۇنلۇق قىلماي، لاغايلاپ هاراق ئىچىش، قىمار ئويناش بىلەن بولماي، كېچە - كۈندۈز جاپا تارتىپ ئوبدان ئىشلىسەڭلار بولدى. مېنىڭغۇ بۇنداق ئىشلار بىلەن كارىم بولماسلىقى كېرەك ئىدى. سىلەرگىمۇ مەلۇم، هامماملار ئۆز ئاغزى بىلەن ماڭا ئۇچ - تۆت قېتىم، چوڭ كىشىلىن ئاغىنىنىڭ مۇشۇ كۈنلەردە قولى بوش ئەمەس، باشقا قىزلار بولسا تېخى كىچىك، دەپ مېنىڭ ئىشلارغا قارىشىپ بېرىشمىنى ئېيتقان. ئويلاپ باقسام، بۇ ئىشتىن بويۇن تولغىسام هاممامنىڭ بېشىغا غەم سېلىپ قويىدىكەنمەن. ئاغىنا خېنىم كېسەلچان، ئۆينىڭ ئىشلىرى كۆپ، مەنمۇ بىكارچى ئادەم. ئادەتتىمۇ قولۇم - قوشنىلارمۇ قارىشىپ بېرىدىغۇ؟ هاممام تاپىلاۋاتقان يەردە، مەن ياق دېسەم بولامتى؟ كۆپچىلىك مېنى يامان كۆرىدۇ دەپ ئولتۇرمايمەن. ناۋادا مەن قۇرۇق ئاتاقىلا بېرىلىپ، هېچ ئىش بىلەن كارىم بولماي، نەتىجىدە شارابخورلۇق، قىمارۋازلىق ئىشلىرى كۆپەيىپ، بىرەر ۋەقە يۈز بېرىپ قالسا، هاممامغا قايسى يۈزۈم بىلەن قارايمەن؟ ئۇ چاغدا سىلەرمۇ پۇشايمانىنى ئالىدىغان قاچا تاپالمايسىلەر، ھەتتا قېرىنداشلىرىمۇ كېتىدۇ. مۇشۇ خان قىزلارغا سىلەر قارايسىلەر، مۇشۇنداق چوڭ باغقا سىلەر قارايسىلەر، سىلەر ئۇچ - تۆت ئەۋلادتىن بۇيان مۇشۇ يەردە ئىشلەپ كېلىۋاتقان مومايلار بولغاچقا، قائىدە - يوسۇنىنى هەممىدىن ئوبدان بىلىسىلەر، شۇڭا هەممىڭلار قائىدە - تۈزۈملەرگە بىردەك رىئايە قىلىشىڭلار بولىدۇ. ئەكسىچە، باشقىلارنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىپ، خالىغانچە هاراق ئىچىپ، قىمار ئويناش ئىشلىرى يۈز بېرىپ قالسا، بۇنى هاممام ئاڭلاپ قالسىغۇ بىرەر - ئىككى ئېغىز تەنبىھ بېرىپ قويىدۇ، شۇنىڭ بىلەن تۈگەيدۇ، مۇبادا غوجىدار ئايالار ئاڭلاپ قالىدىغان بولسا، ئۇلار هاممامغا مەلۇم قىلىپمۇ ئولتۇرماي ئەدىپىڭلارنى ئۆزلىرىلا بېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قېرىنىڭلاردا كىچىكلەردىن گەپ ئىشىتىۋالسىلەر، ئۇلار گەرچە ئائىلە ئىشلىرىنىڭ غوجىدارى بولسىمۇ، لېكىن

سىلەرنىمۇ باشقۇرالايدۇ، ئۆزۈڭلارلا يۈزۈڭلارنى ئايايدىغان بولساڭلار، ئۇلارمۇ ھېچقاچان سىلەرنى دەپسەندە قىلمايدۇ. بۇگۈن مەن سىلەر ئۈچۈن ئادەتتىكىدىن باشقا مۇشۇ قوشۇمچە تاپاۋەتنى ئويلاپ تاپتىم. ھەممەيلەن بىر نەيەتتە بولۇپ، باغدىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئوبدان خەۋەر ئالسۇن، دېگەن مەقسەتتە شۇنداق قىلىۋاتسەن، ھوقۇقلۇق غوجىدارلار مۇشۇنداق ئەستايىدىل ۋە ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىشلەۋاتقىنىڭلارنى كۆرسە، ئۇلارنىڭمۇ كۆڭلى خاتىرجەم بولىدۇ. سىلەر شۇنداق ئىشلىسەڭلار ئۇلار سىلەرگە قايىل بولماي قالامتى؟ ئۇ چاغدا سىلەرگە تاپاۋەتنىڭ يولىنى كۆرسىتىپ بەرگەنلىكىمىزمۇ بىكارغا كەتكەن بولمايدۇ. سىلەر مېنىڭ بۇ گەپلىرىمنى ئوبدانراق ئويلاپ بېقىڭلار.

ــ ئېيتقانلىرى توغرا، خان قىز، ــ دېيىشتى مومايلار خۇشال بولۇشۇپ، ــ بۇنىڭدىن كېيىن خان قىزلار، كېلىن ئاغىچىلار خاتىرجەم بولۇشسىلا، ھەربىرلىرى بىزنىڭ بېشىمىزنى مۇشۇنچىلىك سىلاۋاتقان يەردە، بىز ھەرقايسىلىرىنىڭ كۆيۈمچانلىقىنى يەردە قالدۇرىدىغان بولساق، بىزگە ئاسمان ـ زېمىنمۇ يول قويماس!

شۇ ئەسنادا لىن جىشياۋنىڭ ئايالى كىرىپ:

ــ تۇنۇگۈن جياڭنەندىن جېن قەسىرىنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى پايتەختكە كەپتىكەن، بۇگۈن ئۇلار ئوردىغا سالامغا كىرىپتۇ. ھازىر ئۆزلىرى كەلگۈچە ئاۋۋال خىزمەتكارلىرىنى سوۋغاتلار بىلەن سالامغا ئەۋەتىپتۇ! ــ دەپ خەۋەر قىلدى ۋە ئارقىدىن سوۋغاتلارنىڭ تىزىملىكىنى ئوزارتتى. تەنچۇن تىزىملىكنى قولىغا ئېلىپ ئونىڭغا كۆز يۈگۈرتتى: «بەگ ـ خېنىملار ئۈچۈن: گۈللۈك تاۋار ـ زەرباب ئون ئىككى توپ، ھەر خىل رەڭدىكى تاۋار ئون ئىككى توپ، ھەر خىل شايىلار ئون ئىككى توپ، ھەر خىل رەڭلىك خانلىق پاڭچۇ ئون ئىككى توپ، ھەر خىل رەڭلىك

خانلىق تاۋار، شايى، پاكىچۇ دارايى يىگىرمە تۆت توپ.» لى ۋەن بىلەن تەنچۇن تىزىملىكنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن:

— سوۋغات ئېلىپ كەلگەنلەرگە ئالىي دەرىجىلىك قىزىل پېچەتلىك ئىنئام بېرىلسۇن! — دەپ بۇيرۇق بەردى ۋە ئادەم ئەۋەتىپ بۇ ئىشنى جيا ئانىغا مەلۇم قىلىشتى. جيا ئانا لى ۋەن، تەنچۇن، باۋچەيلەرنى يېنىغا چاقىرتىپ، سوۋغاتلارنى بىللە كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقىشتى، لى ۋەن سوۋغاتلارنى بىر چەتكە يىغىشتۇرۇپ قويۇپ، خەزىنىچىگە:

— ئاغىچا خېنىم قايتىپ كېلىپ كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن تاپشۇرۇۋېلىڭلار! — دەپ تاپىلىدى.

— جېن ئائىلىسى باشقا ئائىلىلەرگە ئوخشىمايدۇ. سوۋغات ئېلىپ كەلگەن ئەر خىزمەتكارلارغا ئالىي دەرىجىلىك قىزىل پېچەتلىك ئىنئام بېرىڭلار! بىردەمدىن كېيىنلا ئۇلار ئايال خىزمەتكارلىرىنى سالامغا ئەۋەتىشى مۇمكىن، شۇڭا ئۇلارغىمۇ كىيىملىك رەخت هازىرلاپ قويۇڭلار! — جيا ئانا شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، دېگەندەكلا بىرسى خەۋەر ئېلىپ كىردى:

— جېن قەسىرىدىن تۆت ئايال سالامغا كەپتۇ.

جيا ئانا ئۇلارنى دەررۇ باشلاپ كىرىشكە بۇيرۇدى. بۇ ئايالار يېشى قىرىقتىن ئاشقان ئايالار بولۇپ، كىيىم ـ كېچەك ۋە بېزەكلىرى غوجايىنلىرىنىڭكىدىن ئانچە قېلىشمايتتى. تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىشىپ بولغاندىن كېيىن، جيا ئانا دەسسىگۈچتىن تۆتنى كەلتۈرگۈزدى. تۆتەيلەن تۇزۇت قىلىپ، باۋچەي قاتارلىقلار ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن ئولتۇرۇشتى.

— پايتەختكە قايسى كۈنى كىردىڭلار؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا.

تۆتەيلەن دەررۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ:

— تۇنۇگۈن كىردۇق. بۈگۈن ئاغىچا خېنىم خان قىزنى باشلاپ ئوردىغا سالامغا كىرىپ كەتكەن، شۇڭا بىزنى هەرقايسىلىرىغا سالام بېرىپ خان قىزلاردىن ئەهۋال سوراش

ئۇچۇن ئەۋەتتى، — دېدى.
— بىرنەچچە يىل بولدى، ئاغىچا خېنىمىڭلار پايتەختكە كەلمىگەنىدى، كۇتۇلمىگەندىلا كېلىپ قاپتۇ، — دېدى جيا ئانا كۇلۇپ.
— شۇنداق، — دەپ تۆتەيلەن كۇلۇپ جاۋاب بېرىشتى، — بۇ يىل خان ئالىيلىرىنىڭ يارلىقى بىلەن پايتەختكە كەلدى.
— ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى كەلدىمۇ؟ — جيا ئانا كۇلۇپ تۇرۇپ سورىدى.
— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن بەگزادىمىز، ئىككى خان قىز ۋە باشقا خېنىملارنىڭ ھەممىسى قېلىپ قالدى، ئاغىچا خېنىم يالغۇز ئۇچىنچى خان قىزنىلا ئېلىپ كەلدى، — دەپ جاۋاب بېرىشتى تۆتەيلەن.
— خان قىزىڭلار ياتلىق قىلىنىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا.
— تېخى ياتلىق قىلىنمىدى، — دەپ جاۋاب بېرىشتى تۆتەيلەن.
— سىلەرنىڭ چوڭ خان قىز بىلەن ئوتتۇرانچى خان قىز بىزنىڭكىلەر بىلەن قەۋەتلا چىقىشىدۇ، — دېدى جيا ئانا كۇلۇپ.
— خوش، شۇنداق، — دېيىشتى تۆتەيلەن كۇلۇشۇپ، — خان قىزلار ھەر يىلى ئۆيگە خەت يازغانلىرىدا ھەربىرلىرىنىڭ خەۋەر ئېلىپ تۇرغانلىقىلىرىدىن مىننەتدار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۇپ تۇرۇشىدۇ.
— «خەۋەر ئېلىپ تۇرىدۇ» دېگەنمۇ گەپمىكەن؟ — دېدى جيا ئانا كۇلۇپ، — بىز دېگەن قەدىناس، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇرۇندىن تارتىپ ئۇرۇق ـ تۇغقان كىشىلەر، ئەلۋەتتە، شۇنداق قىلىشىمىز كېرەك ـ دە. سىلەرنىڭ ئوتتۇرانچى خان قىز بەك ئوبدان ئىكەن، ئۆزىنى زادىلا چوڭ تۇتمايدىكەن، شۇڭا ئۇنىڭ بىلەن قويۇق بېرىش ـ كېلىش قىلىشىمىز.
— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرى بەكمۇ كەمتەرلىك

قىلىۋاتىلا، ــ دېدى تۆتەيلەن كۈلۈپ.

ــ سىلەرنىڭ بەگزادىمۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمىڭلارنىڭ يېنىدىمۇ؟ ــ دەپ سوردى جيا ئانا.

ــ شۇنداق، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىدا، ــ دەپ جاۋاب بېرىشتى تۆتەيلەن.

ــ نەچچە ياشقا كىردى؟ ئوقۇۋاتامدۇ؟

ــ بۇ يىل ئون ئۈچ ياشقا كىردى. بەگزادىمىز كېلىشكەن بالا بولغاچقا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ بەك ئىچى كۆيىدۇ. ئۇ كىچىكىدىن تارتىپلا يامان كەپسىز، ھەر كۈنى مەكتەپتىن قېچىپ كېلىدۇ. بېگىم بىلەن ئاغىچا خېنىممۇ ئۈنى بەكرەك باشلاشقا ئۇنايسىزلىنىدۇ.

ــ ھۇي، بىزنىڭكىنىڭ ئۆزىلا ئىكەنغۇ؟ بەگزادىلەرنىڭ ئىسمى نېمە؟

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۈنى گۆھەردەك ئەتىۋارلىغىنى ھەم ئۆزى ئاق تۇغۇلغىنى ئۈچۈن، ئۈنىڭغا «باۋيۇي» دەپ ئىسىم قويۇپ قويغان.

ــ خۇددى كېلىشىپ قويغاندەك ئۈنىڭ ئىسمىنىڭمۇ باۋيۇي ئىكەنلىكىنى كۆرۈڭلار ! ــ دېدى جيا ئانا لى ۋەنگە قاراپ.

ــ قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە، مەيلى زامانداش بولسۇن ياكى بولمىسۇن، ئىسمى ئوخشىشىدىغانلار ناھايىتى تولا، ــ دېدى لى ۋەنلەر كۈلۈشۈپ ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىپ قويۇپ.

ــ بەگزادىمىزگە مۇشۇ ئەركىلەتمە ئىسىم قويۇلغاندىن كېيىن، غوجايىنلاردىن تارتىپ چاكارلارغىچە ھەممىمىز ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمىزنىڭ ئىچىدە كىمدۇر بىركىمنىڭ ئوغلىنىڭمۇ ئىسمى شۇنداقتەك تۇراتتى دېيىشىپ دەرگۇماندا يۈرۈشتۇق. پايتەختكە كەلمىگىنىمىزگە ئون نەچچە يىل بولۇپ كەتكەچكە، ھېچقايسىمىزنىڭ ئېسىدە قالماپتۇ، ــ دېيىشتى تۆتەيلەن كۈلۈپ.

ــ شۇ مېنىڭ نەۋرەم بولىدۇ. قايسىلار بار، ــ جيا ئانا

شۇنداق دېيىشى بىلەن تەڭلا خىزمەتكار ئاياللار، دېدەكلەر «خوش» دېيىشىپ ئۇنىڭ ئالدىدا ھازىر بولۇشتى. جيا ئانا كۈلۈپ تۇرۇپ ئۇلارغا، ــ باغقا بېرىپ بىزنىڭ باۋيۇينى چاقىرىپ كېلىڭلار، مۇنۇ غوجىدار ئاياللار ئۇنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ باۋيۇيسى بىلەن سېلىشتۇرۇپ باقسۇن ! ــ دېدى.

خىزمەتكار ئاياللار چىقىپ كېتىشىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا، باۋيۇينى ئارىغا ئېلىپ كىرىپ كېلىشتى. تۆتەيلەن ئۇنى كۆرۈپلا ئىتتىك ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كۈلگەن پېتى:

ــ ياڭالا، ئەجەبمۇ قورقتۇق ! ئەگەر بىز بۇ قەسىرگە كىرمەي، بۇ بەگزادىنى باشقا يەردە ئۇچرىتىپ قالغان بولساق، بىزنىڭ باۋيۇي ئارقىمىزدىن پايتەختكە يېتىپ كەپتۇ، دەپ قالغان بولاتتۇق، ــ دېيىشتى ۋە باۋيۇينىڭ ئالدىغا كېلىپ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئۇنى ــ بۇنى سورىغىلى تۇردى. باۋيۇيمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ئۇلاردىن ئەھۋال سورىدى.

ــ چىراي ــ شەكلى سىلەرنىڭ باۋيۇينىڭكىدىن قانداق ئىكەن؟ ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

ــ بۇ ئانىلىرىمىزنىڭ بايىقى سۆزلىرىدىن قارىغاندا، بۇ ئىككىسىنىڭ چىراي ــ شەكىللىرى بىر ــ بىرىگە ئوخشىسا كېرەك، ــ دېدى لى ۋەن قاتارلىقلار كۈلۈشۈپ.

ــ نەدە ئۇنداق دەلمۇدەل كېلىپ چىقىدىغان ئىش بولسۇن؟ ــ دېدى جيا ئانا كۈلۈمسىرەپ، ــ چوڭ خانىدانلارنىڭ پەرزەنتلىرى ھەرقانچە ئاق، نازۇك بولغىنى بىلەنمۇ، يۈز ــ كۆزىدە ئەيىبى بار ناھايىتى سەتىلىرىدىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئوخشاشلا قاملاشقان كېلىدۇ، بۇنىڭ ئەجەبلىنىدىغان ھېچقانداق يېرى يوق.

ــ شۇ تاپتا قارىغۇدەك بولساق، ئىككىسىنىڭ چىرايى بىر ــ بىرىگە شۇنداق ئوخشىشىدىكەن ! ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئېيتقىغا قارىغاندا، كەپسىزلىكلىرىمۇ ئوخشىسا كېرەك. بىراق، بىزچە، بۇ بەگزادىنىڭ مىجەز ــ خۇلقى بىزنىڭكىدىن

تۇزۇك ئىكەن، ــ دېيىشتى تۆتەيلەن.

ــ قانداقسىغا؟ ــ دەپ سورىدى دەرھال جيا ئانا كۈلۈپ.

ــ بايا بىز بۇ بەگزادىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىۋېتىپ شۇنى ھېس قىلىپ قالدۇق، ــ دېيىشتى تۆتەيلەن كۈلۈمسىرەپ، ــ ئەگەر بۇ بەگزادىنىڭ ئورنىدا بىزنىڭ بەگزادە بولغان بولسا بىزنى ئەخمەق دېگەن بولاتتى. ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇش بۇياقتا تۇرسۇن، بىرەر نەرسىسىگە ئازراقلا قول تېگىپ كېتىدىغان بولسا ئۇنىڭغا ئۇنىمايدۇ. شۇڭا، بەگزادىمىزنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغانلارنىڭ ھەممىسى ياش قىزلار...

تۆتەيلەننىڭ گېپىنى تېخى تۈگىمەيلا، لى ۋەن بىلەن ھەمشىرىلەر ئۆزىنى تۇتالماي پاراققىدە كۈلۈۋەتتى.

ــ بىزمۇ كىشىلىرىمىزنى سىلەرنىڭ باۋيۇينى كۆرگىلى ئەۋەتسەك، ئۇلار بۇنىڭ قولىنى تۇتسا، ئۇمۇ ئىلاجسىزلىقتىن سەۋر قىلىپ تۇرۇشى مۇمكىن، ــ دېدى جيا ئانا، ــ نېمە سەۋەبتىنكىنتاك، سىلەر بىزدەك خانداننىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ ھەرقانچە غەلىتە قىلىقلىرى بولسىمۇ، ئۇلار يات ئادەمنى كۆرگەندە خېلى راۋرۇس، ئەدەپ بىلەن مۇئامىلە قىلىشىدۇ. ئۇلار شۇنداق ئەدەپلىك بولمايدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ بەكباشلىقىغا يول قويمايدىغان گەپ ــ دە. چوڭلارنىڭ ئۇلارنى ياخشى كۆرۈشىدىمۇ گەپ بار. بىرىنچىدىن، ئۇلار ئادەمگە يېقىشلىق كېلىدۇ، ئىككىنچىدىن، ئۇلار چوڭلارنى كۆرسە ئەدەپلىك بولۇشىدۇ، ئەدەپتە ھەتتا چوڭلارنىمۇ بېسىپ چۈشىدۇ. شۇڭا، ئۇلارغا كىشىنىڭ ئامراقلىقى كېلىپ ئىچى كۆيىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا يەڭ ئىچىدە ئاز ــ تولا يول قويىدىغان گەپ. ئەگەر ئۇلار يات بىلەن ئۆزىنى ئايرىماي، چوڭلارنىڭ يۈزىنى كۆتۈرىدىغان ئىشنى قىلمىسا، ھەرقانچە كېلىشكەن بالا بولسىمۇ ئاياپ تۇرمايلا بوينىنى ئۇزۇۋېتىش كېرەك.

تۆتەيلەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتىشتى:

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم توغرا دېدىلە، بىزنىڭ باۋيۇيمۇ شۇنداق كەپسىز، غەلىتە بولسىمۇ، لېكىن بەزى چاغدا مېھمانلار بىلەن كۆرۈشكەندە ئۆزىنى قەۋەتلا ئەدەپلىك تۇتىدۇ، ھەتتا چوڭلاردىنمۇ ئاشۇرۇۋېتىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭغا ئامراقلىقى كەلمەيدىغان كىشى يوق. خەقلەر بۇنى بىلمەي: «نېمىشقا ئۇنى ئۇرىدىغاندۇ» دېيىشىدۇ. ئۇلار ئۇنىڭ ئۆيدىكى بەختىباشلىقىنى بىلمىشمەيدۇ. ئۇ چوڭلارنىڭ خىيالىغا كەلمەيدىغان گەپلەرنى، ئەقلى يەتمەيدىغان ئىشلارنى قىلىدۇ، شۇڭا چوڭ بېگىم بىلەن ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۇنىڭغا بەكمۇ ئاچچىقى كېلىدۇ. ئۆزى بىلگەننى قىلىش ئادەتتە كىچىك بالىلاردا بولىدىغان ئىش ئىكەن، بەتخەجلىك قىلىش بەگزادىلەرنىڭ ئادىتى ئىكەن، مەكتەپكە بېرىشتىن قورقۇشمۇ بالىلاردا بولىدىغان ئەھۋال ئىكەن، بۇنداق ئىشلارنى تۇزەتكىلى بولمىدىكەن. ئۆزى بىلەن بىللە تۇغۇلغان بۇنداق غەلىتە مىجەزگە قانداق قىلغۇلۇق؟ ...

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، بىرسى كىرىپ:

ـــ ئاغىچا خېنىم كەلدى، ـــ دەپ خەۋەر قىلدى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆيگە كىرىپ ھەممەيلەندىن تىنچلىق سورىدى. بايىقى تۆت ئايال ۋاڭ ئاغىچا خېنىمدىن ئەھۋال سورىدى، ئىككى ـ ئۈچ ئېغىز پاراڭلاشقاندىن كېيىن، جيا ئانا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا:

ـــ سىز چىقىپ ئارام ئېلىڭ، ـــ دېدى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆز قولى بىلەن جيا ئانىغا بىر پىيالە چاي تۇتۇپ، ئاندىن چىقىپ كەتتى. تۆت ئايال جيا ئانا بىلەن خوشلىشىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭكىگە پەتىگە ماڭدى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىردەم ئائىلە ئىشلىرى ئۈستىدە پاراڭلىشىپ، ئاندىن قايتىپ كېتىشتى. بۇ ھەقتە تەپسىلىي توختالمايمىز.

جيا ئانا خۇشاللىقىدا، كىرگەنلا ئادەمگە: باۋيۇيدىن يەنە بىرسى بار ئىكەن، ھەممە جەھەتتىن ئوخشىشىدىكەن، دەپ بېرەتتى. بۇ گەپنى ئاڭلىغانلار: دۇنيادىكى چوڭ مەنسەپدارلارنىڭ

ئائىلىلىرىدە ئىسمى ئوخشايدىغانلارمۇ كۆپ، چوڭ ئانىسىنىڭ ئۆزىنىڭ نەۋرىسىگە ئامراق بولىدىغانلىقىمۇ ئادەتتىكى ئىش، ھېچقانچە ئەجەبلىنەرلىك ئىشمۇ ئەمەس، دېگەن خىيال بىلەن بۇ گەپكە ئانچە پىسەنت قىلمىدى. يالغۇز باۋيۇيلا كېلىش ـ پەخەش ھاماقەت بەگزادىلەرچە كويدا بولغاچقا، بايىقى تۆت ئايالنىڭ گەپلىرىنى جيا ئانىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈنلا قىلىنغان گەپلەر، دەپ بىلدى. كېيىن ئۇ باغقا قايتىپ، كېسەل ياتقان شياڭيۈندىن ئەھۋال سوراش ئۈچۈن ئۇنىڭ يېنىغا كىردى. شياڭيۈن ئۇنىڭغا شۇنداق دېدى:

ــ ئەمدى غەم تارتماي كەپسىزلىك قىلىۋەرگىن. بالدۇر «يالغۇز ئاتنىڭ چېكى چىقماس، چېكى چىقسىمۇ دېگى چىقماس» دېگەنىدىڭ، ئەمدى جوراڭ تېپىلىپتۇ. بەكرەك كەپسىزلىك قىلىپ، يەنە تاياق يەيدىغان يەرگە يەتكەندە، نەنجىڭدىكى جوراڭنىڭ قېشىغا قېچىپ كەتسەڭ بولىۋېرىدۇ.

ــ ئۇنداق يالغان گەپكە سەنمۇ ئىشىنىپ قالدىڭمۇ؟ ــ دېدى باۋيۇي، ــ ماڭا ئوخشايدىغان يەنە بىر باۋيۇينىڭ بولۇشى مۇمكىنمۇ؟

ــ مۇمكىن بولمايچۇ، ــ دېدى شياڭيۈن، ــ قەدىمكى خانلىقلاردا لىن شياڭرۇ ئۆتكەن بولسا، خەن سۇلالىسى ۋاقتىدا سىما شياڭرۇ ئۆتكەن ئەمەسمۇ؟

ــ ماقۇل، ئۇنىغۇ مۇمكىن دەيلى، لېكىن چىراي ـ شەكلى بىر ـ بىرىگە قۇيۇپ قويغاندەك ئادەملەرمۇ بولامدۇ؟ ــ دېدى باۋيۇي.

ــ بولمايچۇ، ــ دېدى شياڭيۈن، ــ كۇاڭلىقلار كۆڭزىنى كۆرۈپ، ياڭخو دەپ قاپتىكەنغۇ؟

ــ كۆڭزى بىلەن ياڭخونىڭ چىرايى ئوخشاش بولسىمۇ، ئىسىملىرى ئوخشىمايدۇ، لى شياڭرۇ بىلەن سىما شياڭرۇنىڭ ئىسىملىرى ئوخشىسىمۇ، چىرايلىرى ئوخشىمايدۇ. ئەمدى كېلىپ، مەنزە، ئۇنىڭ بىلەن ھەر ئىككىلا تەرەپتىن

ئوخشامدىكەنمەن؟ ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

شياڭيۇن جاۋاب بېرىدىغانغا گەپ تاپالماي، كۈلگەن پېتى:

ــ سەن ئۆز گېپىڭنىلا يورغىلىتىدىكەنسەن. بولدى، مەنمۇ گەپ تالاشماي. شۇنداق بالا مەيلى بولسۇن ـ بولمىسۇن مېنىڭ نېمە كارىم! ــ دېدى ـ دە، ئۇخلاشقا ياتتى.

باۋيۇي دەرگۇماندا بولۇپ قالدى: «ئۇنداق ئادەمنى يوق دەيمىكىن دېسەم، باردەك قىلىپ تۇرىدۇ، بار دەيمىكىن دېسەم، ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمىدىم.» باۋيۇي شۇ خىياللار بىلەن ئىچى پۇشۇپ ھۇجرىسىغا قايتىپ بېرىپ كارىۋاتقا چىقتى ـ دە، جىمغىنا يېكىر يۇرگۈزۈپ يېتىپ، بىردىنلا كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى. چۈشىدە ئۇ بىر باغقا كىرىپ قالدى ۋە ھەيران بولۇپ: «بىزنىڭ نەزەرباغدىن باشقا يەنە مۇشۇنداقمۇ باغ بار ئىكەن ـ ھە!» دەپ تۇراتتى، ئاڭغىچە بىردىنلا نېرىقى تەرەپتىن بىرقانچە قىزلار چىقىپ كەلدى، ھەممىسى دېدەكلەر ئىدى. ئۇلارنى كۆرۈپ باۋيۇي تېخىمۇ ھەيران بولۇپ: «يۇەنياڭ، شىرىن، پىڭئېرلاردىن باشقا يەنە بۇلارمۇ بار ئىكەنا؟» دەپ تۇراتتى، ھېلىقى دېدەكلەر كۈلۈشۈپ، باۋيۇيگە:

ــ باۋيۇي، بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭىز؟ ــ دېيىشتى. باۋيۇي ئۇلارنى ماڭا گەپ قىلىۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلاپ، دەررۇلا ئۇلارنىڭ قېشىغا باردى ـ دە، كۈلگەن پېتى:

ــ مەن بۇ يەرگە تاسادىپىي كېلىپ قالدىم، بۇ قايسى قەدىناسلىرىمىزنىڭ بېغى ئىكەن؟ ئاچىلىرىم، مېنى ئويناتساڭلارچۇ؟ ــ دېدى.

ــ ھوي، بىزنىڭ باۋيۇي ئەمەس ئىكەنغۇ بۇ! ــ دېيىشتى دېدەكلەر كۈلۈشۈپ، ــ بىراق، بۇمۇ خېلى كېلىشكەن، گەپ ـ سۆزلىرى جايىدا يېگىت ئىكەن.

باۋيۇي ئۇلارنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، ئالدىراپ ئۇلاردىن سورىدى:

ــ ئاچىلىرىم، سىلەرنىڭ بۇ يەردىمۇ يەنە بىر باۋيۇي بارمۇ؟

— «باۋيۇي» دېگەن بۇ ئىسىم بىزنىڭ ئائىلىدىكى بەگزادىمىزنى بالا ـ قازادىن ساقلىنىپ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن دەپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ۋە ئاغىچا خېنىمنىڭ ئەمرى بىلەن قويۇلغان. ئۇنى مۇشۇ ئىسىم بىلەن چاقىرساق ئۇ بەكمۇ خۇش بولىدۇ. ئۆزۈڭ نەدىن كېلىپ قالغان ساياقسەن، سەنمۇ بىزنىڭ غوجامنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىۋاتسەنغۇ ! كاللاڭغا ھېزى بول، يانجىلىپ كەتمىسۇن يەنە !

يەنە بىر دېدەك كۇلۇپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

— يۇرۇڭلار، بۇ يەردىن چاپسانراق كېتەيلى، باۋيۇي كۆرۈپ قالمىسۇن يەنە، — ئاندىن ئۇ يەنە شۇنى قوشۇپ قويدى، — بۇ سېسىق بىلەن گەپلىشىمىز دەپ، ئۇنىڭ سېسىقىنى ئۆزىمىزگە يۇقتۇرۇۋالمايلى !

شۇ سۆز بىلەن تەڭ دېدەكلەر كۆزدىن غايىب بولۇشتى.

باۋيۇي كۆڭلى غەش بولۇپ: «ئۆمرۇمدە ھېچكىم مېنى بۇنداق ھاقارەتلەپ باقمىغانىدى، ئۇلار نېمىشقا ماڭا شۇنداق قىلىدىغاندۇ؟ راستلا بۇ يەردىمۇ ماڭا ئوخشاش يەنە بىرسى بار ئوخشىمامدۇ؟» دېگەن خىياللار بىلەن كېتىۋېتىپ، بىر ھويلىغا كىرىپ قالدى ۋە ھەيران بولۇپ، ئۆز ـ ئۆزىگە: «ئارامبەخش ھويلىدىن باشقا يەنە شۇنداق ھويلىمۇ بار ئىكەن ـ ھە؟» دەپ، پەلەمپەيدىن چىقىپ بىر ئۆيگە كىردى. قارىسا، كارىۋاتتا بىرسى يېتىپتۇ، نېرىسىدا بىرنەچچە قىزلار يىڭنە ئىشى قىلغاچ چاقچاقلىشىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. شۇ ئارىدا كارىۋاتتا ياتقان بالا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىۋىدى، بىر دېدەك كۇلۇپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن:

— باۋيۇي، ئۇخلىماي نېمىگە ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىسىز؟ سىڭلىڭىزنىڭ ئاغرىپ قالغىنىنى ئويلاپ كەلسە ـ كەلمەس قايغۇرۇۋاتامسىزيا؟ — دەپ سورىدى. باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ھەيران قالدى، شۇ ئارىدا كات ئۇستىدىكى ئۇ بالا سۆز ئېچىپ قالدى:

— مومامدىن ئاڭلىسام، «چاڭئەن» شەھىرىدىمۇ يەنە بىر

باۋيۇي بار ئىكەن، ئۇنىڭ مىجەز - خۇلقىمۇ مېنىڭكىگە ئوخشايدىكەن، مەن بۇ گەپكە ئىشەنمەي يۈرەتتىم. بايا بىر چۈش كۆردۈم، چۈشۈمدە پايتەختكە بېرىپ بىر باغقا كىرىپ قالدىم، باغدا بىرقانچە قىزلارنى كۆردۈم، ئۇلار مېنى سېسىق دەپ تىللاپ كۆزگە ئىلىشمىدى. مەن مىڭبىر تەسلىكتە باۋيۇينىڭ ئۆيىنى تېپىپ ئۆيگە كىردىم، قارىسام، ئۇ ئۇخلاپ يېتىپتۇ، قۇرۇق پوستى تۆرۈپتۇ، روھى نەگە كەتتىكىنىتاڭ!

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپلا مۇنداق دېدى:

— مەن بۇ يەرگە باۋيۇينى ئىزدەپ كېلىۋىدىم. باۋيۇي سىزمىدىڭىز؟

كات ئۇستىدە ياتقان بالا چاچراپ ئورنىدىن تۇردى - دە، باۋيۇينىڭ قولىدىن تۇتۇپ، كۆلۈپ تۇرۇپ:

— دېمەك، باۋيۇي سىز ئىكەنسىز - دە! بۇ چۈشۈم ئەمەسمۇ؟

— بۇ قانداقچە چۈشىڭىز بولسۇن؟ ئوڭىڭىز! — دېدى باۋيۇي.

شۇ ئاردا بىر خىزمەتكار كىرىپ خەۋەر قىلدى:

— باۋيۇي، سىلىنى بېگىم چاقىرىۋاتىدۇ.

ئىككىلا باۋيۇي ھودۇقۇپ قېلىشتى. بىر باۋيۇي تالاغا قاراپ مېڭىۋىدى، يەنە بىر باۋيۇي ۋارقىرىدى:

— باۋيۇي، قايتىپ كىرىڭ!

باۋيۇينىڭ چۈشەكەپ ۋارقىراۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، شىرىن ئۇنى تۆرتۇپ ئويغىتىۋەتتى ۋە كۆلۈپ تۇرۇپ:

— باۋيۇي قەيەردە؟ — دەپ سوردى.

باۋيۇي ئويغانغان بولسىمۇ، لېكىن ئەس - ھوشى جايىدا ئەمەس ئىدى، شۇڭا ئۇ تالانى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— ھېلىلا چىقىپ كەتتى! — دېدى.

— ئۇ سىزنىڭ چۈشىڭىز، كۆزىڭىزنى ئۇۋۇلىۋېتىپ ئوبدانراق قاراپ بېقىڭ، ئەينەكتە كۆرۈنگىنى سىزنىڭ

ئەكسىگىز، ــ دېدى شىرىن كۈلۈپ كېتىپ.

باۋيۇي بوينىنى سوزۇپ قاراپ باقتى، راستلا ئۇدۇلدىكى چوڭ ئەينەكتە ئۆز ئەكسىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى تۇتالماي كۈلۈپ كەتتى. بىر دېدەك چىلاپچا بىلەن قېنىق چاي كەلتۈردى، باۋيۇي چايدا ئاغزىنى چايقىدى.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ بىزگە دائىم: «كىچىك بالىلار ياتىدىغان ئۆيگە ئەينەك قويماسلىق كېرەك، كىچىك بالا دېگەننىڭ روھى تەل بولمايدۇ، ئەينەككە كۆپ قاراۋەرسە، ئۇخلىغاندا چۆچۈيدىغان، ئېگىز ـ پەس چۈش كۆرىدىغان بولۇپ قالىدۇ» دەپ تاپىلايدىغىنى بىكار ئەمەس ئىكەن، ــ دېدى شىيۇ، ــ بىزمۇ قامىلاشتۇرۇپ كارىۋاتنى چوڭ ئەينەكتىنىڭ ئالدىغىلا قويۇپ بېرىپتىمىز! بەزىدە ئەينەكتىنىڭ پەردىسىنى چۈشۈرۈپ قويۇپ ئوبدانمۇ قىلىدىكەنمىز. ئۆتكەن كۈنلىرى كۈن ئىسسىپ ئادەمنى مۇگدەك بېسىپ كەتكەنلەردە، پەردە تارتىپ قويۇش كىمنىڭ خىيالىغا كەلسۇن؟ بايا شۇ ئىشنى ئۇنتۇپ قاپتىكەنمىز، دېگەندەكلا بۇ غوجام ئەينەككە قاراپ ئويناپ يېتىپ كۆزى ئۇيغۇغا كېتىشى بىلەنلا قالايمىقان چۈش كۆرۈپتۇ، بولمىسا ئۆزىنىڭ ئىسمىنى نېمىدەپ توۋلاپ يۈرىدۇ؟ ئەتە كارىۋاتنى يۆتكەۋەتسەك بولغۇدەك.

ئۇنىڭ گېپى ئەمدىلا تۈگەپ تۇرۇشىغا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىدىن باۋيۇينى چاقىرغىلى بىرسى كەلدى. باۋيۇينى نېمىگە چاقىرغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئەللىك يەتتىنچى باب

ئەقىللىك زىجۇەننىڭ ئىشق سۆزلەر بىلەن تەنتەك قاشتاشنى سىنىغانلىقى
مېھرىبان ھاممىنىڭ كۆيۈنۈپ گەپ قىلىپ مەستانە قەلەم قاشنى بەزلىگەنلىكى

باۋيۈي ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆزىنى چاقىرتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ئالدىراپ ئالدىنقى ھويلىغا چىقتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنى ئېلىپ جېن ئاغىچا خېنىمنى يوقلاپ كەلمەكچى بولغانىدى. باۋيۈي بۇنىڭدىن بەكمۇ خۇش بولدى ۋە دەرھال كىيىملىرىنى يېڭىۋشلەپ كېلىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن شۇ يەرگە بارىدى. جېن خانىدانىنىڭ ئەھۋالى نېگىز ۋە رۇڭگۇ قەسىرلىرىدىن ئانچە پەرقلەنمەيدىكەن، پەرقى بار دېگەندىمۇ، ئاز ـ پاز ھەشەمەتلىكرەك ئىكەن. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم تەپسىلىي سوراپ كۆرۈۋىدى، راست دېگەندەك، ئۇلاردىمۇ بىر باۋيۈي بار ئىكەن. باۋيۈي ئۇنىڭغا ئىشەنمىدى. جېن ئاغىچا خېنىم ئۇلارنى تاماققا تۇتۇۋالغاچقا، ئۇلار ئۆيگە كەچ قايتتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم قايتىپ كېلىپلا كاتتا زىياپەتكە تۇتۇش قىلىش ۋە مەشھۇر ئويۇنچىلارنىڭ چوڭ ئويۇنلىرىنى ئويىنىتىشنى تاپىلىدى، ئاندىن جېن ئاغىچا خېنىمنى قىزى بىلەن مېھمانغا چىللىدى. ئىككى كۈندىن كېيىن، جېن ئاغىچا خېنىم خوشلاشمايلا ئېرىنىڭ يېنىدىن خىزمەتكە تەيىنلەنگەن جايىغا قىزى بىلەن كېتىپ قالدى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالسۇن.

بىر كۈنى باۋيۇي شياڭيۈننى يوقلاپ بېرىپ، ئۇنىڭ بارغانسېرى تۇزلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى، ئاندىن دەييۈينى يوقلاپ باردى. دەييۈي چۈشلۈك ئۇيقۇدا ئىدى. باۋيۇي ئۈنى ئويغىتىۋەتمەي دەپ، دەھلىزدە ئىش تىكىپ ئولتۇرغان زىجۈەننىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭدىن سورىدى.

— تۈنۈگۈن ئاخشام يۆتىلى خېلى پەسلەپ قالغاندۇ؟

— پەسلەپ قالدى ! — دەپ جاۋاب بەردى زىجۈەن.

— ئامىتابا ! ئىلاھىم تېزرەك تۇزلىپ كەتسۇن ! — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

— سىلىمۇ بۇددانى ياد ئېتىدىكەنلا، ھە ! بۇ بىر يېڭىلىققۇ ! — دەپ زىجۈەن كۈلدى.

— باشقا كەلگەندە ھەممىنى ياد ئېتىدىغان گەپ، — باۋيۇي ئۇنىڭ يۈمشاق قارا دارايىدىن تىكىلگەن نېپىز مەشۇت پاختىلىق چاپان، تېشىغا قارا تاۋاردىن جىلىتكە كىيىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ، بەدىنىنى سىلاپ تۇرۇپ دېدى:

— بەكمۇ يېيىڭ كىيىنىۋاپسەنغۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تازا شامال تېگىدىغان يەردە ئولتۇرۇۋاپسەن، ھاۋامۇ ياخشى ئەمەس، سەنمۇ ئاغرىپ يېتىپ قالىدىغان بولساڭ ئىش تېخىمۇ تەس بولىدۇ.

— بۇنىڭدىن كېيىن پارىڭمىز بولسا قىلىشايلى، ئەمما قول تەگكۈزۈشمەيلى، — دېدى زىجۈەن، — ئادەم دېگەن يىلدىن - يىلغا چوڭ بولىدۇ، كىچىك بالىدەك قىلىق قىلغان بىلەن، بىرەرسى كۆرۈپ قالسا ئىززەت قىلمايدىغان بولۇۋالىدۇ. كۆڭلى قارىلىق قىلىدىغان بىرنېمىلەرنىڭ كەينىلىرىدىن گەپ قىلىشىدىن ئېھتىيات قىلسىلا، ھەمىشە بىپەرۋالىق قىلىپ، كىچىك چاغلىرىدىكىدەك قىلىق قىلۇەرسىلە قانداق بولغىنى؟ دەييۈي خېنىم بىزگە دائىم، سىلى بىلەن چاقچاقلاشماسلىقىمىزنى جېكىلەپ تۇرىدۇ. يېقىندىن بۇيان خان قىزنى يوقلاپ كىرگەنلىرى بىلەن، ئۇ سىلىدىن ئۆزىنى قاچۇرغانسېرى ھېچلا نېرى بولالماي يۈرىدۇ، — زىجۈەن شۇنداق

دەپلا ئورنىدىن تۇرۇپ يىڭنە ـ يىپلىرىنى كۆتۈرگەن پېتى باشقا ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

باۋيۇي بۇ ئەھۋالدىن خۇددى ئۇستىدىن بىر چېلەك سوغۇق سۇ قۇيۇۋەتكەندەك بولۇپ، ئالدىدىكى بامبۇك كۆچىتىگە قاراپ قېتىپلا قالدى. جۇ ئانىكا شۇ يەردە بامبۇك كۆچىتى تىكىپ، بامبۇك يوپۇرماقلىرىنى سۈپۈرۈۋاتاتتى، باۋيۇي بىر پەستىلا خۇدىنى يوقاتقاندەك بولۇپ، قورام تاشنىڭ ئۇستىدىلا ئولتۇرۇپ خىيالغا چۆمۈپ ئىختىيارسىز ياش تۆكۈشكە باشلىدى. بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكۈچە گاڭگىراپ ئولتۇرۇپ، ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئويىنى پەقەتلا بىر باشقا ئېلىپ چىقالمىدى. شۇ ئەسنادا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭكىدىن مېھرىگىياھ ئېلىپ كېلىۋاتقان شۆيەن شۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، شاپتۇل تۈۋىدىكى تاشنىڭ ئۇستىدە بىركىمنىڭ ئېڭىكىنى يۆلەپ خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى، ئۇ باشقا ئادەم ئەمەس باۋيۇي ئىدى. شۆيەن گۇمانلىنىپ: «مۇشۇنداق سوغۇقتا بۇ يەردە ئۆزى يالغۇز نېمىگە ئولتۇرىدىغاندۇ؟ ئەتىياز دېگەندە ئەيىپىناق كىشىلەرنىڭ كېسىلى ئاسانلا قوزغىلىپ قالىدۇ، بۇنىڭمۇ ھاڭۋاقتىلىق كېسىلى قوزغىلىپ قالغانمىدۇيا؟» دېگەن ئوي بىلەن، باۋيۇينىڭ ئالدىغا كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭدىن كۈلۈمسىرەپ سورىدى:

ـــ بۇ يەردە نېمە قىلىلا؟

باۋيۇي شۆيەننى كۆرۈشى بىلەنلا شۇنداق دېدى:

ـــ مېنى نېمىشقا ئىزدەپ كەلدىڭ؟ سەن قىزلاردىن ئەمەسمىدىڭيا؟ ئۇ گەپكە قالماسلىق ئۈچۈن سىلەرنى ماڭا يولىماڭلار دېگەن تۇرسا، سەن يەنە مېنى ئىزدەپ كەپسەنغۇ، ناۋادا ئىككىمىزنى بىرسى كۆرۈپ قالسا، يەنە گەپ بولمامدۇ؟ شۇڭا تېزرەك ئۆيگە قايت!

شۆيەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئەتىمالىم ئۇ يەنە دەييۇيدىن ئازار يېگەن ئوخشايدۇ، دېگەن يەرگە كېلىپ، ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

دەيىۋي تېخى ئويغانمىغاندى، ئۇ مېھرىگىياھىنى زىجۇەنگە بەردى. زىجۇەن ئۇنىڭدىن:

ــ ئاغىچا خېنىم نېمە ئىش قىلىۋېتىپتۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئاغىچا خېنىممۇ چۈشلۈك ئۇيقۇدا ئىكەن، شۇڭا مۇشۇ كەمگە قالدىم، ــ دېدى شۆيەن، ــ ئاچا، مەن ساڭا بىر قىزىق گەپ قىلىپ بېرەي: ئاغىچا خېنىم ئويغانغۇچە تاشقىرىقى ئۆيدە يۈيچۇەن بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتىم، كۈتۈلمىگەندە جاۋ كىچىك ئاپا پەيدا بولۇپ، ماڭا قولى بىلەن بۇياقىقا كەل دەپ ئىشارەت قىلدى. ئۇنىڭ ماڭا دەيدىغان نېمە گېپى باركەن دەپتىمەن، ئەسلىدە ئۇ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمدىن رۇخسەت ئېلىپ، بۈگۈن ئاخشام ئاكىسىنىڭ مۇردىسىغا ھەمراھ بولۇپ تۇنمەكچى بوپتىكەن. مېيىتنى ئەتە يەرلىككە قويىدىكەن. ئۇنىڭ ئېيتقىنىچە، ئۇنىڭ بىلەن بىللە باردىغان دېدىكى جىشياڭنىڭ كىيىدىغان كىيىمى يوق ئىمىش، شۇڭا مېنىڭ ئاق دارايى جۈيازامنى بېرىپ تۇرساڭ، دەيدۇ. مەن: «ئۇلارنىڭمۇ ئىككى قۇردىن كىيىمى بار ئىدىغۇ، تۇپراق بېشىغا كىيىپ بارسا مەينەت بولۇپ كېتىدۇ دەپ، ئۆزىنىڭكىنى كىيىشكە كۆزى قىيماي خەقنىڭكىنى سوراپ كىيىپ بارماقچى بوپتۇ ــ دە. مېنىڭكىنى كىيىپ مەينەت قىلىۋەتسىغۇ ئۇنىڭ كارى چاغلىق، ئادەتتە ئۇ خەقنىڭ بىزگە زادى نېمە پايدىسى تېگىپتۇ؟» دەپ ئويلىنىپ قېلىپ، ئۇنىڭغا: مېنىڭ كىيىم ــ كېچەكلىرىم بىلەن تۇگۇچ ــ ھالقىلىرىمنى دەيىۋي خېنىمنىڭ بۇيرۇقى بىلەن زىجۇەن ئاچامغا ساقلاپ بېرىشكە بەرگەنىدىم، كىيىمنى ئېلىش ئۈچۈن ئاۋۋال ئۇنىڭغا بېرىپ ئېيتىشىم كېرەك، ئاندىن دەيىۋي خېنىمغا مەلۇم قىلىش كېرەك. ئاشۇنداق بىرمۇنچە ئاۋارچىلىكلەر بولۇپ، ئاڭغىچە سىلىنىڭ تالاغا چىقىشلىرىغا تەسىر يېتىپ قالارمىكىن، ئۇنىڭدىن كۆرە، باشقىلارنىڭكىنى سوراپ تۇرسىلا ياخشى بولاتتى، دېدىم.

ــ قارا، سەن شۇمتەكنىڭ قۇۋلۇقۇڭنى، ــ دېدى زىجۇەن

كۈلۈپ، ــ ئۆزۈڭنىڭ بېرىپ تۇرغۇڭ كەلمەي، خەق مەندىن ئاغرىنمىسۇن دەپ، ئىشنى مەن بىلەن دەييۇي خېنىمغا ئىتتىرىپ قويۇپسەن ـ دە. ئۇ ھازىرلا ماڭامدىكەن، يا ئەتە ئەتىگەندىمۇ؟

ــ ھازىرلا ماڭمىدىغان ئوخشايدۇ، بەلكىم بۇ چاغقىچە كېتىپمۇ قالغاندۇ، ــ دېدى شۆيەن.

زىجۇەن بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

ــ دەييۇي خېنىمغۇ تېخىچە ئويغانمىغان بولغىيدى، باۋيۇينى كىم خاپا قىلغاندۇ؟ تالادا يىغلاپ ئولتۇرىدۇ ! ــ دېدى شۆيەن.

زىجۇەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئالدىراپ سورىدى:

ــ قەيەردە ئولتۇرىدۇ؟

ــ ئەترەپشان شىپاڭنىڭ كەينىدىكى شاپتۇل تۈۋىدە، ــ دېدى شۆيەن.

زىجۇەن بۇنى ئاڭلاپلا، ئالمان ـ تالمان قولىدىكى يىڭنە ـ يىپنى قويۇپ، شۆيەنگە:

ــ سەن مۇشۇ يەردە مىدىرلىماي ئولتۇرۇپ تۇر، خېنىم ئويغىنىپ مېنى سوراپ قالسا، ھازىرلا كېلىدۇ، دەپ قويغىن، ــ دېدى ـ دە، بامبۇكزار سارايدىن چىقىپ باۋيۇينى ئىزدەپ ماڭدى. باۋيۇينىڭ ئالدىغا كېلىپ، كۈلگىنىچە:

ــ مەن ھەممىزنىڭ پايدىسى ئۈچۈن ئاشۇ گەپنى قىلىۋىدىم. ئۇنىڭغا خاپا بولۇپ، بۇ شامالدىق يەرگە كېلىپ يىغلاپ ئولتۇرغانلىرى نېمىسى؟ ئاغرىپ ـ تارتىپ قالسىلا قانداق بولىدۇ ! ــ دېدى.

ــ كىم خاپا بوپتۇ ! ــ دېدى باۋيۇي ئىتتىكلا كۈلۈپ، ــ سېنىڭ گېپىڭ ئورۇنلۇق بولغىنى ئۈچۈن ئويلىنىپ قالدىم. بۇلار بۇنداق دەۋاتقان يەردە، باشقىلارنىڭمۇ شۇنداق دېيىشى تۇرغان گەپ، مۇشۇنداق كېتىۋەرسەم ھەممە خەق بارا ـ بارا مەندىن بىزار بولىدۇ، دەپ ئويلاپ، كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ ئولتۇردۇم.

زىجۇەن ئۇنىڭغا يېقىن ئولتۇرۇۋاتقان باۋيۇي كۈلۈپ، ئۇنىڭغا:

ــ بايا ئۇدۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ گەپ قىلسام مېنىڭدىن قېچىۋىدىڭ، ئەمدى بىقىنمىغا كىرىپ ئولتۇرىسەنغۇ؟ ــ دېدى.

ــ ئۇنتۇپ قاللىمۇ؟ ــ دېدى زىجۇەن، ــ قايسى كۈنى ئاكا ـ سىڭىل ئىككىلىرى گەپلىشىپ ئولتۇرۇشقانلىرىدا، جاۋ كىچىك ئاپا كىرىپ قېلىپ گەپلىرى ئۇزۇلۈپ قالغان. بايا ئۇنىڭ تالاغا چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، سىلىدىن شۇ گەپنى سوراي دەپ كەلدىم. شۇ كۈنى سىلى دەييۇي خېنىمغا «قارلىغاچ چاڭگىسى» دەپ گەپنىڭ ئۇچىنى چىقىرىپلا ئايىغىنى دېمىگەنىدىلە، شۇنىڭدىن كېيىن بۇ توغرىدا زادى ئېغىز ئاچمىدىلا، مەن سىلىدىن شۇنى سوراي دەپ يۈرەتتىم.

ــ بۇ ئانچىمۇ مۇھىم ئىش ئەمەس، ــ دېدى باۋيۇي، ــ باۋچەي ئاچامۇ بۇ يەرگە مېھمان تۇرسا، دەييۇي سىڭلىم قارلىغاچ چاڭگىسىنى ئۇزۇلدۇرمەي يېيىشكە توغرا كېلىپ، ئۇنى باۋچەي ئاچامدىنلا ئېلىۋەرسە، مېنىڭچە، بۇ ئانچە تارتىنمىغاندەك ئىش بولۇپ قالمىدىكەن، خان ئانامدىن سوراشمۇ ئەپسىز ئىكەن، شۇڭا چوڭ ئانامغا گەپنىڭ ئازراق ئۇچىنى چىقىرىپ قويۇۋىدىم، چوڭ ئانام فېڭجيې ئاچامغا دېگەن ئوخشايدۇ. ئۇنىڭغا دەيدىغىنىم ئاشۇ گەپ ئىدى، لېكىن ھەممىسىنى دەپ بولمىغان، ھازىر ئاڭلىسام، سىلەرگە كۈنىگە بىر سەر قارلىغاچ چاڭگىسى بېرىلمىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ گەپمۇ تۈگىمەي ئەمدى.

ــ سىلى دەپتىكەنلا ـ دە، بايا. بۇنداق كۆڭۈل بۆلگەنلىرىگە رەھمەت ئېيتساق بولغۇدەك. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم نېمانداق ھەركۈنى بىر سەر قارلىغاچ چاڭگىسى ئەۋەتكۈزۈپ بېرىدىغاندۇ، دەپ ھەيران بولۇۋىدۇق. ئەسلىدە مۇنداق گەپ ئىكەن ئەمەسمۇ ــ دېدى زىجۇەن.

ــ ئۇنى ھەر كۈنى يەۋەرسە، ئىككى ـ ئۈچ يىلغىچە ئۇزۇلدۇرمەي يېسە چوقۇم ساقىيىپ كېتىدۇ، ــ دېدى باۋيۇي

كۆلۈپ.

ــ بۇ يەردە ئۇنى يەپ ئۆگىنىپ قالسا، كېلەر يىلى ئۆيىگە قايتىپ كەتكەندە ئۇنى سېتىۋېلىپ يەيدىغان بىكار پۇل نەدە ئىكەن؟ ــ دېدى زىجۈەن.

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى ۋە ئالدىراپ ئۇنىڭدىن سورىدى:

ــ كىم قايتىپ كەتمەكچى؟

ــ سىڭىللىرى سۇجۇغا كەتمەكچى، ــ دېدى زىجۈەن.

ــ يەنە قۇرۇق گەپ قىلغىلى تۇردۇڭ، ــ دېدى باۋيۇي كۆلۈپ، ــ ئۇنىڭ يۇرتى سۇجۇ بولسىمۇ، لېكىن ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ قارايدىغان ئادىمى بولمىغاچقا، بۇ يەرگە ئالدۇرۇۋالغان تۇرساق، كېلەر يىلى قايتىپ كەتسە كىمنىڭكىگە بارىدۇ؟ دېمەك، سەن يالغان گەپ قىلىۋاتىسەن.

زىجۈەن سوغۇققىنا كۆلۈپ قويدى:

ــ سىلى خەقنى بۆلەكچىلا كەمسىتىدىكەنلا، يالغۇز سىلەرنىڭ جيا خانىدانىڭلارلا چوڭ جەمەت، كۆپ جانلىق، سىلەردىن باشقا ئادەمنىڭ بىرلا ئاتا ـ ئانىسى بولۇپ، باشقا ھېچقانداق ئۇرۇق ـ ۋۇجۇدى بولمايدىكەن ـ دە؟ بىزنىڭ خان قىزنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئانىسىدىن كىچىك قالدى، گەرچە تاغلىرى بولسىمۇ ئۆز ئاتا ـ ئانىسىغا ئوخشىمايدۇ، بىرقانچە يىل قېشىمدا تۇرسۇن، دەپ ئىچ ئاغرىتىپ بۇ يەرگە ئالدۇرۇۋالغان. دەييۇي خېنىمۇ چوڭ بولۇپ ياتلىق قىلىندىغان چاغدا ئۇنى ئەلۋەتتە، لىن ئائىلىسىگە ئاپىرىپ قويۇشقا توغرا كېلىدۇ ـ دە. لىن جەمەتىنىڭ قىزى سىلەرنىڭ جيا جەمەتىڭلاردا ئۆمۈر بويى تۇرسا بولامتى؟ لىن ئائىلىسى نامراتلىشىپ يەيدىغىنى يوق دەرىجىگە يەتكەن تەقدىردىمۇ، ئۇلار ئەجدادىدىن تارتىپ ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەر، ھەرگىزمۇ ئۆزىنىڭ بالىسىنى تۇغقانلىرىنىڭ قولىغا قارىتىپ قويۇپ، كۆلكىگە قېلىشنى خالىمايدۇ. شۇڭا، بالدۇر بولسا كېلەر يىلى ئەتىيازدا،

كېچىكسە كۈزدە قايتىپ كېتىدۇ، ناۋادا بۇ يەردىكىلەر ئاپىرىپ قويمىسا، لىن جەمەتىدىكىلەردىن بىرەرسى كېلىپ ئەكېتىدۇ. قايسى كۈنى ئاخشىمى دەييۈي خېنىم مېنى سىلىگە ئېيتىپ قوي، كىچىك چېغىمىزدا ئوينىغان ئويۇنچۇقلاردىن مەن سوۋغا قىلغانلىرىمنى تەخلەپ ماڭا قايتۇرۇپ بەرسۇن، دېگەنىدى، ئۆزىمۇ سىلىنىڭ ئۇنىڭغا سوۋغا قىلغانلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىمەن، دەپ تەخلەۋاتىدۇ.

بۇ گەپ باۋيۈيگە قاتتىق تەسىر قىلىپ، گويا بېشىدا چاقماق چېقىلغاندك بولدى. زىجۈەن ئۇنىڭ نېمەدەپ جاۋاب بېرىدىغانلىقىنى خېلىغىچە كۈتتى. زۇۋان سۈرمەي ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ياندۇرۇپ سوراي دەپ تۇرۇشىغا، چىڭۋېن باۋيۈينى ئىزدەپ كېلىپ قالدى:

— بۇ يەردە ئىكەنلىغۇ، سىلىنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم چاقىرتىپتۇ.

— بۇ دەييۈي خېنىمنىڭ كېسىلىنى سورىۋىدى، ئۇنىڭغا ياخشى بولۇپ قالدى دەپ شۇنچە دېسەممۇ ئىشەنمەيۋاتىدۇ، سەن ئۇنى ئېلىپ كەتكىنە، — زىجۈەن شۇنداق دەپلا كۈلگەن پېتى هۇجرىغا قايتىپ كەتتى.

چىڭۋېن باۋيۈينىڭ خۇدىنى يوقىتىپ ئولتۇرغانلىقىنى، باش - كۆزىدىن تەر قۇيۇلۇپ، يۈزىنىڭ كۆپجۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنى قولىدىن تارتقىنىچە ئارامبەخش هويلىغا ئېلىپ كەلدى. شىرېن ئۇنىڭ بۇ هالىتىنى كۆرۈپ هودۇقۇپ قالدى ۋە هاۋانىڭ تەسىرىدىن قىزىق بەدىنى شامالداپ قالغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدى. باۋيۈي شامال تېگىپ قىزىپ قالغان بولسىغۇ كارى چاغلىق ئىدى، لېكىن كۆز قارىچۇقلىرى قىمىرلىماي قادىلىپلا قالغاندەك تۇراتتى، جاۋىغىيىدىن شۆلگەي ئاقاتتى، خۇدىنى بىلمەيتتى، ياستۇق قويۇپ بەرسە ئۇخلايتتى، يۆلىسە ئولتۇراتتى، چاي قۇيۇپ بەرسە ئىچەتتى. دېدەكلەر، خىزمەتكارلار ئۇنىڭ بۇ هالىتىنى كۆرۈپ پايپېتەك بولۇشتى، دېۋەڭلىك قىلىپ

جيا ئانىغا مەلۇم قىلىشقىمۇ پېتىنالمىدى، ئالدى بىلەن لى ئېمىكئانىغا ئادەم ئەۋەتىپ ئۇنى چاقىرىپ كېلىشتى. لى ئېمىكئانا كېلىپ ئۇنىڭغا بىردەم قاراپ تۇرۇپ كېتىپ، ئۇنىڭدىن گەپ سوراپ باقتى، ئۇ جاۋاب بەرمەيتتى. تومۇرىنى تۇتۇپ كۆردى، ئۇستۇنكى كالپۇكىدىكى ئاراچنى بىر - ئىككى چىمدىپ قويدى، تىرناق شۇنچە پېتىپ كەتسىمۇ، ئاغرىقنى سەزمەيتتى. ئۇنى كۆرۈپ، لى ئېمىكئانا:

— ۋاي بولماپتۇ ! — دەپ ۋارقىرىغىنىچە بېشىنى تۇتۇپ ئۇن سېلىپ يىغلاشقا باشلىدى. شىرىن هودۇقۇپ كېتىپ مومايىنى تارتىشتۇرۇپ:

— ۋاي ئانكا، ئۇنىڭ كېسىلى زادى قانداق، بىزگە ئېيتسىلا، بىز بېرىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلايلى. هېچنېمىدىن هېچنېمە يوق نېمانداق يىغلايلا ! — دېدى.

— ئەمدى بۇ بولالمىغۇدەك ! ئىسىت مېنىڭ شۇنچە باققانلىرىم ! — لى ئېمىكئانا هە دەپ ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلاپ، ياستۇق قۇچاقلاپ يىغلايتتى.

شىرىن ئۇنى كۆپنى كۆرگەن، تەجرىبىسى بار، دەپ چاقىرتىپ كەلگەندى، ئەمدى ئۇنىڭ بۇنداق دەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، راست ئوخشايدۇ دەپ ئىشەندى - دە، ئۆزىمۇ قوشۇلۇپ يىغلىغىلى تۇردى. چىڭۇېن ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ بايا كۆرگەنلىرىنى ئېيتىپ بېرىۋىدى، شىرىن بۇنى ئاڭلاپ ئالمان - تالمان بامبۇكزار سارايغا كەلدى، زىجۇەن دەييۇيگە دورا ئىچۈرۈۋاتاتتى. ئۇ هېچنېمىگە قارىماستىنلا زىجۇەننىڭ قېشىغا كېلىپ:

— سەن بايا باۋيۇيگە نېمە دېگەن؟ سەن بېرىپ ئۇنىڭ قانداق هالەتتە ياتقانلىقىنى كۆرۈپ باق ! ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا ئۆزۈڭ بېرىپ مەلۇم قىل، مېنىڭ كارىم يوق ! — دېدى - دە، ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى.

دەييۇي شىرىننىڭ چىرايىدىكى بۇنداق هودۇقۇش ئارىلاش

غەزەپنى، كۆزلىرىدىكى ياش يۇقىنى، يۈرۈش - تۇرۇشىدىكى بۇ چوڭ ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ تەشۋىشلەندى - دە، ئۇنىڭدىن:

— نېمە بولدى؟ — دەپ سورىدى.

شىرىن ئۆزىنى بىرئاز بېسىۋېلىپ، يىغلىغىنىچە جاۋاب بەردى:

— زىجۇەن خان ئاغىچا ئۇنىڭغا نېمە دېگەنتىكىنتاڭ، ئۇ هاماقەتنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، پۈت - قوللىرى مۈزلاپ، بىر ئېغىز گەپمۇ قىلماي، لى ئانكام چىمدىپ باقسىمۇ هېچنېمىنى سەزمەي نىمجان بولۇپ ياتىدۇ ! هەتتا لى ئانكاممۇ، ئىش چاتاق، دەپ ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلاپ ئۇن سېلىپ يىغلاۋاتىدۇ، بۇ چاغقىچە ئۆلۈپمۇ قالدىمىكىن تېخى !

دەييۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، لى ئېمىكئانا كۆپنى كۆرگەن كاداڭ ئايال، ئۇ تۇگىدى دېگەن بولسا راستلا تۇگىگەن ئوخشايدۇ، دەپ «هۆ» دەپلا ئىچكەن دورىلىرىنى قۇسۇۋەتتى. ئۇچەي - باغرى سىيرىلىپ، يۇرىكى كاۋاپ بولغاندەك بولۇپ كەتتى، قاتتىق يۆتىلىپ تېلىقىپلا قالدى. چىرايى كۆكىرىپ، كۆزلىرى چىكىلىپ، دېمى سىقىلىپ بېشىنى كۆتۈرەلمەي قالدى. زىجۇەن ئىتتىك قېشىغا كېلىپ دۇمبىسىگە ئاستا ئۇردى، دەييۇي ياستۇقنى قۇچاقلىغىنىچە بىردەم دېمىنى ئېلىۋېلىپ، ئاندىن زىجۇەننى ئىتتىرىپ تۇرۇپ:

— دۇمبەمگە ئۇرمايلا قوي ! ئۇنىڭدىن كۆرە بوينۇمغا سىرتماق سېلىپ بوغۇپلا ئۆلتۈرۈۋەتكىنىڭ تۈزۈك، — دېدى.

— ئۇنىڭغا باشقا هېچقانداق گەپ قىلغۇنۇم يوق، قىلغۇنۇم پەقەتلا بىر - ئىككى ئېغىز چاقچاق گەپ، شۇنى راست دەپ قالغان ئوخشايدۇ، — دېدى زىجۇەن.

— سەن ئۇنىڭ هەرقانداق چاقچاق گەپكە راست دەپ ئىشىنىپ قالىدىغان سارىڭ ئىكەنلىكىنى بىلمەمتىڭ؟ — دېدى شىرىن.

— سەن ئۇنىڭغا نېمە دېگەن؟ — دېدى دەييۇي، — چاپسان بېرىپ ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ قوي، بەلكىم هوشىغا كېلىپ قالار.

زىجۇەن دەررۇلا كارىۋاتتىن چۈشۈپ، شىرىن بىلەن ئارامبەخش ھويلىغا ئۆتتى. جيا ئانا بىلەن ۋاك ئاغىچا خېنىم قاتارلىقلار قاچانلاردىدۇر بۇ يەرگە كېلىپ بوپتىكەن. جيا ئانا زىجۇەننى كۆرۈشى بىلەنلا، كۆزلىرىدىن غەزەپ ئوتى ياندى ـ دە، تىللاپلا كەتتى:

ـــ ھوي جۇڭاينىمەك، ئۇنىڭغا نېمە دېگەنسەك؟

ـــ بىرنەچچە ئېغىز چاقچاق گەپ قىلىۋىدىم، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق گەپ بولۇنمىغان، ـــ دېدى زىجۇەن ئىتتىكلا.

كىمنىڭمۇ خىيالىغا كەلسۇن، باۋيۇي زىجۇەننى كۆرۈپلا «ۋايجان» دەپ ۋارقىراپلا يىغلاپ كەتتى. بۇنى كۆرۈپ ھەممەيلەننىڭ يۈرىكى جايىغا چۈشتى.

جيا ئانا باۋيۇينى زىجۇەن رەنجىتىپ قويغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ، زىجۇەننىڭ قولىدىن تارتىپ، تىزلىنىپ باۋيۇيدىن كەچۈرۈم سوراشقا بۇيرۇق قىلدى. لېكىن باۋيۇي، زىجۇەننىڭ قولىدىن كاپلا قىلىپ تۇتۇۋېلىپ زادىلا قويۇپ بەرمەي:

ـــ كەتسەڭلار، مېنىمۇ بىللە ئېلىپ كېتىڭلار ! ـــ دەپ تۇرۇۋالدى.

باۋيۇينىڭ بۇ سۆزىنى ھېچكىم چۈشىنەلمەي، كېيىن زىجۇەندىن تەپسىلىي سوراپ، زىجۇەننىڭ دەييۇي سۇجۇغا قايتىپ كېتىدۇ، دېگەن بىر ئېغىز چاقچىدىن ئۇنىڭ مۇشۇ ھالەتكە چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلىشتى.

جيا ئانا كۆز يېشى قىلىپ:

ـــ مەن تېخى بىرەر چوڭ ئىش يۈز بەرگەن ئوخشايدۇ، دەپتىكەنمەن ! بايا ئۇنى مۇشۇ ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويغان مۇشۇ بىر ئېغىز چاقچاق گەپ ئىكەن ـ دە، ـــ دېدى. ئاندىن يەنە زىجۇەنگە قاراپ، ـــ قارا سېنى، ئادەتتە ئەقىللىك، زېرەك ئىدىڭغۇ، ئۇنىڭ تەلۈلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، بىكاردىن ـ بىكار ئۇنى ئالداپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ـــ دېدى.

شۆ ھامما جيا ئانىغا تەسەللى بەردى:

ـــ باۋيۇي باغرى يۇمشاق بالا، دەيبۇي قىز بۇ يەرگە كىچىك كېلىپ، ئاكا ـ سىڭىل ئىككىسى بىر ئۆيدە چوڭ بولۇشقان، ئىككىسى باشقا ئاكا ـ سىڭىللارغا زادى ئوخشىمايدۇ. نەشتەر ئۇرغاندەك قىلىپ، بىركىمنى كېتىدىغان بولدى دېسە، باۋيۇيدەك باغرى يۇمشاق گۆدەك بالا بۇياقتا تۇرسۇن، باغرى قاتتىق چوڭ ئادەملەرنىڭمۇ كۆڭلى يېرىم بولىدۇ، بۇ چوڭ كېسەلمۇ ئەمەس، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، خان ئاچا، خاتىرجەم بولۇشسىلا، بىر ـ ئىككى قېتىم دورا ئىچسىلا تۈزىلىپ كېتىدۇ.

شۇ ئارىدا بىرسى خەۋەر قىلىپ كىردى:

ـــ لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بىلەن لەي دانىڭ ئايالى غوجامنى كۆرگىلى كەپتۇ.

ـــ ئۇلارنى جۇڭتىپ قويۇپتۇق، چاقىرىڭلار، كىرىپ كۆرسۇن، ـــ دېدى جيا ئانا.

باۋيۇي «لىن» دېگەن سۆزنى ئاڭلىشى بىلەنلا، كارىۋاتتا ئېغىناپ غەلۋە قىلغىلى تۇردى:

ـــ ۋاي بولمىدى، لىن ئائىلىسىدىكىلەر ئۇلارنى ئالغىلى كەپتۇ، ئۇلارنى چاپسان كەتكۈزۈۋېتىڭلار!

بۇنى كۆرۈپ جيا ئانمۇ دەررۇلا:

ـــ كەتكۈزۈۋېتىڭلار! ـــ دېدى. ئاندىن يەنە ئۇنى بەزلەشكە كىرىشتى، ـــ بۇلار لىن ئائىلىسىدىكى كىشىلەر ئەمەس. لىن ئائىلىسىدىكىلەر ئۆلۈپ تۈگىگەن، ئۇنى ئېلىپ كېتىدىغان ئادىمىمۇ يوق، خاتىرجەم بولغىن!

ـــ كىم بولسا بولسۇن، سىڭلىم لىن دەيبۇيدىن باشقا ھېچكىمنىڭ فامىلىسى لىن بولمىسۇن!

ـــ لىن فامىلىلىكتىن ھېچكىم كەلگىنى يوق، لىن فامىلىلىكلا ئادەم بولسا ھەممىسىنى كەتكۈزۈۋەتتۇق، ـــ دېدى جيا ئانا. ئاندىن ئۇ يەنە خىزمەتكار ئاياللار بىلەن دېدەكلەرگە شۇنداق دەپ تاپىلىدى، ـــ بۇنىڭدىن كېيىن لىن جىشياۋنىڭ ئايالى باغقا كىرمەسۇن، سىلەرمۇ «لىن» دېگەن سۆزنى ئېغىزغا

ئالغۇچى بولماڭلار، باللىرىم ! بۇ گېپىمنى قۇلىقىڭلاردا چىڭ تۇتۇڭلار جۇمۇ !

خىزمەتكار ئاياللار بىلەن دېدەكلەر خوش دېيىشىپ، كۇلگۇسى كەلسىمۇ كۇلۇشكە جۇرئەت قىلالمىدى.

شۇ ئاردىدا بىردىنلا باۋيۇيىنىڭ كۆزى تەكچىگە قويۇقلۇق خىلمۇخىل نەقىش چىقىرىلىپ ئالتۇن ھەل بېرىلگەن پەرەڭ كېمىسىنىڭ مودىلىغا چۈشتى ـ دە، قولى بىلەن ئۇنى كۆرسىتىپ، يەنە ۋارقىراشقا باشلىدى:

ـــ ئەنە ئاۋۇ ئۇلارنى ئالغىلى كەلگەن كېمە ئەمەسمۇ؟ قىرغاقتا ساقلاپ تۇرۇپتۇغۇ !

جيا ئانا دەررۇ ئۇنى ئېلىۋېتىشكە بۇيرۇدى. شىرىن ئىتتىك بېرىپ كېمىنى ئېلىۋەتتى. باۋيۇي ئۇنىڭغا قولىنى سوزدى، شىرىن كېمىنى بېرىۋىدى، باۋيۇي ئېلىپلا يوتقىنىنىڭ ئىچىگە تىقىۋالدى ۋە كۇلۇپ قويۇپ:

ـــ ئەمدى كېتەلمەيدىغان بولدى ! ـــ دېدى، لېكىن زىجۇەننى زادىلا قويۇپ بەرمىدى.

شۇ ئاردىدا خىزمەتكار ئاياللىدىن بىرسى كىرىپ:

ـــ تېۋىپ كەلدى، ـــ دەپ خەۋەر قىلدى.

ـــ چاپسان كىرسۇن ! ـــ دېدى جيا ئانا بۇيرۇق بېرىپ.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، شۆ ھامما، باۋچەي قاتارلىقلار ۋاقىتىنچە ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كېتىشتى. جيا ئانا باۋيۇيىنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى. ۋاڭ تېۋىپ ئۆيگە كىرىپ، ئۆيدە ئادەمنىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپلا ئىتتىك بېرىپ جيا ئانىغا سالام بەردى، ئاندىن باۋيۇيىنىڭ تومۇرىنى تۇتتى. زىجۇەن نائىلاج يەرگە قارىۋالدى. ۋاڭ تېۋىپمۇ ئۇنىڭ ئۆزىدىن قاچمىغانلىقىنى چۈشىنەلمەي، باۋيۇيىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ بولۇپ ئورنىدىن تۇردى ۋە شۇنداق دېدى:

ـــ بەگزادىمىزگە تەگكەن كېسەل قاتتىق دەرد ـ ئەلەمدىن بولغان ھېرىسلىك كېسىلى ئىكەن. كونىلارنىڭ ئېيتىشىچە:

«بەلغەم مىزاجدىن بولغان ھېرىسلىك بىرنەچچە تۈرلۈك بولىدۇ: بىرسى شۇكى، كەم ماغدۇرلۇقتىن زەئىپلىشىپ، يېگەن تائامنى ھەزىم قىلالماي، بەلغەم چىرماپ ھېرىسلىكنى پەيدا قىلىدۇ؛ يەنە بىرسى شۇكى، قاتتىق چېچىلىپ جۈدۈنى تۇتقانلىقتىن بىردىنلا سەپرا ئۆرلەش بىلەن ھېرىسلىككە مۇپتىلا بولىدۇ ۋە يەنە بىرسى شۇكى، قاتتىق دەرد ـ ئەمەلدىن بوغۇنۇقۇپ ھېرىسلىك قوزغىلىدۇ.» مەزكۇر بەلغەم مىزاجدىن بولغان ھېرىسلىك كېسىلى قاتتىق دەرد ـ ئەلەم ۋەجىدىن بىردەملىك بوغۇنۇقۇش سەۋەبى بىلەن بولغان كېسەل ئىكەن، بۇ كېسەل يۇقىرىدا ئېيتىلغانلىرىدىن يەتكىلىرەك.

ـــ بۇ كېسەل خەتەرلىكمۇ قانداق، شۇنىلا دەڭ، كىم سىزنى دورا كىتابىنى يادلاپ بەرسۇن دەپتۇ؟ ـــ دېدى جيا ئانا.

ۋاڭ تېۋىپ ئالدىراپ جيا ئانىغا تەزىم قىلىپ، كۈلگەن پېتى:

ـــ خەتەرلىك ئەمەس، خەتەرلىك ئەمەس، ـــ دېدى.

ـــ راستلا خەتەرلىك ئەمەسمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى جيا ئانا.

ـــ راستلا خەتەرلىك ئەمەس، بۇنى كەمىنىلىرى ھۆددىگە ئالالايمەن، ـــ دېدى ۋاڭ تېۋىپ.

ـــ ئەمىسە، تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ دورا يېزىپ بېرىڭ، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ ئەگەر بەرگەن دورىڭىز شىپالىق بەرسە، سىزگە ئايرىم سوۋغات تەييارلاتقۇزۇپ، نەۋرەمنى ئالدىڭىزغا رەھمەت ئوقۇپ باش قويۇشقا ئەۋەتىمەن. ناۋادا، بىرەر پېشكەللىككە ئۇچراپ قالسا، ئادەم ئەۋەتىپ خانلىق شىپاخانىنىڭ داتاڭلىرىنى بۇزدۇرۇۋېتىمەن.

ۋاڭ تېۋىپ نەچچە پۈكۈلۈپ تەزىم قىلىپ، ھەجايغان بويى:

ـــ ھەشقاللا، رەھمەت، ـــ دەۋەردى.

ئۇ جيا ئانىنىڭ: «ئايرىم سوۋغات تەييارلاتقۇزۇپ باۋيۇينى باش قويۇشقا ئەۋەتىمەن» دېگەن سۆزىنىلا ئاڭلاپ، ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي، «ھەشقاللا ـ رەھمەت» دەۋەرگەندى، لېكىن ئاخىرىدىكى «خانلىق شىپاخانىنى بۇزدۇرۇۋېتىمەن» دېگەن گەپنى ئاڭلىماي

قېلىپ، ئۇنىڭغىمۇ «ھەشقاللا ـ رەھمەت» دەۋەرگەچكە، جيا ئانا باشلىق ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

بىردەمدىن كېيىن، دورا قەغىزى بويىچە دورا تەييارلىنىپ باۋيۇيگە ئىچۈرۈلۈۋىدى، دېگەندەكلا باۋيۇي بۇرۇنقىدىن خېلى تىنچىپ قالدى، لېكىن زىجۇەننى زادىلا قويۇپ بەرمىدى:

ـــ ئەگەر بۇنى قويۇپ بەرسەم ئۇلار سۈجۇغا كېتىپ قالىدۇ، ـــ دەيتتى ئۇ.

جيا ئانا بىلەن ۋاقى ئاغىچا خېنىم نائىلاج زىجۇەننى باۋيۇينىڭ قېشىدا قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا دەييۇينى كۈتۈشكە خۇپونى ئەۋەتتى، دەييۇي شۆيەننى باۋيۇينىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇشقا پات ـ پات ئەۋەتىپ تۇردى، كەچتە باۋيۇي بىرئاز ئارام تاپقاچقا، جيا ئانا، ۋاقى ئاغىچا خېنىم قاتارلىقلار قايتىپ كېتىشتى. كېچىچە بىرقانچە قېتىم ئادەم ئەۋەتىپ ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى. لى ئېمىكئانا باشچىلىقىدا سۇڭ ئانكا قاتارلىق بىرنەچچە ياشانغان مومايلار باۋيۇيگە كۆڭۈل قويۇپ قاراشتى. زىجۇەن، شىرېن، چىڭۈېنلەر كېچە ـ كۈندۈز ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ يېنىدىن ئايرىلمىدى. بەزىدە باۋيۇي ئۇخلاۋېتىپ چۈشەكەپ، چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتەتتى ـ دە، يا يىغلاپ دەييۇي كېتىپتۇ دەپ، يا بولمىسا، ئۇنى ئالغىلى ئادەم كەپتۇ، دەپ جۆيلۈيتتى. ئاشۇنداق چۆچۈگەن، جۆيلۈگەن چاغلىرىدا زىجۇەن ئۇنىڭغا تەسەللى بەرسە، ئاندىن تىنچلىناتتى.

جيا ئانا ئىللەتنى قوغلاپ جانىنى قوغدايدىغان كۈمۈلا، كۆڭۈلنى ئېچىپ ئەقىلنى روشەن قىلىدىغان تالقان دېگەندەك بىرىنچى دەرىجىلىك دورا قەغىزى بويىچە مەخپىي ياسالغان دورىلارنى پات ـ پات ئەۋەتىپ ئۇنىڭغا ئىچۈرۈپ تۇردى. ئەتىسى باۋيۇي يەنە ۋاقى تېۋىپنىڭ دوراسىنى ئىچتى، بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاستا ـ ئاستا ساقىيىشقا باشلىدى. باۋيۇي كۆڭلىدە ھەممىنى بىلىپ ياتاتتى، زىجۇەننىڭ كېتىشىدىن ئەنسىرەپلا قەستەن شۇنداق تەلۈلىك قىلغانىدى. زىجۇەنمۇ قىلغان چاقچىقىغا شۇ

كۆندىن باشلاپ قاتتىق پۇشايمان يېدى، ئەمدى باۋيۇينىڭ يېنىدىن نېرى بولالماي كېچە ـ كۈندۈز جاپا تارتقان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن زادىلا ئاغرىنمىدى. كۆڭلى ئورنىغا چۈشۈپ خاتىرجەم بولۇپ قالغان شىرىن زىجۈەنگە قاراپ ھىجىيىپ:

ـــ ئۆزۈڭ تاپقان بالانى ئۆزۈڭ كېلىپ داۋالىغىنىڭ ئوبدان بولدى. سەن بىزنىڭ ئەخمەق غوجىنىڭ «سۈنى كۆرمەي ئىشتان سالمىدىغان» مىجەزىنى بىلمەيدىكەنسەن ـ دە. بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىشارمىزكىنتاڭ، ـــ دېدى.

ھازىرچە بۇ گەپ مەشھەدە تۇرۇپ تۇرسۇن.

شۇ كۈنلەردە شياڭيۈن ساقىيىپ قالغانىدى. ئۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك كېلىپ باۋيۇينى يوقلاپ تۇردى. باۋيۇينىڭ خۇدىنى بىلگەنلىكىنى كۆرۈپ، كېسەل چېغىدا قىلغان تەلۈلۈكلىرىنى ئۆزىگە دوراپ كۆرسەتتى، بۇنىڭدىن باۋيۇينىڭ ئۆزىمۇ ياستۇقىنى قۇچاقلىغىنىچە قاتتىق كۈلۈۋەتتى. ئەسلىدە ئۇ دەسلەپ قىلغان قىلىقلىرىنى ھەقىقەتەن بىلمەيتتى، ئەمدىلىكتە باشقىلارنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپ ئۇنىڭغا ئىشەنمىدى. ئۆي دېدەكلەردىن خالىي قالغان چاغدا، زىجۈەن ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى، باۋيۇي ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن:

ـــ نېمىشقا مېنى قورقاتتىڭ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ئوينىشىپ گوللاپ قويسام، سىلى ئۇنى راست دەپ چاغلاپلا، ـــ دېدى زىجۈەن.

ـــ دېگەن گەپلىرىڭ ئورۇنلۇق، راستىتەك تۇرسا، ئۇنى قانداق چاقچاق گەپ دېگىلى بولىدۇ؟ ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ ئۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزۈم توقۇغان، ـــ دېدى زىجۈەن، ـــ لېكىن ئائىلىسىدە ھازىر راستلا ئادەم قالمىدى، بار دېگەندىمۇ ناھايىتى يىراق ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىلا بار، لېكىن ئۇلار ھازىر سۈجۈدا ئەمەس، ھەرقايسى ئۆلكىلەردە سەرگەردان بولۇپ يۈرىدۇ. ئۇلاردىن بىرسى دەييۇي خېنىمنى ئالغىلى كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ھەرگىز ئۇنى كەتكۈزمەيدۇ.

ـــ چوڭ ئانام ئۇنىڭ كېتىشىگە ماقۇل دېگەن ھالەتتىمۇ مەن ئۇنىمايمەن ! ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ راستىلا ئۇنىمامىلا؟ ـــ دېدى زىجۇەن كۈلۈپ، ـــ ئېغىزلىرىنىڭ ئۇچىدىلا دەپ قويغان گەپتۇ بۇ. سىلى ئەمدى چوڭ بولدىلا، ھەتتا چايىمۇ ئىچۈرۈلۈپ بولدى، ئىككى - ئۈچ يىلدىن كېيىن ئۆيلەنسىلە، باشقىلار كۆزلىرىگە كۆرۈنەمتى؟

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، چۆچۈپ سورىدى:

ـــ كىم چاي ئىچۈرۈپتۇ؟ كىمگە ئىچۈرۈپتۇ؟

ـــ چاغاندا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ باۋچىنگە چاي ئىچۈرىمەن دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ قالدىم، بولمىسا ئۇنىڭغا شۇنچىلىك كۆيۈنۈپ كېتەمتى؟ ـــ دېدى زىجۇەن كۈلۈپ.

ـــ مېنى ھەممە ئادەم ئەخمەق دېيىشىدۇ، سەن مېنىڭدىنمۇ ئۆتۈپ كەتكەن ئەخمەق ئىكەنسەن، ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ـــ بۇ بىر چاقچاق گەپ. ئەمەلىيەتتە، ئۇنى باش مىرزا بېگىمنىڭ ئوغلىغا بېرىدىغان بولۇپ چاي ئىچۈرۈپ قويغان. ئەگەر ئۇنى ماڭا ئېلىپ بەرمەكچى بولۇشقان بولسا، مەن مۇشۇ ھالەتكە چۈشۈپ قالاتتىمۇ؟ ئۆتكەن قېتىم مۇشۇ ھەقتە قەسەم ئىچىپ بۇ قاشتاشنى يانجۇەتمەكچى بولغىنىمدا، سەن ماڭا نەسىھەت قىلغان ئەمەسمۇ؟ كېسىلمىنىڭ ساقايغىنىغا بىرنەچچە كۈن بولمايلا سەن يەنە چىشىمغا تەگكىلى تۇردۇڭ ! ـــ ئارقىدىن ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ تۇرۇپ يەنە شۇنداق دېدى، ـــ مۇشۇ تاپىنىڭ ئۆزىدىلا ئۆلگەن بولسام، يۈرىكىمنى سۇغۇرۇۋېلىپ كۆرۈپ باققان بولساڭلار، ئاندىن ئەت - پەت، سۆڭەك - پۈڭەكلىرىم كۆيۈپ كۈلگە ئايلانسا، كۈللىرىم تۈتۈن بولۇپ، بوران ئۇنى تەرەپ - تەرەپكە تارىتىۋەتكەن بولسا خويمۇ ئوبدان بولاتتى ! ـــ ئۇ سۆزلەۋاتقاندا كۆزلىرىدىن يەنە ياش قۇيۇلدى.

زىجۇەن دەررۇ ئۇنىڭ ئاغزىنى ئېتىۋېلىپ، ئۇنىڭ يېشىنى سۈرتتى، ئاندىن كۈلۈپ، ئالدىراپ چۈشەندۈرگىلى تۇردى:

ـــ ئۇنچىلا تىتىلداپ كەتمىسىلە. بۇ ئىش توغرىسىدا مەن

ئىچىم تىتىلداپ يۇرگەچكە، سىلىنى سىناپ باققانىدىم.

باۋيۇي بۇ گەپتىن تېخىمۇ ھەيران بولۇپ، يەنە سورىدى:

ــ سېنىڭ نېمىگە ئىچىڭ تىتىلدايتتى؟

ــ سىلىگىمۇ مەلۇم، ــ دېدى زىجۇەن كۈلۈپ، ــ مەن لىن ئائىلىسىنىڭ ئادىمى ئەمەس، مەنمۇ خۇددى شىرېن، يۇەنياڭلارغا ئوخشاشلا دېدەك. مېنى پەقەت لىن دەييۇي خېنىمغا خىزمەتكە سالسۇن دەپ بەرگەن، ئۇ خېنىمىمۇ مەن بىلەن قەۋەتلا ئوبدان چىقىشىپ قالدى، مېنى سۇجۇدىن ئېلىپ كەلگەن دېدەكلىرىدىن نەچچە باراۋەر ياخشى كۆرىدۇ، ئىككىمىز بىر ـ بىرىمىزدىن بىردەمۇ ئايرىلالمايمىز. مەن ئۇنى سۇجۇغا قايتىپ كېتەمدىكىن دەپ يۈرىكىم سۇ، ئۇ كېتەمدىغان بولسا، مەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە كېتىشىم كېرەك. مېنىڭ ھەممە ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىم مۇشۇ يەردە، ئۇنىڭ بىلەن كەتمەي دېسەم، ئىككىمىزنىڭ بىر ـ بىرىمىزگە بولغان مېھرىمىزنى يەرگە ئۇرغان بولىمەن، كېتەي دېسەم، ئائىلەمدىن ئايرىلىپ كەتكۈدەكمەن. مەن مۇشۇنداق ئەندىشىدە قېلىپ، ئەتەي شۇ يالغان سۆزلەر بىلەن سىلىنى نېمە دەيدىكىن دەپ سوراپ باققانىدىم. بۇنداق تەلۇلمىك قىلىشلىرى كىمنىڭ خىيالىغا كەلسۇن !

ــ ئاشۇنىڭدىن غەم يەپ يۈرگەن بولساڭ ئەخمەقنىڭ ئۆزى سەن ئىكەنسەن، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىن غەم يېمەيلا قوي ! ساڭا كۆڭلۈمدىكى گېپىمنى ئېيتسام، تىرىك بولساق، بىز بىللە ياشايمىز، ئۆلۈپ كەتسەك ، بىز بىللە كۈلگە، تۈتۈنگە ئايلىنىپ كېتىمىز. سېنىڭچە قانداق؟

بۇ گەپنى ئاڭلاپ زىجۇەن كۆڭلىگە بىرنېمىنى پۈكۈپ تۇراتتى، شۇ ئارىدا ئۇشتۇمتۇت خىزمەتكار ئايالدىن بىرسى خەۋەر قىلىپ كىرىپ قالدى:

ــ جياخۇەن غوجام بىلەن جيالەن غوجام ئۆزلىرىدىن ئەھۋال سورىغىلى كەپتۇ.

ــ جۇڭاپ كەپسىلەر، باۋيۇي ئۇخلاپ قالدى دەپ يولغا

سىلىۋەت، ــ دېدى باۋيۇي. خىزمەتكار ئايال خوش دەپ چىقىپ كەتتى.

ــ سىلىمۇ تۇزلىپ قالدىلا، ئەمدى مېنى قويۇپ بەرسىلە. مەن بېرىپ بىزنىڭ خېنىمغا قارىسام بولاتتى، ــ دېدى زىجۇەن كۈلۈپ.

ــ توغرا دېدىڭ، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ مەن سېنى تۇنۇگۈن كەچتىلا قايتۇرۇۋەتمەكچىدىم، ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ. ئەمدى مەن تۇزلىپ قالدىم، كەتسەڭمۇ بولىدۇ.

زىجۇەن ئورۇن ـ كۆرپىلىرىنى، پەردا بۇيۇملىرىنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى.

ــ پەردا بۇيۇملىرىنىڭ ئارىسىدا ئەينەكتىن ئىككى ـ ئۈچى بارلىقىنى كۆرۈپ قالدىم، ھېلىقى قىياق گۈللۈك ئەينەكنى ماڭا قالدۇرۇپ كەتسەڭ، ياستۇقۇمنىڭ يېنىغا قويۇپ قويسام، ئۇخلىغاندا قارايدىغانغا ياخشى، تالا ـ تۇزگە چىققاندا ئېلىپ يۈرۈشكىمۇ ئەپلىك ئىكەن، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

زىجۇەن ئۇنىڭ تەلىپىنى يەردە قويماي ئەينىكىدىن بىرنى باۋيۇيگە بەردى، ئاندىن نەرسىلىرىنى ئالدى بىلەن بىرسىدىن كەتكۈزۈۋېتىپ، ئارقىدىن ھەممەيلەن بىلەن خوشلىشىپ بامبۇكزار سارايغا قايتىپ كەتتى.

باۋيۇينىڭ مۇنداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تاپقان دەييۇي تولا يىغلاپ كېسىلىنى ئېغىرلاشتۇرۇۋالغانىدى. زىجۇەن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولغانلىقىنى سوراپ بىلگەندىن كېيىن، ئۆزىنى ئوبدانلا تۇزلىپ قالغاندەك سېزىشكە باشلىدى. ئاندىن ئۇ خۇپونى جيا ئانىنىڭ خىزمىتىگە قايتۇرۇۋەتتى. ئاخشىمى ئەل ئايىغى تىنچىغاندىن كېيىن، زىجۇەن كىيىملىرىنى سېلىپ ياتار ۋاقتىدا، كۈلۈپ تۇرۇپ دەييۇيگە ئاستا شۇنداق دېدى:

ــ باۋيۇينىڭ كۆڭلى يۇمشاق ئىكەن، بىزنىڭ كېتىدىغانلىقىمىزنى ئاڭلاپ ئاشۇنداق كېسەل بولۇپ قاپتۇ.

دەيىۋي جاۋاب بەرمىدى. زىجۇەن بىردەم تۇرۇۋالىپ، ئاندىن ئۆز ـ ئۆزىگە گەپ قىلغاندەك بولۇپ دېدى:

ـــ كېتىمىز دېگەندىن كۆرە، مۇشۇ يەردە تۇرغان تۈزۈك. بىز بۇ يەردە ئوبدان كىشىلەردىن بولۇپ قالدۇق. باشقىسىمۇغۇ بىر نۆرى، كىشىگە ئەڭ تەس كېلىدىغىنى، كىچىكىدىن تارتىپ بىللە چوڭ بولۇپ، بىر ـ بىرىنىڭ خۇي ـ پەيلىنى بىلىشىپ بولغاندا ئايرىلىش ئىكەن.

دەيىۋي ئۇنىڭغا تۈكۈرۈپ قويۇپ:

ـــ نەچچە كۈنىنىڭياقى هارمىدىڭمۇ، ئەمدى ئوبدانراق ئارام ئېلىۋالماي يەنە نېمە دەپ ۋالاقشىيسەن ! ـــ دېدى.

ـــ مەن بىكاردىن ـ بىكارغا ۋالاقشىمىدىم، چىن كۆڭلۈمدىن سىزنىڭ غېمىڭىزنى يەۋاتىمەن، ـــ دېدى زىجۇەن كۈلۈپ، ـــ بۇ بىرقانچە يىلدىن بۇيان سىز ئۈچۈن ئاز باش قاتۇرمىدىم. هالىڭ نېچۈك دەيدىغانغا يا ئاتا ـ ئانىڭىز، يا قوۋم ـ قېرىنداشلىرىڭىز بولمىسا، سىزنىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقىڭىزدىن كىم خەۋەر ئالىدۇ؟ مېنىڭچە، پەيتىنى قولدىن بەرمەي، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆزى ئوچۇق ۋاقتىدا چوڭ ئىشنى پۈتكۈزۈۋېلىش مۇھىم ئىدى. «كۈزنىڭ ئاپتىپى ئۈزاققا بارمىغاندەك، هەرقانچە تىمەن قېرىمۇ يىقىلماي قالمايدۇ» دېگەن گەپ بار، ياخشى كۈننىڭ يامىنى كېلىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم تاسادىپىي كۆز يۇمۇپ قالسا، ئۇ چاغدا ئىشنى تۈگەتكىلى بولسىمۇ، لېكىن پەيت قولدىن كېتىپ، مۇراد ـ مەقسەتكە يەتكىلى بولمايدۇ. بەگزادە ـ غوجاملار كۆپ بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ قايسىبىرى ئۇچ ـ تۆت خوتۇن ئېلىپ، بۈگۈن ئۇنىڭغا، ئەتىسى بۇنىڭغا قارايدىغان ئۇجمە كۆڭۈللەردىن ئەمەس؟ ئۇلار پەرىزاتقا ئۆيلەنگەن تەقدىردىمۇ، تۆت ـ بەش كېچىدىن كېيىنلا ئۇنىمۇ كۆڭلىدىن چىقىرىپ تاشلىۋېتىدۇ. هەتتا يېڭىسىغا كۆيۈپ، كونىسىنى تاشلاپ، تەتۈر قارىۋالىدىغانلارمۇ تولا ! ئۆيىدە ئاتا ـ ئانىسى،

يۆلەنچۈكى بار ئادەملەرغۇ ياخشى، لېكىن سىزگە ئوخشاش ئادەمگە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ بىر كۈن بولسىمۇ كۆزى ئوچۇق تۇرغىنى ياخشى. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشقاندا خورلۇقتا قالارسىزمىكىن، دەپ ئەنسىرەيمەن شۇڭا، ھازىر بىر مەسلىھەتكە كېلىۋالغان زۆرۈر. خېنىم، ئۆزىڭىز ئەقىللىك قىز، كونىلارنىڭ «مىڭ سەرلەپ ئالتۇن تېپىش ئاسان، ئەمما كۆڭۈلدىكى كىشىنى تاپماق قىيىن» دېگەن گېپىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز؟

ــ مۇنۇ قىز بۇگۈن ئېلىشىپ قاپتىمۇ نېمە ! ــ دېدى دەييۇي ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ــ ئۇنىڭ يېنىدا بىرنەچچە كۈن تۇرۇپلا بىردىنلا ئۆزگىرىۋاپتۇغۇ؟ ئەتە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا دەپ سېنى قايتۇرۇۋەتمىسەم بولمىدى، سېنى ئىشلىتەلمىگۈدەكمەن.

ــ مەن سىزگە ياخشى گەپ قىلىۋاتىمەن، ــ دېدى زىجۈەن كۈلۈپ، ــ مەن سىزنى كۆڭلىدىلا بىلىپ قالسۇن دېدىم، سىزنى ھەرگىز يامانلىق قىلسۇن دېمىدىم. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلغۇچىلىك نېمە بوپتۇ، مەن زىيان تارتسام سىزگە نېمە پايدا؟ ــ شۇ گەپلەردىن كېيىن زىجۈەن ئۇخلاشقا ياتتى.

دەييۇي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئاغزىدا شۇنداق دېسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە مەيۇسلەنمەي تۇرالمىدى. زىجۈەن ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن، ئۇ كېچىچە يىغلاپ، تاڭ ئاتارغا يېقىن ئازراقلا كۆزىنى يۇمدى. ئەتىسى ئورنىدىن تەستە قوپۇپ يۇز ـ كۆزىنى يۇيۇپ، ئاغزىنى چايقاپ، قارلىغاچ چاڭگىسى سالغان شوۋقۇرۇچتىن ئازراق ئىچتى. بىردەمدىن كېيىن جيا ئانا قاتارلىقلار يوقلاپ كېلىپ، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە گەپ تاپلىدى.

بۇگۈن شۆ ھاممىنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئىدى، جيا ئانا باشلىق ھەممەيلەن ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى مۇبارەكلەپ سوۋغاتلار سۇندى، دەييۇيمۇ ئىككى دانە كەشتە سوۋغات قىلىپ ئەۋەتتى. شۆ ھاما تۇغۇلغان كۈنگە بىر بەنزە ئويۇنچىلارنى ئەكېلىپ، جيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارنى زىياپەتكە تەكلىپ قىلدى.

زىياپەتكە باۋيۇي بىلەن دەييۇيلا بارمىدى. كەچتە زىياپەتتىن تارقىغاندا، جيا ئانا قاتارلىقلار يول ئۆتەر ئۇ ئىككىسىنى يوقلاپ چىقىپ، ئاندىن ئۆيلىرىگە قايتىشتى.

ئەتىسى شۆ ھاممىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن شۆ كې دۇكان خىزمەتكارلىرىنى بىر كۇن كۇتۇۋالدى. قاتىلاڭچىلىق ئۇچ ـ تۆت كۇنگىچە داۋاملىشىپ، ئاندىن بېسىقتى.

شۆ ھاما شاڭ شيۇيەننىڭ چىراي ـ شەكلى كېلىشكەن، سالماقلىق، ئائىلىسى نامرات بولغاچقا ئۆزى ئاددىي ـ سادىدا يۇرىدىغان قىز ئىكەنلىكىنى كۆرۇپ، ئۇنى ئوغلى شۆ پەنگە ئېلىپ بېرىشكە سوراتماقچى بولغانىدى. بىراق، شۆ پەنناڭ مىجەزى تولىمۇ يەڭگىل بولغانلىقتىن، خەقنىڭ قىزىنى خارلاپ قويارمۇ دەپ ئارىسالدى بولۇپ تۇرغىنىدا، بىردىنلا شۆ كې يادىغا كېلىپ قالدى، ئۇ تېخى ئۆيلەنمىگەنىدى، ئۇ ئىككىسىنىڭ بىر ـ بىرىگە تازا جۇپ كېلىدىغان ئەر ـ خوتۇنلاردىن بولۇشىغا كۆزى يېتىپ، شۆ ھاما بۇ ئىشنى فېڭجيېگە مەسلىھەت سالدى.

ـــ ھاما، ـــ دېدى فېڭجيې كۇلۇپ، ـــ قېيىنئانامنىڭ سەل خۇيى بارلىقى سىلىگە مەلۇم، قېنى مەن بۇ ئىشنى ئاستا ئۇنىڭغا دەپ باقاي.

جيا ئانا فېڭجيېنى كۆرگىلى كەلگەندە، فېڭجيې بۇ گەپنى ئۇنىڭغا دېدى:

ـــ شۆ ھاممامنىڭ ئۆزلىرىدىن تىلەيدىغان بىر ئىشى بار ئىكەن، ئېغىز ئاچالماي يۇرۇپتۇ.

ـــ نېمە ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ جيا ئانا ئالدىراپ سورىدى.

فېڭجيې شۆ ھاممىنىڭ توي ئىشى توغرىسىدىكى گېپىنى جيا ئانىغا بىرمۇ بىر ئېيتىپ بەردى.

ـــ بۇنىڭ ئېغىز ئاچالمايدىغان نېمىسى بار، بۇ ناھايىتى بەلەن ئىشىنىڭ بەلىنى ئىكەن، مەن بۇنى قېيىنئاناڭغا ئېيتاي، بۇنىڭغا ھېچكىم ياق دېمەيدۇ.

جيا ئانا ئۆيىگە قايتىپ كېلىپلا دەررۇ كىشى ئەۋەتىپ شاڭ

ئاغىچا خېنىمنى چاقىرتىپ كەلدى ۋە ئۆزىنىڭ سوچى بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى. شۇڭ ئاغىچا خېنىم بىردەم ئويلىنىپ بېقىپ: شۇ ئائىلىسىنىڭ تېگى ئوبدان، ھازىر چوڭ باي ئىكەن، شۇ كېمۇ كېلىشكەن يىگىت ئىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە جيا ئانا ئۆزۈم سوچى بولىمەن دەۋاتىدۇ، بوپتىلا، دېگەن يەرگە كەلدى ـ ده، ئۆزىنىڭ ئۆزىگە، توپىسى كۆزىگە دېگەندەكلا ماقۇل بولدى.

جيا ئانا بۇنىڭدىن بەكمۇ خۇش بولۇپ، دەررۇ ئادەم ئەۋەتىپ شۇ ھامماننى تەكلىپ قىلىپ ئەكەلدى. شۇڭ ئاغىچا خېنىم ئىككىسى كۆرۈشكەندە نۇرغۇن تەكەللۇپ سۆزلەر بولۇندى. شۇڭ ئاغىچا خېنىم شۇڭ جۇڭ ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىگە بۇ ئىشنى ئېيتىپ قويۇشقا كىشى ئەۋەتتى. شۇڭ جۇڭ ئىككىسىمۇ ئەسلىدە بۇ يەرگە شۇڭ ئاغىچا خېنىمنى پاناھ تارتىپ كەلگەچكە ياق دېيەلەمتى؟ شۇڭا، ئۇلار ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي: «ئوبدان ئىش بوپتۇ» دېيىشتى.

ـــ مەن مۇشۇنداق بىكارچى ئىشلارغا ئارىلىشىشنى ياخشى كۆرمەن، بۇگۈن يەنە بىرىگە ئارىلىشىپ ئۇنى ۋۇجۇدقا چىقاردىم، سوچىلىقىم ئۇچۇن قانچىلىك تاپان ھەققى بېرەرسلەركىنتاڭ ! ـــ دېدى جيا ئانا كۇلۇپ كېتىپ.

ـــ بۇ، ئەلۋەتتە بار گەپ، سىلىنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىغا تۇمەن مىڭلاپ كۇموش بەرسەكمۇ ئازلىق قىلىدۇ، ـــ دېدى شۇ ھاممما كۇلۇپ، ـــ بىراق يەنە بىر ئىش چالىدەك قىلىپ تۇرىدۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بۇ ئىشقا ئۆزلىرى سوچى بوللا، ئەمدى تويىنىڭ بېشىدا تۇرۇپ بېرىدىغان ئادەمدىن بىرسى بولسا بولاتتى.

ـــ بىزنىڭ ئائىلىدە باشقىسى بولمىسىمۇ، ئەممما پۇت ـ قولى چاققانلاردىن ئىككىسى بار، ـــ دېدى جيا ئانا كۇلۇپ، ئاندىن يۇشى خېنىم بىلەن ئۇنىڭ كېلىنىنى چاقىرتىپ كەلدى. جيا ئانا ئۇنىڭغا نېمە ئۇچۇن چاقىرتقانلىقىنى چۇشەندۇردى، ئاندىن ئۇلارمۇ دەرھال تەبرىكلەشتى.

جيا ئانا ئۇنىڭغا شۇنداق دەپ تاپىلىدى:

ــ بىزنىڭ ئائىلىنىڭ قائىدە ـ يوسۇنلىرىنى سەن ھەممىدىن ياخشى بىلىسەن، قۇدىلار ئارىسىدا مەنپەئەت قوغلىشىدىغان، ئابرۇي تالىشىدىغان ئىشلار ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغان. سەن ئەمدى مېنىڭ ئورنۇمدا ئوتتۇرىدا تۇرۇپ بۇلارنىڭ ئىشلىرىنى ېھجىرىشىپ بېرىسەن. خىراجەتتە بەكمۇ قىسىپ كەتمە، بەكمۇ كەڭ قوللۇقمۇ قىلما، ئىككى ئائىلىنىڭ ئىشلىرىنى تەلتۆكۈس تۇگەتكەندىن كېيىن ماڭا كېلىپ خەۋەر قىلغىن.

يۇشى دەررۇ ماقۇل بولدى.

شۆ ھامما بۇ ئىشتىن قەۋەتلا خۇشال بولۇپ، ئۆيىگە بېرىپلا باغاق يېزىپ نىڭگو قەسىرىگە سۇنۇپ بېرىشكە كىشى بۇيرۇدى. يۇشى شىڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلەتتى، شۇڭا ئۇنىڭ بۇ ئىشىنى قىلغۇسى يوق ئىدى، لېكىن جيا ئانا ئۆز ئاغزى بىلەن تاپىلىغاچقا، ئامالسىز ماقۇل بولغانىدى. شۇڭا، ئۇ شىڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ رايىغا بېقىپ ئىش تۇتماقچى بولدى. شۆ ھامما خېنىم كۆڭۈلچەك ئايال بولغاچقا، ئۇنىڭغا بىرنېمە دېيىش ئاسان ئىدى. بۇ گەپ ئەمدى مۇشۇ يەردە قالسۇن.

شۆ ھاممىنىڭ شىڭ شيۇيەننى ئۆزىگە كېلىن قىلماقچى بولغانلىقىدىن قوشنا ـ قولۇملارنىڭ ھەممىسى خەۋەر تاپتى. شىڭ ئاغىچا خېنىم شيۇيەننى باغدىن ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كۆچۈرۈپ ئاچىقىۋالماقچى بولۇۋىدى، جيا ئانا ئۇنىڭغا شۇنداق دېدى:

ــ باغدا تۇرسا نېمە زىيىنى بار؟ ئىككى ياش بەربىر بىر ـ بىرى بىلەن كۆرۈشمەيدىغۇ؟ ھاممىا خېنىم ۋە ئۆزىنىڭ قېيىنئىگىچە ـ سىڭىللىرى بىلەن بىللە تۇرسا نېمە يامىنى بولاتتى؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەممىسى قىزلار بولغاندىن كېيىن تېخىمۇ ئوبدان چىقىشىپ ئۆتەمدۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ شىڭ ئاغىچا خېنىم بۇ ئىشنى بولدى قىلدى.

شۆ كې بىلەن شيۇيەن ئىككىسى ئۆتكەن قېتىم پايىتەختكە

كېلىۋېتىپ يولدا ئۇچرىشىپ كۆرۈشكەن، شۇ چاغدىلا ئىككىلىسى بىر - بىرى پىسەنتىگە توغرا كەلگەندەك بولۇۋىدى. ئەمدىلىكتە شيۇيەن بالدۇرقىغا قارىغاندا سەل قورۇنۇپراق قېلىپ، ئاچا - سىڭىل باۋچەيلەر بىلەن مۇڭدىشىشتىن تارتىنىدىغان بولۇپ قالدى، بولۇپمۇ ئويون - چاقچاقچى شياۋيۇندىن تېخىمۇ خجىل بولاتتى. بىراق، ئۇ ئوقۇمۇشلۇق، يوسۇنلۇق ئىدى، شېتىلە، يەڭگىلتەك، شاللاقلاردىن ئەمەس ئىدى.

باۋچەي ئۇنىڭ بىلەن تونۇشقان كۈندىن باشلاپلا ئۇنىڭ ئائىلىسىنىڭ نامرات ئىكەنلىكىنى بىلگەنىدى، باشقىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى ياشانغان، ئۆزىنى توختىتىۋالغان ئەخلاقلىق ئادەملەر بولسا، يالغۇز ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىلا ئارزاڭدەك كاردىن چىققان ئادەملەر ئىدى، ئۆز قىزىغا ئاتىدارچىلىق قىلىشتا ئادەتتىكىچىلا ئىدى. شۇڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭغا ئازراق يۇز - خاتىرىلا قىلىپ قويياتتى، چىن دىلىدىن كۆيۈنۈپمۇ كەتمەيتتى. شيۇيەن كىشىلەرگە سىلىق مۇئامىلە قىلاتتى. يىڭچۇن ياۋاش، ئۆزىنىمۇ تولۇق جوڭقۇرۇپ كېتەلمىگەن يەردە ئۇنىڭغا قانداق غەمخورلۇق قىلىپ كېتەلىسۇن؟ ئۇ ھەرەمخانىغا ئادەتتە لازىم بولمىغان نەرسىلەر ئۆكسۈپ - كېمىپ قېلىپ، ئۇنىڭدىن خەۋەر ئالمىغان ئادەم بولمىسا، بۇ توغرىدا ھېچكىمگە ئېغىز ئاچمايتتى. شۇڭا، باۋچەي ئۇنىڭ ھالىغا يېتىپ، شۇڭ ئاغىچا خېنىمغىمۇ ئۇقتۇرماي، باشقىلار ئاڭلاپ قالسا گەپ - سۆز بولمىسۇن دەپ، ئۇنىڭغا ئوغرىلىقچە ئۆز يېنىدىن يارەم بېرىپ تۇراتتى. ئەمدىلىكتە ھېچكىم ئويلىمىغان يەردىن شيۇيەن ئۆزلىرىگە كېلىن بولۇپ كېلىدىغان بولۇپ قالدى. شيۇيەن بۇ يەرگە كېلىپلا باۋچەينى ياقتۇرۇپ قالغىنى ئۈچۈن، بەزى چاغلاردا بۇرۇنقىدەكلا باۋچەي بىلەن مۇڭدىشاتتى، باۋچەيمۇ ئۇنى ئۆز سىڭلىسىدەك كۆرەتتى.

بىر كۈنى باۋچەي دەييۈينى يوقلىغىلى ماڭدى، شيۇيەنمۇ

دەيىۇينى يوقلاپ كېلىش ئۇچۇن ماڭغانىدى، ئىككىسى يولدا ئۇچرىشىپ قالدى. باۋچەي كۇلۇمسىرەپ ئۇنى يېنىغا چاقىرىپ ئىككىسى بىللە ماڭدى. تاش توسۇق تامنىڭ ئارقىسىغا كەلگەندە، باۋچەي ئۇنىڭدىن كۇلۇپ تۇرۇپ سورىدى:

— بۇگۇن ھاۋا شۇنداق سوغۇق تۇرسا، نېمىشقا يېلىڭ كىيىنىۋالدىڭىز؟

شىۇيەن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئۇنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمىدى.

باۋچەي بۇنىڭ سەۋەبىنى چۇشىنىپ، كۇلۇپ تۇرۇپ يەنە سورىدى:

— بۇ ئايدا مائاشىڭىزنى يەنە ئالالمىغان ئوخشايسىز ـ ھە؟ فېڭجيې ئاچامۇچۇ، مۇشۇ كۇنلەردە ئىنسابنى قايرىپ قويۇپ بولۇپلىۋالدى.

— ئۇغۇ يادىدىن چىقارماي ۋاقتىدا بېرىپ تۇرىدۇ، — دېدى شىۇيەن، — شىڭ ھامما ماڭا بىركىمنى ئەۋەتىپ، بىر ئايدا ئىككى سەر كۇمۇشنى ئىشلىتىپ كېتەلمەيدۇ، بىر سەرنى ئىقتىساد قىلىپ ئاتا ـ ئانىسىغا چىقارتىپ بەرسۇن، بىرنەرسە لازىم بولسا يېڭچۇن ئاچىسىنىڭ بار، شۇنىڭدىن ئېلىپ ئىشلەتسۇن، دەپتۇ. ئاچا، ئويلاپ بېقىڭا، يېڭچۇن ئاچام ياۋاش، بۇنداق ئىشلارغا ئانچىمۇ دىققەت قىلىپ كەتمەيدۇ. نەرسىلىرىنى ئىشلەتسەمغۇ ئۇ بىرنېمە دېمەس، ئەمما ئۇنىڭ دېدەكلىرى بىلەن خىزمەتكار ئاياللىرىنىڭ قايسىبىرىنى ئىش تاپماي يۇرىدۇ دەيسىز؟ قايسىبىرىنىڭ ئاغزى ئىتتىك ئەمەس؟ مەن شۇ ھۇجرىدا تۇرۇۋاتسامۇ، لېكىن ئۇلارنى ئىشقا بۇيرۇشقىمۇ تازا پېتىنالمايمەن. تۆت ـ بەش كۇندە بىر قېتىم ئۆز يېنىمدىن پۇل چىقىرىپ، ئۇلارغا ئانچە ـ مۇنچە شاراب، يېمەكلىكلەر ئېلىپ بەرسەم تۇزلىپ قالمىدۇ. شۇڭا، بىر ئايدا بېرىلىدىغان ئىككى سەر كۇمۇش ئۆزۇمگە يەتمەيتتى. ئەمدى ئۇنىڭ بىر سەرىگە چېچەك چىقتى. بۇنىڭ بىلەن پۇلدىن قىسىلىپ، قايسى كۇنى

پاختىلىق چاپىنىمنى بىرسى ئارقىلىق ھېچكىمگە ئۇقتۇرماي بىرنەچچە تىزىق داچەنگە گۆرۈگە قويدۇردۇم.

باۋچەي بۇ گەپنى ئاڭلاپ قايغۇرۇپ، شۇنداق دېدى:

ــ قەرىشقاندەك باش مىرزا مېي بېگىم پۇتۇن ئائىلىسىنى ئېلىپ سىرتتىكى خىزمەتچىگە كېتىپ قالدى، ئىككى يىلدىن كېيىن قايتىپ كېلىدىكەن. ئەگەر ھازىر ئۇلار مۇشۇ يەردە بولغان بولسا باۋچىننىڭ تويىنى قىلىۋەتسەك، ئاندىن سىزنىڭ ئىشىڭىز توغرىسىدا مەسلىھەت قىلىشاتتۇق. ئۇ چاغدا بۇ يەردىن كېتەتتىڭىز ــ دە، خاپىلىقمۇ تۇگەيتتى. سىڭلىسىنىڭ ئىشى بىر تەرەپ بولماي تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ئىشىغا چۈشۈپ كېتىش شۆكى ئۇچۇنمۇ ئەپسىز. بۇ بىر قىيىن ئىش بولدى. بۇ ئىش يەنە ئىككى يىل كېچىكسە قىينىچىلىقتا قېلىپ، كېسەل بولۇپ قالارسىزمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن. توختاپ تۇرۇڭ، مەن ئاپام بىلەن يەنە بىر مەسلىھەتلىشىپ باقاي.

باۋچەي ئۇنىڭ بېلىدىكى قاشتاشلىق كەمەرنى كۆرسىتىپ سورىدى:

ــ بۇنى سىزگە كىم بەردى؟

ــ تەنچۇن ئاچام بەردى ! ــ دېدى شيۇيەن.

باۋچەي بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ:

ــ ئۇ بۇنداق نەرسىنىڭ ھەممە ئادەمدە بولۇپ، يالغۇز سىزدىلا يوقلۇقىنى كۆرۈپ، باشقىلار زاڭلىق قىلمىسۇن دەپ بىرنى بېرىپتۇ ــ دە. ئۇ بەك ئەقىللىك، پۇختا قىز جۇمۇ، ــ دېدى.

ــ ئاچا، بۇ مېڭىشىڭىزدا نەگە بارماقچىسىز؟ ــ دەپ سورىدى شيۇيەن.

ــ بامبۇكزار سارايغا بارىمەن. سىز ھازىر قايتىپ كېتىپ چاپىنىڭىزنىڭ گۆرۈ خېتىنى بىر چۆرىدىن مېنىڭكىگە ئەۋەتىپ بېرىڭ، مەن چاپىنىڭىزنى ھېچكىمگە تۇيدۇرماي ئەكەلدۇرۇپ، كەچتە يەنە ئاستىلا سىزگە ئەۋەتىپ بېرەي، ئەتىسى ــ ئاخشىمى

كىيەرسىز، بولمىسا سوغۇق تېگىپ قالسا چاتاق بولىدۇ! نەگە گۆرۈ قويغاندۇ؟

ــ خېكشۇ دەمدۇ، ئىشقىلىپ، گولۇنىڭ كۈنىپېتىش تەرىپىدىكى چوڭ كوچىدا ئىكەن، ــ دېدى شيۇيەن.

ــ ئۆزىمىزنىڭكىگە ئاپىرىپ بېرىپتۇ! ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ــ ئەگەر دۇكاندىكىلەر بۇنى بىلىپ قالىدىغان بولسا، ئادىمى كەلمەي تۇرۇپ كىيىمى ئاۋۇال كېپتۇ، دەپ شاكىخو قىلىشىدۇ.

شيۇيەن چاپىننى گۆرۈگە قويغان دۇكاننىڭ مۇشۇ ئائىلىگە قاراشلىق ئىكەنلىكىنى بىلىپ زۇۋان سۇرمىدى ۋە قىزىرىپ، كۈلگەن پېتى كەينىگە يېنىپ كېتىپ قالدى.

باۋچەي بامبۇكزار سارايغا كەلدى، ئانىسىمۇ دەيىۋىنى يوقلاپ كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانىكەن.

ــ ئانا، سىز بۇ يەرگە قاچان كېلىۋالدىڭىز؟ كېلىشىڭىزنى ئۇقماپتىمەن، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

ــ يېقىنىنىڭياقى ئالدىراش بولۇپ قېلىپ، باۋيۇي بىلەن بۇنى يوقلاپ كېلىشكە چولام تەگمىۋىدى، بۇگۈن قانداقلا بولمىسۇن بېرىپ يوقلاپ كېلەي دەپ كەلدىم. ئىككىلىسى خېلى تۇزىلىپ قاپتۇ، ــ دېدى شۆ هاماما.

دەيىۋي باۋچەينى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ئۇنىڭغا:

ــ دۇنيادا ئادەمنىڭ خىيالىغا كەلمەيدىغان ئىشلار بولىدىكەن. هاممام بىلەن چوڭ تاغامنىڭ قۇدا چۈشۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرمەمدىغان! ــ دېدى.

ــ ۋاي بالام، سىلەر قىزلار بۇنداق ئىشلارنى نەدىن بىلەتتىڭلار؟ ــ دېدى شۆ هاماما، ــ قەدىمدىن قالغان «نىكاھ غايىب» دېگەن بىر گەپ بار. مەخسۇس نىكاھ ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان قەمەر بوۋاي دېگەن بىر بوۋاي بار ئىكەن. ئۇ، دۇنيادىكى ئادەملەرنىڭ كىم بىلەن كىم جۈپ بولىدىغانلىقىنى ئالدىن شۇ ئادەملەرنىڭ پېشانىسىغا پۈتۈپ، قىزىل يىپەك يىپ

بىلەن بىر - بىرىنىڭ پۈتىنى چېتىپ قويىدىكەن، بۇ ئادەملەردىن بىرسى دېڭىزنىڭ ئۇ قېتىدا بولسىمۇ، ئىككىسىنىڭ جۇپ بولىدىغانلىقى پېشانىلىرىگە پۈتۈلگەنلا بولسا، ئاخىر بىر كۈنى ئىككىسى تېپىشىپ ئەر - خوتۇن بولۇشىدىكەن. بۇ ئىنسانىنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمىغان ئىش. ئىككى ياش ھەمىشە دېگۈدەك بىر يەردە تۇرىدىغان، ئاتا - ئانىلىرى رازى بولۇپ چاي ئىچۈرۈشكەن تەقدىردىمۇ، ئەگەر قەمەر بوۋاي ئىككىسىنى قىزىل يىپ بىلەن چېتىپ قويمىغان بولسا، قانچە قىلغان بىلەنمۇ بىر بولۇشالمايدۇ. مەسىلەن، ئاچا - سىڭىل ئىككىڭلارنىڭ جۈپتىڭلار مۇشۇ يەردىمۇ ياكى ئالەمنىڭ ئۇ چېتىدىمۇ، بۇنى بىلگىلى بولمايدۇغۇ؟ مانا مۇشۇنداق گەپ.

— بىزنىمۇ بۇ گەپكە قېتىۋالغىنىڭىزنى قاراڭە ئاتا، — باۋچەي شۇنداق دەپلا ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويۇۋالدى، — ئەمدى كېتەيلى!

— قارا ڭ سىزنى، چوپچوك قىز تۇرۇپ قىلىۋاتقان ئىشىڭىزنى. هاممام يوق چاغدا شۇنداق سىپايىلىشىپ كېتىسىز، هاممامنى كۆرسىڭىزلا ئەركىلىكىڭىز تۇتۇپ كېتىدىكەن، — دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

شۆ هامما باۋچەينىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنغان هالدا شۇنداق دېدى:

— فېڭجيې قىز ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىدا قانداق بولسا، بۇ ئاچىڭىزمۇ مېنىڭ ئالدىمدا شۇنداق. ئىشىم بولسا، ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىمەن، ئىشىم بولمىسا، ماڭا ئەرمەك بولىدۇ. بۇنىڭ مۇشۇنداق قىلىقلىرىنى كۆرسەم، هەرقانچە غېمىم بولسىمۇ بىردەمدىلا قالمايدۇ!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەييۇي ئېغىر بىر تىندى - دە، يىغلاپ تاشلىدى:

— ئۇ ماڭا ئوخشاش ئاتا - ئانىسى يوق يېتىم قىزنىڭ چىشىغا تېگىش ئۈچۈن مېنى زاڭلىق قىلىپ، ئەتەي شۇنداق

قىلىۋاتىدۇ.

ــ ئانا، قارا‌ڭ، ئۇنىڭ تەلۈلىكىنى، مېنى ئەركىلىدى دەۋاتىدۇ، ــ دېدى باۋچەي كۇلۇپ.

ــ ئۇنىڭ يا ئاتا ـ ئانىسى، يا ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بولمىسا، كۆڭلى يېرىم بولماي قانداق قىلىدۇ، ــ شۆ هاما دەييۇينىڭمۇ بېشىنى سىلاپ كۇلۇپ قويدى، ــ جېنىم بالام، يىغلىما‌ڭ، ئاچىڭىزغا ئېچىم كۆيگەنلىكىنى كۆرۈپ كۆڭلىڭىز يېرىم بولۇۋاتىدۇ. مەنچۇ سىزگە بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق كۆيۈنىمەن! ئاچىڭىزنى‌ڭ ئاتىسى بولمىسىمۇ، لېكىن مەن بار، بىر تۇغقان ئاكىسى بار، بۇ يەرلىردىن ئېيتقاندا ئۇ سىزدىن ياخشىراق. سىرتىمغا چىقارمىغىنىم بىلەن ئېچىمدە سىزگە بۆلەكچىلا كۆيۈنىدىغانلىقىمنى ئاچىڭىزغا دائىم دەپ تۇرىمەن. بۇ يەردە ئادەم كۆپ بولغاچقا، گەپمۇ تولا، ئاغزىدىن ياخشى گەپ چىقىدىغانلىرى ئاز، يامان گەپ چىقىدىغانلىرى كۆپ. ئۇلار سىزنى، ئېگە ـ چاقىسى يوق، كىشىنى‌ڭ ئېچى كۆيگۈدە‌ك يېقىملىق ـ تۇزۇتلۇ‌ك قىز دېمەستىن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى‌ڭ ئۇنىڭغا ئېچى كۆيگەچكە، بۇلارمۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا خۇشامەت قىلىپ ئامراقلىق قىلىۋاتىدۇ، دېيىشىدۇ.

ــ هاما، بۇنداق دەيدىغان بولسىلا مەن سىلىنى ئەتىلا ئۆزۈمگە ئانا قىلىۋالمەن، ئەگەر بۇ گېپىمدىن بىزار بولىدىغان بولسىلا، ئۇ چاغدا ماڭا كۆيۈنگەنلىرى يالغان بولىدۇ، ــ دېدى دەييۇي كۇلۇپ.

ــ ئەگەر مېنى يامان كۆرمىسىڭىزلا سىزنى قىزىم قىلىۋالمەن، ــ دېدى شۆ هاما كۇلۇپ.

ــ ئانا قىلالمايدۇ! ــ دېدى باۋچەي ئالدىراپ.

ــ نېمىشقا ئانا قىلالمايدىكەنمەن؟ ــ دەپ سورىدى دەييۇي.

ــ مەن سىزدىن شۇنى سوراپ باقاي، ــ دېدى باۋچەي هېجىيىپ، ــ ئاكامغا تېخى بىرەر جايدىن لايىق دېيىشىپ قويماي تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن شېيۇيەن قىزنى ئىنىمغا چاي

ئىچۇرۇپ قويدۇق؟ بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟

ــ ئۇ ھازىر ئۆيدە يوق ياكى بولمىسا تۇغۇلغان مۇچەل يىللىرى توغرا كەلمەي قېلىپ، ئاۋۋال ئىنىكىزغا چاي ئىچۇرۇشكە توغرا كەلگەندۇ، ــ دېدى دەييۇي.

ــ ئۇنداق ئەمەس، دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ــ ئاكامنىڭ يىلى توغرىلاقلىق، ئۇ قايتىپ كەلسىلا ئىش پۈتىدۇ، چاي ئىچۇرىدىغان قىزنى ئىزدەشنىكۈمۇ ھاجىتى يوق. مېنىڭ ئانامنى سىز ئانا قىلالمايسىز دېگەن گېپىمنى ئوبدانراق ئويلاپ بېقىڭ! ــ باۋچەي شۇنداق دەپلا ئانىسىغا قاراپ كۆزىنى قىسىپ قويۇپ قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى.

دەييۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ شۆ ھاممىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتتى ـ دە:

ــ ھاممام، ئۇنى ئۇرمىسىلا مەن رازى ئەمەس! ــ دېدى.

ــ ئاچىكىزنىڭ گېپىگە ئىشەنمەڭ، ئۇ سىزگە چاقچاق قىلىۋاتىدۇ، ــ دېدى شۆ ھاممام دەييۇينى قۇچاقلاپ تۇرۇپ.

ــ راست، ئانام ئەتە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىغا كىرىپ سىزنى كېلىنلىككە سورىماقچى، بۇ سىرتتىن تاپقانغا قارىغاندا مېڭ ئەلا ئەمەسمۇ؟ ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەييۇي ئۇنى تۇتماقچى بولۇپ ئېسىلدى ـ دە، كۈلدى:

ــ بارغانسېرى ئالجىپ كېتىۋاتىسىز جۇمۇ!

شۆ ھاممام ئالدىراپ ئۇلارنى ئاجرىتىپ، ئاندىن باۋچەيگە شۇنداق دېدى:

ــ شيۇيەن قىزنى ئاكاڭ خورلاپ قويمىسۇن دەپ ئۇنىڭغا چاي ئىچۇرمەي، ئىنىڭغا چاي ئىچۇرگەن تۇرسام، بۇ قىزىمنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بېرەمدىمەن؟ قايسى كۈنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم سىڭلىڭ باۋچىننى باۋيۇيگە سورىغاندى. قېرىشقانىدەك، ئۇنىڭغا بۇرۇنلا چاي ئىچۇرۇپ قويۇپتۇ، بولمىسا بۇ تازىمۇ تېگى ـ تەكتىدىن

لايىق ئىش بولاتتى. ئالدىنقى كۈنى شيۇيەن قىزغا چاي ئىچۈرۈش ئۈچۈن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا بارغىنىمدا، ماڭا چاقچاق قىلىپ: «بۇنىڭ قىزلىرىدىن بىرەرسىنى ئۆزۈمگە كېلىن قىلىۋالاي دەپ تۇرسام، بۇ خېنىمنىڭ قىزى تېخى قولۇمغا كېلىش تۇگۈل، بىزنىڭكىلەردىن بىرسىنى ئېلىپ كېتىدىغان بوپتۇ!» دېدى. بۇ چاقچاق گەپ بولسىمۇ، لېكىن ئوبدانراق ئويلىنىپ باقىدىغان بولساق، بۇ گەپنىڭ تېگىدە گەپ بار. باۋچىنىڭ لايىقى بولغاچقا، مېنىڭ ئۇنى بېرىشكە ئامالىم بولمىغان تەقدىردىمۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا بۇ توغرىدا بىرەر ئېغىز گەپ قىلماي قالمىغاندىمەن؟ مېنىڭچە بولسا، ئىنىڭ باۋيۇيگە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم شۇنداق كۆيۈنىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇمۇ ئاجايىپ بىر بالا بولدى، ئۇنىڭغا سىرتتىن لايىق ئىزدىسە، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ دىتىغا زادىلا ياقمايدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە، سىڭلىڭ دەيىۋىنى شۇنىڭغا بەرسە، گۈل ئۈستىگە گۈل قويغاندەك بولمامدۇ؟

دەسلەپتە دەيىۋي شۆ هاممىنىڭ گەپلىرىگە دەككە ـ دۈككىدە تۇرۇپ قۇلاق سالدى، كېيىن گەپنىڭ ئايىغى ئۆزى ئۈستىگە چۈشكەندە، باۋچەيگە قاراپ بىرنى تۇكۇردى ـ دە، ھۇپپىدە قىزارغان پېتى باۋچەينىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

ـــ مەن ئەنتىمنى سىزدىن ئالىمەن! نېمە ئۈچۈن هاممانىڭ ئاغزىنى تاتىلاپ بۇنداق بولمىغۇر گەپلەرنى قىلدۇرىسىز! ـــ دېدى.

ـــ ماۋۇ ئىشنى كۆرۈڭ! ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ـــ گەپنى ئانام قىلسا مېنىڭدىن ئەنتىڭىزنى ئالماقچى بولغىنىڭىز قىزىققۇ؟

شۇ ئارىدا زىجۇەن يۈگۈرۈپ كىرىپ:

ـــ هاممۇ خېنىم، مۇشۇنداق نىيەتلىرى بولسا، نېمە ئۈچۈن بۇ نىيەتلىرىنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا بىلدۈرمەيلا، ـــ دېدى.

ـــ سەن نېمىگە ئالدىرايتىڭ! دەيىۋي قىزىمنى چاپسانراق

ياتلىق قىلىۋېتىپ، ئۆزۈڭگىمۇ بالدۇرراق يېگىت تاپماقچىمىدىڭ يا؟ — دېدى شۆ هامما كۈلۈپ.

زىجۇەن ئىزا تارتىپ ھۇپپىدە قىزاردى، ئاندىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— هامما خېنىم راستلا ئۆزىنىڭ ياشانغىنىنى پەش قىلىدىكەن ! — دېدى ـ دە، بۇرىلىپ چىقىپ كەتتى.

— سەن جۇڭاينىمەكنىڭ بۇ ئىش بىلەن نېمە كارىڭ ! — دەپ تىللىدى دەييۇي ئۇنى. ئارقىدىن شۆ هاممىنىڭ ھېلىقى گېپىنى ئاڭلاپ، — ئامىتابا ! خويمۇ ئوبدان دېدى، خوپ بولدى ! بۇرنى ـ قۇلىقىڭغىچە تويغانسەن ! — دېدى.

شۆ هامما، باۋچەي، خىزمەتكار ئاياللار، دېدەكلەرنىڭ هەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

شۇ ئەسنادا شياڭيۈن قولىدا گۆرۈ خېتىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى ۋە:

— بۇ نېمە هۆججەتتۇ؟ — دېدى.

دەييۇي كۆرۈپ بېقىپ، ئۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدى.

پەگاھتا ئولتۇرغان خىزمەتكار ئاياللار كۈلۈشۈپ:

— بۇ ناھايىتى ئوبدان نەرسە ! بۇنى سىلىگە بىكاردىن ـ بىكارغا ئېيتىپ بەرمەيمىز ! — دېيىشتى.

باۋچەي ئۇنى ئىتتىك قولىغا ئېلىپ قاراپ، ئۇنىڭ شيۈيەن بايا دېگەن ھېلىقى گۆرۈ خېتى ئىكەنلىكىنى بىلدى ـ دە، ئالدىراپ قاتلىغىلى تۇردى.

— بۇ بەلكىم ئانىكىلاردىن بىرەرسى چۈشۈرۈپ قويغان گۆرۈ خېتىدۇ، ئەمدى ئۇنى كەچكىچە ئىزدىشىدىغان بولدى ـ دە، — دېدى شۆ هاممىا.

— «گۆرۈ خېتى» دېگەن نېمە ئۇ؟ — دەپ سوريدى شياڭيۈن.

— سىلى بەكمۇ ساددا ئىكەنلا جۇمۇ خېنىم. گۆرۈ خېتىنىمۇ بىلمەملا ! — دېيىشتى خىزمەتكار ئاياللار كۈلۈشۈپ.

— بۇ ھەيران قالمىدىغان ئىش ئەمەس، — دېدى شۆ ھامما ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ، — ئۇ بەگ ئائىلىسىدە ئۆسكەن قىز، ئۇنىڭ ئۆستىگە كىچىك تۇرسا ئۇنىڭ نېمىلىكىنى نەدىن بىلسۇن؟ بۇنداق نەرسىلەرنى نەدە يۇرۇپ كۆرسۇن؟ ئائىلىسىدىكى خىزمەتكارلىرىدا بۇنداق نەرسە بولغان تەقدىردىمۇ بۇنىڭ كۆزى چۈشەمتى؟ ئۇنى ساددا دەپ كۆلمەڭلار، ئەگەر بۇنى سىلەرنىڭ خان قىز كۆرسىمۇ نېمىلىكىنى بىلمەي ھاڭ قالىدۇ.

— توغرا، — دېيىشتى خىزمەتكار ئاياللار شۆ ھاممىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ، — دەييۇي خېنىممۇ بىلەلمىدى ئەمەسمۇ، خان قىزلار بۇياقتا تۇرسۇن، دائىم سىرتقا چىقىپ تۇرىدىغان باۋيۇي غوجاممۇ كۆرۈپ باقمىغان بولۇشى مۇمكىن.

شۆ ھاممىا گۆرۇ خېتىنىڭ نېمىلىكىنى قىزلارغا سۆزلەپ بەردى.

— بۇنىڭ ئىگىسىزە پۇلنىڭ كويىدا يۇرىدىكەن ـ دە ! — دېيىشتى شياڭيۈن بىلەن دەييۇي ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، — ھاممىا، سىلىنىڭ گۆرۇخانىلاردىمۇ مۇشۇنداق گۆرۇ خېتى بارمۇ؟

— بۇ قىزىق گەپ بولدى، — دېيىشتى خىزمەتكار ئاياللار، — «جاھاندىكى قاغىلارنىڭ ھەممىسى قارا بولىدۇ» يا سىلەر باشقا رەڭدىكىسىنى كۆرگەنمۇ؟

— بۇنى سەن نەدىن تېپىۋالدىڭ؟ — شۆ ھاممىا شياڭيۈندىن يەنە سورىدى.

شياڭيۈن جاۋاب بېرەي دەپ تۇرۇۋېدى، ئاڭغىچە باۋچەي ئىتتىكلا:

— بۇ ئۆلگەن كېرەكسىز گۆرۇ خېتى ئىكەن، قايسى يىللاردا دەپتەردىن ئۆچۈرۈلگەنكەن، ھەرقاچان شياڭلىڭ بۇلارنى ئالداش ئۈچۈن كۆتۈرۈپ يۈرگەن نېمە، — دېدى.

شۆ ھاممىا بۇ گەپلەرگە ئىشىنىپ، ئارتۇق سۇرۇشتە قىلمىدى.

شۇ ئارىلىقتا بىر خىزمەتكار كىرىپ خەۋەر قىلدى:

ــ نېگگو قەسىرىدىكى چوڭ كېلىن ئاغىچا كىرىپتىكەن. ھامما خېنىمغا دەيدىغان گېپى بار ئوخشايدۇ.

شۆ ھاممـا ئورنىدىن تۇرۇپ چىقىپ كەتتى. باۋچەي ئۆيدە باشقا ئادەمنىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ، شياڭيۈندىن سورىدى:

ــ بۇنى نەدىن تېپىۋالدىڭ؟

ــ ئۇكاڭغا ئاغىچا بولغۇچىنىڭ دېدىكى جۇەنئېرنىڭ بۇنى ئاستالا يېڭىرگە بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم، يېڭىر ئېلىپلا كىتابنىڭ ئىچىگە سېلىپ قويدى. مەن كۆرمەسكە سېلىپ ئولتۇردۇم. ئۇلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، كىتابنىڭ ئىچىدىن ئېلىپ قاراپ نېمىلىكىنى بىلەلمەي، سىلەرنىڭ مۇشۇ يەردىلىكىڭلارنى بىلگەچكە، سىلەرنى كۆرۈپ باقسۇن دەپ ئېلىپ كېلىۋىدىم، ــ دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ.

ــ ھۇي، شيۇيەن كىيىمنى گۆرۈگە قويغان ئوخشىمامدۇ؟ ماقۇل، قويغانمۇ بولسۇن، يەنە نېمە ئۇچۇن گۆرۇ خېتىنى سىزگە بېرىدۇ؟ ــ دەيىۋي ئالدىراپ سورىدى.

باۋچەي ئەمدى بۇ ئىشنى بۇلاردىن يوشۇرۇشقا بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ، بايىقى ئىشنى ئۇ ئىككىسىگە سۆزلەپ بەردى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان دەيىۋي، «توشقان ئۆلسە تۈلكە ھۇۋلاپتۇ، ھەركىم ئۆز قايىشىغا يىغلاپتۇ» دېگەندەك، چوڭقۇر ھەسرەت چەكتى. شياڭيۈن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ غەزەپكە كەلدى ۋە:

ــ مەن بېرىپ يېڭچۇن ئاچامدىن سورايمەن ! ئۇنىڭ ئۆيىدىكى خىزمەتكار خوتۇنلار بىلەن دېدەكىلەرنى تىللاپ رەسۋاسىنى چىقىرىپ، سىلەرنىڭ ئۆچىڭلارنى ئېلىپ بېرىمەن، دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭماقچى بولۇۋىدى، باۋچەي ئىتتىك ئۇنى توتۇۋېلىپ، كۈلگەن پېتى:

ــ ئالجىپ قالدىڭمۇ، جايىڭدا ئولتۇر ! ــ دېدى.

ــ ئەر كىشى بولغان بولساڭ، بوزەكلەرنىڭ ئەنتىنى ئېلىپ

بېرىمەن دېسەڭ بولاتتى. يا سەن جىڭكې بىلەن نى جېڭ[1]نى دورىماقچىمىدىڭ؟ راسا كۈلكىلىك ئىش ـ ده بۇ، ـــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

ـــ تەنچۇن ئاچامدىن بۇ ئىشنى سوراپ بېقىشقا ئۇنىمىساڭلار، ئەمىسە ئەتە شىيۇيەننى بۇ يەرگە كۆچۈرۈپ ئەكېلەي، بىز بىلەن بىللە تۇرسۇن، ـــ دېدى شياڭيۇن، ـــ شۇنداق قىلساق ياخشى ئەمەسمۇ؟

ـــ قېنى، ئەتە يەنە بىر مەسلىھەتلىشەرمىز، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

شۇ ئارىلىقتا بىر خىزمەتكار كىرىپ:

ـــ تەنچۇن خېنىم بىلەن يىڭچۇن خېنىم كەلدى، ـــ دەپ خەۋەر قىلدى.

ـــ ئۇچى قىلىۋاتقان گەپىنى دەرھال توختىتىپ، بۇ ئىشنى قايتا ئېغىزغا ئالمىدى. بۇنىڭ تەپسىلاتىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

---

① جىڭكې بىلەن نى جېڭ ـــ ئۇرۇشقاق پادىشاھلار دەۋرىدىكى ئاقسۆڭەكلەرنىڭ قولچوماقلىرى.

ئەللىك سەككىزىنچى باب

ئۆرۈك سايىسىدا يالغان ئاشقىنىڭ ساختا مەشۇقىغا ماتەم تۇتۇپ يىغلىغانلىقى
رۇيان شايە يەمەنگەن دېرىزە يېنىدا باۋيۇينىڭ ئەخمىقانە ئىشنى سۆرۈشتە قىلغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، تەنچۇنلەر كىرىش بىلەنلا بۇ ئۇچەيلەن قىلىشۋاتقان پاراڭلىرىنى توختىتىپ ئۇ ئىشنى قايتا ئېغىزغا ئېلىشمىدى. تەنچۇنلەر بۇلار بىلەن تىنچلىق سوراشقاندىن كېيىن، بىردەم كۇلكە ـ چاقچاق قىلىشىپ تارقىلىپ كېتىشتى.

شۇ كۇنلەردە، ئۆتكەندە بايان قىلىنغان ھېلىقى خانىش ئانا قازا تاپتى، بۇنىڭ بىلەن ھەممە مەرتىۋىلىك ئاغىچا خېنىملار ئوردىغا كىرىپ ئۇنىڭ جەسىتىگە ھەمراھ بولۇشتى ۋە مەرتىۋىلىرى بويىچە قارىلىق تۇتۇشتى. خان ئالىيلىرىدىن، بارلىق مەرتىۋىلىك ئائىلىلەر بىر يىلغىچە زىياپەت، نەغمە ـ ئويۇن قىلمىسۇن، ئاۋام خەلق ئۇچ ئايغىچە توي ـ تۆكۈن قىلمىسۇن، دەپ پۈتۈن ئىقلىمغا يارلىق چۈشتى. جىيا ئانا ئۆز كىلىنلىرى ۋە نەۋرىلىرى بىلەن ھەر كۇنى ئوردىغا بېرىپ تەزىيە بىلدۇرۇپ، كۇن قايرىلغاندا قايتىپ كېلىشەتتى. مېيىت ياقا سارايدا يىگىرمە بىر كۇن تۇرغاندىن كېيىن، شىياۋسى ناھىيەسىدىكى خانلىق مازارغا ئۇزىتىلاتتى. بۇ خانلىق مازارغا پايتەختتىن بېرىپ كەلگۇچە ئون نەچچە كۇن كېتەتتى. مېيىت شۇ يەرگە ئۇزىتىلغاندىن كېيىن، يەنە بىرقانچە كۇن تۇرغۇزۇلۇپ، ئاندىن يەرلىكىگە قويۇلاتتى. شۇنداق قىلىپ،

ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ دەپنە قىلىشقا بىر ئايچە ۋاقىت كېتەتتى. نېگگو قەسىرىدىن جيا جېنىمۇ خوتۇنى بىلەن شۇ يەرگە بېرىشقا توغرا كېلەتتى، شۇڭا ئىككى قەسىردە ئادەم قالمىغاچقا، كۆپچىلىك مەسلىھەتلىشىپ: ئائىلىدە ئىگە يوقلۇقىنى نەزەردە تۇتۇپ، «يۇشى تۇغۇتلۇق» دەپ مەلۇم قىلىپ قويۇپ، ئۇنى ئىككى قەسىرنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ تۇرۇشقا قالدۇرۇشتى.

شۆ ھاممىغا باغدىكى ھەمشىرىلەر ۋە دېدەكلەردىن خەۋەر ئېلىش تاپشۇرۇلغاچقا، ئۇمۇ باغقا كۆچۈپ كىرىشكە تۇغرا كەلدى. باۋچەينىڭ قېشىدا شياڭيۈن بىلەن شياڭلىڭ تۇراتتى، لى ۋەننىڭ كىچىك ئانىسى لى خان ئاچا قايتىپ كەتكەن بولسىمۇ، تۆت ـ بەش كۈندە بىر كېلىپ ئۇلارنى يوقلاپ تۇراتتى، ئۇنىڭ كېلىپ ـ كېتىشىنىڭ قارارى يوق ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە جيا ئانا باۋچىننى خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن لى ۋەنگە تاپشۇرغانىدى. يېڭچۈننىڭ قېشىدا شيۇيەن تۇراتتى. تەنچۈن گىچماچ ئائىلە ئىشلىرى بىلەن بەند ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە جاۋ كىچىك ئاپا بىلەن جيا خۈەن پات ـ پاتلا غەلۋە قىلىپ تۇرغاچقا، شۆ ھاممىنىڭ ئۇ يەردە تۇرۇشى تېخىمۇ ئەپسىز ئىدى. شىچۈننىڭ ھۇجرىسى تار ئىدى. يۇقىرىقى سەۋەبلەر بىلەن شۆ ھاممىنىڭ ئۇلارنىڭ قېشىدا تۇرۇشى قېيىن بولۇپ قالدى. جيا ئانا دەييۇيگە ئوبدان قاراپ قويۇش ھەققىدە ئۇنىڭغا قايتا ـ قايتا تاپىلىغانىدى، شۆ ھاما ئۆزىمۇ ئادەتتە دەييۇيگە بەك ئامراق ئىدى، شۇڭا ئۇ مۇشۇنى باھانە قىلىپ بامبۇكزار سارايغا كۆچۈپ كېلىپ دەييۇي بىلەن بىللە تۇردى ۋە دەييۇيىنىڭ دورا ئىچىش، غىزالىنىش ئىشلىرىغا بەكمۇ ئوبدان كۆڭۈل بۆلدى. دەييۇي شۆ ھاممىدىن چەكسىز مىننەتدار بولۇپ، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى خۇددى باۋچەي ئاتىغاندەك ئاتاۋەردى، ھەتتا باۋچەينىڭ ئالدىدىمۇ، باۋچەينى بۇرۇنقىدەكلا «ئاچا»، باۋچىننىمۇ بۇرۇنقىدەكلا «سىڭلىم» دەپ چاقىرىپ، خۇددى بىر تۇغقان قېرىنداشلاردەك باشقىلارغا قارىغاندا تېخىمۇ يېقىن ئۆتۈشتى.

بۇنى كۆرۈپ، جيا ئانىمۇ بەك خۇش بولدى ۋە كۆڭلى تىندى.

شۆ ھاممىنىڭ ۋەزىپىسى ھەمشىرىلەردىن ۋە تەقىپ قىلىنغان دېدەكلەردىنلا خەۋەر ئېلىش ئىدى، شۇڭا ئائىلىدىكى باشقا چوڭ - كىچىك ئىشلارغا تولا ئېغىز ئاچقۇسى كەلمەيتتى. يۇشى خېنىم ھەر كۈنى دېگۈدەك بۇياقتا ئۆتۈپ تۇرسىمۇ، سەھەردە خىزمەتكارلارنى ئاتاقلا يوقلىما قىلىپ قويىاتتى، ئۇلارغا كەلسە - كەلمەس ھەيۋە قىلمايتتى. ئۆز ئائىلىسىدىمۇ يۇقىرىدىن تارتىپ تۆۋەنگىچە ھەممە ئىشتىن خەۋەر ئالىدىغانغا شۇلا يالغۇز قالغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ يەنە جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم چۈشكەن يەرگە كېرەكلىك يېمەك - ئىچمەك، ئورۇن - كۆرپە قاتارلىق نەرسىلەرنى يەتكۈزۈپ بېرىشتىنمۇ خەۋەر ئېلىشى كېرەك ئىدى، شۇڭا ئۇنىمۇ ئىش بېسىۋالغانىدى.

شۇ كۈنلەردە رۇڭگو، نىڭگو قەسىرلىرىدىكى غوجايىنلارنىڭ بوش ۋاقتى يوق ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككى قەسىردىكى ئىش باشقۇرغۇچىلاردىن بەزىلىرى غوجايىنلىرى بىلەن ئوردىغا باراتتى، بەزىلىرى ئوردىنىڭ سىرتىدىكى تۇرالغۇ جايغا كېتىدىغان نەرسىلەرنىڭ راسكالىقنى قىلاتتى، بەزىلىرى شۇ جاينىڭ يۇگۇر - يېتىم ئىشلىرى بىلەن بەند ئىدى. قىسقىسى، ھەممىسى ئالدىراش ئىدى، شۇ سەۋەبتىن ئىككى قەسىردىكى خىزمەتكارلارنى باشلايدىغانغا ئادەم بولماي قېلىپ، نەتىجىدە ئۇلار ئارام ئېلىۋېلىش كويىغا چۈشتى ياكى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ گۈرۇھ توپلاپ، ۋاقتىنچە ھوقۇق تۇتۇپ ئىش باشقۇرۇپ تۇرۇۋاتقانلار بىلەن مەنمەنلىك تالىشىدىغان بولۇۋالدى. رۇڭگو قەسىردە تالا - تۇزدىكى ئىشلارنى قىلىشقا لەي دا بىلەن بىرقانچە غوجدار قالدۇرۇلغانىدى. لەي دانىڭ قول ئاستىدىكى بىرنەچچەيلەن غوجايىنلار بىلەن بىللە كەتكەنىدى. گەرچە ئۇنىڭغا بىرقانچە ئادەم بېرىلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئىشلار بىلەن تونۇشلۇقى بولمىغاچقا، ھېچ ئىشنى ئېپلەشتۇرەلمەيتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇلار بىلىمسىز نېمىلەر

بولغاچقا، ئىنسابسىزلىق بىلەن ئالدامچىلىق قىلىشاتتى ياكى ئاساسسىز مەلۇماتلارنى بېرىشەتتى، يوقىلاڭ سەۋەبلەرنى كۆرسىتىشەتتى. قىسقىسى، بۇنداق خىلمۇخىل ئەسكىلىكلەرنى، قايتا ـ قايتا چىقىپ تۇرغان چاتاقلارنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىشمۇ قىيىن.

چوڭ ئەمەلدارلارنىڭ ئۆز ئائىلىلىرىدىكى ئەر ـ ئايال ئويۇنچىلارنى تارقىتىۋەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، يۇشى خېنىم ۋە باشقىلار مەسلىھەتلىشىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم قايتىپ كەلگەندە ئۇنىڭغا مەلۇم قىلىپ، قەسىردىكى ئون ئىككى ئويۇنچى قىزنى قايتۇرۇۋەتمەكچى بولدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم قايتىپ كەلگەندە يۇشى ئۇنىڭغا شۇنداق دېدى:

ــ بىز بۇلارنى ئۆز ۋاقتىدا سېتىۋالغان، ھازىر ئويۇن قويۇشنى ئۆگەتمىگەندىن كېيىن، ئۇلارنى ئېلىپ قېلىپ خىزمەتكە سېلىپ، ئۆگەتكۈچى ئۇستازلىرىنى يولغا سېلىۋەتسەكمىكىن دەيمەن.

ــ ئويۇن قويۇش بىلەنلا بولۇپ كەلگەن بۇ قىزلار يۇگۇر ـ يېتىم ئىشلارنى قاملاشتۇرالمايدۇ، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ــ ئۇلارمۇ ياخشى ئادەملەرنىڭ بالىۋاقىلىرى، ئاتا ـ ئانىلىرى ئىلاجسىزلىقتىن ئۇلارنى مۇشۇنداق ئىشلارنى قىلىشقا ساتقان. ئۇلار بىرنەچچە يىل سەھنىدە ھەرقىسما نېمىلەرنى دوراپ ئۆتتى. ئەمدى بۇگۈنكى بۇ پۇرسەتتە، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى قولىغا بىرنەچچە سەردىن يول خىراجىتى بېرىپ ئۆز ئۆيلىرىگە قايتۇرۇۋەتسەك بولار. ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزمۇ ئۆز ۋاقتىدا شۇنداق قىلغانىكەن. ئۇنداق قىلمىساق، تاپقان ساۋابلىرىمىزنى بىر تىيىن قىلمۇيتىمىز، خەقمۇ بىزنى بېخىل ئىكەن، دېيىشىدۇ. ھېلىمۇ بىزدە شۇ چاغلاردىكى ئويۇنچىلاردىن بىرقانچىسى بار، ئۇلار ھازىر قېرىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ بىزدە قېلىپ قېلىشىدىمۇ مەلۇم سەۋەبلەر بار، قايتىپ كېتىشنى خالىمىغاچقا ئۇلارنى ئېلىپ قېلىپ

خىزمەتىمىزگە سالغان، چوڭ بولغاندا مۇشۇ ئۆيىنىڭ مۇلازىملىرىغا چېتىپ قويغان.

— بىزمۇ ئۇ ئون ئىككىيلەندىن سوراپ كۆرسەك، — دېدى يۇشى، — قايتىپ كېتىشىنى خالايدىغانلىرى بولسا، ئاتا - ئانىلىرىغا خەۋەر قىلىپ قويساق، ئۆزلىرى كېلىپ قىزلىرىنى ئېلىپ كەتسۇن. ئۇلارغا بىرنەچچە سەردىن يول خىراجىتى بەرسەك، ئاندىن مۇڭاپىق بولىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرىنى چاقىرتىپ كەلمىسەك، قىزىل كۆز ئەبلەخلەر يالغاندىن بىز بۇلارنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى دەپ كېلىپ، ئۇلارنى ئاچىقىپ يەنە سېتىۋېتىشى مۇمكىن، ئۇنداق بولۇپ قالسا، بۇ قىلغان ئىلتىپاتىمىز بىكارلا بولمامدۇ؟ ئېلىپ قالساق كەتكۈسى كەلمىگەنلىرىنى ئېلىپ قالساق بولىدۇ.

— بۇ ئوبدان گەپ بولدى، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۈلۈپ.

يۇشى خېنىم كىشى ئەۋەتىپ بۇ ئىشنى فېڭجيېگە ئۇقتۇرۇپ قويدى. ئاندىن باش جورۇقخانىغا ئويۇنچىلارنىڭ ئۇستازلىرىنىڭ ھەربىرىگە سەككىز سەردىن كۈمۈش بېرىپ، ئۇلارنى ئۆز ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىشنى تاپىلىدى. نەشپۈتلۈك ھويلىدىكى نەرسە - كېرەكلەر ئېدىتلاپ، تىزىملاپ يىغىشتۇرۇۋېلىنىدى ۋە ئۇ يەرگە كېچىلىك جېسەكچىلەر قويۇلدى. ئاندىن ئون ئىككى نەپەر ئويۇنچى قىزنى چاقىرتىپ، ئۆزلىرىدىن بىر - بىرلەپ سوراپ كۆرۈلۈۋېدى، ئۇلارنىڭ تەڭدىن تولىسى ئۆز ئۆيىلىرىگە قايتىشنى خالىمايدىغان بولۇپ چىقتى. بەزىسى ئاتام - ئانام بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار مېنىڭ ھەمشىرىلىرىمنى سېتىشنى ئۆزلىرىگە كەسىپ قىلمۇالغانلىقى ئۈچۈن، بۇدا قايتىپ بارسام يەنە سېتىۋېتىدۇ، دېدى؛ بەزىسى ئاتا - ئانىلىرىم بۇرۇنلا ئۆلۈپ كېتىپ، مېنى تاغلىرىم، بىر تۇغقانلىرىم سېتىۋەتكەن، دېدى؛ بەزىسى مېنىڭ ئىگە - چاقام يوق ئىدى، دېدى؛ بەزىسى كۆرگەن ئىلتىپاتقا كۆزۈم قىيمايدۇ، دېدى. شۇنداق قىلىپ، بۇلاردىن

پەقەت تۆت ـ بەش قىزلا كەتمەكچى بولدى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قېيىپ قېلىشىغا ماقۇل بولدى. كەتمەكچى بولغان تۆت ـ بەش قىزنى ئاتا ـ ئانىلىرى كېيىپ كەتكۈچە ئاتاق ئانىلىرى ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرسۇن، دەپ بۇيرۇدى. كېتىشنى خالىمىغان قىزلارنى باغدىكىلەرنىڭ خىزمىتىگە تارقىتىپ بەردى. جيا ئانا ۋېنگۈەننى ئۆزى ئېلىپ قالدى، باش رول ئوينايدىغان فاڭگۈەن باۋيۈيگە، قىزنىڭ رولىنى ئوينايدىغان رۇيگۈەن باۋچەيگە، يىگىت رولىنى ئوينايدىغان ئۇۋگۈەن دەييۈيگە، كەپسىز چوكانىنىڭ رولىنى ئوينايدىغان كۇيگۈەن شياڭيۈنگە، بالا ھەييارنىڭ رولىنى ئوينايدىغان دۇگۈەن باۋچىنگە، بوۋاي رولىنى ئوينايدىغان ئەيگۈەن تەنچۈنگە بېرىلدى. يۇشى موماي رولىنى ئالىدىغان چيېگۇەننى ئۆزىگە سورىۋالدى. ئەمدىلىكتە بۇ قىزلار ئۆزلىرىگە دائىمىي پاناھ جاي تاپقاندىن كېيىن، خۇددى قەپەستىن قويۇپ بېرىلگەن قۇشلارغا ئوخشاش، ھەر كۈنى باغدا ئوينىشاتتى. باشقىلار ئۇلارنىڭ يىڭنە ئىشلىرىنى ئۇقمايدىغانلىقىنى، ئىشلارغا تېخى كۆنۈكمىگەنلىكىنى بىلگەچكە، ئۇلارنى ئانچىلا ئەيىبلەپ كەتمىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئىشنىڭ يولىنى بىلىدىغان بىر ـ ئىككىسى كەلگۈسىدە ئۆزلىرىنىڭ جانغا ئەسقاتىدىغان ھۈنىرى بولمىغانلىقىدىن قايغۇرۇپ، ئويۇنچىلىق ھۈنىردىن قول ئۈزۈپلا، يىڭنە ئىشلىرى، ئېگىرىش ـ توقۇشقا ئوخشاش ئاياللار قىلىدىغان ئىشلارنى ئۆگىنىشكە كىرىشتى.

بۇگۈن ئوردىدا چوڭ نەزىر ـ چىراغ ئۆتكۈزۈلەتتى، شۇڭا جيا ئانا قاتارلىقلار بەشىنچى جېسىمك ۋاقتىدىلا ئوردىغا قاراپ مېڭىشتى. چۈشكۈن جايغا بېرىپ ئازراق ناشتا قىلىۋالغاندىن كېيىن ئوردىغا كىرىپ كېتىشتى. ئەتىگەنلىك تاۋام تارتىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئوردىدىن چىقىپ چۈشكۈن جايدا ئارام ئالدى. چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئازراقلا ئارام ئېلىۋېلىپ، يەنە

ئوردىغا كىرىپ، چۈشلۈك، كەچلىك نەزىر - چىراغقا قاتنىشىپ، ئاندىن قايتىپ چىقتى ۋە چۈشكۈن جايىدا بىر ئاز ئارام ئېلىپ، كەچلىك تاماقتىن كېيىن ئۆيگە قايتتى. بۇ چۈشكۈن جاي چوڭ بىر ئەمەلدارنىڭ ئائىلىۋى بۇتخانىسى بولۇپ، بىكسۇنىلارنىڭ ئىستىقامەتخانىسى ئىدى، ئۆيلىرى جىق ۋە پاكىز ئىدى. بۇ ئىستىقامەتخانا شەرقىي ۋە غەربىي ئىككى ھويلىغا بۆلۈنگەن بولۇپ، شەرقىي ھويلىنى رۇئىگو قەسىرى، غەربىي ھويلىنى بېيجىڭ ۋاڭ قەسىرى ئىجارىگە ئالغانىدى. بېيجىڭ ۋاڭنىڭ چوڭ - كىچىك خانىملىرى ھەر كۈنى شۇ يەردە ئارام ئالاتتى، جىيا ئانىلار شەرقىي ھويلىدا بولغاچقا، ئۇلار ھەر كۈنى ئوردىغا بىللە كىرىپ - چىقىشتا بىر - بىرىگە ئىلتىپات كۆرسىتەتتى. ئەمدى سىرتتىكى ئىشلار ھەققىدە كۆپ توختالمايمىز.

نەزەرباغنىڭ ئىچىدىكى ئىشلارغا كەلسەك، جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ھەر كۈنى ئۆيدە بولالمىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مېيىتنى ئۇزىتىپ بېرىپ بىر ئايدا قايتاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، دېدەكلەر بىلەن خىزمەتكار ئاياللارنىڭ قولى ئىشتىن خېلى بوشاپ، كۆپىنچە باغدا تاماشا قىلىشىدىغان بولۇۋالدى. بولۇپمۇ نەشپۈتلۈك ھويلىدىكى خىزمەتكار ئاياللارنىڭ ھەممىسى ئۇ يەردىن ياندۇرۇپ چىقىرىلىپ باغنىڭ ئىچىدىكى ئىشلارغا قويۇلغاچقا، باغدا ئادەم تېخىمۇ غولداپ كەتتى. ۋېنگۈەن قاتارلىق ئويۇنچى قىزلاردىن بەزىلىرى ھاكاۋۇر ئىدى، بەزىلىرى غوجايىنلىرىنى ھېمات قىلىپ تۆۋەندىكىلەرنى ئانىي تاپاتتى، بەزىلىرى كىيىم - كېچەك، تاماق خىلالايتتى، بەزىلىرى ئاغىزى ئىتتىككىلىك قىلىپ نەشتەر سانجىپ تۇراتتى. ئىشقىلىپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۆز نېسىۋىسىگە شۈكۈر قىلمايدىغانلار كۆپ ئىدى. شۇڭا، خىزمەتكار ئاياللارنىڭ ئۇلاردىن كۆڭلى قالغانىدى، لېكىن ئۇلارغا بىرنېمە دېيىشكە پېتىنالمايتتى. ئەمدىلىكتە ئۇلار تارقىلىپ كەتكەندىن كېيىن، خىزمەتكار ئاياللار بۇنىڭدىن

بەكمۇ خۇش بولۇشتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۆتكەن ئىشلارنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋەتكەنلىرىمۇ، قورسىقىدا غۇم ساقلاپ يۈرگەن ئىچى تارلىرىمۇ بار ئىدى. ئەمما، ئۇ قىزلار ھەرقايسى ھۇجرىلارنىڭ ئىلكىدە بولغاچقا، غۇم ساقلىغانلار ئۇلارغا چىقىلالمايتتى.

چوكانتال بايرىمىمۇ يېتىپ كەلدى، جيالىەن يىلدا بىر بېرىلىدىغان نەزىر - چىراغنىڭ راسكالىقىنى تەييارلىتىپ بولۇپ، بۇگۇن جياخۇەن، جيا سۇڭ، جيالەنلەرنى باشلاپ تۆمۇر ئاستانىلىك مازارغا قەغەز كۆيدۈرۈشكە ماڭدى. نىڭگو قەسىرىدىن جيا رۇڭمۇ بىر جەمەتتىكى كىشىلىرى بىلەن نەزىر - چىراغ تەييارلىقلىرىنى قىلىپ يولغا چىقتى. باۋيۈي تېخى سەللىمازا ساقىيىپ كەتمىگەچكە، ئۇلار بىلەن بىللە بارالمىدى. شۇ كۈنى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن، باۋيۈينىڭ ئېزىلىپ قالغانلىقىنى كۆرگەن شىرىن ئۇنىڭغا:

— بۇگۇن ھاۋا بەك ئوبدان، سىرتقا چىقىپ ئايلىنىپ كىرىڭ، تاماقنى يەپلا ياتسىڭىز تاماق مەيدىڭىزدىن چۈشمەيدۇ، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، باۋيۈي كەشىنى سېپىپلا ھاسىسىغا تايىنىپ ھويلىغا چىقتى. يېقىندىن بۇيان باغدىكى يەرلەر خىزمەتكار ئايالىلارغا كۆتۈرەگە بېرىلىۋەتكەچكە، ھەممىلا جايدا ئۇلار ئالدىراش ئىشلىشۋاتاتتى: بەزىلىرى بامبۇكلارنى پەرۋىش قىلىۋاتاتتى، بەزىلىرى دەرەخلەرنىڭ ياۋا شاخلىرىنى پۈتاۋاتاتتى، بەزىلىرى گۈل تېرىۋاتاتتى، بەزىلىرى پۈرچاق تېرىۋاتاتتى، كۆلدە بولسا بەزى ئايالار قولۇاق بىلەن كۆلنىڭ لېيىنى تارتىۋېتىپ، نېلۇپەر تىكىۋاتاتتى. شياڭيۈن، شياڭلىڭ، باۋچىن ۋە بىرقانچە دېدەكلەر سۈئىي تاغنىڭ ئۈستىدىكى تاشلاردا خىزمەتكار ئايالارنىڭ ئىشلىرىغا قاراپ كۆڭۈل ئېچىپ ئولتۇرۇشاتتى. باۋيۈي ئۇلار تەرەپكە قاراپ ئاستا ماڭدى. شياڭيۈن ئۇنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، كۈلۈپ ۋارقىرىدى:

ـــ قولۇاقلارنى تېز ئېلىپ كېتىڭلار، ئۇلار ئۇنىڭ دەييۇي سىڭلىسىنى ئەكەتكىلى كەپتۇ.

قىزلار ئۇنىڭ گېپىگە قاقاهلاپ كۈلۈشتى. باۋيۇي ئۇنىڭ بۇ گېپىدىن هۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى، ئاندىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ بىر ئادەم ئاغرىۋالاي دەپ ئاغرىمدۇ؟ سەنمۇ زاڭلىق قىلىپ مەندىن كۈلۈۋاتىسەن ـ هە ! ـــ دېدى.

ـــ سېنىڭ كېسىلىڭمۇ باشقىلارنىڭكىگە ئوخشىمايدىكەن، كىشىنىڭ كۈلكىسىنى كەلتۈرىدىغان كېسەل ئىكەن ! ئۇنى دېمەي خەقتىن ئاغرىنىدىكەنسەن، ـــ دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ.

باۋيۇيمۇ قىزلارنىڭ قېشىغا كېلىپ تاشنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرۇپ، خىزمەتكار ئاياللارنىڭ ئالدىراشچىلىقىنى بىر پەس تاماشا قىلدى. شياڭيۈن ئۇنىڭغا:

ـــ بۇ يەر شامالىلىق، تاشنىڭ ئۈستىمۇ سوغۇق، بىردەم ئولتۇرۇپلا قايتىپ كەتسەڭ بولارمىكىن، ـــ دېدى.

باۋيۇيمۇ دەييۇينى يوقلاپ كېلەيچۇ دەپ تۇراتتى، شۇڭا ئورنىدىن تۇرۇپ قىزلار بىلەن خوشلاشتى ـ دە، هاسىغا تايانغان پېتى، ئەترەپشان كۆڭۈلۈكنىڭ بويىدىكى قاش بىلەن ئاستا يۈرۈپ كەتتى. قاشتىكى مەجنۇنتالارنىڭ چۈشىگە خۇددى كالاۋۇتۇندەك ساڭگىلىشىپ تۇراتتى، شاپتۇللار چېچەك بېرىپ شەپەقتەك جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. سۇنئىي تاغنىڭ ئارقىسىدىكى چوڭ بىر توپ ئۆرۈكنىڭ چېچەكلىرى ئاللىقاچان تۆكۈلۈپ، سايە چۈشۈرگۈدەك يوپۇرماق چىقارغان ۋە پۈرچاقتەك كۆپكۆك غورىلىغانىدى، بۇنى كۆرۈپ باۋيۇي: «بىرنەچچە كۈن ئاغرىپ قېلىپ ئۆرۈك چېچەكلىرىگە ۋاپاسىزلىق قىپتىمەن ! (هەش ـ پەش دېگۈچە «سايە تاشلاپ ياپراقلار مېۋە قاپلاپتۇ شاخنى، ① هە»

---

① تاڭ دەۋرىدىكى شائىر دۇمۇنىڭ «ئاھ، چېچەك» دېگەن شېئىرىنىڭ بىر مىسرىسى. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، دۇمۇ ياش ۋاقتىدا ياش بىر ئايال بىلەن تونۇشقان، يىللار ئۆتۈپ كېيىن كۆرۈشكەندە، ئۇ ئايال بىرقانچە بالىلىق بولغانىكەن، بۇ شېئىر شۇنىڭغا قارىتىلغان.

دېگەن خىيال بىلەن، كۆزىنى ئۇزمەي ئۆرۈككە قاراپلا قالدى. يەنە بىردىنلا شاڭ شيۇيەنگە چاي ئىچۈرۈلۈپ بولۇنغانلىقى ئېسىگە چۈشتى: گەرچە قىز ـ يىگىتلەرنىڭ جۈپلىشىشى بولۇشقا تېگىشلىك چوڭ ئىش بولسىمۇ، لېكىن ياخشى قىزلاردىن بىرسى ئازيىدىغان بولدى. يەنە ئىككى يىل ئۆتسە، ئۇمۇ خۇددى «سايە تاشلاپ ياپراقلار مېۋە قاپلاپتۇ شاخنى» دېگەندەك بولىدۇ. يەنە بىرقانچە كۈنلەردىن كېيىن، بۇ ئۆرۈكنىڭ ياپراقلىرى تۆكۈلۈپ شاخلىرى يالتىڭاچلىنىپ قالدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك، يەنە بىرنەچچە يىلدىن كېيىن شاڭ شيۇيەننىڭ قۇندۇزدەك چاچلىرى كۈمۈشتەك ئاقىرىدۇ، ئانارداەك يۈزلىرى سۇلىشىدۇ، دېگەن ئويغا چۆمدى. ئويلاۋېرىپ باۋيۈينىڭ كۆڭلى تېخىمۇ يېرىم بولۇپ، ئۆرۈككە قاراپ ھەسرەت چېكىشكە باشلىدى. ئەنە شۇنداق ھەسرەت چېكىپ تۇرغىنىدا، بىر قۇشقاچ ئۇچۇپ كېلىپ ئۆرۈكنىڭ شېخىغا قوندى ـ دە، ۋېچىرلاپ كەتتى. بۇنى كۆرۈپ باۋيۈينىڭ ھەسرىتى تېخىمۇ ئېشىپ، يەنە خىيالغا پاتتى: «بۇ قۇشقاچ ئۆرۈك چېچەكلىگەن چاغدا بۇ يەرگە كەلگەن، بۈگۈن ئەمدى چېچەكلەرنىڭ تۆكۈلۈپ شاختا قۇرۇق ياپراقلارنىڭلا قالغانلىقىنى كۆرۈپ ۋېچىرلاۋاتىدۇ. ئۇنىڭ بۇ ۋېچىرلاشلىرى ھەسرەت يىغىسىدۇر. ئىسىت، گۈڭ يېچاڭ ① ھازىر يوق ـ دە، بولغان بولسا ئۇنىڭدىن قۇشقاچنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى سورىغان بولاتتىم. كېلەر يىلى بۇ ئۆرۈك يەنە چېچەكلىگەندە، بۇ قۇشقاچ بۇ يەرگە كېلىپ ئۆرۈك چېچەكلىرى بىلەن كۆرۈشكەنلىكىنى ئەسلىيەلەرمىكىن؟»

باۋيۈي ئەنە شۇنداق بىھۇدە خىيالىلار بىلەن ئۆزىگە سوئال قويۇپ تۇرغاندا، بىردىنلا سۇنئىي تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئوت

---

① گۈڭ يېچاڭ ــ كۆڭزىنىڭ شاگىرتى ۋە كۈيۈ ئوغلى. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ئۇ قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلەرئىمىش. ئەمەلىيەتتە، كۆڭزىچىلار ئۇنى شۇنداق پەردازلاپ كۆرسەتكەن.

كۆرۈنۈپ، قۇشقاچ ئۇركۇپ پۇررىدە ئۇچۇپ كەتتى. باۋيۇي بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ تۇراتتى، يىراقتىن بىرسىنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

ــ ئوۋگۇەن، ئۆلگۈڭ كەلدىمۇ ! نېمە ئۇچۇن بۇ يەردە قەغەز تەڭگە كۆيدۈرىسەن؟ مەن بېرىپ كېلىن ئاغىچىلارغا ئېيتىمەن. كاللاڭغا ھېزى بول !

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ھەيران بولدى ۋە ئىتتىك سۇنئىي تاغدىن ئەگىپ ئۆتۈپ قارىغۇدەك بولسا، ئوۋگۇەن يۇزلىرى ياش يۇقى ھالدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، بىر قولىدا قەغەز تەڭگىلەرنى كۆيدۈرۈپ، ئۇنىڭ كۈلىگە قاراپ ھەسرەت چېكىپ ئولتۇرۇپتۇ.

ــ كىمگە ئاتاپ قەغەز كۆيدۈرۈۋاتىسەن؟ ــ باۋيۇي ئىتتىك بېرىپ ئۇنىڭدىن سورىدى، ــ بۇ يەردە قەغەز كۆيدۈرمە ! ئەگەر ئاتا ـ ئاناڭ ياكى قېرىنداشلىرىڭ ئۇچۇن كۆيدۈرىدىغان بولساڭ، ئۇلارنىڭ ئىسمىنى ماڭا ئېيتىپ بەر، مەن مۇلازىملارنى بۇيرۇي، ئۇلار قەغەز خالتىغا قەغەز تەڭگىلەرنى قاچىلاپ، ئۇستىگە ئىسمىنى يېزىپ مازارغا ئاپىرىپ كۆيدۈرسە بولىدۇ.

ئوۋگۇەن باۋيۇينى كۆرۈپلا ئۇن چىقماي جىم تۇرۇۋالدى، باۋيۇي نەچچە قېتىم سورىسىمۇ جاۋاب بەرمىدى. شۇ ئاردا نەدىندۇر بىر خىزمەتكار موماي تەرىنى بۇزغىنىچە كېلىپ ئوۋگۇەننىڭ قولىدىن تارتىپ:

ــ سېنىڭ بۇ يەردە قىلىۋاتقان قىلىقىڭنى كېلىن ئاغىچىلارغا ئېيتتىم، ئۇلار غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇشتى ! ــ دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئوۋگۇەن ھاقارەتكە ئۇچراپ يۇزى تۆكۈلۈپ كېتىشتىن قورقتى ـ دە، بالىلىق قىلىپ ماڭغىلى ئۇنىمىدى.

ــ مەن سەنلەرگە تولىمۇ قېنىڭلارغا پاتماي كېتىشىمە، دېمىگەنمىدىم، ــ دېدى موماي، ــ سىرتتا قىلىپ يۇرگەن

قىلىقسىزلىقلىرىڭلارنى بۇ يەردە قىلغىلى بولمايدۇ ! بۇ قەدەمنى ئۆلچەپ دەسسەيدىغان يەر، ـــ ئاندىن ئۇ باۋيۈينى كۆرسىتىپ شۇنداق دېدى، ـــ ھەتتا باۋيۈي غوجام چېغىدا قائىدە ـ يوسۇنغا ئىتائەت قىلىدۇ ! بۇ يەردە ئۆزۈڭ بىلگەن سەنەمگە دەسسەيدىغانغا سەن قانچىلىك بىرنېمە ئىدىڭ ! قورققۇنۇڭ بىكار ! ماڭ چاپسان !

ـــ ئۇ قەغەز تەڭگە كۆيدۈرمەپتۇ، ـــ دېدى باۋيۈي ئوۋگۇەنگە يان بېسىپ، ـــ دەييۈي قىز ئۇنى خەت يېزىلغان ئەسكى ـ تۈسكى قەغەزلەرنى كۆيدۈرۈۋېتىشكە بۇيرۇپتىكەن. سەنمۇ تۈزۈكرەك قاراپ باقماي ئۇلارغا قارىسىغىلا مەلۇم قىپسەن.

ئوۋگۇەن نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرغاندا باۋيۈينى كۆرۈپ تېخىمۇ قورقۇپ كەتكەنىدى، بىردىنلا باۋيۈينىڭ ئۆزىنى قانات ئاستىغا ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، قايغۇسى خۇشاللىققا ئايلاندى ـ دە، چىڭ ـ چىڭ گەپ قىلىشقا باشلىدى:

ـــ ئوبدانراق قاراپ باقمامسىز، قەغەز تەڭگىمىكەن؟ دەييۈي خېنىم خەت يازغاندا بۇزۇلغان پارچە ـ پۇرات قەغەزلەرنى كۆيدۈردۈم، ـــ دېدى.

ھېلىقى موماي ئېڭىشىپ، قەغەز تەڭگىنىڭ كۆيۈپ بولمىغان بىر پارچىسىنى ئېلىپ:

ـــ ئەجەب چىڭ ـ چىڭ گەپ قىلىسەنغۇ؟ مانا دەلىل ـ ئىسپات تۇرۇپتۇ، سېنىڭ بىلەن مېھمانخانىغا بېرىپ سۆزلىشىمەن، ـــ دېدى ـ دە، ئوۋگۇەننىڭ يېڭىدىن تارتىپ سۆرىدى.

باۋيۈي ئىتتىك بېرىپ ئوۋگۇەننى تۇتۇۋېلىپ، ھاسا بىلەن موماينىڭ قولىنى ئىتتىرىۋەتتى:

ـــ سەن شۇنى ئاپىرىپ مەلۇم قىلىۋەر، ساڭا راستىنى ئېيتسام، ئاخشام مەن بىر چۈش كۆردۈم. چۈشۈمدە ئۆرۈك چېچىكى مۇئەككىلى مېنىڭدىن بىر باغلام ئاق قەغەز تەڭگە سورىدى، ئۇنى ئۆز ھۇجراڭدىكى كىشى كۆيدۈرمەي يات ئادەم

كۆيدۇرسۇن، شۇ چاغدا سېنىڭ كېسىلىڭ چاپسان ساقىيىدۇ، دېدى. شۇڭا، مەن ئازراق قەغەز تەڭگە ئالدۇرۇپ، ئاتايىن بۇنى كۆيدۇرگىلى سالغانىدىم. دېگەندەكلا بۇگۈن ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. قېرىشقاندەك سەن بۇ ئىشنى كۆرۈپ غەلۋە قىلىۋاتسەن، كېسىلىم يەنە قوزغىلىۋاتىدۇ، بۇنىڭغا سەن سەۋەبكار ! شۇنداق تۇرۇقلۇق، يەنە ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلماقچىمىدىڭ؟ ئوۋگۇەن، سەن بېرىۋەر، ئۇلار بىلەن كۆرۈشكەندە ئۇلارغا مەن دېگەندەك دېگىن !

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئوۋگۇەنگە باشقىدىنلا جان كىرىپ، موماينى يۇرۇڭ، دەپ تارتتى. موماي قولىدىكى قەغەز تەڭگىنى ئىتتىك تاشلىۋېتىپ، ھېجىيىپ باۋيۇيگە يالۋۇردى:

ـــ ۋاي مەن بىلمەپتىمەن، ناۋادا بۇنى ئاغىچا خېنىم ئاڭلاپ قالسا مەن تۇگەشمەمدىمەن !

ـــ سەنمۇ بېرىپ مەلۇم قىلما، مەن دېمەيمەن، ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ بايا مەلۇم قىلىپ قويۇپتىكەنمەن، ـــ دېدى موماي، ـــ ئوۋگۇەننى ئېلىپ كەل دېگەنىدى، ئەمىسە مەن بېرىپ ئۇلارغا ئوۋگۇەننى دەييۇي خېنىم چاقىرىپ كېتىپتۇ، دەپ قويماي.

باۋيۇي بېشىنى لىڭشىتىپ ئۇنىڭ گېپىگە قوشۇلدى. موماي ئۆزى يالغۇز كەتتى.

موماي كەتكەندىن كېيىن، باۋيۇي ئوۋگۇەندىن بۇ ئىشنى بىر ـ بىرلەپ سورىدى:

ـــ قەغەز تەڭگىنى كىمنىڭ روھىغا ئاتاپ كۆيدۇرگەنىدىڭ؟ ئاتا ـ ئاناڭ، بىر تۇغقانلىرىڭ ئۈچۈن بولمىسا، بەلكىم ئۆزۇڭنىڭ خۇسۇسىي ئىشىڭ ئۈچۈندۇ؟

ئوۋگۇەن بايا باۋيۇينىڭ ئۆزىنى قانات ئاستىغا ئالغانلىقىدىن مىننەتدار بولغانىدى، باۋيۇينىڭمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ھېسسىياتتىكىلىردىن ئىكەنلىكىنى بىلىپ، كۆڭۈل سىرىنى ئەمدى يوشۇرۇشقا بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ـ دە، كۆزىگە

لىققىده ياش ئېلىپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

ــ مېنىڭ ئىشىمنى سىلىنىڭ ھۇجرىلىرىدىكى فاڭگۇەن بىلەن باۋچەي خېنىمنىڭ دېدىكى رۇيگۇەندىن باشقا ھېچكىم ئۇقمايتتى، بۇگۈن سىلى كۆرۈپ قالدىلا، ئەمدى بۇ ئىشنى سىلىگە سۆزلەپ بەرمەي بولمىدى، لېكىن بىرەر ئادەمگە بۇ توغرىدا ھەرگىز تىنمىسىلا، ــ ئوۋگۇەن يىغلاپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ مەن بۇ گەپنى سىلىگە يۈزتۇرا ئېيتىشتىن خىجىل بولىمەن، سىلى قايتىپ بېرىپ فاڭگۇەننى ئادەم يوق يەرگە تارتىپ ئاپىرىپ سورىسىلا ھەممىنى بىلىلا، ــ ئۇ شۇنداق دەپلا مەيۈس ھالدا ئاستا كېتىپ قالدى.

باۋيۈي بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ئىچى پۈشتى ـ دە، نائىلاج دەييۈينى يوقلاپ كېلىش ئۈچۈن بامبۇكزار سارايغا كەلدى. دەييۈي ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىغۇدەك دەرىجىدە ياداپ كېتىپتۇ، ئەھۋال سورىغۇدەك بولسا، ھازىر ئۇنىڭ بۇرۇنقىدىن جىق ياخشى بولۇپ كەتكەن ۋاقتى ئىكەن. دەييۈيمۇ ئۇنىڭ بۇرۇنقىدىن كۆپ ياداپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، يېقىندا بولغان ئىشنى ئەسلەپ ئىختىيارسىز كۆزىگە ياش ئالدى. ئانچە ـ مۇنچە پاراڭلىشا ـ پاراڭلاشمايلا، دەييۈي ئۇنى قايتىپ كېتىپ ئارام ئېلىشقا ھەيدىدى ۋە ئوبدان داۋالىنىشنى تاپىلىدى. باۋيۈي نائىلاج ھۇجرىسىغا قايتتى. ئۇ فاڭگۇەندىن ئوۋگۇەننىڭ ئىشىنى سوراپ بىلىشكە ئالدىرايتتى. لېكىن، قېرىشقاندەك شياڭيۈن بىلەن شياڭلىڭ كېلىپ شىرىن، فاڭگۇەنلەر بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى. فاڭگۇەننى بىر چەتكە تارتىپ سوراي دېسە، ئۇلار سۆرۈشتۇرۇپ قالارمىكىن دەپ ئەنسىرەپ، نائىلاج سەۋر قىلىپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى.

بىردەمدىن كېيىن فاڭگۇەن ئاتاق ئانىسى بىلەن بېشىنى يۇغلى چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئاتاق ئانىسى ئاۋۇال ئۆز قىزىنىڭ بېشىنى يۇيۇپ بولۇپ، ئاندىن ئۇنىڭ بېشىنى يۇيۇپ قويماقچى بولۇۋىدى، فاڭگۇەن مېنى ئۆز قىزىدەك كۆرمىدى، دەپ نارازى

بولدى:

ــ قىزىڭىزدىن ئاشقان يۇندىدا مېنىڭ بېشىمنى يۇماقچىمۇ؟ بىر ئايلىق ماڭاشىمنىڭ ھەممىسىنى سىز ئالىسىز، مېنىڭدىن نەپ ئېلىۋاتقان تۇرۇقلۇق، تېخى ئاشقان ـ تاشقانىنى بېرىسىز!

ئۇنىڭ ئاتاق ئانىسى نومۇستىن غەزەپكە كېلىپ ئۇنى تىللىدى:

ــ ئىززىتىنى بىلمىگەن پەس! خەقلەرنىڭ چاڭچىلىكەشتىن ياخشى ئادەم چىقمايدۇ، دېگىنى راست گەپ ئىكەن. سەن بۇرۇن ھەرقانچە ياخشى بولساڭمۇ، چاڭچىلىكەشلەرنىڭ قاتارىغا ئۆتكەندىن كېيىن بۇزۇلۇپ كېتىپسەن. مۇنۇ مۇشتۇمدەك كۇچۇكنىڭ تېخى يوق يەردىن پۇتاق چىقىرىپ، ئېغىز غېرىچلاپ، قىرچاڭغۇ قېچىردەك چىشلەۋاتقىنىنى قارىمامدىغان!

شۇنداق قىلىپ، ئانا ـ بالا ئىككىسى جاڭجاللىشىپ كەتتى. شېرىن شۇئان بىرسىنى چىقىرىپ ئۇلارغا ھاي بەرگۈزدى:

ــ تولا جېدەل قىلمىسۇن! ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۆيدە بولماي قېلىۋىدى، ھېچكىمدىن چىرايلىقراق گەپمۇ چىقمايدىغان بولۇپ كەتتى!

ــ ئەيىب فاڭگۇەندە، نېمىگە شۇنچە چۇقان كۆتۈرىدىكەنتاڭ؟ ــ دېدى چىڭۇېن، ــ قولىدىن كېلىدىغىنى ناھايىتى شۇ بىر ـ ئىككى پەردە ئويۇن ئويناشقۇ، خۇددى قاراقچىلارنىڭ ئاتامانىنى ئۆلتۈرگەن، توپىلاڭچىلارنى تۇتقان ئادەمدەك قىلىپ كېتىدىكەن!

ــ «چاۋاك ئىككى قولدىن چىقىدۇ»، ــ دېدى شېرىن، ــ ئۇلارنىڭچۇ چوڭمۇ بەك ئىنسابسىز، كىچىكمۇ بەك يامان.

ــ فاڭگۇەندىن ئاغرىنىشقا بولمايدۇ! ــ دېدى باۋيۇي، ــ كونىلار «تەڭسىزلىك بولسا، نارازىلىق بولىدۇ» دەپتىكەن. فاڭگۇەننىڭ بۇ يەردە ھالىدىن خەۋەر ئالمىدىغانغا نە ئاتا ـ ئانىسى، نە قوۋم ـ قېرىنداشلىرى يوق. ئۇنىڭ پۇلىنى ئېلىپ تۇرۇپ، يەنە ئۇنى بوزەك قىلىدىكەن! بۇنداق تۇرسا فاڭگۇەندىن

ئاغرىنىشقا بولامدۇ؟ ــ ئاندىن ئۇ شىرىنگە شۇنداق دېدى، ــ ئۇ بىر ئايدا زادى قانچىلىك پۇل ئالىدۇ؟ بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ پۇلىنى سەن تۇتۇپ، ئۇنىڭ ھالىدىن ئۆزۈڭلا خەۋەر ئالغىن، شۇنداق قىلغاندا ئىش ئازىيارمىكىن؟

ــ قاچان بىر ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالماپتىمەن؟ ئۇنىڭ بىرنەچچە داچەن پۇلىنى مەن تۇتسامىلا ھالىدىن خەۋەر ئالغان بولامدىمەن؟ ماڭا خەقتىن تىل ئىشىتىشلا كەملىك قىلىۋاتاتتى، ــ دېدى شىرىن ۋە ئورنىدىن لىككىدە تۇرۇپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ بىر قۇتا گۈل يېغى، تۇخۇم، ئەتىر سوپۇنى، چاچ چىگىدىغان يىپ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ چىقىپ بىر خىزمەتكار ئايالنى چاقىردى، ــ مۇنۇ نەرسىلەرنى فاڭگۇەنگە ئاچىقىپ بەر، ئۇنىڭغا ئېيتىپ قوي، باشقىدىن سۇ ئەكېلىپ بېشىنى ئۆزى يۇيۇۋالسۇن، جېدەل قىلمىسۇن.

فاڭگۇەننىڭ ئاتاق ئانىسى تېخىمۇ ئىزاغا قېلىپ:

ــ كۆڭلى قارا جۇۋاينىمەك، پۇلۇمنى ئېلىۋالدىڭ دەۋاتقىنىنى قارا ! ــ دەپ تىللاپ، ئۇنىڭ دۇمبىسىگە بىرنەچچىنى سالدى. تىل ئۇستىگە تاياق يېگەن فاڭگۇەن تېخىمۇ قاتتىق يىغلىغىلى تۇردى. باۋيۇي ئارىلاشماقچى بولۇپ مېڭىۋىدى، شىرىن ئىتتىك ئۇنى توسۇپ:

ــ نېمە قىلماقچىسىز؟ مەن چىقىپ گەپ قىلاي ! ــ دەپ تۇرۇشىغا، چىڭۇېن ئۇنىڭدىن ئاۋۋال چىقىپ، فاڭگۇەننىڭ ئاتاق ئانىسىغا شۇنداق دېدى:

ــ شۇنچە ياشقا كىرىپمۇ ئىشىنىڭ ئوڭ ـ تەتۇرىنى ئۇقمايدىكەنسىز ! سىز ئۇنىڭ بېشىنى ئوبدان يۇيۇپ قويمىغانلىقتىن، بىز ئۇنىڭغا كېرەكلىك نېمىلەرنى چىقارتىپ بەردۇققۇ؟ ئۆزىڭىز ئىزا تارتماقتا يوق، قايسى يۈزىڭىز بىلەن ئۇنى ئۇراتتىڭىز ! ئەگەر بۇ ھازىرمۇ چاڭچىلىكەشلىك بەنزىسىدە ھۇنەر ئۆگىنىۋاتقان بولسا ئۇنى ئۇرالمىتىڭىز؟

ــ «بىر كۈن ئانا دېدىمۇ، ئۆمۈرۋايەت ئانىسى شۇ» ــ دېدى

هېلىقى ئايال بوش كەلمەي، ـــ ئۇ ماڭا يانىدىكەن، ئۇنى ئۇرۇشقا هەققىم بار !

ـــ مەن خەق بىلەن جېدەل قىلىشنى ئۇقمايمەن، ـــ دېدى شىرېن شېيۆگە، ـــ چىڭۋېننىڭ مىجەزى ئىتتىك، سەن بېرىپ ئۇ خوتۇنغا ئىككى ئېغىز پوپوزا قىلىپ قويغىن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، شېيۆ ئىتتىك تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ هېلىقى ئايالغا شۇنداق دېدى:

ـــ چۇقان كۆتۈرمەي تۇرۇڭ، مەن سىزدىن بىر گەپ سوراپ باقاي: بىزنىڭ بۇ يەرنى قويۇپ تۇرايلى، پۈتۈن باغنىڭ قايسىبىر يېرىدە كىم ئۆز قىزىنى غوجايىنلىرىنىڭ ئالدىدا باشلاپ باققان؟ ئۇ ئۆز قىزلىرى بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇ بىر هۇجرىنىڭ خىزمىتىگە بۆلۈنگەنىكەن، دېمەك ئۇنىڭ غوجايىنى بار دېگەن گەپ، ئۇرۇش، تىللاش غوجايىنلارنىڭ ئىشى. ئاندىن قالسا، چوڭراق ئاچىلىرىمىز ئۇرۇپ ـ تىللىيالايدۇ، ئوتتۇرىغا قىسىلىۋېلىپ، كەلسە ـ كەلسەس ئىشلارغا ئارىلىشىشنى سىزگە كىم قويۇپتۇ؟ بۇلارنى هەممە ئادەم سىزدەك باشقۇرغىلى تۇرسا، ئۇلار بىزدىن نېمىنى ئۆگىنەلەيتتى؟ قېرىغانسېرى ئەدەپ ـ قائىدىدىن چىققىلى تۇرۇپتۇغۇ ! قايسى كۈنى جۇيئېرنىڭ ئانىسىنىڭ كېلىپ جېدەل قىلغانلىقىنى كۆرۈپ، سىزمۇ ئەمدى ئۇنىڭدىن ئۆگەنگىلى تۇرۇپسىز ـ دە ! يېقىننىڭياقى ئۇ ساقايسا، بۇ ئاغرىپ، بۇ ساقايسا، ئۇ ئاغرىپ يۈرگەچكە، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ بوش ۋاقتى بولمىغاچقا، بولۇۋاتقان ئىشلارنى مەلۇم قىلالمىغانىدىم، شۇڭا سىلەرنىڭ كۆڭلۈڭلار خاتىرجەم بولۇپ قالدى. ئالدىرىماي تۇرۇڭلار، ئىككى ـ ئۈچ كۈن ئۆتسۈنچۇ، غوجايىنىڭلارغا هەممە گەپنى مەلۇم قىلىپ، هەرقايسىڭلارنىڭ هەيۋىسىنى راسا بىر سۇندۇرمىساق بولمىدى ! باۋيۈي ئەمدىلەتىن تۈزىلىپ كېلىۋاتقاندا بىز چېغىمىزدا ئۈنلۈكرەك سۆزلىشىشكە جۈرئەت قىلالمايۋاتساق، سىز قوپۇپ بۇ يەردە ئادەم ئۇرۇپ قىيا ـ چىيا يىغلاتقىلى تۇردىڭىز.

غوجايىنلار بىرنەچچە كۈنلا سىرتتا بولۇپ قېلىۋېدى، بۇ يەرنى بېشىڭلارغا كىيگىلى تۇردۇڭلار، ھېچكىمنى كۆزۈڭلارغا ئىلمايدىغان بولۇۋالدىڭلار، يەنە ئىككى ـ ئۈچ كۈن ئۆتسە بىزنىمۇ ئۇرىدىغان ئوخشايسىلەر ! بولدى، ئۇنىڭغا سىزدەك ئاتاق ئانىنىڭ لازىمى يوق ! سىز بولمىغانغا ئۇ ئەخلەت ـ چاۋارغا كۆمۈلۈپ قالامتى؟

باۋيۇي غەزەپلىنىپ، ھاسا بىلەن بوسۇغىنى ئۇرغىنىچە شۇنداق دېدى:

ـــ غەلىتە ئىش، بۇ قېرىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ باغرى تاش ئىكەنغۇ ! بۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالماقتا يوق، ئەكسىچە بۇلارنى قىينىشىدۇ. كۈنلەر تېخى ئۇزاق تۇرسا، بۇ خەق بىلەن قانداق قىلىشىدىغان ئىشكىنتاق؟

ـــ «قانداق قىلىشىدىغان ئىشكىنتاق» دېگەنمۇ گەپمۇ؟ ھەممىنى ھەيدەپ چىقىرىش كېرەك، ـــ دېدى چىڭژېن، ـــ كارغا كەلمەيدىغان نان قېپىلارنى كېرەك قىلمىساقلا ئىش پۈتىدۇ !

ھېلىقى ئايال نومۇستىن نېمە قىلىشىنى بىلمەي، بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۇرمىدى. فاڭگۇەن ئۇستىگە پۇشتىرەك جۇيازا، چاچما گۈلۈك يېشىل تاۋاردىن ئىشتان كىيىۋالغان، ئىشتىنىنىڭ پۇچقىقى چىگىلمىگەنىدى، قۇندۇزدەك قاپقارا چاچلىرى گەجگىسىدە يېيىلىپ تۇراتتى، يىغلاۋېرىپ كۆزلىرى ئىششىپ كەتكەنىدى. شېيۆ ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ:

ـــ يىگىنىڭ خېنىمدەك بالا ئىدىڭ. سېنى تاياق يېگەن خۇڭنياڭدەك قىلۇېتىپتۇ ! پەرداز قىلماي مۇشۇ پېتىڭچە تۇرۇۋېرەمسەن؟ ـــ دېدى.

چىڭژېن فاڭگۇەننى تارتىپ ئولتۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭ بېشىنى يۇدى، لۆڭگە بىلەن چېچىنى تازا سۈرتۈپ ئاندا ـ مۇندىلا تۇرمەللەپ چوقۇسىغا تۇرۇپ قويدى، ئاندىن كىيىملىرىنى كىيىپ نېرىقى ئۆيگە كىرىشكە بۇيرۇدى.

كۆپ ئۆتمەي ئىچكىرىكى ئاشخانىدىكى خىزمەتكار ئايال

كېلىپ:

— كەچلىك تاماق تەييار بولۇپ قالدى، ئەكېلىمىزمۇ؟ — دەپ سورىدى. چۆرە قىز كىرىپ شىرىندىن سورىۋىدى، شىرىن كۈلۈپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا:

— بايا جېدەل بىلەن بولۇپ كېتىپ سائەتنىڭ جاڭ ئۇرغىنىمۇ ئاڭلىماپتۇق، سائەت نەچچىگە جاڭ ئوردى؟ — دېدى.

— بۇ بىرنېمە يەنە نېمە بولدىكىنتاڭ، ئاچىقىپ ياساتمىساق بولمىدى، — چىڭۈېن سائەتنى قولىغا ئېلىپ قارىدى، — يەنە يېرىم پىيالە چاي ئىچكۈدەك ۋاقىتقىچە كۈتۈپ تۇرساق بولغۇدەك.

چۆرە قىز چىقىپ كەتتى. شېيۆ چىنە ـ قاچىلارنى راسلاۋېتىپ:

— شوخلۇقىنى دېسەك، ئۇنى بىر ـ ئىككى ئۇچۇقداپ قويغانمۇ ياخشى، تۇنۇگۈن ھالقىسىنى بىرھازاغىچە پۇلاڭلىتىپ ئويناپ، بۇزۇپ قويۇپتۇ، — دېدى.

شۇ ئەسنادا بىر چۆرە قىز تاماقدانىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى. چىڭۈېن بىلەن شېيۆ تاماقدانىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، يەنىلا شۇ، كۈندىكىدەك تۆت خىل مايسىز سەينى كۆردى.

— ساقىيىپ قالغاندىن كېيىن، بىر ـ ئىككى خىل مايلىقراق سەيلەردىن بەرسە بولمامدىغاندۇ ! بۇ شۇڭىگۈرۈچ بىلەن تۇزلۇق سەينى قاچانغىچە يەيدىكىنتاڭ كىشى؟ — دېدى چىڭۈېن كۈلۈپ ۋە تاماقداندىكى تاماقنى ئېلىپ شىرەگە قويۇۋېتىپ، تاماقداندا يەنە بىر چىنە يېڭى بامبۇك بىخى سېلىنغان چامبۇن ① شورپىسىنى كۆردى ـ دە، ئۇنى ئىتتىك ئېلىپ باۋيۇينىڭ ئالدىغا قويدى. باۋيۇي جوزىدا تۇرغان شورپىدىن شۇ ئانلا بىر ئوتلام ئىچىپ:

---

① چامبۇن — سۇرلەنگەن چوشقا سېنى.

ـــ بەك قىزىق ئىكەن ! ـــ دېدى.

ـــ ياپىرىم ! ـــ دېيىشتى كۆپچىلىك، ـــ قاچاننىكىياقى گۆش كۆرمىگەنىدىلە؟ شۇنچە ئېچىرقاپ كېتىپلا.

چىكۈېن چىننىي قولىغا ئېلىپ شورپىنى ئاستا پۈۈلىگىلى تۇردى. بىر ـ ئىككىنى پۈۈلىگەندىن كېيىن چىننىي يېنىدا تۇرغان فاكگۇەنگە بېرىپ:

ـــ ئەتىدىن كەچكىچە ئويۇن بىلەن، ئۇخلاش بىلەنلا بولماي، كۇتۇش ئىشىنىمۇ ئانچە ـ مۇنچە ئۆگىنىپ قوي، ئاستا پۈۈلە، تۇكۇرۇكۇك چاچراپ كەتمىسۇن ! ـــ دېدى.

فاكگۇەن چىننىي قولىغا ئېلىپ ئۇنىك دېگىنى بويىچە بىر نەچچىنى پۈۈلەپ خېلى قاملاشتۇردى. ئۇنىك ئاتاق ئانىسى ئىشىك تۇۈندە تاماق تۇتۇپ تۇراتتى. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئىتتىك ئۆيگە كىردى ـ دە، ھىجىيىپ تۇرۇپ:

ـــ بۇ تېخى ئىشقا خام، چىننىي سۇندۇرۇپ قويمىسۇن، مەن پۈۈلەپ سوۋۇتۇپ بېرەي، ـــ دەپ چىنىگە قولىنى سۇندى.

چىكۈېن ئۇنىكغا ۋارقىرىدى:

ـــ چىقىك ئۆيدىن ! چىننىي سۇندۇرۇۈەتسىمۇ، بەربىر شورپىنى پۈۈلەپ سوۋۇتۇش سىزگە ئاشمايدۇ ! قاچانلاردا دەرپەردىنىك ئىچىگە كىرىۋالغاندۇ مۇنۇ؟ ـــ ئاندىن ئۇ چۆرە قىزلارغا كايىدى، ـــ ۋۇي كۆزى كورلار ! ئۇ ئۆزىنى بىلمىگەن بولسا، ھەرقايسىك گەپ قىلىشساك بولمامدۇ؟

ـــ بىز ئۇنى ھەيدەپ چىقىرالمىدۇق، شۇنچە گەپ قىلساقمۇ گېپىمىزگە كىرمىدى، مانا ئەمدى بىزنىمۇ گەپكە قويدى ! نېمىدېگەن ئاۋارىچىلىك بۇ ! ـــ دېيىشتى چۆرە قىزلار، ـــ ئەمدىغۇ گېپىمىزگە ئىشەنگەنسىز؟ سىزچۇ بىز بارالايدىغان يەرنىك يېرىمىغىلا بارالايسىز، قالغان يېرىمىغا سىز بارالمايسىز ! شۇنداق تۇرۇقلۇق، تېخى بىز بارالمايدىغان يەرلەرگىمۇ دوقۇرۇپ يۈرىدىكەنسىز، بۇنى ئاز دەپ يەنە چېپىلغاقلىق قىلىۋاتىسىز !

ئۇلار ئۇ ئايالنى ئىتتىرىپ ئۆيدىن چىقىرىۋەتتى.

پەلەمپەي تۇۋدە تاماقدان بىلەن قاچا ـ قۇچىلارنىڭ بوشىشنى كۆتۈپ تۇرغان خىزمەتكار ئاياللار ئۇنىڭ سالپىيىپ چىقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

ـــ يەڭگە، ئەينەككە قاراپ باقمايلا كىرىۋېرىپسىز ـ دە ! ـــ دەپ كۈلۈشتى.

بۇ ئايال نومۇستىن شۇنچىلىك غەزىپى كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن سەۋر قىلىپ غەزىپىنى يۇتۇۋېتىشقا مەجبۇر بولدى.

فاڭگۇەن شورپىنى بىرنەچچە قاتار پۇۋلىگەندىن كېيىن، باۋيۇي كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ سوۋۇپتۇمۇ، ئوتلاپ باققىن ! ـــ دېدى.

فاڭگۇەن ئۇنىڭ بۇ سۆزىنى چاقچاق دەپ چۈشىنىپ، كۈلۈمسىرىگەن پېتى شىرىنلەرگە قارىدى.

ـــ ھېچقىسى يوق، ئوتلاپ باق ! ـــ دېدى شىرىن.

ـــ قاراپ تۇر، مەن تېتىپ باقاي ـ ھە، ـــ دېدى چىڭۇېن كۈلۈپ، ئاندىن شورپىدىن بىر ئوتلام ئىچتى.

بۇنى كۆرۈپ فاڭگۇەنمۇ بىر ئوتلام ئىچىپ:

ـــ سوۋۇپتۇ، ـــ دەپ چىننىنى باۋيۇيگە سۇندى.

باۋيۇي شورپىنىڭ يېرىمىنى ئىچىپ، بامبۇك بىخلىرىدىن بىرنەچچە تالنى يېدى، ئاندىن يەنە يېرىم چىنە شوۋىگۇرۇچ ئىچىپ بولدى قىلدى. خىزمەتكار ئاياللار قاچا ـ قۇچىلارنى يىغىشتۇرۇپ چىقىپ كەتتى. چۆرە قىز چىلاپچا تۇتۇپ بەردى، باۋيۇي ئاغزىنى چايقىدى، ئاندىن شىرىنلەر تاماق يېيىشكە ماڭدى. باۋيۇي فاڭگۇەنگە كۆزى بىلەن ئىشارەت قىلدى. فاڭگۇەن ئەزەلدىن زېرەك، ئۇنىڭ ئۇستىگە بىرقانچە يىل چاڭچىلىكەشلىكنى ئۆگەنگەن تۇرسا، ئۇنىڭ بىلمەيدىغان ئىشى بولامتى؟ ئۇ يالغاندىن قورسىقىم ئاغرىۋاتىدۇ، دەپ تاماقتا بارمىدى. شىرىن ئۇنىڭغا:

ـــ تاماق يېمەسەڭ، ئەمىسە ئۆيدە باۋيۇيگە ھەمراھ بولۇپ ئولتۇرۇپ تۇرغىن. شوۋىگۇرۇچنى ئېلىپ قوي، قورسىقىڭ

ئاچقاندا ئىچەرسەن، ـــ دەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

باۋيۇي ئۆزىنىڭ بايا ئوۋگۇەننى كۆرگەنلىكىنى، ئۇنى يالغان سۆزلەپ قانداق قىلىپ ئاستىغا ئالغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ قەغەز تەڭگە كۆيدۇرگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى فاڭگۇەندىن سورىسىلا، دېگەنلىكىنى فاڭگۇەنگە بىر قۇر سۆزلەپ بېرىپ، ئاخىرىدا ئۇنىڭدىن سورىدى:

ـــ ئۇنىڭ نەزىر قىلىدىغان ئادىمى زادى كىم؟

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ فاڭگۇەن كۆزىگە ياش ئېلىپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنغان هالدا شۇنداق دېدى:

ـــ بۇ ئىشنى دەپ كەلسەم، ئوۋگۇەنمۇ تازا ئەخمەقلىق قىلىۋاتىدۇ.

ـــ قانداقسىغا؟ ـــ باۋيۇي ئالدىراپ سورىدى.

ـــ ئۇ هېلىقى ئۆلۈپ كەتكەن ياۋگۇەن ئوچۇن نەزىر قىلىدۇ، ـــ دېدى فاڭگۇەن.

ـــ راست، ئۇ ئىككىسى دوست ئىدى، ئۇنىڭ شۇنداق قىلغىنىمۇ ئورۇنلۇق، ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ نەدە يۈرۈپ ئۆلار ئۇنداق دوست بولسۇن؟ هەممىسى ئەخمەقلىق. ئوۋگۇەن يىگىتنىڭ، ياۋگۇەن قىزنىڭ رولىنى ئالاتتى. ئۆلار كۆپىنچە ئەر ـ خوتۇن بولۇپ ئوينىشاتتى. ئويۇن قويغان چاغلاردا شۇنداق يېقىنچىلىق قىلىشىپ كېتەتتى، بارا ـ بارا ئۆلارنىڭ كاللىسى ئېلىشىپ، خۇددى ئاشىق ـ مەشۇقلاردەكلا بولۇپ قېلىشتى. كېيىن بىر ـ بىرىگە كۆيۈپ قېلىشتى بولغاي، ياۋگۇەن ئۆلۈپ قېلىۋىدى، ئوۋگۇەن يىغلاۋېرىپ بىر ئۆلۈپ ـ بىر تىرىلدى. شۇڭا، هازىرغىچە ئۇنى ئېسىدىن چىقارماي، هەر مەۋسۇمدا ئۇنىڭ روهىغا ئاتاپ قەغەز تەڭگە كۆيدۇرۇپ تۇرىدۇ. كېيىن ئۇ روللارغا رۇيگۇەن چىقىدىغان بولغاندىمۇ بۇ ئىككىسىمۇ شۇنداق بولۇپ قېلىشتى. بۇ ئەهۋالنى كۆرۈپ بىز ئۇنىڭدىن: «نېمە ئوچۇن يېڭىسىنى كۆرۈپ كونىسىنى ئۇنتۇپ قالدىڭ؟» دەپ سورىساق، ئۇ: «ئۇنتۇپ

قالغىنىم يوق. مەسىلەن، خوتۇنى ئۆلۈپ قالسا ئەر كىشى يەنە ئۆيلىنىدۇ، لېكىن ئۆلگەننى يادىدىن چىقارمىسلا ئۇنىڭدىن مېھرىنى ئۈزمىگەنلىك بولىدۇ» دەيتتى. سىلى دەپ باقسىلا، ئۇ ئەخمەق ئەمەسمىكەن؟

بۇ ھاماقەتلەرچە گەپلەر باۋيۇنىڭ ھاماقەتلىكىگە تازا خوپ كەلگەچكە، باۋيۇي ئىختىيارسىز خۇش بولدى ھەم قايغۇردى ۋە بۇنى ھەيران قالغۇدەك ئىش ئىكەن، دېدى. فاڭگۇەننىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا شۇنداق دەپ جېكىلىدى:

ــ ئەگەر ئۇنىڭ ئىشى سەن دېگەندەكلا بولسا، مەن ساڭا بىر گەپ تاپىلاي، سەن ئۇنىڭغا ئېيتىپ قوي: بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ قەغەز كۆيدۈرمىسۇن، قەغەز كۆيدۈرىدىغان ۋاقتى كەلگەندە، ئىسرىقداندىن بىرنى تېپىپ كۇجە كۆيدۈرسۇن، ئۇنىڭغا چىن دىلى بىلەن ئىخلاس باغلىغان بولسىلا ئۇنىڭ تەلىپى ئىجابەت بولىدۇ. مەنمۇ ھۇجرامدىكى شىرەنىڭ ئۇستىگە ئىسرىقداندىن بىرنى قويدۇرۇۋالدىم. كۆڭلۈمدىن بىر ئىش كەچسىلا، ئاي ـ كۈنىگە قارىماستىن دائىم كۇجە كۆيدۈرۈپ تۇرىمەن. ئىسرىقداننىڭ ئالدىدا بىر چىنە پاكىز سۇ ۋە چاي ياكى بولمىسا يېڭى ئۈزۈلگەن گۈل، مېۋىلەرنى، ھەتتا بەزىدە گۆشلۈك ـ گۆشسىز سەيلەرنى قويۇپ قويىمەن، گەپ قۇرۇق نامدا ئەمەس، ئەقىدىدە. بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ قەغەز كۆيدۈرمىسۇن!

فاڭگۇەن خوش دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى. بىردەمدىن كېيىن شۇڭگۇرۇچنى ئىچتى. شۇ ئاردىدا بىركىم كىرىپ:

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم قايتىپ كەلدى! ــ دەپ خەۋەر قىلدى.

ئەمدى نېمە ئىش بولىدىغانلىقىنى كېيىنكى بابتا ئوقۇغايسىز.

ئەللىك توققۇزىنچى باب

سۆگەتلىك جەزىرە يېنىدا يىڭئېرنىڭ ئازار يەپ چۈنيەننىڭ ئاھانەت ئىشتىكەنلىكى
قىزىل قۇۋا ھۇجرىسىدا سەردارنى چاقىرىش ئۈچۈن كىشى ئەۋەتىلگەنلىكى

شۇنداق قىلىپ ، باۋيۈي جيا ئانىلارنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، قېلىنراق كىيىندى ـ دە، ھاسىسىغا تايىنىپ، ئالدىنقى ھويلىغا ئۆتۈپ ھەممىسى بىلەن كۆرۈشتى. جيا ئانا ۋە باشقىلار ھەر كۈنى جاپا چەككەنلىكتىن بالدۇرراق يېتىپ ئارام ئېلىشقا توغرا كەلدى، كېچىچە باشقا ئىش بولمىدى. ئەتىسى جيا ئانا بەشىنچى جېسەكتە ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە ئوردىغا كەتتى.

خانىش ئانىنىڭ جەسىتىنى ئۇزىتىش ۋاقتى يېقىنلىشىپ قالغانىدى. يۈەنياڭ، خۇپو، فېيسۈي، بولى تۆتەيلەن جيا ئانىنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى، يۈيچۈەر، سەييۈن، سەيشيالار ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى تەييارلىدى، ئاندىن ئۇلارغا ھەمراھ بولۇپ بارىدىغان غوجىدار ئاياللارغا بۇ نەرسىلەرنى بىر ـ بىرلەپ ساناپ ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئۇلارغا ھەمراھ بولۇپ بارىدىغانلار، ئەرلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، چوڭ ـ كىچىك دېدەكتىن ئالتەيلەن، خىزمەتكار ئاياللار ۋە غوجىدار ئاياللاردىن ئونەيلەن ئىدى. بىرنەچچە كۈن جىرغا مەپىلەرنىڭ[1]جابدۇقلىرى تۈزەشتۈرۈلدى. يۈەنياڭ بىلەن يۈيچۈەر بىللە بارماي ئۆيگە

---

① جىرغا مەپە ـــ ئات ـ ئۇلاغ يۈدۈپ ماڭىدىغان مەپە.

قاراشقا قالمىدىغان بولدى. بىرنەچچە كۈن ئاۋۋال چېدىر - چىملىدىق، يېپىنچا - سېلىنچا قاتارلىق نەرسىلەر تەييارلاپ قويۇلدى. غوجىدار ئايالىلاردىن تۆت - بەشى، ئەرلەردىن بىرقانچىسى ئۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ، بىرنەچچە ھارۋىدا يېقىن يول بىلەن تۇرالغۇ - چۈشكۈنگە ئاۋۋال بېرىپ، ئۇ يەرنى ياساپ - جابدۇپ كۈتۈپ تۇرۇشتى.

سەپەرگە ئاتلىنىدىغان كۈنى جيا ئانا جيا رۇكۇنىڭ خوتۇنى بىلەن بىر جىرغا مەپىگە ئولتۇردى، جياجېن ئاتقا مىنىپ چاپارمەنلەرنى باشلاپ ئۇلارنى قورۇقداپ ماڭدى. يەنە بىرقانچە ھارۋىغا خىزمەتكار ئايالىلار بىلەن دېدەكلەر چۈشتى، بۇ ھارۋىلارغا دەرھال يەڭگۈشلىۋالىدىغان كىيىم - كېچەك بوغچىلىرى قاتارلىق لازىمەتلىكلەر بېسىلدى. شۇ كۈنى شۆ ھاما بىلەن يۈشى خېنىم ئۆيدە قېلىپ قالغانلارنى باشلاپ، سەپەرگە ئاتلانغانلارنى چوڭ دەرۋازىنىڭ ئالدىغىچە ئۇزىتىپ قويۇپ قايتىپ كىرىشتى. جيا لىەن يولدا بىرەر ئىش چىقىپ قالمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ، ئاتىسى بىلەن ئانىسىنى يولغا سېلىپ قويۇپلا، ئۆزى جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ مەپىلىرىگە يېتىشىۋالدى، ئۇمۇ چاپارمەنلەرنى ئەگەشتۇرۇپ مەپىلەرنى كەينىدىن مۇھاپىزەت قىلىپ ماڭدى.

رۇكۇگو قەسىرىدە لەي دا كېچىلىك جېسەكچىلەرنى كۆپەيتتى. قەسىرگە كىرىپ - چىقىدىغانلارغا غەرب تەرەپتىكى كىچىك يان ئىشىكنى قالدۇرۇپ، ئىككى يانداقى چوڭ ھويلىلارنىڭ دەرۋازىلىرىنى تاقاتقۇزدى: كۈن ئولتۇرۇشى بىلەنلا مۇراسىم دەرۋازىسىنى تاقاپ ھېچقانداق ئادەمنى چىقارتماسلىق، كىرگۈزمەسلىك ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى، باغنىڭ ئارقا - ئالدىدىكى غەربىي ۋە شەرقىي يان ئىشىكلىرىگىمۇ قۇلۇپ سالدۇرۇپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ چوڭ ئۆيىنىڭ كەينىدىكى ھەمشىرىلەر دائىم كىرىپ - چىقىپ تۇرىدىغان ئىشىك بىلەن شۆ ھاممىنىڭ ئۆيىگە چىقىدىغان شەرق تەرەپتىكى ئىشىكنىلا

ئوچۇق قالدۇردى، چۈنكى ئۇ ئىككى ئىشنىڭ ئىچكىرىكى قورۇدا بولغاچقا، بۇ ئىشكىلەرگە قۇلۇپ سالدۇرۇش ھاجەتسىز ئىدى. ئىچكىرىدە تۇرۇۋاتقان يۈەنيالڭ بىلەن يۈيچۈەرمۇ تۆر ئۆيىنى تاقاپ، خىزمەتكار ئاياللار، دېدەكلەر بىلەن چاكارلارنىڭ ئۆيىگە كۆچۈپ چىقىشتى. لىن جىشياۋنىڭ خوتۇنى ھەر كۈنى ئون نەچچە مومايغا باش بولۇپ كېچىدە جېسەكچىلىك قىلىدىغان بولدى، دەھلىزلەردە كېچىلىك جىڭ قاقىدىغانغا يەنە بىرقانچە مۇلازىم قويۇلدى. ھەممە ئىش ئاشۇنداق ئىنتايىن مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

بىر كۈنى ئەتىگەندە باۋچەي باھار ئۈيقۇسىدىن ئويغىنىپ، چىملىدىقنى قايرىپ كارىۋاتتىن چۈشتى ۋە سەل ئەندىككەندەك بولۇپ، دېرىزىدىن تالاغا كۆز يۈگۈرتۈۋىدى، يەرلەر نەملىشىپ، چىم ـ كۆدەيلەر كۆپكۆك بولۇپ كېتىپتۇ، چۈنكى بەشىنچى جېسەك ۋاقتىدا ئازراق يامغۇر ياغقانىدى. باۋچەي شياڭيۈن ۋە باشقىلارنى ئويغاتتى. شياڭيۈن چېچىنى تاراۋېتىپ، ئىككى مەڭزىم قىچىشۋاتىدۇ، قىزىل تەمرەتكە چىقىپ قالدىمكىن دېگەن ئەندىشە بىلەن، باۋچەيدىن يۈزىگە سۈرتۈشكە قىزىلگۈل پاراشوكى سورىدى.

ــ ئېشىپ قالغىنىنى قايسى كۈنى باۋچىن سىڭلىمغا بېرىۋېتىپتىمەن، ــ دېدى باۋچەي، ــ قەلەم قاش خېلى كۆپ ياساپتىكەن، ئۆزۈممۇ ئۇنىڭدىن ئازراق سوراي دەپ تۇراتتىم، بۇ يىل مەڭزىم قىچىشمىغاچقا سوراشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن.

ئۇ يىگىنىڭ قىزىلگۈل پاراشوكى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇدى. يىگىنىڭ ماقۇل دەپ ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا، رۇيگۈەن ئۇنىڭغا:

ــ ئۇۋاگۈەننى يوقلىغاچ مەنمۇ سېنىڭ بىلەن بىللە بېرىپ كېلەي، ــ دېدى ـ دە، يىگىنىڭ بىلەن ئاسارۇنزار ھويلىدىن چىقتى.

ئىككىسى يول بويى قىزغىن پاراڭ، كۈلكە ـ چاقچاقلار بىلەن

مېڭىپ سۆگەتلىك جەزىرىگە كېلىپ قالغانلىقىنى تۇيماي قېلىشتى. سۆگەت تىكىلگەن قاشنىڭ ئۇستى بىلەن كېتىۋېتىپ، يېڭىلا يوپۇرماق چىقارغان تال چۈۋىقلىرىنىڭ خۇددى كالاۋۇتۇندەك ساڭگىلاپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن يىگىتنىڭ كۇلۇپ تۇرۇپ رۇيگۇەندىن:

— تال چۈۋىقىنى بىرنەرسە توقۇشنى بىلەمسەن؟ — دەپ سورىدى.

— نېمە توقۇشنى؟

— توقۇغىلى بولمايدىغان نېمە بولاتتى؟ ئويناپدىغىنى بولسىمۇ بولىدۇ. ئىشلىتىدىغىنى بولسىمۇ بولىدۇ. توختاپ تۇر، مەن چۈۋىقىتىن بىرئاز سۈندۇرۇپ يوپۇرمىقى بىلەنلا قوشۇپ، گۇل سېۋىتىدىن بىرنى توقۇپ ساڭا كۆرسىتەي. ئۇنىڭغا ھەرخىل گۇللەرنى ئۇزۇپ كېلىپ سالىدىغان بولساڭ، شۇنداق قىزىقارلىق كۆرۈنىدۇ ! — يىگىتنىڭ شۇنداق دەپلا، قىزىلگۇل پاراشوكى ئېلىپ كېلىشكىمۇ ماڭماي، يۇمران چۈۋىقلاردىن بىر تۇتام سۈندۇرۇپ، ئۇنى رۇيگۇەننىڭ قولىغا تۇتقۇزدى ـ دە، ئۆزى يول بويى گۇل سېۋىتى توقۇپ ماڭدى، كېتىۋېتىپ ئۇچرىغان گۇللەردىن بىرەر ـ ئىككى تال ئۇزۇۋالاتتى، شۇنداق قىلىپ، بىردەمدىلا ئەگرى باغلىق ئەپچىلگىنە گۇل سېۋىتىدىن بىرنى توقۇپ چىقتى. چۈۋىقىتىن زۇمرەت يوپۇرماقلىرى بىلەن قوشۇپ توقۇغان بۇ سېۋەتكە گۇلنى قاچىلىۋىدى، كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۇرەرلىك دەرىجىدە تېخىمۇ چىرايلىق كۆرۈندى. بۇنى كۆرگەن رۇيگۇەن خۇشال بولۇپ، كۇلگەن پېتى:

— جېنىم ئاچا، ماڭا بېرىڭ، — دېدى.

— بۇنى بىزنىڭ لىن دەييۇي خېنىمغا سوۋغا قىلايلى، قايتىشىمىزدا چۈۋىقىتىن كۆپرەك ئېلىپ، بىرنەچچىنى توقۇپ ھەممىمىز تەڭ ئوينارمىز، — دېدى يىگىتبر.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار بامبۇكزار سارايغىمۇ يېتىپ كەلدى. دەييۇيمۇ يېڭىلا ئورنىدىن تۇرۇپ تارىنىۋاتاتتى، سېۋەتنى كۆرۈپ

كۈلدى:

— بۇ يېڭى گۈل سېۋىتىنى كىم توقۇدى؟

— سىلىنى ئويىنسۇن دەپ مەن توقۇغان، — دېدى يىگىتبەر.

دەييۇي سېۋەتنى قولىغا ئېلىپ قاراپ بېقىپ:

— ھەممە ئادەمنىڭ سېنى قولى چېۋەر دەپ ماختايدىغانلىقى بىكار ئەمەس ئىكەن. بۇ بۆلەكچىلا چىرايلىق بىر سېۋەت بوپتۇ، — دېدى. ئاندىن زىجۇەننى سېۋەتنى تامغا ئېسىپ قويۇشقا بۇيرۇدى.

يىگىتبەر شۆ ھاممىنىڭ ئېسەنلىكىنى سوراپ بولۇپ، دەييۇيگە قىزىلگۈل پاراشوكىنىڭ گېپىنى قىلىۋىدى، دەييۇي دەررۇلا زىجۇەننى بۇيرۇدى، زىجۇەن بىر بولاق يۆگەپ يىگىتبەرگە بەردى.

— مەنمۇ ساقىيىپ قالدىم، — دېدى دەييۇي يەنە، — بۇگۈن تالا ـ تۈزگە چىقىپ ئايلىنىپ كەلمەكچى بولۇۋاتىمەن، قايتىپ بېرىپ باۋچەي ئاچامغا ئېيتىپ قوي، ئانامدىن تىنچلىق سورايمەن دەپ بۇياقتا كېلىپ يۈرمەسۇن، مەنمۇ ئۇنى بىر تەرەپكە كەلسۇن دەپ جۇۋىتمايمەن. تارىنىپ بولۇپ ئانام بىلەن سىلەر تەرەپكە بېرىپ ناشتىنى شۇ يەردە قىلغاچ بىردەم ـ يېرىمدەم كۆڭۈل ئېچىپ كېلىمىز.

يىگىتبەر خوپ دەپ ئىشكتىن چىقتى ـ دە، رۇيگۈەننى ئىزدەپ زىجۇەننىڭ ھۇجرىسىغا كىردى. رۇيگۈەن بىلەن ئۇۋگۈەن بىر ـ بىرىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەي، تازا قىزىق پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن يىگىتبەر كۈلۈپ تۇرۇپ، زىجۇەنگە:

— دەييۇي خېنىمنىڭ بىز تەرەپكە بارماقچى بولدى، ئۇۋگۈەن بىز بىلەن بىللە كېتىپ شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسا بولمامدۇ؟ — دېدى.

— بۇ ئوبدان گەپ بولدى، بۇنىڭ شوخلۇقىدىنمۇ تويۇپ تۇراتتۇق، — دېدى زىجۇەن ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلۇپ. ئارقىدىن ئۇ دەييۇينىڭ تاماق يەيدىغان قوشۇق ـ چوكىلىرىنى پەرەڭ ياغلىقىغا ئوراپ ئۇۋگۈەنگە تۇتقۇزدى، — بۇنى ئالغاچ كەت، بىر

ۆەزىپە ئادا قىلغان بولسەن.

ئوۋگۇەن بۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ، پىخىلداپ كۈلگەن پېتى ئۇ ئىككىسى بىلەن بىللە چىقىپ كەتتى. ئۇلار سۆگەتلىك قاشنى بويلاپ مېڭىشتى، يېڭىبر يۇمران چۆنقتىن يەنە بىرئاز ئالدى - دە، تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ سېۋەت توقۇشقا كىرىشتى ۋە رۇيگۇەننى قىزىلگۈل پاراشوكىنى ئاپىرىۋېتىپ كېلىشكە بۇيرۇدى. لېكىن، ئۇنىڭ سېۋەت توقۇشىغا شۇنچىلىك قىزىقىپ كەتكەن بۇ ئىككىسىنىڭ بۇ يەردىن قانداقمۇ كەتكۈسى كەلسۇن؟ يېڭىبر ئۇلارنى ئالدىرىتىپ:

— ئاپىرىۋېتىپ كېلىشكە ئۇنىمىساڭلار توقۇمايمەن ! — دېدى.

— يۇر، ئىككىمىز چاپسان ئاپىرىۋېتىپ كېلەيلى ! — ئوۋگۇەن شۇنداق دەپلا رۇيگۇەننى باشلاپ يۇرۇپ كەتتى.

يېڭىبر سېۋەت توقۇۋاتاتتى، شۇ ئارىلىقتا خې ئانىكىنىڭ قىزى چۇنيەن كېلىپ قېلىپ، كۈلگەن پېتى:

— ئاچا، نېمە توقۇۋاتىسىز؟ — دەپ سورىدى.

ئاڭغىچە رۇيگۇەن بىلەن ئوۋگۇەنمۇ قايتىپ كېلىشتى. چۇنيەن ئوۋگۇەننى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا شۇنداق دېدى:

— قايسى كۈنى سەن زادى قانداق قەغەز كۆيدۇرۇۋېتىڭ؟ قەغەز كۆيدۇرۇۋاتقىنىڭنى ھامماملار كۆرۈپ قېلىپ سېنى مەلۇم قىلماقچى بوپتىكەن، مەلۇم قىلالمىغانلىقىڭ ئۈستىگە باۋيۇيدىن بىرمۇنچە گەپ ئاڭلىۋاپتۇ، بۇنىڭغا قورسىقى كۆپۈپ، ئېقىتماي - تېمىتماي ھەممىنى ئانامغا سۆزلەپ بەردى. سىلەر بۇ يەرگە چىققىلى ئىككى - ئۈچ يىل بولدى، شۇ كەمگىچە يېشىلمىگۈدەك نېمانچە ئۆچەكىشىپ كەتكەنسىلەر؟

— نېمىگە ئۆچەكىشەتتۇق؟ — دېدى ئوۋگۇەن سوغۇققىنا كۈلۈپ، — ئۇلار قانائەت قىلىشنى بىلمىدى، تېخى بىزدىن يامانلايدۇ ! ئىككى يىلدىن بۇيان ئۇلار بىزدىن قانچىلىك نەرسە ھايان ئالدىكىن، سەن دەپ باقە، شۇنداقمۇ، ئەمەسمۇ؟

ـــ ئۇ مېنىڭ ھاممام بولغاچقا، يات كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلسام ئوبدان بولمايدۇ، ـــ دېدى چۇنيەنمۇ كۈلۈپ، ـــ باۋيۇينىڭ: «قىز بالا دېگەن ياتلىق بولغۇچە بىباھا گۆھەر، لېكىن نېمىشقىدۇر ياتلىق قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنىڭدا نۇرغۇن ئىللەتلەر كۆرۈنۈشكە باشلايدىكەن. قېرىغاندا بولسا مەرۋايىت بولۇش بۇياقتا تۇرسۇن، جا مونچاق بولۇپ قالمايدىكەن ! بىر ئادەم نېمە ئۈچۈن ئۆمرىدە ئۇچ خىل بولۇپ ئۆزگىرىدىكىنتاڭ» دېگەن گېپىدىن ئەجەبلەنمىسەك بولغۇدەك. بۇغۇ بولمىغۇر گەپ، لېكىن ئويلاپ باقسا، راستلا توغرا گەپ ئىكەن. باشقىسىنى بىلمەيمەن، ئانام بىلەن ھاممانىلا ئېلىپ ئېيتسام، ئاچا ـ سىڭىل ئىككىسىنىڭ قېرىغانسېرى كۆزىگە پۇللا كۆرۈنىدىغان بولۇپ قاپتۇ. دەسلەپتە ئىككىسى تاپاۋەت قىلغۇدەك بىرەر ئىشنىڭ يوقلۇقىدىن زارلىشاتتى، كېيىن ئۇلارنىڭ بەختىگە بۇ باغمۇ سېلىندى، مەنمۇ بۇ يەرنىڭ خىزمىتىگە تالىلىنىپ، تەلەيگە يارىشا ئارامبەخش ھويلىغا تەقسىم قىلىندىم. بۇنىڭ بىلەن ئۆيدە ماڭا كېتىدىغان بىر كىشىلىك چىقىم تېجەپ قېلىنغانلىقىغا ئۇستىگە، يەنە ھەر ئايدا تۆت ـ بەش يۈز داچەن ئېشىنىدىغان بولدى، لېكىن ئۇلار بۇنىڭغىمۇ قانائەت قىلىشمىدى. كېيىن ئاچا ـ سىڭىل ئىككىسىنى ئويۇنچىلارغا قاراش ئۈچۈن نەشپۈتلۈك ھويلىغا ئەۋەتتى، ئۇ يەردە ئوۋۇگۈەن ھاممامنى، فاڭگۈەن ئانامنى ئۆزلىرىگە ئانا قىلدى، شۇنىڭدىن تارتىپ بىرنەچچە يىلىنىڭ بۇياقى ئوبدانلا كەڭتاشا بولۇپ قېلىۋىدى، ئەمدىلىكتە ئويۇنچى قىزلار بۇ يەرگە يۆتكەلگەندىن كېيىن، ئۇلاردىن قول ئۈزگەن ھېسابتا بولدى. لېكىن، بۇلار يەنىلا ئۆز نېسىۋىسىگە شۈكۈر قىلمايۋاتىدۇ. ئېيتقىنا، بۇ كۈلكىلىك ئىش ئەمەسمۇ؟ شۇنىڭدىن كېيىنلا ئانام فاڭگۈەن بىلەن بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشۇپ قالدى، ئاندىن باۋيۇينىڭ شورپىسىنى پۈۋلەپ سوۋۇتۇپ بېرىمەن دەپ ئىزاغا قالدى. ھېلىمۇ ياخشى باغدا ئادەم كۆپ بولمىغاچقا،

كىم كىمنىڭ تۇغقىنى ئىكەنلىكىنى ھېچكىم ئېنىق پەرق ئېتەلمەيدۇ، ئەگەر خەقلەر بىزنىڭ بىر ئائىلە ئىكەنلىكىمىزنى بىلىپ قالسا نېمىدېگەن سەتچىلىك ! ئەمدى بۇگۈن سىز بۇ يەرگە كېلىپ سېۋەت توقۇغلى تۇرۇپسىز. بۇ ئەتراپتىكى نەرسىلەرگە تاغانام قارايدۇ. بۇ يەرگە ئېرىشكەندىن كېيىن، ئۇ ھەر كۈنى سەھەر قوپۇپ، كەچ يېتىپ، ئۆزى جاپا چەككەننى ئاز دەپ، باشقىلارنىڭ گۈل ـ گىياھلارنى نابۇت قىلىۋېتىشىدىن ئەنسىرەپ، بىزنىمۇ قارىشىپ بېرىڭلار، دەپ قىستايدۇ، مەن بولسام ئۆزۈمنىڭ خىزمىتىگە دەخلى يېتەرمىكىن دەپ قورقىمەن. بىز باغقا كىرگەندىن بۇيان تاغانام بىلەن ئانام ئىككىسى بۇ يەرگە بەك ئېھتىيات بىلەن كۆيۈپ ـ پىشىپ قاراۋاتىدۇ. ئۇلار بىر تال ئوتقا چېقىلىشقىمۇ يول قويمايدۇ، سىز بۇ يەردە بىرمۇنچە ئوبدان گۈللەرنى ئۈزۈۋاپسىز، يۈمران تال چىۋىقلاردىنمۇ سۇندۇرۇۋاپسىز، ئۇلار ھازىرلا يېتىپ كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ سىزدىن ئاغرىنمىغىنىنى كۆرۈڭ !

ـــ باشقىلار ئۈزسە بولمايدۇ، مەن ئۈزسەم بولىدۇ، ـــ دېدى يىگىت، ـــ نېمىشقا دېسەڭ، باغ مومايلارغا بېرىلگەندىن كېيىن، ھەر ھۇجرىنىڭ كۈندە ئالىدىغان ئۇلۇشى بار، بۇ ھېسابقا كىرمەيدۇ. پەقەت گۈل ـ گىياھدەك نەرسىلەردىن كىم نېمىلەرنى پەرۋىش قىلىۋاتقان بولسا، ھەر كۈنى شۇ كىشى ھەرقايسى ھۇجرىلاردىكى خان قىزلار بىلەن دېدەكلەر قىسىدىغانغا ھەر يېگىزىسىدىن يەتكۈزۈپ بېرىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا، لوڭقىغا چىلايدىغانلىرىنىمۇ ئۈزۈپ ئەكېلىپ بېرىدۇ. يالغۇز بىزنىڭ باۋچەي خېنىملا: « بىزگە ئېلىپ كەلمەڭلار، لازىم بولغاندا ئۆزىمىز سىلەرگە دەيلى» دېگەچكە، بىر قېتىمىمۇ ئۇ نەرسىلەردىن ئېلىپ باققىنىمىز يوق. شۇڭا، ئۇلار مېنىڭ ئۈزگىنىمنى كۆرسە بىرنېمە دېيىشكە ئوڭايسىزلىنىدۇ.

يىگىت شۇنداق دەپ تۇراتتى، دېگەندەكلا چۇنيەننىڭ تاغانىسى ھاسىسىغا تايىنىپ كېلىپ قالدى، يىگىت، چۇنيەنلەر ئىتتىك

ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ مومايىنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. سۇندۇرۇلغان خېلى كۆپ يۇمران تال چۈشىلارنى ۋە ئوۋگۇەن بىلەن رۇيگۇەننىڭ قولىدىكى يېڭىلا ئۇزۇلگەن گۈللەرنى كۆرۇپ، مومايىنىڭ سەپراسى ئۆرلىدى. ئۇ يەنە يېڭىبەرنىڭ سېۋەت توقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۇپ، ئۇنىڭغا بىرنېمە دېيىشكە پېتىنالماي، چۈنيەنگە شۇنداق دېدى:

ــ مەن ساڭا گۈللەرگە قاراپ كەل دېسەم، ئويۇن بىلەن بولۇپ كارىڭ بولماپتۇ، ئەگەر بىرەرسى سېنى چاقىرىپ قالسا، تاغانام مېنى ئىشىغا سالدى دەرسەن. مەنزە، ساڭا سۈلايمان قالپاق بولۇپ بېرىپتىمەن، سەن مېنىڭ دالدامدا ئويۇنۇڭنى ئويناۋېرىكەنسەن !

ــ ئۆزىڭىز مېنى ئىشىڭىزغا سالىسىز، ئىشقا سالغىنىڭىزدىن يەنە قورقىسىز، ئەمدى بولغاندا يەنە مېنى يامان ئاتلىق قىلىسىز. ئەمدى مېنى چېچىمدىن تولغاپ ئۇرىدىغان ئوخشىمامسىز؟

ــ تاغانا، ــ دېدى يېڭىبەر كۈلۈپ تۇرۇپ، ــ چۈنيەنىڭ گېپىگە ئىشەنمىسىلە، بۇنىڭ ھەممىسىنى مۇشۇ سۇندۇرۇپ ئەكېلىپ سېۋەت توقۇپ بەر دەپ تۇرۇۋالدى، ھەيدىۋەتسەممۇ كەتكىلى ئۇنمىدى.

ــ تولا چاقچاق قىلماڭ ! ــ دېدى كۈلۈپ چۈنيەن، ــ بۇنداق چاقچاق قىلىۋەرسىڭىز، تاغانام بۇنىڭغا راست دەپ ئىشىنىپ قالىدۇ.

ئەسلىدە ئۇ گالۋاڭراق مومايى ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە قېرىغانسېرى دۆتلىشىپ كېتىۋاتاتتى، پايدا ـ مەنپەئەت دېسە جېنىنى بېرەتتى، يۈز ـ خاتىر قىلىش دېگەننى ئۇقمايتتى. گۈل چۈشلارنىڭ ئۇزۇلگىنىگە ئىچى سىيرىلىپ نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي تۇرغىنىدا، يېڭىبەرنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاش بىلەنلا، قېرىلىقىنى پەش قىلىپ، ھاسىسى بىلەن چۈنيەننى بىرنەچچىنى ئۇرۇۋەتتى:

ــ ھوي جۇۋاينىمەك ! گەپ قىلىۋاتسام يەنە تېخى مېنىڭ

ئاغزىمنى غېرىچلايسىنا ! شۇ تاپتا ئاناڭنىڭ ئاچچىقىدا چىشلىرى غۇچۇرلاپ، گۆشۈڭنى چاينىۋەتكۈسى كېلىپ تۇرۇپتۇ ! يەنە تېخى ماڭا كانىيىڭنى كېرىپ ۋارقىرايسەنغۇ !

تاياق يەپ ئىزاغا قالغان ھەم جىلە بولغان چۈنىيەن يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ يىڭئېر ئاچام چاقچاق قىلىپ قويسا شۇنىڭغا ئىشىنىپ مېنى ئۇرۇۋاتىسىزغۇ ! ئانامنىڭ نېمىدەپ ماڭا ئاچچىقى كېلىدىكەن؟ ئارپىسىنى خام ئورۇپ قويغان يېرىم يوق، مېنىڭ نېمە گۇناھىم بار ئىكەن؟ ــ دېدى.

يىڭئېر بۇ گەپنى چاقچاق قىلىپ دېگەنىدى، مومايىنىڭ شۇنىڭغا ئىشىنىپ قېلىپ ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئىتتىك بېرىپ مومايىنى قولىدىن تارتىتى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

ــ مەن چاقچاق قىلىپ دېگەن، ئۇنى ئۇرسىلا مەن تەڭلىكتە قالمامدىمەن؟

ــ سىز بىزنىڭ ئىشىمىزغا ئارىلاشمىڭ، بۇ يەردە سىزنى بار دەپ ئۆزىمىزنىڭ قىزىنىمۇ باشقۇرالمامدۇق؟ ــ دېدى مومای.

يىڭئېر بۇ ھاماقەتلەرچە گەپنى ئاڭلاپ قىزىرىپ كەتتى ــ دە، باتناپ قولىنى قويۇۋەتتى ۋە سوغۇققىنا كۈلۈپ:

ــ باشقۇرماقچى بولسىلا، قاچانلا باشقۇرسىلا باشقۇرۇۋەرمەملا؟ مېنىڭ بىر ئېغىز چاقچاق گېپىمنى ئاڭلاپلا باشقۇرۇپ كەتكەنلىرى نېمىسى؟ قېنى، ئۇنى باشقۇرغانلىرىنى بىر كۆرەي ! ــ دېدى ــ دە، جايىغا ئولتۇرۇپ سېۋىتىنى توقۇۋەردى.

شۇ ئەسنادا چۈنىيەننىڭ ئانىسى ئۇنى ئىزدەپ كېلىپ قالدى.

ــ سۇ ئەكەلمەي بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن؟ ــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ چۈنىيەنگە.

ــ بۇ يەرگە كېلىپ قاراپ بېقىڭ ! ــ دېدى مومای ئۇنىڭ گېپىگە ئۇلاپلا، ــ قىزىڭىز ھەتتا ماڭىمۇ بوي بەرمەي

يېنىۋاتىدۇ تېخى !

چۈنيەننىڭ ئانىسى بۇ تەرەپكە كېلىۋېتىپ مومايدىن سورىدى:

ــ تاغاچا، يەنە نېمە بولدى؟ قىزىم مېنى كۆزگە ئىلمىسىغۇ مەيلى، تاغاچام بولغان سىلىنمۇ كۆزگە ئىلمامدىكەن؟

يىگىنىڭ چۈنيەننىڭ ئانىسىغا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ تاغانىسى كىشىگە گەپ بېرەمتى؟ ئۇ تاشنىڭ ئۈستىدە تۇرغان گۈللەر بىلەن چۈشقىلارنى چۈنيەننىڭ ئانىسىغا كۆرسىتىپ:

ــ قارا، قىزىمنىڭ چوپچوق تۇرۇپ قىلغان ئىشىنى ! خەقلەرنى باشلاپ كېلىپ مېنى مۇشۇنداق دەپسەندە قىلسا، مەن خەققە نېمە دېيەلەيتتىم؟ ــ دېدى.

چۈنيەننىڭ ئانىسىنىڭ فاتىگۈەنگە بولغان ئاچچىقى تېخى بېسىلماي تۇراتتى، بۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ چۈنيەننىڭ ئۆزىنىڭ رايىغا باقمىغانلىقىنى كۆرۈپ، كەلگەن پېتى چۈنيەننى بىر كاچات سېلىپ، تىللىدى:

ــ ھوي جالاپ، شۇنچە يوغىناپ كەتتىڭمۇ؟ سەنمۇ ئاشۇنداق بەڭباش ـ شاللاق خوتۇنلاردىن ئۆگەنگىلى تۇرۇپسەن ـ دە ! سەنلەرنى نېمىشقا باشقۇرغىلى بولمايدىكەن؟ ئاسراندىنغۇ باشقۇرالماي، ئۆزۈمنىڭ قورسىقىدىن چىققان سېنىمۇ باشقۇرالمامدىمەن؟ سەن جۇۋاينىمەكلەر كىرەلەيدىغان يەرلەرگە مەن كىرەلمەيدىكەنمەن، ئۇنداق بولغاندىن كېيىن سەن شۇ كىرگەن يېرىڭدە مىدىرلىماي كىشىنىڭ خىزمىتىنى قىلماستىن، نېمە دەپ بۇ يەردە لاغايلاپ يۈرەتتىڭ ! ــ ئۇ، چۈشقىنى ئېلىپلا، ئۇنىڭ كۆزىگە يېقىن ئەكېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ بۇنى نېمە قىلماقچىدىڭ؟ مۇنۇ توقۇلغان نەرسە ئاناڭنىڭ نېمىسى ئىدى؟

ــ ئۇنى مەن توقۇۋاتىمەن، ــ دېدى يىگىنىر ئىتتىكلا، ــ ئۇنداق «قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا» دېگەندەك گەپ

قىلمىسىلا؟

بۇ ئايال ئۇزاقتىن بۇيان شىرېن، چىڭۋېن قاتارلىقلارغا ھەسەت قىلىپ يۈرەتتى، ئۇلار ھەرقايسى ھۇجرىلاردا ئىشلەيدىغان چوڭراق دېدەكلەرنىڭ ئۆزلىرىگە قارىغاندا ئابرۇيلۇق ۋە ھوقۇقلۇق ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە، ئۇلارنى كۆرگەندە ئۇلاردىن سەل ئەيمىنەتتى، ئۇلارغا يولمۇ قوياتتى ھەم ئۇلارغا ئۆلگۈدەك ئۆچلۈكمۇ قىلاتتى، ئەلىمىنى بولسا باشقىلاردىن ئالاتتى. ئۇنىڭ ئاچىسىنىڭ كۈشەندىسى بولغان ئوۋگۇەنگە كۆزى چۈشۈپ، ئۇلغىيىۋاتقان ئوتقا ياغ چاچقاندەك، غەزىپى تېخىمۇ تۇتقانىدى.

چۇنيەن يىغلىغان پېتى ئارامبەخش ھويلا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئانىسى ئۇنىڭ نېمىگە يىغلىغانلىقىنى باشقىلار سوراپ قېلىپ، ئۇ ئېيتىپ بەرسە، چىڭۋېن قاتارلىقلاردىن يەنە دەككە يەپ قالماي، دەپ قورقۇپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ ۋارقىرىدى:

ــ قايتىپ كەل ! گېپىمنى ئاڭلاپ ئاندىن بار !

بۇ ئەھۋالدا چۇنيەن كەينىگە قايتامتى؟ ئۇنىڭ ئانىسى جىلە بولۇپ، ئۇنى ياندۇرۇپ كەلمەك ئۈچۈن يۈگۈردى. چۇنيەن بۇرىلىپ قاراپ بېقىپ، ئۇمۇ يۈگۈردى. ئانىسى ئۇنى قوغلاش بىلەن بولۇپ كېتىپ، دىققەتسىزلىكتىن چىمدا تېيىلىپ كېتىپ ئوڭدىسىغا چۈشتى. بۇنى كۆرۈپ يىڭئېر ئۈچى پاراققىدە كۈلۈپ تاشلىدى، يىڭئېر باتناپ، گۈل چىۋىقلارنى ئۆستەڭگە تاشلىۋېتىپ، ھۇجرىسىغا قايتىپ كەتتى. موماي بولسا ئىچى سىيرىلغىنىچە، توۋا ـ ئەستاغپۇرۇللا ئوقۇپ:

ــ ئادەمنى كولدۇرلىتىدىغان جۇۋاينىمەك ! شۇنچە گۈلنى نابۇت قىلىۋەتكىنىڭ ئۈچۈن ئىلاھىم بېشىڭدا چاقماق چاقسۇن ! ــ دەپ تىللاپ قويدى، ئاندىن گۈللەردىن ئۈزۈپ، ھەرقايسى ھۇجرىلارغا ئاپىرىپ بېرىش ئۈچۈن ماڭدى.

چۇنيەن ھويلىغا يۈگۈرۈپ كىرىشىگىلا، دەييۈيدىن تىنچلىق سورىغىلى كېتىۋاتقان شىرېنگە ئۇچراپ قالدى ۋە شىرېننى

قۇچاقلىۋېلىپ:

— ئاچا، مېنى قۇتقۇزۇڭ، ئانام مېنى يەنە ئۇرۇۋاتىدۇ ! — دېدى.

شىرىن ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ كىرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئاچچىقى كەلدى ۋە ئارقىدىن:

— ئىككى - ئۈچ كۈندە بىر دېگۈدەك ئاسرانىدى قىزىڭىزنىمۇ، ئۆز قىزىڭىزنىمۇ ئۇرۇۋېلا يۈرىدىكەنسىز، قىزىڭىزنى نېمانچە كۆپ بازارغا سالىدىغانسىز؟ ياكى بۇ يەرنىڭ قائىدىسىنى بىلمەي شۇنداق قىلىۋاتامسىز؟ — دېدى.

بۇ ئايالنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىگە بىرنەچچە كۈنلا بولغانىدى. ئۇ شىرىننى كەم سۆز، مۇجەزى ئوبدان ئىكەن، دەپ بىلگەچكە:

— خېنىم، سىلى بىلمەيلا، بىزنىڭ يوقىلاڭ ئىشىمىزغا ئارىلاشمىسىلا، بۇنىڭ ھەممىسى سىلەرنىڭ بۇ خەقنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتكىنىڭلاردىن بولۇۋاتىدۇ، يەنە ئارىلىشىپ نېمە قىلىسىلەر؟ — دېدى - دە، قىزىنى قوغلاپ ئۇرماقچى بولدى.

شىرىننىڭ ئاچچىقى كېلىپ بۇرىلىپلا ئۆيگە كىرىپ كەتتى. يەسىمەننىڭ تۇڭىدە قول ياغلىق يېيىۋاتقان شېيۇ بۇ چۇقان - سۇرەننى ئاڭلاپ:

— ئاچا، كارىڭ بولمىسۇن، قېنى ئۇ قانداق قىلىدىكىن ! — دېدى ۋە ئارقىدىنلا چۇنىيەنگە كۆزى بىلەن شەرەت قىلىپ قويدى. چۇنىيەن ئۇنىڭ شەرتىنى چۈشىنىپ، ئۇدۇل باۋيۇيىنىڭ ھۇجرىسىغا ماڭدى. ئەتراپتا تۇرغانلار بۇنى كۆرۈپ:

— مانا ئەمدىن ئەزەلدىن چىقىپ باقمىغان ئىش بۇگۈن چىقىدىغان بولدى، — دېيىشتى.

— ئەمدى ئاچچىقىڭىزنى ئازراق بېسۇۋېلىڭ ! — دېدى شېيۇ ئۇ ئايالغا، — شۇنچە ئادەم قاراپ تۇرساق، بىزنىڭ يۈزىمىزنى قىلىڭ دېسەكمۇ قىلمايدىغان ئوخشىمامسىز؟

ھېلىقى ئايال قىزىنىڭ باۋيۇيىنىڭ قېشىغا كىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆردى ۋە باۋيۇيىنىڭ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

ـــ قورقما، مەن بار ! ـــ دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى.

چۈنىەن يىغلاپ تۇرۇپ، بايا يىگىتلەرلار بىلەن بولغان ئىشنىڭ ھەممىسىنى باۋيۇيگە سۆزلەپ بەردى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ باۋيۇينىڭ تېخىمۇ ئىچى تىتىلداپ:

ـــ غەلۋەڭنى مۇشۇ يەردىلا قىلىپ تۈگەتسەڭ بولمامدۇ، نېمىشقىمۇ ئاناڭنى رەنجىتىپ قويغانسەن ! ـــ دېدى.

شېيۇ ئۇ ئايالغا ۋە ئەتراپتا تۇرغانلارغا قاراپ شۇنداق دېدى:

ـــ بۇ يەڭگىمىزدىن، بىزنىڭ ئىشىمىزغا ئارىلاشماڭلار، دېدى دەپلا ئاغرىنىشقا بولمايدۇ، بۇرۇن بىز ئۇقماي خاتا ئارىلىشىپ قاپتۇق. ئەمدى باشقۇرالايدىغان ئادەمنى چاقىرىپ كېلەيلى، شۇ بىر باشقۇرۇپ باقسۇن، ئاندىن بۇ يەڭگىمىز چىن دىلىدىن قايىل بولار، ئەدەپ ـ قائىدىنىمۇ چۈشىنىپ قالار، ـــ ئۇ ئارقىسىغا بۇرىلىپ، چۆرە قىزدىن بىرسىنى بۇيرۇدى، ـــ بېرىپ پېڭئېرنى چاقىرىپ كەل، پېڭئېرنىڭ قولى بوش بولمىسا، لىن ئانىكامنى چاقىر !

چۆرە قىز ماقۇل دەپ ماڭدى. ئەتراپتا تۇرغان خىزمەتكار ئاياللار كۈلۈشۈپ، ھېلىقى ئايالغا:

ـــ يەڭگە، ئاۋۇ چۆرە قىزنى بارماي يېنىپ كىرسۇن، دەپ قىزلاردىن ئۆتۈنۈڭ. پېڭئېر قىز كېلىدىغان بولسا سىزگە ياخشى بولمايدۇ ! ـــ دېيىشتى.

ـــ مەيلى قايسى قىز كەلسە كەلمەمدۇ. ئۇنىڭ بىلەن داۋالى سۆزلىشەرمىز، ـــ دېدى ئۇ ئايال، ـــ ئانا بولغان ئادەم قىزىنى باشقۇرۇۋاتقاندا، باشقىلارنىڭ كېلىپ ئانىنى باشقۇرغانلىقىنى تېخى كۆرۈپ باققىنىم يوق.

ـــ سىز قايسى پېڭئېر قىزنى دەپ قېلىۋاتىسىز؟ ـــ دېيىشتى خىزمەتكار ئاياللار كۈلۈشۈپ، ـــ فېڭجيې خېنىمنىڭ ئۆيىدىكى پېڭئېر جۇمۇ ! ئۇ سەل يۇز ـ خاتىر قىلسا، سىزگە ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ قويىدۇ، چىرايىنى بىرلا تۇرىدىغان بولسا، يەڭگە، سىزگە چاشقان تۆشۈكى ساراي بولارمىكىن !

شۇ گەپ ئۇستىگە ھېلىقى چۆرە قىز قايتىپ كېلىپ خەۋەر قىلدى:

ــ پىكىر ئاچامنىڭ قولى بوش ئەمەس ئىكەن، مەندىن نېمە ئىش دەپ سورىدى، مەن دەپ بېرىۋىدىم، ئۇ: ئاۋۇال ئۇنى قوغلاپ چىقىرىپ، لىن ئانىكامغا خەۋەر قىلىڭلار، يان ئىشىككە ئاپىرىپ قىرىق دەررە ئۇرسۇن، دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپلا ھېلىقى ئايال قورققىنىدىن يۇم ــ يۇم يىغلاپ، شىرىن قاتارلىقلارغا يالۋۇرۇشقا باشلىدى:

ــ مەن بۇ يەرگە بەك تەستە كىرگەن ! مەن بىر تۇل خوتۇن، كۆڭلۈمدە يامانلىقىم يوق، خېنىم قىزلارغا چىن دىلىم بىلەن خىزمەت قىلسام دەيمەن. بۇ يەردىن چىقىپ كېتىدىغان بولسام ئىتنىڭ كۇنىگە قالىمەن.

ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرى بىلەن شىرىننىڭ دىلى يۇمشاپ، ئۇنىڭغا:

ــ بۇ يەردە تۇرسام دەيسىز، لېكىن قائىدە ــ يوسۇنغا بويسۇنمايدىكەنسىز، گەپمۇ ئاڭلىمايدىكەنسىز، خالىغىنىڭىزچە ئادەم ئۇرىدىكەنسىز. سىزدەك غەرەز ئۇقمايدىغان ئادەمنى نەدىنمۇ تېپىپ كەلگەن بولغىيدى ! كۇندە مۇنداق جاۋلىداۋەرسىڭىز كىشىلەرمۇ زاڭلىق قىلىدىكەن ! ــ دېدى.

ــ قوي، ئۇنىڭغا پەرۋا قىلما، ــ دېدى چىكۆبن، ــ ئۇنى بۇ يەردىن چىقىرىۋەتكەن تۇزۇك. ئۇنىڭ بىلەن سۆز تالىشىپ تۇرىدىغانغا نەدە ئۇنچە ۋاقىت بولسۇن !

ئۇ ئايال ئەتراپىتا تۇرغانلارغىمۇ يالۋۇردى:

ــ سەۋەنلىك مەندىن ئۆتتى، بۇگۇن خېنىم قىزلار جىملەپ ماڭا گەپ قىلدى، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ سەۋەنلىكىمنى تۇزىتىمەن. خانلىرىم، سىلەرمۇ بىر ساۋابلىق ئىش قىلىپ قويساڭلار بولمامدۇ؟ ــ ئارقىدىن ئۇ يەنە چۇنىيەنگە يالۋۇرغىلى تۇردى، ــ سېنى ئۇرمەن دەپ ئۆزۈمگە ئىش تېپىۋالدىم، سېنى ئۇرالمىغانلىقىڭ ئۇستىگە گۇناھكار بولۇپ قالدىم. ئوبدان قىزىم، نېمىلا بولمىسۇن، مەن ئۇچۇن كەچۇرۇم سورىساڭچۇ !

باۋيۇي ئۇ ئايالنىڭ شۇنچىلىك بىچارىلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنى ئېلىپ قېلىشقا بۇيرۇدى:

ــ بۇنىڭدىن كېيىن غەلۋە قىلما ! يەنە غەلۋە قىلىدىغان بولساڭ چوقۇم ھەيدەپ چىقىرىمىز !

ھېلىقى ئايال ھەممەيلەنگە بىر ـ بىرلەپ رەھمەت ئېيتىپ، ئاندىن چىقىپ كەتتى. ئارقىدىنلا پىكئېر كېلىپ نېمە ئىش بولغانلىقىنى سورىۋىدى، شىرىن ۋە باشقىلار:

ــ ئىش تۈگەپ بولدى، يەنە تەرگەشنىڭ ھاجىتى يوق، ــ دېيىشتى.

ــ «كىشىنى ئەپۇ قىلىشقا توغرا كەلگەندە ئەپۇ قىلسا بولىدۇ»، ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋەتسە ئاۋارىچىلىك ئازىيىدۇ، ــ دېدى پىكئېر كۈلۈپ، ــ ئاڭلىشىمچە، ھەممە ھۈجرىلاردىكى چوڭ ـ كىچىك خىزمەتكارلارنىڭ ھەممىسى غوجايىنلىرىغا يانىدىغان بولۇۋاپتۇ. بىر يەردىكىسى تىنىچلانمايلا يەنە بىر يەردىن چىقىپ تۇرىدۇ، قەيەرنى باشقۇرۇشۇمنى بىلەلمەيلا قالدىم.

ــ مەن تېخى بۇنداق ئىشنى بىزنىڭ مۇشۇ يەردىلا بولسا كېرەك دەپتىمەن، بۇنداق ئىش باشقا يەرلەردىمۇ بار ئىكەن ـ ده ! ــ دېدى شىرىن كۈلۈپ.

ــ سىلەرنىڭ بۇ يەردىكىسى ھېچقانچە ئىش ئەمەس ! ــ دېدى پىكئېر، ــ ئۇچ ـ تۆت كۈن ئىچىدىلا چوڭ ـ كىچىك ۋەقەدىن سەككىز ـ توققۇزى چىقتى، بۇ ۋەقەلەر سىلەرنىڭ بۇ يەردىكىدىن چوڭ ! بۇنى ئويلىسا ئادەمنىڭ ھەم ئاچچىقى كېلىدۇ، ھەم كۈلكۈسى !

شىرىن ۋە باشقىلار بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەيران قېلىشتى، قانداق ئىشلار ئىكەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئاتمىشىنچى باب

قىزىلگۈل پاراشوكى ئورنىغا ئاق چايگۈل ئۇپىسى بېرىلگەنلىكى ئەتىرگۈل شەربىتى تۈپەيلىدىن زەمبۇرۇغ تالقىنى سوۋغا قىلىنغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، شىرېن پىڭئېردىن:

— نېمىشقا شۇنچىلا پايپېتەك بولۇپ كەتتىڭ؟ — دەپ سورىۋىدى، پىڭئېر كۈلۈپ تۇرۇپ:

— نېمە ئىش بولاتتى، ئادەمنىڭ ئەقلىگە كەلمەيدىغان ئىشلار، ئېيتساڭ كىشىنىڭ كۈلگۈسى كېلىدۇ. بىرنەچچە كۈن ئۆتسۈن، ھەممىنى ساڭا دەپ بېرىمەن، ھازىر ئېيتىپ بېرەي دېسەم نەدىن باشلاشنى بىلمەيمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋاقتىممۇ يوق، — دېدى.

ئۇنىڭ گېپى ئاخىرلىشىپ تۇراتتى، لى ۋەننىڭ دېدىكى كېلىپ قالدى.

— پىڭئېر ئاچا، بۇ يەردە ئىكەنسىزغۇ! كېلىن ئاغىچا سىزنى ساقلاپ ئولتۇرىدۇ، نېمىشقا بارمايسىز؟

پىڭئېر دەررۇلا ئارقىسىغا بۇرىلىپ، كۈلۈمسىرىگەن پېتى:

— مانا، ھازىر بارىمەن! — دېدى.

— ئۇنىڭ كېلىن ئاغىچىسى ئاغرىپ قېلىۋىدى، ئۇ ھېچكىمنىڭ قولى يەتمەيدىغان «تۇتىيا» بولۇپ كەتتى، — دېدى شىرېن چاقچاق قىلىپ.

شۇنىڭ بىلەن پىڭئېر چىقىپ كەتتى. ئەمدى بۇ ھەقتە توختالمايمىز.

باۋيۇي چۈنيەننى چاقىرىپ ئۇنىڭغا شۇنداق دېدى:

ــ سەن ئاناڭ بىلەن باۋچەي قىزىنىڭكىگە بېرىپ، يېڭىبۇرغا تەسەللى بېرىپ قويۇپ كېلىڭلار، ئۇنى بىكاردىن ـ بىكار رەنجىتكەن بىلەن بولمايدۇ.

چۈنيەن ماقۇل دەپ، ئانىسىنى ئېلىپ ماڭدى. باۋيۇي دېرىزىدىن تالاغا قاراپ يەنە شۇنداق دېدى:

ــ باۋچەي قىزىنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭغا گەپ قىلماڭلار، بولمىسا ئۇ يەنە تەنبىھ يەپ قالىدۇ.

ئانا ـ بالا ئىككىسى ماقۇل دەپ چىقىپ كېتىشتى. ئۇلار يول بويى قۇرۇق پاراڭلىشىپ ماڭدى.

ــ ئادەتتە سىزگە مۇشۇ ئىشلار ھەققىدە گەپ قىلسام گېپىمگە زادىلا ئىشەنمەيتتىڭىز، مانا ئەمدى ئىش تېرىپ ئولتۇردىڭىز، ــ دېدى چۈنيەن ئانىسىغا.

ــ بولدى، جۇڭاينىمەك، يولۇڭغا ماڭ! ــ دېدى ئانىسى ھەجىيىپ، ــ كونىلاردا «بىر ئىشنى باشتىن كەچۈرمىگۈچە ئەقىل كىرمەيدۇ» دېگەن گەپ بار. مەن ئەمدى ھەممىنى چۈشەندىم. يەنە ماڭا تاپا قىلغىلى تۇردۇڭغۇ!

ــ ئانا، ــ دېدى چۈنيەن كۈلۈپ، ــ ئۆزىڭىز ئوبدان بولۇپ، نەسىۋىڭىزگە شۈكۈر قىلسىڭىز، بۇ ئۆيدە ئۇزاق تۇرالايسىز، كۆپ ياخشىلىق تاپسىز. مەن سىزگە بىر گەپنى دەپ بېرەي، باۋيۇي غوجام پات ـ پات: بۇ يەردىكى خىزمەتكارلاردىن مەيلى ھۈجرىدا ياكى سىرتتا ئىشلەيدىغىنى بولسۇن، جاۋاب بېرىشكە توغرا كەلگەن ھامان، ئاغىچا خېنىمغا دەپ ھەممىسىنى ئازاد قىلىپ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ بېرىمەن، دەيدۇ. دەڭا قېنى، مۇنداق قىلىشىنىڭ ئۆزىلا ئوبدان ئىش ئەمەسمۇ!

بۇ گەپتىن ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ گۈلقەلبى ئېچىلىپ، ئالدىراپ سورىدى:

ــ بۇ گېپىڭ راستمۇ؟

— يالغان گەپنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ — دېدى چۇنيەن.
ئۇنىڭ ئانىسى بۇ گەپنى ئاڭلاپ دۇرۇت ئوقۇغىلى تۇردى.
ئۇلار ئاساروزنزار هويلىغا كەلگەندە، باۋچەي، دەييۇي، شۆ هاممىلار ناشتا قىلىشۋاتاتتى. يېڭىبر چاي دەملەۋاتاتتى. ئانا ـ بالا ئىككىسى ئۇدۇل يېڭىبرنىڭ قېشىغا كېرىپ، كۇلۇمسىرەپ:
— بايا سىزگە ئويلانمايلا قوپال گەپلەرنى قىلىپ قويۇپتۇق، خېنىم. ئۇ گەپلەرنى كۆڭلىڭىزگە ئالمىسىڭىز ! بىز ئالايىتەن سىزدىن كەچۈرۈم سوراشقا كەلدۇق، — دېيىشتى.
يېڭىبرمۇ كۇلۇپ ئۇلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى ۋە ئۇلارغا چاي قۇيدى. ئانا ـ بالا ئىككىسى بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئىشىمىز بار ئىدى، دەپ خوشلىشىپ يېنىپ چىقىشتى. شۇ ئاردىدا ئۇشتۇمتۇت رۇيگۇەن ئۆيدىن چىقىپ كېلىپ:
— ئانا، ئاچا، بىردەم تۇرۇپ تۇرۇڭلار ! — دېدى ـ دە، ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ، — مۇنۇ قىزىلگۇل پاراشوكىنى فاڭگۇەنگە بېرىپ قويساڭلار، يۈزىگە سۈرتسۇن، — دەپ بىر قەغەز بولاقنى ئۇلارغا ئۇزارتتى.
— سىلەرزە، تولىمۇ كۆزى كىچىكلىك قىلىدىكەنسىلەر جۇمۇ، — دېدى چۇنيەن كۇلۇمسىرەپ، — بىزنىڭ ئۇ يەردە بۇنداق نەرسىنى ئۇنىڭغا بەرمەيدۇ دەپ ئويلامسەن؟ ئۇنىڭغا بۇنى بىكارلا ئەۋەتىۋاتسەن.
— ئۇنىڭ بولسا ئۇ ئۆزىنىڭ، بۇ مېنىڭ ئۇنىڭغا قىلغان سوۋغىتىم. ئاچا، بۇنى چوقۇم ئاپىرىپ قولىغا بېرىڭ ! — دېدى رۇيگۇەن.
چۇنيەن ئۇنى ئالدى. ئانا ـ بالا ئىككىسى قايتىپ كەلگەندە، جيا خۇەن بىلەن جيا سۇڭ ئىككىسى باۋيۇيدىن ئەھۋال سوراپ تېخى يېڭىلا كىرىپ كېلىشكەنىكەن. چۇنيەن ئانىسىغا:
— سىز كىرمىسىڭىزمۇ بولار، مەن ئۆزۈم كىرىپ چىقاي، — دېدى.
ئانىسى ئۇنىڭ گېپىگە كىردى. شۇنىڭدىن تارتىپ كاجلىق

قىلماي، ئۇنىڭ سىزىقىدىن چىقمايدىغان بولدى.

چۈنىەن ئۆيگە كىرگەندە، باۋيۇي ئۇنىڭ ئۇچۇرىنى بەرگىلى كىرگەنلىكىنى بىلىپ، چۈنىەنگە قاراپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى، چۈنىەن ئۇنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي، ئۆيدە بىردەم تۇرۇپلا ئارقىسىغا بۇرىلىپ ماڭدى ۋە فاڭگۇەنگە كۆزى بىلەن ئىشارەت قىلىپ قويدى. فاڭگۇەن چىققاندىن كېيىن، رۇيگۇەننىڭ ئىشىنى ئۇنىڭغا ئاستا سۆزلەپ بېرىپ، هېلىقى بولاقنى بەردى. باۋيۇينىڭ جياخۇەن ۋە جياسۇڭ بىلەن قىلىشقۇەدەك گېپىمۇ بولمىغاچقا، تەبەسسۇم بىلەن فاڭگۇەندىن سورىدى:

ـــ قولۇڭدىكى نېمە ئۇ؟

فاڭگۇەن قولىدىكىنى ئىتتىك باۋيۇيگە بېرىپ:

ـــ بۇ ئەتىيازدا يۈزگە ئۆرلەيدىغان تەمرەتكىگە سۇركەيدىغان قىزىلگۇل پاراشوكى، ـــ دېدى.

ـــ ئۇ ئۆزىنى جۇڭتىپ بۇنى ساڭا ئەۋەتىپتۇ ـ دە ! ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان جياخۇەن بوينىنى سوزۇپ، باۋيۇينىڭ قولىدىكى پاراشوكقا قارىدى ۋە ئۇنىڭ خۇشبۇي هىدىنى پۇراپ، ئۆتۈكىنىڭ قونجىدىن بىر پارچە قەغەزنى ئالدى ـ دە، هىجىيىپ تۇرۇپ:

ـــ ئوبدان ئاكا، ماڭا يېرىمىنى بېرىڭە ! ـــ دېدى.

باۋيۇي بېرەي دەپ تۇراتتى، ئاڭغىچە فاڭگۇەن ئۆز كۆڭلىدە بۇنى رۇيگۇەننىڭ سوۋغىسى دەپ، باشقىلارغا بەرگۈسى كەلمەي، دەررۇ باۋيۇينى توستى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ بۇنىڭغا تەگمەسلە، باشقىسىدىن ئېلىپ بېرەي، ـــ دېدى.

باۋيۇي بۇ گەپنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ، ئىتتىكلا:

ـــ بوپتۇ، بۇنى ئېلىپ قوي، ـــ دېدى.

فاڭگۇەن پاراشوكنى ئېلىپ يىغىشتۇرۇۋەتتى، ئاندىن ئەينەك

ھۇققىدىن ئۆزى ئىشلىتىپ كېلىۋاتقىنىنى ئىزدىدى. ھۇققىنى ئېچىپ قارىسا، ئۇيا قۇتىسى قۇرۇق تۇرۇپتۇ. كۆڭلىگە: «تېخى ئەتىگەنلا ئازراق قېلىپ قېلىۋىدى، بىرەمدىلا يوقاپ كېتىپتىغۇ؟» دېگەن گۇمان چۈشۈپ، باشقىلاردىن سورىۋىدى، ئۇلارمۇ ئۇقمايمىز، دېيىشتى.

— شۇ تاپتا ئالدىراش بۇنى سوراپ قاپسەنغۇ! — دېدى شېيۇ، — ئۆيدىكىلەردىن بىرەرسىنىڭ ئۆكسۈپ قېلىپ سېنىڭكىنى ئىشلەتكەندۇ، قاندىقىنىلا بولسا ئېلىپ بېرىۋەرمەمسەن، ئۇ خەق ئۇنى پەرق ئېتەلەمتى؟ ئۇلارنى چاپسانراق ماڭدۇرۇۋەتسەك، تامىقىمىزنى يەۋالىمىز.

فاڭگۇەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئاق چايگۇل ئۇپىسىدىن ئازراق ئېلىپ قەغەزگە ئوراپ ئېلىپ كەلدى.

جياخۇەن خۇشاللىقىدىن گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ قولىنى سوزۇۋىدى. فاڭگۇەن ئۇپىنى ئىتتىكلا كاڭغا تاشلاپ قويدى. جياخۇەن قاراپ قويۇپ، كاڭنىڭ ئۈستىدىن ئۇپىنى ئالدى ـ دە، قوينىغا سېلىپ خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

جياجېك ئۆيدە يوق ئىدى، ژاڭ ئاغىچا خېنىم قاتارلىقلارمۇ بولمىغاچقا، جياخۇەن ئاغرىپ قالدىم دەپ ئۇدا بىرنەچچە كۈن مەكتەپتىن قېچىپ يۈرەتتى. بۈگۈن ئۇ قىزىلگۈل پاراشوكىغا ئىگە بولۇشى بىلەنلا خۇشاللىقىدىن ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپ، سەيىۋىنى ئىزدىدى. سەيىۋن جاۋ كىچىك ئاپا بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى. جياخۇەن ئىشىكتىن ھىجايغان پېتى كىرىپ كېلىپ:

— مەنمۇ بۈگۈن ياخشىسىدىن بىر بولاق تاپتىم، ساڭا بېرەي، يۈزۈڭگە سۈرت، سەن دائىم قىزىلگۈل پاراشوكىنى تەمرەتكىگە سۈرتسە بازاردىن سېتىۋالىدىغان ئاق پاراشوكتىن ئوبدان ئۇنۇم بېرىدۇ، دەيتتىڭ. كۆرۈپ باقە، شۇمۇ ئەمەسمۇ؟ — دېدى.

سەيىۋن قەغەز بولاقنى ئېچىپ كۆرۈپ «پىخ» قىلىپ

كۈلۈۋەتتى ۋە:

ــ بۇنى كىمدىن ئېلىپ كەلدىڭىز؟ ــ دەپ سورىدى.

جىياخۇەن بايىقى ئىشنى ئۇنتۇغا بىر قۇر سۆزلەپ بەردى.

ــ ئۇلار سىز سەھرالىق بېگىمنى ئالداپتۇ ! ــ دېدى كۈلۈپ سەييۇن، ــ بۇ قىزىلگۈل پاراشوكى ئەمەس، ئاق چايگۈل ئۇپىسى.

جىياخۇەن قاراپ بېقىۋىدى، بۇ بايا ئۆزى كۆرگەندەكىدىن سەل قىزىلراق، پۇرىقىمۇ ئۆتكۈررەك ئىكەن.

ــ بۇ ياخشىسى، قىزىلگۈل پاراشوكىغا ئوخشايدۇ، ــ دېدى ئۇ ھەجىيىپ، ــ ئېلىپ قويۇپ يۇزۇڭگە سۈرتمەمسەن. قانداقلىكى بولسۇن، سىرتتىن سېتىۋالغانغا قارىغاندا ئالىي بولسىلا بولمىدىمۇ.

سەييۇن ئۇنى ئېلىپ قويدى.

ــ ياخشىسىنى ساڭا بېرەمدۇ؟ ــ دېدى جاۋ كىچىك ئاپا، ــ كىم سېنى بۇنى ئەكەل دېدى؟ ئەمدى ئۇلاردىن سېنى كولدۇرلىتىپتۇ دەپ رەنجىگىلى بولامدۇ ! مېنىڭچە بولغاندا، بۇنى ئاپىرىپ ئۇنىڭ يۇزىگە ئات. شۇ تاپتا ئۇ خەقنىڭ تېجىمەللىرى تېجىمەللىك قىلىپ يۈرىدۇ، ئېزىلەڭگۈلىرى مۇردىدەك كاربۇاتتىن چۈشمەي ياتىدۇ، مۇشۇ پۇرسەتتە بىر چۇقان كۆتۈرۈپ، ھەننۇاسىنىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلىۋەتسەڭ، ئۆچۈڭنىمۇ ئالغان بولىسەن. بىر ـ ئىككى ئاي ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، مۇنداق ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كىم سەندىن سوراپ يۈرەتتى؟ سورىغان تەقدىردىمۇ، سەن گەپ تېپىپ بېرەلەيسەن. باۋيۇي سېنىڭ ئاكاڭ، ئۇنىڭغا چېقىلمىساڭمۇ بولىدۇ، ئۇنىڭ ھوجرىسىدىكى ئىت ـ مۇشۇكلەردىنمۇ بۇ ئىشنى سوراپ بېقىشقا پېتىنالمامتىڭ؟

جىياخۇەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، بېشىنى تۆۋەن سالدى.

ــ ئۇنداق قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ھەرقانداق بولسىمۇ سەۋر قىلغان تۈزۈك، ــ دېدى سەييۇن.

ـــ سېنىڭمۇ كارىڭ بولمىسۇن، بەرىبىر بۇ ئىشنىڭ سەن بىلەن مۇناسىۋىتى يوق، ـــ دېدى جاۋ كىچىك ئاپا، ـــ بىز ھەقلىق بولغان مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۇ تېجىمەل جالاپلارنىڭ ئەدىپىنى بىر بېرىپ قويساق يامان كەتمەيدۇ، ـــ ئاندىن ئۇ جياخۇەنگە قاراپ تۈكۈردى، ـــ تۈفى ! جىگىرى يوق پېسەندى، ئاشۇنداق شۇمتەك چۆرىلەرگىمۇ بوزەك بولغىنىڭنى قارا ! ئادەتتە بىر ئېغىز سۆزۈم ئارتۇق كېتىپ قالسا ياكى ئاڭقىرالماي ساڭا باشقا بىرنەرسىنى خاتالىشىپ بېرىپ قويسام، بويۇنتاۋلىق قىلىپ، چىچاڭشىپ كۆزلىرىڭنى چەكچەيتىپ ماڭا يانىسەن، ئەمدى ئاشۇ كۈچۈكلەر سېنى كولدۇرلاتسا، بوپتۇ قىلىسەن. سەن ئەتە ـ ئۆگۈن بۇ يەردىكىلەرنىڭ سېنىڭدىن تەپ تارتىشىنى ئويلىمامسەن ! قولۇڭدىن ئىش كەلمىگىنىگە مېنىڭمۇ ساڭا ئۆچلۈكۈم كېلىدۇ !

جياخۇەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئىزا تارتتى ھەم جىلە بولدى، ئەمما ئۇ يەرگە بېرىشقا جۈرئەت قىلالمىدى.

ـــ سەن مۇشۇنداق گەپدانلىق قىلىسەن، ئەمما بېرىشقا ئۆزۈڭمۇ پېتىنالمايسەن، ـــ دېدى جياخۇەن قولىنى سىلكىپ، ـــ سەن مېنى كۈشكۈرتۈپ جېدەل قىلدۇرساڭ، ئۇلار مەكتەپكە بېرىپ چاقىدىغان بولسا، تاياق يېسەم سەن ھېچنېمە قىلالمايسەن ! سېنىڭ دەيدەيگە سېلىشىڭ بىلەن مەن تالاي قېتىم جېدەل چىقىرىپ تاياق يېگەن، تىل ئىشىتكەن، شۇ چاغدىمۇ سەن ھېچنېمە قىلالماي بېشىڭنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان. بۈگۈن سەن يەنە مېنى مۇشتتەك چۆرىلەر بىلەن جېدەل قىلىشقا كۈشكۈرتۈۋاتىسەن ! تەنچۈن ئاچامدىن قورقماي، شۇ يەرگە بېرىشقا جۈرئەت قىلالىساڭ، مەن ساڭا قايىل بولىمەن !

بۇ گەپ ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ يۈرىكىگە جاقلا قىلىپ تەگدى ـ دە:

ـــ مەنمۇ ئادەمنىڭ قورسىقىدىن چۈشكەن، نېمىدىن قورقاتتىم. يەنە قورقىدىغان بولسام، بۇ ئۆيدە ماڭا تېخىمۇ كۈن

يوق ! ـــ دەپ ژارقىرىغىنىچە ھېلىقى قەغەز بولاقنى ئېلىپ باغ تەرەپكە قاراپ ئۇچقاندەك ماڭدى. سەييۇن ھەرقانچە ھاي بېرىپمۇ ئۇنى توسۇپ قالالماي، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ باشقا ھۇجرىغا كىرىپ كەتتى. جىياخۇەنمۇ مۇراسىم دەرۋازىسىدىن غىپپىدە چىقتى ـ دە، ئۆزىنىڭ ئويۇنىغا ماڭدى.

جاۋ كىچىك ئاپا ئۇدۇل باغقا كىردى، راسا جۇدۇنى ئۆرلەپ كېتىۋاتقىنىدا، ئالدىدىن ئوۋگۇەننىڭ ئاتاق ئانىسى شيا موماي چىقىپ قالدى. شيا موماي ئۇنىڭ كۆزلىرى قىزارغان، چىرايى كۆكەرگەن ھالدا ئاچچىقى بىلەن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن:

ـــ كىچىك خېنىم، نەگە ماڭدىلا؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ قارىمامىلا، ـــ دېدى جاۋ كىچىك ئاپا قولىغا قولىنى ئۇرۇپ، ـــ بۇ يەردە ناھايىتى كەلسە ئىككى ـ ئۈچ كۈندە بىر ئويۇن قويىدىغان بۇ ئەڭلىكچى بىرنېمىلەرمۇ ھەرقىسما ھۇنەر چىقىرىپ، ئادەمنىڭ چاپىنىغا قاراپ داستىخان سالىدىغان بولۇشۇۋاپتۇ ! باشقا ئادەم بولسىمۇغۇ بۇنچىلا خاپا بولۇپ كەتمەيتتىم، مۇشتۇمدەك جالاپلار چېغىدا بىزنى كولىدۇرلاتقىلى تۇرسا، بۇ جاھان نېمە بولۇپ كەتتى؟

بۇ گەپ شيا موماينىڭ دىتىغا ياقماچقا، ئالدىراپ يەنە سورىدى:

ـــ نېمە ئىش بولدى؟

جاۋ كىچىك ئاپا فاڭگۇەننىڭ قىزىلگۈل پاراشوكى ئورنىغا ئاق چايگۈل ئۈپىسىنى بېرىپ، جىياخۇەننى كەمستەكەنلىكىنى ئۇنىڭغا بىر قۇر سۆزلەپ بەردى.

ـــ ۋاي خېنىم، ـــ دېدى شيا موماي، ـــ سىلى ئەمدى بىلدىلىمۇ؟ بۇ قانچىلىك ئىش ئىدى ! تۇنۇگۈن مۇشۇ يەردە بىرسى ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ قەغەز پۇل كۆيدۈرۈۋىدى، باۋيۇي ئۇنىڭغا دالدا بولۇپ بەردى. باشقىلار باغقا بىرەر نەرسىنى كۆتۈرۈپ كىرە ـ كىرمەيلا، ئۇلارنى ۋاي ئۇنداق قىلساڭلار

بولمايدۇ، دېيىشىپ كېتىدۇ. كۆرگەنلا نېمىنى ئېغىر ئېلىشىدۇ، قەغەز كۆيدۈرۈش ئېغىر ئالمايدىغان ئىشمىكەن؟ ئۆزلىرى ئويلاپ باقسىلا، بۇ يەردە ئاغىچا خېنىمدىن قالسا كىم سىلى بىلەن تەڭ تۇرالايدۇ؟ ئۆزلىرى بوشاڭ ! چىڭ تۇرىدىغانلا بولسىلا، كىم سىلىدىن ھېيىقمايدۇ؟ شۇ تاپتا خىيالىمغا بىرنەرسە كېلىۋاتىدۇ: بۇ ئەڭلىكچى شۇمتەكلەر ئادەم دېگۈچىلىكى يوق بىرنېمىلەر، ئۇلارنى رەنجىتىپ قويسىلىمۇ ھېچ نەرسە بولمايدۇ، مۇشۇ ئىككى ئىشنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئۇلارنى چاپسانراق يانپاشقا ئالسىلا، گۇۋاھچىلىققا مانا مەن تەييار. بۇ قېتىم ھەيۋىلىرىنى بىر كۆرسىتىپ قويسىلا، بۇنىڭدىن كېيىن باشقا ئىشلارىدىمۇ ئۆزلىرىگە پايدىسى بار. كېلىن ئاغىچىلار بىلەن خان قىزلارمۇ ئۇ ئەڭلىكچى شۇمتەكلەرنى دەپ سىلىگە گۇناھ قويالمايدۇ.

جاۋ كىچىك ئاپا بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۆزىنى تېخىمۇ يوللۇق ئىش قىلغۇدەكمەن دەپ ھېسابلاپ، ئۇنىڭغا:

ــ قەغەز كۆيدۈرگەن ئىشنى مەن ئۇقمايدىكەنمەن، ئوبدانراق سۆزلەپ بەرسىلە، ئاڭلاپ باقاي، ــ دېدى.

شۇنىڭ بىلەن شيا موماي ئۆتكەنكى ئىشنى ئۇنىڭغا بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپ، ئاخىرىدا:

ــ بېرىپ قىلىدىغان گەپلىرىنى قىلىۋەرسىلە، ناۋادا جېدەللىشىپ قالغۇدەك بولسىلا، مانا بىز سىلىگە بولۇشمىز، ــ دېدى.

جاۋ كىچىك ئاپا بۇ گەپ بىلەن تېخىمۇ كۆرەڭلەپ، ئارامبەخش ھويلىغا يۈرەكلىك كىرىپ كەلدى.

ئۇنىڭ بەختىگە يارىشا باۋيۇي دەيىۋىنىڭ قېشىغا كەتكەنكەن، فاڭگۇەن بىلەن شىرېن تاماق يەپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ ئىككىسى جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ كىرىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئىتتىك ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى:

ــ كىچىك خېنىم، داستىخانغا كەلسىلە، نېمىگە مۇنچە ئالدىرايلا؟

جاۋ كىچىك ئاپا ئۇلارنىڭ گېپىگە جاۋابمۇ بەرمەستىن، كەلگىنىچە كېلىپ قولىدىكى ئۇپىنى فاڭگۇەننىڭ يۇزىگە ئاتتى ۋە قولىنى شىلتىپ تۇرۇپ ئۇنى تىللاپلا كەتتى:

ــ ھوي پېسەندى جالاپىنىڭ تۇخۇمى ! سەنچۇ، چاڭچىلىكەشلىكىنى ئۆگەنسۇن دەپ بىزنىڭ ئائىلىنىڭ كۇمۇشىگە سېتىۋېلىنغان ئەڭلىكچى جالاپسەن، بىزنىڭ ئائىلىدىكى ئۇچىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان مالايلارمۇ سېنىڭدىن ئېسىلرەك ! سەنمۇ تېخى ئادەمگە قاراپ داستىخان سېلىشنى ئۆگىنىۋاپسەن ــ دە ! باۋيۇي بىرنەرسە بەرمەكچى بولغاندا، سەن نېمىدەپ توساتتىڭ؟ بەرسە سېنىڭكىنى بېرەمتى؟ ئۇنى ھېچنېمە بىلمەيدۇ دەپ مۇشۇنىڭ بىلەن ئالدىماقچىمىدىڭ ! مەيلى ياخشى بولسۇن، يامان بولسۇن، ئۇلار دېگەن بىر ــ بىرىگە ئاكا ــ ئۇكا، ئوخشاشلا غوجايىنلار، ئۇنى پەس كۆرۈشكە سېنىڭ نېمە ھەققىڭ بار؟

فاڭگۇەن بۇ گەپلەرگە زادىلا چىدىيالماي، يىغىنى سالغان پېتى سۆزلەپ كەتتى:

ــ قىزىلگۇل پاراشوكى قالمىغاچقا، يوق دېسەم ئىشەنمەي قالمىسۇن دەپ مۇشۇنى بېرىۋىدىم، بۇ ياخشى ئەمەسمىكەن؟ چاڭچىلىكەشلىك قىلسام تالادا قىلمىدىم. مەن قىز بالا تۇرسام، ئۇنداق «ئەڭلىكچى» «پەڭلىكچى» دېگەن نېمىلەرنى ئۇقامتىم ! سىلىنىڭ كېلىپ مېنى تىللايدىغانغا ھەقلىرى يوق، مېنى سىلى سېتىۋالمىغان، چۆرىلەر بىر ــ بىرىگە قول بېرىپ تۇغقان بولۇشسىمۇ، ھەممىسى بىر قۇل، ماڭا نېمە كۆرگۈلۈك بۇ !

ــ ۋالاقلىماي ئاغزىڭنى يۇم ! ــ دېدى شېرىن ئۇنى تارتىپ.

جاۋ كىچىك ئاپا ئاچچىقىدا ھاڭ ــ تاڭ بولۇپ، ئۇدۇل كەلگىنىچە فاڭگۇەننى ئىككى كاچات سالدى، شېرىن ۋە باشقىلار ھاپىلا ــ شاپىلا كېلىپ ئۇنىڭغا ھاي بېرىپ:

ــ كىچىك خېنىم، كىچىك بالا بىلەن تەڭ بولىدىغانغا سىلىمۇ كىچىكمۇ، ئۇنىڭغا بىز گەپ قىلىپ قويايلى، ــ دېدى.

فاڭگۇەن ئىككى كاچات يەپ قانداقمۇ بۇ ئىشنى بولدى قىلسۇن؟ ئۇ كۆكەرمىلىك قىلىپ يەردە ئېغىناپ ھۆڭرەپ يىغلىغىلى باشلىدى:

ــ مېنى ئۇرۇشقا نېمە ھەققىڭ بار سېنىڭ؟ ئەپتىڭگە قاراپراق قول يۇگۇرتسەڭ بولمامدۇ ! جېنىمدىن تويدۇم، ئۇرە قېنى ! ــ فاڭگۇەن ئۇنىڭ كۆكسىگە بېشىنى نىقتىدى، ئەتراپتا تۇرغانلار ھاي بېرىپ ئۇنى تارتتى. چىڭۇېن شىرىنى ئاستا بىر چەتكە تارتىپ شۇنداق دېدى:

ــ ئۇلار بىلەن كارىمىز بولمىسۇن، قىلغۇلۇقنى قىلۇەرسۇن، قېنى ئاخىرىنى قانداق يىغىشتۇرارکىن، بۇگۇنكى كۈندە ھەركىم ئۆزىگە ئۆزى بەگ بولۇشۇۋالدى، مۇشۇنداق ئۇمۇ كېلىپ ئۇرسا، بۇمۇ كېلىپ ئۇرسا، قانداق بولۇپ كەتكىنى !

جاۋ كىچىك ئاپىغا ئەگىشىپ كېلىپ تاشقىرىدا تۇرغان شۇ خىلدىكى ئاياللار بۇ جېدەلنى كۆرۈپ ئىچىدە خۇش بولۇشتى، «تۇۋا، بۇگۇنكىدەك كۈنمۇ كېلىدىكەن ـ ھە !» دېيىشتى. قورسىقىدا ئاداۋەت ساقلاپ يۈرگەن ھېلىقىدەك مومايلارمۇ فاڭگۇەننىڭ تاياق يېگەنلىكىنى كۆرۈپ پۇخادىن چىقىشتى.

ئوۋگۇەن بىلەن رۇيگۇەن بىللە ئوينايتتى. شياڭيۇننىڭ كەپسىز چوكان رولىنى ئالىدىغان دېدىكى كۇيگۇەن، باۋچىننىڭ دېدىكى دۇگۇەن ئىككىسى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا، ئوۋگۇەنلەرنى ئىزدەپ تېپىپ ئۇلارغا شۇنداق دېدى:

ــ فاڭگۇەننى خەق بوزەك ئېتىپ كېتىپتۇ، بىزنىڭ يۈزىمىزگىمۇ سەت بولىدۇ، تۆتىمىز بېرىپ جېدەلنىڭ چوڭىنى چىقىرىپ ئۆچىمىزنى ئالايلى.

بۇ تۆتى قانداقلا بولمىسۇن، تېخى كىچىك بالا بولغاچقا، بىر ـ بىرىگە بولغان ئىچ كۆيەرلىك بىلەنلا غەزەپكە كېلىشىپ، ھېچنېمىگە قارىماي ئارامبەخش ھويلىغا قاراپ يۈگۈردى. بىرىنچى بولۇپ دۇگۇەن جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ قورسىقىغا بىرنى ئۇسۇۋېدى، جاۋ كىچىك ئاپا تۇيۇقسىز كەلگەن بۇ زەربىدىن

ئارقىغا سەنتۇرۇلۇپ كەتتى، قالغان ئۇچىمۇ ئاۋازىنىڭ بارچە يىغلاپ تۇرۇپ، بېشى بىلەن ئۇسۇپ، قوللىرى بىلەن تارتقۇشلاپ، جاۋ كىچىك ئاپىنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋېلىشتى، چىڭۈېن قاتارلىقلار بىر تەرەپتىن كۈلۈپ، بىر تەرەپتىن ئۇلارنى يالغاندىن ئاجراتقاندەك قىلىشتى. هودۇقۇپ كەتكەن شىرېن بىر ئۇنى، بىر بۇنى تارتاتتى، توختىماي سۆزلەيتتى:

ــ ئۆلگۈڭ كېلىشتىمۇ هەرقايسىڭنىڭ ! قورساق كۆپۈكلىرىڭ بولسا چىرايلىق گەپ قىلىشمامسەن؟ مۇشۇنداق يولسىزلىق قىلىشساڭ قانداق بولىدۇ !

جاۋ كىچىك ئاپا نېمە قىلارىنى بىلمەي، ئاغزىغا كەلگەننى تىللايتتى. رۇيگۈەن بىلەن ئوۋگۈەن ئۇنىڭ ئىككى قولىغا چىڭ چاپلىشىۋالغان، كۇيگۈەن بىلەن دۇگۈەن بىرسى ئارقىدىن، بىرسى ئالدىدىن ئۇنى باشلىرى بىلەن چىڭ تىرەپ تۇرۇشۇۋالغاندى، «تۆتىمىزنىلا ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسەڭ ھېساب !» دەپ ۋارقىرىشاتتى. تولا يىغلاپ هالىدىن كەتكەن فاڭگۈەن يەردە سۇنايلىنىپ ياتاتتى.

چىڭۈېن بۇ ئىشنىڭ چىگىغا چىقىپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ، چۇنيەننى تەنچۇنگە خەۋەر قىلىشقا ئەۋەتكەندى، شۇ ئارىدا يۇشى، لى ۋەن، تەنچۇن ئوچى پىڭئېر ۋە باشقا غوجىدار ئاياللارنى ئەگەشتۇرۇپ كىرىپ، ئالمان ـ تالمان تۆت چۆرە قىزغا ۋارقىراپ ئۇلارنى باستى. ئاندىن نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى سوردى. جاۋ كىچىك ئاپا ئاچچىقىدا چەكچەيگەن، كۆپجۇگەن پېتى بولغان ۋەقەنى باش ـ ئۇچى يوق سۆزلەپلا كەتتى. يۇشى بىلەن لى ۋەن ئۇنىڭ سۆزلىرىگە جاۋاب ياندۇرماي، تۆت چۆرە قىزنى بېسىش بىلەن بولدى.

ــ ئانچە چوڭمۇ ئىش ئەمەس ئىكەنغۇ ! ــ دېدى تەنچۇن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ــ مۇشۇ كۇنلەردە كىچىك ئاپىمىزنىڭ هە دېسىلا ئاچچىقى كېلىدىغان بولۇپ قاپتۇ. مېنىڭ كىچىك ئاپىمىز بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان بىر گېپىم بار ئىدى،

شۇنىڭغا ئىزدەتسەم، دېدەكلەر نەگە كەتتىكىن، ئۇقمايمىز، دېيىشتى. بايا مۇشۇ يەردە چېچىلىپ يۇرۇپتىكەنسىز ـ دە ! يۇرۇڭ مەن بىلەن.

ـــ كىچىك ئاپا، مېھمانخانىغا بېرىپ شۇ يەردە مەسلىھەتلىشەيلى، ـــ دېدى يۇشى بىلەن لى ۋەن كۇلۇپ.

جاۋ كىچىك ئاپا ئائىلاج ئۇ ئۇچى بىلەن چىقىپ كېتىۋېتىپ، توختىماي سۆزلەپ قىلىپ ماڭدى.

ـــ بۇ دېدەكلەر ئويۇنچۇقنىڭ ئورنىدىكى بىرنېمىلەر، ـــ دېدى تەنچۇن، ـــ خۇشىمىز كەلسە ئۇلار بىلەن ئوينىشىپ قويساق، خۇشىمىز كەلمىسە ئۇلارغا پەرۋا قىلماي قويساقلا بولىدۇ. ناۋادا ئۇلار ئەسكىلىك قىلىپ، ئىت ـ مۇشۇككە ئوخشاش چىشلىشىپ قالسا، كەچۈرۈشكە بولسا كەچۈرۈۋەتكۈلۈك، كەچۈرۈشكە بولمىغاندا، ئەدىپىنى بېرىپ قويۇڭلار دەپ، غوجىدار ئاياللارغا تاپشۇرۇپ قويساقلا بولىدى. ئۆزىمىزنىڭ ئىززىتىنى ساقلىماي ۋارقىراپ ـ جارقىراشنىڭ نېمە ھاجىتى، ئۇنداق قىلغاندا ئابرۇيىمىزمۇ قالمايدۇ؟ جۇ كىچىك ئاپىنى قاراڭ، نېمىشقا ئۇنى ھېچكىم بوزەك قىلالمايدۇ؟ ئۇمۇ باشقىلارنىڭ ئالدىغا بارمايدۇ؟ سىزگە دەيدىغان گېپىم: ھۇجرىڭىزغا قايتىپ بېرىپ، ئاچچىقىڭىزنى بېسىۋېلىڭ، ئاغزىغا كەلگەننى دەۋېرىدىغان دۆيۈزلەر كۆشكۈرتسە، بۇنىڭغا قۇلاق سالماڭ. بولمىسا كىشىلەر سىزنى ھاماقەت دەپ كۈلكە قىلىدۇ ـ دە، بىكاردىن ـ بىكار خەققە ئويۇنچۇق بولۇپ بېرىسىز. ھەرقانچە ئاچچىقىڭىز كەلسىمۇ، بىرنەچچە كۈن سەۋر قىلىپ تۇرۇڭ، ئاغىچا خېنىم قايتىپ كەلگەندە، ئەلۋەتتە بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىدۇ.

بۇ سۆزلەر بىلەن جاۋ كىچىك ئاپا لام ـ جىم دېمەي ئاغزىنى يۇمغىنىچە ھۇجرىسىغا قايتتى.

تەنچۇننىڭ ئاچچىقى كېلىپ، يۇشى بىلەن لى ۋەنگە شۇنداق دېدى:

ـــ شۇنچە ياشقا كىرگەن تۇرۇپ مۇشۇنداق ئىش قىلسا، ئادەمنىڭ زادىلا ھۆرمەت قىلغۇسى كەلمەيدىكەن ! نېمىدېگەن گەپ بۇ! شۇمۇ جاڭجاللىشىدىغان ئىشمۇ؟ يا ئۆزىنىڭ ئابرۇيىنى ساقلىمايدىكەن ! قۇلىقى بەك يۇمشاق، ئۇنىڭ ئۈستىگە زادىلا دىتى يوق. قايسى شەرمەندە غالچا بۇ ئەخمەقنى ئويىنتىپ، ئۆچمىزنى ئېلىپ بەرسۇن دەپ كۈشكۈرتتىكىنتاڭ ! ـــ ئۇ ئويلىغانسېرى ئاچچىقى كېلىپ، ـــ كىمنىڭ كۈشكۈرتكەنلىكىنى تەكشۈرۈپ تېپىڭلار ! ـــ دەپ كىشى بۇيرۇدى.

غوجىدار ئاياللار خوپ دەپ، سىرتقا چىققاندىن كېيىن بىر ـ بىرىگە قاراپ كۈلۈشۈپ:

ـــ دېگىزدىن يىگىنە تاپقىلى بولامدۇ؟ ـــ دېيىشتى ۋە ئامالسىز جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ ئۆيىدىكى خىزمەتكارلار بىلەن باغدىكى خىزمەتكار ئاياللارنى چاقىرتىپ كېلىپ سوراشتۇردى. ئۇلار «ئۇقمايمىز» دەپ جاۋاب بېرىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئامالسىز قېلىپ تەنچۈنگە مەلۇم قىلدى:

ـــ ھازىرلا تەكشۈرۈپ تېپىش تەس ئىكەن، ئاستا ـ ئاستا ئۇقۇشايلى. ئورۇنسىز گەپ ـ سۆز قىلغانلىرى بولسا، سىلىگە مەلۇم قىلىپ ئۇنىڭ جاجىسىنى بېرىمىز.

تەنچۈننىڭ ئاچچىقى ئاستا ـ ئاستا بېسىلىپ، بۇ ئىشنى بولدى قىلىپ تۇراتتى. ئەيگۇەن ئاستا تەنچۈننىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇنىڭغا شۇنداق دېدى:

ـــ بۇنىڭ ھەممىسى شىيا ئانىكىنىڭ ئىشى. ئۇ ھەمىشە فاڭگۇەن بىلەن زىتلىشىپ ئىش تۇغدۇرۇپ تۇرىدۇ. قايسى كۈنى ئوڭگۇەنگە قەغەز كۆيدۇردۇڭ دەپ ئېسىلۇۋېلىۋىدى، ھېلىمۇ ياخشى باۋيۇي غوجام ئۇ ئىشنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ ئۇنىڭ ئاغزى يۇمۇلدى. بۇگۈن ئۆزلىرىگە قول ياغلىق ئەكېلىۋاتسام، كىچىك خېنىم بىلەن ئۇ ئىككىسى بىر يەردە بىرھازاغىچە كۈسۈرلىشىپ تۇردى، كېيىن مېنى كۆرۈپ قېلىپ كېتىپ

قېلىشتى.

تەنچۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بۇ ئىشتا چوقۇم بىرسىنىڭ ياماق غەرىزى بار دەپ بىلدى ـ يۇ، ئەمما يەنە ئويۇنچى قىزلارنىڭ ھەممىسىنىڭ گېپى بىر، ئۇلارمۇ ئادەتتىن تاشقىرى كەپسىز، دېگەن ئويغا كېلىپ، ئۇنىڭ گېپىگە پىسەنت قىلمىدى، ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى دەلىل ـ ئىسپات قىلغۇسى كەلمىدى.

شىيا مومايىنىڭ قىز نەۋرىسى شياۋچەن تەنچۇننىڭكىدە يۇگۇر ـ يېتىم ئىشلىرىنى قىلاتتى، ھۇجرىدىكى دېدەكلەرنىڭ سودىلىقلىرىنى دائىم شۇ قىلىپ يۈرگەچكە، قىزلار ئۇنىڭ بىلەن ئوبدان ئۆتەتتى. شۇ كۈنى تاماقتىن كېيىن، تەنچۇن ئىش بېجىرىشكە مېھمانخانىغا كەتكەنىدى. ھۇجرىغا قاراشقا قېلىپ قالغان سۈيمۇ شياۋچەننى بازاردىن تۇخۇم پەشمىتى ئەكىرىپ بېرىشكە بۇيرۇدى.

ـــ مەن ھويلىنى ئەمدىلا سۈپۈرۈپ بولدۇم، ـــ دېدى شياۋچەن كۈلۈپ تۇرۇپ، ـــ بىلىمىنى ئالالمايۋاتىمەن، باشقا ئادەمنى بۇيرۇسىڭىز-چۇ.

ـــ باشقا كىمنى بۇيرۇيمەن؟ ماقۇل دەپ چاپسانراق ماڭغىنا. ساڭا مەن ياخشى بىر گەپنى دەپ بېرىمەن: ئارقا دەرۋازا بىلەن ماڭغاچ موماڭغا ئېيتىپ قوي، ھوشيارراق تۇرسۇن، ـــ ئاندىن سۈيمۇ ئەيگۇەنىنىڭ ئۇنىڭ مومىسىنى تەنچۇنگە چېقىشتۇرغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. شياۋچەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەررۇ پۇلنى ئالدى ـ دە:

ـــ بۇ بېشىڭنى يەيدىغانمۇ ئادەم ئەخمەق قىلغىلى تۇرۇپتۇ ـ دە، ماقۇل، مەن بېرىپ دەپ قويايي، ـــ دەپلا ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭدى. ئارقا دەرۋازىنىڭ يېنىدا ئاشخانا بار ئىدى، ھازىر ئاشخاندىكىلەرنىڭ قولى بوش ۋاقىت بولغاچقا، ھەممىسى پەلەمپەيدە قۇرۇق پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە شيا مومايمۇ بار ئىدى. شياۋچەن تۇخۇم پەشمىتى ئەكىرىشكە

باشقا بىر خىزمەتكار ئايالنى بۇيرۇۋېتىپ، بىر چەتتىن تىللىغاچ ئۆلار تەرەپكە ماڭدى ۋە بايىقى گەپنى شىيا مومايغا دەپ بەردى. بۇنى ئاڭلاپ شيا مومانىڭ ئاچچىقىمۇ ھەم قورققۇسىمۇ كەلدى. شۇ تاپتىلا بېرىپ بۇ ئىشنى ئەيگۇەندىن سورىماقچى، ئاندىن تەنچۇننىڭ قېشىغا بېرىپ دەرد ئېيتماقچى بولۇۋىدى، شياۋچەن ئىتتىك ئۇنى توستى:

ــ نېمىدەپ بۇ گەپنى ئۇلارغا بېرىپ دەيسىز؟ بۇنى نەدىن ئاڭلىدىڭ دېمەمدۇ؟ بۇ گەپنى داۋراڭ سالسىڭىز ئوبدان بولمايدۇ. ئۆزىڭىزگە ھوشيارراق بولۇڭ دەپ قويغىنىم، مۇنداق ئالدىراقسانلىق قىلغان بىلەن بولامدۇ؟

شۇ گەپ ئۇستىگە فاڭگۇەن كېلىپ قالدى. ئۇ دەرۋازىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ ئاشخانىدىكى لیۇ يەڭگە:

ــ لیۇ يەڭگە، باۋيۇي غوجام، كەچلىك گۆشسىز سەي ئۇچۇن ئاچچىق ـ چۇچۇك، سوغۇقراق بىرنېمە بەرسۇن، كۇنجۇت يېغى قۇيۇپ مايلىق قىلىۋەتمىسۇن دەيدۇ، ــ دېدى.

ــ ئۇقتۇم، ــ دېدى لیۇ يەڭگە كۇلۇپ، ــ بۇگۇن قانداقسىغا بۇ مۇھىم گەپنى يەتكۇزۇشكە سىزنى ئەۋەتكەندۇ؟ مەينەت دېمىسىڭىز، ئاشخانىغا كىرىپ بىردەم ئولتۇرۇپ كېتىڭ.

فاڭگۇەن ھويلىغا ئەمدىلا كىرىپ تۇراتتى، بىر خىزمەتكار ئايال بىر بولاق تۇخۇم پەشمىتى كۆتۇرۇپ كىرىپ قالدى. فاڭگۇەن ئويىنشىپ:

ــ بۇ ئىسسىق پەشمەتنى كىمگە سېتىۋالدىڭىز؟ بىر تال يەپ تەمىنى تېتىپ باقايچۇ، ــ دېدى.

شياۋچەن پەشمەتنى ئىتتىك قولىغا ئېلىۋېلىپ:

ــ بۇنى بىركىمگە ئاتاپ ئالدۇرغان، سىلەرمۇ بۇنىڭغا خۇشتارمۇ؟ ــ دېدى.

لیۇ يەڭگە بۇ ئەھۋالنى كۆرۇپ، ئىتتىكلا:

ــ فاڭگۇەن قىز، بۇنى يېيىشكە ئامراق بولسىڭىز،

ئاچىقىزنى يەيدۇ دەپ يېڭىلا ئالدۇرغىنىم بار، ئۇ يېمىدى، يۆگەپ ئېلىپ قويغان، ھېچكىم قول تەگكۈزمىدى، پاكىز، ــ دېدى ـ ده، بىر تەخسە تۇخۇم پەشمىتىنى ئاشخانىدىن كۆتۈرۈپ چىقىپ فاڭگۇەنگە بەردى، ئاندىن يەنە، ــ تۇرۇپ تۇرۇڭ، ئوبدان چېيىمدىن دەملەپ بېرەي، ــ دەپ ئاشخانىغا كىرىپ، ئوتنى چوڅچىلاپ چاي دەملەشكە تۇتۇش قىلدى. فاڭگۇەن تۇخۇم پەشمىتىنى شياۋچەننىڭ كۆزىگە ئەكېلىپ كۆرسىتىپ:

ــ سېنىڭ پەشمىتىڭنى يېيىشكە كىم خۇشتار ئىكەن ! مانا بۇ پەشمەت ئەمەسمىكەن؟ مەن چاقچاق قىلىپ شۇنداق دەپ قويغان. ئالدىمغا كېلىپ باش قويساڭمۇ سېنىڭكىنى يېمەيمەن ! ــ دېدى ـ ده، پەشمەتتىن بىرنى ئېلىپ قوشقاچقا تاشلاپ بەردى ۋە كۇلۇپ تۇرۇپ يەنە، ــ لېيۇيەڭگە، بۇنىڭغا ئىچىڭىز ئاغرىمىسۇن، بۇنىڭ ئورنىغا كېيىن سىزگە ئىككى جىڭ سېتىۋېلىپ ئەكېلىپ بېرىمەن، ــ دېدى.

شياۋچەن جان ـ پېنى چىقىپ فاڭگۇەنگە ئالايدى ۋە:

ــ چاقماق پىرىمىنىڭ كۆزى بولسا، نېمىشقا مۇشۇنداق گۇناھكارلارنىڭ تۆپىسىدىن ئۇرمايدىغاندۇ ! ــ دەپ قارغىدى.

ــ قىزلار، بولدى قىلىڭلار، ھەر كۈنى بىر ـ بىرىڭلارنى چوقۇشۇپلا يۈرىدىكەنسىلەر، ــ دېيىشتى ئەتراپتىكىلەر. ئۇلاردىن ئەقىل ـ ھوشى باراقلىرى ئۇ ئىككىسىنىڭ تەرگىشىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، بىرەر ئىش چىقىپ قالمىسۇن دەپ قورقۇپ، لىككىدە قوپۇپ ئۆز يوللىرىغا كېتىپ قېلىشتى. شياۋچەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن يەنە تاكاللىشىپ تۇرۇۋېرىشكە تازا جۇرئەت قىلالماي، غۇتۇلدىغان پېتى كەتتى.

لېيۇ يەڭگە ھەممەيلەننىڭ تارقاپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئىتتىك ئاشخانىدىن چىقىپ فاڭگۇەنگە دېدى:

ــ قايسى كۈنكى ھېلىقى گەپنى ئېيتتىڭىزمۇ؟

ــ ئېيتتىم، ــ دېدى فاڭگۇەن، ــ بىر ـ ئىككى كۈن ئۆتسۇن، ئاندىن سۇرۇشتۇرەي، قېرىنداشىنىڭ ھېلىقى جاۋ دېگەن

ئۆلمەيدىغان بىرنېمە مېنىڭ بىلەن سوقۇشتى. قايسى كۈنى ئەتىرگۈل شەربەتتىنى ئاچام ئىچتىمۇ؟ قانداق، پايدا قىلىدىغاندەكمۇ؟

ــ ھەممىنى ئىچىپ بولدى ! ــ دېدى لىيۇ يەڭگە، ــ ئۇنىڭغا بەك ياراپ كەتتى. سىزدىن يەنە سوراي دېسە خىجىل بولۇۋاتىدۇ.

ــ ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان نېمە ئۇ، يەنە ئازراق ئەكېلىپ بېرەي، ــ دېدى فاڭگۇەن.

لىيۇ يەڭگىنىڭ بىر قىزى بولۇپ، بۇ يىل ئون ئالتە ياشقا كىرگەنىدى. گەرچە ئۇ بىر ئاشپەزنىڭ قىزى بولسىمۇ، چىراي ـ شەكىلدە پىكىر، شېرىن، يۈەنياڭ، زىجۇەنلەر بىلەن بىر قاتاردا تۇراتتى. بالىلارنىڭ بەشىنچىسى بولغاچقا، ئۇنى ژۇئېر دەپ قىچقىراتتى. ئۆزى ئاجىز بولغاچقا، بىرەر ئىشقىمۇ ئورۇنلىشالمىغانىدى. يېقىندا لىيۇ يەڭگە باۋيۈينىڭ ھۇجرىسىدا چۆرە قىزلارنىڭ كۆپلۈكىنى، ئىشنىڭ يەڭگىللىكىنى ۋە كېيىن باۋيۈينىڭ بۇلارنىڭ ھەممىسىنى قايتۇرۇۋەتمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، قىزىنى باۋيۈينىڭ ھۇجرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇشنىڭ كويىدا يۈرەتتى، ئەمما، بۇنىڭغا ھېچ يول تاپالماي تۇراتتى. لىيۇ يەڭگە بۇرۇن نەشپۈتلۈك ھويلىدا ئىشلىگەن چېغىدا، ناھايىتى كۆيۈپ ـ پىشىپ ئىشلەپ، فاڭگۇەن قاتارلىقلارغا ئۇلارنىڭ ئاتاق ئانىلىرىدىنمۇ ئوبدان قارىغانىدى. فاڭگۇەنلەرمۇ بۇ ئايالغا تولىمۇ ئوبدان مۇئامىلە قىلاتتى. لىيۇ يەڭگە ئۆز مەقسىتىنى فاڭگۇەنگە بىلدۈرۈپ، باۋيۈيگە ئېيتىپ باقسىڭىز، دەپ يالۋۇرغانىدى. باۋيۈي بۇنىڭغا ياق دېمىگەن بولسىمۇ، لېكىن يېقىنىڭياقى ئاغرىپ قالغاچقا ھەم باشقا ئىشلار چىقىپ قالغاچقا، تېخى ئېنىق جاۋاب بەرمىگەنىدى.

ئەمدى بۇ گەپلەرنى تولا دەۋەرمەي، ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى. فاڭگۇەن ئارامبەخش ھويلىغا قايتىپ كېلىپ، ئاشخانىغا بېرىپ كەلگەنلىكىنى باۋيۈيگە خەۋەر قىلدى. جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ بايىقى جېدىلى بىلەن باۋيۈينىڭ كۆڭلى غەش ئولتۇراتتى. گەپ

قىلاي دېسە تېخى، گەپ قىلماي دېسە تېخى، نېمە قىلارىنى بىلمىگەندى. جېدەل تۇگىگەندىن كېيىن، تەنچۇننىڭ نەسىھەت قىلىپ جاۋ كەچمك ئاپىنى ھۇجرىسىغا قايتۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، فاڭگۇەنگە بىر قۇر نەسىھەت قىلىپ قويۇپ، ئۇنى ئاشخانىغا ئىشقا بۇيرۇغاندى. فاڭگۇەن قايتىپ كېلىپ، لېيۇ ۋۇئېرگە ئەترگۇل شەربەتتىن يەنە ئازراق ئاپىرىپ بېرىشنى باۋيۇيگە ئېيتىۋېدى، باۋيۇي:

ــ يەنە بار، مەنمۇ ئۇنى ئانچە ئىچىپ كەتمەيمەن. ھەممىنى ئۇنىڭغا ئاپىرىپ بەرگىن، ــ دەپ ئەترگۇل شەربەتنى ئېلىپ بېرىشكە شىرىننى بۇيرۇدى. بوتۇلكىدىمۇ كۆپ قالماپتىكەن، شىرىن بوتۇلكىسى بىلەنلا فاڭگۇەنگە تۇتقۇزۇپ قويدى.

فاڭگۇەن بوتۇلكىنى كۆتۈرۈپ لېيۇ يەڭگىنىڭ قېشىغا ماڭدى. لېيۇ يەڭگە ئىچ پۈشۈقىنى چىقىرىش ئۈچۈن، قىزىنى ئېلىپ ھويلىغا كىرىپ، نېرىقى بۇلۇڭدا ئىككىسى بىردەم ئايلانغاندىن كېيىن، ئاشخانىغا قايتىپ كىرىپ چاي ئىچكەچ دەم ئېلىپ ئولتۇراتتى. فاڭگۇەن ئېگىزلىكى بىر غېرىچ كەلگۈدەك بوتۇلكىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى، يورۇقتا ئۇلارنىڭ كۆزىگە بوتۇلكىدا يېرىم قېپقىزىل شەربەتتەك نەرسە كۆرۈندى. ئانا ــ بالا ئىككىسى بوتۇلكىدىكى باۋيۇي ئىچىدىغان پەرەڭنىڭ ئۇزۇم ھارىقى بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ، ئالدىراپ ــ تېنەپ:

ــ شارابدانغا سېلىپ ئىسسىتايلى، سىز ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، ــ دېيىشتى.

ــ قالغىنى مۇشۇنچىلىك ئىكەن، بوتۇلكىسى بىلەنلا بېرەي، ــ دېدى فاڭگۇەن كۈلۈپ.

ۋۇئېر بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا، بوتۇلكىدىكى نەرسىنىڭ ئەترگۇل شەربىتى ئىكەنلىكىنى بىلدى ۋە ئۇنى فاڭگۇەننىڭ قولىدىن ئىتتىك ئېلىپ، ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتتى، ئاندىن:

ــ بۇگۈن خېلى ياخشى بولۇپ قاپتىكەنمەن، باغقا كىرىپ

بىرئاز ئايلاندىم. بۇ ئارقىلىقىنىڭ ھېچبىر تاماشا قىلغۇچىلىكى يوق ئىكەن، چوڭ ـ چوڭ تاش، يوغان دەرەخ، ئۆيىنىڭ ئارقا تەمىدىن باشقا چىرايلىقراق بىر مەنزىرىمۇ كۆرۈنمىدى، ـــ دېدى.

ـــ نېمىشقا ئالدى تەرەپكە ئۆتمەيسىز؟ ـــ دەپ سورىدى فاڭگۇەن.

ـــ بۇنى ئالدى تەرەپكە مەن بارغۇزمايمەن، ـــ دېدى لىيۇ يەڭگە، ـــ خان قىزلارمۇ بۇنى تونۇمايدۇ، ناۋادا كۆزى يامانلاردىن بىرەرسى كۆرۈپ قالسا يەنە بىرمۇنچە گەپ تاپىدۇ، ئەتە ـ ئۆگۈن بۇنى سىزگە قېتىپ قويسام، غوجايىنىنىڭ سايىسىدا يۇز تېپىپ قالسا، ئۇ چاغدا بۇنى سەيلە قىلدۇرىدىغانغا ئادەم چىقماي قالماس! بۇنىڭ ئۇ يەردە ئويناپ زېرىكىدىغان چاغلىرىمۇ كېلىپ قالار!

فاڭگۇەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتى:

ـــ نېمىدىن قورقىسىز؟ مەن بار!

ـــ ۋاي ـ ۋۇي! ئاپىپاق قىزىم! بىزنىڭ يۇزىمىز نېپىز، سىلەر بىلەن تەڭلىشەلمەيمىز، ـــ دەپ قويۇپ، لىيۇ يەڭگە فاڭگۇەنگە يەنە چاي قۇيدى. فاڭگۇەن بۇنداق چاينى ئىچەمتى؟ ئۇ چايدىن بىر ئوتلاپ ئاغزىنى چايقىدى ـ دە، ئورنىدىن تۇردى.

ـــ قولۇم بوش ئەمەس، سىزنى ۋۇئېر قىز ئۇزىتىپ قويسۇن! ـــ دېدى لىيۇ يەڭگە.

ۋۇئېر فاڭگۇەننى تالاغا ئۇزىتىپ چىقىپ، ئەتراپىتا ھېچكىمنىڭ يوقلۇقىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنى بىر چەتكە تارتىپ:

ـــ مېنىڭ توغرامدىكى گەپنى باۋيۇي غوجامغا ئېيتتىڭىزمۇ؟ ـــ دېدى.

ـــ سىزنى مەن ئالدايمەنمۇ؟ ـــ دېدى فاڭگۇەن كۈلۈپ، ـــ مەن، باۋيۇي غوجامنىڭ ھۇجرىسىدا يەنە ئىككى كىشىنىڭ ئورنى بوش، تېخى ئادەم سەپلەنمىگەن دەپ ئاڭلىدىم، بىرسى،

شياۋخۇنىڭ ئورنى، ئۇنى فېڭجيې خېنىم ئۇزىگە سوزاپ ئەكېتىپتىكەن، ئۇنىڭ ئورنىغا تېخى ئادەم بەرمەپتۇ؛ يەنە بىرسى، جۇيئېرنىڭ ئورنى، ئۇنىڭ ئورنىغمۇ ئادەم كەلمىدى. هازىر سىز بىر ئادەمنى ئالغانغا ئوشۇقچىلىق قىلمايدۇ. پېڭئېر شىرېنگە دائىم: «ئادەم ئېلىش، پۇل ئىشلىتىش ئىشلىرىنى هازىرچە بىر كۈن بولسىمۇ ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋېتىپ تۇرايلى، هازىر تەنچۇن قىز بىرەرسىنى قولغا چۈشۈرۈپ هەممىگە ئىبرەت قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ» دەپ تۇرىدۇ. هەتتا ئۇ ئۆزىنىڭ هۇجرىسىدىكى ئىشلارىنىمۇ ئىككى ـ ئۈچىنى رەت قىلىۋەتتى، هازىر شۇنداق ئىشلارنى بىزنىڭ هۇجرىدىنمۇ ئىزدەپ تاپالمايۋاتقان چاغدا، ئۆزىمىز تورغا ئىلىنىپ بېرىپ نېمە قىلاتتۇق؟ ئەگەر بىزنىڭ بۇ ئىشىمىزنىمۇ بىر ئېغىز گەپ بىلەن رەت قىلىۋەتسە، ئۇ چاغدا ئىش تۈگەيدۇ ـ دە، ئورنىغا كەلتۈرمەك تەسكە چۈشىدۇ. شۇڭا، بىرئاز تەخىر قىلىپ تۇرايلى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قولى بىكار بولسۇن، هەرقانچە چوڭ ئىش بولسىمۇ، چوڭلارغا دېسەك هەل بولماي قالمايدۇ!

ـــ بۇغۇ شۇنداق، بىراق تەخىر قىلىپ تۇرالماي ئالدىراپ كېتىۋاتىمەن، ـــ دېدى ۋۇئېر، ـــ بۇ ئىشقا ئېلىنىۋالسام، بىرىنچىدىن، ئانامنىڭ يۈزىگىمۇ ياخشى بولاتتى، مېنى بېقىپ چوڭ قىلغىنى بىكار كەتمەيتتى؛ ئىككىنچىدىن، مەنمۇ مائاشلىق بولۇۋالسام، ئائىلىمىزمۇ بىرئاز كەڭتاشا بولۇپ قالاتتى؛ ئۈچىنچىدىن، كۆڭۈل ـ كۆكسۈم ئېچىلىپ، كېسىلىمۇ ساقىيىپ قالامدىكىن دەيمەن، كېسىلمىنى داۋالاشقا كېتىدىغان پۇلمۇ تېجەپ قېلىناتتى.

ـــ بۇ گېپىڭىزنىڭ هەممىسىنى چۈشىنىمەن. بۇ جەهەتتىن خاتىرجەم بولۇڭ، ـــ فاڭگۈەن شۇنداق دەپلا كېتىپ قالدى.

ۋۇئېر ئاشخانىغا قايتىپ كىرگەندىن كېيىن، ئانا ـ بالا ئىككىسى فاڭگۈەننىڭ ياخشىلىقىغا كۆپ رەهمەتلەر ئوقۇشتى.

ـــ ئەمدى بۇ نەرسىگە ئۆزۈڭنى كۆپ ئۇرۇپ كەتمە ! ـــ دېدى ئانىسى، ـــ بۇ قىممەتلىك نەرسە بولسىمۇ، لېكىن كۆپ ئىچىلسە ئىسسىق ئېلىپ كېتىدۇ. بۇنىڭدىن ئازراق قۇيۇپ بىرسىگە بەرسەك، خەقنىڭ كۆڭلىنى ئالىمىز.

ـــ كىمگە بېرىمىز؟ ـــ دەپ سورىدى ۋۇئېر.

ـــ بىر نەۋرە ئاكاڭغا ئازراق ئاپىرىپ بېرەيلى، ـــ دېدى لېيۇ يەڭگە، ـــ ئۇ تەپ بولۇپ قالغان، ئۇنىڭ مۇشۇنداق نەرسىلەرنى يېگۈسى كېلىدۇ. يېرىمىنى ئۇنىڭغا ئاپىرىپ بېرەي.

ۋۇئېر خېلىغىچە باشقا گەپ قىلماي تۇردى، ئانىسىنىڭ رايىغا بېرىپ، شەربەتنىڭ يېرىمىنى قۇيۇپ بەردى، قالغان يېرىمىنى بوتۇلكىسى بىلەن جاۋەنگە ئېلىپ قويدى.

ـــ مېنىڭچە، بۇنى ئۇنىڭغا بەرمەسەڭمۇ بولاتتى، ـــ دېدى ۋۇئېر سوغۇققىنا كۈلۈپ، ـــ ناۋادا بىرەرسى بۇنى سوراپ - تارتىپ قالسا، يەنە بىر كۆڭۈلسىزلىك كېلىپ چىقارمىكىن.

ـــ بۇنداق قورققىلى تۇرساق جان توشۇمدۇ ! كېچە - كۈندۈز جاپا تارتىپ ئىشلەۋاتقاندىن كېيىن، ئىچكىرىدىكىلەردىن ئانچە - مۇنچە نەپ ئالساقمۇ ئورۇنلۇق بولىدۇ. ئوغرىلىۋالمىغاندىن كېيىن بولمىدىمۇ؟ ـــ لېيۇ يەڭگە قىزىنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي، شەربەتنى ئېلىپ ئاكىسىنىڭ ئۆيىگە قاراپ تالاغا ماڭدى. جىيەن ئوغلى ئورۇن تۇتۇپ ياتقانىكەن، شەربەتنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ئاكىسى، يەڭگىسى ۋە جىيەن ئوغلى ھەددى - ھېسابسىز خۇش بولۇشتى. شۇزامانلا قۇدۇقتىن سۇ تارتىپ كېلىپ، شەربەتتىن سۇغا ئارىلاشتۇرۇپ جىيەنىگە بىر چىنە ئىچۈرۈۋىدى، ئۇنىڭ يۈرىكى ياشىرىپ، بېشىمۇ بىرئاز يەڭگىللەشكەندەك بولدى. شەربەتنىڭ قالغان يېرىمىنى ئۇستىگە قەغەز يېپىپ جوزىنىڭ ئۇستىگە ئېلىپ قويدى.

شۇ ئەسنادا قەسىردىكى بىرقانچە مۇلازىم بالا، يەنى لېيۇ يەڭگىنىڭ جىيەن ئوغلىنىڭ ئادەتتە ئوبدان ئۆتۈشمەيدىغان ئاغىنىلىرى ئۇنى يوقلاپ كېلىپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە

چېنخۇەي ئىسىملىك بىر بالا بولۇپ، ئۇ جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ ئاتا تەرەپ تۇغقانلىرىدىن ئىدى، ئاتا ـ ئانىسى ھازىر قەسىر خەزىنىسىنىڭ ھېسابات ئىشلىرىنى باشقۇراتتى. ئۇنىڭ ئۆزى جياخۇەن مەكتەپكە بارغاندا ھەمراھ بولۇپ باراتتى، قول ـ ئىلكىدە بولسىمۇ تېخىچە ئۆيلەنمىگەنىدى. لېيۇ يەڭگىنىڭ قىزى ۋۇئېر چىراي ـ تۇرقى كېلىشكەن قىز بولغاچقا، ئۇنىڭ كۆزى شۇنىڭغا چۈشكەنىدى، ئاتا ـ ئانىسىنىڭمۇ قىزىنى شۇنىڭغا بەرگۈسى بار ئىدى، لېكىن ۋۇئېر ئۇنىڭغا ئۇنىماي تۇرۇۋالغانىدى، ئوچۇق جاۋاب بەرمىگەن بولسىمۇ، بۇ ئىش ئوتتۇرا يولدا توختاپ قالغان، ۋۇئېرنىڭ ئاتا ـ ئانىسىمۇ ماقۇل دەپ جاۋاب بېرىشكە پېتىنالمىغانىدى. يېقىنىدىن بۇيان ئۇلار قىزىنى باغقا كىرگۈزۈۋېلىشقا تەلپۈنگەندىن كېيىن، بۇ ئىشنى تېخىمۇ بىر چەتكە قايرىپ قويۇشقان، ۋۇئېر باغدا ئۇچ ـ تۆت يىل ئىشلەپ چىققاندىن كېيىن، تاشقىرىدىن كۈيۈئوغۇل تاپماقچى بولۇشقانىدى. چېنخۇەينىڭ ئۆيىدىكىلىرىمۇ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ بولدى قىلىشقانىدى. لېكىن، چېنخۇەي ۋۇئېرنى قولغا چۈشۈرەلمىگەنلىكىدىن ئاچچىقى كېلىپ ھەم نومۇس قىلىپ، قانداقلا بولسۇن سېنى ئالماي قويمايمەن، دېگەن نىيەتكە كەلگەنىدى. بۇگۈن ئۇ مۇلازىملار بىلەن لېيۇ يەڭگىنىڭ جىيەنىنى يوقلاپ كېلىپ ئويلىمىغان يەردىن لېيۇ يەڭگىنىڭمۇ بۇ يەردە ئىكەنلىكىنى كۆردى.

لېيۇ يەڭگە بىر توپ ئادەمنىڭ كىرىپ كەلگەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا چېنخۇەينىڭمۇ بارلىقىنى كۆرۈپ، ئىشىم ئالدىراش ئىدى، مەن قايتاي دەپلا ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا مېڭىۋىدى، يەڭگىسى ئالدىراپ ـ تېنەپ:

ـــ بىرەر پىيالە چاي ئىچمەيلا ماڭامسىز؟ جىيەنىڭنى ياد ئەتكىنىڭىزگە رەھمەت، ـــ دېدى.

ـــ ئىچكىرىدىكىلەر تاماق بۇيرۇتۇپ قالمىسۇن، چاپسانراق كېتەي، قولۇم بوشىغان چاغدا جىيەنىمنى يوقلىغىلى يەنە

كېلىمەن، ـــ دېدى لىيۇ يەڭگە كۇلۇپ.

ئۇنىڭ يەڭگىسى تارتمىدىن قەغەزگە بولاقلىق بىرنېمىنى ئېلىپ لىيۇ يەڭگىنى ئۆزىتىپ چىقتى ۋە دوقمۇشقا كەلگەندە قەغەز بولاقنى لىيۇ يەڭگىگە بېرىپ، كۇلۇپ شۇنداق دېدى:

ـــ بەش كۇننىڭياقى ئاكىڭىزغا دەرۋازىدىن بىر تىينىلىك تاپاۋەت كىرمىۋىدى، تۇنۇگۇن نۆۋەتچىلىكتە تۇرسا گۇاڭدۇڭدىن بىر ئەمەلدار ئىچكىرىدىكىلەرنى يوقلىغىلى كەپتۇدەك. ئۇ ئادەم كىچىك ئۇچ سېۋەت زەمبۇرۇغ تالقىنى ئالغاچ كەپتىكەن، ئىككى سېۋەتىنى ئىچكىرىدىكىلەرگە سوۋغات قىپتىمىش، بىر سېۋەتىنى دەرۋازا باققانلارغا سالام ھەققى قىلىپ بېرىپتىكەن، ئاكىڭىزغا مۇشۇ تېگىپتۇ. تۇنۇگۇن ئاخشام بۇنى ئېچىپ كۆرۈپ باقتۇق، ئاجايىپ ئېسىل، ئاپپاق ئىكەن. بۇنى ئادەم سۇتىگە قوشۇپ ھەر كۈنى سەھەردە بىر جام ئىچىپ بەرسە بەك پايدا قىلىدۇ دەيدۇ، ئادەم سۇتى بولمىسا، كالا سۇتى بولسىمۇ بولىدىكەن، كالا سۇتىمۇ بولمىسا، قاينىق سۇ بىلەن ئىچسىمۇ بولىدىكەن. بۇنى بىز ۋۇئېر قىزىمىزغا تازا لايىق ئىكەن دېيىشىپ، چۈشتىن بۇرۇن چۆرە قىزدىن ئەۋەتكەنىدۇق، ئۇ سىلەرنىڭ ئىشىككە قۇلۇپ سېلىقلىق ئىكەن دەپ يېنىپ كەپتۇ. ۋۇئېر قىزىمىزمۇ ئىچكىرىگە كىرىپ كەتكەن بولسا كېرەك. ئۇنى يوقلىغاچ ئۆزۈم ئىچكىرىگە ئەكىرىپ بېرەي دەپ بولۇپ، ئارقىدىن يەنە، توختا، ھازىر غوجايىنلار ئۆيدە يوق، ھەممە يەرنى چىڭىتىۋەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مېنىڭ ئۇ يەردە قىلىدىغان ئىشىم بولمىسا، نېمىدەپ ئىچكىرىگە دوقۇراي؟ دەپ ئويلىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككى كۈنىنىڭياقى ئىچكىرىدە خېلى قالايمىقانچىلىقلار چىقىۋاتىدۇ، دېگەن گەپ قۇلىقىمىزغا كىرىپ قالدى. ئىچكىرىگە كىرىپ ئۇلارغا سۇۋۇشۇپلا قالساق، ئىش چاتاق، دەپ ئويلاپ توختاپ قالدىم. بۇگۇن ئۆزىڭىزنىڭ كەلگىنى ئوبدان بولدى، بۇنى ئۆزىڭىز ئالغاچ كېتىڭ.

لىيۇ يەڭگە ھەشقاللا دەپ تالقانىنى ئالدى ـ دە، خوشلىشىپ

یاندی. ئۇ یان ئىشىككە ئەمدىلا كېلىشىگە، شياۋ ياۋ دېگەن بىر مۇلازىم ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ، كۈلگەن پېتى:

— ئۆزلىرى نەلەردە يۈرىلا؟ ئىچكىرىدىن ئىككى - ئۈچ قېتىم ئادەم چىقىرىپ ئۆزلىرىنى ئىزدەتتى، بىز ئۈچ - تۆتىمىزنىڭمۇ سىلىنى ئىزدەپ بارمىغان يېرىمىز قالمىدى. شۇ تۈرقىدا نەدىن كېلىشىلىرى؟ بۇ يولغۇ ئۆيلىرىگە بارىدىغان يول ئەمەس، كۆڭلۈمگە باشقا بىر گۇمان كېلىۋاتىدۇ جۇمۇ، — دېدى.

— ھوي مايمۇن ! — دېدى لىۇ يەڭگە كۈلۈپ، — سەنمۇ مېنىڭ بىلەن چېقىشقىلى تۇردۇڭمۇ ! خەپ توختاپ تۇر، قايتىپ كېلىپ ئەدىپىڭنى بەرمەيدىغان بولسام.

يەنە نېمە ۋەقەلەر بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

بۇ كىتاب خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتىنىڭ 1964 ـ يىلى 2 ـ ئاي بېيجىڭ 3 ـ نەشرى، 1974 ـ يىلى 10 ـ ئاي بېيجىڭ 1 ـ باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.

本书根据人民文学出版社1964年2月北京第3版，1974年10月北京第1次印刷本翻译出版。

قىزىل راۋاقتىكى چۈش (2)

ئاپتورى: ساۋ شۆچىن، گاۋئې

تەرجىمە قىلغۇچىلار: ئابدۇكېرىم خوجا، ئىمىن تۇرسۇن، رەھمىتۇللا جارى راخمان ماموت

مەسئۇل مۇھەررىرى: مۇنارجان توختاخۇن

مۇھەررىرى: راخمان ماموت

مەسئۇل كوررېكتورى: ئادالەت، ئايگۈل سابىت، ئارزۇگۈل، رەناگۈل

مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

تېلېفون: 2827472 - 0991

ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر

پوچتا نومۇرى: 830001

باسقۇچى: بېيجىڭ شېڭتوڭ مەتبەئەچىلىك پاي چەكلىك شىركىتى

ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى

فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32

باسما تاۋىقى: 23.75

قىستۇرما بېتى: 8

نەشرى: 2012 ـ يىلى 11 ـ ئاي 2 ـ نەشرى

باسمىسى: 2012 ـ يىلى 11 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى

تىراژى: 5000 — 1

كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 228 - 16053 - 2

باھاسى: 60.00 يۈەن